1569

Joannes Driedo Belga a Thurnholt vir doctissimus vivebat a. 1500. et scripsit praeclara opera quae sunt edita Lovanii a. 1556

Bellarmin.

Joannes Driedo Thurnholti in Brabantia natus Sacrae Theologiae Lovanii doctor obiit a. 1535. ad S. Jacobum ubi Parochus erat, sepultus

De eo plura Valerius Andreas, Swertius, Miraeus, Labbe.

PRIMVS TOMVS
OPERVM D. IOANNIS DRIEDONIS A TVRNHOVT
SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS apud Louanienses, De ecclesiasticis scripturis & dogmatibus Libri quatuor.

Mendis quàm plurimis denuò sublatis, & prioribus in suum locum repositis, ad archetypi integritatem proximè restituti.

In sole posuit tabernaculum suum.

Ex legato Illustriss. Card.

Louanij
Ex officina Bartholomei Grauij
1556.

Cum gratia & priuilegio C.M.

Tenor priuilegij Cæsarei.

CAROLVS QVINtus diuina prouidentia, Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hispaniarũ, Castellæ, & cæt. Rex Exhibita fuit nobis supplicatio à Bartholomæo Grauio librario Louaniensi iurato, & secundũ nostrã proximã ordinationem typographo, qua indicabat se imprimere cupere omnia opera Ioannis Driedonis à Turnhout magna sua cura correcta, & à Domino Ruardo Tapper sacræ Theologiæ professore, Academiæ Louaniensis Concellario & Decano S. Petri comprobata. His rebus moti, illius supplicationi consensimus, annuimus, & tribuimus his nostris literis, vt eadem opera Ioannis Driedonis excudere pergat, excusos vendat, & distrahat per omnes nostras ditiones, vt latius patet in literis illi à Cæsarea M. concessis. Anno millesimo quingentesimo quadragesimosexto, primo Octobris, Imperij nostri 27. Regnorum autem nostrorum Castellæ, & aliorum trigesimoseptimo.

IN PLANO STABAT.

Per Cæsarem ad relationem Consiliariorum,

Et signatum à P. de Lens.

Illuſtriſſimo ac potentiſſimo Principi Iohanni Tertio Luſitaniæ & Algarbiorum citra & vltra mare in Africa Regi. Domino Guineę & expeditionis, nauigationis, ac commercij Æthiopię, Arabię, Perſidis ac Indiæ, &c̄.

Iohannes Driedo.

S. P. D.

LIbros quos pro Chriſtiana religione, nimiū tēporibus noſtris perturbata cōſcripſerā Rex inuictiſſime, cùm emittere in publicū ſuadētibus id amicis, ſtatuiſſem, faciēdū putaui, vt principi alicui viro nominatim dedicarē, vt hac videlicet via authoritatē ſimul & gratiā aliquā ipſis cōpararē apud eos, qui contēnere alioqui poſſent, vt lectioni indignos. Vetus enim hic iam mos eſt, & cōſuetudo ſtudioſorū hominum, hoc modo opuſcula ſua lectoribus cōmendandi. Cùm igitur ſperaſſem, Dei præſertim auxilio fretus, multa me in libros iſtos cōgeſſiſſe, quę vtile eſſet cognoſcere, maximè ſi animo ſimplici legerentur, & eo quo me ſcripſiſſe cōfido, putaui & ego ſimili cōſilio vtēdū mihi eſſe. Inter multos autē tua in primis maieſtas occurrit, qua ad publicā hominū vtilitatē cōmodiſſimè vti me poſſe cū bona tua venia crederē: atq; hoc multis ſanè de cauſis. Primū, quod decētiſſimū eſſe iudicabā, vt opus inſtaurandæ Chriſtianæ religioni conſcriptum, eius etiā regis nomen præfixum gereret, cuius bene hæreditarium officium eſt, Chriſtianam religionē propagare. Nullū autem in tota Europa regnū iam ſeculis aliquot fuit, in quo tot reges ordine inuicem ſuccedentes dilatādis finibus Chriſtianis operam dederint, quot fuerunt in tuo iſto Luſitanico regno, hanc ipſam ob cauſam certè nobiliſſimo. Neq; verò hoc tantummodo curæ vobis fuit, vt terras nouas & peregrinas ditiones imperio veſtro adijceretis, ſed magis laboraſtis homines ipſos Chriſto lucrifacere, tradita ipſis, & per idoneos viros prædicata fidei noſtræ veriſſima profeſſione. Qua laude certè maxima tu anteceſſoribus etiā tuis antecellere contendis, maxima diligentia procurans, vt ad infideles nationes regno tuo ſubiectas è Luſitania proficiſcantur homines docti, & in catholicæ fidei rebus benè exercitati. Atq; hoc demū veræ eſt Chriſtianæ religionis fines & terminos dilatare, Siquidem de terris

ipſis

ipsis & ditionibus nō est curæ ipsi Christo sed de animabus. Has quicunq; fide Christiana rectè atq; legitimè imbuēdas curat, is reuera dici meretur Christianæ religionis propagator, coronā sine dubio cōsequuturus à Christo deo immortalē. Accedit præterea causa alia. Nam & alioqui vnicè faues omnibus quidē honestis studijs, sed pręcipuè tamen theologicis, verè ac prudēter cogitās, hoc potissimū modo principatui tuo verum ornamentū te allaturum, si quàm plurimos habeas in regno viros excellenter doctos. Ac propterea non solū in tuæ terræ ac finitimę academijs tuo sumptu benignissimè alis plurimos studiosos, verùm etiam Parisijs atque Louanij, tanto licet locorū interuallo a Lusitania dissiti. In quorum numero est doctissimus, vitaq; integerrimus vir, in præsentiarū conuictor meus Iacobus à Murtia. S. Theologiæ professor eximius, quē omnino confido magno vsui tibi breui futurum, & patriæ ipsi ornamento. Neq; verò ista facis, quia ita fieri consuetū est iam ab alijs, sed tua ipsius incitatus voluntate & iudicio, Aut nulli enim, aut perquàm pauci hoc seculo reges erga studia similiter sunt affecti. Vtinā autē episcopos saltē multos huiusmodi habeamus, quos in primis tamē dicebat tales curas suscipere. verū quò minus suscipiunt, in causa est, quòd de studijs non vt æquū est, sentiant. Sentirent autem & de ipsis vt æquū est, si libris & literis à prima sua ętate ex animo vacassent, & proprio experimento (quo nullum efficacius magisterium est) didicissent, quātus fructus & vtilitas ex studijs redire ad Christianam Remp. posset. Quo magis tibi gratulandum est Rex serenissime, quòd Emanuelis patris tui optimi, optimeque de religione nostra meriti, & propterea inter Christianos reges famatissimi, contigerit tibi pueritiæ tuæ annos in literarum studio cōsumere, vocatis ad hoc è longinquis etiā nationibus præceptoribus doctissimis. Sic enim narrare apud nos solet, generosus vir, ac literarum cultor fautorq; candidissimus Damianus Goes, puer olim in aula regia diu sub patre versatus, ac nuper ad eandem à tua etiam celsitudine reuocatus, amplissimo functurus apud te munere. His igitur rationibus adductus sum, vt libros hos tuo potissimum nomini dicare non dubitauerim, confidēs non ingratos maiestati tuæ futuros, si non alio certè pietatis & Christianæ fidei respectu. Bene vale in Christo Iesu, qui te diu Reip. tuæ Christianæque fidei tenendæ ac augendæ conseruet incolumem, Louanij quinto Idus Iunias. Anno M.D. XXXIII.

INDEX EARVM

RERVM QVAE IN HISCE QVATVOR

libris annotatu dignæ visæ sunt, iuxta alphabeticū ordinem digestus, iam denuò auctior ac castigatior factus, in quo numerus, folium, literæ autem à & b faciem significant.

A

Apparuisse

 Deum

Obserua-

Prophetata

INDEX TRACTAtuum & capitum quatuor librorum de *scripturis & dogmatibus ecclesiasticis.*

Omnibus theologiæ ſtudioſis S.

A diuuandis veſtris ſacrarum rerum ſtudiis candidiſsimi Lectores, omnia celeberrimi olim professoris Ioannis Driedonis opera huic præſertim ſeculo contra hæreſes neceſſaria, ad primos illos fontes, vnde manarunt (quo certè facto maximè opus erat) reſtituta, officioſiſsimis indicibus, diſtinctionibus, & neceſſarijs adnotationibus, quibus hactenus caruerant, adornauimus. Et vt ea ſemel omnia eiuſdem prorſus formæ haberetis, cum hoc de eccleſiaſticis ſcripturis & dogmatibus opere, quo & vera Theologiæ methodus, & prima huius ipſius neceſſaria fundamenta primo ac optimo ordine traduntur, ſeorſim impreſsimus. At poſtea quò ſtudioſorum animos nobis amplius conciliaremus, opuſcula quoque peritiſsimi eiuſdem vniuerſitatis nuper ſacræ ſcripturæ profeſſoris Iacobi Latomi aduerſus Lutheranos & Sacramentarios perutilia, breui in lucem ædenda præ manibus habemus. Nam vterque horum in his libris Theologiam illam reconditam (quæ ſcholaſtica vocatur) huic hæreticoſo tempori ſtudioſis cognitu neceſſariam, adeò facili ſtylo, & familiaribus verbis conſcripſit, vt omnium ingenijs & eruditionibus meritò diuinitus ſe accommodaſſe videantur. Omnibus ſtudioſis Lectoribus Deum Opt. Max. precor propicium, & hos noſtros conatus & ſumptus boni conſulant, & in ſuum referant vſum rogo. Louanij ex noſtris ædibus Anno. 1550. quinto Calend. Febru.

Operum Driedonis Catalogus.

Catalogus operum Iacobi Latomi.

A

DE CATALOGO LIBRORVM SACRÆ SCRIPTVRAE IOHANNIS DRIEDONIS de Thurnhout, sacræ Theologiæ apud Louanienses professoris, Liber primus.

TRACTATVRI de rebus fidei, & de religionis Christianæ mysterijs, sacramentis, consuetudinibus atque dogmatibus, super quibus iam hoc nostro infelicissimo seculo turbatur ecclesiæ vnitas, rumpitur pax, soluitur Christianorum concordia (quos oportebat tanquam vnius corporis membra, & tanquam fratres vnanimes habitare in domo Dei, quæ est ecclesia) hunc modum in omnibus libris per nos adendis in lucem (Deo adiuuante) seruare conabimur, vt sententias & conclusiones colligamus ex scripturis sacris, ex vniuersalibus sacrosanctæ ecclesiæ concilijs, ex venerãda patrũ antiquitate: quibus demonstremus & fidei, & scripturarum, & sacramentorum vnitatem secundum seriem successionis custoditam ab ipsis Apostolorum temporibus ad hæc vsque tempora. Et quia inter tantos dissensionum tumultus, magna sumpsit incrementa temeritas quorundam hominum indoctorum, qui sacram scripturam in linguam vulgarem suo spiritu transferentes, diuersis annotationibus, præfationibus & prologis contemptibiles reddiderunt plerosque scripturæ libros: ex quibus tanquam canonicis totus antiquorum patrum chorus citauit sententias, tanquam à spiritu sancto profectas. Quibus factum est vt etiam idiotæ, plebs, indoctæ mulierculæ habentes iam sacratissimos libros versos in vernaculam linguam, in tantam proruperint audaciam, vt nihili faciant venerandam patrum antiquitatem, catholicæ ecclesiæ authoritatem, contemnentes elaboratissimas sanctorum interpretationes. Proinde primum hunc nostrum librum ab ipsis fundamentis exordiemur, ostensuri qui nam sint Canonicæ scripturæ libri. Distribuemus autem totam huius libri materiam in quatuor capita: In quorum primo commonstrabimus viam ex qua discimus scripturam esse sacram & diuinam, insuper & differentiam eius ab alijs: & numerum, ordinem ac diuisionem librorum eiusdem, secundum traditionem ecclesiæ: non eius solùm quæ nunc est, sed & eius quæ secundum successionem patrum à temporibus Apostolorum hactenus est continuata. In secundo enarrabimus super hac materia difficultates quasdam ex sententijs patrum emergentes. In tertio pro dissolutione earundem difficultatum statuemus generalia quædam documenta de authoribus librorum sacræ scripturæ, ac de eorundem authorum temporibus. Postremum ipsas difficultates ex sententijs patrum de catalogo Canonicorum librorum exortas absoluemus.

B

C

Hæresis & cõtemptus patrũ vnde incremẽtum sumpsit.

D

Scriptura sacra quæ.

Scriptura sacra cur pura, stabilis, integra.

OPeræprecium est igitur primùm tractare de scripturis sacris, & ostendere quænam sint scripturæ sacræ atque diuinæ, & qua via demonstretur scriptura aliqua esse sacra, & honoranda tanquam diuina atque canonica. Sola illa scriptura est diuina, quæ per spiritum Dei est aspirata, & per eos qui spiritu dei sunt loquuti, administrata, pura, integra, stabilis. Pura quidem, hoc est, absque commixtione vllius falsitatis. Stabilis, quia verum Dei Verbum permanens in æternum. Integra autem omnia quæ sunt ad salutem necessaria humano generi commonstrans. aut per se ipsam plano sermone, aut per ecclesiam catholicam: quam vt veritatis magistram indicat, iussitque audiri omnium aliarum scientiarum regula, mensura, & norma: secundum quam quicquid vel in philosophicis, vel in moralibus, vel in liberalibus artibus, vel in poetarum carminibus, vel in Oratorum historijs, reperitur aut cognitione dignum, aut humano generi vtile, flectere oportet atque interpretari, proposita omnibus tanquam eiusdem spiritussancti fidele depositum, certissimis suis definitum voluminibus. Ex quibus tota sanctorum schola, tota Prophetarũ & Apostolorum ecclesia, fidei nostræ assertiones constare voluerunt, & quarum sententias in dubium reuocare iudicauerunt esse nefarium. Ex quibus tota salutis nostræ via discenda est, ex quibus quotidianus vitæ nostræ panis est colligendus, ex quibus haurienda sunt sapientiæ salutaris pocula, ex quibus Dei voluntas, sapientia, misericordia, bonitas & iustitia est inuestiganda, ex quibus etiam corroboranda est omnis orthodoxę fidei veritas. De quibus vtrùm verum & rectum sit, quicquid illic assertum reperitur, omnino dubitare non licet. Est quidem inter ecclesiasticos patres pia quędam diuersitas & disputatio, non de hoc, an in huiusmodi scripturis assertæ sententiæ sint veræ & rectæ: Sed de hoc, quòd earundem scripturarum verba, vnus sic, alius aũt non sic, sed aliter exponit atq; interpretatur. Quibus fit vt sit sancta inter eos quædam altercatio super earundem scripturarum intellectu: Sed hęc in vnitate spiritus, fidei, pacis & vnitatis concordat, dum pro congruentia temporũ, locorum & personarum audientium, vnus sententias quasdã catholicas ex propositis scripturis, alius autẽ sententias alias, tamen congruas etiam fidei, & verisimiles, aut catholicas intellexit. quod in sequentibus (Deo dante) planiùs ostẽdemus.

Scriptura sacra est omniũ aliarũ scientiarum norma.

De sententijs in scripturis asserta dubitare nõ licet.

Quõ liceat de scripturis sacris disputare.

Canonicæ scripturæ quomodo dignoscãtur.

Irenęus lib. 3. aduersus hæreses Valentinorum.

A quibus acceptæ scripturæ canonicæ.

Nunc aũt ad demonstrandum catalogum, seu canonem diuinarum scripturarum accedamus. Sciendum est ergo quòd canonicas scripturas dignoscimus per succedentium sibi inuicem ecclesiarum & sanctorum patrum testimonia. Sunt enim (iuxta Irenęum) quas Apostoli à Christo, & ecclesiæ primitiuæ ab Apostolis, & cętere exinde ecclesiæ per vniuersum orbem ab ecclesijs secundem seriem successionis antiquioribus, acceperunt: quas & deinceps nos habemus diligentia patrum secundum seriem successionis in hæc vsque tempora custoditas, prouidẽte Dei spiritu: qui olim loquutus est populo in patribus & prophetis, nouissimè nobis, & in Christo filio & in Apostolis spiritu Christi plenis. Scripturæ igitur sacræ, cùm sint eloquia diuini spiritus loquentis per Prophetas & Apostolos sibi inuicem succedentes, & de rebus diuinitus secundum temporum successiones gestis, non totę simul, sed paulatim per succedentes sibi inuicem patres, Prophetas videlicet & Apostolos sunt nobis administratæ: quò fit vt secundum successiones temporum, creuerit canon diuinorũ voluminum, donec consummarentur reparationis humani generis opera, per verbum incarnatũ, in quod & pendebant omnia vota Prophetarũ, & tota tendit materia harũ scripturarum. Demonstramus itaq; scripturam esse diuinam & canonicã per testimonium ecclesiæ, non illius solius quæ nunc

nunc est, sed intellectæ secundum successiones ecclesiarum, seriemque ipsorum
A patrum ab initio ad hæc vsque tempora sibi succedentium. Hac via patres qui
ante nos fuerunt, vt Dionysius, Clemens, Polycarpus, Ignatius, Irenæus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Athanasius, Basilius, Hilarius, Chrysostomus, Hieronymus, Augustinus, & cæteri æstimarunt doctrinã esse sanctam & canonicam, per easdem ecclesias, quas & ipsi fundauerant Apostoli, docentes aut viua voce, aut epistolis ad illas conscriptis. Hæc est sola religionis Christianæ machina, quæ cunctas hæreses semel aboleuit, ipsa, inquam, communis omnium sanctorum patrum professio secundum suorum temporum successiones, concorditer reddentium testimoniũ verbis spiritus sancti, scriptis in euãgelijs alijsq; libris canonicis.

Quæ sit ecclesia cuius authoritate probatur scriptura canonica.

Vnde & Deus misericordię suę gratiã demonstrauit ecclesiæ etiam per inimicos ipsius Iudæos, qui legis & prophetarum codices in hodiernum vsque diem protulerunt per omnes gentes dispersi: quod Dei prouidentia factum est, vt ecclesia
B Christi in omnibus gentibus dispersa, haberet testes veracium prophetarum, qui de Christi aduentu fuerant vaticinati. Bene, inquit Augustinus cum ecclesia actũ est, quòd non vniuersi Iudęi fuerint occisi, sed dispersi virtute Dei, ne quando obliuio fiat legis & populi Dei. Ex hoc itaq; fundamento nos tenemus scripturas illas esse diuinas, quas ab ecclesijs nos pręcedentibus custoditas accepimus integras & inuiolatas. Ecclesiæ autẽ quæ nos præcesserunt tales doctrinas & sanctas & diuinas tenuerunt, quales à patribus custoditas ab ecclesijs primitiuis acceperant. Ecclesiæ primitiuæ doctrinas canonicas & diuinas deputauerunt eas quas hauserant ex ore Apostolorum, qui à Christo testes constituti, in Iudæa & Samaria, vsque ad vltimum terræ innumeras fundauerunt ecclesias, ex quibus cæteræ exinde ecclesiæ suam fidem mutuabantur. Hactenus de via qua probatur scriptura aliqua esse canonica: iam de differentijs quibus ab alijs disciplinis differt videamus.

Iudæi hostes ecclesiæ Christi testimoniũ præbent scripturis ecclesiæ Christi.

Augu. super Psalm 58.

Act. primo

C Distinguuntur autem hę scripturę ab alijs multis quidem modis: Primò, quòd nulla est scriptura vllius authoris quàmlibet illustris, sic custodita, quemadmodum scriptura canonica, tot linguarum, literis, & ordine, & successione celebrationis ecclesiasticæ conseruata. A patribus vsque ad nos (inquit Augustinus) authoritas scripturarum veracium certissima & notissima successione peruenit. Deinde non est vlla scriptura alia quantumuis probati authoris, quam oporteat sic haberi vt puram & incontaminatam absq; vlla suspicione commixtę falsitatis, tanquam de nulla sententia illic asserta, an falsa sit liceat suspicari aut dubitare. Vnde diuina Platonicorum philosophia, quæ iuxta sententiam Augustini proximè accedit Christianæ philosophiæ, docens Deum ipsum esse rationalis naturæ beatificum bonum, fontemq; bibendæ fœlicitatis, multas habet commixtas falsitates, & neq; viam qua ad talem beatitudinem perueniamus docet, ignorãs Chri-
D stum, qui dicit: Ego sum via, veritas & vita. Tertiò scripturæ aliæ, quas vocamus liberales artes, quantumuis veritatem quandam doceant, illum tamen, in qua salus est animæ, veritatem, non commonstrant: quæ sola facit animum verè liberum, quemadmodum scripturæ nostræ author ad quosdam ait: Si manseritis in sermone meo cognoscetis veritatem, & verè discipuli mei eritis, & veritas liberabit vos. Quartò, omnes philosophorum & sapientum huius mundi disciplinę, de moribus & virtutibus, & beatitudine hominum, multa quidem tradiderunt, sed veram lucem, sine qua totum corpus est tenebrosum, non inuenerũt. Totum corpus in anima, est tota mortalium virtutum seu operum congeries, quæ absente Christo, in anima viuere non possunt. Tractat tota scriptura sacra de Deo secundum gemina illius opera super humanum genus, conditionis videlicet & restaurationis. De conditionis operibus disseruerunt quidem & gentiles sapientes huius mundi, sed restaurationis opera non cognouerunt. Conditionis opera sunt

Multis modis scriptura sacra ab alijs distinguitur.

Primò.

Secundò.

Philosophia Platonica docet Deum esse finẽ hominis beatificum.

Tertiò.

Ioan. 8

Quartò.

Matth. 6.

De quibus tractat sacra scriptura.

Cõditionis opera sex diebus cõsumpta

 creatio

creatio mundi cum omnibus elementis suis, quæ facta sunt vniuersa propter ho- A
minem, quem ab initio condidit deus rectum, & ad imaginem ac similitudinem
suam, vt illi per iustitiam stanti vniuersa subessent: cui & dederat virtutem conti-
Gen. 1. nendi omnia. Hæc opera in breui tempore, id est, in sex tantùm diebus sunt con-
summata. Homo autem, quia in iustitia & in veritate quam acceperat non per-
mansit, totus perijt, lapsus in lacum mortis, factus & peccati & diaboli seruus, à
Restaurationis opera. qua seruitute nequit sese eripere, nisi gratia Dei miserentis illum erexerit. Et ita re
staurationis opera sunt, quibus reparatum est hominum genus quod perierat, quę
in longiori tempore, i. sex ætatibus, multifariã multisq; modis, ad præparanda ho-
minum corda sunt prænunciata in corporalium rerum vmbris, & figuris adum-
brata, & tandem in fine temporum per Christum in carne veniẽtem consumma-
Tota scriptura sacra de operibus redemptionis. ta. Et huiusmodi sunt opera, de quibus tractat tota scriptura sacra: per quæ & ab
omnibus alijs disciplinis discernitur, quæ tradentes conditionum opera, nihil de B
huiuscemodi reparationis operibus docuerunt, non fuisset proinde opus hac scri-
ptura, si non peccasset humana natura. Hæc est igitur diuinarum scripturarum ab
alijs discretio. Consueuimus autem hunc scripturarum canonem appellare vetus
Cur scriptura vocatur testamentum. ac nouum testamentum aut instrumentum. Testamentum est quo bonorum de-
fertur hæreditas, intercedente testatoris morte. Idcirco Moyses & Prophetæ le-
Lactant. de vera sapiẽt. ca. 20 gem Iudæis datam, testamentum (inquit Lactantius) vocant: quia nisi testator
mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quid scriptum in illo sit, cùm sit
clausum & obsignatum. Itaque lex testamentum dicitur, quia hæredes ipsa insti-
tuit cœlestium bonorum, clausa & obsignata, donec Christi morte promissione
cœlestis mysterij fierent apertæ ac reuelatæ, quando velum templi scissum est in
duo, à summo vsq; in deorsum, vt filij adoptionis iam facti, spe salui, legant se hæ-
redes Dei esse, & cohæredes Christi, cum Christo regnaturi: si tamen Christo C
Cur scriptura vocatur instrumentum. obtemperent, & cum illo sustineant. Earundem scripturarum canonem eruditis-
simi viri instrumentũ vocant, quia illic instruitur quisque pro sua salute, quid cre
dere, quid sperare, quid agere debeat. Deinde & non absurdè forsitan sortitur no-
men instrumenti, ob id, quòd sit scriptura authentica probatissimis scribis ac te-
Ordines duo scripturarum. stibus obsignata, non suspectis falsitate vlla. Ex quibus consequens est canonem
diuinarum scripturarum in duos ordines, siue in duo testamenta esse diuisum, quę
tamen diuersa non sunt. quia nouum veteris est adimpletio, & in vtroque idem te-
stator Christus, qui pro nobis morte suscepta, nos hæredes æterni regni fecit: de-
Prior. relicto & exhæredato incredulo Iudæorum populo. Prior ordo est veteris testa-
menti, continens libros de sapientia & bonitate Dei, vt creatoris omnium crean-
tis vniuersa propter hominem: quem formauit bonum & rectum ad imaginem
Gen. 1. & 2. & similitudinem suam, in principio libri Genesis vsque ad caput tertium. Item D
de iustitia dei vindicantis voluntarium eiusdem hominis peccatum, in capite
tertio, & in capitulis librisque sequentibus, de gratia ac misericordia eius pro-
mittentis semen, in quo benedicerentur omnes gentes, hoc est, saluatorem ac li-
Scopus in quẽ tendit totus scripturarum canon. beratorem Christum, sine quo nemo potest fieri saluus. Et est iste scopus in quem
tendit totus scripturarum canon veteris testamenti, loquentis super aduentu
Messiæ seu Christi olim venturi, & super statu veteris Israelitici populi, quem
certè canonem magna ex parte Iudæi vnà nobiscum communem secundum lite-
Alter ordo. ram, sed non secundum spiritum habent. Alter est ordo instrumenti noui, con-
tinens libros super aduentu Christi iam manifestati in mundo, & super statu
noui populi Christiani, quorum omnium voluminum finis est, vt doceatur hu-
manum genus in Christiana fide, spe, & charitate, hoc est, vt doceatur huma-
num genus credere & agnoscere Deum, timere, sperare, atque diligere illum,
non modò vt creatorem aut conditorem, verùm etiam vt gratuitum liberato-
rem

rem per Iesum Christum. Vtrunque testamentum designauit Hieremias prophe
A ta: Consummabo super domum Israel testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci cum patribus eorũ in die qua eduxi eos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, id est, in lege mea tunc illis data. Testamentum nouum dabo illis. & quodnam hoc sit aperit, subiungens: Legem meam scribam in visceribus eorum. Hæc est lex fidei, seu lex Euangelij, quæ nouum testamentum appellatur à Saluatore, cùm dicit: Hic est enim sanguis meus noui testamenti, id est, nouæ legis sanguis, designatus in sanguine agnorum, vitulorum, cæterorumque animalium veteris testamenti. Hęc sunt Dei testamenta, quæ habemus ex certissima ecclesiarum successione. Paganis igitur & infidelibus interrogantibus nos. Qua ratione constat veras Prophetarum, Euangelistarum, & Apostolorum scripturas apud nos esse, cùm non habeamus ori-
B ginales eorum codices? Respondemus hoc constare ex ipsius ecclesiæ testimonio. Verùm, inquit Augustinus, Euangelium apud nos esse docet ecclesia, non hominum eorum solùm qui nunc sunt Christiani, sed ecclesia illa, quæ ab ipsis Matthæi temporibus, ad hoc vsque tempus certa successionum serie declaratur. Etiam si haberemus apud nos verorum Euangelistarum codices descriptos suis ipsorum manibus, illos non alio argumento cognosceremus tales esse, quàm ex ecclesiarum sibi inuicem succedentium testimonio, quod sanè est testimonium spiritus sancti loquentis in Dei ecclesijs & Prophetis. Canonem ergo sacrarum scripturarum nouæ legis cognoscimus ex ipsius ecclesiæ testimonio. Quemadmodum & canonem scripturarum veteris testamenti ex traditione habemus Hebræorum, quæ seruabatur, inquit Augustinus, in templo Hebræi populi, succedentium diligentia sacerdotum. Vnde Deuteronomij trigesimo primo,
C sic legimus: postquam scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leuitis qui portabant arcam fœderis Domini, dicens: Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri. Sic & Iosue post Moysen omnia verba quæ loquutus est ad ipsum Dominus, scripsit in volumine legis Domini, quemadmodum legitur Iosue vltimo. Sic & cæteri secundum successionis seriem prophetici viri, diuino spiritu scripserunt volumina, quæ diligentia sacerdotum integra, illæsa, incontaminata custodiebantur; vnà cum libris Moysi, in latere ipsius arcæ sepositis. Arca autem ipsa custodiebatur in secundo tabernaculo, quod sancta sanctorum dicebatur, in qua recondita erat, & aurea vrna habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti, quemadmodum dixit ad Hebræos nono Apostolus. At verò dum procedente tempore à Chaldæis Iudæa subuertitur, omniaque templi
D vasa diripiuntur, templum incenditur, simul fertur & volumen legis Moysi in arca Dei custoditum, hostili igne consumptum, & postmodum eodem spiritu, quo fuerat scriptum, restitutum ab Esdra sacerdote, qui sola, vt inquiunt, memoria, legem reparat deperditam. Sed hoc vtrùm sic sit, an non sit, ex scripturis sacris videtur incertum, quemadmodum enim potuerunt plura esse Isaię super eisdẽ rebus volumina scripta, ita & lex ipsa in quibusdam libris potuit forsitan integra conseruari, consumptis originalibus, quæ erant in templo, voluminibus. Proinde & Hieronymus ambiguis verbis super hac re loqui videtur aduersus Heluidium. Siue Moysen, inquit, dicere volueris authorem Pentateuchi, siue Esdram eiusdem instauratorem operis, non recuso. Verùm Irenæus, Tertullianus, & plerique antiquorum, arbitrantur omne instrumentum Iudaicæ literaturæ in Babilonica expugnatione deletum, & per Esdram restitutum. Proinde qualitercunq; hoc sit factum, nihil refert: in hoc vnum consentiunt omnes, etiam ipse Hieronymus, quòd Esdras spiritu Dei plenus, post captam Hierosolymam,

Hier. cap. 31.

Qua ratione constat veras scripturas apud nos esse.

August. 18. lib. contra Faustũ cap. 4.

Deut. 31

Iosue post Moysen scripsit verba Dei. Iosue vltimo.

Quę erant in arca.

Ad Heb. 9

Veteris testamenti codices Babylonico igne consumpti. Esdras instaurat legem.

Hieronymus aduersus Heluidium.

Tertullianus

& instaurationem templi, scripturas sacras dispersas, vixque Babylonico igne superstites, eodem spiritu quo antè scriptæ fuerant, restituit, aliasque literas Hebraicas, quibus nunc vtimur, repperit. Vnde & quod in calce Deuteronomij dicitur de morte & sepultura Moysi, & quòd sepulchrum eius nemo nouerit, vsque in diem illum, & quòd filij Israel fleuerunt eum triginta diebus, & reliqua in calcem vsque libri, ipse Esdras adiecisse creditur. Neque enim verisimile est, A

Christus & Apostoli vsi sunt scripturis veteris legis eisdem quas nunc habemus

Moysen scripsisse eam historiæ partem, quæ post mortem illius acciderat. Iusta ergo ratione, Esdras scriba instauraror dicitur veteris instrumenti, quod & Christus atque Apostoli approbarunt tanquam diuinum, & Dei spiritu æditum, citantes in corroborationem suæ doctrinæ euangelicæ ex eiusdem instrumenti voluminibus sententias tanquam verissimas & diuinas. Omnem ergo canonem ve-

Libri canonici veteris testamenti.

teris testamenti, qui à patribus ad nos verissima & certissima successione descendit, designamus: Genesim, Exodum, Leuiticum, Numerorum, Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Ruth, quatuor Regum, duos Paralipomenon, duos Esdræ & Hester, Iob, librum Psalmorum, Isaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielem, & libros duodecim Prophetarum. Hæc sunt quæ non simul, sed paulatim secundum successionis seriem suut ædita, de quibus nulla prorsus est dubitatio, neque in Hebræorum, neque in Christianorum schola. Hebræi quicquid extra hos libros, inquit Hieronymus, est, à canone sacrorum voluminum secant. Ex quo consequens est, sapientiam, quæ vulgò Salomoni adscribitur, & librum, qui vulgò Iesu filij Sirach, item Iudith, Thobiam, & Machabæorum libros, non connumerari B

Libri canonici noui testamẽti

ab Hebræis inter canonicas scripturas: quorum sententia vtrùm sit approbanda in Christianorum schola, iam mox dicemus. Canonem autem qui noui testamenti volumina continet. quem Iudæi, Iesum negantes, prorsus reiiciunt, sic designamus. Primùm omnium Euangeliorum cœlestis quadriga nobis iungatur. C

A quibusdam fuit dubitatũ an Apocal. & epistola Iacobi vna, Iudæ vna, Petri secũda, Iohãn. secũda & tertia sint in canone scripturarum.

His actus Apostolorum copulentur. Post hos Pauli epistolæ socientur. Deinde Petri prima, Iohannis prima. Hi sunt libri sine contradictione, ab antiqua Christianorum ecclesia recepti, de quibus nulla vnquam prorsus extitit dubitatio. Sequenti iam loco sunt, de quibus olim à nonnullis dubitatum est, vt reuelatio Iohannis, epistola Iacobi, & epistola Iudæ, Petri secunda, Iohannis secunda & tertia. De his autem an sit nunc rationabiliter dubitandum, & vtrùm inter canonicas scripturas habendi sint, an non, iam mox ostendemus. Et quia tumultuante hoc seculo nostro, & hæresibus turbantibus vniuersam ecclesiam, hæreticorum quisque aut reprobat, aut approbat quod libet, ductus vel animi sui voluntate, vel sophistica quadam ratione, Alius Sapientiæ & Ecclesiastici libros reiicit, Alius Tobiæ & Iudith, Alius Machabæorum libros, Alij alteram Petri, & Iohannis duas, Alij epistolam Iacobi, Alij epistolam ad Hebræos, Alij Apocalypsim Iohannis, extra sacrarum scripturarum canonem locant, non erit inutile demonstrare etiam D venerandam patrum antiquitatem, citasse sententias ex huiuscemodi libris tanquam catholicis, Diuino spiritu æditis, & super canone librorum scripturæ sacræ dissoluere ingentes quasdam difficultates, quæ possent hac in re, sacræ Theologiæ studiosis, occasionem dare interioris scandali, atq; erroris, dum legerint, quòd inter veteres scriptores & sanctos patres, alius sic, alius autem aliter supputauerit

Innoc. in epistola ad Exuperium.

Carthaginensi concilio interfuit August.

earundem canonicarum scripturarum, & ordinem, & volumina. Quanquam in dignoscendis canonicis libris vnicuique sufficere debuit & ecclesiæ, & sanctæ sedis Apostolicæ authoritas, quæ iam olim ante annos mille per Innocentium & Gelasium Papas, per Carthaginense & Laodicenum concilia, in ordinem digessit, eosdem libros canonicos, quos in hodiernũ vsq; diem custodit Christianorũ schola, altiùs tamen & à patribus exordiemur. Et quia ex supradictis manifestum nobis

Scriptura sacra quæ dicitur.

esse oportet, scripturam sacram & canonicam esse eam, quam Ecclesia primitiua à pro-

A à prophetis, à Christo, & Apostolis receptam, suis filijs tribuit, & hanc, vt inquit Irenæus, oportere esse eam quam per successiones presbyterorum & episcoporum habemus in ecclesia fidelis populi custoditam. Idcirco pro huius rei fundamentis stabiliendis, operæpretium est primùm ostendere ea quæ hodie habemus scripta tanquam diuina testimonia, olim sic esse habita à veteribus sacræ Theologiæ tractatoribus, qui fuerunt Apostolorum temporibus, & illos probasse ea, quæ sunt fidei ex eiusdem scripturis, quas in hodiernum diem vsque, per vniuersum orbem Christianorum ecclesia honorat & prædicat: quod clara luce deprehendemus, si primùm recensuerimus antiquissimorum patrum hac de re sententias, & eorum præcipué, qui fuerunt, aut sub ipsis Apostolorum seculis, aut illis vicinissimi. Discipulus Pauli Dionysius tertio capite Hierarchiæ ecclesiæ, in totius scripturæ sacræ textu cõcludit, arcanam illam & mysticam visionem dilecti discipuli Iesu, hoc est Apocalypsim Iohannis euangelistæ, apertè subindicans sanctam Apocalypsim esse euangelistæ Iohannis. Sumit insuper testimonia ex his quibus vtitur nunc Ecclesia canonicis scripturis. Meminerunt autem huius Dionysij Iohannes Damascenus ante annos mille, & Gregorius papa. Ignatius amabilis discipulus Iohannis euangelistæ in diuersis suis epistolis, quarum & meminit D. Hieronymus in lib. de viris illustribus, passim sibi testimonia sumit ex eisdem, quas habemus canonicis scripturis, tam veteris testamenti, quàm noui. Neque sententias fidei probat scripturis alijs, quàm his, quas habemus in quatuor Euangelijs, & in Apostolicis epistolis, & in propheticis scripturis nobis traditis, quas habemus per successiones presbyterorum custoditas. Sumit testimonia ex euangelio Iohannis, & ex aliis item Euangeliis, ex epistolis Pauli, ex Actibus Apostolorum. Sunt & in eisdem epistolis sententiæ quædam, quæ videntur desumptæ ex epistola Iacobi, & ex epistola Iohannis prima: sed nominatim authores non citat. Clemens vir apostolicus, qui post Petrum Romanam rexit ecclesiam, scribens ad Corinthios, ad Iacobum fratrem domini, & ad alios, iisdem vtitur scripturis, quibus & hodie vtitur ecclesia; sumens diuersa passim testimonia, ex Euangelio Matthæi, & nonnulla etiam scripta in solo euangelio Iohannis, quale est illud. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, in epistola ad Iulium & Iulianum, cæterosque consodales diuersas citans scripturas, sub eadem sententiarum serie, quam in diem vsque hodiernum custodit tota Christianorũ schola.

Irenæus. *Dionysius.* *De Apocalyp. Iohannis.* *Ignatius.* *Clemens.*

B C

Papias sub ipsis Apostolorum temporibus, de quo & Irenæus testatur, quòd fuerit apostoli Iohannis auditor, Policarpi condiscipulus, de Euangelijs Matthæi & Marci sic loquitur: Marcus interpres Petri fuit, & conscripsit quæcunque meminerat ab eo dicta, non tamen per ordinem cuncta digessit, quia non ipse auditor Domini fuit, sed nouissimè Petro adhæsit ad vsum & ministerium prædicandi, non ad Domini conscribendos sermones. Nihil itaq; peccauit in eo, quòd ita quędam scripsit, quasi quæ passim audita recordari videatur, & hoc solùm satis egit, ne aut quid ex auditis omitteret, aut falsum scriberet. Matthæus autem Hebræo scripsit sermone. Hæc de Marco & Matthęo Papias: qui vtitur scripturis tam veteris quàm noui testamenti, sine contradictione receptis ab omnibus Christianorum ecclesijs, sed & epistola Iohannis prima, & Petri similiter prima.

Papias. *Marcus interpres Petri et auditor Euangelii scripsit.* *Matthæus hebraicè scripsit.*

D

Post Christi resurrectionem & ascensionem, cùm per aliquot annos doctrina Christi cœpisset viuis Apostolorum vocibus crescere in vniuersum mundum, nondum vllis Euangelijs scripto traditis, spiritu Dei prouidente, Matthæus primus omnium in Iudæa scripsit Euangelium Hebraicum. Deinde Marcus in Italia. Postea Lucas. Postremò Iohannes in Asia. Præterea beatus Anacletus post Clementem Romanæ ecclesiæ pontifex, in epistola quam scripsit omnibus ecclesijs. Item successores illius Euaristus & Alexander suis in epistolis, quas diuersis

Anacletus, Euaristus, Alexander, proximi temporib. Apost. vsi sunt epistola Iacobi, etc.

scripserunt ecclesijs, pluries sumunt testimonia ex epistola Iacobi apostoli, ex libro Sapientiæ & Ecclesiastico, ex epistola Petri prima, de qua (vt inquit Eusebius) nullus omnino vnquam dubitauit, quàmuis de secunda multis (inquit) incertum est. Verùm & Anacletus beati Clementis successor, sententias sumit ex epistola Petri secunda, & ex epistola Iudæ. Sed de hoc infrà latiùs. Cæterùm antiquissimus Irenæus auditor Polycarpi martyris, libro tertio aduersus hæreses Valentini: Matthæus in Hebræis (inquit) ipsorum lingua scripturam ædidit Euangelij, cùm Petrus & Paulus euangelizarent Romæ, & fundarent Ecclesiam. Post horum verò excessum, Marcus discipulus, & interpres Petri & Christi, quæ à Petro audierat præscripta, nobis tradidit. Postremùm Iohannes discipulus Domini Euangelium ædidit, & Ephesi Asiæ commorans. Hæc Irenæus capite 11. Deinde in lib. 4. aduersus hæreses Valentini ostendit, quòd neque plura, neque pauciora quàm quatuor possunt esse Euangelia, secundum quaternarium numerum Euangelistarum, qui designantur in animalibus quatuor. Vtitur & scripturis omnibus, & epistolis Pauli, & Apostolorum Actibus à Luca descriptis, tanquam diuino spiritu æditis. Insuper meminit primæ Epistolæ Petri, & primæ Iohannis, pluresque sumit ex ipsis sententias. Vtitur & testimoniis de Sapientia Salomonis, & de Apocalypsi, de qua dicit, quòd ipsa non ante multum temporis facta est, sed iam penè nostra (inquit) ætate, prope finem Domitiani Cæsaris.

Irenæus lib. 3. cap. 1.

Marcus post mortem Petri scripsit Euangelium.

Iohãnes in Asia scripsit Euangelium.

A

B

Irenę de Sap. & Apoca. Iohannis.

Deinde Clemens Alexandrinus superstes, non longè à temporibus Iohannis euangelistæ, eisdem vtitur veteris & noui testamenti scripturis, quas in hodiernum vsque diem tota Christianorum schola honorat & prædicat, & dum ex scripturis eisdem ad corroborandam fidem citat testimonia, tanquam diuinas & irrefragabiles sententias. Simul vtitur & sententiis ex sapientia, quæ dicitur Salomonis, & ex Sapientia Sirach, & ex epistola Iudæ, & ex epistola ad Hebræos, de qua dicit, quòd ipsa manifestè sit Pauli apostoli, scripta quidem Hebræo sermone, tanquam Hebræis, sed à Luca in Græcum versa. Ad hæc Tertullianus eisdem vtitur veteris & noui testamenti scripturis propheticis, quatuor Euangeliis, & Apostolorum epistolis, quibus in hodiernum diem vtitur tota Christianorum schola: reijciens alia Euangelia aliorum Apostolorum nominibus inscripta. & in libro de Habitu muliebri meminit epistolæ Iudæ apostoli Domini, quæ ex libro Enoch sumit testimonium. In lib. de præscriptionibus hæreticorum, & in aliis quibusdam locis sumit testimonia ex lib. *Sapientiæ*, tanquam ædito à Salomone.

Clemens Alexandrinus.

De epist. ad Hebræos.

Tertullianus.

C

Item Origenes in expositione (vt inquit Eusebius) Psalmi primi, canonem veteris testamenti ab Hebræis designatum explicat, quemadmodum vsque in hodiernum diem custodit Christianorum schola. Non ignorandum (inquit) est, viginti & duos libros in canone esse veteris testamenti, qui sunt: Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iesu Naue, Iudicum, quatuor Regum, Paralipomenon, Esdras primus & secundus, liber Psalmorum, tres Salomonis, duodecim Prophetarum liber vnus, Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Hester. In hoc canone quàmuis non meminit aut libri Sapientiæ, aut Ecclesiastici, aut Tobiæ, aut Iudith, de libris Machabæorum dicens, quòd Hebræi libros illos extrinsecus habent, tamen in diuersis voluminibus à se compositis sumit testimonia ex præfatis libris, tanquam scripturis sacris & diuino spiritu æditis. Item in libro Commentariorum super Matthæum, canonem librorũ noui testamenti explicans, hoc modo scribit: Ex traditione (inquit) didici de quatuor Euangeliis, quòd hæc sola absque vlla contradictione suscipi debent ab omnibus quæ sub cœlo sunt Dei ecclesijs, ita enim tradiderunt patres: quia primum omnium scriptum est Euangelium à Matthæo Hebraicis literis. Secundum verò scriptũ est à Marco, iuxta ea quæ ipsi tradiderat Petrus, de quo & in epistola sua commemorat

Origenes. Euseb. Eccles. hist. li. 6. cap.

D

Orig. ex libro Sap. Ecc. Tobiæ, Iudith, & Macha. vtitur scripturis tanquam diuinis testimoniis.

Recitat Euse. vbi supra ecclesi. hist. lib. 6. cap. 18.

Euangelium Matth. Hebraicè scriptum.

A morat dicens: Salutat vos filius meus Marcus. Tertium secundum Lucam, quod Paulus collaudat, tanquam his qui ex gentibus crediderint scriptum. Super omnia verò Euangelium Iohannis. Pauli quatuordecim solas epistolas suscipit Ecclesia, quàmuis nonnulli de ea quæ ad Hebræos scripta est, dubitauerunt: propterea quòd in ea non videatur seruari sententia quam de se pronūciauit, dicens se imperitum esse sermonis. Sed ego (inquit) dico sicut mihi à maioribus traditum est, quòd ipsa manifestissimè est Pauli apostoli: & semper omnes antiqui maiores nostri, eam vt Pauli apostoli susceperunt epistolam, & opinio ad vsque nos peruenit, quòd sermo eius est Græco sermone compositus, vel per Clementem Romanæ vrbis episcopum, vel per Lucam, qui Euangelium & Acta apostolorum conscripsit: & ita Paulus quatuordecim scripsit epistolas. Petrus verò supequem Christi fundatur ecclesia, duas tantùm: super quibus de secunda à nonnulr B lis dubitatur. Iohannes qui supra pectus Domini recubuit, post Euangelium suum scripsit Apocalypsim, & tres epistolas: in quibus sunt duæ breues, de quibus àquibusdam dubia est sententia. Hæc (vt inquit Eusebius) tradidit Origenes, qui etsi non meminerit illic epistolarum Iacobi & Iudæ, nec Tobiæ & Iudith, non tamen inde consequens est libros istos extra canonem esse ponendos, quod ex sequentibus fiet manifestum. Post hunc Cyprianus passim in diuersis suis epistolis sententias fidei probat ex omnibus scripturis sacris, & solis his quas in hodiernum vsque diem tota custodit Christianorum schola. Insuper sumit testimonia ex libro Sapientiæ, Ecclesiastici, quorum sententias planè asserit à Salomone dictas. In epistola ad Rogatianum probat ex Ecclesiastico tanquam Salomonis libro, sacerdotes esse honorandos. Sed & Salomon in spiritu sancto cōstitutus (inquit) testatur & docet quæ sit sacerdotalis dignitas dicens: Ex tota anima tua C time Deum, & sacerdotes eius sanctifica. Rursus in eadem epistola sententias sumit ex Tobiæ & Machabæorum libris, & prima Petri epistola, & ex Apocalypsi Iohannis. In tractatu de singularitate prælatorum, & in sermone de oratione Dominica, & in sermone de lapsis, probat ex Apocalypsi Iohannis, iustum posse à iustitia cadere, & rursus per pœnitentiam redire in salutem. Scriptū enim (inquit) est: Tene quod habes, ne alius accipiat tibi coronam tuam pœnitentiam age. Rursus ex Daniele 13. & 14. & alijs sequentibus capitulis sumit testimonia de idolo Bel, & de Susanna: cùm tamen apud Hebræos non inueniatur liber Danielis, nisi vsq; in cap. 13. Rursus in libello de exhortatione martyrij, sumit testimonium ex 2. Machabæorum 9. De hoc ipso inquit, in Machabæis legimus: Iustum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire. Item in libris aduersus Iudæos, sumit testimonia ex libris Sapientiæ, & Ecclesiastici, & Apocalypsis, tanD quam ex libris inter sacras diuinasque scripturas numeratis. Rursus in epistola ad Pompeianum, ex Esdræ tertio libro, qui Apocryphus est, sumit testimonium, dicens: Apud Esdram veritas vincit. sicut scriptum est: Veritas valet, & vincit in æternum. Deinde ipse in opere quod inscribitur. Expositio symboli, à nonnullis Ruffino attributo, postquam enumerauit libros intra canonem conclusos, ex quibus patres assertiones fidei cōstare voluerunt, de quibus neque vlla vnquam prorsus extitit dubitatio, dicit & alios esse libros, qui non canonici, sed ecclesiastici à maioribus sunt appellati: vt Sapientia Salomonis, & Sapientia filij Sirach, liber Tobię, Iudith, & Machabæorum: quæ omnia quidem patres in Ecclesia legi voluerunt, non tamen proferri ad authoritatem fidei ex his confirmandam: quam sententiam sub eadem verborum forma asseruit & Hieronymus, in epistola ad Chromatium, & Heliodorum. Insuper & Chrysostomus citat testimonia tanquam diuino spiritu ædita, ex Apocalypsi Iohannis, ex epistola Iacobi, ex epistola ad Hebræos, quam & suis commentarijs illustrare dignatus est. Citat

Testimonium Origenis de epistola ad Hebræos.

Testimonium Origenis de Apocalypsi, et tribus epist. Iohannis.

Cyprianus.

Cyprianus vti tur scripturis ex lib. Sap. Ec cle. & Tob. & Mach. & Apocalypsi.

Ruffinus de Canone sacrarum scripturarum.

Chrysostom.

Ambrosius.

tat & Susannæ ac Machabæorum martyrū historias. Item Ambrosius in libro de quatuor quæstionibus difficilibus, librum Sapientiæ tribuit Salomoni. In libro (inquit) Sapientiæ, Salomon se Dominum deprecatum fuisse cōmemorat: Adij (inquit) Dominum, & deprecatus sum illum: Da mihi Domine sedium tuarum assistricem sapientiam. Pluribus in locis tam in epistolis quàm in commentariis, & præsertim super Psalmum centesimum decimumoctauum sumit testimonia ex epistola ad Hebræos, ex Apocalypsi Iohannis, ex Sapientia Sirach, & ex Sapientia Salomonis, ex prima Iohannis, ex prima Petri, ex epistola Iacobi, ex Tobia. A

Amb. citat Sapientiam tanq̄ Salomonis doctrinam.

Vnde sermone octauo super centesimum decimumoctauum Psalmum: Quid sit scientia doceat te Salomon (inquit) qui ait de Domino Deo nostro, Ipse dedit mihi eorum quæ sunt cognitionem veram. Quæ sententia ponitur Sapientiæ.1. In sermone decimooctauo super expositione Psalmi centesimi decimioctaui, & in epistola ad Vercellensem ecclesiam, & in epistola ad Clementianum, citat apostolum Paulum, tanquam authorem eorū quæ habentur in epistola ad Hebræos. B

Iohannes Damasc. græcus de canone scripturarum.

Item Iohannes Damascenus presbyter Græcus ante mille annos in quatuor suis Theologiæ libris testimonia citat ex epistola ad Hebræos, tanquam ex epistola Pauli. Item ex epistola Iacobi, ex Apocalypsi Iohannis, ex epistola Petri secunda, ex libro Sapientiæ, tanq̄ ex diuinis scripturis. Insuper & lib.4. cap.18. catalogum librorum veteris testamēti diuisit in quatuor pentateuchos, id est in quatuor quinarios voluminum, & supersunt alij libri duo. In totum itaq; sunt duo & viginti, vt sint (inquit) libri dispositi hoc pacto. Quinque legales, prima pentateuchus. Deinde alia pentateuchus, quæ & Hagiographa, id est, sanctorum scripta dicūtur, quæ sunt hoc modo: Iesus Naue vnus, Iudices cum Ruth vnus, Regnorū primus cum secūdo vnus, Tertius & quartus liber vnus, Duo Paralipomenon liber vnus, & hæc est secunda pentateuchus. Tertia, versu facti libri Iob, Psalterium, Prouerbia Salomonis, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Quarta pentateuchus est prophetica, liber vnus duodecim prophetarum, Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel. Hæ sunt quatuor pentateuchi. Postremum liber vnus duorum Esdræ, & Hester vnus. Qui autem omnium virtutum doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, & Sapientia Iesu, quam pater Sirach cōposuit Hebraicè, interpretatus est autem Græcè nepos Iesu, & filius Sirach. Studiosi siquidem hi libri, pulchrique & honesti, sed nō numerantur in propheticis libris, neq; ponebantur in arca. Noui verò testamenti sunt Euangelia quatuor. Actus sanctorū Apostolorū Lucæ euangelistæ. Catholicæ epistolæ septem, hoc est: Iacobi vna, Petri duæ, Iohannis tres, & Iudæ vna. Pauli epistolæ quatuordecim. Apocalypsis Iohannis euangelistæ. Hactenus Damasceni sententia sub ipso Hieronymi seculo. Prætermisit autem librum Tobiæ, Iudith, & Machabæorum ambos. D

Metra seu versus in his lib apud Heb. esse testatur Hieron. in præfatione Iob. C

Damasc. de lib. Sap. & Ecc.

Damasc. de canone noui testamenti.

Hieron. distinguit totum canonē veteris testamenti in tres ordines.

Item Hieronymus in prologo super libros Regum, quem vult quasi galeatum principium omnibus libris canonicis, quos de Hebræo vertit in Latinum, conuenire, imitatus Hebræos, facit tres ordines totius scripturæ canonicæ, distinguens totum canonem: vt primus ordo contineat quinque libros Moysi. Secundus Prophetas complectatur libris octo: quorum primus est Iosue, secundus Iudicum, tertius Samuelis, quem appellamus primum & secundum Regum libros, in vno volumine computatum, quartus Malachim complectens tertium & quartum Regum, quintus est Isaias, sextus Hieremias, septimus Ezechiel, octauus duodecim Prophetarum. Tertius ordo Hagiographa possidet, continens libros nouem, qui sunt: Iob vnus, Liber Psalmorum vnus, Salomonis tres, Danielis vnus, Dibre Haiomin, id est, verba dierū, quod significantiùs chronicon totius diuinæ historiæ possimus appellare: qui liber apud nos Paralipomenon primus & secundus inscribitur, apud illos pro vno supputatur. Volumen Esdræ itidem diuisum in duos pro vno supputatur, & Hester.

A fter. Qui simul omnes,id est,quinque in ordine primo,octo in secundo,& nouem in tertio, sunt duo & viginti libri. Quicquid est extra hos, inquit Hieronymus, inter Apocrypha est ponendum. Igitur Sapientia,quæ vulgò,inquit,Salomonis, & Iesu filij Sirach liber,& Iudith,& Tobias & Pastor,nō sunt in canone.Primum Machabæorum Hebraicum repperi. Secundus Græcus est,quod ex phrasi probari potest. Tertium & quartum Esdræ alibi vocat Apocryphorum somnia. Sciendum tamen, quòd antiquissimi patres, vtpotè Cyprianus & Ambrosius interdum reperiuntur ex tertio & quarto Esdræ sumere testimonia,non ob id probantes alia in ijsdem libris scripta: quemadmodum latiùs in libro de scripturis Apocryphis, & sanctorum patrum dogmatibus ostendemus. Liber Baruch nomine prænotatus,& oratio Hieremiæ,in Hebræo canone non habentur, sed tantùm in æditione vulgata. Propter notitiam autem legentium hîc scripta sunt: quia multa de Christo nouissimisque temporibus dicunt. Fuit autem Baruch (teste Hieronymo) discipulus ministerque Hieremiæ,cui & ipse Hieremias librum possessionis, aliosque libros dedit custodiendos, vt habet textus Hieremiæ 32. Liber iste Baruch quàmuis non habeatur in canone,eum tamen veteres,vt potè Cyprianus & Ambrosius, cæterique patres interdum citauerunt. Hactenus de libris testamenti veteris. Noui autem testamenti scripturas canonicas supputat Hieronymus in epistola ad Paulinum,quatuor Euangelia, Pauli epistolas,ad septem ecclesias, & eam quæ est ad Hebræos, quæ apud plerosque extra numerum ponitur. Item epistolas ad Timothæum, ad Titum, ad Philemonem, Actus apostolorum, Item septem epistolas canonicas, hoc est, Iacobi vnam, Petri duas, Iohannis tres, Iudæ vnam, & Apocalypsim Iohannis. In libro de viris illustribus, de canonicis epistolis sic loquitur: Scripsit Petrus duas epistolas quæ catholicæ nominantur, quarum secunda à plerisque eius esse negatur, propter styli cum priore dissonantiam. Iacobus statim ab Apostolis Hierosolymorum Episcopus ordinatus, vnam tantùm scripsit epistolam, quæ de septem catholicis est; quæ & ipsa ab alio quodam sub nomine eius ædita asseritur; licet paulatim tempore procedente obtinuerit authoritatem. Iudas frater Iacobi paruam quidem, quæ de septem catholicis est, reliquit epistolam: & quia de libro Enoch, qui Apocryphus est, in ea sumit testimonium, à plerisque reiicitur, tamen authoritatem iam & vetustate & vsu meruit,& inter sanctas scripturas computatur. Iohannes apostolus & euangelista vnam scripsit epistolam,cuius exordium est, Quod fuit ab initio. Reliquæ autem duæ Iohannis presbyteri esse asseruntur. Augustinus in secundo,de doctrina Christiana, canonicarum scripturarum volumina veteris testamenti supputans, quadruplicem facit ordinem, vt primus cōtineat libros historiarum, sibi inuicem succedentium. Secundus libros historiarū, non sic sibi inuicem succedentiū. Tertius libros prophetales. Quartus libros eorum, qui propriè sunt appellati Prophetæ. Totius, inquit, canon scripturæ his libris continetur, quinque Moysi, vno Iosue, vno Iudicum, vno Ruth, quatuor Regnorum, hæc historiam,& simul annexa tempora, seriemque rerum continent. Huic ordini non consequenter, sed quasi à latere volumen iungitur duorum Paralipomenon, quod est quasi superiorum librorum epitome, nonnulla etiam quæ in superioribus libris, vel omissa sunt, vel non plenè relata, breuiter & summatim explicans. Alius est ordo, in quo sunt historiæ tanquam ex diuerso ordine, quæ neque superioribus libris, neque inter se connectuntur, sicut est Iob, Tobias, Hester, Iudith, Machabæorum duo, & Esdræ Duo. Deinde in tertio ordine sunt, inquit, Prophetæ in quibus sunt Dauid liber vnus Psalmorum, tres Salomonis, vt Prouerbiorū, Ecclesiastes, Canticorum, duo autem libri, quorum vnus Sapientia, & alius Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Iesus filius Sirach eos scripsisse constantissimè

[Margin notes, in order: "De lib. Sap. Ecclesiastici, Iudith & Machabæorū secundū Hiero." — "De lib. Baruch" — "B" — "Librū Baruch citauerūt Cyprianus, Ambrosius, cæteriq; veteres." — "C" — "Aug. supputat lib. canonicos veteris testamenti, ac noui 2. de doct. capite. 8." — "D" — "Quatuor ordines librorū vet. testamenti"]

stantissimè perhibetur, qui tamen, quia in authoritatem recipi meruerunt, inter prophetícos numerandi sunt. In quarto autem ordine sunt libri reliqui, eorum qui propriè Prophetæ appellati sunt, vt duodecim Prophetarum libri singuli, deinde quatuor Prophetæ, qui sunt maiorum voluminum, Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel. His quadraginta, inquit, quatuor libris veteris testamenti terminatur authoritas, quatuordecim videlicet in ordine primo, octo in secundo, sex autem in tertio, & sedecim in ordine quarto. Noui autem testamenti libri sunt, inquit, quatuor Euangelia, Apostolorũ epistolæ, vt Pauli quatuordecim, ad Romanos vna, ad Corinthios duæ, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos pro singulis vna, ad Thessalonicenses duæ, ad Timotheum duæ, Petri apostoli duæ, Iohannis tres, vna Iudæ, & vna Iacobi, liber vnus Actuum apostolorum, & Apocalypsis Iohannis. In his libris omnibus homines, inquit timentes Deum, & mansueti quærunt voluntatem Dei, in quibus inueniuntur omnia quæ continent fidem moresq́; viuendi, spem & charitatem. Planè vides Augustinum, Tobiam, Iudith, Machabeorum libros in eundem ordinem trahere in quo sunt Hester, duo Esdræ, & Iob, Sapientiam autem & Ecclesiasticũ in eundem ordinem in quo sunt Psalmorum, Prouerbiorum, & Ecclesiastes. Ex supradictis patet antiquissimos patres, Papiam, Irenæum, Tertullianum, Clementem Alexandrinum, & Origenem illius discipulum, & Eusebium, Hieronymum docuisse Euangelium Matthæi Hebraico sermone fuisse scriptum. Deinde patet hoc infelicissimo seculo sciolorum hominum temeritas, contra venerandam patrum antiquitatem, contemnentium epistolam Iacobi, tanquam contrariam doctrinæ Pauli, epistolam ad Hebræos. Apocalypsim Iohannis, tanquam confictam & cõtinentem somnia, Sapientiam, Ecclesiasticum, Iudith, & Tobiam. Ex quibus vetustissimi patres Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus & Augustinus citauerunt sententias, tanquam profectas à diuino spiritu. Fuerunt hoc seculo scioli & idiotæ, qui in tantam prorumperunt temeritatem, vt pertinaciter defenderent Apocalypsim Iohannis esse fabulam, & ab hæreticis confictam, de qua tamen testantur viri contemporanei Irenæus & Dionysius Corinthiorum episcopus, quòd sit Iohannis apostoli, & alter posterior Dionysius episcopus Alexandrinus, quòd sit diuino spiritu conscripta à Iohanne presbytero, & Origene, quòd sit à Iohanne discipulo Iesu Christi ædita, quam & teste Hieronymo interpretati sunt Irenæus & Iustinus martyr. Neque hactenus reperimus vllos orthodoxos patres nominatim designatos, qui planè asseruerint hunc librum esse ab Hæreticis confictum, tametsi fuerint qui aut illum habuerint suspectum, aut de authore eiusdem dubitauerint: quibusdam dicentibus eam esse Iohannis presbyteri discipuli Iesu Christi in Pathmon relegati, alijs autem dicentibus eam esse Iohannis euangelistæ, quemadmodum testatur Eusebius lib. 3. cap. 39. & lib. 7. cap. 22. Vbi præfatus Dionysius Alexandrinus recitat nonnullos ex præcessoribus suis Apocalypsim illam penitus à canone scripturarum abiecisse, & prętitulationem libri esse confictam, & nihil in ea esse quod apostolica grauitate dignum censeatur, & eam non esse alicuius ecclesiastici viri, sed Cerinthum quendam esse illius authorem. Et aliquantò pòst suam de illa ferens censurã: Ego autẽ, inquit, quantum ad meam sententiam attinet, spernere aut abijcere scripturam huius libri nullatenus audeo, maximè cùm multi ex fratribus ita mecum sentiant, sed hoc magis de ipso iudico, quòd in eo sit arcanus quidam & reconditus atque admirandus omnibus sensus, quem & ego admiror ac veneror, ac etiam, si non intelligo. Sancti alicuius est, & sine dubitatione vlla per Dei spiritum scripta, etiam si non sit ille apostolus Iohannes filius Zebedæi. Et ibidem de authore eiusdem, ex eo quòd nomen suum toties inculcat, & ex ipso scripturæ stylo discretionem faciens

Sapient. Salomonis, & lib. Eccl. inter propheticos lib. sunt numerãdi

Canon librorum noui testamenti.

De Euangelio Matthæi Hebraicè scripto & de catalogo librorum sacræ scripturæ vide Eusebiũ li. 3. Ecclesiast. hist. cap. 24.

A

B

C

D

ciens, dicit potuisse fieri in illis temporibus fuisse alium quendam Iohannem seruum Iesu Christi, cui hæc reuelauerit Deus. Hactenus Dionysius ille magni Origenis discipulus. Sunt quidem nonnulli arbitrantes Caium quendam Orthodoxum apud Eusebium eandem Apocalypsim tribuere Cerynthο hæretico, tanquã ei qui authoritate Apostolici nominis fuerit abusus, & eidem libro miscuerit suæ hæresis venena de Christo post mille annos regnaturo in Hierusalem omnium visibilium bonorum copia. Sed hoc ex verbis Caij illic ab Eusebio recitatis non sequitur: quandoquidem neq; Eusebius asserit Caium attribuisse Cerintho hanc Apocalypsim, neq; eiusdem Caij sermo ab Eusebio recitatus sensum illum subindicat, significans potius Cerinthum hæreticum per reuelationes quasdam tanquam ab Apostolo magno conscriptas, nobis introducere talem quandam hæresim, regnum videlicet Christi terrenum, in carnis voluptatibus & delitijs post resurrectionem futurum in Hierusalem, cõtra fidem designans quosdam mille annos. Ex quibus consequens est, non quòd Caius ille tribuerit Apocalypsim illam Cerintho, sed quòd Cerinthus, vel prauam habuerit intelligentiam ex illa, vel quandam confinxerit reuelationem de regno Christi terreno, post resurrectionem in Hierusalem futuro, quemadmodum & iuxta eundem Eusebium, ibidem ipse Dionysius, cùm de Iohannis reuelatione dissereret, & quædam secundum ea, quæ antiquitus ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huiusipsius viri. In his verbis Cerinthus, inquit, à quo & Cerinthiana hæresis oborta est, figmentis suis authoritatem magni nominis acquirere secundum scripturæ huius prauam intelligentiam gestiebat, affirmans terrenum futurum esse Christi regnum: & quia ventri ac libidini deditus erat, ea futura decernebat quæ sibi propria libido dicebat. Hæc Eusebius. Fuerunt & idiotæ hoc nostro seculo contemnentes Machabæorum libros, pertinaciter asserentes ea, quæ illic scribuntur, facta super oblatione pro animabus defunctis, intra quadringentos annos esse per auaritiam sacerdotum conficta, eidemque historiæ adiecta, quæ tamen venerabilis pater Augustinus ante annos mille in libro de cura pro mortuis agenda, cæterique patres ex eadem Machabæorum historia citauerunt. Vnde & ipse in lib. 2. de doctrina Christiana ambos Machabæorum libros catalogo sacrarum scripturarum annumerans, suo seculo censuit illos vnà cum Iudith & Tobia statuendos in eundem ordinem cum libris Iob, Hester, & Esdræ duobus, de quibus nulla vnquam extitit dubitatio.

(margin: Eusebius lib. 3. ecclesiast. hist. cap. 28. De Machab. lib.; B; C; Augu. in lib. 2. de doct. Chris. cap. 8.)

¶ *Sequitur secundum caput huius libri, in quo enarrantur difficultates ex sententijs patrum suborientes super canone sanctarum scripturarum.*

D EX supradictis ecclesiasticorum patrum dogmatibus ingentes nascuntur difficultates, præsertim propter varietates & contrarietates apparentes inter Hieronymum & Augustinum, & alios quosdam patres, qui inter se pugnare videntur. Primò super eo quod Hieronymus in galeato prologo docet secũdum ordinem possidere Prophetas, inter quos supputat Iosue, Iudicum, Ruth & quatuor Regum libros, qui tamen neque à Prophetis conscripti sunt, neque magis futura prænunciant, quàm libri Moysi eximij inter Prophetas. Neque enim prophetias, sed historias, id est, res visas & gestas, & Hebræorum bella continent. Secunda difficultas, cur resecat ab eodem Prophetarum ordine libros, qui maximè videntur Prophetis annumerandi, vt sunt Iob, Danielis, & liber Psalmorum Dauid, qui inter Prophetas fuit præcipuus. Tertia difficultas, cur Isidorus beati Gregorij papæ discipulus, iam ante annos nongentos, in sexto Etimo. dicit, secundum, tertium, & quartũ Esdræ non haberi apud Hebræos, sed inter apocryphos deputatos, cùm tamen Hieronymus doceat Hebræos primum librum Esdræ & sermones Neemiæ, quos nos secundum librum facimus, in vnum volumen copulare

(margin: In lib. Regum; Difficultas 1.; Difficultas 2.; Difficultas 3.; Cap. 2. in prologo galeat.)

pulare in canone sacrarũ scripturarũ. Deinde cur in prologo galeato Hieron. libros Iudith & Tobiæ inter apocrypha numerat, quos tamen in prologis super Iudith & Tobiam definit apud Hebræos inter hagiographa numerari, & nihilominus de canone sacrarũ literarũ esse separatos. Si tertius ordo voluminũ scripturæ canonicę veteris test. sit hagiographorũ, quonam pacto poterit stare, ꝙ Iudith & Tobię libri inter hagiographa cõputati, extra canonẽ scripturarũ numerẽtur? Deinde cur nouẽ tantũ dicãtur hagiographi. i. sancti scriptores, vel sancta scripta, cũ hoc nomẽ sit cõmune cõueniens oĩbus canonicis scripturis & authoribus earum. A

Difficultas 4. Quarta difficultas est in eo quod Hiero. dicit Samuelis esse, quem nos primũ & secundum Regũ dicimus esse, cùm tamen Samuel. 1. Reg. 25. describatur mortuus

Difficultas 5. esse priusꝗ fierẽt ea, quæ in 2. Re. lib. recitãtur gesta. Quinta difficultas, super eo quod idem Hiero. dicit, Sapientiã, quæ vulgò Salomonis inscribitur, & lib. Iesu filij Sirach, nõ esse Salomonis, cũ tamẽ totus antiquorũ patrũ chorus, vt Iren. Tertul. Cypri. Origenes in suis libris, quos posteris legẽdos reliquerũt, planè asserant Salomonẽ dicere ea quæ in eisdẽ libris continentur, recitantes ex Sapientia & ex Ecclesiastico testimonia, tanꝗ diuinas sentẽtias, & tanꝗ dictas à Sapientissimo Sa- B

Lib. 2. cap. 8. lomone, ex Dei Spiritu loquente. Deinde qua ratione August. in lib. de doctrina Christ. cõstantissimè tradat illos duos libros, quorũ vnus est Sapientia, & alter Ecclesiasticus inscribitur, non Salomonẽ, sed Iesum filium Sirach scripsisse, cùm longè antè Eusebius doceat, ꝙ omnis antiquorum chorus librũ attitulatum Sapien-

Difficultas 6. tię Salomonis esse dixerit. Sexta difficultas, qua ratione diuus Hieron. solùm 22. libros supputet in canone scripturarũ veteris testamenti, distinguens easdẽ solùm in tres ordines, in legem videlicet, in Prophetas, & in hagiographa: cùm tamen August. faciat eiusdẽ veteris testamenti canonis libros 44. distinguens eos in ordines quatuor, ita vt primus contineat libros historiales, consequenter se habentes. Secundus historiales non sic se habentes cõsequenter. Tertius prophetales. Quar- C

Difficultas 7. tus nouem libros, eorum qui propriè appellantur Prophetæ. Septima difficultas, super eo quod Hieron. in epistola ad Chromatiũ & Heliodorum de libris Salomonis concludit. Sicut ergo Iudith, Tobiæ, & Machabæorum libros, legit quidem Ecclesia, sed inter Canonicas scripturas non recipit, sic hæc duo, inquit, volumina, quorum vnus est Iesu filij Sirach, & alter pseudographus, qui Sapientia Salomonis inscribitur, legat quidem ecclesia, ad ædificationem plebis, non ad authoritatem ecclesiasticorum dogmatum cõfirmandam, quorum priorem. i. Ecclesiasticum Hebraicum repperi, secundus apud Hebręos nusquam est. Eandem doctrinam habet in galeato prologo, vbi planè videtur Hieronymus extra canonẽ ponere Sapientiam, Ecclesiasticum, Tobiam, Iudith, & Machabęorum libros, quos tamen inter canonicas scripturas habent, tenent, reputant, & numerant ecclesiastici patres, Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, & cæterorũ plurimi, qui promiscuè cum alijs scriptis canonicis citantes ex huiusmodi libris sententias, tanquam di- D

Diuersitas reci tatur inter Hiero. & Augu. uino spiritu æditas. Sic Tobias, Iudith, & Machabæorum ab Augustino supputantur inter canonicas scripturas in eodem ordine in quo sunt Iob, Hester, & duo Esdræ, qua ratione Hieronymus istos intra, illos verò extra canonem, & inter apocrypha locet, quorum authoritas ad roborandum ea, quæ sunt fidei minimè est

Argumentum sumptũ ex diuersitate sententiarum patrũ. idonea. Rursus libri supradicti, si ad authoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam non sunt idonei, qua ratione antiquissimi patres, vt Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Origenes, & Augustinus, ex his libris tanquam canonicis, & diuino spiritu æditis, sententias fidei stabiliri conati sint. An in re tam ardua, tantique momenti ambulandum sit sub diuersis hominum opinionibus, & controuersijs? vt incertus nobis relinquatur numerus diuinorum voluminum, & nondum ecclesia Christiana certò sciat, qui in canone Bibliorum, qui verò extra canonem

nonem libri sint æstimandi. Octaua difficultas, qua ratione stare poterit, quòd antiquissimus Irenæus affirmat, Matthæum scripturam ædidisse Euangelij Hebraico sermone, dum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Ecclesiam, cùm tamen Eusebius Cæsariensis in chronicis doceat, Matthæum in Iudæa scripsisse Euangelium anno 3. Caii Cæsa. Calig. in quem cucurrit annus à morte Christi octauus, qui longè præcesit secundum Neronis annum, qui fuit 26. à morte Christi, in quo Paulus vinctus Romam mittitur, quemadmodum dicunt Hieronymus in lib. de viris illustribus, & Eusebius in chronicis. Vnde & Matthæus ante annum à passione Christi 25. videtur extra Iudæam iam fuisse missus in Æthiopiam, in qua supra 30. annos euangelizans, gladio occiditur. Item si Matthęus suum ædiderat Euangelium, dum Paulus prædicabat Romæ, quomodo Lucas, qui post Matthæum probatur conscripsisse Euangelium, commendatur à Paulo, tanquam Euangelista, cuius laus, inquit, est in Euangelio per omnes ecclesias, & id quidem in 2. ad Corinthios, quam constat Paulum scripsisse antequam Romam vinctus duceretur. Deinde quomodo stare poterit, quòd idem Irenæus affirmat post excessum seu exitum, aut mortem horum Petri & Pauli, Marcum nobis tradidisse præscripta Euangelia, quæ à Petro annunciata audierat, cùm tamen Hieronymus & cæteri patres tradant Petrum vidisse Euangelium Marci, suaq; authoritate probatum Ecclesiæ legendum ædidisse. Insuper qua ratione dicat Origenes, Iohannem scripsisse Apocalypsim, postquàm suum scripserat Euangelium, cùm tamen prologus super Iohannem, afferat eundem Iohannem in Asia scripsisse Euangelium, postquam Apocalypsim iam scripserat relegatus in Pathmo insula. Postremùm, quo monstrare poterit Euangelium Matthęi esse Hebraicè scriptũ, cùm textus ipse nomina Hebraica interpretetur, dicens, Emanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus. Eli Eli lamasabachthani, hoc est, Deus meus, Deus meus, & cæt. quæ interpretationes Hebraici sermonis, in textu Euangelij Hebraicè scripto stare non possent. Videtur ergo Euangelium Matthęi, non Hebraicè, sed Græcè scriptum, presertim etiam cùm Euãgelium Hebraicè scriptum nusquam reperiatur.

Difficultas 8. *Lib 4. contra Valent. cap. 1.* *Eusebius.* *Cõtra Valent. cap. 1. lib. 4.*

Nona difficultas, qua ratione dubitatur in Christianorum schola, qui nam fuerit author libri Iob, aut Psalmorum, aut Iudicum, aut libri Regum, cùm tamen doctores tradant libros eos esse apocryphos, qui sunt sine certo authore, vt habet glo. in ca. canones, distinct. 16. Eadem est dubitandi ratio de Apocalypsi Iohannis, & de epistola ad Hebręos, de quibus dicit Hieronymus in epistola ad Dardanum, quòd Græcorum Ecclesiæ non suscipiunt Apocalypsim Iohannis, quemadmodũ nec epistolam ad Hebræos recipit Latinorum consuetudo, de qua & in libro de viris illustribus. Epistola quæ fertur ad Hebræos non Pauli creditur propter styli sermonisque distantiam, sed vel Barnabæ, iuxta Tertullianum, vel Lucæ euangelistæ iuxta quosdam, vel Clementis posteà Romanæ ecclesiæ Episcopi. Idem in commentarijs super Isaiam cap. 6. Pauli quoque idcirco epistolæ ad Hebræos contradicitur, quòd ad Hebræos scribens vtatur testimonijs, quæ in Hebræis voluminibus non habentur. Item in commentarijs super Isaiam, eodem cap. 6. & cap. 8. epistolam ad Hebręos Latina consuetudo inter canonicas scripturas nõ recipit. Decima difficultas, qua ratione stare poterit quod apud Hieronymum in libro de viris illustribus dicitur de epistola Iacobi, quòd ipsa ab alio quodam sub nomine eius asseritur ædita, & paulatim procedente tempore obtinuerit authoritatem, cùm tamen neque consuetudo temporis, neque tacitus Ecclesiæ consensus, possit efficere, vt vlla doctrina incipiat esse vera, canonica, & diuinæ authoritatis. Neque enim est in potestate hominum facere, vt non scripta priùs, aut non ædita, aut non reuelata diuino spiritu, posteà incipiat eodem diuino spiritu ædita esse & reuelata. Eadem dubitandi ratio esse videtur de Apocalypsi Iohannis, de

Difficultas 9 *Hieronymus.* *Difficultas decima.*

A ſtiana, de quibus quòd ſint veriſsima, & diuino ſpiritu ædita Chriſtianis iam olim
Eccleſijs innotuit. Hæc ergo, vt capiamus facilius, operæprecium eſt prænoſcere,
quinam ſecundùm Hebræorum traditionem perhibeantur ſingulorum librorum
veteris teſtamenti authores. Primùm Moyſes ſcripſit libros quinque, qui cùm le- De ſingulorũ libris vet. teſt. ſcriptoribus.
ges Dei contineant populo per Moyſen datas, thorat, id eſt, lex, ſunt appellati. An-
te Moyſen nulla habemus diuinarum ſcripturarum monimenta. Enoch autem
ſcripſiſſe quædam ante Moyſen epiſtola Iudæ apoſtoli teſtatur. Item ſub Moyſe
fuiſſe librum quendam bellorum Domini, teſtatur ipſe Moyſes Numeri 21. vbi le- Liber bellorũ Domini.
gimus: Vnde dicitur in libro bellorum Domini, Sicut fecit in mari rubro, ſic fa-
ciet in torrentibus Arnon. Quis ſit iſte liber Enoch, vel vbi ſit, aut quis ſit liber
bellorum Domini, quæ item ſint Domini bella, non aperuit ſcriptura. Sunt qui
dicant, librum illum bellorum Domini eſſe narrationem Dei, quæ reuelata erat
B Moyſi, cui manifeſtauerat Deus ſe facturum in torrentibus Arnon, ſicut fecerat
in mari rubro. Auguſtinus autem dicit, non eſſe negandum tunc fuiſſe libros, ſiue Auguſtinus.
Chaldæorum, vnde egreſſus eſt Abraham, ſiue Ægyptiorum, vbi, vt teſtatur Lu-
cas in Actibus, didicerat Moyſes omnem illorum ſapientiã, ſiue cuiuſlibet alterius
gentis, in quorum librorum aliquo potuit hoc eſſe ſcriptum, licuit Moyſi pleno
Dei ſpiritu, vnde voluit teſtimonium verum ſumere. Sed non ideo omnia quæ
ibi ſunt ſcripta confirmat. Amplius Ioſue 10. & in ſecundo Regum cap. 1. citatur Liber iuſtorũ Domini.
liber Iuſtorum Domini, Item primi Paralipomenon vltimo, commemorantur
liber Samuelis prophetæ, & liber Nathan prophetæ, & volumen Gad videntis.
Deinde & ſecundi Paralipomenon nono memorantur ſcripturæ Nathan, & li-
ber Ahiæ Silonitis, & viſio Ado videntis, reliqua, inquit, operum Salomonis pri-
morum & nouiſsimorum ſcripta ſunt in verbis Nathan prophetæ, & in lib. Ahiæ
C Silonitis, in viſione quoque Addo videntis. Item ſecundi Paralipomenon ſecun-
do, Reliqua geſtorum Ioſaphat primorum & nouiſsimorũ ſcripta in verbis Iehu.
Rurſus ſecundi Paralipomenon 33. memorantur ſermones regum Iſrael & ſermo-
nes Oſai. Ex quibus manifeſtum eſt in ſcripturis canonicis commemorari pluri-
ma, quæ in alijs libris inueniri dicuntur, quos Prophetæ ſcripſerunt, nec tamen
inueniuntur in canone, quem nunc fidelis populus recipit. Vide de hoc, ſi placet
Auguſtinum 23. de Ciuitate Dei, cap. 38. Hieronymum in commentarijs ſuper E- Auguſtinus.
zechielem cap. 18. librum Geneſeos dicit appellari librum iuſtorum. Sed in quæ-
ſtionibus Hebraicis ſuper Regum lib. tractans id quod ait, Ecce ſcriptum eſt in
libro Iuſtorum. Liber, inquit, Iuſtorum eſt liber Samuelis, vbi continentur pro-
phetæ iuſti Samuel, Gad & Nathan. Non mirum ergo, ſi ante Moyſen nullum
habeamus librum manu ſcriptum, & tamen in ipſo Moyſe legamus commemo-
D rationem fieri libri bellorum Domini. Poſt Moyſen verò, Ioſue conſcripſit hi-
ſtoriam de tranſitu filiorum Iſrael per Iordanem, & ſubuerſione impiorum regno-
rum, & de diuiſione terræ ſanctæ, in qua deſignatur ſpirituale regnum cœleſtis
Hieruſalem. Deinde poſt mortem Ioſue ſcripta ſunt geſta Iudicum & Principum De authore libri Iudicũ dubia ſententia.
in terra ſancta, quorum hiſtorias ſparſas & diuiſas, ſecundum ſucceſsionis ſeriem
tunc pridem æditas, Samuel collegiſſe creditur in vnum volumen, quod voca-
mus Iudicum, cui & adiecit hiſtorias Ruth Moabitidis. Sunt qui Ezechiam, alij
Eſdram hos libros ædidiſſe dicant, & poſt Iudicum, eundem Samuelem collegiſ- Dubia ſententia ſuper eo, quiſnam fuerit ſcriptor libri Regum.
ſe geſta Heli, Saul, & Dauid, in primo libro Regum recitata, vſque ad ſuam mor-
tem, poſtquam cætera eiuſdem Dauid geſta, vſque ad obitum illius, Nathan, &
Gad prophetæ ſcripſiſſe videbuntur, propter id quod dicitur in fine primi Para-
lipomenon geſta Dauid regis, priora & nouiſsima ſcripta ſunt in libro Samuelis
videntis, & in libro Nathan prophetæ, & in volumine Gad. Ex qua ſententia con-
ſequens videtur, Samuelem conſcripſiſſe geſta Dauid, & ita eundem ędidiſſe pri-

mum librum Regum, saltem vsque in cap. 25. vbi Samuel moritur. Deinde Gad & Nathan scripsisse partes sequentes, finem 2. videlicet libri 1. vsque in finem 2. A

Libri Bibliorũ non semper inscribuntur à suis authoribus.

libri. Sed istud non oportet. Siquidem libri secundùm Hebræos inscribuntur huius vel illius, non semper ob id, quòd is vel ille fuerit illius libri author, sed interdum ob aliam causam. Nam secundùm Hieronymum & cæteros, primus & secundus Regum apud illos inscribuntur esse Samuelis, & tamen est manifestum nô ambos esse æditos à Samuele, quemadmodum ostendit difficultas tertia. Vnde Isidorus & alij antiquissimi patres tradunt Samuelem scripsisse primam partem primi libri Regum, Dauid autem scripsisse sequentia, vsque ad calcem 2. libri.

In præfatione lib Regum. Isidorus li. 6. cap. 2. Gesta regũ Israel à diuersis Prophetis in vnum volumen collecta. In præfatione in Iob.

Post mortem autem Dauid, cæterorum regum Israel gesta in 3. & 4. libris Regum scripta (quæ & sparsa fuerant per singulorum regum historias) à diuersis Prophetis secundùm seriem successionis descriptas. Alij Esdram, alij Hieremiam in vnum volumen collegisse tradunt. Sed quòd Hieremias id fecerit esse verisimilius, ex eo conijcitur, quòd vltimi libri Regum, & libri Hieremiæ similis est finis. B
Sed in omnibus his doctrina beati Gregorij Papæ teneatur: Dei spiritus hæc scripsit, qui ad scribendum inspirator extitit, & per hominem foris in membrana scribentem, hæc scripta ad nos transmisit.

De libris Paralipomenon.

Libri autem quatuor Prophetarum maiorum, & duodecim minorum singuli suorum authorum nominibus sunt inscripti. Duorum Paralipomenon, quis in vnum volumen collegerit à quibusdam incertum creditur, quanquam Rabbi Salomon dicat Esdram prophetam in vnum volumen collegisse singulorum regum historias sparsas, & à diuersis Prophetis secundùm seriem successionis scriptas.

Hieronymus de Daniele in præfatione in Danielem.

Danielis prophetia à Daniele creditur esse conscripta, posito in captiuitate Babylonica duarum tribuum. Daniel hic (inquit Hieronymus) apud Hebræos non inter Prophetas, sed inter eos qui Hagiographa scripserunt, computatur, nec habetur in Hebræo volumine trium puerorum hymnus, nec Susannæ historia, nec Belis draconisque fabula, quæ vel ex æditione septuaginta, vel ex Theodotionis translatione sunt desumpta. C

De lib. Iob.

Quibus autem seculis gesta sint ea quæ scribuntur in libro Iob, non oportet curiosiùs inquirere, nisi quatenus ad intellectum eiusdem historiæ & scripturarum conducat. Pro quo non erit inutile considerare caput Genesis 26. vbi reges citantur qui regnauerunt in Edom, in qua & ipse Iob regnasse scribitur.

Genes. 36.

Primus in ea regnauit Balach, filius Beor. Post hunc Iobab, quem Augustinus super Genesim, & Ambrosius in commentarijs ad Romanos dicunt fuisse Iob.

Hieron. sentētia de Iob.

Hebræi autem quos imitatur Hieronymus in lib. de quæstionibus Hebraicis dicunt Iob non de Esau, & Edom, qui sunt de Abraham, sed de Hus, qui de Nachor fratre Abrahæ est, descêdisse, quemadmodum docet historia Genesis 22. quòd Nachor frater Abrahę ex Melcha vxore genuit Hus primogenitum, à quo Hebræi dicunt fuisse eum, qui dicitur in libro Iob: Vir erat in terra Hus nomine Iob. eumque qui in libro Numerorum Balaam, ariolus siue diuinus appellatur, Hebręi tradunt fuisse eum, qui in libro Iob dicitur Helim, primò virum sanctum, & Prophetam Dei extitisse, posteà per inobedientiam & auaritiam muneris dum maledicere cœpit Israëlem, D

Num. 25.

diuini siue arioli vocabulo nuncupatum. Sed de hac controuersia in alijs. In præsentiarum sufficiat scire, quòd & si scriptura in genesi, enarrans gesta longè ante Moysi tempora, eiusdem Iob meminerit, non tamen inde consequens est, quòd is longè ante Moysi tempora extiterit.

De authore libri Iob scribit Origenes. Moyses trāstulit librũ Iob ex Syro in Hebraicum.

De authore autem libri in prologo eiusdem libri tradit Origenes ea quæ illic scribuntur, esse interpretata à magno illo viro Moyse in Hebraicam linguam, atque filijs Israel tradita. Iam verò à 70. ex Hebræo in Græcum translata. Sicut olim Moyses inquit, librum illum in Ægypto ex Syro in Hebræũ transtulit, ita 70. sub Ptolemæo ipsum ex Hebræo in Grecum transtulerunt, & inde per vniuersas gentes beati Iob scriptura diuulgata est,

Primùm

A Primùm quidem Syriacè scripta in Arabia, vbi & Iob habitabat, postea verò &
in Hebræis, & in Græcis, & in omnibus gentibus interpretata. Erat quidem histo-
ria hæc Syriacè ex parte pridem scripta, sed non ita diligenter, non ita vigilanter
quemadmodum postea à Moyse. Solæ enim responsiones ac replicationes à pri-
mordio scriptæ sunt. Nam quis illorum poterat nosse, quomodo venirent angeli, Iob.1.
& starent coram Domino, vel quomodo diabolus venerit, & quid dixerit; quid-
ve responderit, nisi solus Moyses spiritus sancti reuelatione, sicut nemo alius po-
terat nosse, vel dicere vel scribere, quæ solus pater ad solum filium loquutus est,
dicens: Faciamus hominem ad imaginem, etc. sic similiter nullus illius tempo-
ris poterat nosse, quæ Deus in secreto ad diabolum dixerat, nisi Propheta cui cun
cta sunt reuelata. Magnus itaque ille Moyses scripsit passionem Iob, & dolorem,
atque constantiam, & pro consolatione dedit eam filijs Israel. Hæc Origenes. De
B hoc autem & Gregorius sic loquitur: Alij Moysen alij quemlibet ex Prophetis Gregorius de lib. Iob in præfat. in Iob.
scriptorem huius libri fuisse suspicantur. Sed quis hæc scripserit, valdè superua-
cuè quæritur, cùm tamen author libri spiritus sanctus fideliter credatur. Arbitra-
ri tamen veriùs possimus, quòd idem beatus Iob, qui certamina spiritualis pu-
gnæ sustinuit, etiam consummatæ suæ victoriæ gesta narrauit. De libro Psalmo-
rum Hieronymus ad Sophronium: Scio, inquit, quosdam putare psalterium in
quinque libros esse diuisum, & vbicunq; apud septuaginta interpretes scriptum
sit, fiat fiat, finis librorum sit, pro quo in Hebræo legitur, amen amen. Nos autem
Hebræorum authoritatem sequuti, & maximè Apostolorum, qui semper in nouo
testamento Psalmorum librum nominat, vnum asserimus esse Psalmorum vo-
lumen, & in eodem quinque libros contineri, super quo habes Hieronymi sen-
tentiam ad Cyprianum presbyterum. De authore libri Psalmorum Hierony- De Psalterij authore.
C mus ad eundem Cyprianum: Errant, inquit, qui arbitrantur omnes Psalmos
Dauid esse, & non eorum quorum nominibus inscribuntur, vt Dauid, Asaph,
Idithum, filiorum Chore Eman, Esrahitæ, Moysi, & Salomonis, & reliquorũ, quos
Esdras vno volumine comprehendit. Nonagesimooctauo Psalmo secundùm He-
braicam veritatem titulus nullus est, & idcirco ait illum esse authoris Moysi, sicut
& præcedentes illius sunt. Et soluens argumentum, quomodo possit esse Moysi
psalmus, qui meminit Samuel, qui longò post Moysen fuit. Moyses & Aaron in
sacerdotibus eius, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. Respondet pro-
phetatum esse nomen Samuelis, sicut & Iosiæ. Quemadmodum est Cyrus pro-
prio nomine vocatus antequam natus. Item psalmos in libro Psalmorum collo-
catos, docet Augustinus in prologo super Psalterium, non omnes à Dauid esse ædi
tos. Ipse enim Dauid ex omni populo quatuor principes spiritu sancto munda-
D tos elegit, quorum nomina sunt Asaph, Eman, Ethan, Idithum, vt in quemcun-
que diuinus spiritus intrasset, hymnum Deo caneret. Dauid ergo solus nouem
Psalmos ore proprio cecinit, reliqui autem ab illis quatuor principibus iuxta ti-
tulorum inscriptionem sunt dicti. Hæc ille. At contrà idem Augustinus 17. de August. 17. de
ciuitate Dei: Psalmus centesimus nonus non ipsius Dauid tanquam authoris, sed ciuitate Dei.
ipsi Dauid tanquã ei ab alio coaptatus inscribitur, quem tamẽ ex doctrina Christi cap. 14.
constat ab ipso Dauid esse compositum. Quamobrem recitatis opinionibus do- Matth. 22.
ctorum, Mihi, inquit, credibiliùs videntur existimare, qui omnes istos Psalmos
operi Dauid tribuunt, eumque aliquos prænotasse etiam nominibus aliorum ali-
quid quod ad rem pertineat figurantibus. Neque mouere debet ad hòc non cre-
dendum quòd nonnulla Prophetarũ nomina, qui post tempora regis Dauid fu-
erunt, quibusdam psalmis in eo libro leguntur inscripta, & quæ ibi dicuntur, ve-
lut ab eis dici videntur. Potuit etiam spiritus prophetanti Dauid, hæc etiam fu-
turorum Prophetarum nomina reuelare, sicut rex Iosias regnaturus post annos

3.Reg.11. Cap.1. De lib.Hest.

amplius quàm trecentos, cuidam Prophetæ cum suo nomine reuelatus est. Vides igitur quàm ambigua sit sententia de authore librorum Iob & Psalmorum, de quorum tamen librorum authoritate nullum vnquam fuit dubium. Sic & super authore historiæ Hester, anceps est inter Doctores catholicos sententia. Sunt qui Esdram, sunt qui alium quendam posteriorem Esdra illius authorē esse arbitrantur. A

Isidorus. Eusebius.

Isidorus 6. Etimo. Hester librum Esdras scripsisse, inquit, creditur. Eusebius autem alium posteriorem quendam docet ædidisse ipsum, existimans historiam illam post mortem Esdræ cōtigisse. Quemadmodum ergo de tempore super rebus illius historiæ gestis Doctores variant, quibusdam dicentibus Darium Longimanum fuisse Assuerum illum, sub cuius regni anno 12. Aman suspenditur, sors in vrnam mittitur, Mardochæus liberatur. Aliis autem dicentibus Assuerum illum fuisse Darium Mnemonem. Ita & de scriptore eiusdem historiæ varia est sententia.

Varia sentētia de Assuero.

Eusebius in chronicis æstimans Esdram & Neemiam sub Dario Longimano insignes haberi, suasque historias texuisse, reprobat sententiam opinantium ea quæ de Hester & Mardochæo sunt scripta, esse gesta sub Dario isto Longimano. B

Varia sentētia de authore lib. Hester.

Ea, inquit, quæ de Hester & Mardochæo scripta sunt, quidam affirmant sub hoc regē scilicet Dario Longimano gesta: quod ego non puto. Nunquam enim Esdras de Hester siluisset, qui scribit hoc tempore Esdram & Neemiā reuersos ex Babylone. Hic ergo in primis sciendum est, historiam Hester in diebus Assueri regis completam esse neminem dubitare. Sed quis fuerit Assuerus, & quo item tempore regnauerit, incertum est, etiam grauissimis viris hac in re dubitantibus.

Sentētia Iosephi de Assuero

Iosephus hunc Assuerum fuisse affirmat Artaxerxem Longimanum Xerxis filium, inter Persarum reges septimum, à Cyro primo supputandum, sub temporibus, quibus & Esdras in libris sibi intitulatis, suam contexuit historiam. Verùm Eusebius, vt iam patuit, sententiam istam refellit, ratione motus, quòd Esdras nequaquàm res suo tempore de Hester gestas præteriisset. C

Eusebius contra sententiam Iosephi.

Sed hic sciendum, quòd secundùm ea quę refert Iohannes Annius ex philone, neque Iosephus, neque Eusebius, videntur hac re plenè attingere veritatem, considerata temporum chronographia secundum probatissimum Metasthenem, eundemque Philonem disertissimum. Verum quidem est, quod docet Eusebius, Assuerum illum & Hester fuisse Darium Artaxerxem Mnemonem, sed aberrare videtur, docens Esdram & Neemiam reuersos ex Babylone, sub Dario Longimano, quos ex secundo, & tertio, & vltimo capite secundi Esdræ constat vixisse vsque ad annum vigesimum & trigesimum regni illius Assueri Artaxerxis, sub quo Eliasis erat sacerdos magnus. Is autem Eliasis, non sub Dario Longimano, sed sub Dario Mnemone magno Artaxerxe summus sacerdos extitit, quemadmodum Philo in chronographia Pontificum Iudæorū demonstrat. D

Sub quo Dario Esdras & Neemias fuerunt reuersi ex Babylone.

Proinde nobis sequētibus hanc Philonis sententiam, videtur Esdram & Neemiam sub Dario Mnemone reuersos ex Babylone, illum quidem anno 7. regni eius, vt patet primi Esdræ 7. Hunc autem anno 20. regni eiusdem, 2. Esdræ 1. Probatur hoc esse verissimum 7. & 8. cap. tertij Esdrę, in quibus significatur iste Artaxerxes regnasse post Darium Longimanum. Et primi Esdræ 7. iste Artaxerxes significatur esse rex regū, qualis fuit magnus Artaxerxes, qui & Mnemon. Quibus diligenter cōsideratis illustrabitur ingens obscuritas, latens in duobus libris Esdræ, de quo in aliis latiùs. Ex quibus patet argumentum Eusebij non concludere, opinantis Esdram non scripsisse librum Hester, propterea quòd nunquam de Hester siluisset, si sub primo Artaxerxe, quō se reuersum scribit, res de Hester gestæ essent. Nam & reuera sub Dario Mnemone contigit Hester historia, de qua tacuit ipse qui scribit hoc tempore Esdram & Neemiam reuersos de Babylone. Vnde Darius iste Mnemon, ab Hebræis Assuerus, à septuaginta autem interpretibus Artaxerxes appellatur. Multi reges cōmuni nomine vocabātur Assueri,

Philonis sentētia de Assuero in lib. Hester, & de Artaxerxe, sub quo ex Babylone reuertitur Esdras.

A ſueri, Xerxes, ſeu Artaxerxes. Sunt enim nomina hæc, teſte Beroſo, non pro-
priæ, ſed communis qualitatis, ſignificantia bellatorem fortem, ſeu victorem. Sed
videtur forſitan vtraq; harum ſententiarum non eſſe congrua veritati; eò quòd
Mardochæus patruus Heſter, non videtur potuiſſe peruenire ad tantam annorũ
ætatem, ad regnum videlicet Mnemonis Artaxerxis. Nam vt dicitur in capite 2.
& 3. libri Heſter, Mardochæus iſte tranſlatus fuerat de Hieruſalem, eo tempore,
quo Nabuchodonoſor rex Babylonis, tranſtulerat Ieconiam regem Iuda. Vnde
ſequitur eundem Mardochæum ſub Cyri tempore, quo laxabatur Iudęorum in
Babylone captiuitas, habuiſſe ſupra 70. ætatis annos, totidem nempè annis fuit
populus Iuda in Babylone captiuus. A tempore autem laxatæ captiuitatis, vſque
ad regni Artarxerxis Longimani annum duodecimum, defluxerunt anni plures
quàm ſeptuaginta, quibus ſi addantur, quos habuit cùm ex Iudæa duceretur ca-
B ptiuus, fient anni fermè centum & quinquaginta. Longè autem plures reſaluta-
bunt, ſi dicatur hiſtoria de Heſter, de Aman, & de Mardochæo contigiſſe ſub an-
no duodecimo Artaxerxis Mnemonis, quia inter Artaxerxem longimanum, &
iſtum Mnemonem, teſte Philone, intermedius fuit Darius Nothus, qui regnauit
annos 19. Cùm ergo non ſit veriſimile Mardochæum ſub quo completur hiſto-
ria Heſter, tot annos habuiſſe, conſequens videtur non eſſe veriſimile, eundem
Mardochæum attigiſſe ad 12. annũ regni eiuſdem Artaxerxis Longimani, & mul-
tò minus ad annum 12. Artaxerxis poſterioris in 50. annis. Proinde Rabbi Salo-
mon, & alij quidam aſſerunt Aſſuerum hunc fuiſſe ſucceſſorem Cyri primi Per-
ſarum regis, ante Darium regnantis; Cuius meminit etiam textus primi, Eſdræ 4.
In regno Aſſueri, inquit, (ipſe eſt Artaxerxes) quàmuis particulam hanc, ipſe eſt
Artaxerxes, in Hebræo minimé repertam, credamus ab aliquo fuiſſe textu inſer-
C tam. Et iſte Aſſuerus ſiue fuerit, inquiunt, Cambyſes ſecundus Perſarum rex, ſiue
alius quiſpiam ab Euſebio prætermiſſus, ante Darium regnauit in diebus, quibus
naturali curſu potuit vixiſſe Mardochæus, quibus, inquiunt, fit vt non ſequatur
abſurditas vlla, ſi dicatur Eſdras hiſtoriam Heſter ædidiſſe, & non oportuiſſe eun-
dem Eſdram meminiſſe Heſter, quia propriam & peculiarem hiſtoriam de illa
contexuit. Verùm his non obſtantibus, nobis magis videtur eſſe recipienda Phi-
lonis ſententia in libro ſuæ chronographiæ (ſi tamen liber non mentiatur ſuum
authorẽ) tradentis hiſtoriã Heſter cõpletam ſub magno Artaxerxe, Dario, Mne-
mone, Aſſuero, ſub cuius ſeculo fuit Ioachim, ſummus Iudæorum Pontifex, vſque
ad annum regni Artaxerxis decimumtertium, qui & geſta Heſter, inquit, ſcripſit,
& memoriam Phurim, id eſt, ſortium, inſtituit, hortante illum per literas Mardo
chæo, qui decem & octo annos ætatem Iſaac ſuperauit. Hactenus Philo; cuius au-
D thoritas ſupputationibus temporum cæteris omnibus eſt anteponenda, de qua
latiùs infrà. Neq; obuiat Mardochæi ætas, quia ipſe vt ſpontè teſtatur Philo, per-
uenit ad annos centum & nonagintaocto. Vides igitur quanta ſit inter eruditiſ-
ſimos viros controuerſia de ſcriptore libri Heſter, quem tamen Hebræi certo te-
nent in ſacrarum ſcripturarum canone, fideliter credentes librum illum nihil
aliud continere, quàm veriſsimas, diuinaſque ſententias. Proinde an is Ioachim,
an alius ſcripſerit illam hiſtoriam non eſt curioſiùs inueſtigandum, cùm ſufficiat
ſcire eam olim in canone diuinarum ſcripturarum eſſe receptam; conſenſu to-
tius populi Hebræorum, qui venerabiliter ſemper vſi ſunt ſcripturis in canone ſu
periùs recitatis. Et cùm tot ſecula interceſſerint, neque addere quis vnquam,
neq; auferre, aut permutare quid auſus eſt, ſed omnibus gentis Hebrææ homini-
bus (ſi Ioſepho credimus) inſita eſt hæc quodammodo atque ingenita fides, cre-
dere eaſdem ſcripturas eſſe diuinitus inſpiratas, Deique conſulta continentes ac
pro ipſis, ſi ita res popoſcerit libenter & animam ponere. Duo ſunt apud Hebræ-
os

Obiectio cõtra ſententias dictorum.

Rabbi Salomonis ſententia de Aſſuero

De authore libri Eſdræ.

os Esdræ libri canonici, in vnum volumen computati. Priorem scripsit ipse Esdras de rebus gestis priusquàm ex Babylone in Hierusalem ascenderet Neemias. A
Hic est Neemias, qui secundum librum scripsit de rebus Iudæorum, & de ædificatione ciuitatis Hierosalem sub suo seculo gestis. Vnde & præfatio libri est, Verba Neemiæ, qui & in omnibus fermè huius libri capitulis de se per primam personam loquitur. Sortitur autem secundus liber nomen Esdræ ob causas duas. Prima est, quia liber ille continet ea, quæ sub vtrisque simul sunt gesta. Deinde, quia secundum Hebræos duo isti libri in vnum librum seu volumen connectuntur, qui apud Græcos & Latinos in duos libros diuisus est, vt patet ex prologo galeato. Vnde & ipse Hieronymus in prologo Esdræ: Apud Hebræos, inquit, Esdræ

Esdras. Neemiæque sermones in vnum volumen coarctantur. Esdras autem, quemadmodum & in superioribus patuit, clarus habetur in Babylone anno septimo Darij Mnemonis magni Artaxerxis, qui facultatem dedit illi, vt cum populis & sacerdotibus illis relictis, redire in Hierusalem volentibus, ascenderet in terram sanctam, ad explendum omnia ad dei cultum in templo iam ædificato pertinentia, prohibens etiam vectigalia imponi sacerdotibus, dans eidem Esdræ potestatem constituendi iudices ac præsides, qui reos iudicent, siue in mortem, siue in exilium, siue in carcerem, siue in condemnationem substantiæ eorum. Primi Esdræ B

Neemias. septimo. Neemias verò clarus habetur, sub eodem Dario Mnemone anno vigesimo quo ex Babylone venit in Hierusalem sub Eliasib pontifice, habens à rege facultatem reædificandi muros Hierusalem. Sunt, quemadmodum iam diximus, qui credant Esdram & Neemiam reuersos esse, & hanc potestatem accepisse sub Dario Longimano, aut alio quopiam anteriore. Sed hoc videtur nobis stare non posse, ex 3. cap. secundi Esdræ, in quo Eliasib sub anno illo significatur fuisse Pontifex magnus, qui non sub illo Longimano, sed sub Artaxerxe Mnemone pontifex extitit, si tamen ea, quam refert Annius, sit vera Philonis chronographia, cui & hæc in parte est consona glossa ordinaria Bedæ, primi Esdræ septimo. C

Secundi capitis pars secunda, de libris ad vetus testamentum pertinentibus, non receptis ab Hebræis inter canonicas scripturas.

De libris quos Hebræi à canone separant. HActenus de libris veteris testamenti in canone diuinarum scripturarum receptis ab Hebræis, & authoribus illorum. Nunc autem videamus de libris quibusdam ad vetus testamentum attinentibus, apud Hebræos tamen in canonem non supputatis, vt sunt Tobiæ, Iudith, Ecclesiasticus, Sapientiæ, & Machabæorum libri. Vnde sciendum est, quòd Tobiæ, Iudith, Machabæorum libri, quibus authoribus scripti sint incertum est. Creduntur autem nominibus eorum inscripti, non à quibus æditi sunt, sed quorum gesta continent. Tobiæ historiam ex ipsa historia planè cognoscimus esse completam in diebus Salmanazar, & Scenacherib Assyriorum regum, qui secundum successionem regnauerunt sub temporibus Ezechiæ regis Iuda, sub cuius regno decem tribus per Salmanazar fuerũt ex Samaria translatæ in Medorum montes: quod ante captiuitatem duarum tribuum in Babylonem accidit annos centum & tres supra quinquaginta, aut circiter. Historiam Iudith sub temporibus Nabuchodonosor regis Assyriorum, qui regnauit in Niniue (populo duarum tribuum iam ex captiuitate laxato) completam non dubitamus, cùm id ipsum testetur ipsius Iudith historia. Sed quisnam fuerit iste Nabuchodonosor, qui regnauit in Niniue, atque Assyria, & in quibus annis hæc sint gesta, inter catholicos patres ambiguum est, præsertim cùm Nabuchodonosor non Assyriorum, sed Chaldæorum rex fuisse legatur: neque in Niniue, sed in Babylone comperiatur regnasse, idemque in reditu populi Iudaici de captiuitate iam mortuus esse nequaquam dubitatur. Eusebius in chronicis hanc historiam esse completam arbitratur sub Cyri primi regis Persarum successore

De Tobiæ historia.

D

Patet 4. Reg. 17. & 18. cap.

De historia Iudith.

A cessore, quem Græci Cambysen, Hebræi autem Assuerum, & Nabuchodonosor secundum vocant, qui & populum Hebræum iam ex captiuitate Babylonica reuersum, in Hierusalem, impediuit ab ædificatione templi, ita vt intermissum fuerit opus vsque ad annum secundum regni Darij Persarum. Sed huic sententiæ obuiat alij per ipsius historiæ textum in libro Iudith, vbi recitatur hoc vel illud factum anno aut 12. aut 13. regni Nabuchodonosor. Iam ex historijs Græcorum & Eusebij certò constare videtur, Cambysen successorem Cyri, non nisi octo annos regnasse. Deinde videtur, quòd neque Esdras suis in libris huiusmodi insignia de Iudith & Nabuchodonosor gestis siluisset, qui historiam de temporibus Regum illorum contexuit. Sunt qui hanc difficultatẽ absoluunt secundum sententiam recitatam superiùs de libro Hester, dicẽtes, quòd Nabuchodonosor iste fuerit Cambyses, successor Syri Persarum regis, quemadmodum & ipse sensit Eu-

Qui apud Græcos Cabyses, apud Hebræos Nabuchodonosor appellatur.

In numeris duorũ Regũ, historiæ Græcorũ videtur cõtrariæ scripturis sacris.

B sebius, & quòd anni ipsius Cambysæ in libro Iudith sub nomine Nabuchodonosor designati, computantur à tempore quo regnare cœpit super Assyrios in Niniue, adhuc viuente Cyro patre suo, & quòd apud Eusebium & alios numerentur solùm eiusdem Cambysæ anni, quibus regnauit post obitum patris, quos dicunt octo solùm fuisse, & ita non sunt contrariæ scripturarum sententiæ. Neque oportet, inquiunt, consequens esse si Esdras in sua historia non meminerit huius rei sub suis seculis gestæ, quòd idcirco hæc non acciderunt sub temporibus eius, quemadmodum & de libro Hester iam dictum est. Verùm hic sciendum est, secundum suprà dictam Philonis supputationem, Eusebium non esse recipiendum in chronographia monarchiæ regum Persarum, in qua tradit templum esse consummatum ante Darium Longimanum, sub Dario quodam, qui regnauerit sex & triginta annos, quod tamen sub Dario Longimano completum fuit: supputa-

C tionẽ faciendo iuxta Metasthenis & Philonis chronographias. Proinde his non obstantibus longè aliter videbitur dicendum nobis, si consideremus quòd supra dicti magistri in rationibus temporum imitantur doctrinam Eusebij, Orosij, & aliorum, qui de regibus Persarum eorumq; temporibus scribentes, suas sentẽtias mutuati sunt à Græcis, qui (vt Metasthenes in libro suæ Cyrographiæ inquit) de regibus Persarum & de temporibus illorũ solo auditu, & per opiniones scripserunt, & pariter se & alios deceperunt, qui & (vt demonstrat Iosephus contra Appionem) se inuicem de mendacio accusantes, per omnem vitam aberrant. Magis recipiendus videtur Philo disertissimus, qui in libro suæ chronographiæ super rationibus temporum regum Persarum Metasthenem Persam de illis publica fide & auctoritate scribentem, sequutus est, qui & super rationibus temporũ Pontificum, Ducum, & Regum Hebræorum, sese sicut septuaginta seniores in scriptis

Metasthenes.

Iosephus.

Philo disertissimus.

D reliquerant, testatur scribere. Is autem & Ioachim filium Iosuæ sacerdotis magni, gesta Iudith scripsisse, & anniuersariam liberationis memoriam quotannis agendam instituisse tradit, sub rege Prisco Artaxerxe Assuero, qui à septuaginta Nabuchodonosor appellatur, qui & regni sui anno decimotertio audiens Holofernẽ principem militiæ suæ à Iudæis occisum, publico edicto vetuit templum erigi: cui successit filius eius, nomine Darius Longimanus, sub cuius regni anno primo relaxatum est patris edictum, & regnauit annos 37. cui successit Darius Nothus, regnans annos 19. huic successit magnus Artaxerxes, Assuerus, Darius Mnemon, sub quo historia Hester completur. Et ita Hester posterior Iudith est 74. annis & vltrà. Neque his obstat ætas Mardochæi, nam iuxta Philonis sententiã, ipse vixit annos 198. Vtriusque ergo libri, Iudith videlicet & Hester, idem est author Ioachim summus Iudæorum Pontifex. Liber Ecclesiasticus apud Hebræos quidem reperitur, & ad ædificationem morum legitur, sed inter canonicas scripturas apud eos non supputatur. Ex traditione autem veterum, vt Eusebij, Hierony-

De authore lib. Ecclesiast.

mi,

mi, Augustini, & aliorũ certò cognoscimus, Iesum filium Sirach ædidisse librum illum ante natiuitatem Saluatoris nostri, annos fermé ducentos, paulò ante tempora Iudæ Machabæi, & fratrum eius, & id quidem, vt ex præfatione quam is per quem sermo libri compositus est eidem libro præscripsit, sub temporibus Ptolemæi Euergetis regis Ægypti, qui regnauit in diebus Simonis magni Pontificis Oniæ filij, cuius & ipse meminit in vltimo libri sui capite. Verùm hic sciendum, quòd secundùm sententiam Iohannis Damasceni veteris Theologi Græci, Iesus pater Sirach composuit Hebraicè librum istum, nepos autem eius etiam vocatus Iesus filius Sirach, eundem librum traduxit in linguam Græcam, super quo vide Damascenum lib. 4. cap. 18. Quibus cõsideratis duo soluuntur dubia, quæ forsitan videntur obstare, sumpta ex eadem præfatione. Vnum, quòd asserit Iesum suum fuisse auum. Alterum, quòd asserit se non ædere, sed addere laborem diligentiamque interpretandi librum istum. Ex priore assertione consequi videtur sententia Isidori, & aliorum tradentium hunc Iesum filium Sirach fuisse nepotem Iesu sacerdotis magni, viuentis sub temporibus Aggæi & Zachariæ prophetarum. Sed hoc non videtur consonum veritati, cùm inter istum Iesum & illum intercesserint anni trecenti, nisi forsitan appellatione nepotis aut abnepos, aut pronepos intelligatur. Ex altera assertione consequi videtur, Iesum istum filium Sirach esse non authorem, sed interpretem libri huius. Sed quòd prior assertio non obuiet nobis, fiet manifestum, si videamus chronographiam Philonis, docentis Iesum sacerdotem magnum vixisse annos centum & triginta, vsque ad vigesimum annum Longimani. Deinde quòd neque obuiet assertio altera manifestum erit, considerantibus præfatam Damasceni sententiam, docentis patrem Sirach composuisse Hebraicè Sapientiam hanc, quam Græcè interpretatus est, nepos Iesu, filius Sirach. Et hoc manifestum est ex eadem præfatione, in qua ipse Iesus filius Sirach loquitur: Auus, inquit, meus postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis legis & Prophetarum, volui & ipse scribere aliquid: & reliqua, quibus testatur se voluisse scribere aliquid horum quæ ad doctrinam & Sapientiam pertinent, & se, postquam in Ægypto inuenisset libros relictos, neque paruæ, neq; contemnendæ doctrinæ, multa vigilia attulisse huius libri doctrinam. Vnde & Hieronymus ad Chromatium, asserit se repperisse hunc librum Hebraicè scriptum. Deinde non arbitramur absurdum, si quis dixerit Iesum filium Sirach, ex diuersis libris inuentis apud Ægyptios, ibidem relictis à Iudæorum populo, transtulisse sententias in vnum hoc volumen, & ita diligentiam & laborem addidisse ad interpretandum librum istum, quemadmodum de sententiis scriptis in libris Prouerbiorum, & Sapientiæ dicetur in dissolutione quintæ difficultatis. Hactenus de libro, qui inscribitur Ecclesiasticus. Sapientiæ liber apud Hebræos nusquam est, hoc est, in Hebraico volumine apud eos non habetur. Legunt quidem Iudæi istum librum, sed raró, existimantes illum esse Philonis Iudæi Græci. Nam & ipse titulus magis Græcam (inquit Hieronymus) eloquentiam redolet. Philonem autem hunc esse quidam putant non eum, cuius iam chronographiæ meminimus, qui sub Nerone claruit circiter annum à natiuitate Domini 45. qui & in laudem religionis Christianæ apud primitiuam ecclesiam obseruatæ conscripsit nonnulla, quemadmodum testatur Hieronymus in libro de viris illustribus: sed alium quendam Philonem vetustiorem peritissimum Græcæ linguæ supra centum & 60. annos ante Christi ortum, sub temporibus Oniæ pontificis Iudæorum. Quod si verum est, videbuntur historici nonnulli propter æquiuocationẽ nominis Philonis errasse in scribendis illustrium virorum annis, temporibus, & historiis. Et quia ecclesiastici patres duos hos libros Sapientiam, inquam, & Ecclesiasticum propheticos existimant, ideo non à Philone, qui fuit post Christum, sed ab alio ante

Margin notes: A (beside "tempora Iudæ"); Præfatio authoris lib. Ecclesiastici. (beside "quem sermo"); Obiectiones duæ. (beside "Damascenum lib. 4."); Isido. Etym. lib. 6. cap. 2. (beside "que interpretandi"); B (beside "que interpretandi"); Iesus sacerdos magnus vixit annos centum & triginta. (beside "rint anni trecenti"); C (beside "lius Sirach"); Sapientiæ lib. apud Hebræos nusquam est. (beside "de libro, qui inscribitur"); D (beside "de libro, qui inscribitur"); Ad Chromatium. (beside "istum librum"); Duo videntur fuisse Philones (beside "60. annos ante Christi")

A ante Christum creduntur æditi. De quibus & Augustinus 17. de ciuitate Dei, capite 20. sic loquitur: Alij duo libri quorum vnus Sapientia, alter verò Ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nonnullam similitudinem, vt Salomonis dicantur obtinuit consuetudo, non autem esse ipsius non dubitant Doctores, eos tamen in authoritatem maximè Occidẽtalis antiquitus recipit Ecclesia, quorũ in vno, qui appellatur Sapientia Salomonis, paßio Christi apertißimè prophetatur, cap. 2. In Ecclesiastico autem fides gentium futura prædicitur, hoc modo: Miserere nostri dominator Deus omnium, & immitte timorem tuum super omnes gentes. Vides Augustinum planè sentire libros istos spiritu prophetico esse æditos. Credo igitur illos non post Christum à Philone, sed anteà scriptos. De Machabæorum libris sciendum est, quòd Machabæorum gesta ac facta in libris Machabæorũ descripta habebantur olim tanquam verißima apud veteres Hebræos, etiam ante

Aug. de Ciui. Dei.

Paßio Dñi in lib. Sapiẽ. prophetatur.

De lib. Machabæorum.

B Christum, quàmuis non ab initio cum supputationibus temporum digesta fuerant, & ordinata, sicut sunt collecta postmodum in duo hæc volumina: non ab eodem, sed à duobus diuersis authoribus, nobis quidem incertis: cuius indicium hoc est, quòd primus, si Hieronymo credimus, Hebraicè, secundus Græcè scriptus inuenitur. Item secundus, epitome, id est, compẽdium seu breuiarium quod dam est, cuiusdam voluminis magni æditi à Iasone Cyrenæo, quemadmodum dicit eiusdem libri author in cap. 2. Ab Iasone, inquit, Cyrenæo quinq; libros comprehensos tentauimus vno volumine breuiare. Quis autem fuerit abbreuiator, quibus item temporibus scripserit librum istum, certò non constat, nisi fortè fuerit Iosephus, qui, vt inquit Hieronymus in libro de viris illustribus conscripsit librum valde elegantem, in quo Machabæorũ sunt digesta martyria. Et in 2. contra Pelagianos: Iosephus fertur, inquit, Machabæorum scriptor historiæ. De his

Hiero. in prologo galeato.

Secundus Machabæorũ Iasonis quinque voluminibus collectus.

C Iohannes Annius diligentißimus temporum supputator sic loquitur: Libri Machabæorum, qui absque temporibus scripti erant & gesta, & sub quibus Regibus acta erant, apud veteres habebantur. Iosephus autem adijciens tempora, apocryphos reddidit, ponens Antiochum illustrem regnasse anno 137. regni Græcorum, vt. 1. libro Machabæorum cap. 1. scribitur, qui tamen regnauit anno 153. vt patet in annalibus Græcorũ, per singulos reges Asiæ & Syriæ post Alexandrum, quos Eusebius de temporibus eruditè notauit. Hanc difficultatem soluit Eusebius in libro suæ chronographiæ, tradens quòd Hebræa Machabæorum historia supputat Græcorum regnum non ab Alexandro, sed à Seleuco, qui cognominatur Nicanor. Et regnauit in Syria anno à morte Alexandri exacto vndecimo, cui numero si addantur quinque anni, quibus Alexander tanquam monarcha imperauit Græcis, consurget numerus annorum 153. Et ità Antiochus regnauit in anno 137.

Soluuntur difficultates ab Eusebio.

D regni Græcorum, numerando initium regni Græcorum à Seleuco: numerando aũt initium regni Græcorum ab Alexandro, regnauit in anno 153. Verùm tamen Nicolaus de Lyra eandem difficultatem conatur dissoluere, supputando initium regni Græcorum ab Alexandro: sed magis inhærendum est sententijs patrum. Sciscitantibus autem, quanam ratione Machabæorum historiæ scriptor non ab Alexandro, qui iam cœperat regnare in Græcia, sed à Seleuco supputauerit. Deinde cur asseruit eundem Alexandrum Macedonem primũ regnasse in Græcia, cùm Græci longè antè habuerint reges, vt Argiui, Lacedæmonij, Athenienses. In Macedonia quoque, quæ pars est Græciæ, Alexander iste non primus, sed 24. rex extitit. Respondeo, quòd Machabæorum historiæ scriptor, annos illius regni supputauit, quo peruenit ad Antiochum illustrem, sed illud regnum non ab Alexandro, qui fuit multorũ regnorũ Imperator, sed à Seleuco habuit initium, qui post Alexandrum super solam Græciam Iudææ vicinam, scilicet Syriam primò regnauit, tandemque iunxit Asiam suo regno. Sciẽdum est enim quòd Alexander mo-

Nicolaus de Lyra.

Quæstio.

Alia quæstio.

Responsio ad quæstionẽ priorem.

narchiam Imperij sui, pueris suis diuisit dum adhuc viueret, quo mortuo per altercationes varias, monarchia fuit diuisa in regna multa, è quibus vnum fuit Syriæ, quod anno 12. post eundem Alexandrum, primus obtinuit Seleucus. In hoc regnum reuolutus ab eius initio 137. annis, successit Antiochus Epiphanes, id est, illustris, qui Hierosolymam occupauit, ritum legis Moysi extinxit, & suillam carnem in templo mactari, & simulachra Deorum venerari iussit, omnemque sacrũ vasorum apparatum sustulit. Ad aliud respondeo, Alexandrum primum regnasse in Græcia tanquam Imperatorem, & totius Græciæ dominatorem. Vnde fidelissimus historiæ scriptor Metasthenes tempore illo florens: Magnus, inquit, Alexander transtulit imperium in Græcos, Seleucus Nicanor successit toti Asiæ & Syriæ. Hęc sunt quæ respondebimus calumniantibus, Machabęorum libros inter apocryphas scripturas esse deputandos, & nonnulla esse asserta illic falsa, de Regum & temporum supputationibus. Ampliùs autem est aduertendum, quòd secundi Machabæorum historia, non consequenter se habet, cum gestis descriptis in lib. 1. sed quasi à latere iungenda est illi, continens quidem prioris libri gesta, vtpote virtutes & bella Iudæ Machabæi contra gentium principes, conantes occupare terram sanctam, destruere Dei leges, & diuinũ Iudæorum cultum, sed & diffusè etiam, tractans alia multa præclara eiusdem Machabæi fratrumq; eius opera, quæ ab authore primi libri nondum erant scripta, quemadmodũ demonstrari potest ex cap. 9. eiusdem libri. Cętera verba bellorum virtutum Iudę, quas fecit & magnitudines eius, non sunt descripta, multa enim erant valde. Item quę de zelosissimo Matathia, Machabæorum fratrum patre prioris libri narrat historia, prætermisit scriptor secundi libri, qui studens breuitati in 5. cap. prætermissis per Matathiam gestis, & morte illius sese contulit ad Iudam Machabæum filiũ eius. Deinde in 7. transiens ad inclita gesta, diraque Martyria, quæ Eleazarus, duæque mulieres, & septem fratres Machabæi, vnà cum matre perpessi sunt, pro conseruandis patrijs legibus: subsequenter præclara facta Iudæ Machabæi, vsq; in finem libri commemorat, tacitis his quæ post mortem Iudæ Machabæi contigerunt, de quibus tamen à cap. 9. vsque in finem prolixè satis tractat prioris libri historia. Hactenus de diuinis veteris testamenti libris.

Responsio ad aliam quæst.

¶ *Sequitur huius Capitis pars tertia, de scripturis canonicis noui testamenti.*

De libris canonicis noui test.

IAM de canonicis libris noui testamenti, eorundemque authoribus, & temporibus, in quibus sunt conscripti videamus. Sciendum est autem, quòd quemadmodum vetus testamentum non totum simul, sed à diuersis secũdùm successiones est Hebraico sermone cõscriptum, & ita auctum secundùm temporum & rerum diuinarum incrementa: sic & nouum testamentum non totum simul, sed à diuersis secundùm temporum successiones est æditum. Ex libris ecclesiasticorum patrum ab exordio ecclesiæ, secundùm seriem successionis scribentium ad nos deuolutis, certò cognoscimus primitiuam Christi ecclesiam, immediatè à Christo & ab Apostolis edoctam, nonnullis etiam Apostolis adhuc viuentibus easdem habuisse scripturas, id est, eadem quatuor Euangelia, eadem Apostolorum Acta, easdem epistolas Apostolorum. Insuper eandem Ecclesiã ab initio nõ habuisse vnquam nec alia Euangelia, nec alias Apostolorum epistolas & scripturas tanquam diuinas & canonicas, præter has quas nunc in canone testamẽti noui, honorat & prædicat tota Christianorum schola. Vnde concors omnium sanctorum patrum professio, secundùm successionis seriem vnanimiter vtentium sacrosanctis quatuor Euangelijs, alijsque scripturis Apostolicis in nostro canone designatis, efficax est argumentum, hunc quem nunc habemus scripturarum canonem, esse verum & Apostolicum canonem, certis suis libris & terminis definitum. Verùm hic operęprecium est considerare in canone scripturarũ noui testamenti

Ecclesia Apostolis adhuc viuentibus eundem scripturæ canonẽ habuit.

A menti quædam esse præcipua, quæ semper fuerunt recepta ab omnibus quæ sub cœlo sunt Ecclesijs, cuiusmodi sunt sacrosancta quatuor Euãgelia, quæ supremũ dignitatis apicem, summamq; authoritatem à tota Christianorũ schola habere dignoscuntur. Vnde & secundùm doctrinam antiquissimorũ patrum, qui vicini fuerunt Apostolorum temporibus, quales sunt Irenæus, Tertullianus, Hieronymus, huiusmodi quatuor Euangelia longè antè erant prænunciata, Ezechielis vo lumine designata in visione animalium quatuor, quorum vultus facies hominis, facies leonis, facies vituli, & facies aquilæ. Deinde sequuntur Actus ab euangelista Luca descripti. Pauli epistolæ nouem ad septem Ecclesias, videlicet ad Romanos vna, ad Corinthios duę, ad Galathas vna, ad Ephesios vna, ad Philippẽses vna, ad Colossenses vna, ad Thessalonicẽses duę. Pręterea ad tres discipulos suos, ad Timothęum duæ, ad Titum vna, ad Philemonem vna. Item Petri vna, & Iohãnis vna. Hæc sunt de quibus nulla vnquã extitit dubitatio, quibus & vsi sunt patres, qui aut vixerunt sub Apostolorũ temporibus, aut vicinissimi fuerunt eorundem Apostolorum seculis. Alia verò sunt in eodem canone, quæ paulò seriùs ad notitiam totius Ecclesiæ peruenerunt: cuiusmodi sunt epistola ad Hebręos, Apocalypsis Iohannis, epistola Iacobi, secunda Petri, secunda & tertia Iohannis. Hęc iam olim consensu totius Ecclesię fuerunt quidem recepta, sed non sine contradictione, quia non ab initio, quemadmodum aliæ scripturæ ad notitiã totius Ecclesię peruenerunt. Cuius indicium hoc est, quòd multi percelebres ecclesiastici scriptores non leguntur vsi fuisse testimonijs ex huiuscemodi scripturis. Verùm nihil refert qualitercunque fuerit olim super huiuscemodi libris à quibusdam dubitatum, cùm nunc vniuersalis Ecclesię candor, quemadmodum patet ex prologo Hieronymi ad Paulinum, omnia supràdicta in canonem recipiat diuinarum scripturarum: sequens non solùm huius temporis consuetudinem, sed & authoritatem quorundam scriptorum veterum, qui vicini fuerunt Apostolorũ temporibus, quod facilè poterit esse manifestum considerantibus sententias patrum, quas recensuimus in 1. cap. libri huius. Irenæus de Apocalypsi Iohannis dicit, quòd ipsa est Iohannis apostoli, ædita sua ætate prope finem Domitiani Cæsaris. De epistola ad Hebręos habet Clemens Alexandrinus, quòd ipsa est manifestè Pauli apostoli, à Luca ex Hebræo in Græcum translata. Idem de eadem epistola ad Hebręos concorditer senserunt Origenes & cęteri antiquissimorum patrum Græcorum, quemadmodum in Apocalypsim Iohannis consenserunt antiquissimi scriptorum Latinorum. Vnde & de vtroque sic habet Hieronymus ad Dardanum: Epistola, quæ inscribitur, inquit, ad Hebræos, non solùm ab Ecclesijs Orientis, sed omnibus Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli suscipitur, licet plerique eam vel Barnabæ, vel Clementis arbitrentur. Verùm nihil interest cuius sit, cùm sit Ecclesiastici viri, & quotidiè Ecclesiarum lectione celebretur. Quòd si eam Latinorum consuetudo non recipit inter canonicas scripturas, nec Græcorum quidem Ecclesię Apocalypsim Iohannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos vtranque suscipimus, nequaquam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorũ authoritatem sequentes, qui plerunque vtriusque vtuntur testimonijs, non vt interdum de apocryphis solent, sed quasi ecclesiasticis & canonicis. Proinde si Tertul. Lactan. Cypria. cęteriq; vetustissimi scriptores Latini non inueniuntur vsi testimonijs ex epistola ad Hebræos, non oportet inde consequens esse, eandem epistolam non esse recipiendam inter canonicas scripturas. Vnde & de epistola ad Philemonem sic loquitur Hieronymus: Fuerunt, inquit, olim qui noluerunt inter epistolas Pauli, eam quæ scribitur ad Philemonem, recipere, quæ & à plerisque veteribus repudiata fuit, tanquam nihil habens quod ædificare nos possit, dum commendandi tantùm, non docendi

(Marginal letters B, C, D mark sections of the text.)

Quatuor Euã gelia & non plura fuerunt ab initio recepta.

Irenæus.

Clemens.

Origenes.

Hiero. de Epi. ad Hebræos & Apocal. Iohã.

Hiero. in procœmio epist. ad Philemonẽ

officio fcribatur. Sed fciendum eft, inquit, quòd nunquam in toto orbe, à cunctis
De epift. cano nicis Iohannis & Petri. Ecclefijs fuiffet fufcepta, nifi apoftoli Pauli crederetur. Item epiftola Petri prima, A
Iohannis prima, femper ab omnibus fufceptę funt Ecclefijs. Secunda autem Petri
à plerifque eius effe negatur, propter ftyli cum priore diffonantiam: fed ex hoc
non effe confequens, eandem non effe Petri epiftolam oftendit Hieronymus
quæftione vndecima ad Hedibiam. Deinde antiquifsimus Anacletus beati Cle-
mentis fucceffor, qui & in epiftola quam fcripfit vniuerfis epifcopis in Italia con-
ftitutis, dicit fe presbyterum à beato Petro ordinatum. In epiftola quam fcripfit
omnibus epifcopis, & cunctis fidelibus, vtitur fententia ex vltimo cap. epiftolæ
fecundæ Petri, dicens: Sicut charifsimus nofter Paulus fecundùm datam fibi fa-
pientiam fcripfit vobis ficut & in omnibus epiftolis, loquens in eis de his, in qui-
bus funt quædam difficilia intellectu, quæ indocti deprauant. Sumit & ibidem
fententiam ex epiftola Iudæ, qua dicitur: Vos autem charifsimi memores eftote B
verborum quæ prædicta funt ab Apoftolis Domini, qui dicebant vobis, Quoniã
in nouifsimo tempore venient illufores fecundùm defideria fua ambulantes in
impietate. Hi funt qui fegregant femetipfos, &c. Poftremùm, fecundam & tertiã
Iohannis, vnam Iacobi, & vnam Iudæ, ante longa tempora non dubitauit Eccle-
fia, effe verorum Apoftolorum fcripta, connumerans eafdem cæteris canonicis
epiftolis, de quibus & Hieronymus in epiftola ad Paulinum: Iacobus, Petrus, Io-
hannes & Iudas, feptem ædiderunt epiftolas, tam myfticas, quàm fuccinctas, quã
breues pariter & longas, breues in verbis, longas in fententijs, vt rarus fit qui non
in earum cæcutiat lectione. Hactenus de canonicis noui teftamenti libris. Iam
fortafsis nonnihil lucis adferre videtur facræ fcripturæ ftudiofo lectori, fi cogno-
fcat annos & tempora quibus æditi funt ipfius libri. Proinde fciendum eft, quòd
in hoc ab initio confenferunt vniuerfi patres, quòd Matthæus primus omnium C
Eufebius in chron. in Iudæa fcripfit Euangelium ipfis Hebræis in ipforum lingua. De tempore au-
tem quo fuit fcriptum, tradit Eufebius, & cæteri. Dum Petrus Antiochenæ eccle
fiæ præfideret, Matthæus primus omnium fcripfit Euangelium in Iudæa tertio
anno imperij Caligulæ. Et fic non tempore longo fuit Ecclefia Chrifti fine fcri-
Lib. 3. aduerfus Valẽt. ca. 1 pto Euangelio. At verò Irenæus dicit Matthæum fcripfiffe Euangelium, cùm Pe-
trus & Paulus Romæ euangelizarent. Sed an tam ferò fcripferit fuum Euangeliũ
Matthæus, explicabitur in diffolutione difficultatis nonæ. Nunc autem fufficiat
Hiero. de Euãgelio Matt. fcire, quæ dicit Hieronymus in libro de viris illuftribus: Matthæus primus om-
nium Hebraicè fcripfit Euangelium. Quis autem pofteà tranftulerit in Gręcum,
non fatis certum eft. Porrò ipfum Hebraicum in hunc vfque diem, inquit Hiero
nymus, habetur in Cæfarienfi bibliotheca, quam Pamphilus martyr ftudiofè
confecit. Mihi quoque à Nazareis, qui hoc tempore ifto volumine vtuntur de- D
fcribendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quòd vbicunque Euangelifta,
fiue ex propria perfona, fiue ex perfona Domini Saluatoris vtitur teftimonijs
fcripturæ veteris, non fequitur 70. tranflatorum authoritatem, fed Hebraicam.
De Euangelio Marci. Poft Matthæum autem Marcus difcipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum
referentem audierat, rogatus Romę à fratribus, breue fcripfit Euãgelium. Quod
cùm Petrus audiffet, probauit, & Ecclefiæ legendum fua authoritate ædidit. Hu-
ius Marci meminit Petrus in epiftola prima, fub nomine Babylonis figuraliter
Romam fignificans: Salutat vos Ecclefia, quæ in Babylone collecta eft, & Mar-
cus filius meus. Hic Marcus affumpto fecum Euangelio, quod ipfe confecerat,
perrexit Ægyptum, & primus Alexandriæ Chriftum annuncians, conftituens Ec
De Euangelio Lucæ. clefiam, octauo Neronis anno moritur, & fepelitur Alexandriæ, fuccedente fibi
Hiero. de viris illuftribus. Aniano, dum Petrus adhuc viueret. Poftquam iam fcriptum erat Euangelium
per Matthæum in Iudæa, per Marcum autem in Italia, Lucas quoque Euangeli-
um

A uni scripsit, de quo Hieronymus: Lucas medicus Antiochēsis, vt eius scripta indicant, Græci sermonis non ignarus fuit, sectator Apostoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, & vixit 84. annos, vxorem non habens, Constantinopoli sepultus. Scripsit autem Euangelium, de quo Paulus: Misimus, inquit, cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias. Et ad Colossenses: Salutat vos Lucas medicus charissimus, Et ad Timotheum: Lucas est mecum solus. Euangelizauit, non sicut viderat, sed sicut audierat: scripsit quod didicerat, non solùm ab Apostolo Paulo, sed & à cæteris Apostolis, quemadmodum ipse in principio sui voluminis dicit: Sicut tradiderunt nobis qui à principio viderunt. Aliud quoque ædidit volumen sicut viderat, inscriptum Actus Apostolorum, cuius historia vsque in biennium Pauli Romæ commorantis peruenit, id est, vsque ad annum quartum Neronis. Ex quo intelligimus, inquit Hieronymus, in eadē vr- De lib. Act. Apost.

B be librum illum esse compositum. Quidam suspicantur Paulum, quotiescunque in epistolis suis dicit, iuxta Euangelium meum, de Luca dixisse Euāgelio. Verùm hic non videtur prætereundum, Lucām scripsisse Euangelium priusq̄ cum Paulo vincto Romam duceretur, quod hinc possumus colligere, quòd in Actuum apostolorum procemio Romę ędito, profertur scriptum fuisse suum Euangeliū, & quòd 2. ad Corinthios, in qua testatur in laudem Lucæ in Euangelio esse, iam scripta erat priusquam Paulus & Lucas Romā venissent, quod patebit ex sequentibus. Cùm autem iam omnes Pauli, & cæterorum apostolorum epistolę scriptę forent, & iam per omnem Asiam, Europam, Africā essent semina fidei sparsa, & Ecclesiæ constitutę, & hęreses in Ecclesia inciperent contra diuinitatem Christi pullulare, Cerintheis, & Ebionitis, negantibus Christum hominem Deum esse. De Euan. Iohannis.

Postremus omnium Iohannes solutus ab exilio, rogatus ab omnibus tunc penè

C Asiæ episcopis, & multarum Ecclesiarum legationibus, postquam Apocalypsim iam in Pathmo scripserat, vt asserit super Iohānem prologus à quibusdam ascriptus Hieronymo, in Asia suum ædidit Euangelium, de diuinitate Christi, cæteris Euangelistis altiùs scribens contra hæreticos, qui asserūt Christum ante Mariam non fuisse, & hæc vna est causa scripturæ huius. Sed & aliam, inquit Hieronymus, eiusdem scripturæ causam ferunt, quòd cùm legisset Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probauerit quidem textum historiæ, affirmaueritque illos vera dixisse, sed vnius tantùm anni (in quo & Christus passus est post carcerem Iohannis) historiam texuisse, prætermisso itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant superioris temporis, antequam Iohannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit: sicut manifestum esse poterit, his qui quatuor Euangelistarum volumina legerint. Quæ res etiam tollit dissonantiam, quę videtur esse Euangelij Iohannis Apocalypsis scripta ante Euāg. Iohan. iuxta prologū super Iohan. Hieron. de viris illustrib.

D cum cæteris. Scripsit etiam vnam epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quæ ab vniuersis ecclesijs, & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ Iohannis epistolæ, inquit Hieronymus, à nonnullis Iohannis presbyteri asseruntur. Quartodecimo igitur Domitiani Imperij anno, in secunda post Neronem persecutione Ecclesiarum relegatus in Pathmon insulam. Apocalypsim scripsit, quam interpretātur Iustinus martyr, & Irenæus. Interfecto autem Domitiano, actisq; eius ob nimiam crudelitatem à senatu rescissis, sub Nerua principe Ephesum rediens, totas Asiæ fundauit Ecclesias, cōfectus senio, sexagesimooctauo post passionem Domini anno mortuus sub Traiani imperio, iuxta eandem vrbem sepultus est. Istæ sunt Hieronymi sententiæ de apostolo Iohanne & illius Euangelio. Hactenus de Euangelijs, sub quibus fuerint temporibus ædita. Iam de Apostolorum epistolis. Quibus autem annis post Christi passionem, quibus ex locis, & causis Paulus suas scripserit epistolas, videbitur fortassis incertū esse & superuacuum, curiosiùs inquirere. Verùm quia iuxta diuersitates locorū, temporum, De Apostolorum epist.

 & hu-

& hominum, diuersæ sumuntur scribendi causæ & argumenta, non erit pro scripturis apostolicis intelligendis inutile pauca quædam inserere de temporibus, locis & rationibus quibus vnaquęq; epistola sit scripta, & considerare quid proprium habuerint Romani, quid Corinthij, quid Galatę, Philippenses, Thessalonicenses, Ephesi, Colossenses, Hebræi. In primis igitur consideranda sunt tempora & loca, sub quibus Apostolorum principes Petrus & Paulus euangelizauerint. A

Hiero. de viris illustribus. Ex Actis apostolorum iunctis Eusebij, Damasij papæ, & Hieronymi sentētijs, discimus Petrum post pasionē Christi multos annos mansisse in Asia, & prædicasse Euangelium in Iudæa, Galilæa, Samaria, in Ponto, Galatia, Cappadocia, deinde post Episcopatum Antiochensis ecclesiæ secundo Claudij anno, ad expugnandum Simonem Magum perrexisse Romam, ibique viginti quinque annis cathedram sacerdotalem tenuisse, vsque ad vltimum annum, seu 14. annum Neronis, à quo, vt inquiunt Hieronymus, cæteriq; patres, & affixus est cruci capite in terrā verso, eleuatis in sublime pedibus, asserens se indignum, qui crucifigeretur, sic vt B

Paulus ad Galatas secundo. Dominus suus Christus. Ex quorum patrum sententijs considerata chronographia, seu descriptione temporum à 18. anno Tiberij, quo crucifixus est Christus, vsq; in vltimum Neronis annum, consequens est Petrum 12. annos moratum esse post Christi pasionem in Asia, exactoq; 12. anno, aut circiter, perrexisse Romam, quàmuis idipsum ex Actis Apostolorum nō pateat. Vnde patet venerabilem Bedam super cap. 15. Actuum apostolorum, quem & imitatur Diuus Thomas cap. 2. ad Galatas, à sententia pátrum deuiasse, dum docet Petrum crucifixum esse exacto quadragesimo anno à Christi pasione, eumq; primùm venisse Romam, post annum à Christi morte 14. motus ex verbis Apostoli ad Galatas 2. dicentis se post 14. annos ascendisse Hierosolymam, numero illi annorum quatuordecim, connumeratis tribus annis, de quibus Paulus ipse præmiserat. Verùm hoc ex verbis illis Apostoli ex necesitate non sequi hinc patet, quòd Apostolus non dicit ibidē, post quatuordecim annos se tunc Petrū vidisse in Hierusalem. Quòd si forsitan doctrina illa cuiquam persuadeatur, tunc Paulum vidisse Petrum in Hierusalem, non idcirco oportet credere Petrum tunc non præfuisse Romanę ecclesię, quippe qui potuit ex Eadem Roma pro negocijs fidei, spiritu reuelante, & disponēte, venisse in Hierusalem, quemadmodum & Iohānes ad Hierusalem aliunde ascenderat. Petrus ergo post Christi mortem 37. annis Euangelium prædicauit, ex quibus & 25. annis Ecclesiæ Romanæ præfuit, suamque scripsit epistolā primam per Syluanum fratrem ex eadem vrbe. Illam, vt inquit Papias & Clemens Alexādrinus, appellans Babylonem, cùm dicit: Salutat vos quæ est in Babylone Ecclesia electa, & Marcus filius meus, & c. 1. Pet. vlti. Paulus verò à Christi pasione 2. anno, nondum exacto ad fidem Christi ex Iudaismo conuersus, supra 24. annos viua voce diuersas in Asia fundauit Ecclesias, ita vt à Hierusalem vsque in Illyricum impleuerit Euangelium Christi, vt patet ex libro Actuum, & ex ipsius epistolis. Post multos igitur annos, videns easdem Ecclesias, aut à se, aut ab Apostolis fundatas, vel deuiare à rectitudine fidei acceptæ, vel à falsis Prophetis subuerti, & in rectitudine fidei non perseuerare, dum se illis præsentem exhibere non poterat, tandem post 14. à sui conuersione annum exactum, diuersas incipit scribere epi- C D

Hiero. de viris illustribus. stolas, quibus aut reuocat, aut arguit errantes, aut laudat, cōmendat, roborat perseuerantes, aut docet, aut instruit ignorantes. Anno autem, vt inquiunt Hieronymus cæterique patres, à Christi pasione 25. vinctus Romam venit, exacto videlicet. 2. regni Neronis anno. Decimo autem quarto anno regni eiusdem, qui & vltimus erat annus regni illius, capite trūcatus est, eodem, inquit Hieronymus die, quo Petrus est crucifixus, anno videlicet post pasionē Christi 37. Ex quibus consequens esse videbitur epistolam quæ inscribitur Clementis pontificis Romanæ

Paulus Romę capite truncatus eodem die quo Petrus est crucifixus.

Ecclesiæ

A Ecclesiæ, quæ se indicat scriptam post Petri mortem ad Iacobum fratrem Domini, non esse reuera ipsius Clementis. Nam cùm ipse Iacobus 30. annis Hierosolymorum episcopus, iuxta Diuum Hieronymum, & alios, legatur mortuus. 7. Neronis anno, adhuc viuente Petro 7. annis post mortem eiusdem Iacobi, stare non potest, quòd Clemens, aut alius quisquam scripserit post mortem Petri vllam epistolam ad Iacobum illum, sed de hoc latiùs in libro sequenti. Sufficiat autem nunc scire, Paulum postquam vinctus ingressus est Romam, vixisse annos 12. ex quibus duobus annis mansit Romæ in libera custodia, liberè docens Euangelium omnes ad se venientes, nemine prohibente. Effluxo biennio, liber à Nerone dimittitur quò velit ire. Ex quibus conficitur, quòd Paulus quasdam scripsit epistolas; priusquam Romam vinctus duceretur, quasdam autem iam aut in via, aut ex vrbe Roma in vinculis constitutus, aut ex locis Italiæ iam solutus à vinculis. Epistolam

Epist. à Paulo scriptæ priusquam vinctus Romam duceretur.

B ad Romanos, vtramq; ad Corinthios, ad Galatas, vtramq; ad Thessalonicenses, & primam ad Thimotheum scripsit, priusquam Romam venisset. Ad Philippenses autem scripsit ex vrbe Roma iam vinctus, quo tempore mihi quoq;, inquit Hieronymus ad Ephesios, ad Colossenses, ad Philemonem epistolæ videntur esse dictatæ. Deinde & epistolam ad Hebræos ex Italia scriptam credimus, propter salutationem fratrum ex Italia in calce adiectam. Secundam ad Timotheum scripsit in fine dierum, Romæ, secundò coniectus à Nerone in vincula. Sciendum est enim Paulum bis vinctum fuisse in vrbe Roma. Primùm, vti iam diximus, cùm ex Hierusalem Romam ductus est. Post annum autem 12. à primo ingressu eius in vrbem Romam, rursus Romam veniens, vnà cum Petro à Nerone in vincula coniectus, secundam ad Timotheum scribit epistolam, in qua & de prima sua apud Neronem defensione, per quam liberatus fuit, & secundò vinctus de sua

Epist. scriptæ ex vrbe Roma. Hierony. in Epist. ad Philemonē, & in 1. cap. ad Ephes. Paulus bis Romę vinct⁹.

Secūda Epist. ad Timoth.

C iam imminentis passionis immolatione indicat, vt patet apud eiusdem epistolæ caput vltimum, & apud Eusebium lib. 2. cap. 22. & Diuum Hieronymum in lib. de viris illustribus. Epistolam ad Romanos scribit à Corintho in Achaia vrbe insigni, hospitatus in domo Caij, de quo ad Romanos vltimo, & primæ ad Corinthios primo, vbi & euangelizauerat pridem annum integrum, & menses sex, ad tempus aliquod hospitatus apud Aquilam Iudæum, & Priscillam vxorem eius, per Claudium Cæsarem à Roma pulsos, apud quos & ipse eiusdem artis scenofactoriæ operabatur manibus, per omne sabbathum prædicans euangelium regni Dei. Inde Paulus, comitantibus illum Aquila & Priscilla, profectus est Ephesum, Act. 18. Primam ad Corinthios scribit ex Epheso, Asiæ metropoli, vbi triennium commoratus, cum Aquila & Priscilla hospitatus, nocte & die non cessauit cum lachrymis vnumquemque admonere, Act. 20. Vnde in vltimo capite huius epi-

Epist. ad Roman. ex Corintho scripsit Paulus.

Primā ad Corinth ex Epheso scripsit.

D stolæ: Salutat vos multum, inquit, in Domino Aquila & Priscilla, apud quos & hospitor. Secundam ad Corinthios scribit à Troade, quæ & Troia, vbi primùm venienti, illi ostensa est visio, vt transiret in Macedoniam, vbi & secūdò dum rediret commoratus septem diebus, suscitauit adolescentem mortuum de cœnaculo lapsum, Act. 20. Ex supradicta insuper vrbe Epheso fertur scripsisse Epistolam ad Galatas, seu ad credentes aduenas, commorantes in Galatia, prouincia sic appellata, quòd in eam Galli aliquando venientes, cum Græcis sese miscuerunt, vnde primùm illa regio Gallogræcia, pòst Galatia est nominata, propterea quòd Gallos tanquam aduenas susceperit, quemadmodum & ipsa Italia à Græcis populis occupata, quondam maior græcia vocabatur. Galli, inquit Lactantius, quondam à candore corporis Galatæ nuncupabantur, quos ex Antiochia veniens Paulus confirmauerat in fide, vt patet Act. 18. Vtramque ad Thessalonicenses Hieronymus æstimat scriptam ab Athenis, vbi olim Euangelium prædicauerat, disputans in medio Ariopagi de ignoto Deo, cum Epicuræis, Stoicis, cæterisq; philo-

Galatiā. Galatæ. Græcia maiō.

sophis. Vbi & conuerterat Dionysium Ariopagitam, aliosque nonnullos, vt patet Act.17. Iohannes, Iacobus, & Iudas, quibus in locis ac temporibus suas scripserunt epistolas, certum non est. Super ordine epistolarum tradunt communiter omnes doctores sancti, Hieronymus, Augustinus, & cæteri, eas non esse positas in canone bibliorum, secundum ordinem temporum, quibus sunt scriptæ, asserentes epistolam ad Corinthios scriptam esse ante epistolam ad Romanos. Eam, quę est ad Corinth. secunda, scripsit Paulus quatuordecim iam annis à sui conuersione effluxis, ipso dicente in eadem epistola: Scio hominem ante annos quatuordecim, etc. Si ergo vtraque ad Corinthios scripta est ante eam quæ est ad Romanos, & hæc scripta est ante cæteras eiusdem epistolas, cōsequens erit Paulum primùm incepisse scribere epistolas post annum à sui conuersione decimum quartū. A

Vtraq; ad Corinth. scripta est ante eam quę est ad Romanos.

Obiectio. Sed videtur forsitan ordo iste stare non posse, quin potiùs epistolam illam ad Romanos scriptā esse, ante eam quæ est ad Corinth. Nam Aquila & Priscilla, quorū meminit in vtriusque epistolæ capite vltimo, primùm Romæ commorantes, per Claudiū Cæsarē, vnà cum cæteris Iudæis pulsi sunt ab vrbe Roma, qui venientes illinc, commorati sunt Corinthi. Tandem Paulo illic prædicanti adhærentes, & cum eodem inde commigrantes Ephesum, vt patet Act.18. Cùm ergo epistola ad Romanos scripta sit, Aquila & Priscilla adhuc Romæ commorantibus, quemadmodum patet ex vltimo capite eiusdem ad Romanos, vbi Paulus scribit eisdem verba salutatoria, tanquam adhuc degentibus Romæ: Salutate, inquit, Priscam & Aquilam auditores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea ceruices suas supposuerunt. Epistola verò ad Corinthios scripta sit eiusdem Aquila & Priscilla iam ab vrbe pulsis, vt patet ex vltimo capite eiusdem ad Corinthios, vbi scribit se hospitari apud illos, cùm epistolam illam ad Corinthios scriberet: Salutat vos multùm, inquit, Aquila & Prisca, & apud quos & hospitor. Ex necessitate videtur consequens esse, epistolam ad Romanos scriptam esse, priusquam scriberetur illa, quæ est ad Corinthios. B C

Epist. Pauli ad Roma. scripta est Prisca & Aquila Romæ cōmorantib⁹.

Solutio. Sed hanc ratiocinationem non concludere manifestum est, considerantibus Paulum scripsisse epistolam illam ad Romanos postquam Priscilla & Aquila fuissent adiutores Pauli in fide Christi, qui & pro anima eiusdem Pauli, suas iam ceruices periculis mortis supposuerant. Postquam & iam Paulus ab Hierusalem per circuitum, vsque in Illyricum repleuerat Christi Euangelium, ita vt non haberet amplius in illis regionibus locum, in quo non esset Euangelium Christi prædicatum. Ex quibus consequens est, eosdem, Aquilam & Priscillam, postquam Corinthi & Ephesi ad tempus fuissent commorati, reuersos esse in vrbem Romam, priusquàm Paulus Romam vinctus duceretur. Non ergo scripsit Paulus epistolam illam ad Romanos à Corintho, tempore illo quo apud Priscillam & Aquilam hospitaretur, sed illis absentibus, & in vrbem reuersis, apud Caium hospitatus. Intelligendum est enim, Paulum frequentiùs fuisse Corinthi, quemadmodum & Ephesi, atque Hierusalem, transiens enim erat, & perambulans de prouincia in prouinciam. Sunt qui dicunt epistolam hanc ad Romanos, scriptā ab Athenis, quemadmodum tradit glossa interlinialis ad Romanos vltimo: Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, sumpta forsitan ex doctrina Augustini. Verùm non hoc esse verisimile inde patet, quòd epistola hæc sit scripta in ea ciuitate, vbi habitabat Caius, apud quem Paulus eam scribens hospitatur. Caius autem Corinthius erat, quem & Paulus baptizauerat, vt patet primæ ad Corinth.1. Vtraq; ergo ad Corinth. scripta est ante eam quę est ad Roman. D

Episto. ad Romanos scripsit Paulus hospitatus apud Caium.

Ratio ordinis epistolarum Pauli. Nunc ergo de ordine epistolarum Pauli videamus, & quare Romanorum epistola in primo loco sit posita, cùm eam non primò scriptā ratio manifestet, quemadmodum docuimus. Vnde & hanc Paulus se iam profecturum in Hierusalem scripsisse testatur, cùm literis antè adhortatus esset Corinthios, & alios, vt ministerium

A sterium pauperum, quod secum portaturus erat, colligerent. Soluit autem huius quæstionis difficultatem præfatio (quæ Hieronymo tribuitur à quibusdam) super epistolas Pauli: Omnes videlicet epistolas ita esse ordinatas, vt ad Romanos poneretur prima, quamuis posterior esset missa, vt per singulas epistolas gradibus quibusdam ad perfectiora veniretur. Vnde Augustinus in epistola ad Sixtũ: Paulus scribens, inquit, ad Romam caput orbis, gratiam illam commendauit, quæ est caput, fundamentum, & initium gratiarum, a gratia fidei exordiens. Credentium Romanorum plerique tam rudes, inquit Hieronymus, erant, vt Dei gratiam, qua sine meritis suis quisque iustificatur gratis ex fide, non intelligerẽt, & ob hoc duo inter se populi confligarent. Corinthios autem iam dicit scire gratiam concessam esse, & non tam omnes increpat, quàm cur peccantes non increpauerint, reprehendit. In secunda verò laudantur, & vt magis ac magis proficiant com- *August. ad Sixtum.*

B monentur. Galatę verò iam nullius criminis arguuntur, nisi de hoc tantùm, quòd callidissimis Pseudoapostolis crediderunt. Eadem quidem est materia epistolæ Pauli ad Galatas, & eius quæ est ad Romanos, sed hoc differre videtur inter vtranque, quòd ad Romanos scribens altiori sensu, & profundioribus vsus est argumentis, docens potiùs Christianę religionis initia, quàm increpans, ad eos loquẽs, qui ex Iudæis & gentibus collecti, inter sese cõflictabant de operibus fidem præcedentibus. Ad Galatas verò scribens, increpat potiùs, quàm doceat: increpat, inquam, non criminis illos arguendo, sed ab errore, quo decepti erant, reuocando, loquens non ad eos, qui ex Iudæis in Christum credentes, putabant ceremonias paternas esse obseruandas, sed ad eos, qui ex gentibus primùm verbo Euangelij rectè instructi, postea per falsos Prophetas sunt seducti, vt simul cum fide Christi putarent seruandam esse legem Moysi, quorundam authoritate deterriti, falsò asserentium Petrum, Iacobum, totasq; Iudææ ecclesias, Euangelium Christi cum veteri lege miscuisse. Quamobrem Paulus in hac epistola tanquam medius inter vtrunque incedens, ita sermonem temperat, vt nec occasionẽ præbeat ex authoritate maiorũ credendi quicquam contra Christi gratiam, nec illis maioribus faciat iniuriam, docens Petrum pro dispensatione quadam temporum, locorum, & personarum, ad vtilitatem Iudæorum in fide adhuc infirmorum, piè simulasse, arguens tamen eundem, cui & sic argui placuit ad instructionem gentium. Et quãuis Paulus in omnibus fermè suis epistolis doceat, antiquæ legis onera esse deposita, & per Euangelium cessare. In his tamen duabus, ad Romanos videlicet & ad Galatas, specialiter hoc docet, quòd in alijs ex transcursu agit. Galatæ igitur nullius criminis arguuntur, nisi de hoc tantùm, quòd callidissimis Pseudoapostolis crediderunt. Ephesij sanè nulla reprehensione, sed multa laude sunt *Idem argumentum epist. ad Rom. & eius quæ est ad Galatas.* *Hierony. in præfatione epistolæ ad Galatas.*

C

Ephesij.

D digni, quia fidem apostolicam seruauerunt: Vos, inquit, qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi: iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum. Philippenses verò multò magis collaudantur, qui nec audire quidem falsos Apostolos voluerunt, non solùm iam credentes in Christum, sed & patientes, ac certamen habentes pro illo: vobis donatum, inquit, est, vt non solùm in eum credatis, sed vt etiam patiamini pro illo. Colossenses autem tales erant, vt cùm visi corporaliter Apostolo non fuissent, hac laude digni haberentur. Et si corpore, inquit, absens sum, spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinẽ vestrum. Thessalonicenses nihilominus duabus epistolis maiore laude sunt digni, eò quod non solùm fidem inconcussam veritatis seruauerint, sed & in persecutione fuerint constantes, perferentes etiam alacriter persequutiones à ciuibus suis. De Hæbræis verò quid dicendum est, quorum Thessalonicenses, qui plurimùm laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur, sicut & ipse ait: Et vos fratres imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, eadem enim passi estis & vos à contribulibus *Philippenses.* *Colossenses.* *Thessalonicenses.* *Hebræi.*

tribulibus

tribulibus vestris, quæ & illi à Iudæis. apud ipsos quoque Hebræos eadem commemorat, dicens: Nam & vinctis compaßi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Vides igitur ordinem epistolarum Pauli gradatim ad perfectiora ascendentium. Hæc de scriptoribus librorum sacræ scripturæ, & de temporibus, quibus scripserint, demonstrata tum ex scripturis ipsis, tum ex patribus, tum ex verisimilibus argumentis dixisse sufficiat. A

¶ *Sequitur quartum Caput huius libri, in quo soluuntur difficultates.*

IAM conuenit dissoluere nodos difficultatum, quas in superioribus recitauimus. Primam difficultatem dissoluimus, dicentes, Iudicum, Iosue, & quatuor Regum libros congrua ratione ab Hebræis appellari Prophetas, & inter Prophetas numerari, quia verorum Prophetarum eloquia, & prophetias continent, & de propheticis rebus historias contexunt. In Iosue describuntur gesta & opera non solùm ea quæ Iosue suo tempore fecerit, sed & prophetica ipsius Iosue eloquia, de statu, victoria, & triumpho Israëlitici populi tunc futuro. Item in Iudicum & in Regum libris, prophetica describuntur eloquia, Iudicum, vtpote Iudæ, Othonielis, Gedeonis, Samuelis, Nathan, Gad, & aliorũ qui erant designati prophetæ in populo Israel, qui & huiuscemodi sua eloquia paßim sparsa, posteris legenda reliquerunt, describentes non solùm rerum tunc gestarũ historias, verùm & reuelationes eorũ, quæ tunc erant futura simul cum rebus tunc sensibiliter gestis, vt latiùs patebit in dissolutione secundæ difficultatis. Quemadmodum Isaias & Hieremias vnà cum suis prophetijs plerunque miscent rerum tunc præsentium seu præteritarum historias. Deinde secundum doctrinã Apostoli Pauli apud veteres non solùm Prophetarum & Regum verba, sed & eorum gesta ac facta fuerunt prophetica tanquam vmbræ & figuræ rerum tunc futurarum. Iosue, inquit Hieronymus, typum Domini, nõ solùm in gestis, verùm & in nomine præ se fert. In Iudicum libro quot principes ducesque, tot figuræ sunt Christi. Ruth Moabites Ecclesiam de gentibus Christo tunc copulandam pronũciat. In Heli mortuo & in occisione Saul, vetus lex abolenda tunc erat figurata. Congrua igitur ratione Iosue, Iudicum, & Ruth, & quatuor Regum libri apud Hebræos numerantur inter propheticos libros vnà cum Isaia, Hieremia, cæterisque Prophetis, tametsi contineant rerum gestarum historias. Ad secundam difficultatem dicimus Hieronymum in prologo illo galeato recitare sententiam Hebræorum sui temporis, diuidentium canonem veteris testamenti in tres ordines, & cuilibet ordini suum nomen tribuentium. Quod qua ratione ipsi fecerint, non oportet curiosius inuestigare, cùm sufficiat scire quòd in singulis ordinibus singuli libri fuerunt olim apud fidelem Hebræorum Synagogam signati tanquam sancti, & diuino spiritu conscripti, diligentia sacerdotum succedentium hactenus custoditi, quàmuis forsitan conijcere liceat, Iudæos iam olim post Christi aduentum huiuscemodi ordinem sacræ scripturæ confinxisse non satis rationabiliter in odium Christianorum, librum Psalmorum Dauid, & Danielem, quos maximè inter Prophetas conuenit numerari, separantes ab ordine Prophetarum contra doctrinam Euangelij, appellantis Dauid Prophetam. Et videamus si non hæc sit planè Hieronymi sententia in apologia aduersus Ruffinum. De Daniele autem breuiter, inquit, respondebo, me non negasse eum Prophetam, quem statim in fronte prologi Prophetam esse confessus sum, sed quid Hæbræi dicerent, & quibus argumentis suam niterentur probare sententiam voluisse monstrare. De Dauid Christopolitanus episcopus in prologo super Psalterium tradidit antiquos Iudæorum doctores ante Christi aduentum, & post, vsq; ad Constantini tempora tenuisse semper, Dauid fuisse maximum prophetarũ, eosdem autem sub seculis Constantini in odium

Marginalia: Dissolutio primę difficultatis. (B) — Solutio secundæ difficultatis. (C) — (D) Cur lib. psalmorum & Daniel non cõnumerentur inter Prophetas ab Hebræis.

A um Christianorũ incepisse defendere Dauid, non appellandum esse verum Prophetam, confingentes rationem, quòd verus Propheta in scripturis appellatur, qui Propheta est officij dignitate seu missione, hoc est, qui diuinitus vocatus est missus ad aliquem Regem vel populum, sicut Moyses à Deo est ad Pharaonẽ missus pro liberatione populi Israel. Sicut Iosue missus est à Deo, vt ducat populum Israel, prænuncians transitum Iordanis, subuersionem hostium, & diuisiones terræ sanctæ. Sic & in Iudicum libro missus est Iudas, & cæteri iudices diuinitus sunt electi, qui curam haberent, & pronunciarent de futuro statu Israëliticæ plebis. Samuel, Nathan, & Gad sunt diuinitus missi, futura prænunciantes. Isaias ad Reges, & ad populum mittitur, futura prenuncians, vt patet Isaiæ 6. Sic Hieremias, Ezechiel, & singuli Prophetarũ duodecim, leguntur diuinitus missi & vocati, quemadmodum indicant singuli vniuscuiusque libri. Ex his conati sunt plurimi Iudæorum magistri docere consequens esse, Dauid non fuisse verum Prophetam. Non legitur vspiam, inquiunt, quòd Dauid fuerit missus ad prophetandum, seu futura prædicandum populo, quàmuis fuerit diuinitus per Samuelem vnctus in Regem, & populo diuina electione prælatus, quàmuis insuper à Deo reuelationem habuerit de futuris, vt patet 2. Regum 5. 2. & 3. capitulis. Vbi ipse de futuris consuluit Dominum, tamen non legitur ibi missus ad nunciandum hæc populo. Sic & Daniel, inquiunt, quàmuis spiritum habuerit prophetiæ, non tamen legitur à Deo missus ad prænunciandum futura. Iudæi ergo videntes prophetias Psalmorum & Danielis, conuenire Domino nostro Iesu, & adimpleri in Christo, & in Ecclesia illius, posuerunt Dauid, Danielem, & Iob inter hagiographa, molientes illis auferre honorem dignitatis propheticæ: nec mirum, cùm omnem scripturam, quæ Dominum nostrum Iesum Christum, præsentemq; Christianorum ecclesiam palàm sonat, aut reijciant, aut à sua dignitate diminuant, supprimant, impia etiam interpretatione deprauantes suas ipsorum de Christo prophetias. Sed erunt forsitan, quibus hæc minus placeant, volentes illam scripturarum diuisionem à Hieronymo recitatam, etiam extitisse olim ante Christi aduẽtum, apud fidelis populi synagogam, qui illam recepit à patribus, ponentibus librum Psalmorum, librumque Danielis, non inter Prophetas, sed inter Hagiographa, id est, sancta quædam scripta. Cui sententiæ & Euangelica nostra veritas adstipulari videtur, quæ & si appellauerit Dauid Prophetam, dicens: Scriptum esse per Prophetam dicentem, Diuiserunt sibi vestimenta mea. Ipsos tamen Psalmos videtur à Prophetis distinguere, cùm dicat Christus: Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege, & in prophetis, & in Psalmis de me. Quo verbo videtur diuidi scriptura in tres ordines, in Legem, Prophetiam, & in Psalmos, sub quibus videntur contineri Hagiographa, id est, sancta scripta. Porrò sic volentibus defendere suprà dictam diuisionem, poterimus difficultatem secundam dissoluere ex suprà dicta ratione appellationis veri Prophetæ, dicentes, quòd Hebræi in canone appellabant Prophetas eos, qui Prophetæ erant officij dignitate, & missione, quales ex scripturis non constat fuisse neque Dauid, neque Danielem, neque Iob, qui & si habuerunt spiritum propheticum, & intelligentiam visionum & somniorum, prænunciantes etiam futura, non sic tamen quemadmodum cæteri Prophetę erãt à Deo vocati, designati, & deputati ad huiusmodi officia. Moyses autem eximius Prophetarum, quàmuis fuerit sic populo designatus, quia tamen primus ex ore Dei leges populo dedit, legislator appellatur. Idcirco libros ad illos æditos, longè ante alios seorsum posuerunt in ordine primo, & eos Thorath, id est, Legem appellarunt. Statuentes secundo ordine libros subsequenter æditos, quos appellauerunt Prophetas, quòd verorum Prophetarum eloquia continerent, & de rebus Propheticis historias contexerent. Postremò libros non sic æditos ab his,

Sententia Hebræorum.

B

C

Euangeliũ appellat Dauid prophetam.

Saluator videtur diuidere scripturas veteris test. in tres ordines.

D

his,qui fuerunt Prophetæ officij dignitate, & missione, attamen de rebus sanctis, & ab hominibus sanctis,plenis Dei spiritu,vel cõscriptos, vel in vnum collectos, communi vocabulo appellarunt Hagiographa, quos in canonem receptos, in alium quendam ordinem collocarunt,cui cùm non esset nomen speciale,tribuerunt nomen generis,appellantes eos sub nomine Hagiographorum. Vides igitur cur Hebræi à secundo ordine excluserunt Iob, librum Psalmorũ,Danielem, Paralipomenon, Esdræ, Hester, quos non inter Prophetas, sed inter Hagiographa supputant. Tertium difficultatis nodum dissoluimus, ostendentes nullam esse contrarietatem inter Hieronymum & Isidorum, sed consonantiam esse sententiarum. Patet ex his,quæ Isidorus ipse illic præmisit,dicens: Esdræ liber authoris sui titulo prænotatur, in cuius textu eiusdem Esdræ, Neemiæque sermones pariter continentur, Ipse igitur cùm dicit, Secundus,tertius,& quartus Esdrę non habentur apud Hæbræos: secundum librum appellat non illum,quem nos secundum dicimus,incipientem, Verba Neemiæ,in vnum volumen cum verbis Esdræ copulatum,sed aliam partem posteriorem non repertam apud Hebræos, quæ in communibus biblijs nostris incipit: Et fecit Iosias,etc. Alterum difficultatis nodum,qui est super libris Iudith & Tobiæ,conatur dissoluere magister in historijs, cuius sententiam sequitur & alius quidam expositor, in procemio bibliæ, dicens in prologis illis duobus Hieronymi super Iudith & Tobiam, mendosum esse codicem,& in eo loco, vbi legimus Hagiographa, legẽdum esse Apocrypha. Neque enim Hieronymus potest sibi ipsi esse contrarius,vt doceat in prologo galeato, libros illos extra canonem inter Apocrypha,hic verò eosdem extra canonẽ, inter Hagiographa collocari. Quòd si non placeat mendosum esse codicem, quem nec Erasmus emendauit, dicemus duplicia esse apud Hebræos Hagiographa, sicut & in superioribus diximus,duplicia esse Apocrypha. Hagiographa,id est,sanctorum scripta, quædam sunt, quorum authoritas idonea est ad corroborandum ea,quæ sunt fidei. Huius generis sunt Hagiographa in canone bibliæ. Alia verò sunt Hagiographa,id est,sancta,vel sanctorum scripta, quorum authoritas,ad assertiones fidei corroborandas,non sic est idonea,quàmuis habeantur vera & sancta,sicut post canonem noui testamenti æditum,habentur Hieronymi, Augustini scripta,quæ vocantur Hagiographa. Et huius generis apud Hebræos sunt historiæ Iudith,& Tobiæ etiam, Ecclesiasticus,& Machabæorum primus: quos sanè libros quàmuis habeant & legant, non tamen inter canonicos libros connumerãt,sed inter Apocrypha,non quòd falsa sint,sed quòd tales sint, quorum occulta origo non claruit toti eorum Synagogę. Tertium autem & quartum Esdrę, secundum Machabæorum, trium puerorũ hymnum, Susannæ ac Belis draconisque historias, aut non habent, aut prorsus reijciunt & confictas tradunt. Sed hanc eorum sententiam non tota approbat antiquorum Christianorum schola,quæ ex secundo Machabæorum, tanquàm ex libro diuino sumit testimonia, celebrans etiam in quotidiana Ecclesiarum lectione,hymnum puerorum, Susannæ, draconisque historias, quæ tametsi apud Danielem non in Hebraico volumine, sed in schola Theodotionis æditione reperiãtur,Ecclesia tamen Christiana propter authoritatem veterum quorundam sanctorum, qui leguntur vsi fuisse testimonijs ex huiusmodi historijs easdem pia fide legit, & non prorsus reijcit, non contemnit,tametsi non pari authoritate recipiat illos cum scripturis canonicis.

Ad quartam difficultatem dicimus, priores Regum libros inscribi Samuelis, non quòd ipse ambos scripserit,sed quòd illorum duorum regum,Saul,inquam, & Dauid, quorum gesta in libris describuntur,ipse Samuel propheta extitit, qui & vtrunq; in Regem vnxit. Vnde manifestum est apud Hebræos inscribi librum esse huius vel illius,non quòd fuerit author illius,sed ob alias etiam causas,

Ad

Marginal notes: Dissolutio tertiæ difficultatis. — Duo sunt genera Hagiographorum. — Dissolutio quartæ difficultatis. — A — B — C — D

A Ad quintam difficultatem dicimus librum illum Sapientiæ intitulari ab antiquis patribus Salomonis, nō quòd à Salomone carnali filio Dauid liber sit conscriptus, sed quòd sententias contineat Christi veri Salomonis, prolatas ab eo qui vel est Salomon ipse figurans Christum, vel personam gerit illius. Is enim est frequens in scripturis vsus, vt is qui loquitur, in persona alterius loquatur.

Sic & multæ huius libri sententiæ, quas ipse author in septimo, octauo & nono capitulis de seipso loquitur, ad literam intellectæ, soli conueniunt Salomoni, qui Rex cōstitutus optauit super omnia bona huius mundi Sapientiam, cum qua venerunt illi pariter omnia bona, cui & dixit Deus, vt ædificaret templum in mōte sancto suo. Vnde & ipse Salomon cognouit in spiritu, Christum Dei patris sapientiam, & futuram illius Ecclesiam. Et ita quæ in Canticis sub vmbris & figuris de hoc contexuit, potuit & in alijs apertiùs disserere. Proinde quàmuis liber Sentētię Salomonis recitan tur in lib. Sapientiæ.

B iste nunc, vt ait Hieronymus, apud Hebręos nusquam est, hoc est, non reperiatur in aliquo idiomate Hebraico, sed magis Græcam redoleat eloquentiam, non tamen inde consequens est, Salomonem huius libri non ędidisse sententias siue doctrinas. Nam cùm Salomon, vt inquit sacra scriptura, loquutus fuerit tria milia parabolarum, & carminum quinque milia, & disseruit de iumentis & volucribus, reptilibus, & piscibus, & disputauerit super hysopo, cedro, & super lignis omnibus, manifestum est eum ædidisse nōnullas sententias, collectas à diuersis, & etiam ab his forsitan, qui venerant à finibus terrę audire sapientiam eius, quę iam olim non reperiebantur apud Hebræos. Vnde & Prouerbia Salomonis à Salomone ædita, non simul sunt ab illo in vnū volumen scripta, sed quæ passim erant sparsa, sunt postmodum sub Ezechiæ temporibus in vnum volumen translata, & collecta à ministris Ezechiæ regis Iudę, quemadmodum patet prouerbiarum 25. Prouerbia Salomonis sparsa, in vnum volumen fuerunt postmodum collecta. Prouerb. 25.

C & ita contingere potuit, quòd sententiæ huius libri, originaliter ipsius Salomonis, fuerint in Græcum volumen collectæ ac translatæ, & id quidem per authorem aliquem plenū Dei spiritu, præsertim cùm sit iam patribus exploratissimū, librum istum luculentissimè de morte Christi, & de martyribus eius prophetiā texere, & non continere nisi diuinas & Ecclesiæ Christianæ sententias. Deinde & hoc consideres, quòd Hieronymus non asserit hunc librum Philonis, sed Iudæi, inquit, Philonis hunc librum esse affirmant. Cùm ergo Hieronymus, Cyprianus, & totus antiquorum Chorus citent Salomonem dicere huius libri sentētias, si falluntur, non perniciosè falluntur, aut si non falluntur, intelligunt eas esse ædiras à Salomone, vel ab eo qui diuino Salomonis spiritu plenus, personā in se transtulit Salomonis, in quo & figurabatur & loquebatur filius, qui est vera Dei patris sapientia, quæ & eadem loquuta est in Iesu filio Sirach, & in authore libri

D Sapientiæ. Sic & iuxta venerabilem Augustinum, Marcus in principio Euangelij, testimonium scripturæ conflatum ex diuersis Prophetis, id est, ex Isaia & Malachia totum tribuit Isaiæ, quoniam eodem spiritu afflati Prophetę scripserunt. Vnde apud Cyprianum, Ambrosium, cæterosque patres frequentiùs reperitur citatum: In Sapientia Salomonis dicitur, quod aliud est, quàm Salomon in libro Sapientiæ dicit, tametsi interdum hoc pacto etiam loquantur. Qui æstimat aut canonicum librum aut scripturæ testimoniū, alterius quàm sit authoris esse, perniciosè non fallitur, quando spiritus sanctus esse illius author fideliter creditur. Retractat Augustinus sententiam suam.
Ad sententiam Augustini in libro de doctrina Christiana, constantissimè asserentis, Iesum filium Sirach scripsisse librum Sapientię. Respondeo Augustinum hoc tractasse in secundo libro suarum retractationum, cap. 4. cùm sic loquitur: Quod dixi de authoribus libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quòd ipsum etiam, sicut Ecclesiasticum, scripserit Iesus filius Sirach, posteà didici non ita constare sicut à me dictum est, & omnino probabiliùs comperi, non esse hunc illius

libri authorem De hoc autē quòd quibusdam visus est Iesus filius Sirach in prologo libri sui, qui inscribitur Ecclesiasticus, insinuasse sese interpretem esse ex libris à populo Hebrçorum relictis apud Ægyptios, & sententias istas in vnum volumen congessisse, & transtulisse potius quàm ædidisse, iam diximus suprà: addentes etiam, quòd vocabulo trāslationis nun semper significatur versio vnius idiomatis in aliud idioma, sed interdum diuersarum sententiarum in diuersis libellis passim sparsarum, in vnum volumen transpositio & collectio, quemadmodū accipitur Prouerb. 25. vbi dicitur: Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. Ex superioribus patet, quòd Iesus sacerdos magnus libri Ecclesiastici sententias Hebraicè ædidit, de quo loquitur scriptura Aggæi.2.& Zachariæ.3.& quòd alius Iesus nepos illius filius Sirach, in linguam Grçcam interpretatus fuerit illas, & quòd Ioachim summus Iudæorum Pontifex, filius Iesu, fuerit author vtriusque libri, Iudith videlicet, & Hester, & quòd Philo quidam in lege Domini sapientissimus, personam gerēs Salomonis, sententias ædiderit libri Sapientiæ. Hi viri omnes fuerunt profectò spiritu diuino & prophetico pleni. Omnia proinde ab eis conscripta habenda sunt tanquam alta, grādia & sublimia. Sextæ difficultatis solutio patet ex supradictis in solutione difficultatis secundæ, in qua diximus Hieronymum in galeato prologo, triplicem illum ordinem librorum scripturæ sacræ facere, non secundùm suam sententiam, sed secundùm Hebræorum traditionem, quemadmodum in præfatione Danielis: Illud, inquit, admoneo, Danielem apud Hebræos haberi, non inter Prophetas, sed inter eos qui Hagiographa scripserunt. In tres siquidem partes, omnis ab eis scriptura diuiditur, in Legem, in Prophetas, & in Hagiographa, id est, in quinq;, & octo, & in vndecim libros. Quam diuisionem, congrua ratione fecerint, ipsi viderint, æstimantes libros primi & secūndi ordinis esse authoritatis sanctioris, tanquam à Deo in Prophetis loquente æditos, reliquos autem à sanctis scriptos, separantes à Prophetis, Iob, Dauid, & Danielem, quos Christus in Euangelijs citat, vt Prophetas, & tanquam tales, qui futura fidei mysteria prædixerunt. Quòd si velit quisquam defendere hanc Hebræorum diuisionem, vt catholicam distinguat Prophetarum duplex genus, vt dictum est ibidem. Ad septimam difficultatem dicimus, quàmuis Iudæi Sapientiam Salomonis, Ecclesiasticum, Iudith, Tobiam & Machabæorum libros inter Apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros honorat & prædicat. Hçc propositio est Isidori.6. Etymologiarum cap.2. secundum doctrinam ecclesiasticorum patrum. Et primùm venerabilis Augustini.18. de Ciuitate Dei, cap.36. de libris Machabçorū sic loquentis: Machabæorum libros, non Iudæi, sed Ecclesia, inquit, Christi pro canonicis habet, propter quorundam martyrum passiones vehementes, atque mirabiles, qui antequam Christus venisset in carnem, vsq; ad mortem pro lege Dei sui certauerunt. Vnde Machabæorum gesta & facta, in eisdem Machabçorū libris conscripta, habuerunt vt verissima, etiam Iudæorum ecclesiæ & ante Christi & post Christi aduentum. Quemadmodum Augustinus ex eisdem libris demōstrat, Ecclesiam fidelis populi, longè ante Christum pro defunctis orare consueuisse, quæ & suo seculo effluxis annis iam mille, & fermè ducētis, per vniuersum orbem ad altare in communione corporis & sanguinis pro defunctis memoriam faciebat, vt ait secundo de Ciuitate Dei, cap.9. Et in libro de cura pro mortuis agenda. Sic & Iudith historiam habuit etiam antiqua Iudçorū Synagoga in authoritate longè antequam Christus veniret, vt patet ex libro Chronographiæ Philonis, quàuis nostri seculi Iudæi librum illum habeant dubium, propter nomen Nabuchodonosor, non intelligentes Assuerum regem Babyloniæ communi appellatione regiç dignitatis appellari Nabuchodonosor, sicut in Ægypto rex appellatur Pharao

Marginalia: A; B; Dissolutio sextę difficultatis; C; Dissolutio septimæ difficultatis; Augustinus; D; Augustinus de defunctis.

A rao,& Romæ Cæsar. Proinde & Nicena Synodus librum illum, inquit Hieronymus, in numero sanctarum scripturarum legitur computasse. Librum autem Sapientiæ ab Apocryphis separat Ecclesia Christi, non dubitans Spiritum Salomonis fuisse loquutum in eo qui scripsit librum illum, ex quo iam olim Egesippus, Irenæus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Ambrosius, & alij patres, sumunt testimonia tanquam profecta à diuino spiritu, commemorantes scripturam dicere ea, quæ in eodem libro continentur. Origenes super epistolam ad Romanos, tractans illud, non sicut delictum, ita & donum. De Sapientia, inquit, dicitur: Hæc illum qui primus formatus est, patrem cùm solus esset custodiuit, & liberauit à delicto. Hæc, inquit, sapientia, quæ est Christus Dei virtus, &cęt. Et quòd in eodem libro tenuerit huiusmodi esse Salomonis sententias, patet libro eius octauo, super eandem epistolam, sic loquentis: Sapientia, inquit, per Salomonem dicebat, Corpus quod corrumpitur, animam aggrauat. Ita & in libris plerunque suis alijs loquitur. Deinde Cyprianus non semel atque iterum, sed frequentiùs, citat scripturam dicere ea, quæ in eodem libro continentur. Eusebius iam ante annos mille & fermè trecentos libro quarto Ecclesiasticæ historiæ sic loquitur: Egesippus, Irenæus, & omnis, inquit, antiquorum chorus, librum attitulatum Sapientię, Salomonis esse dixerunt. Hæc qualiter sint accipienda, in dissolutione difficultatis quintæ iam diximus. Idcirco Hiero. & August. quàmuis tradiderũt illum non esse Salomonis. i. à Salomone in Græco scriptum, vtiq; tamen crediderunt illum continere sententias diuino spiritu æditas, siue per Salomonem, siue per alium sapientissimum, qui in se personam transfigurauit Salomonis. Vnde & de quadam similitudine, dicitur ille liber esse Salomonis. Proinde Ecclesia, cui longo iam tẽpore certum fuit librum nihil continere nisi diuinas sententias, in canone sacrarũ scripturarũ veteris testamenti supputauit. De quo August. sic habet, de prædestinatione sanctorũ: Qui sententijs, inquit, tractatorũ instrui volunt, oportet vt librum Sapientię, vbi legitur, Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, omnibus tractatoribus anteponant, quoniã sibi eum proposuerunt, egregij viri etiã temporibus Apostolorum proximi, scripturæ tractatores, qui eum testem adhibentes nihil se adhibere, nisi diuinum testimonium crediderunt. Et simile est iudicium de Ecclesiastico, de Iudith, de Tobia & Machabæorum libris. Nam & ex omnibus huiuscemodi libris, egregij tractatores, vicini etiam Apostolorum tẽporibus accipientes testimonia, crediderunt se adhibere diuina testimonia, quod satis ex superioribus est manifestum. Ex quibus sequitur ꝙ quartus est apud nos ordo veteris testamenti eorum librorum, quos Hebræi in suum canonem nõ recipientes inter Apocrypha supputant, quos Christiana Ecclesia inter diuinos libros honorat ac prædicat. Hic iam si dixeris, nusquam in Concilijs præcipitur huiusmodi libros esse habendos pro canonicis. Deinde si canonici, qua ratione Cyprianus in expositione symboli separat Sapientiam Salomonis, Ecclesiasticũ, Tobiæ, Iudith, & Machabæorum libros, & in nouo testamento librum qui dicitur Pastoris extra canonem, dicens: Hæc omnia patres in Ecclesia legi voluerũt, non tamen ad authoritatem ex his fidei confirmandam. Ad primum respondeo, neque scripta concilia, neque adscripti ecclesiastici canones fecerunt scripturas veteris & noui testamenti esse diuinas, aut diuino spiritu æditas, sed viuæ vocis oracula declarauerũt illas esse diuinas, ab initio suscipientibus illas Apostolorum ecclesijs. Priusquam tradita nobis legimus conciliorum scripta, noui & veteris testamenti volumina, credebantur diuinitus & inspirata & ædita, ab omnibusque orthodoxæ fidei Ecclesijs absque cõtradictione erant suscepta, tenta, habita, & reputata tanquam diuino spiritu ædita. Et quia ab initio huiusmodi volumina omnes ecclesiæ receperunt, idcirco præponuntur cæteris omnibus quę

Margin notes: In præfat. in Iudith. — Origenes testatur Salomonẽ dicere ea quæ continẽtur in lib. Sapientiæ. — Ecclesiast. hist. lib. 4. cap. 22. — Augu. de prædest. cap. 14. — Quartus ordo veter. test. apud Christianam Ecclesiã. — Obiectio. — Responsio.

B
C
D

non sic fuerunt absque contradictione recepta. Sed non inde consequēs est, quin & mereantur habere in canone locum, etiam scripturę quas nō omnes Ecclesię, sed plures & grauioris authoritatis, ab initio tanquam diuinas receperūt, de quibus, postmodū omnibus Ecclesijs innotuit, nihil eas continere, nisi veras & Christianæ religionis sententias. Ad secundum respondeo quod huiusmodi libri tametsi non sint idonei ad confirmandam fidem contra Iudæos, qui illos extra canonē locant, vtique tamen in Christianorum Ecclesijs habentur tanquam libri diuino spiritu æditi. A

Dissolutio octauæ difficultatis.

Pro dissolutione octauæ difficultatis, sciendum est, hic & in omnibus sequentibus, quod non intendimus defendere, ecclesiasticos patres sic in omnibus conuenire, vt non aliquando cum pace & Christiana fide inter sese ita reuera dissentiant, vt necessarium sit vnam sententiam veram, atq; alteram falsam esse, prę sertim in his quæ aut facti sunt, aut ex sacris scripturis demonstrari non possunt, aut si possunt, nondum seculis illorum neque scripturis sacris, neque experimento, neque authoritate vel ratione certa fuerunt elucidata. In illis enim manifestum est, sacratissimæ theologiæ interpretes, crebrò inter se discrepare, cum pace tamen Christiana & fide catholica se inuicem, neque iudicantes, neq; à sacra communione separantes. Quemadmodum diuus Cyprianus cum suis collegis qnondam in Aphrica dissentiebat à cæteris, de quo in sequētibus latiùs. Ex hoc supposito facilis est huius difficultatis solutio. Deinde ex hoc sciendum non esse contrarietatem vllam, si Matthæus dicatur scripsisse prius Euangelium suum in Iudæa, & posteà Petro & Paulo prædicantibus Romę ædidisse ipsum in lucē, & dedisse legendum omnibus. Donec maneret in Iudæa Matthæus viuis vocibus prædicabat illis Euangelium suum iam scriptum, quod posteà inde commigrans omnibus legēdum tradidit. De hoc sic loquitur Eusebius lib. 3. Matthęus primò Hebræis prædicauit Euangeliū. Verùm cùm pararet transire ad gētes, patria lingua scripturam composuit, & ea quę prędicauerat cōprehendens, reliquit his ad memoriam, à quibus proficiscebatur, vt gentibus prædicaret. Sic & Marcum dicimus aut ex ore Petri, aut vt à Petro audierat, scripsisse Euangelium, & tradidisse illud Petro. Quod cùm Petrus approbauit, tum demū Marcus Petro iam mortuo illud omnibus legendum tradidit. Sic intellectæ patrum sententiæ inter se non pugnant. Quæ tamen pugna hac in re si esset, fidei non obesset, qualis est & sententiarum contrarietas inter Origenem & authorem prologi in Iohannē, super hoc, quòd Apocalypsim suam Iohannes scripserat, priusquàm suum scriberet Euangelium, non enim oportet huius generis quæstiones fidei impertinētes curiosiùs indagare: attamen scire oportet eruditorum quosdam æstimare præfationem illam super Iohannem, nō Hieronymi; sed alterius esse. Verùm cuiuscunque authoris fuerit, antiquissimi patres tradunt Iohannem in fine dierum suum ædidisse Euangelium, de quo Eusebius lib. 3. cap. 24. Iohannem verò tradunt, inquit, vsque ad vltimum penè vitæ suæ tempus absq; vllis scripturarum indicijs Euangelium prædicasse. Sed cùm trium aliorum Euangeliorum notitia ad ipsum peruenisset, dicitur quidem probasse fidem & veritatem dictorum, deesse tamen vidit aliqua, & ea maximè quę primo tempore suæ prędicationis Dominus gesserat. Certum enim est quòd in superioribus tribus Euangelijs, hęc sola vidētur contineri, quæ in eo gesta sunt anno, quo Iohānes Baptista est vel coniectus in carcerem, vel punitus. Ad id, quòd ex interpretationibus quorundam Hebraicorū nominum Euangelio Matthæi insertis obijcitur, Respōdeo argumentū hoc non concludere Euangelium non esse Hebraicè scriptum: nam potuit contingere quod Græcus interpres Euangelium ex Hebręo transferens, verba illa Hebraica dimiserit in lingua propria, & eorum interpretationes, vel ipse vel scriptorum incuria videntium illas in margine notatas textui inseruerit. Neq; enim est propter tale

B · C · D (marginal section letters)

Eusebius lib. 3 Eccl. si. hist. cap. 24.

A tale argumentum recedendum à sententijs patrum,& à sententia Hieronymi,asserentis in libro de viris illustribus,Matthæum Hebraicis literis verbisque composuisse Euangelium, illudque haberi tempore illo in bibliotheca Cæsariensi, & sibi fuisse facultatem describendi illud, quod & Hebraicé scriptum Panthenius longè antè repperit in India,à beato Bartholomæo,qui illic semina fidei prædicauerat,relictum,recitat Eusebius lib.5.cap.10. Ad difficultatem nonam dicimus: Ex supradictis manifestum est, non oportere in canone diuinarum scripturarum omnino certum esse cuius vel authoris,vel collectoris,siue vnius,siue plurium, sit vnus aut alter liber in eodem canone designatus, cùm sufficiat certum esse quòd fuerit olim à tota fidelis populi Ecclesia receptus, tanquam liber diuino spiritu æditus,& succedentium Ecclesiarum diligentia custoditus, ad nos vsq; deuolutus. Iam si dixerimus inter Apocrypha librum illum collocari, cuius au- Dissolutio nonæ difficultatis.

B thor aut dubius est, aut incertus, quemadmodum glossa in Decretis,dist.16.cap. Canones,Apocrypha interpretatur, id est,sine certo authore,vt Sapientia Salomonis,liber Ecclesiasticus,Iudith,Tobiæ,& Machabæorum. Respondeo, Si hoc pacto intelligeremus Apocryphum,multi libri sacri essent Apocryphi, & extra Canonem. Nam & liber Iob tam apud Christianos, quàm apud Hebræos extra canonem esset. Siquidem de authore illius & inter nos & inter illos quæstio versatur,quemadmodum docet Isidorus 6.Etym.cap. 6. Librum Iob quidem Moysen scripsisse arbitrantur.Alij verò vnum ex Prophetis,nō nulli eundem Iob post plagam suæ pasionis scriptorem existimant. Item liber Iudicum secundùm illam significationem Apocryphus diceretur,vt patet ex supradictis:quem tamen librum in Canone locari est manifestum. Deinde de libro Psalmorum incertum est quis fuerit omnium Psalmorum author,& quis fuerit omniū illorum in vnum Obiectio. Solutio.

C volumen collector,Augustino docente 17.de Ciuitate Dei,cap.14.eos credibilius existimare, qui omnes centum & quinquaginta Psalmos ipsi Dauid tribuunt. Hieronymus autem in epistola ad Cyprianum quendam aliter sentiens.Sciamus quoque eos,inquit,errare,qui omnes Psalmos arbitrantur esse Dauid,& non eorum,quorum nominibus sunt inscripti.Alijs autem aliter sentientibus. Apocrypha ergo si velimus intelligere illa quorum scriptor seu collector incertus est, non oportet omnia Apocrypha extra canonem collocari. Si autem velimus appellare ea secundum intentionem eorum,qui de Apocryphis loquuti sunt,vt intelligantur esse,quorum authoritas minimè idonea est ad ea, quæ sunt fidei roboranda, dicuntur Apocrypha non ea, quorum dubius aut incertus est vel author vel collector,sed ea quæ sunt occulta seu recondita,non confirmata & celebrata communi Ecclesiarū lectione,quòd origo incerta fuit patribus,neq; certò scien Vide hic quæ dicuntur Apocrypha.

D tibus diuinum eorum authorem, neque videntibus ea olim communi consensu fidelis populi fuisse recepta & confirmata. Sic Gregorius in prologo super Iob: Quis enim hæc, inquit,scripserit, valdè superuacuè quæritur, cùm author libri spiritus sanctus credatur fideliter. Ipse hæc scripsit, qui hæc scribenda dictauit, qui & in illius opere inspirator extitit. Sed quali calamo seu lingua verba hæc scripta fuerunt,non est opus curiosiùs indagare. Proinde non est absurda declaratio venerabilis Hugonis de sancto Victore: Apocryphus, inquit, id est,dubius vel absconditus liber duobus modis dicitur, vel quia author eius incertus, & sic liber Iob Apocryphus diceretur, quia non omninò certum est Ecclesiæ, an Iob ipse,an Moyses, an alius posterior scripserit historiam illam, vel quia communi consensu fidelis aut synagogæ,aut Ecclesiæ nō receptus est, atq; cōfirmatus,& sic liber Iob non Apocryphus,sed inter canonicos libros habetur: neque enim vllo modo assentiendum est his, qui conati sunt asserere, historiam Iob non continere res verè gestas, sed eam exempli causa nobis esse propositam; pro documento Gregorius. De lib. Iob.

patientiæ. Hoc si esset, ipse Iob, neque ab Ezechiele propheta, cap. 14. inter sanctos viros Noe & Danielem connumeraretur, neque à Iacobo apostolo illius patientia commendaretur. Quantum ad intellectum sententiarum doctorum attinet, habendus non est incertus author vllius libri, quem communis consensus fidelis populi iam olim firmissimè tenuit, habuit & reputauit tanquam diuino spiritu æditum, quamuis forsitan incertus sit author, per quem ceu calamum sermo eiusdem libri compositus fuerit, & ita non est efficax argumentum, quo propter styli, sermonisque distantiā, concluditur liber non esse huius vel illius authoris, quemadmodum declarat Hiero. quæstione 11. ad Hedibiam, sic loquens: Duæ epistolæ quæ feruntur Petri, stylo inter se & charactere discrepant, structuraque verborum, ex quo intelligimus Petrum pro necessitate rerum diuersis fuisse vsum interpretibus. Hic vides Hieronymum propter diuersitatem styli concludere, non diuersitatem authorum, sed diuersitatem interpretum, sententias ab eodem authore dictatas diuerso stylo scribentium. Sic & demonstrat in lib. de viris illustribus super nomine Paulus, tradens quosdam opinari, vel Barnabam, vel Lucam epistolam ad Hebræos ædidisse, vel clementem Romanæ ecclesiæ episcopum sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone. Et quāuis Paulus ad Hebræos scribens, vtitur testimonijs, quę in Hebræis voluminibus non habētur, non tamen inde oportet consequens esse, epistolam illam non esse Pauli, nam & in Actibus apostolorum Paulus cum Hebræis disputans, non iuxta Hebraicum, sed iuxta septuaginta interpretes citauit veteris scripturæ testimoniū, Actuum 28. Vnde Hieronymus Isaiæ 6. sic loquens sententiam recitat aliorum. Ad id quod ex Hieronymo in epistola ad Dardanum obijcitur: Græcorum ecclesiam non suscipere Apocalypsim Iohannis. Respondeo Hieronymum hoc non sic dicere, sed obijciendo loquitur conditionaliter: Nihil, inquit interest cuius sit, scilicet epistola ad Hebræos, cùm sit ecclesiastici viri, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur. Quòd si eam Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Græcorum quidem ecclesiæ Apocalypsim Iohannis eadem libertate suscipiunt, & tamen nos vtranque suscipimus. Vnde intelligendum est, olim non totam Græcorum ecclesiam suscepisse illam absque dubitatione, quemadmodum suscepit Iohannis Euangelium. Origenes Græcus dicit Iohannem post Euangelium suum scripsisse Apocalypsim, cæterique Græci vetustissimi, vsi sunt Apocalypsi Iohannis, tanquam scriptura diuina, inter quos sunt Dionysius Ariopagita, & Iohannes Damascenus. Anastasius Græcus affirmat opus hoc receptum à quibusdam tanquam illius opus. Ex hoc libro tanquam ex diuina scriptura citauerunt sententias antiquissimi doctores, Irenæus, Cyprianus, Origenes, Ambrosius, Augustinus, cæterique patres. Ad decimam difficultatem dicimus, quàmuis neque Euangelistæ, neque Apostoli, neque Ecclesia, neque longi temporis consuetudo, faciat doctrinam vllam diuinitus reuelatam, vel diuinam habere authoritatem, vel sancto spiritu æditam, vel veram esse & canonicam, vtique tamen Apostoli & Ecclesia, doctrinam, quam alioqui ignoraremus, diuinam habere authoritatem indicant, commonstrant, & declarant nobis esse talem, scilicet diuinam, veram, & canonicam. Proinde ex eo quod apud Hieronymum in lib. de viris illustribus, de epistola Iacobi dicitur, quòd ipsa paulatim procedente tempore obtinuerit authoritatem, est accipiendum, non quòd vel consuetudo, vel temporum progressus, vel tacita Ecclesiæ permissio fecerit hanc epistolam esse diuinam vel à Iacobo æditam, vel veram & canonicam. Sed quòd ea quæ primùm ignorabatur esse aut Iacobi, aut diuinæ authoritatis processu temporis, inuenta est, aut eius esse, aut talis, quæ nihil contineat nisi veram & apostolicam doctrinam. Erat quidem huius epistolæ diuina authoritas, sed non omnibus Ecclesijs primitus innotuit,

Margin notes: A; Hiero. ad Hedibiam.; B; Hiero. ad Dardanum.; C; Origenes.; Dissolutio difficultatis 10.; D

A notuit, procedente tempore iam declarata & manifestata. Et huius consideratione poteris cognoscere iusta ratione quædam postmodum in canonem esse scripturarum recepta per Ecclesiam, quæ non sic ab initio recepta, sed dubia erant.

Vndecima difficultas rationes assumit, quas iam olim obijciebat Hieronymo Ruffinus in apologia arguens illum, quòd Danielem negauerit Prophetam esse, quòd à scripturis sacris excluserit Susannæ historiam, trium puerorum hymnum, quòdque fabulosam & confictam diceret septuaginta duorum virorum per cellulas interpretantium vnam & consonam vocem. Sed his omnibus respódet ipse Hieronymus in apologia quam de his ædidit, contra eundem Ruffinũ, planè docens se neque negasse Danielem esse Prophetam, neque asseruisse falsas esse historias Susannæ, Belis, draconisque fabulas, sed se voluisse monstrare quid de huiusmodi rebus Hebræi sentirent. Dicimus itaque, eundem Ruffinum non iusta ratione carpsisse Hieronymum, qui neque æditionem septuaginta asserit falsam esse, quàmuis confictas arbitretur cellulas, in quibus seorsum positi interpretati dicuntur, neque Ecclesiam errare dicit publicè legentem Susannæ historiam, aut trium puerorum hymnum, aut Belis draconisque fabulas, sed ostendit Danielem apud Hebræos non habere illas, quas apud nos, inquit, quia in toto orbe dispersi sunt, veru antepositio, easque iugulante subiecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Falsum ergo est, quòd Ruffinus Hieronymum calumniatur penitus erasisse à scripturis huiuscemodi historias. Quàmuis autem super Susannæ historia olim fuerit controuersia in Ecclesia Christi, inter Origenem & Aphricanum, hoc quidem docente historiam hanc esse fabulam, Origene autem defendente contrarium. Tamen quia antiquissimi patres etiam ante Christum, vtpote septuaginta interpretes, & post Christum Theodotion, Tertullianus, Origenes, Ruffinus, Hieronymus, Augustinus, & cæteri eiusdem historiæ meminerunt, quam & Ecclesiæ Christi vicinæ Apostolorum temporibus publicè legendam susceperunt. Idcirco oportet non contemnere illam tanquam prorsus falsam, sed honorare eam tanquam ad ædificationem, Ecclesiæ vtilem, quam quisque credens veram esse perniciose non fallitur: quéadmodum legimus sanctorum martyrum gesta longo vsu recepta in Christianorum Ecclesia, ex quibus tamen argumentum non sumimus efficax ad demonstrandum ea quæ fidei sint. Sic Cyprianus, Ambrosius, cæterique patres citant sententias ex libro Baruch, & 3. & 4. Esdræ, non tanquam ex canonicis libris, sed tanquam ex libris continentibus dogmata quædam pia iuuantia, & non contraria, sed consona potiùs fidei nostræ. Ex supradictis igitur colligimus sententias. Prima est: Scripturæ sacræ sunt, quas ab Apostolis edocta Ecclesia primitiua, suis filijs distribuit, quas & ad hæc vsq; tempora habemus in Ecclesia custoditas per successiones Episcoporum & Presbyterorum concorditer vtentium eisdem quatuor Euangelijs, & apostolicis propheticisque libris, quos in hodiernum vsque diem honorat & prædicat tota Christianorum schola. Deinde constat totum scripturarum sacrarum canonem duo complecti testamenta, quæ appellamus vetus & nouum testamentum, & veteris esse ordines quatuor, & in ordine primo esse volumen Moysi, continens libros quinq; vt Genesim, Exodum, Leuiticum, Numerorum, Deuteronomium. In secundo Prophetarum libros, vt Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Isaiam, Hieremiam, Ezechielem, & librum duodecim Prophetarũ. In tertio Hagiographa, id est, sanctorum scripta, quæ continent Iob vnum, Psalmorum vnum, Salomonis tres, Danielis vnum, Paralipomenon duos, Esdræ duos, Hester vnum. In quarto esse ea quæ non Hebræorum, sed Christianorũ schola recipit, vt Ecclesiasticum, Sapientiam, Iudith, Tobiam, & duos Machabæorum libros. Et huius quarti ordinis libros non esse tam amplæ authoritatis, quàm cæterorũ ordinum, eosdem

Dissolutio vndecimæ difficultatis.

Hieronym.

Epilogus.

B

C

D

eosdem tamen in Christianorum schola cæteris omnibus tractatoribus anteponendos: quoniam sibi eos antepofuerunt egregij viri ecclesiastici, temporibus Apostolorum proximi, qui eorundem librorum scripturas crediderunt esse diuina testimonia. Noui autem testamenti esse ordines tres, in primo esse quatuor Euangelia, & Apostolorum Actus. In secundo Pauli epistolas 14. Petri primam, Iohannis primam, de quibus nulla vnquam extitit dubitatio. In tertio, qui iam olim sunt recepti, sed non sine contradictione, quia non ab initio innotuerant omnibus Ecclesijs: vt sunt epistola ad Hebræos, Apocalypsis Iohannis, & epistola illius secunda & tertia, epistola Petri secunda, & Iacobi vna. De quibus iam ante mille annos sine controuersia receptis in Ecclesia catholica, non potest nunc vlla esse dubitatio. Tertiò consequens est ex duodecim Apostolorum schola duos tantùm ædidisse Euangelia, Matthæum videlicet & Iohannem, & ex omnibus Apostolorum discipulis duos tantùm reliqua duo Euangelia scripsisse, Marcum videlicet & Lucam, quorum alter Petri, alter Pauli fuit discipulus. Vnde fit, vt & Euangelium Marci, Petri dicatur: Euangelium autem Lucæ, Pauli Euangelium appelletur. Hi profectò scribæ quatuor sermonum & Actorum Iesu Christi, neque eisdem temporibus, neque locis eisdem pariter congregati, neque mutuò conferentes, omnes tanquam vno ore pronunciant fidei nostræ & præceptorum regulas, & quædam etiam alia, atq; inter se diuersa, in gestis & miraculis recitantes, quod sine dubio, vt inquit Chrysostomus, est grande veritatis documentum. Si enim ex toto, & in omnibus consonarent, & cum nimia diligētia, vsq; ad omnia tempora, loca, ad singula quæque gesta concurrerent, dixisset aduersarius quisque fidei nostræ, communi eos concilio fuisse congregatos, & humana factione composuisse Euangelia. Rursus, si singuli diuersa scripsissent, ac noua omnia, nullum potuisset conueniens apparere testimonium. Propterea ergo & communiter, atq; concorditer dixerunt multa, præsertim in principalibus rebus, in quibus & vita nostra, & fides, & prædicationis summa consistit, & singuli propria quædam ac specialia dixerunt, præsertim in gestis & miraculis Christi, vt neque superfluè, neque importunè aliquid videretur in sacris literis adiectum. Quartò ex superioribus consequens est, quòd non omnes scripturæ etiam verisimiles, de quibus olim fuit dubitatio, sunt receptæ in catalogum sacrarum scripturarum. Nam & post supradictas scripturas iam in canone recitatas, fuerunt scripturæ, de quibus, vt inquit Eusebius, quàm maximè olim dubitabatur, veluti Actus Pauli, & libellus qui appellatur Pastoris, & reuelatio Petri & Barnabæ, epistola & doctrina, quæ dicitur Apostolorum, quibus & quidam sociabant Euangelium quod dicitur secundùm Hebræos, quo præcipuè vtuntur illi Hebræi, qui Christum suscipere videntur, sed in Ecclesia ei contradicitur. De quo & Origenes homilia octaua super Matthæum: Scriptum est in Euangelio quod dicitur secundùm Hebræos, si tamen placet alicui recipere illud, sed ad manifestationem propositæ quæstionis, etc. Quæ omnia tamen à nobis, inquit Eusebius, necessariò sunt enumerata, vt absque vlla ambiguitate claresceret, quæ sint in veteri authoritate, & quæ sint, in quibus vel cōtradictio aliqua, vel cunctatio solet admitti, quum tamen à quàmplurimis Ecclesijs recipiantur. Quintò ex superioribus consequens est, neque fuisse vnquam recepta in catalogo librorum scripturæ sacræ plura Euangelia, quàm quatuór supradicta, aut plures Apostolorum seu discipulorum epistolas, vel scripturas, quàm eas, quas suprà cōmemorauimus inter canonicas scripturas, neq; fuisse dubitatum de alijs vllis recipiendis, præterquàm de his, super quibus recitauimus dubitatum esse. Proinde Euangelia inscripta sub nominibus aliorum Apostolorum, vt Petri, Thomæ, Matthiæ, Andreæ, nequaquam inter illa, de quibus olim dubitatio extitit, sunt colligenda, sed penitus sunt propellenda tanquam

[Margin notes: Noui test. ordines tres. — Scripturæ de quibus olim fuit dubitatio — Hist. Eccl. lib. 3 cap. 25 — Hist. Eccl. lib. 3 cap. 25.]

[Margin letters: A — B — C — D]

A tanquam aliena, & à regula pietatis discrepantia, quorum nusquam in scripturis veterum (qui Apostolis successerunt) habetur mentio vlla, aut commemoratio, in quibus & ipse stylus multùm ab ecclesiastica consuetudine deprehenditur esse diuersus. Sensus quoque, & omnia quæ his inseruntur longè ab apostolica fide dissonant. Ex quo comprobatur ea esse & figmenta hæreticæ prauitatis, & indigna, quæ numerentur inter illa, de quibus in canonem recipiendis fuit olim dubitatum. Proinde & omnia alia aliorum Apostolorum nominibus inscripta Euangelia, liber quoque de Saluatoris infantia, sunt iamdudum, tanquam ab Hæreticis conscripta prorsus extra vsum & manus Christianorum reiecta & deserta, ex quibus neque patrum quisquam ab ipsis Apostolorum temporibus ad hæc vsque tempora corroborauit nostræ fidei sententias. Super catalogo igitur voluminum veteris ac noui instrumenti, quæ secundum maiorum traditionem per
B spiritum sanctum conscripta creduntur, restat obseruanda conclusio ex concilio tertio Carthaginensi, ante mille iam annos celebrato, cui & interfuit & subscripsit venerabilis pater Augustinus, vbi sic legitur capite quadragesimoseptimo: Placuit vt præter scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur, sub nomine diuinarum scripturarum. Sunt aût canonicę scripturæ libri: Primus, Genesis. Secundus, Exodus. Tertius, Leuiticus. Quartus, Numeri. Quintus, Deuteronomij. Sextus, Iesu Naue. Septimus, Iudicum. Octauus, Ruth. Nonus, Regum quatuor. Paralipomenon libri duo. Iob vnus. Psalterium Dauidicum. Salomonis libri quinque. Libri duodecim Prophetarum, Isaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Iudith, Hester, duo Esdræ, duo Machabæorum. Noui testamenti libri vigintiseptem. Euangeliorum libri quatuor. Actuum Apostolorum vnus. Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, inter quas est eiusdem ad Hebræos vna. Petri epistolæ
C duæ. Iohannis tres. Iudę Apostoli vna, Iacobi vna. Apocalypsis Iohânis liber vnus. Concilium tribuens Salomoni libros quinque, Ecclesiasticum & Sapientiam sub numero illo intelligit esse conclusos. Hæc à patribus in Ecclesijs legenda suscepimus, sub nomine diuinarum scripturarum. Hoc illius concilij decretum. De catalogo igitur librorum scripturæ sacræ, quæ nam sint noui ac veteris instrumenti volumina, quæ secundum venerandam patrum antiquitatem, per spiritum sanctum inspirata & conscripta creduntur Ecclesijs Christi tradita, quæque & Ecclesia Catholica, & sancti patres intra canonem concluserunt, ex quibus & fidei nostræ assertiones constare voluerunt. Hæc hactenus dicta sufficiant.

FINIS.

D
IOHANNIS DRIEDONIS DE TVRNHOVT, SACRAE THEOLOGIAE apud Louanienses professoris, Liber Secundus, de translationibus, expositionibus, & multiplicibus sensibus scripturarum: cuius sunt Capita tria.

P*RAEMISSO in superiori libro, catalogo librorum scripturæ sacræ, operæpretiū est deinceps differere de translationū, æditionū, sensuum & expositionū scripturæ sacræ varietate ac multitudine. Partiemur aūt librum in capita tria, Primum erit de versionibus, seu translationibus scripturarū ex vna lingua in aliam. Alterum, de multitudine sensuum scripturæ sacræ. Tertium, de via, per quam est inuestigandus verus scripturarum intellectus.*

CAPVT

CAPVT PRIMVM. A

PRIMVM igitur de multitudine & interpretum, & interpretationum seu translationum dicturi, discutiemus, vtrùm oporteat vnquam adhærere scripturæ versæ in aliam linguam. Et vtrùm eadem seu æqualis sit authoritas scripturæ interpretatæ, seu versæ, & scripturæ in fonte suo æditæ, eademque authoritas interpretis, quæ est & Prophetæ seu Euangelistæ. Sunt autē difficultates hic duæ præcipuè: Vna de Græca æditione veteris testamenti, facta ex Hebræa lingua per duos & septuaginta interpretes ante Christum natum, supra annos quinquaginta & ducentos. Vnde Irenæus: Natus est Dominus noster circiter primum & quadragesimum annum imperij Augusti. Multò autem vetustior fuit Ptolemæus, sub quo interpretati sunt scripturas. Altera de æditione Latina totius scripturæ sacræ, qua vsa est tota Latinorū Ecclesia multis iam seculis. Super æditione septuaginta interpretum, videtur quæstio difficilis, qua ratione Diuus Hieronymus post horum æditionem, tentauit vetus testamentum immediatè ex Hebræo in linguam Latinam vertere, & dimissa eadem septuaginta interpretum æditione, suam nouam Ecclesiæ legendam tradere: cùm sub Apostolorum temporibus tota Christi Ecclesia habuerit æditionem eorundem septuaginta interpretum, tanquam authenticam, & tanquam scripturam sacram æditam in suo fonte, suaq; origine, quemadmodum videntur probare hæc argumenta. Primùm: Interpretatio septuaginta duorum consonat, inquit Irenæus, Apostolorum traditioni. Petrus etenim, Iohannes, Paulus, & reliqui deinceps, & horum sectatores prophetica omnia ita annunciauerūt, quemadmodum seniorum 72. interpretatio continet. Vnus enim & idem spiritus, qui in Prophetis vaticinatus est, in senioribus interpretatus est. Secundum argumentū: Apostoli & Euangelistæ passim prætermissis sententijs, quas in Hebræorum voluminibus legimus, citauerunt scripturas veteris testamenti, secundùm æditionem 70. Paulus ad Galatas: Scriptum, inquit, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Sic apud 70. & non apud Hebræos inuenitur. Sic & illud quod citatur ad Galatas 3. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, quod sic apud septuaginta, non apud Hebræos inuenitur. Item Lucas in suo Euangelio, & in Actis apostolorum, non iuxta Hebraicum, sed iuxta septuaginta vsus est scripturæ testimonijs, quemadmodum docet idem Hieronymus in commentario super Isaiam, cap. 6. Tertium argumentum: Antiquissimi patres, veluti Irenæus, Origenes, Augustinus, certò tenent æditionem septuaginta, spiritu sancto & prophetico factam, tradentes septuaginta interpretes, non more humano inter se conferentes, sed seorsum positos, secundùm easdem sententias, eademque verba, & eorundem verborum ordinem, scripturas sacras ex Hebræo vertisse in Græcam linguam. Irenæus lib. 3. aduersus Valentinum cap. 25. de istis interpretibus asserit, quòd Ptolomæus volens experimentum sumere, & metuens ne fortè veritatem scripturæ per interpretationem absconderent, eosdem à seinuicem separat. Post interpretationem autem conuenientibus, inquit, ipsis in vnum apud Ptolomæum, & comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, & scripturæ veræ diuinæ sunt creditæ, omnibus eadem & eisdem verbis, & eisdem nominibus recitantibus ab initio vsque in finem, vti & præsentes gentes cognoscerent, per aspirationem Dei interpretatas esse scripturas. Eandem sententiam de ipsis interpretibus seorsum interpretantibus, & sic conuenientibus probat Hilarius, item Tertullianus, in Apologia aduersus gentes, quàmuis non meminerit cellularum, dicit tamen quòd Philadelphus Ptolomæorum eruditissimus

[Margin notes: Difficultates duæ. — B — Argumentum primum. — C — Argumentum secundum. — Argumentum tertium. — D — Irenæus lib. 3. cap. 25. — Hilarius in enar. 2. psal. Tertull. cap. 18. & 19.]

A ex suggestu Demetrij probatissimi Grammatici libros Prophetarum accepit, per septuaginta duos seniores ex Iudæis interpretibus in Græcum stylum versos, addens, illos apud Ptolomæi bibliothecam, cum ipsis Hebraicis literis in suum vsque diem exhiberi à Iudæis,& palàm lectitari. Deinde Augustinus 15. de Ciuitate Dei, cap.23. planè asserit eosdem interpretes habuisse propheticũ spiritum, & 20.de Ciuitate Dei,cap.29.asserit eosdem prophetice interpretatos esse. Rursum ipse Hieronymus, quàmuis alicubi docet septuaginta fuisse,non Prophetas, sed interpretes, & in multis ab Hebraica veritate deuiasse, & illud de cellulis in quibus fuissent seorsum positi,fabulosum esse. Idem tamen in prologo Paralipomenon, eosdem fuisse plenos Dei spiritu tradit, addens se frustra impelli ad Hebræa volumina Latino sermone transferenda, si septuaginta æditio pura, & vt ab eis in Græcum est versa,permaneret. Et alibi discrepant,inquit, Euangelistæ, septuaginta interpretum, nostraque translatio,& tamen sermonum varietas in vnitate spiritus concordat. Item Chrysostomus super Euangelium Matthæi, homilia 5. æditionem septuaginta approbans, contra eos qui in Isaia transferunt, non virginem,sed puellam aut iuuenculam. Primò quidem, inquit, dicemus, quòd ad faciendam veræ translationis fidem, omnibus alijs iure septuaginta interpretes sunt digniores. Siquidem alij post aduentum Domini interpretati sunt. Iudæi siquidem permanentes meritò suspecti, quippe qui inimicè & subdolè multa corripuerint, & data prorsus opera à Prophetis Christi mysteria celauerint. Septuaginta verò ante centum & aliquantò amplius Dominici aduentus annos ad interpretandum tot, ac pariter accedentes, ab omni huiuscemodi suspitione sunt liberi, & ex tempore, & ex ipso (quod super omnia debet valere) consensu. Item longè ante tempus illud. Origenes in epistola ad Africanum de historia Susannæ sic loquitur: Hoc solùm pro vero habẽdum est in scripturis diuinis, quod septuaginta interpretes transtulerunt. Nam id solùm est, quod authoritate apostolica confirmatum est. Ex quibus videtur consequens adhærendum esse æditioni septuaginta interpretum, tanquam scripturæ sacræ in suo fonte suaque origine conscriptæ. Quam sententiam & ipse Ruffinus in Apologia contra Hieronymum demonstrare videtur, ex eo quòd Apostoli scripturas sacras veteris testamenti Ecclesijs Christi legendas reliquerint, non aliter quàm secundùm æditionem septuaginta interpretum, qua & tunc vsa erat Christiana Ecclesia annis quadringentis, aut circiter. At contrà videtur, quòd Apostoli & Euangelistæ leguntur multis vsi scripturis veteris legis, quas non apud septuaginta, sed apud Hebraicam veritatem reperimus, quemadmodum mox patebit ex doctrina Hieronymi in libro de optimo genere interpretandi, tradentis septuaginta illos non fuisse Prophetas,sed interpretes, & in multis deuiasse ab Hebraica veritate. Vnde & iam vniuersalis Ecclesia postposita æditione eorundem septuaginta,vtitur translatione alia. Et hanc insuper non videtur Ecclesia recipere tanquã autenticam diuinoque spiritu sic æditam, vt prorsus in vniuersis & singulis sententijs sit consona veritati scripturæ in primario suo idiomate, quippe quam & Hieronymus cæterique nonnulli eiusdem Ecclesiæ doctores, iam olim ostenderunt in quibusdam deuiantem à suo fonte, quemadmodum & latiùs ostendemus in sequentibus. Sunt igitur qui dicunt, translationem hanc Latinam, qua communiter vtitur tota Latinorum Ecclesia, neque esse Diui Hieronymi, neque in omnibus consonam scripturæ sacræ originali, quippe quam Ambrosius & ipse etiam Hieronymus quibusdam in locis,& post eum Armachanus,Lyranus,& cæteri etiam huius temporis viri vtriusque linguæ periti arguunt, emendant, & ex Hebræa vel Græca lingua castigant, corrigunt: docentes & in Hebræo codice veteris testaméti,& in Græco codice noui testamenti aliter haberi, quàm nos habeamus,

Augustinus.

Hieron. in præfatione in Pentateuchum.

B

Chrysostom.

C

Origenes.

Ruffinus.

D

Opinio de translatione Latina, qua vtitur Ecclesia an sit S. Hier.

Augusti. 2. de Doctr. cap. 11. beamus, adducentes in suæ sententiæ corroborationem Augustinum, & ipsum etiam Hieronymum cæterosque patres, qui docent ad originales linguas esse recurrendum, si quando varietas in Latinis codicibus reperitur. Sunt alij qui contrà dicunt certo tertius, translationem Latinam, qua nunc ab hinc mille annos vsa est Latinorum Ecclesia, esse Diui Hieronymi æditionem, ab ipso docente spiritu sancto decentissimè factam, vsuque & authoritate Ecclesiæ probatam, nullo prorsus in loco à suo fonte deuiam. Et propterea nos oportere stare huic æditioni Latinæ, tanquam scripturæ diuinæ in suo fonte suaque origine, præsertim cùm iam ab annis mille & vltrà, totus Christianorum cœtus, & vniuersalis Ecclesiæ synodi hac fint vsi, tanquam probata & autentica, confirmantes, & demonstrantes, ex ipsa, contra hæreticos sententia fidei: non habentes recursum ad originalem linguam, in qua scriptura est ædita. Nam si quid falsitatis, inquiunt, esset in æditione nostra Latina, titubaret profectò fides nostra. Titubat enim fides, si diuinarum scripturarum à nobis receptarum titubet authoritas. Ex quibus inferunt, eos qui dicunt æditionem nostram Latinam, aut non rectè factam esse, aut in aliqua sui parte falsam aut deuiam, demoliri fundamentum Christianismi, & temerarios esse, atque peruersos, & hæreticos, si adsit animi pertinacia. Hæc & id genus alia sunt, quæ hac in re difficultates ingerunt propter quas turbatur Christianorum schola, dum in ea vnus alium iudicat, alius sententiam vt hæresim damnat, quam alius prosequitur vt catholicam, & defendit. Inter has & similes magistrorum sententias, nequaquam vendico mihi authoritatem censorij arbitri, sed ex visis mihi argumentis aut necessarijs, aut verisimilibus, quid videatur dicendum proponam, interim hortans ad pacem & concordiam sacræ Theologiæ studiosos, vt neque alter alterum iudicet, aut à communione separandum æstimet, donec aut iudicio Ecclesiæ catholicæ, aut aliorum meliùs sentientium fuerit aliter definitum. Pro istorum igitur dilucidatione operæpretium est quædam præmittere. Primùm de varietate linguarum, quibus vtitur scriptura. Deinde de multiplicitate textuum scripturæ sacræ, æditionum, interpretationum, seu translationum, atque interpretum, plerunque eundem scripturæ locum ex suo fonte in diuersas sententias interpretantium. Tertiò de eorundem interpretum authoritate, ac interpretationum seu translationum mutua collatione seu comparatione. Et vtrùm magis oporteat adhærere scripturis in suo fonte æditis, quàm in aliam linguam translatis. Quibus absolutis, supradictas duas difficultates vnà cum factis hinc inde argumentis dissoluemus, Et subijcientes semper omnia nostra definitioni sanctæ matris Ecclesiæ, adferemus quæ videntur ex sententijs patrum verisimilia, neminem iudicantes contrarium sentientem, sed pro virili nostra solliciti, ne propter diuersas interpretantium sententias turbetur inter membra Ecclesiæ vnitas, ostendemus (si tamen res patitur) diuersa magistrorum dogmata, quæ & plerumque videntur inter se contraria, fidei orthodoxæ non repugnare. Primum igitur sciendum est, quòd triplex est scripturæ sacræ sermo. Hebraicus, videlicet, Græcus, & Latinus, quo consueuit Christianorum schola vti, & demonstrare, atque corroborare contra hæreticos suæ fidei documenta. Vnde & titulus in cruce Iesu, scriptus erat Hebraicè, Græcè, & Latinè. Cæteræ linguæ fuerūt quidem ad significandum res humanas inuentæ atque institutæ, sed non sic fuerunt olim à patribus admissæ, vt in eas passim verterentur legis & Prophetarum scripturæ, ad ea, quæ fidei sunt, corroboranda. Manifestum est totum veteris testamenti canonem, quem Iudæi communem nobiscum habent, esse Hebraicè æditum. Totum autem canonem nouæ legis Græco sermone compositum, excepta (secundùm quosdam) epistola ad Hebræos, excepto etiam Euangelio Matthæi, quod Hebraicè ab omnibus antiquis patribus scriptum traditur, tametsi recentiores

Sunt qui dicunt oportere nos prorsus adhærere Latinæ æditioni.

De varietate linguarum.

A B C D

A tiores quidem moliantur id vertere in quæstionem, de quibus in præcedenti li- *In pręf. in lib. Reg. & Iob.*
bro. Chaldæorum lingua, in qua scriptus est Tobiæ liber, magna ex parte, inquit Hieronymus, affinis est Hebrçæ linguæ. Ex his duabus linguis per Dei prouidentiam ad significãdum res diuinas admissis, versus est totus scripturæ sacræ sermo in Latinam linguam. Constat autem linguam Hebræam, quæ vel eadem est cum *De lingua Hebræa.*
Chaldaica, vel vicina ceu affinis eidem, fuisse omnium primam humano generi *Genes. 11.*
communem ab Adam vsque ad Heber. Erat autem terra, inquit scriptura, labij vnius, & sermonum eorundem. Erat quidem ante Heber Hebręa lingua, sed non vocabatur Hebræa, nec enim opus erat distinctione nominis, cùm nulla erat distinctio idiomatis, tunc opus erat eam distinguere ab alijs linguis nomine proprio, quando facta est lingua vni genti propria. Quando autem erat vna, nihil aliud, inquit Augustinus, quàm humana lingua, humana locutio vocabatur, qua so *Aug. lib. 16. de Ciuit. cap. 11.*
B la ipsum humanum genus loquebatur. Vnde & ipse Heber nomen imposuit filio suo, vt vocaretur Phalech, quod interpretatur diuisio, quoniam tunc ei, inquit scriptura, natus, quando per linguam terra diuisa est. Idcirco vocatum est nomen ciuitatis Babel, quia ibi confusum est labium vniuersæ terræ, & meritò elationis puniti sunt homines diuersitate linguarum. Censura itaque diuinæ iustitiæ ad co- *Confusio linguarum propter peccatum intrauit genus humanum.*
hibendam humanam insolentiam, vnam totius humani generis loquelam duarum & septuaginta linguarum varietate confudit, de quo vide Augustinum 16. de Ciuitate Dei. Et Ambrosium in libro 2. de vocatione omnium gentium, cap. 4. Quàmuis ergo Hebræa lingua nomen acceperit ab Heber, non tamen ab ipso incepit, sed nec Heber ipse eandem linguam in vniuersam suam progeniem effudit, sed in eam tantùm, cuius generationes producuntur ab Abraham. Hactenus de lingua Hebræa, quæ est omnium prima. Deinde & characteres huius linguæ
C omnium primi sunt traditi ad significandas res diuinas, quæ etiam videntur fuisse in prima mundi ætate. Siquidem & Enoch scripsisse quædam ante diluuium videtur ex epistola Iudæ. Verùm cùm ante Moysen non habeamus vlla diuinarum scripturarum monumenta, non absurdum videtur, si noui Hebræorum cha- *De characteribus Hebraicis.*
racteres credantur Hebręis traditi per Moysen, qui scripsit sermones Domini in volumine fœderis, qui & accepit à Domino duas tabulas, non solùm manu Dei factas, sed vtrasque Dei digito scriptas, quibus confractis, non Deus, sed Moyses alias duas præcidit, & in illis rursus non Moyses ex ore Dei, sed Deus ipse verba scripsit, quæ habuerunt priores tabulæ. Deus qui Hebraici sermonis rationem & vocem suæ linguæ ad loquendum dedit, idem ipse elementorum figuras primùs per semetipsum cõscripsisse legitur, nec dum quippe Moyses quicquam scri- *Exod. 24.*
psĕrat, quando ei dixit Deus: Ascende ad me in montem, dabo tibi duas tabulas
D lapideas, & leges atque mandata, quæ scripsi. In eadem lingua & in eisdem characteribus habebatur scriptura vsque ad captiuitatem Babylonicam. Post captiuitatem fuit quidem scriptura in eadem lingua scripta, sed non eisdem characteribus. Nam certum est, inquit Hieronymus in prologo galeato, Esdram scribam, legisque doctorem, post captam Hierosolymam, & instauratione templi sub Zorobabel, alias literas reperisse quibus nunc vtimur. Ante huiuscemodi scripturas vel digito Dei, vel manu Moysi scriptas, nulla est nobis certa scriptura diuina, nec vlla prophanarum rerum historia. Literas siquidem Gręcas Cadmus primus *Cadmus Græcorum characterum inuentor, circiter annum 77.*
Græcis tradidisse fertur, quo tempore Othoniel populo Israel præerat, constitutus dux circiter annum septuagesimum septimum, post scripturam legis Moysi datam. Latinas autem Carmentis reperisse dicitur, quo tempore populum Israel iudicabat Iair: quæ literæ quàmuis ad significandas res humanas primò fuerunt inuentæ & institutæ, iam tamen etiam Dei prouidentia ad significandas diuinas res sunt admissæ. Hactenus de linguis, iam de interpretibus, & primùm de eis, qui

vetus testamentum ex Hebræa lingua in Græcam transtulerunt, differendum est. A
Primi veteris legis interpretes fuerunt duo & septuaginta, ex Hebræa lingua in Græcam vetus testamentum transferentes, sub temporibus Ptolemæi Philadelphi, ante Christum natum, annos supra quinquaginta, & ducentos. Cùm Salua-
Eusebius toris nostri tempora viderentur, inquit Eusebius, aduenire, conueniretque maximé omnium gentium saluti, intelligere quæcunque de Christo à Prophetis scripta erant per linguam Græcam, quàm ferè omnes gentes tunc intelligebant, diuina prouidentia Hebræorum scripturam vniuersis proposuit. Post Saluatoris autem nostri tempora, aut non habuissemus scripturas, quippe quas Iudæi aut ex inuidia occultassent, aut corruptiores nobis dedissent, aut si rectè potuissent haberi, in suspicioné traductores facilè vocarentur. Saluator ergo, qui vt Deus omnia præuiderat, optima dispositione vsus, diuinorum librorum traducendorum voluntatem inspirat Ptolomæo regi, qui & præcepit Demetrio suæ bibliothecę B
præfecto, de hac re literas scribere Eleazaro Iudæorum pontifici. Is cùm literas recepisset, de singulis tribubus seniores viros legis peritos & probos sex misit, vtriusque linguæ peritos, qui scripturam traduxerunt Ptolemæo regi, qua traductione lecta propositis in medio libris eorundem seniorum interpretū, sacerdotes ac multi Ægyptiorum coràm Rege congregati, magna voce dixerūt, Probè & sanctè diuinam scripturam esse traductam, & idcirco decēs esse, vt Rex iustissimus caueat ne quisquam peruertere aliquid audeat: quod cùm omnes vna voce probassent, iussit Rex secūdum morem maledicere, si quis aut subtraxerit,
De 70. interpretibus. aut mutauerit, aut addiderit aliquid. Et cùm lecta vniuersa essent, miratus Rex legis latorum prudentiam, interrogauit Demetrium, qua ratione nemo aut Poetarum aut Historicorum de tot tantisq; rebus gestis vllam fecerit mentioné: cui Demetrius respondit, Diuina, inquit, hæc lex est, & à Deo data, atque ideo si qui C
attigerunt, à Deo percussi resilierunt, affirmauitque se audiuisse & à Theopompo, quòd cœperat nonnulla à Iudaicis scripturis translata, Græca oratione ornare, & ilicò turbatione quadam mentis percussum, magno studio Deum orasse, cuius rei gratia id sibi accideret, audiuisseque per somnium, quia res diuinas lenocinio, inquinatis hominibus æderat. Ego quoque ipse, inquit, à Theodoto tragediarum poeta accepi, quòd cùm ipse multa ex Iudaica scriptura ad fabulam quandam transferre vellet, luminibus captus fuerit, qui quando credidit hac de causa id sibi euenisse, magno tempore pœnitentiam egit, & tandem sibi restitutus visus est. Tunc ergo Rex magna cum diligentia scripturam iussit inuiolatam reseruari. Hæc Eusebius de præparatione Euangelica libro octauo. Verùm hic sciendum quòd aliud est mutare quod Propheta vel Euangelista scripsit, & velle simplicitatem sermonis illius corrigere atque ornare, aliud verò mutare sermonem quem interpres ædidit, eumq; castigare ad veram simplicitatem sermonis conscripti à Propheta vel Euangelista: de quo latiùs infrà. Primi ergo sacræ D
Aquila scripturæ interpretes fuerunt septuaginta, deinde Aquila Iudæus, natione Ponticus, secundus Mosaicæ legis interpres, quem & Iudæi cæteris anteponūt, scripta sua ædidit sub ipsis temporibus Sixti, qui fuit octauus post Petrum Romanus Pōtifex. Iste quia Iudæus, odio habens Christianorum nomen, quod iam inceperat crescere multis in locis, scripturas quæ Christum sonant, prauè est interpretatus. Tertius veteris legis interpres fuit Theodotion, sub tempore Soteris decimitertij, qui fuit decimustertius post Petrum Ecclesię Romanæ Pontifex, post Christū passum circiter annum quadragesimum supra centesimum. Quartus veteris legis interpres, Symmachus, sub temporibus fuit Seuerini, decimisexti Pontificis post Petrum. De his tribus interpretibus sic habet Hieronymus: Si apud Græcos post septuaginta æditionem, iam Christi Euangelio coruscante, Iudęus Aqui-

la

A la Symmachus,& Theodotion,Iudaizantes hæretici sunt recepti,qui multa mysteria Saluatoris subdola interpretatione celarunt, & tamen in Exaplis habentur apud Ecclesias,& explanantur ab ecclesiasticis viris, quantò magis ego Christianus, & de parentibus Christianis natus, vexillum crucis in fronte portans, cuius studium fuit omissa repetere, deprauata corrigere, & sacramenta ecclesiæ puro ac fideli sermone aperire, vel à fastidiosis, vel à malignis lectoribus non debeo reprobari. Præter has quatuor æditiones, nominibus proprijs secundùm suos authores nominatas, sunt æditiones aliæ duę, quæ cùm sint incertis authoribus æditæ, quinta & sexta æditio sunt à diuo Hieronymo appellatæ, quarum omnium & ipse meminit diuersis in locis, & præcipuè in explanatione Psalmi 44. ad Principiam virginem, & in explanatione Psalmi 89. ad Cyprianum. Quintam æditionem dicit Beda inuentam esse Hierosolymis. Sextam dicit esse repertam Nicopoli, sub imperatore Aurelio Antonio. Præter has sex etiam septimam quandam æditionem apud veteres patres fuisse constat, quam prologus super chronicis Eusebianis commemorat, ita dicens: Quinta & sexta & septima æditio, licet quibus censeantur authoribus, ignoretur, tamen ita probabilem sui diuersitatem tenent, vt authoritatem sine nominibus tenuerint. Deinde Origenes peritissimus omnium linguarum, diligentissimus sacrarum literarum indagator, considerans tantam translationum varietatem ex omnibus scripturis ex Hebræo in Græcũ versis, fecit volumina quæ appellantur Exapla, id est, ex simplici ordine conscripta, in proprijs paginis vel columellis, æditiones eorum singulas quasque describens, & ea quæ per alios interpretes, siue perempta fuerant, siue etiam abundantius prolata, proprijs quibusdam notis designauit. Isti omnes interpretes, vetus testamentum in Græcam linguam sunt interpretati. De quibus iam olim ante Hieronymi secula, loquitur Eusebius libro 6. Ecclesiast. hist. cap. 21. Origenes inter cætera suarum eruditionum studia, nec illud quidem omisit perscrutari, & addiscere, Hebrææ scilicet linguæ virtutem, vt agnosceret, vel ea quæ Hebraicis literis à Iudæis leguntur, vel qualia sunt cæterorum interpretum, qui præter septuaginta interpretati sunt, quantaque esset æditionum diuersitas, ita vt præter istas, quæ in vsu sunt, Aquilæ vel Symmachi, vel Theodotionis, inueniret etiam alias, in absconditis ac secretis latentes, in quibus ne nomina quidem interpretum repperit scripta. Hoc autem solùm dicit de eis, quòd aliam quidem in Actiaco littore apud Nicopolim, aliam in Hiericho, atque aliam in alijs repperit locis. Vnde & illos famigeratos codices primus ipse composuit, in quibus per singulas pagellas, è regione, separatim, opus interpretum vniuscuiusque descripsit, ita vt primò omnium ipsa Hebræa verba Hebraicis literis poneret. Secundo in loco Græcis literis è regione Hebræa describeret. Tertiam Aquilæ translationem subiungeret. Quartam Symmachi. Quintam septuaginta interpretum, quæ nostra est. Sextam Theodotionis collocaret. Et propter huiuscemodi compositionem exemplaria ipsa nominauit Exapla, id est, ex simplici ordine conscripta. In Psalterio autem & aliis nonnullis interserit aliqua etiam de cæteris æditionibus istis, quas quoniam sine nomine authorum inuenerat, sextam & septimam æditionem nominauit. Hactenus Eusebij sententia. Amplius autem post omnes æditiones supradictas, Diuus Hieronymus, septuaginta interpretes emendatos, ex Græco in Latinum vertit eloquium, quemadmodum & ipse multis in locis testatur, præsertim in apologia aduersus Ruffinum. Cæterùm idem Hieronymus, easdem scripturas veteris legis ex Hebræo in Latinum eloquium conuertit, cuius interpretationem Iudæi, inquit Augustinus, fatentur esse veracem, contendentes septuaginta in multis errasse. Insuper & nouum testamentum Græcè fidei reddidit, vt & ipse testatur de seipso in libro de viris illustribus. Postremuùm sciendum, qua-

Symmachus. Hiero. in apologia aduersus Ruffinum. Hiero. Meminit 7. æditionẽ veteris test. ex Hebræo in Græcum. Origenes de multitudine æditionum. Eusebius. Hieronymus In vita Hieronymi.

B C D

Quadruplex Latinum Psalterium. druplex esse Latinum Psalterij opus, Vetus Romanum, Gallicum, & quartum secundùm Hebraicam veritatem. Psalterium vetus propterea dicitur, quòd eo A
vtebatur Ecclesia ante æditiones à Diuo Hieronymo factas. Romanum, quòd à Diuo Hieronymo Romæ castigatum, Ecclesia Romana in vsum suscepit, vt ipse testatur in prologo. Gallicum, quòd idem Hieronymus, ad preces Pauli & Eustochii secundò correxit, quod & Ecclesia Gallicana in vsum suscepit, quo & in hodiernum vsque diem, nostra præsens vtitur Ecclesia. Hanc geminam correctionem habes in eiusdem Hieronymi præfatione, cuius initium: Psalterium Romę dudum positus, &c. Hebraicum verò est, quod ipse ad Sophronij preces, ex Hebræo in Latinum, nulla intercedente lingua media, transtulit, quod Ecclesia in su-
Gemina olim æditio Latina. um vsum non recepit. Cæterùm ex sententiis Hieronymi coarguentis Latinum interpretem seu vulgatam æditionem, præsertim in nouo testamento consequēs videtur geminam olim fuisse æditionem Latinam, vnam priorem, quam Hieronymus vocat vulgatam æditionem seu Latinā, quam & corrigit & emendat. Aliam iam à Hieronymo correctam & emendatam. Æditio Latina vulgata, quam Hieronymus taxat an sit hæc qua in nouo testamēto nunc vtitur Ecclesia, in quęstionē vertitur. Rursus an vera Hieronymi æditio sit, ea qua tam in veteri, quàm in nouo testamento, ante mille annos & citra vsa est Ecclesia, inter magistros est controuersia, quibusdam dicentibus, etiam eam esse Hieronymi & authoritate Ecclesiæ in omnibus approbatam, aliis autem contradicentibus, eam neque esse puram, neq; talem qualem Hieronymus æzdidit, neque in omnibus semper attingere verum sensum, quem intendit author, qui spiritu sancto inspirante scripturam sacram in suo fonte posteris legendam tradidit: quę sanè controuersia instigante Sathana iam sua sumpsit incrementa, quæ neque tanta fuit olim apud Latinos patres, qui non omnes eadem æditione Latina vsi, magis curauerunt de scripturarum sensu, quàm de verbis, ordine, & compositione verborum, non facientes inter se dissidia propter minuta quædam, aut sic vel aliter versa, aut forsitan magis vel minùs congruè posita. Sic Cyprianus, Ambrosius, & Augustinus, suis in commentariis, ac libris vtuntur solœcismis notatis in æditione nostra latina, considerantes scripturæ locos, præsertim eos quibus probantur fidei mysteria, esse consonos scripturis æditis in originali lingua, & omnia quæ in æternam salutem hominem dirigunt sufficienter expressa, & iterum atque iterum inculcata: de quibus infrà latiùs. Hactenus de varietate interpretum, ac æditionum scripturæ sacræ. Iam de eorundem interpretum authoritate videamus, collationem earundem interpretationum inuicem facientes. Primùm de authoritate & æditio- B C
Propositio de 70 interpretū æditione. ne septuaginta interpretum talem ponimus propositionem. Æditio septuaginta interpretum, quæ prima est tempore; prima est etiam dignitate, cæteris omnibus æditionibus ante Hieronymum factis præferenda: & id quidem multis ex causis. Primū quòd ea vsus est Christus, vsi sunt Apostoli & Euangelistæ, qui prętermissis interdum his, quę habentur in Hebræorum codicibus, secundùm æditionem septuaginta, sententias ex veteri testamento citauerunt. Deinde, quòd ad eam faciendam tot ac tanti viri authoritate publica electi destinantur, vtpote ex qualibet duodecim tribuum Israel sex probati, constituentes numerum septuaginta duorum, qui in illam pariter consenserunt. Quod multi consona voce, consensu vnanimi non esse ingerentes, sed vocati & electi tanquā viri fide digni probant, maioris est authoritatis, quàm id quod ab vno homine transfertur, præsertim non habente testimonium diuini spiritus in se loquentis. Tertiò, quòd sub Petro Iesu Christi vicario, & sub successoribus illius vsque ad Damasum Papam, in tota Ecclesia tam Græca quàm Latina, scripturæ recitabantur secundùm æditionem septuaginta interpretum. Quartò, quòd alij interpretes ante Hieronymi D

A mi secula fuerunt, aut Iudæi aut hæretici Iudaizantes, qui multa Christi mysteria subdola (vt inquit Hieronymus) interpretatione celauerunt. Postremùm quòd sancti patres vsque ad Hieronymi tempora honorauerunt æditionem septuaginta, tanquam profectam à diuino spiritu, illam omnibus alijs præferentes. Quod manifestum fiet nobis eorum sententias audientibus. De tribus primis scripturę interpretibus sic loquitur vetustissimus ille Irenæus, interpretans verbum Isaiæ, Ecce virgo concipiet. Quidam (inquit) aliter ausi sunt interpretari scripturas, & dicunt: Iuuencula in ventre concipiet, & pariet filium. sicut interpretati sunt Theodotion Ephesius, & Aquila Ponticus, ambo Iudæi proselyti, quos sequuti sunt Ebionitæ, qui dicunt Christum ex Ioseph semine esse natum. Verùm longè ante tempus illorum, priusquã Romanorum inualesceret principatus, cùm adhuc Macedones Asiam possiderent, Ptolomæus Lagi filius, volens maiorem

In apologia aduersus Ruffinum.

Esa. 7.

Irenæus lib. 3. aduersus Valent. ca. 24. 25.

B quærere gloriam bibliothecæ suæ, quam apud Alexandriam ex omnium veterũ Græcorum voluminibus construebat, petit etiam ab Hierosolymitis, vt Hebræas eorum scripturas in Græcam linguam versas acciperet. At isti subiecti quippe erant Macedonibus, electos in scripturis sacris & in vtraque lingua peritissimos viros duos & septuaginta presbyteros, miserunt ad Ptolomæũ, in quo tamen Dei voluntas atque consilium gerebatur. Ptolomæus autem volens singulorum accipere documenta, & veritus ne fortè per interpretationem, occultarent insertam diuinis voluminibus veritatem, singulos à se inuicem separat, & eadem scor sum positos, interpretari iubet: & tunc Deus verè glorificatur, & scriptura sancta quòd verè diuina esset agnoscitur. omnes enim eisdem verbis, eisdem nominibus atque sententiis scripserant ab initio vsque in finem, ita vt ipsi qui præsentes gentiles erant agnoscerent, quia Dei nutu scripturæ tunc versæ sunt. Et nihil

AEditio 70 interpretũ verè diuina, & Dei nutu facta.

C mirum, si diuina prouidentia, hoc ita fieri procurauit, cùm & in ea captiuitate, quæ populo acciderat sub Nabuchodonosor rege, dum corruptis scripturis Iudæi post septuaginta annos ad patriam suam redirent, in temporibus Artaxerxis regis Persarum, inspirauerit Deus Esdrę sacerdotem ex tribu Leui, qui omnia priorum Prophetarum volumina, ac verba repararet, restitueretque populo legem, quæ per Moysen fuit data. Vides sententiam Irenæi, docentis septuaginta interpretes singulos seorsim positos, Dei nutu, diuinoque spiritu scripturas veteris legis eisdem verbis, eodemque stylo in Græcam linguam transtulisse, cui etiam sententiæ præstantissimi patres subscribunt, vtpote Eusebius, Hilarius, Ruffinus, & Augustinus. Ruffinus quidem in Apologia, coarguens Hieronymum docentem cellulas illas duas & septuaginta esse confictas: Dubitandum, inquit, non est duorum & septuaginta virorum per cellulas interpretantiũ vnam consonam vocem

Argumentum Ruffini pro editione 70.

D spiritussancti inspiratione prolatam, & maioris id debere esse authoritatis, quàm id, quod ab vno homine sibi adspirante & docente translatum est. Deinde Petrus, quia 24. annis Romanæ Ecclesiæ præfuit, dubitandum non est, quin sicut cętera, quæ ad instructionem pertinent, etiam librorum instrumenta Ecclesię Christi ipse tradiderit, quæ vtique iam tunc ipso sedente & docente secundùm translationem septuaginta interpretum, in Ecclesia Latina & Græca recitabãtur, cùm Ecclesia gentium adhuc Hebraici idiomatis ignara, nondum in alia lingua haberet veteris legis scripturas. An credendum per totos quadringentos annos errasse Ecclesiam, vtentem septuaginta duorum interpretum æditione tanquam diuino spiritu facta, & prolata vsque ad Hieronymi tempora. Hæc in sententia Ruffini ratio contra Hieronymum. Item Augus. 18. de Ciuit. Dei, cap. 43. docet ex dispensatione diuinæ prouidentiæ sacras scripturas veteris testamenti ex Hebręo in Græcum eloquium idcirco versas, vt vniuersis gentibus innotescerent, & id quidem per septuaginta interpretes, qui separatim sedentes transtulerunt eodem

Augustinus.

 verborum

verborum ordine, tanquam vnus fuisset interpres. De aliis sic loquitur: Fuerunt adhuc & alij interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra illa eloquia trásᷠtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotion, sicut etiam illa interpretatio, cuius author non agnoscitur, & ob hoc sine nomine interpretis quinta æditio nuncupatur. Hanc tamen quæ septuaginta est, tanquam si sola esset, sic recepit Ecclesia, eaq; vtuntur Græci populi Christiani, & ex eadem quod Latinæ Ecclesiæ tenent, etiam in Latinam linguam est interpretatum. Quàmuis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus & omniũ trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem scripturas conuerterit. Sed eius tantũ laborem quàmuis Iudæi fateantur esse veracem, & contendant septuaginta in multis errasse, tamen Ecclesiæ Christi tot hominum authoritati ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem iudicant præferendum, quia & si non in eis vnus apparuisset spiritus sine dubitatione diuinus, sed tanquam septuaginta docti more hominum contulissent, vt quod placuisset omnibus, hoc maneret, nullus eis vnus interpres debuit anteponi, cùm verò tantum in eis signum diuinitatis apparuit, profectò quisquis alius ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut cógruit illis septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ille erat etiam in septuaginta duobus viris, quando illa interpretati sunt. Et paucis interpositis cóclusit: Sic igitur vt oportet, nihil aliud intueamur in scripturis illis, nisi quod per homines dixerit Dei Spiritus. Quicquid est in Hebræis codicibus, & non est apud septuaginta interpretes, noluit hoc per istos, sed per illos Prophetas Dei spiritus dicere. Quicquid verò est apud septuaginta, & in Hebræis codicibus non est, maluit per istos septuaginta, quàm per illos dicere: sic ostendens vtrosque fuisse Prophetas. Isto enim modo, alia per Isaiam, alia per Hieremiam, alia per alium atq; alium Prophetam, vel aliter eadem per hunc atq; illum dixit, sed ita vt illi præcederent prophetando, isti non more hominum secum conferentes, & tamen tanquam vno ore cuncta interpretantes, sequerentur illos prophetice interpretando. Proinde & ipsi Apostoli ex vtrisq;, id est, ex Hebræis & septuaginta duobus posuerunt prophetica testimonia, tanquam vtraque scriptura sit vna atque diuina. Hæc Augustinus 18. de Ciuitate Dei, cap. 43 planè docens æditionem septuaginta, factam diuino spiritu, & Ecclesiam Christi iusta ratione præferre illam interpretationi Hieronymi. Item lib. 16. cap. 23. Meritò, inquit, creduntur septuaginta interpretes accepisse propheticum spiritum, vt si quid eius authoritate mutarent, hoc diuinitus esse doctum non dubitaretur. Insuper Chrysostomus homilia quinta super Matthæum, ad faciendum, inquit, veræ translationis fidem, omnibus aliis iure septuaginta interpretes sunt digniores.

Obiectio ex Hiero. contra 70 interpretes. Sed supradictis videtur forsitan obuiare argumẽtum ex doctrina Hieronymi docentis, Septuaginta interpretes nonnulla prætermisisse, & aliter etiam dixisse quàm habeat Hebraica veritas, etiam arbitrantis sententiã de cellulis & fabulosam esse, & confictam: Nescio quis, inquit, author, primùm septuaginta cellulas Alexandriæ, suo mendacio extruxerit, quibus diuisi eadem scriptitarunt, cùm Aristeas Ptolomæi satelles, & longo pòst tempore Iosephus, nihil tale protulerint, sed in vna basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse. Aliud enim est vatem, aliud interpretem esse. Ibi spiritus ventura prædicit: hic eruditio & verborum copia, ea quæ intelligit transfert. Quanquã eruditi solos quinq; libros Moysi à septuaginta translatos probent, vtpote Iosephus & Hebræi. Nos tamen, inquit, sequuti authoritatem veterum, Irenæi, Tertulliani, Origenis, totum vetus testamentum per septuaginta translatum dicimus. Item in proœmio quæstionum

Hiero in præfatione in Pentateuchum.

super

A super Genesim, Iosephus, quinque tantùm libros Moysi à septuaginta translatos refert, quos nos quoque confitemur plus quàm cæteros cum Hebraicis consonare. Hæc Hieronymus. Ne propter diuersas sanctorum patrum sententias turbentur studiosorum animi, pro concordia dogmatum sanctorum patrum quantum ad vnitatem fidei, pacemque membrorum Ecclesiæ attinet, de quibusdam non est curiose inuestigandum. Primum est sciendum non esse curiose discutiendum, verùm septuaginta interpretes seorsum in singulis cellulis interpretátes, in vnam communem æditionem, secundum eadem verba, eundemq; verborum ordinem conuenerint, nulla intercedente inuicem conferentia, an potiùs primum seorsum positi, fuerint interpretati sententias quas postea conferentes inuicem, communi tractatu communique iudicio statuerint in eundem verborum ordinem. Et quia res hæc est de numero eorum, quæ ad vtranque partem salua fide & charitate disputari possunt, non est vni aut alteri parti insistendum pertinaciter. B Vnde & Augustinus, quemadmodũ mox patebit, fauens cellulis, hac de re non prorsus asserendo, sed dubitando loquutus est in secundo libro de Doctrina Christiana. (Cap. 15.) Deinde & sciendum, quòd etsi septuaginta interpretes, iuxta Augustinum, cæterorumque patrum sententiam, habuerint propheticum spiritum, non tamen hinc concludi potest, illos interpretando libros Prophetarum, intellexisse in illis omnia, quæ Prophetæ intellexerunt scribendo, neque enim fuerunt æqualiter omnes illustrati, qui propheticè sunt loquuti. Et ideo quàmuis quædam prophetice dixerint, quæ in Hebræorum voluminibus non habentur, non idcirco sequitur, quòd omnia quæ transtulerunt, ex eodem prophetici spiritus lumine attacti, cognouerint. (In præfat. in Pentateu.) Tertiò sciendum, iuxta Diui Hieronymi sententiam, quòd aliter per septuaginta interpretes, aliter per Apostolos spiritus sanctus testimonia ex C veteri lege contexuit. Illi eruditione verborum, & copia ea quæ scripta inueniebant transtulerunt, & ante aduentum Christi interpretantes, interdum id vel quod nesciebant, vel cuius mysteria non planè intelligebant, dubijs protulerunt sententiis. Apostoli verò quibus Christus post passionem, & resurrectionem longè pleniùs atq; copiosiùs aperuit sensum, vt intelligerent scripturas, qui & operibus Christi præsentes fuerunt, & non tam prophetiam quàm historiam in scripturis propheticis intellexerunt. (Lucæ 24.) Aliter audita, aliter visa narrantur. Quod meliùs intelligimus, meliùs & proferimus. Rursus & ipsi septuaginta quàmuis quædam vel prætermiserint, vel aliter dixerint, vel adiecerint, quæ apud Hebræorũ codices non reperiuntur, non tamen consequens est, eosdem non esse spiritu Dei interpretatos. (Spũs sctũs loquẽs in 70. interpretib⁹ quędã præterijt, & quædã aliter dixit quã habetur in Hebræa veritate.) Vnus enim & idem spiritus est, qui nouit se pro loco & tempore personis accommodare, iusta ratione ad tempus, aut tacens, aut prætereiens, ac figuris obumbrans, D nonnulla suis locis, temporibus & personis reuelanda. Item quàmuis ijdem interpretes fuerint spiritu sancto interpretati, non tamen consequens est, illos fuisse Prophetas. Aliud est prophetare, seu per spiritum sanctum mirabili quodam, & ineffabili modo intus loquentem, & illustrantem, futura prænuntiare. Aliud est spiritu sancto mouente, ea quæ iam sunt prænuntiata vertere ex vna lingua in aliam. Proinde septuaginta interpretes, & si fuerint spiritu sancto moti ad transferendum, non tamen inde sequitur, Diuum Hieronymum semper oportere sequi horum interpretum authoritatem. Siquidem Hieronymus ex Hebræo transferens quod legerat, non curans de syllabis punctisque & ordine verborum, veritatem quam legerat apud Hebræos etiam apud duos & septuaginta interpretes non repertam posuit. Neque inde consequens est, damnabiles & reprehensibiles esse septuaginta duos interpretes, & non spiritu sancto mouente transtulisse. Spiritu enim sancto prouidente factum est, vt ipsi quædã de Christo mysteria non haberent, quæ tamen Apostoli & Euangelistæ ex veteri testa-

mento de Christo habent. Quædam rursus Apostoli & Euangelistæ ex septuaginta habent, in quibus & Lucas, & Paulus apostolus interdum non iuxta Hebraicū, sed iuxta septuaginta citant testimonia, quemadmodum docet Hieronymus in commentariis, cap. 6. super Isaiam. Proinde & ipse, vt testatur in Apologia contra Ruffinum, falsis impetitus calumnijs, quòd interpretationē septuaginta duorum contemneret, multis declarat argumentis, se nusquam voluisse aut reprehendere aut criminari septuaginta interpretum æditionem: Ego, inquit, contra septuaginta interpretes quicquam sum loquutus? quos ante annos plurimos emendatos diligentißimè, meæ linguæ studiosis dedi, quos quotidie in conuentu fratrum edissero, quorum psalmos iugi meditatione decanto. Vnde & ibidem prosequitur, docens, se per singulos bibliæ prologos, respondisse aduersarijs calumniantibus, quòd æditionem septuaginta reprehenderet: Cogor, inquit, per singulos diuinæ scripturæ libros respondere maledictis aduersariorum, qui interpretationem meam criminantur, esse reprehensionem septuaginta interpretum, quasi mox reprehendat, qui vel restituit & emendat, quod per alios erat vitiatum, vel declarat, elucidat, aperit, addit quod spiritus Dei certis ex causis pro tempore voluit esse clausum. Sic in prologo super Iob: Audiant, inquit, canes mei, idcirco me in hoc volumine laborasse, non quòd antiquam interpretationem reprehenderem, sed vt ea quæ in illa, aut obscura sunt, aut omissa, aut certè scriptorum vitio deprauata, interpretatione nostra fierent manifestiora. Non idcirco arguendus est Hieremias propheta quòd mysteria de Christo, obscuriùs quàm Isaias, intimauerit. Hic ergo iam si dixeris septuaginta duos interpretes, solùm quinq; libros Moysi ex Hebræo in Græcum transtulisse, insuper & in multis errasse, scripturam ad alienum sensum interpretantes: quod non potest esse spiritus sancti opus, qui spiritus est veritatis, quàmuis iusta forsitan ratione diuinitus inspirati, potuerunt quædam præterire, tacere, aut occultare: non tamen videntur diuinitus inspirati ad tradendum errores & falsitates, quibus sunt decepti, ignorantes interdum significationem Hebraicorū nominum, quæ Hieronymus, & alij quidam, in aliam quàm ipsi significationem transtulerūt, quod multis locis posse demonstrari videtur, desumptis ex commentarijs Hieronymi super Prophetas, coarguentis interpretationes eorundem. Vnde super cap. 2. Micheæ sic loquitur: Interpretatio septuaginta (si tamen septuaginta est. Iosephus enim scribit, & Hebræi tradunt, quinque solùm libros legis Moysi ab eis translatos, & Ptolomęo regi traditos) tantùm discordat in præsenti loco ab Hebraica veritate, vt nec capita posśimus ex æquo componere, nec eorum simul sententias explicare. Respondeo, quanquam Hieronymus plerisq; in locis videatur dubitare, an septuaginta interpretes transtulerint solos quinque Moysi libros, semper tamen in commentarijs supponit alios etiam veteris testamenti libros, ab ipsis esse translatos, & nusquam calumniatur eosdem septuaginta interpretes errare, & falsa interpretatos esse, aut significationem Hebraicorum nominum non intellexisse, sed demonstrat vel quædam ab illis fuisse cælata aut tacita, aut etiam ignorata, & non plenè intellecta, vel nomina Hebræa etiam aliter potuisse interpretari, vel in ipsorum æditione, quædam per alios interdum esse aut adiecta, aut deprauata & corrupta. Vnde in Apologia aduersus Ruffinum ostendens se non in condemnationem septuaginta interpretum scripturas sacras interpretatum, nec quicquam contra illos locutum esse. Commentarij mei in duodecim Prophetas, & meam, inquit, & septuaginta æditionem edisserunt. Item in cōmētario super Ezechielem cap. 5. ostendens Hebræam veritatem cōtinere tres partes, vbi septuaginta habent quatuor partes. Addit in defensionem septuaginta interpretum: Nec hoc dicimus, inquit, ab illis septuaginta interpretibus factum, quibus vetustas authoritatē dedit,

Marginalia: Hieronymus (beside "commentariis, cap. 6."); Obiectio contra æditionē septuaginta. (beside "intimauerit"); Solutio. (beside "ta posśimus"); section letters A, B, C, D in right margin.

dit,sed per multa secula scriptorum atque lectorum vitio deprauatum. Et quan-
A quam Aristeas & Iosephus,& omnis Iudæorum schola,quinq; tamē libros Moysi
à septuaginta translatos asserant, quos docet & Hieronymus plusquam cæteros Hiero. In procemio quæst. super Genesim
cum Hebraica veritate consonare, attamen etiam in eisdem libris Moysi magna
erat inter Hebræorum & septuaginta interpretum codices distantia,& præcipuè
de numero annorum,quibus vixerunt homines ante diluuium,priusquam filium
hunc vel illum genuisse commemorantur: nam apud Hebręos centum anni,in-
quit Augustinus,pauciores,quàm apud nostros codices,qui æstimantur secūdum De Ciuit. Dei cap. 10.
septuaginta interpretes,reperiuntur. Verbi gratia,ipse Adam antequam, inquit,
gigneret Seth,in codicibus nostris,ducentos triginta annos vixisse, reperitur. In
Hebræis autem centum triginta anni perhibentur. Sed postquam genuit,in no-
stris septingentos vixisse dicitur,in illis verò octingentos. Atque ita summa vni-
B uersitatis annorum vitæ Adæ in vtrisque concordat,& ita deinceps in secunda,
tertia,quarta,quinta generatione inuenitur. Sed hoc, inquit Augustinus,nec ma- August. in lib. de Ciuit. Dei cap. 13.
litię Iudæorum,nec diligentiæ,vel prudentiæ septuaginta interpretum,sed scri-
ptoris tribuatur errori,qui de bibliotheca Ptolomæi regis codicem primum ac-
cepit describendum,& ex huius iam occasione accidit tanta inter septuaginta in-
terpretum & Hebræorum codices, diuersitas annorum ab Adam vsq; ad diluui-
um. Secundum codices septuaginta computantur,inquiunt Augustinus & Euse- Eusebius.
bius,annorum duo milia,ducenti quadraginta duo. Secundum Hebræos autem,
mille sexcenti quinquagintasex. Item à diluuio vsque Abraam,secundum vulga-
tam æditionem,hoc est, septuaginta interpretum, inquit Augustinus, sunt anni
mille septuaginta duo: in Hebræis autē voluminibus longè pauciores anni per-
hibentur inueniri. Sed hæc diuersitas in numeris annorum contigit, ob id quòd
C septuaginta interpretum æditio fuerat deprauata. Multa istiusmodi,si Hierony-
mo credimus, in scripturis sacris de numeris annorum sunt, quæ difficilè est in-
uenire: tum propter librorum varietatem, tum propter errores inolitos, dum
paulatim de inemendatis,inemendata describuntur,super quibus rixæ & conten
tiones,nec dicentibus,nec audientibus,prosunt. Quid enim,inquit,mihi prodest
scire, quot annos vixerit Mathusalem, quoto ætatis suæ anno Salomon fortitus sit
coniugem, ne forsitan Roboam vndecimo ætatis illius anno natus esse credatur.
Sed hæc de numeris annorum missa facientes, demus nos iam illos septuaginta ha
bere emendatos, nihilominus ex supradictis perspicuum est, quòd etiam in libris
Moysi nonnulla sint, quæ non sic habet litera Hebraicæ veritatis,vt septuaginta
transtulerunt,quippe qui non sensum Dei perfectè habebant, nec enim vates,sed
interpretes erant. Vnde & hoc quod legitur: Maledictus omnis qui pendet in In multis desi cit 70 interpr. æditio ab Hebraica veritate
ligno. non satis integrè transtulerunt,cùm sic habeatur in Hebraico: Maledictus
D à Deo est, qui pendet in ligno. & ita tribus modis discordat in hoc verbo 70.
translatio ab Hebraica veritate. Quum enim in Hebræo habeatur: Maledictus Ad Galat. 3.
est,transtulerunt absolutè Maledictus: facientes sensum ambiguum, vt subaudi-
ri possit, vel verbum optantis seu imprecantis, vel indicantis, seu enunciantis.
Quum enim dicitur absolutè: Maledictus qui pendet in ligno, incertum est, an
sit sententia, maledictus est, an potius maledictus sit. Item in Hebræo additum
est à Deo, quod in 70. deest. Postremùm in 70. additum est omnis,quod in He-
bræo non habetur. Item in Euangeliis & Apostolorū scriptis: Multa,inquit Hie- In præfat. in Penthateuc.
ronymus,de veteri testamento legimus, quæ in septuaginta interpretum codici-
bus non reperiuntur. cuiusmodi sunt: Ex Ægypto vocaui filium meum. Item:
Nazareus vocabitur, Viderunt in quem compunxerunt. Item: Flumina fluent
de ventre eius aquæ viuæ. Item: Nec oculus vidit,nec auris audiuit. Vnde & ip- Hiero in com mentariis super Isaiam.
se Hieronymus in procemio lib. 15. commentariorum Isaiæ: Apostoli & Euange-
listæ

listæ vbicunque de veteri instrumento, inquit, ponunt testimonia, si inter Hebrai- A
cum & septuaginta nulla diuersitas sit, vel suis, vel septuaginta interpretum ver-
bis vti solent: sin autem aliter in Hebræo, aliter in veteri æditione sensus est, He
braicum magis, quàm septuaginta interpretes sequuntur. Denique, vt nos inquit,
ostendimus Apostolos & Euangelistas posuisse ex Hebræo multa, quæ in septua-
ginta non habentur. Sic æmuli nostri doceant ab illis assumpta esse aliqua de se-
ptuaginta interpretibus testimonia, quæ non sunt in Hebræorum libris, & finita
contentio est. Vbi Hieronymus subindicare videtur Apostolos & Euangelistas
non assumpsisse ex septuaginta interpretibus vllum sensum in Hebræorum libris
Obiectiones. non significatum. Sed dices, septuaginta interpretum translatio si non sit prorsus
cõsona scripturis in suo fonte, suaq; origine scriptis, quare ergo Paulus hac trans-
Paulus ad Galatas 3. latione vsus est? Sic enim ait ad Galatas: Christus nos redemit de maledicto le-
gis, factus est pro nobis maledictum, quia scriptum est, Maledictus omnis homo, B
Obiectio 2. Aug. lib 15. de Ciuit. cap. 23. qui pendet in ligno. Deinde, si ea quæ per septuaginta interpreres ædita sunt, à
vero suo fonte sint deuia, & non consona scripturis secundùm Hebraicam veri-
Iren. lib. 3. aduersus Valent. cap. 23. tatem æditis, cur ergo non Augustinus solùm, sed & Irenæus, ac alij, docent 70.
interpretes fuisse Dei spiritu plenos? Tertiò, si septuaginta interpretes minus
Obiectio 3. rectè sunt interpretati, & nonnulla prætermiserunt, & textus Hebræus manet in
suo fonte incorruptus, cur ergo Apostoli & Euangelistæ, in suis Euangelijs atque
epistolis crebrò vtuntur æditione septuaginta interpretum, & non scriptura, quæ
nobis proponitur secundùm Hebraicam veritatem? Cur denique Euangelistæ
vtuntur interdum æditione septuaginta, interdum verò scriptura secundùm He
braicam veritatem, quæ in septuaginta non reperitur? Cur insuper Hieronymus
alibi dicit, discrepat Euangelistarum, septuaginta interpretum, nostraq; transla-
Obiectio 4. tio, & tamen sermonum varietas in vnitate spiritus concordat. Quartò, cur ipse C
Hieronymus in procemio lib. 15. commentariorum Isaiæ, subindicat Apostolos
& Euangelistas non assumpsisse vlla testimonia ex septuaginta, quæ non sunt in
Ad Galat. 3. & Deut. 26. Hebræorum libris? cùm ipse in epistola ad Galatas apertè dicat hoc testimoni-
um ab Apostolo citatum, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus,
quæ scripta sunt, ita reperiri apud septuaginta, & non apud Hebræorum codices.
Obiectio 5. Quintò, cùm Hieronymus in Euangelistarum & Apostolorum scriptis demon-
In præfatione in Pentateuchum. stret multa de veteri testamento legi, quæ in codicibus septuaginta non habētur,
qua ratione idem ipse Hieronymus in epistola ad Chromatium, dicit quòd su-
perfluè impelleretur Hebræa volumina Latino sermone transferre, si septuagin-
ta interpretum in Græcum versa Editio, pura, vt & ab eis ædita est, permaneret?
apertè insinuans septuaginta interpretes à veritate Hebraica non deuiasse, sed vi- D
tio scriptorum esse deprauatos. Insuper qua ratione Hieronymus, in multis cõ-
arguit æditionem septuaginta, cùm longè antè Origenes doceat hoc solùm pro
vero habendum esse in scripturis sacris, quod septuaginta interpretes transtule-
Ad primum. runt: vt recitat Eusebius lib. 6. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 23. Respondet ad pri-
mum Hieronymus, hoc exemplo & multis alijs secundùm æditionem septuagin-
ta interpretum, sic vtuntur Apostoli & Euangelistæ, quia apud Græcos quibus
scribebant, fuerat à tempore Ptolomæi vulgata septuaginta interpretum æditio,
& nimis importunum erat vt cùm Christus & Apostoli ex scripturis testimonium
perhibentes, vix audirentur ipsas quoque scripturas malè interpretatas, osten-
dere conarentur eis præsertim, apud quos septuaginta authoritas habebatur ce-
leberrima. Maluerunt ergo sententiam cum sensu, qui ædificaret commemora-
re, quàm corrigendo scripturam, veteranos lectores offendere, præsertim illis in
Ad secundum. locis, in quibus nihil erat periculi in Christianæ fidei mysteriis. Ad secundum
dicimus, quòd spiritu sancto loquuti sunt septuaginta interpretes: sed spiritus
sanctus

A sanctus multis modis loquitur. Quædam enim ad tempus tacet & præterit, quædam verò obumbrat & velat, quædam compendio abbreuiat. Sed omnia hæc iusta facit ratione. Septuaginta interpretes quædam, inquit Hieronymus, ex iusta causa præterierunt, ne sacramenta suæ fidei ethnicis proderent: quædam ob decoris gratiam, & spiritus sancti authoritatem addiderunt, quæ in Hebræis voluminibus non habentur. Quædam etiam non planè intellexerunt, interpretantes ante Christi aduentum, quæ dubijs protulerunt sententijs. Hæc omnia operatus est in eis vnus & idem spiritus, qui pro tempore & loco, mysteriorum formas, obtectas inesse voluit scripturis diuinis, vt gentibus ac ethnicis non omnia palàm, & in propatulo haberentur quæ postea Christo manifestato, Euangelistæ & Apostoli in eisdem scripturis significari declararunt. Vnde Augustinus 18. de Ciuitate Dei, vt suprà diximus: Spiritus qui in Prophetis fuit quando suas dixerunt prophetias, idem ipse etiam erat in septuaginta interpretibus, quando illas in aliam linguam sunt interpretati. Et proinde quicquid est in Hebræis codicibus, quod non est apud septuaginta interpretes, voluit hoc per illos & non per istos dicere Dei spiritus. Quicquid verò est apud septuaginta, quod non reperitur in Hebręis codicibus, maluit hoc per illos spiritus Dei dicere, quàm per istos: sic ostendens vtrosque fuisse Prophetas. Isto enim modo alia per Isaiam, alia per Hieremiam, alia per alium atque alium Prophetam, vel etiam eadem aliter per hunc, aliter per illum loquitur idem Dei spiritus. Et quàmuis Augustinus plus debitò tribuerit æditioni septuaginta, arbitratus illos seorsum positos, non conferendo, eadem verborum serie, suam ædidisse versionem, cui opinioni Hieronymus non subscribit, arbitrans eosdem fuisse interpretes, non Prophetas. Hieronymus tamen non ob id voluit aut negare eosdem interpretes fuisse interpretatos scripturas inspiratione diuini spiritus, aut asserere falsam & confictã esse illam de cellulis seorsum positis opinionem, tanquã in religione Christianæ fidei suspectam ac periculosam. Neque Irenæus & Augustinus suam de cellulis seorsim positis sententiam voluerunt defendere tanquam canonicam veritatem, & fide tenendam, sed tanquam sententiam quam à senioribus hauserant, piè credendam. Vnde Augustinus in secundo libro de doctrina Christiana, quasi vacillando de huiusmodi re, sic loquitur: Quantum ad vetus testamentum attinet, septuaginta duo interpretum excellit authoritas, qui iam per omnes peritiores Ecclesias tanta præsentia spiritus sancti interpretati esse dicuntur, vt os vnum tot hominum fuerit. Qui si, vt fertur, multique non indigni fide prædicant, singulis cellis etiam singuli fuerint separati, & cùm interpretati essent, nihil in alicuius eorum codice inuentum est, quod non eisdem verbis, eodemq; verborum ordine inueniretur in cæteris, quis huic authoritati aliquid præferre audeat? Si autem contulerint, vt vna omnium communi tractatu iudicioque vox fieret, nec sic quenquam vnum hominem qualibet peritia, ad emendandum tot seniorum doctorumq; consensum aspirare oportet aut decet. Quamobrem etiam si aliquid aliter in Hebræis exemplaribus inuenitur quàm isti posuerunt, cedendum esse arbitror diuinæ dispensationi, qua sic illi interpretati sunt, quemadmodum genti illi congruere videbatur. Hactenus ille. Vides igitur Augustinum de cellulis recitare sententiam, tanquam opinionem sibi verisimilem, eosdemque interpretes fuisse Dei spiritu interpretatos, cuius prouidentia, inquit Hieronymus, factum est, vt vbicunque sacratum aliquid scriptura testatur de patre, de filio, & de spiritu sancto, id aut aliter interpretarentur, aut omnino tacerent, quatenus regi Ptolemæo satisfacerēt, & arcanum fidei ethnicis non diuulgarent. Apud Isaiam non ausi dicere natum puerum esse Deum, pro sex nominibus posuerunt quod in Hebræo non habetur, appellantes illum magni consilij angelum. Ex his iam poteris perpendere, quanam

Cur 70. interpretes quædã præterierunt.

In apologia aduersus Ruffinum.

Augusti. lib. 18 de Ciuit. Dei, cap. 41.

B

C

Cap. 15.

D

In apologia aduersus Ruffinum.

Hiero. in cōment. super Isaiam.

Isaiæ 9.

nam ratione sancti patres interdum sententias fidei ex scripturis corroboraue- A
runt, intellectis aliter quàm veritas habet Hebraica: quemadmodum Augusti-
Psalm. 55. nus ex verbo Prophetæ, Pro nihilo saluos facies illos, contra Pelagianos probat,
homines iustificari pro nihilo, id est, gratis, hoc est, sine operum meritis. Pro ea-
dem quoque sententia citat illud verbum Hieronymus in epistolam ad Titum,
cap. 2. quod tamen secundùm Hebraicam veritatem alij existimant non sic affir-
matiuè, sed negatiuè esse accipiendum, hoc est, non facies illos vllo modo saluos.
Vnde & Hieronymus iuxta Hebraicum transtulit, Nullus est saluus in eis. Item
ex verbo Apostoli, Non ego sed gratia Dei mecum. probat gratiam Dei coo-
perari libero hominis arbitrio: cùm tamen fertur textus Græcè scriptus non
habere sensum qui sit, Gratia Dei mecũ, sed gratia Dei in me. vt sic legatur, Non
ego, sed gratia Dei quæ in me est. Nec ob id calumniandũ est patribus illis, quip-
pe qui loquebantur eis apud quos æditio illa in authoritate erat, qui & huius- B
cemodi fidei sententias, non ex illis solùm, sed ex alijs etiam scripturis irrefraga-
bilibus probauerunt: qui & interdum ex scripturis concluserunt quasdam fidei
sententias, non quòd ex necessitate ex illis consequantur, sed tacitè illic intelli-
gantur: quemadmodum Origenes, Hieronymus, Gregorius, ex verbo Salua-
toris, neque remittitur ei in hoc seculo, neque in futuro, definiuerunt quædam
esse peccata, quæ remittuntur post hanc vitã, non quòd necesse sit id consequens
Ad tertium. esse, sed quòd tacitè sit significatum & subindicatum. Ad tertium patet respon
sio ex doctrina Hieronymi in apologia aduersus Ruffinũ: Sicut ego, inquit, osten
do multa esse in nouo testamento posita de veteribus libris, quæ in septuaginta
non habentur, sic accusator ostendat aliquid scriptum esse in nouo testamento
de septuaginta interpretum æditione, quod in Hebraico non habeatur, & finita
cõtentio erit. Vbicunq; septuaginta ab Hebræo non discordant, ibi Apostoli de C
eorum interpretatione exempla sumpserunt. Congruum enim erat vt Apostoli
æditione illa vterentur, quæ tunc erat apud gentes celeberrima in vsu, & rece-
pta, legentium vetustate firmata, præsertim quæ ante Christi aduentum facta ab
eis: qui & si ex causa & Dei spiritu multa Christi mysteria prætermiserint, nihil
tamen subdola interpretatione celauerunt. Vbi verò septuaginta ipsi discrepant
ab Hebraica veritate, ibi posuerunt Apostoli id in Græco, quod apud Hebræos
didicerant. Quod autem Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi
dicit varietatem sermonum inter Euangelistas, septuaginta interpretes, & suam
translationem in vnitate spiritus concordare, non generaliter, sed secundùm te-
stimonia illic citata loquitur, quorum varietas in vnitate sententiarũ concordat,
quàmuis interdum fit etiam sententiarum varietas, quæ concordat in vnitate spi-
Ad quartum. ritus & fidei. Ad quartum respondeo, quòd Hieronymus dicit vtique non ita D
In proœmio apud Hebræos hoc testimonium reperiri, sed non dicit alium sensum positum
li. 15. cõm. Isa. esse secundùm Hebraicam veritatem, planè asserens, Apostolum posuisse sensum
Ad quintum. magis testimonij quàm verba. Ad quintum respondeo, Hieronymus in prolo-
go illo scribens ad Chromatium loquitur secundùm animum eiusdem Chro-
matij, qui septuaginta authoritatem reputans vt sanctam, & prorsus Hebraicæ
veritati consonam, non impulisset ipsum ad transferenda Hebræa volumina La-
tino sermone, vbi credidisset septuaginta æditionem se habere puram & incor-
ruptam, acsi dicat: Tu qui septuaginta interpretationem credis à spiritu sancto
profectam & consonam Hibraicæ veritati, superfluè me impelleres, hoc est, æsti-
mares superfluè impellere me ad transferendum, si septuaginta æditionem cre-
Hiero. sentẽtia De æditiõe 70 deres te integram habere. Hieronymus itaq; in illa præfatione nequaquam vo-
luit insinuare, quòd septuaginta interpretes in sua æditione nec adiecerint nec
detraxerint quicq̃ eorum quæ habentur apud Hebraicam veritatem, cùm in eo-
dem

A dem prologo aliter sentiat, de eisdem docens ex Hebræorum libris multa citari ab Apostolis & Euangelistis, quæ apud septuaginta interpretes non reperiuntur. Ad verbum Origenis in epistola ad Africanū dicentis, hoc solū in sacris scripturis pro vero habendum esse, quod 70 interpretes transtulerunt. Respōdeo, quòd Origenes locutus est de interpretibus pro suo seculo, intelligens hoc solùm inter æditiones tunc exortas, quales fuerant Aquilę, Symmachi, Theodotionis, & aliorum qui post Christum & Apostolos traduxerunt vetus testamētum in linguam Græcam, quorū omnium æditionibus tunc ex Hebræo in Græcum factis, pręferenda erat ędιtio 70. interpretum, quorū & textus fuit ipsis Apostolis acceptus ac probatus. Per quam & corroborata est nascentis Ecclesiæ fides. Ad illum insuper sensum loquuntur Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, & ipse etiam Hieronymus, conferentes inter se inuicem æditiones Græcas veteris testamēti factas ante

B æditionem hanc Latinam nunc ab Ecclesia receptam. Sed non inde consequens est, æditionem septuaginta interpretum esse æditioni Hieronymi præferendam. Quemadmodum enim secundùm temporum incrementa sunt aucta magisq; declarata fidei nostrę documenta, ita & sacræ scripturæ mysteria in suo fonte, suaq; origine scripta, docuit secundùm successionem temporum magis ac magis Ecclesiis gentium iam credentibus, aperiri, quæ primùm fuerant cælanda ipsis adhuc incredulis. Ex pręmissis patet quid sit respondendum ad propositā in principio quæstionem, qua videlicet ratione Diuus Hieronymus post æditionem septuaginta interpretum, qua vsi sunt Christus & Apostoli, tentauerit vetus testamentū immediatè ex Hebręo in Latinum vertere, & dimissa ędítione septuaginta interpretum suam nouā Ecclesię legendam tradere. Dicemus etenim, ꝙ etsi Ecclesia sub Apostolorum temporibus habuerit septuaginta interpretum ędítionem, tan

C quam autenticam, diuinoq; spiritu æditā, qua & Christus suiq; Apostoli sunt vsi, ad demonstranda fidei primordia, iusta tamē ratione Hieronymus post illorum ac aliorum interpretum ęditionem, totum vetus testamentum immediatè ex Hebræo in Latinum transtulit, suamque æditionem Ecclesiæ legendam suasit, ac tradidit. Huius sui laboris causas rationabiles assignans multas. Quarum prima est, Ne Iudęi Ecclesiis Christi diutius insultarent, improperantes, in Hebræo non ita haberi, quemadmodum eædem Ecclesię Christi ex 70. interpretibus legunt. Deinde ne Iudæi amplius haberent subterfugiendi diuerticula, si quando Christianis est aduersus eos disputatio, sed ipsi suis armis feriantur. Tertia, vt ea quæ apud septuaginta interpretes aut obscura aut omissa fuerant, fierent ex noua interpretatione manifestiora. Quarta, vt ea quæ in septuaginta interpretū codicibus fuerant scriptorum vitio deprauata, fierent pura & castigata, quæ sub Hieronymi se-

Prima ratio. Secūda ratio. Tertia ratio. Quarta ratio

D culis fuerunt multis mendis vitiata. Quinta ratio, vt compesceretur tumor superbus Græcorum, qui se Latinis pręferebant, improperantes eis, ꝙ nihil diuinarum literarum haberent, nisi per eorum linguam & codices ad se deriuatum. Hactenus de interpretibus, qui scripturam veteris testamenti ex Hebræo in Græcum transtulerunt, & de authoritate & collatione eorum ad se inuicem. Iam paucis de Latina nostra æditione disserendum est, & de authoritate eius conferendo illam ad alias æditiones Latinas, tam pridem factas quàm faciendas. Et primùm discutiendum est, vtrùm iam adhuc in hac nostra æditione Latina aliquid cōtineatur, quod sit aut dubium, aut suspectum, aut à suo fonte deuium, pro quo sit recurrendum ad fontē scripturæ aut Hebraicæ aut Græcæ, vel an potiùs oporteat vnumquenque necessariò adhærere translationi seu æditioni Latinæ, qua iam multis seculis vsa est Latinorum Ecclesia. Et sunt ad vtranque partem argumenta. Quòd standum sit æditioni Latinæ nostræ, & non amplius iam sit recurrendum ad exemplaria præcedentia, vel Græca, vel Hebræa. Primum argumentum Hierony-

Quinta. De authoritate trāslationū. Primum argumentum.

 mus

mus hanc nostram æditionem fecit, eodem spiritu sancto quo & ipsa scriptura in suo fonte ædita est à Prophetis & Apostolis. Deinde ipse Hieronymus negotium egit totius Ecclesiæ, quæ falli non potest. Fallitur autem Latinorum Ecclesia, si in scriptura Latinè data, error vllus esset. Videtur ergo prorsus inhærendum esse æditioni Hieronymi, tanquam scripturæ sacræ in suo fonte. Secundò: Si biblia Latina, qua hactenus vsa est tota Christianorum Ecclesia, in quibusdam deuia sit à veritate, consequens est, nihil authoritatis remanere in illa. Sic enim argumentatur Augustinus de scriptura sacra. Tertiò: Si æditio nostra Latina esset malè tradita, & in quibusdam a suo fonte discordaret, consequens esset, Ecclesiam hactenus esse delusam, generaliaq; concilia errasse, dum ea quæ sunt fidei, consueta sint probari ex hac æditione Latina. Cùm ergo hæc omnia sint absurda, consequens videtur esse, standum æditioni Latinæ. Quartò: Deus dedit Ecclesiæ suę Latinæ sacrosanctum scripturarum canonem omni errore carentem, alioqui non sufficienter eidem consuluisset, maiusq; beneficium præstitisset synagogæ Iudęorum, quàm Ecclesiæ Christianorum, dum reparat illi legē putam & incontaminatam, per Esdram sacerdotem. Quintò: Si Latinis semper esset recurrendum ad exemplaria Græca, vel Hebræa, sacræ scripturæ authoritas penderet à Græcis & Hebraicis voluminibus. Hoc autem videtur absurdum, cùm iam Græci & Hebræi sint hostes nostræ Christianæ fidei, quamobrem & codices eorum videntur suspecti. Sextò: Hebræorum & Græcorum codices varij sunt, & inter se discrepant, & iam olim ęstimabantur deprauati, etiam ante Hieronymi tempora. Hieronymus ad Galatas 5. Sed apud Græcos, inquit, exemplaria sunt diuersa. Item longè ante Hieronymum Origenes conqueritur euangelicos libros apud Gręcos plerisque in locis variare: Multam enim, inquit, differentiam inter exemplaria inuenimus: hanc aūt differentiam non potuisse dissolui per Græcorum exemplaria, eò quòd tunc illa fuerint suspecta tanquam deprauata subindicant verba eius, quibus ponens discrimen inter diuersitatem, quæ est in exemplaribus veteris testamenti, & eam quæ est in exemplaribus testamenti noui, sic loquitur: In exemplaribus quidem veteris testamenti, quæcunque fuerunt consonantia, Deo præstante, coaptare potuimus, vtentes iudicio cæterarum æditionum. Ea enim quæ videbantur apud septuaginta dubia esse, propter consonantiā exemplariorum facientes iudicium ex æditionibus reliquis, conuenientia seruauimus: quędam quidem notauimus, quasi non posita in Hebræo, non audentes ea omnino auferre, quędā autem cum asteriscis addidimus, vt sit manifestum, quoniam quæ non fuerunt posita apud septuaginta; ex æditionibus cæteris conuenienter addidimus Hebræo. In exemplaribus aūt noui testamenti hoc ipsum, inquit, me posse facere sine periculo non putaui, tantùm suspiciones, rationesq; & causas suspicionum me debere exponere, existimaui non esse irrationabile. Hæc ille. Ex quibus consequens videtur, ꝙ Origenes suo seculo existimauerit, se in nouo testamento non potuisse per obelos vel asteriscos annotare, quod apud Græcam veritatem haberetur, quod vtique potuisset, si censuisset nouum testamentum ex Gręcis exemplaribus potuisse restitui, Gręcę veritati, hoc aūt censuisset, si existimasset se posse habere vlla exemplaria Gręca prorsus correcta & emendata. Idem demonstrari videtur ex Ambrosij cōmentariis in 5. cap. ad Romanos, tradentis Latinorum codices esse emendatiores, quàm Gręcorum. Gręci diuersos, inquit, habent codices, qui ob studium contentionis à se inuicem discrepant: Latinos autem quosdam de veteribus Græcis esse trāslatos, quos simplicitas temporum incorruptos seruauit. Nam & hodie, inquit, quę in Latinis codicibus inueniuntur, sic deprehenduntur à veteribus posita, Tertulliano, Victorino, & Cypriano. Eandem sententiam videtur & Hieronymus in præfatione super pentateuchum tradere: Aliud, inquit, est, si contra

Marginalia: A; Secundum argumentum.; Augu. in epist. ad Hier. cap. 8; Tertium argumentum.; Quartū argu.; B; Quintū argu.; Sextum argu.; Origenes homilia 8. super Matthæum.; C; D; Ambrosius in cōmēt. ad Romanos 5.; Hieronymus.

contra se, posteà ab Apostolis vsurpata testimonia probauerint, & emendatiora Argumentum septimum.
A sint exemplaria Latina, quàm Græca & Hebræa. Septimò: Idem ipse Hieronymus tractans verbum Apostoli, ad Galatas 3. Maledictus omnis qui non permanserit, &c. Certis argumentis suspicabatur veteres Hebręorũ libros aliter habuisse, quàm nũc habent. Si ergo nunc Hebraica Græcaq; volumina, nec ita certa sint nec ita fidelia, vt biblia Latina, consequens est Latinis amplius non recurrendum esse ad exemplaria præcedentia, quanquam olim scripturæ sacrę fides, fuerit petenda à peregrinis linguis, cùm Græca Hebręaque exemplaria fuerint incorrupta, deprauatis Latinorum codicibus. Secus nunc esse videtur in Ecclesia Latina, quæ biblia Latina à Diuo Hieronymo castigata accepit, & accepta iam à mul tis annis incorrupta custodiuit ad hæc vsque tempora, quę & sedes approbat Apostolica, per Damasum Papam, quemadmodum testatur Platina: Damasus Pa-
B pa, primùm Hieronymi scriptis authoritatem dedit, cùm priùs septuaginta interpretum scripta tantummodo in precio essent. Deinceps Ecclesia in diuinis officiis & in synodis generalibus pro hæresibus confutandis, eruditissimique patres in commentarijs scripturæ sacræ conficiendis, vsi sunt his bibliis nostris Latinis, de quibus & Gregorius iam olim ante annos nongentos in moralibus sic lo Gregorius.
quitur: Quia hæc noua translatio, ex Hebræo nobis Arabicoque eloquio cuncta veriùs transfudisse perhibetur, credendum est quicquid in ea dicitur. Octauò: Magistri Iudæorum iam olim in Talmud meminerunt Tiqny sofrim, id est, Octauum argumentum.
aptationis, seu correctionis sapientum scribarum, secundùm quam scilicet ipsi scribæ olim ante Christum natum quædam in libris legis ac Prophetarum immutauerunt: nunc scripturam punctis quibusdam distinguentes, nunc ponentes aliud in margine, quòd loco illius quod in contextu scribitur, causa modestię
C & vrbanitatis, sit legendum & proferendũ, pro coire cum concubina, ponentes, iacere cum illa, & pro fimo seu stercore hominis, proferentes, egestionem (sic enim decreuerunt magistri Hebræorum, quòd scripturæ ad vituperium, & contemptibili sermone scriptæ, legerentur curialiter & vrbanè) nunc eradentes id quod erat scriptum à Propheta, loco illius ponentes alterum. Quo fit vt sensus Isaiæ.36.
emergat alius, quàm fuerat intimatus à Propheta, quemadmodum demonstrat Porchetus libro primo victoriæ, aduersus Hebræos, capite decimoquinto, designans ibidem & vetustos Iudæorum Rabinos, & diuersos scripturæ locos sic immutatos ab eisdem scribis. Apud finem primi capitis Malachiæ scriptum erat oti, id est, me: correctio verò scribarum posuit oto, id est, eum seu illum: quo factum est, vt vbi nos iuxta correctionem scribarum legimus: Ecce de labore vestro & exufflastis illum. Olim à Propheta scriptum erat: Ecce de labore vestro
D & exufflastis me, dicit Dominus, aut afflixistis, vexastis, seu expirare me fecistis, dicit Dominus. Micheæ primo quod nos legimus: In domo pulueris puluere aspergite vos. hoc, inquit, rabbi Selamo, est correctio scribarum, qui puncta facientes, correxerunt, & dixerunt, Hitpallasi, id est, inuolue te: vbi à Michæa scri ptum erat, Hitpallasti, id est, inuolui me. Sic enim in Propheta scriptus erat sensus: In domo pulueris puluere aspersi me, vel puluere inuolui me. Item Oseæ nono, quod nos legimus: Becuri mehem, id est, in recessu meo, siue cùm recessero ab eis, Rabbi Selomo, & rabbi Kimhi dicunt esse, tiqui sofrim, id est, correctionem scribarũ, tradentes textum Prophetæ verum olim habuisse Besuri mehem, id est, incarnatio mea ex eis. Orationes autem quas scriptura habuit, afflixistis, seu exufflastis me, Incarnatio mea ab eis, In domo pulueris puluere aspersi, siue inuolui me, longè differunt ab his, quas nunc iuxta textum à scribis sic correctum legimus: exufflastis illum, cùm recessero ab eis in domo pulueris, puluere inuolui te. Illis enim orationibus, quas olim scriptura habuit filius Dei loquens, opus

fuæ incarnationis futurę designat: quoniam in domo pulueris aspersit se puluere, induens carnem nostram, quem & Iudæi affixerunt, & expirare fecerunt. Quæ A
sanè sententia prorsus tollitur, si legatur textus secundùm tyqui sofrim. Hęc & id genus alia multa docent Rabbi Selomo, Rabbi Kimhi, rabbi Simeon, rabbi Iohannan, à sofrim, id est, à scribis esse correcta. Vnde & Iudæorum magistri persuadēt etiam discipulis, vt faciant idipsum quod sofrim, id est, scribæ fecerunt: quemadmodum in libro leuanioth dixit rabbi Iohannan ex nomine rabbi Simeon, bonum esse vt euellas vnam literam de lege, & significetur nomen Ceh in publico. Hæc igitur si vera sint, quòd videlicet olim scribæ, nō solùm foris in margine adiecerint, quod proferendum esset, sed & in contextu mutauerint sensum, ponentes alterum pro altero, quemadmodum testatur supradictus Porchetus, diligentissimus librorum Hebraicorū indagator: consequens profectò erit, ꝙ Hebræi nec iam habent, nec olim etiam sub Hieronymi seculo habuerūt veteris legis textum purum & integrum: sed secundùm ipsam tyqui sofrim, quæ non correctio, vt ipsi existimant, sed deprauatio potiùs est scripturarum. Hæc autem tyqui si facta sit iam olim sub seculo Ionathæ filij Oosiel, & is ante Christum prophetarum & Hagiographorum interpres Chaldaicus, in sua translatione omnino secutus sit istam tyqui sofrim, quemadmodum & ipsi fatentur, sequitur quòd Iudæi etiam non habuerint textum purum sub Christi seculo. Deinde Christipolitanus in præfationibus suꝑ Psalterium: Hebræi, Arabes, & Caldæi non habent vocales in literis suis. Tota scriptura sacra per Esdram fuit scripta sine vocalibus & sine punctis. Magistri autem Iudæorum post conuersionem magni Constantini confinxerunt puncta loco vocaliū, & secundùm sensus suos humanos, peruerterunt scripturas sacras, his præsertim in locis, vbi latebant manifesta mysteria, aut de Christo aut de Ecclesia: & ideo, inquit, nulla est fides habenda scripturis eorum Hebraicis, sic per puncta scriptis & interpretatis. In oppositam partem sunt argumenta. Diuus Hieronymus interpretē huius nostræ æditionis, vt alium quendam citat, appellans illum Latinum interpretem, in commentarijs ad Ephesios, quos scripsit post castigatum testamentum nouum, & in commentariis sexti capitis ad Galatas frequenter, & quinti capitis eiusdem, & in commentariis primi capitis ad Titum. Insuper & ea quæ legimus in hac nostra æditione illis in locis, ac in alijs nonnullis tam veteris quàm noui testamenti confutat & arguit tanquam à suis fontibus deuia. Insuper & quòd testatur se emendasse, in nostra æditione Latina non habetur, & quod in nostra habetur, testatur se correxisse. De veteri testamento patet in quæstionibus super Genesim, & in commentariis super Prophetas tam maiores quàm minores. De nouo testamento patet ex cōmentariis in epistolas Pauli suprà designatas. Secundum argumentum. Ad Hebręam veritatem seu fontem confugere, si quid in veteri testamento inciderit: Græcam autem si quid quæstionis in nouo emerserit, monet ipse Hieronymus multis in locis, & præsertim in epistola ad Suniam & Fretelam, & in epistola ad Damasum. Monent & ecclesiastici patres Ambrosius & Augustinus. Docent & exempla plurimorum Theologorum, qui multis in locis hanc nostram æditionem consultant, castigant Hebræorum autem & Græcorum exemplaria si non essent Latinis veriora magisq; autentica, non rectè admonerent Latinos, vt recurrant ad illa. Ambrosius lib. 2. de spiritu sancto, cap. 6. quod in nostra æditione habemus dicit falsariorum perfidia esse viiatum. Hieronymus in præfatiuncula super quatuor Euangelia, docet non esse fidem adhibendam Latinis exemplaribus: cùm tot sint ferè Latina exemplaria, quot codices. Et idcirco veritatem esse quærendam ex Græca origine, & ad illam dicit se corrigere ea quæ vel à vitiosis interpretibus malè fuerunt ædita, vel à præsumptoribus peruersiùs emendata, vel à libra-

[Margin notes: Christipolitanus. — Argumenta ad contrariam partem. Interpres. — Secundum argumentum. — Ambrosius.]

[Margin letters: B (beside "nec iam habent…"), C (beside "Christo aut de Ecclesia…"), D (beside "tariis in epistolas Pauli…")]

A riis dormitantibus, aut addita, aut mutata. Addens se in hac ipsa emendatione sic calamum temperasse, vt his tantùm, quæ sensum mutare videbantur, correctis, reliqua manere pateretur, vt fuerant. Hæc igitur & id genus alia sunt, quæ in hac re scrupulos ingerunt difficiles. Nam scriptura sacra si sit iam olim in suo fonte suaque origine corrupta & deprauata, iam non erit vlla in illis canonica authoritas, nec erit opus Latinis iam recurrere ad fontem Græci sermonis, quo nouum scriptum est testamentum: aut Hebraicæ linguæ, in qua antiquum est æditum. Absolutio quæstionis huius quodammodo ex alia pendet: An videlicet in veteri testamento Hebræa exemplaria, & in nouo testamento exemplaria Græca, seruentur ad hæc vsque secula ab illis integra & incorrupta, qualia fuerunt ædita ab initio. Nam si huiuscemodi exemplaria in hodiernum vsque diem manerent apud eos integra & castigata, qualia crediderunt ea esse Origenes, Hieronymus,
B Augustinus sub suis seculis, nihil videbitur absurditatis consequi si fiat recursus ad scripturam, in suo fonte suaq; origine æditā. Pro huius difficultatis solutione præmittendum primùm, quòd aliud est codices hos vel illos veteris scripturæ Hebraicæ esse corruptos ac mendosos, quod contingit scriptorum vel librariorum inscitia vel incuria. Aliud est illos de industria esse falsatos. Aliud est insuper corruptionem seu falsationem esse generalem factam authoritate totius synagogæ, quemadmodum testantur Hebræorum magistrorum in Talmud olim correctionem quandam scripturarum vtiliter factam esse à scribis & sapientibus, quam correctionem appellarunt aotiqui sofrim: de qua in argumento octauo. Aliud est de corruptione particulari quorundam codicum & exemplarium, & apud quandam particularem illius populi plebem. Si vnus aut alter sacræ scripturæ liber fuerit corruptus, non ob id vniuersos libros, qui in diuersis locis &
C temporibus conscripti custodiuntur, oportet esse corruptos. Aliud insuper significamus, cùm dicimus, translationem seu interpretationem esse veram. Aliud dicimus codicem secundùm suum exemplar emendatum seu rectè transcriptum. Translatio seu interpretatio verax ac recta est, ex vna lingua in aliam facta conuersio, cuius sensus à suo fonte suaque originali lingua non deuiat. Professio interpretis, si Hieronymo credimus, est, non quo ipse disertus appareat: sed quo eum, qui lecturus est sic faciat intelligere, quomodo intellexit qui scripsit. Et idcirco boni interpretis officium est, vt vertendo vnum idioma in aliud, sententias reddat easdem, & æquales, nec ampliores scilicet, nec strictiores: vt eam orationem, quæ in originali lingua est certa & vnica, vertat in aliam certam & vnicam, eam verò quæ ambigua est, varias salutares continens sententias, quæ videantur à mente diuini spiritus non abhorrere, vertat similiter in orationem
D quæ easdem complectitur. De septuaginta interpretibus, qui in versione librorum veteris legis hanc regulam non obseruauerunt, alia ratio est. Nam quemadmodum ex superioribus patet diuina dispensatione, vt inquit Augustinus, factum esse creditur, vt illi sic interpretarentur, quemadmodum genti illi congruum videbatur. Codex incorruptus dicitur, qui vel est veri authoris exemplar, vel à suo vero exemplari, ad cuius similitudinem scribitur non deuiat: quàmuis verum illud exemplar non fuerit forsitan rectè à suo interprete translatum. Quibus præmissis, dicimus sacras Hebræorum historias, Prophetarumque scripturas non esse de industria vniuersaliter corruptas ac deprauatas, neque ante Christi aduentum, neque post illum vsq; ad Diui Hieronymi tempora, neque post Hieronymum ad hæc vsque tempora. Quòd Iudæi non falsauerint scripturas suas Hebræas ante Christi aduentum, possumus coniicere ex argumento Origenis diuique Hieronymi, qui sic argumentantur: Christus & Apostoli, qui cætera crimina in Iudæis arguerunt, hoc itidem crimen quod maximum fuisset, reprehen-

Boni interpretis officium.

In procemio in Ionam.

Argumentum Origenis & Hieronymi.

Orig. 8. li. explan. Isaiæ. Hieron in 6. cap. Isaiæ.

dissent: nec Saluator illis ad scrutandum eas quas habebant scripturas prouocasset, dicens: Scrutamini scripturas. nec incoepisset à Moyse & omnibus Prophetis, interpretans eas, quas habebant scripturas. nec dixisset: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Quæcunque dixerint aut docuerint seruate & facite. nec illis dictum esset: Moysen habent & Prophetas, illos audiant. Nusquam illos legimus reprehensos quòd falsauerunt Moysen & Prophetas, tametsi arguantur frequenter quòd cæci sint & errantes, misceant aquam vino, scripturas prauè exponentes, & non intelligentes; & quòd dum Moyses legitur per omne sabbatbum in synagoga eorum, velamen positum sit super corda eorum, vt videntes non videant, dum malignis suis interpretationibus scripturas ad sensus à veritate alienos detorquent. Hęc omnia sunt argumēta scripturas tunc non fuisse ab illis deprauatas. Deinde, quòd nec post Christi aduentū, vsq; ad Diui Hieronymi secula fuerint dęprauatę per illos, probat idem Hieronymus, eò quòd in eisdem scripturis reperimus nunc testimonia sic scripta, quemadmodum Christus, Apostoli, & Euangelistæ protulerunt: aut secundùm Hebraicam veritatem, aut secundùm septuaginta interpretes sensum exprimentes, non curantes de verbis, ordineq; verborum. Hieronymum in commētariis super Isaiam cap. 6. quid de hoc senserit, audiamus: Si quis dixerit libros illos, inquit, à Iudęis falsatos, audiat Origenem, quòd in 8. volumine explanationum Isaiæ huic respondeat quæstiunculæ: Nunquam Dominus & Apostoli, inquit, qui cętera crimina arguūt in scribis & pharisæis, de hoc crimine, quod maximum est, reticuissent. Sin autem dixerint post aduentum Domini Saluatoris & prædicationem Apostolorum libros Hebræos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, vt Saluator, & Euangelistæ, & Apostoli ita testimonia protulerint, vt Iudæi posteà falsaturi erant. Nomen Christi de quadam gente in humilitate nasciturі, & de quodam regno ab hoc propagato & instituto, & conuersationem vitæ eius, prædicationem doctrinæ, vocationem Apostolorum, signa, prodigia, & miracula, incrementum Ecclesiæ illius ex Syon crescentis in omnes gentes, Iudæorum excæcationem, & desertionem, cæteraque id genus omnia ita exhibent præsentia tempora, sicut in scripturis longè antè conscriptis, & per successionem temporum custoditis Prophetæ nunciauerunt futura. Poterant persecutores Christianæ fidei dicere Christianos composuisse seu confinxisse has literas, quas propheticas appellamus, vt antè diuinitus prædicta putarentur, quæ prædicta non essent. Sed ne occasionem haberent hæc dicendi, latè dispersus, latèque notus Iudæorum populus, Christianæ fidei inimicus, in omnes gentes portauit, & custodiuit libros suos propheticos, in quibus legimus omnia hæc esse prænunciata, quæ in Christo & in Apostolis, & in Apostolorum Ecclesia videmus adimpleta. In quibus & ante annos multos Iudæorum Prophetæ expresserunt aduentum Messiæ in carnem, & doctrinam ac legem eius ad omnes gentes peruenturam, & indoctorum hominum piscationem in nomine eiusdem Messiæ vniuersis nationibus gentium affuturam, & regni illius non esse finem. In quibus etiam & hoc prædicatur de populo isto, & quòd videlicet sic occisurus esset Christum, & dispergeretur, & excæcaretur, & quòd perditurus esset Hierusalem, & terram sanctam, & quòd vrbs eius extrema obsidione caderet, regnumque omnino cessaret, ac ipse ad omnes gentes dispersus multos dies expectaret Messiam, essetque vagus sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, & sine viro: non tamen fornicaretur, & quòd liber scripturæ clauderetur illi. Quibus omnibus fit, vt ipsi inimici fidei nostræ, habentes scripturas nobiscum communes, dum non intelligunt eorum veritatem, etiam inuiti testimonium perhibeant veritati, eosdem codices babendo & seruando. Quamobrem ad confirmandam Euangelicæ humilitatis gratiam

Margin notes: Iohan. 5. — Matth. 23. — Hierony. probat scripturas suo seculo non esse corruptas per Hebræos. — Danielis 9. — Isaiæ 52. — Oseæ 3. — A — B — C — D

A gratiam, mirabili & inscrutabili Dei prouidentia non omnes Iudæi fame & gladio Romanorum in famoso illo & horrendo excidio interierunt, sed aliqui superstites manserunt: qui captiui ducti per omnes gentes, eadem captiuitate & dispersione, præclarum in toto orbe Euangelicæ veritati perhiberent testimoniũ secundum Psalmi quinquagesimi octaui versiculum, quem Christus de inimicis suis Iudæis, & præsertim iuxta Psalterium Roma. sic loquitur: Dominus ostendit mihi bona inter inimicos meos, ne occidas illos, ne quando obliuiscantur legis tuæ. Disperge illos in virtute tua: acsi dicat, Deus etiam inimicii meis ostendit mihi misericordiam suam, & ideo pro eis rogo, ne occideris eos, qui me occiderunt, sed gratia tua viuere permittantur, vt etiam testimonio eorum fides gentium populiq; mei certior habeatur. Disperge illos in omnem terram, qui tanquam capsarij scripturas fidei nostræ circumportent in vsum gentium, quæ cre-
B dituræ sunt in omni loco: quod iam factum videmus. Per omnes enim gentes dispersi sunt Iudæi testes fidei nostræ, custodientes scripturæ nostrę codices, quibus est & Christus prophetatus, & iniquitas eorum prænunciata, & salus gentiũ promissa. Cæterùm quòd post diui Hieronymi seculum ad hanc vsque nostram ætatem, non fuerit apud Hebræos vniuersalis Hebraicorum exemplariorum corruptio, possumus conijcere ex argumentis, quibus & Origenes diuusque Hierony. suis vsi sunt seculis. Conseruantur in hodiernum vsq; diem apud ecclesiam Christi vetustissimi Hebraicorum & Græcorum codices, quibus reperimus esse conformes codices, quibus Græci atque Hebræi nunc vtuntur. Deinde in recentioribus Hebræorum libris, castigatis & emendatis, reperiuntur testimonia sic scripta, quemadmodum leguntur ab antiquis nostræ fidei patribus recitata. Conferentes recentiorum Hebræorum & Gręcorum codices ad veterum catholicorũm commentaria, in his præsertim locis, quibus significantur fidei nostræ mysteria, reperiemus hos cum vetustissimis suis ipsorum exemplaribus consentire. Si quæ potissimum infideles deprauassent, manserunt illibata, nec de correctione vlla habentur suspecta: consequens est & cætera in sua origine integra esse seruata. Eisdem argumentis vtentes, possumus demonstrare Græcos noui testamenti codices non esse de industria vniuersaliter falsatos, quasi veritas aliqua fuerit erasa simul ab omnibus sacris Græcorum libris, tam latè dispersis & custoditis, non solùm apud Græcorum, sed etiam apud Latinorum bibliothecas. Græcorũ ecclesia si suos codices deprauare voluisset, his potissimum in locis deprauasset, in quibus ipsa dissentit à nobis, veluti de processione sancti spiritus, de primatu Petri & successorum eius. Verùm cùm nobis obijcitur, nunc varios apud Græcos & Hebræos constare codices, variaq; exemplaria. Respondeo nos nunc
D de varietate exemplariorum non tractare, quæ contingit scriptorum aut imperitia, aut inscientia, vel incuria, aut quorundam Hebræorum aut hæreticorũ maleuolentia: vt Manichæorum, Marcionistarum, & aliorum, qui scripturas deprauare conati sunt. Sed de vniuersali sacrarum scripturarum falsatione, aut ab Hebræis, aut à Græcis generaliter facta: tanquam ipsi voluerint se priuare veritate earum scripturarũ, quas prædicant & honorant vt diuinas. Deinde & hoc sciendum, non oportere, si Græcorum codices quibusdam in locis sint suspecti, quòd ergo rationabiliter possint haberi vt suspecti in singulis locis: nempe in quibusdam locis, & in eis quidem paucissimis sunt varij. In cæteris autem locis, in quibus consentiunt vniuersi, habere eos suspectos tanquam falsatos, magnæ dementiæ est. Vnde August. xv. de ciuit. Dei: Nullus prudens debet, inquit, credere Iudæos tam longè lateq; dispersos conuenisse atq; conspirasse in corruptione suorum voluminum, vt scilicet dum alijs inuiderent scripturę veritatem, ipsi seipsos priuarent veritate. Quãuis igitur apud Græcos & Hebræos iam forsitan varij re-

Iudæi sunt capsarij scripturarum nostrarum.

Aug. 15. de Ciuita Dei. ca. 13

 perian-

periantur codices,qui inter se vel scriptorum incuria,vel inscitia discrepant: vniuersalem tamen corruptionem per comunem eorum synagogam nondum fuisse factam conijcimus ex superioribus argumentis. Proinde fidem habemus nostræ ætatis Græcorum ac Hebræorum codicibus his, quos comperimus à vetustissimis suis exemplaribus non discordare, quemadmodū & ipsis olim fidem habuit A

Hieron. aduersus Heluidiū. Hieron.taxans Heluidium, stultissimè sibi persuadentē quibusdam in locis Græcorum libros esse falsatos: Tu mira, inquit, impudentia hæc in Græcis codicibus falsata contendis, quæ non solùm penes omnes Græci tractatores suis in voluminibus reliquerunt, sed nonnulli è Latinis ita vt in Latinis habentur assumpserunt. Hactenus de argumentis,quibus nobis factum est verisimile,Græcorum & Hebræorum scripturas sacras non esse vniuersaliter de industria deprauatas,tametsi eorum codices inter se varij sint & discrepantes. Reliquum est iam disserere de authoritate huius nostræ æditionis Latinæ, vtrùm oporteat de necessitate adhærere illi tanquam scripturę in suo fonte suaq; origine. Pro cuius absolutione ex superioribus secundum diui Hieronymi doctrinam est commemorandum,quòd aliud est esse prophetam aut euangelistam, aliud est prophetę aut euangelistæ esse interpretem,aliud expositorem. Propheta vel euangelista in ædendo scripturas sacras, à veritate deuiare non potest: interpres autem potest aberrare à sensu authoris, & plerumq; vel ex obscuritate, vel ex ambiguitate,vel imperitia linguæ originalis fallitur,sententiam prophetæ aut euangelistæ non bene sibi notā,transferens in significationem,quæ à sensu scriptoris est aliena. Scribere prophetias,seu ædere aut dictare euangelia,est spiritus sancti opus,qui omnium canonicorum librorum author esse creditur, qui & singula in eis scripta dictauit. Quamobrem scriptor in eis quæ scripsit,neq; falli,neq; fallere potuit: cuius lingua calamus fuit eiusdem spiritus sancti, qui singulis in rebus, etiam minutissimis,vt æderentur in scriptis,quæ posteris legenda transmitterentur inspirator extitit. Eosdem autem libros sic iam in vno idiomate scriptos,vertere seu transferre in aliud idioma,humanum est opus,& officium eius qui nouit idiomata, etiamsi spiritu sancto nō sic vt propheta ad transferendum moueatur. Quamobrem Hebræus aut Iudæus in linguis Hebraicis,Gręcis & Latinis peritissimus magis rectè vertere potest,quàm Christianus etiam spiritu sancto motus ad vertendum accedens, qui non sic linguarum expertus extitit. Quemadmodum autem sancti patres cùm exponūt scripturas sacras,non eò sunt credendi in omnibus rectè exposuisse scripturā,quòd sancti spiritus charitate moti ad exponendum easdem scripturas accesserunt. Ita & Christiani interpretes non idcirco rectè omnia dixerunt, quòd spiritu charitatis moti suos commentarios ædiderint. Neq; enim pręstat doctoris sanctitas,vt in suo dogmate sit canonica authoritas, de quo latiùs in sequenti lib. Hoc præmisso aliquot statuemus propositiones pro absolutione huius difficultatis.

De authoritate Latinæ æditionis. B

C

D

Propositio 1. Propositio prima. Interpretatio Latina, seu communis æditio & vulgata, qua ecclesia nunc vtitur, tam veteris quàm noui testamenti, videtur neq; penitus esse alia ab interpretatione Hieronymi & prior illa,neq; penitus esse eadem cum illa. Priusquàm huius sententię probationem afferamus, sciendum, non omnino certum esse,an Hieronymus transtulerit ex Græco totum ipsum nouū testamentum. Vnde & ipse in libro de viris illustribus asserit,se nouum testamentum Græcæ fidei reddidisse,vetus autem iuxta Hebraicam transtulisse. Ex quibus verbis consequens videtur,quòd ipse posuerit discrimen inter transferre iuxta Græcam fidem,& reddere Græcæ fidei, & ita se nouum testamentum ex Græco non transtulisse,sed correxisse. Cui & consonat quod in præfatione quatuor euangeliorū ad Damasum papam dicit: Ita in hac emendatione calamo imperauimus, vt his

Hieronym. tantum,quæ sensum videbantur mutare, correctis, reliqua manere permitteremus

A mus vt fuerant. Et ita ex eo, quòd in hac nostra æditione quædam sint minus aptè posita, non est consequens, hanc non esse æditionem correctam ab Hieronymo. Ex alijs tamen verisimilibus argumentis colligimus supradictę propositionis veritatem. Nam quòd Hieronymus testatur se emendasse, vt in pluribus habetur in æditione nostra Latina, interdum tamen non habetur: & quod interdũ in nostra habetur, testatur se correxisse. Vnde & ipse multis in locis æditionis huius meminit, appellans illam æditionem vulgatam seu Latinam: interdum honorãs, interdum etiam corrigens atq; emendans, quod nos in hodiernum vsq; diem po situm habemus in ista. Quod de veteris testamenti æditione manifestũ est. Nam & in quæstionibus super Genes. & in commentarijs super prophetas taxat nonnulla, quæ nunc leguntur in æditione nostra Latina. Pro eo quod nos legimus Genes.1. Spiritus Domini ferebatur super aquas. In Hebræo, inquit, habetur vocabu Genes.

B lum, quod significat incubabat, siue confouebat in similitudinem volucris oua calore animantis. Et quod in nostro, & in Samaritanorũ volumine habemus: Trãseamus in campum, dicit esse superfluum. Et quod Isaiæ 1. nostra æditio habet: Vt ambularetis in atrijs meis. Textus Hieronymi habet: calcare atrium meum non apponetis. Et vbi æditio nostra habet: Facti estis mihi molesti, Hieron. textus habet: facti estis mihi in facietatem. Et vbi vulgata æditio nostra habet: Eritis velut quercus, Hieron. posuit: Et eritis velut terebinthus. Item Isaiæ 5. vbi nos legimus iuxta Symmachum: Plantauit vineam electam. ipse habet: plantauit vineam Soreck. Et quod nos legimus: Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malũ. significantiùs, inquit, interpretatus est Aquila: Væ qui dicunt malo bonus es: & bono, malus es. Sunt id genus alia quædam in æditione nostra, quę ipse Hieronymus taxat, aut aliter, aut significantiùs legi apud Hebraicam veritatem. Veruntamen quòd Isaie.1 Isaie.5

C hæc nostra æditio Latina in veteri testamento sic traducta, non ex ipsis septuaginta, sed immediatè ex Hebraica veritate, adeò est manifestum legentibus cõmentarios eius in prophetas, tam maiores, quàm minores, vt non sit qui de hoc dubitet. Nam & in ijsdem commentarijs vtramq; æditionem edisserit, & eam videlicet, quæ est secundum septuaginta & hanc nostram, in qua omnia fermè sic legimus, vt ipse se transtulisse testatur, quam & multis in locis ex Hebręo in Latinum à se esse æditam subindicat, ostendens eosdem septuaginta aliter esse interpretatos, quàm habeat Hebraica veritas. Ex his videtur consequens esse æditionẽ Latinam, qua vtimur in veteri testamento esse mixtam & non puram, qualis est ab Hieronymo ædita aut castigata. Cæterũ & quòd talis mixtio sit in æditione noui testamenti patet, quia in ea legimus quædam sic esse correcta, quædã verò non sic esse, vt Hieronymus asserit se correxisse. Quòd in ea habeamus aliqua corre- De Latina ędi tione in nouo testamento.

D cta quæ olim in codicibus Latinis non sic legebantur patet. Nam ad Galat. 5. vbi nos negatiuè legimus secundum veritatem Græcæ fidei: Persuasio vestra non est ex eo, qui vocauit vos. Hierony. dicit suo seculo affirmatiuè in Latinis codicibus scriptum esse: Persuasio vestra ex Deo est, qui vocauit vos. Item quòd iuxta Græcorum codices ad Gal. 2. nos legimus: Quibus neq; ad horam cessimus. Latini codices, vt idem Hieron. inquit, olim habebant affirmatiuè dictum: quibus ad horam cessimus. Et in hunc sensum affirmatiuum legit locum istum Ambrosius. Contrarij certè sunt hi scripturæ sermones, sed non sunt in regulis fidei contrarij sensus. Secundùm sensum quendam persuasio est ex Deo, & secundũ sensum aliũ persuasio ex Deo nõ est. Sic ad horam cessit Paulus fratribus falsis, iuxta Ambrosij sententiam, & secundum sensum quendam non cessit, iuxta sententiam Hiero. Sunt & alia quædam sic correcta in æditione nostra Latina. Quòd autem in æditione nostra Latina sint nonnulla taxata ab Hieronymo & tamen dimissa, & non emendata, patet ex commentarijs eiusdem. Vbi nos legimus ad Gal. 1. Continuò Paul ad Gal. 5 Hieron. ad Galat. 5 Ambrosius ad Galat. 2

non

Hieron. ad Galat.1 non acquieui carni & sanguini. Hieronymus iuxta Græcam veritatem legẽdum esse cenlet: non contuli cum carne & sanguine. Ad Ephes.1. Pignus, inquit, posuit Latinus interpres pro arrabone. Non idipsum autem arrabo quod pignus sonat. Arrabo enim futuræ emptioni, quasi quoddam testimonium & obligamentum datur: pignus verò pro mutua pecunia opponitur, vt cùm illa reddita fuerit, pignus à creditore reddatur. Quod de gentibus ad Ephe.4.nos legimus: qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, aliter in Græco, inquit, legitur. Non enim desperant Gentes, nequaquam sentientes ruinam suam: sed tanquam bestiæ secundùm carnem viuunt. Pro desperantes ergo, si velimus verbum è verbo exprimere, legere possumus, indolentes. Item quod apud Matth. habemus: Panem nostrũ quotidianum da nobis, ipse posuit Panem nostrum supersubstantialem da nobis, siue peculiarem, eximium aut egregiũ, vt illum panem petamus qui dicit: Ego sum panis viuus. In euangelio secundum Hebræos, pro supersubstantiali, inqnit Hieron. repperi crastinum, vt sensus sit: Panem nostrum crastinũ da nobis: quod si de corporali pane acciperetur, contra est quod Apostolis pręcipitur: Nolite cogitare de crastino. Sunt & alia quædam à diuo Hieron. annotata, ex quibus conijcere possumus, nos hanc æditionem latinam qua vtimur, non habere prorsus à Hieronymo iuxta veritatem Gręcę fidei castigatam & emendatã. Deinde & sancti patres ante Hieronymi tempora, taxauerunt nõnulla tanquam deuia à fonte Græcæ fidei, quæ tamen etiam nunc legimus in æditione nostra Latina. Vnde Ambrosius lib.2. de spiritu sancto, cap.6. quod legitur ad Philippen.3. in nostra æditione: Qui spiritu seruiuimus Deo, dicit in Latinis codicibus, falsariorum perfidia fuisse variatum, atq; ob id Græcorum authoritati fidendum, in quibus habebatur sensus: Qui spiritu Dei seruiuimus, inde colligens, spiritũ sanctum esse Deum, cui cultus debeatur. Ex quibus consequens est, diuum Ambrosium æditionem latinam quibusdam in locis præferre codicibus Græcorum: & insuper aliis in locis, præferre Græcorum codices latinæ æditioni. Insuper post Hieronymi tẽpora, multi viri Christiani scripturam sacram exponentes, arguũt nostram translationem vulgarem, asserentes alium scripturæ sensum esse in Hebræorum codicibus, quàm habemus in libris Latinis. Lyranus dicit in translatione nostra, bdellium esse translatum, pro cristallum, Genes.2. Et fraudulenter pro prudenter, Gene.27. Et centum agnis, pro centum obulis, Gene.33. Et limen pro baccino, quod significat vasis genus. Ex multis pauca recensuimus, breuitati studentes. Sic & Beda Brugensis, & Armachanus quædam taxant, tanquam à suo fonte deuia. Si ergo doctores tam anteriores Hieronymo, quàm posteriores, hanc ędi tionem quibusdam in locis taxauerunt, qui tamen ob id non sunt ab ecclesia iudicati tanquam hæretici, aut in fide suspecti, non oportet consequens esse interpretem (si vspiam vertendo errauerit à vero sensu, quem author scripturæ intenderit) idcirco errasse in sententia fidei: dum illa, quam interpres æstimat, intellecta sit, aut itidem sententia fidei ex alio scripturæ loco demonstrabilis, aut de quapiã re gesta, quæ siue sic, siue non sic sit gesta, non præiudicat fidei, quam tamen debemus credere gestam esse, secundum sensum, quem asserit scripturæ author, etiam tametsi nos lateat quinam sensus ille fuerit.

Marginalia: Differunt pignus & arrabo. — Hiero. ad Titum 3. (B) — Ambrosius (C) — Gene.2. Gen.27.& 33 (D)

A

Propositio secunda.

Secundã propositio.

Quanquam probabile est vulgatam æditionem, qua in nouo testamento ecclesia nunc vtitur, non esse puram Hieronymianam, ac castigatam ad veritatem Græcæ fidei, sed mixtam quandam, partim ex illa, partim ex æditione quadam olim vulgata: non sunt tamen vlla neque euangelica præcepta, neque fidei mysteria in hac æditione nostra vel prætermissa, vel obscurè designata, quæ non in eadem apertissimis locis sunt declarata. Quamobrem non oportet æditionẽ nostram Latinam, ex veris suis exemplaribus Latinis bene castigatã, aut contemnere, aut

A re, aut passim reijciendo, aut improbãdo contemptibilem in ecclesia facere: sed honorare antiquitatem atq; simplicitatem illius iam inueteratæ atq; receptæ: ex cuius siue solœcismis, siue sententijs minus forsitan aptè versis, neque comprobatur, neque fouetur vlla hæresis, in qua fidei nostræ mysteria sufficienter declarantur, in qua neque est quicquam quod præstet occasionem errandi perniciosè. Vnde credimus neq; in Græcis Hebraicisq; exemplaribus esse vllum Christianæ fidei mysterium, vllúmue salutis humanæ dogma necessarium, quod hactenus aut fugerit, aut latuerit Latinorum Ecclesiam, aut sit omissum, aut contrariè positum in æditione nostra Latina: quàmuis in ea sint loca nonnulla, aut ambiguè, aut obscurè, aut minus congruè posita, quæ hactenus etiam eruditissimi patres tolerarunt: non quòd ignorauerint aut approbauerint errores, sed quia viderint nihil periculi in fide & moribus pendere ex huiusmodi locis, vel non prorsus à suo fon-
B te deuijs, vel etiam aut sic, aut aliter versis. Propositio 3. ex superioribus declarata est. Quemadmodum septuaginta interpretum æditio in multis ab Hebraico fuerat deuia, quam tamen & olim Christus & Apostoli eius sic honorauerũt, vt non solùm non contemnerent, sed & vterentur illa, corroborantes ex eadem nostræ fidei primordia: nihilominus ex Hebraico fonte, vbi opus erat, citantes etiam ea quæ apud septuaginta non reperiebantur. Sic & hanc nostram æditionem hactenus honorauit Ecclesia Latina, quàmuis secundum censuram sanctorũ patrum, Ambrosij, Hieronymi, & aliorum etiam antecessorum quibusdam in locis non ignorauerit forsitan nonnulla deuia esse à vetustissimorum Græcorum & Hebræorum exemplarijs: sciens aliud esse eum, qui scripturam ædidit hallucinatum esse: aliud verò eum, qui eandem scripturam in aliam linguam transtulit, non rectè esse interpretatum. Dicere in scribendo deceptum esse eum, qui scriptu-
C ram ædidit, impium est, & blasphemum in Dei spiritum, qui dictauit singula in canonicis libris conscripta. Quamobrem neq; potest vnquam ostendi locus, vbi demonstretur scriptor deuiasse. Dicere autem interpretem esse hallucinatum, non sic est impium, præsertim cùm in medium affertur locus scripturæ, vbi interpres ostenditur à suo fonte deuius. Quapropter non arbitremur absurdum esse, sermonem sacræ scripturæ translatum ex suo fonte in linguam aliam, examinare, recurrendo ad suam originem, & discutere si fortè interpres deuiauerit à sensu eius, qui scripsit. Et id vnicuiq; eousque licitum est, donec vniuersalis ecclesiæ authoritate fuerit definitum, æditionem illam in omnibus fonti suæq; origini consonam esse. Insuper & definitione huiuscemodi facta, adhuc liceret pro intelligendis locis obscuris recurrere ad scripturam in suo fonte. Nulla potest esse æditio ex vno idiomate in aliud versa, tam luculenter, tam clarè expressa, quæ nõ tra-
D ctu temporis, vel propter diuersitates interpretantium vel exponẽtium, vel propter quæstiones hæreticorum, quibusdam in locis redditur ambigua & obscura: quæ plerunq; ex scriptura custodita in suo fonte suaq; origine, potest fieri clara & manifesta. Ex quibus conficitur expertissimi interpretis esse, sic ædere translationem in omnibus consonam, & vix fieri posse, præsertim vbi ex Hebraico quicq̃ est transferendum in aliud idioma. Vnde & Euangelistæ talia quædam Hebraica in veteri testamento Græcè scribentes, in nouo testamento dimiserant intacta, quemadmodum ostendit Hieron. de Luca, qui inter omnes, inquit, Euangelistas Græci sermonis eloquentissimus fuit, quia se vidit proprietatẽ sermonis Hebraici seruare non posse, melius arbitratus est tacere in versione, Osanna, quàm id ponere quod legenti faceret dubium. Propositio quarta. Hieronymus noluit ecclesiæ dare suam translationem tanquam diuinam, & in omnibus autenticam, & consonam scripturæ in suo fonte æditæ. Nam & ipse diuersis in locis arbitrio lectoris reliquit, aut probare, aut improbare, si sic aut aliter tráferatur, recitans

[Margin notes: Propositio. 3 — In epistola ad Damas. de osanna. — Propositio. 4]

tans

tans multorum transferentium sententias,& alios hunc & illum locum scripturæ sic transtulisse,alios autem non sic,sed aliter,sibi autem sic visum: dimittens tamẽ studiosum lectorem liberi arbitrij,si vel sic, vel aliter velit interpretari. Deinde & ipse dicit se interdum ex causa transtulisse aliter,quàm in Hebręo habeatur,in Iona ponens hederam,secundùm interpretationem Aquilæ & cæterorum,quod septuaginta cucurbitam interpretati sunt, cùm Hebraico idiomate neq; hedera, neq; cucurbita significetur. Quinta propositio. Ecclesia Apostolica non mox acceptauit æditam Hieronymi æditionem nouam,dimissa veteri, sed annis multis etiam post obitum eiusdem Hieronymi vtraque ędition vtebatur,vsque ad tempus Gregorij papæ,qui in principio Moralium: nouam,inquit,ęditionem ędissero., sed cùm probationis causa me exigit, nunc nouam, nunc veterem per testimonia assumo,vt quia sedes Apostolica,cui authore Deo præsideo, vtraque vtitur, mei quoq; labor studij ex vtraq; fulciatur. Deinde ex superioribus manifestũ est,ecclesiam in libro Psalmorum non vti æditione Hieron. secundũ Hebraicam veritatẽ. Ex superioribus aliquot colliguntur sententiæ.Prima: Quemadmodum Hebraicæ linguæ periti non indigent septuaginta interpretũ æditione,si habeant vetus testamentum Hebraico fonte suo æditum & castigatum, ita & Græcę linguæ periti non indigẽt in euangelijs in scripturisq; apostolicis translatione latina,habẽtes nouum testamentũ in suo fonte suaq; origine. Secunda sententia. Quemadmodum olim latinæ linguæ homines,si qua dubitatio in scripturis ex latino sermone emerserat, ad exemplaria Græca vel Hebræa recurrebant. Ita etiam nostris seculis, si quam dubitationem attulerit sermo Latinus in nostra æditione Latina,non erit absurdum recurrere ad exẽplaria præcedentia, & cõsiderare an in suo fonte absoluatur huius sermonis quæstio & ambiguitas. Nostrorum multi multa, inquit Hieronymus, dixerunt & inter se dissonantia: cogimur ergo ad Hebræos recurrere, & scientiæ veritatem magis de fonte,quàm de riuulis quærere, recitat Gratianus lxxvj.distinctione,cap.ieiunium. Verũ ne ex huiuscemodi sententijs fallantur sacræ theologiæ studiosi, & arbitrẽtur ad intelligendum scripturas veteris testamenti, necessarias sibi esse Hebraicas Iudæorum glossas,Sciendum est, quòd fons iste,& Hebræorum codices,ad quos Hieronymus & Augustinus nos mittunt, pro veritate scripturæ indaganda, nequaquam sunt huius seculi Hebręorum in scripturis sacris commentarij,sed sunt veteris testamenti textus veri, ad quos oportet recurrere, cùm de textu Latino quæstio est propter veritatem æditionum exortã(quàmnis & hic solicitè cauere oporteat,astutiam ipsorum Hebræorum,qui vt ait Hierony.in prophetijs,quæ de Christo sunt, tergiuersari solent, & veritatem cælare mendacio.) At verò Rabinorum & scribarum commentarij,expositiones,& glossæ,apud eorum Talmud caballistas, cæterosq; expositores designata post Christum, iam ab illis ædita, adeò deuiant à fonte salutaris doctrinę,vt apud prophetas appellentur mẽdacia,stylusq; mendax scribarum: quemadmodum & longè antè de hoc Hieremias olim fuerat vaticinatus: Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur,hirundo & ciconia custodierunt tempus aduentus sui: populus autem meus non cognouit iudicium domini sui.Quomodo vos dicitis: Sapientes nos sumus,& lex Domini nobiscum est mendacium? verę operatus est stylus mendax scribarum; confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt, verbum enim Domini, id est Christum filium Dei abiecerunt, & sapientia nulla in eis est. Vnde & Hierony. in expositione Psalm. 117. Vos ergo Iudæi habetis,inquit,scripturam, vos legitis libros, paginarum sensum, vos complicatis membranas mortuorum animalium: nos possidemus Christum viuificantem. Sed de hoc in sequentibus latiùs. Tertia sententia. Quàmuis impiè & peruerse conentur,qui conferentes vnam scripturam cum alia ,si forsitan inue-

niant

Marginal notes: Hieron. in Ionæ cap. 4. — Quinta propositio. — Prima sententia — Secunda sententia. — Hierem. 8. — Stylus scribarum mendax. — Tertia sententia.

Margin letters: A, B, C, D

A niant aliquid, quod alteri repugnans sit, falsum esse demonstrare conantur: non sic tamen impiè agunt, qui cōferentes æditionem Latinam suæ origini suoq; fonti conantur indagare, si forsitan aut interpres non fuerit rectè assecutus sensum authoris, aut ipsi possint ex scriptura in suo fonte melius intelligere, quod scribitur obscurè in Latina æditione. Proinde tametsi non debeamus cōmendare eos, qui diuersis præfationibus & annotationibus hanc nostram æditionem aut æstimant, aut faciunt contemptibilem: approbare tamen debemus labores eruditissimorum virorum, qui vtriusq; linguæ periti, etiam post Hieronymi secula innixi antiquitatibus fidei, suis æditionibus, versionibus, & annotationibus, locos in Latina æditione nostra, vel obscuros, vel ambiguos, vel incuria scriptorum corruptos, studuerunt elucidare, declarare, aut castigare, nunc ex vetustis Latinorum codicibus, nunc ex originali lingua, præsertim illis in locis, vbi est vetustissimo-

B rum exemplariorum Hebræorum aut Græcorum consensus, vbi neq; suspicio vl la esse potest, quòd codices in originali lingua fuerint per hæreticorū aut Iudæorum industriam deprauati, propter quos non adsertur vel vllum antiquæ fidei detrimentum, vel vlla supra veteris Ecclesiæ fidem nouitas sententiæ, quæ non aut ex cohærentia sententiarum, aut ex aliis scripturæ locis est demonstrata, vel saltē verisimilis: sed est aut sensus idem factus illustrior, aut sublata amphibologia, restituitur sensus vnicus suæ origini consonus: aut si emergit sensus quidam alius, quem ex eodem loco non intellexerint expositores Latini, nō habentes peritiam originalis linguę: nullum tamen ingerit fidei præiudicium. Virtus, quę contraria est vitio, in Græca lingua nomē habet aliud, quàm virtus pro robore, seu potētia. Proinde latinus interpres promiscuè vtens in Latina æditione nomine Virtutis, sensum facit ambiguum, qui apud fontē Gręcum certus est & vnicus. Commen-

C dandus autem est quisquis hanc amphibologiam tollens, loco virtutis robur seu potentiam ponit, secundū Gręcam dictionē. Quod Latinus interpres 2. ad Cor. obscurè dixit: Si qua ergo in Christo noua creatura: Origenes, Theophilactus, Chrysostomus, Ambrosius planiùs interpretati sunt: Si quis in Christo noua creatura est. Tanquam dicat: qui per fidem adhęret Christo, noua & cœlestis facta est creatura, indutus nouum hominem, qui secundùm Deum creatus est. Hæc & id genus alia tolerauit Ecclesia, honorans & antiquitatem & simplicitatem interpretis: non subdolè & superbè, sed pio & humili stylo interpretantis. Neq; curauit magnopere de quibusdam solœcismis per eundem interpretem admissis, intelligens per solœcismos, si qui sint, sufficienter expressum esse sensum spiritus sancti loquentis. Sic olim docuit venerabilis Augustinus, cōsuetudinem vulgarem cum barbarismo plerunq; esse vtiliorem, quàm literatam integritatem Latini sermo-

D nis sua nouitate aut perturbantis ecclesiam, aut facientis sensum vel ambiguum, vel minùs apertum, vel minùs consonum sensui in suo fonte expresso. Sunt per viros in Latina arte eruditos nōnulli in æditione Latina solœcismi notati, cuiusmodi sunt: Neq; nubent, neq; nubentur. Magis plures estis vos. Pauperes euāgelizantur. Filius hominis non venit ministrari. Vt fructum plus adferat. Ad inuicem dicentes: Pœnitemini, quod est verbum Latinis inauditum. Deus intentator malorum est. Quos sermones, & id genus alios nonnullos sustinuit Ecclesia: ex eisdem planè intelligens verum spiritus sancti sensum in scriptura loquētis: considerans eiusdem interpretis simplicitatem, non voluisse in locis illis aut subdolè, aut de industria quicquam mutare, aut facere alienum à suo fonte: sed eum magis fuisse solicitum, vt etiam in sermone Latino seruaret præcedentis linguæ formam, quam plerunque non patitur Latinæ linguæ integritas. Vnde etiam sancti patres vetustissimi, Cyprianus, Hieronymus, & Augustinus, in lingua Latina eruditi, huiuscemodi solœcismos in scriptura sacra non horruerunt, vtentes verbis æditio-

Paulus ad Corint.

Augusti. lib. 2. de Christiana doctrina ca. 13

Matth. 22. Matth 6. Luc. 7. Matth. 20. Iohan. 15. Actuum 2. Actuum 3.

G nis

Hieron. in 22. cap. Matth. nis nostræ. Cyprianus in libro ad Quirinum: Neque nubunt, inquit, neque nubuntur. Hieronymus in commentariis super Matthæum, vtitur æditione nostra Latina, vtens verbo nubi: Quàmuis Latina, inquit, consuetudo Græco idiomati non conueniat. Insuper locutionem illam Matt. 6. Nónne vos magis pluris estis? ipse dimisit vt habetur in æditione nostra. Et illam item: Pauperes euangelizantur. dimisit intactam. Vnde neque Euangelistæ, neque Apostoli magnopere de ratione sermonis Grammatici curauerunt. Sunt etenim in Græco sermone, quem & ipsi Euangelistæ atque Apostoli & ædiderunt, & scripserunt, nonnulla posita præter rationem Grammaticam, quemadmodum testantur viri in Græcis literis eruditissimi. Deinde Latinorum Ecclesia, videns apud Hebræos forsitan & Græcos varia esse exemplaria, & ideo suspectam habens fidelitatem codicũ eorum, perstitit in æditione Latina inueterata atque vulgari: iudicans pro illis temporibus esse vtilius, manere in æditione recepta, legentium vetustate firmata, quã æditionem nouam, etiam magis euidentem & consonam suo fonti, publicè in ecclesiis legendam atque cantandam recipere, & turbare simplicium fidem. Interim tamen non vetuit Ecclesia, vel pia nouorum interpretum studia, vel nouas eruditissimorum virorum æditiones: ex quarum profectò collatione nostra magis intelligimus, magisq; penetramus in sacrarum scripturarum sensus. Cæterùm non oportet quod olim sub Hieronymi seculis, pro conditione illorum temporum Ecclesiæ fuerat vtile, id etiam nũc vtile esse. Ideo etsi olim expediebat ecclesiæ æditionem nouam in vsum recipere, non tamen hinc oportet sequi, nunc esse vtile aliam nouam recipere. Olim magna erat Latinorum codicum varietas, & interpretum dissonãtia, quæ ingerebant multis in scripturæ locis de textu scripturæ sacræ quæstiones: super quibus dissoluendis, Latini patres nihil certi habẽtes indigebant aliis duabus linguis, Hebræa videlicet & Græca. Sed nobis iam in vsu habentibus vnicam æditionem Latinam, ad vetusta Latinorum exẽplaria emendatam, etiã olim ex suis fontibus examinatã, nõ deinceps opus est sic recurrere. Neq; enim possumus iam sic suspectam habere hanc nostram æditionẽ, quẽadmodum illi olim suspectas habere poterant interpretũ Latinorum varietates: præsertim cùm etiam tẽporibus his pleraque volumina Græca inter se varient & discrepent, quemadmodum & diuus ipse Hieronymus testatur in commentariis super caput quintum epistolæ ad Galatas. Scio, inquit, in Latinis codicibus in eo testimonio, quod suprà posuimus: Si tradidero corpus meum vt glorier. haberi ardeam pro glorier: sed ob similitudinem verbi, qua apud Græcos ardeam & glorier vna parte literæ distinguitur, apud nostros error inoleuit. Sed & apud ipsos Græcos exemplaria sunt diuersa. Proinde & Ambrosius in commentariis epistolæ ad Romanos capite quinto, & in commentariis epistolæ ad Galatas capite secũdo, Græcorũ codices postponit Latinis, arbitrans magis Latinis codicibus, quàm Græcis fidem esse adhibendam. Vnde & ex doctrina diui Hieronymi discimus, quibusdam in locis æditionem nostram Latinam esse emendatiorem quàm Græcorum codices. Nam primæ ad Corint. 7. quod legimus in vulgatis Latinorum codicibus (& diuisus est) hoc Hieronymus scribit esse apostolicæ veritatis: quod tamen in Græcis exemplaribus non sic habetur. Si apostolica veritas habeat quemadmodum nos habemus, hoc videlicet pacto: Qui cum vxore solicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ domini sunt. Et Græci codices non sic, sed aliter habeant, hoc videlicet pacto: Qui verò duxerit vxorem, solicitus est de his quę sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisa est mulier & virgo: consequens est exemplaria Latina in quibusdam esse veritati apostolicæ magis cõsona q̃ Gręca. Quamob rem ex eo quòd ipse Hieron. dicit, aliter interdũ haberi in Græco quàm habeat

Hieronymus

A B C D

æditio

æditio nostra Latina: non oportet consequẽs esse eandem æditionẽ Latinam non
A esse diui Hieronymi, purã, castigatam, aut emendatam ad verorum codicum Græ
corum fidem. Vnde ipse testatur nouum testamentũ se ita castigasse, vt ea quæ sen
sum variarent solùm corrigeret, dimissis cæteris vt fuerant, etiã si illa minùs forsi-
tan aptè, ac contemptibili sermone scripserit interpres. Vnde ipse ad Paulinum:
Nolo, inquit, vt offendaris in scripturæ sacræ simplicitate, & quasi vtilitate verbo
rum, quæ vel vitio interpretum, vel de industria sic prolata sunt, vt rusticã concio
nem faciliùs instruerent, & in vna eadẽq; sententia aliter sentiret doctus, aliter in-
doctus. Gregorius in præfatione beati Iob: Non barbarismi confusionem deuito,
situs motusq; præpositionũ etiam casusq; seruare cõtemno: quia indignum vehe-
menter existimo, vt verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neq;
etiã hæc ab vllis interpretibus in scripturæ sacræ authoritate seruata sunt. Humi-
B li, simplici & inaffectato sermone vsus est Christus, vsi sunt Apostoli, librorũ sa-
cræ scripturæ authores. Nõ in persuasibilibus humanæ sapiẽtiæ verbis sermo meus 1.Cor.2.
est, inquit Paulus, sed in ostensione spiritus & virtutis, &c. Item: Misit me Chri- 1.Cor.1.
stus euangelizare, non in sapiẽtia sermonis, vt non euacuetur crux Christi. Paulus 2.Cor.11.
cùm dicit: Etsi imperitus sermone, sed non scientia: non tantũ humilitatis & mo-
destiæ causa, sed verè hoc dixit, quemadmodum docet diuus Hieron. in commen
tariis ad Gala.5. tractans sermonẽ Apostoli, inferentis singularem numerũ plurali:
Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis: considerãs
teipsum, ne & tu tenteris. Paulus Hebræus ex Hebræis, & qui esset in vernaculo
sermone doctissimus, profundos sensus, inquit Hieron. aliena lingua exprimere
non valebat: nec curabat magnopere de verbis, cùm sensus esset in tuto. Plerũq;
igitur humilis, & præter rationẽ artis Grammaticæ, est scripturæ sacræ sermo, etiã
C in suo fonte conscriptus. Neq; tamen stylo huic quantũuis humili iam sua deest
eloquentia, qua in canonicis libris voluit vti spiritussanctus, absq; affectata sermo
nis elegantia rhetorum ac oratorũ huius mundi, verbis sua adest eloquentia, suaq;
vis persuasoria, foris aures demulcens, intusq; sensum carnis oblectans & alliciẽs.
Porrò diuinæ scripturæ sermonibus adest quędã vis longè præstantior, sublimior,
ac vehementior, mirabili quadam energia intus penetrans lectoris animum, hu-
militer, piè ac studiosè intentum. Ad lectionem scripturæ sacræ quantũuis humi
li ac rudi stylo conscriptæ, quis vnq̃ accessit qui non inde calorem quendam cœ-
lestis ignis hauserit? suauitatẽ quandam cœlestis spiritus sentiens, magis intus in se
creto cubiculo cordis, q̃ vllis valeat foris exprimi sermonibus eloquentiæ huius
mundi. Nec mirum, verba enim scripturæ huius, eloquia sunt diuini spiritus: qui
cùm, vt inquit Sapiens, sit disertus, seu facundus, omnium artifex, omnis eloquẽtiæ
fons, reseruauit in suis sermonibus sibi peculiarẽ quandam sententiarũ composi-
D tionem, styliq; ornatum congruum viris fide dignissimis, & loquuturis de rebus
altissimis atq; verissimis. Vnde August. lib.4. de doctrina Christiana quæstionem Cap.6.
mouet: Vtrùm authores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata, canonẽ nobis Authores scri
saluberrima authoritate fecerunt, sapientes tantũmodò, an eloquentes etiam nũ- pturæ sacræ
cupandi sunt. Respondens: Quæ quidem quæstio, inquit, apud meipsum, & apud eloquentes.
eos, qui mecum quod dico sentiunt, facilimè soluitur. Nam vbi eos intelligo, non
solùm nihil eis sapientius, verùm etiã nihil eloquentius mihi videri potest. Et au-
deo dicere, omnes qui rectè intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere, nõ
eos aliter loqui debuisse. Sicut enim est quædam eloquentia, quæ magis ætatem
iuuenilẽ decet, est & quæ senilem: nec iam dicenda est eloquentia, si personæ non
congruat eloquentis: ita est eloquẽtia, quæ viros summa authoritate diuinos de-
cet. Vbi verò eos non intelligo, minùs quidem mihi apparet eorum eloquentia:
sed eam non dubito esse talem, qualis est vbi intelligo. Cui sanè eloquentiæ obscu-

ritas quędam miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, tam inuentione quàm exercitatione deberet. Patres ergo nostri, quorum scripta diuinitus inspirata, canonem nobis saluberrima authoritate fecerunt, præditi fuerunt non tantummodo sapientia, sed & eloquentia: non ea quidem quæ iuuenilem decet ætatam, sed senilem, virosq; summa authoritate dignissimos, planeq; diuinos, qui spiritu sancto suos libros ita composuerunt, vt eloquentiam ipsam nec improbarēt, nec ostentarent: tali quadam eloquentia vsi, qualis personis ipsis congruebat. Supradictis consideratis, facile est intelligere vtriusque partis argumentum. Ad primum quod dicitur: Hieronymus hanc æditionem fecit eo spiritu, quo & ipsa est ædita à prophetis in suo fonte. Respondeo: Hieronymur quidem fecit æditionē suam eodem spiritu quo & prophetæ suam scripturā æddiderunt in suo fonte: sed necessariis aut verisimilibus argumentis superius positis, persuasum est eruditis quibusdam, hanc non esse eam puram, quam Hieronymus castigatā reddidit. Verùm donemus hanc talem esse, eamq; eodem spiritu factam esse, quo & scriptura ipsa est à prophetis in suo fonte ædita, non inde cōsequens est, Hieronymum accepisse mysticam visionum propheticarum intelligentiam, tam planè quàm acceperunt prophetæ visiones illas propheticas describentes. Nam secundùm doctrinam Apostoli 1. ad Cor. 12. idem spiritus sanctus in diuersis membris corporis Christi diuersa habet officia, diuersaq; operatur & dona. Vnde dicitur spiritus prophetiæ & intelligentiæ reuelationum mysticarum, spiritus sapientiæ, spiritus operationum, virtutum, seu miraculorum, spiritus doni linguarum, spiritus fidei, spiritus charitatis. Sanctus Dauid spiritu charitatis noluit ædificare templū Dei: sed non id voluit ex prophetico spiritu Dei reuelantis vt hoc faceret. Quàmuis igitur concedamus sic esse, quòd sacram scripturam Hieronymus traduxerit in Latinorum linguam spiritu charitatis, non tamen inde conficitur, eundem traduxisse omnem scripturæ locū ex illuminatione spiritus aperientis ei sensum, vt quēlibet scripturæ locum tam clarè intelligeret, quàm intellexit propheta qui eandē scripturam in suo fonte dictauit, irradiante prophetica visione. Aliud est interpretis officium, aliud prophetę. Vnde traducere scripturam ex suo fonte in aliam linguā potest esse opus humanum absq; spiritu fidei & charitatis. Et si fiat virtute spiritus sancti operantis, potiùs pertinet ad donum linguarum, q̄ ad donum intelligentiæ scripturarum. Potest enim quis rectè vertere propheticā aliquam visionem nesciens tamē mysticam illius significationem. Hieronymus aūt, quia ex spiritu fidei charitatis ad traducendum scripturas accessit, si vspiam errauerit, perniciosè deceptus non fuit, nec à veritate fidei in translatione deuiauit, nec vllis in locis adhuc compertus fuerat à mente scriptorum deuiasse. Vnde Hebræi teste Augustino interpretationem eius sub illis seculis fatebantur esse veracē. Cęterū ipse traducens scripturā sacrā, egit quidē negotiū totius Ecclesię, quę non fallitur: sed non inde consequens est, æditionē eius nusquā aberrare ab Hebraica veritate. Aliud est iussu Ecclesię nouum testamentum castigare: aliud est, id quod castigatum est iussu Ecclesiæ in singulis sic approbare, vt nō liceat vnq̄ hęsitare aut dubitare, ne fortè interpres non rectè scripturā verterit. Neq; enim tenemur credere æditionem cuiusquā sic esse in omnibus consonā, nisi vel eam ad suum fontem conferentes talem esse videamus: vel ecclesia vniuersalis, aut spiritu sancto, aut experimento edocta, authoritate sua definiat eam penitus sic consonam esse. Ad secundum argumentū quo assumitur: Si Biblia nostra Latina in quibusdam deuia foret, aut à Græco, aut ab Hebraico sensu, nihil authoritatis esset in illa. Dicimus hoc non consequi. Recepta enim hæc nostra translatio Latina suā habet authoritatem apud Ecclesiam Latinam, quæ recepit eam tanq̄ diligenter discussam & examinatam, & cum scripturis in suo fonte sedulò collatā, æditam ab interprete,

Margin notes: Solutio argumentorum. (A) — B — Ad Cor. 12. — Spiritus charitatis, Spiritus fidei, Spiritus prophetarum. — C — De doctrina Christ. lib. 2. cap. 43. — D. — Solutio 2. argumenti.

A te, qui subdola interpretatione, neq; celauit, neq; adiecit, neq; subtraxit quicquã
in omnibus scripturæ locis, nusquã deuius à fidei Christianæq; religionis mysteriis
atq; præceptis, super quibus præcipua est controuersia Christianę Ecclesię cũ
Iudæis & hæreticis, quemadmodum & apud Ecclesiam primitiuam olim suam ha
buit authoritatem septuaginta interpretũ æditio, ex qua & Christus & Apostoli
probauerant fidei nostrę mysteria. Neq; consequentiam probat verbum citatum
ex Augustino, qui loquitur de scriptura, quæ ædita manet in suo fonte incorru-
pta, in qua nihil est deuium. Secus est de scriptura traducta, de qua possumus suspi
cari, ne fortè interpres in quibusdam non rectè fuerit assecutus mẽtem authoris.
Neq; inde consequens est, totam huius scripturæ authoritatem corruere. Quem-
admodum enim sub seculis illis, quibus vniuersæ ecclesiæ vtebantur septuaginta
interpretibus: catholici innitebantur eorundem septuaginta interpretũ æditio-
B ni, quam quotidie legebant, audiebant, cantabant, atq; in sententiis fidei corrobo
randis citabant: quæ tamẽ ędítio vt in multis diminuta, in quibusdam superflua,
in aliis difficilis & obscura, non penitus consentiebat cum Hebraica veritate. Sed
non inde consequens est in illis scripturis. 70. interpretum, non fuisse quicquã au-
thoritatis. Quandoquidem & Christus, & Apostoli ad ponendũ primordia Chri
stianæ fidei sunt vsi translatione illa tanq̃ recepta. Neq; itẽ sequitur, quòd patres
illius seculi vtentes illa, fecerint aut Christianę ecclesię fidem vacillare, aut Eccle-
siam vti scriptura apocrypha & suspecta. Nam quoties nobis cũ hęreticis dispu-
tatio est, rara est cõtrouersia de dissonantia æditionis nostræ ab Hebraica aut Grę
ca veritate. Vnde & hactenus Ecclesia manet cõtenta æditione ista tanquam lon-
go vsu atq; experimento comperta, nusquam perniciosè aut fallaciter deuiare.
Quotquot fuerunt hactenus viri linguarum peritissimi, conferentes hanc ęditio-
C nem nostram Latinam cum scripturis in suo fonte æditis, si aliquot in locis & eis
quidem paucissimis, certò demonstrauerint aliquid esse vtcunq; deuium, aut alie-
num à veritate Græcæ fidei, in qua nouum testamentum est scriptum, nusquã ta-
men ex Græcis exemplaribus inuenerunt aliam aut fidei, aut præcepti normam:
sed paucis quibusdam exceptis indicauerunt solũ vel solœcismos, vel voces ine-
ptas latini sermonis, vel varietates codicũ & exemplariorum, vel locos nũc obscu
ros seu ambiguos, nunc deprauatos, nunc aliquantulũ additione vel subtractione
immutatos, secundũ eam mutationẽ, quę sensum in fide & moribus nõ peruertit.
In superioribus recitauimus nonnullos tales scripturę locos. Vnde & 1. ad Cor. 15.
Græcorũ codices inter se variant. Quidã habent sensum secundũ vulgatã æditio
nem nostrã: Oẽs quidem resurgemus, sed nõ omnes immutabimur. Alij aũt sen-
sum longè aliũ: Non oẽs quidẽ dormiemus, omnes tamẽ immutabimur: quẽ secu
D ti sunt veteres, Tertul. Orig. Theophil. & Chrysost. Hieronymus in epistola ad
Minerium & Alexandrũ, vtrãq; lectionem cõmemorans, pręfert eam qua nunc
vtitur vulgata æditio. Hic etsi sint contrarij sermones, non sunt tamẽ sententię cõ
trarię. Vnde diligenter considerato ordine sententiarum Apostoli in illo cap. 15.
quibusdam magis congrua veritati apostolicæ videtur Græcorũ lectio, vt intel-
ligamus: Non omnes dormiemus, scilicet in puluere, veluti qui in aduentu Do-
mini reperiemur viui: omnes tamen immutabimur in corruptionẽ & immorta-
litatem ęternę glorię, intelligẽdo non omnes absolutè, sed eos omnes qui fuerũt
iustificati per Christum, de quibus præmisit: In Christo omnes viuificabũtur. de
quibus & subiungit: Mortui resurgent incorrupti. Rursus sub Hieronymi seculo,
Latina exemplaria quibusdam in locis magis quàm Græca, erant consona aposto-
licæ veritati, quemadmodum ex superioribus patet de verbo Apost. 1. ad Cor. 7.
Et diuisus est. Proinde ex eo quòd exemplaria Græcorum interdũ & id quidem
rarissimè, nunc alium habeant sensum, quàm æditio Latina, non est consequens

Aeditio. 70. interpretũ olim habuit authoritatẽ, qua & vsi sunt Christus & Apostoli.

eandem æditionem Latinã esse deuiam à veritate suæ originis, nisi ex patribus ostendatur, Grecos codices illis in locis habuisse olim sic vt nũc habent, eosq; propterea deprauatos nõ esse. Deinde hęc cùm sint numero paucissima, vel de locis scripturæ ambiguis, etiam olim notatis à patribus inter se nõ penitus conuenientibus, vel de rebus gestis, quę siue sic, siue aliter contigerunt, possunt fidẽ & mores ędificare, nõ sunt propter quæ oporteat turbari, vel mouere interminabiles quęstiones, suscitare contentiones & rixas, & concitare schismata, & suspectam facere sanctorum patrum authoritatem, & elaboratissimas scripturarũ expositiones, ac A

Argumenti 3 solutio. interpretationes reddere contemptibiles. Ad tertium argumentum similiter dicimus, consequentiam esse inualidam. Nam fidei & morũ præcepta aliaq; ad salutem vtilia, sufficienter sunt expressa & declarata in æditione nostra Latina, eaq; in quibus discrepat æditio nostra Latina à veritate Græca, non multùm iuuare possunt hæreticos. Quamobrem non oportet nos turbari, si quibusdam in locis æditionis nostræ scriptura sit vel ambigua, vel obscura, vel suspecta, tanquã aliquantulum deuia à mente scriptoris. Quemadmodum neq; oportet nos turbari, si in lege Moysi, in prophetis, in Apocalypsi Iohannis, cæterisq; scripturis, dicantur esse sermones quidam difficiles, obscuri, quorũ sensus in hodiernum vsq; diem est incertus & ambiguus, tam Christianæ ecclesiæ, quàm Hebræorum synagogæ. Modò hoc sciamus, omnia saluti nostræ vtilia, quæ significantur in locis illis obscuris, vel alibi, lucidè & clarè explicari tam fidei nostræ mysteria, q̃ Christianorum morum dogmata: vel non inducere aliam fidem, aut viuendi regulã, vel non multùm facere ad fidei causam, quam Ecclesia habet cum Iudæis & hæreticis. Proinde perniciosè fallitur, quisquis ex Hebræorum aut Græcorum textu conatur se posse vel inuenire aliam fidei regulam aut alia Christianorum morum præcepta, vel demonstrare in docendis eisdem moribus, ac fidei regulis hactenus B C

Argumenti 4. solutio. errasse Ecclesiam Latinam. Ad quartum argumentum quo dicitur: Deus dedit Ecclesiæ Latinæ sacrosanctũ scripturarum canonem, omni errore carentem.

Respondeo. Deus dedit vtiq; populo suo sacrosanctum scripturarum canonem cœlestemq; philosophiam, omni errore carentem in suo fonte suaq; origine. Sed non est inde consequens, ęditionem vel huius, vel illius interpretis vt talem esse acceptandam. Vnde neq; ipse Hieron. suam æditionẽ vt talem habere voluit, plerisque in locis ambiguam & suspensam tenens sententiam, & relinquens in alterius iudicio, siue sic, siue aliter velit interpretari. Tam in Græcis quã in Hebręis bibliis sunt sermones quidam ancipites, non solùm secundùm æquiuocationẽ vocabulorum, sed & secundùm casus, tempora, distinctiones ac pronunciationes. Quibus fit, vt pleriq; sermones scripti in suo fonte suaque origine ambigui & incerti, occasionem dederint interpretibus, nunc sic, nunc aliter interpretandi. Neque hic sequitur Deum aut non satis Ecclesiæ Christianæ consuluisse, aut maiorẽ D

Hieronymus in epistola ad Suniam. curam habuisse de synagoga Moysi, quàm de Ecclesia Christi, dum legẽ à Chaldæis igne consumptam, reparat illis per Esdram sacerdotem. Deus nempe sufficienter prouidit Ecclesiæ, dum per Christum, Euangelistas & Apostolos aperuit & reuelauit fidei mysteria, clausa & obumbrata in obscurissimis locis scripturarum legis veteris, tametsi non omnes eiusdem legis locos sigillatim in scripturis nouæ legis declarauerit. Maioris beneficij est aperire sensum, & reuelare internos hominum oculos, vt cõsiderent mirabilia in lege sub vmbris & figuris velata, quàm easdem legis vmbras & figuras semel sublatas foris in mẽbrana restituere. Insuper maioris beneficij est in scripturis euangelicis & apostolicis huiusmodi mysteria declarare, quàm scripturas in libris legis & prophetarũ semel consumptas reparare. Ad quintũ & sextum argumentũ patet responsio ex supradictis.

Argumenti 5 & 6 solutio. Varietas enim codicũ & exemplariorum, non arguit vniuersalem scripturæ deprauа-

A prauationem, quantum ad vetus testamentum attinet, non est verisimile Hebræos Iudæos tam longè lateque dispersos, conspirasse in corruptionem suorum voluminum, & se voluisse priuare veritate scripturarum, ex quibus tantopere expectant suum futurum Christum. Quantum verò ad nouum attinet testamentũ, verisimile est, si Græci suos codices noui testamenti voluissent deprauare, id potissimum fecissent his in locis, in quibus res tractantur, super quibus iam olim inceperunt ab Ecclesia Latina dissentire: sed huiuscemodi loca videmus cum vetustissimis exemplaribus conuenire. Ergo neque alius locus vllus debet haberi suspectus, tanquàm à communi Græcorum schola deprauatus. Ad verbum Origenis, homilia octaua super Matthæum, Respondeo vtiq; verum esse quòd Origenes doceat ibidem, suo seculo multam esse differentiam inter Græcorũ exemplaria: sed hanc differentiam docet non de industria Ecclesiæ Græcorum, sed ex

B negligentia scriptorum aut sciolorum, perperam corrigentium libros, esse profectam. Quod, vt pateat, eius textum Latinum versum adducimus: Multam, inquit, differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligentiam scribentiũ, siue ex temeritate quorundam, siue propter eos qui negligunt emendare scripturas, vel propter eos, qui quod ipsis videtur in emendationibus vel adijciunt, vel subducunt. Ad ea quæ in corroborationem argumenti ex Origine adducuntur, eundem videlicet Origenem suo seculo non fuisse ausum in nouo testamẽto per obelos & asteriscos pronunciare, quid apud Græcam veritatem haberetur, quod tamen erat ausus in veteri testamento facere. Respondeo, verbum hoc Origenis vtique concludere, Origenem sic opinatum esse, & se non fuisse cõfisum vllis exemplaribus Græcis, tanquam prorsus integris, puris, nullaque sui parte vitiatis, & neque nos sic fidimus: sed non inde consequitur Origenem suis seculis existimasse,

C Græcorum codices esse vniuersaliter, & de industria vllis in locis deprauatos, alioqui ipse sibi Origenes foret contrarius. Hieronymus quoque centum & quinquaginta annis posterior illo, fecisset imprudenter, tentans nouum testamentum restituere veritati Græcæ fidei. Vnde ex collatis exemplaribus casu deprauatis, sæpe deprehenditur vera lectio, propterea quòd sæpenumero fit, vt quod in vno codice est deprauatum scriptorum incuria, in alio codice reperiatur integrum. Hunc etiam in modum sententias Ambrosij & Hieronymi dicimus superioribus sententijs non obuiare. Neque enim Ambrosius vniuersaliter loquitur, omnes Latinorum codices esse emendatiores, quàm Græcorum, sed particulariter & indefinitè dixit, quosdam codices Latinorum esse emendatiores, quos temporum simplicitas seruauit incorruptos, Deinde Hieronymus in præfatione super Pentateuchum, non asserendo dixit emendatiora esse Latina exemplaria, Hieronymus

D quàm Græca, & emendatiora esse Græca quàm Hebraica: sed hoc inducit tanquã absurdum. Vnde & ipse in epistola ad Suniam & Fretelam: *Sicut in nouo testamento, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo nouum scriptum est testamentũ, ita in veteri testamento, si quando inter Græcos Latinosque diuersitas est, recurrimus ad Hebraicam veritatem.* Approbat & hanc sententiam Augustinus in lib. 2 Augustinus de Doctrina Christiana, cap. 14. Vnde Hebræis scripturis, si Iosepho credimus, nec adijcere, nec auferre quisquã præsumpsit. Quinimo illustrium virorũ quosdam id tentare ausos legimus, aduersa mentis valetudine & languore corporis tamdiu conflictatos, donec ab incepto desisterent. Hic iam sunt qui dicunt huiuscemodi Hieronymi & Augustini sententias accipiendas secundum tempus, quo erat numerosa Latinorum codicum varietas & corruptela, in quo nondum ab Ecclesia erat recepta, qua nunc vtimur, translatio Hieronymi, qui neque vetus testamentum ex Hebræo in Latinum verterat, neque nouum adhuc Græcæ

 fidei

fidei restituerat. Iam autem postquam recepta, inquiunt, est Latina nostra æditio, approbata atque inuenta non esse vspiam deuia à veritate suæ originis, non amplius est nobis recurrendum ad Hebræorum vel Græcorum volumina. Respondeo vtique verum esse sub illis temporibus magis vrgentem, magisque necessariam fuisse causam recurrẽdi ad Hebræorum vel Græcorũ volumina, quàm nunc est. Tunc erat Latinorum interpretum numerosa varietas, propter quam exoriebantur inter Latinos quæstiones multæ, super vera æditione scripturæ sacræ sic translata. Post translata autem & emendata ab Hieronymo exemplaria, cæteris exemplaribus paulatim ab vsu deficientibus, permansit Ecclesia in simplicitate huius æditionis Latinæ: quæ siue Hieronymi sit, siue alterius, siue mixta, quantum ad regulas fidei attinet, & Christianos mores, à veritate Græca & Hebraica non discrepat. Quamobrem non tanta fuit posteris necessitas recurrendi ad fontem Græci vel Hebraici sermonis. Vnde Hieronymus & Augustinus non absolutè dicunt sacræ Theologiæ studioso semper esse recurrendum ad Hebræa & Græca exemplaria, sed restrictè loquuntur: Si quando, inquiunt, apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, ad fontẽ est recurrendum. Verùm non inde consequens est, quin etiam post Hieronymi secula sacræ Theologiæ studiosus possit recurrere ad fontem Hebraici aut Græci sermonis, ad intelligendum ac interpretandum locos quosdam in æditione nostra Latina aut obscuros, aut ambiguos, minus cõgruè, vt videtur, positos. Ad argumentum septimum, sumptum ex verbo Hieronymi, suspicantis veteres Hebræorum libros olim aliter habuisse, quàm nunc habent. Dicimus Hieronymum suspicatũ esse, post Christum incarnatum quædam Hebræa volumina esse deprauata in locis quibusdam, & eis quidem paucissimis, quæ & in alijs aliter scripta & citata inueniebat. Neque oportet, si Hebræorum codices quibusdam in locis possunt haberi vt suspecti, quòd ergo possint rationabiliter haberi tanquam suspecti in singulis locis. Stultum est enim dicere eos esse de falsatione suspectos illis in locis, in quibus consentiunt vniuersi, tam vetusti quàm noui. Vnde Hieronymus ipse tractans illud Apostoli ad Galatas 3. Quicunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hunc morem habeo, inquit, vt quotiescunque ab Apostolis de veteri testamento aliquid sumitur, recurram ad originales libros, & diligenter inspiciam, quomodo in suis locis scripta sunt. Inueni itaque in Deuter. hoc ipsum apud septuaginta interpretes ita positum: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus sermonibus legis, vt faciat illos. Apud Hebręos autem legimus: Maledictus qui non permanet in sermonibus legis, nec eos opere perficit: vbi nec omnes, nec omnibus legimus. Sic quoq; Aquila, Symmachus, & Theodotion, sine vniuersalitatis nota sunt interpretati. Ex quo intelligimus, inquit Hieronymus, Apostolum vt in cæteris sensum magis testimonij posuisse, quàm verba: & incertum habemus, vtrùm septuaginta interpretes addiderunt omnes vel omnibus, an ita in veteri Hebraicó fuerit, & postea à Iudæis deletum sit. In hanc suspitionem me, inquit, res illa stimulat, quod verbum Omnis, & in omnibus, quasi sensu suo necessarium ad probandum illud: Quòd quicunque sub operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Apostolus Hebreæ peritiæ & in lege doctissimus, nunquam protulisset, nisi in Hebræis voluminibus haberetur. Quamobrem Hebræa Samaritanorum volumina relegens, inueni Hebraicum verbum, quod interpretatur, omnis, siue in omnibus. Frustra igitur tulerunt id Iudæi, ne viderentur esse sub maledicto, non potentes implere quæ scripta sunt. Ex his igitur consequens est, Hieronymũ fuisse suspicatum, Iudęos nonnullis in locis deprauasse scripturæ sacræ libros: sed hanc deprauationem non fuisse

[Margin notes: A (beside line 2); "August. 2. de Doct. cap. 11. Hieron. ad Galat. 3." and B (beside "rendi ad fontem..."); "Argumẽti septimi solutio." (beside "aut obscuros..."); C (beside "beri vt suspecti..."); "Hieron. ad Gala. 3." (beside "ctans illud Apostoli..."); D (beside "gis, nec eos opere..."); "Ad Galat. 3." (beside "intelligimus, inquit...")]

A fuisse tam vniuersalem, quin possit emendari, collatione facta ad cætera exemplaria. Sed siue sic, siue aliter fuerit factum, certum est ea, quæ etiam in hæc vsque tempora, de inimicorum nostrorum codicibus proferuntur, sufficere ad omnia fidei nostræ mysteria comprobanda. Quandoquidem omnia loca, ex quibus fidei nostrę argumenta sumuntur, videmus vetustissimis eorum exemplaribus concordare, & sic esse scripta, quemadmodum leguntur ab antiquis fidei nostræ patribus. Ad aliud, quod in argumento assumitur, Ecclesiam per Damasum Papam æditionem Hieronymi approbasse, satis mihi videntur respondisse, qui dicunt, aliud esse iussu Ecclesiæ aliquid castigari, seu transferri: aliud est illud, quod castigatum seu translatum est, eiusdem Ecclesiæ authoritate sic approbari, vt non liceat vspiam, neque de interpretatione, an rectè sit facta, dubitare, neque quod interpretatum est, collatione facta ad scripturam originalem, examinare. Ostensum est in superioribus probabile esse, hanc quam habemus æditionem, non esse eam puram, quam Hieronymus castigauit. Verùm demus nos habere illam, sentiamusq́; eam ita esse authoritate apostolica approbatam, vt illi sit standum semper in regula fidei, ac Christianorum morum: sed non inde sequitur, nobis non licere conferendo, recurrere ad fontem Gręcæ vel hebraicæ veritatis, & examinare, si fortè melius valeamus scripturam ex fonte, quàm ex riuis intelligere. Insuper demus, authoritatē Ecclesiæ approbasse æditionē Hieronymi in omnibus veram: non tamen inde conficitur, quin vtile sit interdum recurrere ad fontem & originem scripturæ. Tractu enim temporis fieri potest, vt loca quædam tum multorum examinatione, ac discussione, tum hæreticorum perturbatione, tum praua sciolorum expositione reddantur in æditione Latina, vel dubia, vel ambigua, vel perperam intellecta ad sensus quosdam alienos, de quibus non cogitauit interpres. Pro quibus absoluendis, recurrendum est ad scripturas æditas in suo fonte. Ad octauum argumentum respondeo, non oportere nos recipere, quę in Iudæorum Talmud, aut in Tiquyn sofrim asseruntur vera esse. Vnde & tiquyn sofrim, & Talmud, sunt mendacia scribarum, de quibus tunc futuris vaticinatus fuerat Hieremias cap. 8. Verè mendacium operatus est stylus mendax scribarū. Ex illis ergo libris non oportet credere, Hebraicum textum olim ante Christum natum, fuisse falsatum, Iudæosque sub Christo non habuisse verum scripturæ sacræ textum. Vnde neque Christus in euangelijs, neque Paulus suis in epistolis, cæterive Apostoli vspiam leguntur arguisse Iudæos, quòd aut falsauerint, aut deprauauerint scripturas veteris legis: quin potiùs ad easdem scrutandas remiserunt illos, docentes in lectione veteris testamenti velamen esse positum super corda eorum, vt non intelligant illud, donec conuertantur ad Christum. Vnde & in hodiernum vsque diem crediderunt patres orthodoxi, Iudæos esse custodes seu capsarios librorum, ex quibus adferuntur fidei nostræ testimonia, etiam contra ipsos in scripturis exponendis excęcatos. Diuus Thomas in commentariis ad Romanos nono, credidit vsque in sua tempora Iudæos custodijsse fidei nostræ libros. Cæterùm donemus istam tyquin, seu correctionem sic à scribis esse factam ante Christum, nihil inde sequitur contra sententias patrum recitatas. Quandoquidem & illa admodum pauca, quæ sofrin, id est, scribæ erasisse feruntur, in suis quibusdam codicibus notantur, & designantur. Quo fit, vt ipsi rabbini in occulto habeant veram scripturam integram, quam simplici populo & gentibus propter causas quasdam tradunt alterā, & in quibusdam immutatam. Quemadmodum sub Ptolemæo septuaginta dederunt gentibus scripturam hanc versam, quibusdam in locis alteram, nonnullis mysteriis ex causa tacitis & suppressis, quod quemadmodum illi iusta fecerunt ratione, ita & sofrim, id est, scribæ, sapientes, iusta, inquiunt, ratione fecerunt istam tiquyn, id est, correctionem. Videntes

Solutio argumenti.

dentes enim ſcripturas, per ſeptuaginta interpretes in Græcum verſas, gentibus publicari: conſiderantes inſuper Prophetas, quibuſdam in locis attribuiſſe Deo nonnulla, quæ æſtimabant vel dedecoroſa, vel impoſsibilia, quædam etiam riſu digna, & contemptibilia, quibus apud gentes, huiusque mundi ſapientes, ſimplicemque populum Prophetarum ſcripturæ redderentur contemptibiles, iudicauerunt eſſe vtile de eorundem Prophetarum ſcripturis abradere quædam, exiſtimantes illa tanquam abſurda, Deoq; indigna. Verùm ſcribę hac in re habentes zelum Dei legisque illius, non ſecundùm ſcientiam, deprauarunt potiùs atque falſarunt ſcripturas. Ignorantes enim diuini conſilij altitudinem ſtatutam ſuper humanum genus, redimendum per Chriſtum, verum Deum & hominem, ſtultè arbitrati ſunt, bonum eſſe tollere literam vnam aut alteram de lege, pro gloria & magnificentia Dei. Et iſte, quemadmodum diximus, eſt ſtylus mendax ſcribarũ, eradentium ea, in quibus latebant inclyta quædam, grandia, & ſublimia myſteria, cõſona Chriſto: qui pro nobis factus eſt vilis, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Hæc de tiquyn ſofrim. Verùm quia eccleſiaſtici patres, Hieronymus, Chryſoſtomus, cæteriq; non meminerunt huius tiquyn, vtentes textu Hebraico ſecundum formam, quam ipſi Hebræi iudicant correctam, videtur magis veriſimile hæc à Iudæis eſſe ſubdolè cõficta, vt & ipſi deinceps in cæteris ſcripturis, quæ de Chriſto ſunt, haberent occaſionem ſcripturas Prophetarum alterandi. Hæc autem à Iudæis eſſe facta ante Chriſti aduentum hinc colligitur, quòd Ionatas Chaldaicus Prophetarum & Hagiographorum interpres, centum fermè annos ante Chriſtum, in ſua tranſlatione ſecutus eſt iſtam tiquym ſofrim ad Chriſtipolitanum dicentem, nullam nunc habendam fidem ſcripturis Hebraicis ſic per puncta deſcriptis, & interpretatis. Dicimus hoc dictum ſuperioribus non obſtare. Nam etſi nunc Hæbræi propter puncta aliter interpretentur, aliterque intelligant ſcripturam, quàm debeant, non tamen vniuerſaliter illa deprauauerunt. Sublatis enim punctis manet ſcriptura Hebraica in ſua origine. Ex ſupradictis facientes epilogum, aliquot colligemus concluſiones.

Prima concluſio. Prima eſt: Quàmuis olim ſub Origenis & Auguſtini ſeculis, Eccleſia catholica non habuerit veros Prophetarum & Euangeliſtarũ codices deſcriptos ipſorum manibus, neque vlla forſitan deſignata ſcripturæ ſacræ exemplaria, quibus fideret tanquam puris, integris, emendatis, & in nulla ſui parte deprauatis: non tamen inde conſequitur, tunc non fuiſſe recurrendum ad Hebræorum & Græcorum exemplaria. Nam & exemplaribus aliquantulum deprauatis & collatis inuicem, plerunque deprehenditur vera lectio: propterea quòd ſæpenumerò fit, vt quod in vno codice eſt deprauatum, in alijs multis reperitur integrum. Proinde interrogãtibus nos hominibus, vbinam ſit illa ſacroſancta Biblia, cui dicimus inniti fidem Chriſtianam. Reſpondemus: Si codices extarent, Prophetarum & Euangeliſtarum, Apoſtolorum manibus deſcripti, in vnum volumen collecti, illa foret ſacroſancta Biblia. Verùm illos codices tales eſſe non cognoſcemus, niſi fide per teſtimonia ſuccedentium Eccleſiarum. Ita & nunc dicimus ſacroſanctam Bibliam apud vnumquemq; eſſe, qui talem originalis Bibliæ codicem habet, non mendoſum, non corruptum, ſed tranſſcriptum ſecundùm veriſſimũ illius veræ Bibliæ exemplar. Talem autem codicem vſpiam nunc eſſe non oportet credere: ſufficit autem ſi credimus, quòd Eccleſia habens codices multos, ſecundum temporum ſucceſſiones conſcriptos, ſimul & habeat in illis veram ſcripturam ſacram, veram Prophetarum Apoſtolorumque doctrinam. Hanc autem in illo codice contineri purè & integrè, vel ſaltem accedere quàm maximè veriſimili colligimus argumento. Si codex ille vetuſtiſſimis exemplaribus, & recentioribus ſecundum ſucceſsionem temporum ſcriptis, aut penitus conſentiat, aut quàm-

A quàm minimè dissentiat. Neque oportet hac in re Ecclesiæ fidem vacillare, aut scripturarum authoritatem corruere, vel sacræ Theologiæ studiosos turbari, sicubi codices veteres discrepent inter se, cùm paucissima sint loca, quæ quantum attinet aut ad sensum, aut ad fidei ac morum regulam inter se dissideant. Omnis error quàmuis ad huius vitæ miserias pertinet, non omnis tamen est malum culpæ, etiam plerunque super rebus in scriptura assertis, quæ nondum videntur illic asserta esse. Errare in his rebus, inquit Augustinus, quibus nihil interest ad consequendum regnum Dei, vtrùm credantur aut non credantur, non arbitrandum est esse peccatum. In primordijs fidei nonnulla erant Christianæ religionis dogmata, quæ vel nondum erant elucidata, vel nondum in quæstionem venerant, quæ accedentibus hæreticorum quæstionibus, agitata sunt, & declarata apertius. Rursus quædam vel ignorauit, vel in dubijs habuit prisca Ecclesia, quæ pòst B sunt explanata per concilia, & ex scripturis recentioribus Theologis reuelata, quæ fugerant veteres. Secunda conclusio: Aliud est scripturæ sermo dictatus ab eiusdem scripturæ authore. Aliud interpretis sermo, in quem eadem scriptura est versa. Aliud proinde est mutare, quod vel Propheta, vel euangelista scripsit. Aliud mutare sermonem, quem interpres ex vna lingua in aliam transferens edidit. Tertia conclusio: Apostolica sedes æditionē Hieronymi, vel approbauit, vel acceptauit: non tanquam penitus sic consonam scripturis æditionem in suo fonte, & in omnibus sic integram, puram, ac restitutam, vt non liceat vlli vel examinare illam, collatione facta ad suum fontem, vel in locis quibusdam dubitare, si forsitan Hieronymus sit assecutus verum scripturæ sensum: sed tanquam omnibus æditionibus tunc factis præferendam; & in regulis fidei ac morum nusquā deuiam, & tanquam talem, quæ publicè legatur & recipiatur in vsum: quæ & ad C scripturas in suo fonte diligenter collata, excussa & examinata, nihil contineat subdolè vel adiectum, vel immutatum. Sed non propter hoc Hieronymus, vt Propheta vel Euangelista est habendus: qui in vertendis sacris literis, & cæteri orum consuluit æditiones, & nonnulla dubitando transtulit, non condemnans sensum aliorum interpretum aliter sentientium. Ecclesiasticen transferens ex Hebræo, maximè consuetudini septuaginta interpretum sese accommodauit: in his dumtaxat, quæ non multùm ab Hebraicis discrepabant. Interdum quoque Aquilæ & Symmachi & Theodotionis recordatur, ne nouitate nimia lectoris studium deterreret, quemadmodum ipse testatur in eiusdem libri præfatione. In alijs quoque libris testamenti veteris à se versis orthodoxos secutus, adducit authoritatem illorum: interdum etiam æditionem aut Symmachi, aut Theodotionis præferens æditioni septuaginta interpretum. Vnde tractans verbum illud Dani-D elis 4. Collega ingressus est in conspectu meo. Exceptis septuaginta, inquit, translatoribus, qui hæc omnia (nescio qua ratione) præterierunt, tres reliqui collegam interpretati sunt. Vnde iudicio magistrorum Ecclesiæ, æditio eorundem interpretum in hoc volumine repudiata est. & Theodotionis vulgò legitur, quæ & Hebræo & cæteris translationibus congruit. Idem Hieronymus tractans verbum Apostoli: Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, sic iuxta Græcos codices negatiuè dictum, in arbitrio relinquit, si iuxta Latinos codices velit legere affirmatiuè dictum: quibus ad horam cessimus. Ambrosius ibidem recitata vtraque litera, docet magis secundùm Latinos codices affirmatiuè esse legendum: quibus ad horam cessimus. Quarta conclusio: Ecclesiastici patres, si propter vitium aut obscuritatem translationis vspiam in scripturis exponēdis deuiauerint à vero sensu, quem intendebat eiusdem scripturæ author, non propter hoc sunt superciliosiùs taxandi, aut tractandi irreuerenter: neque enim perniciose falluntur, neq; imputandus est error ipsis, qui existimantes sese habere verum scriptu-

Margin notes: August. in Enchiridio ca. 21. — Secunda conclusio. — Tertia conclusio. — In Ecclesiast. æditiōe Hier. præcipuè secutus est 70. interpretes. — Hieron. ad Galat. 2. — Ambrosius Galat. 2. — Quarta conclusio.

ræ textum, longo iam vsu receptum, studuerunt ex loco scripturæ sic sibi proposito eruere pias quasdam sententias, regulis Christianæ legis conformes, habita consideratione ad ea, quæ & sequuntur, & præmittūtur. Sunt qui taxant insignes Theologos, Ambrosium, Augustinum, cæterosque patres, propter vitia interpretationis Latinæ, turpiter & pudendo errore lapsos. Credimus vtique patres istos insignes, propter Latinæ translationis aut vitium, aut obscuritatem, interdū non expressisse sententiam, quam intendebat author scripturæ: sed non inde consequitur, eos esse lapsos turpiter, & errore pudendo. Neque enim turpis est lapsus, neque pudendus est error eius, qui ex scriptura, quam recipit Ecclesia, ambiguè vel obscurè positam, docet veram, sanctam, & catholicam sententiam, etiam per scripturæ authorem in illo forsitan loco non designatā. Vnde aliud significamus dicentes, æditionem nostram esse falsam: aliud dicentes eam non esse rectè translatam & traductam. Stat enim, sententiam, in quam Latinus interpres vertit, esse veram, & tamen in suo fonte, ex quo est versa, non significatam, interprete seipsum fallente, propter linguę imperitiam aut incōsiderantiam. Deinde aliud est, interpretem esse deceptum: aliud eum, vel de industria, vel ex penuria linguæ non eandem sententiam prorsus reddidisse. Arduum est, inquit Hieronymus, vt quæ in vna lingua bene sunt dicta, eundem decorem in translatione conseruent. Significatum est aliquid vnius verbi proprietate, non habeo meum quo id efferam: & dum quæro implere sententiam, longo ambitu vix breuis viæ spatia consumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum. Et infrà: Ab adolescentia mea non verba, sed sententias transtuli, cùm & septuaginta interpretes, Euangelistæ atque Apostoli idem in sacris literis fecerint. Legimus in Marco dicentem Dominum: Tabitha, cumi. statimq; subiectum est, quod interpretatur: Puella, tibi dico, surge. Arguatur Euangelista mendacij, quare addiderit, Tibi dico, cùm in Hebræo tantùm habeatur, Puella surge. Sed vt significantiùs sensum vocantis atque imperantis exprimeret, addidit, Tibi dico. Quinta: Non oportet studiosum lectorem librorum venerandæ antiquitatis, aut turbari, aut scandalum pati, aut scripturas habere suspectas, dum apud veteres patres legit earundem scripturarū testimonia aliter recitari, quàm nos habeamus nunc in æditione nostra Latina. Nempe illi scribētes ante æditam & receptam translationem & correctionem Hieronymi, transferentis & emendantis easdem, in veteri testamento vsi sunt, aut alijs quibusdam æditionibus Latinis, aut translatione septuaginta, quæ, vt ex superioribus patet, in multis discrepat à veritate Hebraica, secundum quam Hieronymus vetus testamentum in Latinum vertit eloquium. Patres autem qui Græcè scripserunt, vt Clemens & Dionysius Alexandrinus, Origenes, Chrysostomus, cæterique patres in citatis scripturæ testimonijs, non sic sunt diuersi, neque tam multum sunt varii, vtentes vna veteris testamenti æditione, quæ & septuaginta interpretum est, habentes etiam scripturas noui testamenti in suo fonte, qui tamen rursus efficiuntur inter se varij, dum per diuersos interpretes traducuntur nobis ex Græco in linguam Latinam. Patres autem Latini, veluti, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Victorinus, Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, non habentes scripturam sacram in suo fonte Latinam, inter se sunt varij propter diuersos interpretes, quibus vsi sunt, citantes scripturæ sacræ testimonia, verbis & ordine penitus discrepantia ab his, quæ leguntur apud Euangelistas & Prophetas, scripta in suo fonte. Sic Cyprianus in scripturis veteris testamenti vsus est æditione alia ab ea, quàm nunc habet Latina cōsuetudo, nimirum qui in veteri testamento vsus est æditione versa ex interpretatione septuaginta interpretum, tunc forsitan etiam deprauata, & neque rectè in linguam Latinam traducta, qui & in Psalmis non est vsus, aut æditione

Marginal notes: De optimo genere interpretandi. — Conclusio 5. — Cyprianus

Margin letters: A, B, C, D

A. tione Gallica,aut Romana,aut ea,quæ est iuxta Hebraicam veritatem: quod facilè patet considerantibus scripta eius. Vbi nos legimus: Venientes autem venient,cum exultatione portantes manipulos suos.Ipse habet: Venientes autē venient colligentes gramina sua, vel vt habet in libello de exhortatione martyrij: Tollentes gramina sua.Et Psalmum quem nos habemus septuagesimum primū, ipse citat septuagesimum,quem Hieronymus secundùm Hebraicam veritatē,dicit esse septuagesimum secundum. Et Psalmum, Eructauit cor meum, &c.quem nos habemus quadragesimum quartum, ipse in lib.aduersus Iudęos citat vt quadragesimumtertiū,sub alia etiam verborum forma: Eructauit, inquit,cor meum sermonem bonum,dico ego opera mea regi.Lingua mea calamus scriptoris,acutè scribentis,decorus specie super filios hominum. Vbi & interpres errauit, vertens acutè pro velociter,deceptus æquiuocatione nominis Gręci oxys,quemad *Psalm.125.*

B modum & alio in loco interpres quidam errauit,ponens: Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem eorum,pro veloces pedes eorum.In eodē lib.paucis interpositis citat versiculum ex eodem Psalmo tanquam ex 44.Item in Psalmo,inquit,44. Astitit regina ad dexteram tuā.Verùm suspicor codicē esse mendosum. Itē in testamento nouo longè aliter citat pleraq; scripturas, quàm nos habemus in æditione nostra Latina Matth.5.vbi nos legimus:Non iurare omnino.ipse habet:non iurare in totum.Vbi nos Matth.5 legimus: Possidebunt terram.ipse habet:Hæreditabunt terram.Et vbi nos legimus Matth.19.Ibunt in ignem æternū. ipse habet: In ambustionem æternam.Secundæ ad Timotheum 4. vbi nos legimus: Secundùm sua desideria coacerbabunt sibi magistros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent.ipse habet:Secundùm sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes in audiendo, scalpentes aures: subindicans pru- *Matth.5.* *Matth.19.* *2.ad Tim.4.*

C rientes,non accusatiuum, sed nominatiuum esse. Vbi nos legimus: Sic currite vt comprehendatis.ipse habet: Sic currite, vt omnes occupetis. Act.15. Vbi nos legimus: Vt abstineatis ab immolatis, &c. ipse longè aliter citat, hoc videlicet pacto: Abstinere ab idololatriis, & sanguinis effusione, & fornicatione.Sic & ex Apostolorum actibus aliisque scripturis citat testimonia sub alia verborum forma & ordine,quàm habemus in æditione nostra Latina. Idem & Ambrosium fecisse patet, inspicientibus commentarios eius in Psalmos,in Euangelium Lucæ, & in Paulinas epistolas. Ad Rom.2.vbi nos legimus: Cogitationum accusantium,aut etiam defendentium. ipse habet: Cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiā defendentibus.Et quemadmodum ex superioribus patet, nonnulla corrigit & emendat quæ habemus in nostra æditione Latina. Sic & aliis in locis plurimis,Ambrosianus textus est diuersus ab æditione nostra Latina, quàmuis diuersitas hæc *1.Cor.9.* *Ambrosius.* *Rom.2.*

D concordet in sententiarum vnitate: paucis admodum exceptis, propter quæ vel sic,vel aliter intellecta,nullum est pietatis fidei detrimentum. Sic & Diuus Hieronymus in citandis scripturis testamenti veteris, non seruauit vbiq; verborum formam,quam nos habemus in æditione nostra Latina.Quod nos legimus Sap.1. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, hoc ipse in Apologia aduersus Ruffinum citat: Spiritus sanctus eruditiōnis effugiet dolum, & recedet à cogitationibus stultis. Talia reperiuntur multa apud Hieronymum, cæterosque patres, qui diuersis vtebantur æditionibus,& nunc iuxta septuaginta,nunc iuxta aliam quandam æditionem citabant scripturæ sacræ sermonē.Ex his iam patet solutio quæstionis,cur videlicet patres vsq; ad Hieronymi secula,in scripturis veteris testamenti à se citatis,fuerūt inter se tam varij atq; diuersi,cùm tamē omnes tam Græcorum quàm Latinorum Ecclesiæ vterentur scripturis veteris testamenti secundùm septuaginta interpretum æditionem tunc receptam. Respondendum est enim hanc varietatem prouenisse inter patres Latinos, eò quod non omnes ipsi vte- *Vnde prouenerit scripturę diuersitas.*

rentur eadē æditione Latina traducta ex æditione septuaginta. Deinde neq; tunc Ecclesia in omnibus libris veteris testamenti sequebatur æditionē 70. quia in lib. Danielis magis sequebatur ęditionē Theodotionis, quemadmodum Hieron. ipse testatur in Danielem. In opere quoq; psalterij alia erit vulgata æditio, alia 70. interpretum, quemadmodum testatur in epistola ad Suniani & Fretelam. In opere Psalterij, alia, inquit, est æditio, quam Origenes, Cæsareensis Eusebius, omnesque Gręci tractatores vulgatam seu communē appellant, alia est 70. interpretum, quę & à nobis in Latinum sermonem fideliter est versa, quæ & in Hierosolymorū & Orientis Ecclesia fideliter decantatur. Insuper arbitramur Ecclesiasticos scriptores citantes ex scripturis testimonia, plerunq; non magnopere curasse de verbis, de ordine compositioneque verborum: sed fuisse solicitos, vt sensum exprimerent, qui hærebat ipsorum memorię: quemadmodum Apostoli & Euangelistę de veteri testamento proferentes testimonia, non verba, inquit Hieronymus, secuti sunt, absque damno sensuum suis sunt vsi sermonibus. Erat quidem Hieronymi seculis communis quædam æditio Latina, præsertim in nouo testamento, quam & Hieronymus vulgatam, atque Latinam multis in locis appellat. Sed quis fuerit æditionis illius author, quo item tempore fuerit ædita, aut in vsum recepta, incertum est nobis: quæ quantumlibet tunc appellabatur vulgata, non tamen erat vlla æditio Latina, præsertim in veteri testamento, per vniuersas Ecclesias Latinas sic in vsum deducta & accepta, quēadmodum hæc nostra æditio Latina, iam per mille annos fuit recepta, hæreticis atque schismaticis nihil contra eam obiicientibus Latinæ Ecclesiæ. Ex his ergo habes causas, cur patres qui Latinē scripserunt, citent scripturas in Latinum versas, stylo, compositione & ordine verborum discrepantes. Quibus cùm Hieronymus viderit suis seculis Ecclesiam turbari, scripturasque sacras deprauari, sanctum subiit laborem, vt authoritate sedis Apostolicæ etiam Ecclesia Latina haberet sacræ scripturæ textum vniformem, iam correctum & emendatum ex suo fonte. Proinde tametsi vulgata æditio nostra Latina sit forsitan non tam pensiculatē, quàm congruebat, in quibusdam ex suo fonte versa, non tamen est par ratio, nunc textum quendam Latinum innouandi, & in vsum recipiendi, qualis erat ratio Hieron. & August. temporibus, cùm dubitationēs multas afferebat, vt inquit Augusti. Latinorum interpretum numerosa varietas, per quam turbantur studiosorum hominū studia atq; ingenia. Quamobrem conueniebat tunc in Ecclesia Latina. hanc interpretationum diuersitatē reducere ad quandam æditionē ex suis fontibus castigatam, vniformem, & in vsum recipiendam. Vnde August. lib. 2. de Doct. Christ. de hac diuersitate Latinorū interpretum pro suo seculo sic loquitur: Qui scripturas ex Hebræa lingua in Græcum verterunt numerari possunt, Latini autē interpretes nullo modo. Vt enim cuiq; primis fidei temporibus in manus venit codex Gręcus, & aliquantulum facultatis sibimet vtriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari. Et quanquam Augustini & Hieronymi seculis hæc res (quemadmodum & illic Augustinus ipse subiungit) plus adiuuit intelligentiam, quàm impediuit, si modò legentes non fuissent negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias, plurium codicum sępe manifestauit inspectio. Ex alia tamē parte turbabatur Ecclesiæ vnitas, propter diuersas Latinorum interpretum etiam indoctorum æditiones. Et ideo illis seculis, cùm nondum haberet Ecclesia Latina veteris testamenti æditionē, ex suo fonte Hebræo versam & castigatam, congruebat Ecclesiæ nouam quandam talem ęditionem in vsum recipere, quam nūc inueteratam, & in vsum vniformiter per vniuersas Ecclesias receptam, & in cōmentariis patrum citatam, non sic conuenit propter minuta quædam, & forsitan minùs rectè versa repudiare, & loco eius nouam recipere. Vnde & iam citra annos mille aut circiter, Latini scriptores non sic

Hiero in præ. Et in 4. Euangelistas ad Damasum. Augustinus 2. de Doct. Chr. cap. 11.

A ſic leguntur in ſcripturis ſacris citatis eſſe varij atque diuerſi, concorditer vten- In publicis ſtudiis & lectionibus vtendū eſt æditione vulgari.
tes hac noſtra æditione Latina, qua & iam ſic in vſum atque authoritatem rece-
pta, ſemper deinceps vſa eſt Eccleſia in publicis lectionibus, ſtudiis, diſputatio-
nibus & exercitiis ſcholaſticis, & id quidem ratione iuſta. Alioqui ſi paſsim cen-
ſeatur publicè amplectenda noua quælibet æditio, ab erudito quouis profecta,
miris nouitatibus tumultuabuntur Latina ſacræ Theologiæ publica ſtudia & ex-
ercitia. Non hęc dicimus, quòd alias æditiones ab eruditis intentione pia & non
ſubdola æditas refutemus, aut contemptibiles atque inutiles cenſeamus: ſed quòd
publicam huius lectionem arbitremur non eſſe mutandam propter æditiones
nouas, etiam à viris quantumuis eruditis profectas: quibus tamen ſuum hono-
rem tribuimus in priuatis ſtudiis, legentes illas tanquam explanationes quaſdam
& elucidationes, magnopere adiuuantes ſtudia noſtra, ad intelligendum loca vel
B obſcura, vel ambigua, vel per ſcriptorum incuriam deprauata in æditione no-
ſtra. Hactenus de varietate ac multitudine interpretum & tranſlationum ſcriptu
ræ ſacræ, pro pace & concordia omnium piè ſtudentium ſacris literis, ſub iudi-
cio meliùs ſentientium, dicta ſufficiant.

¶ *Sequitur ſecundum huius libri Caput, de multitudine ſenſuum ſcripturæ ſacræ.*

NE propter diuerſas magiſtrorum exponentium ſententias con
turbentur ſacræ Theologiæ ſtudioſi, operæprecium eſt iam de-
monſtrare, quòd ſpiritus plerunque ſub eiſdem ſcripturæ ver-
bis plures voluerit ſignificare ſententias. Spiritu ſancto, inquit Auguſt. 3. de Doct. Chriſt. cap. 27.
Auguſtinus, factum eſt, vt idem ſcripturæ locus multis ſit ſen-
ſibus fœcundus. In libro Sapientiæ legimus: Eſt ſpiritus intel- Sap 7.
ligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex. Pro intellectu huius ſcien- De ſenſu literali & myſtico
C dum eſt, quòd ſacræ Theologiæ magiſtri, cùm docent eundem ſcripturæ locum
multos habere ſenſus, literalem videlicet & myſticum, non accipiũt huiuſcemo-
di ſenſuum multitudinem, propterea quòd nomina & verba in eadem ſcriptu-
ra metaphoricè ſeu tropologicè accipiuntur, quibus propriè acceptis, ſenſum
quendam literalem falſum haberet oratio. Neque enim ſenſum literalem intel-
ligunt eum, qui verbis & nominibus propriè & non metaphoricè acceptis ſigni-
ficatur. Neque item myſticum ſenſum volunt illum eſſe, qui deſignatur ſub no-
minibus & verbis metaphoricè acceptis. Sed eum appellant literalem ſenſum,
qui verbis atque nominibus aut propriè, aut metaphoricè acceptis à ſpiritu ſan-
cto aſſeritur. Proinde & literalis ſenſus ſemper eſt verus, plerunque per oratio-
nem tropologicam aut metaphoricam deſignatus, qui ſi fuerit de corporalibus
rebus aut geſtis, aut gerendis ad aliquod ſpirituale figurãdum, aſſeritur non pro-
D pter ſe, ſed quatenus propter res alias corporales prouehatur intellectus in altio-
rem quendã ſenſum de rebus ſublimioribus, & geminus erit vnius orationis ſen-
ſus: vnus literalis, alter myſticus, per literalem ſenſum adumbratus: veluti cùm
Deus filiis Iſrael colentibus ſe promittit terram fluentem lac & mel. Si verò fue- Exodi. 3.
rit de rebus myſticis ſeu cœleſtibus, vnica ſola erit locutionis ſentẽtia, veluti cùm
dicit Chriſtus: Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retro, eſt aptus Luc. 9.
regno Dei: loquitur non de corporali aratro, non de miſsione ſeu admotione car
nalis manus, nec de corporali aſpectu poſt tergum, ſed de aratro profeſsionis e-
uangelicæ, qua terra, ideſt, cor hominis terrenum aratur, euerſis huius mundi de-
ſideriis: vt quempiam admouiſſe manum ad aratrum, ſit iam ipſum ſemel manci
paſſe cor ſuum negocio Euangelico, & renunciaſſe terrenis. Reſpicere autem re-
tro, ſit retrorſum ire, & rurſus apponere ad ea, quibus ſemel renunciauerat. Et id-
circo huius ſcripturæ non geminus, ſed vnicus eſt ſenſus. Sic & locutiones Iohan- Apocal. 21.
nis apoſtoli de cœlo nouo & de terra noua, de omnibus innouandis, de Hieruſa-

lem noua descendente de coelo,& de tabernaculo Dei cum hominibus, de potu aquę viuæ,cæterisq; id genus aliis,de quibus est scriptura Apocalypsis 21.non geminam habent sententiam,sed vnicam mysticā, quæ & literalis est,significata per nomina & verba metaphoricè accepta. Papias Iohannis apostoli auditor,non satis animaduertens huiuscemodi locutionum metaphoras olim fallebatur,carnaliter suscipiens huiuscemodi promissiones, non decernens coelestia pręmia, quæ Apostolus hominibus veluti paruulis lactantibus in metaphoris loquebatur. Eidem errori aliqua ex parte assenserunt multi nostrorum,& præcipuè Tertul.Lactan. Victorin.Seuerin.& ex Græcis Irenęus & Apollina.qui aliquantulū iudaizātes,contenderūt mille annos futuros, in quibus Christus sit corporaliter regnaturus in terrena Hierusalē.De hoc habes testimoniū Hieron.multis in locis,& pręsertim in cōmentariis super cap.36. Ezechielis. Neq; sunt ob huiuscemodi errores damnandi patres isti scribentes in primitiua Ecclesia,mysteriis coelestis Hierusalem nondū eliquidatis plenè ex scripturis. Vnde & idem Hiero.in cōmentariis 19.cap.Hieremiæ: Vsq; in consummationē seculi ruinę Hierusalem sunt permansuræ, quanquam sibi Iudæi auream atq; gemmatam Hierusalē restituendam putent,rursumq; victimas,sacrificia, sanctorum coniugia,& regnum Domini Saluatoris in terris: quæ licet non sequamur, tamen damnare non possumus: quia multi ecclesiasticorum virorū & martyres ista dixerunt. Vnusquisque in suo sensu abundet,& Domini iudicio cuncta reseruentur. Hactenus ille. Amplius aūt sciendum bifariam posse intelligi, quod dicimus sub eadem scripturæ sacræ locutione plures sensus significari: aut videlicet ꝙ plures significentur sensus subordinati, id est, quorum alterum per alterum significatur,aut quòd plures sensus significentur non sic subordinati. Et primū de priori membro dicimus. Ex doctrina Christi, Euangelistarum, Prophetarum, & Apostolorum firmissima fide tenendum esse,veteris populi non verba solùm,sed & opera,quę in sacris scripturis recitantur gesta,fuisse prophetica. Hæc autem quàmuis in doctrina Christiana sint manifestiora, quàm quæ probatione egeant: quia tamen pro huius seculi conditione etiam opus est satisfacere his, qui nihil absque testimonio scripturæ volunt

Deut.8. credere, scripturas proferemus manifestas: *Sicut Moyses, inquit Christus, exal-*
Iohan.3. *tauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis.* Item: *Sicut Io-*
Matth.12. *nas tribus diebus & noctibus in ventre piscis fuit, ita erit filius hominis in corde terræ.* Item quod de agno secundùm literam scriptum est Exodi 12. Iohannes euangelista docet esse impletum in Christo: *Facta, inquit, sunt hæc, vt scriptu-*
Iohan.19. *ra impleretur, quæ dicit: Os non comminuetis ex eo.* Item per filium Israel, qui Oseæ 2. secundùm literam intelligitur populus Israel, de quo dicitur in Ex-
Matth.2. odo: *Filius meus primogenitus Israel,* Matthęus euangelista docet intelligi Christum, significans Prophetiam hanc in Christo esse adimpletam: *Erat ibi, inquit,* scilicet in Ægypto, *vsque ad obitum Herodis, vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocaui filium meum.* Vnde Iulianus Augustus apostata absque ratione hunc locum calumniatur, & dicit, quòd illud quod de populo Israel scriptum est, Matthæus euangelista ad Christum transtulit,vt simplicitati eorum, qui ex gentibus crediderant, illuderet. Item quæ scripta sunt de Abraham, habuisse videlicet ipsum duos filios, vnum de ancilla,
Galat.4. vnum de libera, apostolus Paulus docet esse per allegoriam dicta, referens ad
1.Pet 3. duo testamenta. Item arcam Noe Petrus Apostolus docet fuisse typum Ecclesiæ.
1.Cor.10. Insuper quæ scriptura secundùm literalem sensum recitat gesta super veteris legis populo,videlicet exire de Ægypto, transire rubrum mare, manducare in deserto manna, habere nubem protegentem ab æstu,& columnam ignis lucentis in nocte,bibere aquam de petra,& id genus alia in lege secundùm literam historia-

liter

A liter gesta, Paulus apostolus docet esse figuram Christi, & eorum quæ per Christum spiritualiter fiunt in Ecclesia credentium: Finis, inquit, legis Christus, ad iustitiam omni credenti, Item primæ ad Corinthios 10. Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, omnes mare transierunt, omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non essemus concupiscentes malorum, hæc supplicia scilicet, periisse, & prostratum esse in deserto, contigerunt illis non propter sua duntaxat peccata corrigenda, sed & propter nostram admonitionem, vt ipsi sint nobis figura, speculum & exemplar, ne similiter peccantes, similiter puniamur, & pereamus: vt quemadmodum illis hominibus tunc malis, non profuerunt sua ipsorum sacramenta, quæ habebant cum bonis communia: ita neque nobis malis prosint nobis sacramenta Christianæ fidei communia bonis. Insuper hæc omnia supradi-
B cta, mare videlicet, transitus maris, nubes, esca, potus, petra, intimant fuisse vmbras spiritualium rerum tunc futurarum, in eo quod dicit escam spiritualem, potum spiritualem, petram spiritualem, & petram esse Christum. Idcirco enim esca illa corporalis, & potus ille corporalis petraq; illa inanimata dicuntur ab apostolo Paulo spiritualia quia contingebant illi populo hæc omnia in figuram spiritualis rei tunc futuræ. Proinde sicut petra erat Christus, ita & nubes ab æstu protegens erat Christus, columna ignis erat Christus, agnus immolatus erat Christus, mare rubrum Christi sanguis, in quo interfectus est Ægyptus, id est, princeps tenebrarum, & carnis concupiscentiæ, ne ampliùs dominentur in nobis. Bibebant de spirituali petra, id est credentes in Christum tunc futurum, in corporali petra tunc figuratum. Non dixit, Petra significat Christum: sed Petra, inquit, erat Christus. Christus quidem erat apud patrem, cùm nondum erat Christus, id
C est, cùm nondum filius esset homo vnctus. Multùm notanda est, inquit Augustinus, talis locutio, petra erat Christus. Sic, inquit, solet loqui scriptura, res significantes, tanquam ea quæ significantur appellans, sicut dicitur in Euangelio: Bonum semen, hi sunt filij regni: zizania autem filij maligni. sicut scriptum est: Septem spicæ plenæ, & septem boues pingues, septem sunt anni fertiles: septem autem spicæ tenues, & septem boues macilenti, sunt anni septem steriles. Sunt quidam anni, inquit August. non per substantiam, sed per significationem. Ad Colo. Apostolus scribens ait: Nemo vos iudicet vel in cibo, vel in potu, vel in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. acsi dicat: Omnia hæc erant vmbræ seu figuræ eorum, quæ posteà essent exhibenda à Christo, cuius luce apparente, euanescunt vmbræ. Christus cum membris suis adhærentibus est vmbrarum illarum omnium corpus, & om-
D nium celebritatum & ciborum Iudaicorum veritas, cœlestem & mundam alimoniam in omnia Ecclesiæ suæ membra transfundens, & faciens membra sua custodire verum sabbathum, verum neomeniæ, id est nouilunij & tabernaculorum festum, quò & à peccato quiescant, vt tanquam peregrini & in tabernaculis militantes in nouitate vitæ ambulent de virtute im virtutem. Sic & in diuersis suis epistolis, circuncidere præputia carnis, comedere agnum paschalem, abiicere fermentum, comedere azymos panes, abstinere à cibis, quos lex decernit immũdos, obseruare sabbatha, nouilunia, aliaq; festa, idẽ Paulus docet vmbras fuisse futurorum. Iam pascha nostrum, inquit, immolatus est Christus: itaq; epulemur non in fermento malitiæ veteris, sed in azymis synceritatis & veritatis. Agnus noster est Christus, qui tollit peccata mundi. Azymus panis est & Christus, innocens absq; fermento malitiæ, & Ecclesia Christi ex multis membris, tanquam massa absque fermento, id est, absq; macula & ruga exhibenda. Si pars historiæ itineris ex Ægypto spiritualiter docente Paulo, accipitur, & cętera, inquit Hieronymus, quæ ab

Epist. 102. ad Euodi.

Gen. 41.

Ad Col. 2.

1. Cor. 5.

Apostolo præ angustia temporis sunt prætermissa, eiusdem esse intelligentię conuincentur. Hæc, de quibus dubitari non potest, quin secundùm historiam sint gesta, Apostolus suo spiritu magnifico docet esse allegorica, vt nos ex his quid in cæteris sit faciendum intelligamus. Spiritus sanctus si in Iudæorum ceremoniis, sacrificiis, legalibusque præceptis nihil aliud intelligi voluisset, quàm ad literam obseruare præcepta, nónne confundimur dum inimici legis & Prophetarum obiiciunt nobis, cur olim dederit tales Deus leges? amputare præputij pelliculam, mactare vitulum, iugulare hircum, sanguine belnino cuncta fœdare? An non videbitur indigna diuina maiestate huiusmodi lex de agno, de ariete, boue, vitulo, hirco, adipe, armo dextro, iecore, pectore, ventre cæterisque brutorum intestinis? Nihil grande, nihil sublime, nihil dignum Deo continere videbitur: nisi huiuscemodi sacrificia, quæ vilia, humilia, & à sapientibus huius mundi contemnenda videntur, retuleris ad sacrificium, quod factum est pro nobis contemptibile, abiectum, despectum vsque ad mortem crucis: foris quidem sordida, & vili carnis veste indutum, intus grande, altum, magnificum, speciosum præ filiis hominum. Indignis verbis vilibusque sacrificiis figurari se patitur, qui pro nobis factus est vilis. In carnalibus ergo huiusmodi sacrificiis nisi spiritum intelligamus, videbuntur magis rationabiles gentilium leges, vel Atheniensium, vel Lacedæmoniorum. Vetus lex si nihil haberet inscriptum, quod per latentiorem sensum foret absconditum sub velamine literæ, nunquam Propheta inter preces & vota Deo dixisset: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua: tanquam dicat, Amoueas ab oculis meis velamen literæ, vt spirituali sensu legis tuæ videam aliud agi, aliud figurari, & sub velamine legis considerabo magnalia tua designari. Spiritus sanctus si in Iudæorum historiis, bellis, & præliis nihil aliud, quàm antiquitatum historias, strages corporum, effusiones humani sanguinis nobis legendas proposuisset, quid dignum fuisset visum spiritu sancto, vt hæc humilia supra alia cuncta magnifica rerum & Imperatorum gesta posteris tam reuerenter legenda relinqueret? Sicut olim dicebat Iosue: Bellum vobis erit aduersus Amorrhæos, Iebusæos, Madianitas, & id genus cæteros hostes, ita Paulus denunciat: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus rectores & potestates harum tenebrarum. Antiquorum Iudæorum bella scire, quid confert carnali Israeli, qui nihil aliud in his nisi strages & effusiones sanguinis intelligit, qui etiam semper bellis & seditionibus olim pascebatur? Quid ad salutem iuuabit, scire secundùm literam, quòd Abraham duas vxores & duos filios habuit, quòd à lacte depulsus sit puer Isaac, quòd in die ablactationis conuiuium sit factum, quòd luserit cum Ismael, quòd Sara indignatur filium ancillæ ludere cum filio liberæ? Quid spiritum nostrum ædificat ad literam scire, quòd Noe plantauerit vineam, quòd bibens vinum sit inebriatus? Quòd duæ filiæ inebriauerint patrem suum Loth, & quòd in ebrietate nefario incestu binos genuerit filios? Amon scilicet & Moab. In his, cæterisque similibus cortex literæ prorsus videbitur insipidus, nisi carnalem historiam retuleris ad mysticam intelligentiam. Quod si feceris, plus saporis & delectamenti senties, quàm si sententia mystica nudè, & absque velamine diceretur. Si ergo audiuimus apostolum Paulum, per Abraham habentem duas vxores, vnam ancillam, & alteram liberam, & duos filios ex illis genitos, vtputa Isaac & Ismaelem, designare Christum, habentem duo testamenta, & duos populos, vnum carnalem, & alterum spiritualem, à lacte carnalis vitę separatum, per omnem modum iuuabit historia ad fouendum & nutriendum in nobis fidei & amoris ignem. Facilè quoque intelligimus, ludum infantiæ figurare persecutionem carna-

Margin notes: A; B; Psalm. 118.; C; Paulus ad Ephes. 6.; Gen. 21.; D; Gen. 19.; Isaac cum Ismael.; Lactatio infantiæ quid significet.

A carnalis populi contra spiritualem. Et ob id Saram, id est nouam legem, contra Agar veterem legem, solum carnaliter sentientem, indignari. Insuper magis veneranda magisq; admiranda, affectui nostro proderit sententia mystica de Christo & Ecclesia, si Petro Apostolo docente, accipiamus in Noe designari Christũ, qui arcam fabricauit magnificam, Ecclesiam videlicet catholicam, extra quam nemo saluatur: qui & vineam plantauit, electam domum Israël. Ex hac plenus vino charitatis, nudatus in tabernaculo crucis, vsque ad mortem sustinuit opprobria à Chain proprio filio patre Canaan, id est, à selecto populo Iudæorum. Ad ipsum amoris ignem innutriendum, quo tanquam pondere sursum feramur à visibilibus ad inuisibilia. Omnia figuratè, inquit Hiero. nobis insinuãtur. Plus enim mouent & accendunt amorem, quàm si nuda & sine vllis sacramentorum similitudinibus ponerentur. Cuius rei causam difficilè est dicere, sed tamen ita se ha- De celebratione Paschæ.

B bet, vt aliquid per allegoricum sermonem intimatum plus moueat, plus honoretur, quàm si verbis proprijs apertissimè diceretur. Credo quòd ipse animi motus, quamdiu adhuc rebus implicatur terrenis pigrius inflammatur. Si verò ad similitudines feratur corporales, & inde ad spiritualia dirigatur, quæ illis similitudinibus figurantur, tanquam in pictura rem ipsam magis amplectitur, firmiusq; ipsam tenet in memoria, & in ipso quasi transitu vegetatur, & tanquam in fauilla ignis agitatus accenditur, atq; ita delectatione rapitur ardentiori. Nequaquam igitur putandum est, diuinos libros gentium, Ægyptiorum & Hebræorum gesta narrare pro sola antiquitatis narratione, quasi hæc ad historiam dũtaxat sint scripta, & non potius pro doctrina & vtilitate nostra ad instructionem fidei, & inflãmationem spei & charitatis. Verùm in omnibus obseruandum est diligenter, ne vim vllam faciamus scripturæ, ne in singulis scripturæ locis ita conemur mysti-

C cas inuestigare sententias, vt auferamus historiæ veritatem, quæ est fundamentũ spiritualis intelligentiæ. Constat literalis sensus etiam in scripturis de prophetarum, & aliorum hominum imaginarijs visionibus & somnijs, velut de septem bobus pinguibus, & septem spicis in Genesi, vbi literalis sensus est etiam de historia seu rebus gestis, non quidem quòd boues vlli aut ascenderent de fluuio, aut comederent: sed quòd de illis fuerit visio seu somnium Pharaonis, putantis se stare super fluuium. Hiero. in epistola ad Pammachium, inter octo errores Origenis, sextum citat, quòd sic paradisum allegorizet, vt historiæ auferat veritatẽ, pro arboribus angelos, pro fluminibus virtutes cœlestes intelligẽs, totam paradisi continentiam tropologica interpretatione subuertat. Septimum autem errorem citat, quòd aquas quæ super cœlos in scripturis esse dicuntur, sanctas supernasque virtutes: quæ autem supra terram & infra terram, contrarias & dæmoniacas esse Genes. 41

D arbitretur. Ex suprà dictis manifestum est, quòd apud veteris legis populum non solum historialiter facta & gesta, sed & præcepta fuerunt prophetica. Verũ pro illius intellectu sciendum est, apud illum populũ triplicia fuisse præcepta, quemadmodum dicitur Deuter. 4. Decem verba scripsit in duabus tabulis, mihiq; iniunxit illo tempore, vt docerem vos ceremonias atq; iudicia, quæ debeatis facere. Vbi decem verba intelliguntur decalogi præcepta, quæ sunt moralia, quibus mox secutus adiunxit ceremonias & iudicia. Item Deuter. 6. Hæc sunt præcepta, ceremoniæ atq; iudicia. Vbi nomine præceptorum intelliguntur moralia, quæ non ex positiua lege vim habent obligandi, sed ex lumine rationis internæ demõstrantis opus legis scriptum in cordibus testimonium, vt ait Apost. reddente illis conscientia. Et huiusmodi præcepta ligant omnem gentem & populum: nec est inuestigãda vlla in his mystica intelligẽtia. Ceremonialia verò præcepta, erãt constitutiones seu ordinationes super ritu colendi Deum. De quibus Exodi. 18. Esto tu populo in his, quæ ad Deum sunt, inquit ad Moysen, vt referat quæ dicun- Triplicia in veteri lege præcepta.

tur ad eum, ostendasq; populo ceremonias & ritum colendi. Huiusmodi præcepta habebant geminam causam seu rationem vnam literalem, alteram figuralem seu mysticam. Literalis ratio, seu causa solennitatis paschalis conuiuij, erat in cõmemorationem mirabilis exitus Israelis de Ægypto, Figuralis autem seu mystica ratio erat ad significandum mirabilem exitum de tenebris peccatorũ per agnũ Christum. Ex quibus sequitur cerimoniales leges datas esse Iudæorum populo non solum ad figurandum Christum, aut regnum eius futurum, sed etiam ad rememorandum aliquod illi exhibitum à Deo beneficiũ, ad vitandam idololatriæ cultum, ad insinuandum Domini Dei excellentiam. A

Iudicialia. Iudicialia autem præcepta erant super causis & controuersijs inter homines, & super voluntarijs eorum cõtractibus, super omnibus pertinentibus ad populi illius regimen & directionem, quomodo Ezech. 18. inter cætera dicitur: Si iudicium verum fecerit inter virum & virum. Huiusmodi præceptorum genus erat constitutum principali ratione non ad figurandum seu significandum, sed ad illius populi statum dirigẽdum secundum æquitatem & iustitiam. Tametsi ex consequenti etiã huiuscemodi præcepta quędam figurabant, in quantum totius illius populi status pręceptis talibus disponendus fuerat propheticus. Hæc sunt duo præceptorum genera, in quibus præter literalem sensum inquirimus mysticum. Nec obligabatur gens vlla ad illorum præceptorũ obseruantiam præter Iudæorum populum, qui figurabat futurum Christi regnum. Hactenus apertissimis argumentis demonstrauimus, ea quæ sunt apud veteris legis populum historialiter gesta & facta: insuper & cerimonialia ac iudicialia fuisse signa & figuras spiritualiũ rerum. Et ita spiritũ sanctũ sub vno eodemq; sermone, præter literalem sensum, voluisse & mysticã docere sententiam. Iam restat considerare quotuplex possit esse scripturæ sacræ sensus. B

Sciendum est igitur, quòd Apostolus Paulus, qui spiritu suo magnifico confidenter loquitur: Nos autem sensum Christi habemus. In scripturis sacris veteris testamenti, triplicem intellexit sensum: vnum literalem, geminum mysticum, tropologicum videlicet, seu allegoricum, & anagogicum. Quemadmodum & ipsa sapientia per Salomonem, inquit Hieron. de sua doctrina loquitur, dicẽs: Ostendi eam tibi hodie, dicens: Ecce descripsi eam tripliciter in cogitatione & scientia. Triplex in corde nostro descriptio, inquit, & regula scripturarum est. Prima, vt intelligamus eas iuxta historiam. Secunda, iuxta tropologiam. Tertia, iuxta intelligentiam spiritualem. In historia, eorum quæ scripta sunt ordo seruatur. In tropologia, de litera ad maiora consurgimus, & quicquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta moralem interpretamur locum, & ad animæ nostræ emolumenta conuertimus. In spirituali, ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futura beatitudine & cœlestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra sit futuræ beatitudinis. C 1. Cor. 2 Prouerb. 22 Quæst. 12. ad Hedib.

Triplex scripturæ sacræ sensus. Primùm ergo debemus scripturam sacram secundũ literam seu historiam intelligere, facientes in ethica quæcunque præcepta sunt, & credentes quæcunque testentur aut esse, aut facta esse, aut futura. Secundò iuxta allegoriam, quam in epistola ad Hedibiam vocat tropologiam, id est, intelligentiam spiritualem. Tertiò, secundum anagogiam, id est, intelligentiam superiorum, in qua ad sublimiora transimus. Omnium prophetarum scripta pendebant in Christum olim futurum, & in statum regni eius, quod est Ecclesia ex gentibus multiplicanda, Iudæorum populo ob ingratitudinem grauiaq; scelera derelicto. Quemadmodum igitur geminus est status regni Christiani, vnus militantium seu pugnantium aut peregrinantium in hac vita, alter triumphantiũ in cœlo: Ita geminus est sensus mysticus: vnus dum ex literali historia ducimur in Christum & regnum illius, vt constitutum sub pugna & militia: alter dum ex literali historia discimus Christum & regnũ eius, vt constitutũ sub triumpho & corona. D Quæst. 12

Patet

A Patet ergo triplicem esse scripturę sensum, literalem videlicet, & geminum mysticum. Vnum per allegoriam dictum, alterum per anagogen. Sunt qui sensum per allegoriam dictum rursum bifariam diuidunt, in moralem scilicet & intellectualem. Moralem appellantes, qui in rebus gestis docet quid agere debeamus, qualem Apost. Paulus intelligit in circuncisione carnali, quam significare dicit circuncisionē cordis, docēs oportere nos resecare carnis desideria. Talem etiam intelligit in ipsis Iudęorum pręlijs, quibus docemur oportere nos militare semper in hac vita, armis non carnalibus, sed spiritualibus contra inuisibiles hostes. Sensum intellectualem, quem communi vocabulo appellant allegoricum, dicūt esse eum, qui vel in rebus gestis, vel ceremonijs designatus est, docens ea quæ credimus de Christo, & Ecclesia illius in hac vita. Sic in verbo Hierusalē plerumq; secundum literam intelligitur terrena ciuitas, secundum allegoriam aut tropologiam ecclesia militans, seu quæque fidelis anima. Secundum anagogiam, æterna B felicitas, seu ecclesia in cœlo triumphans. Sed hic sciendum, quòd & ipsi Hebræi docent in hodiernum vsque diem multis sensibus fœcundum esse eundem scripturæ locum, mysticum etiam sensum in plerisque scripturæ locis tradentes doctrinæ euangelicæ congruum, & Domino nostro Iesu tacitè conuenientem ab antiquis suis patribus designatum, sed ex illo in Christum scripturæ finem non transeunt. Vnde iuxta Hieronymum ad Fabiolam: In vestibus, in pretiosis lapidibus, eorūq; coloribus portatis ab Aaron pontifice, ipsi interpretantur designari quatuor elementa, corporaq; cœlestia, sydera & astra, eorumq; cursus ac motus in Zodiaco, commemorantes iustum esse, vt pontifex creaturarum omnium portans typum, non solum pro Israel, sed pro vniuerso mundo roget. Vera quidem sententia. Iustum nempe erat, vt pontifex Dei creaturarum omnium typum portaret, & in vestibus suis indicaret cuncta gubernari diuina prouidentia, vniuersumq; genus humanū indigere Dei misericordia, vt cùm sacrificaret illi, expiaretur vniuersalis conditio, & non pro liberis, aut propinquis solum, sed pro cuncta creatura, habitu & voce precaretur, & non ingrederetur sancta sanctorum absq; tintinnabulis, absq; diuersis coloribus, gemmis, & floribus, vt tanta scientia, eruditione, virtutumq; varietate polleret, vt & gressus eius & motus, & vniuersa essent vocalia, veritatemq; mente conceptam, toto habitu atq; ornatu resonaret, vt quicquid ageret, quicquid loqueretur, quicquid indueret, esset doctrina populorum. Verissimæ quidem sententiæ à catholicis patribus, secundùm mysticam illius scripturæ interpretationem expressæ ab Hebræis etiam vtcunq; designatæ. Verùm Hebræi in carnali pontifice suo residentes, qui peccata auferre nō potest, veram misericordiam Dei non assequuntur, & mysticam suam interpretationem, etiam plerumque à suis patribus datam, carnaliter intelligunt, non transeuntes in Iesum, qui solus est propitiatio pro peccatis totius mundi. Forsitan obiecerit quispiam. Sensus scripturis sacris figuratus, seu metaphorica locutione significatus tam de mysticis, quàm de corporalibus rebus, non alius est quàm literalis sensus. Veluti cùm Daniel is 8. per hircū caprarum, significatur rex Græcorum, cùm per ligna syluarum, per vitem, montes & aquas significātur non illa corpora, sed secundum metaphoram homines. Ex quo videtur consequens esse sensum mysticum in figuris veteris legis designatum, non alium esse quàm literalem sensum. Ad hoc dicimus id consequens non esse. Nam figuræ veteris legis fuerunt res verè diuinitus promissæ & factæ, tanquàm futurorum signa. Idcirco in illis literalis seu historicus sensus alius est à mystico, dum spiritus in vno & eodem sermone sic narrat corporale factum aut faciendum, vt & in illo gerendum vel tacitè, vel expressè prodat mysterium. Illa verò, hircus videlicet, capra, ligna vitis, & alia, quę metaphoricè sunt accipienda, non fuerunt res verę diuinitus gestæ.

Hieron. de veste preciosa Aaron.

C

D

Obiectio de sensu literali Iudicum 9.

Solutio.

Iudicum 9. ſtæ. Veluti cùm dicitur: Iuerunt ligna ad vitem, & dixerũt: Impera nobis, non ſi- A
gnificantur ligna fuiſſe progreſſa ſiue locuta. Senſum itaq; literalem dicimus quẽ
author ſcripturæ per verba & nomina, aut propriè, aut metaphoricè accepta, pri
mum voluit ſignificare, aut iubens, aut vetans, aut fidem indicãs, aut rem geſtam,
ſeu gerendam recitans aut promiſſionibus, comminationibus, & terroribus ho-
minum corda concutiens. Vnde ſenſus verus, qui in locutionibus per hyperbo-
len, per ironiam, per antiphraſin, per ænigmata, per fictiones ſignificatur, non a-
Senſus myſticus. lius eſt, quàm literalis ſenſus. Myſticus autem ſenſus eſt, quem ſpiritus ſanctus in
rebus corporaliter aut geſtis aut gerendis voluit ſignificare. Et hic iam hiſtoria
ipſa aut geſta, aut gerenda, eſt fundamentum ſuppoſitum tanquam ſignum eiuſ-
dem ſenſus myſtici altioris ac longè ſublimioris. Verum quidem eſt ſenſuum
in vno & eodem ſermone confuſionem parere, deceptionem & fallaciam, dum
propter amphibologiam vocis aut orationis incertus relinquitur eiuſdem ſer- B
monis ſenſus. Sed talis ſenſuum multiplicitas non eſt ea, quam docemus nunc eſſe
in ſacris literis, quæ ſic narrant corporaliter aut geſta atq; gerenda, vt his tãquàm
figuris & ſpeculis quibuſdam prouehatur intellectus noſter ad intelligendũ ve-
neranda quædam myſteria. Cæterùm hic ne legendo doctrinas patrum fallaris
De vtilitate credendi cap. 6 in vocabulo, ſcire oportet quòd ſancti patres interdum vocabulis allegoriæ &
tropologiæ generaliter vtuntur, quemadmodum Auguſtinus cap. 3. ad Honora-
tum ſub allegoria comprehendit anagogiam, declarat ſcripturam ſacrã tradi ſe-
cundum allegoriam, cùm docetur res non ſolum ſecundum literam tantum, ſed
vt figura alterius eſſe accipienda, veluti cùm factum Ionæ in ventre ceti, docetur
eſſe ſignum Chriſti in ſepulchro. Dum hiſtoria Exodi docetur eſſe futuræ plebis
Chriſtianæ allegoria. Hic ſub vocabulo allegoria intelligit Auguſtinus omne ge
nus myſticorum ſenſuum ſub literali ſenſu deſignatum. Sic quoq; videtur vſus C
vocabulo Apoſtolus cùm dicit: Quæ ſunt per allegoriam dicta. Cætera verò tria
Galat. 4 vtpote hiſtoria, etymologia, & analogia, quæ commemorat ibidem Auguſt. per-
tinet ad vnum literalem ſenſum. Hoc enim diligenter aduertendum eſt, quòd
ibidem Auguſt. non dicit, quadruplicem eſſe veteris ſcripturæ ſenſum, ſed quòd
ipſa quadrifariam traditur ſeu docetur, videlicet ſecundum hiſtoriam, ſecundũ
etymologiam, ſecundum analogiam, & ſecundum allegoriam: dicens eam ſecun
dum hiſtoriam tradi, cùm docetur, quod factum eſt, aut non factum. Secundum
etymologiam, cùm oſtenditur qua de cauſa eſt factum. Secundum analogiam
cùm oſtenditur ſcriptura veteris teſtamenti non aduerſari ſcripturis nouæ legis.
In eo autem quòd oſtendimus, vel cauſam facti, vel ſcripturam non eſſe contra-
riam ſcripturæ, non indicamus eiuſdem ſcripturæ plures eſſe ſententias. Auguſt. D
itaque ſub triplici illa traditione, intelligit triplicem modum declarandi litera-
lem ſenſum. Sub quarta verò traditione, quæ eſt ſecundum allegoriam, intelligit
traditionem, quæ fit ex literali hiſtoria ad myſticum ſenſum. Hæc pro diſcipulis
Allegoria. doctrinæ Auguſtini ſtudioſis, ne fallantur, arbitrantes Auguſtinum illic voluiſſe
Aug. 3. de doctri. Chri. c. 11 docere quadruplices eſſe ſcripturarum ſenſus. Inſuper & hoc ſciẽdum, quòd al-
Iudicum 9. legoria ſecundum vocis ſignificationem dicitur, cùm aliud dicimus, aliud intelli
Pſalm. 113. gimus. Idcirco etiam interdum ſenſus ipſe literalis ſub tropis & figuris deſigna-
Pſalm. 65. tus, à ſanctis patribus vocatur ſenſus per allegoriam ſignificatus, quem vocant al-
Iohan. 7 legoricum, veluti cùm ſcriptura dicit, Ligna iuiſſe ad vitem, mõtes exultare, ter-
Matth. 5. ram iubilare, flumina de ventre fluere, manum & pedem ſcandalizantem abſcin
Lucæ. 9 dere, manum tenere ad aratrum, & id genus alia. Vnde & ſecundum Grammati-
cos ſeptem ſunt allegoriæ ſpecies, quarũ tres ſunt, Ironia, Antiphraſis, & Ænigma.
Doctores ergo ſic generaliter appellantes allegoriam, cùm in ſcriptura docent
ſenſum aliquem per allegoriã dici, non voluerunt ſcripturam illam ſemper aliũ
habere

A habere literalem sensum: sed interdum quòd talis sit sensus sub vocabulis & orationibus metaphoricè acceptis significatus. Hæc igitur vigilanter sunt consideranda, ne videlicet amphibologia huius nominis allegoriæ confusionem pariat. Et idem de vocabulo tropologia credimus obseruandum. At dices forsitan, huiuscemodi multiplices sententias per translationem, seu assimulationem sensuũ, seu (vt ita dicam) moralizationem quandam, à solis patribus nouæ legis esse ad instructionem fidei & morum compositas, & non significatas, aut intellectas, nec à scripturarum authoribus, nec à patribus veteris legis. Quemadmodum iam secundum allegoriam quandam exposita sunt gentilium Romanorum gesta & facta, quæ tamen constat non fuisse prophetica. Respondeo, quòd sic opinari hæresis est in Christiana Ecclesia. Nec enim solùm nouæ, sed & veteris legis patres & prophetæ intellexerunt illorum temporum legalia præcepta, insuper & temporaliter gesta ac facta, temporaliter quoque promissa & comminata, fuisse figuras, vmbras, & signa futuri Christi regis. Vnde & prophetæ duplici seu gemino spiritu in suis vaticinijs locuti esse leguntur, secundum literam quidem significãtes res esse temporaliter aut gestas, aut gerendas: secundum spiritum autem in illis temporaliter gestis & gerendis significantes alia, quæ futura erant in Christo & Ecclesia. Primò ipsum Dauid sic intellexisse illa in Psalmis est manifestũ, vbi frequenter facit transitum de litera ad spiritum. Ipse in sacerdotio Melchisedec panem & vinum offerentis, intellexit sacerdotem Christum: Tu es sacerdos in æternum secundũ ordinem Melchisedec. Ipse iam in terra promissionis residẽs, intelligebat nondum se esse in terra illa, quę peculiariter erat patribus promissa, sed adhuc gemens in peregrinatione dicebat: Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. In Pluuia super Gedeonis vellus descendente, intellexit Christum descensurum in virginis vterũ, dicens: Descendet sicut pluuia in vellus, orietur in diebus eius iustitia. In Raab meretrice intellexit figurari Ecclesiã de gentibus. In captiuitate autem Ægyptiaca figurari captiuitatem humani generis sub infernalis Pharaonis potestate. In egressu per mare rubrum figurari liberationem humani generis, per baptismi lauacrum in Christi sanguine. Rursus in transitu per desertum, de mansione in mansionem. In bellis item & prælijs contra Cananæum, Euesæum, contra Seb & Salmana, contra Madian, intellexit quotidianam militiam & pugnam nobis iam liberatis necessariam contra inuisibiles hostes, & contra carnis nostræ desideria. In bellis, quæ Gedeon contra Madian gessit, & in bellandi modo, & in victoria illius, Isaias intellexit figurari spirituale prælium, spiritualemq́; triumphum per Christum tunc futurum, cap. 9. de militia victoriaq; Christiana loquens. Iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. In cæteris quoque bellis, & in temporalibus Iudæorum regibus, ducibus, antecessoribus, Isaias, Hieremias, cæterique prophetæ in spiritu intellexerunt designari fidei nostræ mysteria, crebrum facientes transitum de litera ad spiritum, loquentes per nomen Dauid, non Dauid temporali rege, non de regno, aut de temporibus regni illius, sed de rege Christo & illius regno, veluti cùm Ezechiel longè post mortem Dauid, cap. 34. dicit: Suscitabo super ea pastorem vnum, qui pascat ea, seruum meum Dauid. Patent autem hæc omnia latiùs in sequenti libro. Hæreticum igitur est credere huiuscemodi sententias mysticas solũ esse quasdam transsumptiones, seu assimulationes sensuum, & (vt ita dicam) moralizationes, & patres ac prophetas veteris legis, suis in scriptis, suisque gestis & factis, nec cogitasse, nec intellexisse eas, nec intendisse sensum alium præter literalem. Sed vt paucis huius rei fidem faciam, id quoq; sciendum, quòd non in omni scripturæ loco quærendus est præter literalem mysticus sensus. Sunt enim scripturæ, quibus primum significantur ipsi

Margin notes: Obiectio. (beside "Et idem de vocabulo…"); Responsio. (beside "Respondeo…"); B (beside "poraliter gesta…"); Psal. 109 (beside "frequenter facit transitum…"); Psal. 38 (beside "sicut omnes patres mei"); C (beside "Christum descensurum…"); Psal. 71 (beside "In Raab meretrice…"); Psal. 86 (beside "de gentibus"); D (beside "& sceptrum exactoris…").

ipsi sensus mystici, & præter illos aliud nihil, veluti cùm dicitur: Audi Israel, dominus deus tuus vnus est. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo. Rursus in præceptis, quæ ad vitam pertinent, & sunt perspicua, non debemus quærere allegoriam, ne iuxta Comicum, inquit Hierony. nodum quæramus in scirpo. Sunt sermones scripturæ, quibus iubentur ea, quæ naturalis legis sunt, & charitatis dei & proximorum. Ridiculum foret in huiuscemodi ad aliam superiorem conari intelligentiam. Alia verò gesta, præsertim veteris legis. Insuper & ea quę sunt in noua lege per Christum & apostolos gesta, quorum rationes & causæ ignorantur, quæ nec videntur ordinari ad aliquam Christianorum vtilitatem, quibus nec timor vllus incutitur ad correptionem nostram, sunt referenda in mysticam quandam sententiam. Christus dei virtus, dei sapientia, nihil necessitate, nihil casu operatus est, omnia quæcunque locutus est, quæcunque operatus est, quæcunque passus est, non dubites (inquit Bernardus) fuisse voluntaria, plena sacramentorum, plena salutis. Nec enim arbitrandum est, quòd spiritus sanctus aut fortuitò, aut frustra, aut absque ædificatione fidei, spei, & charitatis, huiuscemodi gesta in sacris literis voluerit recitare, & posteris corde tam venerando legenda relinquere: veluti quòd Saluator misit discipulos, iubens ire in castellum quod contra erat, & adduci ad se asinam & pullum cum ea: est quidem secundum historiam factum, vt impleretur scriptura, quæ hoc fore prædixerat. Sed & huiuscemodi historia quandam mysticam significat intelligentiam, quam quisque potest concipere, si in animalibus illis propter similitudines quasdā homines intelligat figurari, vt in asina designetur Iudæa, & in pullo gentes, quæ ab apostolis soluuntur, & adducuntur ad Christum, qui inhabitet & sedeat super illos, possideatque corda eorum ad introducendum illos in cœlestem Hierusalem. Et rectè quidem Iudæa figuratur in asina, gentes autem in pullo, quòd Iudæa secũdum deum mater est gentiũ. Item, quòd Saluator maledixit ficui, in qua non reperit fructum: quòd illuminaturus cæcum spuit in terram, & id genus alia multa super gestis Christi & miraculis, sunt mysticis sensibus pleni, nec absque ratione sic facta. Hic etiam si obieceris: Apostolus Paulus omnia Christi opera, quæ sunt fidei nostræ, ad moralem mysticamque intelligentiam traxit, in natiuitate, in passione, in crucifixione, in morte, in sepultura, in resurrectione, & ascensione, significãs vt nos spiritu sancto renascamur, & simus quasi modò geniti infantes, & crucifigamus carnem, hoc est, vitia, & concupiscentias eius, vt moriamur peccato, & consepeliamur cum illo per baptismum: vt & sic resurgentes à morte peccati, ambulemus in nouitate vitæ. Si enim conplantati facti, inquit, sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus, Respõdeo, quàmuis præcepta, quibus iubemur credere in Christum passum & mortuum, vt salui simus, non contineãt alium mysticum sensum, tamen scripturæ significantes Christum passum, mortuum, & resurrexisse: præter historialem sensum continent moralem instructionem nostram. Christus enim caput nostrum huiuscemodi operibus suis erudiuit nos, vt abnegantes secularia desideria & impietatem, viuamus sobriè, piè, & iustè: Ipse opera redemptionis nostræ ita accõmodare voluit nostræ miseriæ sanandæ, vt & in eisdem operibus proponeret se nobis in exemplum, erudiens nos ad contemptum mundi, ad patientiam, ad humilitatem atque iustitiam. Postremùm & hic annotandum, quòd per solas scripturas secundum sensum aut mysticum, aut allegoricum intellectas, non debet quis demonstrare in religione Christiana aliquid esse de necessitate fidei & morum: hæc enim euidentioribus argumentis cõprobantur. Impudentissimus, inquit August. est reputandus, quisquis per aliquid in allegoria positum quicquam pro se interpretari conetur, nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura. Vide Augustinum in Epistola

Deut 6 · Ad pãphi'iũ · In Zach. cap. 8 · Matth. 21 · Iohan. 9 · Obiectio. · Ad Col. 3 · Passim in epistolis Pauli · Roman. 6 · Solutio. · Ad Vin. Donatisti. Epist

A B C D

A stola ad Vincentium. Hactenus de sententiis subordinatis sub eisdem sacræ scripturæ sermonibus. Iam superest ostendere super eisdem verbis scripturæ, spiritũ sanctum interdum plures voluisse significare sensus, nunc literales, nunc etiã plures sensus non subordinatos, quorum vnus per alterum non significatur. Secundùm doctrinas patrum, & præsertim Augustini, duodecimo confessionum, spiritus sanctus ad culmen authoritatis diuinum sermonem componens, ita plerunq; sermonem eundem aptauit, vt intelligentes plures veras possent accipere sententias: maluitq; scripturam sic pro nostra vtilitate esse pluribus sensibus fœcundam quàm eiusdem scripturæ sic aptare sermonem, vt vnam solam verba resonarent, cæterasq; veras sententias excluderent. Et ita Deus per sermonem vnum in literis sacris plerunq; non vnam solùm, sed plures etiã voluit literales significare sententias: spiritu sancto ita sermonem multorum sensibus temperante, vt etiã eum qui scripsit, dum scriberet eodem spiritu erudiente, has attendisse credamus. Cap.27.28. & sequentibus. Cap. vltimo.

B Quòd si ille, per quem sermo scripturæ compositus est, vnam fortassis solam sententiam ex multis cæteris cogitauit, illa cæteris est excellentior. Quatenus autem quod dicimus fiat manifestum, audiamus doctrinam eiusdẽ Augustini, 3. de doct. Christiana: Quando ex eisdem, inquit, scripturæ verbis non vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si latet quid senserit ille, qui scripserit, nihil periculi est, si quodlibet congruere veritati ex aliis locis sacrarum literarum doceri potest. Id tamen eo, qui diuina scrutatur eloquia conante, vt ad voluntatem perueniatur authoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est spiritus, siue hoc assequatur, siue aliam sententiam de illis verbis exsculpat, quæ fidei non refragatur, testimonium habens ex alio quocunque loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe author in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, & ipsam forsitan sententiam vidit, & certè ipse Dei spiritus, qui per eum hæc est operatus, etiã ipsam occursuram pio lectori & auditori sine dubitatione præuidit: imò vt occurreret & ipsa (quia subnixa est veritati) prouidit. Nam quid in diuinis eloquiis potuit largiùs, vberiùs, diuinitus prouideri, quàm vt eadem verba pluribus intelligãtur modis, quos alia non minùs diuina cõtestantia faciant approbari? Vbi autem talis sensus eruitur, cuius incertum certis sacrarum scripturarum testimoniis non possit aperiri, restat vt ratione reddita manifestus appareat: etiam si ille, cuius verba intelligere quærimus, eum fortè non sensit. Hæc Augustinus. Quibus consideratis, non possumus non commendare labores omnium sacræ theologiæ tractatorum, qui non temeritate, non maligna præsumptione, non animositate superba, non pro aucupanda hominum gloria: sed secundùm datum talentũ, pia fide, reuerentia debita tractantès sacrosanctas literas pro dignitate elucidant, transferũt Augustinus 3. de Doct. Chr. cap.27.

C

D exponunt, interpretantur: & imitantes Christi discipulos, spicas manibus confricant, vt & ad latentia grana perueniant, & quasi de obtrusis fauorum cellis mella proferant, allegorias mysticasq; sententias scrutantur, inuestigant, explicant, & legendas posteritati relinquunt, mercedem procul dubio recepturi à Deo. Hiero. in Lucino viro sancto, qui omnem suam substantiã pauperibus dispersérat, magis laudabat feruorem & studium scripturarum, q̃ largitatem eleemosynarum. Est quidem Ecclesiæ Christianæ omni tempore necessarium, tam firmam de scripturis sacris habere fidem, vt credat totam esse diuinam & salutarem, omniaq; illic verissima asserta esse, non tamen de omnibus scripturę locis quid senserit ille qui scripsit, cognoscere & intelligere est semper Ecclesiæ, aut generali concilio, aut aliquibus membris ad salutem necessarium. Quædam Dei spiritus seruat clausa ad tempus, vt desidiam pigritiamq; nostram propellat, vt diligentiam quęrendi excitet, interim sanctũ à canibus cęlet. Deinde & præter illas causas diuini sermonis obscuritas etiam, inquit Augustinus, ad hoc est vtilis, quòd plures sententias In epist. ad Lucinum.

tias veritatis parit,& in lucem notitiæ producit, dum vnus sic,alius sic intelligit. Ita tamen,vt quod in obscuro loco designatur,vel attestatione rerum manifestarum,vel aliis locis minimè dubiis asseratur,siue cùm multa tractatur,ad id quoq; perueniatur, quod sensit ille qui scripsit. Et cùm omnium scripturarum finis sit Christus,qui & verbo & opere expositor fuit,atq; interpres legis & prophetarũ, in huiuscemodi obscuris locis,vbi incertum est,in quam partem accipi debeant, non debet absurda videri interpretatio,quę ex ratiõe aliqua propositę scripturæ congrua,per aliquam fit sententiam, quã & Christus in euangelicis apostolicisq; scripturis vel docuit,vel consummauit. Sic iam olim Irenæus, Tertullianus,Cyprianus & Hilarius,demonstrarunt nullum fidei mysteriũ reuelari in euangelio, quod non in veteri testamento contineatur,vmbris & figuris pleno. Fuerit autẽ ratio exponendi congrua, dum per expositionem datam,nihil absonum sequitur in sententiarum cohærentia: dum insuper & nomina, & verba illic translata,ostenduntur pro eisdem etiam rebus interdũ accepta in aliis apertioribus scripturæ locis. Vnde omnia quæ in propheticorum librorum contextione narrantur etiam de rebus tunc gestis, aliquid significant futurorum de Christo & corpore eius,quod est ecclesia,vsq; in finem seculi laborans in terra. Aut si nihil tale significetur, cum hoc interponuntur, inquit August. vt etiam eis illa quæ significant, tanquam sonantia connectantur. Ex supradictis est manifestum inter doctores, qui scripturas interpretantur duo esse dissensionum genera: Vnum,si de veritate rerum est dissensio: Alterum,si de ipsius,qui annunciat voluntate. De veritate rerum dissensio est, dum vnus sententiam aliquam intelligit ex scripturis vt veram, quam alter nec in scripturis intellectam,nec verã, sed falsam esse dicit. Cõtrarietas talis est inter doctores sanctos admodum rarò,pręsertim in his quæ ad fidei & morum spectant necessitatem. Dissensio de ipsius qui annunciat scripturam intentione ac voluntate est,dum vnus eum qui scripsit sic sensisse,alius verò eundẽ aliter sensisse dicit: neuter tamen alterius sententiam falsam arguit. Omnes qui piè legunt scripturas, hoc conantur indagare,idq; comprehendere, vt intelligãt quid voluerit ille, quem legimus. Et cùm omnes sacræ theologię interpretes,in quibus pietas fidei non vacillat,conantur intelligere, quid senserit ille qui scripserit: nihil periculi est,si diuersa sentiant,modò quisq; sententiam Deo dignam, & ab expositarum scripturarum ordine non abhorrentẽ doceat,etiã si ille eam non sensit qui scripsit. Quemadmodum Augustinus 12. Confessionũ multas docet sententias verissimas piè posse significari per verbum Moysi dicentis: In principio creauit Deus cœlum & terram. Terra autẽ erat inanis & vacua: dum alij in principio,intelligunt,id est in verbo tuo: alij,in principio,id est,primo, Item alij cœlum & terram intelligunt istam vniuersam molẽ corporei mundi,alij informem materiam corporalis creaturæ, alij corporalem spiritualemq; naturã. Verùm in omnibus caueamus oportet, ne ex scripturis sacris plus velimus sapere, q̃ oporteat. Quòd si pio interdum studio velimus ex eisdem scripturis spiritualem intellectum atque mysteria quædam colligere, obseruemus ne cupidi laudis nostrisq; ingeniis fisi,animositate quadam superba velimus nostras etiam quantumlibet veras opiniones præferre aliorum sententiis,& quibuslibet contradicere, dicendo: non hoc sentit scriptura quod ille dicit,sed quod ego dico. Nam etsi forsitan sicut dicis esset,attamen ista temeritas non scientiæ, sed audacis & elati animi indiciũ est: cùm nõ scimus certò rationes & argumenta, quibus aliis fuerit persuasum aliter esse interpretandũ. Hoc sciẽtes,quòd pleriq; sunt qui amant sentẽtias aliquas: non quia verę, sed quia suæ sunt, qui de scripturis inter se contendunt,qui(vt inquit Hieron.)athleticum scomma Dei faciunt sermonem: inuicem prouocãt,& si victi fuerint,inuident. Quid tam Dei opus, quàm scripturas legere, in ecclesia prædi-

Margin notes: A; B; Inter doctores scripturas interpretantes duo dissensionum genera.; C; Augustinus. Gen 1.; D; Hieronymus.

A prædicare, ante altare Domini ministrare? Sed si hæc, nisi quis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur. Videas plerosque (quod etiam Tullius ait) de contemnenda gloria libros suos inscribere, & causa gloriæ proprii nominis titulos prænotare. Interpretamur scripturas, sæpe vertimus stylum, quæ digna lectione sunt scribimus: & nisi Christi causa fiant, sed memoriæ in posteros, & famæ in populos, totus labor irritus fiet: & erimus quasi tympanum sonans, cymbalum concrepans. Hic etiam silentio prætereundum non est, ex eo quòd diximus spiritum sanctùm per eundem scripturæ sermonem, plures veras significasse literales sententias: consequens est illas sententias inter se non esse contrarias, aut impossibiles, alioqui non essent veræ sententiæ cùm nullum verum sit, alteri verò incompossibile. Et ideo vbi contingit doctores per eundem scripturæ sermonem multas intellexisse sententias inter se pugnantes, dum B vnus sic, alius aliter in sensum priori incompossibilem arbitratur exponendum. Dicimus illam sententiarum varietatem non esse significatam nec à spiritu sancto, nec ab authore per quem sermo scripturæ compositus est: cùm nec ille, nec iste possit esse vllius falsitatis assertor. Nec ob id arguendi sunt doctores sic contrariè interpretantes, quandoquidem in his, quæ illo tempore sunt vel ambigua, vel fidei impertinentia, dissentiunt cum pace & fide catholica. Non sunt igitur audiendi calumniatores suis vaniloquiis, obiicientes sacrosanctæ theologiæ doctrinam huius seculi, per diuersas interpretantium sententias nunc totam conturbatam, contaminatam, confusam esse. Interpretationum nempe & expositionum varietas, quam & ipse spiritus scripturarum author non solùm, quemadmodum hæresim futuram præuidit, sed & prouidens operatus est, nihil officit, sed prodest per omnem modum, dum per eadem verba prolata, vel lector, C vel auditor pluribus salutaribus pascitur panibus. Verū quidem est quòd circumstantia scripturæ soleat illuminare sententiam, dum ea quę sequuntur & præmittuntur, diligenti discussione tractantur: sed plerunque tam congrua, tamq; consinis videtur vtriusque partis interpretatio, vt non facilè discernere valeas, quæ fuerit ab authore intellecta. Diuersitas ergo quæ contingit, dum consideratis sententiarum cohærentiis, alter scripturam sacram sic, alter verò non sic, sed aliter exponit vera catholica vtrobiq; data sententia, non solùm nō turbat religionem Christianam, sed exercet studiosos, pascit famelicos, & velut manna (quod variis saporum oblectamentis delectabat edentes) reficit in deserto huius mundi fatigatos & ieiunos. Verùm hæc dicentes, non approbamus sciolorum quorundam audaciam, qui mox vt vnum aut alterum volumen legerint, docere præsumunt anteà quàm discant: qui mox calamo quicquid eis in mentem venit depingunt, suis D sententiis & opinionibus & affectibus coguntseruire sacras literas: qui, vt inquit Hieronymus, superba animositate ad sensus, quos sibi confingunt, in congrua aptant testimonia, qui inter mulierculas de sacris literis philosophantur. Sed de his hactenus: Ex supradictis igitur perspicuum est, spiritu sancto factum esse, vt idem scripturæ locus multis fit fœcundus sensibus, non modò subordinatis, veluti dum sub literali significatur sensus mysticus: verùm vt nec alter per alterum designetur. Amplius autem manifestum, quàmuis in scripturis sacris sint veræ & multiplices sanctorum patrum sententiæ, non tamen inde turbatur fides Christiana. Cùm huiuscemodi sententiarum varietas non superinducat aliam & aliam fidei regulam, quam ecclesiastica seruat prædicatio, dum idipsum loquuntur omnes, & non sunt vlla inter eos schismata in ipsis fidei regulis. Nam quantumlibet magna in quibusdam scripturæ locis sit super intellectu scripturarum controuersia, cum pace tamen sancta est & vnitate catholica.

Non arguēdi doctores contrariè interpretantes.

Interpretationum varietas spiritu sancto prouidente facta est.

In epistola ad Paulinum.

Cap: t tertium huius libri de via inuestigandi verum intellectum scripturarum. A

Quòd scripturæ ex se nō ex patrum aut ecclesiæ intelligentia petēda sit, ex argumētis & rationibus ostēdi videtur.

I. argumentū.

OPerępretium est deinceps considerare, qua via, & à quibus interpretibus quærendus sit verus sacrarum scripturarum intellectus. An videlicet ex solis scripturis sacris, vt vna intelligatur per aliam: an ex doctrina ecclesiæ & sanctorum patrum. Possunt autem hic confingi argumenta. Primum: Ecclesia fidelium quæ nunc est, habet eundem fidei spiritum, quem in principio sui semel acceperat: qua ergo ratione oportet nos magis stare interpretationibus doctorum veterum, quàm nouis eorum qui nūc sunt? Si veteres, cùm adhuc æditæ non essent expositiones vllæ, ex spiritu fidei intellexerunt scripturas, cur non licebit hodie sepositis interpretationibus hominum, scripturas sacras per eundem spiritum fidei discere, sicut olim licuit ecclesiæ primitiuæ doctoribus, Apostolorum successoribus, qui nec Hieronymi, B

II. argumētū. nec Chrysostomi, nec vllius alterius interpretationem habuerunt. Secundum argumentum. Ea quæ sunt fidei & salutis non oportet ab alio discere, quàm à

1. Iohan. 2. spiritu fidei, dicente Iohanne Apostolo, ad eos qui iam in Christum credebant: Non necesse habetis, vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Quo sane Iohannis testimonio videtur indicatum, in doctrina fidei non esse opus vllius hominis ministerio. Vnde

Matth. 26. In expositione episto. Iohan. tract. 3. de & hac ratione videtur dixisse Saluator: Vos autem nolite vocari rabbi, vnus est enim magister vester Christus. Quod tractans Augustinus: Nolite, inquit, putare quenquam hominem quicquam discere ab homine: magister qui docet intus est Deus. Magis ergo videtur quærendus scripturarum intellectus simplici oratione, ex reuelatione Dei per spiritum reuelantis, quicquid necessarium est C

Iacobi 1. Lucæ 11. Iohan. 14. saluti animarum & ecclesiæ. Quod & Iacobus Apostolus significasse videtur: Si quis vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, postulet autem in fide, nihil hæsitans. Saluator quoq;: Petite, inquit, & accipietis, quærite & inuenietis, si quid petieritis patrem meum in nomine meo, hoc faciam. Humiliter petentibus, re-

Matth. 11. uelat Deus doctrinæ suæ mysterium. Abscondisti hæc, inquit, à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Vnde potest sic formari ex supradictis ratio. Euangeliis cæterisque scripturis sacris credere debemus, non propter Ecclesiæ, aut vllorum hominum testimonium, sed propter inspirationes Dei intus & docentis Euangeliis credendum esse, & inspirantis spiritum fidei, qua credimus sic, vt Christiani sumus. Hæc enim fides est Dei donum, Ecclesia autem, est cœtus Christianorum, qui homines sunt. Hieronymus, Augustinus quoque & cæteri patres fuerunt homines, qui in scripturis exponendis, & falli, & hallucinari potuerunt. Neque oportet nos omnia eorum scripta sic credere, quemadmodum ea, quæ in scripturis sacris continentur, quæ credimus à spiritu sancto D

III. argumēt. esse profecta. Tertium argumentum. Nemini licet, nec secundùm suum spiritum, nec secundùm sensum humanum scripturas intelligere. Quo enim spiritu scripturæ, inquit Bernardus, factæ sunt, eo spiritu legi desiderant, ipso etiam intelligendæ sunt. Nunquam ingredieris in sensum Pauli, donec vsu bonæ intentionis in lectione eius, & studio assiduæ meditationis, spiritum eius imbiberis. Nunquam intelliges Dauid, donec ipsa experientia ipsorum Psalmorum affectus indueris: sicque de reliquis. Hactenus ille ad fratres de monte Dei. Ex quibus consequens videtur, quòd oporteat vnumquemque sacræ theologiæ studiosum, intelligere scripturas eodem spiritu, quo & æditæ sunt. Hic autem spiritus nusquam præsentiùs, nusquam viuacius, quàm in suis sacris, quas ædidit, literis inueniri potest. Vnde paruifacientes venerandam patrum & Ecclesiæ antiquitatem, solent nobis obiicere hoc pacto:

Quicunque

A Quicunque innixi doctrinis hominum, scripturas secundùm Hieronymi, Augustini, aliorúmue hominum sententias, & non Augustini, Hieronymi sententias secundùm scripturas sacras conantur intelligere, hi procul dubio scripturas torquent secundùm hominum dogmata: cùm econtrariò potius hominum dogmata oporteat flectere secundùm irrefragabiles scripturæ sacræ sententias. Cyprianus errauit in baptismo hæreticorum, imitatus prædecessorum suorum sententias. Consequens ergo videtur, vnumquemque sepositis hominum commentariis, oportere ex scripturis sacris intendere ad earundem scripturarum intellectum, quod & scriptura significasse videtur. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis. Optimus, inquit Hilarius, scripturæ interpres, qui sensum potius ex scripturis retulerit, quàm attulerit. Quartum argumentum: Maior est scripturæ sacræ authoritas, quàm omnium veterum do-

Argumēta ad uersariorum.

Psalm. 118.

Lib. 1 de Trin.

IIII. argumētum.

B doctorum maiestas, etiam præsentis ecclesiæ, aut conciliorum papæ, quod multis rationibus videtur posse ostendi. Primò, quia scripturæ sacræ authoritas maior est, quàm olim fuerit authoritas Ecclesiæ Apostolorum, dicente Paulo de sua Ecclesia: *Sed licet aut nos, aut angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis anathema fit.* Ad Gala. 1. Cùm dicit nos, intelligit aut Apostolos, aut Apostolorum Ecclesiam. Deinde præsens Ecclesia in fide & moribus dirigi debet secundùm scripturas, nec fas est Ecclesiæ quæ nunc est, aut vlli hominum congregationi quicquam definire, præcipere aut docere contra scripturas sacras. Nec cōcilium, nec Papa potest extra scripturas sacras articulos fidei nouos condere, nec tota Christianorum Ecclesia potest efficere, vt nouū nunc aut quintum habeatur Euangelium. Nec enim pendet ex arbitrio Ecclesiæ, aut euangeliorum numerus, aut fides Christianæ religionis. Quintum argumentum. Multi

C errores in omnium patrum scriptis reperiuntur, quorum & interpretationes super scripturas sacras creberrimè inter se variant: adeò vt propter diuersas doctorum interpretantium sententias tota scriptura videatur conturbata & confusa: quibusdam sic, quibusdam autem aliter interpretantibus, etiam crebrò contrarias inter se sententias afferentibus, & se inuicem arguentibus: Origenes, Hiero. Hilarius, Athanasius, & Ambrosius, tractantes verba Apostoli ad Rom. dicētis: Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato, & reliqua: exponunt Apostolū dixisse huiusmodi sententias non pro sua persona, quæ iam erat sub gratia, sed in persona aliorū, nondum sub gratia constitutorum. Augustinus autem contra Iulianū omnibus patribus illis cōtradicens, docet Apostolū hoc pro sua ipsius persona dixisse: & ita huiusmodi voces esse voces iustorum, qui in hac vita etiam sub

V. argumētū.

Ambrosius ad Roman. 7. 1. lib. 2. & contra 2. epist. Pelagi. lib. 1 cap. 10 August. super epist. ad Tit. 1. ad Tim. 3.

D gratia constituti lugent suā miseriam & pericula. Insuper Hiero. & Augus. interpretantes verbum Apostoli: Oportet episcopum esse vnius vxoris virum, sententias contrarias attulerunt, vt recitat Gratianus 26. distinctione. Cyprianus & omnes collegæ eius, totumq; Africanum concilium de baptismo hæreticorum aliter senserunt quàm Augus. Stephanus, & Cornelius, & Romanorum ecclesia. Id genus sunt alia in doctrinis ecclesiasticorum complurima, veluti in supputationibus septuaginta hebdomadarum Danielis temporumq; ac regum. Et de quibus loquitur scripturæ sermo, super quibus plerunq; tanta est sententiarum diuersitas, quanta exponentium magistrorum varietas. Sextum argumentum. Hieronymus ad Galatas dicit: Quicunq; sacram scripturam aliter intelligit, quā sensus spiritus sancti efflagitat, in quo scripta est, licet ab ecclesia non recesserit, tamē hæreticus possit appellari. Sensum autem aliquem esse, quem spiritus sanctus intenderit cognoscere nō possumus, nisi per aliam scripturam ab eodē spiritu æditā. Hæc & similia sunt, quibus forsitan hæretici suos conantur defendere errores. Pro quibus refutandis primum ostēdemus, ꝙ falsum sit scripturam sacrā esse

VI. argumēt.

per se facilem. Deinde quod accedentibus sacræ Theologiæ studium, nō sufficit credere totam scripturam sacram esse verissimam. Tertiò, quod in scripturis interpretandis contra hæreticos pugnandum est non solùm scripturis, sed etiam armis. A

Error aduersariorum. De scriptura sacra Lutheranum dogma prædicat ipsam per se esse verisimā, facilimam, suiipsius interpretem. Et idcirco eandem scripturā addiscendam esse per seipsam, & non esse opus vllis doctorum aut magistrorū interpretationibus, glossis, aut commentariis. Sed huic errori manifestissimè per seipsas obuiant scripturæ propheticę & apostolicę, quę in ipsa sui prima ostensione densissimam secum adferunt caliginē, inuolutę tropis, parabolis & figuris, mysticis sensibus sub cortice literalis historię tacitè insinuantis: quos tametsi ipse Paulus spiritu sancto illustrante, sit dignatus suis in epistolis aperire, in eis tamē etiam fidei nostrę sacramenta, altaq;, grandia & sublimia legis & prophetarum mysteria à Deo magnificè interpretatur, tractat, & docet, vt & de ipsis attestatur Apost. Petrus, in illis esse quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. In scripturis sacris quantæ sint difficultates planè ostendit Hierony. in epistola ad Paulinum. Libri Ezechielis principium & finem tantis, inquit, obscuritatibus esse inuoluta, vt apud Hebræos cum exordio Geneseos, ante annos triginta non legantur. Isaiam, Hieremiam, Danielem quis potest absq; doctore, & magno studio intelligere? In Actibus Apostolorum sanctus vir Eunuchus, cùm legeret Isaiā, interrogatus à Philippo: Putas ne intelligis quę legis? Respondit: Quomodo possum, nisi aliquis me doceat? Ego, vt de me interim (inquit Hiero.) loquar, nec sanctior sum hoc Eunucho, nec studiosior. Vnde & alibi de se loquitur: Ab adolescentia non cessaui, aut legere vnq̄, aut doctos viros ea quæ nesciebam interrogare: neq; meipsum tantum (vt plerique) habui magistrū. Deniq; nuper ob hanc vel maximè causam perrexi Alexandriā, vt viderem Didymum, & ab eo in scripturis omnibus, quæ habebam dubia, sciscitarer. Hæc ille in præfatione epistolæ ad Ephesios. Itèm in epistola ad Paulinum iam citata, Iacobus, Iohannes, Petrus, & Iudas Apostoli, septem epistolas ædiderunt, tam mysticas, quàm succinctas & breues, pariter & longas: breues in verbis, longas in sententiis, vt rarus sit, qui non in earum lectione cæcutiat. Apocalypsis Iohannis tot habet sacramenta, quot verba. Hæc Hieronymus in epistola ad Paulinum dicit à se perstricta, vt intelligamus nos in scripturis sacris sine præuio & præmonstrante doctore, semitam non posse ingredi. Idcirco autem spiritus sanctus mysteriorum formas obtectas esse voluit in scripturis sanctis, & non palàm atque in propatulo haberi: quod non expediebat olim humano generi cœlestium secretorum margaritas, sanctaq; incarnationis & passionis dominicæ sacramenta manifestari apertis scripturæ verbis, ne sancta publicè porcis canibusq; exposita conculcarentur ab indignis, & ne paruuli (quibus adhuc conueniebat, vt ducerentur terrenis promissionibus in altiora prouehendi) interim suo lacte fraudarentur. Qualiscunq; fuerit in sacris scripturis obscuritas, ea facta est à spiritu sancto, non quidem inuidente humano generi salutarem scripturæ intellectum, sed medicinaliter prouidente, tum ad nostram edomandam sancto labore superbiam, tum ad remouendū à fastidio humanum intellectum, cui facilè inuestigata, facileq; intellecta plerunq; vilescunt, Sacræ scripturæ vilesceret, si mox vt leguntur omnibus patescerent. Quę facilè acquiruntur, minus appreciantur: quę aūt cum labore plus diliguntur. Verū non ob hęc pręcepta dogmataq; Christianæ fidei æstimari debent tanquam occulta, suspecta, & ambigua, & incerta, & talia quæ non possunt lucidissimè ex sacris literis, & ex authoritate ecclesiæ demonstrari. Siquidem in articulis fidei, & præceptis Dei nihil, vt inquit August. de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimè alibi dictum reperiatur. B C D

Reprobatio aduersariorū.

Principiū Ezechielis difficillimum.

Prophetas non potest absque doctore & magno studio intelligere.

Omnis in scriptura obscuritas à spiritu sancto est, vt ait beatus Augu. 2. de doc. Christ. cap. 6.

Aug. 2. de doc. Christ. cap. 6.

Proinde

A Proinde nihil inter se pugnant, scripturas esse intellectu difficiles, obscuras, & multis in locis ambiguas, & nihilo minus præcepta Christi dogmataque Christianæ fidei apertè & luculenter esse à Christo & Apostolis declarata. Iam videndũ est, qua via quærendus est verus scripturarũ intellectus, & quibus armis pugnandum sit contra hæreticos. Quàmuis autem omnes hæreses prodeant ex scripturis sacris, quæ sic ex voluntate Dei sunt inspiratæ, vt hæretici inde sumant suorũ errorũ occasiones, non tamen inde consequens est, scripturas ipsas esse vituperádas. Nihil enim tam bonum in hac vita, quo non interdum suggerente dæmone abutatur peruersa voluntas humana: & id quidem cùm in omnibus sit execrandum, longè tamen peruersissimum, & in Ecclesia Christiana perniciosum est, si fiat re saluberrima & sanctissima, qualis est sacrosanctaTheologia. Tota scriptura veteris legis & Prophetarum, communis est Iudæis & Christianis: sed Iudæi quia
B in Christum non credunt, idcirco easdem scripturas non intelligunt, quibus & Propheta loquitur: Nisi credideritis, non intelligetis. Vsq; in hodiernum diem, inquit Apostolus, cùm loquitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cùm autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. 2. ad Corinth. 3. Velamen, quo velatur eis mysterium legis, est carnalis intelligentia legis, absque scientia gratiæ Christi in lege abscõdita. Quando Christus pependit in cruce velum templi scissum est, & patuerunt ipsius templi secreta. Ita in hodiernum vsq; diem secreta legis patuerũt quidẽ Iudęis, verùm non omnibus, sed transeuntibus ad Christum. Cùm conuersus, inquit, fuerit populus ad Dominum, scilicet Christum, auferetur velamen. Vnde Saluator Iohãnis 5. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. Et Iudæi effuderunt sanguinem innocentis Christi, & in hodiernum vsque diem manus eorum sanguine
C sunt plenæ: quippe qui sunt consentientes in necem illius, & blasphemantes illum. Idcirco miscuit illis Deus spiritum soporis, id est, alienationem mentis, vt non videant veram scripturarũ intelligentiam, quemadmodum & prænunciauit de illis Isaias propheta: Erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, id est, clausi & sigillati: quem cùm dederint scienti literas, & dixerint: Lege librum istum. respondebit: Non possumus, signatus est enim, id est, clausus. De quo & Iohannes Apocalyp. 5. Quis, inquit, dignus est aperire librum, & soluere signacula eius? Cumq; nullus fuisset inuentus, fleuisse se dicit, & Dei tandem ad se memini se sermonem. Noli flere, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, vt aperiat librum, & soluat signacula eius, id est, mysteria pandat legis & Prophetarum: vbi significatur Christus esse verus expositor legis & Prophetarum, qui & earundem scripturarum intellectum suis tradidit Apostolis, & per Apostolos Eccle- Isaie. 29.
D siæ, quæ rectè interpretatur scripturas vsque in finem seculi. Iudæi nolunt audire Christianorum Ecclesiam, idcirco sacra Apostolorum Euangelia Epistolasque eorum contemnunt, & quantumuis scripturas sacras habeant, quas & verissimas credunt, tamen verum earum intellectum habere non possunt. Sicut & tota hæc tam veteris, quàm nouæ legis scriptura communis est omnibus Christianis, & multis hæreticis, vtrisque docentibus easdem scripturas totas esse verissimas, diuinas, & à spiritu sancto æditas. Sed controuersia hinc inde. Vbinam, & penes quos sit earundem scripturarum intellectus, verus sensus, vera expositio. Hęreticis iactantibus hanc penes se esse, veris Christianis non dubitantibus hanc penes se esse. Quo fit, vt scripturis, quibus ecclesiastici patres vtuntur ad demonstrandam Christianæ fidei veritatem, eisdem & hæretici vtantur ad stabiliendum suas hæreses. Verùm hic catholici contra hæreticos habent in scripturis canonicis intelligendis irrefragabilem machinam, qua & ante nos vsi sunt contra eas Irenæus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Athanasius, Basilius, & cæteri patres

 ecclesiastici,

ecclesiastici, secundùm seriem successionis ab initio. In scripturis videlicet interpretandis, seruandam esse Ecclesię doctrinam ab Apostolis traditã, & ab eis deuolutam ad patres, à patribus ad successores descendentem, & vsque ad præsens tempus in Ecclesia permanentem. Hanc machinã docuit Beatus Clemens Petri successor, scribens ad fratrem Iacobi, episcopum Hierosolymorum, dicens diligenter esse obseruandum, vt lex Dei cùm legitur, non secundùm propriam ingenij intelligentiam legatur vel doceatur. Sunt enim multa verba in scripturis diuinis, quæ possunt trahi ad eum sensum, quem sibi vnusquisque pręsumit. Et ideo oportet, inquit, intelligentiam scripturarum discere ab eo, qui eam à maioribus secundum veritatem sibi traditam seruat. Hac machina vsus est contra Valentinianum hæreticum, Irenęus: contra Marchionem, Tertullianus: contra Celsum Origenes: contra Nouatum, Cyprianus: contra Arrianos, Nycenum concilium: contra Luciferianos & Iouianum, Hieronymus: contra Donatistas, Augustinus. Sic & cæteri patres ab initio secundum successionis seriem ad hæc vsque tempora, contra temporum suorum hæreticos hoc vsi sunt argumento. Quòd si quispiam sacras literas tractans, voluerit seponere, & in scripturis interpretandis ex suo capite afferre glossemata, redibunt mox olim damnatæ, & iamdudum sepultæ hæreses. Contra has non habentibus nobis tam euidentia scripturæ testimonia, vt ex eis conuicti cedant earundem hæresum authores, easdem scripturas nimirum aliter, quàm tradidit Christianorum schola interpretantes. Quibus cùm dicimus in scripturis sacris interpretandis seruandas esse cautelas, videlicet non ex nostris cerebris afferenda esse commenta, sed ex clariori loco illustrandum esse obscuriorem, consideranda esse quæ pręmittuntur, quæ sequuntur, & consulendum esse linguarum (in quibus scripturæ primùm sunt æditæ) proprietates, pio suppliciq́ue animo rogandum esse Deum, qui intellectum dat, & reuelat fidei suæ mysteria paruulis, abscondens illa ab huius seculi sapientibus & prudentibus. Respondent nobis, se seruare hæc omnia, se esse verè pios, humiles, paruulos, quos illuminare dignatur Dei spiritus, sese in scripturis interpretandis pio suppliciq́ue animo huiuscemodi cautelis semper vti, nos autem longè ab illis deuiare. Sed cùm obijcimus illis sententiam scripturarũ, & expositionem omnium traditionum ecclesiasticarum quęrendam esse secundum antiquum Ecclesiæ statum, vbi est veritas disciplinæ, & Christianæ fidei: iam mox in nos stomachantur, nihili faciunt Ecclesiam, reijciunt patres, contemnunt omnia, quæ nobis veneranda tradidit antiquitas. Ex quibus intelligere possumus, in primis necessarium quidem esse, vt quisque sacræ Theologiæ studiosus scripturas sacras totas, etiam nondum intellectas, credat esse verissimas, venerandas, diuinas, salutares, non suspectas vlla falsitate, habeatq́ue omnia in eisdem asserta tanquam maiestatis plena, grandia, & sublimia: quantumuis videantur in superficie literę parua & contemptibilia, vsqueadeò, vt nihil in eis contemnat tanquam abiectum, exiguum, ac vile, Deoque indignum: sed omnia colat tanquam magnifica, alta, & egregia, vt etiam quæ minuta videntur & indigna, quæ in diuinis literis contineantur, veneretur & colat. Sed hoc non sufficit. Quandoquidem Iudæi totius legis & prophetarũ scripturas credunt esse verissimas, salutares, & diuinas. Deinde hæretici multi, & qui nunc sunt, & qui olim ante multos annos extiterunt, totum vetus & nouum testamentum credunt esse verissimum, æditumq́ue diuino spiritu. Hoc igitur non sufficit. Verùm & oportet, vt quisque sacræ Theologiæ studiosus, ita intellectum suum captiuum teneat in obsequium fidei, vt credat eas esse veras non secundum suum sensum, quem sibi præsumit, non secundum adulterinas interpretationes eorum, qui foris sunt: sed secundum antiquam Ecclesiæ traditionem interpretatas. Non sunt credendę veræ scripturarum sententiæ,

Irrefragabilis machina, qua contra hæreticos ecclesiastici patres vsi sunt.

A B C D

A tiæ, quæ ab ecclesiastica traditione discordant: vt omnis superbia mentis, & ingenij capacitas penitus cedat antiquitati ecclesiasticæ traditionis. Non aliæ veteris atque huius temporis Theologiæ sunt sententiæ Christianæ fidei. Verus scripturarum intellectus concordat cum antiquo Ecclesiæ statu, conspirat cum matricibus & originalibus Apostolorum Ecclesijs, quæ doctrinam fidei ab Apostolis ipsis acceperunt, prædicantibus viuis vocibus, priusquam scripta essent quatuor Euãgelia. Apostoli à Christo, Christus à Deo. Vnde & Ecclesiæ posterius institutę Apostolicæ dicuntur, quia cum prioribus eadem fidei doctrina conspirãt. Proinde & omnes Ecclesiæ sunt vna Apostolica ecclesia, quarũ vnitas stat in communione pacis, appellatione fraternitatis eiusdem fidei, eiusdem doctrinæ contestatione, eorundem sacramentorum societate. Solet quidem in sacris literis circunstantia scripturæ illuminare sententiam, dum ea quæ sequuntur & præmit- Ecclesiæ Apostolicæ.
B tuntur diligenti discussione tractantur. Scripturæ sacræ mos (inquit Hieronymus) est, obscuris manifesta subnectere. Verùm hoc non in omnibus comperimus. Sunt aliqua in scripturis loca, quorum intellectum præ nimia obscuritate certum assequi non possumus: adeò intricata, adeò tenebrosa, adeò densitate parabolarum & figurarum cooperta, vt nec ex ipsis, nec diligenti excussione eorũ, & quæ præmittuntur, & quæ sequuntur, nec ex alijs locis scripturas huiuscemodi interpretantibus, nec aliter, quàm reuelatione diuini spiritus valeamus certò mentem authoris deprehendere, quæ sacræ Theologiæ magistri interpretantes, non pro certitudine definiendo, sed quasi opinando, & probabiliter conijciendo, piè reuerenterque interpretati sunt: relinquentes interim iudicijs aliorum, qui forsitan spiritu Dei suggerente meliores magisq; accommodatas valeant inuenire sententias. Non quibuslibet ergo interpretibus & magistris adhærendum Isaiæ cap. 19
C est. Idcirco quòd se iactent docere, & habere apostolicæ fidei symbolum, eadem Euangelia, easdem scripturas, & se velle viuere, mori in vera religione Christiana. Pelles ouium sunt scripturæ sacræ, foris scriptæ in membrana: visibilia fidei sacramenta, Christiani nominis superficies foris apparentes, quas hæretici & falsi Prophetæ, intus lupi rapaces, foris induunt, in quos Christus pastor ouium, id est, verorum Prophetarũ & Apostolorum, omnium discipulorum magister, futura præuidens, voluit nos esse præmunitos: Attendite, inquit, à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intus autem sunt lupi rapaces. Omnis hæresis sese palliare studet, sub prętextu doctrinę veri Euangelij, sub titulo Christiani nominis. Nec oboritur vnquam hæresis, nisi aut ex verarum scripturarum falso intellectu, aut ex falsarum scripturarum vsu: quæ cùm non sint Christi, recipiuntur vt doctrinę Christi. Proinde vetustissimus ille Tertullianus docuit hę- Vestimenta ouium. Matth. 7
D reticos non esse vllo pacto admittendos ad disputationem de scripturis sacris: tum quòd orthodoxis tantùm competit scripturarũ professio, tum quòd ex congressionibus istis plus est mali, quàm boni. Paulus, qui & hæreses, inquit, inter carnalia crimina scribens ad Galatas enumerat, Tito suggerit, hominem hæreticum post primam correctionem recusandum, quòd peruersus sit huiusmodi, & delinquat vt à semetipso damnatus. Ideo à se, inquit, damnatum dixit hæreticum, quia in quo damnatur sibi eligit. Nobis autem nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere quod quis de arbitrio induxerit. Apostolos Domini habemus authores, qui nec sibi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: sed accepta à Christo sententia, fideliter nationibus insinuauerunt, ita vt si etiam angelus de cœlo aliter euangelizaret, anathema diceretur à nobis. Et post pauca: Nobis (inquit) curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Euangelium, cùm credimus: nihil desideramus vltrà credere. Hoc enim prius credimus, non esse quod vltrà credere debeamus: tãquam dicat, non aliud De præscriptione hęreticorum. Galat. 5 Ad Titum 3. Hæreticus à se damnatus.

creden-

credendum, quàm quòd Christus ipse Dei filius, legis & Prophetarum finis, per se & Apostolos docuit atque instituit: qui legem impleuit & Prophetas, ipse ad discipulos ait: Iam non dicam vos seruos, sed amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis: omnia, inquam, quæ potuistis portare modò, id est, quorum fuistis pro imbecillitate vestra capaces. Nam & alia multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modò. Tanquam dicat: Multa sunt quorum nondum estis capaces. Cùm adimpleta videbitis in me ea, quæ in lege & Prophetis sunt adumbrata, ad quæ implenda missus sum à patre meo in mundum: tunc aperientur sensus, vt intelligatis scripturas. Frustra igitur laborãt hæretici, qui audacias figmentorum suorum hac occasione Euãgelicæ sententiæ colorare nituntur, quasi sententiæ, quas ipsi confingunt, sint de numero eorum, quæ discipuli portare non potuerunt, quæ & spiritus veritatis docuerit illos, semper quærentes & pulsantes. Falluntur insuper hæretici, dum ad ingerendam curiositatem inculcant scripturas. Scriptum est, inquiunt: Quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Sed quòd hanc scripturam detorquent in sensum à veritate alienum, ex illa arbitrãtes multa esse credenda alia, quàm quæ Christus & Apostoli docuerunt, quæ & oporteat quærere, manifestum erit considerantibus tempus & personas, pro quibus Dominus hanc vocem emisit. Tempus quidem, nam puto dictum pro tempore, cùm adhuc Christus erat quærendus, in ipsis scilicet doctrinæ suæ principijs, cùm adhuc dubitaretur apud homines, an Iesus esset Christus, cùm adhuc nec Petrus illum prænunciasset Dei filium. Personas autem nam ad illos pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebãt vbi Christum quærerent. Habent, inquit, Moysen & Heliam, id est, legem & prophetas, vbi Christum quærere & inuenire possent, secundum quòd alibi apertè dicit: *Scrutamini scripturas, in quibus salutẽ speratis, illę enim de me loquuntur ad Israelẽ.* Ergo loquebatur quemadmodũ ait: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. Nondum canibus iactabat panem filiorum, sed filijs, id est, eis qui sciebant Deum, à quo erat aliquid promissum, Deum scilicet Abraham, Isaac, & Iacob, quem nationes gentium nondum nouerant, nondum mandauerat ire in viam gentium, quibus non quærentibus, non petentibus vltrò salus erat obuentura. Quemadmodum, inquit, inuentus sum à non quærentibus me: palàm apparui ijs, qui de me non interrogabant. Abutebantur ergo hæretici huiusmodi verbis, arbitrantes ex illis consequens esse, multa fuisse Apostolis abscondita, & ita semper quærenda esse à Deo alia & alia, quæ credamus. Omnia quidem verba Domini omnibus sunt posita, & per Iudæorum aures ad nos pertransierunt: sed pleraque in personis directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum. Proinde si demus sermonẽ hunc omnibus nobis dictum, ratio verborum constituenda est, vt quæramus vbi res est, quàm inuenire desideramus, & illic pulsemus vbi verus est Deus, qui audit & aperit. Est qui semper petit, semper quærit, semper pulsat, & nunquam inuenit, nunquam ostium quo intret in domum Dei apertum habet, nunquam accipit: quia ibi quærit, vbi veritas non est: illic pulsat, vbi nemo audit. Nos dum iam credimus, nõ quærimus, vt aliud quod quęrimus inueniamus: sed potius, vt id quod credimus custodiamus, & magis magisque habeamus, inueniamus, arripiamus, & intelligamus. Nobis ergo quàmuis quærendum est adhuc & semper, non tamen apud hæreticos quærimus nouam fidei regulam: sed ex fide, in nostro, & à nostris, & de nostro, quod in nobis salua regula fidei in quæstionem venire potest. Regula autem est fidei, vt credamus vnum solum Deum esse mundi creatorem, qui vniuersa ex nihilo produxerit per verbum suum, filium appellatum, visum Patriarchis, in Prophetis auditum: postremò, ex spiritu Dei patris delatum in virginem, carnẽ factum

in

Margin notes: A (beside "credendum..."); Iohan. 15. (beside "discipulos ait"); Hæc omnia Tertul. de pręscript. hæreti. (beside "quorum fuistis"); B (beside "rentes & pulsantes"); Hæretici fallũtur per scripturas. (beside "rentes & pulsantes"); Luc. 16. (beside "quærerent"); C (beside "tamini scripturas"); Iohan 6 Matth. 15. (beside "Ergo loquebatur"); Nobis credentibus dicitur, quærite & inuenietis. (beside "sed pleraque"); D (beside "tuerunt").

A in vtero eius,ex ea natum,exinde prædicaſſe nouam legem, cruci affixum, tertio
die reſurrexiſſe,in cœlos erectum, ſedere ad dexteram patris,miſiſſe vicariū vim
ſpiritus ſancti,qui credentes agit,venturum tunc cum claritate ad ſumendos ſan-
ctos in fructum cœleſtium promiſſorum æternæ vitæ, & ad prophanos adiudi-
candos igni perpetuo,facta vtriuſque partis reſuſcitatione cum carnis reſtitutio-
ne. Hæc regula fidei à Chriſto inſtituta nullas habet apud nos quæſtiones, niſi
quas hæreſes inferunt, & quas hæretici faciunt. Aduerſus hanc fidei regulam quę-
rendum eſt nihil. Proinde ſi doctor quiſpiam ſcientiæ gratia donatus, curioſius
ex ſcripturis tecum tractare voluerit, quòd hanc regulam vel obtenebrare, vel
ambiguā reddere videtur, ignorare melius eſt, quàm (quod non debeamus) vel-
le cognoſcere. Fides tua,inquit,te ſaluum fecit,non exercitatio ſcripturarum. Et
hæretici,quia de rebus fidei alium deſuadere non poſſunt,niſi ex literis ſacris,id-
B circo communis hæreticorum mos eſt de ſcripturis agere, de ſcripturis ſuadere,
ad ſcripturas prouocare,ſcripturas obtēdere,clamare Euangelium Domini, Eu-
angelium Domini: & hac ſua audacia aduerſus Eccleſiam congredientes, ſtatim
quoſdam mouent orthodoxos,fatigant infirmos,& puſillos capiunt,medios cum
ſcrupulo dimittunt. Et proinde hic potiſſimum gradus imprimis eſt obſtruen- Tertull. de præſcript. hæreticorum.
dus, vt non admittamus eos nobiſcum ad vllam de ſcripturis diſputationē, apo-
ſtolo Paulo docente: Hæreticum hominem poſt vnam aut alteram correptio- Ad Tit. 3.
nem deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt,& delinquit, cùm ſit pro-
prio iudicio condemnatus. Non dixit,Poſt vnam diſputationem,ſed poſt vnam,
inquit,correptionem. Dum interdicit nouis eorum vocibus aures accommoda-
re,ſimul & de ſcripturis diſputationem interdixit. Primùm, quòd,vt ſæpe iam
diximus,nihil proficiunt cum huiuſcemodi congreſſibus ſcripturarum. Dein-
C de, quòd nullo modo poſſeſſio eis competit. Siquidem non Chriſtiani nullum
ius habent Chriſtianarum literarū.quibus meritò dicit Eccleſia: Qui eſtis vos?
Vnde,& quando veniſtis? Quid in meo agitis non mei? Quo iure ſyluam meam Vox eccleſię in hæreticos.
cæditis: Qua licentia meos ſontes tranſuertitis? Mea eſt poſſeſſio,olim poſſideo,
habeo origines firmas. Ego ſum Apoſtolorū hæres. Ipſi Apoſtoli,ſicut teſtamen-
to ſuo cauerunt, ſicut fidei commiſerunt,ſicut adiurauerunt, ita teneo. Vos cer-
tè exhæredauerunt ſemper & abdicauerunt,vt extraneos,vt inimicos: Vnde au-
tem eſtis inimici & extranei Apoſtolis? Niſi ex doctrinæ diuerſitate,quam vnuſ-
quiſque de ſuo arbitrio aduerſus Apoſtolos, aut protulit,aut recepit. Iſta hæreſis
non recepit quaſdam ſcripturas, etſi recipit aliquas, adiectionibus, detractioni-
bus,ad diſpoſitionem ſententiæ ſuę interuertit. Etſi recipit,non recipit integras:
etſi aliquatenus integras,nihilominus per diuerſas expoſitiones & commentaria
D peruertit. Tantùm veritati obſtrepit ſenſus adulter, quantùm corruptor ſtylus.
Ratio ergo eſt propoſiti noſtri diffinire,non eſſe admittendos hæreticos, ad ine-
undam de ſcripturis prouocationem. Nam etſi etiam fueris orthodoxus in ſcri-
pturis exercitatiſſimus,cōgrediens cum illis nihil proficies. Quoniam ſi quid de-
fenderis,ipſi negabunt: ſi negaueris,defendent: nihil conſequeris, niſi vilem de
blaſphematione laudem. Errare, inquit Hieronymus, exiſtimant corrigentem
eos,lucrifacere volunt eum,à quo docentur. Quòd ſi etiam cum illis in congreſ-
ſum deſcendis ſcripturarum propter cauſam alterius, quem dubitantem in via
fidei confirmare velis,is cùm videbit ex ſcripturis hinc inde altercationes, incer-
tior diſcedet, neſciens vtram partem eſſe hæreſim iudicet,videns nos in illos re-
torquere eadem, quæ & ipſi in nos. Ergo nec ad ſcripturas prouocandum, nec in
iis conſtituendum eſt certamen, in quibus aut incerta, aut parum certa victoria
eſt: ſed illud prius proponendum eſt, quibus competat fides ipſa,cuius ſunt ſcri-
pturæ,à quo,& per quos, & quibus tradita ſit Chriſti diuina doctrina, per quam

homines

In epist. ad Pammach. & Oceanum. homines sunt Christiani. Vbi enim apparuit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit & veritas scripturarum, & expositionum, & omnium traditionum Christianorum. Hæc est Tertulliani doctrina, sine cuius lectione (Hieronymo teste) nec ipse Cyprianus vllum diem pertransisse legitur. A
Obiectio. Sed hic mox occurres dicturus: Si non est cum hæreticis disputandum, qua ratione patres ecclesiastici, Hieronymus, Augustinus tot voluminibus scriptis contra diuersas hæreses cum hæreticis sunt congressi? Deinde cur & ipse Tertullianus cum hæreticis disputauit, & contra illos volumina scripsit? Cur Paulus apostolus inualescebat & confundebat Iudæos, & loquebatur cum gentibus, & disputabat cum Græcis? Actuum 9.

Solutio. Respondeo, aliud esse pro Ecclesia contra hæreses seu doctrinas hæreticorum scribere, confutare errores & rationes eorum, argumenta contra fidem facta pro Christi fidelibus dissoluere, malignas scripturarũ interpretationes ab eis datas Ecclesijs manifestare, quemadmodum fecêre ecclesiastici patres in diuersis voluminibus contra hæreticos scriptis. Aliud est disputare cum hæreticis, præsertim coram plebe & de scripturis sacris, quas malignis interpretationibus deprauant, quod vt in pluribus non expedit neque ipsis hæreticis, quippe qui pertinaces sunt, & superba animositate inflati, nec suasionibus (vt inquit Bernardus) flectuntur: quia subuersi sunt, nec Christi Ecclesiam audiunt, quia illam apud se esse dicunt: neque authoritatibus corriguntur, quia non recipiunt: neque ipsis audientibus, præsertim infirmis in fide, qui & facilè aliorsum sunt mobiles, quibus & plerunque hæreticorum rationes, & malignę scripturarum interpretationes videntur sanctis catholicorum sententijs verisimiliores. Quamobrem frequentius plus mali inde prouenit, quàm boni: quàmuis & interdum pro tempore & loco expediat, vt doctores in sacra scriptura magis eruditi contra illos disputent, ad corroborandam fidem catholicorum eorum, qui audiunt, qui & alioqui procliues erant propter falsa & verisimilia quædam argumenta hæreticis consentire. Sic & sæpenumero congressi sunt patres cum hæreticis, secun- B C
Ad Titum 1. dum doctrinam apostoli Pauli docentis, oportere, vt Episcopus seruet, amplectatur & teneat sermones fidei, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui
1. Pet. 3. cõtradicunt arguere: vt & iuxta Petri doctrinam paratus sit ad satisfaciendum omni petenti rationem fidei & spei nostræ. Notanda sunt verba Potens exhortari, & paratus ad satisfaciendum semper: tamen caueat minus eruditus catholicus, & in sacris literis non satis exercitatus, ne vnquã congrediatur cum hæreticis doctis in scripturis sacris exercitatis. Pro temporibus itaq;, personis, causis & rationibus interdum licet cum hæreticis disputare, & interdum non licet. Et proinde hac in re opus est sale discretionis, & prudentia, qua diligenter obseruetur, quid tempori, loco, personæ, spectanti, & conditionibus personarum audientium expediat. D
Tertullianus autem considerauit ea, quæ accidunt frequentius, & vt in pluribus. Quàmuis ergo catholici nequeant ex scripturis sacris efficere, vt hæretici victi cedant: quandoquidem ipsæ scripturæ sacrę sunt communes hęreticis & catholicis, vtrisque eas consentientibus eas esse verissimas, diuinas, & à spiritu sancto æditas: sed dissentientibus in earundem scripturarum expositionibus, hæreticis præsumentibus veros scripturarum sensus apud se esse, catholicis autem contradicentibus: non tamen reliquit Christus catholicos in se credentes destitutos inuictissimis armis quibus se contra hæreticos tueantur: verum scilicet scripturarum intellectum in ijs, quæ sunt de necessitate salutis & fidei, apud Ecclesiam remanere, vsque in consummationem seculi. Hac machina in scripturis (quemadmodum diximus) exponendis contra hæreticos vsi sunt ante nos, Irenæus, Origenes, Tertullianus, Cyprianus, & cæteri ecclesiastici patres ab initio. Sunt quidem in scripturis sacris variæ & multiplices sanctorum patrum interpretantium senten-

A sententiæ, sed huiuscemodi non aliam fidei regulam superinducunt, dum in his quæ fidei sunt, conueniant omnes. Et quàmuis non omnis fidei veritas valeat ex scripturis sacris, aut euidenter, aut necessario argumento demonstrari, nec rursus omnis hæresis possit ex eisdem necessario argumento confutari: eiusdem tamen scripturæ sacræ à nobis (inquit Augustinus) tenetur veritas, cùm hæc facimus, tenemus, & credimus, quod vniuersæ iam placuit Ecclesiæ, quam sacra scriptura sine vlla ambiguitate demonstrat, quæ & iuxta Apostolum Paulum firmamentum est & columna veritatis, aduersus quam nec portæ inferi.i. hæreticorum doctrinæ, iuxta Saluatoris prophetiam, vnquam præualebunt, spiritu veritatis dirigẽte illam vsque in finem seculi. Ex antiquorum igitur patrum sententiis discimus, quibus armis pugnandum sit contra hæreticos, & qua via inuestigandus sit verus scripturarũ intellectus. Ex superioribus ergo primùm sequitur: Quotquot probè, & non arroganter sacras scripturas student intelligere, eos non suis inniti ingeniis, sed pia & sedula inuestigatione intendentes in ea quę sequuntur & pręmittuntur, conferentesque scripturas scripturis, ex manifestioribus locis colligere sensum quendam in locis obscuris designatum, qui non aduersetur vetustis Christianæ Ecclesiæ traditionibus. Secundò consequens est, synceros sacræ Theologiæ studiosos, consulere pro loco & tempore commentarios aliorum, non eorum, qui inimici fuerunt Ecclesiæ Christi: sed eorum, qui in nullo à sanctæ Ecclesiæ catholicæ consortio deuiauerunt, nec fuerunt ab eius fideli prædicatione seiuncti. Quemadmodum enim nemo sibi vnquam libros Aristotelis reconditos atque obscuros, ab eius inimico exponendos putat. Nemo vnquam Geometricas Archimedis literas discere voluit à magistro Epicuro, qui nihil earum intelligens, contra illas pertinaciter differebat. Ita nemo pius Christianæ philosophiæ studiosus, sacræ scripturæ intellectum putat inuestigandum ab inimicis Ecclesiæ Christi: sed studet sese potius condere in eiusdem Ecclesiæ gremio, quę ab Apostolis fundata hactenus, & vsque in consummationem seculi, per successiones episcoporum, inter hæreticos circumlatrantes, & inter persequutores sæuientes stetit immobilis. Tertiò, ex his consequens est verum intellectum scripturarum veteris testamenti, non esse quęrendum ex Hebraicis Iudæorum glossis & commentariis. Quàmuis enim Hebraicæ Iudæorum Bibliæ magis fidamus, quàm æditionibus Græcis & Latinis. Et ideo vbi de vero textu inter nos quæstio versatur, consulimus eorum codices, vt scripturæ sacræ textum verum teneamus ab his, à quibus eundem accepimus: eiusdem tamen sacræ scripturæ sensus & intellectus magis est quærendus ex patrum orthodoxorum commentariis, quàm ex Hebræorum & Iudæorum glosis & expositionibus: præsertim æditis post Euangelium ab eisdem, de quibus iam est impleta prophetia Christi, dicentis: Auferetur à vobis regnum Dei, id est, scripturæ sacræ sensus, & dabitur genti facienti fructus eius. Idcirco Hieronymus cæterique patres sancti, cùm admonent sacræ Theologiæ studiosos, vt vbi quæstio est, recurrant ad Hebræorum codices, & scientiæ veritatem magis de fonte, quàm de riuulis quærant. Fontem, & Hebræorum codices, non illic appellant eorundem Hebræorum in scripturas sacras commentarios, vtpote eorum Talmud, & Caballistas, cæterosque expositores, siue literaliter siue allegoricè, siue anagogicè exponentes. Habet quidem Hebræorum synagoga diuersorum Generum expositores: habet, qui in literali sensu versantur: habet & alios, qui allegoriam sequuntur: habet & caballistas, quibus peculiare, omnia in Deum reducere. Hieronymus ad Fabiolam recitat mysticam Hebræorum interpretationem super vestibus, preciosisque lapidibus portandis ab Aaron pontifice. Verùm sensus hos & si habeant interdum veros, in pluribus tamen habent longè diuersos, longeq́;

Margin notes: Contra Cresc. lib. 1. cap. 33. — Matth. 16. — Secundò. — August. de vtilitate credendi cap. 6. — Tertiò. — Matth. 21. — De preciosa veste Aaron.

Margin letters: B (at "bè, & non arroganter"), C (at "sophiæ studiosus"), D (at "æditis post Euangelium").

abhorrentes à sensibus mysticis, designatis ab Apostolo Paulo, & in commentarijs orthodoxorum patrum, qui à Christo & Paulo edocti, in exponendis scripturis veteris legis, regulam habēt Christum pro nobis incarnatum, passum & mortuum: in quem ceu in scopum tendunt Lex & Prophetæ. Iudæis autem inimicis crucis Christi, hanc regulam contemnentibus, liber iste Legis & Prophetarū, attestantibus Isaia & Paulo apostolo, clausus est. Mensa verbi Dei facta est in laqueum, in retributionem, & in scandalum. Vsque in hodiernum diem, inquit Paulus, dum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum: & idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quod in Christo euacuatur, & cùm fuerint conuersi ad Deum, per Christum aufertur velamen, 2. ad Corinthios 3. Sensum quidem literalem nobiscum habent communē, præsertim vbi historiæ ordo palàm texitur. In multis autem non habent, nonnulla exponentes ad literam, quæ propter tropologiam & metaphoras non sic ad literam carnaliter sunt accipienda. In Lege, in Psalmis, & in Prophetis prænunciantur gentes ab extremis terræ fluere, properare & venire aut ad montem sanctum Syon, aut ad Hierusalem. Hæc autem non, quemadmodum ipsi Iudæi intelligunt, sunt accipienda de cursu, fluxu, aut corporali gressu ad terrenam Syon, aut Hierusalem in Iudæa, sed de cursu seu fluxu spirituali, qui fit innouatione cordium ex Babylone huius mundi, in spiritualem montem Syon, id est, in vnam sanctæ Ecclesiæ societatem, qui adorant in spiritu & veritate verum Deum, in omni loco & gente, de quibus in sequenti libro latiùs. Quartò, ex superioribus sequitur: Ea quæ sunt ex causis & rationibus generaliter prohibita, esse interdum quibusdam permissa & concessa, eisdem causis cessantibus. Proinde Christianus quisque iam in fidei sacris eruditus, potens probanda vel improbanda discernere, licitè interdum legit hæreticorum, & Hebræorum commentarios, quēadmodum & apocryphos gentilium & infidelium libros, & id quidem multis ex rationibus, vt videlicet ut sumat ex eis aliquid, quo ceu proprio mucrone illos iugulet, aut dissoluat argumenta contra veritatem ab illis conficta, aut etiam discat nominum, verborum & orationum vires ac proprietates, & quasdam etiam sententias veras in scripturis sacris ab illis intellectas, accipiat. Vnde & Dionysius Alexandrinus magni Origenis discipulus super hac re, teste Eusebio septimo libro Ecclesiasticæ historiæ, capite sexto, sic loquitur: Ego (inquit) tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perscrutor, etiam si videar ad horam verbis eorum pollui. Sed multùm mihi confert, quòd ex ipsorum verbis arguere eos possum. Deniq; cùm aliquis ex fratribus & compresbyteris prohiberet me, ne hæretica lectione tanquā fœtore cœni alicuius pollueret, visio mihi quædam à Deo ostenditur, quę me cōfirmaret, & sermo ad me factus est, hæc mihi euidenter proloquens: Lege omnia quęcunq; in manus tuas venerint, quia probare singula queq; & discernere potes: Quandoquidē ab initio hęc tibi fuit causa credēdi. Amplexus sum visionē, quia & apostolicæ sententiæ concordabat dicēti: Omnia legite, quæ bona sunt tenete. Hactenus ille. Vnde & scribunt interdum vtilia quędam hęretici, & ipsi etiam ethnici. Sic diuus Hieronymus legit hęreticorum & ethnicorum libros. Sic & ipse in apologia aduersus Ruffinum loquens: Ego, inquit, in commentarijs ad Ephesios, Origenem, Apollinarem & Didymum, qui contraria habent inter se dogmata, sic secutus sum, vt fidei mee non amitterem veritatem. Eorum qui commentaria scribunt officium est, etiam hæreticorum & aduersariorum varias expositiones refellere, variasq; & solidas approbare. Cōmentariorum, inquit, officium est, aliorum explanationes edisserere: quæ obscurè dicta sunt, plano sermone manifestare, multorum sententias replicare & dicere: hunc locum quidam sic edisserunt, alij sic interpretantur: illi sensum suum

&

[Margin notes: A; Psalm. 68. 2. Corint. 3.; B; Quartò.; C; D; Hiero in apologia aduersus Ruffinum.]

A & intelligentiam his testimoniis & hac ratione nituntur firmare, vt prudens lector cùm diuersas explanationes legerit, & multorum vel probanda vel reprobanda didicerit, iudicet quid verius sit, & quasi bonus trapezita adulterinæ monetæ pecuniam reprobet. Cæterùm & ipse Origenes, Clemens, Eusebius, ipse etiam Hieronymus, aliique complures, quando de scripturis aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solent scribere: Referebat mihi Hebræus, & audiui ab Hebræo, & Hebræorum ista sententia est. Et scripturam Hebręam interpretantes, interdum non dedignantur per singula loca, quid Hebræis videatur inserere: de quibus prolixè satis Hieronymus in Apologia præfata. Quintò: Ex superioribus consequens est, Iudæos & Christianos habere easdem veteris testamenti scripturas, sed controuersiam esse, quòd ipsi pertinacissimè tradūt, & dicunt eas à nobis esse malè intellectas prauèque expositas. At contrà, nos con Quintò.
B stantissimè credimus, nec dubitare debemus easdem malè ab ipsis intellectas, illosque in earundem scripturarum expositionibus falli & hallucinari, quod & ipsi itidem de nobis tradunt quàm zelozissimè. Verùm nos neque falli, neque decipi reuera nobis persuasum habemus à Deo, intus operante in nobis, & testificante per filium suum Iesum, per quem aperuit Apostolis & Ecclesiæ suæ sanctæ verum earundem scripturarum sensum, omnia fidei nostræ mysteria in lege & Prophetis designata. Creditis in Deum, inquit, & in me credite: quod consequēs non esset, nisi & sermo illius Dei sermo esset: & quę ipse loquitur, Deus ipse, qui falli non potest, loquitur. Qui credit in filiū, habet testimoniū Dei in se. Quàmuis autem scire non possimus, hanc persuasionem mysteriorum per Christū, per Apostolos, & per Ecclesiam sanctam catholicam propositorum nobis emanare à Deo, intus testificante & operante in nobis, eoque quàm diu hic viuimus, in fide
C ambulamus: argumentis tamen seu signis quibusdam longè certioribus magisq; verisimilibus, quàm sunt ipsorum argumēta, humanitùs colligimus hanc nostrā, quam intus sentimus suasionē, ab infallibili veritate descendere, vidētes Prophetarum vaticinia de lege & iustitia Christi, & Ecclesia illius ex Syon, inter gentes manifestanda in vniuerso mundo, iam olim esse impleta, considerātes veteris testamenti ad nouum tam congruentia testimonia, tam diuturna vetustate firmata, tanta miraculorum maiestate iam olim declarata, tot martyrum & doctissimorū hominum testimoniis corroborata: & quod maius omnibus est, tātis de Domino nostro Iesu Christo perceptis inter huius mundi pressuras experimentis internarum consolationū, quibus pro loco, pro tēpore sentit se animus refici, animus verè Christianus, ita gloriatus in cruce Domini, & magistri sui Christi, vt nihili faciat omnia huius mundi, carnisq; oblectamenta, quæ longè absunt à carnaliū Iu-
D dæorum mentibus. Sextò: Ex superioribus sequitur, oportere oēs sacræ Theologiæ piè studiosos, atq; expositores in domo Dei, quę est Ecclesia, habitare vnanimes, concordes, & vt colūbas simplices, non morsibus sæuos, non vnguibus violentos, & iuxta Pauli apost. doctrinā, Idipsum dicere omnes, & non esse inter eos schismata, & stultas quæstiones, rixas & contentiones deuitare, & ad ædificationē fidei omnem sermonem componere ob desiderium veritatis, & non gloriari in sententiarum singularitate, prętermissis patrum sententiis. Quandoquidem hęreticus est, vt mea, inquit August. fert opinio, qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatusq; sui gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur. Hæresis ac scismatis mater superbia est, & gloria vana, etiam in viris eruditis, charitate vacuis. Nam & Tertullianus & Nouatianus non paruæ inquit Ambrosius, scientię fuerunt, sed quia per zelū perdiderunt charitatis fœdera, in schisma versi, ad perditionem sui hęreses creauerunt, contra inueteratū Ecclesię morem confingentes sententias nouas. Hinc dinoscuntur hæreticorum & schismati- Sextò. De vtilitate credēdi, cap. 1. Ambr. super 13. cap. epist. 1. ad Corinth.

corum dogmata, quòd venerandam patrum antiquitatem contemnant, quod dissonantiam quandam præ se ferant à regula & simplicitate antiquæ fidei, quod ex diuersis scripturæ locis nouas quasdam sententias, apud Ecclesiam vel inauditas ac insolitas, vel olim euentilatas, suspectas, & contrarias eruant quòd falsitates suas occultè intermisceant inter sanctas & verissimas sententias, quod ipse quoq; eorũ stylus modusq; docendi deprehendatur esse diuersus ab humili & modesto sermone sanctorum patrum, à quibus cùm dissentiunt, non cum ea quæ decet reuerentia, sed contumeliosè dissentiunt atq; id ita faciunt, vt venerandã antiquitatẽ obscurent, atq; authoritatem patrum hactenus probatam, faciant contemptibilem: cùm nihil magis custodiat Christianę Ecclesiæ fidem, quàm & declarare omniũ sanctorum patrum secundùm successionis seriem easdẽ fuisse regulas, & fidei, & Christianorum præceptorum, & commonstrare sicubi dissenserint, eos vel in rebus fidei non dissentire, vel vnam aut alteram suam sententiam aut declarasse seu retractasse, eosq; in scripturis exponendis omnem nouitatem abhorrentes tradidisse sententias, quibus corroborentur dogmata veteris Ecclesię: apud quam semper mãsit scripturarũ veritas, per quã & ad nos peruenit verę fidei regula, veraq; viuendi secundùm Christum norma, in euangelicis apostolicisq; libris designata. Qua seposita in scripturis exponendis, si quisquã voluerit suo inniti ingenio, & elaboratissimas sanctorum patrum expositiones reijcere, mox in Ecclesia Christiana renouabitur omnium antiquarũ hæresum ingens aceruus. Ex doctrina euangelica de Eunuchis, Matth. 19. & ex apostolica doctrina, primę ad Corin. 7. & ex alijs locis hactenus didicerunt patres ab initio, meritum virginitatis maius esse apud Deum, quàm meritũ coniugalis pudicitiæ. Sic scripturas intellexerunt, Cyprianus, Ignatius, Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus. Si quis ergo ex sententia apostoli Pauli dicentis: Hoc autem dico bonum esse propter præsentem necessitatem, ita interpretetur, vt inde concludat, non propter regnum cœlorum, sed propter solum præsens seculum virginitatem esse vtilem, tanquam virgines in futura vita nihil amplius sunt habituræ: is profectò interpretatur scripturas secundùm sensum, quem sibi præsumit, qui & iam ante mille annos reprobatus est à patribus, tanquam prorsus à mente Diui Pauli alienus. Virginitas non ob vitanda solùm vel matrimonij onera, vel præsentis vitę incommoda: sed propter futuram gloriam est eligenda. Tractat autem de his latiùs Augustinus in libro de bono coniugali, & in libro de sancta virginitate. Cyprianus in Tractatu de virginitate, & Hieronymus contra Heluidium. Si catholicę Ecclesię antiquitas secundùm successiones patrum, non sit in scripturis exponendis regula seu norma, vnicuiq; sacrę Theologię studioso præstituta atq; præscripta, quibus armis cõuincentur nefanda hæreticorum commenta, iam olim conficta ex scripturis sacris prauè intellectis, & iam olim etiam euersa à patribus ex eisdem scripturis sacris interpretatis secundùm catholicæ Ecclesiæ spiritum? In exponendis scripturis, si expositoris, seu interpretis intentio non est dirigenda secundùm Ecclesię catholicæ definitiones, vnde prohibebitur, quisquis cum Heluidio cæterisq; hæreticis, dixerit matrem Domini Iesu, nõ permansisse virginem post partum, cùm adduxerit pro se verbum euangelicum, & hoc videlicet, quo dicitur: Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Et illud rursus, quo dicitur Christus habuisse fratres? Quibus argumentis cõuincentur Iouiniani ineptię, docentis virgines, viduas, & maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepent cæteris operibus, eiusdem esse meriti: & eos, qui semel plena fide in baptismate renati sunt non posse subuerti, & inter abstinentiam ciborum & perceptionem cum gratiarum actione nullam esse distantiam? Deinde qua via conuincentur Pelagiani, dicentes baptismum non prodesse infantibus, eo quòd nondum

Marginalia: A; B; 1. Cor. 7.; C; August. ferè per totum.; Veteres patres de virgin.; D; Matth. 1.; Marci. 3.

A dum possunt neq; credere, neq; habere voluntatē vt baptizentur? Hieronymus quidem congessit scripturas contra huiuscemodi errores. Sed quia illis non fatebantur hæretici se victos, aliter interpretantes easdem, & rursus alias pro suis stabiliendis erroribus adferentes, idcirco ipse contra eosdem errores commouet totam veterum scriptorum seriem, Ignatium, Polycarpum, Irenæum, Victorinū, Iustinum martyrem, addens multos alios Apostolicos eloquentes viros extitisse, qui aduersus Hebionem, Valentinum, aliosque hæc eadem sentientes, plena sapientiæ volumina conscripserunt. Quibus armis confodientur, qui voluerunt resuscitare Arrij dogma, docentis Christū quidem similem esse patri, & vnum cum patre largitate gratiæ & cōcordia voluntatum, non proprietate naturæ? Qua via explodemus impium Macedonij errorem, docentis filium per omnia similē esse patri, spiritum verò sanctum cum patre & filio nihil habere cōmune in substan-

B tia naturæ? Item qua ratione docebimus à fide Christi esse alienos, qui dicunt patrem sic esse vnum cum filio, vt ipse filius sit is, qui pater est. Adferebant olim Arriani pro se quadraginta scripturarum capita: quæ nisi intelligantur secundùm interpretationem Ecclesiæ, loquentis secundùm successiones per patres, Ignatium, Dionysium, Polycarpum, Clementem, cæterosq; orthodoxos, tumultuabitur rursus Ecclesia, & tot fient schismata, quot capita. Poterimus quoque & nos, volentes recedere à sententiis iam olim receptis ante mille annos, ex scripturis sacris secundùm sensum nostrum interpretandis, multa noua confingere dogmata, deuia ab antiqua fidei regula, ex scripturis positis Matth. 5. atque aliis in locis, & secundùm illas literaliter intellectas dicere, in omni casu prohibita esse & iuramenta, & bella etiam defensoria, & nunquam esse licitū, aut resistere malo, aut in iudicio contendere, nostraque repetere. Quòd si has scripturas quis dixerit in-

C terpretandas esse ciuiliter, & secundùm iura quædam naturalis æquitatis, quemadmodum reuera sunt exponendæ, mox quisque volens esse pertinacior contra Ecclesiæ decreta instabit, & dicet eadem ratione scripturas super indissolubili vinculo matrimonij, ad Romanos 7. & 1. Corinth. 7. & apud Matthæum in 5. & 19. cap. oportere interpretationes quasdam recipere secundùm rationes quasdam naturalis æquitatis, quibus videtur expedire matrimonium consummatum interdum ita esse dissolutum, vt liceat vtrique cum altero contrahere. Si verba Christi iubentis, vt non iuremus omnino, & non resistamus malo, & neque in iudicio contendamus, & id genus alia, recipiant ciuilem intelligentiam, secundùm regulas æquitatis expedientis societati, & paci conuictus ciuium, cur non & verba Christi dicentis, vt homo non separet coniuges, quos Deus coniunxit, aliaque quibus significare videtur, matrimonij vinculum esse indissolubile, interpretari

D possunt secundùm talem ęquitatem, secundùm quam interdum expedire videtur comitati quorundam matrimonia dissoluere. Pro qua sententia Auicenna Machumetista in vltimo libro suæ Methaphysicę, capite vltimo adfert rationes, quibus probare conatur hoc expedire interdum ciuitatibus: hanc tamen separationem neque facilè admittendam, neque pendere ex voluntate mulieris, quæ facilis est ad concupiscendum, & irascendum, sed in arbitrio iudicis; qui cognoscat causam discordię, propter quam liceat viro aliquando vxorem dimittere, alioquin multa damna prouenient. Et idcirco interdum oporteret ex arbitrio iudicis interuenire separationem coniugum, & alia quærere coniugia: præsertim quando coniuges sese oderunt, & non se admonent ad generandum. Secundùm hæc & id genus alia coniugij iura apud infideles, fidei Christianæ persequutores, si velimus sacras literas interpretari, deuiabimus à regulis Christianæ religionis. Puto, inquit Augustinus, neminem Christianum reluctari illum adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente sua vxore alteri commixtus est fœ-

Hiero. aduersus Heluidium

Arrij hæresis. Macedonij hæresis.

Auicenna contra Ecclesiam de dissolubilitate matrimonij.

 minæ

minæ. Interrogatus Christus, an quacunque ex causa liceret vxorem dimittere? Respondens secundùm vniuersalem sententiam, solam excepit fornicationem, atque eam quidem sic excepit, vt & simul ostenderet per illam vinculum matrimonij non dissolui. Proinde patres, qui non aliter quàm secundùm communem & receptam Ecclesiæ traditionem scripturas sunt interpretati, intellligunt vxorem & maritum hac in re esse pares, vt neuter habeat sui corporis potestatem, & vtrunque esse in adulterio, si altero viuente fuerit cum alio coniuge. Omnes causationes (inquit Hieronymus) Apostolus amputat, apertissimè definiens, viuente viro adulteram esse mulierem, si alteri nupserit quàm diu viuit vir, licet adulter sit, licet Zodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, & propter hæc scelera ab vxore derelictus, maritus reputatur suæ vxoris, cui alterum virum accipere non licet: quæ etiam si per vim alterum acceperit, non potest absque pœnitentia communicare Ecclesiæ. Quotquot igitur plena humilique fide secundùm modestiam Christiani pectoris sacras literas tractant, non suæ innituntur prudentię, sed sequentes authoritatem Ecclesiæ in omnibus magistram, non eius solùm, quæ nunc est, sed quæ olim fuit ante annos mille, ex communibus & receptissimis scripturæ locis, frequenter à patribus discussis & examinatis, non præsumunt inuenire vllas fidei & morum nouas sententias, quæ hactenus aut repudiatæ fuerint, aut fugerint, aut latuerint Ecclesiam. Vnde & consulere student doctissimos & oculatissimos patres, in eorum scriptis considerantes veterem Ecclesiæ morem. Verum quidem est, quòd prætextu religionis Christianæ non est turbandus ordo ciuilis iustitiæ, aut pax & tranquillitas rei publicæ: sed minus turbanda est à Christo instituta sacramenti euangelici sanctitas, quæ in nostris coniugibus, inquit Augustinus, plus valet, quàm fœcunditas vteri. Seruanda quidem sunt Christi præcepta secundùm regulas quasdam naturalis æquitatis, sed illis iungenda est modestia fidei charitatisque Christianæ, & euangelicæ doctrinæ, quæ omnibus naturæ legibus supereminet, ad quam morales philosophi, innixi solius rationis internæ lumini, non peruenerunt. His præmissis respondendum est ad argumenta. Ad primum dicimus, admittentes propositionem antecedentem, hanc videlicet: Ecclesia fidelium, quæ nunc est, habet eundem fidei spiritum, quem & ea, quæ à principio fuit, Ecclesia acceperat: sed non inde consequens est, Ecclesiam quæ nunc est, posse ex eisdem scripturis discere aliam fidem. Nam si sit idem fidei spiritus, is facit & Ecclesiam, quæ nunc est, ex scripturis sacris eadem credere, quæ Ecclesia olim credidit. Nequaq̃ ergo fieri potest, vt Ecclesia, quę nunc est, ex scripturis aliam habeat fidem, quàm olim habuerit ex eisdem scripturis Apostolorum Ecclesia. Quemadmodum nec Apostolorum Ecclesia ex scripturis propheticis aliam habebat fidem, quàm veteris legis patres. Sed quemadmodū non omnes in fide fuerunt pares, ita & in scripturis propheticis, & Christi verbis exponendis ac intelligendis, non omnes credentes sunt æquales. Aliud donum fidei, qua sic credimus Euangeliis cæterisque scripturis, vt Christiani sumus. Aliud donum intelligendi seu interpretandi Euangelia, cęterasq; scripturas. Manifestum est, veteres iustos, habentes fidei spiritum, non omnes scripturas ex eodem fidei spiritu intellexisse. Arbitramur enim, sicuti & ante nos venerabiles patres, Augustinus, Gregorius, & Bernardus, intellexerunt ex scripturis sacris secundùm incrementa temporum creuisse, & fidem, & scientiam spiritualium patrum: qui quantò viciniores aduentui Domini Saluatoris extiterunt, tantò mysterium fidei de redemptione humani generis per Christum plenius perceperunt. Abraham antequam verbum promissionis diuinitùs acciperet, ex fide quadam tunc futuræ redemptionis iustificatus erat, prius quàm crederet ex semine suo nasciturū Redemptorem, in quo & benedicerētur omnes

Marginal notes: A; Hiero. in epist. ad Amandum; B; C; Solutiones argumentorum.; D; Non oēs patres in fide fuerunt pares

A omnes gentes. Ita Moyses scribit Deum ad se loquentem dixisse: Ego sum Deus Exod.3.
Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, & nomen meum Adonai nō indicaui eis: sub-
audis, sicut & tibi. Ostendit ergo se de Dei notitia & fide, plus aliquid præceden-
tibus patribus accepisse, quemadmodum & Dauid cùm diceret: Super senes in- Psalm.118.
tellexi. Sed & propheta Daniel: Pertransibunt, inquit plurimi, & multiplex erit Daniel.12.
scientia. Vides ergo consequentiam in argumento prorsus inualidam esse. Vnde
simili argumento concluderetur, non magis inhærendum esse apostolis, scriptu-
ras prophetarum olim interpretantibus, quàm alijs eundem fidei spiritū haben-
tibus. Hoc autem constat falsum esse. Nam tametsi idem sit spiritus in omnibus
credentibus, non tamen in omnibus eadem gratiarum distributio, æquale donū
intelligendi ac interpretandi scripturas. Quod Apostolis est datum, non omni-
bus credentibus datur. Vnde & Paulus 1. ad Corinth. 12. donum fidei distinguit à
B dono prophetiæ, secundum quam fit occultorum & absconditorum interpreta-
tio. Petrus, Paulus, cæteriq; Apostoli, de quibus dicit scriptura: Annunciauerunt
opera Dei, & facta eius intellexerunt: in scripturis propheticis & doctrinis Chri-
sti intelligendis magis fuerunt illuminati, quàm nunc sunt, Papa, Episcopi, Apo-
stolorum successores, & forsitan quàm omnia quæ nunc sunt membra in ecclesia
Christiana. Obijcientibus ergo nobis: Si veteres cùm non essent expositio- Obiectio.
nes vllæ, ex spiritu fidei scripturas intellexerunt, cur non licet nobis hodie sepo-
sitis interpretationibus humanis, easdem per eundem spiritum discere? Respō- Solutio.
demus, ex spiritu fidei scripturas non discit, qui ecclesiam, per quam spiritus scri-
pturas interpretatur, non audit. In his quæ spectant ad fidei & morum necessita-
tem, spiritus sanctus nunc dirigit ecclesiam quemadmodum & olim: sed tamen
scientiam spiritualium rerum, mysticas intelligentias legis & prophetarum, pręci-
C piebat Apostolorum ecclesia plenius, quàm ea quæ nunc est. Proinde generale
concilium Papæ, Cardinalium, Episcoporum, doctorum, in scripturis propheti-
cis intelligendis & exponendis, non est nunc tantæ authoritatis, quantæ fuerat
olim Apostolorum collegium, quàmuis etiam nunc fieri non possit, vt generale
concilium, in quo residet totius ecclesiæ consensus, in fide & moribus ad salutem
attinentibus perniciosè fallatur. Ad secundum argumentum, in quo assumi- Solutio secun-
tur: Ea quæ fidei sunt, non oportet ab alio discere, quàm à spiritu fidei. Respon- di argumenti.
deo, Antecedens hoc secundū sensum quendam est falsum, & secundum quendā
est verum. Nam ea quæ fidei sunt & salutis, non oportet ab alio discere, quàm à
spiritu fidei, qui docet omnem veritatem fidei & salutis, quam credere oportet,
proponens vel per semetipsum sola inspiratione interna, vel per homines, pro-
phetas, videlicet Christum, Apostolos, & ecclesiā. Vnde spiritus fidei docet, quic
D quid Apostoli, & traditio ecclesię catholicæ, in qua spiritus fidei loquitur, hacte-
nus docuerūt. Omnis verò Christianus ex dono fidei credens ea quę ecclesia cre-
dit, non humano vel spiritui, vel testimonio innititur, sed primæ veritati intus
testificanti ea, quę scriptura sacra & ecclesia proponūt, dicente Apostolo Ioanne:
Qui credit in filium Dei, habet testimoniū Dei in se. Apostolis & prophetis cre-
denda proposuit Deus ore proprio, intus & foris reuelans fidei articulos. Prophe
tæ & Apostoli sic à Deo docti absq; hominum ministerio, non ideo crediderunt
quia ecclesia tradidit eis, sed quia ipsi audierunt ex ore eius. Nobis autē iam Chri
stus non per os proprium, sed per ecclesiam & scripturam sacram proponit quæ
credere debemus. Ipse tamen est, qui intus per spiritum fidei docet, vt quod ec-
clesia & scriptura sacra proponunt credamus. Ad verbum Iohannis dicentis: 1.Iohan.2.
Non necesse habetis vt aliquis doceat vos: quo videtur indicare, in mysterijs fi-
dei intelligendis, non esse opus vllius hominis ministerio. Respondeo, Iohan-
nes ad eos loquebatur, qui iam instructi erant de omnibus, quæ ad necessitatem

Matth 23. salutis pertinebant. Ad verbum Christi, nec vocentur magistri, quia magister A
De cognitiõe vester vnus est Christus. Quod tractãs August. inquit, non esse putandum, quenverę vitę cap. quàm hominem quicquam discere ab homine. Respondeo, non omnem volun-36. & in expo- tatem vocandi magistrum vetuit Christus, sed certam, vtpote vanam & ambitiosit. epist. Iohã. sam, secundum quam non potest quisquam neq; velle se vocari magistrum, neq; tract. 3. velle alium vocare magistrum. Vocare autem vel vocari magistrum tanquã ministrum aut Christi, aut sub deo, à quo est omne bonum, non intelligitur esse vetitum. Quemadmodũ Christus ibidem tacitè vetuit, ne vocemus nobis magistros, dicens: Nolite vobis vocare magistrum super terram, ita vt dicit ibidem: Nolite vocare vobis patrem super terram. Manifestum est autem nos habere parentes, qui nos in terra genuerunt, sicut & magistros, qui nos docuerũt: sed quemadmodum ea, quæ generantur in terra, vt proles, segetes, vineas, cæterosq; fructus, non B

Deus dat quicquid natura generat. oportet ab alio sperare quàm à Deo qui dat, creat, producit quicquid natura generat: ita & ea, quæ per vim naturalis industriæ, vel ratiocinando, vel inuestigando pariuntur in anima, non oportet ab alio sperare quàm à Deo. Veruntamen, sicut in agro non producit fructum Deus, si sit colendi & seminandi negligentia: ita nec ipse docet ea, quæ nobis vel vtilia sunt, vel necessaria, si sit discẽdi segnitia. Quemadmodũ in naturalibus rebus, vinearum & agri cultores, non formatores sunt fructuũ, & tamen necessariò sua impendunt opera, applicantes semina terris debitè præparatis, sine quibus laboribus terra nõ germinaret. Ita & in animabus nostris magistri, qui vocibus suis nostras foris percutiunt aures, non sunt formatores scientiarum & artium in animabus nostris, & tamen non frustrà impendũt suas operas, dum sensibilibus signis exponunt res ipsas intellectui, excitantes illũ ad considerandum dependentiam vnius ex altera, vt examinando, discurrendo, C ratiocinando, vel ex suasione aliqua credat veracem esse eum, qui loquitur: vel ex ratione ad scientiã illius perueniat, quod ignorabat. Vnde & hac ratione concludit Apost. ad Rom. 9. fidem esse ex auditu. Quomodo enim quis posset credere, nisi id quod credendum est conciperetur mente? quomodo mente conciperetur, si non ab aliquo testificante proponeretur? Et quemadmodũ in scripturis Deus dicitur facere, quicquid corporalis causa sub Deo operans reperitur natu-

Psalm. 146. raliter agere, dicente scriptura. Qui produxit in montibus fœnum, & herbã seruituti hominum. Ita & Deus in scripturis sacris dicitur facere omnem scientiam, omnem veritatis cognitionẽ, omnẽ credulitatẽ, quam rationalis anima sub Deo operans per lumen rationis internæ, cooperante libero suo arbitrio, in se parit.

1. Corint. 3. Et vide, an ne hæc sit doctrina Apostoli Pauli dicẽtis: Nec qui plantat est aliquid, nec qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Attamen & qui plantant & qui rigant ministri sunt Dei operantis. Ita Paulus & Apollo sunt ministri eius, cui credidistis. Intellectus verò doctrinæ Christi dicentis: Petite & accipietis. Omnis D qui petit, accipit, patet ex his, quæ Lucæ II. Saluator ipse docens discipulos orare præmisit: Si perseuerauerit, inquit, pulsans, dabit ei panes quotquot habet necessarios. Quo verbo Deus significatur exaudire orantes. Primò, si perseueranter petant: & deinde, si petant pro pane ad salutem necessario. Postremò, si etiam secundum talenta desuper data sese laborando accommodent vt habeat. Frustrà orat agricola vt segetem habeat, qui ociosus & segnis in suo agro non laborat. Manifestum est autẽ, non totius scripturæ intellectum esse ad salutem necessarium. Si quid autem pro qualitate personarum, loci & temporis nobis videtur vt sciamus necessarium, id etiam oportet nos supplici oratione Deo filios, vel ab homine, vel studio nostro discere, quemadmodum Cornelius Centurio ad Petrum mittitur instruẽdus. Virtus autem fidei, quàmuis diuinitus vel infundatur, vel inspiretur, ex eaque habita augmentum eius impetretur sola oratione vt in nobis abundet, magisq;

A magisq; eam ac magis habeamus: ea tamen, quæ nos ex hac fide oportet credere, non semper à solo Deo nobis proponuntur absque hominum ministerio. Ex hac eadem doctrina patet solutio ad sententiam Iacobi: Si quis vestrum indiget sapientia. Loquitur enim de sapientia ad salutem necessaria, quæ facit animum pudicè, humiliter, & castè viuere, pro qua Sapiens orauit: Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam. Hæc autē est increata, quam habentes ex fide postulamus, vt magis magisq; habeamus. De his autem in alijs latiùs. Deinde & hoc sciendum, quòd Deus dare dicitur non solum quod sine ministerio creatæ causæ nobis largitur (nam & sic rarò facit) sed & id etiam, quod tribuit nobis per causarū naturaliter aut voluntariè operantium ministeria. Ipse dat quicquid natura generat, donat omnem fructum quem per causas naturales sub ipso operantes accepimus: ita & ipse dat omnem fidem, omnem verarum scripturarum intelligentiā, Iacob. 1 Sapient. 9.
B quam vel per ecclesiam, vel per hominem interpretem, vel per sanctorū patrum scripturas discimus. Ex suprà dictis itaq; manifestum est, quemadmodum frustrà pro fructibus terræ oraret, qui ociosus in agro suo nec plantaret, nec seminaret: ita & frustrà orat pro scripturarum intellectu, qui segniter viuens laborē discendi non impendit. Et quēadmodum agricola, qui iam laborat & seminat, iusta ratione etiam orat Deum, vt ad suam salutem quod sperat detur ab illo: qui nisi dederit efficaciam generandi, vacuus & inanis erit omnis labor humanus. Ita & in scripturarum sacrarum agro, qui studio & labore curat proficere, iusta etiam ratione debet orare. Quàmuis igitur oporteat vnumquemq; sacræ theologiæ studiosum ad scripturarum intellectum peruenire supplici oratione, spiritus sancti operatione, & collatione scripturarum ad inuicem, non tamen inde consequens est eum debere aut seponere, aut reijcere sanctorū interpretationes, & magistrorum
C rum docentium seu interpretantium officia: quin potius sic debet quisque ad intelligendum scripturas accedere, vt primùm sese humiliter instituendum submittat ipsi Deo. deinde homini præceptori, magistro, & ecclesiæ, in qua vsq; ad consummationem seculi residet spiritus veritatis, docens in his quæ ad necessitatem fidei & salutis sunt, omnem veritatē. Vtrumq; proinde caueat, ne videlicet innixus suę prudentię, ita suo fidat ingenio, vt arbitretur non opus esse sibi humano magisterio: rursus ne ita fidat in munere diuino, vt arbitretur nō opus esse sibi labore suo aut studio. Sic olim sancta Apostolorum ecclesia intellexit magistri sui Christi doctrinam, dum discipuli in Antiochia, non per solum fidei spiritum seposito humano consilio, præsumebant ea quæ de fide & moribus in quæstionē veniebant, à Deo petere: qui non innitentes solū supplici orationi, miserunt ad Apostolos & seniores in Hierusalem. Sic & Paulus instituendus in fide, missus est Acto. 15. Act. 9.
D ad Ananiam. Sic & ad Petrum Cornelius Centurio. Vt quid opus erat mittere, si per solum spiritū supplici oratione poterant discere? Cur Deus qui per seipsum fidem inspirat, qui & cuncta cùm vult potest reuelare, mittit nos instruendos ad homines? Nisi quatenus intelligamus ipsum docere id etiam, quod per hominē discimus. Ad id verò quod in eodem argumento assumitur, oportere nos credere Euangelio, propter testimonium non hominum, sed Dei intus docentis: cùm iuxta Apostoli Pauli doctrinam, fides sit Dei donum. Dicimus verum quidē esse, omnes Christianos credere Euangelio, ex inspiratione spiritus sancti intus loquētis & docentis. Sed & hoc sciendum, quòd spiritus sanctus multifariā multisq; modis loquitur, suggerens & testificans, nūc per scripturam, nunc per ecclesiam, nunc per angelum atq; prædicatorem. Sicut olim Dei donum erat fides veterum patrum, credentiū Deum loqui in Patriarchis, in Moyse, in Prophetis, in quibus reuera spiritus Dei loquebatur: ita & nunc Dei donum est, fides Christianorum credentium Deum fuisse locutum in Christo, in Apostolis, & per Apostolos, nūc in scriptu- Act. 10. Spiritus sanctus per multos loquitur.

in scripturis canonicis & in ecclesia Christianorum, vsque in consummationem seculi. Ad id aut quod vltrà assumitur: Hieronymus, Augustinus, & totus Christianorum coetus, fuerunt homines, qui & falli & fallere possunt, dicente scriptura: Omnis homo mendax. Fatemur homines ex se posse & falli & fallere: sed spiritu sancto viuificante ecclesiam Christianorum, & habitante in ea, & dirigente eam vsque in consummationem seculi, in his quę sunt fidei, & de necessitate salutis, nec fallit, nec fallitur vnquam. Mittam vobis paracletū (inquit Christus) spiritum veritatis, vt maneat vobiscum in æternum. Omnis homo ex se quidē mendax est, Deus autem qui in homine & ecclesia loquitur, verax. Vnde & simili argumento concluderetur, prophetarum & Apostolorum ecclesiam in docendo fidem, potuisse errare, & scripturam eorum à nobis posse haberi tanquam incertam, humano spiritu compositam, cùm in ea nihil habeamus scriptū digito Dei, quæ & tota est nobis administrata per homines, in quibus credimus locutum esse Dei spiritum. Ad argumentum tertium, in quo assumitur nemini licere secundum suum humanū spiritum scripturas intelligere. Dicimus oportere vnumquemq; sacræ theologiæ studiosum conari, vt scripturas sacras intelligat eodem spiritu quo scriptæ sunt: sed non inde consequens est, vnumquemq; in scripturis intelligendis suæ posse inniti prudentiæ, sepositis sanctorum patrum interpretationibus. Spiritus veritatis olim ecclesiæ datus, manens cum eadem vsque in consummationem seculi, cùm sit spiritus humilitatis, charitatis, vnionis, & pacis, non suggerit, vt sepositis interpretationibus æditis & conscriptis ab hominibus, innitamur prudentiæ nostræ, neq; vt sepositis literis sacris inhæreamus solis hominū cōmentarijs: sed suggerit, vt scripturas intelligamus ex scripturis secundum traditionem ecclesiæ interpretatis. Traditiones autem ecclesiæ in his quæ spectant ad necessitatem fidei salutaris, aut demonstrantur ex sacris scripturis manifestis, aut traduntur ex scripturis patrum, secundum successionis seriem ad nos deuolutis. Ad id autem quod obijcitur ex quadam erronea sententia Cypriani, de baptismo ab hæreticis suscepto, sentientis aliter quàm debuit. Dicimus hoc non solum non obstare suprà dictis, sed magis corroborare. Nam & Cyprianus sic errans, aliter sentiebat, quàm forma & consuetudo habebat Romanæ ecclesiæ, scripturas quasdam malè interpretans: intelligens ex ipsis illos oportere rebaptizari, qui ab hæreticis aut schismaticis fuerant baptizati. Error igitur ille non accidit illi propterea, quòd innixus fuerat cōsuetudini communis ecclesiæ, aut antiquis interpretationibus patrum, sed potius econtrariò, quòd paucorum episcoporū sub Agrippino conuenientium sententijs adhæserit: non satis studiosè attendens ecclesiæ & antiquorum patrum morem, deserens vetustam Romanę ecclesię cōsuetudinem, seruans nihilominus vnitatem pacis & charitatis cum eis, à quibus diuersum sentiebat, in ea præsertim re, quæ nondum tunc erat vllo manifesto ecclesiæ iudicio eliquidata. Vnde de hac Cypriani sententia sic loquitur Augustinus: Non accipimus quod de rebaptizandis hæreticis & schismaticis Cyprianus sensit, quia hoc ecclesia non accipit, pro qua Cyprianus suum sanguinem fudit. Correxisse istam sententiam Cyprianus non legitur: non incongruenter tamen, inquit, de tali viro existimandū est, quòd correxit, & fortassis suppressum sit ab eis, qui hoc errore nimium delectati sunt: quanquam non desunt, qui hoc Cyprianū prorsus non sensisse contendant: sed sub eius nomine à præsumptoribus & mendacibus fuisse confictum. Nec enim sic potuit integritas atq; notitia literarū vnius viri, quàmlibet illustris episcopi custodiri, quemadmodum scriptura canonica, tot linguarum literis & ordine, ac successione celebrationis ecclesiasticæ custodita. Contra quam tamen non defuerunt, qui sub Apostolorum nominibus multa confingerent: frustrà quidem, quia illa sic cōmendata, sic celebrata, sic nota est,

Nos

Margin notes: Iohan. 14. — Solutio 3. argumenti. — Augu. in epi. ad Vincentiū quæst. 48. — Section letters: A, B, C, D.

A Nos tamen duas ob causas, inquit, non negamus illud sensisse Cyprianum, quòd & stylus eius habet quandam propriā faciem, qua possit agnosci: & quòd ibi magis nostra causa cōtra Donatistas monstratur: aut ergo Cyprianus nō sensit, quod eum sensisse recitatur: aut hoc postea correxit in regula veritatis, aut hunc quasi næuum sui candidissimi pectoris cooperuit vbere charitatis, dum vnitatem ecclesiæ toto orbe crescentis copiosissimè defendit, & perseuerantissimè tenuit vinculum pacis. Hæc ille in epistola ad Vincentiū. Humanum ergo spiritum sequuntur, qui exponentes scripturas, moliuntur sensum à sententijs patrum & ecclesiæ alienum in fide & moribus confingere. Id quidem ne fiat, prima sit cura, omniū librorum veteris nouiq; testamenti sententias ex priscis illis interpretibus discere. Longè alia & iam est, & olim fuit omnium hæreticorum consuetudo, qui spretis his, quæ veneranda nobis tradidit antiquitas, sententias in fide & moribus nouas cōfinxerunt.

Cyprian. volutatem ecclesiæ perseuerantissimè seruauit.

B Nouatiani, Arriani, Pelagiani, Donatistæ, viri olim in scripturis secundum superbiam humani ingenij exercitatissimi, idcirco in suas prolapsi sunt hæreses, quòd easdem scripturas interpretati sunt contra veterem totius ecclesię consuetudinem & traditionem. Contrà verò, ecclesiæ patres semper honorauerunt suorum prædecessorum sentētias, intellectum quoq; scripturarum tum ex scripturis lucidioribus, tum ex sacris interpretibus, tum ex antiquis ecclesiæ traditionibus studuerunt addiscere. Irenæus & Tertul. hæreticis suorum temporum, antiquam ecclesiæ consuetudinem obiecerunt. Cyprianus nullum diem, inquit Hierony. prętermiserat, quo non aliquid ex commentarijs Tertulliani audiret. Hieronymus autem Gregorio Nazianzeno interprete, sacras literas didicit. Augustinus in scripturarum expositionibus Ambrosium habuit interpretē. Optima quidem ratio interpretandi seu exponendi literas diuinas est, si locum

Hiero. in epist. ad Pammach. & Oceanum.
August. lib. cōfess. cap. vlt.
August. lib. 3. de doct. Chri. cap. 26.

C obscurum ex aliorum locorum collatione reddamus illustrem, & mysticam scripturam mystica scriptura sacra exponamus. Vnde & ecclesiastici patres semper studuerunt seruare ab initio hanc regulam. Sed sunt quædam in scripturis loca, quorum intellectus nondum ecclesiæ innotuit, dum in ecclesia alij sic, alij autem sic interpretantur. Vbi incipiant & vbi finiant Danielis hebdomadæ, adhuc incertum esse videtur, quàmuis certum sit eas iam longum tempus pręterijsse. Huius generis multa sunt in scripturis propheticis obscura & ambigua. Quòd si Apostoli forsitan habuerunt omnium scripturarum propheticarum sensus, ipsi tamē illos in scripturis nobis non tradiderūt: sed illa curauerunt tradere, quæ ad necessitatem fidei & morum ecclesiæ spectant, quorum nihil est in vno scripturę loco obscurè dictum, quod non alibi in eadem scriptura planissimè dicatur. Scriptura sacra, inquit Gregorius, tota quidem propter vos scripta est, sed nō tota in-

D telligitur à vobis. Multa quidem in illa sunt apertè scripta, vt pascant paruulos. Quædam verò sunt scripta obscurioribus sentētijs, vt exerceant fortes, quatenus cum labore intellecta plus sint grata. Quædam verò ita sunt in obscuris clausa, vt dum illa non intelligimus, agnoscentes infirma cæcitatis nostræ ad humilitatem magis, quàm ad intelligentiam proficiamus. Hic iam si obijciatur: In scripturis si ita quædam sunt clausa, vt quis fuerit sensus ab authore & spiritu sancto designatus, nondum ecclesiæ innotuit: frustrà igitur sunt scripta. Respondeo ex supra dicta Gregorij sententia, consequentiam esse inualidam. Quædam enim sunt obscuritatibus inuoluta, vt agnoscentes cæcitatem nostrā humiliemur, & ardentiùs cupiamus intelligere. Verbum autem Hilarij in argumento corruptè citatur. Primo de Trinit. lib. sic admonet, vt optimus diuinorum voluminum lector, dictorum intelligentiā expectet ex dictis potius quàm imponat, & retulerit magis quàm attulerit: neq; cogitet id videri dictis contineri, quod ante lectionem pręsumpserit intelligendum. Et ista sententia non solum non obuiat supra dictis,

sed magis corroborat illa. Ad id quod argumento adijcitur: Patres in exponendis scripturis esse dissentientes. Respondeo, patres quidem dissentire interdum super scripturarum intellectu, alijs sic, alijs non sic exponentibus. Sed aliud est disputare, disceptare, ac dubitare, quinam fuerit huius, vel illius scripturæ intellectus: aliud dubitare ac disputare, an sensus in scriptura significatus fuit verus. Nā istud minimè licet, illud autem piè, & frequenter cum pace catholica in plerisq; locis obscuris contingit inter sacræ scripturæ interpretes. Ad quartum argumentum in quo assumitur, maiorem esse scripturæ sacræ authoritatem, quàm ecclesiæ maiestatem. Dicimus falsam esse propositionem hanc antecedentē. Nam scriptura sacra in pargamena scripta, cùm sit ipsius ecclesiæ testimonium, posterior est ecclesia, quàmuis vtrisque secundum naturam prius sit euangelium, seu veritas Euangelij. Aliud autem euangelium, aliud scriptura euangelij. Deinde aliud est scriptura euangelij intus scripta in cordibus Apostolorū, aliud scriptura euangelij foris scripta corporalibus literis: quemadmodū & in prophanis, aliud testis, aliud res quæ testatur, aliud de re ipsa testimonium, siue dictō, siue scriptū. Erat quidem euangelium, cùm ad Apostolos loqueretur Christus: Euntes in vniuersum mundum, prædicate euangelium vniuersæ creaturæ. Sed nondum erat scriptura foris in membranis scripta vllius ex quatuor euangelijs, nec scriptum adhuc foris erat euangelium Matthæi. Vnde cùm Christus antequam pateretur cohibebat discipulos Magdalenę indignātes, dicens: Quid molesti estis huic mulieri? Amen dico vobis, vbicunq; prædicatum fuerit euangeliū hoc in toto mundo, dicetur quòd hæc fecit in memoriam eius. Non illic euangelij nomine significatur scriptura euangelij ædita à Matthæo quæ nondum erat, nisi forsitan dixeris Christum demonstrasse scripturam euangelij secundum Matthæum, quam in spiritu futuram vidit: quod non oportet. Vnde ex Tertull. vetustissimo, lib. 4. aduersus Marcionem discimus, apud Iudæorum synagogam aliam, quàm est apud nos, legem fuisse, aliumq; sermonem, aliaq; documenta, sed non aliam fidem, non alia salutis mysteria, cùm nihil in nouo sit instrumento, quod non in veteri figuris & vmbris plenius significetur. Aliud ergo euangelium, aliud scriptura euangelij. Quàmuis euangelium nomine, interdum sermo ipse euangelicus, siue scriptura euangelij designetur. A cunctis fidelibus Euangelium nuncupatur, veneratur, & colitur. Et quia Græcum est vocabulum, multis Latinis est incognitum. Proinde nomen illud omnes quidem Latini dicunt, sed non omnes intelligunt quod dicunt. Euangelium, est bonę rei nuncium, à Christo manifestatum, in scripturis legis & prophetarum velatum. Vnde dicitur euangelium pacis, euangeliū regni cœlorum, euangelium salutis æternæ, euangelium gloriæ Dei, euangelium gratiæ & misericordiæ, euangelium magni gaudij. Et Apud Apostolum Paulum: Euangelium virtus Dei est in salutem omni credenti. Euangelista, bonæ rei nuncius. Euangelizare, est bona hæc annunciare, regnum videlicet cœlorum, pacem, salutem æternam, gratiā & misericordiam. Quæ sane omnia iam per Iesum Christum sunt facta & manifestata. Antequam euangelium esset in scripturis reuelatum, angelus pastoribus iam euangelizabat, id est, euangelium prædicabat, seu salutis æternæ nunciū illis reuelabat. Ecce (inquit) euāgelizo vobis gaudiū magnū, quia natus est hodie vobis saluator. Patet igitur ex verbo Pauli: Si quis vobis aliud euangelizauerit, etc. non esse cōsequens scripturā euangelij à Matthęo ęditam esse prius, & maioris authoritatis ac potestatis, quàm fuerit primitiua Apostolorum ecclesia. Vnde non est inutile pro intellectu huius considerare, quid intersit inter scientiam & fidem, inter videre & credere. Quemadmodum ea quæ à nostri corporis mentisq; aspectu absunt, credimus hominibus dicētibus aut scribētibus, non propter eorum testimonia seu dicta, aut scripta in se, tanquam illa contineant

Margin notes: Solutio argumenti quarti. — Matth. 26 — Tertull. in principio. — Quid sit Euāgelium. — Galat. 1.

Margin letters: A — B — C — D

A tineant in se credulitatis suæ apparentiam seu rationem, quæ ad credendum moueat, sed econtrariò potius testimoniis tum dictis, tum scriptis credimus per homines ita testificantes; de quibus aliqua ratione persuasum est nobis, eosdem esse probatos & dignos, quibus fides habeatur, sicut & instrumentis fidem habemus, propter testes fide dignos, quorum chirographis sigillisque eadem instrumenta esse communita. Et consideratione huius, inquit Augustinus, ego euangelio non crederem, nisi me ecclesiæ commoneret authoritas: ecclesiam intelligens, non particularem hanc vel illam, sed vniuersalem & catholicam, quæ vna & eadem est secundum membrorum suorum incrementa, de qua in libro contra Faustum Manichæum: Palam est, inquit, quantum in re dubia ad fidem & certitudinem valeat catholicæ Ecclesię authoritas, quę ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum, vsque in hodiernum diem, succedentibus sibimet episcopis secundum seriem successionis, & tot populorum consensione firmatur. In hac Ecclesia factis, signis, & miraculis Deus olim demonstrauit se loqui, in Apostolis primitus à Christo missis, accipientibus visibili signo spiritum Dei, spiritum veritatis, qui & palàm eorum doctrinam probauit sub attestatione signorum & prodigiorum, quemadmodum dicitur Marci vltimo: Illi autem profecti prædicauerunt vbiq; Domino cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis. Proinde ecclesiæ illius veracitas magis erat manifesta, quàm veracitas scripturæ euangelicæ. Quippe quæ cognoscebatur esse sacra & vera ex ea, quæ tunc erat ecclesia, cui ipse Christus perhibuit testimonium, & viua voce signorum & prodigiorum attestatione. Proinde fides tunc ex persona probanda veniebat. In ecclesia autem quæ nunc est, Christus nec sic præsens propria voce loquitur, nec se loqui ostendit sub attestatione prodigiorum & signorum, nec spiritus sanctus in ea

In lib. contra epistol. Manichæi. quã vocãt fundamẽt. cap 5. Lib. 11. cap. 1.

B

C iam ita manifestus apparet in signorum & prodigiorum attestationibus, quibus nunc non opus est ad corroborandam euangeliorum doctrinam, olim multifariam & sufficienter corroboratam. Proinde fides non amplius ex personis probanda venit, sed econtrariò ex sua fide probantur personæ, sicut & ex scripturis sacris cognoscitur ea quæ nunc est ecclesia. Et idcirco vera Christi ecclesia quæ nunc est, quàmuis habeat eundem fidei spiritũ, quem habuit & ea, quæ olim fuit, ipsam tamen non sic ex manifestis signis desuper datis iam cognoscimus, nec tamen nobis est occulta & abscondita. Nam & eã manifestius & abundantius, quàm olim ante Christum ex scripturis sacris cognoscimus, secundùm doctrinam prophetarum & Christi, certò scientes esse eam, quæ ex Iudæorum synagoga deserta creuit in omnes gentes per Apostolorum prædicationem, & ita illam remanere apud eos, qui Apostolicas seruant traditiones, sub eadem fraternitate in omni loco

Ex scripturis sacris cognoscitur ecclesia. quæ nunc est.

D & gente, habentes eundem Deum patrem, iustificantẽ omnia viua ecclesię membra, eandem symboli legem, eadem sacramenta, easdem scripturas, easdẽ scripturarum interpretationes in his, quæ ad legem fidei & morum attinent. Apostolorum igitur ecclesiæ olim credebat populus, quia Dominus illi testimonium perhibebat signis, prodigijs, & scripturis doctrinã illius approbando. Ecclesiam autem quæ nunc est, eatenus cognoscimus & credimus, quatenus apostolicas scripturas & traditiones honorat, prædicat secundùm præcedentium seriem ecclesiarũ. Hæc ecclesia non nouam fidem debet dare, sed potius quod prædicatum est, ad animam & sanguinem confirmare. Et ex huius cõsideratione dicit Apostolus: Sed licet nos, aut angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquàm quod euangelizamus, anathema sit. Concedimus itaq; maiorem esse authoritatem scripturæ sacrę, quàm ecclesiæ quę nunc est in terris, in se considerata, non habita videlicet consideratione ad priores ecclesias, ex quibus vnà cum ista, quæ iam est, cõstituitur tota ecclesia catholica, successione temporum cõtinuata, sicut tempus quod nunc est,

Gala. 1.

continuatur tempori præterito, quâmuis ecclesia quæ fuit non sic vt tempus præterierit, quippe quæ iam in cœlo triumphat, expectans donec omnium membrorum integritate fuerit consummata. Quòd si velimus ecclesiam intelligere vniuersalem, quodammodo maior est ecclesiæ docentis, quàm scripturæ loquentis authoritas, & quodammodo eadem atque æqualis propter multa. Primùm, quód scripturam hanc esse sacram atque diuinam, habemus ex illius testimonio, quæ secundùm seriem successionis, has easdem scripturas sacras esse docet. Deinde, quòd eadem ecclesia docet quædam ad fidem & religionem Christianam attinentia, quæ ex scripturis sacris demonstrari non possunt. Postremò quòd ex eiusdem ecclesiæ doctrina attingimus verum scripturarum intellectum, in his quæ ad fidem & mores spectant. Horum itaque consideratione maior est Ecclesiæ, quàm scripturæ sacræ authoritas. Eadem verò quodammodo & æqualis, quia vtrobique est vnus & idem spiritus loquens & docens. Vnde & scriptura nihil aliud est, quàm testimonium ipsius Ecclesiæ, scriptum ex spiritu sancto, testificantis & loquentis. Et quemadmodum ecclesia regitur in fide & moribus secundum scripturas sacras, sic & scripturæ sacræ intelliguntur non secundùm sensum, quem sibi vnusquisq; præsumpserit, sed secundùm sensus, quos spiritus sanctus hactenus per ecclesiam docuit, docet & suggerit, dicente magistro ecclesię Christo: Paracletus quē mittet pater in nomine meo, ipse vos docebit omnia, & suggeret omnia quæcunq; dixero vobis, cū venerit ipse spiritus veritatis, manebit vobiscū in ęternū, & docebit vos omnem veritatem. Et quis ecclesia non possit aut definire aliquid contra scripturas sacras, aut extra scripturas sacras condere nouum fidei articulū, qui non anteà fuerit de veritate fidei, nec discernere quodlibet pro suo arbitrio, nec augere euangeliorū numerū: vtiq; tamen potest per spiritū veritatis semper in se habitantē, docere id, quod pridē occultū erat, & ad fidei veritatē pertinebat declarare & manifestare, vel ex scripturis sacris iam manifestatis, vel etiā traditionibus apostolicis, ad nos serie tracta deuolutis, vel aliàs diuinitus reuelatis. Hic aūt si dixeris, oportet nos credere euangelio, non propter testimonium hominum, aut ecclesiæ, sed propter testimoniū Dei intus docentis: cùm iuxta doctrinā Pauli apostoli, fides sit Dei donum, non ex operibus. Patet responsio ex his quæ diximus in solutione argumenti secundi. Omnes veri Christiani euangelio credunt ex virtute spiritus sancti intus operantis fidem in cordibus suis, & loquentis in ipsis. Verū spiritus sanctus multifariè loquitur, suggerens nunc per scripturā, nunc per prophetas, nunc per Apostolos, nunc per ecclesiam. Ad argumentum quintum respondeo, propositionem assumptā esse falsam, qua dicitur, in omnium patrum scriptis inueniri errores, intelligendo de erroribus in fide, & moribus Christianæ religionis perniciosis. In his enim cōsona voce scripserunt ecclesiastici patres ab exordio primitiuæ ecclesiæ secundùm successionis seriem ad hæc vsque tempora. Quòd si ex propria industria interdum aliquid dicendo errauerint, non pertinaciter id præsumpserunt defendere, submittentes omnia sua ecclesiæ iudicio. Et cùm in argumento assumitur, sanctorum patrum interpretationes super scripturas sæpe variant, & vnus sic, alius autem non sic, sed aliter interpretatur. Respondeo. Aliud est errare in expositione aut translatione scripturarum, & non attingere verū scripturæ sensum ab authore scripturæ significatum. Aliud est errare in regula fidei, aut in via morum. Aliud est intellectus scripturarum, aliud fides scripturarum. Nam & credimus vera esse etiam ea quæ nondum intelligimus, aut de quibus vel dubitamus, vel piè opinamur. Credimus vera esse omnia quæ asseruntur in Apocalypsi Iohannis, & in libris prophetarum, quàmuis non omnia intelligamus. Credo verū esse quod dicit Saluator: Regnum cœlorū simile est grano sinapis, quis nondum sciam quid nomine regni cœlorum voluerit significare.

Item

Marginal notes: Scriptura est testimonium Ecclesiæ. — Ephes. 2 — Solutio argumenti quinti. — Matth. 13

Margin letters: A, B, C, D

A Item credo verũ esse ꝙ in nouissimo die stellę cadent de cœlo, & virtutes cœlorũ
mouebuntur. q̃uis non intelligam quid Saluator nomine stellarum, & quid per ca
sum de cœlo intellexerit. Vnde sacra scriptura prius est credenda, q̃ intelligenda, Isaie 6.
dicente Isaia propheta secundũ translationem 70. Nisi credideritis, non intellige
tis. Fides exercitationi scripturarum est præferenda. Scripturarũ sacrarum expo-
sitores discordant crebrò in scripturarũ intellectu, dũ vnus alias sententias ex eis-
dẽ intelligit, q̃ alter. Verũ expositiones singulorũ sunt cõsonæ regulę fidei & mo
rũ. Vnde & ipsi catholici interpretes, ex vno idiomate in aliã scripturã transferen Isaie 7.
tes, diuersas quãdoq; tradunt sententias, sed non contrarias moribus fidei Chri-
stianæ religionis, cùm singulorũ sententiæ, vel ex aliis sacrę scripturę locis, aut ex
aliqua traditione Ecclesię deduci valeant, vel in rebus gestis factisq; cõsistant quę
siue sic, siue aliter, siue alia intentione, siue alio tempore aut loco fuerint facta, nul-
B lum est in lege fidei periculũ: vbi oportet non pertinaciter vnius, aut alterius sen-
tentiis inhęrere, sed per opinionem & coniecturã potius sentẽtias tradere, donec
vel experimento, vel ex alio scripturę loco vna aut altera sentẽtia fuerit demõstra
ta. Et huius distinctionis ignorãtia traxit nonnullos à veritate fidei in errorẽ: qui
videntes in scripturis tã varias interpretantiũ sententias, arbitrati sunt fidẽ nostrã
consistere ex solis opinionibus magistrorũ interpretantium, in cordibus suis scan-
dalum patientes occultum de religione Christiana. Ad id quod in argumento as- Contra 2. epi. Pelagian. lib. 1. cap. 10.
sumitur, Augustinus est cõtrarius suis prędecessoribus in exponẽda doctrina Pau-
li: Ego aũt carnalis sum, vẽnundatus sub peccato, non quod volo bonum hoc ago.
Respondeo: Nulla est inter Augustinũ & patres cõtrarietas in sententiis datis, sed
in scripturarũ intellectu, dum vtriusq; partis sententię intellectę ex verbis Apo-
stoli sunt verissimę. Nã & verba Apostoli conueniunt homini iã sub gratia cõstitu
C to, secundũ sensum quendã, quẽ magis placuit Augustino in verbis Apost. intelli-
gere. Secundũ alium verò sensum etiã verissimũ, quẽ magis placuit aliis patribus
in verbis Apostolicis designare, conueniunt homini nõ sub gratia, sed adhuc car-
naliter viuẽti. Vnde nec Aug. voluit ita pertinaciter cõtra expositiones præcedẽ-
tes defendere verã suam sententiam fuisse in Apostolo designatã, quin & admiserit
aliorum patrũ sententias ex verbis Apostoli intellectas etiam esse verissimas. Nec
patres ita pertinaciter asseruerũt verã suã sententiã intelligi in eisdẽ Apostoli ver
bis, quin & audientes Augustini expositiones, admisissent eas in Apostolicis ver-
bis intelligi potuisse. Vtriusq; ergo sententię verę sunt, sed cõtrouersia est, an istas
veras, an potius illas veras, voluerit Apost. designare. Intelligit August. verba ipsa
Apostoli secundum sensum quendã propriũ & necessariũ cõuenire etiam homini
sub gratia constituto, & ita Apostolũ dixisse huiuscemodi verba pro se, iam pror-
D sus conuerso. Nã iustus quisq; constitutus in corpore mortis huius, adhuc carnalis
est, vẽnundatus sub peccato, faciens malũ quod odit, mente seruiens legi Dei, car-
ne aũt legi peccati: non ꝙ ipse secundùm carnẽ ambulet, sed ꝙ ea quę carnis sunt
sentiat, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ. Patres
autem intellexerunt verba illa Apostoli secundũ sensum, quẽ ipsi conceperũt, nõ
posse homini conuenire sub gratia, & ita Paulum hoc dicentẽ in se transfigurasse
personam veteris status, intelligentes hominẽ carnalẽ & carne seruientẽ legi pec August. super
cati esse, qui secundũ carnẽ viuit, licet mẽte sentiat stimulos spiritus & interioris epist. ad Titũ.
legis contra carnẽ. Ad aliã contrarietatẽ, quæ recitatur fuisse inter Augustinum Hiero. in epist. ad Ocean. quę
& Hierony. de verbo Apostoli: Oportet episcopũ esse vnius vxoris virum. Quo incipit: Nunquã fili Oceane
verbo patres isti intellexerũt Apostolũ iussisse ne bigamus in episcopum ordine-
tur: vbi cõtrouersia est inter Hieronymũ & August. Hieronymo docente, eũ qui Contrariæ inter se sententiæ
vnã habuit vxorẽ ante baptismũ, & secundã duxerit in Christianismo, nihilomi- Augustini &
nus posse ordinari in episcopũ: Augustino verò docente contrariũ talẽ videlicet Hieronymi.

ordinari non posse. Respōdeo, ꝙ huiuscemodi contrarietas erat in re, quę nondū A
erat aut per scripturas sacras, aut per vniuersalis ecclesiæ concilium elucidata. Ex
his prædictis patet similiter esse respondendū ad contrarietatē, quę fuit inter Cy
prianum & alios patres super baptismo ab hęreticis suscepto. Huiuscemodi erro-
res in altera parte erant sine pertinacia, sub sanctæ matris ecclesiæ seu apostolicæ
sedis iudicio, salua pace & vnitate: & in his rebus, super quibus nō erat veritas per
vniuersam ecclesiā manifestata. Vnde sunt nonnulla in quibus olim dubitare fuit
permissum, quę iam firmiter credere & obseruare est necessariū. Ad illud, quod in
argumēto adiicitur de contrariis aut diuersis interpretantiū sentētiis super hebdo
madibus Danielis, & super supputationibus temporū, annorū, & regū, de quibus
in scripturis sacris est sermo, similiter dicemus, hanc interpretantiū altercationē
cōcurrere in vnitatē fidei. Nā & oēs catholici sacrę theologię interpretes, q̄uis
dissideāt in supputationibus regū & pontificū, & annorū huius vel alterius regni, B
conueniūt tamē in vnitate fidei de Christo iā olim nato, & in illo esse adimpletū
Danielis vaticiniū, q̄uis vnus aut alter errauerit, plerunq; aut in numeris annorū
regū, aut pontificū Iudęorū, aut super initio hebdomadarū, super his quę ex scri-
pturis sacris probari poterant, mutuātes pro sua sentētia stabilienda, sentētias ex
historiis gentiliū & Græcorū, non sic diuino spiritu ęditis. Vnde & sciendū est, ꝙ
Iudęorū rabbini post Christū natū, partim ex ignorātia (mutuātes descriptiōes tē
porum, annorū, ac successorū regū Persarū à Græcis, qui sunt in historia fallaces)
partim in odiū fidei Christianę, lōgè aberrarūt plerūq; in supputatiōib⁹ annorū
regū gentiliū, de quibus in sacris literis scribitur fuisse negotij aliquid cū Iudæo-
rū populo. Prouenit & plerunq; sic aberrādi occasio per multitudinē regū sortiē
tiū idē nomen, aut Darij videlicet, aut Assueri, aut Artaxerxis, & Nabuchodono-
sor. Quibus cōtigit, vt 70. Danielis hebdomadas reddiderit nobis tā obscuras, vt C
tanta sit fermè in sumēdo illarū hebdomadarū initio sententiarū diuersitas, q̄ta sit
scribentiū varietas. Super quibus si inspiciamus, & ad verā Metasthenis Chrono-
graphiā de monarchiis regū publica authoritate scribentis, vsq; ad tēpus Alexan-
dri Magni, & disertissimi Philonis Chronographiā, hæc ipsa ex successione ponti-
ficum Iudęorū, declarantis vsq; ad sua tēpora post Christū natū, luce clara depre
hendemus 70. Danielis hebdomadas cōcurrere in tempus Christi, iam olim nati,
quemadmodū latius ostendemus in libro sequenti. Ex his patet responsum ad ar-
gumentū sextū ex dicto Hieronymi ad Gala. dicētis: Quicunq; scripturā aliter in
telligit, q̄ sensus efflagitat spiritus sancti, à quo scriptura est, licet ab ecclesia non re
cesserit, tamē hæreticus potest appellari. Nam Hiero. illic tacitè occurrit quęstio
ni sibi forsitan obiiciēdę. Cùm alibi ex doctrina Pauli docētus, oē.n hæreticū post D
vnam aut alterā admonitionē esse vitandū, & a semetipso esse damnatū, docuisset
hęreticū sua sponte de ecclesia recedere: hic iā docet hęreticū posse appellari eū,
qui secundū opinionē suam de ecclesia nō recedit, velut qui aut pertinaciter suæ
prudentię innixus, aut temerariè, aut carnaliter torquet scripturā ad disciplinam
quā putat meliorē. Talia sunt in scripturis multa, quæ possunt maligna interpre-
tatione torqueri ad vnū sensum, quē sibi vnusquisq; præsumit. Diuersę aūt senten
tiæ magistrorū dissimiliter scripturas interpretantiū, in quorū scriptis fidei Chri
stianę pietas nō reperitur vacillare, nō sunt carnales & temerarię, nec aliter q̄ spi
ritus sanctus efflagitat datæ, dū vtraquæq; pia est, & regulæ fidei & morū consona
non pertinaciter dicta, & suis rationibus ac argumentis congrua, sententiis cohę-
rentibus. Nihil periculi est in scripturis exponendis, dum vnusquisq; cum pace &
fide catholica, quod sibi visum est sonare Christū, & pium esse & catholicum, de-
promit: aut ex probabili sententiarū cohærentiū dependentia, aut ex aliis mani-
festioribus scripturæ locis, aut ex vetustioribus, aut ex alio probabili argumento.

De hebdomadibus apud Danielem.

Solutio argumenti sexti.

IOHANNIS DRIEDO-

A NIS DE TVRNHOVT, SACRAE THEOLOGIAE apud Louanienſes profeſſoris, Liber Tertius, de regulis quibuſdam compendioſis, & dogmatibus: quibus conſideratis, iuuantur ſtudioſi ad intelligendum locos obſcuros, & ad hauriendum literales & myſticos ſacræ ſcripturæ ſenſus, in tres tractatus diſtributus.

B *DE catalogo librorum ſcripturæ ſacræ, & de diuerſis eiuſdem ſcripturæ interpretibus, æditionibus, ſenſibusque multiplicibus, & de generali via, in qua oportet permanere vnumquenque ſacræ ſcripturæ ſtudioſum, ad perueniendum in verum ſcripturarum intellectũ, iam in ſuperioribus libris diximus. Reſtat in hoc tertio libro tradere modos quoſdam, ſpeciales locos, ſeu regulas, quibus conſideratis, ambigua, clauſa pleraque & abſtruſa, parabolis, ænigmatibus, allegoriisq; obtecta, fiant apertiora: nec tamen omnia, quæ in diuinis libris ita ſunt ſcripta, vt non facile intelligantur, poterunt his regulis inueniri. Sunt nempe innumerabiles obſcuritatum & difficultatum nodi, quos in vnum colligere, nimis longum, nimisq; foret operoſum. Sufficiet autem pro introductione ad ſacroſanctam theologiam accedentibus, generalia quædã ex multis collecta tradere. Et quia in quibuſlibet diſciplinis obſcuritas contingit, vel propter ſermonem nunc obſcurè, nunc ambiguè poſitum, vel propter res ipſas difficiles. Secundùm geminam iſtam cauſam partiemur librum iſtum in tractatus tres. In primo generalia quædam*
C *deſumpta ex libris Auguſtini de doctrina Chriſtiana, de vtraq; cauſa explicabimus. In ſecundo ſpecialiter de obſcuritatibus quibuſdam, quæ ſecundum ſermonem, ſeu dictionem cõtingunt. In tertio de difficultatibus quæ ſunt in ſcripturis propter res ipſas in ſe difficiles.*

Primi tractatus CAP. I.

PRimùm igitur ſciendum eſt, quòd ſuper his rebus Auguſtinus ædidit libros quatuor, quos inſcripſit de doctrina Chriſtiana: quorum tres tractant modos quoſdam inueniendi intelligendarum ſcripturarum ſenſum. Quartus autem modos tradit docẽdi ea, quæ iam intelligimus, vt quas iam didicerimus ſcripturas, planè, aptè, ſuauiterq; pronunciemus ac doceamus. Quantum attinet ad modos inueniendi
D ſcripturæ ſacræ ſententias, ſciendum eſt, quòd omnis ſcripturarum difficultas ſeu obſcuritas accidit, vel propter res ipſas, quę per ſigna dicuntur, vel propter ſigna ipſa aut ignota, aut ambigua, quibus res ipſæ intimantur. Sunt enim res quædam, quæ ſua vi & ſublimitate aut non intelliguntur, aut vix ſeu difficulter intelliguntur, quantolibet etiam plano dicantur eloquio. Sunt rurſus res aliæ, quæ quòd minus tardiùsue intelliguntur, in cauſa eſt ſermo dicentis, & non perſpicuè eloquentis. Proinde ſacræ theologiæ ſtudioſus, præter laborem quem præſtare habet, vt intelligat & linguas ac vocum atque orationum, ac rerũ ſecundùm literam geſtarum ſignificationes, addere debet & laborem contra difficultates, quas ingerit ipſa rerum grandium ſublimitas. Vnde falluntur, qui arbitrantur ad intelligendam ſacroſanctam theologiam ſufficere vnicuique, ſi vel linguam intelligat, in qua ædita eſt ipſa ſcriptura. Pſalterium Dauidicum, libriq; prophetarum etiam ſi verſi forent plebi in vulgarem linguam, manerent nihilominus miris difficultatibus inuoluti propter res ipſas difficile intellectu, & propter ſublimia quædam Chriſtianæ fidei myſteria, etiam quantumuis plano eloquio expreſ-

Quatuor libros ædidit Aug. de doct. Chriſtiana.

In ſacra ſcriptura obſcuritas bifariam accidit.

Ad intelligendũ in ſcripturis obſcuritates, nõ ſufficit linguarum peritia.

 ſa, pro-

sa, propter naturalium rerū, de quibus est sermo scripturæ proprietates, propter varias sententiarum connexiones, consequentias, propter multas contrarietates apparentes. In linguam vernaculam translatæ etiam planissimo sermone Pauli epistolæ non intelligerentur. Neque sententiæ absque studio magno & labore caperentur à crassioribus vulgi animis. Mysteria fidei nostræ in euangelio Iohannis sunt planissimo sermone expressa, sed non inde conficitur eiusdem euangelij intellectum esse apertum omnibus planè intelligentibus linguam, in qua ipsum est editum vel conscriptum. His ceu præambulis quibusdam, pro intellectu dicendorum per nos præmissis, accedimus ad sententias Augustini diuisionem quandam præmittentis, & ex illa præscribentis tractandi ordinem. Omnis, inquit, doctrina vel rerum est, vel signorū: sed res per signa discuntur. Propriè nunc res appellaui, quæ non ad significandum aliquid adhibentur, sicut, lignum, lapis, pecus atq; huiuscemodi cętera, in se considerata quod sunt, non quatenus ad aliud etiam præter seipsas ad significandum assumuntur. Vnde illud lignum, quod in aquas amaras Moysem misisse legimus, vt amaritudine carerent, Exod. 15. Et lapis quem Iacob sibi ad caput posuerat, Gene. 28. Et pecus quod pro filio immolauit Abrahā, Gene. 22. & id genus alia in scripturis gesta, ad aliquid aliud adhibita, ita sunt res, vt aliarum etiam rerum sint signa. Sunt & alia signa, quorum omnis vsus in significando est, sicuti sunt verba. Nemo enim vtitur verbis, nisi aliquid significandi gratia. In diuisione nostra, qua prius de rebus, posteà de signis disseremus, res intelligimus in se consideratas: signa verò accipimus siue verba sint, siue res aliæ, quatenus assumptæ sunt ad aliquid significandum. Hac ergo diuisione præmissa, idem venerabilis pater in primo lib. de rebus ipsis tractaturus, trifariam diuidit easdem: & alias, inquit, esse summas, quibus fruendum est, quibus & beatificandi sumus: alias infimas, quibus tanquā vehiculis quibusdā vtendum est, vt perueniamus ad eas quibus fruamur. Nos verò in medio esse qui fruimur & vtimur inter vtrasque constituti. Ad piarum igitur mentium studia vtcunq; iuuanda, aliquot de rebus scripturæ sacræ sententias ex eodem libro primo collectas declarare conabimur. Prima sententia de significationibus sit hæc: Frui est amore alicui rei inhærere propter seipsam. Vti autem, est id quod in vsum venerit referre ad obtinendum id quod amas, si tamen amandum est. Nam vsus illicitus abusus potius vel abusio est nominanda. Vnde pro huius sententiæ intellectu sciendum est, quòd frui & vti sunt actus solius rationalis voluntatis. Frui quidem est actus voluntatis, per amorem quiescentis in aliquo tanquam in fine. Vti autem est actus eiusdem voluntatis mouentis, applicantis, seu accommodantis potentiam, membrum instrumentum, vel aliud quippiam in opus ad obtinendum id quod amamus. Voluntas vtitur sensu, intellectu, corporis membro, calamo, gladio, & id genus aliis, sub sua potestate, dum mouet illa in opus. Deinde & voluntas dicitur etiam vti sole, luna, cæterisq; astris & angelis: non quòd moueat illa in opus, sed quòd de illis aut super illa moueat in opus aliquam potentiam subiectam suo imperio: veluti cùm iuxta Pauli doctrinam, contemplamur à Deo conditas creaturas, vt perueniamus ad cognoscendam sapientiam conditoris ex cōspecta mundi fabrica. Deinde sciendum, quòd animus idcirco re aliqua fruitur, non quia in ea delectatur, sed quia in ea moram faciens, eiq; inhærens, finem in ea ponit tanquam in patria, & in loco conseruationis & optimæ suæ quietis. Secunda sententia est: Res quibus fruendum est, sunt pater, filius, & spiritus sanctus: vnus Deus, summū, æternum, & incommutabile bonum, quod solum beatos nos facit. Res quibus vtendum, sunt res corporales seu temporales huius mundi. Nos in medio constituti, si hoc mundo rebusq; visibilibus huius mundi, quibus vtendum est, frui voluerimus, impeditur cursus noster, & aliquādo etiā deflectitur, vt ab his rebus, quibus fruen-

Marginalia: A; August. lib. 1. de doct. Christian. cap. 2; B; Cap. 5; C; I. Sententia.; Quid frui. Quid vti.; D; Rom. 1.; Quibus vtendū & quibus fruendum.; II. Sententia.; August. lib. 1. cap. 4

A fruendum est, obtinendis, vel retardemur, vel etiam reuocemur, amore inuisibilium rerum præpediti. Posteriorem huius sententiæ partem vulgari declarat exemplo. Quemadmodum in hac vita peregrini, qui æstimant se beatè non posse viuere, nisi in patria, in ea peregrinatione sentiunt se miseros, miseriam peregrinationis suæ finire cupiunt, habentes opus terrestribus marinisq; vehiculis, quibus vtantur, vt valeant peruenire in patriá, qua frui desiderant. Qui si forsitan interdu n amœnitate itineris & ipsa vehiculorum gesticulatione delectati conuertantur ad fruendum his, & morandum in eis. per quę transeundũ erat in patriam, peruersa quadam suauitate vel tardantur vel alienantur à patria, deficitq; & perit in eis ipsius patriæ amor & desiderium. Sic filij Adæ per peccatum facti peregrini à Domino, eiecti à Paradiso, in huius mortalitatis vita constituti, si per Iesum liberati à seruitute peccati, redire in patriam volunt, vbi verè possunt esse beati,
B vtuntur hoc modo, non fruuntur, & visibilibus & temporalibus rebus, ceu vehiculis quibusdam, aut instrumentis vtentes, ex his tanquam perituris transitum ad æternam, inuisibilem & cœlestem patriam faciunt. Hæc patria est Deus, locus veræ adorationis sempiternus, vbique totus, rationali animæ vera paradisus. Qui si voluptate aut amœnitate quadam visibilium rerum abstracti & illecti, incipiant rebus huius mundi immorari, impeditur cursus eorum; & aliquando etiam deflectitur, vt ab his rebus, quibus fruendum est, obtinendis: vel prorsus alienentur, inferiorum amore præpediti. Ex his consequens est, quòd rationalis animus, si rectè viuit, hunc mundum non patriam suam, non mansionem, sed viam & peregrinationem facit: vtens visibilibus creaturis, vt fruatur rebus summis; patre & filio, & spiritu sancto, vno Deo; qui nobis in scripturis sacris proponitur, author conditor seu creator omnium visibilium & inuisibilium: cuius altitudo & sublimitas tanta est, vt non facilè habeamus nomen, quod tali excellentię eo ueniat. Vnde & nominibus multis describitur, esse excellentissima quædam immortalitatisque natura, summa, simplicissima, incommutabilis & incomprehensibilis essentia, fixa & immobilis æternitas, summa potestas, sapientia, veritas pura, integra, stabilis bonitas. Omnes qui pro excellentia Dei certatim dimicant, etiam qui multos colunt Deos, siue in cœlo, siue in terra, Deum deorum cogitant, quo nihil melius atque sublimius cogitari potest: nec quisquam inueniri potest, qui hoc Deum credit esse, quo aliquid melius est. In hoc omnes consentiunt, vitam incommutabilem, semper sapientem, à qua pendet omnis vita, omnisq; vitæ suauitas, esse præferendam vitæ commutabili, quæ aliquando potest deficere, aliquando sapit, aliquando desipit. Et hoc qui intus non videt per infusum claræ ac præsentis lucis æternæ fulgorem, est quasi cæcus in sole. Qui autem videt ipsum, conuertens mentis aciem ad lumen rationis æternæ: sed consuetudine carnalium vmbrarum refugit, in inualidam ac infirmam mentis aciem gerit. Tertia sententia: Ab ipsa vita æterna, quæ est summa bonitas, incommutabilis veritas, & sapientia omnium creaturarum est clausa, homines cupiditate fruendi creatura pro ipso creatore, repercutiuntur: iam per Adæ lapsum configurati huic mundo, facti imbecilles & infirmi, mundanarum rerum sequaces, & ideo mundi nomine congruentissimè appellati. Proinde purgandus est animus hominis, vt illam lucem perspicere valeat, illique inhærere. Quam purgationem quasi ambulationem quandam, & quasi nauigationem ad patriam esse arbitramur: non enim ad eum qui vbiq; præsens est loci propinquitate mouetur, sed à cupiditatibus rece su, bono studio bonisque moribus. Quarta sententia: Sic animum purgare, vt valeamus lucem illam æternam & incommutabilem sapientiam perspicere, illique adhærere non possumus, nisi ipsa sapientia huic nostræ infirmitati dignata fuisset sese accommodare, & infirmitatis nostræ vulneribus mederi per in-

Quid Deus.

August. lib. 1. ca. 7

C (beside "tudo & sublimitas")

D (beside "præsentis lucis")

III. Sententia. Cap. 10.

IIII. Sententia Cap. 10.

firmæ carnis susceptionem, & viuendi nobis præbere exempla, & seipsam facere A
viam nobis ad patriam, vt ipsa esset nobis si nul & via & patria. Hac ergo ratione
æterna illa sapientia, quæ sano & puro interiori oculo vbique est præsens, appa-
rere dignata est etiam carneis oculis eorum, qui interiorem oculum infirmum &
impundum habent, dicente scriptura: Verbum caro factum est, & habitauit in
nobis. Neque est, quòd sentientes hanc nostram infirmitatem atque imbecilli-
tatem causemur Deum creatorem nostrum. Quandoquidem ab hac æterna sa-
pientia in initio conditus sit homo, rectus atque immortalis, liber ab omni infir-
mitate & miseria, constitutus in deliciarum Paradiso, vbi absque vllo impedimen
to & difficultate illum suum conditorem, etiam nondum facie ad faciem visum,
intelligeret, atq; conspiceret: agnitum diligeret ex toto corde, ex tota anima, ex

Fidei Christianę fundamēta

tota mente sua, vt illi obediens mereretur absq; morte transferri de Paradiso ter-
restri in cœlestem quandam vitam longè suauiorem, vbi iam perpetuò frueretur B
eodem summo Deo facie ad faciem viso. Homo autem sic in honore constitutus,

Genes. 3

quia gloria hac immortalitatis, cæterisq; donis, quæ à Deo conditore acceperat,
malè vsus est, serpentis astutia deceptus est: & idcirco iam per inobedientiam &
superbiam factus est filius iræ, mortalitati & corruptioni obnoxius, fugitiuus à
Deo, sequax desideriorum suæ carnis, internæ mentis oculis auersis à Deo, & à spi
ritualibus ac cœlestibus rebus, atque in vmbras rerum carnalium, quibus peruer-
sè fruatur, apertis atque conuersis. Quibus factum est, vt homo sic deiectus in val-
lem hanc tenebrarum atque miseriæ indiguerit & liberatore, qui Deum patrem
faceret propitium, & illuminatore atque magistro, qui hominem iam sic factum
in cernendis cœlestibus rebus cæcum, carnalem ac miserum erudiret odire atque
abnegare carnalem hanc cupiditatem, & diligere Deum, verum beatificum fi-

Cap. 14
V. Scntentia.
De Christo in carnē veniēte, vt esset medicus humani generis.
Contraria contrariis curantur.

nem. Quinta sententia: Quemadmodum medicus cùm sanat corporum vul- C
nera, non incōpositè, sed aptè id facit, adhibendo vulneribus contraria quædam,
sicut frigidum calido, humidum sicco, vel aliud huiuscemodi: & etiam quædam
similia; sicut linteolum rotundum vulneri rotundo, longum oblongo, ligaturáq;
ipsam non eandem membris omnibus, sed similem similibus coaptat. Sic Chri-
stus vera Dei patris sapientia per infirmæ carnis susceptionem, adhibens medi-
cinam nostris vulneribus accommodam. verbi gratia: Per superbiam homo la-
psus est, Christus per humilitatem infirmæ carnis nos sanauit: per serpentis sapi-
entiam decepti sumus, volentes esse sapientes sicut Dij: per crucem, quæ genti-
bus est stultitia, liberamur. Nos immortalitate semel accepta malè vsi sumus, ita
vt moreremur: Christus assumpta nostræ carnis mortalitate bene est vsus, vt vi-
ueremus. Per fœminam morbus, per fœminam salus: per hominem mors, per
hominem vita: per hominem serui, per hominem liberati. Hęc, & id genus alia, & D
contraria, & similia nostris vulneribus adhibuit sapientia, se viam nobis faciens,
& sese in omnibus viuendi speculum atq; exemplar, & figuram rerum expeten-
darum ob oculos nostros ponens. Cuius in cœlos ascensio magna spe fulsit fidem

Cap. 15.

nostram, cuius & aduentus, in quo iudex mortuorum & viuorū expectatur è cœ-
lo, magnum timorem incutit negligentibus. Quibus verbis dici, aut qua cogita-
tione potest capi præmium, quod ille in fine daturus est, quando ad consolatio-
nem huius itineris tantùm nobis dedit de spiritu sancto, vt non solùm sine mur-
muratione, sed etiam cum delectatione patiamur aduersa, & faciamus mandata?
exercens hoc tempore & purgans electos suos medicinalibus quibusdam mole-
stiis, vt Ecclesiam erutam de hoc seculo, in æternam sibi copulet coniugem, sine
macula & ruga. Quid sapientius, quid liberalius & misericordius facere potuit,

De clauibus Ecclesiæ.

quàm seipsum nobis quo rediremus substernere? dans per spiritum sanctum cla-

Cap. 18

ues Ecclesiæ, quibus hic in terra soluti susciperemur in gremium seu consortium
corporis

A corporis eius, quod est Ecclesia: & participes facti sanguinis illius, habitaremus tanquam vnius corporis membra vnanimes, morientes quotidie huic seculo: incipientes configurari veritati huius æternæ sapientiæ, certa fide tenentes, neq; animum nostrum, neq; corpus humanum prorsus pati interitum, sed impios resurgere ad inæstimabiles pœnas, pios autem ad vitam æternam. Et tandem venerabilis pater ex supra dictis concludit: In his omnibus rebus illę tantùm sunt, quibus fruendum est, quas æternas atque incommutabiles commemorauimus. Cæteris autem vtendum est. Hominem autem in medio constitutum esse, qui superioribus fruitur, & his quæ infrà sunt vtitur. Sexta sententia: Homo nec altero homine, nec seipso frui potest. Hanc sententiam sic tractat Augustinus: Magna quædam res, inquit, est homo, factus ad imaginem & similitudinem Dei: non inquantum mortali corpore includitur, sed inquantum bestias rationalis animæ honore præcellit. Itaque magna quæstio est, vtrùm frui se debeant homines, an vti, an vtrunque. (præceptum est enim nobis vt diligamus inuicem) Si propter se diligendus est homo à nobis, fruimur illo: si propter aliud, vtimur illo. Videtur autem mihi homo propter aliud, inquit, esse à nobis diligendus. In eo enim, quod propter se est diligendum, constituitur vita beata. Vitæ autem beatæ, & si nondum res, tamen spes nos in hoc tempore consolatur: spem autem in hac vita non possumus ponere in homine. Maledictus enim qui spem suam ponit in homine. Sed neque seipso quisquam frui debet, quia nec sibi potest sufficere, neque semetipso potest animus hominis permanere contentus. Seipsum ergo non debet propter seipsum diligere, sed propter illud, quo subsistit, satiatur, & beatificatur. Deus autem, qui purum, integrum, & stabile bonum est, nullius indigens, seipso contentus, & beatus semper: imò & ipse sua beatitudo tota, seipso fruitur semper: in quo & ipsi nos diligentes, semper debemus quiescere. Hæc est enim regula dilectionis diuinitus constituta: Diliges, inquit, proximum sicut teipsum. Deum verò ex toto corde, & tota anima, & ex tota mente: vt omnes cogitationes tuas, & omnem vitam, & omnem intellectum in illum conferas, à quo habes ea ipsa quæ confers: vt quicquid aliud venerit in animum illuc rapiatur, quò totius dilectionis impetus currit. Septima sententia: Non omnia, quibus vtendum est, sunt diligenda, sed ea solùm, quæ aut nobiscum societate quadam frui possunt Deo, sicuti est homo, vel angelus: aut ad nos relata beneficio Dei per nos indigent, sicut corpus. Cùm ergo quatuor sint diligenda, vnum quod supra nos est, vt Deus: alterum quod nos sumus: tertium quod iuxta nos est, vt proximus: quartū quod infra nos est, vt corpus nostrum. De secundo & quarto nulla præcepta erant danda, sed modus tantùm diligendi erat præcipiendus: ita vt & de illo, quod supra nos, & de illo, quod iuxta nos est, præceptum sumeremus. Habet hæc sententia quinque partes: quarum prima docet, non omnia esse diligenda, quibus vtendum est, quam probat. Nam martyres vsi sunt scelere tyrannorum persequentium, quod tamen scelus non dilexerunt. Secunda pars docet, quòd quatuor sunt diligenda: videlicet Deus, nosipsi, proximus, & corpus. Hæc certè Augustini sententia si cum præcisione intelligatur, habet difficultatem: eò quòd alia multa videntur ex charitate diligēda, vt scientię & virtutes, & charitas & gratia Dei. Verùm ad hoc dices Augustinum sumere numerum illum diligendorum de his solùm, quæ diligenda sunt secundùm dilectionem amicitiæ, qua vult alicui summum bonum, quemadmodum patet ex probatione primæ partis: quæ docet ea solùm diligenda à nobis, quibus summum bonum volumus. Ea quibus volumus beatitudinem aut summum bonum, non sunt nisi quatuor supradicta. Charitatē autem cæteraque dona diligimus tanquam bona, quibus aut quiescimus in summo bono, aut attingimus seu peruenimus ad ipsum. Tertia pars dicit, de secun-

B (margin letter beside "honore præcellit")

C (margin letter beside "quo & ipsi nos")

D (margin letter beside "nos, & de illo")

Marginal notes: VI sententia. Cap. 22. — Homo nō sibi sufficit, ideireo nec seipso frui debet. — Ierem. 17 — Matth. 22. — VII sententia. Cap. 23 — Quatuor à nobis sunt diligenda ex charitate.

do

do & quarto præcepta danda non erant, hanc probat: Quantumlibet enim (inquit) homo excidat à veritate, manet in eo dilectio sui, & dilectio corporis sui. A
Fugax animus ab incommutabili bono omnium regnatore id agit, vt ipse sibi regnet & corpori suo: sed neq; corpus suum quisquam odit. Verum enim est quod
Ephes 5. Cap. 24. ait Apostolus: Nemo vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam sicut Christus Ecclesiam suam. Quòd autem quidam dicunt, malle se omnino esse sine corpore, omnino falluntur: non enim suum corpus, sed corruptiones eius & pondus oderunt. Spiritus cùm in domanda carne persequitur corpus suum, nō id agit vt non habeat corpus, sed vt per laboriosam quandam militiam libidines, id est, consuetudines & declinationes animę ad fruendum inferioribus extinguat. Per vinculum enim, quod à parentum propagine inueteratum lege naturæ inoleuit, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: hæc enim
Galat 5 sibiinuicem aduersantur. Hæc enim (dicit Apostolus) propter indomitam carnalem inclinationem & consuetudinem, aduersus quam spiritus concupiscit, non vt interimat corpus, sed vt faciat ipsum spiritui subiugatum: quod naturalis ordo desiderat, & quod post resurrectionem cum quiete summa & pace fiet. Ex quibus concludit: Non est ergo opus præcepto, vt quisque aut se, aut corpus suum B
Cap. 26. diligat. Nam dubitare an quis se diligat, hoc est, an sibi & corpori suo velit prodesse, dementis est. Quòd quisque velit & sibi bene esse, & corpus suum saluum habere, atque integrum, manifestum ex inconcussa lege naturæ, quæ etiam in bestiis promulgata est. Neque ideo quisquam non diligit corpus suum, quia aliquid amplius diligere potest, quam salutem & integritatem corporis sui: quod patet in multis, qui dolores & amisiones membrorum voluntarias suscepisse inueniuntur, vt alia quæ amplius diligebant consequerentur: sed non propterea non diligebant salutem & incolumitatem atque integritatem corporis sui. Nam & auarus quàmuis pecuniam diligat, tamen emens panem exponit illam, quam multùm amat & augere desiderat, pluris æstimans salutem corporis sui, quæ pane il- C
De nobis & corporibus nostris diligendis modus diligendi intimandus erat. lo fulcitur quàm pecuniam. Quarta pars dicit de nobismetipsis & corpore nostro diligendis, modum diligendi fuisse tantùm homini præcipiendum, secundum quem videlicet quisque & se & corpus suum diligeret, vt illis valeret ordinatè prudenterque consulere atque prodesse. Hoc autem facit cùm id agit, vt totus hæreat atque constringatur incommutabili bono. Sanitas animi est, firmissimè inhærere potiori & conseruatori totius sui esse. Sanitas corporis est incorruptio, & integritas corporis cum summa quiete, obedientis animo, & nullis inquietis motibus spiritui resistentis. Nos ergo tam in nobis, quàm in aliis odientes, non corpus, non carnem, non membra, quæ Deus condidit, sed in illis peccatum, D
Eccl 40 corruptionis pondus, iugumque graue super omnes filios Adæ, per laboriosam quandam ipsius corporis militiam mortificamus libidines, inclinationes, & desideria carnis nostræ, quibus abstrahitur & alienatur rationalis animus à Deo, vero suo beatifico bono. Quinta pars sententię dicit, præcepta dilectionis tantùm esse data de illo, quod supra nos est, & de illo quod est iuxta nos, hoc est de deo, &
Matt. 22 de proximo. Diliges (inquit Christus) Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus præceptis vniuersa lex pendet & Prophetæ. Quòd si te totum intelligis, id est, animam tuam, & corpus tuum, & proximum totum, id est, animam & corpus eius, nullum genus rerum diligendarum in his duobus præceptis prætermissum est. Cùm præcipitur tibi vt diligas proximum sicut teipsum, non est dilectio tui omnino prætermissa. Octaua sententia multas continens partes de
VIII Sententia Cap. 27. ordine diligendorum: Ille sanctè & iustè viuit, qui rerum integer est æstimator. Talis autem est, qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat quod non est di-

ligendum

A ligendum, aut non diligat quod est diligendum, aut amplius diligat quod est minus diligendum, aut minus diligat quod est amplius diligendum, aut æquè diligat quod vel minus vel amplius est diligendum. Omnis peccator, inquantum peccator, non est diligendus: Omnis homo inquantum homo, est diligendus propter Deum, Et ideo quisque Deum magis quàm seipsum debet diligere. Deus omni homine amplius est diligendus, omnis homo amplius est diligendus quàm corpus nostrum. Omnes homines æquè sunt diligendi. Sed cùm omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictius tibi quasi sorte quadam iunguntur. Cap. 28.

Nona sententia: Ex supra dictis Deum ex toto corde diligis, & ex tota anima, & ex tota mente, si omnes cogitationes tuas, omnem vitam tuam, omnem intellectum conferas in illum, à quo habes ea ipsa quæ confers, & bellum geras IX. Sententia. Cap. 22.

B contra omnia, quæ aduersus hanc dilectionis regulam aliorsum rapiunt animum tuum. Et hoc iam est rectè diligere temetipsum, hoc videlicet tecum agere, vt neque in te, neque in vlla creatura, sed in Deo resideas, quiescas, habeasque illum tanquam cordis tui thesaurum optimum. Proximum autem tanquam teipsum rectè diligis, si hoc cum eo aut velis aut agas, vt etiam ipse ex toto corde, tota anima, & tota mente Deum diligat. Proximus noster est, quisquis fuerit consors naturæ nostræ: qui scilicet nobiscum vel particeps est, vel particeps fieri potest dilectionis huius. Hoc igitur præcepto: Diliges proximum tuum sicut teipsum, etiam inimicum nostrum in hac vita diligere præcipimur, cui neque misericordiæ beneficium possimus negare, Domino dicente: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. Dilectio proximi non operatur malum in vllum hominem. Vnde concludit Augustinus sub hoc præcepto, quo iubemur proximos Quis sit proximus, cap. 30. Matth. 5. Luc. 10

C mos nostros diligere, etiam contineri sanctos angelos, à quibus nobis tanta misericordiæ beneficia impenduntur. Ipse etiam Christus docuit se proximum nostrum in parabola euangelica, significans proximum vnicuique esse eum, à quo nobis si indigemus, est misericordiæ beneficium exhibendum. Vnde consequens est, vnumquenq; proximum esse cæteris omnibus creaturis, quæ nobiscum æternæ beatitudinis participes fieri possunt. Proximi enim nomen ad aliquid est, neque proximus nobis quisquam esse potest, nisi & econtrariò illi fuerimus proximi.

Decima sententia: Deus multùm nos diligit, & dilectionem eius erga nos scriptura multùm commendat, sed diligendo nos non fruitur nobis, neque enim indiget bono nostro, sed neq; vtitur nobis, sic vt nos vtitur rebus, sed tamen vtitur. Ille enim vsus quo Deus vtitur nobis, non ad illius, sed ad nostram refertur vtilitatem, quę in illius ordinatur bonitatem. Nos etiam dum proximum diligi- X. Sententia. Cap. 31. 32.

D mus non fruimur illo, sed vtimur dum miseremur illius, aut cōsulimus illi ad vtilitatem illius, quam & opere nostro intuemur, quàmuis etiam nostra vtilitas fit inde consequens, cùm Deus misericordiam quam impendimus proximo, non relinquat sine mercede.

Vndecima sententia: Omnes, qui Deo fruimur, etiam nobis inuicem in Deo fruimur, dum nos in hac vita fessos inuicem consolamur, vt illo pariter fruamur. Fatigantur enim sanctorum animi in hac vita, & reficiuntur suauitate quadam delectationis seu gaudij in præsentia amicorum, parentum, filiorum, consolationem accipientes à Dei creaturis, quibus cum delectatione vtuntur, vt perueniant ad illum quo fruantur perpetuò. Ad Philemonē ait Paulus: Itaque frater ego te fruar in Domino. Vnde consequens est, quòd frui interdum accipitur pro vti re aliqua cum delectatione. Cùm enim adest quod infra Deum diligitur, etiam delectationem secum necesse est gerat. Per dilectionem ergo creaturæ si transieris, eamque ad illud vbi permanendum est retuleris, vteris illa, & abusiuè non propriè diceris illa frui. Si verò inhæseris atque perman- XI. Sententia. Cap. 31. Frui interdum pro vti cum delectatione.

seris

seris, finem in ea ponens lætitiæ tuæ, tunc verè & propriè dicendus es frui, quod non est faciendum, nisi in illa trinitate, summo & incommutabili bono. Nulla res A
in via tenere nos debet, quando nec ipse Dominus, inquantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluit, sed transire, quemadmodum ait apostolus Paulus. Et si noueramus secundum carnem Christum, sed iam non nouimus. Hæ sunt res, circa quas versatur tota scriptura sacra ad fidem, spem & charitatem pertinentes, de Deo summo & beatifico bono incommutabili, trinitate in vnitate, & vnitate in trinitate, De iudicio Dei & iustitia, & gratia, & misericordia, vtpote de lapsu & damnatione humani generis, & de filio Dei, propter humani generis salutem, incarnato, passo, & mortuo, per quem facta est humani generis, quod perierat, reparatio, in veram dilectionem Dei, quo solo fruendum est, & in dilectionem proximi, qui nobiscum Deo fruatur. His & id genus alijs tanquam in summa suppositis, rebus theologicis illic præmissis, tradit regulam generalem, quam obser- B
Cap.35 uans quisque ad sacræ Theologiæ studium accedens perniciosè non fallitur. Omnium igitur, inquit, quæ prædicta sunt ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, vt intelligatur legis & omnium diuinarum scripturarum plenitudo & finis, esse dilectio rei, qua fruendum est, & rei quæ nobiscum ea re frui potest. Quisquis ergo scripturas, inquit, diuinas, vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita vt in illo suo intellectu non ædificet istam geminam charitatē, Dei & pro-

Totius scripturæ finis est dilectio Dei & proximi.

ximi, nondum intellexit. Quisquis verò talem inde sententiam dixerit, quę huic ædificandæ charitati est vtilis, non perniciosè fallitur, etiam quàmuis forsitan aliter intelligat, quàm ille qui scripsit, neque omnino mentitur, quàmuis ita deuiat & errat, ac si errore quisquam deserens viam rectam, eò tamen per agrum pergat, quò etiam via illa perducit, corrigendus tamen est error, & demonstrandum est illi, vtilius esse viam non deserere, ne consuetudine deuiandi in peruersum ire C
cogatur. Asserendo enim temerè quod ille non sensit, qui scripsit, plerunque incurrit in alia, quæ illi sententiæ contexere nequeat: quo fit vt amando suam sententiam, incipiat magis offensus esse scripturæ, quàm sibi: quod malum si serpere permiserit, euertetur ex eo. Tria sunt quibus & scientia omnis, & prophetia militat: fides, spes, charitas. Fide autem & spe decedentibus, cùm perueneriimus ad id quod credimus & speramus, charitas non perit, sed augebitur potiùs. Si enim credendo & sperando diligimus id, quò nondum peruenimus, quantò magis dum peruenerimus? Inter temporalia quippe & æterna hoc interest, quòd temporale aliquod plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cùm aduenerit. Non enim satiat animam, cui vera & certa sedes est æternitas: ad quam cùm peruenerit, plus gaudij inueniet, quàm de illa potuit cogitare. Postremùm concludens librum: Homo itaque fide, inquit, spe & charitate subnixus, eaque inconcussè retinens, non indiget scripturis, nisi ad alios instituendum. Multi per D
hæc tria in solitudine etiam sine codicibus viuunt. Quapropter quum quisque cognouerit finem præcepti, charitatem, de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta, omnem scripturarum intellectum ad ista tria relaturus, ad tractationem illorum librorum securus accedit. Hactenus compendium de rebus, in quibus versatur sacra scriptura.

Cap.38. Fides & Spes pereunt, sola Charitas manet.

Conclusio 1. lib. de Doctri. Christ. cap.39

Caput Secundum huius tractatus, in quo traduntur sententiæ ex libro secundo Augustini de Doctrina Christiana.

Gemina signa

IN 2. & 3. libris idē venerabilis Augustinus modos tradit inueniēdi intellectus scripturarū sacrarū, quę non facilè intelligūtur propter signa, quibus res ipsæ in diuinis libris insinuantur. Et id quidem docet cōtingere duabus ex causis, videlicet quia vel ignota sunt signa, vel ambigua. Primū enim tradit obseruationes seu instructiones, ne

A ne quis propter signa ignota impediatur à vero scripturarū intellectu: & id quidem in libro secundo. Deinde instructiones tradit, ne quis aut impediatur, aut decipiatur propter signa ambigua, & id quidem in libro tertio. Signum definit esse rem, quæ præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se facit in cogitationē mentis venire. Ad nihil aliud sunt signa data seu imposita, quàm ad depromendum seu traiiciendum propriam cogitationem seu voluntatē in alterius mentem. Suot aūt signa quædam naturalia, sicut est gemitus, significans mœrorē animi: sicut fumus, faciens ignem venire in cogitationē, sicut vultus irati affectionem indicat animi. Habent etiam, inquit, bestiæ quidem inter se signa, quibus produnt appetitū sensus sui. Nam & gallus gallinaceus reperto cibo, dat gallinæ signum vocis vt accurrat: & columbus gemitu suo columbam vocat, & ab ea vicissim vocatur. Verùm hæc & id genus alia naturalia signa sunt nostro negotio

B impertinentia. Signorum, quibus homines insinuant internas aut cogitationes, aut voluntates, quædam sunt visibilia, quemadmodum nutus oculorum, & motus manuum, vexilla militum. Quædam autem sunt, quæ auditu percipiuntur, non tamen voce prolata, vt tubæ, tibiæ, & cytharæ soni, qui plerunque fiunt non propter suauitatem, sed significandi gratia. Sed omnia hæc signa verbis comparata, paucissima sunt. Verùm quia verba prolata statim transeunt, nec diutius manent quàm sonant, literę sunt inuentę, per quas ceu per signa quędam permanentia oculis ostensa, voces nobis insinuantur. Signa igitur verborum quia per literas fiunt, quibus aut propriè aut translatè acceptis, res ipsę diuinæ nobis insinuantur. Horum ignorantia facit scripturas sacras esse obscuras, dum propter tropos, metaphoras, aliosque diuersos loquendi modos, densissimam interdum secum adferunt caliginē: quod totum non dubito, inquit Augustinus, diuinitus esse proui-

C sum, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio reuocādum, cui facilè inuestigata plerunq; vilescunt, quæsita autem cum aliqua difficultate, aut per similitudines quasdam deprompta, gratius sapiunt. Cùm sanctos Apostolos quasi dentes gregis tonsi, id est, Ecclesiæ secularibus desideriis detonsæ considero, præcidere errores ab hominibus, & de lauacro baptismi in cœlestia ascendere, multos filios procreare in gemino charitatis præcepto, suauis reficior, quàm si nulla talis similitudo promeretur. Proinde quod Ecclesiæ in Canti. dicitur: Dentes tui sicut grex tonsarum ascendens de lauacro, quæ omnes geminos creant, & non est sterilis in eis. Hoc de prædicantibus, qui mordent & resecant hominū vitia, intellectum, sic per similitudines pronuntiatū, magis delectat, quàm si nudè diceretur, non adhibita vlla similitudine. Magnificè proinde & salubriter spiritus sanctus scripturas sacras ita modificauit, vt locis apertioribus fami occurreret:

D obscurioribus autem, fastidia detergeret: nihil enim de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimè dictum alibi reperiatur. Deinde recitatis septem gradibus ascendendi ad veram sapientiam, enumeratisque canonicis libris regulam tradit generalem ad venandum scripturarum sensum. In his omnibus (inquit) libris, vtpote canonicis, timentes Deum, & pietate mansueti, quærunt voluntatem Dei, cuius laboris prima obseruatio est nosse libros istos. Diuinarum enim scripturarum solertissimus erit indagator, quisquis primùm libros canonicos nouerit, totosq; legerit, memoriæque mandauerit, etiam si nondum intelligat. Deinde si in eis, quæ apertè sunt posita, studuerit solertius diligentiusque inuestigare præcepta viuendi, regulasq; credendi: quæ quantò quisque plura inuenit, tantò est intelligentia capacior. In his enim quæ apertè in scripturis sunt posita, inueniuntur omnia illa, quę continent fidem moresq; viuendi: spem scilicet & charitatem. Tum verò facta quadam familiaritate cum ipsa diuinarum scripturarū lingua, pergendum est, in ea quæ obscura sunt aperienda & discutienda, vt ad ob-

CAP. II. | Quid signum Cap. 1. & 2. | Signa naturalia. | Signorū quędam visibilia, quædā audibilia non vocalia, quædam vocalia sunt, cap. 3. 4. | Cur scripturę sacræ sunt obscuræ. | Cap. 6. | Cant. 4. | Regula generalis.

CAP. II. Cap. 10.

scuriores locutiones illustrandas, de manifestioribus sumantur exempla. Post hæc reuertitur Augustinus ad signa, tradens documenta ad inueniendum sacræ scripturæ sensus, cùm accidit scripturæ obscuritas propter signa incognita: quorum, vt inquit, duæ sunt species. Nam aut ignotum verbum seu dictio facit hærere & dubitare lectorem, aut ignota locutio, & in vtraque specie signa interdum propriè, interdum verò translatè accepta, obscuras reddunt sententias. Propria dicuntur, dum in rebus significandis adhibentur, propter quas sunt instituta, sicut cùm dicimus bouem, intelligimus pecus: cùm dicimus aquam, intelligimus mundi elementum: cùm dicimus petram, intelligimus saxum: cùm dicimus hysopum, intelligimus herbam. Translata autem signa, cùm & ipsæ res, quas propriis verbis significamus, ad aliquid aliud significandum vsurpantur, veluti apostolus Paulus, cùm in boue triturante intelligit prædicatorem verbi Dei, dicens: Non alligabis os boui trituranti. Et Saluator, cùm in aqua intelligit spiritum sanctum, dicens: Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, hoc est, fiet in eo gratia spiritus sancti salientis, siue salire facientis in vitam æternam. Et Propheta cùm in hysopo intelligit donum spiritus sancti, facientis cor contritum & humiliatum, & id genus alia innumera. Neque verba solùm aut nomina sic translatè accipiuntur, sed & integræ interdum locutiones, veluti cùm dicitur: Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retrò, est aptus regno. Documenta igitur generalia, ne quis decipiatur, aut impediatur ab intellectu scripturarum propter signorum ignorantiam, hæc sunt. Primùm necessaria est cognitio artis Grammaticæ in illa lingua, sub qua scriptura nobis discenda proponitur. Insuper & contra eadem ignota signa propriè accepta, magnum remedium est trium linguarum peritia: propterea quòd scripturæ veteris legis ex Hebræa lingua sint in Græcam per septuaginta interpretes translatæ, & rursus ex Græca lingua in Latinam linguam traductæ. Noui autem testamenti volumina Græcè scripta, in linguam Latinam sunt versa. Quamobrem multitudo interpretum præsertim peritorum plus iuuat, quàm impedit scripturarum in Latinum versarum intelligentiam, dum vnius translatio intelligitur esse alterius interpretatio & expositio: si modò legentes non sint negligentes, sed in fide Ecclesiæ catholicæ stabiles. Cæterùm si vspiam propter Latinorum interpretum varietatem occurrerit dubitatio de signo aliquo vel oratione, dum vnus sic, alius aliter in Latinam linguam verterit, vtile est consulere duas linguas alias, Hebræam scilicet & Græcam, vt ad exemplaria, ex quibus sacræ scripturæ sunt traductæ, recurratur. Deinde contra signa ignota translatè accepta, propter notitiam linguæ seu idiomatis, inuestigandæ sunt rerum naturæ & transactorum temporum ordo, locorum & prouinciarum in orbe situs, numerorum & rerum musicarum rationes. Nam & multa quæ de ordine temporum transactorum tradit historia: multa insuper, quæ de locorum & animalium, herbarum, lignorum, lapidumque naturis sunt scripta, plurimùm valent ad soluendum scripturarum ænigmata. Artes insuper quasdam, & res artibus fabricatas cognoscere, valet nonnihil ad scripturas intelligendas, dum de his artibus aliquas figuratas locutiones inserit scriptura. Primùm ergo naturalium rerum ignorantia figuratas locutiones facit obscuras, cùm ignoramus animantium, lapidum vel herbarum, aliarumve rerum naturas, quæ plerunque in scripturis alicuius similitudinis gratia ponuntur. Multi propter ignorantiam naturæ aut aquilæ, aut serpentis, vel aspidis, vel hysopi non intelligunt scripturas. Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. Estote prudentes sicut serpentes. Sicut aspidis surdæ obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis. Asperges me Domine hysopo. Insuper numerorum & musicarum rerum ignorantia

Marginal notes:
- A (beside "scuriores locutiones")
- 1. Cor 9. (beside "veluti apostolus Paulus")
- B (beside "bi Dei, dicens")
- Iohan. 4. (beside "bi Dei, dicens")
- Psalm. 50. (beside "tis cor contritum")
- Luc 9. (beside "veluti cùm dicitur")
- Documenta, ne quis fallatur propter signorum ignorantiam cap 11 12.
- Cognitio Grammaticæ.
- C (beside "teris legis ex Hebræa")
- Multitudo interpretum iuuat.
- D (beside "transactorum temporum ordo")
- Cap. 16. (beside "rorum & rerum musicarum")
- Ad Theologiã vtilis naturalium rerum cognitio.

A ignorantia, multa facit non intelligi translatè aut mysticè posita in scripturis. CAP. II.
Neque enim casu aut fortuitò putandus est numerus recitatus, veluti quòd dicitur de piscibus centum quinquaginta tribus, quos retia post resurrectionem Domini in dextram partem missa ceperunt. Ioh. 21.
Item quod dicit Propheta ad Naamiam Syrum: Vade, & lauare in Iordane septies. quod dicitur: In psalterio decem cordarum psallite ei. Laudate eum in psalterio & cythara. Laudate eum in cymbalis benesonantibus. 4.Reg.5.
Tertiò, disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quę in literis sanctis sunt penetranda & dissoluenda plurimum valet: tantum ibi cauenda est libido rixandi, & puerilis quędam ostentatio decipiendi aduersarium. Disputationis disciplina, quæ est Dialectica. Cap. 31. 32. 33.
In hac disciplina discuntur regulę connexionum, quid sit consequens, quid non consequens, quid repugnans. Aliud est, nosse regulas connexionum, aliud sententiarum veritatem. In sententiarum veritate ipsę per se sententię, non earum connexio, seu dependentia vnius ex altera consideranda. Verę autem connexiones non solùm verarum, sed etiam falsarum sunt sententiarum.

B

Cuiuscemodi est illud Apostoli: *Si resurrectio mortuorum non est, Christus non resurrexit. Si Christus non resurrexit, inanis est prędicatio nostra, inanis est & fides vestra, inuenimur & falsi testes: quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quòd ipse suscitauerit quem non suscitauit.* Et infrà: *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* 1.Cor.15.
Hic patet etiam falsarum sententiarum veras esse connexiones. Proinde facilè est veritatem, seu veras cōsequentias discere etiam in scholis illis, quę pręter Ecclesiam sunt. In his autem quæ fidei sunt sententiarum veritas, in sanctis libris est inuestiganda. Et quia totus fermè textus scripturarum, ratione disputandi in sententiarum connexionibus, ceu neruis quibusdam est colligatus, ideo talis disciplina magis, inquit Augustinus, adiuuat legentes ad soluendas & explicandas sententias ambiguas, de quibus in libro tertio tractatur, quàm ad cognoscendum incognita signa, de quibus in libro secundo.

C

Ex supradictis ergo facilè est considerare, quantum necessitatis & vtilitatis ad inueniendum scripturarum intellectum adfert ipsa Dialectica, docens cognoscere veras connexionum, consequutionum, sententiarum cohęrentias, seu dependentias. Dialectica vtilis est Theologiæ sacræ discipulo.
Insuper patet etiam, gentilium philosophorum artes iuuare plurimum sacræ Theologię studiosum, ad inueniendum verum scripturarum intellectum. Sed in his supra dictis omnibus, videlicet in multa peritia, super rerum naturis, in numerorum ac rerum musicarum rationibus, transactorum temporum historiis, in situ orbis, & locorum, prouinciarum distinctionibus, cauendum est sacræ Theologiæ studioso, ne quid nimis. Nam talium rerum vel forsitan sunt pauca quæ scriptura commendat, vt non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare.

D

Vel forsitan à viris, qui fraternæ vtilitati prodesse studuerunt, separatim sunt posita, & conscripta, quæ de terrarum locis, de animalibus, herbis, arboribus, metallis scriptura commemorat, vt non sit necessarium sacræ Theologiæ studioso, ad intelligendum scripturas in multis gentilium Philosophorum voluminibus occupari. Item quę olim dubitationes atque obscuritates quasdam afferebant ex Latinorum interpretum infinita varietate de Hebręa Græcaque lingua, sunt nunc à bonis doctisque Christianis elaboratæ, eliquidatæ, aut notatæ certis in locis, vbi poterant suboriri difficultates super eo, quod interpretes non rectè attigissent mentem authoris in originali lingua conscribentis. Et ita iam ad sacrę Theologię studium accedenti, in hac nostra Latinorum Ecclesia, vbi tota scriptura linguę Latinę reddita multifariè est examinata, sufficere nobis videtur vnius linguę, vtpotę Latinę peritia. Et quemadmodum Eusebius olim in temporum historia conscripta propter diuinorum librorum quęstiones, pro-

 fuit

CAP. II.

fuit omnibus sacræ Theologiæ studiosis: ita & alij quidam viri docti, curantes prodesse fraternæ vtilitati separatim tradiderunt, quę scriptura commemorat de locorum situ, de herbis, arboribus, lapidibus: digerentes sola quæ ad scripturarum faciunt intellectum. Propter superstitiosos errores in Poetarum & gentilium Philosophorum libris, non debemus musicam, cæterasve artes, quas liberales vocant, fugere: si quid in eis vtile ad intelligendas scripturas sanctas rapere potuerimus. Neque enim ideo mala sunt, quia ab illis aut reperta, aut scripta esse dicuntur. Neque enim & literas discere non debuimus, quia earum repertorem dicunt esse Mercurium: imò quisquis bonus verusque Christianus est, Domini sui esse intelligat, vbicunque inuenerit veritatem. Quicquid autem superstitiosum est, repudiet, tanquam figmentum præsumptione humana instigante dæmone confictum. *Sed vt totum istum locum diligentius* explicemus, nam maximè (inquit Augustinus) est necessarius. Sciendum est duo esse genera doctrinarum apud gentiles etiam in moribus hominum: vnum earum rerum, quas instituerunt homines: alterum earum rerum, quas animaduerterunt aut iam peractas, veluti in historiis: aut diuinitus institutas in ratione rerum perpetua. Illud quod est secundùm institutiones gentilium hominum, partim est superstitiosum, partim superstitiosum non est. Superstitiosum est, quicquid institutum est ab hominibus, ad facienda & colenda idola pertinens, vel ad colendam sicut Deum creaturam, aut vllam creaturæ partem, vel ad consultationes & pacta quædam significationum cum dæmonibus placita & confœderata, qualia sunt documenta magicarum artium: quæ quidem commemorare potius, quàm docere solent Poetæ. Ex quo genere sunt aruspicum & augurum libri, omnes etiam ligaturæ atque remedia, quæ medicorum quoque disciplina condemnat: siue in præcantationibus, siue in quibusdam rebus ligandis & suspendendis in membris corporum: non ad temperationem corporum, sed ad significationes quasdam, sicuti sunt inaures in summo singularum aurium: siue in vanissimis obseruationibus, veluti cùm dicitur tibi singultienti, vt dextra manu teneas pollicem sinistrum, aut si amicis iunctim ambulantibus, vel lapis, vel canis, vel puer, medius interuenerit, tanquam ille direptor sit amicitiæ: aut si quis dum calcauerit se, sternutauerit, aut cùm vestis à soricibus corrosa deprehenditur, quis plus cœperit timere suspitionē futuri mali, quàm dolere præsens damnum. Vnde illud est eleganter à Catone dictum, qui cùm esset consultus à quodam, qui sibi à soricibus erosas caligas diceret, Respondit non esse illud monstrum, sed verè monstrum habendum fuisse, si sorices à caligis roderentur. Huic etiam generi perniciosæ superstitionis iunguntur Genethliaci, nunc appellati vulgò Mathematici, qui ex stellarum positionibus nascentium mores, actus, & euenta prædicere conantur: qui & si veram stellarum positionem consectentur, & peruestigent secundùm naturalem philosophiam, tamen quòd inde conantur actiones & euenta eorum qui nascuntur, prædicere, nimis errant: quod in geminis fratribus declaratur, qui sub eisdem constellationibus nati, dissimilimos comperiantur habere mores, vt patuit in Esau & Iacob. Neque ad rem pertinet quòd dicunt ipsum momentum temporis minimum, quòd gemmorum partum disterminat, multùm valere in rerum natura, & in cœlestium corporum velocitate rapidissima. Etsi enim concedam, inquit Augustinus, vt plurimum valeat in constellationibus, tamen à Mathematico inueniri non potest: quibus inspectis, se fata dicere profitetur. Quare istæ quoque opiniones, quibusdam rerum signis humana præsumptione institutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus pacta & conuenta referendæ sunt. Verum quidem est, quòd istis superstitiosis & perniciosis diuinationum generibus multa præterita & futura

Marginal notes: Cap. 19. & sequentibus. — Duo sunt doctrinarum genera apud ethnicos & gentiles. — Quid sit superstitiosum. — Genethliaci.

Marginal letters: A — B — C — D

CAP. II.

A futura dicantur. Sed hoc euenit, inquit Augustinus, illusionibus & deceptionibus angeli mali, qui cupidos malarum rerum homines conatur facere syderum seruos. Hactenus de genere doctrinarum gentilium superstitiosarum. Deinceps videndæ sunt institutiones hominum gentilium, non superstitiosæ, id est, non à dæmonibus, sed cum hominibus institutæ. Vnde omnia quæ ideo valent inter homines, quia placuit vt inter eos valeant, instituta sunt hominum. Huius item generis duæ sunt species: Quædam sunt superflua & luxuriosa, velnti histrionum signa, & fabulæ fictæ, quarũ mendaciis & nugis homines vanè delectantur. Quædam autem commoda ac necessaria. Et hæc sunt sine quibus humana societas, aut non omnino, aut minus commodè geritur, veluti quæcunque in habitu vel cultu corporis, ad sexus & honores discernendos placuerunt, quæque in ponderibus, mensuris, & numorum impresionibus vel æstimationibus sua cuique ciui-

Non omnia instituta à gẽtilibus sunt superstitiosa.
Cap. 25.

B tati sunt propria. Hæc autem tota pars humanorum institutorum, quæ ad vsum vitæ necessarium proficiunt, nequaquam est fugienda Christiano, imò quantum satis est intuenda, memoriaq; retinenda. Hactenus de genere earum rerum, quas instituerunt homines. Iam de altero genere differendum est, de gentilibus videlicet doctrinis earum, quibus aut transacta, aut diuinitus instituta, in ratione rerum perpetua traduntur. Quicquid de ordine temporum transactorum indicat historia, etiam à gentibus conscripta, plurimùm nos adiuuat ad sanctos libros intelligendos, etiam si præter Ecclesiam puerili eruditione discatur. Nam & per olympiades, & per consulum nomina, multa sępe quęruntur à nobis. Vnde ignorantia consulatus, quo natus est Dominus, vel quo passus est, nonnullos coëgit errare, vt putarent quadraginta sex annorum ætate passum esse Christum, quia per tot annos ædificatum esse templum, dictum est à Iudæis, quod Dominici corpo-

Historiæ gentilium sunt vtiles ad intelligẽdum sacras literas.
Cap. 27. & 28

C ris imaginem habebat. Annorum quidem ferè triginta baptizatum esse retinemus authoritate euangelica. Sed postea quot annos in hac vita egerit, quanquam ex textu ipso actionum eius animaduerti posit. Tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur de historia gentium collata cum Euangelio, liquidius certiusque colligitur. Historiæ etiam iungendum est, cùm præterita hominum instituta narrantur. Aliud enim est narrare facta, aliud docere facienda. Libri autem aruspicum & augurum intendunt non recitare facta, sed docere facienda & obseruanda. In hoc etiam genere sunt, quæcunque de locorum situ, naturisq; animalium, lignorum, lapidum, & herbarũ, aliorúmve corporum scripta sunt, de quo genere superiùs egimus, earumque rerum cognitionem valere ad soluenda ænigmata scripturarum ostendimus. Quemadmodum liberales disciplinę non ab hominibus sunt institutæ, sed potius indagatæ atque inuestigatæ: ita & veritas connexi-

Error Irenæi super ætate Christi hic insinuatur ab Augustino.

D onum scientiaque definiendi, diuidendique & partiendi, quanquam rebus falsis plerunque adhibeatur, ipsæ tamen falsæ non sunt, neque ab hominibus institutæ, sed in ratione rerum perpetua, insuperabili lege diuina sic se habentia, ingeniosorum sagacitate comperta sunt atque inuenta. Ex supradictis concludit Augustinus: Quamobrẽ mihi videtur studiosis & ingeniosis adolescentibus & timentibus Deum, beatamque vitam quærentibus, salubriter pręcipi, vt nullas doctrinas, quæ præter Ecclesiam Christi exercentur, tanquam ad vitam beatã capessendam securè sequi audeant, sed eas sobriè diligenterq; diiudicent: & si quas inuenerint ab hominibus institutas, & modo supradicto, aut superstitiosas, aut superfluas, & luxuriosas, repudient penitus & detestentur. Si veró quas inuenerint ab hominibus institutas, valentes ad societatem hominum conuiuentium pro ipsa huius vitæ necessitate, non negligant. Si autem quas inuenerint doctrinas, non ab illis institutas, sed vel de rebus gestis historias, vel de naturalium rerum proprietatibus, vel de situ locorũ, vel vtilium rerum artibus, assumant ex illis quantum

Cap. 39.

vtile est, & ne quid nimis. Philosophi autem, & maximè Platonici, si qua fortè vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, non solùm formidanda non sunt, sed ab eis tanquam iniustis possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Ægyptij non solùm habebant idola & onera grauia, quæ populus Israel fugiebat, sed etiam vasa aurea & argentea, & vestimenta, quæ populus Israel exiens de Ægypto ex Dei præcepto sibi ad vsum meliorem clanculum vendicauit. Sic Philosophorum gentilium doctrinæ habent non solùm simulachra & superstitiosa figmenta, quæ vnusquisque nostrum debet fugere, sed etiam liberales disciplinas, vsui veritatis aptiores, quæ continent præcepta vtilissima moribus, & de vno ipso Deo colendo nõnulla apud illos vera inueniuntur, quæ tanquam aurum & argentum apud eos non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique diffusa est, eruerunt. Alia insuper quædam ab illis quoque instituta, si inueniuntur accommoda humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, iusta ratione in vsum licitum euangelicæ doctrinæ ab eis auferuntur, quibus peruersè atque iniuriosè ad obsequia dæmonum abutuntur. Verùm cuncta scientia, quæ est vtilis de libris gentilium collecta, si diuinarum scientiarum scripturæ comparetur, est tanquã arena exigua, & admodum parua. Nam quicquid homo didicerit, si noxium est, in scriptura sacra damnatur: si vtile, ibi inuenitur: & cùm ibi quisque inuenerit omnia, quæ alibi vtiliter didicit, multò abundantius ibi inueniet ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine discuntur. Hæ sunt regulæ generales, quas tradit Augustinus, in 2. libro de Doctrina Christiana obseruandas, ne quis impediatur à scripturarum sacrarum intellectu propter signa incognita, cùm videlicet lector non plenè cognoscit, quæ res verbis ipsis sunt significatæ, aut quæ sunt earum rerum significatarum naturæ.

Philosophi multa vera do cuerunt fidei nostræ accommoda, cap. 40.

Sacræ scripturæ eminentia.

¶ *Sequitur Tertium Caput huius Tractatus, in quo traduntur regulæ intelligendi scripturas, ex tertio libro Augustini de Doctrina Christiana.*

IN tertio autem libro idem venerabilis pater Augustinus, docet quæ sunt obseruanda ad inueniendum sententias scripturarum, vbi obscuritas accidit propter signa ambigua, veluti cùm incertum est, quonam modo distinguere oporteat orationẽ, aut diuidere dictiones atque sententias, aut secundùm quem casum accipienda sit dictio posita, aut quomodo orationem pronunciare oporteat, an enunciando, an potius interrogando, & percunctando, an per Ironiam, aut hyperbolen, an signis propriè an metaphoricè acceptis. Tradit autem super istis regulas multas. Vnam in primis generalem de orationibus, quæ propter diuersitatem tum distinctionũ, tum pronunciationum sunt ambiguæ. Cùm adhibita, inquit intentio lectoris viderit incertum esse, quomodo sit distinguenda oratio, aut quomodo pronuncianda, consulat regulas fidei, quam de scripturarum planioribus locis & Ecclesiæ authoritate percepit. Nam si talem inde sententiam intellexerit, quæ regulis fidei & charitatis ædificandæ consona est, non perniciosè fallitur, etiam quàmuis aliter forsitan, quàm ille qui scripsit, intellexerit. Quòd si plures ambiguitatis partes secundùm fidem sonuerunt, consulenda sunt ea, quæ præmittuntur, & quæ sequuntur, vt videatur cui sententiæ illa suffragentur. Quòd si neque præscripto fidei, neque contextu sententiarum antecedentium & sequentium explicari possit ambiguitas, nihil obest, quam velis sententiam veram & catholicam, orationem distinguendo colligere. Huius autem regulæ exempla ponit ibidem tria, vbi ambiguitas potest ob diuersitatem distinctionum contingere. Hæreticorum quorundam nolentium confiteri Verbum esse Deum, fuit distinctio: In principio erat verbum,

Prima regula est de ambiguis distinctionibus & pronunciationibus, cap. 2.

Iohan. 1.

A verbum,& verbum erat apud Deum,& Deus erat: vt alius ſenſus ſit,verbum hoc erat in principio apud Deum. Sed hæc ſententia ex regula fidei eſt refellenda. Deinde exemplum tradit, vbi ambiguitas tollitur ex ſententiarum cohærentia. In verbo Apoſtoli ad Philip.1. Quid eligam ignoro, coarctor autem ex duobus concupiſcentiam habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto multo magis optimũ, permanere autem in carne neceſſarium propter vos. Vbi incertum eſt, vtrùm locutio illa,ex duobus, iungenda ſit cum verbo, concupiſcentiam habens, vt dicatur: coarctor autem, & deinde ſequatur: ex duobus cõcupiſcentiam habens diſſolui: Tanquam dicat: Vtriuſq; rei,tam vitæ,quàm mortis deſiderio torqueor. An potius ex perſpecta ſententiarum cohærentia ſit iungenda cum verbo coarctor, vt dicatur: coarctor aut ex duobus.& deinde ſequatur: concupiſcentiam habens diſſolui,& eſſe cum Chriſto,multo enim magis optimum: permanere autem in carne,neceſſarium propter vos.Et hunc ſenſum dicit Auguſtinus eſſe Pauli,quem & B noui quoque interpretes nunc approbant. Tertium exemplum ponit, vbi neque ex præſcripto fidei, neque ex ſermonis contextu ambiguitas tolli poteſt, ex 2. ad Corint.7. Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Domini. Dubium eſt, an ſpiritus iungendus ſit inquinamento, vt dicatur, ab inquinamento carnis & ſpiritus, vt ſimus ſancti corpore & ſpiritu: & deinde ſequatur,perficientes,& cæt. An potius ſit iungẽdum ad ſanctificationẽ: Mundemus nos ab omni inquinamento carnis. & deinde ſequatur: & ſpiritus perficientes ſanctificationem in timore Domini capite nos. Id genus ſunt in ſcripturis innumera,quemadmodũ latius infrà manifeſtabimus. Amplius autem declarat Auguſt. Quod dictum eſt de ambiguis diſtinctionibus,idẽ obſeruandum eſſe in ambiguis pronũciationibus. Nam tales aut regulis fidei corriguntur,aut præcedentis vel cõſequentis cõceptione ſermonis,aut præcedentis linguę inſpectione,aut interpretum collatione tolluntur. Aut ſi ambiguitas,neque præſcriptio fidei, neque ipſius ſermonis contextu corrigi poteſt,quolibet modo pronunciauerit lector,non eſt in culpa. De hoc tradit exempla. Primum,in quo ambiguitas tollitur per regulam fidei, veluti ad Rom.8. hanc percunctationẽ: Quis accuſabit aduerſus electos Dei? ſubſequitur: Deus,qui iuſtificat. Et iterum hanc percunctationem: Quis eſt qui condemnet? ſubſequitur: Chriſtus Ieſus,qui mortuus eſt. Hic niſi fides reuocarit nos credentes, Deum & Dominum noſtrum Ieſum neque eſſe accuſaturum aduerſus electos, neq; condemnaturum eos, poſſent ea quæ ſequuntur, huiuſcemodi percunctationes pronunciari,tanquam eſſent earum reſponſiones. Quod dicere quia blaſphemum eſt,idcirco & ea velut nõ reſponſiones,ſed ſono interrogantis enũcianda ſunt hoc pacto: Quis accuſabit ad-D uerſus electos Dei? An Deus,qui iuſtificat? vt tacitẽ reſpõdeatur,non. Et iterum: Quis eſt qui condemnet? An Ieſus Chriſtus qui mortuus eſt? vt vbique reſpondeatur,non. Sunt qui huiuſcemodi amphibologiam aliter, quàm Auguſt. abſoluunt,dicentes ea quæ ſequuntur interrogationes. neque interrogantis ſono, neq; reſpondentis ſono, ſed pronunciantis ſermone legenda eſſe, adijcientes copulam eſt, vt hoc pacto: Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus eſt qui iuſtificat, & Chriſtus eſt qui mortuus eſt. Deinde tradit exemplum, vbi ambiguitas ſoluitur ex ſententiarũ contextione,veluti cùm idem Apoſtolus ait: Quid ergo dicemus? ꝙ gentes, quæ non ſectabantur iuſtitiam,apprehenderunt iuſtitiam. Hæc locutio ambiguam habere poteſt pronunciationem, aut vt totũ intelligatur percunctando,aut interrogando dictũ, aut vt ſolum hoc quod dicitur: Quid ergo dicemus, intelligatur eſſe interrogatio, & quod ſubſequitur, videlicet, quòd gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam, intelligatur eſſe reſponſio. Verùm hæc ambiguitas tollitur per ſententiarum cohærentiam. Qua niſi poſt

Cap.3. (margin, beside "obſeruandum")
C (margin, beside "tur,aut præcedentis")
Rom.9. (margin, beside "Quid ergo dicemus?")

CAP. III. percunctationem illam, qua dicitur: quid ergo dicemus? intelligatur subsequi responsio hæc, quòd gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, textus cōsequens non cohærebit. Tertiò ponit exemplum, vbi ambiguitas neq; per regulam fidei, neq; ex sermonis contextione dissoluitur: & idcirco potest oratio pronunciari quomodo libet. Veluti quod Nathanael dixit: A Nazareth potest aliquid boni esse. Potest pronunciari tam interrogantis, quàm affirmantis voce. Vterq; sensus fidem non impedit, neque liquet ex contextione sermonis, quo sensu sit pronunciatum. Deinde venerabilis pater addit idem documentum seruandum esse, vbi ambiguitas cōtingit ex sono dubio syllabarum, aut ex ignorantia casuum. Nam quod scriptum est: Non est à te abscōditū os meū, quod fecisti in occulto. Non relucet lectori, vtrū correpta litera os pronunciandum sit vt intelligatur in plurali numero habere ossa, an producta, vt intelligatur habere ora. Sed talis ambiguitas linguæ præcedentis inspectione dijudicatur, vbi manifestum est dici in ea significatione, qua dicitur os osis. Id dicitur ad Thessalon. Propterea consolati sumus fratres in vobis. dubium est, vtrùm ô fratres in vocatiuo, an hos fratres. Neutrum horum est contra fidei regulam, sed Græca lingua hos casus non habet pares: idcirco illa inspecta renunciatur vocatiuus esse, id est, ô fratres. Item quod .1. Corint. dicitur. Quotidie morior propter vestram gloriam fratres quam habeo in Christo Iesu. Ambiguam habet sententiam, sed in Græco vox est manifesta iurantis sine ambiguo sono. Proinde interpres quidam: quotidie morior, per vestram iuro gloriam fratres. Secundā regulam tradit August. in eodem iij. lib. docens inuenire intellectum scripturarum, vbi sunt locutiones ambiguę propter hoc, quòd incertū est, an signa sunt propriè, an translatè accepta: & si translatè, in quam rem significandam transferantur: & de his tradit generalia documenta duo. Primum, In principio inquit, cauendum est, ne figuratam locutionem ad literam accipiamus. Ad hoc enim cauendum pertinet quod ait Apostolus: Litera occidit, spiritus autem viuificat. Cùm id quod figuratè dictum est, sic accipitur tanquam sit propriè dictum, carnaliter sapitur: neque vlla mors animæ congruentius appellatur, quàm cùm id etiam quod in ea bestias antecellit, carni subijcitur, sequendo literam. Qui literam sequitur, translata verba sicut propria accipit: neque illud quod proprio verbo significatur, ad aliā significationem refert: verbi gratia, si sabbathū audierit, intelligit quelibet vnum diem de septem: cùm audierit sacrificium, non cogitat nisi sacrificium, quod de victimis pecorum terrenisq; fructibus fieri solet. Et hæc est miserabilis animæ seruitus, huiuscemodi signa pro rebus accipere, in illis non leuare mentis oculum in ipsum lumen æternum, quæ tamen seruitus in Iudæo populo longè à cæterarum gentium more distabat, quandoquidem Iudæi ipsi signis illis temporalibus ita subiugati erant, vt in omnibus vnus eis Deus commēdaretur. Et quanq̄ signa rerum spiritualium pro rebus ipsis obseruarent, nescientes quo referrentur, id tamen insitum habebant, q̄ tali seruitute vni omnium placerent Deo, quem nō videbant. Quam custodiam tanquam sub pædagogo paruulorum scribit fuisse Apostolus. Quamobrem Christiana libertas eos quos inuenit sub vtilibus signis, ad eas res quarum sunt signa eleuauit, liberans eos, interpretatusque eisdem signa illa, quibus subditi erant. Sub signo enim seruit, qui operatur aut veneratur rem aliquam significantem, nesciens quid significet. Qui autem operatur & veneratur vtile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur & transit, sed aliud potius quo talia cuncta sunt referenda, & talis iam homo spiritualis est & liber, etiam in seruitutis tempore, quo nondum oportet carnalibus animis reuelari signa illa, quorum iugo sunt edomādi. Tales autem spirituales erant patriarchæ & prophetæ, omnesq; in populo Israel,

Margin notes: Iohan.1. — Psalm.138. — 1.Thess.3. — 1.Cor.15 — De locutionibus figuratis duo documēta. cap.5. — Cap.6. — Gala 5. — Cap.9.

Section letters: A — B — C — D

CAP. II.

A rael, per quos spiritus sanctus solatia scripturarum nobis ministrauit. Huic autem obseruationi, qua cauemus figuratam locutionem quasi propriam sequi, adiungenda etiam illa est, ne propriam locutionem quasi figuratam velimus accipere. Cap. 10. Sed prius operæpreciuni est ostendere modum inueniendæ locutionis, propriane, an figurata sit: & pro hoc ponitur secundum documentum. Secundum documentum, ad inueniendum an propria sit locutio, an figurata, iste (inquit) est modus. Secundũ documentum. Quicquid in sermone diuino, neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem propriè referri potest, figuratum esse cognoscitur. Morum honestas est, ad diligendum Deum: fidei veritas, ad cognoscendum Deum & proximum. Non præcipit scriptura, nisi charitatem: nec culpat, nisi cupiditatem, & eo modo conformat mores hominum. Non asserit autem nisi catholicam fidem, rebus præteritis, præsentibus & futuris. Omnia hæc ad eandem charitatem nutriendam atque corroborandam, ad cupiditatem autem extinguendam aut vincendam valent, Charitatem autem, dum ingerunt animis hominum aut spem, aut timorem. Ad hoc etiam peccata magnorum virorum sunt scripta, vt Apostolica illa sententia vtique tremenda doceatur: Qui stat videat ne cadat. Nulla est enim ferè pagina sanctorum librorum, in qua non sonet, quòd Deus resistit superbis, humilibus autem dat gratiam. Proinde omnia ad corroborãdum charitatis regnum valent. Charitatem voco, motum ad fruendum Deo propter ipsum in se, atque proximo propter ipsum Deum. Quod agit charitas, quò sibi prosit, vt animus in Deo beatus fiat, vtilitas est: quòd autem agit vt prosit proximo, beneficeotia vocatur. Hæc duo apertis locutionibus præceptinis passim iubentur in diuinis literis. Cupiditatem verò voco, motum animi ad fruendum se & proximo, & quolibet re non propter Deum. Quod ait indomita cupiditas, corrumpens seu terrenis immergens hominis animum, vocatur flagitium: quòd autem agit alteri nocens, facinus dicitur. Hæc duo apertis locutionibus in eisdem diuinis libris vetantur, quibus dicitur: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Et quanto magis regnum cupiditatis destruitur, charitatis augetur. Quicquid ergo asperum, & quasi sæuum factu dictuque, aut erga se, aut proximum, in sanctis scripturis legitur ex persona Dei, vel sanctorum eius, ad cupiditatis regnum aut destruendum in homine, aut euertendum cum homine valet, vel in bonum eius, in quo destruitur, vt transferator in regnum charitatis, vel in vindictam eius in quo euertitur. Qui suam cupiditatẽ in hoc seculo sequi voluerit, sentiet vltionem diuinæ iræ, periturus æterno igne, vna cum sua cupiditate. Et interdum scriptura, vel destructionem hanc, vel euersionem perspicuè sonat. Destructionem quidem, veluti cùm dicit Paulus: Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Quàmuis & illic voces quædam translatè accipiantur, sicuti est ira Dei, & crucifixerunt, sed non tam multa sunt, vel saltem non ita sunt posita vt obtegant sensum, & allegoriam vel ænigma faciant, quam propriè figuratam locutionem vocant. Supradictum igitur Apostoli verbum destructionem cupiditatis perspicuè sonat. Euersionem autem perspicuè sonat quod dicitur indignatio, tribulatio, & angustia, in omnem animam hominis operantis malum. Et in talibus non figurata, sed propria est locutio. Interdum autem scriptura huiuscemodi regni cupiditatis destructionem non perspicuè sonat, sed sub metaphoris, figuris, parabolis, vel ænigmatibus. Et tunc intelligenda est locutio tanquam figuratè dicta. Veluti quod apud Hieremiam dicitur: Ecce constitui te hodie super gentes, & regna, vt euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes: non dubium, quin figurata sit locutio tota, referenda ad destruendum in hominibus cupiditatis regnum, & ad ædificandum charitatis imperium, in eo quod subditur: Et ædifices, & plantes. Rursus: Quicquid in scriptu-

Margin notes: B (at "dam atque corroborandam"); Iacobi 4. (at "illa sententia"); Quid charitas (at "valent. Charitatem voco"); Cupiditas. (at "catur. Hæc duo"); Flagitium. (at "libet re non propter Deum"); C (at "renis immergens"); Facinus. (at "renis immergens"); Cap. 11. (at "taotur, quibus dicitur"); Galat. 5. (at "vna cum sua cupiditate"); Euersio regni cupiditatis. (at "sionem perspicuè sonat"); D (at "Christi sunt"); Rom. 2. (at "omnem animam"); Hieremiæ 1. (at "Hieremiam dicitur"); Cap. 12. (at "ritatis imperium")

CAP. III. in scripturis aut flagitiosum, aut quasi ex cupidine seu libidine exortum: ex persona Dei vel sanctorum eius factum commendatur, valet ad ædificandum vel corroborandum in hominibus Christianæ fidei & charitatis regnum, quemad- A
Iohan.12. modum quæ dicuntur in Canticorũ libro, & in aliis de sponso & sponsa, & quod Dominus Iesus vnguento precioso à muliere voluit perfundi, non cupiditatis seu libidinis erat, quemadmodum est mos luxuriosorum & nequam hominum, quorum talia conuiuia detestamur, sed magnæ cuiusdam rei erat signum: odor enim bonus fama est bona, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, Christi vestigia sequens, quasi pedes eius preciosissimo odore perfudit. Sic & alia est in
Osee.1. perditis moribus, alia est in vaticinatione Oseæ Prophetæ: Coniunctio meretricis, non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est. Fieri enim potest, vt sine aliqua libidine preciosissimo cibo vel vnguento sapiens vtatur, insipiens autem fœdissima gulæ flamma in vilissimum olus ardescat, quemadmodum ex libidine B
Gen. 25. Esau vescebatur lentis edulio. Sic & omnia, quæ in Canticorum libro videntur carnalem sonare amorem, sanctam spirant charitatem inter Christum & Eccle-
Cap.16. siam. Si ergo præceptiua locutio est, quæ videtur aut flagitium aut facinus iubere, aut vtilitatem, aut beneficentiam vetare, figurata est locutio, valens vel ad cupiditatis regnum destruendum, vel charitatis regnum ædificandum. Verbi gra-
Iohan.6. tia, cùm dicit Saluator: Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Facinus siue flagitium videtur iubere, videlicet dentibus conterendam & manducandam esse carnem filij hominis, sicut caro manducatur, quæ venditur in macello, quemadmodum & Iudæi audiẽtes intellexerunt, dicentes: Durus est hic sermo. Quos & arguit Saluator, dicens: Caro non prodest quicquam, spiritus est qui viuificat. Est igitur figurata locutio, præcipiens ad ædificandum charitatis regnum, spiritu cõmunicandum esse passioni Domini, & suauiter & vtiliter in memoriam recondendum, quòd pro no- C
Iohan.12. bis caro eius sit vulnerata & crucifixa. Item cùm ait Dominus: Qui amat animã
Matth.5. suam perdet eam. Flagitium iubere videtur, & vetare vtilitatem, quia debet quisque conseruare animam suam. Figurata est locutio, præcipiens destruere cupiditatis seu libidinis regnum, perdat animam suam, id est, perimat vsum siue amorem, quem nunc habet peruersum atque prępósterum, dum ipsa ita immersa iacet temporalibus commodis atq; delicijs, vt æterna non quærat. Sic & quod dicit: Si oculus tuus scandalizat te, erue illum. Figurata est locutio præceptiua, valens ad destruendum libidinis regnum, dum oculorum videlicet concupiscen
III.regula. tiam iubet eruere & resecare. Tertiam regulam tradit ibidem de pręceptiuis locutionibus, dicens: Ad intelligendum scripturas obseruandum esse, vt sciamus alia omnibus communiter præcipi, alia singulis quibusq; generibus personarum, quicquid de vxore & diligenda & regenda sancti libri præcipiunt, hoc non intelligitur præceptum ei, qui in superiori gradu spiritualis vitæ constitutus, cœli- D
IIII. regula. Cap.10. & sequentibus. bem amplexus est vitam, & se castrauit propter regnum cœlorum. Quarta regula, quàmuis omnia, vel penè omnia, quæ in libris testamenti veteris gesta continentur, non solùm propriè, sed etiam figuratè sunt accipienda: non tamẽ omnia, quæ etiam propriè accepta in illis sunt laudata, nobis sunt imitanda. Multa enim in sanctis illis antiquis dispensatione diuina sunt facta officiose, & idcirco sine libidine, quia ex obedientia sunt facta Deo iubente, quæ hoc tempore nisi per libidinem fieri non possunt, domino illa nunc vetante. Multa rursus in illis sanctis sine libidine fiebant congrua opportunitatibus illorum temporum, & societati illorum hominum, quę nunc sine libidine non fierent, humana institutione aut consuetudine prohibente illa, tanquam incongrua humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus. Suscipiendæ prolis causa erat vni viro inculpabilia consue-

CAP. II.

Quod nũquã licitũ fuit vni mulieri plures maritos habere, sed bene econtrà.

A consuetudo plurium simul habendarum vxorum. Vnam autem fœminam maritos habere plurimos honestum non erat. Vnus vir ex pluribus fœminis potest generare, sed vna mulier non potest à pluribus viris simul esse impregnata. Deinde & meretricia potius turpitudo est mulieris proles esse quasi vulgo quæsitas, seu incertos habere patres. Multa sunt, quæ tempore illo officiosè sunt facta, quæ non nisi libidinose fieri possunt. Quod alijs gentibus aliisque temporibus & locis, vel in coniugijs, vel in conuiuiis, vel in vestitu, cæteroque humano victu flagitiosum esse videtur, aliis in locis, temporibus & gentibus non videtur flagitiosum. Qua varietate innumerabilium consuetudinum commoti quidam dormitantes, non euigilantes in sapientiæ luce, putauerunt nullam esse iustitiam per seipsam, sed vnicuique genti consuetudinem suam iustam videri: quæ cùm sit diuersa omnibus gentibus, abitrati sunt nullam esse vsquam incommutabilem iustitiam: non

Error eorum, qui putauerũt nullam esse per se iustitiam.

B intelligentes, non posse vlla gentili diuersitate mutari naturæ iura, quibus præcipimur colere & diligere Deum supra omnia, & ne aliis fecerimus, quod nobis fieri non volumus. Hæc sunt, quæ si secundum legem fidei seruauerimus, tyrannidem cupiditatis euertimus, & ędificamus regnum charitatis Dei & proximi. Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, vt tam diu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum charitatis interpretatio perducatur. Si autem locutio hoc regnum propriè sonat, nulla putetur figurata locutio. Ex quibus consequens est, quòd in scripturis sacris pręceptiua locutio, perspicuè vel vetans flagitium aut facinus, vel iubens vtilitatem & beneficentiã, non est figurata. Locutio autem, quæ aut flagitium aut facinus videtur iubere, vel vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. Ait scriptura: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illũ*: perspicua & non figurata locutio est. Sed quod sequitur: *Hoc*

Cap. 15. 16. Generalis regula ad inueniendũ scripturæ sensum in locutionibus figuratis.

Prouerb. 25. Roma. 12.

C *enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius*: maleuolentiæ facinus videtur indicare. Ne igitur hoc putes, regula hęc docet, figuratè hoc esse accipiendum: vt intelligas carbones ignis, esse vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus superbia eius sanatur, qui dolet se inimicum fuisse eius, à quo miseriæ suę subuenitur. Nam quę quibusdam in locis pro vituperatione ponuntur, rem malam significantes, aliis in locis in laudem dicuntur, rem bonam significãtes. Sic fermentum, leo, serpens, aqua, panis, in malam ponuntur partem, cùm dicit scriptura: Cauete à fermento pharisæorum. Aduersarius vester diabolus, tanquàm leo rugiens circuit. Timeo ne serpens seduxit Euam. Aquæ furtiuæ dulciores. Panis absconditus suauior. In bonam autem partem ponuntur: Quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ, donec fermentaretur totum. Vicit leo de tribu Iuda. Estote prudentes sicut serpentes. Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Ego

D sum panis viuus. Sunt etiam quædam, de quibus incertum est in quam partem accipi debeant, sicut: Calix in manu domini vini meri plenus mixto. Incertum est, vtrùm iram Dei significet in calice non vsq; ad fecem, id est, nouissimam pœnã: an potius gratiam scripturarum, à Iudæis ad gentes transeuntem, qui inclinauit ex hoc in hoc, remanentibus apud Iudæos obseruationibus & scripturis, quas carnaliter sapiunt. Interdum etiam eadem res non in contraria, sed in diuersa significatione ponitur. Aqua nunc spiritum sanctum significat, vt flumina aquę viuæ: nunc populum, Apoc. 17. Scutum, nunc bonam voluntatem, nunc fidem significat. Dicit enim scriptura vtrumque, & scutum bonę voluntatis, & scutum fidei. Sed & aliæ res multę in scripturis ponuntur diuersa in significatione, quod cùm sit, ex locis apertioribus discendum est quomodo in locis intelligantur obscuris. Sexta regula ex doctrina Augu. ibidem, pro inueniendo scripturarum intellectu collecta est. Quãdo ex eisdẽ scripturæ verbis non vnũ aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si latet quid senserit ille, qui scripsit: nihil periculi est, si quodlibet

Psalm. 74.

Iohan. 7.

VI. Regula Cap. 26. 28

CAP. III.

libet illorum congruere veritati ex aliis sacræ scripturæ locis doceri potest. Id tamen eo, qui diuina scrutatur eloquia, conante, vt ad voluntatem & mentem perueniat authoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est spiritus, siue hoc assequatur, siue aliam sententiam regulis fidei consonam de illis verbis exsculpat: ille quippe author in eisdem verbis, quæ intelligere conamur, & nostram sententiam forsitan vidit, & certè Dei spiritus, qui per eum talem sermonem operatus est, etiam ipsam occursuram pio lectori vel auditori sine addubitatione prouidit. Nam quid in diuinis eloquiis largius & fœcundius potuit diuinitus prouideri, q̃ vt eadem verba pluribus intelligantur modis? Vbi autem talis sensus eruitur, qui certis aliis scripturarum testimoniis non potest demonstrari, periculosus est interpretandi modus, nisi ratione reddita manifestus fiat. Per scripturas diuinas multo tutius ambulatur, vt dum eas verbis obscuris obumbratas interpretari volumus, eam inde eruamus sententiam, quæ aut non habeat controuersiam: aut si habeat, ex scripturis adhibitis testibus determinetur. Septima regula: A B

VII. regola. Cap. 29. Troporũ cognitio est theologo necessaria.

Tropos legendi cognoscere in scripturarum ambiguitatibus dissoluendis præcipuè est necessarium. Nam manifestum est, authores scripturæ sacræ vsos fuisse omnibus loquendi modis, quos Græci Græco nomine tropos vocāt: quos tropos qui ex Grammatica nouerunt, ad intelligendum scripturas plurimũ adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artem grammaticam docere videamur. Istorum troporum non solùm exempla, sed quorũdam etiam nomina in diuinis libris leguntur, sicut allegoria, ænigma, parabola: quàmuis penè omnes hi tropi, qui literali arte dicuntur cognosci, etiam in eorum reperiãtur locutionibus, qui nullos grammaticos audierunt, contenti sermone quo vulgus vtitur. Sunt autem tropicæ locutionis species: ironia, antiphrasis, hyperbole, metaphora, & id genus alia multa. Ironia pronunciatione indicat quid velit intelligi, veluti cùm dicitur homini mala facienti, res bonas facis. Antiphrasis, vt cõtraria significet non voce pronunciantis efficitur, sed verba habet sic posita, vt à contrario intelligatur quid loquimur, veluti si dicamus: Caue tibi ab illo quia bonus homo est. Postremum Augustinus in eodem libro 3. enumerat septem Ticonij cuiusdam regulas, quibus consideratis multæ scripturarum ambiguitates atque obscuritates dissolui possunt. Ticonius quidam, inquit, qui contra Donatistas inuictissimè scripsit, cùm ipse fuerit Donatista, fecit librum, quem Regularũ vocauit, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi clauibus diuinarum scripturarum aperiuntur occulta: quarum primam ponit de Christo & eius corpore, quod est ecclesia, quæ aliquando in scripturis sacris intimatur tanquam vna persona, cui tribuuntur nunc ea, quæ Christo, vt capiti, conueniunt: nunc ea quæ corpori, quod est ecclesia, cõpetunt: sed quandoq; à capite transitur ad corpus, quandoq; à corpore ad caput: & tamẽ scriptura ab vna eademq; persona non videtur recedere. Vna persona loquitur Isaiæ, sic dicẽs: Sicut sponso imposuit mihi mitrã, & sicut sponsam ornauit me ornamento. Secundam regulam ponit de corpore Christi bipartito. Vnde poterat regula ista sic appellari, vt diceretur de permixta ecclesia Christi, cui tribuuntur nunc quæ zizaniis, nunc quæ aliis membris vi uis competunt, quemadmodum ipsa ecclesia in Canticis ait: Nigra sum, sed formosa, vt tabernacula Cedar, vt pellis Salomonis. Vtrunque se esse dicit ecclesia, propter temporalem vnitatem intra vnum rete piscium bonorum & malorum. Tabernacula Cedar, pertinet ad Hismaelem, qui non erat hæres cum filio liberę. Tertiam regulam ponit de promissis & lege, quę alio modo, (inquit Augustinus) dici potest de spiritu & litera. Vnde frequens est transitus de litera in spiritum. Proinde vigilare debet studiosi lectoris intẽtio, vt intelligatur quid secundũ spiritũ, quid secundùm literam sit accipiendum. Quartam regulam ponit de specie & gene- C D

Species tropicæ locutionis

De 7. Ticonij regulis, ca. 30

I. regula de Christo & eius corpore.

Isaie. 61

II. regula de bipartito corpore Christi.

Cant. 1. b

III. regol. de promissis & lege.

A & genere, id est, de parte & toto. Scriptura sæpe parti, videlicet Tyro Babyloniæ, siue alterius cuiuslibet prouinciæ ciuitati tribuit ea, quę côueniunt omnibus gentibus. Proinde in scripturis intelligendis vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie seu in parte, qđ certius & melius potest inuenire in toto. Quin tam regulam ponit de temporalibus, aut quãtitate temporum, quæ regula, vt inquit Augustinus, etiam de aliarum rerũ numeris est accipienda, vbi vigilare debet lectoris intentio, vt intelligat in scripturis sæpenumero aliquid dici secundùm totum aliquod tempus, quòd secundùm partem solum illius temporis, aut præteritum, aut futurũ est intelligendum. Veluti quòd Christus dicitur tribus diebus & tribus noctibus fuisse in visceribus terræ, secundùm tropum synechdochen accipiendum est. Et rursus aliquid dicitur secundùm certam temporũ quãtitatem, quod pro vniuerso tempore accipiendũ est. Veluti quod dicitur: Septies B in die laudem dixi tibi, nihil est aliud, q̃ semper est laus tua in ore meo. Sextam regulam ponit de recapitulatione, secundùm quam est reditus ad ea, quæ fuerant in superioribus prętermissa. Hic vigilare debet mens studiosi lectoris, ne quis posterius in scripturis recitata, intelligat tanq̃ sequãtur in ordine temporis, & sint posterius facta, quemadmodum Genesis 2. quæ dicuntur de paradiso, non intelligun tur secundùm tempus facta post illa, quæ scribuntur Genesis 1. Septimam regulam ponit de diabolo & eius corpore, vbi quemadmodum in prima regula vigilandum est, vt dum scriptura loquitur de diabolo & ecclesia eius, tanq̃ de vna persona, intelligatur quid capiti diabolo, & quid corpori eius ecclesiæ malignantium sit attribuendũ. Hæ quidẽ omnes regulæ diligenter obseruatæ, plurimum quidem adiuuant ad penetranda obscura seu tecta diuinorum librorum eloquia: q̃uis non omnia, inquit Augustinus, quæ in diuinis libris ita scripta sunt, vt non fa-C cile intelligãtur, possunt his regulis inueniri, sed alijs modis plurimis, vsq; adeò vt etiã ipse Ticonius multa exponat obscura, in quibus nullã harum adhibet regularum. Et proinde ipse supra q̃ debuit, easdẽ regulas cõmendauit, tantũ eis tribuẽs, quasi omnia, quæ in diuinis libris obscurè posita inuenimus, eisdem regulis bene cognitis atq; adhibitis intelligere valeamus. Hactenus ex tribus libris Augustini de doctrina Christiana, generalia quædã dogmata collecta sunt, quib⁹ intellectis diligenterq; perspectis & obseruatis, quisq; sacræ theologię studiosus, multos difficultatis nodos, & obscuritates varias in scripturis sacris poterit dissoluere atque elucidare. Iam verò, vt quod scribimus valeat prodesse etiam minus eruditis, minusq; capacibus, ad quædam magis specialia descẽdemus. Et cùm idem venerabilis pater Augustinus subsequenter in quarto libro suo de eadem doctrina Christiana tradat doctoris, expositoris, seu tractatoris diuinarum scripturarum officia D esse, fidem rectã defendere, errores debellare, bona docere, mala dedocere, atque in sermone docendi conciliare auersos, remissos erigere, auditores & lectores intentos ac beneuolos facere, & cætera quę agenda sunt ita sapienter dicere, vt prosit audientibus, sententias quasdam ex eodem libro recitabimus.

CAP. III.

V. Regula de temporibus.

Matth. 12. e

Psalm. 118. Psalm. 33. a.

VI. Regula de recapitulatione.

VII. Regula de diabolo & eius corpore.

Lib. 3. cap. 30. de Doct. Chr.

Cap. 4. a

¶ *Sequitur Caput quartum, continens sententias quasdam ex quarto libro de doctrina Christiana.*

IN superioribus ergo libris tribus Augustinus de rebus & de signis, tam propriè, q̃ translatè acceptis secundũ regulas quasdã, quibus iuuantur sacrarum literarũ studiosi hactenus egit. Addens eosdẽ non solum admonendos esse, vt in scripturis sacris genera locutionũ sciant, vigilanterq; aduertant: verùm etiam, quod præcipuũ & maximè necessariũ est, orent vt intelligant: quoniã Dominus dat sapientiã, & à facie eius intellectus & sciẽtia. A quo & ipsum studiũ piamq; voluntatẽ discẽdi sacras literas acceperunt. Et

Theologiæ studioso orandum vt intelligat quæ legit.

I. TRAC. hæc, quatenus attinet ad sacræ theologiæ discipulos, hactenus tradidit Augusti. A Consequenter in quarto libro tradit sententias attinentes ad doctores & expositores, quibus sacrarum literarum docendarũ incumbit officiũ, ad quod aptè congrueq; exercendũ nõnihil vtilitatis habent rhetorica præcepta. Sed seorsum hæc discenda sunt, si cui forsitan bono viro etiam hæc vacat discere. Cõpendiũ facientes, colligemus ex eodem lib. 4. aliquot sentẽtias.

Prima Sententia, rhetoricã esse vtilem defensoribus veritatis, cap. 2.

Prima est: Rhetorica præcepta sunt vtilia ad defendendũ veritatẽ. Nam cùm per artẽ rhetoricã & vera suadeantur & falsa, quis audeat dicere veritatẽ in defensoribus suis aduersus mendacium debere cõsistere inermẽ, vt videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, nouerint auditorem vel beneuolũ, vel intentum, vel docilem in proœmio facere. Isti aũt, defensores scilicet veritatis, non nouerint. Et illi falsa, breuiter, apertè, verisimiliter: isti vera sic narrent, vt audire tædeat, intelligere nõ pateat, credere postremò non libeat: Illi fallacib⁹ argumẽtis veritatẽ oppugnẽt, asserãt falsitatẽ: isti B nec vera defendere, nec falsa valeant refutare. Illi animos audientiũ in errorẽ mouentes, docendo terreãt, cõtristent, exhilarẽt. Isti pro veritate lenti frigidiq; dormitẽt. Quis ita desipiat, vt hoc dicat? Si ergo mali hanc eloquij facultatẽ vsurpãt in vsus iniquitatis & falsitatis, cur nõ eam defensores veritatis pro studio sibi comparãt, vt deseruiat veritati?

II. Sententia cap. 3.

Quomodo & à quibus discẽda Rhetorica.

Secunda sententia: Quæcũq; sunt de facundia hac seu eloquentia obseruationes atq; præcepta extra istas sacras literas nostras seposito ad hoc cõgruo temporis spatio, apta & cõuenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam vt ipsos Romanæ eloquẽtiæ principes non piguit dicere, quòd hanc artem nisi quis citò possit, nunquàm omnino possit perdiscere. Quæ etiam si possit à tardioribus tandem aliquãdo perdisci, nos tamẽ eam, inquit Augustinus, non tanti pendimus, vt in eius præceptis discendis iam maturas vel graues etiam hominũ ætates velimus impendi. Satis est vt adulescentulorũ ista sit C cura: nec ipsorũ omnium, quos vtilitati ecclesiasticæ cupimus erudiri, sed eorum, quos nondum magis vrgens huic rei vlla preponenda necessitas occupauit. Quoniam si acutum & feruens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus magistros eloquentes, quàm sectantibus eloquentiæ præcepta.

III. Sententia de eloquentia ecclesiasticorũ patrum cap. 3 lib. 4.

Tertia sententia: Præter canonicos nostros authores sunt ecclesiastici viri, qui diuina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractauerunt: quorum scripturas ecclesiasticas legendo, & exercitatione imitando, homines fiunt eloquentes, etiam si non id agant vt eloquentes sint, sed tantummodo rebus ipsis, quæ ibi dicuntur, sint intenti. Sine præceptis rhetoricis, nulla eloquendi arte tradita, nouimus plurimos, eloquentiores plurimis qui illa didicerunt. Sine lectis verò & auditis eloquentium hominum disputationibus vel dictionibus, neminem. Nam neq; ipsa arte Grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integrè loquerentur, daretur & crescere & viuere. Nescientes quippè vlla nomina vitiorum, quicquid vitiorum cuiusquam D ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent & cauerent, sicut rusticos reprehendunt vrbani, etiam qui literas nesciunt.

IIII. Sententia de officio doctoris veritatis, cap 4.

Ex his conclusit Augustinus dogmata quædam, quæ nos includimus in sententia quarta. Debet igitur diuinarũ scripturarum tractator & doctor, defensor veritatis & rectæ fidei, & debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere, atq; si opus fuerit in proœmio auditorẽ vel beneuolum, vel intentum, vel docilem facere, & in hoc opere sermonis conciliare auersos, remissos erigere, & cęt. quæ agenda sunt in huiuscemodi docẽdi officio ita tradere, vt res de qua agitur, innotescat. Si verò qui audiũt monendi potius, quàm docendi sint, vt in eo quod iam sciunt agendo non torpeant, maioribus dicẽdi viribus opus est. Hic enim obsecrationes & increpationes, cõcitationes & coercitationes, & quæcunq; alia valent ad cõmouendos auditorũ

animos

A animos sunt necessaria. Sed cùm alij hoc faciant obtuse, deformiter, frigidè: alij CAP. IIII.
ornatè, acutè, vehementer, illum ad hoc docendi officium iam oportet accedere,
qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam si nondū potest eloquēter, vt pro-
sit audientibus, etiam si minus, q̄ prodesset, si & eloquēter posset dicere. Senten- Sententia 5. de eloquentia sine sapientia. Cap. 5.
tia quinta: Insipiens affluens eloquentia tanto magis cauendus est, quanto magis
ab eo in his, quæ audire est inutile, delectatur auditor, & eum, quem disertè dice-
re audit, etiam verè dicere existimat. Hæc autē sententia nec illos fugit, qui artem
rhetoricam docendam putarunt. Falsi enim sunt, sapientiam sine eloquētia pro-
desse quidem ciuitatibus, sed parum. Eloquentiam verò sine sapientia plerunq;
obesse nimium, prodesse nunq̄. Sententia sexta: In scripturis sacris vera est sa- Sententia 6. in scripturis sacris verā esse sapientiā cap. 6.
pientia, & ideo sapienter dicit homo tantò magis vel minus, quantò magis mi-
núsque profecit in eisdem scripturis bene intelligendis, diligenterq́; earum sensi-
B busindagandis. Ex quibus consequens est, ꝙ doctori, defensori veritatis, qui sa-
pienter debet dicere etiam quod nondum potest eloquenter, maximè necessariū
est tenere verba sacrarum scripturarum. Quantò enim quisq; se pauperiorē cer-
nit in suis, tantò eum oportet in istis esse ditiorē: vt quod dixerit suis verbis, pro-
bet ex illis: & qui proprijs verbis minor erat, magnorū testimonio quodammo-
do crescat, sapientissimorū authorum verba suis locis & temporibus ingerendo.
Porrò qui non solùm sapiēter, verū etiā eloquenter vult dicere, quoniā profectò
(inquit Augustinus) plus proderit, si vtrūq; potuerit, ad legendos vel audiendos
doctores eloquentes, eum mitto lubentius, q̄ magistris artis rhetoricæ vacare prę
cipio, si tamē hi qui leguntur & audiūtur, nō solū eloquenter, sed & sapienter vel
dixisse, vel dicere veraci prædicatione laudentur. Propter quod non ait scriptu-
ra: Multitudo eloquentium, sed multiudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Sapien. 6. d
C Qui sapienter dicunt, salubriter dicunt; etiā quàmuis amara sunt plerunq; audiē-
tibus quæ dicuntur. Sicut autem sæpe sumenda sunt amara salubria, ita semper vi-
tanda est perniciosa dulcedo. Sed salubri suauitate, vel suaui salubritate quid me-
lius? Septima sententia: Authores, qui scripturę sacrę nobis canonem fecerūt, VII. Sententia Cap. 6.
non solùm sapientia fuerunt præditi, sed etiam sua quadam eloquentia, quę viros
summa authoritate dignissimos, planeq́; diuinos decet. In quorum scripturis ipsa
lex artis oratoriæ ita plerunq; seruatur, vt tamen non ostentetur, multaq; per tro-
pologiam ita sapienter obteguntur, vt quantò magis translatis verbis videntur
operiri, tantò magis cùm fuerint aperta dulcescunt. Nam vbi eos, inquit, intelli-
go non solùm nihil eis sapientius, verùm etiam nihil eloquentius mihi videri po-
test. Vbi verò eos non intelligo, minus quidē mihi apparet eorū eloquentia, sed
eam non dubito esse talem, qualis est vbi intelligo. Octaua sententia: Huic VIII. Sentētia
D tali scripturarū sacrarum eloquentiæ quędam sententiarum obscuritas cōgruara
tione mixta est, in qua proficere noster intellectus non solùm inuentione, verùm
etiam exercitatione deberet. Nona sentētia: Quáuis canonici scripturarū au- Sententia. 9. causas obscuritatis in sacra scrip. explicat. Cap. 8.
thores nonnulla sub magna obscuritate dixerunt, sic obscurè locuti vtiliter & sa-
lubriter, ad exercendas quodammodo legentium mentes, ad rumpenda fastidia,
ad acuenda ingenia volentium discere, ad celandum & abscondendum mysteria
superbis huius mundi sapientibus: nòn tamē earundem scripturarū expositores
nobis iam humiliter credentibus ita loqui debent, tanq̄ ipsi exponendos se simili
authoritati proponāt, sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maximè vt in-
telligantur elaborent, ea quantū possunt perspicuitate dicendi, vt aut multū tar-
dus sit qui non intelligit, aut in rerum quas explicare atq; ostendere volunt diffi-
cultate ac subtilitate nō in eorum locutione sit causa, quò minus tardiúsve quod Sententia 10. quòd sit clarè docendum capite. 10.
dicunt possit intelligi. Decima sententia: Curare debet is qui docet, non quan
ta eloquentia doceat, sed quanta euidētia: non solicitus quid bene sonet, sed quid

I. CART. bene indicet, atq; intimet quod ostendere intendit. Ad vitandam obscuritatem & ambiguitatem consultius est interdũ, minus congruè minusq; latinè dicere, q̃ orationem latinam obscuram & ambiguã tradere. Sic non piguit scripturæ interpretem pluraliter de sanguinibus dicere, quod in Latina lingua tantũmodo singulariter dicitur. Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cùm loquẽdi nulla omnino sit causa, si quod loquimur non intel-

Sententia. 11. Cap. 12. Differunt docere, delectare & flectere. ligant illi, propter quos vt intelligãt loquimur? Sententia vndecima: Tria sunt, quæ perfecta oratione fiunt, vt doceat, vt delectet, vt animum flectat seu vincat. Alius est modus docendi, alius delectandi, alius flectendi. Docẽdi modus est, ita dicere, vt is qui discit intelligat. Qui docent, res ipsas multiplici varietate dicendi versant, vt faciant eos qui audiunt intelligere. Delectandi aũt gratia dicuntur etiam ea, quæ sunt nota & intellecta, vbi non ipsa quæ dicũtur, sed modus quo dicuntur attenditur. Qui delectant, ita eloquenter suauiterq; orationem ædunt, vt alliciant, & auditorũ animos quadam audiendi voluptate teneant suspensos. Modus autẽ flectendi est, vt ea quæ dicuntur intellecta & suauiter dicta ita dicantur, vt moueatur is qui audit ad operandum. Qui mouet seu flectit, ita orationẽ ædit, vt affectus concutiat audientiũ, atq; eorũ animos transformet, vt vel ament quod odiebant, vel odio habeant quod amabant. Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit, ita debere dicere eloquentem vt doceat, vt delectet, vt flectat. Docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, docendi videlicet necessitas, in rebus quas dicimus constituta est. Reliqua duo in modo, quo dicimus. Sicut ergo est delectandus auditor, vt teneatur ad audiendũ, ita est & flectendus, vt moueatur ad agendũ. Et sicut delectatur, si suauiter loqueris: ita flectitur, si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, amplectatur quod commendas, doleat quod dolendum exaggeras, gaudeat cùm quid lætandũ prædicas, misereatur eorum quos miserãdos ante oculos dicendo cõstituis, effugiat quos vitandos proponis. Sanctus vir Cyprianus tam plano, suaui & viuaci sermone docuit sancta, iusta, & bona, vt & intelli-

Laus Cypriani. Sententia 12. Cap. 15. genter, & libenter, & obedienter audiretur. Sententia duodecima: Doctor Ecclesiasticus, vt sancta & iusta valeat sic dicere, vt libenter & obedienter audiatur, pietate magis orationum, q̃ oratorum facultate est opus, vt orando pro se ac pro illis, quos est allocuturus: sit orator, antequam dictor. Quis enim nouit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos audiri expediat, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit, vt quod oportet, & quemadmodum oportet, dicatur

Sap 7. b. à nobis? nisi in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri. Sententia decima

Sententia 13. tertia: Qui docere vult alios, prius oportet eum discere & nosse omnia docenda, & facultatem docendi sibi comparare, quemadmodum decet Ecclesiasticum virum. In hora verò ipsius dictionis, cogitet illud bonæ menti conuenire quod

Matth. 10. c Dominus ait: Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri est, qui loquitur in vobis. Si ergo spiritus sanctus loquitur in eis, qui persequentibus traduntur pro Christo, cur non & in eis, qui tradunt discentibus

Sententia 14. Cap. 16. 17. Christum? Sententia decimaquarta: Ecclesiasticus doctor, qui docendo nititur oratione sua persuadere quod bonũ est, nihil horum trium spernit: scilicet vt doceat, vt delectet, vt flectat, rectèque orat, aptè & conuenienter agit, vt intelligenter, libenter, obedienterq; audiatur. Nam & si spiritus sanctus doctores efficit, & vnctio doceat audientes. Non tamen inde cõsequens est homines non esse admonendos vel instruendos, quid vel queãdmodum doceant: alioqui & simili argu-

Matth. 6. b mento posset dici, quòd nec orandum nobis esset, quia Dominus ait: Scit pater vester cœlestis quid vobis necessariũ sit, prius q̃ petatis ab eo. Deinde, quòd nec Aposto-

A Apostolus Paulus debuisset præcipere Timotheo & Tito, quid vel quemadmodum doceret alios. Timotheo præcepit: Annuncia hæc & doce, formā habe verborum sanorum quæ à me audiuisti. Satis age, teipsum probabilem operarium exhibens Deo, non erubescentem, verba veritatis rectè tractantem. Predica verbum, insta oportunè, importunè argue, obsecra, increpa in omni longanimitate & doctrina. Item ad Titum dicit, episcopum iuxta doctrinam fidelis verbi perseuerantem esse debere, vt potens sit in doctrina sana, & contradicentes arguere. Nunquid contra seipsum sentit Apostolus, qui cùm docet doctores operatione spiritus sancti fieri, ipse illis præcipit quid & quemadmodum doceant. An intelligendum est, & hominū officia ipso sancto spiritu largiēte in docendis etiam ipsis doctoribus, non debere cessare, & tamen neq; qui plantat aliquid esse, neque qui rigat, sed Deum esse, qui incrementum dat? Sicut enim corporis medicamenta,
B quæ ab hominibus adhibentur hominibus, non nisi eis prosunt, quibus operatur salutē Deus, qui & sine illis mederi potest, cùm sine ipso illa non possunt, & tamen adhibentur: & hoc si officiose fiat, inter opera misericordiæ & beneficentiæ deputatur. Ita & adiumenta doctrinæ tunc prosunt animæ adhibitę per hominem, cùm Deus operatur vt prosint, qui potuit Euangeliū dare homini etiam non ab hominibus, neq; per hominem: igitur in rebus etiam ecclesiasticis doctor quisq; non ideo suis viribus fidit, ꝙ laborat sancti spiritus monita prudenter & ornatè dicere. Sententia decimaquinta: Officium disertè loquentis est, nunc submisse, nunc temperatè, nunc granditer dicere. Sed aliter tria hæc seruātur in forensibus causis à principibus eloquētiæ huius mundi. Aliter in ecclesiasticis quæstionibus à sanctis patribus. Illi submisse dicunt, quia de rebus paruis, vtpote pecuniariis putant se agere. Granditer verò, quia de rebus magnis, vtpote de salute & capite ho-
C minum agitur. Vbi verò nihil horum agitur, sed tantummodo vt delectetur auditor, temperatè seu moderatè loquuntur. Isti autē nostri siue canonici, siue ecclesiastici patres, referentes omnia quæ dicunt ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam, vbi etiam cauendus est ęternus interitus & ignis inextinguibilis: omnia æstimant magna, quæ dicunt, etiam in rebus minimis: propter fidem, iustitiā, charitatem, pietatē, quæ magna sunt, etiam in rebus quàmlibet paruulis. Neq; enim parua est iustitia, quam & in parua pecunia debemus custodire, dicēte Domino: Qui in minimo fidelis est, & in magno fidelis est. Nam sicut ratio rotūditatis eadē est & in magno disco, quæ & in nummulo exiguo, vt à puncto medio omnes lineæ in extrema ductæ sint pares: Ita vbi parua iustè geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo. De iudicijs secularibus seu pecuniariis cùm loqueretur Aposto. granditer loquitur, vt vinceret & flecteret auersos illorum hominum
D animos. Audet (inquit) quisquam vestrum, habens negotium aduersus alterum iudicari ab iniquis, & non apud sanctos? An nescitis quia sancti mundū iudicabunt? Si in vobis iudicatur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quia angelos iudicabimus, nedum secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui contemptibiles sunt in ecclesia, hos constituite ad iudicandū. Ad reuerentiā vobis loquor. Sic non est inter vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est, quia iudicia habetis vobiscū. Quare non magis iniquitatē patimini? Quare non potius fraudamini? Sed vos iniquitatem facitis, & fraudatis, & hoc fratres. An nescitis quia iniusti regnum Dei non posidebunt? Quid est quod sic indignatur Apostolus? sic corrigit? sic exprobat? sic increpat? sic minatur? Quid est, quòd sui animi affectum tam crebra, tam aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremū, quòd de rebus minimis tam granditer loquitur? Tantum negotia secularia hoc meruerunt? Absit. Sed hoc facit propter iusti-

[Margin: CAP. IIII. — 1 ad Timo 4. & 5. a — 2 Timo 1 e — 2 Timo 4. a — Ad Titum 1 b — Spūs sanctus homines per hominē docet — 1. Cor. 3. b — Sententia. 15. Capu 16. — Luc 16. c — 1. Cor. 6. a]

[CAP. IIII.] tiam, charitatem, pietatē. Etiam calix aquæ frigidæ res minima est atq; vilissima, A
[Matth.10.d] non ideo tamen minimū atq; vilissimū est quod Dominus ait, quòd eum qui dederit
discipulo ipsius, non perdet mercedem suam. Quamobrem cùm doctor in eccle-
sia tacit inde sermonem, non debet existimare se paruum aliquid dicere. Et ideo
sibi hoc non granditer, sed submisse esse dicendum. Nonno quando accidit, vt de
hac re loqueremur (inquit Augustinus) ad populū, Deus adiuit vt non incōgruè
diceremus, tanquam de illa aqua frigida quædam flamma surrexit, quæ etiam ho
minum frigida pectora ad misericordiæ opera facienda, spe cœlestis mercedis
[Sententia 16, quod doctor Ecclesiasticus nō semper grā diter dicturus est. Cap.19.] accenderet. Sententia decima sexta: Ecclesiasticus doctor cùm debeat esse do-
ctor magnarum rerum, & earum quibus liberamur ab æternis malis, & ad æterna
peruenimus bona; non semper tamen debet res magnas granditer dicere, sed sub
misse, cùm aliquid docetur: temperatè, cùm aliquid aut vituperatur, aut lauda-
tur. Cùm verò aliquid agendū est & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec B
tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos
animos cōgruenter: & aliquādo de vna & eadē magna re, & submisse dicitur, si do
cetur: & tēperatè, si prædicatur: & granditer, si auersus inde animus, vt cōuerta-
[Gala.4.c] tur, impellitur. Submissæ dictionis exemplum est apud Paulum Apostolū ad Ga-
latas: Dicite mihi sub lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim,
quòd Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, vnum de libera, &c. Tempe-
ratæ dictionis exemplū est: Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrē: iunio-
[1.Timo.5.a] res, vt fratres: Grandis dictionis exemplum est: Quid ergo dicemus ad hæc? Si
[Rom.8.f] Deus pro nobis, quis contra nos? qui proprio filio suo non pepercit, sed pro no-
bis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?
[Sententia 17. Docēdi genera alternanda. Cap.22.] Quis accusabit aduersus electos Dei &c. Sententia decimaseptima: Genus
granditer dicendi, neq; debet esse solum, neq; prolixum, sed trāsire in genus sub- C
misse aut temperatè dicendi. In grandi quoq; genere, aut semper, aut penè sem-
per temperata debent esse principia. Deinde & genus submissè dicendi aliorum
generū interpositione debet variare, vt dictionis impetus, sicut maris æstus alter-
net. Proinde eum, qui intelligenter vult dicere submisso genere dicendi, etiam
in reliqua duo debet intendere. Et quantum potest agere, vt etiam libenter &
obedienter audiatur, interponendo singula dicendi genera certis, congruis, aut
necessarijs locis. In potestate eloquentiæ est, vt dicantur nonnulla submissè, etiam
quæ possent granditer dici, vt ea quæ dicuntur granditer, ex illorum fiant cōpa-
[Sententia 18. quātū habeat ponderis bona vita doctoris. Cap.27.] ratione grandiora. Sententia decimaoctaua: Omni granditate dictionis vt
obedienter audiatur, maius pondus habet vita dicentis. Nam qui sapienter & elo
quenter dicit, viuit autem nequiter, erudit quidem dicendi studio, multisq; pro-
dest: sed longè pluribus prodesset faciendo quæ dicit. Plerunq; fit, vt non obedi- D
enter audiant eū, qui se ipsum non audit: & Dei verbū, quod eis prædicatur, cum
ipso prædicatore contemnant. Paulus ad Timotheum scribens, cùm dixisset:
Nemo adolescentiam tuam contemnat: subiecit, vnde non contemneretur, atq;
[1.ad Tim.4.c] ait: Sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in fide, in
castitate. Talis doctor vt obedienter audiatur, non solum submissè, verùm etiam
granditer, non impudenter dicit, quia non contemptibiliter viuit: qui etiam in
ipso sermone mauult rebus placere, quàm verbis, nec existimat dici melius, nisi
[1.Cor.1.c] quod dicitur verius, neq; ipse seruit verbis, sed verba facit seruire sibi. Hoc enim
est quod ait Apostolus: Non in sapiētia verbi, ne euacuetur crux Christi. Ad hoc
[2.Timo.2.c] etiam valet quod ait ad Timotheum: Noli verbis contendere, ad nihil enim est
vtile, nisi ad subuersionem audientium. Neque enim hoc ideo dictum est, vt ad-
uersarijs veritatem oppugnantibus, nihil nos pro veritate dicamus: alioqui vbi
erit, quod ipse Apostolus ostendens qualis debeat esse Episcopus, inter cætera ait,
vt potens

A vt potens sit in doctrina sana, & contradicentes possit redarguere. Verbis contendere, est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni alterius præferatur. Porrò qui non verbis contendit, siue submissè, siue temperatè, siue granditer dicat, id agit verbis, vt veritas pateat, veritas placeat, veritas moueat, quoniam nec ipsa charitas, quæ præcepti finis est, plenitudo legis, vllo modo esse recta potest, si ea quæ placent & diliguntur, non vera, sed falsa sunt. Plurimum ergo prodest, & sapienter & eloquēter dicere: sed qui vtrunq; non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquēter, potius, q̄ dicat eloquenter, quod non dicit sapienter. Si autē ne hoc quidem potest, ita conuersetur, vt non solùm præmium sibi comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, & sit ei quasi copia dicendi, forma ipsa viuendi. Sententia XIX: Sunt qui bene pronunciare possunt, quid autem pronuncient excogitare non possunt. Hi profectò si quod
B dicant, ab aliis sumant, eloquenter sapienterque conscriptum, memoriæq; commendent, atq; ad populum proferant, si eam personam gerunt, non improbè faciunt. Nec deterrendi sunt isti voce Hieremiæ prophetæ, per quem Deus arguit eos qui furantur verba eius, vnusquisque à proximo suo. Qui enim furantur, alienum auferunt, verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtemperant. Ille potius dicit aliena, qui cùm bene dicat, viuit malè. Hactenus generalia quædam dogmata, omnibus sacræ Theologiæ studiosis, scitu dignissima. Quæ sanè ego cernens in proprijs me pauperem, virtutibus & ornamentis eloquendi prorsus vacuum, sumpsi atq; collegi ex quatuor libris Augustini, illuminatissimi doctoris, cupiens regulis quibusdam atq; sentētijs, viisq; compendiosis, iterum atq; iterum inculcandis iuuare pia studia adolescentum: quibus forsitan vel neq; suppetit librorum copia, vel neq; adsunt singulis sanctorum scriptorum libris legendis, ac
C perdiscendis congrua temporum spatia, vel neq; est tanta ingenij perspicuitas & exercitatio, vt iam valeant in illis legendis proficere: quibus & his nostris sententiis viam quandam & manuductionē præparamus ascendentibus ad altiora. Doctis autem & eruditis videbuntur forsitan hæc superflua, habentibus iam exercitatos sensus tam in scripturis sacris, quàm in ecclesiasticorum patrum libris.

CAP. IIII. Tit. 1. b

Sententia XIX. Cap. 19.

Hiere. 23. f

¶ *Secundus huius Libri Tractatus, in quinque Capita distributus, de obscuritatibus propter dictionem siue sermonem scripturæ sacræ.*

¶ *Primum Caput de homonymis, seu æquiuocis.*

VOluminum obscuritas ex tribus fieri cōsueuit: vel rerum magnitudine, vel authoris dictione, non perspicuè eloquentis quod intendit significare, vel audientis seu discentis duritia, ac tarditate nimia. Quorum primum, magnitudinem inquam &
D sublimitatem rerum inesse scripturis sacris, ex superioribus est vtcunque manifestum, per sententias in primo capitulo præcedentis Tractatus recitatas ex 1. libro Augustini de Doctrina Christiana. Specialius tamen declarandum in 3. Tractatu subsequenti. Secundum etiam, sermonem videlicet obscurum inesse scripturis sacris, patet ex multis æquiuocationibus, amphibologiis, tropis, parabolis, & sermonum inuersionibus, quibus vsi sunt scripturæ sacræ authores: non quidem ex imperitia, quemadmodum pleriq; cæterarum rerum scriptores, sed ex spiritus sancti prouidentia. Quippe qui non aliter loqui debuerunt, quàm spiritus ille veritatis illis eloqui dabat: volens multa in eisdem scripturis esse obtecta, & ad edomandam nostro labore superbiam, & ad velandum ethnicis sacratissima fidei nostræ mysteria. Tertium, vtpote desidiam & tarditatem vincet quisque sacræ Theologiæ discipulus, intelligendi desiderio, orationum auxilio, & discendi studio assiduo. Prosequentes ergo diuisionem Augustini in superioribus traditam, dicimus scripturas sacras bifariam esse

Causæ obscuritatis in scripturis sacris.

II. TRAC. difficiles: videlicet aut propter signa incognita, aut propter res ipsas in se difficiles. De vtrisque generalia quædam dogmata ad iuuandum studia adolescentum, sumpsimus ex libris Augustini, de Doctrina Christiana. Reliquum est iam ad speciala quædam descendere. Seruantes autem ordinem in principio huius libri præscriptum, in hoc secundo tractatu speciales quasdam obscuritates & difficultates, quæ in scripturis contingunt propter incognita signa commonstrabimus: & primùm quasdam dictiones æquiuocas ostendemus, propter quarum inconsiderantiam solent plerique lectores aut turbari, aut deuiare à vero scripturarum intellectu. Primùm in scripturis sacris nomina propria, aut regum, aut locorum, aut vrbium, aut aliarum rerum solent conturbare lectorem, & magnos ingerere difficultatum scrupulos. Apud Ægyptios Pharao erat nomen proprium regiæ dignitatis, & idcirco apud eos multi reges Pharaones. Apud Persas autem & Medos reges appellabantur Darij, & Xerxes, Artaxerxes, vocati ab Hebræis Assueri. Apud Babylonios multi Nabuchodonosor. Apud Syrios omnes reges Antiochi. Apud Ægyptios multi Ptolemæi. Apud Iudæos sub Babyloniis, multi Ieconiæ reges. Apud Iudæos sub Romano imperio multi Herodes. Sic & dicuntur duæ esse Galileæ, duæ Bethleem, duæ salem. Quibus fit, vt nomina æquiuoca, tum vrbium, tum regionum ac prouinciarum, tum hominum, multos à vero scripturarum intellectu fecerint deuiare, qui existimauerunt de vno aliquo aut loco, aut Rege, aut homine dici, quæ de pluribus dicta debent intelligi. Quod non solùm in sacris, sed in aliis quoque rerum prophanarum historiis accidit. Ex chronographia Philonis, & chronographia historiarum secundùm successionis seriem habemus tres Herodes, quorum primus Ascolonita alienigena, qui Hircano vltimo Iudæorum duce atque pontifice à Parthis capto, iubente senatu Romano, inuitis Hæbræis, regnum eorum tyrannicè occupauit, qui & (vt inquit idem Philo) collegium sceptri de domo Dauid deleuit, Hircanum pontificem à captiuitate reuersum, & filium, filiosque filiæ interfecit. Hic est Herodes alienigena, sub quo natus est Christus, qui & infantes iugulauit in Bethleem Iudæ, qui vt (inquit Eusebius) anno 6. à natiuitate Christi morbo intercutis, atque scatentibus toto corpore vermibus, miserabili morte periit. En vides ex testimonio Philonis Iudæi, sceptrum Iudęorũ de domo Dauid seu Iudæ translatum esse in ditionem Romanorum. Habes itaq; argumentũ robustum contra Iudæos, temporibus Christi nati impletam esse prophetiam Moysi: Non auferetur sceptrum de Iuda, neque dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est. Secundus fuit Herodes tetrarcha, superioris filius, qui non rex totius Iudęæ, sed quartæ partis Iudęæ princeps constituitur, gubernans annis 24. qui & Iohãnem Baptistam decollauit. Hic etiam damnatus perpetuo exilio, grauiter cruciatus interiit. Tertius fuit Herodes Agrippa, qui occidit Iacobum fratrem Iohannis gladio, & Petrum clausit in carcere: qui & sibi diuinum honorem tribuens, confestim percussus ab angelo Domini, consumptus à vermibus, expirauit, vt dicitur Actuum 12. Alius ergo Herodes, de quo dicitur Matthæi 2. alius Herodes, de quo dicitur Matthæi 11. & de quo dicitur Lucæ 22. & alius de quo dicitur Actuum 12. vnus enim & idem fuit Herodes, qui occidit Iohannem & Christum illusit. Item alius Nabuchodonosor magnus, de quo 4. Regũ 24. Hieremiæ vltimo, Danielis 1. & 2. qui destruxit templum, & transtulit Iudam in Babylonem: cuius nepos succedensei in regnum, nomine Balthasar, fuit à Dario & Cyro interfectus. Alius verò Nabuchodonosor successor Cyri, de quo Iudith primo & secundo, qui primi Esdræ 4. vocatur Assuerus. Præterea alius est Assuerus, de quo Danielis 9. In anno primo Darij filij Assueri, de semine Medorum. Hic Assuerus Darii pater fuit alio nomine vocatus Histaspes. Alius Assuerus de quo 4. cap. primi Esdræ. Alius verò & posterior illo

[Margin notes: De obscuritate propter incognita signa. — De æquiuocis propriorum nominum. — De nominib° regũ vet. testa. — Tres Herodes in scriptura. — Sceptrum Iudæis ablatum ante Christũ natum. — Genes. 49. — Multi Nabuchodonosor. — Multi Assueri.]

A B C D

A or illo est Assuerus, de quo in libro Hester, quemadmodum in libro primo demonstrauimus. Alius Ioacim, per cim in fine, qui fuit filius Iosiæ, qui & Eliacim appellatur, 2. Paralipomenon 36. qui & ducitur in Babylonem cum vasis domus Domini, & Daniel, Assarias, & Misael cum illo, Danielis 1. Vocatus est etiam apud Matthæum Ieconias. Alius Ioachin, per chin in extrema syllaba, qui & fuit prædicti Ioacim filius. Alio nomine etiam appellatus Ieconias, vt patet Hieremię 22. Si fuerit Ieconias filius Ioacim regis Iuda, annulus in manu dextra mea, inde euellam eum. Qui itidem ducitur in Babylonem captiuus cum cæteris vasis. Et hoc quidem, vt testatur Hieronymus cum Ezechiele & Mardochæo, in cuius locum substituitur Sedechias. Vnde Ieconias sub eodem contextu in scripturis æquiuocè capitur, vt apud Matthæum. Alius Ieconias de quo dicitur: Iosias genuit Ieconiam. Alius Ieconias, de quo posteà dicitur: Post transmigrationem Babylonis
B Ieconias genuit Salathiel. De quo tractat Hieronymus in principio Danielis, tradens apud Matthæum vnam generationem deesse. Hactenus innumerabiles codices mendose scripti confusionem fecerunt studiosis, habentes duos istos reges similibus nominib⁹, cũ tamen pater scribi debeat per cim, & filius per chin. Ioacim est, de quo dicitur Danielis 1. Anno tertio regni Ioacim regis Iuda, venit Nabuchodonosor. Ioachin verò superioris Ioacim filius est, de quo scribitur Ezechielis primo: In quinta mensis quinti anni transmigrationis regis Ioachin, factum est verbum Domini ad Ezechielem. Hæc nisi diligens lector obseruauerit, videbuntur scripturæ inter se pugnare, quia Ioacim vndecim annis regnauit, priusquàm contra illum veniret Nabuchodonosor, vt patet. 2. Paralipomenõ 36. Ioachin autem filius eius tribus mensibus & decem diebus regnauit. Cumq; volueretur anni circulus, venit cõtra eum Nabuchodonosor, vt similiter patet 2. Pa-
C ralipomenon 36. Hæc autem si eadem vtrobique intelligeretur persona, non videbũtur posse stare cum eo, quod in principio Danielis dicitur: Anno tertio regni Ioacim venit Nabuchodonosor, & obsedit Hierusalem, & tradidit Dominus in manum eius Ioacim. Nec item cum eo quod Hieremiæ 25. dicitur, quòd annus quartus regni Ioacim, fuerit annus primus regni Nabuchodonosor. Si autẽ ex 2. Paralipomenon 36. consideremus vtrunq; fuisse à Nabuchodonosor captiuum, & Ioacim patrem Ioachin fuisse sub Nabuchodonosor tribus annis regni tributarium in Hierusalem, vt dicitur 4. Regum 24. facilè intelligemus quid in Daniele dicitur: Anno tertio regni Ioacim regis Iuda venisse Nabuchodonosor, accipiendum esse de anno tertio regni sui tributarij. Item alius fuit Antiochus Soter, huius nominis primus, Seleuci filius, alij cæteri Antiochi quinque sequentes Syriæ reges, inter quos penultimus Antiochus illustris radix peccati: qui & post-
D quam percussit & subiugauit Ægyptum, ascendit Hierusalem in multitudine graui, intrans sanctuarium in superbia, accipiens omnia vasa templi, & fecit cædem magnam: qui & abiens in terram suam, post annos duos misit principem tributorum, qui intrauit ciuitatem sanctam, succendit illam, & destruxit muros, ponens illic gentem peccatricẽ, cogens Iudæos seruare gentilium ritus: cui & multi ex Israel consenserunt, & sacrificauerunt idolis, primi Machabæorum primo. Insuper alius fuit Darius Medus, Cyri auunculus, vel vt alij putant, patruus, qui cum eodem Cyro Chaldæos, Babyloniosque superauit, & Balthasarem interfecit, qui & Danielem in lacum leonum iussit mitti, & illæsum præseruatum extraxit de lacu, decernens vt in vniuerso regno paueant Dominum Deum Danielis. Sub cuius Darij anno primo regni facta est reuelatio de numero septem hebdomadarum, & visio de nouissimis temporibus, & de Antichristo. Cui duobus annis regnanti super Chaldęos successit Syrus, qui dedit Iudæis in Babylone captiuis licentiam redeundi in Hierusalem, & ædificandi templum: qui accusatione aduer-

CAP. I.
Multi Ieconiæ
Matth. 1.
Multi Antiochi.
Multi Darij in scripturis.

II. TRAC. aduersus Iudæos ab hostibus Iudæorum accepta, rursus impediuit idem templum A
ædificari. De quo Dario & gestis illius habes Danielis 5. & 6. & sequentibus capitulis. Et de Cyro, 1. Esdræ 1. 2. 3. & 4. capitulis. Alius verò Darius, rex Persarum, longè posterior, vtpote post Cyrum secundus, qui cognominatur Longimanus, de quo primi Esdræ 4. 5. & 6. & Aggæi 1. 2. & Zachariæ 1. & sequentibus capitulis. Alij rursus fuerunt Darij successores, vtpote Darius Nothus, cuius scriptura non meminit, & Darius Mnemon, qui iuxta chronograph. Philo. in libro Hester vocatur Assuerus, & 1. Esdræ 7. vocatur Artaxerxes magnus, rex regum. Postremum, alius est Darius vltimus, de quo 1. Machabæorum 1. dicitur, quòd interfectus fit ab Alexandro rege Macedonum: qui sanè Alexander Magnus, quia transtulit, vt inquit Metasthenes, imperium in Græcos, idcirco 1. Machabæorũ 1. dicitur primus regnasse in Græcia, quia illic primus regnauit vt Monarcha. Hactenus de Dariis multis. Iam de Artaxerxibus: Alius Artaxerxes, de quo primi Esdræ 4. In regno Assueri ipse est Artaxerxes, qui & Cyro succeßit, sub quo & historia Iudith contigit. Vnde & quemadmodum suprà patuit, idem Artaxerxes in eadem historia Iudith, ipse est qui vocatur Nabuchodonosor. Alius verò Artaxerxes illius successor, qui 1. Esdræ 4. & 5. alio nomine vocatur Darius. Alius Artaxerxes Magnus, de quo & 1. Esdræ 7. & 2. Esdræ 2. Factum est in mense Nisan, anno 20. Artaxerxis regis, & viuum erat ante eum. Iste apud Græcos vocatur Artaxerxes Darius Mnemon, sub quo constructa sunt mœnia ciuitatis Hierusalem. B

Multi in scripturis Artaxerxes.

Aedificantur muri Hierusalem.

Quòd autem iste Artaxerxes fuerit alius & posterior Artaxerxe Longimano, colligi potest ex duobus. Primùm quòd ædificatio hæc murorum Hierusalem facta sit in diebus Eliasib pontificis, qui (tametsi Eusebius & ipsius sequaces aliter sentiant) non sub Artaxerxe Longimano, sed sub Artaxerxe Mnemone pontificatũ gesßit. Deinde quòd & hoc indicant verba ipsius sacræ scripturæ, 1. Esdræ 7. in principio capitis: Post hæc verba, inquit, in regno Artaxerxis, apertè insinuans alium fuisse Darium, de quo locutus fuerat: alium Artaxerxem, de quo postea sermonẽ sit habiturus. Sic & in scripturis Assueri multi. Alius Assuerus, de quo dicitur Danielis 9. In anno primo Darij filij Assueri. Alius qui vocatur Assuerus, 4. Esdræ 1. Alius insuper, qui vocatur Assuerus in libro Hester, in Daniele Assuerus vocatus est Astyages auus Cyri. In 1. Esdræ 4. Assuerus vocatur Darij Medi filius, in regnum successor Cyri. In Hester autem Assuerus est longè posterior, Darius videlicet Mnemon. Item, alius Nathan filius Dauid, qui & ponitur in genealogia Christi, Lucæ 3. Alius Nathan Propheta, quemadmodum docet Augustinus lib. 2. Retractationum, cap. 16. Insuper alia est Salem iuxta Iordanem, pertinens ad Sychimitas in tribu Effraim, de qua Iohãnis 3. dicitur: Erat Iohannes baptizans in Eimon iuxta Salem. De qua & Genesis 39. Venit Iacob in Salem, vrbem Sichomorum. Alia verò Salem, vbi nunc est Hierusalem, & vtranque Salem credimus esse Sacerdotalem, & fundatã ab ipso Melchisedec, qui & proinde rex Salem appellatur. Sic nonnulli patres olim vt concordarent Euangelistas, suspicati sunt duas fuisse Marias Magdalenas, quemadmodum Ambrosius super Lucam: & ipse item Hieronymus ad Hebidiam recitat quosdam contendere, duas fuisse Magdalenas, de eodem vico Magdalo. Item Origenes super Cantica, duas fuisse suspicatur: vnam, quæ peccatrix vnguentum super pedes effudit: alteram, quæ non peccatrix super caput Iesu vnguentum effudisse monstratur. Sed hanc sententiam refellit Augustinus, nec eam approbat ecclesiastica consuetudo. Huius generis sunt multa in scripturis æquiuoca, quæ recensere prolixũ foret. C D

Multi Assueri in scripturis.

Multi Nathan.

Multæ Salem.

De duabus Magdalenis.

Ex suprà dictis patet, quòd non solùm multi reges appellantur nomine vno, sed & vnus & idem nominibus multis est appellatus. Apud Persas idem rex vocabatur Darius, Xerxes, Artaxerxes, qui & apud Hebræos vocabatur Assuerus. Vnde & aliud iam docu-

Vt multi reges eodem nomine, ita vnus pluribus appellatur nominib.

CAP. IIII.

documentum est obseruandum. Quemadmodum lectorem sacræ scripturæ studiosum oportet vigilare, ne in vno nomine fallatur, in diuersis locis pro diuersis rebus accepto: Ita & oportet vigilare, ne fallatur in diuersis nominibus, eandem rem significantibus. Non modò apud Persas, verùm & apud regiones alias, vnus & idem rex binominis, trinominis fuit. Vnus & idem rex, vt iam patuit, & Darius, & Xerxes, & Artaxerxes, & Assuerus dictus fuit. Sciendum est enim, huiuscemodi nomina Xerxes, Artaxerxes, non propriæ, sed communis qualitatis esse. Et quemadmodum Berosus in libro suæ chronographiæ docet, Xerxes interpretatur victor seu triumphator: Artaxerxes, bellator, & victor maximus. Artaxerxes ab Hebræis (inquit Hieronymus) appellatur Assuerus. In 2. Paralypom. Ochosias rex fuit trinominis, 21. cap. appellatur Ioachim, in sequenti capite appellatur Ochosias, & alibi etiam nominatur Asarias. Item qui apud Matthæum appellatur Ieconias, apud Lucam 3. capite dicitur Neri, in libris Regum & Paralipomenon vocatus Ioachim. Et qui apud Matthæum & Lucam vocatur Zorobabel, in 3. cap. Neemiæ vocatur Barachias. Qui autem Salathiel, dicitur Mesezebeel. Is autem quem Lucas vocat Resam, 2. Paralipomenon cap. 4. & Neemiæ. 3. dicitur Misciolla. Proinde quod illic dicitur: Misciolla filius Barachiæ. filij Mesezebeel, idem est ac si diceretur apud Lucam, Resa filius Zorobabel, filij Salathiel. Et hæc sic sese habere patet ex chronographia Philonis Iudæi citantis septuaginta seniores. Solet dici, quod Hiebus, Salem, Syon, Moria, Hierosolyma, Hierusalem, eiusdem vrbis sunt nomina. Sed sciendum est, quòd quadriurbs potius fuit regia Hierosolyma, constans ex Salem, Syon, Hiebus & Moria. Salem erat iuxta vallem Iosaphat, Hiebus in parte superiori, quasi arx, & hęc dicitur secunda vrbs, 4. Regum 22. In qua superanda Dauid vires adhibuit. 2. Regum 5. Tertia vrbis pars fuit arx Syon, quam cepit Dauid, & ædificauit per gyrum, & vocauit eam ciuitatem Dauid. Quartam partem voluit Dauid in colle Moria ædificare cum templo, vt vrbem Hierusalem faceret tetrapolim: sed prohibuit eum Deus per Nathan. Idem Iacobus Alphæi, Iacobus frater Domini, Iacobus cognomento iustus, qui & primus fuit Hierosolymorum episcopus. Dicitur quidem Iacobus Alphæi, id est, filius Alphæi, habens patrem nomine Alphæum. Frater Domini, quia filius sororis Mariæ virginis: quàmuis Ambrosius in commentariis ad Galatas existimet, quòd Ioseph Mariæ vir anteà habuerit vxorem, ex qua genuerat Iacobum, & idcirco ipsum Iacobum congrua ratione appellatum fratrem Domini, propterea quòd filius fuit putatiui patris Christi: quam opinionem recitat & Hieronymus, sed eam refellit aduersus Heluidium. Possumus, inquit, hac æstimatione possibilitatis contendere, ipsum Ioseph plures habuisse vxores, quemadmodũ & plures habuit Abraham, plures habuit Iacob, & de his vxoribus esse fratres Domini: quod plerique non tam pia quàm audaci temeritate confingunt. Ego autem mihi vendico etiam ipsum Ioseph virginem fuisse per Mariam, eumque custodem potius fuisse Mariæ, quàm maritum: qui pater Christi meruit appellari, vt ex virginali coniugio virgo filius nasceretur. Eundem igitur credimus esse fratrem Domini, & Iacobum Alphæi. Vnde sciendum est, quod in scripturis frequens est eiusdem rei seu sententiæ repetitio, nunc in diuersis locis, temporibus, nunc simul in eodem sententiarum contextu: & id quidem interdum per easdem voces, interdum per diuersas. Et idcirco non oportet sacræ Theologiæ studiosum vbique curiosius immorari ad inueniendum sentẽtias nouas, in vocibus seu orationibus multiplicibus. Quæ in vno scripturæ loco vocantur litera & spiritus, in alio vocantur lex & gratia, quemadmodum docet Augustinus. Verum quidem est, quòd in sacris scripturis apex vnus, aut iota vnum non præteribit à lege, donec omnia fiant, quia etiam quæ minima putantur in lege, sacramentis spirituali-

bus

[Margin notes: A — Vno nomine diuersa significari in scrip. · Ochosias trinominis. · B — Nomina Hierusalem. · C — CiuitasDauid · Nomina Iacobi Alphæi apostoli. · Galat. 1. · D — Frequẽter eadem diuersis tamen orationibus in scriptura repetuntur per epimonẽ. · Lib. 15. contra Faust. cap. 4.]

II. TRAC. bus sunt plena. Neque est quicquam in lege Moysi promissum aut proditum, quod Euangelium non absoluat. Omnia quæ in lege sunt sub vmbris designata, etiam quæ minima videntur, recapitulantur in Christo. Sed non inde consequens est, diuersas orationes in eodem contextu sibi cohærentes, semper oportere diuersas intimare sententias. Nam & species quædam est tropi, dicta epimone: quæ exaggerat crebrò sententias easdem, tum ad significandum vehementiā, nunc in laudem, nunc in vituperationem: tum ad excitandum lectores & auditores. Est autem mos iste frequens in Psalmis & Prophetis, in quibus plerunque non alij sed eadem diuerso modo, aliis verbis, diuersis tropis, figuris & metaphoris repetuntur. Ideo autem frequentius, quia oportet sæpius eadem cœlestia commemorari nobis, quæ mundus, caro, & diabolus cogunt nos obliuisci, conantes de cordibus nostris tollere semen verbi Dei. Deinde & omnia sic multipliciter dicuntur, vt varietas locutionum fastidium tollat. Vnde & in Psalmis Christus multa sortitur nomina. Appellatur verbum Dei, nomen Dei, salutare Dei, brachium Domini, dextera Domini, lumen gentium. Insuper & lex Dei dicitur in scripturis via, testimonium, iustificatio, iudicium, mandatum, præceptum, sermo, eloquium, testamentum. Hæc omnia sunt vnius rei nomina multa, rationes autem plures: vnius rei, inquam, videlicet, legis Dei, accipiendo legem pro toto sermone, quem locutus est Deus per Moysen. Vnde & plerisque in locis, vbi nos legimus iustificationes, & testimonia tua, Hieronymus habet mandata tua, & iudicia tua. Et vbi nos habemus: Vt custodiam sermones tuos, Hieronymus habet: Vt custodiam verba tua. Vbi nos dicimus: Ad custodiendas iustificationes tuas, Hieronymus habet: Ad custodiendum præcepta tua. Idem proinde est, si dixerimus: Lex tua meditatio mea est. &: Testimonia tua meditatio mea est. &: Meditabor in iustificationibus tuis. Idem insuper est: Docebit mites vias suas. &: Docebit mites sermones seu iustificationes suas. Verùm hæc omnia non de lege sola literaliter intellecta sunt accipienda, tanquam propheta Dauid in nuda cognitione legis veteris consistentis in præceptis & sacrificiis illis scriptis, tantopere sideret aut meditari desideraret: sed sunt accipienda de lege secundùm spiritum intellecta, ex omnibus legis illius cæremonijs & sacrificijs transiens in Christum, qui finis est legis, & forma, & perfectio legis. Proinde non est arbitranda absurda interpretatio eorum, qui per viam intelligūt ipsum Christum. Veluti cùm dicitur: In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitiis. Et lex ipsa, ipse Christus alibi intelligitur: Lex Domini immaculata, conuertens animas. Vnde omnia sacramenta & mandata legalia apud Prophetam appellantur fidelia, propterea quòd veraciter in Christo adimpleta, confirmata in veritate & æquitate, cuius & causam mox secutus adiecit: Redemptionem misit Dominus populo suo, mandauit in æternum testamentum suum, dedit escam timentibus se: dedit, inquam, instituens calicem noui testamenti celebrandi in commemorationem mortis suæ, vsque in consummationem seculi. In Prophetis igitur & Psalmis, sub eodem contextu sententiarum est frequens repetitio eiusdem rei sub nominibus multis & diuersis, sub tropis ac figuris variis, tanquam sit res alia & alia, quæ tamen eadem in omnibus intelligitur, diuersis rationibus cōsiderata. Sic in Psal. 67. eadē res, vtpote Ecclesia Christi, vocatur domus Dei, & hæreditas Dei, mons Dei pinguis, currus decem milibus multiplex, & columba deargētata.

Nomina Christi in scriptura (A) (B)

Lex variè in scripturis nuncupatur.

Psalm. 118. (C)

Psalm. 18. b

Psalm. 110. (D)

Hactenus de nominibus propriis ęquiuocis pauca quædam, & ea quidem generalia, & de multis vocabulis quibusdam, tam propriis, quàm communibus, ad eandem rem pertinentibus: ex quibus lector, quid in cæteris similibus sit obseruandum, potest considerare, Iam de nominibus & verbis quibusdam communibus, variè in scriptura acceptis, videamus. Verùm hic duo sunt præmittenda.

In

CAP. I.

A In primis sciendum est, non ideo oportere vocabulum esse æquiuocum, quia reperitur multis attributum, & nunc in bonam, nunc in malam partem acceptum, dum multa illa côueniunt in generali aliqua ratione substantiæ significatę secundum nomen illud. Neque enim tristitia est æquiuocum, propterea quòd Paulus distinguit eam in tristitiam seculi, quæ mortem operatur, & in tristitiam secundum Deum, quæ pœnitentiam in salutem stabilem operatur. Quemadmodum neque dilectio aut fruitio æquiuocè accipitur, propterea quòd alia sit crassa, & carnalis, & vitiosa: alia spiritualis, bona, & laudabilis. Multa sunt finium genera. Est finis temporis, finis operationis, finis motus, finis ambulationis, finis spatij. Dabo pacem in finibus vestris. Regina Saba venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. In omnibus huiusmodi locutionibus finis est quælibet extremitas rei. Quæ res si sit sola duratio aut motus, dum finitur perit ac transiit. Secundum

Denominibus & verbis communib⁹ varie in scriptura acceptis. *2.Cor.7.c*

Finis varie accipitur. *Leui 26.* *Luc.11.c*

B dum aliam verò ratione finis actionis aut alterius rei dicitur id, cuius gratia actio facta est, veluti finis ambulationis est sanitas. Sic fidei finis (inquit Apostolus) est salus animarum, finis legis Christus. Aliter (inquit Augustinus) dicitur finis, qui pertinet ad consummationem seu perfectionem rei: aliter, qui pertinet ad consumptionem: aliter finitur tunica texendo, aliter vrendo, sicut cibus finitur dum consumitur. Apostolus cùm dicit: In Christo omnes viuificabuntur, vnusquisque autem in suo ordine. Primitiæ dormientium Christus. Deinde hi, qui sunt Christi. Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo patri. Finem appellat, finem mundi, aut interitum: non regni Christi, sed mortalitatis eius, corruptionis, belli, luctæ, & militiæ contra aduersarios. Sed non inde consequens est, finem in omnibus illis rebus accipi æquiuocè. Sic solent dinstinguere doctores, aliam esse confessionem laudis seu gratiarum actionis, aliam verò confessionem peccato-

Rom 10.a *In Euchi cap. penult. &* *Psalm.31* *1.Cor.15.e*

Confessio in scripturis geminæ.

C rum. Sed non ideo æquiuocè ad hæc dicitur, cùm vtrobique significet spontè fateri, affirmare seu agnoscere in laudem eius, cui confitemur: siue bonum quod accepimus, agentes gratias ei qui dedit: siue malum quod fecimus, ad pœnitentiam nostram qui fecimus. An autem scripturæ locus intelligatur de laudis, an de pœnitentis confessione, regulariter deprehenditur ex his quæ cõsequuntur. Veluti cùm dicitur: Confitebor aduersum me iniustitiã meam. Confitemini alterutrum peccata. vbi manifestum est confessionem esse gementis. Quum autem dicitur: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, quoniã audisti verba oris mei. manifestum est confessionem esse gratiarum actionis. Sic alia est solicitudo prohibita, de qua dicitur: Volo vos sine solicitudine esse. Et iterum: Nolite soliciti esse quid manducetis aut bibatis. Alia verò præcepta, de qua dicitur: Soli-

Psalm.31. *Iac.5.d* *Psalm 117.* *Psalm.110* *Solicitudo.* *1.Cor.7* *Matth 6* *Rom.12*

D citudine non pigri. Et iterum: Solicitè ambulate cum Domino Deo vestro, omnem solicitudinem vestram proijcientes in eum. Sed non inde consequens est, quòd in huiuscemodi scripturis nomen solicitudinis sit æquiuocè acceptum: sed quòd sollicitudinis multæ sint species in genere moris, videlicet bona & laudabilis, cùm soliciti sumus supra id quod bonum est, aut habendum, aut conseruandũ, & cùm curam gerimus contra pericula peccati & æternæ mortis. Alia est solicitudo praua, insuper & mala, quæ est de rebus huius mundi fruendis & diligendis. Siue in bono, siue in malo sit solicitudo, non est aliud, quàm anxia inquietudo, seu vehemens mentis cura. Qui capit vxorem, solicitus est de his quæ mundi sunt, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Qui autem sine vxore est, solicitus est de his quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo. Sic in scripturis sacris geminæ sunt hebdomadę. Sunt enim hebdomadæ annorum, quarum quælibet continet annos septem, quemadmodùm patet Leuitici 25. de quibus & loquitur scriptura Danielis 9. Sunt & hebdomadæ dierum, quarum quælibet continet dies septem, de

1.Cor 7.f *Hebdomadæ*

II. TRAC. quibus legitur Genesis 29. Nec inde sequitur nomen hebdomadæ æquiuocè acceptum. Significat enim significatione generali septenarium numerum siue dierum, siue annorum, siue etiam aliarum rerum, quemadmodum apud Aulum Gellium legitur, septuaginta librorum hebdomadas. Secundò sciendum, nos non velle ad locum istius capituli specialiter pertinere vocabula per metaphorā dicta, qui facturi sumus de his caput tertium speciale: nam & talium infinita est sylua. Neque est vllum opus corporale, neque res vlla corporalis, siue substantia sit, siue accidens, siue animata, siue inanimata, quæ non propter similitudinem quandam transferatur interdum in scripturis sacris ad rem mysticam, siue in anima, siue in Christo, siue in Ecclesia Christi, siue in diabolo, & ministris eius. Singula corporis membra, tam interna, quàm externa: vt renes, venter, præcordia, oculi, aures, os labia, dentes, lingua, manus & pedes. Horū insuper officia & qualitates: vt videre, audire, gustare, calidum, frigidum, tepidum, in scripturis sacris transferuntur ad inuisibilia quædam in anima incorporali, inuisibili, quæ suas habet partes, seu vires, seu ossa, id est potentias suas, operationes suas, qualitates, suis vescitur cibis atque alimentis. Singuli corporis morbi ad animæ vitia referuntur: leprosi, hydropici, paralytici, cæci, lusci, lippi, surdi, muti. Claudi in scripturis dicuntur non solùm, qui corporibus sic sunt vitiati: sed qui mentibus sunt corrupti, & moribus deprauati. Quòd si secundùm historiam vel ad illos, vel de illis, qui tales sunt corpore, loquatur scripturæ sermo, in ipsis voluit designare eos, qui tales sunt mente. Habet os suum anima, habet linguam, labra, & dentes, habet suas nares & aures, habet ventrem, ossa & renes. Insuper & ipsa anima nunc frigida est, nunc calida seu feruida, nunc tepida, non cæca, surda & muta. Et hinc iam intelliguntur scripturæ Prophetarū prophetantium sub Christo rege, futurum esse tempus, in quo surdi essent audituri, cæci reciperent visum, & claudi ambularent: quæ etsi secundùm literam sunt per Christum & Apostolos in nomine eius corporaliter adimpleta, magis tamē magnificè spiritualiter sunt ad impleta, quotidieq; adimplentur, & complebuntur vsq; ad consummationē seculi. Qui erant surdi ad percipiendum verba salutis, quotidie audiunt, cæci quotidie lumen salutis vident. Ad episcopum Ecclesiæ Laodiceæ loquitur Deus per seruum Iohannem in Apocalyp. Scio opera tua, neque calidus es, neque frigidus: sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo: quia dicis, diues sum & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me argentum ignitum, probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, & non appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inunge oculos tuos vt videas. Ecce sto ad ostium & pulso. Si quis aperuerit mihi ianuam, &c. Facilè potest mens studiosi lectoris etiam mediocriter erudita ad harū scripturarum intellectum peruenire, dum ex officiis & proprietatibus corporalium rerum transit in cognitionem aut cœlestium, aut inuisibilium. Verbi gratia, auris, oculus, gustus in corpore sunt, quibus sentiuntur ea, quæ foris sensibus nostris obiecta, corpus nostrum vel oblectant, vel contristant. De corporis ore loquebatur Christus: Quod intrat in os non coinquinat hominem. Intus autem in anima auris, oculus, aut gustus, non est corporeum organum, sed vis ipsius rationalis animæ, intendentis in ea quæ sibi ostenduntur, proponūtur, suggeruntur aut immittuntur: vel consentientis in opus quoduis, aut bonum, aut malum. De ore sic accepto continuò subiunxit: Quod exit de ore coinquinat hominem. En vides in eodem sermonis contextu transitū fieri de ore corporis ad os animæ. Neq; enim voluit Saluator dicere, Quando manducas & bibis non coinquinaris: sed quando vomis aut spuis coinquinatus efficeris. Sed significabat hominem coinquinari proprio corde consentiente in furtum, vel adulterium, aut aliud malum perpetrandum.

Marginalia (left): Secundò prȩmittitur. De vocabulis metaphoricè acceptis. — Officia animæ nominibus rerum corporalium significari. — Apoca. 3. c — Quòd auris, os, oculus interior. — Matth. 15. b

Margin letters (right): A, B, C, D

A petrandum. De ore sic accepto per omnem fermè locum scripturæ loquuntur: CAP. I.
Os iusti meditabitur sapientiam. Dilata os tuum,& implebo illud. Tunc reple- Psalm.125.
tum est gaudio os nostrum,hoc est,cor nostrum. Posuerunt in cœlum os suum,& Psalm.72.
lingua eorum transiuit in terra. Hyperbolicè & metaphoricè loquitur, tanquam dicat: Corda sua exaltatione superba statuerunt tanquam essent cœlestia numi- Psalm.72
na,blasphemantes Deum,& æstimantes non esse vllam Dei prouidentiam.Et lingua eorum,id est, affectus & desideria transeunt in terra, hoc est in carnis & huius terrę delicias.Ponunt & iusti os suum in cœlum,dum sursum habent corda sua ad Dominum. Sic videre,audire,& gustare quàm suauis est Dominus, possunt etiam hi,qui sunt corpore surdi,cæci,aut muti. Sic quoq; calidum esse in anima, est feruere igne spiritus dilectionis. Esse autem frigidum, est concuti spiritu timoris diuini iudicij. Tepidum esse, est neque dilectione affici, neque timore conturbari. Quid calidũ esse, quid frigidum, quid tepidum.

B Quibus consideratis patet supradictæ scripturæ sensus: Vtinam calidus esses aut frigidus: sed quia tepidus es, incipiam te, &c. In huiuscemodi metaphoris debet quisq; sacræ Theologiæ studiosus occupari,aut solicitus esse, non vt discat à Grammaticis tales multas vocabulorum æquiuocationes aut significationes: sed vt ab eisdem Grammaticis intellecta re propriè significata secundùm vocabulorum vires atque origenem,attendat eiusdem rei proprietates, conditiones,qualitates, & actiones. Et ex illis secundùm aliquam similitudinem inuentam, quærat propositæ scripturæ sensum: considerans in eodem scripturæ loco priora, extrema, & media. Exempli causa: diues à diuo appellatur, eò quòd diues quasi Deus nihilo indigere videtur. Hinc diuites in scripturis appellantur in malam partem elati,inflati,superbi, abundantes flatu suo, qui sese beatos æstimant,cùm fruuntur bonis huius mundi,aut qui sibi nihil iustitiæ deesse putant: quemadmodum Pha- Regula ad intelligendũ vocabula metaphorice accepta. Appellatio diuitis.

C risæus,de quo in Euangelio. Et ideo neque esuriunt neque sitiunt iustitiam, æstimantes sese non indigere vero pane, qui est Christus, tentantes se fieri iustos suis viribus, suisque meritis & operibus. Econtrariò pauperes spiritu appellantur, qui sibi sunt pauperculi & paruuli in oculis suis, qui non apponentes corda sua ad huius seculi bona, sibi multa deesse agnoscunt, qui suam insufficientiam, suam egestatem, captiuitatem sentientes, agnoscunt se suis viribus non posse iustitiam apprehendere sine ipso Redemptore,trepidantes sub diuina Maiestate,iuxta Augustini sententiam, sic appellati à paruitate proprij spiritus seu flatus, tanquam non inflati, aut non elati. Qui tales sunt in hac vita,sentiunt sese imperfectos, dicentes cum Paulo: Velle mihi adiacet, perficere non inuenio. Quibus consideratis facile intelliguntur scripturæ: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Edent In ser. Domini in monte. Rom.7 Matth.5. Cant. Mariæ

D pauperes, & saturabuntur. Potest & hæc oratio: Pauperes spiritu, aliter interpretari, vt videlicet spiritus accipiatur aut pro voluntate spirituali, aut pro spiritu, quemadmodum Hieronymus & Bernardus interpretantur, beatum esse, qui spirituali voluntate viuunt,tanquam non habentes in hoc seculo vlla, quibus apponant & occupent prorsus corda sua: & tales quia contemnunt diuitias & gloriam huius mundi, sunt humiles. De quibus legimus: Humiles spiritu saluabit. Sed recurrit interpretatio hæc in sententiam eandem. Appellantur & diuites in partem bonam in diuitijs salutis, quibus habitis efficiuntur homines verè diuini, hoc est, diuinitatis participes & consortes, cùm vel fruuntur habito iam vero bono beatifico, vel ad ipsum tendunt vt fruantur. In hac vita dum esurimus & sitimus talem iustitiam per Christum Dominum, sumus profectò spe diuites veris diuitiis, quæ non pereunt, sed transeunt in melius. Econtrariò appellantur pauperes in partem malam, veræ salutis diuitijs vacui. Psalm.21.f Psalm.33.d

Cæterùm ad specialia quædam vocabula, quibus in scripturis frequens est

II TRAC. vsus,descendamus. Huiuscemodi sunt: lex,peccatum,mors,iudicium,iustitia,misericordia, & veritas regnum cœlorum, & id genus alia quædam. In sacris libris mors peccatum & lex variè inueniuntur accepta. Mors significat nunc corporalem mortem, qua separatur anima à corpore, veluti cùm dicitur: Omnes morimur, & tanquam aquæ dilabimur in terram. Et hæc est vsitata in scripturis omnibus hominibus, etiam gentibus bene nota tametsi causa per quam ipsa intrauit in vniuersum genus humanum non omnibus fit cognita. Nunc spiritualem, qua separatur Deus, qui vita est animæ, secundùm suam gratiam ab illa, aut perpetuò in gehenna. Veluti cùm dicitur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Si quis manducauerit ex hoc pane, non morietur in æternum. Secundùm æquiuocationē hanc acceperunt omnes Pelagiani occasionē, vt dicerent per Adam peccantē in hunc mundum non intrasse corporalem mortem, sed mortē solùm spiritualem, intelligentes textum Genesis 2. In quacunq; die comederis ex illo, morte morieris: non de morte corporali, sed de spirituali morte tantùm: existimātes hominē fuisse corporaliter moriturū, etsi non peccasset. Sed de hoc in sequentibus libris. A

Mors variè in scripturis accipitur.

3.Reg.14.c

Ezech.18.

Iohan.6.c. B

Sic & peccatū in scripturis accipitur variè, plerunq; sub eiusdem orationis cōtextu. Deus pater eum, qui non nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit, de peccato damnauit peccatū. Sciendum ergo est, φ peccatū dicitur nunc fomes, secundùm quem caro prona est cōcupiscere aduersus spiritum, veluti cùm dicit Apostolus: Per vnum peccatum intrauit in hunc mūdum, id est, in vniuersum genus humanum. Sic capitur in toto capite ad Romanos 6. Non regnet peccatū in mortali corpore vestro, vt obediatis concupiscentijs eius, scilicet peccati, neq; exhibeatis membra vestra peccato, concupiscentiæ peccati habitantis in carne nostra, motus sunt fomitis. Peccatū vobis non dominabitur, quia non estis sub lege, sed sub gratia. Si obeditis peccato, serui estis peccati ad mortem. liberati à peccato, serui estis iustitiæ. Liberati à peccato dicuntur, non ideo, quia non habeant vitiū fomitis, neque idcirco, quòd semel regenerati sint absoluti à reatu originalis peccati: sed idcirco, quòd sic regenerati in Christo Iesu, soluti sunt à reatu illius, non amplius ambulantes secundùm peccatum illud, desiderijs eiusdem non consentientes, sed reluctantes. Item ad Romanos 7. Si quod nolo malum illud facio, iam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Ambrosius autem in postremis his testimonijs per peccatum intelligit diabolum qui author est peccati in nobis habitans. Apostolus ex æquo ponit & peccatum & Deum. Existimate (inquit) vos mortuos esse peccato, viuentes Deo. Ne exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibite vos Deo. Vnde & Christus in Euangelio desideria peccati, motusque in nobis illicitos appellat desideria diaboli. Sed siue pro fomite, vt vult Augustinus, siue pro diabolo, quemadmodum vult Ambrosius, accipiatur, non oportet contendere. Nam & diabolus per peccatum fomitis habitat in nobis, & per motus fomitis illicitos ingreditur ad interiora nostra. C D

Peccatū variè in scripturis capitur.

2 Cor.5.d

Rom.5.b

Liberum esse à peccato iuxta Apostolum

Rom.6

Ambrosius

Peccatum pro diabolo poni.

Rom.6.b

Iohan.8.f

Secundò modo peccatum dicitur motus fomitis, sicut aliud est timidum esse, aliud timere: Ita aliud est concupiscitiuum esse, aliud concupiscere. Et hoc peccatum ab Apostolo vocatur malum, cùm dicit: Si quod odi malum hoc facio; iam non ego operor illud. Tertiò modo peccatum est, facere, dicere, vel cogitare aliquid contra legem Dei: veluti cùm quis desiderijs peccati consentit: & sic idem sunt peccare, & facere peccatum. Quarto modo peccatum dicitur reatus peccati, de quo reatu dicit Christus: Si quis dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Peccata quæ transeunt actu, manent reatu. Et huiuscemodi peccatorū reatus in oratione Dominica debita appellantur. Quintò dicitur peccatum, sacrificium vel oblatio pro peccato. Sic Christus factus est pro nobis peccatum. Sic pastores peccata populi comedunt, edentes oblationes

Rom.7.d

Matth.5.c

A nes pro peccatis populi datas. Ex his consequens est, quod aliud est peccare, aliud peccatum habere. Item aliud cessare ab actu peccati, aliud surgere à peccato, seu liberari à peccato. Aliud non peccare, aliud non habere peccatum. Si nupserit virgo non peccauit, sed tamē ob id peccatū non habet. Sic & aliud est in scripturis mori seu mortuū esse peccato, intellecto peccato in casu datiuo. Aliud mori seu mortuum esse peccato, accepto peccato in casu ablatiuo. Secūdùm priorem modum, bonum est mori & mortuū esse ipsi peccato, hoc est, non amplius viuere aut seruire ipsi peccato. Secūdùm modum autē posteriorē, malum esse mori, vel mortuum esse in peccato. Ignorantia horum in scripturis sacris fecit errare multos. Sed de his latius in sequentibus libris de natura & gratia, & de liberi arbitrij captiuitate & seruitute. Deinde nonnulla obscuritas nascitur in scripturis ex vocabulo legis, præcipuè in epistolis Pauli, qui cap. 8. ad Romanos triplicem insinuat

CAP. I.

I. Cor. 7

Mori peccato varié capitur.

De nomine va rié accepto.

B legem. Lex spiritus vitę (inquit) liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem. &c. Primùm ibi significatur lex spiritus, quæ est lex fidei, seu fides ipsa, vel charitas aut creata, aut increata, de qua: Lex Domini immaculata, conuertens animas. Vnde sunt, qui non absurdè interpretātur: Lex spiritus sancti. i. lex quę est ipse spūs sanctus sanctificans nos, de qua olim prænunciatū erat: Scribam legem meam in visceribus eorū. Deinde significatur lex peccati, videlicet lex in membris habitans, quæ est fomes derelictus, factus in homine per Adæ peccatū, de qua lege præmiserat: Captiuantē me in lege peccati, quæ est in membris meis: quanquam non erit forsitan intellectus absurdus si lex peccati & mortis illic appelletur lex Moysi. Verùm magis cohæret sententia accepta pro lege, quam appellamus fomitem in membris. Lex spiritus vitæ liberauit nos à lege peccati & mortis, non vt non amplius sit in nobis

Psalm. 18

Hiere. 31. f

Rom. 7. d

C fomes ille, sed vt non dominetur nobis, neque secundùm reatum æternæ mortis, neque sic vt obediamus desiderijs eius: & ita liberauit nos iam in Christo renatos à iure seu dominio peccati. Tertiò, & illic significatur lex Moysi, cùm dicitur: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnē, Deus filium suū fuit mittens in similitudinē carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne sua. Lex Moysi cōplectitur triplicia præcepta, videlicet Moralia, quæ sunt decalogi præcepta: Iudicialia & Cæremonialia. Et secundùm quamlibet harum partium lex ista existit sine spiritu, occidit, & iram operatur, & virtus seu robur est peccati: non quia lex mala est, non quia efficit aut suggerit vt peccet homo, sed quia legem, quæ vetat concupiscentiam, accipiens homo vacuus spiritu Dei intus adiuuante, inde occasionem peccati sumit, ardentius nitens in vetitum. Res bona etiam plerunque est odiosa aut damnosa malis, qui ex re illa bona sumunt peccandi

In lege Moysi contenta.

Quo lex occidit.

D occasionem. Vnde lex occidit, non quia mortem efficit, sed quia mortis occasio existit: non quidem quòd ex animabus viuis fiant mortuę, non quòd viuę animæ ex lege sumant sibi occasionem peccandi: quod & si interdum sumerent, non tamen sensum illum prætendit Apostolus, sed quòd occasio existit animabus iam in peccato mortuis, quòd magis efficiantur mortuæ, magisque obnoxiæ. Desiderium operis illiciti auget superueniens prohibitio, nisi iustitia sic diligatur, vt desiderium illiciti operis vincatur dilectione iustitiæ, quam facit spiritus gratiæ. Maiores ergo vires accipit concupiscentia ex superueniente lege. Et ad illum sensum loquitur Apostolus: Virtus peccati lex. Non quidem peccata iubendo, neque ad peccatum instigando: sed id, vnde alij sumunt peccandi occasionem, existendo. Nam illa sine spiritu amoris iustitiæ intrante & prohibente id quod ratio carnalis & amat & desiderabat, est auctum carnale desiderium: quia vbi gratia non est, auget prohibitio desiderium. Nitimur in vetitum. Deinde etiam virtus peccati lex, propterea quòd robustius, grauius seu grandius est peccatum

I. Cor. 15. g

Virtus peccati lex.

II. TRAC. cùm etiam contra legem fit, quàm si lege sic data non prohibeatur. Maiores vires (inquit Augustinus) habet concupiscentia crimine prævaricationis adiuncto, cùm etiam contra legem facit, quàm si nulla lege prohiberetur. Lex Moysi data est, non quæ peccatum aut inferet, aut exterminaret, aut à reatu peccati animas liberaret: sed quæ peccatum ipsum demonstraret, & insinuaret, atq; ita animam humanã (quæ secundùm suam concupiscentiã viuens, quasi secura de sua innocẽtia sibi viuebat) demonstratione peccati faceret ream, & ex ipsius reatus solicitudine, simul & viribus stimulantis concupiscentiæ doceret confugere ad gratiam liberantem. Hac ratione in scripturis lex Moysi appellatur lex mortis, litera occidens, ministratio mortis literis deformata, id est, insculpta literis, ministratio damnationis. Quartò, in epistola ad Romanos, accipitur lex pro lege naturæ intus scripta, eius reliquias non prorsus extinxit Adæ peccatũ, quàm & illic possumus accipere legem mentis. Gentes, quæ legem non habent, ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Conueniunt autem significationes legum omnes in ratione quadam communi, secundùm nomen legis à legendo, vt inquit Cicero, appellatum, quòd in ea legimus aliquid esse faciendum. Sic generaliter accepta lex est, quæ aut iubet, aut vetat, aut inclinat ad opus aliquod. Sicut lex naturæ, est inclinatio naturæ: ita lex carnis, est inclinatio carnis, quæ per peccatum Adæ vitiata, facta est in malum prona. Vnde hic sciendum, quòd sancti dum conferunt legem Moysi ad legem Euangelij, non conferunt legem Moysi foris in membrana scriptam, ad legem Euangelij foris conscriptam in membrana: neque cognitionem illius legis ad cognitionem huius: sed id quod legislator Moyses fecit, dando legem, cõferunt ad id quod legislator Christus fecit, dando legem Euangelij. Ille mihi fecit, nisi foris exhibendo scripturam, & demonstrando illis præcepta operum, quæ vel facere vel vitare debeant. Proinde ab Apostolo vocatur lex factorum seu operum. Legislator autem Christus tradendo legem Euangelij suis discipulis, intus operatus est in cordibus eorum spiritum fidei & charitatis, & liberantem à reatu & dominio peccati, & adiuuantem infirmitates atque imbecillitates nostras. Vnde & ab Apostolo vocatur lex fidei, lex iustitiæ Dei, lex spiritus vitæ in Christo Iesu, ministratio iustitiæ. Hanc differentiam nouæ legis à veteri tradit Paulus Apostolus, 2. ad Corinthios 3. Epistola, inquit, estis Christi Iesu scripta, non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis: qui & fiduciam talem habemus per Christum, qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Præterea in scripturis sacris iudicandi & iudicij vocabula sunt voces ancipites. Iudicare nunc sonat condemnare, nunc statuere seu decernere. Ad Romanos 14. vtroque modo reperitur acceptum: Qui non manducat, manducantem non iudicet, id est, non condemnet. In eo autem quod postea dicit: Hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri. Iudicate videtur acceptum non pro condemnate, sicut antea, sed pro statuite, decernite. Iudicium pro condemnatione plerunque ponere, & iudicare pro condemnare, peculiare est Hebræis. Non misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, id est, vt condemnet mundum. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Iudiciũ pro condemnatione est positum. Quemadmodum 1. ad Corinth. 11. Qui manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis, id est, ad condemnationem vestram. Verùm in omnibus sermonibus, meo quidem iudicio, conuenit communem quandam rationem iudicij considerare, secundùm vim & proprietatem dictionis appellatæ à nomine ius, & verbo dicere. Est enim iudicare aliquem, vel alicui ius dicere, seu

Marginalia: Vide Aug. lib. 14. de Ciuitate Dei cap. 1. — Officium legis Moysi. — Rom. 2. c — Nomen legis generale. — Quatenus lex Moysi comparatur legi Euangelij. — Rom. 3. d — Quò lex noua dicitur lex fidei, &c. — 2. Cor. 3. a — Rom 14. a — De acceptione iudicij, & multiplici iudicandi modo. — Iohan. 3. b — Iohan 3. c — 1. Cor. 11. g — In omnibus sermonibus cõmunis quædam iudicij ratio.

A B C D

A seu decernere quid iustum & æquum, ferendo sententiam de illo, siue in absolutionem à calumniatore iuxta innocentiam illius, siue in condemnationem suppli cij iuxta meritum iustitiæ illius. Sunt qui has significationes distinguunt, dicentes iudicare accusatiuo iunctum, esse acceptum pro cōdemnare, iunctum autem datiuo, pro sententiam ferre: veluti cùm dicimus, iudicare pupillo & viduæ. Verùm hæc differentia non est vniuersalis. Nam & considerata supra dicta iudicij significatione generali in scripturis etiam sancti & iusti orant Deum, vt ipsos iudicet, quemadmodum & impij timent ne iudicentur. Reperitur igitur in sacris literis verbum iudicare etiam accusatiuo iunctum non semper pro condemnare, sed interdum pro ius dicere, seu sententiam pro aliquo ferre acceptum, quemadmodum apud Prophetam sanctus orat: Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. Et iterum: Iudica me Deus, & discerne causam meam. Decernere quid iustum est de aliquo fieri, siue extra innocentiam, siue iuxta iniquitatem eius, est quidem iudicis causam examinantis officium: hoc tamē ab vnoquoq; nostrū nunc licitè, nunc illicitè fieri cōtingit à ratione nostra intus præsidente, & occulta mentis sententia, decernente aliquem commendabilē esse, vel condemnabilem. Et de hoc iudicio secundùm speciem iudicij condemnationis accepti ait Christus: Nolite iudicare, & non iudicabimini. pro eo quod est: Nolite cōdemnare, & non condemnabimini. Secundùm codices nostros vtrunque dixit Christus, per posteriorem sermonem indicans, priorem de iudicio condemnationis esse accipiendum. Vnde in multis scripturæ locis iudicium & iustitia, misericordia & veritas simul iuncta reperimus. ita videlicet, vt quemadmodum veritas passim misericordiæ iuncta est, ita & iustitiam iudicio reperimus sociatam. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas. Misericordia & veritas obuiauerunt sibi. Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiæ tuæ. Item: Didici iudicia iustitiæ tuæ. Quatenus ergo magis penetremus intellectum scripturarum, non est inutile interpretationes horum nominum, quantum ad intellectum scripturæ attinet, hic inserere. Iudicium propriè, vt iam patuit, est actus mentis decernentis aliquid esse iustum. Iustitia autem est rectitudo voluntatis viuentis conformiter iudicio mentis. Iudicij finis, inquit Ambrosius, est iustitia. In iudicio est veritatis custodia: in iustitia fructus æquitatis. Iudicium, inquit Augustinus, est discretio boni & mali. Iustitia autem est prosecutio boni, & fuga mali. Facimus iudicium, discernentes bonum à malo. Iustitiam autem facimus, facientes bonum, & declinantes à malo. Et quia mens creata, iam post Adæ peccatum, vanitati subiecta, potest errare iudicando, idcirco iudicium tam in malam partem, quàm in bonam reperitur acceptum. Et quoddam dicitur iudicium bonum & æquum, quoddam verò iniquum. In Deo, qui errare non potest, iniquitas iudicij reperiri non potest. Proinde in scripturis omnia illius iudicia seu decreta dicuntur veritas, æquitas, iustitia, quia discernens vnumquodque secundùm veritatem sibi consubstantialem, errare non potest. Sicut ergo iustitia in homine, est rectitudo voluntatis operantis conformiter legi mentis, quæ sanè rectitudo est genus omnium virtutum in voluntate: Ita & iustitia in Deo, est rectitudo diuinæ voluntatis operantis conformiter veritatis suæ & legi suæ, quam seruat, siue in adimplendo promissa, siue in retribuendo vnicuique secundùm ipsius opera. Et quia gratiam & misericordiam promisit dare in Christo salutari suo, idcirco sancti plerunque in sacris literis postulantes iustitiam Dei, non ex confidentia meritorum, cupiunt retributionem fieri sibi, sed desiderant gratiam & misericordiam promissam omnibus sperātibus in salutari illius, veluti cùm orat Propheta: In tua iustitia libera me. postulauit supra se non iustitiam Dei retribuentis secundùm merita, sed gratiam secundùm fidem verbi ipsius promittentis mi-

Margin notes: Psalm. 9.g (beside "Verùm"); Psalm. 25.a (beside "causam"); Psalm. 42.a (beside "siue"); Matth. 7.a (beside "est:"); Psalm. 118 / Psalm. 84.b / Psalm. 118 / Eodem. (beside "Misericordia & veritas"–"Quatenus"); Quid iudicium. Quid iustitia. (beside "Iudicij finis"); Iustitia Dei. (beside "in homine"); Psalm. 30.a (beside "Propheta").

Letters B, C, D in the left margin mark sections beside "meam", "obuiauerunt", "bonum & æquum".

II. TRAC. sericordiam in salutari suo. Hæc autem iustitia non est aliud, q̃ fides in Deo, quam seruat implendo promissa. Ab hac iustitia Deus est iustus, quia verax in promissis, seu fidelis in omnibus verbis suis: quæ iustitia etiam alio nomine veritas appellatur. Reperitur rursus quædam iustitia Dei in scripturis sacris, non quæ in Deo, sed quæ à Deo est in nobis, qualis est iustitia fidei seu rectitudo, qua nos iustificati ab illo sumus iusti seu recti corde, quæ iustitia in nobis est Dei iustitia: sicut Domini est salus, quia salus est nobis à Domino. Nec te fallant nomina in multitudinis numero attributa Deo, quia hæc non multos in Deo actus, sed in creatis rebus multos designant effectus. Et quemadmodum opera, quæ ipse Deus facit & fieri vult, dicuntur voluntates Dei: ita & iudicia Dei appellantur, quæ sunt ab ipso Deo iudicata, decreta, tãquàm iusta disposita seu ordinata, siue sint martyria, siue flagella, quibus flagellat iustum & impiũ: siue opera, quibus saluat electos: siue rationes omniũ, quæ facit secundùm sapientiæ suæ consilium: quæ maxima ex parte sunt nobis occulta. Quamobrem & iudicia Dei dicuntur abyssus multa, incomprehensibilia, inuestigabilia, omnia tamen æqua, iusta, ac rationabilia. Proinde in huiuscemodi Dei iudicijs discutiendis & cognoscendis non debet occupata esse mens nostra. Iudicia verò oris Dei sunt eloquia, quæ ipse in scripturis nobis reuelauit per os Prophetarum, quæ & à nobis disci & sciri voluit, quibus promittit gratiam & misericordiam: admonens mentes nostras sperare super misericordia sua, & formidare super iustitia sua, quibus & docet, quid credere, quid diligere, quid facere debeamus. In his vult mentes nostras occupari, his immorari hia delectari. De quibus & Propheta passim loquitur: In labijs meis, inquit, pronunciaui omnia iudicia oris tui. Os Dei est Propheta quisque, per quem Deus locutus est nobis. Iudicia tua iucunda, desiderabilia super aurum, & lapidẽ pretiosum multum, dulciora super mel & fauum. Iudicia Domini appellat decreta sacro ore in scripturis nobis reuelata, quibus gratiam & misericordiam pollicetur filijs iræ, promittens salutem omnibus credentibus & sperantibus in illum, & confugientibus ad illum, omnibus inuocantibus nomen eius. Hæc sunt iudicia iucunda ab angelis, à Christo, ab Apostolis nobis reuelata, à Prophetis expectata & prænunciata, quæ sunt verba æternæ vitæ, verba regni cælestis, verba pacis. Sunt etiam iudicia quædam oris Dei terribilia, veluti eloquia, quibus comminatur mortem æternam omnibus incredulis, omnibus adulteris, fornicarijs, periuris, superbis. Propter quæ & dixit: A iudicijs tuis formidauit cor meum. A iudicijs tuis timui. Vbique quale iudicium velit intelligere Dauid, cautissimè oportet obseruare. Alioquin videbũtur scripturæ inter se esse cõtrariæ. Orat Propheta: Secundùm iudicium tuum viuifica me. Alibi autem orat: Non intres in iudicium cum seruo tuo Domine, &cæ. Est iudicium quoddam, quo Deus retribuit nobis secundùm opera nostra, quæ à nobis sunt, de quo dictum est: Non intres in iudicium cum seruo tuo. Est rursus iudicium, quo decernit Deus secundùm verbum promissionis suæ, facere sibi filios hæredes regni sui ex seruis iræ. Et hoc est iudicium seu propositum prædestinationis diuinæ. Iudicio sic accepto orat: Secundùm iudicium tuum viuifica me. Ac si dicat, secundùm decretum misericordię tuę saluum me fac. Hoc iudicio iudicari postulat, qui nihil de suis viribus, nihil de suis ex se meritis præsumit: totum bonũ suum tribuens diuinæ misericordiæ. Est insuper iudicium seu decretum, quo retribuit secundùm vniuscuiusq; opera bona, quæ præparauit ipse in vnoquoque & præstant gratiam benè operandi in hac vita, & mercedem cœlestem omnibus credentibus & inuocãtibus nomen eius, omnibus ambulantibus in lege ipsius. De quo dixit: Aspice in me, & miserere mei secundùm iudicium diligentium nomen tuum, hoc est, miserere mei secundùm decretum, quo iudicas diligentes nomen tuum, hoc est, Christum.

Margin notes: Iudicia Dei. — Voluntas Dei — Iudicia oris Dei. — Psalm. 118 — Os Dei. — Psalm. 18. c — Psalm. 118 — Psalm. 118. f — Psalm. 142. a — Quo sancti orent à Deo iudicari — Psalm. 118 f — Psalm 118

A B C D

CAP. L.

De misericordia & veritate.

A Hactenus de significatione nominum iudicij & iustitiæ: iam de misericordia & veritate videamus, quæ etiam multis in locis simul iuncta reperimus in scripturis. Interdum veritas præcedit, & subsequitur misericordia. In veritate tua (inquit Propheta) humiliasti me. Fiat misericordia tua, vt consoletur me secundùm eloquium tuum seruo tuo. Interdum verò misericordia præcedit, & subsequitur veritas. In Dominò speraui, inquit, non infirmabor, quoniam misericordia tua ante oculos meos, & complacui in veritate tua. Veritas in huiuscemodi scripturis est fides, seu (vt ita dicam) fidelitas, quam seruat Deus implendo promissiones suas & comminationes. Vnde Hieronymus, quod vulgaris translatio dixit: In generatione & generationem veritas tua. ipse secundùm Hebraicam veritatem dixit: In generatione & generatione fides tua, qua scilicet fidelis es in omnibus verbis tuis. Et huiuscemodi veritas in geminis Dei verbis consistit. B Nam & veritas, qua Deus agit conformiter verbis suis prænunciantibus vindictam suam super eos, qui peccauerunt, cuiusmodi est veritas verbi Dei, vt iudicis punientis hominum genus secundùm eloquium suum, quod locutus erat: Quocunque die comederis ex eo, morte morieris. De qua loquitur Propheta: In veritate tua humiliasti me. Fiat misericordia tua super me, vt consoletur me secundùm eloquium tuum. Hic primo veritatem posuit, qua sumus humiliati in miseriam & mortem, secundùm verbum, quod supra hominem, si peccaret, prædixerat. Deinde posuit misericordiam, qua Deus subuenit miseriæ nostræ. Fiat (inquit) misericordia tua super me. Hæc sunt misericordia & veritas in Deo, quæ obuiauerunt sibi. Secuta est autem consolatio, seruata vtrinque concordia, dum veritas promittitur à cœlo in terram descendere, & misericordiam simul atque iustitiam seruare pro liberando homine, quæ consolatio fuit abscondita ab C hominũ oculis, nisi accessisset verbum promissionis: cuius promissionis memoriale, secundùm successionis seriem, fuit super omnes Patriarchas & Prophetas à generatione in generationem. Et rursus: Veritas quædam, qua Deus agit conformiter verbis seu eloquiis suis, pollicentibus Christum mediatorẽ, authorem gratiæ & misericordiæ. De hac misericordia & veritate loquitur: In Domino sperans, non infirmabor, quoniam misericordia tua ante oculos meos, & complacui in veritate tua. Et rursus: Confitebor nomini tuo super misericordia tua, & veritate tua, quoniam magnificasti sanctum tuum, id est, Christum, super omne nomen. Misericordia Dei super nos miseros, à nostris miseriis subleuandos, non fit nobis, nisi per Christum salutare Domini, nobis promissum. Veniat, inquit Propheta, super me misecordia tua Domine, salutare tuum secundùm eloquium tuum. & respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speraui in sermonibus tuis.

Psalm. 118. Eodem. Psalm. 25. a Veritas Dei. Psalm. 118 Bifariam intelligitur veritas Dei. Genes. 2 Psalm. 118. Psalm. 32. d Psalm. 32. d Quo misericordia & veritas sibi obuiauerunt. Psalm. 25. a Psalm. 137. Psalm. 118

D In scripturis sacris nonnulla difficultas seu obscuritas nascitur ex nomine Regni cœlorũ, quod multifariè, & non eundem in modum videtur accepturn, etiam plerunq; in vno eodemq; scripturæ capitulo: veluti cùm Matth. 13. regnum cœlorum legitur assimilatum nunc homini, qui seminat bonum semen in agro, nunc grano sinapis, nunc sagenæ missæ in mare, nunc thesauro abscondito in agro, nunc fermento. Item alibi decem virginibus, quarum quinque sunt fatuæ, quinque prudentes. Alibi homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Vnde Ambrosius: Regnum cœlorum vim patitur. Hic regnum cœlorum, inquit, non nisi Christus intelligitur, qui regnat in cœlis. Hieronymus: Regnum cœlorum est prædicatio Euangelij, & notitia scripturarum, quæ ducit ad vitam, de qua dicitur ad Iudęos: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Simile est (inquit) regnum cœlorum grano sinapis. Prædicatio Euangelij minima est omnibus disciplinis, quæ parua videbatur in principio, creuit in arborem, dilatata per mundum vniuersum. Vnde & eadem prædicatio similis dicitur fermento

Regnum cœlorum variè in scripturis capitur. Matth. 11. b Ambrosius. Hiero. in comment. super 13. cap. Mat. Matt. 21. d. 13 d

I. TRAC. mento, in quo iuxta Euangelistæ interpretationem, significatur doctrina, cùm dicitur: Cauete à fermento Pharisæorũ. Hilarius autem & Remigius, regnum cœlorum appellant filium Dei, qui se ipsum comparauit & homini, qui seminauit bonum semen, & grano sinapis: cuius virtus pressuris accensa, sepulta in terris, resurgendo creuit in vniuersum mundum: & fermento, quod mulier, id est, Ecclesia, accipiens commiscuit farinæ satis tribus, scilicet: Legi, Psalmis, & Prophetis, dum ad Christum & ad doctrinam eius, & ad regnum illius cœleste refert omnia in his scripta. Ex Christo & Euangelio eius fermentata est tota Legis & prophetarum doctrina. Chrysostomus tractans: Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Regnum cœlorum (inquit) præsentis temporis Ecclesia dicitur, sicut & ibi: Colligent de regno eius omnia scandala. Remigius: Regnum cœlorum (inquit) quatuor modis dicitur Christus, secundùm illud: Regnum Dei intra vos est. Sancta scriptura, secundùm illud: Auferetur à vobis regnum Dei. Sancta Ecclesia, secundùm illud: Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Supernũ solium, secundùm illud: Recumbent in regno cœlorum. Ex Grammatica discimus, quòd regnum propriè est possessio regis. Vnde & rex dicitur in regno, vt in possessione. Sicut regnum Romanorum dicitur ipse cœtus seu communitas Romanorum, qui gubernantur & diriguntur in pace & tranquillitate sub rege suo. Ita regnum cœlorum dicitur cœtus seu communio cœlorum, qui sic appellantur non inanimati, sed viui ciues, qui facti sunt mentibus cœlestes, de quibus & dicitur: Annunciauerunt cœli iustitiam eius. Congrua ratione sic appellati. Fulgebunt enim iusti sicut sol in regno patris sui. Sciendum est ergo quòd regnum cœlorum noua vox est in primordio euangelicæ prædicationis à magno illo præcursore Domini, Iohanne Baptista primùm nunciata, nomen prioribus seculis inauditum, sonans magnum aliquod gloriosum, iucundum, regnum aliquod fixum, perpetuum, stabile, & incorruptibile: sic appellatum ad differentiam regni terrarum, siue regni huius mundi, quod est regnum infirmum & caducum. Vnde de hoc regno loquens rex noster Christus: Regnum meum, inquit, non est de hoc mundo. Non negat regnum suum esse in mundo isto. Nam ad quosdam loquebatur ipse: Regnum Dei intra vos est. Regnum Christi est quidem hic, sed non est hinc. Quæcunq; intimantur in voce regni terrarum, tam rex ipse, quàm regnum eius, & pax, & copia diuitiarũ eius, sunt caduca, vana, & transitoria. Sed omnia quę significantur voce regni cœlorum, tam rex ipse, quàm possessio, seu regio, & ciuitas, super quam regnat. Lex insuper sancta, per quam regit & gubernat. Pax item & tranquillitas & securitas, sunt fixa, stabilia, & perpetua. Et si quæ in hac vita sunt aut imperfecta, aut diminuta, mutabuntur in melius, cùm tradiderit regnum istud Deo patri, & euacuauerit omnem principatum, potestatem, & virtutem. Vnde & regnum cœlorum in hac vita, domus Iacob appellatur, & solium, thronus, seu sedes Dauid, domus Israel, ciuitas Dei in monte sancto eius, dispersa per vniuersam terram. Iacob autem luctator, seu pugnator, & bellator. Quemadmodum de Christo rege nostro dicit scriptura: Regnabit in domo Iacob. In domo Iacob habitant, quotquot supplantant diabolum de cordibus suis, quotquot luctantur cum vitiis & concupiscentiis, vt non peccatum ipsis dominetur: sed regnet in cordibus eorum Christus Iesus, rex pacis, nunc per fidei spei & charitatis gratiam, donec perueniant ad visionis gloriam, vbi erunt plena iam pace securi, hoc est, regnum cœlorum, id est, eorum qui facti sunt regeneratione cœlestes, vt angelorum & hominum eorum, qui exuti veterem hominem, seu carnalem vitam ex Adam, luctantur contra libidinem, luxuriam, ambitionem. Hoc regnum cœlorum, seu domus Iacob à Iudæis repulsum, in gentes, & in fines orbis terrarum creuit, in quod principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, vbi reges

Marginalia: Matth. 16. a — Hilarius. — Remigius. — Chrysostom. Matth. 25. a — Idem 18. f — Regnum cœlorũ secũdum Remigium quatuor modis. — Psalm. 96. a — Matth. 13. f — Iohan 18. f — Luc. 17. e — 1. Cor. 15 — Regnum cœlorum domus Iacob, &c. — Luc. 1. e

Section letters: A, B, C, D

A reges conueniunt ad laudandum & glorificandum Dominum Deum Israel. Vnde & regnum hoc à Christo nomen accepit, & dicitur Christianorum regnum, vt sicut sunt hæredes nominis, ita sint & imitatores sanctitatis. Veri regis officiū est, regnum suum dirigere in iustitia, in pace, tranquillitate, in bonorum copia & affluentia, perfectiones suas, vtpote sapientiam, bonitatem etiam deriuare in eos, qui subijciuntur ei: & non tam imperare illis, quàm pascere & dirigere: vt & ipsi non coacti ab ipso, sed voluntarij sub eo, etiam cum eo in iucunditate cōreguent & imperent supra hostes. Vnde Apoc.5. Fecisti nos Deo patri regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram. Qui sunt nunc reges, olim vocabantur pastores. Dominus regit me, inquit Propheta, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. His præmissis ad intelligendum scripturas, sermonem facientes de regno cœlorum, oportet considerare communem quandam rationem duorum nominum, regni videlicet & cœlorum. Et per regnum, à regno appellatum intelligere vel eum, qui regnat, vel id super quod regnat, vel ipsum dominatum & principatum, potestatem, legem, vim, seu virtutem, & directionem, quibus regnat & gubernat. Singulum horum secundùm vulgarem loquendi vsum congrua ratione appellatur regnum, per reductionem ad propriam significationem verbi regno. Vnde dicimus initium esse aut finem regni huius regis, quia est initium aut finis imperij, principatus & dominatus illius. Dicimus etiam in his pagis aut oppidis esse initium aut finem alicuius regni, quia est initium aut finis regionis. Et vbi est potestas regis, illic dicimus esse & regnum eius. Dicimus etiam regnum Francorum esse in hac ciuitate, dum rex illic est. Et hæc de nomine regni. Cœlos autem intelligere oportet, non huius mundi elementa, non solùm lunam & stellas: sed eos qui sursum habentes corda incorruptibilem expectant vitam: qui non cordibus suis versantur interrenis huius mundi bonis, citò perituris. Proinde non oportet studiosum sacræ Theologiæ lectorem turbari in æquiuocatione vocis regni cœlorum. Nam & si in sermone regni cœlorum diuersa quædam intimentur, ipse videlicet Christus, & dominatus ac principatus, potestas, virtus, operatio, protectio illius in nobis, doctrina & lex Euangelij ac prædicatio. Et cœli ipsi, hoc est, sancti, spiritu cœlestes, sub ipso Christo regnantes & dominantes: omnia tamen spectant ad vnum regnum Christi, ab ipso tradendum Deo patri, sic appellata: secundùm communem quandam significationem intellecta in verbo regnare. Vnde cùm dicit Baptista Iohannes: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum, significauit iam instare, & appropinquasse regnum cœlorum, secundùm corporalem ipsius Christi præsentiam, simul & secundùm principatum & dominatum illius olim promissi, & iamdudum expectati ab omnibus Patriarchis & Prophetis. Rectè proinde Origenes, Hieronymus cæterique sacræ Theologiæ interpretes, dicunt in scripturis regnum cœlorum appellari nunc patrem, qui propterea quòd super Ecclesiam suam regnat, congruè regnum regnans appellatur: nunc filium, qui illi conregnat: nunc præsentis temporis Ecclesiam, super quam regnat, quæ adhuc luctatur & militat: nunc futuri seculi Ecclesiam, quæ triumphat: nunc fidem vel scripturam sacram, aut fidei & Euangelij prædicationem: nunc regnationem in suorum electorum cordibus, nunc cœlestem beatitudinem, quæ est vita æterna, de qua Christus: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Cœleste regnum complectens suum regem, & regnum, & legem, atque directionem, secūdùm aliquid sui dicitur esse simile aut huic, aut illi. Vnde regnum istud cœleste secundùm principale membrum suum dicitur aut Deus pater, aut Christus qui regnat. Tota vis regni est in rege, ideo ipse rex regnum dicitur, quēadmodum de capite ciuitatis dicimus: hic est ciuitas tota, significātes quòd in illo pendet

Marginalia: Christianorū regnum. — Officiū veri regis. — Psalm 22.a — Quid nomine regni intelligitur. — B — Quid nomine cœlorum. — C — Matth.3.a — D — Quomodo multa sunt intellecta in voce regni cœlorum. — Iohan.17.a

II. TRAC. det ciuitas tota. Congruè dicimus: Similis est ciuitas hæc homini regi, intelligendo hanc locutionem secundum eum, qui regit ciuitatem. Sic olim Origenes interpretatus est: Regnum cœlorum, inquit, secundum eum qui regnat, simile est homini regi: secundum autem eum qui cōregnat, simile est filio regis: secundùm ea verò quæ sunt in regno, assimilatum est seruis & inuitatis ad nuptias. Hactenus ille. Secundum hanc ergo considerationem regnum cœlorum, secundum id quod regitur, vtpote cœtum sanctorum, consortium iustornm, in hac vita zizaniis commixtum: simile est decem virginibus, quarum quinq; sunt fatuæ, quinque prudentes. Simile etiam est sagenæ missæ in mare. Sagenæ, hoc est, piscatorio reti disperso per totum mundum cōgreganti pisces bonos & malos. In consummatione autem seculi idem regnum constituetur Ecclesia, fine macula & ruga, cùm separabit Christus bonos à malis, quemadmodum ipse ait: Mittet angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Deinde regnum cœlorum secundùm aliquid sui, videlicet secūdùm virgam directionis, & vim seu virtutem, per quam regitur & gubernatur, est intellectus Legis & Prophetarū, notitia scripturarum, ductrina seu lex Euangelij, seu prædicatio eius, aut fidei, spei, & charitatis gratia. Vnde Origenes: Forsitan autem vnaquæque virtus regnum cœlorum est, & omnes virtutes simul sunt regnum cœlorum, sicut ait Apostolus: Regnum Dei est iustitia & pax. Ex huius consideratione, homines qui conuersantur secundum virtutes, dicuntur esse in regno cœlorum: dicitur & regnum cœlorū esse in ipsis. Et secundum hunc forsitan intellectum dicitur: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum: vt non ad tempus, sed ad actum & propositum hominis referatur: quemadmodum dicitur Matthæi 15. Peruenit in vos regnum Dei. Et quemadmodum dicitur Lucæ 10. Appropinquabit in vos regnū Dei. Et Lucæ 17. Regnum Dei intra vos est. Regnum Dei, hic est Christi virtus in cordibus nostris operans iustificationem, sanctificationem, remissionem, imò est ipse Christus, virtus increata, omnium virtutum in nobis fons & origo, mirabili quodam & ineffabili modo regnans super corda suorum electorū. Et sic regnum cœlorum secundùm legem dirigentem, quæ est doctrina seu prędicatio Euangelij, dicitur esse simile fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis seu mensuris farinæ. Omnis homo doctus in regno cœlorum, similis est homini patrisfamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Doctus in regno cœlorum, id est, in Ecclesia iustorum dicitur, quisquis doctus est in lege iustorum. Thesaurus iste intelligitur Euangelium Christi, in quo sunt poma vetera & noua, id est, veteris & noui testamenti inter sese consona documēta, de quibus in Cant. Omnia poma vetera & noua seruaui tibi dilecte mi. Ex his facilis potest esse intellectus scripturarum loquentium de regno cœlorum, aut de regno Dei. Si primùm intelligamus, non multa, sed vnum regnum Dei esse regnum cœlorum appellatum, quod partim in terris militat, partim triumphat in cœlis, partim nobiscum in terris visibile spiritualiter regnans, & colluctans non in ferro & gladio, sed armis spiritualibus, vt pote: fide, spe, & charitate, contra inuisibiles hostes, contra inimicos domesticos, contra carnis & seculi desideria, quæ militant aduersus animam, partim remotum à nobis fruens æterna pace vna cum angelorum consortio videns regem in decore suo. Vnde & in oratione Dominica, regnum cœlorū secundùm eam partem, quæ est adhuc in terris sub lucta, militia, in bello & prælijs constitutū, orat vt fiat regnum triumphans: Adueniat, inquit, regnum tuum.

Hactenus de sermonibus nominis regni cœlorum. Iam videamus de vocabulis, zelus & ęmulatio, & zelari & æmulari, quorū frequens in scripturis vsus, variaque significatio nonnullos scripturæ locos facit obscuros. Quod Græcè zilos dicitur, Latinè æmulatio dicitur: & quod Græcè zelare, aut zelari deponentaliter dicitur,

Marginalia: A; Origenes. Homilia 21. super Matth.; Matth. 13. f; B; Origenes homelia 4 super Matthæum; Rom. 14 d; Matth. 3. a; C; Quatenus regnum compa ratur fermēto Matth. 13. g; Cant. 7. d; Vnicum est regnum Dei.; D; De zelo, zelare æmulari & æmulatione.

A dicitur, Latinè æmulari dicitur. Et quemadmodum à nomine zelus, zelare: ita & à nomine æmulus, æmulari deriuatur. Æmulum tradunt Grammatici ab amore esse deriuatum, & præter significationẽ, secundùm vim nominis significantis studiosum quemque eiusdem rei ex amore sectatorem, interdum per antiphrasim contrariam habere significationem, secundùm quam ęmulus dicitur inimicus seu aduersarius, quemadmodũ bellum dicitur quod minimè fit bonũ. Proinde vbicunq; in scripturis zelus dicitur, ibi & nos æmulationẽ non ineptè possumus dicere. Et vbicunque zelare, illic æmulari possumus ponere: & econtrariò. Et multis Latinis nomen zelus magis, quàm nomen æmulatio est cognitum. Vnde Hieronymus: Æmulatio (inquit) Græco sermone zilos significantius & notius appellatur. Pro eo quod in æditione Latina nostra legimus ad Romanos 10. Æmulationem quidem Dei habent, alij legunt: Zelum quidem Dei habent. Quod Isaiæ 9. CAP. I. Æmulus. Hieronymus in cõmẽtariis ad Gal. 5.

B legimus: Zelus Domini exercituum hoc faciet, alij legunt: Æmulatio Dei exercituum. Et quod 2. ad Corinth. 7. legimus: Vestram æmulationẽ pro me. alij habent: Vestrũ zelum pro me. Et ibidem cap. 9. pro eo quod dicitur: Vestra æmulatio prouocauit plurimos. alij legunt: Vester zelus. Et quod in 2. ad Corin. 11. cap. legimus: Æmulor enim vos Dei æmulatione. Ambrosius legit: Zelans enim vos Dei zelo. Pro eo quod in lib. Numero. Moyses ad quendam dicit: Quid æmularis pro me. alij legunt: Quid zelas aut zelaris pro me. Item ad Galat. 4. verbum æmulari ter positum reperimus sub eodem orationis contextu: Æmulantur (inquit) vos non bene, sed excludere vos volunt vt ipsos æmulemini: bonum autem æmulemini in bono. In singulis locis istis Gręca lingua originalis, in qua scriptum est testamentum nouum, habet verbum zilo. Communes Grammatici facilè transeunt in significationibus horum vocabulorum, dicentes æmulationem

C & zelum nomina synomina plura significare, nunc amorem seu desiderium, nunc imitationem, nunc iram, nunc tristitiam, dolorẽ, seu inuidiam. Et secundùm tria hæc zelare & æmulari significare videntur, feruenter amare aliquid, aut desiderare, seu affectare, seu imitari, aut irasci, aut inuidere. Addunt & æmulari interdum acceptum esse pro irritare seu prouocare ad zelum, æmulationem, seu iram. Verùm hic sciendum, quòd in omnibus non satis indicantur horum nominũ & verborum vires. Neque poterit sacræ scripturæ lector ex solis huiusmodi interpretationibus haurire sanctarum sententiarum medullas. Proinde de huiusmodi vocabulorum viribus disseruerunt prolixius doctores antiqui, & Græci & Latini, vt Origenes in expositione Psalmi 36. & Hieronymus in commentariis epistolæ ad Galat. 4. & alijs in locis nonnullis. Augustinus item quibusdam in locis, & Suidas, & alij multi vtriusq; linguæ periti, qui non habentes Latinũ vocabulum, Origenes. Hieronymus. Augustinus.

D quo vim verbi zilo sufficienter explicarent, ad declarandam significationem eius, multis vsi sunt verbis, rebus etiam corporalibus atque exemplis studuerunt illustrare scripturas ex huiuscemodi verbis compositas. Quatenus ergo ex consideratis nominum & verborũ viribus concipiamus generalem quandam rationem in omnibus scripturæ locis vtentibus verbis aut nominibus istis: sciendum, quòd zelus secundùm primariam significationem videtur sonare feruorem quendam, seu vehementiam animi, ex amore solicitè, studiose, aut feruenter intendentis in eum quem amat: solicitus vt vel possideat, vel acquirat, vel custodiat id, quod amat in ipso. Proinde qui zelatur & æmulatur non solùm amat, sed ex amore studiosus & solicitus est, aliquid etiam agens pro eo quod amat. Et quia is, qui amat reamari cupit: & id quidem plerunq; adeò, vt & interdum non patiatur consortium in eo, quem amat. Hinc fit, vt ex tali amore plerunque nascatur vehemens ira, nunc contra eum, qui aduersatur, aut impedimentum præstat, ne fiat mutuus & reciprocus amor: nunc contra eum quem amat, dum is violat id quod amatur Quid zelus.

II. TRAC. in ipso. Quemadmodum ex amore, quo quis ob castitatem amat coniugē suam, ira nascitur si coniunx alienum amare, aut coniugalem castitatem violare deprehenditur: hæc ira transit in zelum, dum corruptio castitatis impunita esse non finitur. Nascitur & inuidia atq; odium contra omnes, qui amantur ab eo, à quo solus amari desiderat: hæc etiā inuidia transit in zelum, cùm incipit insectari eum, cui inuidet. Omnis ergo ira, odium, & inuidia ex amore nascitur, sed non omnis ex amore bono. Omnis insuper zelus ex amore, ira, vel inuidia gignitur, dum affectiones illæ transeunt in feruorem animi, suis quibusdam studus & operis foris exæstuantis in id, quod amore, ira, vel inuidia prosequitur. Omnis proinde zelus aut mediatè, aut immediatè ex amore trahit origenem. Hæc facilè possunt esse manifesta considerantibus & zelum, quo Deus dicitur zelans, zelator, zelotes, aut erga populum suum, aut contra populum, aut pro populo: & multiplicē zelum, quo isti dicuntur zelare pro Deo suo, aut pro lege atque honore illius, aut pro Ecclesia eius. Dominus Deus quàmuis nulla suspitione, sic vt homo zelotypus commoueatur, nulla vicissitudine affectionum transmutetur, tamen & zelans, & zelator erga populum suum in scripturis dicitur, secundùm metaphoram sic appellatus à zelo maritali, quo zelotypus maritus solicitus est curans de castitate vxoris. Diligit Deus plebem suam, & toto corde ab illo vult diligi, neque patitur amorē suum transferri ad amatores alienos. Ex hoc Dei zelo secundùm effectus varios in plebe sua nascitur zelus iræ, qua ipse incipit prosequi suam plebem, semel sibi desponsatam, & non impunem dimittit illam super alienos Deos fornicantē: Zelatus ego sum (inquit) Sion & Hierusalem zelo magno. Amatus Deus Syon & Hierusalem, castigauit peccata eorum: quod ex amore prodiit, quemadmodum & ira, qua populum illum afflixit. Exodi.34. Dominus zelotes nomē eius, Dominus æmulator. Et Iosue 24. Non poteris seruire Domino Deo tuo, ipse enim sanctus & fortis æmulator, Dominus vlciscens & æmulator. Quibus scripturis significatur, quòd Dominus Deus est tanquam zelotypus amator erga nos, id est solus vult a nobis amari, non sustinens nos aliud amare extra ipsum, quod non diligamus propter ipsum. Ex his igitur sciendum, quòd nominibus zeli & æmulationis non indicatur nudus amor, aut simplex desiderium, aut ira sola, neque solus animi feruor ex amore commoti in desiderium, iram, vel inuidiam. Neque enim omnis qui aut amat, aut desiderat, aut irascitur, aut inuidet, propter hæc zelare dicitur. Neque enim zelat, qui non ex amore, ira, vel inuidia, solicitè aliquid sectatur pro eo, quod amat. Non propriè ob salutem zelat me quispiam, qui non pro salute solicitè seu studiose aliquid aut conatur, aut sectatur, aut nititur, vt scilicet vel ego custodiam aut acquiram illam, vel ipse eam habeat, me imitando. Aut frigidus, aut nullus est in corde tuo zelus, si non cor tuum ex amore, ira, vel desiderio adeò ferueat, vt prodeat in opus. Qui zelat aut æmulatur, is ex amore alicuius adeò feruet, id est, adeò vehementer accenditur aut commouetur desiderio, ira, vel inuidia, vt in opus transeat, pro eo quod amat. Ex supradictis ergo est manifestum, quòd zelus non est nudus amor, ira, vel inuidia: sed ex amore, ira, vel inuidia nascitur. Sic loquitur Augustinus: Zelus bonus de amore veniens, non de liuore. Secundò manifestum est, quòd zelus & emulatio dicuntur tam de bona re, quàm de mala. Reperiuntur tam apud reprobos ac impios, quàm apud iustos ac rectos, quemadmodum & amor, ira, & desiderium. Habent Iudæi & Pagani suos zelos, suasque æmulationes pro lege sua, pro idolis suis, & cæremoniis. Neque opottet hæc nomina æquiuocè accipi, propterea quòd tam in malam, quàm in bonam accipiuntur partem. Vnde & apud Apostolum æmulationes, ab inuidiis distinctim nominatæ, & tanquam aliæ sint æmulationes, aliæ inuidiæ, numerantur inter opera carnis: Æmulationes, iræ, rixæ, & dissensiones, inuidiæ

Zach.8.a

Quid significetur nomine zeli & æmulationis.

Galat.5.d

A B C D

A uidiæ,&c. Et alibi: Cùm sit inter vos, inquit, æmulatio & cõtentio, nonne carna- CAP. I.
les estis? Æmulationẽ appellat feruorẽ inuidiæ, qua alter aliquid nititur cõtra al- 1.Cor.3.a
terum ex amore alicuius, quod solus habere desiderat. Et alibi: Non in cõtentio- Rom.13.d
nibus & æmulationibus. In his omnibus zelus & æmulatio in malam partem acci
piuntur, quẽadmodum filij Iacob æmulabantur Ioseph fratrem suum, Maria quo-
que & Aaron Moysen amicum Domini. Vnde & apud eundem Apostolum, est Rom.10.
zelus quidem Dei non secundùm scientiam. Malus Pauli zelus persequens Eccle
siam Dei, bonus autem zelus est Phinees transfodientis fornicarios, de quo & di-
citur Numeri 25. Phinees zelo meo commotus est contra eos, vt non ipse delerem
filios Israel in zelo meo. Bis zelus ponitur, semel pro vehementia amoris. Phine-
es zelum amoris habuit contra Deum, zelum autem iræ contra peccantes. Et talis
generis zelus significatur in loco secundo, vt non eos delerem in zelo meo, id est,
B in feruore iræ meæ. Deus irascendo & castigando peccata suorum electorum ita
irascitur, vt etiam diligat, & irascẽdo diligit. Proinde ad quosdam iratus ait: Re- Ezech.16.e
cessit à te zelus meus, non irascar tibi amplius. Bonus zelus Heliæ occidentis
prophetas Baal, bonus zelus Matathiæ pro lege patrum suorum. In primo versi-
culo Psalmi 36. vtrunque verbum æmulari scilicet & zelare, ponitur in æditione
nostra Latina: Noli (inquit) æmulari in malignantibus, neque zelaueris, & cæt.
Magna est interpretum ex Hebræa lingua varietas. Æditio nostra vulgata habet:
Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem. Romana
habet: Noli æmulari inter malignantes, neque æmulatus fueris facientes iniqui-
tatem. Hieronymus habet: Noli contendere cum malignis, ne æmuleris faci-
entes iniquitatem. Alij vertunt: Ne te commoueat in iram, vel ne irascaris in
malignantibus. Sanctus Pagninus vertit: Ne misceas te cum malignis, neque ze-
C laueris facientes iniquitatem. Vnde sciendum, aliud verbum Hebraicum esse
positum loco illius, ne æmuleris: aliud loco illius, neque zelaueris. Vbi nos ha-
bemus æmulari, Hæbræi habent verbum futuri temporis titthar, quod secun-
dùm Græcum & Chaldæum interpretem deriuatum à tachar, Latinè prouoca-
re significat, quàmuis alij putent ipsum esse deriuatum ab charah, quod irasci si-
gnificat. In secundo autem loco, vbi nos habemus: neque zelaueris, originalis
lingua Hebræa habet verbum futuri temporis tecanneh, quod est synonymum
cum eo, quod nos dicimus æmulari, aut zelari extensis vocibus: æmulari & zela-
ri pro eo, quod est ad æmulationem adducere. Nam & illam significationem ha-
bet etiam verbum Hebraicum tecannech, quod & apud Hebræos tam in bonam,
quàm in malam partem accipitur, quemadmodum zilo apud Græcos, & æmula-
ri apud Latinos tam in bonum quàm in malum inueniuntur accepta. Quia ergo
D in Hebræo textu aliud verbum Hebraicum ponitur priori loco, aliud verò in
loco secundo: idcirco tam Græci, quàm Latini interpretes alia voce sunt vsi in
priori parte versiculi, alia in posteriori. Hieronymus iuxta Hæbraicam veritatẽ
interpretans, vt iam patuit, vertit hoc pacto: Noli contendere aduersus mali-
gnantes, neq; æmulatus fueris facientes iniquitatem. Idem insuper verbum pri-
ori loco positum in duobus versiculis sequentibus bis repetitum eadem voce La-
tina est à Diuo Hieronymo interpretatum: Noli (inquit) contendere aduersus Hieronymus.
eum, qui proficit in via sua. Noli cõtendere vt malefacias. Sic & Græci interpre-
tes verbum Hebraicum, ttitchar, verterũt per verbum perazilo. Verbum autem
secundo loco positum per verbum zilo transtulerunt. Zilo autẽ verbum simplex
& parazilo compositum, non idem prorsus significant. In omni fermè scripturæ
loco parazilo in malam partem accipitur, significans ad zelum seu ad æmulatio- Parazilo.
nem adducere, aut prouocare, seu irritare, seu contendere aduersus alios. Zilo au-
tem verbum simplex, tam in bonam partem, quàm in malam inueniuntur acceptũ,

II. TRAC. Vnde & hac ratione Origenes exponens præfatum versiculum primum: *Secundùm simplicem (inquit) intellectum literæ hoc videtur indicare sermo diuinus,* ne inter malos & pessimos homines quis existat æmulator malitię eorum, hoc est author & ductor eorum, velut formam flagitij cęteris prębēs. Æmulari verò eos, qui faciunt iniquitatem, illud est, si imitetur quis eos, & discat agere iniqua. Hoc ergo est in vtroq; quod dicitur, vt neque exemplum maliciæ cæteris præbeas, neque ipse tu malorum aliorum sequaris exempla. At verò consideratione habita intrinsecus ad rationem sermonis, dat aliam etiam interpretationē, dicens, quòd sermo ipse Græcus parazilo priori loco positus, significantius in Latino exprimi videtur per verbum, in zelum concitauerunt, seu irritauerunt me. Sed & in Apostolo (inquit) vbi scriptum est: An æmulamur Dominum, nunquid fortiores illo sumus? In quibusdam exemplaribus scriptum est: An irritamus Dominū? Ex quibus concludit, quòd æmulari aliquem, interdum accipitur pro eo quod est irritare eum. Æmulari autem inter aliquos, est cùm incitamenta alicuius malitiæ ipsis præbemus Et secundùm has nominum significationes, etiam aliam quandam supra dicti versiculi tradit sententiam, hanc videlicet: Noli aduersum te prouocare zelum malignantium, neque tu malitiam æmuleris alienam. Hic profectò sensus alius, ab eo quem dicimus: Noli inter malignantes esse æmulator, hoc est, prouocator ad imitandum, aut ductor seu author malitiæ ipsorum: vtrobiq; est prouocare. Sed aliud est prouocare aliquem ad imitationē, aliud prouocare eum ad iram contra se, quod est irritare. Hi autem qui verbum Hebraicum titthar primo loco positum ab harah, quod significat irasci deriuatū putant, talem tradunt ex illius verbi sermone sententiam. Non te conturbes, non te in zelum aut iram prouoces, cùm videris malignos prosperè vitam ducere. Noli excandescere contra Dei prouidentiam, vt dicas, quid amplius iusto quàm impio, cùm in hoc seculo videamus magis prosperè succedere impiis, quàm iustis, quid prodest iustè viuere? Quia ergo in nōnullis scripturæ locis interpres Latinus parazilo compositum verbum, & zilo simplex, vertit in eandem Latinam dictionem æmulor: hinc est, vt æmulor in sacris literis interdum exponendum est per irritare, prouocare seu adducere ad zelum, æmulationem, vel iram, quemadmodum ibi: An æmulamur Dominum? 1. ad Corinth. 10. Et ad Romanos: Illorū delicto salus est gentibus, vt illos æmulentur. Quod Deuteronomij 32. in nostra æditione iuxta Hebraicam veritatem Hieronymus transtulit: Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Hæc secundùm posteriorem partem, in qua videlicet dicimus: Ego prouocabo eos, &c. Paulus ad Romanos 10. citauit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. In omnibus supradictis locis, pro eo quod est ad æmulationem adducere, seu concitare ad iram, vna vox Græca est, videlicet parazilo: quod eruditi interpretes verterunt per prouoco ad iram, seu zelum & æmulationem: & id quidem significantius, quàm per æmulor. Quia ergo in quibusdam scripturę locis interpres Latinus, parazilo compositum verbum & zilo simplex vertit in eandem dictionem Latinam æmulor: hinc factum est, vt æmulor in sacris literis interdum sit exponendum per irritare, seu in zelum iræ concitare. Eius ergo quod dicitur: In zelum me adduxerunt, & cæt. hoc significat, quòd colentes non Deum, sed idola, in iram me concitauerunt. Quisquis peccat, is Deum in iram seu zelum contra se prouocat. Eius verò quod dicitur: Ego vos ad æmulationem adducam contra non gentem, sensus est: Ego vos in zelum, iram, seu inuidiam inducam contra non gentem, contra populum stultum, id est, contra populum à vobis nihili reputatum. Quæ prophetia impleta est, dum

Margin notes (left): Origenes. — 1. Cor. 10. — Rom. 11. b — Zelus iudæorum contra Christianos. Deut. 32. d
Margin letters (right): A — B — C — D

A in hodiernum diem Iudæi videntes & multitudinẽ gentium cõgregari cum Deo Abrahami, & Christi ecclesiam crescere, suam autẽ synagogam diminui, æmulantur nos, id est, æmulatione nos persequũtur, hoc est, incessabili odio & inuidia nobis indignari, & nos insectari non cessant. Contra gentes aũt, qui vel blasphemant Deum Abraham, vel idola colunt, non sic (inquit Origenes) concitantur. In omnibus ergo scripturis, qualis sit zelus, qualis æmulatio, quale zelari & æmulari, ex circunstantia literæ, & sententiarũ cohærentia est considerandum. Nunc enim est zelus erga quempiã, nunc contra aliquẽ, nunc pro aliquo, nunc zelus malus, nunc bonus. Est & forsitan, vt inquit Hieronymus, zelus quidam medius: omnis tamẽ zelus qualiscunque fuerit, ex amore nascitur, & amori coniungitur, & ex amore illo, nunc erga aliquem, nunc contra aliquem sectatur aliquid. Quibus fit, vt zelus & æmulatio dicãtur tam in bonam, q̃ in malam partẽ, & tam apud improbos B ac impios, quàm apud iustos ac rectos dicuntur homines zelosi ac zelatores. Suus cuiq; nationi zelus, suaque æmulatio pro lege sua, pro cæremonijs, pro idolis, pro filijs, & parentibus. Neq; oportet hæc nomina æquiuocè esse accepta, propterea quòd nunc in bonam partem, nunc in malam partẽ reperiuntur accepta: ad Galatas 4. verbum æmulari ter repetitum, non ob id oportet variam habere significationem, quòd accipiatur duobus prioribus locis in malam, in postremo autem loco in bonam partem. Ex supradictis patet magna sententiarum ambiguitas, emergens ex verbis zelari, æmulari, zeli, & æmulationis. Sermo, quo dicitur quispiam ob aliud zelare aut æmulari alium, quadruplicẽ potest habere sensum.

CAP. I.

Hieronymus.

Primus est, quo significatur is vehementer illud desiderare ei, quem amat, solicitè nitens vt ille sectetur ipsum, & acquirat vel custodiat illud. Et secundùm hunc modum contingit & bene & malè æmulari. Vnde Ecclesiastici nono dici- C tur: Non zeles gloriam & opes. Et in Psalmo: Neque zelaueris facientes iniquitatem. Ex bona æmulatione ait Paulus: Æmulor vos Dei æmulatione, despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Quo verbo significat Paulus, sese castitatem, quæ est in Christo Iesu, vehementer desiderare in Corinthijs, & desiderando etiam solicitus curare & conari, vt Corinthij tales sint & permaneant. Sic ad Romanos loquitur: Ministerium meum honorificabo, si quo modo prouocem carnem meam ad æmulandum: supple, & Christum, & omnes nos in Christum credentes. Mala æmulatione æmulabantur Galatas Pseudoapostoli, de quibus ad Galatas quarto: Æmulantur vos non bene. Quo verbo significat, illos falsos Apostolos vehementer desiderare Galatas cultum legis Moysi, soliciteque conari, vt Galatæ imitarentur ipsos, & tales fierent, quales erant ipsi, alieni scilicet à Christo, custodes legis Moysi. Sic & Paulus an- D te conuersionem suam, zelum Dei habens, non secundùm scientiam legis Moysi, æmulabatur fratres secundùm carnem, volens illos & facere alienos ab Euangelio Christi, & pertrahere ad ritum legis Moysi. Secundus sensus est, quo significatur is vehementer desiderare sibimetipsi acquirere illud, quod in altero amat, solicitus vt imitetur illum, & sit talis qualis est ille. Sic nos qui minores sumus, æmulamur viros sanctos, dum ex amore virtutum, quas spectamus in illis, desideramus tales esse, soliciti etiam imitari vestigia, vt tales virtutes acquiramus. Secundùm hanc significationem Suidas, Zilos, inquit, est boni alicuius desiderium, sine aliqua inuidia, quæ inest animæ: veluti, habet aliquis fortitudinem, hunc zelo ob virtutem, hoc est, desidero possidere & acquirere hoc bonum: non quidem inuidens possidenti, sed quòd velim etiam esse fortis. Sic loquitur Apostolus ad Corinthios: Æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis. Ac deinceps: Sic vos, quoniam æmulatores estis spiritualiũ ad ædificationem, &c. Sic & contingit vnumquemq; alienum à Christo malè zelari &

Psal.36.a
2.Cor.11.a

Rom.11.b

Suidas de significatione zeli.

1.Cor.14.a
Eodem.c

æmulari

II. TRAC. æmulari eos, qui in lege mala, aut cultu falsi Dei habentur duces seu exemplares. A

Tertius sensus est, quo intimatur is, qui amat aliquid vel in altero, vel in semetipso vehementer irasci aut ei, quem amat, dum ille nō curat habere seu custodire, quod eum habere vehementer desiderat, aut alteri qui aduersatur, aut impedit hoc quod amat. Sic Deus æmulatur electos suos peccantes, dum corripit. Sic bonus pater diligens in filio suo timorem Dei, obedientiam, & iustitiam, bene zelat filium suum peccantem, & bene æmulatur in zelo seu feruore iræ suæ, non finens peccatum illud permanere impunitum. Tali zelo æmulatur Christus pro honorificentia domus Dei, eijciens ementes & vendentes de templo. De hoc zelo ipse loquitur: Zelus domus tuæ comedit me, hoc est, feruens amor & desiderium ad honorificentiam domus tuæ & cultus tui totam animam meam in se traxit, ignauit, & inflammauit, & ad vltionem concitauit aduersus eos, qui prophanant ipsam. De hoc etiam zelo dicit: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Quartus sensus est, quo significatur talis ex inuidia studiose niti contra eum, qui habet, quod se potius, quàm illum habere desiderat, dolens illum haberi talem, qualem non illum, sed seipsum potius haberi desiderat. Et sic zelus semper est malus, de quo dicit Apostolus: Charitas non æmulatur. Sic zelati sunt filij Iacob Ioseph fratrem suum, propterea quòd à patre, plusquam ipsi, diligebatur. Extra istos quatuor sensus alium quendam sensum facit verbum æmulari, acceptum pro irritare, prouocare, seu adducere in æmulationem, zelum, seu iram & odium, quemadmodum accipitur 1. ad Corinth. 10. An æmulamur Dominum? Sic qui peccat, Deum æmulatur, id est, ad æmulationem & iram contra se prouocat. Verùm hæc quinta significatio, quàmuis respondeat verbo Hebrǫo tecannech, quod apud Hebræos omnes hos quinq; sensus reperiatur facere: impropria tamen videtur esse dictioni Latinæ æmulor, & Græco verbo zilo, quàmuis dictio composita parazilo sic reperiatur accepta, quemadmodum ex superioribus patet. Et hæc de zelo & æmulatione dicta sufficiant. Amplius autem sunt in scripturis diuinis considerandi sermones significantes necessitatem quandam, aut impossibilitatē. Huiuscemodi sunt, 1. ad Corinth. 9. inquit de semetipso Paulus: Si euangelizauero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Et 1. ad Corint. 11. oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant. Itē Christus inquit: Væ mundo ab scandalis, necesse enim est vt scandala fiant. Insuper ait ipse discipulis suis: Impossibile est vt non veniant scandala. Et apud Iohannē de Iudæis inquit: Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excæcauit oculos eorum. Qui ex Deo est, non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. Item: Impossibile est eos, qui semel illuminati sunt, rursus renouari per pœnitentiam. Insuper & apud Prophetam legimus, quasdam esse nobis necessitates, à quibus cupimus liberari. Pro huiuscemodi ergo scripturis intelligendis sciendum, quòd Necesse, secundùm communem nominis rationem, appellatum est, quasi non cedens, seu non cessans, quemadmodum cœlum necessariò mouetur. Vnde & necessarij dicuntur inter se cognati, quòd nulla sit inter eos cessatio ab officijs vinculi sanguinis. Vnde & ipsum quod impedire non possumus, necessarium dicitur. Hinc necessitas ex communi quadam nominis ratione dicitur, secundùm quam res non potest non esse. Est autem multiplex. Nam est necessitas naturæ seu essentiæ absoluta. Est necessitas ad aliud. Est insuper necessitas rei ex suppositione suæ causæ, aut efficientis, aut finalis. Est & necessitas quædam miseriæ, seu per violentiam, qua premitur quis contra desiderium suum. Est necessitas legis seu præcepti. Est enim necessitas causæ necessariò agentis seu mouentis. Postremùm est necessitas propositionis, & necessitas cōsequentiæ, de quibus disputant dialectici, quæ in multis scripturæ sacræ locis designatur. Necessi-

tas

Marginalia: Psalm. 68. b; Iohan. 2. c (B); Psalm. 118. g; Genes. 37. (C); De necessario & impossibili.; Matth 18. a; Luc 17. a; Iohan. 12. f.; Heb. 6. a; Psalm. 24 (D); Multiplex necessitas.

A tas essendi absoluta est, cuius nulla est causa vt fit necessitas: quæ cùm non depen deat ab vlla superiori potestate, non potest impediri ab vlla potestate. Sic solus Deus est necessitas absoluta. Solus Deus necessariò est viuens, immortalis, intelligens, sapiens, & omnipotēs, in quo omnes necessitates absolutæ compositionum, connexionum, consequentiarum sunt, vna immutabilis & inuariabilis necessitas. Necessitas ad aliud est, secundùm quam res aliquæ dicuntur necessariæ ei, quod non potest sine ipsis permanere. Et hæc insuper est gemina. Aliter enim corpus & anima sunt homini necessaria, aliter respirare & alimenta sunt eidem homini necessaria. Nam potestas quædam superior est, quæ potest facere, quòd homo sine respiratione & alimētis viuat, quemadmodum post resurrectiouem homines victuri sunt: sed nulla est potestas, quæ potest facere, quòd homo sine corpore & anima permaneat. Necessitas ex suppositione est, secundùm quam aliquid argumento

B irrefragabili sequitur ex re aliqua, vel ex sententia præsupposita, veluti cùm dicimus: Si sic malè vixeris, necessariò damnaberis. Talis necessitas est, secundùm quam aliquid non potest non esse, supposita actione causæ efficientis, ad quam necessitate naturæ hoc sequitur, quēadmodum dicimus: Necesse est hunc qui tali vtitur diæta, ægrotare. Ad hanc necessitatem reducitur, & necessitas ex suppositione finis, secundùm quam videlicet effectus aliquis est necessarius consecutioni alicuius finis, quemadmodum dicimus, quòd bibere medicinā necessarium est homini ægroto, vt sanetur: & nauigare mari necessariū est homini vt sit in patria. Et hæc est necessitas conditionata: Si vis ad vitam ingredi, necessarium est tibi seruare mandata. Sic & in scripturis sacris multa dicuntur necessaria ad aliud, propterea quòd alicui sunt necessaria, vt sanitati corporis, aut saluti animæ, aut alteri fini. Hæc necessitas ex suppositione causæ non est aliud, quàm ne-

C cessitas consequentiæ causalis propositionis. Necessitas miseriæ seu angustiæ est, quam quis per violentiam patitur inuitus, quemadmodum dicimus, necessitas famis, necessitas carceris, necessitas mortis. Et hæc rursum est gemina: Vna, dum is qui patitur, non potest vllo pacto hæc mala impedire, quemadmodum adiudicatus morti, velit, nolit, mortem patitur: & hæc est necessitas coactionis & violentię. Altera, dum hoc malum quis potest aliquo pacto impedire, aliud aliquid aut faciendo, aut patiendo: sicut cùm quis famem, aut carcerem, aut mortem impedire potest, aut furando, aut Christum negando, aut euangelizando, aut laborando. Vnde dicimus, necessitas famis, aut mortis, aut cruciatus coegit me aut euangelizare, aut laborare, audire sacra, aut furari, & adulterari: quia hæc mala videlicet famem aut mortem, & cruciatum aliter vitare non potui. Est rursus & legis seu præcepti, aut iustitiæ necessitas, quam quis nō potest impedire, cùm non pos-

D sit eam tollere, secundùm quam & necessarium est viuere, si velit seruare iustitiam, & nolit pœnam luere. Necessitas causę necessariò agentis est, secundùm quam sic agit causa ex vi & inclinatione sibi impressa, vt non possit cessare ab actione, quemadmodum ignis ex necessitate vrit & calefacit corpus sibi proximum, vis in homine digestiua, aut nutritiua ex necessitate operatur. Cuilibet necessitati sua quædam respondet impossibilitas. Si enim necesse est Deum esse veritatem, & fidelem in verbis suis, impossibile est Deum mentiri. Si necesse est hominem, qui intemperata diæta vtitur, ęgrotare, impossibile est eum, qui tali vtitur diæta non ęgrotare. Si bibere medicinam necessarium est homini ęgroto, vt sanetur, impossibile est hominem sanari si non biberit medicinam. Si necesse est vt scandala fiant, impossibile est vt scandala non fiant. Priorē sententiam expressit Christus apud Matthęum, posteriorē apud Lucam. Si necessitate legis aut iustitię seruandę, oporteat hominem legem seruare, consequens est eum non posse legem transgredi, quia non licitè, nec iure potest. His consideratis aperitur via intelli- Matth.18.a Luc.17.a

II. TRAC. gendi scripturas, in quibus significatur aliquid necesse vel impossibile aut fieri, A
aut esse. In omnibus scripturis illis considerare oportet, qualis & quid sit huiusmodi necessitas. Apostolus cùm ad Galatas 4. dicit: Testimonium perhibeo vobis, quoniam si fieri potuisset oculos vestros eruissetis, & dedissetis eos mihi. Significat Galatas non potuisse sibi eruere oculos: sed hæc erat impotentia, secundùm quam non poterat eis fas esse aut licitum hoc facere. Est posse per potentiam, est & posse per iustitiam. Hoc possumus facere, quod iure possumus: quod autem iniustum est, facere non possumus. de qua impossibilitate loquitur & Paulus: Non enim possumus aliquid aduersus veritatem. De necessitatibus meis erue me. Saluasti de necessitatibus animam meam. De necessitatibus eorum eripuit eos, & liberauit illos. Vbi Hieronymus vertens pro necessitatibus posuit angustias seu tribulationes, dicens: De angustijs meis eripe me. Saluasti de tribulationibus animam meam. Vnde necessitates hic appellantur omnia mala, quæ impedire non possumus, vt omnes vitæ huius miseriæ & persecutiones. Proinde inter has necessitates sunt motus concupiscentiæ, quos etiam pius animus plerunq; sentit inuitus, quemadmodum ignis ex necessitate inclinationis vrit & calefacit, ita plerunque & caro per peccatum in illo habitans, suos agit motus concupiscentiæ, etiam voluntate inuita. Ab his necessitatibus liberari cupiebat Paulus: Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Sunt qui dicunt Apostolum Paulum de huiuscemodi necessitate famis fuisse locutum 1. ad Corinth. 9. Si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi, si non euangelizauero. intelligentes: ego si euangelizo, sic scilicet quemadmodum pseudoapostoli propter corpus fulciendum & sustentandum, non est mihi gloria. Necessitas enim sustentandæ vitæ huius incumbit mihi, dum vnde viuam aliunde non habeam. Væ enim mihi est si non euãgelizauero, quia fame cruciabor, & vnde viuam non habeo. Si autem volens ad lucrifaciendum Christo animas, & non propter sustentandam vitam corporalem euangelizo, mercedem habeo. Alij interpretãtur Apostolum illic esse locutum de præcepti aut legis necessitate, secundùm quam oportet hominem aut operari, & secundùm legem viuere aut pœnam luere. De tali necessitate loquitur scriptura multis in locis: Oportet Episcopum esse sine crimine, pudicum, sobrium, non vinolentũ. Oportet nos semper orare, & non deficere. Necesse erat occidi pascha. Oportet nos nasci denuò. Accedentem ad Deum oportet credere. Vobis oportebat primùm loqui. Paulo in nocte apparuit Iesus, dicens: Sicut testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari. In huiuscemodi scripturis per verbum oportet, significatur non absoluta necessitas rerum aut euentuum, sed legis aut iustitiæ debitum, quo quis sic necessitate constringitur, vt hæc faciat si velit seruare iustitiam, vitare peccatum, & euadere supplicij reatum. Aut ergo de priori, aut de hac necessitate secundùm aliorum sententiam loquitur Apostolus in supradicto cap. 9. 1. ad Corinth. vt sit sensus: si euangelizauero, supple, vel sic vt alij pro quæstu & cibo sustentandæ vitæ, vel sub præcepto coactus timore seruili, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit, hoc est, præcepti necessitas mihi imposita est, vt merear pœnam magnam, si non euangelizauero. Vnde subdit: Væ enim mihi si non euangelizauero. Si autem non necessitate famis ductus, neq; timore pœnæ coactus, volens & spontaneè ex amore iustitiæ ad pascendum gregem Christi euangelizo, mercedem habeo. Vtraque expositio continet sententiam Paulo viro sancto dignam. Secundùm vtranque insuper interpretationem designatur, necessitas hæc non auferre liberam potestatem voluntatis. Nam in eo quod subiungit: Væ mihi est, si non euangelizauero. Si autẽ volens hæc ago, mercedem habeo. Apertè insinuat se habuisse liberam voluntatem, & euangelizare, & tace-

Margin notes: Galat. 4. b — 2. Cor. 13. c — Psalm. 24. d & 30. b & 106. a — Hieronym. — Rom. 7. d — 1. Cor. 9. b — Tit. 1 b — Luc. 18 a — Luc. 22. a — Iohan. 3. a — Heb. 11 b — Act. 13. g & 23. e — Expositio textũ 1. Corin. 9.

B C D

A & tacere. Vnde & sciendum est, quòd ipse Apostolus in capite illo nono primùm omnibus modis docet quid sibi liceat, ostendens videlicet se habere potestatem accipiendi vitæ suæ sustentationem ab his, quibus euangelizabat, iuxta ordinationem Christi, qui ordinauit his, qui euangelium annunciant, licitum esse de Euangelio viuere, dicens: Dignus est operarius cibo suo. Et alibi: Dignus est operarius mercede sua. Vnde & naturalis ratio hoc habet, vt quis inde viuat vbi laborat. Cibus quidem est merces debita euangelizanti, sed non est merces, propter quam quis potest euangelizare. De necessitate ex suppositione causæ efficientis, quam præuidet futuram, loquitur Christus cùm dicit: Necesse est vt veniant scandala: quemadmodum si medicus videns hominem vtentem mala diæta, dicat: necesse est hunc ægrotare. Ita stante lapsu, imbecillitate, peruersitate humani generis, Christus præuidens zizania inter electos crescere vsque in consummationẽ seculi, dicit: Necesse est vt interdum scandala fiant. & hoc indicat sententia immediatè præmissa: Væ mundo, inquit, ab scandalis, hoc est, malè erit mundo ob scandala, & tunc subiungit: necesse est enim vt scandala fiant, apertè insinuãs necessarium esse, vt in mundo fiant scandala: in mundo, inquam, de quo Iohannes: Mundus totus in maligno positus est. Sed non inde consequens est, hominem prorsus inuitum & inuoluntariũ scandalizare, & peccare. Vnde & continuò adijciens: Veruntamẽ væ homini illi, per quem scãdalum venit. Satis docuit hanc necessitatem, neque cogere, neque excusare eum, qui scandalizat. Loquitur autẽ illis Christus de scandalo gemino, tam passiuo videlicet, quàm actiuo: palàm insinuans hominem habere in potestate non solùm, ne sit alteri offendiculo, verùm etiam ne ruat ex alterius offendiculo. Si manus tua, inquit, aut pes tuus scandalizat te, abscinde, &c. Deinde & si necesse sit, vt stantibus naturæ inclinationibus in mundo fiant & generationes & commixtiones coniugum: non tamen inde consequens est, quòd homo quispiam interdum ex necessitate aut generet, aut suæ vxori commisceatur. Nam super aliud hic, super aliud illic designatur necessitas. Sic alia designatur necessitas, cùm dicitur: Necesse est vt in mundo scandala veniant. alia, cùm dicitur: Necesse est hunc hominem scandalizare. Nam in priori propositione significatur necessitas veritatis propositionis eius, qua dicitur: In mundo scandala veniunt. In posteriori autem designatur peccare vel scandalizare necessariò conuenire rei, quæ subijcitur: Quàmuis ergo necesse est vt veniant scandala in mundo, non tamen oportet per te scandala fieri. Nam si vis vt te non tangãt scandala, exi de mundo, vt sis in societate eorum, quibus Christus dicit: Ego elegi vos de mundo. Nam etsi mille sint scandala, non tangent eum, qui non fuerit de hoc mundo, in quem intrauit peccatũ per vnum hominem. Deinde etiam hoc considerandum, quàmuis homo iustus non potest diu viuere, quin interdum peccet: tamen non inde consequens est, vllum hominem vnquam aut inuitum, aut ex necessitate peccare. Sed de his in sequentibus libris latius plano lucidoque sermone. De huiuscemodi consequentiarum inualiditate tractat Origenes homilia 5. super Matthæum, addens hanc impossibilitatem viuendi prorsus sine peccato, & necessitatẽ veniendi scandala in hoc mundo, non esse in natura aliqua à Deo sic instituta, sed ortam esse ex arbitrij libertate. Amplius autẽ tradit ibidem, aliud esse ipsa scandala, aliud homines, per quos veniunt scandala. Venientia scandala sunt (inquit) angeli satanæ, & malignus dæmonum chorus, qui hominibus de mundo scandala seu impedimẽta ponere non cessant, quærentes organa, per quos operentur, & ita scandala venire necesse est: sed nõ per illum hominẽ, per quem veniunt, necesse est venire illa. De necessitate medij necessarij ad consequutionẽ finis loquitur scriptura: Non qui sani sunt, sed qui malè habẽt necesse habẽt medico. Si vis ad vitã ingredi, necessariũ est tibi seruare

Marginalia: Matth. 10. b; Luc. 10. b; Necessitas ex suppositione; Matth. 18. a; B; Matth. 18 a; Eodem a; 1. Iohan. 5. d; Matth. 18. a; Necessitas scandali & peccati; Matth. 5. a; C; Matth. 18. a; Iohan. 15. d; D; Origen. 5; Marci 2. c; Matth. 19. c

II. TRAC. uare mandata. In eo autem quod scriptura dicit: Propterea non poterant credere, quia Isaias dixit: Excæcauit Deus oculos eorum. non significatur absoluta impossibilitas credulitatis Iudæorum, sed impossibilitas connexionis illius credulitatis cum veritate prophetiæ, qua præuisum erat illos non esse credituros: impossibile est, Deum præuidere Iudæos non esse credituros, & tamen Iudæos esse credituros. Quemadmodum si diceremus: Propterea non potest iustus electus transgredi, quia præuidit eum Deus non transgressurum. non significatur, quòd iustus transgredi non posit, quia contra hoc loquitur scriptura: Potuit malum facere, & non fecit. Ex quo concluditur infallibilem Dei præscientiam ac prouidentiam non adimere homini potestatem & bene & malè operandi, quod adiuuãte Deo, infrà latius in lib. de Concordia prædest. & liberi arbit. argumentis sumus ostensuri. Eius quod Paulus dicit: Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant, 1. ad Corinth. 11. sententia est accipienda ex sententiarum cohærentia. Præmiserat: Audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant. Loquitur enim non de absoluta necessitate criminis hæresis, tanquam illud futurum sit ex causa sua necessariò agente, sed de necessitate ex suppositione, ex tanta videlicet hominum de hoc mundo existentium peruersitate, & tantis malignorum dæmonum, quærentium deuorare filium Mariæ in credentium cordibus, infestationibus, quas electi prorsus impedire non possunt, & ex suppositione diuinæ prouidentiæ ita gubernantis hominum genus, vt etiam mala hæc fieri permittat, quæ cedunt in bonum electorum: quibus causis stantibus, fieri non potest quin hæreses oriantur. Vnde & ex rebus contingentibus, quæ à suis causis liberè & contingenter oriuntur, secundùm successiones temporũ vsq; in finem seculi constituitur propositio necessaria. quemadmodum si dicam: Necesse est homines comedere, bibere, generare, seminare, plantare, & tamen nullus homo necessariò comedit, bibit, plantat, & seminat: queadmodum declarat Origenes in homilia suprà dicta. Iam si dixeris: Apostolus necessitatem illam essendi hæreses, significat esse propter finem, vt qui probati sunt (inquit) manifesti fiant. Videtur igitur hæc necessitas declaranda ex suppositione finalis causæ potius, quàm efficientis, quemadmodum si dicam necesse est medicinas esse, vt qui ægroti sunt sani fiant. Respondeo: Malitia hæresum à sua causa, non per se, sed per accidens & occasionem est ad finem talem. Neque enim hæretici hanc suam hæresim ad illum finem ordinant, neque Deus hæreses fieri vult propter talem finem: sed permittens hæreses esse per malas hominum voluntates, etiam illas facit esse vtiles & proficere in salutem electorum. Proinde & diligenter annotauit Chrysostomus coniunctionem, vt, in sententia illa apostolica, non finalem causam, sed euentum designare vt sensus sit, necesse est hæreses in mundo esse, ita vt qui probati sunt manifesti fiant. Hactenus de necessitate & impossibili in sacris literis. Christus cùm ex discipulis suis interrogasset: Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? Et illis respondentibus: nihil. Continuò secutus adiecit: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Sermo scripturæ ambiguus est, tum propter variam acceptionem verbi tollat, quod vno modo potest intelligi acceptum, pro secum deportet, altero modo pro abijciat, & venundet: tum propter incertitudinem accusatiui casus subintellecti in verbo, non habet: vbi incertum est, an hoc pacto debeat oratio impleri, qui non habet, supple sacculum & peram. an potius hoc pacto: qui non habet, supple gladium. Geminus ergo emergit illius scripturæ grammaticalis sensus. Vnus, agnoscitis hactenus vobis nihil defuisse, sed ego dico vobis nunc, qui habet sacculum vel peram, tollat, id est, abijciat, venundet, vt scilicet distracto precio

Margin notes: Iohan. 12. f — Eccle. 31. b — Exponit textũ 1. Cor. 11. — 1. Cor. 11. — Exponit textũ Luc. 22. d

Margin letters: A, B, C, D

A precio gladium emat: & qui non habet sacculum vel peram vendendam, vendat tunicã suam, & emat gladium. Secundùm hunc sensum Christus non de portando sacculo & pera, sed de solo gladio deinceps portando est locutus, ita vt velit etiam sacculum, & peram, & tunicam, si necesse fuerit, venũdari potius, quàm carere gladio. Alius sensus est, nunc qui habet sacculum tollat, id est, secum portet, similiter & peram: & qui non habet, supple gladium, vendat potius tunicam suam, & emat gladium. Secundùm hunc sensum Christus, non solùm de habendo gladio, sed & de sacculo & pera portandis locutus est. Prior sensus cuidam expositori adeò placuit, vt secundum prorsus tanquam ridendum, & à Christiana philosophia alienum, abijciat. Verùm si ratione iusta pensemus, videbimus istum non esse sensum à veritate doctrinæ Euangelicæ alienum: præsertim cùm & veteres patres, Chrysostomus, Basilius Magnus, Beda, cæterique nonnulli intel-
B lexerunt posteriorem hunc sensum, Christum videlicet sermonem illum pronunciasse non solùm de gladio, sed & de pera, & sacculo portando: & par ratio ex cohærentia scripturarum videatur esse de portando sacculo & pera, & de portando gladio. Quemadmodum in portando gladio non est carnalis inspicienda litera, vt videlicet Apostolis intelligatur Christus dedisse præceptum vendendo corporali vestimento, ad emendum corporalem gladium, sed consyderanda est locutio hyperbolica, seu parabolica, secundùm sensum & voluntatem Christi loquentis. Ita & in portando sacculo & pera oportet verbum Christi non ad crassam literam accipere. Relinquatur igitur nobis hac in re geminus sensus, & cùm vterque sit pius & catholicus, satius est nobis neutrum tractare contumeliose aut irreuerenter, præsertim cùm Christus huiuscemodi verbis, neque præceptum vl-
C lum, neque consilium dare voluerit aut de sacculo vel portando, vel abijciendo, aut de tunica vendenda, & de gladio emendo, aut de cibis & pecunijs, & de armis defensoris procurandis. Quandoquidem nec gladij multi sufficerent Apostolis nudis & inermibus contra Iudæorum & principum huius mundi tyrannidem: sed prænunciare voluit instare tempora, sub quibus & indigerent huiuscemodi adminiculis, & relaxatus esset rigor prioris legis eis datæ. Lucæ 10. De non portando sacculo, pera & baculo, manifestum est & in rebus alijs, Christum primitus dedisse præcepta quædam, quæ postea relaxauit, qui prius dixit: In viam gentium ne abieritis. post resurrectionẽ dixit: Ite, & docete omnes gentes. Non ergo iubere voluit Christus Apostolis, vt deinceps in peris & sacculis thesaurizarent, vt gladios, lanceas, clypeos, cæteráve arma ad bellandum præpararẽt: sed denunciare voluit illis futurorum periculorum necessitates, tanquam dicat: Hactenus me præsente non defuit vobis quicquam congruum seruandis corporibus
D vestris, cùm omnia vobis in pace affluxerint abundè: iam deinceps non sic vobis nihil deerit, non tali pace fruemini, sed grauis erit vobis vita inter hostes, qui etiam alimenta necessaria non administrabunt, sed & in mortem ducent propter nomen meum, ita vt etiam si velitis seruare vitam, opus sit sacculis, peris & gladiis. Quamobrem hac in re non est quòd indignè tractentur expositores, docentes Christum huiuscemodi verbis subindicasse laxatum esse prioris legis rigorem, de non portando sacculo & baculo, & ea quæ vsque ad id temporis vetita fuerant Apostolis, facta esse pro loco & tempore eis licita, propter necessitates: quibus occurrentibus, astringerentur etiam legis naturæ vinculis secum interdum portare cibaria, & defensorium quendam gladium aut baculum: non quòd velit eos de his rebus prospiciendis esse solicitos hominum more, sed ne post hac, vt Theophylactus exponit, toti pendeant à præsidio Christi, qui hactenus eos non secus ac pueros curæ habuit. Hunc sensum sunt qui sic explanent: Olim cùm misi vos sine sacculo & pera, nihil vobis defuit, non victus, non vestitus: post hæc durio-

Tacitè notat Erasmum.

Christus non præcipere, sed prædicere voluit.

Theophyla.

II. TRAC. ra imminent tempora, quibus huiuſcemodi auxiliis indigebitis propter odiũ nominis mei, dum ego ipſe relinquar cum iniquis deputatus. Hactenus nec fames, nec perſecutio propter nomen meum contigit, ſed cuncta ſatis proſperè affluxerunt vobis euntibus ſine pera & ſacculo: nunc autem vobis prædicaturis nomen meum, inſtant tempora famis & perſecutionis. Vnde & iuxta Baſilij ſententiam, Christus hæc verba non iubendo, ſed futura prædicendo locutus eſt. Sæpius enim ſcriptura vtitur imperatiua ſermonis ſpecie loco prophetiæ. In pluribus tamen libris non inueniuntur imperatiua: accipiat, tollat, emat: ſed indicatiua, accipiet, emet, tollet. Quòd ſi quis dixerit, Christum certi myſterij gratia hoc de vendenda tunica, & emendo gladio dixiſſe, cur non & allegoria recipietur in portando ſacculo & pera: vt quemadmodum gladium euangelicum intelligimus, ita & peram euangelicam, & euangelicum ſacculum. Verùm propter allegoriam non oportet contemnere literalem ſententiam, quæ ex ſententiarum cohærentia videtur deſumpta. Neque ex illa ſequitur, quòd Christus aut hortatus fuerit Apoſtolos, aut iuſſerit, ſeu conſuluerit eis portare peram & gladium ad defenſionem ſeu prouiſionẽ alimoniæ, aut relaxauerit præcepta euangelicæ manſuetudinis de non reſiſtendo malo, aut conceſſerit Apoſtolis vel bellare, vel parare arma ad bellandum: tametſi ex eadem conſequens ſit, Christum ſatis indicaſſe, portare ſacculum pro neceſsitate alimoniæ, & gladium ſeu baculum pro defenſione naturæ, non ſemper illicita fore. Iam de varia ſignificatione ſpiritus in ſcripturis ſacris videamus. Spiritus & ventus apud Hebræos (inquit Hieronymus) eodem appellantur vocabulo, ruha. Et pro ſenſu loci, nunc ſpiritum, nunc ventum ſolemus accipere. Spiritum autem non pro vento acceptum, nunc angelum bonum, nunc angelum malum, nunc animam hominis ſolemus intelligere, vt in oratione Saluatoris: In manus tuas pater commendo ſpiritum meum, id eſt, animam meam. Auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Ecce vniuerſa vanitas & afflictio ſpiritus. Vnde Origenes: Sicut in epiſtola ad Romanos diuerſæ ſignificantur leges ſub vno legis vocabulo, & diuerſæ mortes ſub vna mortis appellatione: ita & in eadem epiſtola diuerſos videmus ſpiritus ſub vno nomine ſpiritus indicari. Capite 8. ad Romanos nomen ſpiritus ſuprà ſexies & decies repetitum, ſemper pro ſpiritu ſancto accipitur, prǽterquàm in eo loco, vbi dicitur: ſpiritui noſtro. Orationes de ſpiritu ſancto illic legimus: Lex ſpiritus vitæ. Secundùm ſpiritum ambulamus. Qui ſecundùm ſpiritum ſunt, quæ ſpiritus ſunt ſentiunt. Prudentia ſpiritus, pax & vita. Vos in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Spiritus viuit propter iuſtificationem. Viuit inquam, id eſt, nos viuere facit, aut vitam nobis præſtat, aut nobis vita eſt: vnde in Græcis pro viuit, eſt vita. Sic habet Ambroſij textus. Sic & Hilarius, Athanaſius, & Auguſtinus interpretantur. Secundùm noſtram ergo æditionem exponitur: Spiritus ſanctus viuit, ſupple, in nobis. Vnde ſequitur apud Paulum: Quòd ſi ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, &c. Item: Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis. Quicunque ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, primitias ſpiritus habentes. Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram. Spiritus ingemiſcit pro nobis. Spiritus deſiderat & poſtulat pro nobis. His omnibus in locis ſpiritus intelligitur pro ſpiritu ſancto acceptus, qui habitat in nobis ad adiuuandum imbecillitates noſtras, qui per omniũ iuſtorum labia ſonat, qui & pro vniuſcuiuſque neceſsitatibus ipſum clamorem cordium ad Deum in ſingulis formans congrua ratione poſtulare, ingemiſcere, & orare in nobis dicitur, quia ipſe operatur in nobis vt hæc faciamus. Proinde idem ſpiritus ſanctus dicitur ſpiritus timoris, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus fidei, charitatis

Margin notes: Baſilius. — De ſignificatione nominis Spiritus in ſcripturis. — Pſalm. 30.b — Pſal. 103.d — Eccl. 1.c — Origenes. — Rom. 8 — Rom. 8.

A B C D

A ritatis & pacis. In eodem verò cap.8. cùm dicit: Ipse spiritus reddit testimonium CAP. I.
spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Manifestum est ex ipso sermone, spiritum nostrum accipi non pro spiritu sancto, sed pro nostro animo. Videtur quoq; spiritus pro animo nostro accipi, cùm dicitur: Corpus mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationē. Verùm huic expositioni non conueniunt, neque codices Græci, neque prædictorum sanctorum interpretationes, quemadmodum iam patuit. Sic apud Apostolum ad Galatas 5. dicentem: Caro Galat.5.e
concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: credimus spiritū accipi pro sancto spiritu, propterea ꝙ illic dicitur: Spiritu ambulare, spiritu duci, spiritu viuere: & fructus spiritus esse charitatem, gaudium, pacem, patientiam. Spiritus sanctus in nobis concupiscit aduersus carnem, dum facit spiritum nostrum aduersus carnem concupiscere. Proinde non multum refert, si quis dixe-
B rit illic spiritum accipi pro spiritu humano, siue hominis animo, qui per spiritum sanctum inhabitantem factus iam est spiritualis, cœlestia amplectens, crucifigens carnem cum vitiis & cōcupiscentiis suis. Sic Diuus Hieronymus docet animam Hieronym.
simul esse carnem & spiritum, id est, carnalem & spiritalem, secundùm diuersas in ipso leges, hoc est, secundùm legem mentis, quæ est lex Dei seu lex fidei & charitatis, & secundùm legem carnis. De significatione nominis spiritus in sacris literis positi, tractat Augustinus copiose 13. De Ciuitate Dei, primùm tradens differentiam inter duo nomina Græca, pnoen & pneuma, dicens: Quod Græcè pnoe Aug. de ciuitate Dei ca.14.d
dicitur, Latini aliquando flatum, aliquando spiritum, aliquando inspirationem vel aspirationem, aliquādo etiam animum sunt interpretati: pneuma verò nunquam, nisi spiritum. siue hominis, de quo ait Apostolus: Quis enim hominū scit 1.Corint.2.c
quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso. Siue pecoris, sicut Ecclesi- Ecclesiast. 3. d
C astes 3. Si spiritus pecoris descendat deorsum in terram. Siue istum corporeum, Psalm.148.
qui etiam ventus dicitur, vt in Psalmo: Spiritus procellarū seu tempestatis. Siue iam non creatum, sed creatorem, de quo dicit Dominus in Euangelio: Deus spi- Iohan.4.d
ritus est. His quippe omnibus, alijsque plurimis testimoniis scripturarum, quantum ad Græcos attinet, non pnoen videmus scriptum esse, sed pneuma: quantum autem ad Latinos, non flatum, sed spiritum. De acceptione autem nominis spiritus in scripturis sacris, idem Augustinus tradit regulam lib.2. ad Simplicianum, Augu. regula de significatione spiritus.
quæst.1. & alijs in locis: Vbicunq; (inquit) spiritus Domini, vel spiritus Dei, vel spiritus Christi, in sacris scripturis sine additamēto inuenitur, spiritus sanctus esse à nullo sensu sano dubitatur: vbicunque verò cum additamento, dicitur esse spiritus Domini malus. vt in lib. Samuelis: intelligitur diabolus, qui spiritus Domini propter ministerium appellatur, malus autem propter vitium. 1.Regum 16.
D Spiritus Domini recessit à Saul, & exagitabat eum spiritus nequam à Domino. Et infrà: Quando spiritus Domini malus arripiebat Saul, tollebat Dauid citharam, & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul, leuiusque habebat: recedebat enim ab eo spiritus malus. Verùm sciendum est, quòd spiritus Domini bonus qui in Prophetis loquebatur, etiam locutus est interdum in malis hominibus, vt in Balaam & in asina eius, in Saul 1.Regum 19. & in Caypha pontifice. Insuper & Iohan.11.
spiritus Dei malus etiam interdum in scripturis secundùm quendam prophetiæ modum Prophetas facit, quemadmodum 1.Regum 18. Post diem autem alterum spiritus Dei malus inuasit Saul, & prophetabat in medio domus suæ. De spiritu verò cùm singulariter dicitur, & non additur vel sanctus, vel Domini, vel Dei, vel Christi, vel aliud, quod ad expresse signandum spiritū sanctum pertinet. Iam olim patres in scripturis sacris exercitati, considerauerūt nomen spiritus semper acceptum pro spiritu sancto. De quo Origenes: Quidam sanè (inquit) ex præ- Regula Orig. de spiritu lib.1
decessoribus nostris in nouo testamento obseruant, quòd sicubi spiritus nomina- Periarchon.

Q tur

A pturæ sacræ consuetudinem, nunquam spiritum peruersum absolutè, sed cum additamento aliquo spiritum nuncupari. Spiritus autem vbicunque solus, & absque aliquo additamento legitur, semper refertur ad bonam partem, id est, ad spiritū sanctum, vt est illud: Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Secundùm hanc considerationem in eo, quod dicitur: Pauperes spiritu, sub nomine (spiritu) videtur spiritus sanctus esse significatus, vt intelligantur esse beati, qui ex spiritu sancto sunt pauperes, hoc est, pusilli & parui in oculis, & in æstimatione sua: qui non in se, non in suis viribus, virtutibus, aut operibus, aut diuitiis, aut in hominibus, sed in Domino Deo confidunt & gloriantur: quàmuis & hic possemus dicere, spiritum non absolutè positum, sed cum additamēto pauperes, quod à paruo appellatum, egestatem quandam indicat. Vnde non erit forsitan absurda interpretatio, si intelligatur spiritu, acceptum pro animo seu spiritu hominis, qui
B sæpe in scripturis nomine spiritus appellatur, vt pauperes spiritu intelligantur, pusilles animo, siue parui, non tumore aut fastu animoso. Sic Isaiæ quinquagesimoseptimo, pro eo quod Hieronymus transtulit, pauperes spiritu, septuaginta transtulerunt, pusillanimes, id est, pusilles animo, non superba animositate tumidi aut inflati. Huic interpretationi congruit doctrina Augustini, homilia festiuitatis omnium sanctorum, & doctrina Bernardi, interpretantis spiritu, id est, spirituali voluntate. Verùm siue sic, siue aliter interpretetur sub eo, quod dicimus, pauperes spiritu, in scripturis sacris intelliguntur humiles, secundùm eam humilitatem, quæ est spiritus sancti opus, quæ & iuxta Diui Bernardi sententiam est duplex: altera cognitionis, altera affectionis. Priore cognoscimus, quòd nihil sumus, & hanc discimus à nobisipsis, & ab infirmitate propria: posteriore calcamus gloriam mundi & diuitias huius seculi. Contrà verò diuites spiritu sunt, qui mul
C titudine diuitiarum suarum gloriantur, qui cupidi sunt honorum & diuitiarum. Fuerunt quidam philosophi voluntariè relinquentes omnia huius mundi bona, contemnentes etiam gloriam eius, sed tamen non pauperes spiritu, quia suis viribus sibi, suam voluerunt constituere iustitiam, arbitrantes suis studijs se fieri iustos & bonos à semetipsis, interim etiam sibi placentes, & sibi viuere cupientes: proinde non secundùm spiritum pauperes. Secundùm præmissam considerationem, spiritus apud euangelistas, & apud Paulum apostolum multis in locis absolutè positus, spiritum sanctum significat, vt apud Iohannem: Quod natum est ex spiritu, spiritus est. Item: Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquā. Verba quæ ego locutus sum spiritus & vita sunt. tanquam dicat: Spiritus rectæ fidei de manducādo carne mea, & bibendo sanguine meo, est qui viuificat, id est, vitam adfert spiritualem seu iustificat. Caro autem, supple, in se accepta seu sum
D pta sine spiritu fidei, quēadmodum vos Iudæi intelligitis, non prodest quicquam. Caro autem cum spiritu fidei accepta, plurimum prodest. Nam panis, quem ego dabo (inquit Christus) caro mea est pro mundi vita. Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Hoc est, verba mea secundùm carnem, sed secundùm spiritum fidei intellecta, sunt verba spiritus viuificantis. Cæterùm supradicta magistrorū regula de spiritu posito sine additamento, est intelligenda consideratione habita ad qualitatem scripturæ, & ad ea quæ præmittuntur & sequuntur. Nam & quibusdam in locis spiritus absolutè positus, non spiritum sanctum, sed aut animam, seu spiritum hominis, aut flatum, seu impetum atque impulsum diuini spiritus indicat. Cùm dicitur: In hoc nolite gaudere, quia spiritus subijciuntur vobis. Spiritus absolutè positus ex prioribus sententijs colligitur, pro spiritu malo acceptus. Item cùm dicit euangelista: Iesus emisit spiritum, non sanctum spiritum, sed animam significauit. Facilè enim intelligitur, quòd emiserit spiritum suum, id est animam, quemadmodum in eo, quod de puella resuscitata

Q ij dicitur:

[Margin notes: CAP. I. — Galat. 6.b — Matth. 5.a Pauperes spiritu. — Isaiæ. 57 — Augustinus. — Bernard. — Duplex humilitas. — Quomodò spiritus absolutè positus significat spiritum sanctum. — Iohan. 3.a — Iohan. 6.g — Eodem. — Luc. 10.e — Matth. 27.f]

II. TRAC. dicitur: Reuerſos eſt ſpiritus eius, facilè accipitur dici de ſpiritu ſeu anima puellæ. A
Neque enim ſpiritus abſolutè dicitur, cùm dicitur ſpiritus puellæ, aut ſpiritus
Pſalm. 54. b / Pſalm. 77. a illius vel iſtius. Saluum me fecit à puſillanimitate ſpiritus, ſupple mei, id eſt, à pu-
ſillanimitate animi mei. Quòd dicitur: Spiritus vadens & non rediens. ſpiritus
abſolutè poſitus, pro ſpiritu ſeu animo hominis accipitur, qui per ſe vadit, tam
à carne in mortem corporis diſſolutione, quàm à ſemita iuſtitiæ in peccatum,
non rediens per ſe ad vitam, non potens videlicet reſuſcitare ſeſe, neq; ad vitam
Matth. 26. d corporis, neq; ad vitam animæ. Item cùm dicit Chriſtus: Spiritus quidem prom-
ptus eſt, caro autem infirma: de ſpiritu ſeu animo hominis videtur loqui, & id
quidem non de cuiuſlibet hominis ſpiritu, ſed de ſpiritu hominis credẽtis, quem
inhabitat ſpiritus ſanctus, quales erant ſpiritus Apoſtolorum. Omnium caro in-
firma, ſed non omnium ſpiritus promptus. Chriſtus non ad eos tunc, ſed ad Apo- B
ſtolos loquebatur, tanquam dicat: Spiritus quidem veſter eſt promptus, ſed caro
eſt infirma. In eo, quod dicitur: Tres ſunt, qui teſtimonium dant in cœlo: pa-
Tractat textũ 1. Iohan. 5. ter, verbum, & ſpiritus ſanctus: & hi tres vnum ſunt. Tres ſunt qui teſtimonium
dant in terra: ſpiritus, aqua, & ſanguis. Manifeſtum eſt, ſpiritum ſanctum in prio-
ri parte nominatum, pro ſpiritu increato acceptum eſſe. In poſteriori autem par-
te, ſpiritum abſolutè poſitum indicare creatum Chriſti ſpiritum, id eſt, animam
Chriſti. Quemadmodum de diuinitate Chriſti teſtimonium dant in cœlo: pa-
ter, & filius, & ſpiritus ſanctus. Pater quidem dicens: Hic eſt filius meus dilectus,
&c. Filius autem de ſemetipſo in transfiguratione aliiſque multis operibus, oſten-
dens potentiam diuinitatis ſuæ. Et ſpiritus ſanctus deſcendens & manens ſuper
ipſum, & inſuper ab illo miſſus viſibiliter in diſcipulorũ corda. Ita tres ſunt, qui
teſtimoniũ dant in terra ſuper vera Chriſti humanitate: Spiritus, id eſt, vera ani- C
ma, quam emiſit in cruce, aqua, & ſanguis fluens de carne eius: & hi tres vnum
ſunt, id eſt, conſentientes teſtimonij vnitate & concordia. Spiritus ergo in ſcri-
pturis pro locorum qualitate intelligitur, vel ſpiritus, id eſt, ſubſtantia incorpo-
ralis, vel donum ſeu operatio, vel impetus ſeu impulſus eius in nobis, tanquam fla-
tus animo hominis inſpiratus, ſiue per bonum, ſiue per malum ſpiritum, vel ho-
mo per ſpiritum Dei iam factus ſpiritualis corde, vel anima, vel ventus accipitur.
Pſalm 47. b & 10 b Ventus: In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis. Et alibi: Spiritus procel-
Pſalm. 103. a larum. In eo quod dicit Propheta: Qui facis angelos tuos ſpiritus, & miniſtros
tuos ignem vrentem: Spiritus (inquit Auguſtinus) appellat ſpirituales ſeu ſpiri-
Iohan. 3. a tu cœleſtes. In eo quòd dicitur: Spiritus vbi vult ſpirat. Spiritum iuxta Chryſo-
ſtomi, Cyrilli, & Theophylacti ſententiam, accipit Chriſtus pro flatu huius aeris,
vt ex huius efficaciſsimi flatus impetu cognoſcas efficaciam diuini ſpiritus. Pro D
operatione, inſpiratione, impetu, impulſu, ſeu effectu ſpiritus, ſiue boni, ſiue ma-
1. Cor. 14. c li, multis in locis accipitur ſpiritus, veluti cùm dicit Apoſtolus: Æmulatores ſpi-
rituum. Sic & in ſcripturis appellatur impiis immiſſus ſpiritus vertiginis, ſpiri-
tus erroris, ſpiritus zelotypiæ. Sic ſpiritum huius mundi Theophylactus inter-
pretatur humanam ſapientiam, ſecundùm quam arbitrantur Philoſophi huius
mundi, omnia eſſe ſtulta, quæ probari ratione non poſſunt, nolentes admittere
quicquam per fidem & credulitatem, æſtimantes ſibi ſufficere ad iuſtitiam, le-
Hieron. ad Hedibiam, q. 11. gem naturæ per lumen rationis internæ. Sic Hieronymus tractans verba Apo-
ſtoli 1. ad Theſſalon. 5. Spiritum nolite extinguere. Et infrà: Integer ſpiritus ve-
Spiritum extingui. ſter, & anima, & corpus, ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſerue-
tur. Hoc in loco (inquit) non ſubſtantiam ſpiritus ſancti, quæ non poteſt interi-
re, quæ neque inſtar flammæ extincta deſinit eſſe, ſed gratias eius donationeſque
accipimus, quæ noſtra vel virtute, vel vitio & accenduntur in nobis, & extingun-
Theophylact. 1. Theſſ. 5. d tur. Sic & Theophylactus interpretatur hoc in loco: Spiritum nolite extingue-
re, id

A re, id est, gratiam sancti spiritus, vt integer spiritus vester, id est, donum, quod per spiritum sanctum iam accepistis. Neque tamen absonus erit intellectus, accipiendo spiritum pro ipso spiritu sancto, interpretando eum extingui, aut conseruari non in se, sed in nobis, dum repellimus vel innitamus illum. At verò Augustinus in libro ad Victorem Vincentium: Apostolus spiritum hoc in loco, non ipsam animam, sed aliquid eius vocat, hoc est, ipsum lumen rationis internæ, qua ratiocinamur, intelligimus & sapimus. Quemadmodum & illic accipi potest: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Vnde anima est tanquam in medio constituta inter hunc spiritum & carnem, seu carnis appetitum, quemadmodum & in medio constituitur inter spiritum sanctum suggerentem ad ea, quæ Dei sunt, & carnem innitantem ad ea, quæ mundi sunt. Rursus sunt quædam scripturæ loca, in quibus ambiguum est, an pro natura spirituali, an pro

CAP. I.

Vide August. lib. 6. contra Iulianum Pelagianum ca. 5

Galat. 5. e

B effectibus illius, an pro vento, an in bonam, an in malam partem spiritus accipiatur. Quæ sanè loca variè proinde à patribus interpretantur, quemadmodum recitat Hieronymus tractans illud: Et vidi, & ecce spiritus turbinis procedebat ab aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens. Spiritus, inquit, hic ab aliis in bonam, ab aliis in contrariam partem accipitur. Sunt qui dicunt in toto cap. 14. 1. ad Corinthios, acceptum esse spiritum pro spiritu vocali, intelligentes Apostolum illic pro eodem accipere, loqui spiritu, & loqui lingua. Iste enim spiritus vocalis loquitur mysteria, & orat etiam, cùm mens nostra sine fructu est, non intelligens, quid huiuscemodi spiritus seu lingua loquatur. Tali spiritu homo mysteria loquitur, tali spiritu orat, tali spiritu quisque habens scientiam linguæ, seu idiomatis, loquitur, vtiturq; officio doni linguarum. Talis spiritus subiectus est Prophetis, quippe in quorum potestate est ipso vti, & non vti, tacere & loqui: secun-

Hiero. in cōm. super Ezechielem cap. 1.

1. Cor. 14.

Quid sit loqui lingua.

C dùm quem sensum expressus est illic & sermo apostolicus: Spiritus Prophetarũ subiecti sunt Prophetis. Talium spirituum vocalium æmulatores erant Corinthij, desiderantes his spiritibus loqui varijs linguis. Qui loquitur lingua (inquit Apostolus) non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit seu intelligit, sed spiritus loquitur mysteria. & qualis sit ille spiritus, quibusdam interpositis indicat. Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Tanquam dicat: Qui solùm spiritu vocali seu lingua loquitur, absque prophetia videlicet, seu interpretatione vocum & rerum non hominibus loquitur, quibus aut lingua aut res est ignota: sed Deo qui scientiam habet vocum à nobis non intellectarũ, Nemo enim audit, id est, nemo intelligit. Audire in scripturis pro intelligere, patet ex verbo Christi: Qui habet aures audiendi, audiat. Sed spiritus meus vocalis loquitur mysteria etiam à me non intellecta. Vnde & postea subdit: Si orem

1. Cor. 14. f.

1. Cor. 14. a

Eodem.

Luc. 8. a

D lingua, spiritus meus orat, hoc est, si lingua solùm orem, spiritus meus vocalis orat quidem, pia verba sonans: sed mens mea est sine fructu spiritualis intelligentiæ earum rerum, quæ voce proferuntur. Ex quibus cõsequens est, apud Apostolum idem esse, orare spiritu, & orare lingua: psallere spiritu, & psallere lingua: benedicere spiritu, & benedicere lingua. Vnde hanc posteriorem sententiam exponens Ambrosius: Si benedixeris, inquit, spiritu, hoc est, si laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus. Secundùm interpretationem hanc, spiritus per omnem locum huius capituli acciperetur pro vocali spiritu, id est, pro spiritu quo vox formatur, quo & quisque per linguam loquitur. Vera quidem est hæc expositio, veræq; sententiæ ex doctrina apostolica illic tradita consequentes, sed non videntur expressæ secundùm vires & significationes sermonum Pauli, qui ab initio cap. 12. vsq; in finem cap. 14. inter sese comparat dona spiritus sancti, intimans nobis quænam sint charismata spiritus sancti præstantiora: qui & postquam in cap. 13. demonstrauerat inter eadem dona, charitatem summum tenere locum,

Ambrosius.

 deinceps

II. TRAC. deinceps in capite sequenti, donum linguarum cum dono prophetiæ conferens, A
ex aduerso statuit & proponit vtriusque doni officia, ostendens donum prophetiæ longè esse præstantius, quàm alia dona, & præsertim quàm donū linguarum.
1. Cor. 14. Æmulemini (inquit) spiritualia, magis autem vt prophetetis, hoc est, post charitatem æmulemini spiritus sancti dona: sed magis donum illud quo valeatis pro-
Propheta & prophetare variè accipi. phetare, per prophetiam intelligens interpretationem scripturarum. Sciendum est enim, quòd voces, Propheta & prophetare, variè in scripturis accipiuntur. Prophetæ nunc appellantur hi, qui futura, quæ nesciuntur, prædicunt: nunc, qui hymnis & canticis psallunt Deo: nunc, qui Prophetas, aliasque sacras literas explicant, exponunt, & interpretantur ad ædificationem audientium. Apostolum autem accipere verbum prophetare hoc pacto, manifestum est ex processu textus: Qui prophetat, hominibus (inquit) loquitur ad ædificationem, exhortati- B
Eodem. onem & consolationem. Et infrà palàm per verbum, interpretatur, explicat sensum: Qui lingua (inquit) loquitur, oret vt interpretetur. Et postea etiam prophetiam appellat, interpretationem, & Prophetam interpretem: intelligens per interpretationem non tam actum, quàm ipsum donum interpretandi. Cùm conuenitis (inquit) vnusquisque vestrum habet doctrinam, habet apocalypsim, habet linguam, habet interpretationem, omnia ad ædificationem fiant. Propheta (inquit Ambrosius) interpretes dicit scripturarum. Sicut enim Propheta futura prædicit, quæ nesciuntur: ita dum hic scripturarum sensum (qui multis occultus est) manifestat, prophetare dicitur. Ex his consideratis videntur nobis sententiæ apostolicæ magis cohærere, si per spiritum in singulari numero accipiamus ipsum spiritum sanctum, aut spirituale donum eius. Per spiritus autem in numero plurali, ipsa dona spiritualia, nobis eodem diuino spiritu afflata, inspi-
Orare spiritu. rata, seu indita. Sic & vos, quoniam æmulatores (inquit Apostolus) estis spiri- C
Orare mente. tuum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite vt prophetetis. Æmulatores spirituum,
Theophylact. id est donorum spiritualium, hoc pacto interpretatur Theophylactus: Si benedixeris spiritu, hoc est, si spirituali gratia per linguam laudem dixeris, &c. Item: Spiritus meus orat, hoc est, gratia quæ linguam agitat. Parum autem refert, siue spiritum pro ipsa persona spiritus acceperis, siue pro dono eius. Nam & manifestum est, interdum effectus nominibus causarum appellari. Sic & Ambrosius tractans illud: Si orauero lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.
1. Cor. 14. Spiritus (inquit) qui datur in baptismo, scit quid oret animus, dum loquitur, aut perorat lingua sibi ignota: mens tamen, quæ est animus, sine fructu est. Ideo qui loquitur lingua, id est, qui donum linguarū vel habet, vel habere desiderat, oret vt interpretetur, hoc est, vt donum accipiat interpretandi, quo studium eius pro- D
ficiat cæteris. Sic benedicere spiritu, est laudem per spiritum sanctum loqui lingua ignota audientibus. Secundùm vtranque interpretationem oportet concordare in eodem capite sententias, quæ inter se pugnare videntur. Primùm dicit: Qui spiritu loquitur, semetipsum ædificet. Deinde paucis interpositis dicit: Si orem lingua, spiritus meus orat: mens autem mea sine fructu est. Tandem ait: Cæterùm si benedixeris spiritu, idiota nescit quid dicas. Tu quidē bene gratias agis, sed alius non ædificatur. Quomodo ædificat semetipsum is, cuius mens sine fructu est: cuiusmodi est mens eius, qui lingua loquitur quod non intelligit. Con-
Ambrosius. cordat autem hæc Ambrosius hoc pacto: Apostolus (inquit) cùm dicit, Cæterùm si benedixeris spiritu, &c. tu quidem bene gratias agis. Item: Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat. Hæc (inquit) de illo Apostolus dicit, qui cognita sibi lingua loquitur, qui sanè per id, quod solus scit quod loquitur, se solum ædificat. Cùm autē dicit: Si orauero lingua, mens mea sine fructu est. de eo dicit, qui loquitur lingua sibi ignota, sicut assolent Latini homines Græcè cantare, oblectati

sono

A sono verborum, nescientes tamen quid dicant. Hæc Ambrosius. Veruntamen CAP. I.
mentes eorum, quæ in Ecclesia Latina canunt Psalteria & orant, non intelligentes verborum sensus, non esse prorsus sine fructu, dum desiderijs & suspirijs rapiuntur in ipsarum orationum finem, hoc est, in ipsum Deum, tanquam saluatorē, aut protectorem, aut propitiatorem, dicetur in alijs libris latius. Ex his ergo patet apostolum Paulum in supra dicto loco discrimen ponere intra officia doni linguarum, & doni prophetiæ, explicans vtriusque doni officia: Prophetiæ quidem per hęc verba, quæ sunt prophetare, interpretari, loqui audientibus ad ædificationem, ad exhortationem, ad consolationem, mente seu in sensu loqui, orare, benedicere, gratias agere ad ædificationem aliorum. Doni autem linguarum officia expressit per hæc verba, quæ sunt loqui lingua seu spiritu, orare spiritu, orare lingua, benedicere spiritu, benedicere lingua, seu gratias agere spiritu: in-

Orans oratione non intellecta.

B telligens eum loqui lingua seu spiritu, qui absque interpretatione ex spiritu sancto loquitur varijs linguis, aut pia & sancta verba profert. Insuper patet, quòd sic loqui aut orare, aut benedicere spiritu, bifariam accidit: vno quidem modo, dum is qui loquitur, orat, aut benedicit spiritu, intelligit id quod dicit: & tum loquens lingua seipsum ædificat, sed non ædificat audientes, nisi & interpretetur, volens vti prophetiæ dono. Altero autem modo, cùm is, qui aut loquitur, aut orat spiritu, non intelligit: & tunc mens est sine fructu spiritualis refectionis, orientis ex sensu eorum quæ proferuntur. Amplius autem sciendum est, quòd nonnihil est obscuritatis & difficultatis propter verba modi imperatiui, quę ambiguum faciunt sensum, propterea quòd eadem verba in sacris literis non semper habent significationem imperij, sed interdum significationem desiderij aut consilij, interdum neque præcepti, neque desiderij, neque consilij, sed iræ & indignatio-

De verbis imperatiui modi

C nis, interdum verò prophetiæ seu vaticinij. In eodem loco dicit Apostolus Paulus: Alligatus es vxori, quærere noli solutionem: solutus es ab vxore, noli quęrere vxorem. Vbi manifestum est, harum sententiarum priorem pertinere ad præceptum, contra quod non licet facere: alteram ad consilium. Nam & de hac continuò adiecit: Si autem acceperis vxorem, non peccasti. Si nupserit virgo, non peccat. De priori sententia dicit ibidem: His qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, virum non dimittere vxorem. Quod dicit ibidem Apostolus: Propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat. quidam dicunt habere significationē imperij. His enim (inquiunt) qui sibi permissi, ruituri essent in fœdum aliquod libidinis genus, imperat Apostolus, vt potius ducat vxorem. Contrà verò sunt, qui dicunt sermonem Apostoli esse permissiuum, non imperatorium, vt exponatur: habeat, id est, habere liceat. Nobis autem videtur

1. Cor. 7. a

D Apostolus esse locutus, non de ducenda vxore: nam paucis interpositis de non nuptis & viduis subiungit, bonū esse sic permaneant: sed de vxore iam ducta non dimittenda. Quòd si velimus etiam de ducenda vxore applicare, quemadmodum Diuus Thomas interpretatur, & veteres multi, non imperādo loquitur Apostolus, sed quid liceat ad vitandum fornicationem. insinuando: neque cogitur quis necessitate præcepti ducere vxorem, propterea quòd castitas virginalis, aut cœlibatus sit Dei donum. Nam & iuxta Paulum apostolum ibidem: castitas coniugalis est Dei donum, fides insuper, humilitas, patientia, & mansuetudo sunt Dei dona: sed in huiuscemodi vnusquisque (inquit ibidem Ambrosius) iuxta votum suum Dei donum habet, vt si velit, ipsius Dei nutu possibilitatem consequatur. Sapiens, sciens continentiam esse Dei donum, adijt Dominum, & precatus est illum ex totis præcordijs suis. Item quod dicit Christus: Nolite portare æs in zonis vestris, exponit Augustinus, Christum non præcipiendo, sed permittendo dixisse. vt sit sensus: Permitto vos ire sine auro & argento, quia expensæ debentur vo-

Thomas.

Ambrosius.

Sapient. 8. d

Aug. de cōsensu euāg. & cōtra mendaciū cap. 1. 5.

Marc. 6. b

II. TRAC. bis à populo. Dignus est enim operarius mercede sua. Vnde Paulus hoc non seruauit. Deinde & Christus ipse loculos habuit, quibus necessaria emeret. Quod dicit Propheta: veni ad liberandum nos Domine Deus virtutum. Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Osculetur me osculo oris sui. vox erat Ecclesiæ veteris legis, aduentum Christi in carne assiduè desiderantis. Quod & in Psalmo 108. Christus dicit: Constitue super eum peccatorem, diabolus stet à dextris eius. Fiant nati eius, fiant contra Dominum semper. & reliqua quæ sequuntur, accipienda sunt tanquam dicta non execrantis aut maledicentis affectu, sed prædicentis seu annunciantis spiritu: neque enim Christus optauit malum inimicis suis. Et hæc sic se habere patet ex Hebraica veritate, quæ loquitur per futurum modi indicatiui: Constitues (inquit) super eum peccatorem, & diabolus stabit à dextris eius. Sic quod Isaias secũdùm veritatem Hebraicam loquitur per verba imperatiui modi: Auribus audite, & nolite intelligere. Excæca cor populi huius: hoc in noua lege Euangelistæ recitauerunt per futurũ indicatiui, dicentes: Auribus audietis, & non intelligetis. Et quod apud Zachariam Deus pater loquitur per verbum imperatiui modi ad frameam seu mucronem: Framea suscitare super pastorem meum. Christus apud Matthæum significat scriptum esse: Percutiam pastorem, & dispergentur oues. cùm tamen in Zacharia tam apud septuaginta, quàm apud Hebræos hæc sint scripta per verbum modi imperatiui. In Canti. dicitur: Si ignoras te, ô pulchra inter mulieres, abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hedos tuos. Duo illic verba modi imperatiui, abi & pasce, verba sunt Dei non præcipientis, neque suadentis bonum aliquod, sed permittentis, & quasi pœnam peccati prænunciantis, ac comminantis, tanquam dicat: O pulchra inter mulieres, si ignoraueris temetipsam conditam esse ad imaginem & similitudinem Dei, vt illo solo fruaris, recede à me, à societate mea, & abi post vestigia gregum, id est iam non digna es loco pascuæ meæ, sequere vestigia gregum tuorum, id est, hominum carnaliter viuentium, & pasce iam non agnos & oues, sed hedos à sinistris statuendos. Item in sermonibus Prophetæ: Vouete, & reddite Domino Deo tuo. Primùm scilicet vouete, non ex authoritate iubentis est (inquit Augustinus) sed ex animo consulentis. Alterum autem quod addit, reddite, iam ex authoritate est imperatùs. Et hoc apertè scriptura docuit. Si votum voueris Domino Deo tuo, non tardes reddere. Indicans vouere esse libertatis, reddere autem necessitatis. Iam de viribus præpositionum: in, à, ab, de, ex, per, & similium dictionum obiter pauca videamus pro intellectu scripturarum. Propter ignorantiam virium ac modorum significandi harum dictionum multi errauerunt à verò scripturarum intellectu. In multis scripturæ locis diuinis, sermo videtur discrimẽ ponere inter præpositiones: ex, per, & in. Ad Romanos 11. Quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum. Item 1. ad Corinth. 8. præpositiones: ex, per, & in, diuersas designantur habere significationes: Nobis (inquit Paulus) vnus est Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo. Nobis vnus est Christus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum. Insuper præpositionem ex, aliam habere vim significandi, quàm præpositionem à, vel de, ex Grammatica est manifestum. Siquidem aliud significamus, dicentes: Audiui aut locutus sum hoc de te. aliud verò dicentes: Audiui vel locutus sum hoc ex te, aut à te. Nam priori oratione significo te esse, de quo mihi aliquis locutus est, de quo vel audiui aliquid ab alio dici aut recitari. In posteriori autem sermone significo te esse principium & causam, ex qua, vel à qua, aut locutus sum, aut audiui quicquam Sic & Hieronymus discrimen ponit inter orationes: Dominus Deus locutus est ad Oseæ prophetam, & Dominus Deus locutus est in Oseæ propheta. Amplius autem manifestum est præpositionem in, non in

Marginalia: Psalm. 79. a; Psalm. 84. a; Cant. 1. a; Isaia 6. c; Act. 28. f; Matth. 26.; Zach. 13. c; Cant. 1.; Psalm. 75. b; Eccle. 5. a; De viribus præpositionum.; De præpositionibus ex, per & in, &c.; Hiero. in cõm. super Osè. ca. 1; A; B; C; D

A in omnibus scripturæ locis eandem habere vim, neque item præpositionem per, CAP. I.
neque præpositionem ex, neque præpositionem de, neque præpositionem, à vel ab. Aliud significat in, cùm dicit scriptura: In sanguine Christi salui sumus ab ira Dei. Aliud cùm dicit: Donec formetur Christus in vobis. Aliud cū dicit: Omnia Rom. 5. d
in gloriā Dei facite. Aliud: Omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi facite. Gala. 4. c
Item aliud significat ex, cū dicit: Auferte malū ex vobisipsis. aliud cùm dicit: Vnus 1. Cor. 10. e
est Deus, ex quo omnia. Vnde & occasione harum dictionū diuersimodè cōsigni- Colos. 3. e 1. Cor. 5. a
ficantium, hauserunt hæretici occasionem quarundam suarū hæresium, definien- 1. Cor. 8. b
tes in diuinis personis naturarū diuersitatem, sumentes suorū errorum seminaria à rebus externis, & à philosophis huius mundi. Proinde etsi hoc in loco non contendimus docere artem Grammatices, non tamen existimare debemus esse absurdum, istarum dictionum varias proprietates, ac distinctiones quasdā ex transcur-
B su eatenus tradere, quatenus ad intelligendas sacras literas attinent. Nam & id fecerunt sancti patres: Basilius, Hieronymus, Augustinus, nonnullorum vocabulo- Basilius.
rum vires docētes, etiam in libris res diuinas tractantibus. Basilius in libro de spi- Augustinus.
ritu sancto, de præpositionibus: ex, in, per, cum, nonnulla disseruit. Augustinus in libro de natura boni aduersus Manichæos, inter esse ex Deo, & esse de Deo ponit differentiam. Magna ex parte scripturarum difficultates oriuntur ex vocabulorum & orationum ambiguarum ignorantia. Insuper & aliarum scientiarum authores suis in libris passim dictionum & orationum significationes sunt interpretati extra Grammaticam artem, etiam in scientiis rerum: quemadmodum patet considerantι physicam & metaphysicam Aristotelis. De prepositione in, Aristo- De præpositione in.
teles in 4. Physicorum, volens ostendere quonam modo res sint in loco, & in tempore, octo tradit modos, quibus aliud dicitur esse in altero. Considerauit quidem
C ille diuersas significationes illius præpositionis in, subseruientis verbo esse, sed & aliis quibusdam verbis iuncta præpositio illa, alias forsitan etiam habet significādi vires. Vnde frequens est in scripturis sacris huius præpositionis vsus. Ad Eph. 1. Ephes. 1.
sub eodem sententiarum contextu præpositio hæc supra sexies aut decies repetita, non eandem habet vbique significationem: Benedixit nos (inquit) in omni benedictione, in cœlestibus, in Christo, sicut elegit nos in Christo ante mūdi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius, in charitate, qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum in ipsum, secundùm propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius in remissionem peccatorum. En vides, in, præpositionem toties repetitam. In omni benedictione, in cœlestibus, in Christo, in ipso, in conspectu, in charitate, in adoptionem, in
D ipsum, in qua, in dilecto filio, in quo, in remissionem peccatorum. Aliter accipitur in, cùm dicitur: in omni benedictione. aliter, cùm dicitur: in Christo. aliter, cùm dicitur: in conspectu eius. aliter, cùm dicitur: in adoptionem filiorum, & in ipsum. Significationes, Secundùm quas res aliqua dicitur esse in altero, aut sicut in toto suo est pars, aut sicut aliquid est in multitudine aliqua, id est, sicut aliquid inter multa, vel ex multis est, aut sicut in subiecto suo est accidens, aut sicut in loco, vel tempore, ex se sunt vulgares & manifestæ. Interdum in, designat casum, cui subseruit esse instrumentum, veluti cùm dicit scriptura: Domine si per- Luc. 22. e
cutimus in gladio. Circumcidit in cultris petrinis filios suos. Interdum verò designat formam, seu finem operationis, quemadmodum dicimus: Præuenit nos Deus in donis suis. Et secundùm vtrunque modum, prępositione illa sublata non mutatur sententia. Vnde Augustinus: Præpositio in, interdum adijcitur iuxta Aug. hom. de
idioma Hebraici sermonis: quæ prætermissa si fuerit, nihil refert ad sensum. verb. Domini.
Quemadmodum dicit Apostolus: Benedixit nos Deus in omni benedictione spirituali,

II. TRAC. rituali, hoc est omni virtute spirituali benedixit nos. Interdum autem, esse in, designat mirabilem quendam inessendi modum, secundùm quem loquitur Christus Iohannis 14. Ego in patre, & pater in me est. Pater in filio, quia totum id quod est pater, videlicet diuina essentia, seu natura est in filio, imò est & ipse filius. Sic & ipse filius in patre & in spiritu sancto, propter naturæ vnitatem. Neque aliam habet præpositio significationem, cùm dicitur pater esse in filio, & cùm filius dicitur esse in patre, aut spiritus sanctus in patre & in filio: quia non aliud significatur, quàm tres illas personas inter se discretas, esse sibi consubstantiales. Et iste est singularis quidam inessendi modus, in creaturis non reperibilis, quem nō cognouit vllus huius mundi philosophus. Interdum verò significat casum, cui subseruit, esse causam aut primā aut mediam: & non inepta erit interpretatio facta per prepositionem, per, quemadmodum in loco supradicto. Apostolus cùm dixisset: Benedixit in omni benedictione spirituali, continuò secutus adiecit: in Christo, hoc est, per Christum. Et postea sequitur: Sicut elegit nos in ipso ante mūdi constitutionem. In ipso, id est, per ipsum, tanquam dicat: Sicut benedixit nos, id est, benefecit nobis per Christum, ita & nos elegit per Christum, vt essemus sancti in conspectu eius, id est, coram conspectu ipsius. Gratificauit nos Deus pater in dilecto filio suo, hoc est, nos sibi gratos fecit per dilectum filium suum. Nouissimè locutus est nobis in filio, id est, per filium. Olim locutus est Deus patribus in Prophetis, id est per Prophetas. In semine tuo benedicentur omnes gentes, id est, per semen tuum. Verùm hic ne fallamur in sermone, quo dicimus Deum elegisse nos per Christum, tanquam per mediam causam: sciendum est in eo quod dixit Apostolus: Elegit nos ante mundi constitutionem in ipso, id est, per ipsum, scilicet Christū, vt essemus sancti & immaculati coram ipso. Sermo ille per ipsum Christum, determinat verbum elegit, ratione temporalis effectus inclusi, quem Deus statuit nobis dare per Christum Dominum. Vnde eligere designat sempiternum actum diuinæ voluntatis, proponentis seu statuentis vnumquemque electum, ex Adam in ira Dei ac massa perditionis nasciturum, suo tempore ex huiuscemodi perditionis massa segregare, & id quidem per Christum præuisum & præparatū humano generi mediatorem, id est, propter præuisum ipsius meritum: quemadmodum & ipse ab æterno voluit vnicuique electo dare gratiam primam propter Christi meritum. Eius ergo segregationis, qua quisque iræ filius suo tempore segregatur à massa perditionis, & transfertur in regnum charitatis Christi, est quidem meritū non liberi arbitrij illius, qui segregatur, sed ipsius Christi, per quem vnicuique electo à patre cœlesti gratia & remissio peccatorū datur. Eius autem quod est gratiam & remissionem peccatorum dari nobis per Iesum, seu per ipsius Iesu meritum, nulla est alia causa media, nullum est aliud meritum: sed hoc fit secundùm beneplacitum diuinæ voluntatis, talem mediatorem Iesum humano generi præparantis. Quod & Apostolus illic intimauit, cùm continuò subsecutus adiecit: Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundùm propositum voluntatis suæ. En vides Deum prædestinasse nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, & id quidem non per aliam causam, sed secundùm propositum voluntatis suæ. Et ne quis arbitretur hoc propositum Dei sic volentis, propter Christi meritum vnumquemque electum segregare à reliquis, in massa perditionis derelictis, non esse rationabile, mox adiecit: In laudem gloriæ gratiæ suæ. Vnde secundùm beneplacitum voluntatis diuinæ in laudem gloriæ gratiæ suæ est, quòd ipse Deus suis electis ita reuelet Euangelium huius salutis, & ita notum faciat sacramentum Christi incarnati, vt ipsi credant, & credentes salui fiant, dimissis cæteris. Quemadmodum in sequentibus sententijs eiusdem capitis docet Apost. Vt nobis, inquit, notum faceret

Marginal notes: Ephes. 1. a — In, pro per. — Ephes. 1. a — Hebr. 1. a — Genes. 12. & Gala. 3. b — Ephes. 1. a — Quomodo Deus per Christum elegit saluandos. — Ephes. 1. b

Marginal letters: A, B, C, D

A ceret sacramentum voluntatis suæ secundùm beneplacitum eius, quod proposuit. Et infrà: Prædestinati secundùm propositũ eius, qui operatur omnia secundùm consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius. Eò tendit Apostoli doctrina, vt nos, qui eramus filij iræ sicut & cæteri, sciamus præter diuinam misericordiam non esse inuestigandas rationes, propter quas nos, qui eramus mortui peccatis sicut & cæteri, sumus per Christi meritum viuificati. Declarantur autem hæc in sequentibus libris, de gratia & prædestinatione diuina latius. Hactenus de præpositione in, pro per accepta. Interdum verò in, significat finem, vt in eo quod sequitur: In adoptionem filiorum, in ipsum, in laudem gloriæ suæ. Vnde præpositio in, finem designans, nunc accusatiuo casui iungitur, nunc ablatiuo, secundùm diuersitatem appositi verbi, quo intimatur nunc motus quidem animi tendentis in finem, nunc quies in fine. Ad Romanos 11. Ex ipso, per ipsum, & in In denotat finem.
B ipso sunt omnia. Ex ipso, tanquam ex creatore. Per ipsum, tanquam per suam sapientiam, non indigentem vlla causa media. Et in ipso, tanquam in fine. Quo pacto autem Deus est finis omnium, tractatur in libro de diuina prouidentia. Ex superioribus patet, quòd hæc oratio: Sancti & fideles in Christo Iesu, geminum habet sensum: vnum, vt præpositio in, designet causam, per quam: alium, vt designet finem, in quo. Insuper aliud est in gloriam Iesu facere, aliud facere in nomine Iesu. Nam in eo quòd dicimus, in gloriam Iesu facere, præpositio in, finem designat, vt facere in gloriam Iesu, sit facere propter gloriam Iesu, vt videlicet Christus ex eo quod facimus glorificetur, quemadmodum ipse ait: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. In nomine Iesu facere. In gloriam Iesu facere. Matth. 5. b
In eo autem quòd dicimus, facere in nomine Iesu, præpositio in, causam designat efficientem: quemadmodum Apostoli cùm dicebant se in nomine Iesu dæmonia
C eijcere, languores curare, baptizare, & peccata remittere, significabant nomen Iesu, seu verbum Dei patris esse, ex cuius virtute & potestate nominata, inuocata, seu professa eijciebantur dæmonia, & commissione seu legatione remittebantur peccata. Verùm hic sciendum, quòd in sermone, quo dicor aliquid facere in nomine Iesu, plus est energiæ, efficaciæ & virtutis, quàm in eo quo dicor aliquid facere in virtute seu potestate Iesu. Nam in voce illa, quæ est in nomine Iesu, præter potestatem & commissionem à Iesu acceptam, significatur seu intimatur & confessio huius potestatis, virtutis, seu commissionis acceptæ ab ipso Iesu. Tunc enim propriè in nomine Iesu agimus aliquid, cùm intus & in corde agnoscimus seu profitemur Iesum esse authorem boni operis, quod facimus. Proinde Apostolus cùm iussisset omnia fieri in nomine Iesu, continuò adiecit: gratias agentes. Gratias autem agimus alicui super his, quæ agimus, cùm non nosmetipsos ex no- Colos. 3. a
D bis, sed alium profitemur authorem eorum, quæ agimus, & nos ab illo accepisse virtutem vt agamus. Vnde Theophylactus tractans verbum illud Apostoli ad Colossenses 3. Omnia quæ facitis, in nomine Domini nostri Iesu Christi facite, hoc est, illum (inquit) vt adsit inuoca, & vt opem ferat illum precare. Sic dicit Paulus: Ego si quid donaui, in persona Christi donaui, hoc est, velut Christi vicem gerens, eoque iubente donaui. Ambrosius: In persona Christi, id est, pro vice Christi. Quod apud Iohannem ipse Christus: Ego veni in nomine patris mei, & opera quæ ego facio ipse facit. Hoc significat: Ego veni nominatus, missus legatus, & potestatem habens à patre meo, qui per me operatur, quæcunque ego operor. Alius veniet in nomine suo, hoc est, tanquam à seipso nominatus, aut potestatem habens à semetipso, & non ab alio missus. Vnde Iudæi interrogauerunt Apostolos: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos? Et infrà: Denunciauerunt, ne omnino loquerentur, aut docerent in nomine Iesu. Verùm hic sciendum est, quòd in scripturis, nomen Domini, non est aut vox aut sermo transiens, sed Theophylact. 2. Cor. 2. c Iohan. 5. g Act. 4. b

In scripturis nomen Domini quid.

fiens, sed interdum est fama aut notitia Domini Dei, interdum (& id quidem cōmuniter) est ipse Iesus Mariæ filius, vnus cum patre & spiritu sancto Deus, homo factus pro homine, vt mediator inter Deum & hominē esset, cuius meritis & intercessione, & pretij exolutione homo assequeretur remissionem peccatorum, A

In nomine Iesu habere gratiam quid.

vitam ęternam. Proinde in nomine Iesu habere gratiā & remissionē peccatorum, aliquid plus designat, quàm à Iesu esse gratiam & remissionem peccatorum. Est gratia & remissio peccatorum à patre, est à filio, est à spiritu sancto: sed per Iesum hominem tanquam mediatorem, cuius solius meritis, operibus, & passionibus gestis in carne ipsius pro nobis, Deus pater ipsius & spiritus sanctus dant nobis gratiam & peccatorum remissionem. Proinde ipse Christus vnicus intermedius reconciliator est, in quo omnis creatura nisi sperauerit, peribit. Proinde & ipse pater remittit nobis peccata in nomine Iesu. Rursus ipse Iesus remittit nobis peccata in nomine patris sui. Sed sunt considerandi huiusmodi sermones, secundùm regulam fidei de locutionibus reciprocis, datam in capite sequenti. Augustinus B

Aug. Iohā. 16. Petere in nomine Iesu quid.

super Iohannem tractans verbum Christi dicentis: *Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsque modò non petistis quicquam in nomine meo. In illo die petetis in nomine meo.* Sic Christus non literarum (inquit) sonum, sed quod sonus ipse significat, & quod in eo sono rectè ac veraciter intelligitur, accipiendus est dicere. In nomine enim illius petimus, quem cogitamus dum petimus de quo & taliter sentimus, qualiter sentiendum est. Hæc ille. Multa igitur simul includit ille sermo, quo dicimus quempiam petere à patre aliquid in nomine Iesu. Significat enim illum ex cogitatione, seu intentione secundum rectam fidem in Iesu petere, & insuper sibi id donari à patre per eundem Dominum Iesum, hoc est, ex ipsius dignitate ac merito. Vnde in sermone illo: *Si quid petieritis patrem meum in nomine meo:* vox illa, in nomine meo, potest referri ad verbum petieritis, vt scilicet significetur, si quid ex fide, seu ex virtute secundum nomen meum petere inceperitis. Potest & referri ad accusatiuum quid vel aliquid, seu potius ad verbum subintellectum, dari, seu donari. Vnde fiet sensus illustrior, si suppleatur hoc pacto: Si petieritis patrem dare vobis aliquid in nomine meo, hoc est, si petieritis vt pater det vobis aliquid in nomine meo, seu per nomen meum. Ad explicandam vim sermonis Christi dicentis: Si quid petieritis patrē in nomine meo, satis est nobis sic intelligere, vt vox illa, in nomine meo, intelligatur ad vtrunque esse relata. Nam & verè in nomine Iesu à patre aliquid petimus, dum ex Iesu intus in corde nostro nominato, seu rectâ fide cogitato petere incipimus, desiderantes id quod postulamus per eundem Dominum nostrum Iesum, C

Aug. Iohā. 16.

tanquàm mediatorem seu virtutem & meritum ipsius donari nobis. Vnde Augustinus super Iohannem: Quid dicit Christus, Vsque modò non petistis quicquàm in nomine meo, duobus (inquit) modis, in, est intelligendum: vel quia non in nomine meo petistis, quod nomen non sicut cognoscendum est cognouistis, vel non quicquàm in nomine meo dignum dari vobis. Ego veni vt per me pater det vobis non huius mundi bona, sed salutem, remissionem peccatorum, & vitam æternam. Hoc significat per omnem locum scripturæ. Deus in nomine tuo saluum D

Psalm. 53. a Psalm. 99. a

me fac. Adiutorium nostrum in nomine Domini. Turris fortissima nomen Domini, ad eam confugiet iustus. In nomine Domini saluus esse cupit, quisquis id cupit ex fide in Christum, qua credit quòd nomen sit illi Iesus, id est, qua credit ipsum esse redemptorem ac mediatorem, per quem à Deo accipimus, quicquid

De sermone in nomine alicuius.

boni ad salutem pertinens accipimus. Amplius autem & sermo ille, quē dicimus in nomine alicuius, alias quasdam habet significationes, non vno sermone facilè explicabiles. Veluti cùm dicit Christus: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem

Matth. 10. d

A cedem iusti accipiet. Hic non est sensus: Qui recipit Prophetam, tanquam nominatus, legatus, deputatus, aut virtutem ac potestatem habens vel à propheta, vel à iusto: sed significatur, qui recipit prophetam aut iustum, vt prophetam aut iustum, hoc est, quia propheta aut iustus est, non quia cognatus aut affinis est. Deinde Christus cùm dicit post resurrectionem: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Præcepit quidem Apostolis, vt baptizarent in nomine patris, & filij, & spiritus sancti: sed tamen ex verbis illis secundùm rigorem forsitan sermonis non sequitur hanc, qua vtitur Ecclesia, esse baptismi formam. Vnde & Christus (vt inquit Thomas Aquinas in 4. Sententiarum) non principaliter intendebat dare baptismi formam, sed præcipere ipsis voluit actum baptizandi in professione patris, & filij, & spiritus sancti, secundùm formam prius datam. Quemadmodum enim ex eo quod præcipi-

CAP. II.

Matth. 28. d
Baptizare in nomine patris & filij, & sp. quid.

Thomas
Formã baptismi non haberi Matth. 18.

B tur nobis, vt in nomine Iesu comedamus & bibamus, non est consequens, vt comedentes & bibentes foris exprimamus & verbum comedendi, aut bibendi, & vocem illam, in nomine Iesu. Neque enim est opus vt dicamus: ego comedo & bibo in nomine Iesu, sed satis est, quòd ex Iesu nominato seu à nobis inuocato, tanquàm omnis boni operis authore incipiamus comedere & bibere. Ita ex eo quòd Christus Apostolis præcepit, vt baptizarent gentes in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, non ex necessitate sequitur præceptum fuisse Apostolis, vt baptizantes exprimerent & verbum baptizandi, & sermonem illum: in nomine patris, & filij, & spiritus sancti: sed satis videtur fuisse, quòd ex inuocatione patris, & filij, & spiritus sancti baptizarent, seu foris aqua tingerent. Aliud significatur cùm dico: Docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris, &c. Aliud verò cùm dico: Docete omnes gentes, & baptizantes dicite: Ego vos baptizo in no-

C mine patris, & filij, & spiritus sancti. Christus tamen illam formam docuisse, actum videlicet baptizandi foris debere fieri sub expressione tam verbi significantis actum baptizãdi, quàm orationis significantis hunc actum fieri in nomine patris, & filij, &c. hauserunt patres ab Ecclesia Apostolorum. Et ab initio doctores: Irenæus, Tertullianus & Origenes sic tradiderunt. Vnde Origenes in primo libro Periarchon: Salutare baptisma non aliter, nisi excellentissimæ Trinitatis authoritate, id est, patris, & filij, & spiritus cognominatione completur: vt ingenito Deo, & vnigenito eius filio, nomen quoque spiritus sancti copuletur his. Ex his nota interpretationem eius, quod dicitur: in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, id est, authoritate, seu cognominatione harum trium personarum. Actus baptizandi in se nullam habet vim seu efficaciam in diluenda peccata, nisi accedat verbum Dei ad elementum ex virtute Christi, hoc totum instituentis,

Origenes.

Quare oportet in baptismo actum baptizandi exprimere.

D tanquam gratiæ suæ sacramentum: & idcirco in ministerio sacramenti est opus expressione verbi. Alij autem actus, quibus iuuatur vniuscuiusque operantis natura, vel proximus, vt docere, comedere, bibere, habent efficaciam & vtilitatem ex ipso exercitio actus. Et ideo non est opus, vt in nomine Iesu docentes aut comedentes, verba exprimamus: sed satis est quòd actus illos incipiamus facere, intus in corde inuocantes Iesum, vt ipse nobis adsit, quatenus ad salutem nostram illa oportet faciamus. Possumus quidem in nomine Iesu balneare, forisque lauare, aut tingere corpus non exprimendo foris illa verba: sed non erit illa lotio sacramentum à Christo institutum. Dicetur autem de his latius in libro, vbi tractamus de Ecclesiæ sacramentis. Præpositio, per, solet designare interdum causam mediam, aut instrumentum, quemadmodũ rex operatur per præfectum, anima loquitur per linguam. Interdum verò causam primam seu principalem, veluti cùm dicimus præfectum operari per regem, & linguam loqui per animam: quia præfectus à rege, & lingua ab anima accipiũt operandi vim seu potestatem.

De præpositione per.

R In diui-

Quatenus pater per filium operatur, & econtrario. In diuinis ergo personis, quàmuis non sit vna alterius causa: quippe cùm tres personæ sint vna simplicissima substantia, omniū causa: quia tamen inter eas vna est ab alia, accipiens ab illa & substantiam & potentiam operandi, ideo inter eas sunt reciprocæ locutiones, & dicimus q pater per filium operatur, filius autem per patrem est sapiens & potens. Verùm cùm dicimus: Pater operatur per filium, de quo & Apostolus dicit: Per quem fecit & secula, & in Symbolo: Per quē omnia facta sunt, præpositio per, neq; causam, neq; instrumentum notat, sed personam, quæ virtutem accepit operandi à patre, quemadmodum dicitur Iohannis 5. Non potest filius à se facere quicquàm, nisi quod viderit patrem facientem. Pater diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse fecit. Neque tamen inde consequens est, filium esse patre minorem. Nam eandem potestatem, virtutem, substantiā accepit filius, quam habet & pater. Vnde quemadmodū dicimus, regem per præfectum operari, & econtrario, præfectum operari per regem, præpositione, per, diuersimodè accepta: ita apud sanctos inuenimus patrem operari per filium, & filium item operari per patrem, seu per voluntatem patris. Rursus dicimus filium agere per se, id est, per suam propriam naturam, propriamque potentiam, quam habet eandem cum patre. Et quia accepit hanc à patre, ideo secundùm sensum quendam dicitur agere per patrem, id est, per acceptam à patre potestatem. Vnde quàmuis falsum est patrem esse per filium, verùm tamen est patrem operari per filium. Sic Hilarius nono de Trinitate: Filius per se (inquit) agit, sed non agit à se. Insuper, quàmuis admittimus patrem operari per filium, nequaquam tamen admittere possumus, patrem esse sapientem & potentem per filium: tametsi dicamus, filium esse sapientem & potentem per patrem. Vnde solent sacræ theologiæ magistri talem tradere regulam: Præpositio, per, cum verbo absoluto designat accusatiuum, cui seruit, esse principium à quo. Veluti cùm dicimus: Iste est bonus, sapiens, diues aut potens per illum. Et idcirco non concedimus patrem esse sapientem per filium, tametsi filius sit sapientia patris: non per quam pater est sapiens, sed tanquam originem habens à patre. Eadem autem præpositio cum verbo transitiuo, designat rem cui seruit, nunc esse vt accipientem, nunc vt dantem virtutem seu potestatem. Quemadmodum nos vincimus hostes Christi per voluntatem Dei patris, ita vt ecōtrario dicimus, quòd voluntas Dei vincit hostes Christi per nos. Verum & hic sciendum est, quòd præpositio hæc etiam filio iuncta, interdum causam significat, aut mediam, aut meritoriam, quæ reducitur ad genus efficientis causæ, veluti cùm pater legitur dare nobis aliquid per filium, secundùm humanam naturam Deitate vnitam. Quemadmodum scriptura tradens fidei nostrę principia, docet Deum saluum facere genus humanum, dare gratiam, remissionem peccatorum, & salutem nobis per filium, per quem (vt inquit scriptura) gratia & veritas facta est, per quem accepimus remissionem peccatorum & vitam, qui ait de semetipso: Nemo venit ad patrem, nisi per me. Vnde & hac ratione Ecclesia, omnes orationes suas concludit, per Dominum nostrum Iesum Christum. Ex his ergo patet, quòd in scripturis sacris, præpositio per, interdum secundam seu mediam causam, interdum omnino primam designat. Consueuit scriptura (inquit Chrysosto.) per quem, nonnunquàm dicere pro, à quo, veluti quod Gen. 4. dicitur: Possedi hominem per Deum, id est, à Deo. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem filij eius, id est, à quo vocati estis. Væ homini, per quem scandalum venit, id est, à quo scandalum venit. Habet & hæc præpositio interdum iurantis significationem, vt in eo quod dicit Apostolus: Quotidie morior per vestram gloriam fratres. Significationes, quibus dicimus, per vicos, per loca, per tempora, per secula, sunt ex Grammaticis manifestæ. Sunt tamen considerandæ locutiones reciprocæ, secundùm hanc præpositionem expressæ.

Marginal notes: Heb. 1. a — Iohan. 5. b — Hila. de præpositione per. — Patrem per Christum nos saluare. Iohan. 1. b. Ephe. 1. Iohan 14. a — Chrysosto. Per quem, id est à quo. 1. Cor. 1. b. Matth. 26. d — 1. Cor. 15.

Dicimus

A Dicimus enim, sanctos per Deum vincere hostes, & Deum insuper vincere hostes per sanctos suos. Præpositiones, in, per, ex, diuersas designantur habere vires. 1.Cor.8.b
Nobis, inquit, vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & nobis vnus est Christus Iesus, per quem omnia, & nos per, ipsum. Omnia sunt ex Deo, sed non omnia sunt in Deo. Paulus cùm dicit omnia esse ex illo, & nos in illo, discernit (inquit Ambrosius) nos à cæteris: qui cùm ex illo sint, non tamen sunt in illo, dum adhuc non credunt. Vnus Dominus Iesus, per quem omnia, supple, sunt condita & formata: sed nos per ipsum, supple, sumus reformati. Præpositiones ex & de, apud Græcos vna sunt præpositio, nunc pro de, nunc pro ex accepta. Vnde apud Latinos has præpositiones, non esse dictiones prorsus synonimas, ex vsu loquendi videtur manifestum. Neq; enim idem videtur sensus, si dixero quempiam loqui de Deo, & illum loqui ex Deo. Nam q; dico hominem loqui ex Deo, significo illum

Ambrosius.

De præpositionibus ex, & de

B loqui, seu sermonẽ facere, Deo authore, & mouente illum ad loquendum. Quòd autem illum dico loqui de Deo, significo illum recitare aliqua, seu sermonem facere de illo, etiam quàmuis non ex Deo, sed à diabolo moueatur ad loquendum. Proinde neq; præpositio, ex, in significando videtur magis esse generalis, q̃ præpositio, de. Neq; enim possumus præpositionem, ex, ponere, vbicunque ponimus præpositionem, de, seruata sententiarum identitate. Neque enim idem est sensus, vt testimonium perhiberet de lumine, & vt testimonium perhiberet ex lumine. Vnde Apostolus: Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo, aut de Christo loquimur. tanquàm dicat: loquimur ex syncera intentione, sicut à Deo authore accipientes tam ea quæ loquimur, q̃ hoc quod loquimur, & sicut coram Deo. In Christo, hoc est, per Christum, vel in eius gloriam & honorem. Vnde sciendum, quòd præpo-

Iohan.1.b
2.Cor.2.b

Præpositio de.

C sitio de, non solùm iungitur rebus, circa quas versatur actio animi nostri, quemadmodum loquimur de aliquo, seu docemus, seu tractamus de re aliqua: sed & alias multas habet significandi vires ex grammatica manifestissimas. Nunc significat principium, à quo aliquid est: nũc locum vel tempus, vnde progressum est: nunc multitudinem, de qua aliquid sumitur. Vnde dicimus Christum esse de tribu Iuda, & lucem aut vocem venire de nube aut de cœlo. Et sicut dicimus de loco in locum, ita dicimus de die in diem. Dicimus insuper exire de terra, aut de cognatione. Dicimus etiam, vnum de mercenariis, quidam de hic stantibus. Easdem fermè significandi vires habet præpositio ex. Dicimus enim Christum esse ex tribu Iuda, & hominem venire ex loco, & esse vnum ex mercenarijs. De huiuscemodi significationibus, quia sunt ex Grammatica manifestæ non est opus vt hic multa dicamus. Quantum autem attinet ad intelligendum scripturas, sciendum

De præpositione ex, in scripturis.

D quòd præpositio ex, cõmuniter subseruit ei, à quo est exitus seu egressus quidam, seu fluxus: qui sanè fluxus seu egressus aut est secundùm locum, aut secundùm tempus: veluti cùm dicimus aliquem aut venire ex Ægypto, aut incepisse aliquid facere ex illo die: aut est secundùm elementa, ex quibus aliquid componitur, veluti dicimus hominem esse ex terra: aut est secundùm fontem aut originẽ, quemadmodum dicimus filium genitum esse ex patre, & spiritum sanctum ex vtroquẽ procedere, non tanq̃ ex causa efficiente, sed tanquàm ex emanationis seu fluxus incomprehensibilis origine. Secundùm hunc modum dicitur apud Michæam cap.5. Egressus eius ab initio à diebus æternitati. Exitus filij à patre est secundùm modum processionis interioris, perinde atque cognitio exit à corde, & manet in eo sicut candor solis manet in sole. Vnde filius exiens à patre manet in patre. Aut est secundum causam efficientem, veluti cùm dicit scriptura: Vnus pater, ex quo omnia, id est, à quo sunt omnia. Et hæc significatio frequens est in scripturis, veluti cùm dicit Paulus: Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis. i. hoc non est

1.Cor.8.b
Ephe.2.b

II.TRAC. est à vobis. Tanq̃ dicat: Saluatum esse per fidem, non est opus prodiens à viribus vestris. Vnde subdit: Dei enim donum est, non ex operibus, hoc est, donum hoc non est vobis datum propter opera seu merita vestra. Vnde quia causa meritoria reducitur ad genus causæ efficientis, hinc frequens est scripturæ vsus, præpositionem ex, designare meritoriam causam: quemadmodũ dicimus mercenarium acquisiuisse denarios ex suis viribus & operibus, quos tamen ab alio accepit, sed suis meritis. Hoc pacto scriptura vtitur præpositione ex, dicens: Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, ipse saluos fecit nos, hoc est, non ex merito seu debito operum nostrorum sumus iustificati, sed ex misericordia illius per meritum Christi. Quod si placet, erit & consonus gratiæ Christi intellectus, si dicatur: Non ex operibus, hoc est, non ab operibus nostris parta est in nobis iustitia hæc, qua sumus iusti coram Deo. Non enim hæc iustitia nascitur perinde atq; apud philosophos moralis virtus, quę nascitur ex assuefactione operum naturalis aut ciuilis legis: sed iustitia hęc fit gratis, per spiritum fidei gratis nobis datum: gratis inquam, hoc est, absq; meritis nostris. Secundùm hunc sensum in vtraq; parte orationis, qua dicimus: Non ex operibus, sed ex spiritu fidei sumus iustificati. Pręposito ex, causam notat efficientem. Augustinus considerans huiuscemodi præpositiones, ex, & de, quatenus designetur principium, à quo aliquid est, ponit inter illas differentiam: Deus (inquit) de se non fecit ea, quæ condidit: sed de his, quę omnino non erant. Sunt quidẽ omnia ex Deo, sed non de Deo, dicente scriptura: Ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quod dicit, ex ipso, non hoc significat quod de ipso. Ex ipso cœlum & terra, quia ipse fecit illa: non autem de ipso, quia non de substantia sua: quemadmodum homo si gignat filium, & faciat domum, dicimus filium ex ipso esse, dicimus & domum ex ipso esse: sed filium de ipso, domum autẽ non de ipso, sed de terra & ligno. Vbi apertè insinuat August. ablatiuum, cui subseruit præpositio, ex, generaliter indicare omne principium, à quo aliquid est, siue fuerit ex consortio substantiæ ipsius, siue de substantia alterius. De, autem indicare principium, à quo aliqnid est particeps substantiæ eius. Sic dicimus filium Dei esse de Deo patre, & spiritum sanctum esse de vtroque. Et secundùm hanc considerationem præpositio ex, est communior seu amplior, quàm præpositio de: quemadmodum pater genuit filium de sua substantia, ita & ipse in Psalmo ad eundem filiũ loquens, ait: Ex vtero ante luciferum genui te. Verùm hæc differentia non per omnem locum seruatur in sacris literis. Nam & Matth. 1. legitur: Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Item in symbolo: Qui conceptus est de spiritu sancto. Et Incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine. Quod in Maria natum, seu conceptum est secundùm carnem, non est conceptum, natum, seu incarnatum de spiritus sancti substantia: sed à spiritu sancto, tanquàm ab authore natiuitatis illius secundũ carnem non tanquàm à causa de substantia sua id generante, sed tanquam à conditore, de castissima carne virginis Mariæ id formante. Proinde & spiritus sanctus, quàmuis formauerit corpus Iesu in sacratissimo virginis vtero, non tamen pater Iesu congrua ratione potest appellari, quia ipsa virgo non de spiritus sancti substantia semen partus accepit, tametsi de sua purissima carne substantiam, spiritui sancto in se operanti, ministrauerit.

Titum. 3 b

Quid sit, ex operibus, aut non ex operibus.

Differentiā ponit Augu. inter ex & de libro de natura boni contra Manich. ca. 16 & 27.

Psalm. 109 a.

A B C D

Præpositiones à vel ab, multifariã accipiuntur. Nunc causam designãt, per quã, vel propter quã, vt: Væ mũdo à scandalis. Quæ oratio similis huic est: Mors mihi est à peccato meo. Nunc significat rem aliquã præsidere rei per ablatiuum significatæ, vt Iosaphat erat à cõmentarijs, id est, præerat commentarijs, quemadmodum dicimus: est mihi à secretis. Quandoq; significat cõparationem, veluti cùm Paulus dicit: Nihil minus feci à magnis Apostolis, hoc est, nihil minus, q̃ Apostoli magni. In eo quod dicitur: Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, scilicet

De præpositionibus a, vel ab.

Matth. 18 a

2. Cor. 11. b

A scilicet pharisæo. Præpositio ab, non efficientem causam designat, sed respectum & comparationem denotat, significans idem cum præpositione præ, vt sit sensus: Descendit iustificatus ab illo, hoc est, descendit iustificatus præ illo, hoc est, iustificatus plus quàm ille, quemadmodum diuus interpretatur Hieronymus. Luc.18.e Hierony.

Præpositio propter, multifariá in scripturis reperitur accepta. Nunc causam designat, siue efficientem, siue meritoriam, per quam aliquid est factum: & cõuenienter exponitur per præpositionem, per, veluti cùm dicit Apostolus: Propter peccatum corpus est mortuum. Propter peccatum mors intrauit in hunc mundum, id est, per peccatum. Ad Philippen.1. inquit Paulus: Quidam propter inuidiam & contentionẽ, quidam autẽ propter bonã voluntatẽ Christum prędicant, hoc est, per inuidiam, contentionẽ, seu bonam voluntatẽ, id est, ex inuidia aut con tentione, aut ex bona voluntate prædicant. Frequẽter etiam propter, nota est finalis causæ. Vnde ægrotus ambulat propter consilium medici, ambulat & propter sanitatem, intellecta prępositione diuerso modo: ambulat ex consilio medici, & id quidẽ eo fine, vt sanitatem assequatur. Omnia propter semetipsum operatus est Deus, quia ipse est omniũ finis, & efficiens causa. Vnde cùm ipse ait: Non propter vos ego faciam, sed propter nomen meum sanctum, quod polluistis in gentibus, siue inter gentes, hoc est, non ex operibus seu meritis vestris, dabo vobis cor nouum, sed ex misericordia & clementia mea, & hoc propter nomen meum, id est, Christum Iesum, propter cuius merita parcam vobis. Propter vos tamen hæc faciam, id est, propter salutem animarum vestrarum, vt finem eorum operum, quæ faciam. Vnde & ipse omnia, quæ in mundo sunt operatus est propter nos, id est, propter vtilitatem & salutem nostram, vt nos intelligamur esse finis, non ipsius Dei operantis, sed eorum quæ operatus est Deus. Deus autem finis noster est, in quo quiescamus. Interdum hæc præpositio propter, valet pro. Christus est passus propter nos, & propter peccata nostra, id est, pro nobis, & pro peccatis nostris passus est, & pœnitentiam egit, & mortem suscepit. Potest & in illis locutionibus finis designari passionis Christi, aliquid subaudiendo, Christus passus est propter nos, supple liberandos aut redimendos. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, supple tollendas. A peccato liberari, finis est passionis Christi. Frequens est huius præpositionis vsus, designantis causam finalem, non rem per accusatiuum significatam, sed aliud in re illa subintellectũ, quemadmodum cùm ait Apostolus: Propter fornicationem vnusquisq; vxorem suam habeat, suppletur, propter fornicationem, supple vitandam: ita propter peccata nostra, supple tollenda, Christus est mortuus. Neque enim quisque debet habere vxorem suam propter fornicationem, perinde atque seruare debet diætam in cibo & potu propter sanitatẽ. Vnde honorari debet medicus propter morbos pellendos, & propter sanitates conseruandas. Interdum etiam propter, non causam designat, neq; finalem, neque meritoriam, neq; efficientem, sed euentum, seu consecutionem, veluti ad Roma. xi. Paulus ad gentes iam conuersas loquitur: Nunc autẽ vos misericordiam consecuti estis propter incredulitatem eorum, scilicet Iudæorum. Hic propter non causam designat, sed euentum, seu consecutionem, hoc est, per incredulitatem eorum secutum est, vt assecuti sitis misericordiam. De præpositio ne propter. Rom.8.b B Prouerb 16. a Ezech.36.c C Qũo Christus dicitur passus propter peccata nostra. Isai.53.b 1.Cor.7.a D

Amplius autẽ sciendum, quòd coniunctiones causales: quia, quoniã, vt, & id genus aliæ, non semper in scripturis sacris designant essendi causam, hoc est, non semper notant vnam rem esse alterius causam, aut efficientẽ, aut finalem, aut meritoriam: sed plerunq; ordinẽ vnius sententiæ, ex altera, vel dependentiã, habitudinẽ seu consecutionẽ aut rerum, aut sententiarum. Et primùm de coniunctione, vt, videamus. Cùm dicit in scripturis Christus: Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Coniunctio vt, causam finalem De cõiunctio nibus causalibus in scriptu ris. De coniunctione, vt. Matth.6.a

designat: prohibet enim Christus ne hoc fine faciamus iustitiæ opera, cupientes A
ab hominibus laudem, tanquàm mercedem nostrorum operum. Quum autem
Matth.5.b dicit scriptura: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra
Matth.26.f bona. Hæc autem facta sunt, vt implerentur scripturæ prophetarum. Cùm cruci-
Matth.27.d fixissent eum diuiserunt sibi vestiméta, mittentes sortem, vt impleretur quod di-
Rom.5.d ctum est per Prophetam: Diuiserunt sibi vestimenta mea. Item: Lex subintrauit
1.Cor.11.d vt abundaret delictum. Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant.
Psalm.50.b Malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. In huiuscemodi locutionibus coniunctio vt, non causam finalem, sed consecutionem, aut euentum, seu sequelam designat: quemadmodum dicimus, Ita euenit, vt putaui. Neque enim Deus homo est, vt agat pœnitentiam. Venerunt dies eius, vt moreretur. Post hæc factum est vt moreretur. Prædictarum loqnutionũ sensus est: Hæc sic facta sunt, B vt implerentur scripturæ. Lex ita subintrauit, vt abundaret, seu augmentum sumeret delictum, hoc est, ex lege subintrante delictum abundauit. Malum coram te feci, ita vt iustificeris, id est, iustus & verax appareas in sermonibus tuis. Sic quod dicitur Isaiæ.vij. de puero Iesu: Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum: significat non quòd puer comedet butyrum & mel, eo fine, vt sciat reprobare malum: sed quia puer ita comedet butyrum & mel, vt
Athanasius. etiam in comedendo sciat reprobare bonum, & eligere malum. Vnde Athanasius tractans illud: Vt implerentur scripturæ Prophetarum, Multi cùm audirent (inquit) id quod scriptum est: Vt implerentur scripturæ, existimabant ea quæ fiebant in Christo passo, non ob aliud fieri, quàm vt implerentur ea, quæ scripta erant: ob id arbitrantur eos, qui hæc faciebant non solum in culpa non esse, verùm etiam potius laude dignos: quippe qui his quæ scripta erant subseruirent. Nam prophetarum verba non futura fuissent vera, nisi illi hæc egissent. Deinde si, vt C Isaiæ sermo impleretur, non crediderunt Iudæi, non ipsi accusandi propter incredulitatem, sed is potius, qui hæc prædixit, propter quem completa sunt. Verùm huiuscemodi obiectio multùm (inquit Athanasius) abest à veritate. Neque enim Propheta his causam præbuit, sed præuidens quæ futura fuerant annunciauit: neque ipsi Iudæi tanquàm subseruientes propheticis sermonibus, facinus perpetrarunt: sed propria sponte fecerunt, vt ipsi magis fuerint in causa, propter quam hæc de illis mala loqueretur Propheta. Dominus noster Iesus Christus passus est non propter seipsum, nec propter hoc vt impleretur sermo Prophetæ, sed propter nos liberandos, pro peccatis nostris induit carnem nostram, in qua pateretur pro nobis, & sanguinem seque ipsum offerret Deo patri. Et hoc prophetæ futurum prædixerunt, figurátes hæc omnia in ceremoniis & sacrificijs suis. Quemadmodum in agnis, arietibus, vitulis, columbis, cæterisque veteris legis sacrificijs D omnia erant plena sanguinis: Ita & in agni nostri (qui est Dominus Iesus) immolatione, omnia erant plena sanguinis. Claui in manibus ac pedibus, in capite spinarum aculei, in corde cruenta lancea, à planta pedis vsque in verticem vulnera, & guttæ decurrentis sanguinis. Omnia quidem sponte à Domino Iesu suscepta, sed crudeliter à Iudæis illata. Neque ergo causa incredulitatis Iudæorum reijcienda est in sermonem Prophetæ, sed in malam eorum voluntatem: neque causa, propter quam passus est Christus, est sermo prophetæ, sed totius humani generis salus. Neque propter hoc solùm hæc omnia facta sunt in Domino Iesu, vt sermo Prophetæ verus esset, sed vt homo saluus fieret. Et dum hæc omnia in Christo sunt adimpleta, simul euenit vt & Prophetæ sermo verus esset. Sic & lege subintrante secuta est delicti abundantia, non lege operante, sed mala hominis voluntate per legem peccandi grauius occasionem accipiente.

De cõiunctio Iam de coniunctionibus, quia & quoniam, videamus. Quoniam & quia, in scripturis

A pturis ſacris non ſemper cauſales ſunt coniunctiones, ſed plerunque pro quod ac- nibus quia, &
cipiuntur: veluti quod in Matthæo legitur: Videns Herodes quoniam illuſus eſ- quoniam.
ſet à Magis. Interdum ſunt ſolius affirmantis indicia. Quamobrem & congruè Matth.2.c
interdum poſſunt prætermitti, permanente ſententia ſalua, quemadmodum in
verbo Chriſti ad mulierem Samaritanam: Bene dixiſti, quoniam virum non ha- Iohan 4.c
beo. Interdum etiam neque cauſam deſignant, neque pro, quòd, accipiuntur, neq;
ſunt ſolius affirmationis indicia, ſed conſecutionem notant cum prioritate qua-
dam ſecundùm noſtrum modum concipiendi, intelligendi, ſeu cognoſcendi:
quemadmodum dicimus, hoc quia fugit de loco in locum, animal eſt. Manifeſtum
eſt multis in locis coniunctiones iſtas veram cauſam deſignare, veluti cùm dici-
tur: Confidite, quia ego vobiſcum ſum. Ne timeatis, quia ego tecum ſum: Noli Iſa.43.b
timere, quia redemi te. Chriſtus oblatus, quia ipſe voluit. Ecce neſcio loqui, quia Matth.24.d Matth.25.b
B puer ego ſum. Vigilate, quia neſcitis horam. Euge ſerue bone, quia ſuper pauca Luc.9.b
fuiſti fidelis. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, quoniam audiſti verba Pſalm.137.a
oris mei. Frequenter tamen ſcripturæ ſermo vtitur coniunctionibus huiuſce-
modi non ſic, vt cauſam deſignent, ſed pro coniunctione quòd: veluti cùm ſigni-
ficant id quod ſequitur, eſſe vel dictum, vel auditum, vel ſcitum, cognitum ac co-
gitatum, aut ſcriptum. Per prophetas dictum eſt, quoniam Nazaræus vocabitur.
Nónne ſcriptum eſt, quia domus mea domus orationis vocabitur. Tunc confite- Matth.2.d Marc.11.b
bor illis, quoniam nunquam noui vos. Creditis quia hæc poſſum facere vobis? Matth.7.d
Scitis quia phariſæi audito hoc verbo ſcãdalizati ſunt. Scitis quia propè eſt æſtas.
Dicite, quia Dominus his opus habet. Magiſter ſcimus quia verax es. Scitis quia
poſt biduum paſcha fiet. Dixi vobis, quia ego ſum. Tu dixiſti quia ego ſum. Pu-
tatis, quia ego accuſatiurus ſum vos apud patrem? Tu ſcis Domine, quia amo te.
C Multi venient in nomine meo, dicentes quia ego ſum. Confitebor tibi Domine
pater cœli & terræ, quoniam abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus. Ne-
ſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Scimus quia bona eſt
lux. Et nunc ſcio fratres, quia per ignorantiam feciſtis. Nunc ſcio verè, quia mi-
ſit Dominus angelum ſuum. Quia nemo eſt in cognatione veſtra, qui vocetur hoc
nomine. Scientes quoniam hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Scientes quoniam
qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis, & nos cum Ieſu ſuſcitabit. In omnibus huiuſce-
modi locutionibus, coniunctiones hæ, quia & quoniam, non cauſam deſignant,
ſed notant id quod ſequitur ipſas, eſſe dictum, ſcriptum, aut ſcitum, ſecundũ ſigni
ficationem perſonæ, & verbi antecedentis. Et poterunt huiuſcemodi ſcripturæ
ſermones interpretari per coniunctionem, quòd, mutatis verborum ſequentium
modis, ſecundùm eiuſdem cõiunctionis exigentiam, etiam mutata interdum ver-
D bi perſona. Quemadmodum ſermo Chriſti ad mulierem Samaritanam: Bene di-
xiſti, quia virum non habeo. interpretandum eſt, bene dixiſti quòd virum non ha-
beas, mutato non ſolùm verbi modo, ſed & perſona verbi mutata. Interpretatur
ſermo Chriſti ad Pilatum: Tu dixiſti, quia rex ſum ego. hoc eſt, dixiſti quòd rex Matth.27.
ſim ego, ſeu dixiſti me regem eſſe. Pilatus enim non ſe, ſed Chriſtum dixit regem
eſſe. Mulier autem non Chriſtum, ſed ſe dixit non habere virum. Talis autem ſer-
monis vſus non ſolùm in lege noua, ſed & in veteri eſt frequens. In Exodo legi- Exod.7.
mus: Scient Ægyptij, quia ego ſum Dominus. hoc eſt, ſcient quòd ego ſum Do-
minus. Nunc cognoui, quia magnus Dominus noſter. In Iob legimus: Saltẽ nunc Iob.19.a
intelligite, quia Deus non æquo iudicio afflixerit me. Quòd autem ſupradictæ
coniunctiones, interdum neq; cauſam deſignent, neque pro, quòd, accipiantur:
ſed neceſſitatem quandam notent conſequentiæ cum prioritate quadam, ſecun-
dùm noſtrum modum concipiendi, cognoſcendi, ſeu intelligendi patet. Quia ple
runq; ex effectibus venimus in cognitionem cauſæ, & inde prouenit, vt propter

effectum cognoscamus causam esse: veluti cùm videmus aliquid moueri à se, dicimus hoc esse animal, quia mouetur. Sic in verbo Christi: Propterea credere non poterant, quia Isaias dixit: coniunctio quia, non causam designat. Nam incredulitatis Iudæorum causa fuit, non Isaiæ prophetia, sed mala voluntas eorum. Proinde coniunctione quia, sic largè accepta, vtrunq; sermonem reperimus apud sanctos. Iudæi non crediderunt, quia Isaias prædixerat eos non credituros. Isaias prædixerat Iudæos non credituros, quia Iudæi non erant credituri. Solent autem sacræ theologiæ magistri inuestigare, Vtrùm Deum præscire aliquid aut velle, aut voluisse aliquid, posit esse consequens propositionis causalis veræ. Verbi gratia, vtrùm sit sententia vera: Pharao, quia voluit permanere in peccato vsq; ad mortem, ideo voluit Deus damnare illum. Et difficultas hinc oritur, quia Deo nihil potest esse causa, vt aut sciat, aut velit aliquid: sed de his in sequentibus libris latius. Nunc autem quantum ad vires coniunctionum causalium attinet, sufficiat scire, quòd etsi nihil posit esse Deo causa, ex qua incipiat aut scire, aut velle aliquid: quippe qui vnico, simplicisimo, & incomprehensibili nobis actu ab æterno sciuit & voluit, quicquid nunc scit & vult: ipse tamen illo actu sempiterno in creaturis suis, vult vnam rem alterius esse causam. Proinde verè dicimus, Deum velle vnum esse propter aliud, & Deum velle damnare Antichristum, quia ipse in peccato est moriturus, quàmuis neque Antichristi peccatum, neque præscientia illius in Deo, fuerit ipsi Deo causa, ex qua incepit voluntas illa, qua voluit damnare ipsum. Antichristi peccatum erit quidem causa damnationis suæ, non tamen erit causa voluntatis diuinæ, quippe quæ æterna est atque intransmutabilis: tamen voluntas illa non modò non est irrationabilis, verùm est & rationabilisima, quia illam damnationem vult ipsi Antichristo in pœnam sui peccati: neque eam voluisset, si non ipsum in peccato moriturum præuidisset. Et idcirco sententiæ sanctorum super huiuscemodi rebus, ex huiuscemodi coniunctionibus causalibus constitutæ, conceduntur habita consideratione non ad diuinam voluntatem increatam, vt illi aliquid significetur esse causa: sed ad res ipsas, quarum vnam vult Deus esse propter aliam, hoc est, vult vnam esse alterius causam. Quòd si ad diuinam voluntatem habeatur consideratio, coniunctiones illæ non causam, sed consecutionem quandam designant secundùm modum cognoscendi nostrum. Quemadmodum dicimus, quia Deus vult huic dare vitam æternam, ideo vult ei dare gratiam finalem. Et econtrariò, quia Deus vult ei gratiam finalem dare, ideo vult ei dare vitam æternam: non quòd vna voluntas in Deo, sit alterius in eo causa, quemadmodum in nobis: sed quòd ex eo, quo ipse verè significatur aliquid velle, necessariò sequitur & ipsum velle aliud. In quibusdam scripturæ locis sermo est ambiguus, neque multum refert siue causaliter, siue pro, quòd, dixeris coniunctionem, quoniam, aut quia esse acceptam. Veluti cùm dicitur: Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. tametsi particula sequens, qua dicitur: Dicat nunc Israel, quoniam bonus, magis indicet coniunctionem quoniam, pro quòd, esse intellectam. Tales sunt in scripturis loci multi. Hactenus de præpositionum & coniunctionum causalium viribus ac significationibus dicta sufficiant. Sunt & aliæ voces ac dictiones in scripturis multæ æquiuocè & multiphariam acceptæ in diuersis scripturæ locis, quas vniuersas operosum foret nominare: sed ex harum consideratione poterimus attendere, quid in cæteris quoq; sit faciendum. Cæterũ in omnibus vocibus ambiguis varieq; acceptis in diuersis scripturę locis obseruãda est regula, vt in sermone diuino ex huiuscemodi vocibus ambiguis & incertis, consideratione habita ad ea, quæ præmittuntur & sequuntur, talem studeamus trahere sententiam, quæ regulis fidei sententijsve datis in alijs scripturæ locis non repugnet.

Caput

Margin notes: Iohan. 12. (beside "cimus hoc esse animal"); Quò dicitur Deus velle vnum propter aliud. (beside "velle aliquid"); Psalmo 117. (beside "cùm dicitur"); section letters A, B, C, D in right margin.

A *Caput secundum, de locutionibus in scriptura sacra ambiguis.* CAP. I.

IAM de orationibus ambiguis videamus. In omnibus quàm maximè potest, interpres scripturę sacræ, vitare debet sermonem ambiguũ, incertum, & ancipitem: quem tametsi Euangelistæ atque prophetę in scripturis à se æditis non semper vitauerunt: quod certè creditur factum esse spiritu sancto idipsum prouidente, ad exercitium aut vtilitatem nostram. Interpres tamen cauere debet, ne interpretando scripturas, reddat nobis obscuriores. Non satis igitur consideranter interpres Latinus vertit, dum quosdam scripturæ locos fecit obscuros & ambiguos, qui in suo fonte suaque origine scripti omni carent amphibologia, nisi fortè id egerit mouente spiritu sancto ad occultandum mysteria, quemadmodum patuit in lxx. interpretibus. Sed de hoc in superioribus libris. Amphibologia in sacris scripturis, quem- Amphibologiam diuersis modis contingere.
B admodum & in alijs scientijs, multis fit modis. Primùm propter incertitudinem, aut casuum, aut numerorum, aut temporum, aut modorum, aut suppositorum, vel incertum est ad quod antecedens, aut ad quam rem demonstratam sit relata dictio, aut qualis sit, à quo verbo aut nomine cadat. Frequenter enim contingit diuersos casus & numeros, diuersas dictiones eisdem syllabis scribi & literis. Et ex horum omnium occasione in scripturis interpretandis error contingit, cùm intelligitur casus pro casu, genus pro genere, tempus pro tempore, numerus pro numero, relatio ad antecedens aliquod pro antecedente, signum pro signo, &c. Deinde in scripturis contingit obscuritas amphibologiæ, dum incertum & dubium est, quonam pacto oporteat orationem distinguere, hoc est, diuidere dictiones atque sententias. Tertiò, distinctione certa intellecta, interdum etiam diuersus pronunciandi modus facit errare lectorem: veluti cùm assertiuè pronun
C ciatur, quod vel interrogando, vel percontando dictum intelligitur, aut simpliciter & nudè accipitur, quod tamen per ironiã, aut hyperbolen, aut per emphasim, aut alium quemuis loquendi tropum est intelligendum. Casus in scripturis Amphibologis propter incertitudinē casuum.
multis est ambiguus. Et quia prolixum foret omnia huiuscemodi ambigua ex scripturis recensere, sufficiat ex multis pauca colligere: vt ex illis quid in alijs sit faciendum, valeat studiosus sacræ theologiæ lector considerare. In Psalmo 9. cùm Psalm.9.a
dicitur: Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Ambiguus est sensus, dum videtur nomen inimici esse nominatiuus pluralis numeri suppositus verbo defecerunt, & antecedens esse relationis eorum: sed id non sic esse constat ex originali lingua, qua significantur frameæ, id est, arma, seu vires, seu potentiæ ipsius inimici nostri defecisse. Item in Psalmo cxxvij. Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris. Nomina illa, filij & merces, intelli-
D guntur esse nominatiui pluralis numeri, vt sensus sit: Ecce hæreditas Domini sunt filij, quæ sunt merces Iesu, fructus ventris Mariæ, id est, merces, quas filius fructus ventris Mariæ suo sanguine mercatus est, quàmuis & secundùm Hebraicam veritatem possit legi mercis in genitiuo pro eadem sententia. Quòd si merces intelligatur nominatiuus singularis mercedem significans, stabit etiam sensus catholicæ fidei consonus. Hæreditas Domini sunt filij, & merces eorum est fructus ventris, scilicet Iesus Mariæ filius. Quemadmodum & ipse ad Abraham ait: Ego mer- Gene.14.a
ces tua magna nimis. Verbum Prophetæ: Propterea vnxit te Deus, Deus tuus Psalm 44.b ex quo cõuincitur Messias esse verus deus
oleo lætitiæ. Primùm nomen Deus, secundùm Hieronymum ad Principiam in vocatiuo casu est accipiendum, vt sic dicatur: Propterea ô Deus, te vnxit Deus tuus oleo lætitiæ. Et in hoc Psalmo sunt loci peculiares, quibus contrà Iudæos demonstratur Messias esse verus Deus. Primus in quo loquitur Propheta in spiritu ad Christum Dominum, dicens: Sedes tua Deus in seculum seculi. Secundus, in quo loquitur ad eundem: Propterea ô Deus, vnxit te Deus tuus. Tertius, in quo

II. TRAC. in quo loquitur ad Ecclesiam: Audi filia, & vide, &c. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est rex Dominus Deus tuus. Sic quod dicit Apostolus ij. ad Thessaloni. iij. Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubium est an, ô fratres, an hoc fratres sit intelligendum: sed Græca lingua hos casus pares non habet, & ideo illa inspecta soluitur ambiguitas, renunciaturque vocatiuus ô fratres. Item ij. ad Timoth. iiij. Erit tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed secundùm sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus. Ambiguus est sensus, in eo quòd prurientes potest esse casus aut nominatiui, aut accusatiui: sed inspecta originali lingua, videbitur nominatiuus esse pluralis, non accusatiuus, quemadmodum & ex diui Ambrosij interpretatione est manifestum. Et ita significatur, quòd ipsi sanam doctrinam non sustinentes, sed prurientes auribus coaceruabũt sibi magistros. Item quod apud Paulum dicitur: Verbum consummans & abbreuiãs in æquitate, ambiguum habet sensum propter incertitudinem casuum: sed diligenter inspecta Græca lingua videbitur vox illa, verbum, esse casus accusatiui, consummans autem & abbreuians nominatiui masculini generis, vt sensus sit: Deus consummans est, & abbreuians verbum suum, scilicet Christum, vel doctrinam suam. Vnde subditur: Quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram. Sic quod dicit Aposto. Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum Dei est, fortius est hominibus: incertum est, an hominibus sit datiui, an ablatiui casus, sicut dicimus: hoc est quid sapiẽtius mihi, & hoc est quid sapientius me. Et huiuscemodi amphibologia vitari poterat, si vertisset interpres: Quod stultum est Dei, sapientius est quàm homines: & quod infirmum est Dei, fortius est q̃ homines. Acsi dicat: Stultitia ac imbecillitas Dei, vtpote prædicatio crucis Christi, quæ stulta & imbecillis videtur impijs, fortior & sapientior est, q̃ homines huius mundi, dum ipsa etiam homines fortes, reges & sapientes huius mundi transfert in obedientiam Christi. Sic & in cantico Mariæ quod dicitur: Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, nomen Israel non intelligitur esse nominatiuus suppositus verbo suscepit, tanquàm significaretur populus Israel suscepisse puerum suum Iesum, quia illa sententia sequenti non cohæret, qua dicitur: recordatus misericordiæ suæ, sed intelligitur esse accusatiuus, vt sit sensus: Dominus Deus, qui in superioribus versibus legitur respexisse humilitatem ancillæ suæ, & fecisse magna, & exaltasse humiles, & diuites dimisisse inanes, suscepit Israel puerum suum, seu populum Israelem, recordatus misericordiæ suæ olim promissæ. Sic quod dicitur: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, intelligitur Abrahæ esse datiui casus, non genitiui, vt sensus sit: potens est Deus ipsi Abrahæ suscitare filios de istis lapidibus. Sic & Israel intelligitur datiui casus in illa Apostoli interrogatione, qua dicitur: Si in tempore hoc restitues regnum Israel? hoc est, ipsi Israel, seu populo Israelitico. Item in Hieremia quod Christus loquitur: Foderunt foueam animæ meæ, datiuus casus, non genitiuus intelligitur, quòd dicitur animę meæ, acsi dicat: Parauerunt animæ meæ tollendæ foueam mortis. Et quod in Actis Apostolorum dicitur: Apparuerunt Apostolis dispartitæ linguæ tanquàm ignis, genitiui casus intelligitur esse ignis, non nominatiui. Quod dicitur in Psalmo cxviij. Præueni in maturitate & clamaui, non distincta præpositione legendum est, sed vna voce, immaturitate, à nomine immaturitas, tanquàm dicat: præueni tempore immaturo, seu intempesta nocte. In Psalmo lxxix. legitur, Incensa igni & suffossa ab increpatione vultus tui peribunt. Secundùm Psalterium vetus & secundùm Hieronymum, aliosq; habentes recursum ad originalem linguam, nomina illa, incensa & suffossa intelliguntur fœminini generis, casus nominatiui, quorum substantiuum est vinea, vt intelligatur vinea esse succensa igni, & suffossa, & incensores signifi-

Margin notes: A; Rom. 9. f; B; 1. Cor. 1. d; C; Luc. 1. e; Matth. 3. d; D; Act. 1. a; Hierem. 18

A significetur perituri ab increpatione vultus. Verũ Aug. Cassiodorus innixi translationi vulgari, intellexerunt ea esse pluralis numeri, supposita verbo peribunt. CAP. I.

Cæterùm quemadmodum incerta & ambigua sit sententia, dum vna dictio in diuersis casibus, aut temporibus, aut numeris parem habet sonum, literas ac syllabas: Ita fit sensus ambiguus seu obscurus, dum diuersæ dictiones in aliquo casu, vel tempore, aut numero parem habent sonum, parem literarum aut syllabarum ordinem. Aliud nomen est os ossis, aliud os oris: aliud verbum queritur à deponenti verbo queror, aliud verbum quæritur passiuum à verbo actiuo quæro. Aliud verbum vænit passiuæ significationis à væneo, quod significat vænundari, aliud verbum venit neutralis significationis à venio. Item alia sunt nomina: iustum, bonum, malum, neutraliter & substantiuè accepta, pro iustitia, bonitate, & malitia seu peccato: alia verò adiectiuè accepta pro iusta, bona, & mala persona. Sic & in alijs multis, quorum occasione potest in scripturis exponendis error contingere. Veluti cùm dicit Propheta in persona Christi loquentis ad patrem: Non est à te absconditum os meum, quod fecisti in occulto. Incertum est, an os ossis intelligatur, an os oris: sed hæc ambiguitas soluitur ex perspecta originali lingua, quæ non oris, sed ossis significationem habet. Proinde Hierony. hanc incertitudinem sustulit, transferens pluraliter: Non sunt operta à te ossa mea, quibus factus sum in abscondito. Loquitur filius de ossibus formæ humanæ, formatæ spiritus sancti operatione in occultis Mariæ castis & virgineis visceribus. Sic quod dicit Apostolus: Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur, ambiguum est, dum incertum relinquitur, an verbum illud queritur, à verbo deponenti queror, an potius passiuum sit à verbo actiuo quærere: sed hanc amphibologiam sustulerunt probati interpretes, transferentes: Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? ac si dicat: Si Deus cuius vult miseretur, & quem vult indurat, quid adhuc sit querimonia contra hominem peccantem? Cur accusatur, culpatur, reprehenditur peccator, qui non potest resistere diuinæ voluntati? Cùm dicit Apostolus: Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur, verbum quæritur passiuum est à quæro, vt sensus sit: Hic iam quæritur, id est, requiritur, exigitur. Sic & in verbo Apostoli: Omne quod in macello vænit manducate, significatur omne quod in macello vænundatur manducate. Sic & orationes, quibus dicitur: Auferte malum à vobismetipsis. Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem, Isaiæ 5. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum. Vix pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori. Rom. 5. Libera nos à malo, similesque locutiones sunt ambiguæ, dum incertum relinquitur lectori, an hæc omnia: iustum, bonum, & malum substantiuè intelligãtur, accepta pro rebus ipsis, pro iustitia inquam, bonitate, & malitia, seu peccato: an potius adiectiuè, pro ipsis personis bonis aut malis. Vnde & Augustinus huius occasione primum deceptus in verbo Apost. dicentis: Auferte à vobismetipsis malum, interpretans malum acceptum esse pro malitia seu peccato: sententiam retractauit, docens malum adiectiuè illic esse acceptum, vt sensus sit: auferte eum, qui malus est à vobismetipsis: & ille est sensus, quẽ Apost. ex superioribus concludit ibidem de hominibus fornicarijs, adulteris, alijsq; criminosis extra cõmunionem Ecclesiæ eijciendis. Quod apud Isaiam legimus: Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: vtrolibet modo potest intelligi, quàmuis significantius, si Hieronymo credimus, hoc interpretatus sit Aquila: Væ, qui dicunt malo bonus, & bono malus es. Contrà verò Augustinus in Enchiridio, non de homine, sed de re ipsa docet intelligendum esse. Voce enim prophetica arguitur (inquit) non qui hominem malum, vtpote adulterum, quem putat castum, dicit bonum: sed qui adulterium ipsum dicit bonum esse. Verùm in scri-

Marginalia: Amphibologia, quando eadẽ dictio parem habet sonũ in diuersis casibus, tempore, aut numero. — B — Psalm. 138.a — Hieronymus — Roma. 9.d — C — 1.Cor. 4.a — 1.Cor. 10.f — 1.Cor. 5.d — Rom. 12.d — D — 1.Cor. 5.d — Isaie. 5.a

II. TRAC. in scripturarum versionibus seu interpretationibus magis valet Hieronymi, quàm Augustini authoritas. Neque tamen falsam dedit August. sententiam, sed veram, licet Apostolico sensui impertinentem. Alius est modus dicendi, malo bonus es, qui prohibetur: alius modus, quem docet August. non esse arguendum. Sic diuus Hieronymus ad Algasiam, quæstione 7. in verbo Apostoli ad Roma. 5. Vix pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori, iustum & bonum non masculinè, pro persona iusta aut bona, sed in neutro substantiuè, pro ipsa bonitate & iustitia docet esse accepta. Origenes autem vtroq; modo differit, & pro iusto videlicet & bono viro, & pro iusta & bona causa. Ambrosius iusti vocabulum retulit ad personam. Pro intellectu autem sermonis illius Apostolici, sciendum sermonem Apostoli in eodem capite præmissum: Vt quid enim Christus cùm adhuc infirmi essemus, secundùm tempus, pro impijs mortuus est, habere amphibologiam, in eo quòd particula hæc, secundùm tempus, potest referri aut ad id, quod præcessit, vt dicatur: Vt quid cùm adhuc infirmi essemus secundùm tempus, nondum scilicet confortati virtute Euangelij ad aliquid bene operandum, Christus pro nobis impijs mortuus est: aut ad id quod sequitur, vt dicatur: secundùm tempus pro impijs mortuus est, quo significatur, Christus ad tempus solum breue fuisse mortuus, quippe qui die tertio resurrexit. Vterque sensus est Apostolicus, suosq; probatos habet authores. Voluit enim textus significare Christum pro hominibus adhuc impijs mortuum esse, vt spes nos non confunderet, & ipse suam eximiam erga nos charitatem declararet, quamobrem subiunxit: Vix enim pro iusto quis moritur, tanquàm dicat: rarus est inter homines, qui pro iusto seruando velit subire mortem, nam pro bono forsitan quis audeat mori, tanquàm dicat: nam demus, quòd pro bono forsitan quis audeat mori, sed Christus tamen charitatem suam magis, quàm ille erga nos commendat, sua sponte amplectens mortem pro nobis malis & impijs. Neque oportet hic sollicitum esse lectorem, ad inueniendum discrimen inter bonum & iustum, tametsi differant in rationibus secundùm nomina sua. Secundùm Tertullianum & Chrysostomũ, malum in oratione dominica accipitur masculinè, pro maligno seu diabolo. Alij verò cõtendunt illic malum accipi pro re mala, seu malitia huius mundi, seu malo quod habitat in carne nostra. In verbo Apost. Noli vinci à malo, sed vince malum in bono, bonum pro ipso beneficio, malum verò pro iniuria esse accipiendum, patet ex serie textus. Vnde præmisit: Nulli malum pro malo reddentes, sed prouidentes bona, &c. Mihi vindictam, & ego retribuam. Si esurierit inimicus, ciba illum, & sic vince malum, id est, iniuriam eius, & malitiam voluntatis ipsius in bono seu beneficio tuo, hoc est, per tuum beneficium illi exhibendum.

Vix pro iusto quis moritur Rom. 5. — *Tertullianus Chrysosto.* — *Rom. 12. d*

A — B — C

Item, hic, pronomẽ, id est, iste, & hic, aduerbium, id est, in hoc loco, in scripturis sacris interdum fecerunt errare expositores. In verbis Christi. Ecce plusquàm Salomon hic. Ecce plusquàm Ionas hic, maior templo Dei hic, annotauit Hieronymus, in omnibus istis locutionibus, hic, esse aduerbiũ, non pronomen, vt significetur in hoc loco persona esse dignior & maior, quàm fuerũt Salomon & Ionas. Item ambiguus est sermo Apostoli dicentis: Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus sathanæ, qui me colaphizet: propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me. Et dixit mihi: Sufficit tibi Paule gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Multiplex hic est amphibologia. Primùm propter nomen, stimulus carnis, qui secundùm interpretationem doctorum veterum intelligitur, aut aduersa corporis valetudo, vt capitis dolor, quemadmodum sentiunt Hierony. & Theophylactus, aut pressura aduersariorum, quemadmodum sentit Ambrosius. Vterque sensus consonus est senten- D

A sententijs consequentibus. Secundùm quosdam autem intelligitur, stimulus esse motus libidinis, qui est ex lege membrorũ, seu ex peccato fomitis in carne, ad illicita stimulans. De qua dicit ad Rom. Inuenio legem in mẽbris meis repugnantem Roma.7.d legi mentis meæ. Sed huic sententiæ non sic cohærent ea, quæ sequuntur & præmittuntur, quibus significat se gloriari in infirmitatibus, & placere in cõtumelijs, persecutionibus, & angustijs pro Christo. Deinde obscuritas est in eo quod dicitur: Nam virtus in infirmitate perficitur. Hoc enim accipi potest tanquàm dictũ Pauli, quod alij verè & rectè sentiunt accipiendũ esse non tanq̃ sit verbum Pauli, reddentis causam responsionis Christi, sed tanq̃ pars eius, quod Christus ipse Paulo respondit, dicens totum hoc: sufficit tibi Paule gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Tertiò est obscuritas in nomine virtus, quod ex originali lingua discimus acceptũ esse non pro virtute cõtraria vitio, sed pro virtute cõtraria De nomine virtus.

B infirmitati, id est, pro potentia, robore, seu fortitudine, & nõ pro virtute Pauli, sed pro fortitudine Christi, vt sensus responsionis Christi sit talis: Sufficit tibi Paule gratia mea, nam in infirmitate tua, seu imbecillitate ac impotentia tua, virtus seu potentia mea perficitur, hoc est, perfectior, probatior fit in te, illustriorq́; tibi videtur. Et huic sententiæ cohærere videtur conclusio Pauli ex responsione sibi à Christo data concludentis: Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Verùm quia virtus seu robur Christi inhabitans nos, est qua nos sumus potentes, fortes, alacres. Idcirco nihil detrahitur sensui scripturæ, si dicatur virtus etiam accipi pro virtute, quæ in nobis à Christo est, qua & nos fortes sumus. Vnde subdit: Quando enim infirmior, tunc fortior & potens sum. Amplius & hic sciendum: Quemadmodum ambiguus seu obscurus sermo contingit in scripturis propter incertitudinẽ casuum aut dictionum: sic & multi Amphibologia propter incertitudinẽ antecedentis & suppositi.

C sunt in scripturis sermones ambigui propter incertitudinẽ antecedentis, & propter incertitudinẽ rei suppositæ verbo. Percussisti caput de domo impij, denudasti fundamenta eius vsq; ad collum, ambiguè dicitur, eo ꝙ incertũ relinquitur, Abacuc.3. ad quodnã antecedens pertineat relatiuum eius, an videlicet ad domũ cuius sunt fundamenta, an ad caput, vel ad impium cuius est collum. Similiter quod dicitur: Ibidem. Egredietur diabolus ante pedes eius stetit, & mensus est terram. Incertũ est quis steterit, an videlicet diabolus, de quo immediatus erat sermo antecedens, an potius ad Deum mediatè antecedentem: sed hæc obscuritas absoluetur infrà, in expositione cantici Abacuc. Quod Iohan.8. dicitur: Diabolus cùm ex proprijs loquitur, mendacium loquitur, quia mendax est & pater eius, sermo ambiguus est Iohan.8.f etiam in originali lingua Græca, cùm incertum est, an eius, referatur ad diabolum, an potius ad mendacium. Sed Ecclesiastici patres: Chrysostomus, Hierony. Aug.

D & cæteri ad mendaciũ retulerunt: vt diabolus esse non mendax solùm, sed & mendacij pater esse significaretur. Manichæi autem stultè æstimantes diabolũ habere patrem, qui est omnium malorum principium, retulerunt ad diabolum. Sic in eo quod dicit Apostolus: Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. 1.Cor.2.d Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Obscuritas contingit, per quam & falluntur pleriq; lectores, non accipientes verum suppositum verbi examinatur: quod sanè verbũ pertinet non ad hominẽ carnalẽ seu animalẽ (vt ille homo animalis intimetur spiritualiter examinari) sed ad id, quod est stultitia homini animali, hoc est, ad id, quod est spiritus sancti mysteriũ, seu beneficium nobis collatum per Iesum Christum, vt videlicet hæc mysteria & beneficia per spiritum fidei in Iesum exhibita nobis, intimentur ab Apost. Paulo examinari seu dijudicari spiritualiter. i. per spiritum, quo cognoscimus ea, quæ à Deo per Christũ crucifixum donata sunt nobis. Vnde & cõiunctio, quia, in verbo illo Apostoli, nõ causaliter, sed pro ꝙ, videtur accepta: animalis homo existimans

mysterium fidei nostræ esse stultitiam, non potest intelligere seu cognoscere, quòd hoc spiritualiter examinetur seu dijudicetur. Proinde & interpretes quidam tollentes hanc obscuritatem, reddiderunt sensum Apostoli apertiorem hoc pacto: A
Animalis homo quid. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei, stultitia enim sunt illi: & non potest intelligere, quòd illa spiritualiter examinentur seu dijudicentur. Si tamen placeat cuiquàm coniunctionē quia, causaliter accipere, non erit absonus sensus, modò tamen verbū examinatur, non intelligatur appositum esse homini animali, sed ei, quod est homini animali stultitia, quale est id, quod spiritu fidei in Iesū crucifixum credimus. Animalem hominē (inquit Theophylactus) appellat Apostolus hominem naturalē, qui suo sensu fertur, qui nolens admittere quicq̄ per fidem & credulitatē, existimās omnia naturali quodam cursu fieri, arbitratur omnia esse
Rom. 7. a stulta, quę naturali ratione probari non possunt. Sic quòd dicit Apostolus: Lex in homine dominatur quanto tempore viuit, ambiguū habet sensum, propterea quòd incertū potest esse, vtrùm accipiendum sit, q̄ diu ipsa lex viuit, an potius q̄ diu ipse homo viuit. Verùm cōsiderantibus ea, quę sequuntur, videbitur sensus esse, quàm diu viuit ipsa lex: nam Paulus posuit legem loco viri, & hominem vice vxoris. B
Quemadmodum enim mortuo viro, liberatur vxor à debito viri: ita mortua lege Moysi, liberatus est homo à lege illa. Viuit autem lex illa, q̄ diu statum & vigorē habet: mortua autē dicitur, quando desijt habere vigorem: & secundū hunc sensum interpretatur glossa marginalis, simul & interliniaris, & Theophylactus, qui sic loquitur: Lex ipsa viro similis potest videri, vos verò similes fœminæ. Proinde vt ita prosequeretur Paulus, exigebat oratio: Itaq; fratres nihil amplius vobis lex dominatur, quòd mortua sit. Sustinuit tamē huiuscemodi dicere, ne Iudæos offenderet, sed sensum illum tacitè expressit dicens: Itaq; fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, scilicet Christi, qui ex mortuis resurrexit, debuit dicere: mortua est lex vobis per Christi incorporationem. Sed ne C
Iudæos offenderet, maluit dicere: Mortificati estis legi per Christi corpus, hoc est, per corpus Christi pro vobis in mortem traditum, liberati estis à dominio legis. Moritur vxor viro suo, quando vir suus moritur, quia tunc à dominio viri liberatur. Et secundū sensum quendam dicitur vtrunq;: Vir mortuus est vxori, & vxor item mortua est viro. Ita vtrunq; dicimus: Lex vobis mortua est, & vos mortui estis legi. Amplius autē sciendum est, Quemadmodum apud Latinos plerunq; diuersæ dictiones eisdem scribuntur literis, ita & tale quid reperitur etiam apud
Hieronymus. Hebræos, quemadmodum testatur Hieronymus ad Damasum, quæstio. ij. Omnis (inquit) Iudæa conclamat, & synagogarum subsellia consonant vniuersa, eundem sermonem Hebraicis literis scriptum, diuersas apud eos & voces & intelligentias habere. Ex quibus exempli causa vnum ponimus, vt quod dicimus perspicuum fiat, duo nomina Hebraica, quorū vnum significat pastores, aliud verò amatores, eisdem literis apud Hebræos scribuntur: sed pastores roin, amatores verò reim, & leguntur, & proferuntur. Vnde & sacræ theologiæ magistri plerunq; falluntur in suis commentariis, non rectè assecuti sensum authoris, & id quidem interdum ob ignorantiam vocabuli, interdum ob vitium interpretis, interdum ob deprauationem codicis. In vocabulo melotes, quo significantur pelles ouillæ, dum intellexit diuus Thomas camelorum pelles, fallitur quidem, sed non perniciosè fal- D
Latinorum & Græcorum codices varios esse. litur. Præterea & interdum est in eodem scripturæ loco incertitudo diuersarum sententiarum, propter diuersitatem interpretum, & codicum diuersis patribus etiam orthodoxis & catholicis eundem scripturæ locum diuersimodè interpretantibus, propterea quòd diuersis vsi sunt codicibus, diuersis interpretibus:
1. Cor. 15. quemadmodū in superiori libro declarauimus. Primæ ad Cor. 15. Græcorum codices inter se discrepant, & contrarios habent inter se sermones. Quidam habēt:

Ecce

A Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur. Hic sensus non est contrarius sensui vulgatę æditionis nostræ. Neque enim repugnant sermones, omnes quidem resurgemus, omnes quidem dormiemus. Alij verò habent cótrarium sermonem : Ecce mysterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur. Et hunc sensum secuti sunt veteres: Tertullianus, Chrysost. & Theophylactus: Vnde & hanc Græcorum codicum varietatem fuisse etiam ante mille annos sub Hierony. seculo patet ex Epistola eiusdem ad Minerium & Alexandrum, ostendentis præfatum Apost. locum sic bifariam legi apud Græcos, præferentis quidem hanc, qua nunc vtitur Ecclesia, non damnantis tamen alteram tanquàm hæresim, aut contrariam fidei orthodoxæ. Ex recentioribus diuus Thomas vtranq; commemorans, neutram reijcit vt hæreticam. Deinde & August. de Ciuita. Dei, hoc in loco tradit etiam Latina ex-

Omnes quidē resurgemus.

B emplaria esse varia, & in quibusdam esse : Omnes quidem resurgemus. In alijs autem: Omnes quidem dormiemus. Sed ne propter hanc varietatem quis arbitretur fidei articulos fuisse ambiguos apud antiquos patres catholicos : & alios quidē sic, alios autem aliter ea quæ in resurrectionis articulo sunt fidei, docuisse. Sciendum est, quòd neque in hac, neq; in priore lectione est quicquàm, propter quod aut cóturbetur Christiana fides, aut negetur mortuorum resurrectio, cùm vtraq; lectio suum habeat sensum catholicum, aut saltem pium, & orthodoxis patribus nōdum damnatum. Prior: Omnes, tam reprobi scilicet, quàm electi, resurgemus ad vitam corporalem, incorrupta quidem integritate membrorū, sed non omnes immunes à dolore pœnarum: quia non omnes immutabimur in melius, seu in immortalitatis gloriā. Posterior autem lectio sensum habet hunc : Non omnes dormiemus in puluere, veluti qui in aduentu Domini reperiemur viui, omnes tamen

C immutabimur in melius: intelligendo omnes, nō absolutè, sed eos omnes, de quibus illic loquitur sermo Apostolicus: qui videlicet sunt Christani fratres, seu per Christum facti cœlestes, de quibus & pręmiserat : In Christo omnes viuificabuntur. De quibus & subiungit : Canet tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur, hoc est, mortui in puluere resurgent incorrupti, & nos qui reperiemur viui in aduentu Domini, immutabimur in statum fœlicis immortalitatis absq; dormitione in puluere. Verùm autem hi, qui in aduentu Domini reperientur viui, sunt subitò morituri, & in momento reuicturi, in quæstionem vertitur apud patres, quibusdam dicentibus quòd sic, propter scripturas : Statutum est omnibus semel mori. In Adam omnes moriuntur. Item : Quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur. In omnes homines mors pertransijt. Alijs autem contrarium asserentibus, propter hunc sermonem Apostoli, secundùm Græcorū co-

An ossi homines sint morituri.

Heb. 9. d
1. Cor. 15. c
eodem. d
Rom. 5. b
1. Thes. 4. d

D dices intellectū. Et propter verba eiusdem : Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quòd nos, qui viuimus, qui residui sumus in aduentu Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt: sed mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi, deinde nos, qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo. Ex quibus arbitrantur Apostolum asseruisse eos, qui in aduentu Domini reperientur viui, non morituros. Cui sententiæ conuenire videtur, quòd in regula fidei confitemur Christum venturum esse, & iudicaturum viuos & mortuos. Qui & scripturas loquentes de omnibus semel morituris, interpretantur esse accipiendas secundùm legem communem, id est, secundùm debitum naturæ ex Adam propagatæ : quemadmodum beata Maria si fuerit sibi dimissa, hoc est, per Dei gratiam in præuiso merito filij sui non præuenta aut præseruata, vtique fuit concepta sub originali culpa. Ita & qui in aduentu Domini reperientur, viui, vtique morientur, si dimitterentur suæ naturæ, secundùm cursum, seu periodum suæ naturæ debitum, & non præuenirentur bonitate Dei rapientis & præuenientis.

Vtriusque sententiæ meminit Hieronymus, meminit Augustinus, meminit & Ambrosius in commentarijs 1. Epistolæ ad Corinthios, capite xv. neutram damnans. In 4. tamen capite primæ ad Thessalonicenses, docens eos in ipso raptu morituros: quam sententiā etiam præferunt Hieronymus & Augustinus. Vnde neq; oportet de hac, re facere rixas & contentiones, aut pertinaciter vnam aut alteram sententiam defendere, donec pia hæc magistrorū dissensio ex scripturis orta, per iudicium Ecclesiæ aut per scripturas fuerit definita. Dominus in Euangelio dicit: Hora veniet, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò malè egerunt, in resurrectionem iudicij. Ex quo verbo discimus, quòd omnes qui in monumētis sunt, & iusti, & iniusti sunt resurrecturi. Item: Omnis qui videt filium & credit in eum, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Et ego resuscitabo eū in nouissimo die, vt omne quod dedit mihi pater, nō perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Ex his verbis consequens videtur, omnes iustos esse in nouissimo die resuscitandos, & ita omnes morituros. Quam sententiam videtur & approbare verbum Apostoli: Insipiens tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur. Verùm possent huiuscemodi scripturæ limitationē recipere secundùm sensus supradictos. Similis interpretum & codicum varietas est in eo quod legitur. Regnauit mors ab Adam vsq; ad Moysen etiam in eos, qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ. Vbi Origenes, Ambrosius, & Augustinus magis probant, quod in alijs codicibus Latinis legitur absque negatione, hoc pacto: Ab Adam vsq; ad Moysen etiam in eos, qui peccauerūt in similitudine præuaricationis Adæ. Sed de hoc in alijs. Nunc sufficiat obiter indicasse, ne turbentur studiosi, qui legunt vel Ambrosij, vel Origenis, vel Augustini commentarios. Talis fuit quibusdam in locis inter sanctos doctores diuersitas ob codicum varietatem, cum pace tamen & vnitate catholicæ fidei: scientes ex alijs scripturæ locis, Deum conclusisse omnia sub peccato, & omnes peccasse, & egere gloria Dei: & neminem, neq; infantem vnius diei, posse saluum fieri absq; sanguine Christi. Et idcirco Apostolum Paulum hic non dixisse, vllos homines non habuisse vnquàm peccatum, aut non peccasse: sed quòd non peccauerint ad illius similitudinem, hoc est, quòd non grauiter, neque accepto mandato, cuius transgressio propriè præuaricatio dicitur. Item quod nostri codices apud Marcum habent: Surgens autem Iesus, mane prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Hoc Hieronymus quæstione iij. ad Hedibiam, dicit à plerisq; non recipi, propterea quòd in raris fertur Euangelijs, omnibus penè Græcis libris hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cùm diuersa atque contraria Euangelistis cæteris narrare videatur. Sed de hoc in tractatu sequenti, in capitulo, de apparentibus scripturarum contrarietatibus. Sic quod nostri codices communes 2. ad Corinth. 3. habent: Et non quemadmodum Moyses, ponebat velamen super faciem suam, vt non possent intendere filij Israel in faciem eius, quod euacuatur. Veteres codices Latini habent finem pro faciem, vt non possent intendere filij Israel in finem eius, quod euacuatur. Sic legit Ambrosius & Chrysostomus, & Theophylactus. Sic vniuersi interpretes, ex originali docent vertendum esse. Relatiuum autem, quod, refert non accusatiuum finem, sed genitiuum eius, scilicet testamenti. Christus est finis eius, scilicet veteris testamenti, quod tanquàm vmbra seu figura perit, Christo vera luce in fine legis illius apparente. In hodiernum vsque diem non potest carnalis Iudæorum populus intelligere, quòd vetus lex finem habeat in Christo. Vnde ambiguitas interdum soluitur ex inspecta originali lingua. Interdum autē etiam ex illa lin-

Marginal notes: Iohan 5.e — Iohan.6.e — 1.Cor.15.e — Rom.5.c — Marc.16.a

Margin letters: A — B — C — D

A illa lingua ſolui non poteſt, veluti quod dicit Apoſtolus 1. ad Corinthios vj. Secu-
laria igitur iudicia ſi habueritis, contemptibiles, qui ſunt in Eccleſia, illos conſti- Codices Græcos aliquãdo eſſe ambiguos
tuite, ſeu vt alij habent, conſtituitis ad iudicandum. In lingua Græca, ſecundùm
quam factus eſt ab Apoſtolo Paulo ſcripturę ſermo, anceps eſt ſententia, propter-
ea quòd verbum illud conſtituitis, poteſt verti aut per imperatiuum, vt dicatur
conſtituite, aut per indicatiuum, vt dicatur conſtituitis. Et hinc iam prodeunt di
uerſæ Eccleſiaſticorum patrum ſententiæ. Ambroſius intelligens verbum eſſe
præſentis temporis, interpretatur Apoſtolum non iubentis aut conſulentis, ſed
obiurgantis animo locutum eſſe: ſecundùm quam interpretationem pronuncia-
bitur oratio, ſono Corinthios obiurgantis, quòd negotijs iudicandi præficerent
quaſlibet etiam viles perſonas. Aug. verò, Theophylactus, cæteriq;, intelligentes
verbum eſſe imperatiui modi, exponunt Apoſtolum imperare Corinthijs, etiam
B contemptos Chriſtianos huic negotio potius eſſe pręficiendos, q̃ ad infideles ſeu
ethnicos iudices ire. Sunt & aliæ orationes innumeræ in ſcripturis ſacris, ſecun-
dùm ſenſum grammatices ambiguę, quarũ veras ſententias prudens quiſq; lector
ex alijs ſcripturæ locis, & ex circunſtantia literæ, facilè poterit deprehendere, ha-
bita conſideratione ad fidei regulas, veluti in eo, quod dicit Euangeliſta de Apo-
ſtolis: Dedit eis Chriſtus poteſtatem ſpirituum immundorũ. non intelligitur po-
teſtas, quam habent ſpiritus immundi, ſed poteſtas, ius, ſeu authoritas aduerſus
ſpiritus immundos. Quemadmodum Lucas plano ſermone expreſsit: Dedit eis Matth.10.a
poteſtatem ſuper omnia dæmonia. Frequens eſt in ſcripturis vſus orationis huius
ſecundùm ſenſum talem, vt poteſtas vitæ & mortis, id eſt, poteſtas ſupra vitam & Lucæ.10.c.
mortem: dedit ei, ſcilicet Chriſto, poteſtatem omnis carnis, hoc eſt, ſupra omnem Iohan.17.
carnem: dedit ei poteſtatem eorũ, id eſt, ſupra ea, quæ ſunt ſuper terram. Secundũ
C alium verò ſenſum accipiuntur orationes, quibus dicitur: Virtus altiſsimi obum-
brabit tibi. Item: Vt inhabitet in me virtus, aut poteſtas, ſeu fortitudo Chriſti. Lucæ 1.a
Neq, enim hic poteſtas, aut virtus, aut fortitudo altiſsimi, aut Chriſti, intelligitur
poteſtas aut virtus aduerſus Chriſtum, aut ſupra Chriſtum: ſed ea poteſtas & vir-
tus, quæ eſt à Chriſto. Item eius quod dicit Apoſtolus: Virtus peccati lex: non eſt 1.Cor.15.g
ſenſus, quod virtus aduerſus peccatum ſupra peccatum impediendum ac deſtru-
endum ſit lex, neq; quòd lex ſit virtus à peccato: ſed quòd lex ſit virtus quodam-
modo effectiua peccati, hoc eſt, robur ſeu poteſtas ad peccatum, vt genitiuus pec-
cati, intelligatur magis eſſe rectus ex vi cauſæ efficientis, ſecundùm eum modum
cauſæ, per quem aliquid eſt cauſa per occaſionem, perinde atque ſalutaris corre-
ptio, ſeu admonitio, eſt homini contumaci cauſa peccandi. Cauſam dico per oc- Cauſa peccati
caſionem. Cauſa verò peccati propriè dicta, eſt peccatum habitans in carne no-
D ſtra, nos ad peccatum ſtimulans. Vnde conſiderandi ſunt ſermones Apoſtoli ad
Roma. vij. non dixit: mandatum occidit aut ſeduxit me, aut operatum eſt in me
omnem concupiſcentiam, ſed hęc omnia tribuit peccato. Peccatum (inquit) per
mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Et infrà declarãs & in- Domini eſt ſalus
terpretans, quomodo per mandatũ peccatũ. Peccatũ (inquit) occaſione accepta Pſalm 3.b
per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit. Vnde & huius conſideratione lex
iram operatur. Sic in eo quod dicitur: Domini eſt ſalus, ſignificatur vno modo ſa-
lus, quæ in Deo, imò quæ eſt ipſe Deus, qui ſalus noſtra: alio modo ſalus, quæ eſt
nobis à Deo, quemadmodum dicit Propheta: Domini eſt ſalus, hoc eſt, à Domi- Charitas Dei bifariam intelligitur.
no eſt nobis ſalus. Similiter charitas Dei bifariam: Vno modo increata, quę eſt in
Deo, qua ſcilicet ipſe nos diligit, quæ eſt ipſe Deus, quemadmodũ ait Apoſtolus 1.Iohan.4.c
Iohãnes: Deus charitas eſt, & qui manet in charitate, in Deo manet. Sunt qui hoc
pacto accipiunt, quod dicitur in fine. 8. cap. ad Ro. Quis nos ſeparabit à charitate
quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro? Alio modo charitas Dei intelligitur ea,

quæ est à Deo in nobis creata, qua nos diligimus illum, de qua loquitur Aposto. A
Rom.5.a Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis: tametsi & illic iuxta vnam Augustini expositionem posset intelligi increata charitas, Deus spiritus sanctus, à Deo missus ad inhabitandum corda nostra.
Iustitia dei bifariam intelligitur. Item iustitia Dei bifariam accipitur: Vno modo in Deo iustitia est, qua ipse iustus est, & non modò iustus, sed & ipsa iustitia. Alio modo iustitia Dei est, quæ à Deo est in nobis, qua videlicet nos sumus iusti, de qua & Apostolus loquitur: Ignorantes
Rom.10.a Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti, hoc est, ignorantes iustitiam, quæ à Deo est per fidem in Iesum, & volentes constituere iustitiam suam, id est, iustitiam à semetipsis fieri à suis liberi arbitrij viribus, per opera legis, hi non sunt subiecti iustitiæ Dei. Iustitiæ etiam dicuntur opera legis, ad Roma.2. Si præputium iustitias legis custodiat, id est, opera legis. Iusti seruant quidem iustitias legis decalogi, sed facti sunt ex impijs iusti per fidem in Iesum, non per opera legis decalogi. Vnde iudicium & iustitia interdum accipiuntur pro ipsis virtutibus, quas Deus operatur in nobis sine nobis: interdum pro B
Psalmo.118. harum virtutum operibus, veluti in eo quod dicit Propheta: Feci iudicium & iustitiam, hoc est, feci iudicij & iustitiæ opera, non ipsas virtutes ego feci, quemadmodum declarat ibidem Augustinus. Diximus autem de iudicio & iustitia in
Causat obscuritatem, quòd Græci pro ablatiuo, quo carent, vtuntur datiuo. superioribus. Insuper & hic sciendum, quòd Græci carentes ablatiuo casu, pro illo vtuntur datiuo: & idcirco sunt apud eos orationes nonnullæ ambiguæ, propterea quòd datiuus nunc significat instrumentum, nunc commodum vel incommodum. Mortuum esse peccato, ambiguum habet sensum: propterea quòd in-
Mortuum peccato quid. certum est, an peccato sit casus datiui an ablatiui. Si sit casus datiui, significat mortuum esse ipsi peccato, hoc est, non viuere secundùm peccatum, seu desideria peccati, & hoc pacto accipitur ad Roma.6. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Qui enim mortuus est, supple peccato, iustificatus est à peccato. Et infrà de Christo legitur: Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quòd autem viuit, viuit Deo. Quæ oratio secundùm Theophylactum distinguitur hoc pacto, vt primù dicatur: Quòd enim mortuus est, supple Christus, ac deinde subsequitur, peccato mortuus est semel. tanquàm dicat: Quòd Christus mortuus est corporaliter, semel solùm mortuus est peccato, supple nostro tollendo, & non amplius moritur, vt nos semel in baptismo cōmortui Christo, non amplius moriamur per peccatum: nihil tamen ad sensum Apostolicum refert, si distinguatur secundùm communem intellectum & dicatur: Quod Christus mortuus est peccato, mortuus est semel. Secundùm hunc sensum loquitur C
Mortuum esse mundo quid. Apostolus ad Gal. 2. Ego per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam, hoc est, ego per legem Christi, quæ est gratiæ & Euangelij lex, sum mortuus legi Moysi: non amplius viuo secundùm præcepta legis illius, quæ finem habet in Christo. Sic & ad Rom.7. Itaq; fratres & vos mortui estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius. Sicut tibi mortuus sum, dum non amplius viuo in corde tuo, aut in æstimatione tua, aut secundùm desideria tua: Sic scriptura loquitur mortuum esse huic mun- D
Galat.6.d do. quemadmodum & Paulus ait: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: hoc est, in corde meo mundus nihil æstimatur, aut contemnitur, & despicitur quemadmodum & ego crucifixus sum, seu mortuus sum mundo, id est, in æstimatione hominum, hunc mundum diligentium nihil sum reputatus: sed contemptus potius & abiectus, æstimatus tanquàm ouis occisionis. Si autem peccato sit casus ablatiui, significat sermo ille mortuum esse propter peccatum, aut per peccatum, quemadmodum ait Apostolus: Cùm essetis mortui peccatis, id est, in peccatis ve-
Ephe.2.a stris, seu per aut propter peccata. Vnde vicissim dicimus peccatum esse mortuum nobis, & nos esse mortuos ipsi peccato: & legem Moysi mortuam esse nobis, &

nos

A nos item esse mortuos legi: quemadmodum loquitur Apostolus ad Roma.7.

Occasione prædictorum hic iam considerandæ sunt locutiones, in scripturis sacris reciprocæ per omnes casus. Dicimus enim quòd Deus est sedes nostra, est & locus ac templum nostrum: & nos itidem sumus sedes & templum Dei. Insuper dicimus, pax Dei, & Deus pacis. Dilectus meus mihi, & ego illi. Nos benedicimus Deum, & benedicit nos Deus. Deus habitat in nobis, & nos habitamus in Deo. Pater in filio, & filius in patre. Vnde effectus regit causam in genitiuo, & econtrariò causa regit in genitiuo effectum: hinc amphibologia exoritur. In quibusdam autem locutionibus huiuscemodi ambiguitas non facilè est dissolubilis, nec facilè ab intellectu deprehenditur, veluti quod dicit Apostolus: Stimulus mortis, peccatum: virtus peccati, lex, nominatiuus vtrobiq; intelligitur tanquàm efficiens causa, genitiuus autem tanquàm effectus: peccatum est stimulus faciens B mortẽ, hoc est, stimulus quo facta est mors: lex autem est virtus seu robur, faciens augmentum seu incrementum peccati, homine prauo occasionem peccandi accipiente per legem. In quibusdã locutionibus facilè est ambiguitas dissolubilis, veluti cùm dicitur: salus Dei, pax Dei, gratia Dei, iustitia Dei, & salutare Dei. Posset quidem lector falli, & accipere sermones illos, tanquàm illis significetur salua in Deo, iustitia, pax, & virtus in eo: sed in plerisq; scripturæ locis non hoc significari indicat sententiarum series, & declarant sancti, intelligẽtes quòd salus fit nobis à Deo, gratia, pax, iustitia & virtus à Deo, qui nos facit salúos, iustos, gratos & studiosos. Vnde & econtrariò dicimus, quòd ipse est Deus salutis & virtutis nostræ, & gratiæ, & pacis, & iustitiæ, & fidei, spei & charitatis, quia ipse est omnium horum author, ipse seminator casti consilij, à quo & sancta sunt desideria. Deus patientiæ & solatij (inquit Apostolus) det vobis idipsum sapere in alterutrum se- C cundùm Iesum, vt vno animo & vno ore honorificetis Deum. Deus spei repleat vos omni gaudio, hoc est, Deus à quo vobis in passionibus est tolerantia, solatiũ, spes, largiatur vobis vt vnum sapiatis in alterutrum. Item Habemus (inquit Apostolus) thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sit sublimitas virtutis Dei, & non ex nobis genitiuus virtutis, causam designat efficientem, vt significetur sublimitas nostræ virtutis esse à Deo, & non ex nobis. Vnde redditur sermo manifestior, si genitiuus Dei, construatur post verbum sit, hoc pacto: vt sublimitas virtutis, supple nostræ, sit Dei, hoc est, à Deo esse cognoscatur. Dicimus ergo quòd nostra virtus, sit virtus Dei: & econtrariò Deus ipse, est Deus virtutis nostræ. Tales sermones reciprocos reperimus & in casibus cæteris. In Canticis inquit sponsa: Dilectus meus mihi, supple intendit, & ego illi. Ego dilecto meo, supple intendo, & ille mihi. Sermo iste, dubium non est, mutuum flagrat amorem. Iesus noster sponsus amat sponsam, & sponsus amatur ab ipsa. Sic reciprocè loquitur Apostolus: D Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hanc & hunc destruet. Corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori, vbique subauditur verbum deputatur, vt dicatur: esca deputatur ventri, & venter escis, corpus autem deputatur Domino ad obsequium, non fornicationi aut meretrici, & Dominus corpori, suscitando & remunerando. Item tenemus nos Deum, & ipse rursus tenet nos. Nos benedicimus, glorificamus, magnificamus & sanctificamus Deum, & ipse itidem benedicit, glorificat, magnificat & sanctificat nos. Pascit nos Deus, & nos vicissim pascimus ipsum: quippe qui pascitur inter lilia. Nos habitamus, manemus, delectamur & quiescimus in Deo: habitat, manet, & quiescit Deus in nobis. Sed in omnibus locutionibus istis, alius est intendendi, pascendi, benedicendi, diligendi, manendi, habitandi modus, secundùm quem Deus intendit nobis, pascit, benedicit, tenet, & diligit nos, aut habitat, manet & delectatur in nobis: alius secundùm quem iustus quisque & intendit Deo, pascit, benedicit, tenet & diligit

De locutionibus reciprocis amphibologicis.

1.Cor.15.b

Rom.15.b

2.Cor.4.b

Cant.2.

1.Cor.6.c

Aliter Deus nos tenet & alìter nos illũ benedicimus.

diligit illum, habitat, manet & delectatur in ipso. Nos sumus prædium, hæreditas, & agri Dei, non quibus ipse fruatur, non à quibus ipse fructum, commodum aut emolimentum accipiat, qui bonorum nostrorum non eget: sed in quibus ipse non propter suam, sed nostram vtilitatem plantat virtutes & bonorū operum semina, quibus fruamur ipso, & delectemur in ipso. Nos sumus sedes, domus, habitacula & templa Dei: non quibus ipse contineatur, & ab vllo incōmodo protegatur, sed quos ipse possideat, cōtineat, seruet & tueatur. Ipse qui nusquàm abest pro sua misericordia dignatur per suam gratiam habitare in nobis, tanquàm medicus sanans, & lucerna illuminans tenebras cordium nostrorum, tanquàm rex liberans nos, custodiens & dirigens. Ipse nos benedicit, dum suæ gratiæ dona nobis impartitur. Ipse nos magnificat, glorificat & sanctificat, dum nos magnos, sanctos & iustos facit. Nos autem benedicimus Deum, dum illum dicimus & prædicamus esse bonum: nos illum magnificamus, glorificamus & sanctificamus, dum illum extollimus præconijs: magnum & sanctum esse prædicamus, vt ab omnibus magnus, sanctus, & super omnia dignus gloria ac laude habeatur. Sic nomen Iesu colit, magnificat & sanctificat, qui odorem bonæ famæ Iesu, & notitiam ac fidem eius ampliat, dilatat, & spargere desiderat in omnem gentem ac locum, vt omnis qui gloriatur non in viribus suis, tanquàm ipse absque Dei miserentis gratia valeat quicquàm boni agere, sed in Domino glorietur. In Domino, inquàm, cuius misericordia à progenie in progenies: qui & potentiam, id est, robur seu fortitudinem fecit nobis in brachio suo, id est, per brachium suum Christum, vincens fortem armatum, principem huius mundi diabolum. Deus dilectis suis ita intendit, ita illos pascit, ita illos tenet ac diligit, vt ipsi prorsus non possint subsistere, erigere se, & stare ac permanere in iustitia, nisi ipse pro sua misericordia præueniens illos erexisset, & iam erectos quotidianis suis auxilijs adiuuaret sanctis inspirationibus, cogitationibus, meditationibus, & desideriis pasceret. Nos intendimus Deo, & tenemus ipsum, & habitamus in illo, dum innitentes illi, soliciti sumus per fidem & amorem manere in ipso, hoc est, adhærere illi, quiescere & delectari in illo, tanquàm in fine nostro beatifico: sed vt hæc faceremus ipse prior intendit nobis, excitans nos & præueniens nos in donis suis. Hactenus de locutionibus reciprocis.

Quō Deus in nobis habitat. — *Colere nomen Iesu quid.*

Amphibologicis orationibus propter varietatem distinctionū & pronunciationum.

Cæterùm aut fallitur plerunq; lector, aut non peruenit ad scripturæ sensum, dum non satis attendit quemadmodum distinguere, diuidere, aut pronunciare oporteat dictiones & orationes. Nimium autem fastidium afferret lectori de hac re omnes scripturæ locos afferre. Ex multis tamen paucos ponemus. Exempli causa, Hieronymus quæstione 3. ad Hedibiam, verbum Marci Euangelistæ. Surgens Iesus mane prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. docet hunc in modum distinguendum esse & pronunciandum, vt mane prima sabbati construatur, non cum participio surgens, sed cum verbo apparuit, vt hoc pacto pronuncietur oratio: Surgens Iesus, & deinde pronuncietur: Mane prima sabbati apparuit primò Mariæ Magdalenæ. De hac sententia latius in tertio tractatu de apparentibus scripturarum contrarietatibus. Sic in epistola ad Sunniam, in eo quod dicitur in Psalmo cxxxvij. Confitebor nomini tuo super misericordia tua & veritate tua, quoniam significasti super omne nomen tuum. Distinctionis nota facienda est, vt sanctum tuum substantiuè intelligatur esse accusatiuus rectus à verbo magnificasti, vt sic dicatur: Magnificasti sanctum tuum, scilicet Christum, super omne nomen, iuxta illud Apostoli: Dedit illi Deus nomen, quod est super omne nomen. Sic quod dicitur in Psalmo ciij. Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem, secundùm geminum potest accipi sensum. Vnus est: Qui facis angelos tuos, id est nuncios verbi

Marci vlti. — *Psalm. 137.* — *Philip. 2. b*

tui,

A tui, esse spiritus, id est, spirituales & spiritu ferventes. Alius sensus est: Qui facis spiritus, id est, eos qui spirituales sunt, & spiritu feruent, esse angelos tuos, id est, esse nuncios tuos. Angelus enim nomen officij est, non naturæ. In Canticis sermo sponsæ dicentis: Indica mihi quem diligit anima mea, ambiguus est sensus. Vnus est: Indica mihi eum, quem diligit anima mea: & hunc non esse intellectum per scripturam illam demonstrat sermo qui sequitur: vbi pascas, vbi cubes in meridie. Ordinanda est igitur sic constructio: O dilecte, quem diligit anima mea, indica mihi vbi tu pascas, seu pastum des, & vbi cubile quietis habes in meridie, id est, sub ardore solis meridiani, & æstu mundi huius. Quod dicit Apostolus: Non sum Apostolus? Non sum liber? interrogatiuè legendum est, secundùm eam interrogationis speciem, quæ vehementius confirmet contrarium eius quod interrogatur, tanquam dicat: Nónne ego sum Apostolus, sicut & cæteri? Nónne ego
B sum liber, neminem habens qui me vinctum capere, & viuere de lacte gregis, quem pasco, prohibeat? Sic & in eo, quod in eodem capite dicitur: Quæ est ergo merces mea? interrogantis sono legendum est. Quod autem mox sequitur: Vt Euangelium prædicans, siue sumptu ponam Euangelium, respondentis voce pronunciandum est. Item quod dicitur: Laudo vos, in hoc non laudo, secundùm Theophylactum, totum pronunciatiuè dicitur, intellecta tamen particula, in hoc, cum verbo sequenti, sic distinguendo orationem: Laudo vos? tunc sequitur: In hoc non laudo, sub hoc sensu: In cæteris collaudo vestrũ officium, in hoc vno vos non laudo. Secundùm alios, prior huius orationis particula interrogatiuè est pronuncianda, & sequens est responsiua: vt interrogatio præmissa vehementiorem faciat sensum, hoc pacto: An laudo vos? in hoc certè non laudo. Item in eo,
C quod dicit Apostolus: Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est. verbum sunt, non cum his, quæ præmittuntur, sed cum his, quæ sequuntur est pronunciandum, supplendo aliud verbum sunt, vt dicatur hoc pacto: Quotquot enim sunt promissiões Dei, sunt in illo est, hoc est, sunt esse seu veritas in illo. Sic in eo quod dicit Apostolus: Quid ergo lex? Propter transgressionem posita, donec veniret semen, cui promissum est. Irenæus docet interrogationem illic fieri: Quid ergo lex? id autem quod sequitur: Propter transgressionem posita est, vsquequo veniret semen, esse responsionem. Hæc autẽ responsio bifariam potest intelligi, Vno modo, quòd lex sit posita propter transgressionem cohibendam, dum lex ipsa punit transgressores: Altero modo, propter transgressionẽ occasione inde accepta promouendam, quia virtus peccati lex, & lex subintrauit, vt abundaret delictum: non vt hoc fine lex sit data, sed quia legẽ data secuta est delicti abundantia ex praua hominum concupiscentia. Permisit autem Deus ex lege data sequi illam deli-
D cti abundantiam propter finem bonum, vt videlicet homines superbi absque vllo timore peccantes, fierent propriæ infirmitatis conscij, videntes se legem non seruare: & inde magis humiliati, discerent confugere ad gratiam sanantis & erigentis medici. Alia sunt id genus multa in scripturis, quæ plerunque potest studiosus lector considerare. Verùm hic non prætereamus locum vnum difficilem, de gratia & libero arbitrio, qui propter varias interpretantium sententias turbauit plurimos. Ea quæ dicit Apostolus: Igitur non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis. Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & annũcietur nomen meum in vniuersa terra: ergo cuius vult miseretur, & quẽ vult indurat. Hæc omnia secundùm diuũ August. Gregorium, & Thomam, & cæteros plerosq; expositores, enunciatiuè seu assertiuè sunt dicta, quibus scripturis & ipsi contra Pelagianos vtuntur ad demonstrandum, quòd Deus non ex operibus seu meritis hominum, sed secundùm propositum misericordiæ suæ, quorum vult miseretur, quos vult indurat. Indurat quidẽ, id est,

Marginal notes: Canti. 1 — 1.Cor. 4. a — 1.Cor. 11. c — 2.Cor. 1. d — Galat. 3. c — Quatenus lex propter transgressionem posita dicatur. — Rom. 9. d — Non est volentis, &c. ad Ro. 9. varie legitur — Indurare quid

id est, deserit, & in massa perditionis derelinquit: quorum vult miseretur, id est, ex massa perditi humani generis alios eligit & prædestinat, non propter vlla opera seu merita in ipsis præuisa. At verò secundùm Chrysostomum, & diuum insuper Hieronymum supradicta Apostoli verba interrogantis & contradicentis, ac redarguentis potius, q̃ enunciantis voce sunt pronuncianda vsq; ad eum locum: O homo, tu quis es, vt ibi primū intelligatur responsio. Nam si non est (inquiūt) volentis neq; currētis, quare ergo ipse Paulus cucurrit? dicens: Cursum consummaui. Cur & alios, vt currant, hortatur? Sic currite (inquit) vt comprehendatis. Non tollit ergo (inquiunt) hoc in loco, quòd in propria voluntate habemus, qui superius dixerat: Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit. Qui & ad Timotheum scribit, in magna domo esse vasa in contumeliā, sed si quis sese emundauerit ab illis, erit vas in honorem. Apostolus ergo hæc dicens: Non est volentis neq; currentis, &c. personam (inquit Hieronymus) de contrario venientis assumit, ac si dicat: Si hoc recepimus, vt Deus faciat quæcunq; voluerit, & absq; merito & operibus vel eligat, vel condemnet: non est ergo volentis & currentis, sed Dei miserentis, maximè cùm hoc idem loquatur Deus ad Pharaonem: In hoc ipsum excitaui te. Ergo Deus miseretur & indurat pro sua voluntate. Hęc si ita se habent, quid de hominibus adhuc conqueritur Deus, cuius voluntati nemo potest resistere? Sed has aduersariorum obiectiones scripturarū ratione contextas, breui (inquit Hierony.) sermone dissoluit Apost. dicens: O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Et sensus (inquit) est: Ex eo quod respondes Deo, & calumniam facis, & de scripturis tanta perquiris, ostendis te liberi esse arbitrij, & facere quod vis, vel tacere vel loqui. Si enim in similitudine vasis fictilis tu te à Deo creatum putas, & illius non posse resistere voluntati, hoc cōsidera, quòd vas fictile non dicit figulo: quare me sic fecisti? Figulus enim habet potestatem de eodem luto aut eadem massa, aliud vas in honorē facere, aliud in contumeliam. Deus autē æquali cunctos sorte generauit, & dedit arbitrij libertatem, vt faciat vnusquisque quòd vult, siue bonum, siue malum. En vides præclarissima Ecclesiæ luminaria: Hieronymum, Chrysostomum, & Augustinum in scripturis exponendis diuersas habuisse sententias. Sed ne hic aut offendatur infirmus, aut turbetur mens studiosi lectoris, sciendū est, quòd diuersæ eorum sententiæ in vnitatem fidei conspirant, modò Chrysostomi & Hieronymi sententiæ rectè intelligantur, quemadmodū & ipsi intelligunt multis in locis Dei gratiam commendantes, vt & in cursu bono, & in voluntate bona Dei gratia non habeatur exclusa: sed intellecta secundū ea, quæ docet idem venerabilis Hierony. in libris à se æditis cōtra Pelagianos. Vnde nostrum est incipere, nostrum est velle, nostrum est quærere, pulsare, & orare, quia in scripturis hæc Deus à nobis exigit: Dei autem est perficere, & manifestare sese, & aperire pulsantibus, & dare postulata, quia hæc Deus in eisdem scripturis volentibus, petentibus, pulsantibus & orantibus sese daturum pollicetur. Sed quòd ex mala voluntate ita mutemur, vt incipiamus bene velle, seu habere bonam voluntatem, qua oramus, pulsamus, & petimus, Deus operatur in nobis sine nobis, suo tractu voluntatem nostram præueniens. Et horum consideratione vtrunq; est verum. Nostrum est velle & currere: Non est volentis neq; currentis, sed Dei miserentis. Quibus fit, vt suprà dicta Hieronymi & Chrysostomi interpretatio non repugnet interpretationi Augustini & cæterorum, dicentium hunc sermonem Apostoli: Non est volentis, neque currentis, esse pronunciatum assertiuè seu enunciatiuè, quia ipsi nos præuenire non possumus, sed Deus, qui neminem (vt inquit Bernardus) bonum inuenit: neminem saluat, q em non præuenit. Sed de his in sequentibus libris, de gratia & libero arbitrio latius.

Chrysost. Homil. 42. Hieronymus quæstio. 1. ad Hedibiam. 2. Timo 4. b 1. Cor. 9. d Rom. 2. a 2. Tim. 2. c Roma. 9. d Eodem. Initium bonæ voluntatis nobis à Deo inesse.

A B C D

Tertium

A *Tertium caput de locutionibus vniuersalibus, & de his, quæ secundùm certum numerũ sunt expressæ, & de hyperbolicis locutionibus, ironicis, & inabsolutis, & de ordine præpostero.*

LOCVTIO vniuersalis in scriptura sacra plerunque accipitur non simpliciter, pro singulis rebus termini vniuersaliter accepti: sed pro singulis ex vna parte aliqua, seu multitudine eiusdẽ generis, vel moris, vel qualitatis. Huiusmodi locutiones sunt: Qui de cœlo venit, quod vidit & audiuit testificatur, & testimonium eius nemo accipit. Deinde sequitur: Qui autem accipit testimonium eius, signauit quòd verax est Deus, Apud Hieremiam legimus: Tunc omnes insurrexerunt in prophetã, volentes occidere eum. Deinde sequitur: Omnis autem populus non permisit. Apud Prophetam in Psalmo legimus: Non est intelligens quisquàm, non est requirens Deum. Omnes inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum. Et tandem in eodem Psalmo Deus dicit quandam esse plebem suam, & quandam iustorum generationem. Apud Paulum legimus: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnes quæ sua sunt quærunt, non quę Iesu Christi. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita & in Christo omnes viuificabuntur: Quomodo nemo accipit testimoniũ eius, si aliquis accipit? Quomodo non est intelligens quisquàm, qui faciat bonum, si est aliqua plebs Dei, & iustorum generatio? Quomodo omnia licuerint Apostolo, cùm manifestum sit ex scripturis sacris multa esse illicita? Quomodo omnes quæ sua sunt quærunt, cùm Apostolus in eodem loco dicat: Itaq; charissimi sicut semper obedistis, non in præsentia mei tantùm, sed multò magis nunc in absentia mea cum metu & tremore vestram salutem operamini? Si in Christo omnes viuificabuntur, qua ratione dicit Apostolus ibidem: Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur, supple ad vitam immortalem ad Christum, vtpote hi, qui Christum noluerunt recipere? In huiusmodi ergo locutionibus interpretandis considerare oportet duo hominum genera, & easdem scripturas secũdùm vnam partem intelligere de omnibus seu singulis vnius generis: secundũ alteram autem partem, de alio hominũ genere, siue de hominibus alterius generis, seu moris. Sic quod dicit Christus: Testimonium eius nemo accipit, intelligitur neminem, qui adhuc de terra est, terrena loquens, nondum factus per Christum cœlestis. Nam & de illis generis hominibus præmiserat ibidem. De alio autẽ genere hominum subdit: Qui autem acceperit testimoniũ eius, scilicet Christi, qui de cœlo venit, signauit, supple in corde suo, quòd Deus est verax, & quòd vera sunt verba illius, qui de cœlo missus super omnes est. Nam is, scilicet filius, quem misit Deus, verba Dei loquitur. Neque enim ad certam mensuram dat illi Deus spiritum, id est, virtutes & actiones spiritus sui, sed omnia dedit in manu eius. Sic quòd apud Hieremiã legimus: Omnes in eum surrexerunt, & omnis populus non permisit, duo significantur nominum genera, omnes scilicet hostes prophetæ, & omnis populus, id est, totus populus prophetæ amicus. Sic & in Psalmo: Non est intelligens quisquam, supple inter eos, qui manent filij hominum, quales fuerant ex Adam nati, & per Christum nondum viuificati. Item quòd dicit Christus: Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum, omnes intelligũtur extra societatem seu Ecclesiam eorum, ad quos loquebatur. Sic eius quòd dicit Euangelista Iohannes: Erat lux vera, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Facilis est interpretatio, omnem hominem recipientem illum, aut aperientem oculos suos, vt illuminetur ab ipso: quàmuis aperire oculos ac recipere illum nemo possit, nisi cœlitus à patre cœlesti inuitatus: sed multi inuitantur, vocationem contemnentes, & idcirco merentur non illuminari. Vnde de his, qui non illuminantur per illum subditur: Sui eum non receperunt. Pari forma intelligitur:

[Margin: De locutionibus vniuersalibus non vniuersaliter intelligendis. — Iohan.3.d — Psalm.13.a — B — 1.Cor.6.c — Philip.2.c — 1.Cor.15.c — C — Duo hominũ genera consideranda. — Iohan.3.d — D — Matth.10.c — Iohan.1.a]

II. TRAC. ligitur: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur, A
1.Cor.15.c vt sensus sit: Sicut per Adam moriuntur quotquot moriuntur, ita per Christum viuificabuntur, quotquot viuificabuntur: queadmodum communi sermone dicimus, per hanc ianuam omnes homines intrant in domum istam, significatur nõ quòd omnes homines intrant domum hanc per hanc ianuam, sed quòd omnes qui intrant domum istam, per hanc ianuam intrant in ipsam. Sic quòd dicit Chri-
Iohan.14.d Prouerb.30 stus: Venit princeps huius mundi, & in me non inuenit quicq̃. Intelligendum est, nihil inuenit, subaudi eorum quæ sunt sui operis aut vestigij: Vnde per Salomonem dicitur, quòd serpentis vestigia non inueniantur in petra. In reliquis autem hominibus omnibus serpens iste inuenit peccatum, sui operis vestigium. Sic in eo
1.Iohan.2.c quod dicit Apostolus Iohan. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, est concupiscentia carnis, concupiscentia B oculorum, & superbia vitæ, quæ non est à patre. Non significatur aliquid horum trium esse quicquid in visibili mundo cernimus, sed significatur omne quod in homine est quatenus mundum diligit, vtpote concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ non esse in eodem homine insitum à Deo
Omnia mihi licẽt, Sc. quid 1.Cor.6.d patre, humanum genus instituente. Sic apud Apostolum: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia munda mundis. Omnes quæ sua sunt quærunt, suos habent sensus vniuersales, secundùm res illas, de quibus est Apostolicus sermo. Apostolus cùm dicit: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, discrimen vult ponere inter licita & expedientia, in eo quòd licita sunt illa, quæ per iustitiam quidem, quæ coram Deo est, sunt permissa seu concessa, sed propter offensionem hominum sunt vitanda. Intelliguntur ergo ad mentem Pauli omnia esse licita, quæ in se considerata nullo præcepto Domini prohibentur, siue sint cibi C & potus, siue repetere sua in iudicio, de quibus præmiserat, siue sumptus accipere ab his, quibus prædicabat. Hæc enim sunt tria in se licita, super quibus Paulus præcipuè admonere & docere voluit Corinthios in hac epistola. Quibusdam videtur Apostolus dixisse: Omnia mihi licent propter arbitrij libertatem, tanq̃ voluerit intimare omnia prædicta peccata, de quibus fuerat locutus, esse in sua potestate. Vnde & è Græco in Latinum quidam vertunt secundam partem, dicentes: Omnium mihi potestas est. Probat hanc suam expositionem. Præmiserat enim (inquiunt) Apostolus: Nolite errare fratres, neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et tandem paucis interpositis sequitur: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Videtur ergo Apostolus voluisse dicere, omnia hæc mala esse in sua potestate, non autem expedire, propterea quòd contraria sint saluti suæ. Et illum sensum obiter D
Ambrosius. 2.Offi.cap 9. tangit Ambrosius: Verùm hanc expositionem ipse idem Ambrosius in commentarijs 1. ad Corinth. 6. coarguit, propterea ꝙ modus talis loquendi de hoc, quòd mala licerent aùt licita essent, alienus est à scriptura sacra. Interpretatur ergo Ambrosius Apostolum significare, quòd omnia sibi liceant, ea scilicet, quæ coapostolis eius licuerunt, de cibis scilicet, seu sumptibus sumendis à Corinthijs, quibus prædicabat Euangelium. Et huic expositioni conuenit quod subdit: Sed
Theophylact. ego sub nullius redigar potestate. Theophylactus autem interpretatur Apostolũ voluisse dicere, omnia ciborum genera in se licita esse. Alij exponunt de rebus suis repetendis in iudicio, quemadmodum insinuant interliniales & marginales glossæ. Nos autem credimus Apostolum generaliter esse locutum, non de omnibus absolutè, sed de omnibus in se non malis, sed permissis & concessis. Vult enim differentiam ponere inter licita seu concessa in se, & expedientia. Quod habet Apostolus ad Titum 1. Omnia munda mundis, de escis dicit Moysi lege prohi-

A prohibitis, contra hæreticos arbitrantes quædam esse in se immunda, & non condita à Deo bono, de quibus & præmiserat in superioribus sententijs. Quòd dicit: Omnes quæ sua sunt quærunt. non de omnibus absolutè loquitur: nam & Timotheum ibidē vult exemptum esse. Hoc igitur excepto de omnibus alijs loquitur, quos tunc secum ad manum habens poterat ad Philippenses mittere. Vnde præmisit: Spero autem in Domino Iesu Timotheū ad vos mittere in breui. Neminē enim habeo tam vnanimem, qui synceram solicitudinem erga vos gerat. Vnde omnes quæ sua sunt quærunt, nō quæ Iesu Christi. Probationē autem eius, scilicet Timothei nostis. Similiter quòd dicit: Omnia probate, quod bonum est tenete. non de omnibus rebus absolutè, sed de omnibus quibusdam superiùs illic dictis accipiendum est. Præmiserat Apostolus: Prophetias nolite spernere, id est, reuelationes & interpretationes scripturarum propheticarū nolite passim contēnere, B sed nec oēs illas ab omnibus passim datas nolite acceptare: sed omnia huiuscemodi dicta probate, id est, examinate, hoc est, vera & falsa examinando decernite, quod bonum est tenete, hoc est, quod benè & rectè dictum inueneritis admittite. Quæcunq; enim cōgruunt doctrinis Apostolorum & ipsius Iesu, tanq̄ bene dicta habenda sunt. Solent autē spiritus immundi bona quædā per imitationē ex scripturis dicere, & inter hęc superinducere praua, vt per hæc quæ bona sunt fallantur incauti. Nolite proinde omni spiritui, inquit Iohannes, credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt. Item quod dicit scriptura: Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Conclusit Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. Hæc & id genus alia in scripturis testimonia non ideo sunt dicta, quòd Deus omnium tandem miserebitur, & neminem in perpetuum sit damnaturus, quemadmodū credit Origenes ex scripturis malè intellectis. sed omnes intelligit omnis C generis homines vniuersæ ætatis, vniuersi ordinis, gradus & professionis, tam ex gentibus, q̄ ex Iudæis. Scripturę cùm interdum generaliter dicunt, omnē terram, omnem populum, omnes habitationes terræ, omnes tribus terræ, & id genus alia, quantū ad historiam attinet, intelligūtur de omni terra, & de omnibus habitatoribus terræ, de quibus in superioribus eædem scripturæ locutæ fuerāt: vt omnem terram Iudæorū, omnem terram Babyloniorum: quod cōsiderare poteris ex Isaię 13. & Sophiæ 1. cap. Nihilominus tamen & hoc sciendum, ꝙ vbi sermo propheticus ab aliqua particulari terra, aut ab aliqua prouincia ad totam terram, aut totū orbem, illic & citra hyperbolem explicantē historicum sensum, simul intendit & generalem indicare totius mundi deuastationem futurā in diebus nouissimis sub Antichristo, per quem diabolus totis viribus est sæuiturus in particulari desolatione Babyloniorum, Ægyptiorum, aut Iudæorum designatam, habita considera- D tione ad proprietates locutionum, quibus populus ille appellatur aut terra, aut habitator terræ, qui terrena huius mundi bona diligens, hunc mundum, habitationem ac patriam & finem sibi constituit: secundùm quem sensum terra in oratione dominica (vt Cyprianus docet) accipitur, cùm dicitur: Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Et in euangelio cùm dicitur: In die illa (scilicet iudicij) plangent omnes tribus terræ. vbi terra vel tribus terræ appellantur nō oēs homines, sed homines qui hîc viuunt, tanq̄ terræ habitatores: qui neglectis cœlestibus verè bonis, mansionē faciunt in huius mundi bonis caducis & fallacibus. Cæterū hic sciendum est: Quemadmodum in scriptura multa dicūtur aut vniuersaliter, aut indeterminatè, seu in genere, quæ non sic vniuersaliter, sed secundùm speciē & certam multitudinis partem intelliguntur: Ita in eisdem scripturis multa sunt, quæ aut secundùm speciem, aut certam quantitatem temporū, seu numerorū exprimuntur: quæ tamen non sic secundùm certam quantitatem, sed generaliter & indeterminatè sunt accipiēda. Veluti quod in Psalmo dicitur: Memor fuit in se-

Marginalia: Philip. 2. e — Omnia probate 1 Thessa. 5. quid. — 1 Iohan. 4. a; Iohel. 2. g; Roma. 11. d — Error Origenis — Vniuersaliter accipi, quæ particulariter dicuntur. — Psalm. 104. b

culũ testamenti verbi sui, quod mandauit in mille generationibus. Numerus millenarius indeterminatè accipitur, vt significet generationes multas sibi in finem vsq; succedentes. Item: Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei. numerus certus pro incerto à nobis est intelligendus. Sic Apocalyp. 20. totum tempus à primo aduentu Christi, vsq; ad tempus secundi aduentus, mille annorum numero appellatur, quibus diabolus est ligatus, vt non permittatur sæuire quantũ sæuiturus est per Antichristũ & satellites eius. Item Christus cùm in parabolis vtitur numeris certis & distinctis, vtpote de fructu centesimo, sexagesimo, & trigesimo, de talentis decẽ, quinq; & vno. Distinctionem illorũ assumit docendi, & exempli gratia, ad insinuandũ distinctionẽ graduũ, siue in gratijs & meritis, siue in pręmijs. Et idcirco vbi ipse non est interpretatus, non oportet nimium solicitè inquirere, quid in centesimo, quid in sexagesimo & trigesimo, quid in decem, quid in quinq;, quid in vno talento significetur. Sufficiat intelligere in maiori numero plura operãdi dona accipere, aut plura merita, aut pręmia plura. Vnde numerus septenarius apud Hebræos est numerus consummationis, quia septimo die consummauerat Deus vniuersa. Sic quod dicitur Leuit. 26. Addam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra. Illic per septenarium nõ illa determinata, sed multiplex & consummata punitio intelligitur. Septies in die cadit iustus & resurget: hoc est, quotidie cadit & resurgit, manens tamen in die, exorbitans quidem in via, non extra viam. Donec sumus in carne positi, ad liquidũ puri esse non possumus, nisi octauus venerit dies, id est, futuri seculi requies. Septies in die laudẽ dixi tibi, id est tempore toto vitæ meæ, quod alibi alio (inquit August.) modo dictum est: Semper laus eius in ore meo. Redde vicinis nostris septuplũ in sinum eorum, hoc est, integra & consummata vltione retribuens pœnam illis. Argentum igne examinatum, probatum, terræ purgatum septuplum. Et septenario numero intelliguntur dona gratiarum spiritus sancti, quo requiescimus in Deo. Vnde Hieronymus in commentarijs super Amos capite 5. septenariũ numerum esse sanctum, etiam sabbatũ probat, in quo requieuit Deus ab omnibus operibus suis, iubẽs etiam ne quid operis seruilis in eo fiat, vt mens Deo vacet. Mulier quæ in solitudine die sabbati ligna collegerat, quæ arsura sunt, sententia Domini condemnatur. Septem quoq; hebdomadæ cõplent hebdomadã sanctæ penthecostes, in quo spiritus est datus. Et Iubileus remissionis annus, hoc numero texitur. Et Hebræus cùm sex annis seruierit, anno septimo liberatur. Nouit & hoc secularis philosophia & medicorum libri, quorum Galenus disertissimus atq; doctissimus scripsit tres libros, in quibus ipse septenarij numeri potentiam ostendens, ardentissimas febres septimo dicit solui die, aut si tanta humoris noxij & pituitæ fuerit magnitudo, vt primæ hebdomadis nequaquam feruore consumpta sit, secundæ hebdomadis vltimus dies expectatur, id est, quartus decimus. Quòd si hũc (vt iuxta Hippocratẽ loquar) hi nosos vicerit, transeunt ad 21. diem, hoc est, ad finẽ tertiæ Hebdomadis. Deniq; Chaldæi climateras appellãt pericula vitæ fortunarũq; hominum, quæ fieri grauissima in septenarijs annis dicuntur, existimantes septimum quemq; annum periculosum esse, & in septimo quolibet anno periculũ aut vincere aut vinci. Et inter hos annum maximè sexagesimum tertium. Vnde Augustinus ad Caium Nepotem: Nam vt vides climatera cõmunem seniorũ omniũ, tertium & sexagesimum annũ euasimus. Vnde in nonunullis scripturę locis septenarius numerus in mysterio tempus vitæ præsentis significare videtur. In septenario etenim dierũ cõsummatus est mundus. Quòd Genes. 4. dixit Deus ad Cain: Omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur. In septupla punitione, pœna per totam hanc vitam intelligitur. Qui occiderit Cain, septuplũ punietur. i. insolubili pœna, seu in æternũ punietur. Subauditur, nisi pœnitẽtiã egerit. Et ibidẽ Lamech bigamus

Marginalia: A; Daniel. 7. c; Apocalyp. 20.; Matth. 12. 25.; B; Septenarium esse perfectũ & sacrarum numerum.; Prouer. 24. b; Psalmo 118. & Psalm. 33. a; Psalm 78 c; Psalm. 11. b; C; Hieronym.; Galenus; D; Climateræ.; Quid est, Omnis qui occiderit Cain, septuplũ punietur. Genes. 4.

A bigamus, qui primus legitur duas habuisse vxores, ad easdem suas vxores dixit: Quoniã occidi virũ in vulnus meum, & adolescentulum in liuoré meũ, septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies. In punitione, quæ fit septuagies septies, significatur punitio illa debita peccato Lamech, esse grauior: vtrobiq; tamen septupla est, æterna & insolubilis, subaudiẽdo semper: nisi præcedens pœnitentia in hac vita fecerit ipsam pœnã esse solubilẽ & temporalẽ. Proinde pœna Cain, iuxta diui Chrysostomi sententiam mansit insolubilis & æterna. Chrysosto. Lamech verò pœna temporalis est facta, quia Lamech hic pœnitentiã egit: Cain verò non egit pœnitentiã. Verũ hic sciendũ, ꝙ diuersi interpretes hunc locum aliter, & aliter ex Hebræo in Grecũ & in Latinũ transtulerũt, quibus factũ est, vt ipse locus secundũ varias translationes varijs sententijs sit expositus à patribus. Vnde attẽta varietate interpretũ & expositorum, videtur nobis iste esse vnus de ob-
B scuris & difficilib⁹ scripturæ locis, propterea quòd ambiguus sensus variusq; intellectus etiã ex originali lingua dissolui non potest. Et credimus hanc & similes difficultates factas diuini spiritus inspiratione ad exercitium studiorũ, quemadmodum suprà diximus, & in libro de æditionibus scripturarũ in aliã linguã declarauimus, spiritu sancto non solùm præuidente, sed & prouidente factũ esse, vt vnus & idem scripturæ locus sit fœcundus sensibus multis, non modò subordinatis, verùm etiam non subordinatis. Locus iste secũdùm septuaginta interpretũ & Theodotionis æditionem sic habet: Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet. Quod exponitur, non quòd ipse, qui occiderit Cain, sit subijciendus septem vindictis seu vltionibus: sed ꝙ ipse interfector illas septem vindictas eousq; currentes super Cain dissoluet, quasi beneficiũ præstans ipsi Cain, dum liberat ipsum ab huius vitæ cruciatibus, quibus pro peccatis suis affligebatur. Secundũ hunc in-
C tellectum Deus significauit, ipsum Cain illis septẽ vindictis esse subiectũ, quemadmodũ posteà testantur verba Lamech. Sic exponentes putant peccatum Cain esse sua ipsius morte deletum, & in hac vita esse punitum septem vindictis, id est, consummatè & sufficienter: sed huic sententiæ contradicit scriptura secundùm æditionem nostram, cùm de illo iam interfecto dicat ipse Lamech: Septuplũ vltio dabitur de Cain, ꝗuis & illic habeant quod dicant, aliter textum ex Hebraico in Latinum transferentes. Hanc sententiã vnà cũ reliquis quibusdã alijs magistrorum expositionibus recitat Hierony. Nos autem innitentes æditioni nostræ vulgari, secundùm communem doctorum expositionem, intelligimus sermonem Dei ad Cain significare, ꝙ omnis qui occiderit Cain, septuplũ punietur. Sermonem autẽ Lamech ad vxores suas significasse, quòd septupla vltio dabitur de ipso Cain interfectore. De Lamech autẽ interfectore dabitur vltio septuagies septies. Hieron. quæst. 1. ad Damasum papam.
D Sic interpretantur Chrysostomus & Ambrosius, intelligentes tam in punitione, septupla, ꝗ̃ in punitione, quę fit septuagies septies, punitionem consummatam, & eam quidem grauiorem in ea, quæ significatur in punitione, quæ fit septuagies septies, subaudiendo tamen vtrobiq; punitionem toto æuo sempiternam, nisi pręcedens pœnitentia fecerit eam temporalem. Tres homines fuerant: Abel, Cain, & Lamech: vnus iustus, alius peccator & impœnitens: tertius peccator quidem, sed confitens. Quibus diuisionibus ex tunc vsque hodie vniuersi homines distincti sunt. Vnde Chrysost. super Genesim: Ipse Lamech in idem & grauius peccatum lapsus, nullo accusante vel arguente, semetipsum manifestum fecit sui accusator, sic confessus est vulnus suum & liuorem animæ suæ, & conferens ea, quæ à se facta erant cum his, quæ à Cain, pœnam sibi definit grauiorem. Quoniam occidi (inquit) virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum, septuplũ vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies, hoc est, de me, qui occidi virum & adolescentulum, qui ante oculos habens ipsius Cain pœnam, non sum Chrysosto.

factus emendatior & cautior, propterea licet septuagies septies magis quàm Cain A punirer, attamen neque sic dignam pœnam luerem. Proinde ex verbis Lamech pœnitentis, non oportet consequens esse suum peccatum fuisse septuagies septies grauius peccato Cain. Nam illa est consuetudo hominis verè & humiliter pœnitentis, & in seipso, & in peccato suo attendere, circunstantias quasdam, secundùm quas peccatum suum est longè grauius, quàm sint peccata aliorum: & ita ratione illarum agnoscere se esse reum pœnæ longè grauioris. Grauitas peccati Cain patet ex his, quæ solent sancti patres adducere, dicentes Cain iusta ratione septuplū puniri, quia septuplum peccauit. Primùm inuidit alteri, qui nullam sibi iniuriam irrogauerat. Deinde peccatum aggrauat, quòd fratri inuiderit, & id quidem in re sancta: propterea videlicet, quòd frater plus quàm ipse diuina gratia potiebatur. Tertiò peccatum aggrauat, quòd dolos contexuit, & in campos traxit ex voluntate occidendi. Quartò, quòd occiderit ipsum. Quintò, quòd occiderit non alienum solùm, sed fratrem. Sextò, quòd Deo omnium rerum conscio ad pœnitentiam vocanti, & interroganti: Vbi est Abel frater tuus? procaciter mentiri sit ausus, dicens: Nescio. Nunquid custos fratris mei sum ego? Septimò, quòd desperauit & impœnitens manere voluit, dicens: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam cōsequar. Ex horum respectu Cain grauius peccauit. Ex aliorum autem consideratione, Lamech grauius. Vnde Ambrosius: In Lamech septuagies septies vindicatur, quia grauior culpa est eius, qui nec se post damnationem correxit alterius. Cain impetu quodam improuido antè peccauerat, Lamech verò, quod in altero reprehensum & punitum aduerterat, cauere debuerat, neq; debuit occidere eum, qui vsque ad naturalem terminum mortis suæ habebat agendæ pœnitentiæ spatium, in quo & Dominus signum posuerat, ne interficeretur. Chrysostomus dicit, quòd Lamech interfecerat duos, virum scilicet & adolescentulum ductorem eius. Alij dicunt eundē nominatū esse virum & adolescentulū. Sunt qui dicunt, ꝙ Lamech neq; interfecerat Cain, neq; alium hominē. Sed de hac varietate non est curiosius inuestigandū, manentibus nobis in æditione nostra vulgata.

Grauitas peccati Cain.

Ambrosius de peccato Lamech.

B

C

Hactenus de locutionibus vniuersalibus, ac alijs certo numero expressis. Iam de locutionibus hyperbolicis & imperfectis, seu inabsolutis videndum est. Frequens est in vnoquoq; idiomate vsus hyperboles, quod interpretatur eminentia seu excessus. Et est figura, secundū quā dictio vel oratio excedens fidē, ponitur vel augendi, vel minuendi gratia. Augendi, vt niue candidior, id est, multū candidus. Minuendi, vt volantis folij te sonitus terret. Huiuscemodi locutiones hyperbolicæ sunt in scripturis frequentes, veluti quod dicitur Genesis vij. Rupti sunt omnes fontes & abyssi magnæ, & cataractæ cœli apertæ sunt. Per hyperbolen est accipiendum, & sic dictum est ad insinuandā inundationis magnitudinē: quæ tanta fuit, vt fundamentum cœli videretur secundùm vulgarem opinionē dissipatum. Cataractæ cœli, sunt fenestræ aut viæ occultæ, per quas de cœlo aëreo, secundū opinionem plebis, pluuia venit: quibus secundùm stultam rerum opinionē apertis, deorsum funditur aqua, quæ clausis eisdem sursum cōtinetur. Item: Vt possideas ciuitates ingentes, & in cœlum vsq; muratas. Item: Vidimus ciuitates pertingētes vsq; ad cœlos, vidimus viros, & eramus sicut locustæ coram eis. Item in Psalmo: Ascendunt vsq; ad cœlos, & descendunt vsq; ad abyssos, vbi vehementem inundationem intelligi voluit Propheta. Sic enim absq; mendacio profertur oratio, vt vehemētior sit atq; ardentior. Facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cælorum, nihil aliud intelligi voluit, quàm esse difficilè, vt diues obtemperet Euangelicæ doctrinæ. Vbi Christus prohibet Apostolis, ne quem salutent in via, hortari vult, vt nihil committant, quod ob humanos affectus Euangelicum negocium vllis dispendijs remoretur: Vbi iubet præberi alteram

De locutionibus hyperbolicis.

D

Deut. 9. Num. 13.

Psalm. 106.

Matth. 19. c

Luc. 10. a

Matth. 5. f

A alteram maxillam, vult tantam in illatis iniurijs haberi tolerantiam, vt pro illa custodienda etiã pro tempore & loco altera maxilla sit offerenda, & nunquàm retaliandam esse iniuriam. Sic, si Cyrillo & Chrysostomo credimus, per hyperbolen Iohannis vltimo dicitur: Multa quidem alia fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, ipsum arbitror mundum non posse capere eos, qui scribẽdi sunt, libros. Huius generis sunt locutiones: Multiplicabitur semen tuum sicut arena in littore maris. Et item ea, quæ dicuntur Isaiæ xiij. & xiiij. Et Iohelis 2. & Sophon. 1. Quibus in locis historicus sensus, quem intendit spiritus sanctus, est de captiuitatibus, desolationibus, & deuastationibus regnorum & prouinciarum. Et quia figuratæ locutiones & tropi, quibus huiuscemodi destructiones intimãtur, duriora atq; eminentiora videntur significare, quàm fuerunt ea, quæ tunc contigerunt, ideo pro illis rebus propheticus sermo ad literam dictus, per hyperbolen est accipiendus:
B ita tamen, vt & in illis destructionibus ac desolationibus temporalium regnorũ, spiritus sanctus etiam voluerit duriorem quandam indicare desolationem futurã sub Antichristo, aut in fine seculi super omnẽ terram. Isaiæ 14. dicitur: A facie eius (scilicet exercitus Babylonis) contremuit terra. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorẽ suum, quæ sanè omnia accipiuntur tanquàm hyperbolicè dicta. Neq; enim tanta fuit Babyloniorũ vis, vt possent mouere cœlos, & terram cõcutere: sed aduersa patientibus præ terroris magnitudine tam dies erũt tristes, quàm noctes. Vnde sol & luna obtenebratur secundũ eum locutionis tropum, quo dicimus tempora alicui esse obscura, nubila, & tenebrosa: & dicuntur similia augendi gratia, præsertim ad significandam magnitudinem tribulationũ, quæ in illis temporibus sunt figuratæ. Omnia enim mala, quæ in veteribus sacræ scripturæ historijs, aut inundatione maris, aut pestilentia, morbis, & fame aut va-
C stitate hostium leguntur alicui particulari genti aut prouinciæ accidisse, non possunt his supplicijs cõparari, quæ futura sunt super homines in aduẽtu Antichristi, & super impios in die Domini magno, cùm venturus est iudicare. Vnde & hic sciendum est, ꝙ mos scripturæ sacræ est, ruinas virorũ illustrium, qui in hoc mundo æstimantur tanq̃ luminaria magnifica, appellare casum stellarum. Hoc manifestẽ patet ex Isaia, secundũ historicum sensum, per casum Luciferi de cœlo, intelligit mortẽ regis Babylonis: Quomodo cecidisti lucifer de cœlo, qui mane oriebaris, corruisti in terrã qui vulnerabas gentes. Quasi dicat: Qui in hoc mundo eras potestate illustris, honore & gloria splendidus, similis Lucifero in cœlo, quõ cecidisti de cœlo, id est, de sublimitate & altitudine tua deiectus in terræ puluerẽ? Et hic quidem literalis est sensus hyperbolicè designatus, sub quo & mysticã voluit designare ruinam Luciferi angeli. Sic Apocal. 6. & Matth. 24. legimus stellas de cœlo
D cadere in terram: quod accipiendum est, non quòd cœlestia sydera sint lapsura de cœlo: quippe cuius magnitudini vnius ex eis non sufficiat terra tota, sed intelligendum est, quòd aut videbuntur igneæ impressiones tanq̃ stellæ cadentes, aut ipsæ stellæ non dabunt lumen suum, Deo impediente. Bifariam enim possumus accipere lunam, solem, & stellas obtenebrari, aut cadere: vel vt in illis intelligantur homines in hoc mundo illustres, qui cadere & obscurare dicuntur, dum tribulationibus & angustijs & morte perit gloria eorum in hoc mũdo, Antichristo & eius satellitibus supra modum contra Ecclesiam sæuientibus. Homines etiam illustres deficient à pristina sua charitate: vel vt in illis intelligantur corpora illa cœlestia, quæ obscurabuntur non in se, sed quia hominibus non fulgebunt ad vllam cõsolationem. Si quis percusserit te in maxillam tuam, præbe ei alteram. Hyperbolica locutio, in pręcepto patientiæ propter nomen Christi, quemadmodum iam patuit. Vnde hyperbole figura, qua explicatur historicus sensus, plerunque adeò est alta, tanq̃ue magnificis tropis & metaphoris expressa, vt cuique planum esse

[Margin notes: Isa. 14. d — Quid sit solẽ & stellas obtenebrari, &c. — Matth. 5. f — Quid sibi velit sensus historicus hyperbolicè expressus.]

esse possit, spiritum sanctum sublimiorem atque grandiorem, quàm historialem intendisse sententiam. Veluti cùm ex phrasi orationis, aut onerosius aliquid, aut lætius prænunciari videtur, sensusque intimatus excedere videtur modum & ordinem rei gestæ, aut gerendæ, veluti dum in captiuitatibus seu deuastationibus, super quas cadit literalis seu historicus sensus, non sic prorsus contigerunt singula, non sic funditus euersa sunt omnia, quemadmodum indicare videtur locutio ipsa. Et vt huius regulæ clarior fiat veritas ex superioribus, videamus textũ Isaiæ xiij. & xiiij. vbi historicus sensus, quem intendit spiritus sanctus, est super destructionem Babyloniorũ per Medos, nam & sic exposuit seipsum Propheta, in corpore eiusdem capituli. Figuratæ tamen locutiones & tropi, quibus huiuscemodi destructio futura intimabatur, videntur eminentiora & duriora, quàm quæ A
Isa. 13. a tunc contigerunt per Medorum regem, exprimere, veluti cùm dicitur: Dominus exercituum præcepit militiæ belli, venientibus de terra procul à summitate cœli Dominus, & vasa furoris eius, vt disperdat omnẽ terram: vlulate, quia propè est dies Domini, omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis tabescet, quasi parturientes dolebunt, facies combustæ vultus eorum. Quia ecce dies veniet crudelis, & indignationis plenus, ad ponendam terram in solitudinem, & ad peccatores conterendos, die ea, quoniam stellæ cœli & splendor earum non expandet lumen suum, obtenebratus est sol in ortu suo. Et Babylon illa gloriosa, in regnis inclita, erit subuersa, sicut subuertit Dominus Zodomam & Gomorram, & non habitabitur vsque in finem. Hæc omnia videntur excedere modum, seu conditiones desolationis Babyloniorum per Medos olim factæ. Neque enim Babylon tunc prorsus perijt, neque deuastata fuit in sempiternum, neque facta est prorsus inhabitabilis. Nam & posteà legitur habitata esse multis annis, etiam post Alexandrum rursus desolata. Et quàmuis sententiæ per figuram hyperboles accommodari possint eidem captiuitati, in qua & stellæ cœli & splendor earum, non extenderunt lumen suum super Babylonios, propterea quòd nulla stella fulserit illis ad consolationem, sed eis fuerint aduersa omnia: tamen huiuscemodi locutionibus duriora insinuauit, & non ita voluit nobis spiritus sanctus illam historiam per hyperbolen dictam intimare, quin & in illa altiorem voluerit indicare desolationem totius mundi. Et idcirco hyperbolicis vtitur sermonibus, id est, sententijs duriora & terribiliora significantibus, vt studiosus lector illam Babyloniorum captiuitatem intelligat esse vmbram & figuram durioris sequentis in fine mundi. Proinde & in capit. xiiij. finiens Babylonis onus, generaliter loquitur: Hoc consilium (inquit) quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus extensa super vniuersas gentes. Proinde & idem Isaias post omnium particularium prouinciarum onera, tandem capite xxiiij. generale describit onus futurum super omnem terram, volens indicare non esse futurum, vt prophetia sua fit omnino completa, nisi in fine mundi, facta desolatione totius terræ. Sic & Saluator Matthæi xxiiij. destructionem Hierusalem per Romanos, quæ fuit vmbra, simul iungit cum desolatione totius terræ futura in die iudicij, de qua Petrus: Terra, & quæ in ea sunt opera, exurentur. Ad hæc videamus & textum Iohelis ij. vbi sic legimus: Canite tuba in Syon, vlulate in monte sancto meo. Conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia propè est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Quasi mane expansum super montes, populus multus & fortis, ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma. Et infrà: A facie eius contremuit terra, moti sunt cœli, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius, quia fortia & facientia verbum eius. Magnus enim dies Domini, & terribilis valde. vbi Propheta secundùm historiam B C D

2. Petr. 3. c
Iohel. 2. a

A ftoriam & literam loquitur de defolatione terræ Iudææ, & de captiuitate Iudææ & Hierufalem per Babylonios, à quorum facie contremuit Iudæorum terra, moti funt cœli, fol & luna obtenebrati funt, &c. quæ (vt inquit Hieronymus) hyperbolicè dicta funt. Hieronymus. Neque enim Chaldæorum feu Babyloniorum tanta vis erat, vt pofsint mouere cœlos, & terram concutere: fed fignificatur quòd omnia hæc elementa corporaque cœleftia non poterunt confolari illos præ tribulationum magnitudine, nifi velimus terram, cœlos, folem, lunam, & ftellas per metaphoram accipere, pro ordinibus feu gradibus populi, vt terra intelligatur effe populus, vt cœli intelligantur facerdotes, ftellæ prophetæ, fol rex, vt fignificetur populus timore concutiendus, facerdotium conturbandum, maieftas regia peritura, & cultus iuftitiæ in templo & terra Iudæa defectura. Sic & per hyperbolen Christus in pafsione loquitur: Pfalm. 21. a Ego fum vermis, & non homo, ad infinuandam abun-
B dantiam contemptus fui & opprobrij.

Hactenus de hyberbole, nunc de ironia, cuius eft in fcripturis frequens vfus. De ironia. Cùm fancta Trinitas dicit Adæ poft peccatum: Ecce Adam factus eft quafi vnus ex nobis, per ironiam loquitur, cùm reuera poft peccatum Adam potius fit comparatus iumentis infipientibus. Gene. 3. Auguftinus admonet hoc verbum 2. ad Corinth. 12. Donate mihi hanc iniuriam, non fimpliciter dictum à Paulo, fed ironia potius exprobrantis. August. lib. 2. contra aduerf. leg. & prophet. Cur enim rogaret fibi ignofci, qui profuerit officio. Talem locutionē illic dicit effe & illam in Genefi iam dictam: Ecce Adam factus eft quafi vnus ex nobis. Ironicè locuta eft ad Iob vxor fua: Benedic Deo, & morere. Iob. 2. a De precio triginta argenteorum, quibus venditus eft Chriftus, grauifsima eft ironia: Decorum (inquit) precium, quo appreciatus fum ab eis. Tanquàm dicat: Quàm Zach. 11. a vilifsimo precio populus meus me vendendum & emendum iudicauit. Tertij Re-
C gum xxviij. Helias irridens prophetas Baal, ironicè loquitur: Clamate voce maiore. Sic in parabola Chrifti, quòd virgines fapientes dixerunt ad ftultas: Ite potius ad vendentes, & emite vobis, Matth. 25. a non funt putandæ confilium dedifse, fed crimen earum ex obliquo commemorafse, & per ironiam quandam dixifse: Ite nunc ad adulatores, qui vos beatificant. Theophylactus in Marcum docet verbum Chrifti ad Apoftolos dicentis: Dormite iam & requiefcite, effe per ironiam pronunciatum. Matth. 26. e Sic enim congruit quod fequitur: Surgite, ecce appropinquauit.

Hactenus de ironia. Amplius autem funt in fcripturis plerifque diuinis interdum orationes inabfolutæ, De fermonibus inabfolutis. quibus oportet fermonem quendam fupplere aut intelligere, vt fententia perficiatur. Quod Paulus dicit. Abraham fi ex operibus legis iuftificatus eft, habet gloriam: Rom. 4. a fed non apud Deum. Quid enim dicit fcriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum eft illi ad iuftitiam. Non eft abfolutus
D fenfus, nifi intelligatur hæc particula effe interpofita, aut fimilis: fed Abraham habet gloriam apud Deum, vt fic dicatur: Abraham fi ex operibus legis iuftificatus eft, habet gloriam, fed non apud Deum: fed Abraham habet gloriam apud Deū, dicit enim fcriptura: Credidit Abraham Deo, &c. Sic quod dicitur ad Galat. iij. Galat. 3. a Si ex lege hæreditas, iam non ex promifsione. Abrahæ enim per repromifsionem donauit Deus. Poft hoc quod dicitur: iam non ex promifsione, fupplenda eft hæc oratio: hoc autem falfum, aut hęc: fed ex promifsione eft hęreditas, & tunc fequitur: Abrahæ enim per repromifsionem donauit Deus. Verùm in omnibus locutionibus iftis, fi non effet coniunctio caufalis enim, fed coniunctio autem, quemadmodum multi codices habent, lector facilè deprehenderet fententiarum feriem. Item ad Roma. 5. dicens: Propterea ficut per vnum hominem peccatum in Roma. 5. b hunc mundum intrauit, & per peccatū mors, & ita in omnes homines mors pertranfijt, in quo omnes homines peccauerūt, non abfoluit fermonis ordinem, non adijciens (inquit Origenes) partem eam, quæ refpondet aduerbio ficut, vt fenfus

 habeatur:

habeatur: propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundū intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertrāsijt, in quo omnes peccauerunt, iam supplendum est: Ita & per vnum hominem iustitia intrauit in hunc mundum, & per iustitiam vita. Sunt qui facilius hic se absoluunt, dicentes coniunctionem, &, in hac oratione: & ita in omnes homines, &c. superfluam esse, & ita primum aduerbium sicut, cum sua oratione habere respondentem sententiam: Ita in omnes homines mors pertransijt. Rursus imperfectæ sunt ibidem orationes: Sed non sicut delictum, ita & donum. Et infrà: Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. In huiuscemodi orationibus oportet quædam supplere, vt habeatur sermo absolutus & debita sententiarum cohærentia, hoc pacto: Non sicut fuit delictum Adæ, ita fuit donnm Christi, acsi dicat: non eiusdem sunt efficaciæ. Siquidem donum Christi potentius est ad saluandum alios, quàm peccatum Adæ ad perdendum multos. Item non sicut per vnnm peccantem siue peccatum mors transijt in alios, ita donnm vitæ per vnum transijt in alios, per vnum saluatorem. Nam iudicium ex peccato vno in condemnationem, donum autem ex multis delictis in iustificationem. Tanquàm dicat: ad condemnationem sufficit vnum orignale peccatum, quod in omnes homines pertransijt: gratia verò non solùm illud vnum soluit quod originaliter trahitur, sed etiam cætera, quæ in vnoquoque homine motu propriæ voluntatis adduntur. Sunt qui hæc interpretantur de peccato per imitationem, sed ad magis illuminandam Christi gratiam super vniuersum genus hnmanum, etiam erga paruulos, videntur nobis expositiones venerabilis Augustini in hoc capitulo ad Roma. magis seruientes doctrinæ Pauli, qui in Epistola tota ad Rom. peculiariter intendit Christi gratiam declarare. Item quod dicit Apostolus: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne sua: Imperfecta est oratio. Perficeretur autem, si loco participij mittens, poneretur verbum præteriti temporis, misit. Nunc autem perficienda est oratio, subaudiendo verbum fuit, vt sic ordinetur: Deus fuit mittens filium suum in similitudinem carnis peccatricis, & de peccato, id est, de filio suo, quem pro nobis peccatum, seu sacrificium pro peccatis fecit, condemnauit peccatum nostrum: quod scilicet damnare aut tollere impossibile erat legi, quæ ad hoc erat inualida, impotens & infirma. Item qnod dicitur ad Roma. 9. Non autem quod exciderit verbum Dei, imperfectus est sermo, & supplere oportet, quod facilè intelligitur hoc pacto: Supradicta de fratribus meis alienis à Christo, non ita dico, quòd verbum Dei, seu promissio Dei facta Israelitis & filijs Abrahæ, de benedictione obtinenda, exciderit seu irrita fuerit. Nam viri Israelitæ non omnes sunt, qui ex circuncisione sunt, neque omnes sunt filij Abrahæ, qui secundùm carnem sunt filij eius: sed qui sunt sicut Isaac, qui fuit imitator fidei Abrahæ, sicut in Genes. ad Abraham loquitur Deus: In Isaac vocabitur tibi semen. Quod verbum exponens Apostolus: Hoc est (inquit) non qui filij carnis sunt, hi sunt filij Dei: sed qui filij promissionis æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, secundùm hoc tempus veniam: Et erit Saræ filius. Deinde imperfectus est sermo qui sequitur: Non solùm illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, cùm enim nondum nati fuissent. Hoc in loco erit oratio imperfecta, nisi suppleas quæ facilè intelliguntur, vt talis intelligatur ordo: Non solùm illa, scilicet Sara, habuit promissionis filium, sed & Rebecca ex vno concubitu Isaac patris nostri habens, subaudi geminos filios, quorum vnus erat secundùm carnem solùm, alter promissionis. Sunt qui ex originali lingua, concubitum in accusatiuo ponunt, intelligentes ex vno Isaac patre nostro concubitum habens. Nos autem interpretamur innitentes æditioni nostræ

Margin notes: Eodem. (beside "tiam: Ita in omnes homines…"); Roma. 8. a (beside "clarare. Item quod dicit Apostolus"); Roma. 9. a (beside "ad Roma. 9."); Gene. 21. b, Roma. 9. b (beside "imitator fidei Abrahæ"). Section letters A, B, C, D in right margin.

A nostræ vulgatæ, subaudiētes ea, quæ glossa & interlinialis & marginalis olim adijcienda notauerunt. Rursus in eodē capite: Quòd si Deus volens ostendere potentiam suam sustinuit in multa patientia vasa irę, apta in interitū, vt ostenderet diuitias gloriæ in vasa misericordiæ, quæ apparuit in gloriam. Imperfecta est oratio, & subaudiri debet, quod intendebat probare: videlicet nihil ergo habes ô homo quod contra respondeas Deo, qui potestatem habet ex eadem vili massa facere vnum vas in honorē, aliud in contumeliam. Sic olim annotauit Origenes. Rursus imperfecta est & obscura oratio ad Roma. x. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ est ex lege, qui fecerit homo viuet in ea. Quæ autē ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cœlum, id est, Christū deducere: aut quis descendet in abyssum, hoc est, Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo, hoc est verbum fi- Rom.10.b

B dei quod prædicamus. quia si confitearis in ore tuo Dominū Iesum, & corde credideris quòd Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Sensus apud nos est obscurus, ob id, quòd Apostolus magnifico suo spiritu ex lege Moysi geminam intellexit vitam, & geminā iustitiam: Vnam quæ legis est per obseruationem operum legis: alteram, quæ ex fide est, quæ Christus est, quæ & sic loquitur: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit cœlum, &c. De priori ergo citat testimonium Leuitici xviij. De posteriori autem citat scripturā Deuteronomij xxx. Ne dixeris in corde tuo, id est, ne cogitaueris apud temetipsum: quis ascendit in cœlū, ad deferendū iustitiam ad nos, hoc est Christum ex alto deducere, subaudiendum est. Nam hoc, scilicet in corde cogitare: quis ascendet in cœlum ad portādum nobis iustitiam, est deducere Christum ex alto, id est, detrahere Christum è cœlo in terram, ac dicere eum nondum è cœlo ad nos iustificandos in carnem venisse. Aut ne dixe-

C ris in corde tuo: Quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reuocare. Tanquàm dicat: Cogitare in corde, quis descendet in abyssum ad afferendum verbum iustitiæ, est rursus vocare Christum ex mortuis: vtrunque est errare in iustitia, quæ ex fide est. Nam Christus vera iustitia & verum salutis verbum, iam olim de cœlo descendens in carnem mortalem, & ex mortuis resurgens, operatus est salutem in medio terræ, & sic factus est prope, vt ad hanc iustitiam assequendam non sit opus laboribus, operibus, aut meritis nostris: sed propè est verbum hoc salutis & iustitiæ, vt si credamus & ore confiteamur ipsum propter nos homines, & propter nostram salutem venisse in carnem, & resurrexisse à mortuis, salui erimus ab ira per ipsum. Vnde lex vetus diuinitus erat illi populo data, vt populus illam accipiens fieret iustus, non quidem per legem, id est, non per legis opera: sed vt ex lege illa tanquàm ex pedagogo, duceretur in Christum totius le-

D gis finem. Vnde præmiserat: Finis legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Ex huiuscemodi ergo declarationibus locus Pauli obscurus, factus est clarus. Sic ad Roma. xv. Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: improperia, &c. oratio est imperfecta, nisi suppleueris contrariam partem, vt sic dicas: Christus non sibi placuit, sed displicuit sibi. Sicut scriptum est in Psalmo, vbi loquitur ad patrē: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quod dicitur: De quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere, imperfectus est sermo, & facilè subauditur verbum respondeo, vt sit sensus: De quibus scripsistis mihi, respondeo, quia bonum est homini mulierem non tangere. Quod dicit: Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam, quàm decem milia verborum in lingua, supplenda est dictio, potius, hoc pacto: Sed in Ecclesia volo quinque verba potius sensu meo loqui, vt & alios instruam, quàm decem milia verborum in lingua. Tanquàm dicat: Volo potius pauca verba per mentem meam loqui, ita vt intelligam & intelligar, quàm multa verba sub miraculo

Rom.15.a
Psalm.68.b
1.Cor.7.a.
1.Cor.14.d

ILTRAC. culo doni linguarum, ab alijs non intellecta. Item Paulus de tempore aduentus A
2.Thess.2.a Antichristi loquens, orationem non absoluit, sed reliquit sensum imperfectum, cùm dicit: Quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquàm sit Deus. Hic iam interijciendum est, non veniet dies Domini. Sic quod dicit Apo-
2.Cor.3.e sto. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in finem eius, quod euacuatur, &c. non est sensus perfectus nisi suppleas
Alids, in facie. aliquid, & dicas hoc, vel simili modo: Et non, supple ponit spiritus Christi velamen nobis in sua lege Euangelij, quemadmodũ Moyses ponebat velamen suum super faciem suam, sic vt non possent intendere filij Israel in finem eius, quod euacuatur. Tanquàm dicat: Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, B
ita vt non intenderent in eum, ita Christi spiritus ponit velamen, seu vmbras & figuras in Euangelio, vt non possimus penetrare gloriam spiritualis intelligentiæ. Vnde coniunctio, vt, hic non finem designat, sed consecutionem potius. Ideo ponebat Moyses velamen, quoniam splendorem vultus eius (inquit Ambrosius) filij Israel ferre non poterant causa peccati, quo sublato potestas datur videndi glo-
2.Cor.5.e riam Dei. Item 2. ad Corinth. 5. Siue mente excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis. sunt orationes imperfectæ, nisi intelligantur verba esse repetita hoc pacto: Siue excedimus mente, Deo excedimus: sibi sobrij sumus, vobis sobrij sumus, hoc est, si elatè & superbè, seu iactanter, aut per excessum quendam mentis putamur locuti, Deo hoc remittendum est, tanquàm iudici, qui nouit abscondita cordium. Si autem sobriè & sapienter locuti sumus vobis, id est, ad vtilitatem ve-
Galat.2.b stram locuti sumus. Sic ad Galat. 2. Ab his qui videbantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit. C
Orationem inceptam Paulus non absoluit. Videtur enim adijciendũ esse, ab his, qui videbantur aliquid esse, supple. nihil adiutus sum: nihil dedi, nihil accepi.

De præpostero ordine seu recapitulatiõe Hactenus de locutionibus vniuersaliter, aut secundùm certum numerum dictis, & de sermonibus, scripturis imperfectis, seu inabsolutis: Iam de ordine in scripturis præpostero & recapitulatione. Sciendum est primùm, quòd prophetæ & Euangelistæ suis in historijs non seruauerunt rerum gestarum ordinem: sed plerunque quod prius est factum, posterius narrant: & quod posterius factum est, prius recitant. Beatus Petrus in itineratione Clementis, magnificentia prophetiæ in hoc maximè comprobatur, quòd prophetæ non secundùm consequentiam rerum de futuris dixerunt, ne viderentur potius ex sapientia humana dictasse, quàm prophetasse. Ordo præposterus cùm sit in prophetis vsitatissimus, in Euangelicis tamen literis est manifestissimus. Lucas ante sermonem Do- D
mini in monte narrat multa, videlicet paralyticum sanatum. Matthæum publicanum vocatum. Discipulos sabbato vellere spicas. Sanatam hominis manũ aridam. Leprosum mundatum, cui præceperat Iesus, ne cui diceret, & alia quædam, quæ sanè vniuersa, Matthæus post sermonem illum Domini in monte recitauit.
Regula dirigẽdi historiam Euangelicam. Sed in omnibus his regula est obseruanda. Quæ vnus aut alter Euangelista narrat sine vlla temporis consequentis differentia, ea intelliguntur facta secundùm ordinem, quem trahere possumus ex alio Euangelista. Quæ si apud omnes Euangelistas recitentur facta, non intimata temporis consequentis differentia, pro certo credantur facta: quàmuis factarum rerum series sit nobis incerta. Quo ordine vocati sunt duodecim Apostoli non apparet (inquit Augustinus) in Euangelistarum narrationibus: quandoquidem non ordo solùm vocationis, sed nec ipsa singulorum vocatio est commemorata, sed tantùm Philippi, & Petri, & Andreæ, &
Luc.5.c filiorum Zebedæi, & Matthæi. Supradicta, quę Lucas recitat ante sermonem Domini

A mini in monte, ea fine temporis differentia narrat. Factum est, inquit, cùm esset Iesus in vna ciuitate, ecce vir plenus lepra vidēs Iesum, dixit: Si vis, potes me mundare. Et infrà: Factum est, inquit, in vna dierum, ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus. Et post hæc vidit publicanum nomine Leui. Et tandem veniens ad sermonem Domini: Factum est (inquit) in diebus illis, Exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione. Et cùm dies factus esset, vocauit discipulos suos, & cæt. & descendens cum illis de monte, stetit in loco campestri. Luc.5.a

En vides, quàm prouidè Lucas narrat facta & gesta Christi sine temporis differētia. Sciamus ergo nihil deperire veritati, si quod prius prætermittitur, posteà recitetur. Et hæc iam regula diligenter est in scripturis propheticis & euangelicis obseruanda contra hæreticos & Iudæos, cæterosq; euangelio Christi inimicos, qui curiosius contentiosiusq; perscrutantes euangelicos libros, sese incouuenientia, repugnantia, & contraria in illis existimant deprehendisse, dum eadem Christi gesta & facta, neque eodem ordine, neque eisdem sententijs considerant recitata: non intelligentes nihil esse contrarium veritati, si quod prius est prætermissum, & etiam prius factum, posteà legatur expressum esse quod fit factum, sed non quòd fit postea factum. Credendū est Matthæum fuisse vocatum ante sermonem Domini in monte. Nam in monte Lucas cōmemorat oēs duodecim electos, quos Apostolos nominat. Item inter tentationes tres, quibus Christus tentatus est in deserto, eam quam Matthæus recitat loco secundo, Lucas recitat loco tertio: sed nō est contrarietas, dum alter non asserit vnam post alteram posterius factam, sed gesta recitant sine temporis differentia. Quòd Marcus cap.3. recitat Iesum ascendisse in montem, & imposuisse Simoni nomen Petrus, non tunc sed prius factum erat: & idcirco illud quasi recapitulando Marcus commemorat. Sic & quòd Matthæus narrat Dominum dixisse: Tu es Petrus, & super hanc petram, & cæt. non intelligendum est Petrum hoc nomen tunc accepisse, sed tunc potius, cùm alius euangelista cōmemorat ei dictum esse, vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Tunc enim ei nomen impositum est, cùm antea vocaretur Simon. Vnde & apud Matthæū non ait illi Christus: Tu vocaberis Petrus, sed tu es Petrus. Marcus pluribus in locis non seruat rerum gestarum ordinem, neque commemorat sermonē Domini in monte, neque aliquid eius simile dixit, nisi quasdam sententias sermonis illius, non contextim, sed sparsim, & ferme absque ordine, vt solet prætermissa recordari, vel posterius facta præoccupari, sicuti diuinitus suggerebatur memoriæ. Item apud Matthæum: Iesus dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur. & cōsequenter paucis interpositis commemorat: Cùm autē esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti preciosi, & effudit super caput ipsius recumbentis. Tali ordine narrat & Marcus. Matth. ergo & Marcus, postquàm dixerunt pascha futurū post biduum, deinde cōmemorauerunt: Cùm esset Iesus in Bethania, vbi de vnguento illo precioso dicitur. Iohannes autem dicit Iesum ante sex dies paschæ venisse in Bethaniam, de vnguento illo precioso eadem narrans. Sed vbi Matthæus & Marcus dicunt vnguento illo perfusum esse caput Iesu, ipse Iohannes dicit Mariam vnxisse pedes Iesu, & extersisse eos capillis suis, & domum impletam esse ex odore. Sed in his nihil est contrarium alteri. Ex hac regula & ex alijs manifestum est considerantibus vtrumq; esse factum, & mulierem videlicet perfudisse non solùm caput, sed & pedes Iesu. Matthæum insuper & Marcum de hac muliere dixisse, quasi recapitulantes ea quæ fuerāt prius facta. Matthæus enim & Marcus dicunt: Cùm esset Iesus in Bethania. Non dixerunt: Posteà iuit Iesus ad Bethaniam, aut cùm tunc Iesus esset in Bethania, sed absolutè dixerunt. Deinde & hoc recolendum, Mariam bis vnxisse pedes Iesu, semel cùm remitterentur ei

Marginal notes: B (beside "tia, repugnantia"); Matth.4.a Luc.4.a (beside "serto, eam quam"); C (beside "us narrat Dominum"); Matth.16.c; Iohan.1.f; Matth.26.a; D (beside "mulier habens"); Iohan.12.a

Luc. 7. f

peccata in domo pharisæi, cuius nomen erat Simon, sicut recitat Lucas. alia vice in domo Simonis leprosi ante sex dies Paschæ. Et vtrunque factum recitat Euangelista Iohannes: vnum capite 11. alterum verò cap. 12. cuius meminit Matthæus & Marcus. Item Lucas cap. 22. de calice dato discipulis bis commemorat, semel antequàm discipulis panem daret, & antequàm acciperet panem, & gratias ageret. Ex hoc (inquit Augustinus) intelligendum, Christum bis sumpsisse calicem: Primum non consecratum, vt finiret veteris paschæ calicem: posteà autem nouæ paschæ calicem instituendo. Amplius Hierony. ad Marcellam: Quòd eadem mulier diuersis in euangelijs post resurrectionem Iesu, tenuisse pedes Iesu, & non tetigisse referatur, facilis est solutio, cùm primùm nondum credens Iesum resurrexisse potuerit corrigi, & tanquàm incredula reijci: postea verò non repelli. Quod & de latronibus intelligi potest, cùm vnus Euangelista latrones blasphemasse, narret, alius alterum latronem esse confessum. Sed de his, quæ post resurrectionem contrarietatem habere videntur, infrà latius. Hic iam si roges, cur spiritus diuidens singulis vt vult, mentesq; sanctorum euangelistarum sine dubio gubernans, & propter libros in tanto authoritatis culmine collocandos, in recolendo quæ scriberent dirigens, alium euangelistam sic, alium autem sic, alium autem sic narrationem suam ordinare permiserit. Cur non ita direxit illorum scribentium mentes, vt rerum gestarum seruarent ordinem, & vnamquamq; sententiam suo loco accommodarent? Respondeo: Satis probabile est, quòd vnusquisque euangelistarum, eo se ordine credit debuisse narrare, quo voluit spiritus sanctus ea ipsa quæ narrabant, eius recordationi suggerere, vt non ex arte, non ex communicatione humani spiritus, sed sicut suggerebatur diuinitus euangelia sancta haberentur scripta. Proinde, quòd euangelistæ suas sententias continuantes dicunt, in illo tempore, aut in illis diebus, aut tunc, aut posteà, aut simile quid, indicant quidem ea, quæ narrant consequenter gesta, sed non semper indicant ea esse post continuò gesta. Secundùm præposteram locutionis seriē intelligitur, quod in cap. 10. libri Sapientiæ de Adam est scriptum. Hæc videlicet sapientia, illum qui primus creatus est, pater orbis terrarum, cùm solus esset, custodiuit & eduxit illum à delicto suo, & dedit illi virtutem continendi omnia. Hæc non tali ordine quo recitantur facta sunt. Nam Sapientia primùm ipsi Adæ iam creato, dedit virtutem continendi omnia. Eundem Adam posteà peccantē eduxit à delicto, promittens sapientiam de cœlis, qui in carne sua placaret Deum patrem, exoluens stipendium commissi delicti. Vnde & hunc ordinem diligenter obseruauit interlinialis glossa ibidem, quo fit vt Rupertus Tuiciensis non iusta ratione fuit motus, asserens scripturam illam libri Sapientiæ non esse de Canone. Et hoc quod dictum est: Dedit ei virtutem continendi omnia. nullum certum sensum præsentare, cùm nullus homo, præter vnicum Christum, habuerit virtutem continendi omnia. Sed de his in alijs. Sufficiat autem in præsentiarum scire, quòd scriptura cùm explicat aliquid factum, & non exprimit post quid, vel ante quid sit factum, non est necesse, vt factum esse intelligatur post quod, aut ante quod in scripturis recitatur. Quod cap. 10. libri Genes. dicitur de filijs Noe: Ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, vnusquisque secundùm linguam suam. Item: Hi sunt filij Cham in cognominationibus suis, & linguis, & generationibus. Sequenti autem capite legitur: Terra autem erat labij vnius, & sermonum eorundem. Ex quo consequens est, ea quæ in superiori capite præmissa sunt de diuersitate linguarum, esse per anticipationem intelligenda. Huius generis multæ sunt in scripturis locutiones, sic per prolepsim præoccupationibus seu anticipationibus dictæ. Sic scripturæ sermo loca Bersabeæ & Bethel, & Galgala nominauit inter res gestas ante tempus, quo ita sunt appellatæ, Genes. 12. Sic multis in locis oues Dei, siue fi-

Margin notes: Christū bis calicem in cœna sumpsisse Hieronymus. — Quare Euangelistæ rerum gestarū ordinem non seruauerunt. — 5. lib. in Genes.

Margin letters: A, B, C, D

A siue filij Israel, aut filij Abrahæ, secundum spiritum appellantur pro tempore, quo nondum tales erant, sed futuri tales erant, & in prædestinatione diuina semper fuerunt tales, quemadmodum ait Christus: Alias oues habeo, quæ nō sunt ex hoc ouili. loquens de gentibus tunc nondum credentibus. Et his iam superioribus adijciendum est aliud documentum, diuersis modis recitandi, sub diuersisq; verbis, & sub verborum ordine diuerso plerumq; eandem intimari sententiam, veluti de voce, quæ in baptismo Christi de cœlo facta est, euangelistæ locutionem variant. Matthæus narrat de cœlo fuisse vocem auditam: Hic est filius meus dilectus. vt pater intelligatur astantibus locutus esse de filio suo. Alij duo narrant factam de cœlo vocē dicentem: Tu es filius meus dilectus. vt pater intelligatur locutus ipsi filio. Item alius dicit vocem factam: In te mihi complacui. Alius dicit: In te mihi complacuit. In huiuscemodi sententijs euangelistæ non voluerunt significare B vocem de cœlo esse factam aut auditam, nunc per tertiam personam, nunc per secundam, id est, de filio suo ad filium: sed voluerunt narrare factam, vtpote de cœlo auditam vocem esse à patre intonante, & testimonium his, qui aderant ferente, Christum esse filium suum dilectum, quem ipsi pro salute sua debeant audire, per quem & Deus gerere constituerit, quod sibi placitum esset. Locutiô illa siue facta sit ad Christum, Tu es filius meus dilectus: siue ad populum. Hic est filius meus dilectus: testimomium est Dei patris testificantis de filio suo. Neque enim propter Christum facta est vox illa, sed propter eos, qui aderant, & propter nos, qui his qui aderant fueramus crediturі. Item de verbis, quæ Iohannes Baptista respondit turbis, cogitantibus in cordibus suis, an ipse esset Christus, Euangelistæ variant. Nam Matthæus recitat Iohannem de Iesu dixisse: Qui post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare. C Lucas recitat eum dixisse: Venit fortior me, cuius non sum dignus corrigiam soluere calciamentorum eius. Ibi non in verbis solùm, neque in verborum ordine solum, sed & in sententijs ipsis videtur esse dissonantia. Aliud enim est calciamenta portare, aliud corrigiam calciamentorum soluere. Interrogantibus ergo, quæ verba potius Iohannes dixerit, vtrùm quæ Matthæus recitat, an quæ Lucas, an quæ Marcus? Respondemus euangelistas recitare nobis, non quæ verba & nomina vel Christus, vel Apostoli, vel Iudæi locuti sunt, sed quas res atque sententias enunciauerint. Euangelistarū officium fuit, recitare non nomina aut verba, ordinemq; verborum vel à Christo, vel ab alijs prolata, sed res ipsas. Quàmuis igitur oporteat omnem falsitatem ab euangelistis procul abesse, non solùm eam, quæ mentiendo promittitur, sed eam etiam, quæ obliuiscendo asseritur. Non inde tamen consequens est, eosdem euangelistas non potuisse absque mendacio di- D cere aliquid aliter, quàm ille dixerit, de quo aliquid narrant. Qui diuerso narrat modo, diuerso verborum ordine & numero, non aberrat à voluntate sententiæ illius de quo narrat. Quamobrem Iohannes Baptista, si aliud intellexerit in eo, quòd dicitur, calciamenta portare: aliud autem in eo quòd dicitur, calciamenti corrigiam soluere, quid aliud existimandum est, quàm Iohannem vtrumq; dixisse, siue diuersis temporibus, siue contextim. Potuit nempe sic dicere: Cuius non sum dignus corrigiam calciamentorum soluere, nec calciamenta portare. Si autem ipse Iohannes cùm de calciamentis Christi diceret, nihil aliud intendebat, nisi & excellentiam illius, & propriam suam humilitatem indicare, quodlibet horum, siue de soluenda corrigia calciamentorum, siue de portandis calciamentis dixerit, eandem sanè sententiam tenuerunt euangelistę, per calciamentorum commemorationem metaphorica locutione exprimentes propriæ indignitatis significationem, & Christi Iesu excellentiam. Hunc in modum euangelista cùm recitat vocem patris è cœlis auditam: Hic est filius meus, & cæt. res ipsas voluit nobis

Iohan. 10. c

Matth. 3. d
Marc. 1. b
Luc. 3. d

Matth. 3. a
Lucæ. 3. d

Marc. 1. b

Euangelistas non debuisse nomina dicta sed res gestas enarrare.

intimare, ſcilicet vocem è cœlis lapſam, qua ſignificatur Chriſtus eſſe filius dilectus, quem audire debemus: & Iohannem dixiſſe vocem, qua ſuam agnoſcens indignitatem, Chriſtiq; excellentiã ingenuè profeſſus eſt: adeò vt nec dignus eſſet calciamenta, aut corrigiam eius attingere. Conſtat eos qui non eiuſdem idiomatis locutione, nec eodem genere, aut ordine, aut numero verborum vtuntur plerunque in rebus & ſententijs non diſcrepare. Quemadmodum & in oratione dominica Chriſtus docuit nos, non voces aut verba, quibus orare debeamus, ſed res ipſas, quas debemus ab ipſo petere & deſiderare, vtpote ſanctificationem nominis ſui, & aduentum regni ſui, & res cæteras in illa Domini oratione recitatas: & has quidem nobis intimauit ſermone oris ſui, quo ſibi placuit vti. Proinde neque oportet nos orantes talis linguæ vel idiomatis genus exprimere, quale Chriſtus orare nos docens expreſſit, ſed res ipſas debemus petere quas docuit. Vnde cùm ait: Sic autem orabitis, Pater noſter qui es in cœlis: non hic iuſſit, certum verborum & genus, & ordinem explicaremus, ſed vt quibus velimus verbis aut linguis peteremus res ipſas, hoc eſt, ſanctificationem nominis eius, aduentum regni eius, impletionem voluntatis eius in terra ſicut in cœlo, largitionem panis quotidiani, remiſsionem peccatorum, cæteraq; in oratione hac deſignata. Secundùm huius inſuper dogmatis conſiderationem diſſoluuntur quæſtiones difficiles, Cur videlicet euangeliſtæ plerunq; citant quædam teſtimonia ex lege, Pſalmis, aut ex prophetis, quæ tamen non ſic reperiuntur apud ipſos conſcripta? In huiuſcemodi quæſtionibus diſſoluendis, ſciendum eſt canonicos ſcriptores eandem rem plerumque inuerſis, imò pene diuerſis verbis atque præpoſteris explicare, prouidente ſpiritu ſancto, cui (vt inquit Hieronymus) curæ fuit, non verba aut ſyllabas aucupari, ſed ſententias dogmatum ponere. Sic quòd apud Matthæum Chriſtus dicit ſcriptum eſſe: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis. non voluit Matthæus aſſerere, id ſcriptum eſſe ſub tali verborum ordine ac forma, ſed intimare voluit ſententiam, qua ſignificaretur quòd Deus pater percuſſurus eſſet filium ſuum. Vnde pro documento tenendum eſt, In ſcripturis ſacris & pronunciari & ſignificari, quicquid ex neceſsitate conſequens eſt ex ſcripturis eiſdẽ. In eo igitur, quòd Deus pater apud prophetam alloquens gladium ſuum, dixit: Percute paſtorem. ſatis intelligitur ſcriptum eſſe, Deum patrem percuſſurum eſſe filium. Verè igitur dixit Matthæus ſcriptum eſſe: Percutiam paſtorem, volens hoc in ſcriptura eſſe ſignificatum.

Chriſtus oratione dominica docuit nõ verba, ſed res petendas.

Quare euangeliſtæ aliter citent ſcripturas, quàm habentur in vet. teſt.

Matth. 26. c

Nota regulã vtilem.

Zach. 13. c

A B C

Sequitur caput quartum de tropologicis locutionibus in ſacris litteris.

IN ſuperiori capite de quibuſdam ſpeciebus tropicæ locutionis diſſeruimus, vtpote de hyperbole & ironia: Iam ſupereſt generaliter de vocibus & orationibus tropologicis, ſeu tranſlatè acceptis conſiderare. Scripturæ ſacræ pleriſq; in locis ſunt difficiles, ambiguæ & obſcuræ, eò quòd in eis eſt magna copia locutionum ſecundũ tropos. Nam ex ſuperioribus (iuxta Auguſtini ſententiam) manifeſtum eſt, prophetas, Chriſtum, & Apoſtolos fuiſſe vſos omnibus loquendi modis, quos Grammatici Græco nomine tropos vocant. Et cùm vnaquæq; lingua ſuis vtatur tropis, ſuper omnes tamen ſermo ſcripturæ ſacræ magis eſt ex huiuſcemodi tropis contextus: quo fit, vt magna pars intelligentiæ ſcripturarum in tropis, in ſimilitudinibus, in parabolis ſit ſita. Ego Dominus Deus tuus (inquit) locutus ſum ſuper prophetas, & ego viſionem multiplicaui eis, & in manu prophetarum aſsimulatus. Locutionum modos Græci (inquit Auguſt.) tropos vocant, eoq; vocabulo Græco etiam nos (inquit) vtimur pro Latino. Sicut enim ſchemata vſitatius dicimus, quàm figuras: ita vſitatius dicimus tropos, quàm modos. Singulorũ autem troporum nomina,

Scripturam ſacram tropicis locutionibus abundare.

Oſee. 12.

Auguſt. quid tropos.

D

A mida, vt fingula fingulis referantur, difficillimum eft & infolentifsimum Latinè enunciare. Vnde quidam interpretes noftri, quòd ad Galatas ait Apoftolus: Quæ funt in allegoria, volentes Græcum verbum ponere, circumloquendo interpretati funt, dicentes: Quæ funt aliud ex alio fignificantia. Hæc Auguftinus. Tropus autem iuxta Quintiliani defcriptionem, eft verbi vel fermonis à propria fignificatione ad aliam cum virtute mutatio, à vertendo appellatus: eò quòd dictio à propria fignificatione vertitur in aliam non propriam, aut decoris, aut neceſsitatis, aut cultus, aut emphafios gratia. Iuxta Auguftinum autem, Tropus eft modus locutionis, aliud ex alio fignificantis. Cuius plures (inquit) funt fpecies, in quibus funt, ironia, hyperbole, ænigma, & id genus alia. Ænigma, eft obfcura allegoria, ficut eft Prouerb.30. Sanguifugæ duæ funt filiæ, dicentes femper: Affer, affer. quod Hieronymus interpretatur: Diaboli duæ funt filiæ infatiabiles, luxuria

Aug.19. Trini cap.9. Quintilianus.

Species tropi.

B videlicet & auaritia. Pro rebus his latius intelligendis eft fciendũ, quòd in fcripturis facris non folùm voces, fed & res ipfæ fignificant & figurant plerunq; res alias, ita vt in eis excellentior & multiplicior fit rerum, quàm vocum fignificatio: quia fignificatio vocum eft ex placito hominum, quam & vfus, & hominũ approbatio inftituit. Significatio rerum eft ex voluntate Dei, per fpiritũ fuum res quafdam per alias fignificantis. Et id quidem bifariam: vno modo fecundum tropologiam, feu per tranflationem, dum nõ de rebus, quas proprijs verbis fignificamus, volumus dicere: fed earum rerum nomina ad aliud fignificandum vfurpamus, fecundum aliquas earundem rerum fimilitudines: veluti dum fub nomine aquarũ aut arborum non res illas, fed homines fignificamus. Secundo modo contingit in fcripturis res ipfas aliud fignificare, dum author de rebus, quas proprijs verbis intelligit, vult aliquid dicere, & per illas rurfum alias res myfticas intimare. Et

In fcripturis nedum voces, fed & res fignificant.

C hinc iam oritur geminus fcripturæ fenfus: alius literalis, alter myfticus, per literalem fenfum defignatus. Vnde Auguftinus: In fcripturis allegoria interdũ reperitur in verbis feu vocabulis tranflatè acceptis: interdũ autẽ in facto: veluti cùm Apoft. è duobus filijs Abrahę, vno de ancilla, & altero de libera (quod non folùm dictum, fed & factum fuit) duo teftamenta intelligenda monftrauit. Huius generis facta funt, oblatio Abel paftoris ouium, offerentis de primogenitis gregis, & occifio ipfius per Cain fratrem eius agricolam. Arca Noe. Sacrificium Melchifedech offerentis panem & vinum. Sacrificium Abrahæ. Natiuitates, pugnę quoque feu luctæ Efau & Iacob. Ingreffus filiorum Ifrael in Ægyptum. Liberatio & miraculofus egreffus eorundem ex Ægypto. Tranfitus maris rubri. Lex data fuper montem Syon in tabulis lapideis. Protectio eorum in deferto, per columnã ignis in nocte, & per columnam nubis in die. Manna pluens de cœlo omne delecta-

Origo gemini fenfus.

Aug. de allegoria duplici.15. de ciuit. Dei.

Gefta veteris teftamenti effe allegorica.

D mentum habens. Petra percuffa fcaturiens aquis. Sacrificia Iudæorum in agnis, vitulis, hircis, cæterisq; animalibus. Bella & prælia contra gentes. Exaltatio ferpentis in deferto. Promifsio terræ fluentis lac & mel. Hæc & id genus alia, nõ voluntas aut interpretatio humana, fed Chriftus per fe & fuos Apoftolos docuit fecundùm allegorias, & figuram myfticarum rerum effe dicta, gefta, & facta ad intimandum videlicet myfteria redemptionis generis humani ab Ægyptiaca peccati feruitute, quæ erat fub infernali Pharaone, quem fuo fanguine vicit Chriftus, factus agnus pro nobis facrificiũ & victima. In eo, quòd Moyfes Æthiopiffam ducit vxorem, fignificatur quòd lex Dei, & verus eius intellectus tranfeat ad gentes, fuper quo murmurat Aaron, Iudæorũ facerdotium, & foror eius Maria, id eft, fynagoga: quemadmodũ & faluator in eo quòd regina Auftri venit à finibus terræ audire fapientiam Salomonis, docuit fignificari ecclefiam, de gentibus à finib⁹ terræ venientem ad audiendam fapientiam veri Salomonis. Vtroq; genere tropi fpiritus fanctus in fcripturis facris dignatus eft vti ad vtilitatem noftrã, qui ex re-

Matth.12.d

Emphafis tropicę locutiõis

bus sensibilibus, tanquàm ex speculis quibusdam, figuris seu picturis citius ad inuisibilia dirigimur, & in ipso transitu delectatione rapimur ardentiore. Ea quæ figuratè nobis insinuantur plus mouent, plus admirantur, magis accendunt amo- A
Hieronym. rem, quàm si nudè (inquit Hieronymus) proprijsque verbis, sine vllis sacramentorum similitudinibus dicerentur. Vnde & in vtroque genere tropi mos est scripturæ, locutionibus secundum tropum significantibus miscere plerumque & adijcere locutiones proprias, vt intentio studiosi lectoris sobria, cum quodam vtili & salubri labore perueniat ad intellectum spiritualem. De priori tropi genere latius in tractatu sequenti dicitur, cùm tractatur de transitu literæ ad spiritum.
Vtilis regula. De vocibus autem translatè acceptis nunc dicendum. Potest autem dictio aut oratio à propria significatione ad tot significationes aliarum rerum accommodari, quot conditiones & proprietates proprium illius dictionis significatum habet cæteris rebus apti & congruè accommodabiles. Quamobrem in scripturis sacris B
eadem dictio reperitur ad diuersas res, etiam contrarias vsurpata. Veluti cùm in leone, propter eximiam fortitudinem, nunc Christus significatur, qui sua sapien-
Apocal.5.b tia diabolum vicit, dicente scriptura: Vicit leo de tribu Iuda. nunc verò diabo-
1.Pet.5.b lus, propter iram & furorem suum. Circuit (inquit Apostolus) tanquàm leo ru-
Lucæ.12.f giens, & cæt. Ignis, vulnus, & gladius, interdum accipiuntur in re bona. Nam ignem se mittere in terram Christus dixit. Sermonem Dei, scriptura dixit gladiū
Apocal.1.d
Cantic.4. bis acutum, propter duorum testamentorum aciem. Et in Canticis se dicit ecclesia vulneratam charitate, velut amoris impetu sagittatam. Vbi autem hæc in malam partem accipiuntur, facilè est considerare ex sententiarum ordine. In fermen-
Fermētū quid significet. to interdum intelligitur, nunc omne prauum bono commixtum, vtpote peruersa interpretatio, aut falsitas scripturis bonis intermixta, vt: Cauete à fermento
Marci.8.b pharisæorum. aut prauus & cōtagiosus homo in ecclesia, vt: Expurgate vetus fer- C
1.Corint.5.b mentum. Interdum autem in fermento intelligitur res bona, notitia videlicet
Math.13.e & intelligentia scripturarum, vt apud Matthæum, Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus farinæ mensuris, donec fermentaretur totum. Sic in montibus intelligūtur, nunc superbi, tumidi: nunc humiles, sedula deuotione habitantes in cœlestibus, qui terrena didicerunt cōtem-
Quid nomine calicis. nere, & ea quæ sursum sunt quærere, & sapere. Item in calice nunc voluntarium amaritudinis poculum, vt passionis martyrij, mortis nunc inuoluntarium supplicium diuinæ vltionis, nunc poculum dulcedinis lætificantis intelligitur. In quibusdam verò scriptura ita est obscura, vt non facilè queas discernere in quam rem intelligatur vocabulum esse translatum, veluti cùm dicitur: Sicut calix in manu
Psalm.74.b Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc, veruntamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ. de quo verbo iam in superioribus Augustini sententias recitauimus. Et in huiuscemodi tunc obseruanda est D
hæc regula: Quando ex eisdem scripturæ verbis, non vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si lateat quid senserit ille, qui scripsit, si quodlibet congruum veritati ex alijs scripturæ locis doceri potest, nihil est periculi scrutantibus & conantibus, vt ad veritatem & intentionē perueniant authoris, per quem locutus est spiritus Dei. Spiritus enim sanctus, qui & spiritus est veritatis, sic obscurè in nostram exercitationem & humiliationem locutus est. Etiam præuidit aliam sententiam occursuram esse pio lectori, imò vt occurreret præuidit & operatur. Et hæc est laudanda scripturę sacrę fœcunditas, vt sub eisdem verbis plures
Peculiaris scripturarum fœcunditas. salutares plerumque intelligantur sententiæ, quæ singulæ ita cæteris sententijs cohærēt, vt nescias quam præferre debeas. Studiosus igitur scripturæ sacræ lector hoc obseruare debet, vt vocabula à propria significatione ad aliam rem significādam vsurpata, pro causis & rebus, de quibus agitur, aptare & accōmodare discat.

Vnde

A Vnde multi propter ignorantiam virium & proprietatem rerum, veluti dum nesciunt quas vires habeant vel aquilæ vel aspides, non intelligunt omnino, cur dictum sit: Renouatur vt aquilæ iuuentus tua. Sicut aspidis surdæ obturantis aures suas. In omnibus locutionibus figuratis vigilare debet mens studiosi lectoris, & cauere ne figuratam locutionem ad literam accipiat, & ne rursus locutionem non figuratam accipiat solùm vt figuratam, excludens veram literalem sententiam. Sed hic in primis oportet ostendere viam quandam, qua cognoscitur aliquis scripturæ sacræ sensus esse figuratus, aut metaphoricè accipiendus, secundũ doctrinam superiùs traditam. Deprehenditur locutio esse figurata, seu metaphoricè dicta tali consideratione: In scripturis sacris omnis locutio, quæ ad literam accepta, videtur aut malum aliquod, seu crudele, aut molle, seu carnale aliquod iubere, aut bonum aliquod, vel beneficium proximo impendendum vetare ac B prohibere, accipienda est tanquam figurata & metaphorica. Psalm.102.a Psalm.57.a Elegans regula dinoscendi figuratas locutiones.

Ex hac iam regula duæ sunt considerandæ sententiæ: Vna: In scripturis sacris quicquid asperum, aut sæuum, & crudele sonat, & commendatur à sanctis factum, aut iubetur vt faciant, hoc non ad literam, sed ad cupiditatis regnum, & ad vincendum animæ hostes intelligitur esse scriptum. Veluti quòd Christus dicit de odio patris & matris, & propriæ animæ seu vitæ corporalis. Alia regula: Quicquid in scripturis molle & carnale sonans commendatur à sanctis factum, aut iubetur vt faciant, hoc non ad literam, sed ad charitatis & amoris Christiani regnum promouendum intelligitur scriptum. Huius generis sunt ipsius sponsæ oscula, tactus, amplexus, accubitus sponsi inter vbera in scripturis commendata, & præsertim in Canticis canticorum, quæ non carnaliter, sed spiritualiter sunt accipienda de charitatis amplexibus, quibus anima prorsus exuta amore carnali, C adhærens Christo suo sponso, veris fundata virtutibus, efficitur sancta & casta. Huiuscemodi casti amoris officia, quanto magis translatis verbis operiri videntur, tanto magis cùm fuerint aperta dulcescunt animis nostris iam cœlestia suspirantibus. De eo, quòd iussum est Abrahæ, vt immolaret filiũ suum. Et de eo quòd Oseæ præcipitur, vt acciperet sibi vxorem fornicariam, alia est ratio: quia hæc & id genus alia, quædam in scripturis sacramenta, significandi gratia sunt facta. Ex huiuscemodi ergo regulis patet, quòd sermo Christi dicentis: Si manus tua, aut pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proijce abs te. ad literam acceptus, malum videtur præcipere: idcirco metaphoricè est accipiendus, non vt corporis nostri membra præscindamus, sed vt vsus eorum peruersos atq; præposteros abscindamus. Insuper considerata illic sententiarum cohærentia, per manum & pedem possemus intelligere amicos & propinquos, quorum auxilio quotidiano D opus habemus: tales si nos scandalizant, id est, ruinam in causa animæ faciant, excludendi sunt à societate nostra: melius enim est nos debiles & claudos, id est, solatio, adiutorio, & cõmunione talium cognatorum destitutos ire in ruinam, quàm illis iunctos ire in gehennam. Hac enim ratione dicit ibidem Christus: Non veni pacem mittere in terram, sed gladium: veni enim filium separare aduersus patrem & filiam aduersus matrem, & inimici hominis domestici eius: quanquàm & hoc à quibusdam interpretetur esse dictum à Christo pronunciantis animo, non hortantis aut iubentis lege, sed recurrit in priorẽ sensum, etiam quàmuis intelligatur esse pronunciatum. Quòd dicit Christus: Qui venit ad me & non odit patrem & matrem & cæt. non est me dignus. non iubet vt maleuoli simus, aut sæuiamus in parẽtes aut cognatos, neq; vt odiamus illos, aut fugiamus ab illis, quatenus nobis sunt sanguine iuncti: nam cõtrarium huius præcipit nobis, vt videlicet patrem & matrẽ honoremus. Vnde & sub innocentiæ statu etiam fuissent (inquit Augustin.) naturalia iura cognatorum, societatesq; necessitudinis, communionis, Iohan.12.d Genes.22. Oseę 1. Matth.5. Matth.10. Lucæ 14.

 vene-

venerationis, & amicitiæ erga parentes: sed voluit Christus, vt odiamus & in illis, & in nobis, quicquid amorem Christi aut extinguit, aut minuit: hoc est, odire & blandimenta, & affectiones, quibus obsistunt nobis in via Christi, ab amore illius nos auocantes. Non iussit Christus, vt aut carnem, aut membra corporis nostri audiamus, sed vt membrorum vsum, & erga carnem nostram affectiones, quas hactenus habuimus peruersas ac præposteras, mortificemus: destruentes in nobis regnum diaboli, id est, cupiditates, concupiscentias, quibus diabolus in nobis regnare desiderat, qui semper molitur rationalem mentem auertere & alienam facere à Deo vero suo. Sic enim ait Apostolus Paulus: Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs suis. Ad eundem sensum commendat Christus eunuchos, qui semetipsos castrauerunt propter regnum cœlorum, non quòd corporis membrum sibi præsciderint (nam & de illis in alia parte sic loquitur: Sunt eunuchi sic facti ab hominibus) sed quòd vsum illius membri prorsus propter sequelam Christi abiecerint, vt celibes in carne & animo seruiant Deo. Sic quòd in Psalmo Christus ad patrem loquitur: In matutino interficiam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem. accipiendum est non de corporali occisione, sed de spirituali, quæ non ferreo gladio, sed spirituali perficitur, de quo ait: Posuit os meum quasi gladium acutum. Neque enim Dauid, neque Christus per Dauid figuratus, legitur peccatores secundùm corpus interfecisse, & perdidisse de ciuitate Domini, sed Christus fecit peccatores esse mortuos peccato & mundo, vt viuerent Deo in ciuitate Domini, quæ est Ecclesia. Deinde vt & vniuersalis locutio demonstretur vera esse, sciendum est, quòd Christus de ciuitate sua, id est, de qualibet anima, & de Ecclesia sua disperdit omnes operantes iniquitatem, aut in primo suo aduentu ex sua misericordia faciens, vt peccatores de cordibus suis hostes suos internos pellant, crucifigant, mortificentq; carnem cum vitijs suis, prauisq; desiderijs: aut in secundo aduentu ex sua iustitia ab electis suis segregans peccatores incorrigibiles, & impœnitentes in mortẽ gehennæ ignis. De regno suo tollet Christos omnia scandala, quæ in hoc mundo prorsus tolli non possunt. Sic de occisione spirituali accipitur, quod in Isaia de Christo dicitur: Spiritu oris sui interficiet impium, hoc est, spiritu verbi sui destruet ipsam impietatem. Dauid iniquos hominesodio habuit, odiens in eis, non quòd homines erant, non naturam quam Deus dedit, sed iniquitatem & impietatem in eis. Sic iustus quisq; iniquos odit, dum admonitionibus & correptionibus adhibitis studet erigere illos, vt ex impijs iusti fiant. Scripturis igitur, quibus legitur Deus cõterere omnes gentes, euertere impios, humiliare omnes colles, confundere sceleftos & peccatores, indicant interdum Dei misericordiam, lenitatem & clementiam super impios & peccatores, veluti dum pro sua bonitate conuertit corda eorum ad fidem & charitatem, dum etiam in hac vita flagellat omnem filium quem recipit. Interdum verò indicant Dei iustitiam, vltionem, & vindictam, veluti dum eis pœnam peccatis dignam reddens tollit de medio. Sic quòd apud Zachariam dicit: In die illa quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Hierusalem. Exponit Hieronymus conterere non in perditionem, sed ad emendationem, vt aduersus Hierusalem, id est sanctam Ecclesiam militare desistant, & incipiant esse ciues Hierusalem, qui fuerant aduersus eam. Alij verò interpretantur de cõtritione in perditionem. & vtraque expositio est sancta & catholica. Nam & temporibus Antichristi futuri, quæret Dominus omnes nationes gentium trahere ad fidem, quæret & perdere omnes, qui conuerti noluerunt. Vnde Augustinus: Euertuntur (inquit) peccatores duobus modis, aut sicut Sodomitæ, vt prorsus pereant pro peccatis: aut sicut Niniuitæ, vt ipsa impietas euertatur & destruatur pœnitendo.

Marginalia: Quid sit odire patrem, &c. — Galat. 5. d — Matth. 19. — Psalm. 100. d — Isaiæ 49. a — Isaiæ 11. — Psalm. 118. — Zach. 12. c — Aug. 21. de ci. Dei, cap. 24. g — B fariã peccatores pereũt. — A — B — C — D

Secundùm

A Secundùm hunc sensum verificata est sententia Ionæ dicentis: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Verte impios (inquit Salomon) & non erunt, euersa enim est ciuitas, quæ mala erat, & facta est ciuitas bona: quæ mala erat euersa est in perditis moribus. Sic planè dicit scriptura: Spiritu oris sui interficiet impium, significans hoc non de corporali morte, sed de destructione impietatis. Deinde & in huiuscemodi locutionibus, quibus comminantur supplicia certo hominum generi in peccatis ambulantium, tacitè intelligitur conditio: si tales manserint, quales nunc sunt. Ex his itaque perspicuum est: conturbari, confundi, & erubescere in scripturis bifariam accipi. Nam alij cõturbantur ad salutem & pœnitentiam, alij ad mortem & confusionem sempiternam. Ex horum consideratione soluit Augustinus quæstionem, cur electi à Deo martyres occisi propter verbum Dei, Apocalyp. 6. se vindicari deprecentur, clamantes voce magna, & di-

B centes: Vsquequo Domine sanctus & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra. Cur hæc, inquam, rogant & desiderãt, cùm apertissimè moneamur, vt pro inimicis nostris & prosequutoribus oremus. Intelligendum est (inquit) iustorum esse vindictam, vt omnes mali pereant. Pereunt autem duobus modis, aut conuersione ad iustitiam, aut amissione potestatis nocendi, qua nunc aduersus bonos grassantur. Sic Christus conquassauit & conquassat quotidie inimicorum suorum seu superborum capita. Ex his diligenter consideratis, ostenduntur verissimæ esse locutiones vniuersales, olim de regno Christi tunc futuri prænunciantes, quòd omnis vallis exaltabitur, quòd omnis mons & omnis collis humiliabitur, & videbit omnis caro pariter, quòd os Domini locutum est. Quibus significatur, quòd omnis qui vallis est, id est, qui se humiliat, exaltabitur: & omnis qui mons est, hoc est, tumidi & alti cordis, id est,

C qui se exaltat, humiliabitur humiliatione quadam, vel in hac vita voluntariè ex superbia in salutarem pœnitentiam, vel in die iudicij coactus in gehennam. Sic omnis caro videbit Christum, communem salutis authorem, & in die iudicij iustum iudicem secundùm humanam formam. Omnes erunt Christo subiecti, id est, sub eius Dominio. Nam omnes homines tam reprobi, quàm electi, videbunt Christum esse Dominum, vel coacti in pœnis, vel voluntarij in sempiternis gaudijs. Hac ratione implentur scripturæ prophetarum, de Christo rege dicentiũ, quòd ipse in fortitudine veniet, & quòd brachium eius omnibus dominabitur. Huius generis scripturæ sacræ sunt carnalibus Iudæis in laqueum & in scandalũ, dum ea quæ de Christo rege, & illius regno, & de monte Sion, & Hierusalem, & de domo Iacob, ac de solio Dauid sunt à prophetis prænunciata, accipiunt secundùm literam, terrenum regnum quoddam in terrena Hierusalem futurum, con-

D cipientes ex huiuscemodi scripturis: quæ tamen sunt accipienda neq; de illa terrena Hierusalem quæ est in Iudæa, quòd illa sit futura caput omnium regnorum huius mundi: neq; de vllo tẽporali regno, sed de spirituali regno, quod est Ecclesia iustorum, in omni loco & gente collocanda: futura quidem atq; habitura initium in terrena Iudæa, & in terrena Hierusalem, in qua Christus secundùm dispensationem visibilis apparuit, non aureum atque gemmatum huius mundi regnum exercens, sed mysticum in animabus hominum, vincens tyrannum peccati, eijciens principem huius mundi foras extra corda filiorum Adæ, vt non amplius viuant diabolo, qui humano generi inimicus, quærit à Deo conditore vero rege pacis ac vitæ auertere, & indesinenter trahere illos ad æternæ mortis interitum non cessat, suggerens semper vt ea quæ carnis sunt sapiamus, & ambulemus secundùm desideria seculi huius, vt teneamus in hoc seculo mentes nostras auersas & alienas à creatore, redemptore, & beatificatore nostro. Ob hoc regnũ diaboli in cordibus nostris destruendum, & ad reconciliandum nos Deo patri,

Iona. 1. b

Esaia. 11. b

Esa. 40. a

Error Iudæorũ de terreno regno Messiæ

Quale sit regnum Christi.

Luc. 7. f qui eramus filij iræ, venit Christus in carnem mortalem, vt essemus mortui peccato & desiderijs huius seculi, & viueremus Deo, & per spiritum fidei, amoris, & charitatis illi iugiter studeremus adhærere, gerentes luctam, bellumq; assiduum contra inuisibiles hostes animarum nostrarum, & contra inimicos nostros domesticos, qui habitant in carne nostra. Proinde in regno Christi qui militant, ea quæ carnis sunt odiunt, mortificant, destruunt, vt solo fruantur Deo. In regno autem diaboli, gentes, carnalesq; Iudæi, ea quæ carnis sunt sapiunt, cupiunt, desiderant, & futura per regem suum Mesiam expectant, & quæ sub tropis & metaphoris in sacris literis de regno Mesiæ intimantur, carnaliter intelligunt: quærunt dominatorem vrbium, terreni imperij sceptrum, sperant futurum auri & argenti largitorem Christum ducem, qui per mille annorum secula satisfacturus sit eorum carnalibus desiderijs & luxurijs. & ita aberrantes à vero scripturarum intellectu, quò magis ea quæ carnis sunt expectant, quò magis hęc diligunt, eisq; frui desiderant, eò magis elongant suas mentes à vero Christi regno, qui in propheticis eorum scripturis prænunciatur venturus pauper & humilis, abiectus tanquàm leprosus, & omnium hominum nouissimus, talisq; futurus, qui hunc carnalem amorem, desideriaque huius mundi docet contemnere, & viuere in humilitate, mansuetudine, sobrietate, castitate & iustitia, vt mens hominis soli Deo vacare, illumque diligere ex totis viribus discat. Omnia prophetarum & vota, & vaticinia tendebant in Christum, qui iuxta Paulum Apostolum, est Dei virtus & sapientia. Proinde qui Christum nesciunt, quantumuis sese in Moyse, in lege & prophetis, sapientes, exercitatos & doctos putent: veram Dei sapientiam, scripturarumque scientiam non habent, quemadmodum ad Iudæos ipse ait: Erratis, nescientes scripturas, neque virtutem Dei. Quæ in lege, in psalmis, & prophetis de Mesia, id est Christo rege legũtur, quòd multiplicabitur eis imperium, & quòd pacis eius non erit finis, super solium Dauid sedebit, & super regnum eius, vt confirmet & corroboret illud à modò vsque in sempiternum, & quòd eleuabitur vt mons super omnes colles, & quòd ad eum fluent omnes gentes, & quòd in diebus eius erit abundantia pacis super terram tanta, vt homines sint cõflaturi arma bellica in vasa pacis, vtpote gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces, & quòd non leuabit vltrà gens gladium contra gentem. Item quòd dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum: & quòd omnes gentes venient & adorabunt eum, & quòd ædificabit Hierusalem ciuitatem, & conuertet captiuitatem Sion, & quòd Hierusalem dispersum in omnem terram colliget, & diliget portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Hæc & id genus alia Iudæi in hodiernum vsque diem carnaliter sapientes, videntes non esse carnaliter impleta sub temporibus illis, quibus Dominus noster Iesus in carne visibilis apparuit in Hierusalem, alium expectant Christum, qui corporaliter sit in hoc mundo regnaturus in Hierusalem terrena, tanquàm rex regum & Dominus dominantium, quem omnes reges gentium sint adoraturi, corporaliter residentem in terrena Iudæa, in monte Sion, in gaudio, pace, & tranquillitate omnibus gentibus voluntariè sibi subiectis imperantem. Quatenus igitur valeamus propheticas scripturas de vero rege Christo, & de regno illius vaticinãtes, intelligere: operęprecium est voces quasdam & locutiones tropologicas translatè acceptas aperire, & id quidem ex scripturæ locis apertissimis. In tota fermè scriptura docet spiritus res corporales ad res mysticas accommodare, vbique sumptis similitudinibus & parabolis à rebus communissimis, & apud cõmune vulgus manifestissimis: quemadmodum saluator semen iactum in terram, piscatores iacientes retia in mare, vitem & palmites abscissos arescentes, morbos corporis, & id genus alia, quæ visibilis hic mundus offerebat corporeis Iudæorum oculis, transferebat ad res ipsas animarum,

Marginalia: Regnum diaboli. — Christus est scopus omniũ prophetarũ, & legum. Rom. 1. b — Marc. 12. b — Res corporales ad mysticas transfert. — Section letters: A, B, C, D.

CAP. IIII.

A marum, & ad regnum illius. Nunc autem operosum foret de singulis vocibus à scripturis translatè & variè acceptis disserere. Quandoquidem & huiuscemodi metaphoris tota scriptura testamenti veteris est plena. Neque est vlla fermè res, quæ non translatè accõmodatur ad aliud ex alio, propter similitudinem aliquam significandam. Quæ in vno aut altero scripturæ loco, ad literam secundum propriam significationem intelliguntur accepta, in alijs scripturæ locis non propriè, sed translatè à propria significatione vsurpantur, metaphoricè intellecta. Et hoc quidem diligenter est obseruandum, non modò in omnium rerum generibus, sed & in operationum, motuum, passionum, & affectionum qualitatibus, in cœlestibus & terrestribus elementis, & in corporibus tam à natura, quàm ab artifice cõfectis. Item in cœlo, sole, luna, & stellis. In terra, in fluminibus, in mari, in Iordane, in insulis maris, in diluuijs, in desertis, in vento, pluuia, in grandine, in monti-
B bus, campis & vallibus: in arboribus, in cedro, cupresso, libano, in ficu, in vinea, in vite, in palmite, in palma: in rebus aromaticis, vt in vnguentis, in thure, in myrrha, in cynamomo, balsamo, cypresso, in cibo, in potu, in pane, in vino, in calice. Item in nationum, regnorum, locorum, ciuitatum diuersitatibus, in Babylone, in Ægypto, in Moab, in Æthiopia, in Iudæa, in Hierusalem, in monte Sion. Item in rebus propriorum nominum, vt in Abel, in Iosue, in Abraham, in Isaac, in Iacob, in Moyse, in Dauid, in Salomone, in Sorobabel, in Cyro, in Pharaone. Item in pecorum & armentorum, & volatilium generibus, vt in boue, in hinnulo, asino, in agno, lupo, leone, ceruo, cane, in aquila, in passere, gallina, gallo, in pellicano. Item in vasis seu armis, aut nominibus rerum bellicarum, vt in arcu, sagittis, iaculis, hastis, gladio, lorica, galea: in tentorijs, tabernaculis, & acie castrorum, in cornibus, vexillis, tubis. Item in generibus indumentorum & ornamentorum huma-
C ni corporis: in vestitu, in stola, in barba, in corona, in fimbrijs aureis, in ora vestimenti, in calceis, in bysso, in purpura. Item in membris & organis humani corporis: vt in capite, in ore, in oculis, in genis, in dentibus, in auribus, in labijs, in lingua, manibus, vberibus, visceribus: in corde, in ventre, in renibus, lumbis & pedibus. Item in omnium operationum tam inanimatorum, quàm animatorum generibus: vt in gressu, cursu, volatu, visu, locutione, vrere, dormire, vigilare, esurire, sitire, manducare, bibere, viuificare, inebriari, occidere, mori. Omnia hæc & alia multa in scripturis sacris propter aliquam similitudinem aut proprietatem transferuntur ad rem mysticam, siue in Christo & membris corporis eius, quod est Ecclesia: siue in diabolo & ministris eius. Vnde in scripturis sacris duo legũtur reges, duo principes inter se contrarij, Christus & diabolus: qui & in eisdem scripturis reperiuntur appellari variarum rerum nominibus translatè acceptis. Insu-
D per & vterque suam legitur habere ecclesiam, suum corpus, variaque in corpore suo membra, sua officia, suum cibum & potum, suas ciuitates, suas domos & habitacula, suam possessionem, suum semen & filios: sua castra, suas turres & propugnacula, sua vasa & arma bellica, suas sagittas, sua iacula, suos equites & quadrigas, sua fulgura, tonitrua & coruscationes, suam terrã, suas aquas, sua fulmina, suum ignem, suos campos, suaq; diuersorum generum animalia. Harum omnium rerum nomina tam in specie, quàm in genere reperiũtur in scripturis sacris translatè accepta, tam in bonam partem in regno Christi, quàm in malam in regno diaboli: & eadẽ pleraque nunc in bonam, nunc in malam rem inueniuntur accepta. Christus est agnus, propter innocentiam: leo propter potentiam & fortitudinem: aquila propter sublimitatem: capra, quæ in summis pascitur, propter cõtemplationem: petra, propter stabilitatem: cornu, propter fortitudinem & vim insuperabilẽ: mons, propter eminentiam & excellentiam. Id genus alia sunt innumera, quibus in scripturis reperitur Christus assimilatus. Diabolus est leo, propter ferocitatẽ: mons, propter

Duo leguntur reges sibi inuicem contrarij, & duo populi

Appellationes Christi.

propter tumorem & superbiam: serpens & coluber, propter insidias: princeps A
Appellationes diaboli. mundi huius, propter dominium in corda eorũ, qui diligunt mundum: rex Ægypti & rex Babylonis, propter potestatem quam habet in homines tenebrarum & confusionis. Sic & horum duorum regum seu principum regna sub varijs tropis intimantur. Quemadmodum fideles Christo adhærentes sunt vnus populus, vnum mysticum corpus Christi: sic impij & infideles sunt vnum mysticum corpus diaboli. De vtroq; populo loquitur scriptura, tanquàm vterque populus esset vna quædam persona, habens caput, cor, & pedes. Isaiæ 1. Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Illic per caput princeps quisq; in Iudæorum populo: per cor autem, doctor quisque & sacerdos, cuius est alios docere: per pedes autem, plebs intelligitur. vbi spiritus sanctus ex ore Isaiæ per metaphoram asserit, quòd à principibus vsq; ad extremam plebem, à doctoribus vsque ad imperitum vulgus nulla sit sanitas, sed omnes pari ardore in impietate consentiunt. Ad facilius autem intelligendum B
huiuscemodi locutiones translatè in scripturis significantes, sciendum est, quòd
Appellationes regni Christi seu ecclesiæ. regnum Christi, quod est in ecclesia, in scripturis sacris, queadmodum latius declarabitur in sequenti capite, intimatur vt res vna, & id quidem varijs nominibus translatè acceptis: & nunc quidem intimatur vt corpus vnum, veluti sponsa, virgo & mater, vel regina, vel mulier, aut columba, aut turtur: nunc vt ciuitas vna, vel ædificatio, seu domus vna ædificata: nunc vt castra seu exercitus militantium, nunc vt hortus conclusus seu ager plenus fructibus, cui benedixit Dominus: nunc vt vinea, nunc vt terra manans lac & mel, nunc currus Dei decem milibus multiplex, nunc arca. Ecclesia corpus dicitur propter fidelium vnionem, in vinculo vnius fidei, spei & charitatis. Sponsa, propter fidem Christo in baptismate datam. Amica, propter mutuum amorem. Columba, propter simplicitatem, & gemitum, & luctum, in hac peregrinatione. Turtur propter castitatem, C
suspiriumq; ac desiderium cœlestis patriæ. Ciuitas, qualis est ciuium multitudo, propter vinculum societatis in vnum sub vno rege Christo, & sub vna lege euangelij. Ciuitas etiam qualis est vrbs, hoc est, ipsa mœnia & ædificia propter structuram ordine debito factam viuis ex lapidibus. Castra seu exercitus propter militiam eorum, qui in præcinctu semper debent vigilare, & stare parati ad prælium contra inuisibiles animarum hostes. Ortus ab oriendo propter arbores herbasq; viuas quotidie nouas in eadem orientes. Vinea propter rationales palmites fide adhærentes Christo viti, proferentes vuas, id est, opera cœlestis vitæ. Singulis rebus sic, ad significandum ecclesiam, translatis, respondent & sua quæque propria, quibus intimantur eiusdem ecclesiæ partes, aut membra, aut officia, aut vestimenta seu ornamenta, seu tempora & ætates & incrementa. Ecclesia cùm D
assimulatur corpori, sua habet membra, suum caput, suos capillos, suam faciem, genas, oculos, aures, labia, dentes, guttur, linguam, ventrem. Huiuscemodi nominibus etiam translatè acceptis, ecclesiam eiusq; membra in scripturis sacris appellari, patet ex libro Canticorum, in quo Christus vt sponsus & dilectus loquitur ad Ecclesiam suam, tanquam ad sponsam atque dilectam, pulchram, quæ habeat genas, oculos, dentes, labia, nasum, quibus significantur diuersa eiusdem ecclesiæ membra, secundum diuersa gratiarum dona propter aliquam similitudinem sic appellata. Eadem ecclesia dum appellatur ciuitas aut domus Dei ædificata, suum legitur habere fundamentum, suos lapides, suas turres & propugnacula, suos parietes, sua tigna, suum cubile regium, suam vinariam cellam, suum lectulũ. Huiuscemodi nomibus translatè acceptis, ecclesiam eiusq; membra, ornamenta & officia appellari patet ex eodem libro Cant. & libro Psalm. & ex prophetis.
Isaiæ 54. Vnde ad ecclesiam dicitur: Paupercula ciuitas & tempestate conuulsa, absque vlla con-

A la consolatione, Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo in te saphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos. Harum diuersarum rerum nominibus significantur lapides in ecclesia viui, hoc est, ecclesiæ membra diuersis gratiarum donis prædita, de quibus dicitur: Vrbs beata Hierusalem, dicta pacis visio, constructa viuis ex lapidibus. Eadem ecclesia dum dicitur esse exercitus seu castrorum acies, suum legitur habere equitatum, suos currus, suas quadrigas, suos duces & principes, sua tabernacula, sua tentoria, suaq; bella & prælia, suum apparatũ bellicum: enses, gladios, scuta. Vnde in Canticis de ecclesia dicitur: Terribilis vt castrorum acies ordinata. Ad ecclesiam dicitur: Dilata locum tentorij tui, tabernaculorum tuorum pelles extende, longos fac funiculos tuos. Eadem ecclesia cùm intimatur esse hortus seu mons pinguis, mons coagulatus, suas legitur habere arbores, suaq; diuersi generis germina, suaq; Cant.6.d Isa.54.a

B pascua, suosq; fontes aquarum, suos fructus, suasq; aromatum species. In Psalmo dicitur: Mons Dei, mons pinguis, mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo. Eadem ecclesia cùm dicitur esse vinea, suam habet vitem suamque radicem, suosq; palmites & propagines, suam sepem & maceriem, suamq; turrim & torcular. Secundùm diuersas huiusmodi metaphoras ecclesiæ nũcupata, diuersis etiam nominibus translatè acceptis appellatur ipse Christus eiusdem ecclesiæ Dominus. Cùm ecclesia dicitur sponsa aut virgo, ipse Christus congrua ratione appellatur sponsus, aut vir illius. Cùm verò eadem ecclesia dicitur corpus, ipse appellatur eiusdem corporis caput. Cùm dicitur eadem ecclesia ædificatio, seu domus aut ciuitas, ipse appellatur eiusdem domus fundamentum aut angularis lapis. Psal.67.a Isa.5.a Iuxta appellationes Ecclesiæ sortitur Christus appellationes.

Cùm autem exercitus ecclesia appellatur, ipse dicitur rex, dominus, & princeps. Cùm dicitur vinea, ipse vitis appellatur. Et quia huiusmodi locutionum

C translatè significantium in scripturis immensa est sylua, prolixum esset de singulis in specie dicere. Ex multis pauca recitabimus, vt ex illis quid in cæteris quoque sit faciendum videamus. Ecclesia ergo dum corpori assimulatur propter vnionem in vna fide, in vna spe vocationis, quam oportet esse inter ecclesię membra in vinculo pacis: caput eius est Christus, à quo deferuntur spiritus cœlestis vitæ in cætera membra. Capilli, populi dicuntur sumentes à Christo incrementum, aucti in numerum magnum, qui sunt tanquàm ecclesiæ coma, seu cæsaries, seu corona. Vnde ait: Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascendunt de monte Galaad. Facies ecclesiæ est fides, qua à Deo Cognoscimur, & ipsa eius vita & conuersatio membrorum eius. Vox tua dulcis (inquit sponsus) & facies decora. Genę dicuntur partes vultus, in quibus honestas & virginalis pudor cognoscitur, per quas sine dubio (inquit Origenes) illi in membris ecclesiæ significantur, Cant.4.a Cant.2.d

D qui castitatis & pudicitiæ excolunt honestatem. Vnde ait sponsus Christus ad sponsam: Genæ tuæ sicut genæ turturis, & sicut fragmẽ mali punici. Ecclesiæ oculi sunt pastores, doctores, cæteriq; præstantiores, qui in ecclesia cæteris præbent scientiæ & intelligentiæ lucem, de quibus saluator: Vos estis lux mundi. Sunt ecclesiæ oculi duo: vnus superior, in quo significantur in ecclesia contemplatiui, qui cœlestia meditantur: alius inferior, in quo significantur, qui in ecclesia proximorum necessitatibus inuigilant. Vnde sponsus in Cant. ad sponsam: Vulnerasti me in vno oculorum. Labia in ecclesia sunt hi, per quos locutus est Deus, vtpote Apostoli, Euangelistæ, & doctores, qui & collum in ecclesia esse dicuntur, similes turri Dauid cum propugnaculis. Vbera ecclesiæ sunt dilectio Dei & proximi, aut veteris, aut noui testamenti scripturæ, ex quibus ecclesiæ filij sugunt lac seu dulcedinem æternæ salutis. Ita in reliquis quoq; corporalibus membris consideranda est metaphora secundùm circunstantiam literæ aut scripturæ. Ecclesia dum domus aut ædificium, aut ciuitas appellatur, Christus illius fundamentum dicitur, Ibidem.1.e & 4.a Matth.5.b Gemini ecclesiæ oculi. Cant.4.c

tur, tanquàm sustinens totum illius ne ruat ædificiū: & lapis angularis, iungens in vnitatem fidei & charitatis vtrumque, videlicet & veteris & noui testamenti populū. Christus insuper in hoc ecclesiæ ædificio, non solùm fundamentum aut lapis angularis dicitur, sed & fundator & custos, protector, turris fortitudinis, arx, porta & ostium, dies, & lumen illuminans tenebras eius, Christus in hac sua domo est, in imo est, & in summo. Ipse est qui ait: Ego sum ostium, per me si quis introierit, egredietur & ingredietur, & pascua inueniet. Ipse est, quem Propheta appellat lapidem, dicens: Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Quem sanè lapidem idem Propheta continuò secutus appellat diem, & Dominum Deum, qui illuxit nobis: Hæc (inquit) est dies, quem fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Ipse est qui iuxta prophetam fundauit hanc ecclesiam suam, & simul natus est in ea. Ipse est sapientia, de qua in Prouerbijs: Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem, immolauit victimas, miscuit vinum, proposuit mensam, misit ancillas. Hæc sapientia Dei & patris est Dominus noster Iesus Christus, qui ædificauit sibi domum, aut humanam videlicet carnem diuinitate plenā, aut ecclesiam viuis ex lapidibus, excidit columnas septem, Apostolos videlicet & doctores, septiformi spiritu illustratos, secularibus desiderijs excisos ad portandum eiusdem ecclesiæ fabricam: immolauit victimas, carnem videlicet suam & sanguinem, seq; ipsum totum & proposuit scripturæ sacrę mensam. Eadem domus ista, quę est ecclesia, secundùm aliquam sui ætatem considerata, apud Iohannem vocatur mulier amicta sole. Signū magnum apparuit in cœlo, mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim: & in vtero habens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo, & ecce draco rufus & magnus, habens capita septem, cornua decem, & in capitibus eius septem diademata, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram, & stetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cùm peperisset, filium eius deuoraret: & peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronū eius, & mulier fugit in solitudinem, ibi habebat locum à Deo paratum, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Hæc mulier est Ecclesia, dum adhuc erat paruula, nondum habens vbera, id est, vtriusque testamenti scripturas, quibus lactaret gentes, quæ in principio amicta sole iustitiæ Christo, habens in capite coronam stellarum duodecim, id est, ornata fide Apostolorum duodecim, designatorum in duodecim patriarchis, seu tribubus filiorum Israel, subijciens lunam, id est, omnem huius mundi mutabilitatem sub pedibus suis, dum adhuc sterilis erat in partu gentium, desiderabat parere Deo filios spirituales ex earundem gentium nationibus, quæ & per gloriosam dominam Mariam virginem peperit filium, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. Sed draco magnus diabolus & rufus, hoc est, sitiens sanguinem martyrum, habens capita septem, id est, omnes huius mundi principes, & cornua decem, hoc est, omnia earundem principum regna, cupiuit huius gloriosæ virginis filium deuorare, vt non conciperetur in cordibus gentium per spiritum fidei. Has & id genus alias locutiones tropicas, poterit studiosus quisque scripturæ sacræ lector ex his quæ præmittuntur & sequuntur, intelligere, & formare sibi sententias ad ædificandum regnum charitatis Christi, destruendum regnum cupiditatis diaboli. Huiuscemodi tropis liber Apocalypsis est plenus, qui (vt inquit Hieronymus ad Paulinum) tot habet sacramenta, quot verba, quæ & variè à varijs inueniuntur exposita. In scripturis sacris multa sub vmbris & figuris metaphoricis inuoluta Christum sonant, quæ & de Christo intelligunt ecclesiastici patres, quæ tamen sicut & aliter rectè possunt intelligi, ita fuerunt ab alijs san-

Marginalia: Iohan. 10. b — Psalm. 117. c — Psalm. eod. c — Prouerb. 9. a — Apocalyp. 12. — Ibidem. — Locus Apocalypsis. — A — B — C — D

A lijs sanctis patribus etiam aliter intellecta, sed cum cæterorum pace & vnitate catholica. Quod ex scripturis declarat Augustinus lib. 16. contra Faustum, cap. 22. dicens verbum hoc Deuteronomij 28. Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ. aliter quàm de Christo posse intelligi, de Christo autem non posse intelligi, nec ipse Faustus ausus est dicere. Cæterùm & hic sciendum est, quòd Ecclesia cùm appellatur exercitus seu castra, suum habere legitur equitatum, suos currus, suam aciem, suum ordinem, suos principes, suum apparatum bellicum. Sponsus ad sponsam seu Ecclesiam in Cant. ait: Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. non dicit: Curribus Pharaonis assimilaui te, sed equitatui meo in curribus, id est, exercitui meo inter currus Pharaonis. Acsi dicat: Assimilaui te equitatui meo, populo videlicet Israelitico, assumpto ex curribus Pharaonis demersis in profundum maris. Sunt equi in hoc mun-

Ecclesia appellatur exercitus.

Cant. 1.

B do, quos ascendit Christus: sunt equi quos ascendit Pharao, aut rex Babylonis. Equi & quadrigæ Pharaonis sunt, quos aduersarius noster diabolus trahit, & ducit ad persequendum Ecclesiæ membra. Equi in Ecclesia, super quibus æquitat rex noster Christus, sunt fideles animæ, quæ frænum ipsius & iugum suauitatis sua sponte suscipiunt, qui non secundùm sua ipsorum desideria præcipites currunt, sed vinculo charitatis Dei sua agunt ministeria, secundùm Christi spiritum aguntur, de quibus in Abacuc: Qui ascendis super equos, & quadrigæ tuæ saluatio. Præuidit quidem Abacuc propheta suo tempore, quòd Deus ascenderet per principes Cyrum & Darium, quibus ceu equis, id est, ministris vteretur ad perdendum Babylonios, qui captiuum detinebant populum Iudæorum. Præuidit etiam, quòd ipse Deus ascenderet super equos irrationales in multitudine exercituum ipsorum, ad diuidendum fluuios inanimatos, quos exercitus transeunt

Abacuc. 3. b

C ad deuastandum eosdem Babylonios, & temporaliter liberandum Iudæos. Verùm non solùm ob huiuscemodi carnalem historiam, liberationemq; temporalem contexuit Abacuc prophetiam istam, quam vsque in finem seculi voluit Dei spiritus posteris legendam relinquere, volens in illa intimare, quòd Deus ascensurus esset super equos rationales, id est, apostolicos viros, qui quadrigas, id est, ecclesias in vita & moribus quatuor euangelistarum fide ducerent. De huiuscemodi generis equitatu etiam legitur 4. Regum 6. vbi Helisæus loquitur ad puerum suum: Ne timeas, quia plures nobiscum, quàm cum illis sunt. Et orauit Helisæus: Domine aperi oculos pueri huius, vt videat. Et aperuit Dominus oculos eius & vidit. Et ecce mons plenus equitibus erat, & currus igneus in circuitu Helisæi. Vbi in equis & igneis curribus intelliguntur angelici spiritus, cœlitus missi ad protectionem populi Dei. Vnde & ipsa Ecclesia currus est Chri-

D sti, quippe quæ regitur & dirigitur eiusdem Christi gubernaculis. Nec oportet hic studiosum sacræ theologiæ turbari, si in Ecclesia, quæ vnus est exercitus, vnus est currus, vna domus, vna vinea, legat multos esse currus, multas domos, & vineas multas. Nam Ecclesia quatenus est exercitus, multos habet currus: quatenus est ciuitas, multas habet domos: quatenus est regnum, multas habet ciuitates: quatenus est oliua, multos habet ramos: quatenus est vitis, multos habet palmites, quatenus est hortus, multas habet vineas & varij generis arbores: sed omnes in Ecclesia currus, omnes domos, omnes ciuitates, omnes rami, omnes palmites, omnes vineæ sunt vnus Dei currus, vna Dei domus, vna Dei ciuitas: omnes rami, omnes palmites, vna oliua in vna vite, propter vnitatem fidei & baptismi in vna fide vocationis secundùm vnum spiritum Dei in vinculo pacis. Vnde & in huiuscemodi tropis considerandæ sunt locutiones reciprocæ. Sunt enim iustorum animæ equi ipsius Christi, vt equitis & sessoris, quas videlicet ipse Christus tanquam sessor ducit, dirigit, & gubernat. Sunt & Christi equi-

tes tanquam fortissimi equi, portantes ipsum. Portant iustorum animæ Christum, A
portat & Christus iustorum animas. Sedet super corda nostra Christus, sedemus
& nos in Christo, tanquàm in sede quietis & conseruationis nostræ. Ecclesia
proinde ratione congrua sedes, solium, lectulus Christi veri Salomonis appellatur: & ipse item Christus est Ecclesiæ lectulus, locus, & deliciarum paradisus.
Cant. 3. c Sic in Cant. Sexaginta fortissimi ambiunt lectulum Salomonis, & vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos. Sexaginta fortissimi custodientes lectulum Salomonis, intelliguntur vel angelici spiritus missi ad Ecclesiæ custodiam, vel martyres, & vigiles prædicatores fidei, tenentes gladium verbi Dei in præcinctu, semper parati occurrere aduersarijs. In huiuscemodi ergo locutionibus translatè significantibus, conari debet sacræ theologiæ studiosus, vt deprehendat sacræ scripturæ sensus, consideratis similitudinibus sumptis ex rebus ipsis corporalibus. Neque turbari debet mens studiosi lectoris, si per domum Israel aut per vineam interdum plebs Iudaica intelligatur, veluti cùm dicitur: Quid vltrà debui facere vineæ meæ, & non feci? Et infrà: Auferam ab ea sepem, & cæt. Et in Cantic. inquit Ecclesia Apostolorum iam segregata ex synagoga Iudæorum. Vineam meam non custodiui. Tanquā dicat: Ego Ecclesia Christi ex Apostolis cōgregata, non custodiui vineam meam synagogam Iudæorum: quippe quæ custodiri aspernabatur à me, expellens me euangelizantem ipsi regnum Dei. Vnde & præmiserat: Filij matris meæ, id est, Iudæi filij matris meę synagogæ pugnauerunt contra me, posuerunt me custodem in vineis, hoc est, eijcientes me à se, fecerunt me custodem in vineis Christo collectis & colligendis ex gentibus. Cæterùm & hic sciendum est, quòd quemadmodum sermo diuinus sub vna voce metaphoricè accepta, non vnū & idem in omnibus scripturæ locis significat: sed nunc vnum, nunc aliud: nunc in bonam partē, nunc in malam pro locorum & personarū qualitate designat: Ita & plerunq; significatur vna & eadē res sub diuersarum rerum nominibus translatè acceptis, secundū diuersas rerum similitudines. Et idcirco non debet quispiam absurdum arbitrari, si diuersa corporis membra ad eosdem homines in Ecclesia diuersis considerationibus transferantur, vt videlicet in Ecclesia prædicatores seu apostolici viri dicātur nunc oculi, nunc dentes, nunc labia & genæ, os, cor ecclesiæ. Oculi quidem, quia per illos ecclesia videt. Os quidem, quia per illos cibum spiritualem conterit & loquitur. Dentes, quia per illos duritiam peccatorum morsibus prædicationum conterit. Amplius autem sciendum, quòd nominibus metaphoricè acceptis designantur interdum Ecclesiæ membra, interdum eius ornamenta, aut vestimenta, aut decor, aut pulchritudo. Interdum eiusdem Ecclesiæ & membrorum eius officia. Vestimenta Ecclesiæ, sunt opera iustitiæ. Ornamenta verò diuersaq; vnguenta, sunt varia gratiarum & virtutum dona: vt fides, charitas, humilitas, mansuetudo, & id genus alia. Tota Ecclesia secundùm successionis seriem suas habet ætates, sua incrementa, suam noctem, suam auroram, suum mane seu diluculum, suum diem. Parua erat Ecclesia, quando in Iudæa solùm erat Deus notus, quando Iudæorum synagoga nondum pariebat Deo gentes. Vnde in Canticis: Soror nostra paruula nondum habet vbera. Vbera, Christi Ecclesia nondum habebat, quando in solis Apostolis erat Ecclesia, quando sedens in ciuitate Hierusalem nondum induta virtute ex alto, nondum lacte prædicationis filios nutriebat, Sub nocte Ecclesia erat. nam & nox intrauit in vniuersum genus humanum per Adæ peccatum, quo facta est nox vna & continua, incipiens ab Adam & à filio eius Cain, & ab imitatoribus illius super omnes gentes, donec irradiauerit & illuxerit in cordibus eorum Christus, verus sol iustitiæ, & fidei lumen, iuxta Isaiæ vaticinium: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris vidit lucem

Margin notes: Isaiæ. 5. b — Cant. 1. a — Vna res varijs nominibus per metaphoram significatur. (C) — (B) — (D) — Ecclesiæ ætates & incrementa. — Cant. 8. c — Isaiæ 9. a

A lucem magnam. Habitantibus in regione vmbræ mortis,lux orta est eis. Quemadmodum autem in visibili mundo dies est præsente sole, in cuius lumine videmus viam, qua sit corporali gressu ambulandum. Nox verò est absente sole, cùm non possimus progredi absque offendiculo. Ita & in vniuscuiusque hominis anima dies est,orto iam in ipsius corde spirituali lumine, quo valeat videre & ambulare veræ salutis viam. Hoc lumen est fides in Christum Iesum, qui est via, veritas & vita. Absque hoc lumine habet quidem rationalis animus naturale lumen rationis internæ, per quod discernit quandam naturalis legis iustitiam. Sed per hanc absque spiritu fidei non poterit vnquam assequi remissionem peccatorum,& peruenire ad vitam æternam. Fuit quidem Ecclesia iustorum ab initio illustrata lumine eiusdem fidei in Christum saluatorem etiam sub lege Moysi: sed fides illa adhuc sub vmbris & figuris erat latens, nondum etiam verbis apertis declarata. Insuper & de Christo in carnem venturo erat, qua videlicet credebatur promissioni Dei, pollicentis se daturum,& missurum Christum Dominum, qui paradisum cœlestem aperiret, cæteraque impleret, quæ lex promittebat.Fides autem nostra est de saluatore iam dato,& iam toti mundo verbis & eloquijs apertis manifestato. Ad hunc sensum inquit Apostolus de synagoga sua Iudæorum: Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Nam lex pædagogus noster fuit in Christo, id est, ad Christum nos ducens. Idcirco Ecclesia ante Christum dicitur mansisse in nocte quadam sub lege Moysi, donec vmbræ & figuræ transirent in veram lucem, in Christum scilicet visibiliter apparentem in carne, in omnibus gentium nationibus manifestandum: quia ad inferos descendens, suosq; captiuos redimens, & à mortuis resurgens pandit & aperuit cœli ostium. Et hinc iam perijt nox ecclesiæ, & incepit aurora sub Christo iam nato prædicante, & gloriam suam manifestante. Dies autem est à resurrectione Christi, vsque ad consummationem seculi. Sic olim pollicitus est per Isaiam prophetam: Propè est salus mea vt veniat, & iustitia mea vt reueletur. Vnde Apostolus: Nox (inquit) præcessit, dies autem appropinquauit. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Isaiæ temporibus iam quidem venerat salus secundùm fidei spiritum in iustis, reuelataq; erat in credentium cordibus iustitia fidei: sed non sic venerat,non sic reuelata,non sic data fuerat, quemadmodum in lege & prophetis promissa fuerat. Deinde & hoc sciendum, quòd totum tempus mortalitatis & afflictionis huius vitæ, plerunque in scripturis nox appellatur, quia nox in aduersitate ponitur, dies in prosperitate.Proinde & Ecclesia etiã sub Christo iam nato, quàm diu in hac valle lachrymarum varijs aduersitatibus & pressuris concutitur,lamentatur sese esse in nocte, & in captiuitate,in carcere,in vinculis,in periculis, in fluminibus maris.

Gal.3.d — Isaiæ.56.a — Rom.13.d — 2.Cor.6.a — Nox in scripturis quid.

(Margin letters: B, C, D)

Cæterùm in scripturis sacris secundùm metaphoram accipiendus est sensus, cùm sermo fit ad elemẽta,vel ad corpora inanimata,seu ad bestias terrę.Aut dum illis attribuuntur ea quæ sunt rationalis creaturæ officia. Vnde interdum officiorum seu operationum voces,propriè accipiuntur,sed ipsorum elementorum nomina metaphoricè vsurpantur pro hominibus, aut contentis in illis, aut intellectis, secundùm similitudinẽ quandam repertam in illis.Veluti cùm dicitur: Audi cœlum, & auribus percipe terra: Item, Audite cœli quæ loquar, & audiat terra verba oris mei.Item: Iubilate Deo omnis terra. Dominus regnauit exultet terra. Facilè quisque sacræ theologiæ studiosus intelligit in huiuscemodi locutionibus, cœlum & terram non propriè, sed metaphoricè accipi: vt videlicet vel hæc accipiantur tanquàm per hyperbolẽ dicta,ad magis commouendos auditores,dum omnis creatura Dei ad audiendũ cõuocatur.Vel vt in nomine cœli & terræ intelligantur omnes rationales creaturæ,siue quę in cœlo,siue quæ in terra cõtineãtur.

Deut.32.a — Psal.65.a — Psalm.96.a

Philip.3.d Velut in nomine terræ accipiantur homines, qui (vt inquit Paul.) terrena sapiût, A
quorum deus venter est, nondum per spiritum facti cœlestes. In nomine cœli autem intelligantur homines, quorum conuersatio in cœlis est, qui sursum habentes corda terrenis desiderijs sic sunt exuti, vt non obediant illis, iam renati in cœ-
Cyprianus. lestem vitam. Sic venerabilis Cyprianus interpretatur cœlum & terram in oratione dominica: Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Interdum verò ipsa elementorum nomina propriè accipiuntur, sed officia illis attributa translatè vsurpantur: veluti cùm de his, quæ acciderunt in exitu Israel de Ægypto dici-
Psalm.113.a tur: Mare vidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum. Montes exultauerunt vt arietes, colles sicut agni ouium. A facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob. Qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum. Verùm & hic scire conuenit, Dauid huiuscemodi gesta tunc præterita suo populo non sic narrasse, quin & illis rebus sic gestis, simul voluerit futura quædam in- B
Egressum Israel ex Aegypto fuisse prophetiam. timare. Egressus enim ille Israelitici populi ex Ægypto per ducem Moysem, prophetia fuit liberationis humani generis exeuntis de tenebris peccatorum per Christum regem. Ægyptus figura erat regni diaboli. Domus Iacob designat genus humanum: Moyses, Christum: virga Moysi, crucem Christi: mare rubrum,
Psalmo 113. baptismum in sanguine eius. Vnde & super hac liberatione ex Ægypto peccatorum, peculiariter agere gratias intendebat, subdens: Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia & veritate tua, ne quando dicant gentes, vbi est Deus eorum? Item quòd in prophetis Christus prænunciatur regnaturus super omnem terram, & super insulas maris, & dominium habiturus à mari vsq; ad mare: hic etsi non carnale regnum huius mundi, non temporale dominium sit, sed spirituale sit accipiendum, non aliam tamen terram, non aliud mare, nõ alias insulas, quàm has corporales oportet intelligere. Voluit enim C
propheta intimare spirituale regnum Christi, quo regnat per fidem & charitatem in cordibus hominum esse futurum super omnem terram vsq; ad insulas maris.

Ex superioribus possumus colligere sententias. Prima est. In scripturis sacris omnis locutio rebus corporalibus dicta de magnificentia regis Messiæ, de
Figuratè intelligenda, quæ Messiæ regnũ extollunt. pugnis, de prælijs, & de victoria ipsius contra hostes, de specie & pulchritudine eius, intelligenda est vt sit figurata quædam locutio: veluti cùm dicitur quòd eleuabitur mons domus Domini super omnes colles, & sedebit super solium Dauid
Isa.2.a & super regnum eius, & quòd Deus posuerit super caput eius coronam de lapide
Psal.20. precioso, & quòd accinctus fuerit gladio super femur suum, & quòd fuerit myr-
Psal.44.a rha & gutta & casia à vestimentis eius in domibus eburneis, & quòd contriuerit arcum, confregerit arma, & quòd scuta comburet igni, & quòd tunc exultabunt D
omnia ligna syluarum à facie eius, & quòd lætabuntur cœli, & exultabit terra & gaudebunt campi, & quòd nubes & caligo erunt in circuitu eius, & quòd alluxerunt fulgura eius orbi terrę. Vnde Christus est mons, domus Domini eminens super omnes colles, id est, præsidens super omnes reges & principes, quia dedit illi pater nomen, quod est super omne nomen, in cuius nomine tandem omne genu flectatur, dum vel voluntariè vel coactè omnia subiecta erunt sub illius iustitia vel misericordia: ita eadem ecclesia est solium Dauid & regnum eius. & corona de lapide precioso in capite eius, de gentibus aucta & multiplicata, de qua canit ecclesia: Filiæ Hierusalem venite, & videte martyrem, scilicet Christum cum corona, qua coronauit eum Dominus. Possumus etiam per coronam auream aut coronam de lapide precioso intelligere honorem & gratiam eius, & summam puritatem, simplicitatem, fortitudinem ipsius: quemadmodum & ipsa scriptura coronam in alio loco interpretatur: Corona aurea super caput eius, expressa signo san-
Eccles.45.b ctitatis. gloriæ & honoris, & opus fortitudinis. Vnde in omnibus locutioni-

bus

A bus translatè significantibus non oportet neque curiosius inquirere omnes eiusdem locutionis particulas, neque in singulis exactam & specialem inuestigare significationem: sed poterit quisque sacræ theologiæ studiosus corporales res mysticis rebus accommodare, cùm fuerit intellectum, quòd tota locutio sit metaphoricè pronunciata, non de carnalibus aut corporalibus, sed mysticis ac spiritualibus rebus: aut in hominum mentibus, aut in dotibus corporis post resurrectionem mortuorũ, cùm vniuscuiusq; iusti & anima, & caro exultabunt in Deum vnum, & satiabuntur ab vbertate gloriæ eius. Proinde quemadmodum & sæpe iam diximus, nõ debet turbari mens studiosi lectoris, cùm viderit in huiuscemodi tropis varias sanctorum patrum interpretantium sententias, cùm singulæ commemorent vel regnum charitatis, & gloriæ Christi, vel regnum cupiditatis & afflictionis diaboli, quorum vtrumque suas habet sagittas, sua iacula, quibus vulB neret hominum corda. Sagittæ & iacula Christi, sunt verba ipsius ignita & inspirationes sanctæ. Insuper & Apostolici viri ab ipso missi atque destinati, non quibus interimantur animæ, sed quibus extinguantur cupiditates, & fiant hominum corda vulnerata charitate, & amore flammantia, de quibus sagittis & iaculis bonis est sermo in multis scripturis: Sagittæ tuæ acutæ in corda inimicorum regis, quibus iactis populi sub te cadent, hoc est, tuæ se subijcient legi. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum. Diaboli autem sagittæ, sunt consilia & verba pessima impiorum hominum, inspirationes & machinationes eius, quibus conatur instillare in mentes hominum omnem huius mundi cupiditatem & ambitionem, donec miseras animas ad æternum trahat interitũ. Sic & de armis & gladijs est accipiendus metaphoricus sermo. Sunt arma quibus munimur: sunt arma quibus percutimus inimicos: bona voluntas, scutum est bonum, bona item lori-
C ca est fides. Verbum Dei bonus est gladius, penetrans audientium corda, quibus & interficimus hostes nostros. Sic & sua habet diabolus arma, de quibus dicitur: In Israel magnum nomen eius, ibi confregit potentias, arcum, gladium, & bellum, id est, Christus destruxit vires, potestates, & insultationes, & cupiditates, ac concupiscentias huius mundi, comburens omnia hæc in suis electis igni charitatis.

Sagittæ Christi.

Psal. 44. b

Psal. 126. a

Sagittæ diaboli.

Psalm. 75. a

Secunda sententia. Omnis scripturæ sacræ sermo, sub corporalibus rebus dictis de victu & vestitu iustorum in hac vita, & de semine & partu filiorum, aut de gloria beatorum, veluti de pane, de cibo & potu, & de vestimentis, coronis aureis & ornamentis, & de sessione super duodecim sedes, metaphoricè est accipiendus. Christus est vestis candida, quam iusti induunt, exuentes veterem hominem. Ipse item est panis, de quo inquit Deus ad filios Israel: Pones super mensam meam panes in conspectu meo semper. Nam & ille panis erat panis huius
D typus, qui olim Iudæorum scelere pollutus est, dicente Domino apud Malachiam: Offertis super altare meum panem pollutum, at deinceps de manu vestra non suscipiam. Ab ortu enim solis magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Tanquam dicat: Desijt à vobis panis ille typicus, & transijt ad gentes verus panis in illo designatus. Ille panis est Christus, ecclesiæ gentium datus, qui offertur in omni loco ecclesiæ. Comedere aut bibere ad animam translatum est per spiritum fidei in verbo Dei meditari Deum ipsum & Iesum eius filium, & spiritum desuper missum, viuum Deum in ventrem animæ traijcere, ipsum mente sobria & casta diligere, esurire & sitire iustitiam, eamq; iugiter petere per Christum Dominum donari sibi, & proximo desiderare ipsum, & sperare in ipso, delectari, gaudere tanquam in summo & beatifico bono: hoc est operari cibũ qui non perit. Panis ergo verus qui de cœlo descendit, est ipse Christus quem manducamus, dum per fidem illi adeò incorporamur, vt & manducemur ab ipso, trãsformati in amorẽ eius: quem-

Translatae locutiones de iustis.

Christus est animæ nostræ panis.

Exod. 25. c

Malach. 1. c

nisi per fidem manducauerit anima manet in morte. Rursum ipse est aqua, calorem & æstum voluptatis mundi huius restinguens. Ipse est vinum lætificans cor, inebrians, plenum spiritualis iucunditatis,& inebrians animam amore charitatis. A

Trāslatę locutiones de deo

Tertia sententia: Omnis scripturæ sacræ sermo metaphoricè est accipiendus, qui Deo tribuit carnalia quędam,seu corporalia vel membra,vel officia,vel passiones,vel affectiones. Vbique scriptura de Deo sermonē faciens,vmbris,parabolis, tropis & figuris est plena: & idcirco quæ in scripturis de Deo carnaliter dici videntur,translatè, & tanquàm digna Deo debemus intelligere, veluti cùm ipse legitur aut dormire,aut vigilare,aut expergisci,aut sedere,aut stare,aut deambulare,aut volare,aut irasci,commoueri,conturbari. Nec mirum,si Deo in scripturis huiuscemodi opera tribuuntur, cùm & ipse secundùm tropologiæ leges, omnia humani corporis membra habere dicatur. Idcirco autem scriptura huiuscemodi metaphoris, de Deo loquens,vtitur: vt imbecillitati intellectus humani consulat,vt ipsa in commune omnibus proposita omnibus prosit, Varios effectus in nobis operatur Deus, non secundùm varias in se affectiones aut voluntates,sed propter varia merita nostra, aut propter suam bonitatem & misericordiam. Proinde in huiuscemodi sermonibus translatè de Deo acceptis, oportet intelligere scripturæ sensus secundùm effectus, quos ipse immota, tranquilla, & immutabili sua voluntate in nobis operatur. Irascitur, dum nos punit: Miseretur, dum nobis parcit, dum peccata nobis remittit: Dormit,dum nos relinquit, dum nos dimittit ire secundùm consilia nostra. Expergiscitur, tanquàm à somno excitatus, aut à vino crapulatus, dum iudicio vel misericordiæ suæ, vel iustitiæ erga nos incipit operari. Eadem insuperabilis & omnipotens Dei virtus attingens à fine vsque in finem fortiter, & disponens omnia suauiter dicitur, auris eius omnia percipiens, oculus eius omnia videns,os eius, lingua eius,cor eius,manus eius,digiti eius, venter eius,quia nihil absconditum est à cognitione eius, nihil alienum est à potestate eius. Item quòd ipse in libro Genesis dixerit: *Fiat lux*, & appellauerit lucem diem,& tenebras noctē,& quòd ambulauerat post meridiem in paradiso,& quòd Adæ & Euæ nondum eiectis è paradiso, legitur fecisse tunicas pelliceas. Hæc & id genus alia non sunt accipienda, tanquàm palato, plectro linguæ & dentibus formauerit voces, aut transierit de loco in locum: sed intelligendus est dixisse verbo suo æterno, quando æterna sua voluntate meridie toto dormiuisse dicitur, non quidem sibi, sed primis nostris parentibus, quando scilicet illo permittente, ipsi sunt dimissi in manu consilij sui. Quamobrem non est culpandus Deus,quòd ipso sic dormiente lupus tulerit oues, quandoquidem culpa tota fuit in ipsis, qui Deum suum custodem dormire permiserunt, qui ipsum Deum ne dormiret ipsis excitare debuerant, quemadmodum & per prophetam dicit spiritus sanctus. Qui reminiscimini Deum ne taceatis, neque detis silentium illi, non quòd Deus possit ab hominibus pati vllum quietis suæ impedimentum, sed quòd ipse rogari vult ab hominibus, vult quæri & amari,non propter suam,sed propter hominum vtilitatem. Quòd fecit primis parentibus pelliceas tunicas, intelligendum est secundùm modum quendam,non quem rident praui & increduli homines,sed quem flere debent ipsi tunicati. Deus etenim nō tanquàm sutor aut pellifex impensa artis opera,detractis animantium mortuorū pellibus tunicas fecit pelliceas, fecit tamen dum vindicans ipsorum peccatum, faciendi necessitatem illis imposuit, volens tam misera esse illorū corpora, quæ sine tunicis durare non possent, quibus non solùm tegi propter turpitudinem, sed etiam calefieri opus esset propter infirmitatem. Stultis igitur interrogantibus, qualiter vel quo operante pelles ab animalibus detracti sunt, respondendum est, qui ex nihilo omnia condidit, quomodo & qualiter sibi placuit hoc fecit. Sicut Adam præter necessitates animæ

Margin notes: B; C; Genes. 1.; D; Isaiæ 62.c

A animæ in geminam lapſus eſt miſeriam corporalem, in neceſsitatem ſcilicet quærendi victum, & in neceſsitatẽ quærendi veſtitum: ita & Deus illis duo præuidit ſolatia, docens quærere panem in ſudore, colendo terrã, & veſtitum mentis opera. Deinde non ſolùm ipſa diuina locutio & indignatio, ira, & deambulatio tranſlatè ſunt accipienda, ſed & nomina rerum, quibus ipſe ſignificatur aut loqui, aut iraſci, aut indignari, ſunt tranſlatè intelligẽda. Veluti cùm ipſe dicitur loqui, iraſci montibus, collibus, fluminibus, aquis, aut conterere aut conturbare illos, non rebus ipſis inanimatis, ſed hominibus deſignatis per nomina tranſlatè accepta aut loqui aut iraſci intelligitur. Quod Abacuc propheta ſemel interrogauit: Nun quid in fluminibus iratus es Domine, aut in mari indignatio tua? hoc in cæteris quoq; ſimilibus interrogari poteſt. Nunquid in leopardis, aut vrſis, aut in montibus, aut collibus, aut arboribus iraſceris Domine? Nunquid de illis cura eſt tibi? Abacuc.3.b

B Quemadmodum Paulus interpretans verbum legis, per bouem intelligit verbi Dei prædicatorem: Nunquid de bobus (inquit) cura eſt Deo? Quemadmodum autem membra corporis humani, & eorum officia tranſlatè attribuuntur Deo. Ita & tranſlatè attribuuntur rationali animæ, quæ intus ſuas legitur habere aures oculos, labia, nares, linguam, ventrem & oſſa: quæ & pręter actus, qui foris ſunt legitur etiam habere intus omnium membrorum officia & priuationes: vt eſſe ſurdum, cæcum & mutum. Chriſtus cùm dicit: Si oculus tuus fuerit ſimplex. aut Quid vides feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides? Non de corporali oculo, ſed de oculo animæ locutus eſt. Tanquàm dicat, vt quid iudicas aut conſideras feſtucam eſſe maculam in intentione fratris tui operantis, trabem autem ſeu grande peccatum non conſideras in oculo animæ tuæ. Præter cæcitatem & ſurditatem eam, quæ foris eſt in corpore, eſt & cæcitas ac ſurditas

1.Cor.9.d

Trãſlatę locutiones de aia rationali.

Luc.11.e Matth.7.a Luc.6.f

C quædam animæ: & hæc quidem omnia interdum in bonam, interdum in malam partem reperiuntur accepta. Cæcitas animæ bona eſt, quæ priuat viſum in anima ſuperbum. Cæcitas mala eſt, quæ priuat viſum bonum & humilem. Viſus ſuperbus erat, quo Iudæi arrogabant ſe rectè videre & ſapere, & habere lumen vere ſcientiæ legis & prophetarum. Bona eſt cæcitas, quæ ſuperbum talem priuat in anima viſum. Viſus animæ bonus & humilis, eſt recta cognitio ſui, qua quis videt tenebras peccatorum ſuorum, propriam miſeriam & captiuatem. De bona quadam cæcitate inquit Chriſtus ad Iudæos: Si cæci eſſetis, peccatum non haberetis. Nunc autem quia dicitis, videmus, peccatum veſtrum manet. Ego (inquit) in iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vidẽt cęci fiant. Vnde ſuperbia inflati Iudæi dicebant: Nunquid & nos cæci ſumus? Quibus Chriſtus dixit: Si cæci eſſetis, &c. Tanquàm dicat: Si eſſetis cæci cęcitate oppoſita viſi-

Gemina animæ cæcitas.

Iohan.9.g

Eodem.

D oni veſtræ ſuperbæ, peccatum non haberetis, quia cognoſceretis infirmitatem, captiuitatem, & miſeriã veſtram, quæreretis animarum veſtrarum medicum. Nunc autem quia dicitis vos habere veræ ſalutis veſtræ lumen, peccatum veſtrũ manet. Sic & in cæteris ſenſibus bene intus ſurdi ſunt, qui non præbent mentem ad audiendum ſuaſiones diaboli. Bene muti, qui non dant mentem ſuam ad loquendum verba maliciæ. Vnde orat propheta: Muta fiant labia doloſa. Quarta ſentẽtia: Omnis ſcripturæ ſermo metaphoricè eſt accipiendus, qui vaticinatur in corporalibus rebus, de magnificentia terrenæ Hieruſalẽ, quòd videlicet ipſa ſit inſtauranda & ædificanda in delicijs, ſaphyris, & futura tanquàm omnium regnorum & gentium domina, ad quam ſint aſcenſuri omnium gẽtium populi, veluti quod dicit Propheta: Diligit dominus portas Syõ ſuper omnia tabernacula Iacob. Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Super omnes ciuitates Iacob ſeu Iudæ diligit Dominus portas Syõ. nõ illas terrenas, quas videmus corruiſſe, ſed portas Syõ, apoſtolos videlicet & eorum doctrinas euãgelicas, quibus patet ingreſſus in ſpiritualem

Pſalm.30.e

Tropicæ locutiones de Hieruſalem.

Pſalm.86.a

Syon .i. in ecclesiam fideliũ seu credentiũ. Legamus Apocalypsim Ioan. cap. 21. & Isaiam ca. lxij. Vbi ædificatur ciuitas Hierusalem. Et duodecim portę eius dicuntur esse de lapidibus preciosis constructæ, & ipsa ciuitas de cœlo descendit. Et dicuntur muri eius aurei, & dicuntur plateæ stratæ smaragdo. Nunquid Dominus Deus voluit nos carnaliter hæc aut diligere aut considerare? qui prohibet nos ab omni auaritia, vt ipsum solũ diligamus, illum speremus & desideremus tanquam præmium nostrum. Diligit ergo Dominus portas illius Syon, quæ est ecclesia, super montẽ Christũ fundata, in quã quis ingreditur per 12. apostolorũ doctrinas euangelicas, quas doctrinas diligit Dominus super omnia veteris testamẽti vmbras & figuras. Vnde Syon & Hierusalem quatuor modis, inquit Hieronym. accipi. Vno iuxta Iudæos, quam plangit Christus, dicens: Hierusalem, Hierusalem quæ occidis prophetas. & alibi: Cùm videris ab exercitu circundari Hierusalem. Hæc iam facta est habitaculum infidelium, cubile draconum, Sodoma & Ægyptus, plena sanguine Christi & prophetarum: quemadmodum olim de illa prædixerunt prophetæ. Secundò vocatur cõgregatio sanctorum, qui in virtutum specula sunt constituti, de qua dicitur: Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit Dominus portas Syon. Fundamenta eius, scilicet spiritualis ciuitatis Syon, sunt patriarchæ, prophetæ, & apostoli, fundati super lapides preciosos: patrem, filium & spiritum sanctum. Tertiò appellatur Hierusalem triumphans ecclesia, quę sursum est Hierusalem, mater omnium. Quartò appellatur Hierusalem conficta, quam Iudæi carnaliter expectant futuram, quę nusquam est nec erit vnquàm. Proinde in lege, in psalmis, & in prophetis, cùm prænũciantur gentes ab extremis terrę ascẽdere, accedere, properare, aduolare, currere, aut venire ad montem sanctum Syon aut ad Hierusalem, aut ad domum Dei, hæc non sunt accipienda neq; de Hierusalem terrena, aut de monte aliquo in Iudæa, aut de domo, templo, ciuitate corporali neq; de cursu, fluxu, aut etiam corporali motu ad vnum aliquem locũ secundùm præsentiam corporum, sed de cursu seu fluxu spirituali, qui fit mutatione cordiũ in vnam sanctæ ecclesiæ societatem, in Hierusalem & monte Syon designatam, in quam cùm intrat gentium multitudo, adorat de loco suo Christum verum Deum Iudæorum, in spiritu, in veritate, non in monte Syon terreno, non in Hierusalem terrena, sed in ciuitate Hierusalem, id est, in vnione ciuium cœlestis Hierusalem, & in societate fidelium, posita in omni gente & loco, quemadmodum & ipse Deus promisit olim: Ponam (inquit) Hierusalem in omnibus gentibus, & adorabunt eum vnusquisq; de loco suo omnes insulæ gentium. Vnde cùm inquit, Quis dabit ex Syon salutare Israel? significantur ait: Ex Syon, vt ostendat nõ aliud illis aut illis hominibus dandum esse salutare, nisi Iesum ex Syon visibilem, apparentẽ in carne, non aliam legem, nisi eam, quæ in Syon data, in omnes gentes promulgata. Secundùm hanc regulam interpretãdæ sunt scripturæ multæ. Ad Hierusalẽ dicitur: Ad te omnes gentes venient, hoc est, omnes gentes de loco suo credent & adiungẽtur cum Deo Abrahã & cum ecclesia tua, quę significatur in Hierusalem. Super omnẽ terram erit gloria tua. Notũ fecit Dominus salutare suum. In conspectu gentiũ reuelauit iustitiam suam. viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Isaiæ 49. Ecce ego leuabo manus meas ad gentes, & ad populos exaltabo signum meum. scilicet Christum crucifixum. & afferet filios tuos vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Dicetis, Angustus est locus meus, & consolabitur Dominus Syon, & consolabitur omnes ruinas eius. Quemadmodum autem ascẽsiones, gressus, seu accessus ad Deum, intelliguntur non carnaliter, non secundùm literam, sed spiritualiter: sic & pedes, & pennæ, & alæ, ac scalæ, quibus propinquamus Deo, non corporaliter, sed secundùm spiritualem quendam sensum sunt accipienda. verùm in corporalibus rebus aliud sunt pedes, aliud scalę, aliud pẽne. Intus

Marginalia: A — B — C — D (section letters, right margin). Left margin: Hierusalem accipi quatuor modis, iuxta Hierony. — Marc. 13 c — Luc. 21 d — Psal. 86. a — Gal. 4. d — Sopho. 2. — Psal. 52. b — Psalm. 97. a — Isaiæ. 49. f — Animę pedes, pennæ, scalæ &c.

A Intus autē non oportet sic pedes & pennas & scalas mysticas distinguere. Sufficiat scire & pedes, & pennas, & scalas istas esse affectus, aut bona desideria & virtutes desuper acceptas, quibus alacres sumus & ascendimus, & ambulamus, transeuntes non locorum spacia, sed carnis & mundi blandimenta seu desideria. Et quemadmodum ascensum ipsum, & ea quibus ascēdimus oportet spiritualiter intelligere, Ita oportet & ea quibus ascendimus, & illa insuper per quæ ascendimus, & ad quæ ascendimus non carnaliter, sed spiritualiter accipere. Tanto plus ascendis, quanto plus contemnens terrena Deum amaueris. Sic & diuersi generis vehicula non carnaliter, sed mysticè sunt accipienda, de quibus Isaiæ vltimo dicitur de legatis Isaiæ.66.g ad gentes tunc mittendis, qui de cunctis gentibus fratres adducent donum Domino in equis & in quadrigis, & in lecticis, in mulis, in carrucis ad montem sanctum Hierusalem: hæc enim vehicula sunt diuersa apostolorum discipulorumq; B Christi ministeria. Quinta sententia: In doctrinis prophetarū, semen Abrahæ aut Israel, aut filij Israel & filij Iacob, non secundùm carnalem generationem sunt accipienda, Neque item loca Syon, Hierusalem, domus Israel, sunt intelligenda in sola Iudæa, tanquàm soli ex illis patribus propagati designarentur in semine & in filios, & tanq̃ hi soli aut habitātes, aut habitaturi in terrena Hierusalem, aut essent subiecti & subijciendi filijs Israel illic habitantibus, aut essent accepturi promissū Christi regnum: sed accipienda sunt omnia spiritualiter, vt intelligantur esse filij Abrahæ, filij Israel, qui fidem habent qualem in Christum habuit Abraham, cui Deus ait: Faciam semen tuum sicut puluerem in littore maris. Sic Paulus interpretatur semen, citans ex libro Gen. scripturam hoc ipsum testificantem, vbi Deus ad illum loquitur: Patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti: De huiuscemodi filijs est Isaiæ vaticinium: Filij tui de longè veniēt, & filiæ C tuæ de latere surgent. Ex apostolicis scripturis manifestissimum est, filios Israel & semen Abrahæ esse, qui fidem Abrahæ & Iacob habent, & illorum opera ex fide imitantur. Veruntamen & ex circumstantia scripturæ est huiuscemodi seminis & filiorum acceptio consideranda. Nam & plerisque in locis scripturæ, etiam vbi de regno Christi fit sermo, semen Abrahæ aut filij Israel, vel Dauid, nō sic mysticè sed & propriè pro filijs secundùm carnem sunt accipienda. Ipsi enim Abrahæ ipsique Israeli, & ipsi Dauid promissum est regnū Christi futurum esse ex semine illorum secundùm carnem: gentibus autem hoc regnum non sic promissum est, tametsi de illis sit prænunciatum, idipsum regnum ad ipsos esse deriuandum ex Dei misericordia, Quemadmodum ait apostolus Paulus: Dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatē Dei, ad cōfirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare Deum, Veritas olim Iu- D dæis promissa de Christo dādo, iam est exoluta, & prophetia de regno Christi in gentes transituro est adimpleta: quod licet olim fuerit de gentibus prænunciatum non sic tamen fuit gentibus iureiurando promissum: vtriq; tamen tam & gentium quàm Iudæorum populo regnum Christi misericorditer datur, quia ipsis Iudæis & idipsum regnum ex misericordia promittitur, & fides qua participes efficiātur regni illius, gratis exhibetur. Et hæc est misericordia & veritas in scripturis sacris Deo attributa, de quibus suprà latius. Sic & domus Dei in scripturis prophetarū interdum localiter aut materialiter est accipienda, pro templo in Hierusalem, interdum pro ecclesia, quæ olim prænunciabatur dilatanda esse in omni gente: de qua locutus est Isaias propheta: Domus mea, domus orationis vocabitur in omnibus populis. apertè significans domum hanc non in Iudæa solùm, sed in omnibus gentibus esse prænunciatam: quæ domus Dei est ecclesia sancta catholica id est, societas Christianorū, vinculo fidei & charitatis in vniuerso mundo vnita quæ non peribit vnquam: sed ex hac vita commigrans mutabitur in melius, in cœlestem

Qui dicuntur verum semen Abrahæ, & veri Israelitæ.

Genes.22.e

Roma.4.c

Isaiæ 60.a

Christi regnū solis Iudæis esse promissum

Rom.15.b

Isaiæ.56.c

cœlestem Syon & Hierusalē, de qua Iohelis vltimo: Iudæa in æternū habitabitur & Hierusalem in generatione & generationem. Vnde & Isaias cap. 40. Ab Hierusalem sancta, quæ militat in terris, sermonem incipit, finiens illum in Hierusalem sanctam. quæ militat in cœlis. Neque potest vlla esse excusatio carnali Iudæorum populo, scripturas legis & prophetarum in huiuscemodi locutionibus tropicis carnaliter interpretanti. Nam & huiuscemodi locutiones non carnaliter, sed secundùm hunc sensum mysticum esse accipiendas, demonstrari potest ex innumeris locis scripturæ veteris legis. Vnde Isaię 11. Spiritus sanctus ex ore prophetæ tradens ortum Mesiæ tunc futuri, natiuitatem, conuersationem, & conditionem regni eius in hoc mundo vaticinatus est, quòd ipse nasceretur ex radice Iesse, & quòd super eum requiesceret spiritus Domini septiformis, & quòd argueret populum in ęquitate. & esset percussurus terrā virga oris sui, & interfecturus impios spirito labiorum suorum, & quòd lupus habitaret cum agno, & pardus cum hœdo, & quòd vitulus leo, & ouis simul morarentur, & quòd puer paruulus minaret eos, & quòd neq; nocerent, neq; occiderent in vniuerso monte. Deinde & quòd terra foret repleta scientia Domini, & quòd gentes in die illa essent deprecaturi illum, qui progenitus ex radice Iesse staret in signum populorum, & quòd sepulchrū eius esset gloriosum, & quòd in illa die Dominus secūdo adijceret manum suam ad possidendū residuum populi sui, quod relictū esset ab Assyrijs, & ab Ægypto, & ab Phetro, ab Æthiopia, & quòd leuaret signum istud in nationes, & quòd congregaret profugos Israel, & quòd dispersos Israel colligeret à quatuor plagis terræ. Quòd autem non de cōgregatione vlla futura ex hac dispersione, in qua sunt nunc Iudæi, stultè expectantes futurā congregationē in terrena Hierusalē propheta loquatur, manifestū ēst ex diuersis scripturæ locis, quibus intimatur hęc dispersio & captiuitas seu eiectio extra Iudæam esse ęterna, & vsq; in seculi cōsummationem duratura, multis prophetis id ipsum significantibus, & Domino nostro Iesu ante 40. annos priusquàm fieret, id ipsum prędicente ipsis. Manifestę sunt de hoc prophetarum scripturę, docentes sepem à vinea, id est. à Iudęorum synagoga auferendam, & populū illum nolentem recipere Christum esse execrandum, propterea ꝙ abijcerent legem Domini, & quòd eloquiū sancti Israel blasphemarēt. In his omnibꝰ scripturæ locis, ipse sententiarū contextus planè intimat, quòd ipse Christus non cruentis gladijs aut hastis, sed virga oris sui, hoc est, verbo euāgelico ab ore suo tradito interficeret impios, & quòd tota terra repleta esset scientia Domini: adeò, vt etiā ipsi gentes deprecarentur ipsum, vnusquisq; de loco suo: & ꝙ lupi atq; leones, id est, feroces & crudeles, sanguinarij persecutores mansuescent aggregantes se ouibus seu filijs Dei Abraham in vnitatem fidei, sperantes benedictionem per semen Abrahæ promissum. in quo benedicerentur omnes gentes, & quòd in die illo, postq̄ scilicet sepulchrum eius esset gloriosum, Dominus rursus apponeret manū auxilij sui ad possidendum filios Israel ex diuersis captiuitatibus dispersos in nationes multas, & quòd ad hoc perficiendū leuaret signū illud in nationes, & quòd ex filijs Israel credentes volarēt in humeros Philistym per mare, celeri cursu omnem terrā perambulantes, & quòd prædarentur, id est, ex faucibus diaboli eriperēt filios orientis, ac eos facerēt esse sub Christo, spolia sancta & libera, & ꝙ in die illa ecclesia caneret: Confitebor tibi Domine, quoniam mihi, qui iram merui, conuersus est furor tuus in misericordiā, & cōsolatus es me. Ecce Deus saluator meus. & quòd in die illa diceretur ecclesię: Haurietis nunc aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Cātate Domino, quoniā magnifica fecit: annūciate hoc in vniuersa terra. In eo quòd de radice Iesse, quę stat in signū Populo, quā & gētes deprecabuntur, dicitur: Et erit sepulchrū eius gloriosum. planè intimatur tam mors illius. quam regnū eius post mortem: & quòd ex tunc cùm videlicet factum fuerit

Carnalis Iudęorū error de Christo inexcusabilis.

Isaiæ 11. a Isaię 12.

A B C D

A fuerit sepulchrum eius gloriosum, hoc est, post resurrectionem suam Dominus leuabit signum illud, hoc est, ipsum Christum crucifixum in nationes. Eleuatio signi est prædicatio Christi crucifixi, quæ iam olim posita est procul in omnibus nationibus. Ex his ergo consideratis iam aperta est via ad intelligendum scripturas de ecclesia sermonem facientes, aut de monte Syon, aut de Hierusalem, & de domo Domini ædificanda nunquam interitura, ad quam gentes cõuolarent, de qua pronunciatum fuerat, quòd in illa grandis futura esset gloria, & de Dauid rege suscitando vt pastore vero, & de regno illius futuro, & de solio illius sempiterno, & de seruo Dei Iacob, & de semine Abrahæ aut Israel. Sub his etenim nominibus scriptura sacra designat ecclesiam, quæ primùm de semine Abrahæ & de populo Iudaico congregata, & multis annis sterilis in pariendo gentes permanens, tandem creuit in gentem magnam, transmittens fidei lumen per apostolos in omnem terram.

B Proinde & Deus in eisdem scripturis loquens ad populum suum sub his vocibus Syon aut Hierusalem: Seruus meus Iacob, aut seruus meus Abraham, aut filij Israel, aut semen Abrahę, intelligit non vnam quandam rem aut ciuitatem, non vnam personam, sed ipsam congregationem, hoc est, ipsam ecclesiam: veluti cùm dicitur Isaiæ 41. Et te serue meus, quem elegi, semen Abrahæ amici mei, ne timeas quoniam ego tecum sum: ecce confundentur & erubescent omnes, qui pugnant aduersus te: peribunt omnes, qui contradicunt tibi. Et Isaiæ 44. Audi Iacob serue meus, & Israel, quem elegi, noli timere: Effundam spiritum meum super semen tuum, & benedicam stirpem tuam. Et Isaiæ 45. Israel saluatus est in Domino salute sempiterna. Non dixi semini Iacob frustra: Quærite me, in Domino iustificabitur & laudabitur omne semen Israel, consolabitur Dominus Syon, & consolabitur omnes ruinas eius. Et Isaiæ. 40. Surgite illuminare Hierusalem, quia venit lu-

Quid nomine Syon, Hierusalem, filij Israel &c. intelligatur.

C men tuum. Ecce tenebrę operient terram, & caligo populos, super te autem orietur Dominus. Filij tui de longè venient, tunc videbis & afflues, & dices: Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & sicut columbæ ad fenestras suas? tunc aperientur portæ &c. Hæc carnales Iudæi in hodiernum vsque diem arbitrantur ad se dicta & sibi promissa, & suo tempore adimplenda, seque ex hac dispersione, in qua nunc sunt liberandos tandem in terrenam Hierusalem auream atque gemmatam: non aduertentes mysticam ciuitatem Syon & Hierusalem in omni gēte & loco positam esse. Populus gentium incipit esse semen Abrahæ, quando incipit se iungere cum semine Abrahæ, quod est Christus, in quo solo data est gentibus benedictio: populus gentium incipit esse in Syon, quando incipit Credere in Christum, & iungere se ecclesiæ apostolorū credentium: incipit esse Hierusalem, aut in Hierusalem, quando incipit esse in visione quadam veræ pacis eternæ, & iungere se eccle-

Isaiæ. 60.

D siæ Christi, quæ à Hierusalem cœpit. Sexta sententia: Ex superioribus manifestum est, quòd scripturæ plerunq; videntur lectori obscuræ, dum non satis considerat & attendit ecclesiam, quæ est congregatio multorum, frequenter intimari vt vnam quandam personam, cui plerunque diuersa & varia, imò & contraria interdum atque pugnantia tribuuntur propter diuersa illius membra, propter diuersas illius ætates, propter quorum varietatem nunc intimatur vt sponsus, nunc vt sponsa, nunc vt soror Christi propter natiuitatem ex eodem parente Adã, nunc vt paruula nondum habens vbera, vtriusq; scilicet testamenti, quibus lactet gentes. Et ita adhuc mons paruus, nunc arbor magna & mons pinguis, mons decem milibus multiplex, nunc vt sterilis cupiens parere in gentium nationibus, nunc vt fœcunda in multis filijs, nunc vt adhuc in nocte atque in hyeme & sub imbribus degens, videlicet adhuc sub frigore, rigore, & obscuritate veteris legis, nunc vt delectata in diebus vernis, cùm flores apparēt & vox turturis auditur, & vineæ florentes odorem suum spirant, qualis fuit apostolorum temporibus, iam inter gentes

Quamobrem scripturæ variè loquantur de Ecclesia.

gentes versantium: nunc vt ascendens per desertum, vt virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij: nunc tanquam amica, electa, quę progreditur quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata: nunc sicut dilecta ascendens de deserto, delicijs affluēs, innixa super dilectum suum, suscitata sub arbore malo. id est, sub ligno crucis, suscitata à morte in æterne salutis vitam, sub qua etiam arbore corrupta intimatur mater ipsius, & violata genitrix eius. Ex huiuscemodi locutionibus sic trāslatè significantibus, non modò ducitur intellectus in mysticarum rerum cognitionem, sed & in earundem rerum amorem vehementius trahitur affectus ex corporalibus rebus excitatus, quàm si nudæ & apertę res illæ dicerentur. Proinde in omnibus tropis oportet considerare naturas rerum, tanquàm vestigia quædam diuinitatis. Loquitur Christus ad sponsam: Sub arbore malo suscitaui te, vbi corrupta est mater tua, vbi violata est genitrix tua. Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum. Sermo iste sic translatè significās Deum fecisse eximiam illam suscitationem generis humani, sub arbore crucis, vim habet quādam excitandi affectum, si consideretur natura speciosæ arboris, quæ vocatur malus, quæ fragrantissima quidem est & pulcherrima fronde, flore, germine: & ex illa intelligamus arborem illam crucis, inter omnes vnam illam nobilem, decoram & fulgidam, in qua pependit pomum illud benedictum, fructus Mariæ virginis. Sub hac arbore Christus ecclesiam suam suscitauit à morte æterna in vitam sempiternam. Sub hac etiam arbore corrupta est & extincta Iudæorum synagoga mater ecclesiæ, dum illic simul & lex Moysi sit crucifixa ac mortua, & perdita Iudæorū synagoga, crucifigens Christum saluatorem suum. Sub arbore etiam, quæ visu erat delectabilis, in paradiso terrestri corrupta & violata est mater nostra Eua, quę illic deuians à Deo, vero suo sponso, adhæsit diabolo. Sic & in cæteris locutionibus tropologicis faciendum est. Vnde sciendum est, quòd vniuersa sapientum tam Hebræorum, quàm Christianorū schola, interpretatur hunc dilectū aut spōsum in lib. Cant. ad literam esse non Salomonem, sed Deum: sponsam verò seu electā amicam esse, non vxorem Salomonis, sed plebem Israel, præ cæteris nationibus electam à Deo consideratam secundùm diuersa ipsius tempora. Verùm hic operæprecium est aduertere, quòd quæ sub tropis & metaphoris, aut etiam apertè de magnificentia, decore, pulchritudine, & sanctitate ecclesiæ in sacris literis dicuntur, ea omnia non absurdè in vniuersis ecclesijs per vniuersum orbem, gloriosæ dominæ virgini attribuuntur: propterea quòd inter omnia ecclesiæ membra sit excellentissima, cui totum est collatum quicquid gratię cęteris membris per partes est distributum. Ipsa est virgo primùm sterilis, deinde & mater fœcunda pariens filium, in quo benedicuntur omnes gentes. Ipsa est, per quam ecclesia habuit, quicquid boni habuit, dum ipsa virginitatis gloria permanente, huic mundo in tenebris sedenti lumen æternum effudit. Ipsa est vitæ genitrix, mater salutis nostræ, mater misericordiæ, quippe quæ ædidit nobis Christum, qui est vita nostra, salus nostra, & misericordia & iustitia nostra. Ipsa est, propter quam solam ad ecclesiam in hac vita olim dictum est: Ecce tu pulchra es amica mea, & macula non est in te. Ipsa sola mulier est plena gratiarum, & inter omnes mulieres benedicta, & gratiæ inuentrix, angelo attestante: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, inuenisti gratiam apud Deum, Ipsa inuenit gratiam, quam olim per mulierem Euam perdidit humanum genus. Eua dedit nobis pomum de ligno mortis, comedimus, & facti sumus mortui omnes. Maria dedit nobis fructum de radice Iesse, fructum ventris sui Iesum: comedimus, & factum est dulce super mel ori nostro. Maria inuenit gratiam, non quia ipsa est gratiæ in humano genere reparatrix, sed quia est eius, qui gratiā humano generi reparauit, genitrix benedicta

In tropis naturas rerum accipiendas vt vestigium diuinitatis.

Cant. 8. b

Tropicè de ecclesia prædicata rectè applicari virgini Mariæ.

Cant. 4. b

Luc. 1. a

A B C D

A benedicta est plus quàm mulieres cęterę Maria, benedictus est & fructus ventris eius. Verùm non quia ipsa benedicta, ideo benedictus est fructus ventris sui: sed quia ille fructus benedictus eam præuenit in benedictionibus, ideo ipsa benedicta. Ipsa ergo quia mater est eius à quo venit, & in se, & in cęteros omnes benedictio. Hinc sancti patres non horruerunt appellare illam mediatricem nostram, non quæ nos Deo patri reconciliauerit & redemerit, scientes vnum solū mediatorem Iesum, per quem ipsa Maria filia Adæ fuit à peccato libera, sanctificata, & Deo patri reconciliata: sed talem, per quam salus venit in mundū, per quam descendit gratia & misericordia in vniuersum genus humanum, per quā gratia habuit ad nos accessum, quæ & assidua est aduocata nostra apud filium suum Iesum, qui vnus est aduocatus apud Deum patrem. Hinc ergo factum est, vt antiquus Ecclesiæ ritus in honorē huius gloriosæ dominæ recitat, canit, & prædicat scripturas, quas secundū literalē sensum ipsa sacræ scripturæ series indicat esse dictas de tota Ecclesia Christi. Neq; negandum est etiam spiritum sanctum de hac locutum esse, cùm appellat arcam sanctificationis, tabernaculū Dei, domū Dei, ciuitatem Dei hortum cōclusum, vnicā Dei amicam, sponsam, columbā, electam: quæ consurgens, quasi aurora ascendit per desertū sicut virgula fumi cū aromatibus myrrhæ & thuris delicijs affluens. De qua in Genes. ad serpentem loquitur Deus: Inimicitias ponam inter te & inter mulierem, inter semen tuū & semen illius, & ipsa conteret caput tuū. Codices quidam, qui secundū Hebraicam veritatē dicuntur correcti, habent in neutro genere, ipsum, scilicet mulieris semen, vtpote Christus, conteret caput tuū. Sed hic sciendum, quòd etsi solus Christus serpentis caput contriuerit pro vniuerso genere humano, tamen & ipsa mulier mater Christi huius sui seminis benedictione pręuenta, suo quodā modo contriuit caput illius. Eua de latere Adæ formata, iuxta Apostolum Paulum typus est Ecclesiæ: quæ & sponsa est & mater illa, inter quam & serpentem iuges sunt inimicitiæ. Huius serpentis caput, tametsi omnis Ecclesiæ mēbra per gratiam Iesu cōterant, ipsa tamē virgo peculiari quadā ratione præ cæteris dicitur caput serpentis cōtriuisse: quippe quę peperit nobis illū, qui pro nobis omnibus serpentē illū vicit, contriuit & eiecit: per quē & ipsa virgo fuit ab omni cōtagione serpentis libera. Amplius aūt & in honorē gloriosæ virginis, per vniuersum orbē Ecclesiæ canunt ea, quæ in Psalmis, Prouerb. & in Ecclesiastico leguntur de ęterna Dei patris sapientia, vtpote de Iesu ipsius filio: siquidē ea quę Christo sunt propria, sunt participatione quadam communia Ecclesię, & huic gloriosę dominę, quę eiusdem Ecclesię constituta est mater & regina. Quod in Psal. 44. dicitur: Specie tua & pulchritudine tua intēde prospere, procede, & regna. secundū literalem sensum est sermo Dei loquentis ad D Christū filium suum, quatenus ex huius gloriosę virginis thalamo tunc processurus erat in mundum, ad pugnandum cōtra diabolum. In sequenti Psalm. quod dicitur: Fluminis impetus lętificat ciuitatē Dei, sanctificauit tabernaculū suum altissimus. Adiuuabit eam Deus vultu suo, Deus in medio eius non cōmouebitur. Secundū literā de Ecclesia intelligitur, quę est ciuitas impetu fluminis spirit⁹ sancti lętificata, & tabernaculū sanctificatum, in cuius medio Deus manet immotus, tanq̄ fundamentū stabile, cui & Deus est auxiliatus mane, & in sui ortus principio. Dum hęc oīa cōpetant Ecclesię secundū illius mēbra, maximè tamen cōpetunt Ecclesię secundū nobilissimū eius membrū, quod post Christū est, beata virgo Maria, quę est tanquā ciuitas & domus Dei, super omnes eiusdem ciuitatis ciues lętificata & sanctificata, & auxiliata mane, ab initio conceptionis suę, Insuper quę Eccle. 24. sapientia de semetipsa loquitur: In Syon firmata sum, & in ciuitate sanctificata, similiter requieui, & in Hierusalem potestas mea, & radificaui in populo honorificato, & reliqua illic recitata. Hæc omnia loquitur filius Dei sapientia, quæ

Mariam nostram esse mediatricem.

Genes. 3.

Ephes. 5.

quæ est mater pulchræ dilectionis, id est, casti amoris, quæ ex ore altissimi Dei pa- A
tris prodiens in Syon, in Hierusalē, in hæreditate Domini, hoc est in Ecclesia mo-
ratur, & tanquàm vitis fructificat, largiens cunctis ecclesiæ membris sanctorū vir-
tutum suauitatē, in qua est omnis spes vitæ & virtutis: quę licet sit increata secun-
dùm diuinitatem, secundū carnem tamen ipsa est creata, nobis sapientia, sanctifi-
catio & iustitia: transiens in hūc mundū per gloriosam dominā nostram Mariam:
Quamobrem & ex illis scripturis, quibus prædicatur Dei filius factus esse homo,
suum sortitur honorem virgo beata, quæ talē ædidit filiū ipsi Syon, ipsi Iacob, ipsi
Ecclesiæ. Et ideo in omnibus huius virginis sacris solemnijs hæc canit in Ecclesijs
vniuersus populus Christianus. Neq; hic Ecclesia honorem minuit filij, neq; spem
ponit in homine, sed apud iudicē cupit fautricē & aduocatā habere eam, quę ma-
ter est largitoris gratiæ. Talem fiduciam de illa habuit Ecclesia Christi semper. In
ventis tentationū, in superbiæ vndis, in cōcussione ad iracundiam, ad carnis illece- B
Bernardus de inuocanda virgine Maria homil. 2. super, Missus est. bram, respice (inquit Bernard.) stellam, voca Mariā, quæ est huius maris procel-
losi stella. In periculis, in angustijs, in rebus dubijs Mariā cogita, Mariā inuoca, non
recedat ab ore tuo, non recedat à corde tuo, & vt impetres eius orationis suffra-
gium, non deseras conuersationis exemplū. Ipsam cogitans nō erras, ipsam rogans
non desperas, ipsa tenēte non corruis. Hæc Bernar. Sed de his & inuocatione san-
ctorum in libro sequenti latius. Ad id vnde digressi sumus reuertamur, de lo-
cutionibus scripturę sacrę tropologicis. Quemadmodū in omnib⁹ scripturę locis
obseruare oportet, ne locutionē translatē significantē accipiamus secundū literā:
ita in eisdē oportet obseruare, ne locutionē aut vocē nō translatē, sed propriè ac-
Iohan. 15. a ceptam intelligamus metaphoricè esse positam. Verbi gratia, Sermonem Christi
dicētis: Ego sum vitis vera, nō ad literā, sed metaphoricè esse accipiendū, indicat
sermo qui sequitur: Vos autem palmites. Quemadmodū enim Christus illic non C
significauit Apostolos esse ligneos palmites, ita nec Christus significauit se esse li-
Matth. 26. gneam vitē. Cōtrà verò q dicit Christus, dum accipiēs panē benedictū dixit: Hoc
est corpus meum. non metaphoricè est accipiendū intimat particula sequēs: quod
pro vobis tradetur. Iam verò si causeris & dicas: Sic poterat Christus verè dice-
Hæc verba, Hoc est corpus meum, nō esse tropicè accipienda. re: Ego sum vitis vera, quæ pro vobis tradetur: sicut & petra illa in deserto fuerat
signū Christi, qui nobis se daturus erat in potum. Non oportet igitur ex illa parti-
cula: quod vobis tradetur, cōsequens esse, hoc quod Christus tenebat in manibus,
esse verū ipsius corpus: cū ad veritatē videatur sufficere, q panis ille fuerit signū
1. Cor. 11. a & figura illius. Certè huic obstat interpretatio Pauli arguentis eos, qui panem il-
lum non dijudicabant à cæteris cibis, concludens tales iudicium sibi manducare
& bibere, & reos esse corporis & sanguinis Domini. Non sic de aqua illa, quæ exi-
bat à petra in deserto, de qua bibebant pecora & iumēta. Sed de hoc posteà latius. D
Cæterùm multę sunt locutiones tales & in prophetis. & in euangelijs de regno
Christi in genere accipiēdæ tam corporaliter, quàm spiritualiter. Verbi gratia, In
prophetis legimus: Ecce Deus noster ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperien-
Esaiæ. 1. c tur oculi cœcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus, clau-
Idem 35. c dus, & aperta erit lingua mutorum. Derelinquetur filia Syon sicut vmbraculum
Idem 35. c in vinea, & sicut vastitas quæ vastatur. Item Aggæi 2. Adhuc vnum modicum &
Idem. 1. c ego commouebo cœlum & terram, mare & aridam: & mouebo omnes gentes, &
veniet desideratus cunctis gētibus, & impleho domū istam gloria, dicit Dominus.
Hæc omnia non modò spiritualiter, verū & corporaliter sunt sub Christo facta,
qui cæcos illuminauit, surdos & claudos atq; leprosos sanauit. Insuper & tempore
Christi motum est cœlum, dum tenebræ factæ sunt ab hora sexta vsq; in horā no-
nam per vniuersam terram: mota est terra, quādo saxa sunt scissa & sepulchrū re-
seratum: & terrę motus factus est magnus, cùm resurgeret Deus: motum est mare
quando

A quando draco qui in eo erat est interfectus. Mota est arida, id est, infructuosa gentium solitudo, motæ sunt gentes, quãdo in omnem terrã exiuit Apostolorũ sonus. Hæc sunt facta corporaliter non modò per Christũ in carne mortali in hoc mundo conuersantem, sed & post mortẽ ipsius per Apostolos & discipulos in nomine illius per vniuersum orbem, & quotidie etiam spiritualiter fiunt, dum in animabus cœlestibus & terrestrib⁹ spiritus sanctus mirabili & ineffabili modo affectiones sanctas operatur. Sic in eo quòd dicitur Isa. 60. ad Ecclesiam: Ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorũ ministrabunt tibi. Reges (inquit Hiero.) vel carnaliter accipiũtur, vel spiritualiter. Sic carnaliter videmus Cæsares Rom. colla submittere Christi iugo, & coædificare ecclesias expensis publicis. Sic spiritualiter, quicunq; animæ imperio carnis seruitutem subiugant, reges sunt. Hieronym.

Insuper & hic sciendũ, quòd aliud est locutionẽ esse translatè seu metaphoricè Differũt locutio tropica, & locutio hyperbolica.
B significantẽ, aliud verò locutionẽ esse per similitudinem seu parabolam dictam. Locutio translatè significat, dum res ipsa sub proprio nomine intimatur, sed sub voce metaphoricè accepta. Locutio verò per similitudinem dicitur, dum res ipsa sub proprio nomine intimatur, & alteri cuidã rei cõparatur seu assimilatur, quãuis plerunq; & in ipsa locutione per similitudinẽ dictæ, multæ voces acceptę sunt translatæ. Prioris generis locutiones absolutè exprimuntur sine aduerbio similitudinis aut comparationis, cuiusmodi sunt: In diebus illis stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lac & mel. Suscipiant montes pacem, & colles iustitiã. Tange montes & fumigabunt. Alluxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, vidit & cõmota est terra. Tunc exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, cõmota est & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, commota sunt, quoniam iratus est eis. Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina vocem Iohel. 3. d Psalm. 71. a Psal. 143. b Psal. 76. d Psalm. 95. c Psalm. 92. a
C suam. Eleuauerunt flumina fluctus suos à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus. Vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt, vox tonitrui tui rota. Placebit Deo super vitulum nouellum, cornua producentem & vngulas. Huius generis locutionum in scripturis sacris immensus est campus. Posterioris generis locutiones intimantur sub voce similitudinis, aut cum aduerbio: vt, sicut, quemadmodum. Huius generis sunt: fluet vt ros eloquium meum. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorũ. Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & tanquàm columbæ ad fenestras? Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba. Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. Huius generis sunt & omnes parabolæ euangelij, quibus regnum cœlorum, vel aliud quippiam dicitur esse aut Psalm. 76. a Deut. 32. a Psalm. 126. a Psalm. 41. a Isaiæ 60. b Psal. 102. a Psalm. 38. b
D huic, aut alteri simile. Prioris generis locutiones obscuriores sunt, quia in illis non intimatur, quid in voce translatè accepta intelligatur: fierent autem apertiores, si fuerint ad locutiones secundi generis reductę, expressis rebus significatis sub vocibus illis translatè acceptis, intimando videlicet, qui sint montes & colles, quæ coruscationes, quæ terra, quæ syluarum ligna, quæ montium fundamenta, quæ flumina, qui fluctus, quæ voces aquarum multarum, quæ elationes maris, quæ nubes, quæ sagittæ, quod tonitruum in rota, quis vitulus cornua producens & vngulas. Ex superioribus patet plurima hæc nomina in scripturis bifariam accipi, & nunc in rebus bonis, nunc in malis reperiri. Boni montes & colles, sunt cœlestes animi terrenis desiderijs exuti, è quibus stillat suauitas salutaris sapientiæ & doctrinæ. Montes sunt eminentioris virtutis ac sanctitatis ecclesiæ membra. Colles autem sunt membra sanctitatis aut dignitatis inferioris. Bonæ coruscationes, bonaque fulgura, bonæ sagittæ, sunt voces, quæ tonant in nubibus, ad quas peruenit veritas euangelica, quales nubes sunt prophetę & Apostoli,

 cæteriq;

cæterique viri, dantes pluuiam cœlestis doctrinæ, qui suis verbis flammantibus A
seu tonitruis quibusdam concutiunt terram, seu terrena hominum corda ad gemitum, ad pœnitentiam, ad desiderium cœlestis vitæ, de quibus sanè nubibus, in-
Isaiæ.60.b quit Isaias: Qui sunt isti, qui vt nubes volãt: Bona sunt syluarũ ligna olim in oleastro syluestri steriles gentes, iam insita in oliuam bonam. Neq; enim possunt mala esse ligna qualiacunque intelligantur, quæ gaudent à facie Domini. Mala sunt montium fundamenta, quibus irascitur Deus, quæ & dissipat atque humiliat, qualis omnis humani cordis tumor, superbia, elatio, arrogantia in viribus proprijs, & in bonis huius mũdi spes vana & fiducia. Bona flumina sunt Apostoli, qui euntes in vniuersum mundum eleuauerunt vocem suam & fluctus suos, irrigantes arida gentium corda, prædicantes euangeliũ salutis omni creaturæ. Malæ sunt aquæ & malæ elationes maris mirabiles, quæ absorbere flumina bona conantur, quales B
sunt huius mundi crudeles tyranni, persequentes regnum Domini, qui regnauit in ligno: sed magis mirabilis in altis Dominus, qui contra huiuscemodi maris elationes firmauit orbem terræ, id est, Ecclesiam suam supra firmam Petram, vt non deficiat vnquàm. Bona est vox tonitrui euangelici in rota, seu in circuitu orbis terrarum. Vitulus producẽs cornua & vngulas, non potest esse malus, super quem placet Deo. Placet Deo patri super vitulum Christum, qui seipsum obtulit suo genitori producentem cornua, id est, dantem Ecclesiæ fortitudinem & vngulas, quibus sacrilega & terrena populorum corda diuellat & effodiat. Locutiones secundi generis apertiores sunt, propterea quòd illis intimatur res ipsa sub voce translatè accepta, veluti cùm dicitur: In illis diebus super terram fluet vt ros eloquium meum. apertius dicitur quàm si dicatur: In illis diebus super terram fluet ros. quia iam ambigua fit sententia, an ros propriè an translatè accipiatur. Sicut sa-
Psalm.126. gittæ acutę in manu potentis, ita filij excussorum. Hic filij excussorum comparan- C
Filij excussorũ tur sagittis acutis. Oratio autem illa: Ita filij excussorum, more Hebraico ponitur pro hac: Ita filij excussi. Hi autem sunt filij destinati & missi à Christo in iuuentute, & tanquàm accincti & expediti ad penetrandum hostium corda, & subijciendum ea Domino suo Christo. Sunt autem interdum loquutiones per similitudinẽ dictæ obscuriores, dum res ipsa, quæ alteri cõparatur non suo nomine, sed alieno translatè accepto significatur, qualis est, quæ in Cant. legitur: Capilli tui sicut greges tonsarũ. Verùm in vtroq; locutionis genere, operæpreciũ est studioso lectori proprietates rerum illarum, secundũ quas fit cõparatio vel translatio considerare, vt in loquutionibus supradictis, naturã aquilæ, quatenus iuuentus eius renouatur: pulli hirundinis, quatenus ad matrem clamant: & naturam columbæ, quatenus
Conditio aquilæ. gemit & meditatur. Aquila secundùm physicos, illiso (vt inquit Hierony. ad filicem rostro, vetustate nimia aduncato innouatur, & mutatione pennarũ senectus D
eius reuirescit, & sola est, quæ splendorem solis micantibus oculis potest intueri. Sic peccator alliso ad petram Christum corde suo vetustate incuruato, & in terrenas res suppresso innouatur, assumptis pennis fidei & charitatis, quibus aspiciat in Christum solem iustitiæ, & ascendat in Deum reiectis terrenis huius mundi desiderijs. Huius similitudinis consideratione intelligitur illud verbum propheticũ:
Psalm.102.a Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Sic quòd Ezechias rex in ęgritudine inquit:
Isaiæ 38.c Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba, per similitudinem est accipiendum. Quemadmodum leo conterit prædam, nullam habens misericordiam, sic morbus contriuit omnia ossa mea. Sicut pullus hirundinis, supple clamat ad matrem suam quærens cibũ, sic ego clamabo ad Dominũ Deum, quærens ab eo auxiliũ: & meditabor vt colũba, supple meditatur. Hoc est, quemadmodũ columba ingemiscens meditatur aut sedet, sic ego infirmus ingemiscens, nõ valens præ magnitudine morbi alta voce re-

A spirare, meditabor ad Dominũ Deum meum. Infirmati sunt oculi mei respiciẽtes in excelsum, ergo tu Domine responde pro me, quia vim patior. Hactenus de locutionib⁹ in scriptura sacra trãslatè significantibus. Et quia huiusmodi locutiones sunt accipiendæ secundũ similitudinem quandam inuentam in corporalibus rebus, congruum est huic loco de parabolis in Euangelio positis quædam tradere.

Sequitur secunda pars huius capitis.

QVIA in scripturis nonnulla difficultas est ex parabolis, iam est de his disserendum. Sciendum est ergo, quòd turba, cui locutus est Christus, nõ vnius est sententię, sed diuersarum in singulis est voluntatũ. Ideo loquitur ad illam in multis & diuersis parabolis, vt iuxta voluntates diuersas reciperent disciplinas, & quisq; ex rebus, quæ versantur in corde suo, posset adiuuari ad intelli-
B gentiam cœlestis regni. Hæc omnia (inquit Matth.) locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis. Non dixit, quòd Iesus omnia quæ locutus est, sit locutus in parabolis, sed quòd hæc omnia, quę scilicet illic præmiserat, & id quidẽ ad turbas, & sine parabolis non loquebatur tunc eis, scilicet turbis. nam & alijs temporibus & ad discipulos multa locutus est Iesus sine parabolis, vt patet apud Matth. ex sermone Domini in monte. Parabola in scripturis sacris est diuersarum rerum collatio seu comparatio, sic vocata, ꝙ vna res est alteri aut assimilata, aut comparata, quasi præuia veritatis vmbra. Quod enim parabola Græco vocabulo appellatur, hoc latinè similitudo dicitur, quæ est discrepantium rerum sub aliqua similitudine facta collatio seu comparatio. In scripturis sacris parabolæ sunt, quando scripturę author, id quod in rebus spiritualibus, aut diuinis, aut mysticis intimare voluit, per comparationes aliquas significauit, quas Dei spiritus
C in scripturis ipsis composuit, vt per terrenas similitudines facilius cœlestia capiamus. In omnibus parabolis, siue innitantur argumento per locum à similibus, siue argumento per locum à dissimilibus, res corporales, rebus diuinis de quibus agitur propter similitudinem aliquam comparantur. Ad intelligendum autem vires & significationes parabolarum, id præcipuè in omnibus obseruandum est, vt diligenter consideremus intentionem, propter quam parabola ipsa est assumpta, scientes non esse necessarium, vt omnes illius partes gerant similitudines earum rerum, propter quas ipsa est composita. Omnis parabola obliquè & figurato modo rerum quarundam naturam manifestat. Et ideo non oportet (inquit Chrysostomus) neque nimia cura in singulis parabolarum verbis anxium esse: neque ea quæ in illis sunt, secundùm totum quod dicitur, inuestigare: neque omnia opera & officia ad imitandum sumere. Sicut in scripturis veteris legis, hi qui typum
D gerunt Christi, vt Iob, Sampson, Dauid, Salomon, non in omnibus, sed in certis quibusdam gestis personam significant Christi saluatoris. Sed cùm id, quod per parabolam author ipse componens intenderit didicerimus, inde vtilitate collecta, & intẽtione propter quam assumpta est intellecta generali quodam modo, eatenus debemus aptare omnia, quatenus conueniant intentioni propositæ, vt finiatur, quæ deinceps super singulis parabolæ particulis fieri posset curiosa inuestigatio. Verbi gratia, in parabola de patresfamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam, oportet considerare causam, propter quam dicta est. Præmiserat saluator: Multi erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et hinc sequitur: Simile enim est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane. Hic ergo regnum cœlorum intellecto secundùm eum, qui regnat, assumitur parabola ad commonstrandum, quòd Deus multis serò conuersis, tardeque pœnitentibus sit daturus aut gratiam, aut mercedem æqualem illi gratiæ seu mercedi, quam daturus est mane venientibus, diutiusque laborantibus.

Margin notes: Matth. 13. a — Matth. 17. e — Quid sit parabola. — Docet intelligere parabolas sacræ scripturæ. — Chrysostom⁹. — Parabola de patrefamilias, operarios cõducente. — Matth. 20. a

Et ne ob id Deus existimetur esse iudex iniquus, ita composita est parabola, vt & in huiuscemodi dispensatione doceat Deum esse iustum & æquum, figurali exemplo declarans diuinam bonitatem affuisse & adesse omni generi ætatis hominum, ad consequendum regnum cœlorũ, & non esse prima ætate conuersis futuram in die iudicij vllam murmurandi causam contra bonitatem aut iustitiã Dei largientis tantam gratiam, tantamq; gloriam serò pœnitenti, quantam largitus est mane venienti, quia vbi fit vni gratia, non fit alteri iniuria. Et hic est scopus, in quem tendit parabola tota. Proinde ex hac parabola nõ oportet colligere, quòd sicut in hac vita contra patremfamilias murmurant mercenarij primi, videntes nouissimos æqualem mercedem recipere, ita & in die iudicij, primi, qui à prima ætate in senectam vsq; perseuerauerunt murmurabunt, videntes nouissimos recipere mercedem æqualem, cùm contrarium potius inducat saluator, parabolæ author, volens quòd sicut in hoc mundo paterfamilias iusta ratione arguit carnales homines primos, habentes oculum nequam, & docet neq; eos habere causam murmurandi contra nouissimos, neq; se facere iniuriam illis. Ita in vespera id est, in die iudicij Deus reddens æqualia primis & nouissimis præmia, illustraturus est primorum mentes, vt planè videant se non habere iustam rationẽ murmurandi contra voluntatem Dei, æqualiter facientis primis atque nouissimis. Verùm quia sunt expositores, qui in hac parabola per serò, seu vesperam, intelligunt tempus sub aduentum Christi in carnem: sciendum, quòd etiam iusti boniq; Iudæi gratiã Christi ex parte quidẽ, sed non ex toto intelligentes, primũ murmurabant aduersus gẽtes, quòd ex idololatris orti, incircũcisi, à lege Mosaica prorsus alieni, subito admitterentur ad euangelij gratiam, murmurabant quidem, non attendentes ad scripturas propheticas de misericordia Dei erga gentes, donec instruerẽtur, quòd lex Moysi haberet finem in Christo, cuius gratia & in nationes diffunderetur. Vnde & actuum 10. dicitur: Obstupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia spiritus sancti effusa est. Huius quoque considerationes, etiam ipsi Iudæi in primordijs fidei, habuerũt oculos vtcumq; nequã.

Curiosa inuestigatio vitanda in parabolis.

Act. 10. g

De tribus parabolis, Lucæ 15.

Sic & in tribus parabolis, quas posuit Lucas cap. 15. videlicet de oue ex centum vna, quæ aberrauerat, & est reducta. Et de drachma ex decem vna quæ fuit perdita, & est inuenta. Et de duobus filijs, inter quos vnus perierat, & reuixit. causas oportet considerare, propter quas fuerant assumptæ, vt intelligamus quare Dominus Christus huiuscemodi parabolas proposuerat. Præmiserat autem euangelista scribas & pharisæos murmurasse contra Christum, quòd peccatores & publicanos reciperet, & manducaret cum eis. Christus ergo exemplis, figuris, seu parabolis docuit illos non habuisse super hoc iustam murmurandi causam, sed potius gaudendi & congratulandi, insinuans se vt pium pastorem & veram sapientiam, ac bonum patremfamilias aduenisse in hunc mundum, vt saluaret atque reduceret ouem, quæ perierat, inueniretq; drachmam perditam, & susciperet perditum filium ad cor redeuntem ac resipiscentem, hoc est, vt saluum faceret genus humanum, quod perierat. Totus ergo illarum parabolarum trium contextus aduersus pharisæos obmurmurantes prolatus est, & propter nos positus est, vt in illis discamus nos non debere ægrè ferre susceptionem hominũ peccatorum, sed gratum & acceptum habere si peccatores resipiscant, & recipiantur in gratiam. In huiuscemodi parabolis nihil quidem esse frustra aut superuacuè positum, non tamen oportet nos circa singula esse solicitos. Nam si velimus singulas particulas habere suam expositionem exactam, & specialem significationem, volentes inuestigare quid intersit inter hominem vnũ habentẽ centum oues, & inter mulierẽ habentem drachmas decẽ, & patrem habentem duos filios. Quid insuper sibi voluit, vel quòd centũ nominẽtur oues, & non plures: & quòd decem drachmæ, &

A non quinq;, & quid significet, quòd in prima parabola cōuocantur amici & vicini, in secunda verò amicæ & vicinæ: & quid in tertia parabola significetur, quòd senior filius fuerit inuidus de beneficio fratris, quòd fuerit cōtristatus, cùm tamen ille filius personam gerat iustorum, beneplacens patri, fruens & bonis illius, ad quem & pater dixit: Fili tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Hæc & huiuscemodi, si velimus singula exactè perscrutari, & similia prorsus inuenire in rebus, propter quas assumũtur parabolæ, laboriosa res erit, & nimis forsitan curiosa: cùm sufficiat scire Dominum saluatorem assumpsisse res illas, ad confutandum scribas & pharisæos, murmurantes contra ipsum, quòd peccatores susciperet, & ad persuadendum eisdem per certas & manifestas similitudines, quòd tantæ bonitatis suæ effusionem erga eos, qui perierant, deberent non solum non ægrè ferre, sed lætanter suscipere, & gaudere potius ac gratulari tantæ clementiæ illius, B qui vt bonus medicus & diligens pastor, & pius pater venit sanare, inuenire, suscipere quod perierat. Oportet igitur ex nouissima parabola intelligere, non quòd filius senior iustus, murmurando inuideat conuersioni impiorum, sed quòd non habet de hoc iustā murmurandi aut inuidendi causam. Tanquàm dicat: Esto, vos scribæ & pharisæi iusti sitis sicut filius ille carnalis, bene placens patri, non tamen contra me habetis vllam murmurandi rationem, quod fratres vestros, qui perierant, suscipiam. Deinde & hoc sciendum, quòd in parabolis sunt posita quædam, non vt significent aliquid, sed vt series corporalium rerum constet, iuxta Augustini sententiam dicentis: In parabolis quædam admiscentur, vt expleatur narrationis ordo. Sic præceptum Christi dicentis: Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. metaphoricè dicitur, pro eo quod est, humanam laudem in ieiunio tuo studeas cōtemnere, vt cùm ieiunas lætum & festiuum C te esse monstres. Hic iam si vltrà progrederis, inquirens quidnam per faciē Christus intellexerit, quid per vngere, quid per caput, non est quidem improbanda pia, studiosa, & sciendi indagatio, sed tota propositione intellecta in omnibus quę scriptura per se singulatim exposuit, cauenda est curiosa perscrutatio & defensio pertinax, in eo quòd pia quadam ratione inuentum fuerit. Habes autem super hac sententia Christi geminam expositionem apud Bernardum, vbi per caput intelligit aut Christum, quem nostro ieiunio vngimus, dum sic abstinemus à cibis, vt ipse in nostro ieiunio glorificetur tanquam bonus odor: aut nostram mentem, quam vngimus cùm conamur vt ipsa suauiter delectetur in Deo. Item in parabola de decem virginibus considerare oportet principium, ex quo Dominus huiuscemodi parabolam induxerit, & finem, in quem concluserit. Vnde præmiserat parabolam de seruo vigilante, ex illa docens & monens, ne nos Dominus in-D ueniat dormientes, & ponat nos cum hypocritis, illic erit fletus & stridor dentium, & continuò subiungit: Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus. Proposita autem parabola tota conclusit: Vigilate itaque, quia nescitis diem neq; horam. Non oportet igitur ex hac parabola intelligere, quòd in die iudicij virgines fatuæ, id est, reprobi Christiani, sub vlla spe salutis sunt & paraturi lampades suas, & postulaturi à sapientibus oleum, seu charitatis pinguedinem, & ituri ad emendum, & oraturi Dominũ, dicendo: Domine Domine aperi nobis. quandoquidem etiam reprobi, iuxta Pauli Apostoli doctrinam, in momento, in ictu oculi, corporibus resumptis prorsus relinquentur destituti spe veniæ: sed sufficit ex huiuscemodi parabola intelligere, in die iudicij fatuas virgines præ angustia spiritus gementes, & nullum inuenientes auxilium misericordiæ, etiam à bonis prorsus deserendas extra regnum Dei, sublata omni spe veniæ. Vnde aduentus Christi comparatur nocturno furi suffossori domus, non quòd per omnia quadret furis & Christi aduenientis similitudo, sed ad id congruat, quòd vt erque & sue

Augustinus. Matth. 6. a. Bernard. sermone 1. in capite ieiunij. De parab. x. virginibus. Matth. 25. a

fur,& Christus adest ea hora,qua non putabatur. Item parabola. Simile est regnū A
Matth.18. cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. totus scopus propter quem assumitur est, vt nos contra legem Dei peccantes, si velimus misericordiam à Deo expectare,demus & veniam conseruis in nos peccãtibus,præsertim si illi veniam ante nos procidentes petant, sicut & Deus misericors est nobis suppliciter rogantibus. Si verò in illa parabola velimus exactè singula scrutari,quid videlicet significent decem talentorum milia, cur decem milia nominentur,& non in alio numero, quæ rursus sit vxor & liberi, quæ iubentur venundari, quis conseruus debitor, & qui centum denarij, curiosa forsitan magis erit, quàm inuestigatio vtilis: cùm scire sufficiat,quòd in debito decem milium talentorum,tam magnum debitum intelligamus,quantum Deo soluere nobis impossibile est,etiam venundatis nobis, vxore,& liberis: quia nihil à se homo habet,per quod se à peccati debito redimat. In debito centum denariorum intelligitur offensa,quam fecit homo in hominem. Hęc etsi maior sit,quàm homo soluere posset homini,longa tamen est distantia,& maior: quàm est differētia decem milium talentorum & centum denariorum. Oportet ergo in omnibus parabolis considerare scopos,propter quos magister noster Christus assumpserit illas.Et hęc omnia ex sequentibus fient vtcunque apertiora. Sciendum est autem duo esse parabolarum genera. Nam ex euangelijs manifestum est,spiritum sanctū in scripturis sacris adhibere parabolas seu rerum comparationes, interdum secundùm aliquam similitudinem argumento sumpto per locum à similibus, quemadmodum volentes persuadere solent vti huiuscemodi dialecticorum regula: Sicut illud, ita & illud interdum verò ex dissimilitudine, argumento sumpto per locum à minus inesse ad magis inesse affirmando, aut à magis inesse ad minus inesse negando, secundùm has regulas: Si hoc, quanto magis & hoc: aut si non illud, quanto minus istud. Primæ generis parabolæ ex rebus corporalibus assumuntur: interdum ad persuadendum regni cœlorum valorem seu precij magnitudinem, veluti cùm dicitur regnum cœlorum esse simile thesauro: interdum verò ad declarandum eiusdem regni incrementum,vim,efficaciam & augmentum, veluti cùm dicitur esse simile grano sinapis,quod licet in principio paruum & exiguum sit quãtitate, grandis tamen est virtutis, quà crescit in arborem. Interdū verò ad intimandum eiusdem regni transmutationem in alium statum,in aliam gentem aut populum. Interdum ad declarandum in regno illo malos esse commixtos bonis. Interdum ad declarandum ipsius regis in regno illo prouidentiam,bonitatem & tolerãtiam & iustitiam. Interdum ad intimandum eiusdem regis aduentum ex improuiso esse venturum,ad ingerendum nobis vigiliæ & solicitudinis assiduæ curam. Huius primi generis primum sunt parabolæ septem, Matthæi.13. Prima parabola est de seminatore qui exijt seminare, & inter seminandum alia iuxta viam ceciderunt, & à volucribus cœli deuorata sunt: alia in terram petrosam, alia inter spinas,alia in terram bonam, & dederunt fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum. Hanc parabolam ipse Christus nobis exposuit, ex cuius interpretatione patet collationem seu comparationem in hoc cõsistere: Quemadmodum materiale semen facit fructum non in quauis terra seminatum, sed in terra bona:ita semen verbi euangelici seminatum fructum facit in hominibus,qui audiunt, intelligunt, & custodiunt illud, sed non in quibus libet fructum facit. & id quidem accidit non ex seminantis culpa,non ex seminantis malo,sed ex audientiū vitio, vtpote propter crassitudinem cordis & grauitatē aurium. Et ne arbitraremur hæc vitia naturæ esse, non voluntatis, subiungit culpam arbitrij, & dicit: Et oculos suos clauserunt. Vnde ex sermone Christi hanc parabolam interpretantis & dicentis: Omnis qui audit verbum regni,& non intelligit, venit malus & rapit

Marginalia: Parabola de rege rōnem cū seruis ponēte Matth.18. (B) — Duo parabolarum genera. (C) Diuersi fines primi generis parabolarum Matth.13.f — Eod & Luc.13. — (D) Parabola de seminante. Matth.13.

A quod seminatum est in corde eius: hic est qui secus viam seminatus est, Discimus seminatum hic bifariam dici, & hominem videlicet esse seminatum, eo quòd semen susceperit, & verbum regni seminatū esse in homine, seu in corde eius, quẽadmodum dicimus & agrum seminatum esse, & semẽ seminatum esse in agro. Secundam parabolam proposuit eis, dicens: Simile est regnum cœlorum homini, qui seminat bonum semen in agro suo. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus homo & superseminauit zizania in medio tritici, & reliqua. Hanc quoque parabolã & ipse Dominus aperire dignatus est, & intentionẽ propter quã assumpserit intimare, argumēto sumpto à similibus, ita concludens: Sicut ergo (inquit) colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi, mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem mittet in caminum ignis. acsi dicat: Sicut homo, qui se- Parabola de zizania. Matth.13.f

B minat bonum semen in agro, permittit zizania ab inimico seminata crescere, vsq; ad messem, ne in eradicandis zizanijs triticum cōculcetur, & in messe iubet messoribus congregari triticum in horreum, zizania verò alligari in fasciculos comburendos. Sic & regnum cœlorum secundū eum, qui regit, est Christus filius hominis, qui bonum semen, id est, filios cœlestis regni, apostolos & iustos seminans in mundo, permittit filios nequitiæ à diabolo superseminatos in medio tritici, id est. in societate Christianorum crescere vsq; ad messem, id est, consummationem seculi, ne in eijciendis iniquis Christianis boni Christiani aut turbentur, aut ruinam patiantur. In consummatione seculi colliguntur impij comburendi in caminum ignis. Vides argumentum sumi à similibus. Tale quid accidit & in duabus parabolis sequentibus, vt: Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod minimum omnibus oleribus accipiens homo seminat in agro suo. Item: Simile est re- Parab. de sinapi & fermento Ibidem

C num cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in satis farinæ tribus. acsi dicat: Sicut granum sinapis minimum in omnibus seminibus, seminatum in terra crescit, fitque arbor magna in cuius ramis habitent volucres cœli: Ita & regnum cœlorum tam secundū eum, qui regit, scilicet Christum crucifixum quàm secundùm societatem seu ecclesiam, quæ regitur, & secundùm fidem seu doctrinam euangelij, per quam regitur, in principio modicum, paruum, atque in mundo contemptibile, creuit in arborem magnam, extendens propagines seu palmites suos in omnes gentes, ita vt volucres cœli, id est, sancti, per vniuersum orbem pennis virtutum volantes in cœlum habitent in eo, adhærentes societati apostolorum, & doctrinæ seu professioni fidei illorū. Sic & apud Danielem lapis in initio humilis & paruus, præcisus de monte sine manibus id est, sine virili opere conceptus, creuit & factus est mons magnus, & impleuit vniuersam faciem terrę. Item Danie.2.a

D quemadmodum fermentum transmutat in sui virtutem tria farinæ sata, id est, magnam farinæ conspersionem. Sic & regnum cœlorum, siue intelligatur secūdùm eum, qui regit, id est, Christum, siue secundùm ecclesiam apostolicam, quæ regitur: siue secundùm euangelij doctrinã, qua regitur, transformauit in sui virtutem totum mundum, id est, homines ex omnibus locis mundi ac regionibus, cùm iam olim Christi professio, & apostolorum ecclesia, & euāgelij fides creuerit per vniuersam terram. In similem modū assumuntur & reliquæ tres parabolæ, vt Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro. Iterum: Simile est regnum cœlorum homini negociatori, quærenti bonas margaritas. Rursus: Simile est regnū cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere pisciū congreganti. De his, in quantum similia sunt, ducitur intellectus in notitiam alicuius mysterij de regno cœlorum. Quemadmodum est thesaurus in agro absconditus, quem si quis fortè inuenerit, occultum seruat, diligēter custodiens ne perdat: & gaudens vendit vniuersa quæ habet, conflatoque omnium possessionum suarum precio, abit ad illius Matth.13.f Parabola de thesauro abscondito.

fundi

fundi dominum, emens agrum illum, in quo iam nouit latere thesaurum. Sic & in agro absconditum dicitur esse regnum cœlorum, siue ipsum intelligatur sanctorum ac cœlestium ciuium rex Christus, velatus fragili carne, siue societas ipsa id est, ecclesia, secundùm interiorem vitam abscondita in Christo Iesu: siue cœlestium sacramentorum sapientia, sub vmbris atque velamine legis & prophetarum latens. Hunc agrum si quispiam inuenerit, hoc est, rectè intellexerit, incipiés credere illic veram esse sapientiam, quæ ducit ad vitam perpetuam, gratulanter & veraciter domino dicet: Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti. venditisque vniuersis quæ habet, hoc est, renunciatis omnibus quæ possidet, emit agrum illum, id est, vel Christum, vel ecclesiam eius, vel scripturas legis & prophetarum, vt exoneratis secularibus negotijs intendere possit verbo Dei, certò sciens animum non posse terrenis simul, & cœlestibus diuitijs occupari. Quemadmodum negociator delectatur bonis margaritis, vbi inuenerit vnam valde bonam, quam nouerit omnium margaritarum & possesionum suarum superare precium, ilico venditis omnibus mercatur illam. Sic & regnum cœlorum, id est, ecclesia sanctorũ Iudæorum ante Christi aduentum delectabatur bonis sapientum doctrinis, eruditionibus legis ac prophetarum: vbi autem inuenit vnam sapientiam Christum, plenum gratiæ & veritatis, & scientiæ legis, & prophetarum complementum, renunciat omnibus, & suæ voluntati, & suis quæ possidet, & ceremonijs legis, vt vnica hac sapientia, in qua omnis inuenitur scientia, libero & expedito animo frui valeat, certò sciens illam, quamlibet in hoc mundo exiguam & contemptam, valere omnes diuitias. Homo iste negociator, intelligitur sanctus Iudæorum populus, expectans Christum Dominum. Neque oportet in negotiatore intelligere Christum, nam in scripturis sacris ecclesia plerunque intimatur vt vna quædam persona. Rursus quemadmodum sagena iacta in mare congregat omnis generis pisces, bonos inquam & malos, quos commixtos tolerant piscatores, donec impleatur sagena, quam cùm fuerit impleta ad littus pertrahentes, segregant bonos in vasa sua, malos verò & inutiles reijciunt. Sic & regnum cœlorum seu ecclesia Christi, iacta in mare huius seculi complectitur omne genus hominum vsque ad littus, id est, vsq; in diem iudicij, tolerans malos seu iniustos simul & iustos donec impleatur numerus electorũ. Si quis verò in huiuscemodi parabolis, quas ipse saluator per se non exposuit, aliud sese inuenisse dixerit, putans nominibus thesauri & negociatoris, & margaritæ aliud quàm diximus significari, non est improbandus, modò sententias doctrinæ coaptet euangelicæ. Eiusdem generis est parabola apud Matthæũ, in superioribus recitata, qua dicitur, simile esse regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Ex rebus prophanis sumpta similitudine, ad spiritualem intellectum transit. Sic pater meus cœlestis faciet (inquit) vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris. Et stat in hoc similitudo: Quemadmodum rex huius seculi miseretur plerunque serui sui suppliciter rogantis. Vbi autem viderit eundem seruum erga conseruum suum inexorabilem, & non prestare vllam misericordiam, implacabiliter iratus tradit ipsum seruum, cui debitum remiserat, tortoribus, donec soluat vniuersum debitum. Sic regnum cœlorum intellectum secũdùm eum, qui regit, id est, pater noster cœlestis, nobis, quibus peccata remisit facturus est, si non remiserimus fratribus in nos peccantibus. Hac intentione intellecta, poterit quisque sacræ theologiæ studiosus, ad instructionem morum & fidei accommodare cæteras parabolæ eiusdem partes, & piè interpretari, quis rex, qui serui, & quid sit incipere rationem ponere cum seruo, quis debitor, quę decem milia talentorum, quæ vxor, & qui filij, quæ sint omnia, quæ rex vendi præcipit, vt reddatur debitum. Quid est eum, qui acceperat indulgentiã decem milium talentorum egredi, quis

Marginal notes: A (beside "fundi dominum"); B (beside "modum negociator"); Parabola de sagena. Matth. 13 f; C (beside "quædam persona"); Parab. de rege rationem ponere cum seruis; D (beside "phanis sumpta").

A quis conseruus, quid debitum centum denariorum, qui centum denarij, quid sit suffocare & dicere: redde quod debes, & qui conserui videntes ac contristati, & domino nunciantes omnia, quæ facta erant, qui tortores. Eiusdem generis est parabola. Simile est regnum cœlorum patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam, vbi regnum cœlorum intelligitur comparatum secundùm eum, qui regnat, & Ita similitudo accipitur hoc pacto: Quemadmodum paterfamilias bonitate sua aut liberalitate, adueniente vespera potest etiam nouissimo operario, qui circa vndecimam venerat, dare denarium sicut primo, qui mane venerat conductus denario. Neque enim fit primo iniuria, si fiat alteri gratia. Sic regnum cœlorum, quod secundùm eum, qui regit est Deus, adueniente vespera, id est, aut tempore aduentus mediatoris in carnem, aut consummatione seculi plerosq; nouissimos, id est, sero ad ecclesiam venientes, in gratijs & præ-

B mijs æquat his, qui primi venerunt. Quemadmodum ergo illic scilicet in rebus prophanis multi nouissimi sunt sicut primi, & primi sunt sicut nouissimi, quia primis recipientibus quod sibi debetur, non fit iniuria per id, quòd nouissimis hoc est, sero venientibus fit gratia. Sic in vespera consummationis seculi, idem æternæ vitæ denarius datur tam sero, quàm mane in vineam, id est, in ecclesiam Christi venientibus. Sic & Matthæi vicesimo primo: Aliam parabolam, inquit Christus, audite: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Agricolæ autem, apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium lapidauerunt. Iterum misit alios seruos, & illis fecerunt similiter, Nouissimè misit & filium, quem videntes dixerunt:

C Hic est hæres, venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius, & apprehensum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Hæc parabola sic scribis & pharisæis proposita, interrogauit illos: Cùm ergo venerit dominus vineæ quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos malè perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nunquam legistis, Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Ideo dico vobis quòd auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Varijs similitudinibus diuersisque figuris rei eædem contexuntur. Quos in superiori parabola operarios & vinitores appellabat, in hac nunc agricolas, nunc ædificatores seu cementarios vocat, consideratione habita ad ecclesiam, quæ nunc vinea, nunc ager Domini, nunc domus Dei appellatur: in hac parabola argumento sumpto à

D simili, ex ipsorum pharisæorũ & scribarũ responsione conclusit Christus, regnum Dei insta ratione auferendum esse à Iudæis, qui inutiles serui & infideles domino suo extiterant, & transferendum esse in alium populum, scilicet in gentes, quæ faciant fructum eius, & manifesta est similitudo, siue regnum Dei intelligatur, secundùm id quod regnat, vt est Christus, siue secundùm id supra quod Christus regnat, vt est ecclesia, siue secundùm actum, id est, regnationem, quæ est in cordibus hominum per Christum regem, siue secundùm id, per quod regnat, vt est scripturarum intelligentia. Omnia enim hæc iusta ratione parabola ista indicat esse ablata à Iudæorum synagoga, iusta in quam ratione, dum palàm ostendit Dei prouidentiam secundùm temporis successionem illis affuisse, & ab ipso quod ad salutem eorum pertinet non esse prætermissum. Eos autem inaudita nequitia & crudelitate hac Dei clementia contumaciter fuisse abusos. Sic & in parabola Matth. 22. Simile est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio, mittens seruos suos vocare ad nuptias, illi autem neglexerunt, &c. Per similitudinem subindicat, Iudæos

Parab. de patrefamil opera rios cóductis Matth. 20. a

De patrefam. plantáte vineã Matth. 21. d

Psalm. 117. d

De rege, qui fecit nuptias filio, Matt. 22. a

Iudæos ratione iusta propter inobedientiam, propter homicidia & atrocia scelera perdendos, & excludendos à nuptijs: gentes verò assumēdas, sed & inter has esse nonnullas, quę sint eijciendæ, & in ignem mittendæ, veluti quæ fuerunt inuentæ non habere vestem nuptialem, id est, candorem cœlestis habitus, seu gratiam sancti spiritus, qui est charitas erga Deum & proximum. Nisi enim quis puram habuerit vitam, indutus viscera miserationum, hoc est, fraternitatem, benignitatem nihil ei proderit nuda fides. Hic autem sciendum est, quòd hæc parabola est alia ab ea, quam recitat Lucas, qua dicitur: Homo quidam fecit cœnam magnam, & misit seruos suos hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent. Nam hic apud Lucam per cœnam intelligitur æternum & vltimum conuiuiū, intra quod si quis semel fuerit ingressus, nunquàm eijcitur. In superiori autem parabola, per nuptias intelligitur præsens ecclesia Christo sociata, ex Iudæis gentibusq; collecta. Eiusdē generis est parabola, quæ assumitur Matth. 25. Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ acceptis lampadibus suis exierunt obuiam sponso & sponsæ, & reliqua, Vbi in decem virginibus intelligitur ecclesia, quæ cōplectitur tam malos, quàm bonos Christianos, per fidei sacramentum vni viro Christo desponsatos, qui acceptis lampadibus, hoc est, visibilibus fidei tum sacramentis, tum operibus externis, in vasis, id est, in corporibus suis professione quadam, exeunt de mundo in occursum sponsæ, id est, ecclesiæ sanctorum venturæ ad iudicium vna cum sponso Christo, quo tardante suum iudicium somno mortis dormierunt omnes: sed prudentes, qui sibi de oleo charitatis in Deum & proximum in vasis suis prouiderant, vnà cum lampadibus de somno mortis excitatæ, sub aduentū Christi paratę, ingrediuntur ad nuptias cœlestis gaudij, vbi in sempiternum fruantur suo sponso Christo, vna cum sponsa, quæ est cœlestis societatis exercitus. Fatuæ autem expergefactæ, tunc de somno mortis suscitatæ, sentientes se oleo indigere præ angustia spiritus consternatę, desiderabunt quidem liberationis auxilia, destitutę tamen omni spe obtinendi, certò videntes iam transijsse benefaciendi tempus, perpetuò excluduntur à nuptijs. Similis generis est parabola, quam assumpsit saluator contra Simonem quendam Pharisæum, qui despiciebat non solùm pœnitentem mulierem peccatricem, sed etiam reprehendebat Dominum eam suscipientem. Est autem hæc parabola de fœneratore, cui duo erant debitores, & cùm donasset debitum vtrisque, plus est ab eo dilectus cui plus donauit. Ex qua cōcluditur Mariam plus dilexisse Christum, per quem nouerat plura sibi remissa esse peccata: cui autem minus remittitur, minus diligit. Sic & secundùm similitudinem sunt parabolę de homine habente centum oues, & de muliere habente decem drachmas, & de homine habente duos filios, Item duæ similitudines quę adhibentur in fine capituli Lucæ. 14. Vna de eo, qui proponit ædificare turrim: altera de rege, qui vult ire ad bellum: ad hoc pertinet, vt quisque volens esse discipulus Christi, militare Christo. & templum sanctum ędificare suo Christo priusquam accipiat hanc militiam, hanc disciplinam, supputet vires animi sui, ne ad obiectam occasionem deficiat ab incœpto. Deficiet autem nisi priusquam profiteatur, renunciet omnibus, quæ possidet, & odiat patrem suum & matrem, id est, & in se, & in suis parentibus & cognatis contemnat humanum affectum, quo cum impedimento futurę vitę pręsens vita delectat, ne in illius confusionem dicant transeuntes: hic homo cœpit ędificare, & non potest perficere. cœpit in vita euangelica militare Christo, & non potuit vsque in finem perseuerare. Et similis generis parabolę fieri possunt ex prophetarum & psalmorum metaphoris, veluti cùm apostolorum prædicatio significatur in sonitu & eleuatione seu impetu fluminum, quibus fremunt maria, conturbantur montes confringuntur cedri, lætificatur ciuitas. Sicut enim aquæ dum plurima confusione turbarę deijciuntur in maris

Marginalia: Luc. 14. d — Parabola de 10. virginibus Matth. 25. a — Parab. de duobus debitoribus. Luc. 7. g — De Parabolis, Lucæ. 15. Luc. 14. de volente turrim ædificare. — A, B, C, D

A in maris viscera, grandem reddunt sonitum, deijciuntque montes & arbores: sic grandisona Apostolorum prædicatione gentes conturbatæ intremuerunt.

Hactenus de parabolarum, quibus adhibentur similia, ad insinuandum euangelicæ veritatis mysteria seu officia. Aliæ verò sunt parabolæ, in quibus talia quædam insinuantur, non secundùm similitudinem, sed per similitudinem, ex qua cognoscere possumus, quid sit in re dissimili. Quemadmodum Christus docens, quòd ad resistendum hostibus, & superandum inimicos oportet nos semper orare, & non deficere, de iniquo iudice sumpsit parabolam, qui etsi neque timeret Deum, neque revereretur hominem, tamen importunitate quadam impulsus, tandem cessit assiduis eiusdem viduæ interpellationibus, ne sibi ab illa tædium fieret: ne veniens (inquit) suggillet me. In hac parabola iniquus iudex, nec Deum, nec hominem timens, nullatenus personam Dei gerit, sed per ipsum
B coniici potest, quantum Deus iustus & bonus curet deprecantes, cùm nec homo potest contemnere eos, qui illum assiduis precibus tundunt. tanquàm diceret: Si apud iniquum iudicem vsque ad effectum implendi desiderij valuerat perseuerantia viduæ deprecantis, quanto certiores esse debemus, apud Deum fontem iustitiæ & misericordiæ valere orationem Ecclesiæ in tribulatione suppliciter & perseuerantes deprecantis. Eiusdem generis est parabola Lucæ. 11. ad quem venitur media nocte, vt mutuet tres panes. comparatio est a minori. Si enim amicus homo surgit de cubili, & dat non propter amicitiam, sed molestia & tædio compulsus, quanto magis petentibus dedit bona Deus, qui diligens nos filios suos vt petamus hortatur. Talis est & parabola de villico, qui vt iniquus dissipator bonorum, eiectus à dispensatione laudabatur à Domino, non de fraude, sed de prouidentia, quòd prospexerit sibi in futurum, dum falsatis chirographis relaxa-
C uit singulis debitoribus quantum sibi commodum visum fuerat. Laudauit Dominus (inquit scriptura) villicum iniquitatis, quòd prudenter fecisset, quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Ex hac similitudine conclusit saluator. Et ego dico vobis, facite ergo vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula. Mammona iniquitatis, seu opes nequitiæ dicuntur, quas cùm Dominus dedit ad impendia necessitatis fratrum, ac conseruorum nostrorum, nos tenemus nobis. Quod Hebræi iuxta linguam Syriacam vocant mammona, Latinè appellatur diuitiæ, vt inquit Augustinus. Atque hinc magis sunt opes iniquitatis, si illas faciamus nobis diuitias, in ipsis constituentes nobis spem atque copiam nostræ beatitudinis. In hac ergo parabola, villicus in eo, quòd falsatis chirographis, fecit sibi amicos de bonis domini sui, personas iustorum non gerit. Non enim iusti domino suo, aut
D proximo in aliquo faciunt fraudem, vt de ipsa fraude eleemosynam faciant. Proinde econtrariò dicuntur huiuscemodi parabolæ, vt intelligamus, si laudari potuit is, qui domino suo fraudem faciens, in futurum sibi prouiderit, quanto magis à Domino Deo, qui nullum damnum sustinere potest, & pronus est in clementiam, laudari merebitur quisquis secundùm illius præcepta sibi amicos faciat de diuitijs sibi creditis? Tales igitur sunt parabolæ, quæ probant secundùm huiuscemodi principia: Si illud, quanto magis istud. Aut, si non illud, quanto minus istud. Et talibus principijs innituntur ea, quæ in nouissima parabola saluator continuò subiecit: Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? Acsi dicat: Quisquis in rebus sibi à Domino creditis dispensandis est tantæ fidelitatis ac solicitudinis, vt etiam in his quæ modica sunt & parui precij, sit solicitus & fidelis domino suo, is magis erit solicitus

De altero parabolarum genere.

Parabola de iniquo iudice Luc. 18. a

De petête tres panes. Luc. 11. b

De villico iniquo. Luc. 16. a

August. de sermone Do. in monte lib. 2. & quæst. Euang. lib. 2. cap. 34.

Qui fidelis est in minimo, & cæt. Luc. 16.

citus & fidelis domino suo in rebus maioris ponderis. Rursus, quisquis tam iniquus est, vt etiam in rebus parui precij, ex parua videlicet vndecunque nacta occasione, aut ex modica tentatione fit infidelis domino suo, is & multò magis infidelis erit in rebus magni precij. Qui pro re vili & parui precij vult praeterire iustitiam, & legem Dei transgredi, is multò magis idipsum pro rebus magni precij facturus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod vestrum est, quis credet vobis? Hoc est: Si in vilibus vanisq; diuitijs, quas Dominus inaequaliter dispensat, in eisdem constituens alios abundantiores ad impendia necessitatis fratrum, fuistis non fideles dispensatores, sed auari detentores, quonam pacto constituemini dispensatores in veris & preciosis bonis. Etsi in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? Hoc est: Si in re transitoria, quam vobiscum ferre non potestis, non fuistis fideles, quis dabit vobis id, quod verè vestrum est, quod & vobiscum possit esse perpetuum. Experimur quidem plerosque, qui paruis in rebus fidem seruant, tenentes iustitiae normam, qui tamen pro magnis lucris & commodis violant & fidem, & iusiurandum, quemadmodum de pharisaeis ait Saluator: Liquantes culicem, camelum autem glutientes, hoc est, obseruantes minima, contemnentes maiora. Sed haec nihil contra sententias Christi, quippe qui loquitur de fideli & iniquo, quatenus vt tales operantur, hoc est, quatenus operantur secundùm affectionem aut fidelitatis, aut iniquitatis. Vnde bonus & iustus homo, ex virtute iustitiae disponitur ad vigilandum magis in rebus magni precij, quàm in rebus vilioribus & minutis, quae quasi pro nihilo reputantur. Attamen si virtus iustitiae in eo fit tanta, vt faciat animum eius vigilare, & custodire iustitiae normam in rebus paruis, multo amplius disponitur ad vigilandum in rebus magni precij. Potest tamen fidelis & iustus secundùm arbitrij libertatem transgredi tam in paruis, quàm in magnis, quemadmodũ ait de illo scriptura: Qui potuit transgredi, & non est transgressus.

(Margin: A; B, beside "verè vestrum est"; Matth.23.c, beside "tamen pro magnis lucris"; C, beside "iustus secundùm arbitrij")

Ex supradictis igitur manifestum est, quòd regnum coelorum, cùm dicitur esse simile huic, aut illi, non oportet ex hoc intelligere similitudinem sumptam in omnibus suis partibus conuenire mysterijs regni coelorum, cui adhibetur, cùm sufficiat similitudinem esse in ea regni coelorum parte, aut conditione, propter quam declarandam erat assumpta. Hoc patet primùm in parabola de decem virginibus, & in parabola de duobus filijs, & in parabola de patrefamilias, qui conduxit operarios in vineam suam. Manifestum est, quòd haec nouissima parabola non in omnibus partibus conuenit, siue exponatur de vespera, id est, de fine mundi, quemadmodum interpretatur Chrysostomus, Gregorius, Rabanus, & caeteri antiquiores: siue vt Nicolaus de Lyra, & alij quidam, de vespera, id est, de tempore sub gratia primi aduentus Christi distribuentis gentibus gratiam euangelicam parem Iudaeis, qui sub onere & aestu legis diu laborauerant.

(Margin: Eccle.13.b; Qua tenus cõparatio in parabolis respondere debet.; D, beside "pore sub gratia")

Hactenus de parabolis, quas Dominus noster Christus diuersas proposuit populo Iudaeorum, vt iuxta vulnerum varietates, sit & medicina diuersa. Quemadmodum diuersus est hominum stomachus, alij amaris, alij dulcibus, alij austerioribus, alij lenibus delectantur cibis: Ita & varius est hominum animus, alij duris comminationibus, alij consolationibus, alij correptionibus indigent, & secundùm varios hominum animos, varias proposuit Christus parabolas, ex rebus corporalibus & visibilibus sumendo similitudines, quibus vel timore, vel amore moueatur animus super rebus spiritualibus.

Sequitur

A *Sequitur caput quintum, de obscuritatibus, quæ contingunt in sacris literis propter mutationem temporum, personarum, & numerorũ, sub eodem sententiarum contextu.*

QVemadmodum olim docuit veneranda patrum antiquitas, sa-
cræ theologiæ studiosus ad intelligendum scripturas, conside-
rare debet non solũ quid dicatur, sed & eum à quo, & ad quem,
vel de quo dicatur, pro quo tempore, & quo affectu, vel qua
occasione. Primùm autem frequẽs mutatio temporum in scri- Transitus de tempore in tempus.
pturis reperta, non nihil difficultatis ingerit. Nam hæc est con-
suetudo in omnibus scripturis propheticis, sub eadem scripturarum cohærentia
facere transitum de verbis pręteriti temporis ad verba pręsentis temporis, aut fu-
turi temporis & econtrariò. Nam quæ spiritu prophetico pronunciantur futura,
B illa iam in pręsentia & prædestinatione diuina sunt pręsentia, adeoq; certa, tanquã
iam transierint in præterita. Neq; enim est vlla temporis differentia in diuinitate,
quæ est vnica, fixa, stabilis, & vniformis ęternitas immota, atq; ęterna visione con-
spiciens in omnium temporum vicissitudinem. Sic Christus nondum incarnatus
apud Isaiam loquitur per verba præteriti tẽporis de rebus quæ tunc futura erant:
Dedi (inquit) caput meum percutientibus, genas meas vellentibus, & faciem Isaiæ.50 c
meam non auerti à conspuentibus in me. Rursus in Psalmis ad patrem ait: Do- Psalm. 2.a
mine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? Et propheta: Quare fremuerunt Psalm.3.a
gentes, & populi meditati sunt inania. Vbi propheta non rem tunc gestam, sed
futuram voluit intimare. Vnde & posteà in eodem Psalmo ex præterito in futu-
rum transijt: Postula à me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam, reges eos in vir-
ga ferrea. In Psalmo. 96. Propheta de regno Christi tunc futuri loquens, transit
C ex verbo præteriti temporis in futurum, & denuò in præteritum reuertitur: Do-
minus regnauit, exultet (inquit) terra. Et infrà: Ignis ante ipsum præcedet, & in-
flammabit in circuitu inimicos eius. Et rursus in præteritum transijt: Alluxerunt
fulgura eius orbi terræ, vidit & commota est terra. Montes sicut cera fluxerunt à
facie Domini. Annunciauerunt cœli iustitiam eius. Talis temporum mutatio re-
peritur & frequens in cæteris Psalmis. Item in prophetis. Isaiæ 9. de eo quod fu-
turum erat, primum per tempus præteritum dixit: Primo tempore alleuiata est Isaiæ.9.a
terra Zabulon, & cæt. Populus gentium, qui habitabat in tenebris vidit lucem
magnam. Multiplicasti gentem, & non magnificasti lætitiam. Hinc in futurum
transiens subdit: Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant Eodem.
victores capta præda, quando diuidunt spolia. Ex his rursus in præteritum transit:
Iugum enim oneris eius & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius supe-
D rasti, sicut in die Madian, & cæt. Paruulus enim natus est nobis, & factus est prin-
cipatus super humerum eius. Hinc rursus in futurum transit: Et vocabitur no-
men eius admirabilis, multiplicabitur eius imperium. Item in capite Isaiæ. 60.
de præterito in futurum transit, & rursus ex futuro in præteritum tempus reuer-
titur: Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini Isaiæ.60.a
super te orta est. Huc vsq; per præteriti temporis verba loquitur, pòst sequitur &b
futurum tempus: quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos, super te
autem orietur Dominus, & ambulabũt gentes in lumine tuo. In Cantico Abacuc
prophetæ vide quoties mutata sunt tempora. Per futurum tempus præmisit: Abacuc.3.a
Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan, continuò ad præteritum
transit: Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Et rursus ad futu-
rum tempus reuertitur: Splendor eius vt lux erit, & cornua in manibus eius. An-
te faciem eius ibit mors, egredietur diabolus ante pedes eius. Hinc mox ad præ-
teritum transit: Stetit (inquit) & mensus est terram, aspexit & dissoluit gentes.

Deinde futuro tempore vtitur: *Suscitans suscitabis arcum tuum*, & fluuios scindes terræ, & repentè incipit rem agere verbis præteriti temporis: Viderunt te aquæ, & doluerunt montes, gurges aquarum transijt. Posteà denuo ad futurum reuertitur: In luce sagittarum tuarum ibunt, in fremitu conculcabis terram, in stupore obstupefacies gentes. Hinc iterum ad præteritum transijt: Egressus (inquit) es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Ex huiuscemodi temporum mutatione turbabitur lectoris animus, aliorsumque rapietur intellectus, nisi in rebus illis propheticè enunciatis, intelligat verba tanquam pronunciata sub eadem temporis differentia, & concipiat ea, quæ per verba præteriti temporis pronunciantur, tanquam dicta per futuri temporis verba. Minus turbabitur lector, si in Psalm. 96. accipiat tanquam pronunciatum sub verbis futuri temporis, hoc pacto: Dominus regnabit exultet terra. Ignis ante ipsum præcedet. Alucebunt fulgura orbi terræ, videbit, & commouebitur terra. Montes sicut cera fluent à facie eius, & annunciabunt cœli iustitiam eius. Sic & in reliquis quoque scripturæ locis. Sed dices: Nunquid putandi sunt prophetæ tempora sic variare casu, & absque vllius rationis intuitu? Huius ratio etsi non omnino & ad liquidum nobis pateat, dulce tamen & iucundum est nobis aliquid inde persentire. Quàmuis enim verum sit, quòd propheticus sermo propter certitudinem prophetiæ tempore præterito vtatur pro futuro, sunt tamen viri non paruæ autoritatis scripturarum expositores, qui etiam aliam rationem quandam assignarunt, dicentes quòd sermo propheticus, dum verbis præteritis vtitur, regulariter explicat ea, quæ certo quodam tempore ita futura erant, vt postea fieri desinerent. Ea verò quæ sic futura erant, vt vsque in consummationem seculi non desinerent, enunciat per verba futuri temporis. Certo quodam & breui tempore futura erant ea, quæ Christus passus est in carne sua mortali, idcirco præterito tempore dixit: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. hoc semel completum est. Quòd autem sic futurum erat, vt fieri non desineret, consequenter per futurum dixit: Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Edent pauperes & saturabuntur, adorabunt in conspectu eius omnes familiæ gentiũ. quàmuis & hæc regula non in omnibus scripturis propheticis videatur obseruari. Nam in operibus Christi semel in carne illius factis Isaias propheta olim transijt de præterito in futurũ, cùm dixisset: Verè languores nostros ipse portauit, oblatus est, quia ipse voluit. tandem in eisdem operibus manens transit ad futurum: *Sicut ouis ad occisionem ducetur*, &c. Nihilominus & hic sciendum est, quòd etsi secundùm morem locutionis scripturæ sacræ Christus dicatur facere & pati ea quæ facit & patitur in membris corporis sui, quod est Ecclesia. Nam quæ semel est passus in carne sua, ea & vsq; in consummationem seculi patitur in membris suis, quemadmodũ ipse ad reprobos dicturus est in iudicio: Esuriui, & non dedistis mihi manducare. Ad electos autem: Esuriui, & dedistis mihi manducare. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et ad Paulum: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Attamen ea quæ ipse in carne sua pro peccatis nostris egit, cuiuscemodi sunt, portare peccata nostra, & infirmitates nostras, & precium soluere Deo patri pro peccatis totius mundi, emere nos, & redimere nos, solùm conueniunt ipsi, quia non hæc egit, nisi in corpore suo mortali. Neque in martyribus emit & redimit nos quotidie à peccatis, quemadmodum in martyribus legitur persecutionem pati. Ex his ergo consideratis, possumus probabiliter conijcere, prophetas non absque ratione futura intimasse per verba præteriti, quædam verò per verba futuri temporis. Sed de hoc hactenus: ad mutationem temporum redeamus. Isaiæ primo sub eodem sententiarum contextu de præterito in tempus præsens & futurum transijt: Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem

Margin notes: Transitus temporum quomodo sit accipiendus. — Ratio transitus temporũ apud prophetas. — Psalm. 21 b — Isaiæ. 53. b — Matth. 25. d — Acto. 9. a — A — B — C — D

A autem spreuerunt me, dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctũ Israel, à planta pedis vsq; ad verticem non est in eo sanitas. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succensæ sunt igni, & regionem vestram alieni coram vobis deuorant. Isaias propheta dum ista super Hierusalem diceret, nondum erat deserta Hierusalem, nondum alieni deuorabant regionem illam, sed per illa præteriti temporis quod futurum erat intimauit. Vnde & mox ad futurũ tempus transit: Et desolabitur terra vestra, inquit, sicut in vastitate hostili, & derelinquetur filia Syon vt vmbraculum in vinea. Deinde paucis interpositis rursum transit ad verba præsentis & præteriti temporis, tanquam loqueretur ad solam plebem sui temporis: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorræ similes essemus. Audite verbum Domini principes Sodomorũ, quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum, holocausta arietum, adipem pin-

B guium nolui. Cùm veneritis ante conspectũ meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Ne offeratis vltrà sacrificium frustra, incensum abominatio est mihi. Neomeniam & sabbatum, & festiuitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri, calendas vestras & solennitates vestras odit anima mea, & cùm multiplicaueritis orationes vestras non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine sunt plenæ, lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum. Isaias ergo dum in hoc 1. capite loquitur per verba præsentis & præteriti temporis de malis super Iudam & Hierusalem, intelligitur non quòd hæc illis Isaiæ temporibus prorsus fuerunt completa: ipse enim huiuscemodi sententijs præteriti temporis non solam rerũ tunc præsentium gestarum historiam, sed visionem, id est, prophetiam rerũ tunc futurarum voluit intimare, quemadmodum & ipse in præfatione eiusdem libri testatur: Visio Isaię prophetę, quam vidit super Iudam & Hierusalem. Vnde quod

C ait ibidem: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ad tempus sub Christo (inquit Hieronymus) tunc futuro, est referendum, quod & testimonio probatur Pauli ad Romanos citantis hanc scripturam, tanquam propheticam sub Apostolis completam: Et sicut prædixit (inquit Apostolus) Isaias: Nisi Dominus reliquisset nobis semẽ. Ex quo ostenditur (inquit Hieronymus) quòd superiora, quæ scilicet Isaias in eodem capite primo, contra Iudam & Hierusalem est comminatus, non esse referenda ad tempus Babyloniæ captiuitatis, sed ad vltimam Romanorum, quando in Apostolis & paucis credentibus ex populo Iudæorum salutæ factæ sunt reliquiæ, & vna die crediderũt tria milia, altera verò milia quinque. Proinde Deus cùm in medio eiusdem capitis per verba præsentis & præteriti temporis dicit se noluisse holocausta eorum, & se abominatum esse incensum, & odisse calendas & solennitates, pronunciare videtur testamentum nouum, sub

Hieronymus. Rom. 9.

D quo iam illa sacrificia vetera cessarunt, cùm iam manus Iudęorum sunt plenę sanguine Christi crucifixi in sacrificijs illic designati. Quò fit, vt quod per verbum præsentis temporis ad illos loquitur: Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. coaptandum sit ad ea, quæ tempore Christi tunc erant futura. Sic & sub Christo iam passo futurum erat, quod sequitur ibidem per verba præteriti & præsentis temporis: quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij. Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua, principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera. Hæc omnia non ad Isaiæ tempora sunt referenda, tanquam sub illis homicidæ habitassent in ciuitate illa, sed ad tempora post Christum in ciuitate illa occisum. Proinde eadem sunt, quæ Deus pro vno tempore & diligit, & fieri vult: pro alio tempore odit. Siquidem sacrificia illa diligit, quæ fieri iubet: odit verò cùm fieri vetat. Vnde in Exodo, Leuitico, & Deuteronomio, huiuscemodi sacrificium vocatur odor suauissimus Domino, ac suauissimi odoris holocaustum.

Isaie. 1.

Quomodo præcepta vet. leg. dicuntur non bona. Ezech.20.d Hieron. super 20.cap. Ezech

Quod autem dicit Deus Ezech.20. Dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent. Respondet Hieronymus bifariam: Primùm præcepta illa erant non bona, sed non inde consequens est præcepta fuisse mala: non enim statim sequitur, vt quod bonum non est, fit malum. Deinde præcepta illa erant non bona, non simpliciter in se, sed ipsis Iudæis prauis, & in nationes dispersis, non valentibus seruare illa. Insuper & huiuscemodi præcepta erant nō bona eis, scilicet transgressoribus, qui puniendi erant grauius post agnitam Domini voluntatem. Cæterùm præcepta illa de primogenitis alijsq; animalibus offerendis, erant non bona ipsis offerentibus illa idolis suis, quæ Deo debebantur, vt patet ex his quę sequuntur ibidē in textu. Vnde Deus hostias ac victimas in veteri lege exigebat non principaliter propter ipsas, tanquam illæ in se aut aliquam iustitiæ rationem, aut vtilitatem cōtinerent, sed tanquam protestationes quasdam & excitationes interioris fidei de Christo tunc futuro, & pro nobis immolando, vt his tanquam vmbris & figuris populus ille transiret, & duceretur ad offerendum veras hostias corda sua, non idolis, sed Domino in holocausta incensa igni charitatis Dei & proximi. A B

Quatenus sacrificia veteris legis Deo placebant.

Postremùm ad sciendum qua ratione præcepta illa ceremonialia legis Moysi erant non bona, potest & hoc etiam (inquit Hiero.) dici, quòd filij Isael in deserto ante offensam vitulumq; aureum acceperant decalogum tantùm: post idololatriā verò & blasphemiam supra decalogum receperunt istas multiplices ceremonias, vt Deo potius offerrent victimas, quas dæmonibus parati erant offerre, & in comparatione leuius fieret, quod non erat per se bonum, & nequaquàm malum, quia Deo offerebatur, & tamen non bonum, quia boni authorem offenderant. Ex lege Moysi discimus, quòd de holocaustis sacrificijsq; offerendis non præceperat Deus plebi, cùm daret in monte legem decalogi, quemadmodum & ipse testatur per os Ieremiæ: Non sum (inquit) locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti de verbo holocaustomatū & victimarum. Ex quibus (inquit Hieronymus) manifestè intelligitur, quòd primùm dederit decalogum in tabulis lapideis, scriptū digito Dei, & post offensam idololatriæ, caputq; vituli posteà iusserit sibi magis fieri, quàm dæmonibus. Hactenus pro intellectu eius, quod dicit Deus apud Ezechielem: Dedi eis pręcepta non bona. Iam ad id vnde digressi sumus, ad ipsam scilicet mutationem temporum, quæ in scripturis sacris frequens est, redeuntes dicimus verbum Dei, apud Isaiam prophetam loquentis per verba præteriti aut præsentis temporis: Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, incensum abominatio est mihi. coaptanda esse nō temporibus Isaiæ, hæc loquentis, sed temporibus Christi, per quem sacrificia illa sunt iam mortificata prorsusque extincta. Ex quibus consequens est, hoc quod in Isaia dixit Deus, Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea. non esse dictum eadem prorsus ratione, qua ipse locutus est apud Ezechielem, dicens Dedi eis præcepta non bona. Si autem velimus verba illa Isaiæ referre ad peruersam Iudæorum offerentium voluntatem, & dicere, quòd Deus pro temporibus Isaiæ odiebat peruersam Iudæorum offerentium voluntatem, & quòd propterea ipse dicit se odisse eorum sacrificia, quia non acceptauit illa tanquam sibi grata & placita, præsertim cùm neq; ipsa sacrificia in se poterant homines iustificare. Cur non ratione simili ipse dicetur odire naturalis legis officia externa, vt defendere viduam, subuenire oppresso, quæ in hominibus à Deo alienis non placēt ipsi Deo neque ex se possunt homines iustificare absq; fide. Sunt ergo sententiæ illæ apud Isaiam capite primo expressę per verba præsentis aut pręteriti temporis accipiendæ, tanquam prophetiæ coaptandæ tempori Christi tunc futuri. Sic & antiquissimi patres: Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, prophetiam hanc ad tempus sub Christo referunt pertinere. Vnde Tertullianus libro aduersus Iudæos: Quod Propheta

Ierem.7.d (C)

Hieronym.

Isaiæ.1.d (D)

Tertulianus.

A pheta (inquit) per verba præteriti temporis dicit: Terra vestra deserta, ciuitates vestrę incensę sunt igni, regionem vestram alieni coram vobis deuorant. dicit cõpletum esse sub Christi regno iam in gentibus prædicato euangelio. Tale quid refert & Cyprianus, nimirum studiosus Tertulliani lector. Sed hic obseruandum est, ne in vniuersum omnia prophetarum dicta & facta ita referamus ad tempora futura, vt interim negligamus historiæ veritatem, quam Propheta nunc vt præsentem nunc vt præteritam insinuat. Mos est prophetarum spiritu prophetico transire de litera ad spiritum, & recitare historiam rerum tam præsentium, quàm gestarum, velut vmbram, typum, seu figuram eorũ, quæ futura sunt. Neque enim ex his arbitrari debemus eos ita suas prophetias de futuris per Christum contexuisse, vt interim negligerent prorsus sua secula, & non gererent curam pro salute populi suorum temporum. Quemadmodum enim Christus & apostoli cõminationibus futuri iudicis & gehenuæ ignis, intendebant reuocare à peccatis ad timorem Dei, & verum illius amorem: sic prophetę (inquit Hieronimus) ita dicunt futura, vt interim præsentia non negligant. Rursus prophetiæ sub eodem contextu serieque sententiarum conscriptæ, nõ semper totæ eodemque tempore complentur, sed paulatim & secundùm temporum successiones, & plerunque multæ res futuræ, multęque captiuitates, diuersis longisq; temporum interuallis gerendæ, simul à prophetico spiritu promiscuè dicuntur absque vlla temporum differentia, absque vllo earundem rerum ordine, & interdum etiam ordine præpostero, veluti cùm ea quæ prius sunt futura posterius recitantur, quemadmodum & in primo Isaiæ capite multa dicuntur, quæ ita possunt accipi, vt videantur completa saltem ex parte, aut sub Isaiæ temporibus, aut sub Babylonica captiuitate. Quo fit, vt prophetia illa non simul tota, sed paulatim fit completa. Sicut enim Iudaici populi peccata suos habuerunt progressus, suaq; vsque ad Christum & Apostolos eius complementa, de idololatria, in prophetarum homicidia: de prophetarum homicidijs, in grauissimam Christi necem: & de hac in persecutionem Apostolorum & Ecclesiæ, quam Christus acquisiuerat sanguine suo, non cessantes donec per Romanum imperium prorsus deijcerentur in hanc longam captiuitatem, in qua neque amplius potestatem habent persequendi Christianam Ecclesiam, extra locum suum eiecti, sine lege, & sine sacrificio, & sine sceptro. Ita & Dei flagella super eundem populum Iudæorum suos habuerunt progressus, suaq; in multiplicibus flagellis & percussionibus incremẽta vsq; ad nouissimam eorum exterminationem. Secundùm horum consideratione apud Isaiam prophetã ait Deus: Quo percutiam vos vltrà, addentes præuaricationem præuaricationi? Præcipuam causam cur oderit calendas, holocausta, & solennitates Iudæorum, oblationesq; eorum despexerit, asignãs non idololatriam, sed effusionem sanguinis innocentis. Manus (inquit) vestræ sanguine plenæ sunt. non prætermittens tamen idololatrię peccatum in calce capituli. vt simul insinuet atq; prænunciet populum propter idololatriam etiam atterendum, & id quidem Babyloniorum flagellis propter idololatriam præcipuè irrogatis. Ab his autem Babyloniorum plagis idem populus suum peccatum agnoscens, liberatus per Cyrum, iudicibusq; restitutis, reuersus est in Hierusalem. His consideratis non turbabitur animus studiosi lectoris propter varias magistrorum exponentium sententias, datas super eundẽ propheticæ scripturæ locum. Et cùm plerunq; diuersæ magistrorum glossæ in eadem textus serie suas habent rationes & causas exponentium, prudentis lectoris est diligenter considerare sententias singulas, & meminisse propheticum textum non semper seruare rerum gestarum ordinem, & discernere quid cuique seculo conueniat, quæ captiuitati & deuastationi sub Babylonijs, & quæ deuastationi nouissimæ sub Romanis competant, quę item tempori prioris aduentus Christi, quę

Veritatem historiæ obseruandam.

B Promiscuè prophetata succesiuè impleri.

C

Isaiæ. 1. b

D

Promiscuè loquitur scriptura de 1. & 2. Christi aduentu.

tempori posterioris sint coaptanda, & non esse absurdum id, quod in capitis prin- A
cipio dicitur fuisse adimpletum post ea, quæ vel in medio, vel in fine eiusdem capitis futura describuntur. Vnde & apud prophetas comperimus plerunque sub eodem sententiarum contextu ea, quæ futura erant sub aduentu Christi primo esse promiscuè posita cum his, quæ futura erant sub aduentu illius secundo, & crebrum etiam transitum occultè fieri de rebus gerendis sub Christi regno militãte ad ea quæ futura expectantur sub regno Christi triumphante, quemadmodum videre possumus in multis Isaiæ capitulis, & præcipuè cap. 60. & capite vltimo. Proinde interrogantibus nos, cui vel tempori, vel ætati, vel captiuitati, aut desolationi sit coaptanda hæc vel illa scriptura prophetica, oportet nos non semper responsionem dare absolutam, assignando vnum aut alterũ tempus, sed plerunq; dicere ea, que prænunciantur futura, partim huic, partim illi tempori conuenire B
& prophetiam ex parte cõpletam esse, ex parte non esse completam: de quo latius in tractatu sequenti, in capite de transitu literæ ad spiritum. Hactenus de mutatione temporum in scripturis sacris, iam de mutatione personarum videamus.

Secunda pars huius capitis, de mutatione personarum.

Mutatio personarum. MVtatio personæ est, dum mutatur vel persona loquens, vel persona cum qua, vel de qua, vel ad quam anteà loquebatur. Nam altitudo prophetica, dum vel de illo, vel ad illum loquitur, plerunque (inquit Augustinus) ita latenter transit ad alium, vt adhuc de illo, vel ad alium loqui videatur, non quasi intellectum scripturarum nobis hostiliter innidens, sed medicinaliter exercens cor nostrum. In psalmis & prophetis sunt verba nunc Christi hominis, nunc Dei patris, nunc ecclesiæ, nũc prophetæ, nunc sathanę. Et id rursus in singulis personis loquentibus multis contingit modis, secundùm quod vniuscuiusq; sermo C
nunc ad vnum dirigitur, nunc ad alium. Christus in forma serui loquitur, nunc pro carne sua propria, nunc Pro membris suis in ecclesia, nunc verò pro sua diuinitate sermonem componit, & nunc quidem ad patrem suum, nunc ad ecclesiam iustorum, nunc ad Antichristum aut dæmonẽ, aut ad satellites eius, nunc verò non ad aliquem horum, sed de aliquo horum sermonem facit. Hic ergo vigilare debet lector scripturæ sacræ studiosus, vt consideret tam personam, quę loquitur, quàm personam, de qua, vel ad quam sermo dirigitur. Verbi gratia: In scripturis ipsis propheta dum loquitur nunc sermonem dirigit ad Deum patrem, nunc ad Christum hominem, nunc ad ecclesiam, nunc ad diabolum, & nunc rursus non ad aliquem horum, sed de aliquo istorum sermonem facit. Sic & Deus cùm in psalmis & prophetis loquitur, nunc ad filium loquitur, nunc ad ecclesiam, nunc ad alium quempiam. Deus etiam in scripturis reperitur loqui ad Deum tanquam ad alte- D
rum quendam, & tunc intelligere oportet personarum discrimen in vnitate deitatis, & considerare filium loqui ad patrem, aut patrem ad filium, aut spiritum sanctum. Ad penetrandum igitur scripturæ intellectum oportet studiosum lectorem considerare & personam, quæ loquitur, & personam ad quam, vel de qua ser-
Isaiæ.53.a mo dirigitur, Vnde spiritu prophetico dixit Isaias: Domine, quis credit auditui nostro? & brachium domini cui reuelatum est? Sermo iste significans paucos esse
Cap.52.d credituros, de Iudæis loquitur, quibus primùm prædicauerunt apostoli. Nam de gentibus præmiserat: Ipse asperget gentes multas. & super ipsum continebunt reges os suum. Ex hac consideratione patet, quòd non ex quauis sententia personæ loquentis in scripturis authoritas ad probandum veritatem sumitur. Vnde ex eo
Iohan 9.e Aug. super Iohannem tractatu: 44.c quòd cæcus in euangelio dicit: Scimus quia Deus peccatores non audit. non sumitur ad probandum authoritas, nam cæcus ille, vt inquit Augustinus, loquebatur adhuc inunctus. In libro Iob sententiæ non omnes sunt ipsius Iob, sed nomi-

A nibus aliorum illic sunt multa asserta. Siquidem amici Iob loquũtur vel cum Iob, vel contra Iob, quemadmodum in euangelio Iudæi contra Christum, aut cum Christo, Amici contumelijs & probris ipsum Iob innocentem afficientes, vmbræ erant & figuræ Iudæorum exprobrantium Christo Domino. De his sic loquitur diuus Gregorius: Amici beati Iob & si bona intentione ad eum venerint, hæreticorum tamen speciem tenent, quia ad culpam indiscretè loquendo dilabuntur. Vnde & illis ab eodem beato Iob dicitur: Disputare cum Deo cupio, prius ostendens vos fabricatores esse mendacij & cultores peruersorum dogmatum. Vnde ad eos dicitur: Non estis locuti coram me rectum. sicut seruus meus Iob. Vnde ipsi dum percussionum genera distinguere nesciũt, ipsum Iob pro culpa esse percussum crediderunt, & dum Deum conantur asserere iustum in sua percussione, beatum Iob conati sunt de iniustitia reprobare, nesciẽtes distinguere diuersa per- De amicis Iob & eorũ errore Gregorius.

B cussionum genera. Alia nanque est à Deo percussio, vt diuinæ gloriæ lumen crescat, nõ vt peccatum puniatur, aut percussus corrigatur, sed saluantis virtus cognita ardentius ametur. Eosdem tamen amicos per ignorantiam quandem potius, quàm per malitiam peccantes in dictis suis non per omnia reprobamus. Nam quia tanti viri (inquit Gregorius) amici erant, multa mystica ex eius familiaritate didicerant. Vnde & eorum verbis etiam apostolus Paulus vtitur. Deinde & is, qui in scriptura loquitur, interdum transfigurat in se aliorum personas, quemadmodum fecit Salomon in libro, quem prænotauit Ecclesiasten, loquens nunc in persona hominis stulti, nunc in persona vani aut ambitiosi, aut alterius cuiusquam eorum, qui præsentia solùm cogitant & amant. Verum quidem est, quòd ipse Salomon nullas in hoc libro sententias falsas asserat. Nam vbicunque agit personam cuiuspiam æstimantis bonum hominis esse secundùm corpus viuere, deliciari, &

C animam perire cum corpore, loquitur hoc vel simili modo: Dixi in corde meo, Sicut euentus stulti, ita & sapientis erit. Hanc sententiam corrigens subdit: Et locutus sum in corde meo, quoniam hoc quoque vanitas. Item dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestijs, idcirco vnus interitus hominis & iumentorum, & æqua vtriusq; conditio. Sed hanc corrigit subdens: Quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum? Tanquàm dicat: Pauci hoc sciunt, rari sunt qui hoc considerant & animaduertunt. Vnde Hierony. hoc in loco: Quis non impossibilitatem (inquit) sed raritatem indicat. Clarior esset sententia, si coniunctio si, in quod transmutaretur, & diceretur: Quis scit quòd spiritus filiorum Adam ascendat sursum? quemadmodum Lyra docet ex Hebræo idiomate textum potuisse transferri, quàmuis & hæc sententia posset intelligi cum superioribus tanquàm erronea pronũciata in persona hominis stul- Salomon in ecclesiaste loquitur secundùm diuersas personas.

D ti, putantis nihil interesse inter homines & bestias post hanc vitam. Beatus Gregorius quomodo hic liber sit legendus & exponendus sic dicit: Ecclesiastes autẽ propriè dicitur concionator. In concione verò sententia proponitur, per quam tumultuosæ turbæ seditio exprimatur. Et cùm multi diuersa sentiunt, per concionantis rationẽ ad vnam sententiã reducuntur. Hic igitur liber ideo concionator dicitur, quia in eo Salomon tumultuantis turbæ sensum suscipit, vt ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias, per inquisitionem mouet, tot personas in se suscipit. Sed concionator verax velut extensa manu omnium tumultum sedat, & ad vnam reuocat sententiam, cùm in fine ait: Finem loquendi omnes pariter audiamus. Deum time, & mandata eius obserua: Hoc est omnis homo. In hoc autem quod dicit: Finem loquendi omnes pariter audiamus, innuit quòd solus locutus non est. Sunt ergo alia in hoc libro, quæ per inquisitionem mouentur: alia, quæ per rationem satis faciunt: alia quæ profert tentantis animo: alia, in quibus ea quæ rationis sunt differit, vt ani- Eccle. vltimo.

mum

ILTRAC. mum à delectatione compescat. Nam cùm ait: Hoc itaq; mihi visum est bonum, vt comedat quis, bibat. &c. Et postea. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum cõuiuij. illud ex infirmi persona, hoc ex ratione. Similiter etiam diuersas cognationum tentationes exponens ait: Vnus interitus hominis est & iumentorũ, A
Cap.6. &c. Quid habet amplius sapiens stulto, nisi vt pergat illuc vbi est vita. Has autem personas diligenter lector inspiciat, ne in Epicuri dogma incurrat. Ad scripturas igitur intelligendas oportet considerare non modò quid dicatur, sed à quo, qua occasione, affectione, & intentione, ad quem, & de quo dicatur. Et quia persona loquens in Psalmis & in scripturis propheticis, quàmuis sæpe variatur manifestè
Occulta personę loquẽtis mutatio. & apertè, veluti cùm dicitur: Hæc dicit Dominus, & dixi ego ad Dominum. frequens tamen tam tacitè & occultè, fit huiuscemodi variatio, vt turbetur plerunq; & aliorsum rapiatur lectoris intentio. & quia generales regulæ magis illustrãtur, B cùm ad particulares locos applicãtur, apud Isaiam locos aliquot, in quibus est personarum mutatio, videamus. In capite primo præfatio totius libri, vox est Isaiæ de
In diuersis capitibus Isaiæ esse personarum mutationem. se, tanquàm de altero loquentis: Visio (inquit) Isaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Hierusalem in diebus Oziæ, Ionathan, Achan, & Ezechiæ, regum Iuda. Hac præfatione pręmissa, idem ipse hortatur populum ad audiendum sermonem,
Cap 1. quem Dominus ipsi locutus est: Audite (inquit) cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Deinde Isaias post sua hæc verba subiũgit sermonem, quem Dominus locutus est, & ita quod sequitur, vox est Dei loquẽtis ad po-
Eodem. pulum Hierusalem: Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autẽ spreuerunt me, cognouit bos possessorem suum. Væ genti peccatrici, qui dereliquerunt Dominũ, super quo percutiam vos vltrà? Omne caput languidum, &c. Terra vestra deserta, derelinquetur filia Syon vt vmbraculũ, &c. Post hunc sermonẽ Domini rursus ipse Propheta interposuit suum sermonem ad populum, dicens: Nisi Dominus exercituũ C reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. Audite igitur verbum Domini principes Sodomorum. Post hæc iam mox quodnam sit verbum Domini subiungit: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? illic iam continuatur sermo Dei ad Syon siue Hierusalem vsq; in finem capituli, in quo sermone Dominus Deus primò intimat se Iudæorum victimas, hostias, sacrificia & festiuitates respuisse, propterea quòd manus eorum plenæ sunt sanguine. Deinde transit ad euangelicam puritatem, & quid pro sacrificijs illis fieri cupiat exprefsit: Laua-
Eodem. mini (inquit) mundi estote. Auferte malum cogitationũ vestrarũ. Subuenite oppresso, defendite viduam. In principio secundi capitis vox est Prophetę: Verbum
Cap.2. (inquit) quod vidit Isaias filius Amos super Iudam & Hierusalem. Deinde recitat prophetiã, quam vidit super Iudam & Hierusalem. hanc videlicet: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur D super omnes colles, & ad eum fluent omnes gentes, & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini. Post hanc prophetiam recitatam Propheta conuertit sermonem ad populum suum, inuitans eos ad legem, seu ad lumen illius montis, dicens: Domus Iacob, venite ambulemus in lumine Domini Dei nostri. Deinde mox facit apostrophen, & conuertit sermonem ad Deum ipsum: Proiecisti enim populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt olim. Tanquam dicat: Ideo hortor populum tuum, & dico eis: Venite ambulemus in lumine, quia pro merito peccatorum eorum proiecisti populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt fuerunt in principio auguribus & somnijs. Ne ergo dimittas eis, scilicet qui tanta mala fecerunt. Post quæ rursus Propheta conuertit sermonem suum ad populum impœnitentem, prænuncians vniuersum Iudææ statum subuertendum, & omnia conterenda. Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini, & reliqua vsque in finem capituli, vbi iam Propheta eundem

populum

A populũ monet, vt quiescat ab homine, id est, à Christo, & non offendat eum, quoniam magnus & excelsus reputatus est apud Deũ, licet in præsentiarum videatur vt homo, & spiramen habere in naribus. In principio capitis tertij Propheta prænunciat multa futura contra Hierusalem nolentem quiescere ab homine illo excelso, & dicit: Ecce Dominus exercituum auferet ab Hierusalem & ab Iuda fortem & virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & hariolum, & senem principem super quinquaginta, honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici: quæ sanè omnia, iam post Christũ passum sub Tito & Vespasiano completa videmus. Deinde Isaias seruans consuetudinem prophetalem, repentè mutat personam, cùm suprà fuerat vox prophetæ contra Hierusalem, quæ Christum persecuta est, mox subiungitur vox Dei per prophetam dicentis: Dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabũtur Cap. 3.
B eis, & corruet populus, vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum. Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem. & reliqua quæ sequuntur sunt quæ Deus locutus est, vsque in eum locum, vbi dicitur: Ruit enim Hierusalem, & Iuda concidit, quia lingua eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. Quam sententiam rursus Propheta loquitur, reddens causam, cur nullus volet esse princeps populi Hierusalem, quia tota (inquit) Hierusalem corruit, propter blasphemias & adinuentiones eorum contra Christum Dominum. Deinde paucis interpositis mox subsequitur vox Dei dicentis: Populum meum exactores sui spoliauerunt. Et post pauca repentè mutata persona Dei, subijcitur vox prophetæ ibi. Stat ad iudicandum Dominus, ipse ad iudicium veniet cum senibus populi. Post quæ iterum Deus loquitur: Vos enim depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra. Et
C deinceps vsque in finem capitis est vox Dei prænunciantis interitum populi Hierusalem, & desolationem pulchritudinis vrbis, atq; omnium ornamẽtorum eius. Hanc sanè desolationem iam olim completam vsq; hodie cernimus oculis nostris super Iudam & Hierusalem, videntes in Iudæa ex Iudæis neq; ducem, neque quinquagenarios principes, neque consiliarium, neque prophetas, neque prudentes eloquij mystici relictos esse. Ex quibus luce clara deprehendimus, prophetiam cõpletam esse: Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat qui mittendus est, Gen. 49. b
& ipse erit expectatio gentium. Deinde & hoc peculiariter ex hoc capite considerandum, quòd ipse Isaias huius desolationis causam intimauit, quia linguæ eorum & adinuentiones eorum contra Dominum fæuierunt, vt prouocarent oculos maiestatis eius, blasphemantes in filium Dei, dixerunt: Dæmonium habet, reus est mortis, crucifige, tolle eum. adinuentiones quoque & falsa testimonia composuerunt
D aduersus eum. Deinde in capite quarto Propheta loquitur, prædicens in illis diebus tantam futuram esse virorum Iudæorum raritatem, vt septem mulieres vix valeant habere vnum virum, omnibus viris Iudæis aut interfectis, aut in captiuitatem ductis: & tunc erit (inquit) germẽ Domini, scilicet Christi, in magnificentia, & exultatio his, qui fuerant saluati ex Israel. Postea in capite quinto, super prædicta desolatione Hierusalem cantat propheta carmen lamentabile populo Israel, Primùm præfatione quadam præmissa, dicit se cantaturum dilecto suo, scilicet patri, canticum patruelis sui (quem intelligimus Christum) vocat patruelem seu cognatum propter humanam carnem assumptam ex omnium parẽte nostro Adam, & hoc canticũ est de vinea eius, scilicet patruelis, nempe de plãtatione vineæ illius, & sterilitate, & de direptione seu demolitione ipsius. Porrò Ecclesiæ ex hac reproba vinea segregatæ ad generandum filios spirituales de populo gentium: aliud est carmen editum à Dauid, plenum iucunditatis & gaudij, de quo in Psalmis: Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Notã Cap. 5. Psalmo. 49. b

fecit

fecit Dominus salutare suum, in cõspectu gentium reuelauit iustitiam suam, hoc A
Psalmo.46.a est canticum lætitiæ ipsis gentibus, quibus dicitur: Omnes gentes plaudite manibus. Istud autem Isaiæ canticum erat carmen lamentationis & fletus. Hoc carmen sic recitat: Vinea facta fuit dilecto meo in cornu filio olei, hoc est, vinea fuit plantata dilecto meo in cornu filio olei, hoc est, in regno forti, quod est filius olei, id est, pinguedinis. Tanquam dicat: Vinea hæc fuit plantata in agro pingui & fertili.
Isa.5.a Deinde paucis interpositis mutatur persona, & sequitur vox Dei: Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Iudicate ergo inter me & vineam meam, quid vltrà debui facere vineæ meæ, & non feci? Et deinceps vox Dei est, prædicentis mala super Hierusalem futura: Væ qui coniungitis domũ ad domum, væ qui cõsurgitis mane ad ebrietatem sectandam. Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem. Væ qui sapientes estis in oculis vestris. B His omnibus similibusque sententijs Dominus Deus causas exprimit desolationis huius vineæ, siue Iudæorum synagogæ, quia videlicet veram Dei patris sapientiam, veram lucem contempserunt. Proinde & inter cætera illic contexuit: Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Continuatur autem Dei sermo vsque ad versiculum: Abiecerunt enim legem Domini exercituum, & sermonem sancti Israel blasphemauerunt. Et hic iam est vox Prophetæ reddentis causam, propter quam Deus sit facturus omnia hæc mala. Sed ne in his & similibus sermonibus veteris scripturæ propheticè dictis, aliorsum rapiatur studiosus scripturæ lector, oportet ea quæ dicuntur per verba præteriti temporis, secundũm consuetudinem prophetalem intelligere, tanquam tunc scilicet sub Isaiæ seculo, adhuc futura, & tanquam propheticè dicta, intelligendo
Cap.6. verbum præteriti temporis, pro verbis temporis futuri. In capite 6. est vox Isaiæ testificantis se post mortem Oziæ vidisse Dominum sedentem super solium excelsum, & iubentem ipsi, vt annunciaret populo Iudæorum excæcationem & desolationem totius status populi Iudaici. C Neque est in hoc capite vlla propter mutationem personarum obscuritas, cùm ipse Isaias plano sermone explicet perso-
Cap.7. narum loquentium distinctionem dicens: Dixit Dominus, aut: dixi ego. In septimo capite obscuritas quædam potest apparere studioso lectori, consideranti textus seriem totius capituli. Contingit hæc obscuritas partim propter suppressionem sententiæ subintelligendæ, partim propter mutationem personarũ, ad quas fit sermo. Sententia quædam subaudienda est ante hoc quod dicitur: Et adiecit Dominus loqui ad Acham dicens: Pete tibi signum. In superioribus locutus fuerat Dominus ad Isaiam, iubens illi, vt occurreret regi Acham, metu hostium duorum regum cõsternato, & ex ore Dei diceret ipsi, ne timeat, sed confidat & credat Deo pollicenti, se ab illis regibus liberandum, & quòd si non credat, non intelliget. D Hic iam vt series sententiarum magis appareat, subintelligendum Isaiam fecisse hæc omnia, & dixisse ad Acham verba vt præceperat ei Dominus, Acham verò perseuerasse in incredulitate, & neque fisum fuisse Deo, neq; credidisse verbis Prophetæ de liberatione ab illis regibus. Ex illis iã intellectis est introductio quædam ad intelligendum prophetiam, quæ sequitur, hoc modo: Et adiecit Dominus loqui ad Acham, dicens: Pete tibi signum, siue in cœlo, siue in terra. Tanq̃ dicat: quia neque credis, neque fidis verbo meo, quod locutus sum tibi de liberatione illorum duorum regum, pete tibi à Domino Deo tuo liberationis tuæ signum, quo discas esse futura quæ dico. Potestatem habeo tam in cœlo, quàm in terra: ex miraculo ergo discas me esse veracem & potẽtem. Impius autem Acham his verbis adhuc incredulus, neq; fiduciam habens in Deo suo, sed magis in idolis, & aut desperans, aut cupiens humanum auxilium, superbè respondet: Non petam, & non tentabo Dominum. Deinceps dimisso rege impio, ad domum Dauid

Dei

A Dei verba vertuntur, & promittitur illi domui virgo paritura filiū, cuius nomen sit Emanuel, qui tametsi sit Emannel, id est, Deus nobis cohabitans, tamen cibis vtetur infantiæ, videlicet butyro & melle, qui nondum puer natus, sed inuocatus solùm, liberat eos qui credunt in ipsum. Ad hoc propositum sequitur in textu: Et dixit: Audite ergo domus Dauid, Nunquid parum est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Hic iam textus habet: Et dixit. sed non exprimit quis dixit. Sed sciendum est, quemadmodū superiora verba Dominus dixit per Isaiam, ita & hic ex ore Domini propheta loquitur, sermonem conuertens ad familiā regis, quæ erat de domo Dauid: Audite ergo domus Dauid, Nunquid parū est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo? Tanquàm dicat: Nunquid parum est vobis superbire contra homines prophetas, quorum verba despicitis, & prophetias contemnitis, nisi & superbiatis contra Deum meū,
B quem loquentē audire non vultis? Propter hoc, quàmuis sitis indigni, tamē Dominus pro sua bonitate dabit vobis signum, signum inquam salutis, & liberationis ab omni malo, quod tamen signum nisi credideritis, nō permanebitis. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, quod interpretatur, Isai. 7.
Deus nobiscum: quo indicatur, quòd Deus erit homo, & quòd homo ille velut puer butyrum & mel comedet, ita vt sciat reprobare malū, & eligere bonūm: & quòd adhuc butyro & melle pastus, pānis infantiæ inuolutus, habebit boni & mali iudicium. Quia antequàm puer sciat reprobare malum, & eligere bonum, terra, quam tu domus Dauid detestaris, seu odis & abominaris, derelinquetur à facie seu præsentia duorum regum illorum. Tanquàm dicat: Etsi puer iste Emanuel venturus moram per tempus aliquod fecerit, & non iam mox natus fuerit, nolite diffidere quia etiā priusquā nascetur, & priusquàm in tempus illud veniet, quo sciat
C sic in puerili ætate sua reprobare malum, & eligere bonum, terra illorum duorum regum, quam tu odis & formidas, erit derelicta & desolata, illis duobus regibus in captiuitatem ductis per Assyrios. Super te autem non credentem adducet Dominus malum, quòd non formidaueras, & idcirco non hi duo reges sunt tibi metuendi, sed alij hostes, de quibus non cogitas, & hoc est quod dicit: Adducet Dominus super te, & super populum tuum, & super domū patris tui dies, qui non venerunt à diebus separationis Ephraim, à Iuda cum rege Assyriorum. In capite 8. nonnulla est obscuritas in contextu sermonis propter mutationem personarum. Vnde in superiori capite promissa est domui Dauid virgo paritura filiū, Cap. 8.
cuius nomen Emanuel, in quo salutem pollicetur, & liberationem ab hostibus. Iam rursus in hoc capite ex occasione eorundem duorum regum, contra Hierusalem sese præparantium, partus describitur virginalis eiusdem filij, cuius nomen
D erit velox spoliorum detractor. In principio autem capitis Isaias testatur, quòd Dominus ad ipsum dixerit: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Hoc autem quod sequitur: Velociter spolia detrahe, citò prædare. est sermo quem propheta debebat scribere, estq; vox patris ad filium, vt ipse filius descendat in carnem, & velociter spolia detrahat à potestate diaboli, & ne vltrà patiatur ipsum habere potestatem supra electas animas. Facit ergo Propheta quod sibi est iussum, & subiungit: Et adhibui mihi testes fideles: Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit filium. Hic sciendum est, quòd ista testium adhibitio, & accessus ad prophetissam, non est accipienda tanquàm realis, sed secundùm visionem imaginariam, in qua intellexit prophetiæ suæ certitudinem, & virginem gloriosam ex spiritu sancto concepturam, & parituram esse filium. Et dixit mihi Dominus: Voca nomen eius, accelera, spolia detrahe, festina prædari. rationem nominis adijciens: Quia antequàm puer sciat vocare patrē suum, aut matrem suam, auferetur for-

ILTRAC. tur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Quasi dicat: A
Congrua ratione nomen pueri est, velox prædator, quia etiam hostes spoliat prædis suis nondum natus, aut infantulus, priusquã sciat dicere, pater meus. Deinceps in eodẽ cap. Deus loquitur ad prophetã solito charactere vsq; in eum locũ: Congregamini populi, & vincemini: confortamini, & vincemini: accingite vos, & vincemini. inite consilium, & dissipabitur. Hic iam est sermo prophetæ, ex fiducia in Emanuelem insultantis hostibus, ꝙ nihil valeat eorũ potestas contra populum Emanuelis. Deinde rursus consueto more ait propheta: Hæc enim ait Dominus ad me, Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in via populi huius, dicẽs: ibi hoc totum est vox prophetæ, tanquã dicat: Hæc ait Dominus erudiens me, sicut in manu forti, ne irem in via populi huius. Et quidnam sit Dominus locutus ipsi, subiungit: Non dicatis cõiuratio. & totum quod sequitur, est sermo Dei loquẽtis B
ad prophetam, & ad populum suum, vsq; in eum locum: Et expectabo Dominũ, qui abscondit faciem suã à domo Iacob, & præstolabor eum, ego & pueri mei, quos mihi dedit Dominus in signa atq; portenta Israelis. Ille iam sermo vox est Christi, aut prophetæ gerentis typum Christi, aut loquentis in persona Christi: quemadmodum Apost. Paulus ad Heb. 2. docet hoc testimonium ex persona debere intel-
Cap. 9. ligi Domini nostri saluatoris. Initium cap. 9. vox est prophetæ spiritu prophetico vaticinantis de tempore Christi, vt patet Matt. 4. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nepthalim, & nouissimò aggrauata est via maris trans Iordanẽ Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam habitãtibus in regione mortis, lux orta est eis. Hactenus est vox prophetæ. Deinde ad lucem ipsam, quæ apparuit populo in tenebris constituto, id est, ad Dominum saluatorẽ fit apostropha, & dicitur ad eum: Multiplicasti gentem, sed nõ magnificasti lætitiam. Ne prolixitas fastidiũ ingerat studioso lectori, multa capita in Isaia C
prætermittimus, in quibus studiosus lector potest ex supradictis repentinas quas-
Isa. 45. dam mutationes personarũ considerare. Quemadmodum initia quædam ex primis capitulis libri Isaiæ, ita & ex eiusdem libri posterioribus capitulis de hac mutatione personarum aliqua videamus. Principium cap. 45. planè explicat Dominum loqui ad Christũ suum Cyrum, & quidnam ad eum loquatur sequitur: Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo, &c. Et dabo tibi thesauros absconditos. & reliqua quæ sequuntur, sunt verba Domini ad Christum Cyrum, vsq; ad versiculum qui incipit: Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustũ. Iam vox est prophetæ desiderantis aduentũ Domini nostri Christi per Cyrũ significati. Vnde optãtis affectu propheta loquitur, vt cœli, id est, cœlestes spiritus ac nubes, id est, apostolici viri rorẽ cœlestis euangelij desuper annuncient, & pluuiã administrẽt salutaris D
doctrinæ. Post quæ rursus mutatur persona, & incipit esse vox Domini, qui fauẽs desiderio prophetę mox loquitur: Ego Dominus (inquit) creaui eũ, scilicet iustũ Christum, & saluatorem. Deinde intimatur esse vox Domini ad populum: Hæc dicit Dominus sanctus Israel, Plastes eius, ventura interrogate me. & reliqua quæ sequuntur, sunt verba Dei ad populum, vsq; in eum locũ, vbi dicitur: Hæc dicit Dominus Deus, Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & viri Samaim sublimes ad te transibunt. & reliqua sunt verba Dei loquentis ad Christum filium suum: quemadmodũ planè indicant verba paucis interpositis sequẽtia: Verè tu es Deus
Cap 49. absconditus, &c. Principium cap. 49. Audite insulæ, attendite populi de longè, Dominus ab vtero vocauit me. est vox Christi filij Dei & hominis, qui & in calce præcedentis capitis loquitur: Accedite ad me, & audite me, non à principio in abscõdito locutus sum, ex tempore antequam fierent ibi eram, & nunc Dominus Deus misit me & spiritus eius. Insuper & Idem filius est, qui in principio capitis quinquagesimi appellatur Dominus, qui & loquitur ibidem ad populum, dicens:
Quis

A Quis est hic libellus repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis,& in sceleribus vestris dimisi matrē vestram, & quænam sint scelera subiecit: Quia veni (inquit) & non erat vir. Et infrà: Dominus dedit mihi linguam eruditam. Corpus meum dedi percutientibus,& genas meas vellentibus. Ex his patet, quòd pro alia persona accipitur Dominus in medio capitis 49. vbi dicitur: Hæc dicit Dominus, formans me ex vtero seruum sibi,vt reducam Iacob ad eum.Pro alia in principio capitis sequentis,quia Dominus hic pro filio, illic pro patre intelligitur. Principium capitis 53. Quis credidit auditui nostro, vox est apostolorum de paucitate Cap.53. Iudæorum credentium, & de passionibus Christi filij Dei. vsque in locum illum vbi dicitur: In scientia sua lætificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos.hoc iam totum vox est Dei

B patris ad populum testificantis de filio suo vsque in finem capitis, quæ sanè vox patris continuatur per totum caput sequens, simul & per totum caput 55. quod incipit: Omnes sitientes venite ad aquas. vbi est vox Dei patris excitantis populum ad properandum in Christi gratiam, hoc totum esse vocem patris indicat Cap.55. hoc quod tandem sequitur: Ecce testem populis dedi eum, scilicet Christum Dauid,ducem, & præceptorem gentibus. Hæc diligenter considerata, magnam faciunt lectori illustrationem in sententiarum cohærentia. Per totum 60.caput est Cap.60. vox Christi ad Ecclesiam segregatā de synagoga Iudæorum deserta & reprobata: Surge (inquit) illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & ambulabunt gentes in lumine tuo. & continuatur vox Christi in caput sequens: Spiritus Domini super me,eò quòd vnxerit me.& illic per totum caput vox Christi est. Prope finem capitis loquentis pro se & pro ecclesia sua: Gaudens (inquit) gaudebo in

C Domino,& exultabit anima mea in Deo meo,quia induit me vestimentis salutis, indumento iustitiæ circumdedit me quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In principio capitis 63. Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? vox est aut angelorum admirantium,aut pro- Cap.63. phetæ in spiritu interrogantis seu admirantis Christum incarnatum, crucifixum & passum, triumphantem,& in cœlo ascendentem. Cui sciscitationi respondens ipse inquit: Ego sum qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. Rursus sciscitantur angeli & prophetæ,& dicunt: Quare ergo rubrum est indumentum tuum? Quibus respondit: Torcular calcaui solus,& de gentibus non est vir mecum. Circumspexi, & non erat auxiliator.& reliqua vsque ad versiculum vbi dicitur: Miserationū Domini recordabor.ibi est vox prophetę in persona ecclesiæ seu populi agnoscentis tam grande beneficium misericorditer præstitum

D domui Israel: Miserationum (inquit) Domini recordabor,laudem Domini super omnibus quæ reddidit nobis,& super multitudinem bonorum domui Israel,quę largitus est eis secundùm indulgentiam suam, & secundū multitudinē miserationum suarū.& dixit,scilicet Dominus ille,qui sic misericorditer largit⁹ est domui Israel: Verè populus meus est, filij non negantes me,& ipse factus est saluator ipsis. scilicet non negantibus.& reliqua quæ sequūtur,vsq; ad versiculū illū,qui incipit. Adduxisti populū vt faceres tibi nomē gloriæ. hic iam est vox prophetæ loquētis ad Deum ipsum,& reliqua vsq; in finem capituli.Principium cap.64. Vtinam dirūperes cœlos Domine,& descenderes.vox est ecclesiæ veteris populi desiderantis aduentū Christi in carnem,quem & per omnē locum in scripturis desiderauerunt sancti reges & prophetæ. Post hæc paucis interpositis,ecclesia tanquam audita esset infert: Descendisti, & à facie tua montes defluxerunt, tanquam dicat: Cap.64. Tu de cœlo descendens verbum factum es caro, & habitasti in nobis,& ideo à facie tua montes defluxerunt: à seculo homines neq; audierūt, neq; auribus perce-

II. TRAC. perunt, neq; oculus vidit ea, quæ tu Deus præparasti expectantibus & desiderantibus misericordiam tuam. Ecce tu iratus es, quia peccauimus tibi, & in peccatis fuimus semper, facti sumus immundi omnes, & quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ, & reliqua in finē vsq; capitis, sunt voces populi. Principium. 65. est vox Christi ostendentis vocationem gentium, & derelictionem Iudæorum: & illam quidem fieri ex misericordia, hanc autem ex iustitia, propter eorundem Iudæorum superbiam & incredulitatem, addens tamen non totam plebē Iudaicam periturā, sed de Iacob & de Israel esse semen relinquendū, quod hæreditabit mōtem sanctum Dei, in quo lupus & agnus pascentur simul, & leo & bos comedent paleas. Initium. 66. & vltimi capitis. vox est prophetæ recitantis sermonem Domini, declarantis mōtem istum Syon & templum in Iudæa non carnaliter, sed spiritualiter esse intelligendū. Hęc (inquit) dicit Dominus: Cœlum sedes mea est, & terra scabellum pedū meorū. Quæ est ista domus, quam ædificabitis mihi? & quis est iste locus requietionis meæ? Ad quem aūt respiciam, nisi ad pauperculū & cōtritum spiritu, & tremētem sermones meos? & reliqua sequentia vsq; in finem libri sunt verba Domini Dei docentis nos, vt intelligamus montem sanctum Syon seu Hierusalē, & omnia quæ ipse pollicetur, non carnaliter secundū delicias mundi huius, sed spiritualiter explenda esse: carnalia quoq; sacrificia reijcienda esse, & eos confundendos, qui abijciūt seu odiunt fratres confitentes nomen Domini, & Hierusalē seu ecclesiā fore fœcundā, parituramq; filios multos, eamq; die vno, hoc est, breuissimo tempore crescere in gentem magnam, & se in igni & quadriga vēturum esse ad iudicandū omnem carnem, seq; ex his, qui fuerint saluati ex Hierusalem missurum esse legatos ad gentes, & ad insulas longè, qui adducant fratres in montem sanctum Syon domū Domini, futurumq; esse mensem nouū, sabbatumq; nouum spirituale, ex mense & sabbato Iudæorū carnali, & omnē carnem, hoc est hominum genus venturum esse vt adoret coram facie Domini, omnesq; homines visuros esse cadauera eorū, qui præuaricati sunt in Dominū Deū, quorū præuaricatorū neq; vermis morietur, neq; ignis extinguetur. Similes personarū mutationes inuenimus & in alijs prophetarū libris, rarius tamē: frequentissimas autem in psalmis, ex quibus locos aliquot hic annotabimus, quibus cōsideratis attēti magis poterimus esse in cæteris. Ante nos docuerunt concorditer patres ecclesiastici, non oportere semper in psalmis historiā cātari, quam titulus psalmo præfixus indicat. sed oportere nos historiam illam intelligere fuisse vmbrā & occasionem in qua spiritu sancto illustrante, propheta intellexit futura sibi monstrata: & hoc verum esse demonstrari potest non solùm ex patribus, sed & ex ipsis sacris scripturis, seu doctrina Apostolorum de Christo Domino exponentium psalmos, quibus titulus præfigitur, indicans aut psalmū esse Dauid, aut historiam de rebus à Dauid gestis, vt patet in psalmo 2. & 15. quos beatus Petrus in Actis exposuit de Christo Domino. Manifestum est psalmū 3. & psal. 21. & 68. & 87. esse voces Christi secundùm dispositionē carnis infirmæ orantis patrem: quibus tamen psalmis tituli pręponuntur, indicantes historiam eam de Dauid. Psalmi 2. titulus est: Psalmus Dauid quando fugit à facie Absolon filij sui. Psalmus 87. cuius initium est: Domine Deus salutis meæ. titulus est: Canticū psalmi filijs Choræ in finem pro Mahaleth. Sed propositū Dauid (inquit Hieron.) erat, non tantùm de se, aut de rebus in titulo prænominatis, quid corporaliter actū sit referre, sed ex his velut exemplis & speculis quibusdā instituere homines in Christum finem tunc futurum. De his autem latius in sequenti tractatu de transitu literæ ad spiritum. De mutatione personarum in psalm. videamus. Totus psalmus 1. est vox prophetæ loquentis ex spirito in laudem viri beati, qui est Christus, & in reprehensionem impiorum.

2. In psalmo 2. qui incipit: Quare fremuerunt gentes. quatuor primi versus sunt voces

[Margin notes: Cap. 65. — Cap. 66. — De personarū mutatione in psalmis. — Psalmos non tātū historiā, sed prophetiā canere. — Act. 2. & 4. — Psalmo. 1.]

[Right margin letters: A — B — C — D]

A Voces prophetæ mirantis quare temeritas gentium & populorũ fremuerunt aduersus Deum & aduersus Christũ eius, & hos versiculos interpretatur Petrus Act. 4. de Christo Domino. Ab illo aũt loco : Ego autem cõstitutus sum rex ab eo. &c. est vox Christi ad populum indicantis patrem ad se locutum esse quod sequitur: Filius meus es tu, ego hodie genui te. & ideo hic incipit vox patris ad Christum, vsq; ad 10. versiculum, qui incipit : Et nunc reges intelligite. ibi est vox prophetæ cohortantis reges terræ, vt disciplinam Christi recipiant, vsq; in finem. Tertius 3.
psalmus est vox Christi loquentis ad patrẽ, & explicantis Iudęorũ contra se persecutiones: Domine (inquit) quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt, &c. Totus. 4. Psalmus. Vox est ecclesię dirigentis sermonem suum, nunc ad 4.
ecclesię membra, nunc ad Deum ipsum, veluti cùm dicit: In tribulatione dilatasti mihi. nunc ad gentes, quæ nondum sunt ecclesiæ membra, veluti cùm dicit : Filij
B hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem ? nunc denuò ad Ecclesiæ mẽbra: Irascimini, & nolite peccare. nunc rursus ad ipsum Deũ, veluti cùm dicit: Signatũ est super nos lumen, &c. Similiter totus psalmus. 5. vox est ecclesiæ 5.
Deum orantis, prædicantisq; malignos, & iniustos, & mendaces excludendos ab habitatione Dei: sperantes autem in Deo, & diligentes verbum illius, in æternum exultaturos. Psal. 6. qui incipit: Domine ne in furore, &c. siue dicatur esse vox Da- 6.
uid pœnitentis, siue vox ecclesiæ ad Deum patrem pœnitentis, siue vox Christi patrem orantis, & ea quæ membrorum suorum in corpore quod est ecclesia, sunt, sua facientis, non refert ad sensum. Psalm. 7. qui incipit: Domine Deus meus, est 7.
vox Dauid postulantis liberationem à persecutione hostiũ, declarantis suam innocentiam super crimine falso coram Saul sibi imposito . Ex hac autẽ re gesta, Dauid prophetico spiritu transit ad Christum, cui Iudæorũ plebs imposuit falsa crimina
C coram inuidis Iudæorũ pontificibus, cùm dicit : Exurge Domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorũ meorũ, & reliqua. Iudica me secundũ iustitiam meam, & secundum innocentiã meam super me. Hęc Dauid loquitur in persona Christi. Psal. 8. qui incipit: Domine Dominus noster. est vox prophetę de nomine Domi- 8.
ni quod est Christus Iesus admirabilis in vniuersa terra. Vnde & Christus testatur Matth. 21. b
hanc prophetiam : Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudẽ. in se esse completam. Apost. item ad Heb. citat versiculum in hoc psalmo de Christo Domino, Heb. 2. b
vbi dicitur : Minuisti eum paulò minus ab angelis. intelligẽs Christum hominem paulò minus ab angelis diminutum. Totus psalm. 9. qui incipit: Confitebor tibi in 9.
toto corde meo. est vox prophetæ aut ecclesiæ cõfitentis Deo, qui aduentu suo in carnẽ destruxit diaboli potestatẽ, & nunc sermonem dirigit ad Deum patrẽ, vt in 1. versiculo, & ad Christũ, qui vnus est cũ Deo patre: Quoniã fecisti (inquit) iudi-
D cium meũ & causam meã, id est, inter me & aduersariũ meũ diabolũ egisti causam pro me, & prosperã mihi fecisti sententiam, & secundùm iustum tuũ iudicium, destruens aduersarij mei potestatẽ. Nunc sermonẽ dirigit ad populũ liberatũ: Psallite (inquit) Domino qui habitat in Syon. Nũc rursus ad Dominũ cõuertitur cõtra Antichristũ: Miserere mei Domine, & vide humilitatẽ meã. Exurge Domine, non cõfortetur homo, scilicet perditionis, qui est Antichristus, de quo sermonem prosequitur, ipsum vocans impiũ peccatorẽ, qui laudatur in desideriis animæ suæ cuius os plenũ est maledictione & dolo, qui sedet in occultis cũ diuitibus. Hic aũt sciendũ est, ꝙ iste psalm. 9. quem nos habemus vnicũ, Hebræi in duos psalmos diuidunt, incipientes 10. psalmũ in versiculo illo : Vt quid Domine recessisti longè, & despicis in opportunitatibus. & ita psalmũ quẽ nos facimus 10. ipsi faciunt 11. cõsentiẽtes tamen nobiscũ in vnũ psalmorũ numerũ. Nam psalmũ: Lauda Hierusalẽ Dominũ, quem nos facimus 147. ipsi non faciunt psalmũ nouum, iungentes illum tanquam partem psalmi 146. & ita concordat cum ecclesia Latina in psalmo 148.

10. Totus Psalmus.10.qui incipit: In Domino confido. Est vox prophetæ in persona A
Christi aut Ecclesiæ loquentis ad eos, qui aut ex affectione quadam humana, aut
ex maleuolentia cõtra bonum animi propositum suggerunt: In Domino (inquit)
confido, quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer? Tanquàm dicat: Quomodo vos dicitis animę meæ, vt transmigret in montem solitudinis, propterea quòd peccatores intenderunt arcum contra me? certè frustra id
suadetis & suggeritis mihi, quia ego confido in Domino. Principium Psalmi 11.
11. qui incipit: Saluum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ
sunt veritates à filijs hominum. est vox Christi pro parte suæ carnis & membrorum orantis patrem, vsq; ad illum locum vbi dicitur: Propter miseriam inopum
& gemitum pauperum nunc exurgam. vbi est vox patris pollicentis filium suum
salutare se missurum. Deinde sequitur vox ecclesię supplicantis, & commendantis eiusdem salutaris eloquia: Eloquia Domini, eloquia casta. Tu Domine seruabis nos, & custodies nos à generatione hac. Sunt qui dicunt initium huius Psalmi
esse vocem Ecclesiæ Christum desiderantis: sed nihil refert, quia eadem est vox B
12. Ecclesiæ & Christi pro Ecclesia orantis. Totus Psalmus.12. qui incipit: Vsquequo Domine obliuisceris me in finem. est vox Ecclesiæ veteris legis, aduentum
Christi magno desiderio postulantis, & propter longam illius moram suspirantis & ingemiscentis. Vnde & hic Psalmus potest esse oratio deuotissima cuiuslibet fidelis animæ, constitutæ in periculis huius vitæ, & in corpore mortis huius:
Vsquequo Domine obliuisceris me in finem, vsquequo auertis faciẽ tuam à me?
Vsquequo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo? Vsquequo exaltabitur inimicus meus super me? Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam
in morte, ne quando dicat inimicus meus, prævalui aduersus eum. Totus Psal-
13. mus.13. qui incipit: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. est vox prophetæ, C
declarantis vniuersos filios hominum deuiasse à via Dei, & omnes factos esse inutiles, donec fiat generatio iusta per fidem & spem in Israel. Vnde & postulat ex
Syon dari hoc salutare: Quis dabit (inquit) ex Syon Israel salutare Dei. Totus
14. Psalmus.14. qui incipit: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & cęt. est vox
prophetæ, constituta ex interrogatione vna posita in versiculo primo, & sua re-
15. sponsione sex versibus sequentibus contenta. Totus Psalmus. 15. qui incipit:
Conserua me Domine. est vox Domini nostri saluatoris loquentis ad patrem se-
Act.2.d cundùm formam serui, quemadmodum exponit Petrus Apostolus, citans ex hoc
16. psalmo versiculum de Christi resurrectione. Totus Psalmus.16. qui incipit: Exaudi Domine iustitiam meam. itidem est vox Christi, secundùm formam humanam orantis pro se, & pro corpore suo, quod est Ecclesia. Soli nempe Christo conuenit dicere: Exaudi me Domine secundũ iustitiam meam, & non est inuenta in D
17. me iniquitas. Decimusseptimus Psalmus, qui incipit: Diligam te Domine fortitudo mea, Dominus firmamentum meum. est vox Christi agentis gratias Deo,
quòd liberauerit ipsum & Ecclesiam suam ab omnibus inimicis suis. Vnde & ea,
quæ in hoc psalmo loquitur propheta, soli competunt Christo, videlicet: Retribuet mihi Dominus secundùm iustitiam meam, & secundùm puritatem manuum
mearum retribuet mihi. Neque persona quæ loquitur, neq; persona ad quam loquitur, in toto psalmo mutatur. Proinde vox Christi ad Deum est versiculus ille:
Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris, & cum peruerso
peruerteris, hoc est, tu Domine sanctis & innocentibus benefacies, peruersis autem & impijs eris peruersus, hoc est vltor eris. Sicut alibi Iudæis ipse loquitur: Si
incesseris peruersè coram me, incedam & ego peruersus vobis. Totus psalmus
18. 18. qui incipit: Cœli enarrant gloriam Dei. vox est prophetæ prænunciantis publicationem verbi incarnati seu euangelij Christi per vniuersum mundum, per
cœlos,

A cœlos, per firmamentum translatè accepta intelligens Apostolos & doctores sub euangelio Christi, qui olim fuerant in nocte gentilitatis, aut in obscuritate veteris legis. Nam & ad illum intellectum ex hoc psalmo citat versiculum Apostolus ad Rom. dicens: In omnem terram exiuit sonus eorum. Psalm. 19. qui incipit: Exaudiat te Dominus in die tribulationis. est vox Prophetæ loquentis ad Christum, Rom. 10. d 19.
vt ad regẽ pariter & sacerdotẽ optantis simul & prænũciantis, omnia ipsi Christo à Deo patre venire ad vota seu desideria sua in die tribulationis seu passionis eius. Vnde nunc per verba optatiui modi, nunc per verba præteriti temporis, nunc per verba futuri temporis loquitur: Exaudiat te Dominus in die tribulationis, mittat tibi auxilium de sancto, memor sit omnis sacrificij tui, lætabimur in salutari tuo, id est, in saluatione à te nobis futura. & reliqua hæc sunt verba Prophetæ ad Christum, vsque in eum locum vbi dicitur: Nunc cognoui. hic iam est vox Prophetæ,
B non ad Christum, sed de Christo loquentis animæ suæ, & in illa omnibus nobis. Propheta præuidens omnia prosperè Christo esse futura: Nunc (inquit) cognoui, quia Dominus saluum fecit Christũ suum, exaudiet illum de cœlo sancto suo: exaudiet inquam illum pro humano genere supplicantem. Vnde & in fine psalmi inquit: Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die, qua inuocauerimus te: exaudi inquam nos, supple in nomine ipsius supplicãtes. Et illum esse huius versiculi intellectum patet ex Hebraica veritate, quæ (vt inquit Hieron. in commentarijs) habet: Domine saluum fac regem, qui exaudiat nos in quacunq; die inuocauerimus eum. Ex hoc versiculo patet luculenter, psalmum istum esse de rege Christo, qui inuocatus nostras orationes exaudiet: ex quo consequens est Prophetam intimasse, Christum Dominũ esse verum Deum inuocãdum & adorandum. Psal. 20. 20.
qui incipit Domine in virtute tua, &c. est vox Prophetæ loquentis ad patrem de
C Domino nostro Iesu, quem vocat regem & salutare, exprimens dona, quæ accepit à Deo patre. Psal. 21. qui incipit: Deus, Deus meus, quare dereliquisti me? vox est 21.
Christi in cruce loquentis ad patrem, vt patet ex euangelio Matth. recitãtis Christum in cruce clamasse, id quod est initium huius psal. Item & in euang. Ioan. ex Matth. 27. f Ioan. 19. d
hoc psal. citantis: Foderunt manus meas & pedes meos, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. In principio psalmi ad patrem loquitur Christus, non quasi nesciens interrogans patrem, quare ab ipso fuerit derelictus, sed suam exprimens passionem, humanam suam formam nobis intimauit mortalem. Vnde post interrogationem à se factam, quasi sibi ipsi respondens, causam reddit cur fuerit à patre sic in passione derelictus: Longè (inquit) à salute mea verba delictorum meorum, clamabo per diem, & non exaudies, & nocte, & non ad insipientiam mihi. acsi dicat: delicta seu peccata membrorum corporis mei,
D fecerunt me derelictum esse in passione mea, quemadmodum ipse apud Isaiam loquitur ad hominũ genus: Laborare me fecisti in iniquitatibus tuis. Deinde idem filius mutata persona ad quam loquebatur in versiculo 24. dirigit verba sua ad populum suum: Qui timetis Dominum laudate eum, vniuersum semen Iacob glorificate eum. Et pòst rursus loquitur ad patrem: Apud te laus mea in ecclesia magna. Psalm. 22. qui incipit: Dominus regit me, & nihil mihi deerit. vox est iusti populi iam per Christum ex aqua & spiritu sancto regenerati, constituti in ecclesia sancta, vbi sunt pascua vberrima, euangelica apostolorum dogmata. In Psalm. 22.
23. qui incipit: Domini est terra & plenitudo eius, titulus præponitur: Psalm. David prima sabbati. In scripturis prima sabbati, significat diem primum post sabbatum, qui est dies dominica, in quo Deus creauit cœlum & terram, in quo & Christus resurrexit à mortuis. In principio psalmi Propheta ex spiritu loquitur omnibus nobis, & dicit: Domini est terra & plenitudo eius, & vniuersi qui habitant in ea. quibus excitat nos, vt vigili semper mẽte agnoscamus Dominũ Deum 23. Prima sabbati quid.

 esse

II. TRAC. esse vniuersi orbis Dominũ,& neminem exemptũ ab imperio eius,sed tamen neminem habitaturũ in monte sublimitatis gloriç eius,aut accepturum benedictionem regni eius, nisi qui innocens fuerit in operibus, & mundo corde, & talis,qui non in vanum acceperit animam suam. Et quia inter filios hominum non est talis non est vsq; ad vnum solum Christũ,qui pro se & pro sua generatione accepit benedictionem & gratiam à Domino Deo patre suo : idcirco solus ipse meretur ascendere cœlũ cum corpore suo,quod est ecclesia collecta ex omnibus per nomen eius, quærentibus faciem Dei Iacob. Proinde & Propheta mox sermonem conuertit ad principes habentes potestatem sibi datã supra portas, aut vitæ, aut mortis, iubens ipsis, quatenus tollant has suas portas, & eleuentur portæ æternales, vt introeat rex gloriæ vnà cum toto exercitu suo. Cui respondentes principes interrogant: Quis est iste rex gloriæ: Huic interrogationi respõdet spiritus Prophetæ: Dominus fortis,& Dominus potens in prælio.Solet inter expositores hic locus haberi ambiguus, dum incertum est,cui tempori debeant hæc coaptari, & in cuius persona loquatur Propheta, quinam sint principes ad quos loquitur, & quæ sunt portæ tollendæ,& quæ portæ æternales. Vnde sunt hoc in loco variæ magistrorũ expositiones.Hierony.multos proferens sensus sanctos & catholicos,nullum præfert,nullum damnat. Rabbi Salomon & Lyra literalem sensum referũt ad tempus quo portæ templi vltrò fuerant apertę,cùm primùm sub Salomone arca introducitur in templum. Sed hæc portarum apertio ex scripturis locum non habet.Alij autem referunt ad diem palmarum,alij ad tempus quo Christus descendit ad inferos,alij ad tempus quo ascendit in cœlum. Nobis autẽ cum sanctis patribus cõsiderationem habentibus ad ea,quæ præmittuntur,videtur esse vox Christi hominis innocẽtis,cuius in superiori versiculo Propheta meminerit,qui & cum angelis descendens ad infernum, & ascendẽs cum generatione sua ad cœlũ, iussit vtriusq; ciuitatis portas,inferni videlicet & regni cœlorum,aperiri. Quando Adam peccauit,tunc aduersus genus humanũ portæ inferorum præualuerunt, & portæ paradisi fuerũt clausæ,& data est ignea romphęa angelo Seraphin,qui ingressum paradisi custodiret,ne ad illum admitteretur vllus filius Adæ. Quo facto designatur cœlestis regni ianua fuisse clausa vniuerso generi humano. Sed cùm Christus venit in mundum tanquam leo fortis,& in prælio contra diabolum potens,penetrãs claustra inferni, animas sanctorum educẽs, & cum iustis inde liberatis ad cœlestia remeans,tunc apertæ sunt cœlestis regni portæ impedientes ingressum.Quãobrẽ non erit absonus intellectus,si intelligatur prior versiculus,quo dicitur: Attollite portas.esse vox Christi aut angelorum ad portarum inferni principes,qui portas. id est,clausuras aperiunt seu tollunt,cùm potestatem illic detinendi animas habere desinunt. Secundus autem versiculus,quo dicitur: Attollite,&c.sit vox Christi aut angelorum ad principes portarũ cœli, id est, ad angelos, qui portas cœli aperiunt cùm sua exhibẽt ministeria, introducentes in regnũ cœleste iustorũ animas.

A B C D

24. Psal.24. totus, qui incipit: Ad te Domine leuaui animam meã. est vox fidelis populi ad Christum quærentium Dominum,quærentium faciem Dei Iacob,de quibus in psal.superiori: nec est in hoc psal.propter personarum mutationem obscu-
25.26.27. ritas Psal.25.& 26.& 27.sunt voces Christi orantis patrem, nunc pro se secundùm dispositionem carnis assumptæ,nunc pro corpore suo, quod est ecclesia. Psal. 28.
28. qui incipit: Afferte Domino filij Dei.vox est Prophetæ in spiritu mirabilia,quæ facturus erat Messias, præuidentis,& inuitantis omnes,vt sequãtur eum in aduentu ipsius, & offerant sacrificia, quæ sanè mirabilia nos iam videmus adimpleta, & quotidie impleri per ecclesiam, quando offeruntur Domino filij arietum, id est, agni sancti, scilicet martyres, in qua & vox, seu sermo Domini mirabilia olim operabatur & nunc operatur, & vsq; in consummationem seculi operabitur super

A aquas in baptiſmo, & ſuper cedros libani, confringens elatas ſuperborum volun-
tates. Initium pſal.29. qui incipit: Exaltabo te Domine quoniam ſuſcepiſti me, nec 29.
delectaſti inimicos meos ſuper me. eſt vox Chriſti ſecundùm humanam naturam
ad patrem, agentis ipſi gratias poſt conſummationẽ operis redemptionis noſtræ.
Neq; erit abſonus ſenſus, ſi dicatur eſſe vox eccleſiæ ad Chriſtũ, qui ſuſcepit ipſam
eccleſiam ſuam. Deinde Propheta Apoſtrophen faciens, cùm ad Deum locutus
fuerat, deinceps ad ſanctos iam per Chriſtum liberatos ſermonẽ conuertit: Pſal-
lite (inquit) Domino ſancti eius, & confitemini memoriæ ſanctitatis eius, quoniã
ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Ad veſperũ demorabitur fletus,
& ad matutinum lætitia. Vnde ira, id eſt, vindicta eſt facta in indignatione Dei,
quando Adam peccauit, eiectus è paradiſo poſt meridiem ad veſperũ, & facta eſt
nox, temporiſque fletus toti humano generi: ſed & vita hominis fuit in voluntate
B eius mittentis filium ſuum, qui pro eodem homine in meridie vſq; ad veſperam
paſſus eſt, ſub cuius paſsionis tempore tenebris obtecta erãt etiam elementa. Apo-
ſtoli quoq; in fletu morabantur donec veniret lux matutina, quæ eſt Chriſtus re-
ſurgẽs à mortuis. Deinde is ſub cuius nomine Propheta loquitur, rurſus cõuertit
ſermonem ad Dominum: Ego (inquit) dixi in exceſſu meo, non mouebor in ęter-
num. Domine in voluntate tua præſtitiſti decori meo virtutem. Auertiſti faciem
tuam à me, &c. Sic & Pſal.30. qui incipit: In te Domine ſperaui, non confundar in 30.
æternum. eſt vox Chriſti, orantis patrem ſecundùm diſpoſitionem aſſumptæ car-
nis, vſq; ad eum verſiculũ, in quo dicitur: Diligite Dominum omnes ſancti eius.
ibi eſt vox Prophetę alloquentis & adhortantis populum. Neq; turbari oportet
propter aliorum ſententiam, dicentium hunc pſalmum & ſimiles eſſe voces eccle-
ſiæ, aut fidelis populi orantis ad Deum: nam & quæ orat eccleſia, ea ipſa orauit &
C Chriſtus, qui tanquàm caput eccleſiæ miſeriam & peccata eiuſdem eccleſiæ tan- Luc.23.f
quàm ſua reputauit. Vnde & verſiculum in hoc pſalmo poſitum dixit Chriſtus 31.
in cruce: In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum. In Pſalmo.31. qui in-
cipit: Beati quorum. Prima eſt vox Prophetæ oſtendẽtis hominem non propriis
meritis, ſed Dei gratia fieri beatum, ſeu iuſtificatum, ſi cõfiteatur admiſſa. Hunc
pſalmum aſſerit Paulus ad Roma.4. in laudem gratiæ Chriſti, in verſiculo illo: In-
tellectum tibi dabo, & inſtruam te in hac via qua gradieris. mutatur perſona, quia Ro.4.a
iam non propheta aut eccleſia, ſed Deus ipſe ad Prophetam ſeu eccleſiam loqui-
tur, vſq; ad eum verſiculũ, in quo dicitur: In chamo & fręno maxillas eorum con-
ſtringe, qui non approximant ad te. hic iam rurſus eſt vox eccleſiæ ad Deum pa-
trem, rogantis ipſum, vt in chamo & fræno conſtringat rebelles hominum volũ-
tates. Deinde ſequitur vox eccleſiæ, non iam ad Deum patrem, ſed ad filios ſuos
D quos tanquàm pia mater hortatur lætari in ſpe æternę vitæ: Lætamini (inquit) in
Domino, & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde. Per totum pſalmum
34. qui incipit: Iudica Domine nocentes me, & expugna impugnãtes. Apprehen- Pſalm.34.
de arma & ſcutum, & exurge in adiutoriũ mihi. & reliqua omnia ſunt verba Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti ſecundùm diſpenſationem carnis, quam aſſumpſit, nunc
patrem orantis, nunc gratias illi agentis, nunc recitantis afflictiones & perſecutio-
nes, quas ab inimicis ſemel in perſona ſua paſſus eſt, & quas patitur ſemper in mẽ-
bris corporis ſui, quod eſt eccleſia. Proinde & hic pſalmus eſt vox Chriſti, & vox
eccleſiæ in tribulatione: nam quòd Chriſtus in carne ſua mortali orauit pro ec-
cleſia, hoc & ipſa eccleſia vſq; ad conſummationem orat pro ſe per Chriſtum do-
nari ſibi. Manifeſtum eſt in hoc pſalmo Chriſtum dicere: Surgentes teſtes iniqui,
quæ ignorabam interrogabant me: retribuebant mihi mala pro bonis. Ego autẽ
dum mihi moleſti eſſent induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam,
quaſi proximum & quaſi fratrem ſic cõplacebam. Sed hic ſciendum, quòd in hoc

II. TRAC. versiculo deficit vox vna, quam oportet subaudire, vt sit sensus oratione latina expressus, & dicatur hoc pacto: Quasi erga fratrē & proximū sic complacebā Deo, pro ipsorū salute solicitus, & quasi lugens & contristatus de malis seu peccatis eorū sic humiliabar, & aduersum me lætati sunt & cōuenerunt. Congregata sunt super me flagella, & ignoraui: id est, non fui cōscius vllius mali, propter quod debui flagellari. Totus ergo psalm. vt inquit Hierony. ex persona Christi est, quāuis & per Christum ad omnes sanctos referri possit. In Psalm. 35. qui incipit: Dixit iniustus vt delinquat in semetipso. non est vlla occulta personæ mutatio. In Psal. 36. qui incipit: Noli æmulari in malignantibus. non est vlla personæ mutatio. Totus Psalm. est vox aut Prophetæ, aut ecclesiæ hortantis seu erudientis populū ad seruandam cōstantiam & patientiam inter malignantes, & ad spem ac ad fiduciā in Domino. Noli (inquit Propheta) æmulari in malignantibus, hoc est, noli pronocari ad zelum prauę indignationis, seu iræ in malignantibus. tanquā dicat: Cùm videris homines in hoc mundo esse malignantes seu impiè agentes florere, seu prosperè viuere, & opprimere iustos, noli impatiēter ferre, noli turbari, noli à recta fidei via deficere, noli contra Deum murmurare: neque zelaueris facientes iniquitatem, hoc est, neq; feruore amoris sequaris & imiteris facientes iniquitatem. Vnde prioris partis sententia clarius in sequentibus versiculis exprimitur: Noli ęmulari in eo, qui prosperatur in via sua: noli æmulari, vt maligneris. Eadē vox Hebraica in tribus illis versiculis est posita, alia verò in secunda particula versiculi primi, vbi nos legimus, neq; zelaueris. Diximus autem de his in 1. cap. huius tractatus. Totus Psal. 37. qui incipit: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Quoniā sagittę tuæ infixæ sunt mihi, vox est pœnitentis hominis ad Deum, & cōfitētis illi miserias, calamitates, & peccata sua. Et quia multa, quæ in hoc Psalmo leguntur, maximè conueniunt Christo Domino, veluti quod dicitur: Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerūt & steterūt, & qui iuxta me erāt de longè steterunt, & vim faciebant qui quærebāt animā meam: & qui quærebāt mala mihi locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabātur. Ego autem tanquā surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Quoniam ego in flagella paratus sum. Qui retribuebant mala pro bonis, detrahebāt mihi. Hęc omnia tametsi & Dauid ipse post persecutionem Absolon, & post Adę peccatū iā humanum genus secundùm modum quendam dicere potest, magis tamen propriè hęc omnia passus est Christus pro nobis. Idcirco totus psalmus videtur ad ipsum pertinere, tanquàm ad personā, quæ omnia in hoc psalmo expresse loquitur, alia quidem pro se, alia verò pro ecclesia sua, quemadmodū declarat Aug. & alij sancti patres. Vnde in omnibus psalmis & prophetis, in quibus sunt voces Christi, oportet animaduertere & cognoscere totum & plenum Christum, id est, caput & corpus eius, quod est ecclesia. Cùm enim Christus loquitur, aliquando ex persona solius capitis loquitur, veluti quòd ipse est natus de Maria virgine, crucifixus & mortuus: aliquando ex persona corporis sui, quod est ecclesia: secundùm quem modum psalmus iste est vox Christi, confitentis peccata humani generis vt sua. Caput & corpus vnum constituunt hominem, sed capiti proprium est loqui pro se & pro membro in corpore, nunc pro vno, nunc pro altero: quemadmodū lingua mea pro omnibus membris officio suo fungitur, & tanquam faciat aut patiatur ipsa loquitur quicquid membrū vllum aut agit, aut patitur: ita caput ecclesiæ Christus in Psalmis & Prophetis actiones, passionesq;, & infirmitates membrorum, tanquam suas dicit, Christus voluntariè pro nobis factus est maledictum, & peccatū, & mortalis, & stultitia: sed illius iniuria, nostra est gloria: illius maledictio, similitudoque peccatricis carnis eius, illius mortalitas & stultitia, nostra erat maledictio, nostrum peccatum, nostra mors, nostraque insipientia: quæ sanè omnia sunt pro

Margin notes: Psalm. 35. — Psalmo. 36. — Psalmo 37. — Christum loqui pro se & suo corpore. — Psalmo 68.

Margin letters: A, B, C, D

A pro illius iniuria commutata in benedictionem nostram, in vitam & sapientiam nostram. Vnde & titulus Psalmi sexagesimi octaui, continentis vocem Christi ad passionem venientis, hanc commutationem nostram, per Christum nobis factam sermone plano expressit: In finem (inquit) pro his, qui commutabuntur psalmus ipsius Dauid. Hunc psalmum orauit verus Dauid Christus pro omnibus Adæ filijs qui ex maledictionibus veteris Adę commutantur in melius. Proinde quemadmodum Christus caput suum noluit separare à suis mēbris, sic & nos debemus nō separare nos ab ipso Christo capite nostro, passiones illius debemus facere nostras, & peccata, quæ ipse confessus est ore suo, debemus & nos confiteri esse nostra: quemadmodum & reuera sunt nostra. Idcirco congruè iste Psalmus legitur & decantatur sub persona hominis pœnitentis, & totius populi veteris Adæ. Psalmus Psalmo.38.
38. qui incipit: Dixi custodiam vias meas, & non delinquam in lingua mea. est vox
B fidelis populi ad Deum, iam ex peregrinatione huius vitæ in cœlestia suspirantis & deliberantis seruare linguam suam, & cor suum à murmuratione. Neque est in hoc capite vlla propter personarum mutationem obscuritas. Principium psalmi Psalmo.39.
39. qui incipit: Expectans expectaui Dominū, & intendit mihi. iuxta diui Hieronymi doctrinam, vox est fidelis populi iam liberati & vocati in ecclesiā Christi. Deinde est occultus à populo transitus in personam Christi loquentis ad patrem ita exorsus: Multa fecisti tu Domine Deus meus mirabilia tua, & cogitationibus tuis, non est qui similis sit tibi. Annunciaui & locutus sum, & multiplicati sunt super numerum. Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Tunc dixi, ecce venio, & reliqua vsq; in finem psalmi, sunt voces Domini nostri Iesu Christi. Ex quibus & Paulus apostolus ad Hebræos partē aliquam citauit, in- Heb.10.b
troducens Christum loquentem. principiū psalmi 40. incipientis: Beatus qui in- Psalm.40.
C telligit super egenum & pauperem. vox est prophetæ prænunciantis de Christo Domino, quem in hoc psalmo appellat egenum & pauperem, optantem benedictionem & salutem super populum intelligentem & credentem in ipsum. Deinde secundūm censuram diui Hieronymi, fit in hoc psalmo occultus transitus ad personā Christi loquentis ad patrem. Et hæc personæ mutatio potest intelligi esse in illo versiculo: Ego dixi, Domine miserere mihi: sana animam meam, quia peccaui tibi: & sic Christus Dominus delicta populi dicit sua, quemadmodum & in psalmis, vbi & caput pro mēbris loquitur. Aut in versiculo sequenti: Inimici mei dixerunt (inquit) mala mihi, quando morietur, & peribit nomen eius? & reliqua vsq; in finē psalmi, sunt Domini nostri Iesu Christi voces. Ex quibus citatur sententia in euangelio. Ipse enim est qui dicit: Etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem. Psalmus 41. Iohan.13.a Psalmo.41.
D qui incipit: Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum. vox est ecclesię aut fidelis populi, ex hac valle lachrimarum, inter multas tribulationes & persecutionem suspirantis ac cupientis dissolui, & esse cum Deo salutari suo. Psalmus Psal.42.
42. qui incipit: Iudica me Deus, & discerne causam meā de gente non sancta. vox est fidelis populi, petentis Deum habere iudicem pro se, & desiderantis lucem & veritatem ipsius, quibus ducatur in montem eius sanctum, & ascendat ad altare, ad locum scilicet altum & sublimem, vbi faciat sacrificium Deo salutari suo, qui renouat vitam hanc veterem, corruptibilem, lætificans eam in vitam florentis iuuentutis, immortalem. Psalmus 43. qui incipit: Deus auribus nostris audiuimus, Psalm.43.
patres nostri annunciauerunt nobis. vox est sanctorum martyrum, clamantiū ad Deum pro salute omnium. Ex hoc psalmo assumit testimoniū Apostolus: Quoniam propter te mortificamur tota die, ęstimati sumus sicut oues occisionis. Psal. 44. Rom.8.g Psalm.44.
qui incipit: Eructauit cor meum verbum bonum. non vnius personæ vox est. Et idcirco ad intellectum eius oportet obseruare locos in quibus fit personæ mutatio. De

II. TRAC. 3 tio. De principio psalmi: Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. sic habet Augustinus: In hoc principio (inquit) intellexerunt quidam patris personam dicentis: Eructauit cor meum verbum bonum. commendantis nobis natiuitatem sui verbi ineffabilem, & sic consequenter omnia tanquam dicta à persona patris accipiant, vsq; ad eum locum: Audi filia, & vide. Sunt qui omnia hæc, tanquàm ex persona prophetæ dicta accipiant, intimantis nobis verbũ, quod ipse in lingua spiritus sancti, tanquàm scribæ velociter scribẽtis locutus est ad regem nostrum Messiam, quem Propheta in spiritu alloquitur, dicens: Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis. Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissimè. Specie tua & pulchritudine tua, intende, prosperè procede, & regna. Hæc & reliqua, quę sequũtur sunt verba Prophetę ad Christum, vsq; ad eum versiculum, qui incipit: Audi filia, & vide, inclina aurẽ tuam, obliuiscere populum tuum. hic iam est vox Prophetæ ad ipsam regis huius filiam seu ecclesiam, quæ (vt ex superioribus patet) & soror, & regina, & sponsa illius appellatur. Vides igitur in psalmis & in prophetis fieri mutationes personarũ repentinas. Si quis aduertit (inquit Augustinus) plenæ sunt his mutationibus personarũ diuinæ paginæ. In psalm. 119. orat Propheta: Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa. & statim mutata persona respõdet illi, Deus: Quid Detur tibi, aut quid apponatur tibi aduersus linguam dolosam? interrogat Deus exercens illum, simul respondens sibiipsi interroganti: Sagittæ potentis acutæ (inquit) cum carbonibus desolatorijs: tanquàm dicat: Aduersus linguam dolosam apponendæ sunt sagittæ acutæ cum carbonibus desolatorijs, quibus trãsfodiantur iniquorum corda. Post hæc rursus à persona Dei loquentis, fit transitus in vocem Prophetę loquentis: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Ecce in tam paucis verbis tam crebra est personarũ mutatio, & non exprimitur locus vbi mutatur. Non enim dicitur: hoc dixit Deus, hoc dixit homo: sed ex ipsis verbis colligimus, quid pertineat ad Deum, quid ad hominem. In psalmo 109. vox Prophetę est: Dixit Dominus Domino meo. hoc est, Dominus pater dixit Domino meo Christo, dixit inquam hoc, scilicet quod sequitur: sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedũ tuorum. In illo ergo loco: Sede à dextris meis, incipit vox Dei patris ad Christum filium suum, vsque in eum locum, vbi dicitur: Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges. hic iam est vox Prophetæ, loquentis ad Deum patrem de Christo Domino sedente à dextris ipsius. tanquam dicat Propheta: O Domine Deus Dominus meus, cui dixisti: sede à dextris meis, is confregit in die iræ suæ reges, iudicabit in nationibus, & cætera vsque in finem psalmi. Vnde consequens est, aliam personam esse Dominum, de quo dicitur, Iurauit Dominus: aliam de qua dicitur, Dominus à dextris tuis confregit in die iræ suæ reges. tametsi posset secũdùm alium quendam sensum etiam textus interpretari. Hæc tamen sententiarum series magis respondet ei, quod in calce psalmi dicitur: De torrente in via bibit. Sunt & in cæteris psalmis mutationes personarum frequentes. Sed ex his potest studiosus lector cautus esse, ne fallatur in alijs.

[Marginalia: A; B; Psalm. 119.; C; Psalm. 109; D]

Mutationes personarũ in lib. Cant. Hactenus de mutatione personarum in psalmis. Totus Canticorum liber in personarum mutationibus agitur. Sunt autem illic personæ colloquentes, sponsa & sponsus, adolescentulæ seu filiæ Hierusalem cum sponsa. Sunt in hoc libro quæ dicuntur à sponso, sunt quæ à sponsa dicuntur, nonnulla ab adolescentulis seu à sodalibus sponsæ. Primus sermo est vox sponsæ, desiderantis aduentum sponsi sui in carnem, & nunc sibimetipsi loquentis in secretis animæ suæ, nunc ad ipsum sponsum verba dirigentis, nunc apostrophen ad filias Hierusalem facientis. Sibi loquitur: Osculetur me osculo oris sui, desiderãs sponsi sui præsentiam. Ad ipsum sponsum verba conuertit, continuò adiiciens: Quia meliora sunt vbera tua vino,

[Marginal: Cant. 1.]

flagrantia

A flagrantia vnguentis optimis, oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te. & reliqua quæ sequuntur, sunt verba ecclesiæ desiderantis sponsum suum Christum, & simul intimantis obscuritatem atq; nigredinem persecutionũ, quas propter amorẽ sponsi sui dilecti patitur, in hoc mundo vilis æstimata, secundũ stultam huius mũdi sapientiã, de qua re eadẽ ecclesia sponsa sermonẽ dirigit ad filias Hierusalem: Nigra sum (inquit) sed formosa filia Hierusalem, sicut tabernacula Cædar, sicut pellis Salomonis. Nolite me considerare quòd fusca sum, quia decolorauit me sol, filij matris meæ pugnauerũt contra me. Post hæc rursus eadem sponsa ad sponsum vocem conuertit: Indica mihi Domine, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie? vsq; ad versiculum illum: Si ignoras te, ô pulchra inter mulieres. vbi incipit primus sermo sponsi ad sponsam, qui increpãtis & benignè obiurgantis sono pronũciandus est. Si ignoras
B (inquit) te ô pulchra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorũ, & pasce hœdos tuos. Tanq̃ dicat: Si ignoras, quòd ego per tribulationes pulchriorem te facere cõstitui: si non aduertis, quòd nemo coronabitur, nisi qui legitimè certauerit: egredere à me, id est, à meo cõsortio, & abi post vestigia gregum tuorum. Assimilaui te equitatui meo Israelitico inter currus Pharaonis, qui sanè equitatus, postquàm varijs tribulationibus attritus fuit in Ægypto, cum gaudio & triũpho egressus est inde. & reliqua quæ sequuntur, verba sunt sponsi vsq; in eum locum, in quo dicitur: Dum esset rex in accubitu suo. qui est secũdus sermo sponsæ, protractus vsq; ad eum locum, vbi dicitur: Ecce tu pulchra es amica mea, qui est secundus sermo sponsi ad sponsam. Postremùm sequitur vox sponsæ ad spõsum: Ecce tu pulcher dilecte mi. In principio capitis 2. Ego flos campi sicut lilium Cant. 2.
inter spinas, & cæt. est vox sponsi. Deinde sub eodem contextu sequitur vox spon-
C sæ: Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. Tandem sponsa iam quiescente, ac dormiente inter brachia sponsi, sequitur vox eiusdem sponsi ad filias Hierusalem: adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas ceruosque camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam meam, donec ipsa velit. Hinc mox sequitur vox sponsæ: Vox dilecti mei pulsantis. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Vnde hoc totum: Ecce iste venit saliens in montibus. non est accipiendum tanquàm vox dilecti, sed tanquam vox sponsæ loquentis, sed sermonem interrumpentis, tanquàm indicantis se audire dilectum loquẽtem. Et ita quod hic dicimus: Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus. longè est dissimile ei, quod dicitur Cãt. 5. Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea. Nam quod in isto cap. 5. dicitur, accipiendum est: Vox dilecti mei pulsantis, & dicentis: Aperi mihi soror mea. Quod autem dicitur in 2. cap. non est sic accipien-
D dum: Vox dilecti mei, & dicentis: Ecce iste venit saliens in montibus, quemadmodum superiùs dictum est. In Canticis canticorum, neq; spõsam, neq; sponsum, neque os, neque osculum, neque vbera, neq; amplexus, neque dexteram, neq; leuam, neq; adolescentulas, neque filias Hierusalem, neque vnguenta, neque odorem vnguentorum, neque ornamenta, neque vestimenta, neque lectulum & flores, neque ventrem, neq; tactum, neq; amantium colloquia, & amores, carnaliter aut corporaliter cogitare debes, sed suauitates quasdam spirituales habentes in se omne delectamentũ super omnia quæ sunt in carne, super omnia quæ sunt in hoc mundo, debes meditari in sponso tuo Christo, quo cùm frueris, prorsus castus & mundus es, verisq; fœcundaris virtutibus. Sponsa ad literam intelligitur ecclesia. Sponsus, Dominus noster Iesus. Vbera duo, sunt vtriusque testamenti eloquia, ore Dei pronunciata. Mater sponsæ, ecclesia ab initio, vtpote Abel, Seth, Noe, Abraham, Isaac, Iacob. Adolescentulæ suauitate odoris captæ, intelliguntur animæ iampridem renatæ. Filiæ Hierusalem, est gens Iudaica, quæ pugnat contra Ecclesiam.

In lib. Canticorũ nihil carnaliter sapiendum.

II. TRAC. Cubiculum regis, est arcanus scripturæ sensus. Vnguenta sunt charismatum dona. A
Odor, est fama seu nomen charismatum, & gratia Christi, quæ per vniuersum mundum diffunditur.

De mutationibus affectuum.

QVemadmodum in scripturis obseruare oportet mutationes temporum & personarum, ita & in eisdem operæprecium est obseruare frequentes mutationes affectuum & passionum, secundùm vicissitudines spiritus sancti euntis & redeuntis, hominis animam multifariam visitantis. Est affectus dilectionis ex commemoratione diuinæ charitatis exoriens, dum mens concipit Deum vt bonum & beneficum.

Affectus dilectionis, & cæ.

Psalm. 17. a

Ex hoc affectu canitur: Diligam te Domine fortitudo mea. Est affectus admirationis, dum magna quædam & grandia Dei opera mens contemplata in stuporem excitatur. Ex hoc affectu canitur: Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum. Est affectus congratulationis, ex quo canitur psalmus: Omnes gentes plaudite manibus. Est affectus desiderij esurientis & sitientis beatitudinem, ex quo canitur: Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum. Est affectus humiliationis, quo ex consideratione propriæ imbecillitatis mens ab elatione comprimitur. Multùm conducit ad intellectum scripturarum, si lector consideret in scripturis sacris alia dici sciscitantis seu percunctantis animo, alia verò admirantis, alia deprecantis, alia gratias agentis, alia peccata deplorantis affectu. Scripturam vtiliter legis, si vniuscuiusq; sancti loquentis affectu induaris. Talis affectuum mutatio frequens est in psalmis, in prophetis, & præsertim in præfato Canticorum libro, quod Origenes Cantica exponens diligenter notauit Homilia. 3. Primùm igitur intelligenda est sponsa non domi, sed foris stare, & amore videndi sponsi huc atque inde prospicere, si fortè appareat: & dum ignorat vnde magis veniat, non velle vnam aut alteram viam ingredi: sed expectare, & expectando eructare in verbum hoc: Osculetur me osculo oris sui. Vbi autẽ iam sponsus aduenerit, desiderium sponsæ transit in fruitionem: quo fit, vt sponsa iam habens quem desiderabat, sentiens castissimos illius amplexus, iam veris fœcundata virtutibus, conuertit sermonem ad sponsum, dicens: Bona sunt vbera tua super vino. & reliqua vsq; ad eum locum, vbi ait: Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum. vbi intelligendum est esse vicissitudines sponsi, suis internis consolationibus euntis & redeuntis: quibus fit, vt in hac vita sponsa Christi nondum sic ex omni parte beata, nunc quærit absentem, nunc inuenit redeuntem, nunc in cubiculum reginæ, nunc in cellam vinariam plenam spiritualis iucunditatis, & dilectionis vino introducitur. Rursus mutatio numeri singularis in pluralem, & econtrariò, frequens in scripturis plerunque turbat lectorem, & scripturas facit esse obscuras, dum sub eodem contextu quædam nunc pluraliter, nunc singulariter ita designantur, vt nulla videatur esse rerum cõsequentia, & alia videantur esse, quæ pluraliter, alia quæ singulariter prædicantur, quemadmodum videre licet in psalmo: Deus laudẽ. & capite vigesimoquarto Iob. In psalmo: Deus laudem. singulariter primùm loquitur, os peccatoris, & os dolosi super me locutum est. Pòst mox ad pluralem numerum transit: Locuti sunt aduersum me lingua dolosa. Post pauca reuertitur ad numerum singularem: Constitue (inquit) super eum peccatorẽ. non dixit super eos, sed super eum. In singulari numero significatur Iudas caput infidelis synagogæ, Christum persequentis. Per ea, quæ multitudinis numero dicuntur, significantur Iudæi Iudæ traditoris imitatores, in necem Christi consentientes. Iob 24. Oculus adulteri obseruat caliginẽ, dicens: Non me videbit, & operiet vultũ suum. His singulari numero dictis, ad pluralem ascen-

Psalm 8. a

Psalm 46. a

Psalm. 41. a

Origenes.

Cant. 1.

De mutatione numeri singularis in pluralem.

Psalm. 108.

B

C

D

A ascendens,subdit: Perfodiunt in tenebris domos,sicut in meridie condixerant sibi,si subitò apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis. Hinc in singularem numerum rursus reuertitur: Leuis est super faciem aquæ,maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet per viam vinearum, ad nimium calorem transiet ab aquis niuium,& vsq; ad inferos peccatum illius. En vides transitum à singulari in pluralē, & denuò à plurali in singularem reditum, & rursus à singulari in pluralem: quia vno malo inchoante,plures imitantur: sed pręcipuè eius culpa est,qui pręcedit:& ideo crebrò sententia redit in eum qui est author mali. Iob cùm dixisset numero singulari: Oculus adulteri obseruat caliginem. Pluraliter subdit: Perfodiunt in tenebris domos, intelligens iam fodientes omnes adulteros, & ipsum adulterum simul cum adultera: qui odientes lucē, auroram subitò apparentem fugiunt tanq̃ vmbram mortis. Sunt & alij in scripturis loci multi, in quibus est transitus de
B singulari in pluralem, & econtrariò: sed exempli causa sufficiunt ista. Hæc ergo sunt, quæ secundùm dictionem seu orationem scripturas faciunt ambiguas, aut obscuras atq; difficiles: quę sanè aut ambiguitas,aut obscuritas multis in locis non propter interpretis imperitiam aut incuriam,sed & spiritu sancto prouidente (vt in superioribus patuit) constituta est multis in locis sub originali lingua, in qua scriptura est ædita,in qua & dictiones,& orationes multæ sunt incertæ,ambiguæ, & obscuræ,quas vniuersas nominatim designare fuisset difficile,sed ex multis paucos locos designauimus, ex quibus consideratis, lectoris intentio potest vigilare in cæteris, & cauere ne propter amphibologiam, diuersam pronunciationem,aut tropos, aut metaphoras fallatur incautus.

Tractatus tertius, in quinque capita distributus. Primum caput de mysterijs
C *Trinitatis, & incarnationis filij Dei.*

SVPERest iam paucis disserere de obscuritatibus & difficultatibus cæteris,quæ contingunt propter res ipsas difficiles. Nam vt donemus totam scripturam sacram in locis, propter amphibologiam, aut propter tropum obscuris, reductā esse ad certū & manifestum sermonē,nihilominus multis in locis remanebit ipsa sacra scriptura difficilis & obscura propter res ipsas in se difficiles,quales sunt: trinitas personarum in vnitate deitatis, verbum æternū incarnatum,forma serui assumpta per filium in forma Dei permanentem,duæ in eo volūtates,creata & increata,captiuitas & seruitus hominis sub peccato,simul stans cum libertate arbitrij, gratia & prouidentia ac prædestinatio diuina cum libera hominis volūtate,modus liberandi, emendi,redimendi genus humanum à capti-

Res intellectu difficiles causant scripturæ difficilem intellectum.

D uitate diaboli,bellum,triumphus,& victoria Christi contra diabolum. Hæc & id genus alia, sunt res propter quas scripturæ sunt in se difficiles, quantumlibet plano dicantur eloquio. Deinde propter sententiarum dependentiam, cohærentiam, & consequentiam, propter ignorantiam proprietatum naturalium rerum in locutionibus figuratis, propter multitudinem sensuum, literalis videlicet & mystici,qui designantur per vnum & eundem scripturæ sermonem, propter occultum transitum de litera ad spiritum,& econtrariò,propter multas apparentes contrarietates,& propter causas alias & rationes multas: quas etsi nequeamus vniuersas in specie perstringere,non erit tamen inutile generalia quædam documenta explicare, quæ faciemus magis manifesta per speciales regulas & sententias in diuersis scripturæ locis. Faciunt quidem hæretici & sapientes huius mundi argumenta fortia, rationesq; difficiles humanæ rationi,contra personarum trinitatem in vnitate deitatis,contra incarnationē filij Dei per assumptionem humanę naturæ,à diuina in vnitatē personæ, contra gratiam, præscientiam, & prædestinationem

Variæ causæ difficultatis in scripturis.

tionem æternam, stantem cum libertate arbitrij, contra captiuitatem humani generis sub diaboli potestate, contra liberationē eiusdem per mortē filij Dei cōtra emptionē, redemptionem, & precij exolutionē, & satisfactionem factā per Christum Dominum. Verùm animus syncerè Christianus, verè per gratiā Christi redemptoris sui humiliatus, hæc omnia q̄tū sat est, intus sapit, intus intelligit, & gratias agit, neq; curiosius quicq̄ de iudicijs Dei perscrutatur, neq; contendit: sed firma fide credit hoīem ab initio cōditum esse à Deo bonum & rectum, & iam vniuersum genus humanum propter peccatum protoplastæ in apostatica radice esse damnatum, iusto Dei iudicio à paradiso in vallē lachrymarum & miseriæ eiectū, agnoscens & suam miseriā & captiuitatem, seq; sine Christo debuisse manere semper miserum, & vniuersas vias Domini super genus humanum esse misericordiam & iustitiam. Porrò hæc vniuersa in sacris scripturis elucidare, & hæreticorum atq; aduersariorum argumenta, ex scripturis sacris prauè intellectis conficta, dissoluere, & ostendere scripturas sacras hisce in rebus esse sibi cōsonantes, & non esse cōtrarias, altioris est negotij, requiritq; ingenia in sacris literis iam longo vsu exercitata. Ne huius igitur cōpendij limites transgrediamur, pauca quædā de his rebus generalia in hoc capite declarabimus, quę etiam ad intellectum eorum, quæ in sequentibus libris tradūtur, non erunt inutilia. Et primū regulas quasdam fidei generales explicabimus de incomprehensibili personarum trinitate, de filij Dei incarnatione. In Primis igitur quisq; volens locos in scripturis sacris difficiliores intelligere, debet discere vt sciat ex locis scripturæ manifestis principia fidei demonstrare, & ex his secundū catholicæ ecclesiæ sententiā interpretatis firmißimè credere, & nullatenus dubitare, patrem, & filium, & spiritum sanctum, tres personas coæquales, vnum esse Deum omnipotentem, creatorem cœli & terræ, visibilium & inuisibilium: neq; filium esse patrem, neq; spiritum sanctū esse patrē aut filium, sed horum esse solum personarum discrimen in deitatis seu diuinę essentię vnitate: & filium à patre ab æterno genitum, spiritum sanctum ab vtroq; procedentem, & vtrunq; esse patri consubstantialem in æternitate, in gloria, in voluntate, in sapientia, in bonitate, & in maiestate ab eodē patre non discrepantem. Sciendum est autem, hanc esse antiquam fidei regulam, neq; esse nouam, neq; recentē, neque per opiniones magistrorum ex scripturis sacris inuentam, sed & apud prophetas traditam, & ab exordio ecclesię Christianę ab ipsis apostolorū temporibus euulgatā in euangelijs, & in apostolorū scripturis luculentißimè expressam, etiam ante conciliū Nicenū, & ante Arriū hæreticū deuiantē super huiuscemodi ineffabili personarū trinitate, apud patres ecclesiasticos nō ambiguā, sed certā, cōstantē, indubitatam, propter hæreses exorientes secundū temporū successiones magis ac magis declaratam, & nō inuentā aliam ac nouā. Vnde ipsis apostolorū adhuc viuētium temporibus super hac fidei regula, de tribus personis in vnitate deitatis, fuit hæresis exorta, nondum scriptis quatuor euangelijs: cōtra quam hæresim Ioannes apostolus rogatus à fratribus, suum præcipuè euangeliū in lucem ędidit, hanc personarum trinitatem in vnitate deitatis luculēter explicans in toto suo euangelio, & præsertim in cap. 1. & maximè in sermone quem fecit discipulis suis iam paßione sibi imminente, post lotionē pedum, quem sermonem habes apud Ioannem capitulis 13. 14. 15. 16. & 17. vbi Christus multis sentētijs intimat se esse Deū patri ęqualem, & simul se esse hominē mortalem. Præterea Christum filiū Dei esse Deum, & omnipotentē Dominū testātur prophetæ & apostoli in scripturis, quibus significatur Christus peccata remittere, viuificare, suscitare, mittere spiritū sanctū, dare claues regni cœlorū, exaudire & saluos facere nos clamātes ad se. Hæc & id genus alia multa, quæ nō possunt nisi soli Deo cōuenire, scriptura sacra tribuit regi Christo. Deinde apostoli & prophetæ diuersis in locis planè expresserūt, & nominauerunt

Marginalia: Fides trinitatis explicatur. — Causa Iohannis scribendi euangelium. — De deitate Christi.

Side letters: A, B, C, D

A runt Christũ esse Deum. Prophetæ quidẽ, nam apud Isaiã Deus pater ad Christũ loquitur: In te est Deus,& non est Deus præter te,verè tu es Deus abscõditus, &c. Isaiæ.45.e
Apud eundẽ Isaiam: Qui fecit cœlum & terrã,dicit se missum à Domino & à spiritu eius: Ego (inquit) ipse,ego primus,& ego nouissimus,& manus mea fundauit terram. Et infrà: Ego locutus sum,ego vocaui & adduxi eum. Accedite ad me,& audite: Hæc non in occulto ab initio locutus sum,ex tempore anteq̃ fierent illic eram,& nunc Dominus misit me,& spiritus eius Christus. Igitur qui fecit cœlum & terram,à patre & à spiritu eius missus est in mũdum, ad reparandum genus humanum. Insuper & Dauid propheta multis in locis intimauit Christũ regem,& spiritum sanctum esse Deum. In psalmo quadragesimo quarto,significans vtrunq; esse Deum,videlicet & eum qui vnxit: & regem qui vngitur,loquens ad regẽ nostrum Christum: Propterea vnxit te Deus tuus,ô Deus. Sunt & alia in psalmis lo- Isaiæ.48.d
B ca multa,ex quibus patet Christum esse Deum,ab æterno genitum à patre. Dominus (inquit propheta) dixit Domino meo. Et infrà: Ante luciferũ genui te. Sic & in Genesi legimus: Pluit Dominus à Domino. Audiamus & in Zacharia Christum loquentem: Hæc dicit Dominus omnipotens: Post gloriã misit me ad gentes,quæ spoliauerunt vos. Qui enim tetigerit vos,tangit pupillam oculi eius. quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt prædæ his, qui seruiebant sibi, & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me, lauda & lætare filia Syon, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multę ad Dominum in die illa,& erunt mihi in populũ,& habitabo in medio tui. Nullus tropus,nullũ sermonis ęnigma: clara voce pronunciatur,Dominus exercituum seu omnipotẽs,tam ille qui mittitur,quàm ipse qui mittit. Cognoscetis (inquit) quia Dominus exercituum misit me, ait Dominus omnipotens. Præterea in Psalm.109.a Genes.19.e Zacha.2.c Matth.vlt.d
C euangelio baptismus,in remissionem peccatorum constitutus,æqualiter in nomine patris & filij & spiritus sancti fieri præcipitur. Quo sanè intimatur non solus Deus pater,neque solus filius, sed & pater,& filius, & spiritus sanctus esse baptismi author,& proinde verus Deus. Item Apostolus Christum Deum expresso nomine appellauit. Ex quibus (inquit) est Christus secundùm carnem,qui est super omnia benedictus Deus in secula. Item & Iohan. vltimo: Vt simus (inquit Iohan.) in vero filio eius,hic est verus Deus,& ęterna vita. Item Isaię 9. inter nomina pueri nati ponitur nomen, Deus: Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis. Insuper eadem gratia à patre filioq; deposcitur. Vnde nomen eius est Iesus,id est, saluator,quia ipse saluum faciet populum à peccatis eorum. Beatus Stephanus in passione positus,vt se amplius Deo patri cõmendaret,inuocabat Christum stantẽ à dextris virtutis Dei: Domine Iesu (inquit) accipe spiritũ meum. Spiritũ san- Roman.9.a Isaiæ.9.b Matth.1.d Acto.7.g Spiritum sanctum verum Deum esse.
D ctum esse Deum omnipotentem testantur prophetarũ & apostolorum scripturæ, in quibus planè legimus, quòd spiritus sanctus nouit omnia, scrutatur omnia, docet omnia, suggerit omnia, replet & cõtinet omnia, loquitur in prophetis & apostolicis viris, diffundit gratiam & charitatem in cordibus nostris, sanctificat illa, inhabitat illa, deducit in viam rectam, operatur omnia gratiarũ dona, distribuens singulis prout vult. Hæc omnia (inquit Paulus) operatur vnus & idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Vnde & in Isaia dicitur: spiritus sapientiæ, spiritus consilij & fortitudinis. Spiritum sanctum communem esse patri & filio, & ab vtroque procedere,& ab vtroq; mitti,patet ex scripturis multis. Misit Deus pater spiritum filij sui clamantem in corda nostra. Hic spiritus, dicitur Christi filij Dei spiritus,& à patre missus. Apud Iohannem: Paracletus autẽ spiritus sanctus,quem mittet pater in nomine meo,ille vos docebit omnia,& suggeret vobis omnia,quęcunq; dixero vobis. Hic pater mittit paracletum. Apud eundẽ autẽ Iohannem capite sequenti, idem spiritus à filio mittendus scribitur,& simul procedere à patre: 1.Cor.12.b Isaiæ.11.a Gal.4.e Iohan.14.d

Cùm venerit (inquit) paracletus, quem ego mittam vobis à patre meo, spiritum A
Iohan.15.d veritatis, qui à patre procedit, ille testimoniũ perhibebit de me. In his ergo scripturis, quibus pater legitur mittere spiritum, non tacetur filius, vt intimetur spiritus sanctus esse vtriusq; spiritus, id est, ab vtroque æternaliter procedens, ab vtroque temporaliter & missus in corda fidelium. Quicquid spiritus sanctus habet,
Iohan.16.c id ab vtroque habet, id est, à patre & à filio. Cùm venerit spiritus veritatis, docebit vos (inquit filius) omnẽ veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Propterea dixi vobis, quia de meo accipiet. Nulla locutionis ambage, nulla voce ambigua, sed claro sermone intimat personarum trinitatem in vnitate deitatis, dum intimat omnia, quæ pater habet esse sua, & se esse à patre, & spiritum sanctum accipere à patre, & ab ipso. Deinde Christum filium Dei esse Deum eadem Deitate, qua & pater est Deus: & habere eandem vitam in semetipso, quam & pater habet, testatur euangeliũ in quo ipse ait: Omnia B
Iohan.16.c Iohan.5.d quæ pater habet, mea sunt. Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso: dedit inquam ei, quasi filio per generationem, nõ quasi inopi per gratiã. Omnia quæ habet pater, filius dicit esse sua, non quòd ipse
Iohan.16.c filius tradiderit illa patri, non ꝙ pater à filio ipso acceperit omnia quæ habet: sed ꝙ omnia quæ pater habet, ipse filius iure generationis acceperit à patre. Quemadmodum aũt pater non habet essendi initium, ita & communicat filio non habere essendi initium: quemadmodũ ex æterno sole, æternus esset candor: ita ex æterno patre, æternus est filius. Et quemadmodum egressus candoris à sole est naturalis & sibi coæuus: ita & naturalis est generatio filij à patre, ipsiq; coæua. Pater qui ab æterno genuit filium, non aliter sese habuit vnquàm, quam nunc se habet. Et idcirco quemadmodum ab æterno genuit, ita nunc gignit: nec gignere cœpit, C nec gignere desijt, nec vnquam gignere cessabit. Et quemadmodum filius est sem-
Pater generat filium. per æternus, ita & generatio eius est sempiterna, nec præterit vnquam. Generauit quidem pater filium sibi æqualem, filius autem nec generauit, nec generare potest: sed non ideo minus potens est filius, q̃ pater: nec ideo minus habet pater, ꝙ filius non est: neq; rursus ideo minus habet filius, quòd pater non est. Eadem enim po-
Eiusdem potentiæ pater & filius. tentia est qua pater generat, qua & filius generatur. Nam & vna patris filijq; natura, quæ in patre est voluntas, qua pater ipse ab æterno vult generare filium: eadem omnino voluntas est, qua filius ab æterno vult esse à patre. Proinde in diuinis personis posse generare, explicat quidem originem, sed non excellentiorem, aut sublimiorem exprimit potentiam, quàm posse generari. Nam etsi filius acceperit à patre vitam, sapientiam, voluntatem, virtutem, potestatem, & gloriam: non tamẽ accepit aliam, sed eandem ipsam vitam, sapientiam, virtutem, & gloriam quam D habet pater ipse, ab ipso accepit semper. Proinde quemadmodũ pater ex sua voluntate, suaque sapientia, virtute, potestate quos vult viuificat: ita & filius quos
Iohan.5. vult viuificat ex sua sapientia, suaq; voluntate, potestate, & virtute. Quòd autem ipse filius non potest à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, neq; imperfectionem vllam intellectus, neq; subiectionem personæ filij, neq; defectum potestatis in filio significat: sed æqualitatem vtriusq; personæ in vna simplicissima & indiuisibili vita, sapientia, & potestate, quæ omnia pater habens ab æterno, eadem dedit filio: dedit quidem non munere gratiæ & largitatis, sed iure generationis. Et quia filius sic à patre potestatem operandi accepit, ideo filius non potest facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Verùm quia pater nihil operatur, nisi per eandem potestatem quam filius habet, idcirco quemadmodum filius non potest facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: ita & pater non potest facere quicquam, nisi quod viderit filium facientem: Quis

filius

A filius neque demonstret patri quæ faciat, neque doceat patrem, propterea quòd demonstrare & docere significant per modum dationis, quæ conuenit non filio, sed patri danti filio intellectum & sapientiam. Verbum autem videre non sic donationem importat, & ideo dicitur non absurdè, quòd pater facit id, quod videt filium facientem, auditq́ue eundem filium loquentem, quia vis vna & indiscreta, secundùm quam pater & facit, & loquitur, est eadem secundùm quam filius videt & audit patrem facientem atque loquentem. Ex quibus sequitur, quòd hæc impossibilitas, secundùm quam filius non potest à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, est non propter imperfectionem aut infirmitatem naturæ filij, non propter imperitiam, impotentiam aut indigentiam personæ. Neque enim filius ex se est aut impotens, aut imperitus, aut indigens, aut talis, qui ex se opus habeat eruditione aut disciplina, neque tanquam discipulus acquisiuit à patre B scientiam, neque tanquam seruus à domino potestatem: sed sapientiam, potestatem, virtutem, gloriam, cæteraque omnia, quæ pater habet, ipse (vt iam patuit) dedit filio iure generationis, non liberalitate gratiæ, non potestate creationis, aut dominationis, aut factionis, seu mutationis in filio. Similiter omnia quæ spiritus sanctus habet à patre & filio, hæc habet ab ipsis non secundùm gratię beneficium aut liberalitatem aduenticij muneris, sed iure processionis & emanationis. Proinde filius & spiritus sanctus sunt vnum cum patre, non per gratiæ vnionem, aut voluntatum ac animorum consensum siue concordiam, de qua vnitate loquitur & ipse Christus in eodem scripturæ loco, vbi de hac vnitate naturæ, & personæ suæ discretione locutus est, vt mox patebit. Alia igitur est vnitas, secundùm quam pater & filius sunt vnus Deus. Alia vnitas est, de qua loquitur scriptura: Multitudinis cor vnum, & anima vna in Domino, Item, qui plantat, & qui rigat vnum sunt C Homines in Christo Iesu sunt vnum, per fidei & charitatis gratiam. Sed inter diuinas personas, neque est vllius gratiæ donatio, neque vllius aduenticij muneris largitas: sed omnia sunt vnum secũdùm naturam, quam impossibile est aliter habere sese. Apud sapientes huius mundi nota est quædam vnitas, secundùm naturã inter se eiusdem speciei indiuidua, quorũ ratio substantiæ secundùm nomen speciei est vna: sed illic singula sunt discreta accidentibus, loco, tempore, ætate, potestate, alijsq; etiam proprietatibus, quibus vnumquodq; illius speciei indiuiduum secernitur habere suam propriam singularemq́ue naturam, suam animam, suum corpus, suamq́ue operationem. Proinde & illic tres homines, non vnus sed tres sunt homines propter tres formas humanas, vbi & singuli habent suas (vt ita dicam) humanitates ex anima rationali & carne: sed longè alia est vnitas inter tres personas diuinas, vbi tres personæ sunt vnus Deus, secundùm vnam & eandem nu D mero deitatem. Docuit autem Christus hunc diuersum modum essendi vnum in eo loco, vbi se & patrem vnum esse dixit: Vt omnes (inquit) vnum sint, sicut tu pater in me, & ego in te. Non dixit: Sicut tu pater in nobis, & nos in te: sed tu in me, & ego in te, vt à creaturis separet se. Vnde & continuò adiecit: Et isti in nobis, vbi etiam suam patrisq; potentiã à nobis secernit, & orat vt nos vnum simus cum ipso in patre suo: sed nequaquam orat vt ipse vnum sit cum patre, planè intimans nos in patre & filio vnum esse per gratiam, non per naturam. Ipsum autem & patrem esse vnum non per gratiæ copulam, sed per naturalem generationem, æternamq́ue originem seu emanationem, quam in alijs scripturæ locis docet esse ineffabilem & incomprehensibilem. Ex his ergo manifestum est primo, quòd in hac personarum trinitate nihil maius aut minus, nihil prius aut posterius, nullus inter eas ordo aut dominationis, aut dignitatis, aut excellentiæ. Nam de filio (vt inquit Ambrosius) loquitur Apostolus: Quis prior dedit illi, & retribuetur illi? Est quidem inter easdem personas originis ordo, secundùm quem altera est ab altera.

De processione spūs sancti, ab vtroque.

Singularissima vnitas diuinæ essentiæ. Act. 4. g. 1. Cor. 3. b

Iohan. 10. f

Iohan. 18. b

Roma. 11. d

III. TRAC. Verùm non eſt vlla inferior altera in dignitate, in ſempiternitate, in ſapientia, in poteſtate, & virtute. Totum quod eſt pater, hoc eſt filius, & ſpiritus ſanctus. Totum eſt ſpiritus ſanctus, quod eſt pater & filius, Sic ab initio etiam ante concilium Nicenum, & antequam Arrius hæreticus natus eſſet, locuti ſunt ſancti patres docentes, quòd in hac ineffabili & incomprehenſibili deitatis eſſentia eſt quidem alter & alter, quia alter pater, alter filius, alter ſpiritus ſanctus: ſed in ea neque eſt alterum & alterum, neque aliud & aliud. Qui pater eſt, filius non eſt: & qui filius eſt, non eſt ſpiritus ſanctus. Per aliud, & aliud (inquit Bernardus) nouit pietas fidei cautè inter perſonarum proprietates, & indiuiduam eſſentiæ vnitatem diſcernere, & medium iter tenens via regia incedere, vt nec declinet ad dexteram confundendo perſonas: nec reſpiciat ad ſiniſtram, ſubſtantiam, ſapientiam, virtutem, poteſtatem, voluntatem aut operationem diuidendo. Proinde quòd patres orthodoxi attribuere ſolent patri omnipotentiam, filio ſapientiam, ſpiritui autem ſancto bonitatem & clementiam, non hoc dicunt tanquam horum ſingula ſint ſuis perſonis propria, & non cõmunia vniuerſis & ſingulis: neq; enim in patre omnipotentia eſt ſine ſapientia & bonitate, neq; in filio ſapientia eſt abſq; omnipotentia & clementia: ſed vt pater omnipotẽs, ſapiens, & bonus, & clemens: ita & filius, & ſpiritus ſanctus omnipotens, ſapiens, & bonus. Quemadmodum pater, filius, & ſpiritus ſanctus ſunt tres perſonæ vnius naturæ & deitatis: ita & ſunt vnius poteſtatis, maieſtatis, ſapientiæ, bonitatis, voluntatis & operationis indiuiſæ, ſicut oſtendunt ſcripturæ, quibus demonſtratur filius eſſe Deus, & ſpiritus ſanctus eſſe Deus. Cuiuſmodi ſunt ſcripturæ de filio: Deus erat verbũ, quod factum eſt caro. Omnia quæ habet pater, mea ſunt: & quæcunq; pater facit, hæc & filius ſimiliter facit. Qui videt me, videt & patrem meum. Pater in me eſt, & ego in eo. Item de ſpiritu ſancto: Omnia operatur idem & vnus ſpiritus, diuidẽs ſingulis prout vult. Quòd autem apud Marcum cap. 13. dicitur: De die autem illo nemo ſcit, neque angeli cœlorum, neque filius, niſi ſolus pater, ſe negauit ſcire, non ſibi, ſed nobis, quod ita ſecretum atque arcanum apud ſe fuerit, vt nobis ipſe diem illum reuelare non debuit: quippe qui venerat in mundum, vt nos inſtrueret, vtiliaque manifeſtaret magis, quàm vt ſuam potentiam demonſtraret. Et quemadmodum nos interrogati plerunque rectè dicimus nos neſcire hæc, quæ nobis ſunt ſub ſecreto commiſſa, quæ nec expedit interrogantibus eſſe cognita: Ita & Chriſtus interrogatus, hunc diem neſcire ſe dicit. Sunt tamen plerique freti eo, quod ſcriptum eſt: Et Ieſus proficiebat ætate, & ſapientia, & gratia apud Deum & homines, qui dicunt confidenter, quòd ſecundùm diuinitatem quidem ea quæ futura ſunt non potuit ignorare, ſed ſecundùm noſtræ carnis aſſumptionem ignorare ſe quaſi filium hominis dixit, de quo Ambroſius. Secundò. Ex ſuprà dictis eſt manifeſtum, quòd in hac perſonarum trinitate, neque ſunt nuda & ſola nomina, neq; relationes ſolæ, vel naturæ deitatis inhærentes, vel ſecundùm humanam rationem ſolum fabricatæ, aut conceptæ, aut diſtinctæ ſolius mentis noſtrę cõceptibus: quẽadmodum ſecundùm philoſophos intellectus eſt, qui facit vniuerſalitatem in rebus vniuerſaliter concipiens eiuſdem ſpeciei indiuidua: ſed vere ſunt tres perſonæ inter ſe diſtinctæ, vere res ſubſiſtentes, vnius tamen & eiuſdem ſubſtantiæ. Eſt inter patrem & filium generationis expreſſa diſtinctio, ſecundùm quam verus Deus eſt, de vero Deo genitus, lumen verum de vero lumine. Eſt inter patrem, & filium, & inter ſpiritum ſanctum proceſsionis differentia, ſecundùm quam ſpiritus ſanctus à patre filioque procedit: ſed quemadmodum genitor & genitus eſt vnus Deus ſecundùm vnitatem indifferentis deitatis, ita ſpiritus ſanctus procedens à patre & filio, vnus eſt cum patre & filio Deus, ſecundùm vnitatem eiuſdem deitatis indiuiduæque ſubſtantiæ. Tertiò. Ex huius iam conſideratione

Margin notes: A (beside "Verùm non eſt vlla inferior…"); Bernardus. (beside "eſt, non eſt ſpiritus ſanctus…"); De attributis cuiuſq; perſonæ in diuinis. (beside "teſtatem, voluntatem…"); B (beside "doxi attribuere…"); Iohan. 1. a (beside "Deus. Cuiuſmodi…"); Iohan. 16. b (beside "Omnia quæ habet pater…"); Iohan. 5. b (beside "facit. Qui videt me…"); Iohan. 14. b; 1 Corint. 12. b (beside "ſpiritu ſancto: Omnia operatur…"); C (beside "ſpiritu ſancto…"); Marci. 13. d (beside "Quòd autem apud Marcum…"); Luc. 3 g (beside "eſt: Et Ieſus proficiebat…"); Ambr. de fide lib. 5. c. 8. (beside "lium hominis dixit…"); D (beside "lium hominis dixit…").

A ratione patet, quanam ratione verum fit in diuinis personis, quæ inter se sunt coæquales, vnam esse mittentem, & aliam missam: vnam demonstrantem, & alteram intelligentem & videntem. Nam hæc intelliguntur, secundùm quod vna persona dat alteri potestatem faciendi. In scripturis pater legitur mittere, sed non missus: filius autem & missus, & mittere legitur: missus quidem à patre, mittens autem spiritum sanctum paracletum. Singuli tamen, pater, filius, & spiritus sanctus, sunt vnū principium omnis gratiæ, omnis operis, omnisque effectus, tam inuisibilis, quàm visibilis. Quicquid enim agit & operatur persona, quæ mittitur, hoc ipsum qualibet persona & simul tota trinitas operatur. Secundùm quod missum esse, designat effectum aliquem diuinæ potestatis. Christus Dei filius Isaiæ. 48. dicit se missum à Deo, & à spiritu eius, loquens de missione, qua filius secundùm formā serui, quam induit, est missus ad humani generis reparationem, quam neq; solus pater, neque B filius solus, aut spiritus solus, sed tota trinitas est operata per ministerium Christi filij Dei, secundùm formam serui sese pro humano genere offerētis toti trinitati. Opera trinitatis indiuisa.

Quartò. Ex his cōsideratis aperitur via ad intelligendum scripturas multas, & præcipuè sacrosanctum Ioannis euangelium, in quo Christus multa loquitur, quorum alia cōueniunt illi, quatenus est Deus æqualis patri, & ab illo genitus: alia verò conueniunt quatenus est homo. Quòd dicitur Ioan. 5. *Sicut pater habet vitam in semetipso sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Prior huius sententiæ pars est coaptanda patri & filio secundùm diuinitatem, vterq; habet vitam sempiternam in semetipso, & pater, & filius, sed pater non ab alio habet, filius autem à patre. Vnde signanter ait: Pater habet vitam in semetipso, filio autē dedit habere vitam in semetipso. Quod autem sequitur: Et potestatem dedit ei facere iudiciū, quia filius hominis est. hoc C iam conuenit Christo secundùm formam humanam, in qua venturus est iudicare viuos & mortuos, visibiliter omnibus, tam reprobis, quàm electis. Christus ergo in eo quòd est filius Dei, est vita viuificans animas, sed hanc vitam accipit nascendo. In eo autem quòd est filius hominis, constitutus viuorum & mortuorū iudex. Proinde quod consequenter dicit: Non possum à meipso facere quicquam, sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam, sed eius, qui misit me patris: cōgruit ipsi tam ratione naturæ diuinæ, quàm ratione naturæ humanæ. Qui enim non est à se, is neq; facit quicquam à se, neque iudicat à se, neque quærit voluntatem suam, id est, sibi soli propriam, & non cōmunem ei, à quo est. Est quidem sua ipsius Christi voluntas, sed non ita est sua, vt sit à voluntate patris aliena. Secundùm similem sensum accipiendū est quod subditur: *Si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimoniū meum non est verū.* tanquam dicat: *Si* D *ego solus non à Deo patre audiens*, perhibeo testimoniū de me, non est efficax testimoniū meum: alius, scilicet pater, testimoniū perhibet de me, qui & in me loquitur, cuius & vocem audistis vos de cœlo dicētem: Hic est filius meus dilectus. Sic dicit Ioannis 12. Qui credit in me, non credit in me: sed in eum, qui misit me, hoc est qui recta fide credit in me, non credit in me, tanquam à me ipso loquerer, & tanquam solus essem. Neque pendent hæc sacratissima fidei nostræ sacramenta sub incerto in vagis ac varijs magistrorum opinionibus, sed antiquum est in his eiusdem fidei nostræ dogma, nihil in ea dubia æstimatione pēdulum: totum quod est in ea, est solida & certa veritate subnixum, in prophetis & euangelijs demonstratum, miraculis & oraculis ante secula longè toti ecclesiæ gentium persuasum, partu virginis consecratum, incarnatione redēptoris, & gloria resurgentis, & sanguine martyrum communitum, ita vt testimonia Christi super omnibus his mysterijs facta sunt credibilia nimis.

Iohan. 5. d

Iohan. 5. e.

Iohan. 12. g

Secunda

Secunda pars huius capituli, de rationibus & mysterijs incarnationis filij dei, quatenus necessaria sunt ad intellectum scripturarum. A

Qualis homo factus sit per Peccatum.

TOTA lex & prophetæ nunc in figuris & in vmbris, nunc in sermonibus planis locuti sunt de Christo Domino, & de regno eius, & de misericordia liberationis per eum futura plebi Israel, & omni populo in fidem Israelis transeunti. Et ideo ad intelligendum locos scripturæ difficiliores, quisque sacræ theologiæ studiosus, secũdùm ecclesiæ catholicæ fidem ex apostolica doctrina (in qua didicimus, quòd per vnum hominem peccatũ intrauit in hunc mundum, & per peccatum mors) ex alijsq; scripturis firmissimè debet credere, & nullatenus dubitare, quòd primus parens noster Adam, ab initio cõditus ad Dei imaginem & similitudinem rectus, in paradiso deliciarum per Dei bonitatem positus vbi fuisset immortalis, & futurus semper beatus, propter peccatum suum seu inobedientiam sit deiectus in hanc vallem miseriæ factus mortalis & carnalis, secundùm naturam deprauatus, ad malum pronus, sub potestate diaboli captiuus, in ira Dei & inimicitia constitutus, in qua Dei ira nascimur vniuersi filij in eodem primo parente nostro, eiecti extra eandem paradisum, facti mortales, nobismetipsis graues & contrarij, nobis permissi, paternorum scelerum imitatores, factiq; sic miseri ex iusticia Dei peccatum vindicantis, vt non possimus rursus ab hac miseria & captiuitate sub diaboli potestate liberari, absque Dei miserentis gratia, quæ per Dominum nostrum Iesum iam est facta, olim patribus, prophetis, cæterisq; iustis promissa, in quam Christi gratiam tendunt vniuersa, lex & prophetę. Et inde iam consideranda est ratio incarnationis Domini nostri Iesu Christi, secundùm quam filius Dei ab æterno in forma Dei genitus ex Deo patre sine matre, humiliatus descendens ad liberandum genus humanum in terram, non horruit virginis vterum, natus ex eadem Virgine matre, sine patre, formam serui accipiẽs, vt in ea pro peccatis nostris pœnitentiam ageret, pœnasque exolueret peccatis nostris debitas, in eaque nos Deo patri reconciliaret, orando, moriendo, & seipsum offerendo in sacrificium. Ex quibus cõsequens est, Christum non fuisse in carne moriturum si hominum genus non fuisset lapsum. Nulla enim Christo fuit ratio in carne moriendi, nisi causa humani generis redimendi. Sic hactenus ex scripturis docuerunt patres, quòd Christum vnicum filium in mortem pater non tradidisset, neq; eum in carne moriturum humano generi præparasset, si nemo peccasset. Christus pro homine factus est paruulus, homo mortalis, & iuxta Isaiæ vaticinium, ab ipso Deo homini datus, vt homo ex se nihil habens dignũ, quod pro debitis peccati sui soluat, ipsum eundem paruulum semel oblatum ex integra fide Deo pro eisdem peccatis suis offerat. Ex his consideratis multæ intelliguntur scripturæ, in quibus aut Christus loquitur, aut sermo fit de Christo, cui propter duas in ipso naturas, mortalem videlicet, & immortalem, diuersa & contraria tribuuntur prædicata: nunc designatur vt seruus & mortalis homo, factus sub lege, nũc vt omnium Dominus immortalis, Deus, legislator, & omnis legis author. Super Messia, id est, Christo rege, vero Dei filio, redemptore nostro, & super spirituali eius regno, & de duplici aduentu ipsius, de iusticia & misericordia eius super vniuersum genus humanum pendebant omnium prophetarum scripta. Quamobrem & ignoratio Christi & spiritualis regni eius, est omnium prophetarũ & scripturarum ignoratio. Possunt quidem Iudæi habentes libros legis Moysi, psalmos & Prophetas legere, & ex illis rerum gestarum historias cognoscere atque intelligere: sed quia finem Christum quem historiæ ipsę figurant & significant, non cognoscũt: ergo verũ spiritus sancti sensum viuificantem, in illis gestis significatum non intelligunt. Ne igitur propter harum rerum inconsiderantiam in scripturis intelligendis, aliorsum rapiatur lectoris

Margin notes: B (at "vbi fuisset immortalis"); Ratio incarnationis Christi. (at "promissa... consideranda est ratio"); C (at "descendens ad liberandum"); Isaiæ 9.b (at "homine factus est paruulus"); D (at "catis suis offerat"); Scopus omniũ prophetarum Christus. (at "immortalis, Deus, legislator").

A lectoris intentio, operæprecium est mysteria incarnationis eiusdem domini nostri paucis declarare. Sciendum est ergo, quòd quemadmodum ab æterno fuerunt tres personæ in vnitate naturæ seu substantiæ, ita ex tempore factum est, vt tres naturæ, videlicet deitas, anima rationalis, & caro, sint in vnitate personæ iuxta Ioannis euangelium: Verbū caro factum est. Verbum inquam, quod in principio erat Iohan.1.a Deus apud Deum, per quod & omnia facta sunt. Et iuxta Pauli apost. doctrinam. Christus Iesus cùm in forma Dei esset ante secula Deus, semetipsum exinaniuit & Philip.2.a humiliauit, formam serui accipiens. Hic ergo vigilare debet mens studiosi lectoris in scripturis intelligēdis, vt dum Christus loquitur, aut apostolus vel propheta de Christo, consideret quid loquatur pro sua persona, quæ secundùm diuinitatem æqualis est patri: quid secūdùm formam humanam, qua minor est patre: quid secundùm carnem infirmam & mortalem, quid secundùm voluntatē rationalis a-
B nimæ. Vnde in scripturis sacris triplex operum seu officiorum genus legitur attributum Christo Domino. Primū Christo tribuuntur ea, quæ sunt solius Dei opera. Insuper & illi tribuuntur alia, quæ non possunt esse nisi solius hominis opera.

Tertiò tribuuntur & eidem nonnulla, quæ non possunt esse nisi opera illius, Triplicia opera Christi. qui simul est Deus & homo. Exempli causa: saluare, viuificare, à mortuis suscitare iustificare impios, peccata remittere, spiritum sanctum dare, & id genus alia, sunt solius Dei opera. Obedire verò, orare, sacrificare, gratias agere, mortem velle tolerare, non possunt esse nisi solius hominis, aut spiritus rationalis opera. Porrò emittere spiritum suum, & pro voluntate ponere animam, & iterum sumere eam, resuscitare se de morte, precium condignum soluere pro peccatis totius mundi, non possunt esse nisi opera eius, qui simul Deus est & homo. Rursus natura humana, quia in Christo, quemadmodum in nobis, ex duabus constat naturis seu parti-
C bus, ex carne videlicet, & anima rationali, seu ex parte sensitiua, & ex parte rationali. Pars sensitiua in Christo constans ex vera carne mortali, suos habet motus ex perceptione sensibilium rerum, tum in carne sua, tum in imaginatione sua. Quàobrem verus fuit in Christo dolor, verus pauor & tremor mortis, & quædā etiam Duę voluntates in Christo voluntas seu desiderium non moriendi: sed hæc voluntas non erat in illo propriè voluntas, quia non ex iudicio rationis elicita, sed ex imaginatione sensibilium rerum naturalis fuga mortis, tanquā appropinquātis mali: veruntamen erant omnia hæc in Christo sub dominio rationalis voluntatis, in cuius potestate situm erat horribilia mortis tormenta amouere, & excludere tam foris à carne sua, quàm intus ab imaginatione: & stante etiam imaginatione & sensibilium causarum naturaliter agentium coniunctione, suspendere nihilominus illa ab actione sua. Vnde ipse ait: Nemo tollit animā meam à me, sed ego pono eam. Proinde cœpit timere, Iohan.10.d
D pauere, mœstus esse, dolere & pati quando voluit, & quàm diu voluit. Tunc cœpit (inquit scriptura) pauere, tædere, & mœstus esse, indicans initium pauoris & Matth.26.d tædij esse in dominio sui arbitrij. Ex his iam intelliguntur scripturę, quibus Christus diuersas explicat in se voluntates. Ipse secundùm voluntatem quandam carnis, voluit non mori: secundùm voluntatem autem rationis, mori voluit. Vnde ad patrē loquitur: Non mea voluntas fiat, sed tua: non sicut ego volo, sed sicut tu vis. Ibidem. Tanquàm dicat: Ego secundùm rationalem voluntatem volo fieri, non sicut ego volo secundùm volūtatem carnis naturaliter mortem fugientis. Quicquid Christus secundùm rationalem voluntatem petiuit à Deo patre, impetrauit. Pater scio (inquit) quia semper me audis. In omnibus (inquit Apostolus) exauditus est Iohan.11.e pro sua reuerentia. Voluntate labiorum eius non defraudasti eum. Sed cicatrices, vulnera, & mortis passionem non euasit, quæ in eo natura humana horruit, & na- Hebr.5. turali quodam appetitu refugit. Vnde & horrorem hunc, timorem, naturalemq; fugam, dolorem, & id genus alia in carne sua esse voluit, quæ & pro nobis assumere di-

II. TRAC. re dignatus fuit. Proinde in his, quæ secundùm voluntatem carnis petiuit, exauditus non fuit, quia exaudiri noluit, sicut nec pro carne sua vt exaudiretur orauit: sed desideriū infirmitatis carnis suæ, tanquàm aduocatus ad nostram instructionem & salutem proposuit atq; expressit. Vnde ait: Clamabo per dies, & nō exaudies in nocte: sed non ad insipientiam mihi, quia ego volo vt fiat, non sicut ego secundùm carnem volo, sed sicut tu vis. Fuit ergo in Christo aliquid creatum, quòd mori voluit: fuit & aliquid creatum, quòd mori non voluit. Rursus, fuit aliquid in Christo, quòd Deo potuit obedire, orare, sacrificare, gratias agere, ieiunare, pauere, dolere, & mori: aliquid etiam fuit in ipso, quòd propter suam immensitatem hæc aut pati, aut facere non potuit, quia impossibile est deitatem obedire, gratias agere, orare aut mori. Sunt enim hęc inferioris ad solum superiorem officia. Quicquid operis supra creaturam competit patri & spiritui sancto, hoc competit & Christo Domino: & econtrario. Quicquid ratione solius naturæ diuinæ competit Christo, tribus personis est commune. Quemadmodum & ipsa diuina natura cōmunis est tribus personis, patri, filio, & spiritui sancto, eadē est (vt iam patuit) in vniuersis & singulis deitas, eadem increata sapientia, eadem increata, sempiterna & immutabilis volūtas, & potestas patris, & filij, & spiritus sancti. Proinde quemadmodum Deus ipse redemit nos, liberauit nos in Christo Iesu Domino nostro, sic non fuerit sermo absurdus, si dixerimus, Christus Iesus redemit nos, liberauit nos in Christo Iesu Domino nostro. Siquidem Christus Iesus redemit nos, liberauit nos in Christo Iesu Domino nostro: siquidem Christus Iesus verus est Deus secundùm deitatem ipsam sociatam humanæ naturæ in vnitatem personæ. Quicquid proinde beneficij pater prestitit nobis per Christū Iesum, hoc & ipse Christus secundùm diuinam naturam, in qua æqualis est patri, præstitit nobis per eundem Christum Iesum, Quicquid autem ratione humanæ naturæ competit Christo, soli Christo proprium est, & neque patri, neque spiritui sancto competit. Huiuscemodi sunt orare, obedire, pati, mori, & id genus alia. Christus secundùm diuinam naturam, neque subiectus est patri, neque orauit patrem, neque obediuit illi, neque emit nos à patre, neque gratias illi egit, neque passus est, neq; mortuus: sed hæc omnia perfecit secundùm formam serui, in qua mortuus est, secundùm hanc & resurrexit à mortuis, secundùm hanc ascendit in cœlum, secundùm hanc dicitur exaltatus esse, & sedere ad dexterā patris, secundùm eam venturus est, iudicare viuos & mortuos, secundùm eam pater non iudicat quenquam, secundùm eam, omne iudicium dedit filio, secundùm eam datum est illi nomen, quod est super omne nomen, secundùm eam factus est obediens vsque ad mortem. Christus antequam fieret homo erat filius Dei, æqualis patri, neque maior, neque minor, neque debuit patri quicquam, neq; obedientiam, neq; honorem, neq; latriæ cultum. Est enim vnus Deus patri consubstantialis, sed cùm factus est homo, induens formam serui dixit: Pater maior me est. Secundùm formam Dei loquitur: Ego & pater vnum sumus. Antequàm Abraham fieret ego sum. Secundùm formam serui, filius Dauid ex tempore natus, dixit: Pater maior me est. Sed secūdùm formam Dei est Dominus & creator Dauid, ante luciferum genitus, secundùm formam serui inter homines visibiliter est conuersatus, pro nobis cum impijs iudicatus, factus opprobrium hominum, abiectio plebis, nouissimus virorum. Secundùm formam Dei est altissimus, creator, fabricator, rector, & iudex totius mundi, gloria angelorum, immortalis, impassibilis. Secundùm formam serui seipsum exinaniuit, & eo vsque sese humiliauit, vt se magis humiliare non posset, habens veram mortalem carnem atque passibilem, veram in carne animam rationalem, ex quibus constituta est in illo humana natura diuinæ sociata, secundùm quam verè fuit passibilis & mortalis, verè esuriens, verè Deo obediens, verè factus tanquàm le-

Margin notes: Psalm. 21.a (beside "nem & salutem"); Iohan. 14.e (beside "pater vnum sumus"); Iohan. 10.f (beside "ui, filius Dauid"). Section letters in right margin: A, B, C, D.

A prosus, cui neq; species erat, neq; decor, flagellatus, colaphis cæsus, sputis deturpatus, cum latronibus sceleratis morte turpissima condemnatus. Per eundem secundùm formam serui factum est, vt Dei misericordia & iustitia quæ videbantur dissidere, conuenirēt in vnum osculū pacis, iuxta prophetæ testimonium: Misericordia & veritas obuiauerunt sibi. Iustitia & pax osculata sunt. Quam sanè pacē & olim suspirabat Iudæorū synagoga, clamans quotidie: Osculetur me osculo oris sui. desiderans præsentiā aduentus illius. Osculū esse indiciū pacis (inquit Bern.) omnes nouimus. Peccata nostra (vt scriptura testatur) separant diuiduntq; inter nos & Deum: sed tollatur de medio quod interest, pax erit. Proinde Christus quia tulit peccata mundi, iusta ratione mediator appellatur, tollens id quod nos à Deo separabat, per suam sapientiam vincens maliciam, vt leo rugiens diabolus, qui hominem vicerat per fraudulētiam, rursus sapienter superaretur per iustitiā. Hęc est Psalm. 84. b Cant. 1. a

B iustitia data filio regis, qui descendens sicut pluuia in vellus, de manu potentis diaboli liberauit pauperē populū, id est, humanū genus sub peccato damnatū, cui nō erat adiutor, id est, quem neq; cuiusquàm creaturæ virtus, nec angelus poterat adiuuare. His regulis fidei intellectis ex locis scripturæ manifestis, firmaq; fide cōstitutis in animo studiosi lectoris, intelliguntur prophetarū & apostolorū scripturę, quæ alioqui videbūtur difficiles, quibus Christo Domino tam diuersa & tam inter se pugnantia tribuūtur, vtpote quòd immortalis sit & mortalis, quod sit Dominus omnium & seruus, quod sit salus omniū, saluator & saluū faciens, & nihilominus orās vt saluus fiat. Rursus ex his intelliguntur scripturæ, quibus significatur, Christus offerendo se in mortē, esse nobis redemptor, reconciliator, propitiatio, sacrificiū, victima, oblatio, preciū, & satisfactio. Ipse factus est nobis hęc omnia, non secundū naturam diuinam, sed secundùm humanā formam. Secundū hanc (inquit Aug.) De ciuit. Dei lib. 10. cap. 10.

C est caput ecclesiæ, secundùm hanc sacerdos factus est, secundùm hanc oblatus est, secundùm hanc voluit esse mediator & sacrificium, secundū hanc orauit pro nobis, & satisfecit pro nobis: qui & ob id hanc nostram induit formam, vt in ea nostram susciperet causam, in eaq; sentiret pœnas peccatis nostris debitas. In ea ipse prorsus innocens est tanquàm reus iudicatus pro nobis, factus inglorius, contemptibilis, qui intus erat speciosus forma præ filijs hominum, plenus gratia & veritate, obscuratus in cruce tanquam nouissimus esset virorum. Secundùm formā serui pendebat in cruce, secundùm Dei formā regnabat cum patre: & cùm vt homo moreretur in ligno, simul vt Deus triumphabat in cœlo. Secundùm formam serui dicebat Petro. Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. Secundùm formam Dei dicebat eidem: Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Tibi dabo claues regni cœlorum. Vox Christi hominis est totus psalmus octogesimus- Luc. 22. c Matth. 16. a

D septimus, vbi in forma serui loquitur: Repleta est malis anima mea, & vita mea ap propinquans erat in inferno. Estimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. De ipso etiam Christo secundùm formam serui loquitur Deus pater: Posui adiutorium super potentem, & exaltaui electum de plebe mea: Adiutorium secundùm formam serui Christus habuit, dum diuinitas ipsum à morte suscitauit. Ipse autem idem secundùm formam serui solus inter mortales à reatu mortis liber, factus est sine adiutorio, dum pendens in cruce dixit, Deus Deus meus, vt quid dereliquisti me. dum neque per nuntium, neque per legatum, neque per alterius auxilium, ipse per seipsum opus nostrę redemptionis impleuit, pœnamque peccatis nostris debitam pro nobis sustinuit. Foris vt Esau, indutus vestimento peccati: intus vt Iacob, in cuius labijs diffusa est plenitudo gratiarum. Vox quidem, vox dulcis erat, tanquam vox Iacob plena charitatis & mansuetudinis. Manus autem & omnia membra eius, tanquam membra erant Esau hispida, in similitudinem carnis peccatricis: infirma, squalida, & Psalm. 88. d Psalm. 21. a Gen. 27. c

lida, & amaritudinis plena. Suum erat quod audiebatur in eo, nostrum erat quod videbatur in eo. Quod loquebatur, spiritus & vita erat: quod videbatur, caro erat infirma: sed sub pelle Esau dilectus Iacob, pulcher & decorus, plenus diuinitatis, quem Isaac pater suus osculatus est osculo oris sui, acceptis ab illo cibis, quibus libēter vescebatur. Vnde & benedixit eum, vt fieret odor eius sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus, cuius suauitate totus mundus impletur. Hæc quæ sic olim de Christo sub gemina forma venturo fuerant figuris adumbrata, sunt in psalmis & prophetis longè antequam fierent expressa: quemadmodum ex superioribus, patet considerantibus ex cap. de mutatione personarum, voces quas locutus est ipse Dominus noster Christus, nunc secundùm dispensationem assumptæ carnis, nunc secundùm formam deitatis, quæ sunt & ab Apostolis & euangelistis, & à Iohanne & Paulo clarissimis sententijs expressæ, quemadmodum ex superioribus est manifestum. Quibus consideratis habemus clauem ad aperiendum & ad ingrediendum in multarum scripturarum intellectū, scientes quòd Christus secundū formam vnam, vtpote diuinam, secundùm quam est æqualis patri, suum ipsius sacrificium acceptauit vnà cum patre & spiritu sancto, orationemq; suā exaudiuit. Secundùm alteram autem naturam, videlicet formam serui, in qua minor est patre, meruit, orauit, postulauit, & pro peccatis nostris pœnitentiam egit, atq; satisfecit, reconciliauit, obediuit patri, & toti trinitati vsq; ad mortem. Demonstrantur autem hæc omnia scripturis manifestissimis in libro de captiuitate & redemptione generis humani, in capitulo de bello, victoria, merito, satisfactione, & sacrificio in passione Christi. Ex suprà dictis primùm sequitur, non alteram personam esse ex patre æternaliter genitam, alteram ex virgine temporaliter natam: sed eandem personā, id est, eundem Dei filium aliter esse ex patre, aliter ex virgine matre, aliter, hoc est, alia & alia generatione, ex patre accipiēs esse diuinū, seu formam Dei, hoc est, deitatem æterna generatione: ex matre accipiens esse hominis, seu humanam naturam, conceptione virginali ex tempore. Secundò sequitur: Quemadmodum in generatione filij Dei à patre non recipitur forma Dei in vllo subiecto, ita in generatione filij Dei ex matre humana natura non recipitur in filio Dei, aut in diuina natura, vt in subiecto, sed totam humanam naturam, hoc est, carnem & rationalem animam vniuit sibi ipse Dei filius in vnitatem suæ personæ, totaq; trinitas formauit eandem humanam naturā in virginis vtero, faciens eandem mirabili quodam & ineffabili modo vnitam esse personæ filij secundùm incōprehensibilem vnionem quandam, qua non est vnita patri aut spiritui sancto. Tertiò sequitur, quòd etsi pater & spiritus sanctus in illa vnione fecerunt quicquid filius fecit, eo quòd indiuisa sunt trinitatis opera: solus tamen filius indutus forma humana factus est homo, veluti cùm pater quispiam & mater formant vnà cum filio tunicam, simul etiam operantes vt ipse filius hanc induat semetipsum, solus filius est tunica indutus, quàmuis nihil fecerit filius, quòd pater vnà cum matre non fuerit operatus. Ex his sequitur quartò, quòd dū hoc opus incarnationis Domini nostri Iesu Christi spiritui sancto tribuūt scripturæ, quales sunt: Maria inuenta est in vtero habens de spiritu sancto. Quod in ea natū est, de spiritu sancto est. Spiritus sanctus superueniet in te. & reliquæ similes, non excludunt ab operatione patrē & illius filium: sed tribuentes hoc opus spiritui sancto, intimant opus illud maximè esse opus diuinæ bonitatis, amoris, charitatis, & gratiæ. Opus charitatis, amoris, gratiæ, & sanctificationis spiritui sancto appropriatur, queadmodum opus potentiæ, patri: & opus sapientię, filio. Quintò ex scripturis sacris discimus processionem illam, qua filius procedit à patre, esse generationem, & idcirco esse filium genitū, cōgruaq; ratione appellari filium. Processionem autem illam, qua spiritus sanctus procedit à patre, non esse generationem sed proces-

Pro intellectu mysterij incarnationis Christi.

Matth. 1. c
Lucæ 1. d
Opus incarnationis. Item opera amoris, charitatis & gratiæ, spiritui sancto attribuuntur.

Processio filij à patre est generatio.

A processionem: & idcirco spiritum sanctum neq; esse genitū à patre, neq; appellari filium patris, quia ex fide certū est nō esse nisi vnum filium in trinitate, iuxta illud Iohannis: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitū daret. Cur aūt datio illa, qua pater sua fœcunditate dat vitam filio, sit vera generatio, & non vera generatio sit datio illa, qua idem pater dat eandem vitā spiritui sancto, difficilè est concipere. Cùm enim secunda in diuinis persona dicatur filius patris, propterea ꝙ accepit à patre vitā intellectualē eiusdem naturæ, consequens videtur eadē ratione & spiritum sanctū posse appellari filium patris, quia accepit à patre intellectualem vitam eiusdem naturæ. Scrutari ergo quemadmodū ex natura rei differāt generatio filij à patre, & processio spiritus sancti à patre, grādius & sublimius est, quàm vt ab vlla humana mente possit in hac vita comprehendi. Ex scripturis credere oportet filium procedere à patre, vt genitum à genitore: spiritum autem sanctum à patre & filio, non vt genitum, sed vt spiritum vtriusq;: sed B quemadmodum sit natus filius à patre, & quemadmodū ab vtroq; procedat spiritus sanctus, sanctius est humili fide confiteri, quàm quæstionibus multis velle discutere. Sexto ex superioribus patet, ꝙ processionem hanc in diuinis personis non debeamus intelligere talem, qualis est processio secundùm quam effectus procedit à sua causa, quemadmodum docere præsumpsit Arrius Hæreticus contra prædecessores patres orthodoxos, dicens filium procedere à patre, tanq̄ primā eiusdem Dei patris creaturam, & spiritū sanctum ab vtroq;, tanq̄ creaturam vtriusq;. Neq; item intelligere debemus processionem hāc, quemadmodum intellexit hæreticus Sabellius, ponens eundem Deum esse trinominem, absq; personarum discretione, docens patrem & esse & appellari filium, inquantum carnē assumpsit ex virgine, & eundem patrem esse spiritum sanctum, inquantum viuificat & sanctificat rationalem creaturam. Vtraq; hæresis pullulare longè ante Arrium cœpit ipsis Apostolorum temporibus, quamobrem & Iohannes in suo euāC gelio contra vtramq; luculentissima scripsit testimonia, quibus intimatur Christus esse verus Deus, Deo patri coæternus, & ab eodem Deo patre in carnem missus. Vnde & vtriusq; testamenti pagina Christum expresso nomine Deum appellat, quemadmodum in superioribus ostensum est. Item apud prophetas scripturæ multis in locis Christo Domino tribuunt nomen Dei Tetragrammon, quod secundùm Hebræos soli Deo est proprium, quemadmodum patet Hieremiæ 23. vbi secundùm omnes etiam Hebræos, prophetia de Christo Domino: Ecce (inquit) dies venient, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & sapiens, & rex erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra, & hoc est nomen, ꝙ vocabunt eum Dominus iustus noster. In eo loco, vbi Dominus ponitur in textu Hebraico, ponitur nomē Dei quatuor literarū. De mysterijs igitur trinitatis personarū in vnitate deitatis, & de sacramēto incarnationis filij Dei est antiqua fidei regula, D etiam ante Nicenum concilium à tota Christianorum schola credita & euulgata. Vnde gloriosus Ignatius martyr, Iohannis Apostoli discipulus, post Petrū Antiochiæ episcopus, vnà cum fratribus in Troia in epistola ad Philadelphienses, cuius epistolæ meminit & Hieronymus in libro de viris illustribus, plano sermone explicat hęresim esse Ebionis, dicere Iesum Christum nō esse Deum vnigenitum, sed hominem purum. Si quis (inquit) dicit vnū Deum, confiteturq; Christum Iesum, sed putans illum purū hominem, & non Deū vnigenitum, & sapientiam, & verbum Dei: sed existimans eum esse solum ex anima & corpore, huiusmodi serpens est & seductor, errorem prædicans ad perditionem hominum, & pauper est sensu, sicut & est, & vocatur adinuentor huius erroris Ebion. Rursus in epistola ad Trallianos ex Smyrna, eius epistolæ meminit & Hieronymus inter pernitiosas hæreses recenset errorem eorum, qui dicebāt, aut Christum Dei

[Marginal notes: Iohan. 3. b — Arrius. — Sabellius. — De diuinitate Christi. — Ignatius de Christi diuinitate, epist. 5. ad Philadelph. circa medium.]

filium esse purum hominem, aut ipsum patrem esse filium & spiritum sanctum, A
addens ibidem: Deus verbum ex virgine, sine peccato verè corpus induit, verè cōceptus est in vtero, formans sibi corpus ex virgine sine semine, portatus in vtero sicut nos portati sumus, verè lactatus & nutritus sicut & nos, cibo & potu sicut & nos vsus est, triginta annos agēs baptizatus est à Iohanne in veritate, & non in phantasmate, & tribus annis prædicauit euangelium, faciens signa & prodigia corā falsis Iudæis, & à præside Pilato iudicatus & flagellatus, colaphis cæsus, consputus, coronam spineam, purpureamq; vestē portauit, condemnatusq;, verè est crucifixus voluntariè, verè mortuus & sepultus, sicut & ipse alibi orans patrem dicebat: Tu autem Domine resuscita me & retribuam eis. Cui pater, qui semper eum exaudit, respondens ait: Exurge Deus, iudica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. Hactenus fidei regula tradita à beato Ignatio, & tota Smyrneorum & Ephesiorum ecclesia. Deinde Irenæus episcopus, qui ante Arrium floruit centum annis & vltra, lib. prim. aduersus Valentum cap. 19. contra hæreticos B fidem totius ecclesiæ prædicat, qua Christus credebatur esse verus Deus. Neque enim Dominus, neque spiritus sanctus, neq; Apostoli eum qui nō esset Deus definitiuè & absolutè Deum nominassent, nisi esset verus Deus. In psalmo vtrunq; esse Deum significauit spiritus prophetæ, vt eū videlicet qui vngit, & eū qui vngitur. Sedes tua Deus in seculum seculi, propterea vnxit te Deus. Septimo, ex superioribus consequens est, quanam ratione filius in scripturis sacris appelletur speculum & imago Dei patris, & quasi verbum, & quasi splendor seu candor lucis æternæ. Speculum quidem & imago, quoniā in ipso relucēt omnia quæ pater habet, vtpote summa maiestas, sapiētia, bonitas, cæteraq; omnia quæ pater habet, qui nihil habere voluit, quòd nō eidem filio suo cōmunicauerit, quemadmodū ipse filius in euangelio ad eundē patrē suū loquens, inquit: Omnia mea tua sunt, & omnia tua sunt mea. Proinde qui videt filium in ipso filio tanquam in speculo, & in propria imagine videt patrem, sicut ipse ad Philippum dicentem: Domine C ostende nobis patrem, & sufficit nobis, loquitur: Philippe qui videt me, videt & patrem meū. Non credis quia ego in patre, & patet in me est? Dicitur etiam filius splendor seu candor patris, vt lucis æternæ, quia lux simul cùm est operatur splēdorem, neq; momentū est vllū, in quo sine splendore lux est, sic & sine filio nunq̄ pater est. In huiuscemodi fidei regulis deficit omnis humanæ indaginis inuestigatio, ac inferior longeq; dispar est ex corporalibus rebus omnis cum huiuscemodi mysterijs collatio, comparatio, ac similitudo. In mysterio trinitatis locum non habet dialecticorum regula. Quæcunq; sunt eadem vni tertio singulari, sunt eadem inter se, nempe singularis Deitas pater est & filius, neq; tamē pater est filius. Neq; enim in his diuinarum personarum processionibus comprehendit humanus intellectus, quemadmodū filius habens eandē vitam, eandemq; numero Deitatem & essentiam cum patre, sit alia persona à patre: & quemadmodū ipse procedat à patre vt filius seu natus, vt verbum, spiritus aūt sanctus accipiens ab eodē D patre eandem vitam & deitatē, procedat ab illo non vt genitus seu natus, non vt filius, non vt verbum, sed vt spiritus & donū, quòd pater & filius sese amādo producunt: non penetrat hominis intellectus, quare filius procedat à patre, quomodo natus, nō sic autē spiritus sanctus. Neq; item cōprehendit quemadmodū spiritus sanctus procedit à patre, quomodo datus, & quomodo filius. Item cur processio spiritus sancti à patre & filio, nō sit ab vtroq; generatio, quemadmodū processio filij à patre generatio appellatur. Rursus in sacramēto incarnationis filij Dei, humanus intellectus nō capit admirabile illud creatoris cū creatura cōmerciū, duarumq; naturarū in Christo concursum illum efficacem atq; sublimem, secundùm quē natura humana in Christo est sic deificata, id est, deitati vnita, & exaltata atq;

Irenæus de diuinitate Christi.

Psalm. 44. b

Quatenus Christus dicatur speculū & imago patris.

Iohan. 17. b

Iohan. 14. b

Item splendor & candor patris.

Mysteria humanum captum excedentia.

A ta atq; ſublimata, vt filius Dei ſit verus homo, non æquiuocè aut metaphoricè, ſed
propria locutione, accepto homine vt ſignificet perſonã, in qua exiſtit vera natu-
ra humana, cõſtituta ex vera carne, & vera rationali anima. Quemadmodũ in re-
bus creatis nihil eſt, quod tantæ cõueniat perſonarum trium æqualitati & vnitati:
ita nihil eſt in rebus ſub ſole ortis, quod conueniat tantæ vnioni, ſecundũ quã na-
turæ in infinitũ diſtantes, deitas videlicet & humanitas vniuntur, ſic vt natura hu-
mana exiſtat, non propria perſonalitate, ſed in perſona verbi Dei. Exiſtat inq̃, non
ſecundũ vllum ineſſendi modũ, cognitũ à ſapientibus huius mundi, non per eſſen-
tiam, quemadmodũ ipſa eſt in homine. Neq; per inhærentiã, quemadmodum al-
bedo in corpore. Natura enim humana neq; eſt de eſſentia filij Dei, neq; eſt acci-
dens eius: ſed exiſtit in illa ſecundũ ſingularem quendam ineſſendi modum, admi-
rabilemq́; vnionẽ talẽ, qualis non eſt reperibilis in vllis creaturis. Proinde neq;
B conari debet ſacræ theologiæ ſtudioſus, vt huiuſcemodi myſteria ſecundũ inda-
ginem humanæ rationis cõcipiat, aut ex ſimilitudinibus & exemplis corporalium
rerum intelligat: quippe quę ſublimia & grandia oẽm prorſus rationem humanã
tranſcendunt. Et ideo ſacræ theologiæ diſcipulum oportet fidem ante rationẽ ad-
hibere, & contra humanæ rationis indaginẽ intellectum captiuare in obſequium
fidei. Neq; ideo debet ad diſcendum ſacras literas accedere, vt ex his ſacratiſsima
hæc trinitatis & incarnationis myſteria ratiocinando per lumen rationis internæ
videat, aut vt ea quæ prius crediderat tandem intelligat. Solent quidẽ ſacræ theo-
logiæ magiſtri ſacratiſsima hæc trinitatis & incarnationis myſteria declarare &
manifeſtare ſimilitudinibus quibuſdam & exemplis, naturalibus rationibus & ar-
gumentis: quemadmodũ & ſcriptura ſacra generationẽ filij cõparauit proceſsioni
candoris à luce: non vt ex his intellectus ex fide in viſionem perueniat eorũ quæ
C ſunt credenda. ſed vt intellectus iam credens adiuuetur & foueatur illis tanq̃ ad-
miniculis quibuſdam conſonis veritati primæ, & ex eiſdem videat atq; demõſtret
argumenta hęreticorũ non cõcludere. Sic diuus Auguſt. ex animi interni motibus
procedit ad ducendum intellectũ in myſteria trinitatis. Sic ratione ſeparabilitatis
modus ille vnionis & ineſſendi, ſecundũ quem natura humana exiſtit in perſona
filij Dei, ſolent aſsimilari vnioni, aut ineſſendi modo, ſecundũ quem accidẽs eſt in
ſubiecto, q̃uis modus iſte ineſſendi ab illo diſtet interuallo immenſo. Et quemad-
modum homo non eſt albedo, ſed albus, & id quidem nõ eſſentialiter, ſed ſepara-
biliter, & prædicatione denominatiua: Ita & filius Dei nõ eſt natura humana, aut
humanitas, conſtituta ex anima rationali & carne, ſed eſt homo, non eſſentialiter,
ſed ſeparabiliter, & prædicatione quadam, quæ reducibilis eſt, & proportionem
quandam habet cum denominatiua prædicatione. Quo modo albedo non exiſtit
D per ſe, ſed habet eſſe in homine: ita humanitas in Chriſto non ſubſiſtit in propria
ſua perſonalitate, ſed exiſtit in perſona filij Dei, qui eam ſibi vniuit, tam mirabili
quadam & ineffabili vnione, vt ſecundùm eam filius Dei incœperit eſſe homo,
permanens quod erat, & aſſumens quod non erat.

Sequitur caput ſecundum de tranſitu literæ ad ſpiritum.

PLeriſq; in locis prima fronte videntur ſcripturæ difficiles & obſcu-
ræ, propterea quòd in eis præter ſenſus literales, hiſtoriales, ac res
corporaliter aut geſtas, aut futuras, ſunt frequentes myſticarum re-
rum ſignificationes, ſub quibus occultus fit tranſitus de litera ad
ſpiritum, id eſt, de literali hiſtoria in ſenſum myſticum, in hiſtoria
illa figuratum. Illa eſt conſuetudo prophetica (inquit Hieronymus) poſt vm-
bram, typum, & figuram, aperire veritatis lucem. Mos eſt prophetarum, qui ſecu-
li huius hiſtoriam aut præſentem, aut præteritam recitant, aut futuram prænun-
ciant, ſubiungere prophetiam de Chriſti regno & Eccleſia illius. Hoc hæretici

quidam olim non animaduertentes, arbitrati ſunt propheticum ſpiritũ non conſtare ſibi, & prophetas more lymphaticorum temerè de vna ſententia in aliam prorſus ſeparatam rapi: ſed errant profectò, non conſiderantes prophetiæ ſpiritum, rem aperire figuratam poſt ſenſum literalem. Exempli gratia: Scriptura interdum dum multa dixit de Babyloniorum regibus & eorum imperio, de Iſraele ſecundùm carnem, de Iacob, & de temporali domo illius, aut de Dauid & de Salomone, aut de temporali regno eorum, & de perſecutione Dauid à Saul, vel à filio ſuo Abſolon, frequenter occultè ad ea tranſit, quæ illis perſonis deſignantur: nunc à Babyloniorum regno, ad diabolum & regnum illius, nunc à Iacob, à Dauid & Salomone, & à regno illorum ad Chriſtum & eccleſiam eius, cuius typum geſſerat ille Iacob & Dauid, qui perſecutionem paſſus, ſiue à Saul, ſiue à populo ſuo, ſiue à proprio filio ſuo, ædebat pſalmos quidem ſuper huiuſcemodi rebus: ſed ea quæ in huiuſcemodi pſalmis tractata ſerie quadam intimantur, plerunque excedunt & ſuperant rerum geſtarum modum, qualitatem, & ordinem, neque poſſunt congruenter aptari ſolis rebus hiſtorialiter geſtis, & tunc propheta poſt typum & vmbram aperiens veritatis lumen, tranſit de litera ad ſpiritum, & huiuſcemodi tranſitus eſt frequens in pſalmis Dauid, & hinc iam prouenit tanta exponentium varietas, dum pſalmum eundem vnus ſic exponit, alter verò ſic: interdum etiam vnus & idem nunc ſic, nunc aliter interpretatur. Verùm in omnibus caueamus oportet, ne literalem ſenſum intelligamus, eſſe carnalem ſenſum Iudæorum, qui diuinos hymnos Dauid maxima ex parte exponunt de ipſo Dauid, & de preſſuris eius, & de perſecutione à Saul, aut de filio ſuo Abſolon. Vnde 2. pſalmũ: Quare fremuerunt gentes. & 3. Domine quid multiplicati ſunt. Iudæi exponunt ſecundùm literam de hoſtibus, qui inſurrexerunt aduerſus Dauid Chriſtum, id eſt, vnctum Domini. Cui expoſitioni conſonus videtur eſſe titulus eidem tertio pſalmo præfixus, in quo dicitur: Pſalmus Dauid cùm fugeret à facie Abſolon filij ſui. Petrus verò & Apoſtoli iam pleni diuino ſpiritu in die Pentecoſtes, exponunt de hoſtibus contra Chriſtum Dominum, intelligentes pſalmos iſtos eſſe propheticos, & non ſolas recitare hiſtorias, ſeu res geſtas in Dauid. Pſalmum 15. qui incipit: Conſerua me Domine. exponunt Iudæi de perſona Dauid in perſecutione Saul & Abſolon filij ſui. Petrus verò Act. 2. de Chriſto Domino interpretatur, exponens verſiculum illum: Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. eſſe vocem non ipſius Dauid pro ſua perſona, ſed Chriſti loquentis de ſua reſurrectione per prophetam Dauid. Sic & pſalmum 17. qui incipit: Diligam te Domine virtus mea. docent Hebræi eſſe gratiarum actionem ipſius Dauid, in fine dierum ſuorum laudantis Deum, quòd liberatus ſit de manu Saul, & aliorum inimicorum ſuorum. Patres autem eccleſiæ Chriſtianę tradunt pſalmũ hunc eſſe vocem Chriſti in forma ſerui, in quantum homo, & caput eccleſiæ loquentis ad patrem, non pro ſe ſolùm, ſed & pro membris ſuis, id eſt, credentibus in illum. Neq; enim omnia, quæ narrantur in hoc pſalmo conueniunt Dauid filio Iſai, qui neq; ſecundùm puritatem manuum ſuarum, neq; ſecundùm ſuam innocentiam & iuſtitiam cupiuit fieri retributionem ſibi. Neque ipſi conueniunt quæ dicuntur: Eripies me de contradictionibus populi, conſtitues me in caput gentium: populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi. Propterea confitebor tibi in nationibus Domine. Omnia hæc voces ſunt Chriſti Domini. Vnde & 2. Regum 23. Dauid filius Iſai, appellatur egregius pſaltes Iſrael, cui cõſtitutum eſt de Chriſto Dei Iacob. Dauid ergo hunc pſalmum loquens in die qua liberauit eum Dominus de manu inimicorum ſuorum, perſonam geſſit Chriſti, Deo patri exponentis ſuas paſſiones in carne mortali, quas intelligit per dolores inferni, laqueos mortis, torrentes iniquitatis, & inunda-

Pſalmos de Chriſto & eccleſia ipſius ad literam loqui.

Actuum. 4. a

Pſalmo. 17.

A B C D

A inundationes peccatorũ generis humani, pro quibus diluendis voluit mori. Vox Christi secundùm humanam carnem patientis erat, quod illic dicitur: In tribulatione mea inuocaui Dominum, & exaudiuit de templo sancto suo vocẽ meam. Commota est & contremuit terra, fundamenta montium cõturbata sunt. tãquam dicat: me à patre meo exaudito, commota sunt & contremuerunt terrena hominum corda, & fiduciæ ac præsumptiones hominum superborum innitentium huius mundi bonis, ceu fundamentis, quibus perierunt, vt spes huius mundi non habeat fundamentum in cordibus eorum iam credentium & pœnitentium, quoniã iratus est eis, scilicet fundamentis & montibus. Ideo Deus destruit peccata & altitudines montium, quia irascitur illis castigans & conturbans eos, vt non maneant montes, id est, elati & superbi. Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit, & carbones succensi sunt ab eo, hoc est, in hac ira ipse tãquam sufflans super eos
B eduxit fumum compunctionis & lachrymosæ deprecationis de cordibus eorum: quo ascendente ignis charitatis exarsit à facie ipsius antecedẽtis eos, qui antea fuerant tanquam carbones mortui ac frigidi, inclinauit cœlos, id est, cœlestes spiritus id est, filium suum & angelos, & sanctos homines, mittens eos in terram ad salutem humani generis promouendam. Et caligo seu aer tenebrosus sub pedibus eius, hoc est, inter nos & ipsum est, vt nequeamus comprehendere maiestatem eius, quia ascendit super Cherubin, habitans lucẽ inaccessibilem, volauit super pennas ventorum, hoc est, supra oẽs virtutes ventorum ipse est, sua virtute attingens à fine vsq; in finem fortis. Tenebrosa aqua in nubibus aeris, hoc est, obscura doctrina est in prophetis, inuoluta vmbris & figuris: sed præ fulgore in cõspectu eius nubes trãsierunt, du n ablato velamine per Christũ manifesta sunt salutis nostræ mysteria, euanuerunt nubium tenebræ, grando, & carbones ignis transierunt super illos &
C intonuit de cœlo Dominus, & misit sagittas suas, hoc est, ignita euangelistarum & apostolorum iacula. Hæc & reliqua sub tropis dicta. sunt verba Christi. Rursus. 18. psalmi contextum exponunt Hebræi de prima datione legis in monte Syna. Paulus verò ad Rom. nõ de illa, sed de prædicatione legis euãgelicæ per Christum & Apostolos interpretatur. Item. 21. Psalmum ad literam exponunt Iudæi de afflictione sua quam sustinuerunt sub Artaxerxe Assuero tempore Hester: Euangelistæ verò docent hunc psalmum esse vocem Christi pendentis in cruce. Psalmum. 108. qui incipit: Deus laudem. Hebræi secundùm literam exponunt de destructione domus Saul peccatoris, qui cõcepta iniquitate & inuidia dolosè persequebatur ipsum Dauid, cui debuit beneficium tanquam liberatori, qui liberauerat eum de manu Goliæ, regnum Saul, populum videlicet Israelem. Verùm huiuscemodi expositio, non prophetia, sed historia & secundùm Iudæorum sensum in-
D tellecta falsitatem contineret: nam ipse Dauid nunquam maledixit ipsi Saul, sed fleuit mortem eius. Proinde psalmũ istum de Christo habere prophetiam, quisquis Actus apostolorum fideliter legerit agnoscit, vbi de Christi traditore Iuda prophetatum est, quod hic scriptum est: Fiant dies eius pauci, & episcopatũ eius accipiat alter. Quod si etiam de vno homine omnia, quæ in malo hic dicta sunt, intelligere conemur, expositionis ratio non omni modo aut vix valebit occurrere. Si autem in Iuda intelligamus tale genus malorum hominum, id est, ingratorũ Iudæorum, inimicorum Christi, omnia mihi (inquit Augustinus) videntur posse clarius aperiri. Sicut enim quædam dicuntur, quæ ad apostolum Petrum propriè pertinere videntur, nec tamen habent illustrem intellectum nisi cùm referuntur ad ecclesiam, cuius ille agnoscitur in figura gessisse personam propter primatum quem in discipulis habuit sicuti est: Tibi dabo claues regni cœlorũ. ita Iudas personas quodãmodo sustinet ingrati populi Iudaici. Vnde & psalmus transit de numero singulari ad pluralem, rursus de plurali in singularem. Os (inquit) peccato-

Psalmo. 18. Roma. 10. d
Psalmo. 21.
Psalmo. 108.
Act. 1. d
Augustinus.

III. TRAC. ris & dolosi super me apertum est. & mox transit in pluralem: Locuti sunt aduer- A
Psalmo.108. sum me lingua dolosa. & paucis interpositis rursum transit in numerum singularem: Constitue (inquit) super eum peccatorē, fiant dies eius pauci, episcopatum eius accipiat alter. Fiant filij eius orphani, &cæt. Hic omnia per verba imperatiui modi pronunciata non imprecando, non malum optando, sed prophetice sunt dicta, & vxor Iudæ & filij eius intelliguntur Iudæorum sinagoga, & omnes quotquot Christum persequuntur, qui constituunt vnum corpus diaboli. Sicut enim Christus est omnium Christianorum caput, ita & Iudas traditor est omnium Iudæorum caput, qui persequuntur Christum. Proinde & Iudæi post Christum appellandi sunt Iudæi, non tam à Iuda iusto, filio Iacob, quàm à Iuda proditore, qui primùm tradidit & vendidit Christum Iudęis, qui deinde eundem Christum crucifigendum pilato tradiderunt, & sententiam damnationis ferentes contra semetipsos dixerunt: sanguis eius super nos & super filios nostros, non habemus regem B
nisi Cæsarem. Et sic verus episcopatus & verum sacerdotium, vera lex, verum regnum à populo Iudæorum transierunt in populum alterum: & ita vxor Iudæ, id est, synagoga Iudæorum manet vidua, orbata vero Christo rege & sacerdote. Quòd si Iudas habuerit carnales filios & vxorem, mala hæc super eos prænunciata solùm vmbræ fuerunt & figuræ malorum, quæ tunc futura erant super populum Iudæorum per Romanum imperium, per Tytum & Vespasianum: Et filij eius, id est, Iudæi sequaces & imitatores criminum eius, in hodiernum vsque diem consentientes in occisionem Christi, facti sunt in interitum, & translati de habitationibus suis de terra Iudæa, mendicantes, id est, sub tributo dispersi in o-
Psalmo 77. mnem terram. Totus Psalmus 77. ea continet, quæ in testamento veteri populo acta narrantur in Ægypto, in mari rubro, in deserto: recentior autem & C
posterior populus admonetur, vt caueat ne sit ingratus beneficij Dei. Quanta
Mystica sunt quæ deus egit cum Israel in Ægypto. (inquit) mandauit patribus nostris nota facere illis filijs suis vt cognoscat generatio altera, ne fiant sicut patres eorum generatio praua & exasperans. Hæc est (inquit Augustinus) huius psalmi intentio & vtilitas. Verùm ne hæc mirabilia in Ægypto, & beneficia de liberatione ipsorum ex Ægypto, & de diuisione maris rubri, & de deductione per desertum in nube per diem, & in illuminatione ignis per noctem, solùm carnaliter, & secundùm res solùm in Ægypto factas intelligeremus, sed ex illis ascenderemus ad beneficia magnifica redemptionis nostræ per ipsum Dominum Iesum. Primùm præmonuit se in parabolis locuturum, id est, in similitudinibus ad aliud referendis. Est ergo in principio psalm. vox Christi dicentis: Attendite popule meus legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. D
Hactenus sunt verba Christi Domini, quemadmodum & euangelista Matth. testatur cap.13. Quæ autem sequuntur: Quanta audiuimus & cognouimus, ea patres nostri narrauerunt nobis. Et reliqua sequentia vsque in finem psalmi, sunt verba Prophetæ in spiritu loquentis ex persona fidelis populi, seu Apostolorum, qui ex spiritu Christi mirabilia commemorando, retexunt quæ fecit in Ægypto & in campo Taneos. Et quàmuis in hoc psalmo populus fidelis, aut Apostolorum chorus, qui loquitur, prosequatur historiam veteris populi, vsque in finem psalmi, neque videatur in vllo versiculo palàm transire de litera ad spiritum, spiritus propheticus tamen in principio psalmi dicens se locuturum in parabolis, satis docet nos ex historia hac debere transire ad mysticam intelligentiam Christi Domini & regni eius. Propheta ergo, qui loquitur in persona fidelis populi, terram Ægypti intelligit, tanquam figuram huius mundi ambulantis in tenebris peccatorum, cæteraq; omnia tanquā figuras accipit, Christum Dominum intelligens per Dauid seruum suum, quem elegit: regnum autem Christi intelligens per tribum

A tribum Iuda,& per montem Syon,quem dilexit, & per Iacob seruũ suum, & per Israel hæreditatẽ suam. Per tabernaculum autem Ioseph repulsum,& per tribum Effraim non electum, intelligens vniuersum populum Iudaicum carnalem,à Domino Deo nihil aliud quàm terrena pręmia requirentem. Sic totum psalmum de exitu Israel ex Ægipto, Augustinus sensum sequens,quem Propheta principaliter intẽdebat,interpretatur de spirituali exitu populi ex Ægypto,id est,de gressu humani generis ex tenebris peccatorum per Christum Dominũ. Et hac in re Augustinũ non esse digressum à mẽte prophetici spũs, patet ex supradicta doctrina saluatoris apud Matth.cap.13.citantis testimonium ex prędicto psalmo: Aperiam in parabolis os meum. Eructabo absondita à constitutione mundi. Vbi considerandum est(inquit Hieronymus)in illo psalmo describi egressum Israelis ex Ægypto,& omnia signa narrari, quæ Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus vniuersa illa, quæ ibi scripta sunt, parabolicè sentienda, & manifestate abscon-
B dita sacramenta. Hæc enim saluator edicturum se esse promittit dicens: Aperiam in parabolis os meum. Ex his iam primùm est considerandum, nos oportere nos omnia, quæ in psalmis secundùm historiam recitantur, ita spiritualiter accipere, vt historiæ gestæ intellectum negligamus: sed historiam primum debemus discere tanquam materiam, de qua spiritualis intelligentia formatur. In psalmis dum historia(inquit Augustinus)refertur, noui testamenti gratia declaratur. Secundo ex supradictis patet diligenter esse obseruandum, ne volẽtes psalmos intelligere,fallamur in titulorum pręnotationib⁹, accipiẽtes titulũ secũdùm puram literam,quæ occidit. Nam multi sunt psalmi, in quorum titulis contextuq; sermonis, plana historia & res gesta magna ex parte canitur, sed quæ vel intermiscentur,vel sequuntur,neque illustrem,neque propheticam habebũt intelligentiam,nisi in historia intelligantur mystica sacramẽta, vel de Christi mi- Psal.spirituali-ter intelligen-dos.
serentis gratia,si bona sunt quæ recitãtur: vel de iusto illius iudicio,si quæ recitan
C tur sunt mala. Veluti cùm in psalmo aliquo prænotantur nomina propria,& designãtur quædam aut de Dauid,aut à Dauid,aut à filijs Chore,aut ab alio quouis gesta,oportet quòd illic intelligamus literalem psalmi sensum esse non de rebus illis tanquam videlicet ille solum sint à spiritu sancto illic designatæ, sed de illis,tanquam de speculis,vmbris & figuris,sub quibus Propheta spiritu sancto illustrante,intelligens sacramẽta Christi & ecclesiæ ipsius, ducere voluit populum in Christum,omnium illarum rerum gestarum finẽ. Deinde & sub nomine proprio in titulo non semper intimatur eiusdem psalmi author,sed interdum persona cantoris,interdũ vero persona,de qua est psalmus,veluti dicitur: Oratio Moysi viri Dei,non oportet quòd significetur Moyses ædidisse psalmum illum, cũ ad veritatem sufficiat,quòd factus sit à Dauid in persona Moysi,aut loquentis,aut sacramentum aliquod figurantis. In titulo psalmi 3.cùm dicitur: Psalmus Dauid cũ Titulum non super designare authorẽ psalmi.
D fugeret à facie Absolon filij sui.non significatur principalis sensus esse de persecutione illa,nam ad Christum propriè pertinet quod in eo dicitur: Ego dormiui & soporatus sum. Exurrexi,& adhuc sum tecum. Deinde in psalm. ille 3. est posterior sequentibus multis,qui ad Saul videntur historiam pertinere. Ante siquidem Dauid à Saul est passus insidias,quam Absolõ aduersus eum arma corriperet. Sed quia propositum(inquit Hierony.)ei erat,vt non tam de se referet quæ passus est quàm vt per exemplum sui omnes homines instituerat: ideo primis secunda pręposuit,vt tentationum ordinem doceat. Siquidem ante propter peccata corripimur,& postea propter virtutem probamur. In Dauid vero tentationũ ordo mutatus est. Sub Saul persecutione innocens fuit,sub Absolon manifestissime tenetur criminis reus. Proinde & psalmus 50.æditus interfecto Vria,prior est psalmo isto Et idcirco in psalmi istius titulo prænotatur materia,non de qua est pricipalis in-

tentio, sed ex qua tanquam ex figura sumitur eiusdem psalmi prophetia, ad implē A
da in Christo Domino. & idcirco psalmús iste est vox Christi in sua passione, à populo seu filio suo Israel illata, quam spiritu prophetico vidit Dauid in sua hac persecutione, per filium suum Absolon illata figurari. Tertio ex his manifestum est pro intellectu tituli vniuscuiusque psalmi, quòd aliud significatur dum dicitur: Canticum Dauid, cùm fugeret à facie filij sui Absolon. Aliud si dicatur: Canticum Dauid de hoc, quòd fugit à facie filij sui Absolon. Nam priori sermone non perinde atque in posteriore, significatur materia psalmi esse de historia illa: sed significatur psalmus esse dictatus, aut factus, seu cantatus, cùm fugeret Dauid. Et hoc est obseruandum in titulo tertij psalmi, vbi legitur: Cùm Dauid fugeret. & non dicitur de hoc quòd fugeret. Sic & psalmi 17. titulus est: In finem puero Domini Dauid, qui locutus est verba cantici huius in die, qua eripuit eum Dominus de manibus inimicorum omnium. Verum donemus illius psalmi titulum esse: Canticum Dauid de hoc, vel super hoc, quòd fugit à B
facie Absolon, vel super hoc quod liberatus est: non inde consequens esset psalmos illos non esse principaliter interpretandos de Christo Domino, nam tum intelligendus esset transitus fieri de litera in titulo intimata ad spiritum, seu mysticum sensum, in psalmo expressum. Titulus psalmi septimi est: In finem psalmus Dauid, quem cantauit Domino pro verbis, vel super verba Chus filij gemini. nihilominus tamen Dauid loquens in psalmo isto, intelligitur Christus Dominus. Quarto ex his manifestum est, quàm temeraria sit sciolorum quorundam præsumptio, qui scandalum accipiunt propter diuersas patrum psalmos interpretantium sententias, qui Iudaizantes arbitrantur expositiones psalmorum, datas de Christo Domino, ex historijs veteris populi esse extortas, violentas, & non esse literales, neque intentas à Dauid: sed adinuentas per opinionem magistrorum, qui vim faciant scripturarum verbis. Nempe & Christus, & apostoli talem mysticum intellectum ex historijs recitatis in psalmis habuerunt. Deinde sacramenta hæc in historijs illis figurata, atque velata, non modo in lege noua, sed & in veteribus libris sunt reuelata. Nam Micheas propheta ita loquitur: Iuxta dies antiquos, secundùm dies egressionis tuæ de Ægypto ostendam ei mirabilia, videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine sua, & reliqua. Hic Propheta prænuncians aduentum Messiæ tunc futuri, plane insinuat egressum illum de Ægypto, olim sub Moyse fuisse vmbram & figuram exitus illius, quo nos iam in ecclesia liberamur per Christum Dominum, qui nobis egredientibus de Ægypto spiritualis Pharaonis, id est, de ignorantię tenebris, frōtibus nostris signatis sanguine ipsius, & transeuntibus nobis mare baptismi, submergit Pharaonem infernalem, deponitque (quemadmodum Micheas paucis interpositis subiungit) iniquitates nostras, & proijcit in profundū maris omnia peccata nostra. Non debet igitur studiosus sacræ theologiæ lector turbari, si videat in psalmis diuersas magistrorum expositiones, dum vnus exponit sensum historię D
ac rei gestæ, quæ est tanquam materia, ex qua sumitur prophetia rerum mysticarum: alius vero præsupposita historia rei corporaliter gestæ, rerum mysticarum prophetiam interpretatur. Verbi gratia, psalmos decimumsextum, decimumseptimum, & quinquagesimumoctauum, cæterosque multos. Lyranus & alij exponunt literaliter de ipso Dauid, & de rebus in eum, vel per eum gestis. Hieronymus, Augustinus, cæterique interpretes de Christo Domino interpretātur, adijcientes non omnia, quæ in illis literaliter continentur, ipsi Dauid conuenire posse. Sed sciendum est illos intendisse in materiam, de qua sumpta est prophetia. Sā-ctos autem magis in prophetiam ipsam, tacita literali historia, & id quidem iusta ratione, aut ex alijs videlicet libris historialibus præsupponentes illam, tanquam

huius

Margin notes: De psalmorū titulis. — Psalm. secundum literam loqui de Christo. — Micheæ. 7.

A huius rei mysticæ figuram: aut considerantes ea, quæ recitantur in psalmis, excedere modum & conditionem rei gestæ. Vnde & ipse Lyranus quibusdam in psalmis conatus literalem de Dauid historiam tãquam materiam tradere, innixus expositioni Rabbinorum Iudæorum, interdum vim facit verbis scripturæ, propterea quòd etsi in psalmo tali plurima conueniant rei gestæ, quædam tamen intermiscentur, quæ commodè applicari non possunt ad cõsequentiam historiæ, quæ vel in titulo, vel in quibusdam psalmi versiculis videtur intimari. Quod sanè factum est prophetico spiritu ad vtilitatem nostram, vt discamus ex reb⁹ in Dauid gestis ascendere ad sacramenta cœlestia. Quibus commoti sancti patres, totum psalmum sub nomine Dauid intitulatum, aut etiam in contextu sermonis sub nomine Dauid pronunciatum, exposuerunt de Christo Domino: intelligentes in voce Dauid significari non ipsius Isai filium, sed Christum Dominum: quòd non
B modò patres post euangelium, sed & prophetæ Christo nondum nato cognouerunt, intelligentes sub voce Dauid, non ipsum, sed Christum: vt patet Hieremiæ 30. Ezechielis 34. & 35. & Oseæ. 3. Proinde in psal. sub voce Dauid aut Salomonis expressis, non omnis expositio de Christo Domino est mystica per alium sensum literalem designata, sed plerunque ipsa mystica est literalis sententia: veluti dum in nomine Dauid, non ipse, sed Christus significatur. Vnde psalmus secundus, tertius, octauus, nonus, 15. 18. 19. 21. & alij multi, quos Iudæi carnaliter intelligunt de Dauid, aut de synagoga Iudæorum, intelliguntur literaliter de Christo Domino, nec videntur posse sensum habere alium, præter mysticum. Psalmus septuagesimus primus, qui incipit: Deus iudicium tuum regi da habet titulum: Psalmus Dauid in Salomonem. Proinde & Iudæi carnaliter intelligentes, interpretantur psalmum illum esse orationem Dauid, orantis pro filio suo Salomone, & pro prospe-
C ritate regni illius. Sed ea, quæ sequuntur, & prænũciantur in filio regis adimplenda, videlicet: permanebit cum sole, & ante lunam, dominabitur à mare vsque ad mare. longè excedunt conditionem regni Salomonis. Ideo non de Salomone, sed de Christo intelligenda est prophetia. Quamobrem in huiuscemodi psalmis exponendis talis consideranda est regula: Quotiescunq; in titulo vel versiculo alicuius psalmi explicantur ea, quæ videtur temporaliter gesta, vel in Abraham, vel in Iacob, vel in Israel, vel in Ioseph, vel in Moyse, vel in populo Israel, vel in Ægypto, vel in Dauid, vel in Salomone, vel in bellis ducum Israel: sed quæ consequenter in alijs eiusdem psalmi versiculis dicuntur aut intermiscentur excedunt modum, qualitatem, & conditionem rei gestæ, tum intelligendus est Propheta, vel transire de litera ad spiritum, vel sub voce translatè accepta significare rem mysticam, cùm sub voce Dauid translatè accepta secundùm literalem sensum significa- *Elegans regula psalmos rectè intelligendi.*
D tur Christus: non est absurda neq; violenta expositio, si in persequutionibus Dauid, vt in Saul, in Absolone, cæterisq; inimicis intelligamus Iudæos, & gentes Christum crucifigentes, & in actionibus ac passionibus Dauid intelligamus Domini nostri Christi sacramenta. Verbi gratia: psalmi quinquagesimi octaui titulus, nomina inscripta habet Dauid & Saul. Sed quia in illo psalmo Dauid multa dicit, quæ ipse de se (vt inquit Hieronymus) dicere non solet, quale est, neque iniquitas mea, neq; peccatum meum Domine. supple fuit vllum, propter quod irruerent in me fortes. Nam sine iniquitate cucurri & direxi. Idcirco totus psalmus: Eripe me Domine de inimicis meis, Deus meus, & ab insurgentibus in me libera me. & reliqua vsq; in finem psalmi, accipienda sunt tanquam dicta ex persona Christi, persequutionem patientis à Saul, id est, à Iudæorum rege & populo, tametsi interpretatio fieri posset secundùm literam de gestis in ipso Dauid, tanquam de materia huius prophetiæ figuratiua, quemadmodum Postillator exponit. Verùm hic sciendum, quòd sacræ theologiæ expositores, aliud significant, dicentes scri- *Psal. 58.* *Quando in scripturis fit transitus de litera ad spiritum.*

pturam

III. TRAC. turam transire de litera seu figura ad spiritum, seu rem mysticam figuratam. Aliud verò significant, dicentes scripturam in litera, in figura, seu tropo significare rem mysticam, seu spiritualem sententiam. Nam in scripturæ loco, vbi est transitus de litera ad spiritum, primùm datur literalis sensus de rebus corporaliter gestis, aut gerendis, quibus tanquam figuris præmissis subiungitur res mystica, in illis, aut ex illis designata: veluti dum primo recitantur ea, quæ vel in Ægypto, vel in mari rubro, vel in deserto, vel in Iudęa & terrena Hierusalem, vel in Babylone, vel in Dauid, aut Salomone sunt gesta. Deinde subijciuntur res mysticæ de Christo, aut de corpore eius, vel de diabolo, vel ministris eius, in illis gestis figuratę, aut ex illorum occasione intelligendæ. Verbi gratia, in psalmo supradicto septuagesimo primo, si principium psalmi diceretur oratio esse Dauid, orantis pro se & Salomone, oportet consequenter dicere, in eodem psalmo fieri transitum de litera ad spiritum, de carnali Salomone ad Christum: veluti cùm peruenitur ad ea, quæ Salomoni conuenire non possunt. Et quia omnes versiculi post primum sibi connectuntur verbis, appositis eidem personæ, videlicet filio regis, idcirco totus psalmus coaptandus est Christo Domino absque vllo tali transitu: quemadmodum exponunt ipsi sancti patres, Hieronymus & Augustinus. Quæ dicuntur in principio psalmi secundi, possent vtcumque coaptari ipsi Dauid, sed quæ sequuntur: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, possessionem tuam terminos terræ. ipsi Dauid cōuenire non possunt. Ex quibus possumus animaduertere psalmū totum de Christo esse intelligendum, etiam ipsius Psalmi principium, quemadmodum Petrus in Actis exposuit. Initium psalmi 17. posset quidem intelligi, vt sit oratio Dauid, gratias agentis Deo pro liberatione ab inimicis suis: sed ea quæ sequūtur, grandiora & sublimiora videntur, quàm ea, quæ solet Dauid humilis pro sua persona sibi tribuere: veluti quòd dicitur. Retribuet mihi Dominus secundùm iustitiam meam, & secūdùm puritatem manuum mearum. Constituet me in caput gentiū. Deinde quod in fine psalmi dicitur: Propterea confitebor tibi in nationibus Domine, & nomini tuo psalmum dicam. magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius vsque in seculum: secundùm proprietatem sermonis non potest esse nisi vox Christi hominis & Dei, qui quatenus homo confitetur Domino Deo, & gratias agit: quatenus autem est æqualis patri, magnificat salutem Christi regis, & misericordiam facit Christo suo Dauid, & semini eius. Et quemadmodū ipse Christus homo natus est in Syon, & ipse vt Deus altissimus fundauit Syon, sicuti & antiqui patres: Irenæus, Ambrosius, Hieronymus, & cæteri notauerunt ex psalmo octuagesimo sexto: Ita & in hoc psalmo ipse Christus simul Deus & homo, dicere potest. Confitebor tibi in nationibus Domine, magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, loquens in secunda parte vt Deus misericordiam faciens de semetipso, vt homine rege, tanquam de altero propter humanam naturam, secundùm quam ipse idem misericors & salutis author, misericordiam accipit & salutem. Et nisi sic dixerimus, vt sensus sibi constet, oportet vel mutare textum, quemadmodum Hieronymus facit, hoc pacto: Psalmum dicam nomini tuo magnificanti salutes regis, & facienti misericordiam Christo suo Dauid. Vel oportet subaudire verbū cum mutatione personæ, hoc pacto: magnificans est salutes regis eius, faciens est misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius vsq; in seculum. Vnde Dauid cùm persecutionem pateretur, vel à Saul, vel à proprio filio, vel à suo populo, aut cùm ab inimicis suis esset liberatus, cecinit quidem psalmos, & nunc implorat auxilium & liberationem, nunc exponit suas passiones & inimicorum persecutiones, nunc liberatus in gratiarum ascendit actionem. Sed quemadmodum Dauid ipse spiritualiter

De Christo loquuntur psal. 2.7.86.&c.

Dauid figura Christi, & illius regnum figura regni huius.

A

B

C

D

A tualiter vnctus & [illegible] bat, ſicuti docue[illegible] mine Dauid appe[illegible] pe[illegible] rabant res gerendas per C[illegible] pſit, cecinit, & ora[illegible] p[illegible] a Saul, [illegible] & à cæteris inimicis ſuis, præfigurant ea quæ ipſe Ch[illegible] & orauit in carne ſua pauper, & in laboribus a iuuentute ſua, à pro[illegible] lo, & à populo ſuo traditus, paſſus & derelictus. Neq; in Dauid [illegible] bel, in Iſaac, in Ioſue, in Iſaia, Hieremia, cæteriſq; prophetis Christum [illegible] ex doctrina ſanctorum manifeſtiſſimũ. Hieremias typum gerit C[illegible] va-ticinatur populum Iudæorum eſſe vſq; in finem deſerendum, & [illegible] m, & prophetiam ab ipſis transferendum. Vox populi cõtra Hiere[illegible]

B dæorum contra Christum. Vox Hieremiæ ad Deũ, vox eſt C[illegible] Venite (inquit populus ille Iuda) cogitemus aduerſus Hiere[illegible] n enim peribit lex a ſacerdote, neq; conſilium a ſapiente, ne[illegible] Venite ergo & percutiamus eum lingua, & non att[illegible] es eius. Deinde ſermo eiuſdem Hieremiæ in hac perte[illegible] Attende Domine ad me, & audi vocem aduerſariorum [illegible] ditur pro bono malum? quia foderunt foueam animæ meæ. Re[illegible] de- terim in conſpectu tuo, vt loquerer pro eis bonum, & auerterem [illegible] em tuam ab eis, Hieremiæ decimooctauo. Hæc quſde ad literam [illegible] Hierem. 18. d gesta, ſed vt gerentem typum Christi. Proinde & eccleſia vni[illegible] modi prophetiis vtitur in officio dominicæ paſſionis. Vox Iudæorũ cõt[illegible] Hieremiam: Venite cogitemus contra Hieremiam cogitationes. fig[illegible] ra e[illegible] nis Iudæorũ,

C qui contra Christum Dominum inierant concilium, vt eum dolo tenerent & in-terficerent. Huiuſcemodi ergo, quæ ſunt corporaliter in Hierem[illegible], d[illegible]m coaptamus Christo Domino, de litera ad ſpiritum facimus tran[illegible] cæteris quoque prophetis conſuetudo eſt ſpiritus prophetici, ea quæ [illegible] oral[illegible] aut geſta, aut gerenda præmittere, vtpote reditum ex captiuitate Æ[illegible] pti aut [illegible] byloniæ, vel reædificationem templi, vel ciuitatis Hieruſalem, & cæ[illegible] alia corporaliter facta, & ex his ad ſublimiorem quandam intellig[illegible] cam aſcendere. Neque ſufficeret tempus ad commemorandum o[illegible] locos, in quibus talis eſt ex corporali re tranſitus ad rem myſtic[illegible] in eccleſia eius. Ex multis ſufficiat paucos quoſdam locos exem[illegible] e re. In Aggæo & Zacharia prophetis reædificatio templ[illegible] (q[illegible] fieri per Zorobabel ducem, & Ieſum filium Ioſedech ſac[illegible] rdot[illegible]

[illegible] ædi[illegible] templi ty[illegible] pum eſſe eccle[illegible] æ per Chri[illegible] ſtum ædificā[illegible] [illegible] xemplo vbi [illegible] ad ſpi[illegible] tũ tranſitus.

D uantibus Aggæo & Zacharia prophetis) erat vmbra & figura æ[illegible] eccleſiæ per Christum Dominum futuræ, quæ & in ſcripturis ſacris [illegible] pellatur, & domus Dei in Hieruſalem, aut in monte Syon, qu[illegible] ex ſuperioribus patet. Et idcirco in eiſdem prophetis de corpora[illegible] tranſitus ad ædificium ſpirituale eccleſiæ, tunc ædificandæ per Chr[illegible] num. Et quia carnales Iudæi eundem Christum Dominum abneg[illegible] animaduertere huiuſmodi tranſitum fieri in ſcripturis propheta[illegible], id [illegible] verum eorundem prophetarum intellectum non perueniunt. In [illegible] præmittitur materialis templi, iamdudum per Babylonios deſtructi, [illegible] ſalem reædificatio: quæ & fiebat illius & Zachariæ temporibus per Z[illegible] ducem, & Ieſum ſacerdotem magnum. In capite ſequenti tranſit pro[illegible] Christum & illius eccleſiam, in illo templo materiali & Hieruſalem defi[illegible] loquẽs ad illius templi ædificatores: Conſortare Zorobabel dicit Domi[illegible] conſortare Ieſu fili Ioſedech, conſortare omnis populus, quoniam ego vobiſcum [illegible]

d do[illegible]

[illegible] dicit Domi[illegible] [illegible] ebo omnes gen- [illegible] stam gloria, dicit [illegible] m, meu[illegible] agna erit gloria do[illegible] & in [illegible] o pacé. Hic iam planè [illegible] r, per[illegible] e a[illegible] Christum, quæ & videmus iam adim- pleta [illegible] Christo. [illegible] cuius præsentia in templum venientis, fuit gloria illius [illegible] maior, q̃ gloria templi primi per Salomonem ædificati. Excel[illegible]us gl[illegible] domo secunda, est accipiendus non secundùm splendorem & trium- phu[illegible] in structuris, ædificijs & ornamentis. Fiebat enim templu ter- mè [illegible] uam prius: [illegible] secundùm gloriam spiritualem, quæ in illa do- [illegible] ero Israeli expectanti recta fide Christum Dominum. Vnde & [illegible] de gloria & pace spirituali in loco illo spirituali- te[illegible] tione gentium spirituali, insinuat esse cõpletam in Chri- [illegible] s in vlnas cecinit: Nunc dimittis seruum tuum Domi- ne [illegible] tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Lu- men ad re[illegible] gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Gloria vera fuit illi templo, & [illegible], quia in eo Deus homo factus offerri dignatus est, & in loco illo fuit [illegible] operum effector, in signis atque prodigijs, & in illo viam salutis æternæ docuit, inde egressam in omnes gentes, & in illo seipsum obtulit in cruce, vt suscipientes misericordiã eius in medio templi sui, assequeremur remissionem peccatorum, & haberemus pacem cum Deo: Vnde Aug. Quod Deus per prophetã Aggęũ dixit: Dabo pacem in loco isto. per significantẽ (inquit) locum, ille qui eo significatur, est intelligendus, id est, ecclesia per Christũ ædificanda, cuius singuli & omnes simul templum sumus. Sic in eodem capite ex Zorobabel temporali duce, transit in Zorobabel Christum, in duce illo designatum. Et factum est verbum Do[illegible] secundo ad Aggęum in 24. die mensis, dicens: Loquere ad Zorobabel ducem Iuda dicens: Ego mouebo cœlum pariter & terram, & subuertam solium regnorum. & quibusdam interpositis: In die illo dicit Dominus exercituũ: [illegible] Zorobabel fili Salathiel, serue meus, & ponam te quasi signaculum, [illegible] dicit Dominus exercituum. non ad ipsum Zorobabel temporalem [illegible], sed ad Christum ducem ęternum in illo designatum, sermo Dei patris di- [illegible] quemadmodũ Hieremiæ tricesimo in Dauid, non ille qui iam [illegible], sed Christus tunc nasciturus, est intelligendus. Seruient (inquit pro- pheta) [illegible] Deo suo & Dauid regi suo. Sic & Oseæ tertio: Reuertentur filij [illegible] Dominum Deum suum, & Dauid regem suum. Vnde Zorobabel [illegible] Iuda, reædificator templi nomine & opere, & ipso principatu fi[illegible] fuit Domini nostri Iesu Christi. Nomine quidem, quia Zorobabel [illegible] natus in Babylone. Opere, quia manus eius fundauerunt domum, & [illegible] perfecerunt illam. Principatu, quia princeps & dux fuit filiorum Iuda. [illegible] uersa hæc suo modo competunt Christo: qui cùm in forma Dei esset, [illegible], qui & templum corporis sui fundauit in virginis vtero, & do- [illegible] m, quæ est ecclesia, construxit viuis ex lapidibus, princeps & dux om- [illegible] credentium. Apud Zachariam, cùm in capite 1. de corporali ædi- [illegible] propheta in secundo capite, occultè transit inde ad spirituale ædifi- [illegible] et ad spiritualem Hierusalem, quæ est ecclesia Christi. Zacharias [illegible] one imaginaria vidisset virum habentem funiculum ad metiendum [illegible] lem, audiuit vocem angeli dicentis ipsi: Absque muro habitabitur Hie- [illegible] multitudine hominum & iumentorum in medio eius. Hæc & reli- [illegible], quæ sequuntur, de Christo Domino & ecclesia eius intelliguntur. Sic & in

cæteris

Aug. lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 47. b

Zorobabel figura Christi.

A cæteris prophetis frequens est huiuscemodi transitus: Apud Isaiam cap. 7. post historiam sui seculi de liberatione à duobus regibus, transit ad liberationem futuram per Emanuelem Christum Dominum: qui etiam nondum natus, & à populo inuocatus populum liberat: ex cuius virtute & fiducia pendet omnis salus, & liberatio salutaris, tam in hoc seculo, quàm in futuro. Capite quadragesimoquinto, de Cyro rege tunc futuro, qui subiecturus erat sibi gentes Babylonias, & populum Iudæorum temporaliter liberaturus, transit ad Christum, qui saluaturus erat populum salute sempiterna. Sic & in singulis ferme Isaiæ capitulis est commixtio quædam literalis cuiusdam historiæ cum spiritu. Et Ezechielis 36. Factum est verbum Domini ad me dicens: Domus Israel habitauit in terra, & polluerunt eam in vijs suis, & in studijs suis, & effudi indignationem meam super eos. Pro sanguine quem fuderunt in terram, & ventilaui eas in regiones secundùm vias

In Isaia transitus de litera ad spiritum.

Ezech. 36.

B eorum, & secundùm peccata eorum iudicaui eos, & cæt. Facilè est hæc intelligere de populo Israel, secundùm carnem propagato, & de terra Chanaan illis data, & de illa domo Israel, de qua dicit Apostolus: Videte Israel secundùm carnem. quia hæc omnia mala populus Israel carnaliter & fecit, & passus est, corporaliter captus, & dispersus secundùm locorum spacia. Sed cùm incipit loqui de liberatione eorum: Idcirco hęc dices domui Israel, non propter vos ego faciam, sed propter nomen meum sanctum, quod polluistis inter gentes. Tollam vos de gentibus, & congregabo de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram, & effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris: auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor nouum & spiritum nouum, & faciam vt in præceptis meis ambuletis, & habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris. & eritis mihi in populum, & vocabo frumentum, & multiplica-

1. Cor. 10. d

Eze. 11. d & 36. f

C bo illud, & reliqua. Hic iam hanc terram, & Israelem, & habitationem, & fructum terræ, non carnaliter, sed spiritualiter debemus accipere Christi ecclesiam ex Iudæis credentem. Sic & in scripturis propheticis plerunque fit transitus de parte alicuius aut regni, aut prouinciæ, aut terræ ad totum regnum, aut prouinciam, aut terram: veluti cùm ea quæ de Tyro vel Babylonia, vel alia gentium ciuitate, & de onere, vltione, seu desolatione primùm intimantur, tandem in prosecutione textus modum & qualitatem illius gentis aut ciuitatis excedunt: ita vt ea quæ sequuntur, conueniant potius omnibus gentibus & vniuerso orbi. Ibi vigilare debet lectoris intentio, ne citra hyperbolem quærat totum in parte, quod melius & certius potest inueniri in toto. Sic desolationi Babyloniorum conueniunt quidem ea quæ dicuntur Isaiæ 13. & 14. capitulis, hyberbolicè tamen accepta. Proinde quod dicitur: Vasa furoris Domini, & disperdat omnem terram. secun-

Transitus de parte regni aut prouinciæ ad totum.

D dùm historicum sensum intelligitur non de omni terra, sed de terra Babyloniorum solùm. Verùm citra hyperbolem metaphoræ ipsæ terribiliorem quandam videntur explicare desolationem, quæ futura est generaliter super omnem terram. Vnde & idem Isaias postquam descripserat onera, id est, desolationes spirituales super Babylonem, Moab, Damascum, Ægyptum, Idumæam, Tyrum, reliquasq; prouincias florentissimas, tandem capite vigesimoquarto, quasi transiens de partibus ad totum, potius de vmbris atque figuris ad veritatem, describit desolationem totius mundi (quem appellat ciuitatem vanitatis in Babylonijs, Ægyptijs, cæterisque gentium ciuitatibus figuratam. Sic & ecòntrariò, frequens est in scriptura transitus de genere ad partem. Veluti cùm post generale iudicium, generalemque sententiam super omnem prouinciam, aut terram, transit ad partem illius, quasi coarguens populum sui temporis, tanquam dicatur illi: cùm Deus totum mundum sit iudicaturus, quo tu sub tanto pondere peccatorum poteris effugere iudicium eius.

Sequitur caput tertium de gemino aduentu Christi, alijsq; rebus diuersis, sub eodem sententiarum contextu promiscue positis. A

PRophetæ multa variaq; promiscuè mixtimque tradunt, & sub vno contextu sermonis de vno transeunt in aliud, & rursus ad id, vnde digressi sunt, redeunt: & secundùm varium tactum prophetici spiritus crebrò id quod prius futurum erat posterius recitant, & rursus transeunt in aliud absque vllo rerum ordine, & hinc iam turbatur lectoris animus, quòd res diuersæ longis temporum interuallis futuræ recitantur sic promiscuè, absque vlla temporis differentia. Diuersæ captiuitates Iudæ & Hierusalem, geminiq; aduentus Christi. Insuper ecclesia in hoc seculo militans, & in futuro triumphans, plerunq; ita commiscentur, vt in contextu nulla videatur esse sermonis in sententijs cohærentia. Vnde propter ignorantiam gemini aduentus Christi, Iudæi scripturas prophetarum neq; intelligunt, neque rectè interpretantur, quemadmodum ostendit vetustissimus Irenæus lib. 4. aduersus hæreses Valentini, cap. 56. Iudicat (inquit) Iudæos Deus, neq; cognoscentes, neq; intelligere volentes, quòd prophetæ duos annunciauerunt Christi aduentus. Vnum quidem, quo homo factus est in plaga, sciens ferre imbecillitatem, in pullo asini sedens, lapis ædificantibus reprobatus, ouis ad victimam ductus. Secundum autem, quo super nubes veniet, superducens diem, qui erit sicut clibanus ardens, percutiens terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiens impium, ventilabrum in manu habens, & mundans aream suam, comburēs paleas igni inextinguibili. Scripturas ergo veteris legis facit obscuras, quòd in eis frequens est transitus de primo aduentu ad secundum, & ècontrariò: & id quidem interdum tam occultum, vt cùm de vno aut altero propheta loquitur, adhuc in sequentibus de eodem loqui videatur. Sic Malachiæ 3. cap. vox Christi est de priori suo aduentu prophetantis: Ecce ego mittam angelum meum (quem ipse Dominus in euangelio testatur esse Iohannem Baptistam) & præparabit viam ante faciem meam. Deinde ipse Christus filius Dei, de se quasi de altero, iuxta scripturā loquens subdit: Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum? Tanquàm dicat: Rarus ex vobis erit, qui oculis fidei in illum aspiciet. Veniet enim occultus sicut mitis & humilis, nulla præcedēte pompa: veniet quasi ignis, faciens terrena corda cœlestium amore feruere, & colabit filios Leui, id est, sacerdotalem dignitatem ecclesiæ suæ, purgans & segregans à carnali Iudæorum sacerdotio, eruntq; eiusdem ecclesiæ suæ sacerdotes, Domino sacrificia offerentes in iustitia, & placebit Domino sacrificium Iuda & Hierusalem: non carnalium quidem Iudæorum in terrena Hierusalem, sed spiritualium filiorum Iudæ in spirituali Hierusalem, id est, in ecclesia, quæ non suis, sed Christi meritis fisa in omni loco & gente offert sacrificium. Ex his transit in aduentum eius secundum: Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficiis, adulteris. De hoc aduentu in principio capitis quarti. Sic & apud Isaiam capite vltimo, mixtim loquitur de primo & secundo aduentu. Cùm multa dixisset de futuris per primum, transit ad ea quæ sunt in secundo aduentu futura, tanquàm retributiones eorum quæ egerunt impij, non recipientes aduentum illius primum: Quia ecce (inquit) Dominus in igne veniet, reddere in indignatione furorem suum. Deinde paucis interpositis ad ea rursus transit, quæ futura tunc erant in aduentu primo, videlicet ad vocationem gentium, quæ crediture erant per Apostolorum prædicationem, ibi: Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes sagittam, in Italiam & Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierant de me, & annunciabunt gloriam

Transitus de vno Christi aduentu in alium.

Malach. 3.

Isaiæ vltimo.

B C D

A riam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino in equis, & in quadrigis, & in lecticis ad montem sanctum meum in Hierusalem, non terrenam intellige, sed spiritualem, hoc est, in ecclesiam fide ambulantem, vt ex illa perueniant ad Hierusalem in cœlo triumphantē, vbi cœlum nouum & terra noua: & erit (inquit) sabbatum ex sabbato, hoc est, sabbatum perpetuum succedet sabbato in hac vita celebrato: & ita prope finem libri transit in ea, quæ in die iudicij sunt futura super bonos & malos. Item Zach. 11. ab eis quæ futura erant sub aduentu primo, transit ad ea, quæ futura sunt propinquante iam secundo sub idolo pastore stulto Antichristo. Sic & psalmo 49. principium est de aduentu primo: Deus Deorum Dominus locutus est, vocauit terram à solis ortu & occasu, ex Syon species decoris eius. Hinc transit ad secundum cùm dixit: Deus noster manifestè veniet, & non silebit, ignis in cōspectu eius exardescet. Et paucis interpositis rursus transit, loquens populo sub statu ecclesiæ aduentus primi, B cùm dicitur: Audi populus meus, & loquar. Interdum etiam scripturæ sensus est ita ambiguus, vt non facilè discernas, an de rebus tunc futuris primo aduentu, an de rebus in secundo intelligatur, veluti psalmo 96. Dominus regnauit exultet terra, lætentur insulæ multæ. Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudiciū correctio sedis eius. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini. Annunciauerunt cœli iustitiam eius. Hæc & id genus alia quidam exponunt per Christum in tempore hoc primi sui aduentus olim facta & quotidie fieri, vt Augustinus, Cassio, Isidorus. Sed Lyranus ex verbo Apostoli ad Hebræos 1. docet de secundo aduentu hæc esse interpretanda. Et prouenit hinc difficultas, quòd in vtroque aduentu narrantur grandia, gloriosa, & sublimia de Christo & regno eius quod est ecclesia, vtpote ꝙ ipse vt rex exaltabitur, & sublimabitur super omnem terram, & ꝙ regnum eius erit inclytum & gloriosum. In vtroq; etiam aduentu legitur Christus super impios & peccatores facere ea quæ videntur sæua, aspera, & crudelia, vtpote euertere impios, dissipare, fugare, & interficere de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem. Rursus in vtroque aduentu leguntur elementa & cœlestia turbari, commoueri, & prodigia fieri in cœlo sursum, & in terra deorsum, sol obscurari, & stellæ non dare splendorem suum, & id genus alia. Nec mirum. Nam & similibus locutionibus hyberbolicis etiam vtitur scriptura prænuncians grandia quędam futura per alium temporalē regem. Vnde quod dicitūr Iohel. 2. A facie eius contremuit terra, moti sunt cœli, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. ad literam exponendum est, non de primo aduentu, neque de secundo, sed de alia quadam deuastatione anteriori per impetum Chaldæorum, tunc futura tanquam figura aduentus Domini, à facie eius, scilicet Babylonij populi multi & fortis, terra contremuit, cœli moti sunt, luna obtenebrata est, & cæt. quæ omnia (vt inquit Hieronymus) hyperbolicè dicuntur, pro eo quòd Iudæis à populo isto aduersa patientibus, & in miserabilem captiuitatem deductis, cœlum ruere, & terra fluctuare videatur, & non esse vllum solatium ex splendore stellarum. Deniq;, ꝙ ob multitudinem locustarum inter cœlū & terram, lumen lunæ & solis non dabit Iudæis ipsis captiuis solatium. Vnde ex his, quæ in superioribus de metaphoris diximus, patet locutiones illas, quibus à facie alicuius regis dicitur terra contremere, cœlum moueri, sol & luna obtenebrari, bifariam secundùm literalem sensum posse interpretari. Vno quidem modo secundum metaphoram, nominibus videlicet translatè acceptis, vt terra intelligatur populus communis: sol, pontifex, qui lucere debet populo: cœli, sacerdotes: rex, luna: stellæ prophetæ. Vnde à facie castrorum hostilium populus timore concutitur, sacerdotiū conturbatur, prophetia siluit, maie-

Psalm. 96.

C

Iohelis. 2.

D

Quomodo intelligitur, terrā tremere, solem obscurari.

stas regia deperijt, cultus iustitiæ euanuit. Quòd autē huiuscemodi nomina: terra, cœlum, sol, luna, & stellæ, interdum in scripturis ad talia referantur, patet ex commentarijs Hieronymi. Vnde & Isaiæ 14. vbi secundùm literalem sensum rex Babyloniæ lucifer appellatur, qui manè velut stella oriens, prænunciatur lapsurus esse de cœlo, id est, de altitudine & sublimitate gloriæ suæ. Vnde & Hieronymus, imitatus suorum prædecessorum sententias, docet res tales huiuscemodi nominibus metaphoricè acceptis esse significatas. Secundò, sensus literalis huiuscemodi nominibus expressus, accipi potest secundùm hyperbolem, seu locutionem hyperbolicam, vt talia sic dicantur augendi gratia, & res in cœlestibus illis corporibus designatæ intimētur esse grandes: non quòd à præsentia vllius exercitus temporalis regis elementa & cœlestia corpora huius mundi contremiscant, aut moueantur: sed ꝙ præ magnitudine potestatis illius, cœlum & terræ tremere videantur. Ex quibus patet, scripturas secundū huiuscemodi locutiones expressas, non semper esse intelligendas de nouissimo Christi aduentu, in quo cœlum & terra, cæteraq; huius mundi elementa non metaphoricè, sed propriè intellecta, realiter mutabuntur. In vtroq; insuper aduentu Israel seu semen Abrahæ legitur dispersum in nationibus gentium, & inde cōgregari in vnum: hæc omnia secundùm modum sunt cōmunia vtriq; aduentui. Nam & in primo inuentus est Israel dispersus in nationes gentium, ex diuersis bellorum tempestatibus, & captiuitatibus antecedentibus, tum per Salmanasar regem Assyriorū, tum per Nabuchodonosor regem Babyloniorum, tum per Antiochum regem Græcorū: quibus contigit, vt sub aduentu Christi plerique Iudæorum inuenirentur alienati à terra sua Iudæa. Vnde post ascensionem Iesu in die Pentecostes conuenerant in Hierusalem, viri religiosi Iudæi ex diuersis nationibus, sicut dicitur Acto. 2. Erant autem in Hierusalem viri Iudæi religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est. Et ita non est arbitrandum absurdum esse, si quis ea, quæ Isaiæ 41. & 43. loquitur Deus ad semen Abrahæ: In quo apprehēdi te ab extremis terræ, & à longinquis eius vocaui te. Item: Afferam filios meos à longinquo, & filias meas ab extremis terræ. dixerit esse adimpleta, & quotidie adimpleri in primo illius aduentu, secundùm quem modum sunt, qui intelligunt illud, quod dicitur Iohannis 11. Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. quamuis & hæc secundùm aliam regulam, probabiliorem recipiant expositionem, secundùm quam (vt ait Augustinus in libro de prædestinatione diuina) appellantur filij etiam hi, qui secundùm præsentem iustitiam nondum sunt filij. In omnibus igitur scripturis propheticis, facientibus commemorationem de venturo Christo, vigilare oportet mens studiosi lectoris ad sententiarum cohærentiam: sciens quòd aliter grandia, magnifica, & sublimia per Christum, & super eius ecclesiam fient in primo illius aduentu vsq; in finem seculi, aliter fient in secundo aduentu. Manifestū quidem est, ꝙ in aduentu secundo implebuntur prophetiæ, veluti ꝙ cœlum & terra commouebuntur, lætabuntur insulæ multæ, nubes & caligo in circuitu eius, ignis ante ipsum præcedet super inimicos eius, illucescēt coruscationes orbi terræ, mōtes terræ sicut cera fluent à facie Dei, montes stillabunt dulcedinem, colles fluent lac & mel, & per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ, Ægyptus, id est, populus tenebrarum, in desolatione erit. Iudæa in qua significatur credentis populi ecclesia, in æternum habitabitur, & annunciabunt cœli iustitiam eius, & videbunt omnes iusti gloriam eius, & plangēt omnes tribus terræ, cōfundentur oēs qui adorant sculptilia. Hæc omnia secundū sensum quendam prænunciantur futura sub aduentu Christi tunc venturi in carnem. Sed interrogantibus nos, an sub primo illius aduentu, an sub secundo. Respondebimus, partim sub primo, partim autem perficientur omnia sub aduentu illius secundo.

Scripturā promiscuè loqui de vtroq; aduentu Christi

Multa

A Multa hæc ſecundùm ſenſum quendã facta ſunt ſub aduentu illius primo, & quotidie fiunt vſque in conſummationem ſeculi, dum ipſe Chriſtus in carne mortali mirabilium extitit operum effector in ſignis & prodigijs, tandem voluntariè paſſus in cruce, cœleſtibus & terreſtribus conturbatis, dum ſol eſt obſcuratus, & terra contremuit, & ſciſſæ ſunt petræ, & in tertia die reſurgens à mortuis poſt reſurrectionem ſuam omnibus diſcipulis manifeſtus apparuit, mittens ſpiritum ſanctũ deſuper ſonitu & igni viſibili, cõturbantibus totam ciuitatem Hieruſalem, aſcendens quidem in cœlum, & tamen nobiſcum inuiſibiliter manens, regens & gubernans mirabili & ineffabili modo, intus immutans corda hominum, qui regnum mundi & omnem ornatum ſeculi contemnant, ſubijciens euangelio ſuo nationes gentium, corda regum & principum in toto mundo, ita vt lætatæ ſint maris inſulæ multæ, adiungentes ſe Chriſtianæ ſocietati, per ignem charitatis inflammantis
B corda eorum. Illuxerunt coruſcationes orbi terræ, dum ignita Chriſti eloquia innotuerunt toti mundo. Montes, hoc eſt, ſancti apoſtoli, à terrenis cupiditatibus ſegregati, ſtillauerunt dulcedinem ſalutaris doctrinæ, & colles, id eſt, ſucceſſores apoſtolorum fluxerunt lac & mel ſalutaris ſapientiæ diuini ſpiritus, per quem dulcis fit conſolatio in omni amaritudine & aduerſitate huius ſeculi. Scripturam igitur propheticam, cùm eſt obſcura vt non facilè queas diſcernere, an de primo aduentu, an de ſecũdo prophetia ſit accipienda, propterea quòd in illa nonnulla ponantur, quæ videntur pertinere ad primum: nonnulla, quę ad ſecundũ, non oportet referre ad vnius dumtaxat aduentus tempora, ſed vbi omnia abſque temporis differentia intimantur, teneas potiùs propheticum ſpiritum de vtroque aduentu eſſe locutum. Proinde non debet turbari mens ſtudioſi lectoris, ſi videat ſanctos eccleſiæ doctores, in exponendis ſcripturis inter ſe varios eſſe, alijs de priori, alijs
C de poſteriori aduentu eandem ſcripturam interpretantibus, hac ratione commotis, quòd cœli & terræ cæteraque ſimilia, quæ attribuuntur aduentui ſecundo, leguntur etiam interdum attributa aduentui primo. Ex his enim fit, vt multa ſint in ſcripturis prophetarum loca, quę coaptari poſſunt vtriq; aduentui: in quibus neque abſurdum eſt dicere, ſpiritũ ſanctum de vtroq; per prophetam loqui, quemadmodum Hieronymus tractans illud Aggei 2. Factum eſt verbum Domini ſecundo ad Aggęũ 24 die menſis, dicens: Loquere ad Zorobabel ducẽ Iuda, dicens: Ego mouebo cœlũ pariter & terram, & ſubuertam ſolium regnorum. Hoc in loco (inquit Hieronymus) apud pleroſque diuerſa ſententia eſt: alij ſuſpicantur de primo eius aduentu dici, alij de ſecundo, quando in ſua maieſtate futurus eſt: nos vtrunq; (inquit) ſuſcipimus. Deinde quæ in eodem capite præmittuntur: Adhuc vnum modicum, & ego commouebo cœlum & terram, mare & aridam, & moue-
D bo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domũ iſtam gloria, & magna erit gloria domus iſtius nouiſsimæ, pluſquàm primę. Hæc etſi maximè ſunt adimplenda & conſummanda in aduentu ſecundo, in quo domus iſta, quæ eſt eccleſia, implebitur gloria magna, prius commotis cœleſtibus & terreſtribus: Plurima tamen & iam ſecundùm ſenſum literalem impleta ſunt in aduentu primo, de quo & ſecundùm literam illic loquebatur propheta. Siquidem & in hoc aduentu cœlum & terram commouit Dominus, tum in natiuitate eius, tum in conuerſatione, tum in morte, & reſurrectione, & miſſione ſpiritus ſancti. In natiuitate quidem, quando de cœlo audita eſt vox exercitus angelorum, & circumfulſit lux paſtores, quando ſtella apparens in Chaldæa traxit Magos in Hieruſalem quando turbatus eſt Herodes, & omnis Hieroſolyma cum eo. In cõuerſatione ſua cum hominibus ſæpe mouit cœlum & terram, quando vox patris de cœlo audita eſt, quaſi tonitruum, vtpote in baptiſmo & in transfiguratione: in cõuerſatione vitæ, vt quando mortuorũ fuit ſuſcitator, & curator omnis languoris. in paſsione

Multa in ſcripturis vtriq; aduẽtui aptari poſſe.

A & liberator, qui infirmos, languidos, & pauperes fit fusceepturus. In secundo autem prænunciatur fore iustus, horribilis, & omnibus manifestus. Annus placabilis, aduentus primus: dies vltionis, aduentus secundus. Tempus miserendi, aduentus primus: tempus vltionis & retributionis, aduentus secundus. Neque hinc turbari oportet lectorem, quòd tristia simul & læta prænunciantur futura in aduentu secundo. Nam & dies illa iudicij erit desiderata, expectata, & læta iustis, habentibus fiduciam in die illa per Christum Dominum: impijs autem & reprobis dies illa erit dies iræ, calamitatis & miseriæ, dies magna & amara valde. Sic & aspera, sæua, atque crudelia, quæ leguntur facta in Christo & in Apostolis eius in aduentu primo non semper ad literam, sed figuratè sunt accipienda, vt illa non seueritatem, sed clementiam potius insinuent. Christus in primo suo aduentu venit, non vt iudicaret, sed vt saluaret mundum, id est, vt peccatores saluos faceret. Vnde B Christus & sancti eius dicuntur euertere impios, interficere & dissipare gladio oris sui, dum agunt, vt ex impijs fiant iusti. Ita & in primo aduentu prodigia facta, videlicet cœlum & terram conturbari, solem obscurari, stellas de cœlo cadere, montes liquescere, in quibusdam scripturæ locis non tam ad literam, quàm metaphoricè sunt accipiēda: sicut 45. psalmo est manifesta prophetia de primo Christi aduentu, in quo propheta vtitur metaphoris: Montes transferentur in cor maris, & sonuerunt aquæ eorum. quæ prophetia impletur, dum in prædicatione Christi & Apostolorum conturbatæ sunt gentes, & inclinata sunt regna, id est, humiliata sub euangelio Christi. Deinde & secundùm literam sub primo aduentu etiam ipsa elementa obediebant Christo, qui imperabat ventis & mari, & facta est tranquillitas: sol fuit obscuratus, terra contremuit, & petræ sunt scissæ. In psal. 49. vbi dicitur: Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit. Ignis in conspe-C ctu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Aduocauit cœlum de sursum. manifesta est, vt iam patuit prophetia de aduentu secundo. Ex quibus patet, ea quæ in primo, quæ & in secundo aduentu fient, eisdem verbis esse pronunciata. Vnde Hieronym. tractans illud: Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra à facie eius. Ante faciem indignationis eius quis stabit? & reliqua. Possunt hæc (inquit) simpliciter accipi, quòd in consummatione mundi, cùm in maiestate sua saluator venerit, & montes & colles, & orbes & terra, & cuncta moueantur. Si enim in passione Domini sol fugit, saxa sunt scissa, terra contremuit, multò magis in consummatione mundi, in claritate maiestatis illius montes & colles, sol & luna mouebuntur. Sed figuraliter montes & colles intelliguntur sublimes quique, & potentes, qui in aduentu Domini prosternentur. Et ita non debet quis arbitrari absurdum, si quæ apud Iohelem cap. 2. nunc D sunt recitata, intelligātur vsq; in finem eiusdem cap. omnia pertinere ad primum aduentum, vt sub metaphoris dicta referantur in tempora, quando passus est Dominus, & resurrexit. Nam & in hoc Deus dedit prodigia in cœlo, & in terra sanguinem, & ignem, & vapores fumi, dum terra tam vehemēti & insolito motu tremuit, vt monumenta sint aperta, & saxa dirupta, dum sol obscuratus est, quando pendentem Dominum non ausus videre, retraxit splendorem suum. Verùm & hic sciendum, quòd primus aduentus, quia fuit in carne mortali gerente similitudinem carnis peccatricis, quæ tamen diuinitati vnita fuit absque macula & ruga, per mortem triumphans ad resurrectionis & ascensionis gloriam. Idcirco pro illo aduentu vtrunque verum est, videlicet & id quod dicitur: *Speciosus forma præ filijs hominum, accinctus gladio super femur suum potentissimè.* & quod dicitur: Vidimus eum, & non erat ei species neque decor. Proinde in scripturis sacris aduentu primo sub eodem contextu sententiarum, alta & grandia simul atq; abiecta Christo tribuuntur: quemadmodum patet Isaiæ 52. & 53. cap. vbi Christū

Hierony. super Naum cap. 1.

nunc

nunc seruum vocat, & mox valde exaltatum & sublimem. Deinde paucis interpositis, valde despectum & contemptibilem. Postea iterum gloriosum, ita vt reges contineant super illo os suum. Et postremùm rursus reuertitur ad despectissima, significans Christum ita esse vilificatum, vt ipse Propheta in persona apostolorum dicat: Domine quis credit auditui nostro? Vidimus eum, & nō erat ei species neque decor. & nos reputauimus eum quasi leprosum, sed ipse vulneratus est A

Sopho.1. propter peccata nostra. Quæ prænunciantur futura Sophoniæ 1. partim pertinent ad captiuitatem Iudæ & Hierusalem per Babylonios, partim ad captiuitatem eorum per Romanos, partim ad vltimi iudicij diem. De prima desolatione transit in secundam, de secunda in tertiam. Sciendum est enim primam desolationem esse typum secundæ perfectæ euersionis Hierusalem. Secundam autem typum esse tertiæ, quæ erit super omnem peccatorem in die, de qua dicit ibidem: B

Matth.24 Iuxta est dies Domini magnus, dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, & reliqua. Deinde apud Matthæum à desolatione seu destructione templi atq; Hierusalem, tunc futura per Romanum exercitum, fit transitus ad desolationem totius orbis futuram in fine seculi per Antichristum & satellites eius. Et iste transitus ibidem adeò est occultus, vt non omnino certum videatur, quo in loco incipiat Euangelista sic transire ad ea, quæ in consummatione

Hierony. Epi. sto. ad Alg quæst 4. Tractat locū Matth. 24. & Lucæ. 21. seculi sunt futura. Diuus Hieronymus hoc quod dicit saluator apud Matthæum. Cùm ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta stantem in loco sancto, qui legit intelligat exponens, hoc (inquit) iuxta literam de aduentu Antichristi prędici, nulli dubium est: de quo Paulus apostolus dicebat, quòd homo iniquitatis & aduersarius, eleuat se contra omne quòd dicitur Deus, ita vt audeat stare in templo Dei. Idem sentit diuus Hilarius. Non prætermittit tamen Hieronymus ibidem aliorum sententiam, licet quidam (inquit) Titi & Vespasiani aduersus Iudæos, & præcipuè contra Hierusalem pugnam obsidionemq; illic significari velint. At verò Chrysostomus, Augustinus, Remigius cęterique nonnulli probatissimi expositores, docent sententiam illam saluatoris, quemadmodum & Danielis prophetiam, esse referendam ad desolationē terrenæ Hierusalem, & hanc esse sententiam probant ex Luca. Sic enim habet Lucas: Cùm C

Luc. 21. d Hier. super Matth. ergo videritis Hierusalem circumdari ab exercitu, tunc scitote quoniā appropinquat desolatio eius. Hieronymus cōmemorat sententiā illam saluatoris ad vtrāq; desolationē referri posse, vsq; ad illud quod sequitur: sicut fulgur exit ab oriente & patet in occidentem, ita erit aduētus filij hominis. Obscuritas videtur magna in sententiarum cohærentia. Verùm totus euangelistæ processus fiet illustrior, si consideremus quòd saluator in principio eiusdem capituli discipulis interrogantibus tria, videlicet quo tempore Hierusalem esset destruenda, quod signum futuri aduentus eius, quod insuper signum esset futuræ consummationis seculi. Responderit non mox ad ea, quæ interrogabantur, sed dirigens sermonem ad ea, quæ ipsis erant vtilia. Primùm hortatus fuerit eos ad perpetuam vigilantiam, in apostolorum collegio cui loquebatur, designans non ipsos solùm, sed ecclesiam seu omniū credentium personas, volens docere non solùm apostolos, neque eos solum qui erunt, aut sub destructione Hierusalem, aut sub seculi consummatione victuri, sed omnium temporum & ætatum homines, præmonens ipsos vt sint vigilantes, orantes, & parati hinc migare in aliam vitam, vt cùm Christus aduenerit, valeant euadere omnia, quæ futura sunt super impios in consummatione seculi. Proinde D

Lucæ 21. f & Lucas eundem Domini sermonem tali fine conclusit: Attendite vobis, ne fortè grauentur corda vestra ebrietate, crapula & curis huius vitæ. Vigilate itaq; omni tēpore orantes, vt digni habeamini fugere omnia ista, quæ futura sunt, & stare ante filiū hominis. Christus ergo vt discipulos redderet magis solicitos, & ad persecutiones

A [illegible]
[illegible]
M[illegible]
Chri[illegible] vi[illegible]
hæretici, pseudop[illegible]
docere alium Chr[illegible] Q[illegible]
se attentos atque [illegible] itos, pro[illegible]
summatio seculi, videlicet præ[illegible]
ræ motum, pseud[o]prophetas, p[illegible]
cationes euangel[ij] in v[niu]erso re[illegible]
summatio. quod [s]anè de consum[illegible]
inde vertit sermonem [s]uper destru[illegible]e Hi[illegible]
B phetia in Daniele. C[u]m er[g]o videritis [in]quit [illegible] Daniel.
dicta est à Daniele propheta, stantem in l[illegible] leg[illegible]
inquam, prophetiam [sc]ilicet Danielis in ho[illegible]
plo in Hierusalem Iudæorum hostia & sacri[illegible]
Tunc qui in Iudæa sunt fugient ad montes præte[illegible]
am deuastantis. Væ auté prægnantibus & nutri[illegible]
ba referenda esse ad dies desolationis Hieru[sal]em [illegible]
Lucas euangeli[st]a. Sequitur apud Matth. Or[at]e [illegible]
vel in sabbato. Tropologicè loquitur, acsi dicat: [illegible] ne[illegible]
tionis sint vobis importuna ad fugiendum, id est, ta[l]ia, in [illegible]
cultas ac permissio fugiendi [illegible] erit enim tunc tribulatio m[illegible]
initio mundi vsque modò, neque fiet. Hic iam Lyranu[s] di[illegible]
C de desolatione Hierusalem ad desolationem toti[u]s m[illegible]
docet Augustinus per ea, quæ sequuntur ex [p]roce[illegible]
tur enim secundùm sermone[m] Lucæ, quòd tu[n]c e[illegible]
populo huic Iudæorum, qualis ne[c] [an]te fu[i]t, [illegible]
super populum illum. Nam tribulatio i[l]la, [illegible]
lis, & nisi fuissent dies tribulationis ex diuina d[illegible]
Iudæorum superesset saluus, sed propter electos a[illegible]
tionis illius. Tunc ergo, id est, post illam desolat[ion]em [illegible]
vobis, Hic est Christus, aut illic, nolite credere C[illegible]
bus, quia secundus aduétus Christi non erit sic o[illegible]s, [illegible]
primùm surgent pseudoprophetæ, qui dabunt [sig]na [et] pr[illegible]
ducantur etiam, si fieri potest, electi. & tunc dem[u]m sicut [illegible]
D & reliqua. quæ manifestè intelliguntur de futura desolatione [illegible]
iuscemodi obscuritates apud Matth. satis elucidantur ex pr[illegible]
Hactenus de gemino Christi aduentu, in eodem scriptur[æ] [illegible]
scuè posito. Deinde & hoc ex superioribus patet, frequente[illegible]
erit trãsitum occultum, de regno Christi in hoc sec[u]lo m[illegible]
sti in cœlis triumphãs: & hinc iam in scripturis nascitur o[illegible]
plerunque aliorsum rapit, dum non satis aduertit quòd [e]a, q[illegible]
ritus prænunciat de regno Christi futura, sunt accipienda n[illegible]
mul complenda sub Christo in primo ipsius aduentu vi[illegible]
te, sed tanquam talia, quæ tunc cœperunt fieri, & paul[illegible]
ne seculi consummanda, cùm tradet regnũ suum Deo [illegible]
dala, abstergens omnem lachrymam ab oculis suoru[m] [illegible]
pheticus spiritus de Christi regno, seu de ecclesia Chr[isti] [illegible]
ea, quæ illic prænunciantur futura, partim in hac v[i]ta, p[illegible]

[illegible] A

[illegible] am obti[illegible] [illegible] d[illegible] e [illegible] ap[illegible] [illegible] o Christ[illegible] an-[illegible] ta, & in gentes tr[illegible], [illegible] in consummatione mundi in se-[illegible] d eun[illegible]em Isaiam capite [illegible]timo, idem Dei [illegible] nunc de ec[illegible]cle[illegible]a secund[illegible]m eam partem quæ [illegible] de ecclesia secundùm eam partem, quæ triũ-[illegible] a[illegible]ans illud A[illegible]ei 2. Ad[illegible]uc vnum modicum, [illegible] [illegible]ram, mare & ar[illegible]dam, & mouebo omnes gentes, B [illegible] entibus. Hæc prophe[illegible]ia (inq[illegible]it) partim iam com-[illegible] sperat[illegible]r in [illegible]ne complenda. [illegible] Deus cœlum & terram [illegible] est Christus. Iam verò quod sequitur, [illegible]t veniet de[illegible]deratus [illegible] [illegible]s[illegible]no eius aduentu expectatur, quamuis iuxta sentētiam [illegible] o, vtrumq; referri posit ad pri[illegible]um Christi aduen-[illegible] g[illegible] [illegible]umus considerare, quòd in scripturis sacris transitus [illegible] erum commixtio multis modis contingit, nunc [illegible] re temporali gesta aut gerenda ad rem mysticam, nunc [illegible] o [illegible] in secun[illegible], & eco[illegible]trari[illegible]: nunc de regno Christi seu ecclesia [illegible] e [illegible] hac vita, ad re[illegible]n[illegible]m Chri[illegible] iam tri[illegible]nphans in cœlo, & ecō-[illegible] [illegible]bylonio ad luci[illegible]erum, de regno Babyloniorum aut Ægy-[illegible], vel Anti[illegible]christi satellitis eius, nunc de desolatione Ba- C [illegible] totius [illegible]undi, nuc de Iacob aut [illegible]srael, aut de Dauid, Hie-[illegible] C[illegible]ristum, nunc de Iudæa terrena & Hierusalem terrena [illegible], id est, ad ecclesiam Christi, quæ in æternum habitabitur: [illegible] mo manu facta, ad te[illegible]nplum & domum non manu factam: [illegible] [illegible]orum ac desolatione Hierusalem per Babylonios, ad ex-[illegible] te[illegible] de[illegible]bla[illegible]ionem eorundem Iudæorum: & hinc etiam ple-[illegible] one[illegible] o[illegible] [illegible]um reproborum in consummatione seculi. Multa [illegible] [illegible]turæ contextu promiscuè seu permixtim posita, [illegible] or[illegible]ine, & absq; vlla temporis differentia, plerunq; [illegible] vero scripturæ sensu alienant, si non prædictarum [illegible] ixtionem in s[illegible]ripturis esse aduertat, diligenterq; [illegible] al[illegible]s [illegible]æ s[illegible]ri[illegible]turæ locis sciat singulas sententias singulis [illegible] [illegible]or[illegible]bus. Ex h[illegible] iam consi[illegible]deratis soluitur argumentum, D [illegible] [illegible]cere contra D[illegible]minum nostrum Christum fidei nostræ [illegible] [illegible]æ prænu[illegible]ciantur sub aduentu Messiæ futura, non sic vt [illegible] vestrum Christum fuerunt adimpleta. Nam de diebus [illegible] [illegible]tura esset abundantia pacis, & quòd ipse auferret bella [illegible]æ [illegible] ad eum fluerent omnes gentes, & quòd dominaretur à n[illegible] & a [illegible]mine [illegible]que ad terminos orbis terrarum, & quòd [illegible] [illegible]atuor angulis terræ congregaret in vnum, & quòd s[illegible] c[illegible] s a[illegible] [illegible]entes in mare, in Africam, in Lydiam, in Italiam, in [illegible] & [illegible]s maris, & quod hi legati e[illegible]sent omnes fratres de cunctis [illegible] [illegible]ortaturi in equis, in quadrigis, in lecticis, in mulis, [illegible] icu[illegible]is ad montem sanctum Dei in Hierusalem, quem-[illegible] [illegible]mo. & quod filij Hierusalem & populus de l[illegible]ng[illegible] ven-[illegible] do maris & fortitudo gentium esset conu[illegible]enda, & ventura

Augu[illegible] 18 de ciuitate Dei, cap. [illegible] Aggæi 2.

C[illegible] [illegible] tam [illegible].

A ventura ad Hierusalem, & quòd omnes de Saba venturi essent, aurũ, thus, & myrrham deferentes, laudẽ Deo annũciantes, & quòd filij peregrinorum essent ædificaturi muros Hierusalem, & reges eorum essent ministraturi eidẽ, & quòd portæ Hierusalem essent aperiendæ iugiter, & non clauderentur die aut nocte, & quòd omnes, qui detrahebant ipsi Hierusalem, essent venturi & adoraturi vestigia pedum plebis illius, & quòd nec esset amplius ei sol per diem, neq; splendor lunæ ad illuminandum, sed quòd Dominus esset ei in lucem sempiternam, & ꝙ dies luctus eius essent tunc completi, vt patet Isaiæ 60. & ꝙ regnum Mesiæ contereret, & cõminueret quatuor regna sibiinuicem succedentia, vtpote: Assyriorum, Chaldæorum, Græcorum, & Romanorum. Hæc & id genus alia, in scripturis propheticis de regno Christi olim prænũciata, carnales Iudæi obijciunt nobis dicentes, quòd temporibus Domini nostri Iesu non fuerit tanta pax, tantaq; bonorũ copia, quanta
B prædicitur futura. Proinde ipsi cupientes viuere in pace huius mundi, in diuitijs, in delitijs huius carnalis vitæ, hæc omnia in scripturis prophetarum vaticinata, expectant futura per regem suum Messiam, qualem sibi confingunt ex eisdem scripturis pranè carnaliterque intellectis: non aduertentes geminum Christi aduentum, vnum in humilitate ad euangelizandum pauperibus, & saluandum peccatores: alterum in gloria cum potestate magna ad iudicandum, & ad retribuendum vnicuique secundùm opera, non attendentes scripturas plerasque transitum facere de vno in alium, & promiscuè loqui de vtroque aduentu, & in primo aduentu non simul adimpleri omnia, sed paulatim secundùm successionis seriem, vsque in consummationem seculi. In diebus Domini nostri Iesu fuit quidem, & vsque nunc est abundantia pacis in monte Syon, seu in Hierusalem spirituali, hoc est, in ecclesia, non quomodo mundus dat pacem, sed quomodo Christus dedit,
C faciens veram æternæ salutis pacem cum Deo patre, operans remissionem peccatorum, & largiens spiritum charitatis inhabitantem corda credentium, qui facit multitudinis credentium esse cor vnum, & animam vnam in Domino, dum principes populorum sanguinarij, omni crudelitate semota, depositis armis & gladijs, quibus vtebantur contra populum Dei, congregantur cum Deo Abraham, iungentes se societati ac vnitati ecclesiæ Christi in vnitatem fidei. Et sic ex parte adimpletũ est, quòd Dominus noster Iesus commouit omnes gẽtes, & quòd regnum eius creuerit, & dilatatum fuerit in omnem terram, dum Christus in omni loco & gente per spiritum suum cœlitus in Apostolos missum, subiecit ecclesiæ suæ gentes, non corporalibus armis aut prælijs, sed gladio euangelij sui, destruens idolorum cultum. Vnde regnum istud Christi congruo nomine appellatur ecclesia, quod interpretatur communitas seu cœtus, à coeundo seu conueniendo in vnum. *Ecclesia regnum Christi dicitur.*
D Ecclesia enim Christi sancta vnione lætatur, vnione intellecta non secundùm corporalem præsentiam, aut congregationem in vnum aliquem locum, in vnam aliquam prouinciam, aut terram secundùm certos vllius spacij terræ fines aut terminos: sed secundùm compaginem signaculi eiusdem fidei, charitatis vnius spiritus Christi Iesu, vnius spei æternæ vitæ, vnius religionis cũ vno Deo patre, omniũ creatore, in omni gente & loco, siue facie se nouerint, siue non nouerint. Proinde quemadmodũ & in superioribus diximus, esse in hac Hierusalem, esse in hac domo, esse in hac ciuitate, & properare seu aduolare ad montem sanctum Syon, non vllum certum exigit locum, non tempus, aut patriam suis finibus terminatam, non cognationem vllam secundùm propagationem carnis & sanguinis: sed ex omni natione & familia, quisquis se iunxerit ecclesiæ Christi, olim ex Syon & Hierusalem ortæ, is incipit & esse, & habitare in Hierusalem, in monte sancto Syon, incipitq; esse filius Israel spirituali generatione secundũ fidei spiritum, genitus ab Israel, id est, à populo Israelitico, videlicet ab ecclesia Christi & apostolorum, qui

etiam secundū carnem descenderunt à Iacobo Patriarcha, qui alio nomine vocabatur Israel. Quamobrē & omnes Christiani ex gentibus credētes, quatenus Christiani sunt, præter alias causas cōgrua ratione in scripturis appellantur filij Israel, & filij Abrahæ, & populus Iacob, propterea q secundùm spiritualem generationem geniti sunt ab ecclesia Christi, quę secūdùm successionis seriem originē habet ab ecclesia Christi & Apostolorum, secundū carnem ex Israel descendentium. Vnde his consideratis intelliguntur scripturæ multæ, quibus etiam sub priori aduentu Christi, prænunciantur filij Iacob, & filij Israel, dispersi in quatuor angulis terræ adducendi in Hierusalem, & in montē sanctum Syon. Nempe ad hoc fuerūt Apostoli à Christo legati ac missi in omnem terram, vt spirituales filios Abrahæ, Iacob, & Israel generarent in Christo Iesu, vt ex gentibus in omni terra facerent homines in Christū credere, docendo, exhortando, admonendo, & consolando. Proinde & huiuscemodi apostolorū ministeria sunt, quę appellātur apud Isaiam cap. vltimo, nominibus vehiculorum diuersi generis. Deinde & hoc considerandum, q secundùm euangeliū Lucę de ędicto egresso à Cęsare, vt describeretur vniuersus orbis, ac etiam secundùm ethnicorum historias, supputationē faciendo sub temporibus Christi nascentis, corporaliterq; conuersantis in hoc mundo, fuit olim abundantia quędā pacis, prioribus seculis inaudita. Hæc autem quāuis nō erat pax illa, quæ promissa erat per Christum futura in vniuerso mundo, quæ iam perijt, vniuersis fermè regnis cōtra Cæsarem belligerantibus, erat tamen vmbra & excitamentum quoddam diuinitus præparatum carnalibus Iudæis, pacem hanc corporalē expectantibus, vt inde cōmouerentur & excitarētur ad intelligendum, iam aut instare, aut appropinquasse dies Messiæ, de cuius pace futura tanta fuerant prophetæ vaticinati. Vnde & Iudęi, nisi Christum veræ pacis authorē interfecissent, etiam pacē quandā forsitan in sua terrena Hierusalē possedissent, neq; tam atroci atq; immani bello fuissent eiecti extra terram illam. Nam & temporalia bona idcirco illi genti pollicebantur, quatenus ex illis promouerentur ad diligendū Deum propter veram pacem salutis æternæ, propter cœlestia & sempiterna bona, quę non pereunt vnquàm. Proinde & huiuscemodi spiritualis pax, spiritualisq; congregatio in spirituali Hierusalē, spiritualia insuper bona futura in cœlesti Syon, sunt multis scripturæ locis designata, intellecta & figurata in temporali pace, in corporali congregatione ad terrenam Hierusalem, in corporalibusque bonis, quibus fruebatur populus in terra illa. Et quia scripturæ hæc carnalia & temporalia bona frequenter promiscuè atque permixtim ponunt sub eodem sermonis contextu, & interdum de his, interdum verò de illis loquuntur verbis & nominibus translatè acceptis: idcirco vigilare debet mens studiosi lectoris ad sententiarum cohærentias, ne vel ad literam spiritualiter exponat, quod secundùm literam corporaliter est accipiendum, vel econtrariò. Vnde quod in vno aut altero scripturæ loco de terrena Hierusalem, aut de terrena Babylone, & de pace huius mundi, & liberatione à seruitute corporalis captiuitatis ex manibus hostium, ad literam intelligitur: hoc plerunque in alijs scripturæ locis non sic carnaliter, sed spiritualiter est accipiendum. Quod ex duobus iam locis scripturæ sufficiat demonstrare.

Hieremiæ 32. Caput Hieremiæ tricesimumsecundum, ad literam intelligitur partim de corporali liberatione, & reductione Iudæorum ex captiuitate Babylonica in terrenam Iudam, partim de spirituali: & permixtim nunc de vna intelligitur Dei sermo, nunc de altera. Nam quod dicitur: Habitare eos faciam confidenter, & feriam eis pactum sempiternum. non videtur (inquit Hieronymus) posse coaptari corporali liberationi ex captiuitate Babylonis. Talia igitur ad aduentum sunt referenda saluatoris. Quod autem in fine eiusdem capitis dicitur: Quia hæc dicit Dominus, Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam

Christiani recté dicuntur filij Israel, filij Abraham &c.

A ducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos, & possidebuntur agri in terra ista. & reliqua hęc iuxta literam, licet in typo (inquit Hieron.) pręcesserint post reditum de Chaldæis, quando ad Cyri regis imperium populus est reuersus in Iudæam, tamen spiritualiter in Christo & in Apostolis verius pleniusque complentur. Caput etiam 33. eiusdem Hieremiæ, secundùm partes multas, sicuti & vltimum caput Isaiæ, ad literam intelligitur de spirituali adductione in spiritualem Iudæam, & in spiritualem Hierusalem, non de corporali adductione gentium in terrenam Iudæam aut Hierusalem: quippe quæ non capax est multitudinis tantarum gentium, quemadmodũ declarat Isaias cap. 54. Amplius autem in scripturis sacris frequens est transitus de temporalibus principibus huius mundi ad insanientem dæmonem, quo aguntur atque ducuntur quotquot sunt populi Israel, id est ecclesiæ Christi persecutores. Scriptum est in Isaia de Nabuchodonosor rege

Transitus de membris diaboli ad ipsum caput.

Isaiæ 14. d

B Babylonis, quòd se Dei potentiæ coæquauerit, in tantam elatus arrogantiam, vt auderet dicere: Super sydera cœli ascendam, & ero similis altissimo. Et quòd propterea præcipitatus de solio, meruerit audire: Quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? Rursus scriptũ est de principe Tyri, ꝙ elato corde dixerit arroganter: Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi, in corde maris. Item de Pharaone scriptum est ꝙ dixerit: Meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Hæc & id genus alia, quanquam videantur non tam verba hominũ esse, quàm insanientiũ dæmonum, tamen hyperbolicè (inquit Hieron.) debemus accipere, ꝙ intantum principes hi intumuerint, vt nescirent mensurã suam, vt elati felicitate seculi regniq; potentia, dum præsentia bona habent tanquam perpetua, homines se esse non attenderint, & æternum sibi imperiũ vindicarint. Verùm non ita hæc hyperbolicè sunt accipienda, tanquam sint dicta de illis solùm principibus: sed & sub typo principũ illorum ad-

Ezech 28. a

Idem 29. a

C uersariæ intelliguntur potestates, quę ab Apostolo vocantur principes tenebrarũ, habentes videlicet regnum & imperiũ super omnes homines in tenebris peccatorum habitantes. Vnde Isaiæ 13. & 14. capitulis, quamuis multa narrentur de rege Babylonis, quæ videntur excedere modum, qualitatẽ, & cõditionem oneris terrenæ Babylonis & regis illius: multa tamen etiã illic intermiscentur, quæ planè videntur intimare Babylonem illam terrenam per Medos destruendam, quæ cap. 13. dicuntur: Ecce Dominus veniet crudelis, & indignationis plenus, iræ & furoris, ad ponendum terram in solitudinẽ, & ad cõterendum peccatores de ea, quoniã stellæ cœli & splendor earum non expandent lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo, & visitabo super orbis mala, & cõtra impios iniquitatẽ eorũ. Hæc & id genus alia excedere videntur illam Babyloniorũ desolationẽ, quæ facta est per Medos & Persas. Deinde multa, quæ illic sequuntur,

Isaiæ 13. 14.

D planè videntur indicare hæc prænũciari de terrena Babylone, à regibus Medorũ & Persarũ destruenda, quæ videntur non posse congruè coaptari ad desolationem eam, quæ futura est in fine mundi, veluti quòd in eodẽ cap. paucis interpositis subditur: Ecce ego super eos (scilicet Babylonios) suscitabo Medos, qui argentum non quærant, nec velint, sed sagittis paruulos interficient: & erit Babylon illa ciuitas inclyta in superbia Chaldęorum subuersa, sicut subuertit Dominus Zodomã & Gomorram. Hic planè videtur esse prophetia de desolatione terrenę Babylonis, per Medos destruendæ. Verùm quod iam mox sequitur: Non habitabitur vsq; in finem, & nõ fundabitur vsq; ad generationem & generationem. & reliqua vsq; in finem capitis, non videntur conuenire terrenæ Babyloni, quæ post desolationem à Medis factam, rursus est ædificata & habitata. Deinde quæ in principio capitis 14. sequuntur: Prope est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam. Hæc & alia multa, quæ sequuntur, videntur perti-

nere ad liberationē domus Iacob è potestate Babylonica, quæ tunc (scilicet Isaiæ temporibus) futura prænunciebatur destruenda, vt ipsa destructa Israel liberaretur. Sed quæ illic sequuntur de destructione Babyloniæ, videntur grandiora, quàm ea, quæ super regem Babylonis per Chaldæos acciderunt, veluti quòd dicit illic spiritus propheticus ad populum Israel tunc à Babylonijs captiuandum, & à potestate illius liberandum: Et erit in die illa cùm requiē dederit tibi Deus, & cæt. assumens parabolam istam contra regē Babylonis,& dicens: Cessauit exactor,quieuit tributum,& siluit omnis terra, &c. Quomodo cecidisti lucifer, qui mane oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo: In cœlum ascendam, supra astra Dei exaltabo solium meum,& sedebo in mōte testamenti in lateribus aquilonis, super altitudinem nubium, & ero similis altissimo. Veruntamen ad infernum detraheris vsq; ad profundum laci. Hæc iam videntur grandiora esse, quàm quæ conueniant Babyloniorum regi: sed videntur potiùs esse verba insanientis dæmonis, qui de cœlo ob superbiam cecidit, & detractus est ad infernum, quàmuis & his aliquid intermisceatur,quod angelo illi primo non videtur posse coaptari, veluti quòd dicitur: qui vulnerabas gentes, quod regi Babyloniorum videtur tribuendum. Verùm omnia hæc etiam sic pronunciata, videntur congruè posse coaptari angelo de cœlis lapso, qui & ipse gentes vulnerabat secundùm naturalem quendam ordinem, priusquàm de cœlo corrueret, si per gētes intelligamus angelos cæteros de cœlo lapsos,quibus & ipse fuit ruinę occasio. Vnde angeli in sacris literis interdum viri appellantur: Ecce duo viri steterunt iuxta illos. Insuper & ipse diabolus in euangelio vocatur inimicus homo. Proinde doctores sancti in his duobus Isaiæ capitibus, dicunt propheticum spiritum tam de rege Babyloniæ, quàm de aduersaria potestate, quæ & operabatur & figurabatur in illo, permixtim loqui, & transitum facere de vna potestate in aliam, rursusque in priorem redire: vt illa, videlicet quæ videntur modum & conditionem regis Babylonis excedere, ad literam intelligantur dicta de angelo Lucifero, qui est caput super omnes filios superbiæ, cuius capitis membra sunt omnes iniqui. Vnde iuxta Tychonij regulam septimam, scriptura loquens de vno propter connexionem capitis ad membra, transit ad loquendum de alio. Sic loquens de rege Babyloniorum in supradicto capite Isaiæ 14. de rege Babylonis, qui erat diaboli membrum, transit ad loquendum de principe dæmonū,cùm subditur: Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris? & cæt. Item apud Ezechielem, loquens de principe Tyri,transit ad loquendum de diabolo, dum subiunxit: Hæc dicit Dominus Deus, Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia,& perfectus decore, in delitijs paradisi fuisti, omnis lapis preciosus operimentum tuum, & reliqua quæ sequuntur ibidem. Verùm non hæc sunt ita prorsus aliena à rege Nabuchodonosor & à rege Tyri, quin & principibus illis scriptura hæc conueniat per figuram hyperbolen locutionibus intellectis. Proinde & Diuus Hieronymus, dum in libro quinto commentariorum Isaiæ,capitula 13. & 14.cum sequentibus,vsq; ad 23. inclusiuè historica expositione disseruisset, in 6. & 7. libro eadem capitula iam secundùm spiritualem intelligentiam interpretatur, docens omnia, quæ contra Babylonem dicuntur, ad confusionem & interitum huius mundi pertinere, probans ex textu sensum illum spiritualem à spiritu sancto etiam per literam esse intellectum, propterea quòd illic dicitur ad Israelem: In die illa cùm dederit tibi Dominus Deus requiem à labore tuo, sumes parabolam istam contra regem Babylonis. Quomodo cessauit exactor,quieuit tributum,&c. Si res (inquit) in rege Babylonis gesta,fit accipienda vt parabola, est ergo alteri rei comparata. Res autem cui parabola comparatur, videtur esse quæ sequitur: Quomodo cecidisti Lucifer, &c. Illic ergo sub

litera

Marginalia: A; Isaiæ.14.c; B; Lucæ.24.a; Matth.13.f; C; Ezech.28.c; D; Hieronymus.

A litera occultus insinuatur transitus de litera ad spiritum. Item quæ de Gog.& Ma- CAP. IIII.
gog Ezechielis 38.& 39.dicuntur, Iudæi carnaliter interpretantur, dicentes, quòd
temporibus Messiæ, quem sibi confingunt futurum, Gog & Magog in prælium
contra Messiam & Hierusalem fine venturi, & quòd illic principes illi cum ex-
ercitibus suis sint vincendi, ac subijciendi dominio regis Messiæ in terra Hieru-
salem, quam arbitrantur fore totius orbis metropolim. Hieronymus autem re-
linquens carnalem Iudæorum interpretationē, aliasq; fabulas, generaliter inter-
pretatur esse prophetiam omnium aduersariarum potestatum huius mundi ad-
uersus ecclesiam Christi, intelligens per Gog, peruersæ doctrinæ principem: per
Magog autem omnes qui imitantur illum. Ex lib. Apocalyp. cap. 20. discimus pro-
phetiam hanc esse referendam ad nouissimam persecutionē, quæ fiet in fine mun-
di sub Antichristo: quemadmodum docet August. dicens: Gentes quas scriptura August 20. de
B appellat Gog & Magog, non sic esse accipiendas, tanquā sint aliqui in aliqua par- Ciuit. Dei. c. 11
te barbari constituti, siue quos quidam suspicantur Getas & Massagetas, propter
literas horum nominum primas, siue aliquos alios alienigenas, & à Romano iu-
re semotos, sed toto terrarum orbe significati sunt isti esse. Sicut enim Hierusa-
lem siue dilecta ciuitas, contra quam venient Gog & Magog, non est secundùm
aliquem vnum locum accipienda, sed est ecclesia in toto terrarum orbe diffusa:
Ita & persecutio ecclesiæ à Gog & Magog erit vbicunque fuerit ecclesia ab Anti-
christo & satellitibus eius persecutionem passa. Hactenus de duobus Christi ad-
uentibus, alijsq; rebus in scriptura sacra promiscuè positis.

Quartum caput de dissoluendis apparentibus scripturarum contrarietatibus.

C MVltis præterea in locis scripturæ sunt difficiles & obscuræ, pro-
pterea, quòd in eis multiplex videtur esse cōtrarietas, in præceptis,
in historijs, cæterisq; sententijs. In huiuscemodi ergo cōtrarieta- Regula dissol-
tibus, cùm ipsæ occurrere videntur studioso lectori, talis obser- uendi apparen-
uanda est regula: Quæ in scripturis inter se videntur esse cōtra- tes scripturarū
ria, non cōsiderantibus causas, personas, tēpora, & rationes, hæc contrarietates.
propter tacitam vel expressam diuersitatem aut causarum, aut rationū, locorū, aut
temporum, aut personarum, inter se non pugnant. Sunt diuinæ quædam prohibi-
tiones & præcepta, quæ suas habent rationes, sua tempora, suos fines, suasq; persō-
nas, & personarū ætates. Aliud magister adolescenti, aliud puero solet imponere:
aliud agricola iubet in æstate, aliud in hieme. Sic Salomon in Prouerb. docet, vt
respondeamus stulto iuxtà stultitiam: & item prohibet, ne respondeamus stul-
to iuxta stultitiam suam. Sed illud faciendum esse docet, ne stultus videatur sibi
D sapiens esse. Vetat autem facere, ne similes ipsi efficiamur. Responde (inquit) Prouerb. 27. b
stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur: Ne respondeas stulto iuxta Prouerb. 27. a
stultitiam, ne similis ei fias. Hic vides ea, quæ apparent inter se contraria præcepta,
pro diuersitate rationum inter se nō pugnare, neq; sibiinuicē cōtradicere. Noue-
rūt dialectici contradictionem esse vnius & eiusdē, nō nominis tantū, sed nominis
& rei simul, ad idem, secundùm idem, similiter & in eodem tempore. Sic olim
Tertullianus in libro de præscriptione hæreticorum, docuit Apostolos pro tem-
poribus, personis, & causis quædam reprehendisse, quæ & ipsi pro respectu perso-
narum custodiebant & obseruabant. Sic diuersa sunt tempora, pro quibus Chri-
stus Apostolis suis præcepit contraria. Quòd ante passionē eis dixit: In viā gētium
ne abieritis, sed ite potius ad oues, quæ perierūt domus Israel. videtur contrarium Matth. 10. a
ei, quod post resurrectionem dicit: Ite in mundum vniuersum, docete oēs gentes. Matth. 28. d
Sic & gesta operaq; sanctorum reperiuntur interdum contraria, quæ tamē rectè
& sapienter sunt ab eis facta. Moyses & Hieremias recusant mitti. Moyses ait:

Obsecro Domine, mitte quem missurus es, tanquam dicat: Proinde alium quem mittas. Hieremias quoque mitti recusans, ait: A, a, a, Domine nescio loqui. Contrà verò Isaias mitti desiderabat dicens. Ecce Ego Domine, mitte me. Sed habet rationem Isaias se offerens, vt mittatur: habent & rationes Moyses & Hieremias mitti recusantes. Sic Apostolus Paulus, dum Antiochiæ reprehendit simulationem Petri, subtrahentis se à communione gentilium propter metum Iudæorum, videtur fecisse illi doctrinæ contrarium, dum propter metum Iudæorum & circūcidit Timotheum, & rasit sibi caput, & obtulit legis sacrificia. Item præcepta, quibus dicitur: Nolite eradicare zizania, sed finite crescere. contraria videntur ei quod dicitur: Expurgate vetus fermentum. auferte malum à vobismetipsis, id est, hominem malum à vestro consortio separate. Sed nulla erit contrarietas, si consideremus huiuscemodi prohibitiones, vel præcepta, gestaq; Apostolorum contraria, habere suas rationes vel causas: quibus cessantibus, cessant obligationes. Vnde Tertullianus in lib. de fuga in persecutione, tractans verbum Domini ad suos discipulos: Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. & verbum Domini de non resistendo inimicis. Item: Ego dico vobis non resistere malo. Qui voluerit tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, & cætera quæ dicuntur Matth. 5. Omnium (inquit) dominicarum sententiarum suæ sunt causæ, & regulæ, & termini, & non in infinitum, nec ad omnia spectant. Et quāuis Hieronymus in lib. de viris illustribus, testetur hoc Tertulliani opus, & alia quædam eius opera esse aduersus ecclesiam scripta, in hac tamen interpretatione scripturarum nihil asserit contra ecclesiastica dogmata. Saluator cùm dicit: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. non intelligit vniuersaliter secundùm omnium dicendi modum, sed de illo, qui quadam ex causa id dixerit, qui videlicet contumeliæ causa id fecerit: alioqui Christus & Apostoli essent rei, appellantes discipulos suos stultos & insensatos. Deinde Tertullianus in lib. de monogamia, discutiens intellectum sententiarum Pauli. 1. ad Corint. 7. Interpretatio (inquit) capituli de hoc erit examinanda, an & tempori, & causæ, & exēplis ac argumentis, & sententijs tam præcedentibus, quàm sequentibus, & ipsius (inquit) Pauli consilio proprio congruat. Nec ob id falsa putanda est hæc regula, quod illic eadē regula ipse Tertullianus abusus sit, scripturas aliter quàm oportuit exponens. existimans illicitas esse secundas nuptias. Nam & hæretici multa dogmata de scripturis exponendis obseruare se putant, quæ tamen non seruant. Quisquis ergo integer & fidelis fuerit scripturæ sacræ expositor, is præcipuè scripturas, quæ videntur contrarias intimare sententias, in vnum fidei dogma conuenire declarat, ostendens non esse vllā in scripturis contradictionem. Hæreticus autem qui scripturas deprauare conatur, in diuersos sensus vnum fidei dogma disrumpens, illa tantùm de diuinis scripturis testimonia colligit, quibus proprium suum dogma sibi constituat: tacitis scripturis, quæ contrariam sententiam videntur cōprobare. Et quis operosum foret singula quæ in scripturis contraria inter se videntur, explanare: tamen vt supra dictæ regulę euidentior claresc at assertio, colligemus pauca quædam ex scripturis contrarietatū genera, quibus ad concordiam reductis, facilius videbitur quid in cæteris & similibus scripturis faciendum erit. Primùm videntur contrarietates in scripturis, explicantibus nobis diuinas voluntates ac operationes super humanum genus. Sunt etenim scripturæ, tribuentes salutem & perditionem, seu indurationem, cæteraq; omnia diuinæ voluntati, tanquam illi nemo possit resistere: & eandem diuinam voluntatem totam esse causam vitæ & mortis, salutis & perditionis, & hominem esse in manu Dei, sicut lutum in manu figuli: ex quibus consequens videtur, nihil esse liberum hominis arbitrium. Huiuscemodi sunt scripturæ: Non est volentis, neque

Marginal notes: Exod 4. c. Hierem. 1. b. | Isai. 6. c | Gal. 2. c | Act. 16. & 21. | Matth. 13 d. | 1. Cor. 5 d. | Tertullianus. | Matt. 10. & 5. | Hieronym. de scriptis Tert. | Matth. 5. | Error Tertulliani. | Astutia hæreticorum. | De scripturis explicantibus voluntatē Dei circa genus humanū, in specie contrarijs. | Roman. 9. c.

Margin letters: A | B | C | D

A que currentis, sed Dei miserentis. Deus cuius vult miseretur, & quem vult in-
durat. Sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea dicit Dominus. Sunt rur- Hierem. 18.
sus scripturæ, quæ in contrariam sententiam videntur tribuere totum volunta-
tibus hominum, liberè aut concordantium sese, aut aduersantium & resistentium
diuinæ voluntati & spiritui sancto, & hominem saluum fieri posse si voluerit, &
Deum velle omnes saluos fieri, eumque nolle mortem peccatoris, sed magis, vt 1. Timot. 2.
conuertatur & viuat. Sed huiuscemodi scripturas concordabimus ex supradicta
regula, pensantes personas, ad quas, vel de quibus loquitur sermo diuinus. Deus
non vult vlla mala fieri super hominem, nisi propter culpam inuentam & datam De dei volun-
ab homine. Post peccatum Adæ vult fieri super hominum genus miseriam, mor- tate erga ge-
tem, quæ non voluit super hominem fieri ante peccatum. Interdum ergo explicat nus humanum
scriptura voluntatem Dei, vt iudicis & punientis peccatū, interdū verò explicat
B voluntatē Dei, vt conditoris & instituentis hominū genus. Sic ipse mortē nō fecit,
sed homo peccās sibi mortē præparauit, secundū hanc consideratione̅ concordan-
tur scripturæ, quæ inter se pugnare videntur, vtpote: Deus mortē non fecit. Mors Quomodo de-
& vita à Domino Deo. Deus mortem non fecit, quia humanum genus instituens, us mortē non
creauerat hominem immortalem, & tamen ipse idem Deus mortem fecit, homi- fecit.
nis peccatum morte vindicans. Interdum autem scriptura explicat voluntatem Quatenus de-
Dei vt boni patris miserentis, & ignoscētis peccatum. In scripturis igitur cùm le- us hominem
gitur, Deus indurare, excæcare homines, tradere in reprobum sensum, & in pas- iudicat. &c.
sionem ignominiæ, non ex sua bonitate, sed prouocatus peccatis hominum intel-
ligendum est ipsum hæc facere. Interdum explicat simplicem voluntatem Dei
super hominem peccatorem, iam mortis reum, cuius & vita & salus pendet in so-
la misericordia Dei, qui nullam facit iniuriam, si noluerit misereri ipsius, qui iam
C reus est mortis. Secundùm hunc volendi modum loquitur Paulus. *Deus cuius* Rom. 9. d
vult miseretur, & quem vult indurat. Patebunt autem hæc latius in sequentibus.
Multæ sunt scripturæ, quæ inter se videntur contrariæ: Mea Doctrina non est Iohan. 7. b
mea, sed eius, qui misit me patris. Item quod apud Ioannem dicit: Qui edit meam Iohan. 6. f
carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. contrarium videtur ei
quod paulò post loquitur: Spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquam.
Alibi cùm dixisset Iudæis: Et me scitis, & vnde sum scitis. mox velut à seipso dis-
sentiens loquitur: Verus est, qui me misit, quē vos nescitis. Alicubi dicit Christus: Iohan. 7. d
Ego non iudico quenquam. Alibi autem testatur scriptura de Christo: Pater om-
ne iudicium dedit filio, Item cùm alibi dicat, vxorē, excepta fornicatione, dimitti Iohan. 5. d
non posse: alibi hortatur, vt vxor dimittatur. Omnis (inquit) qui reliquerit vxo- Mat. 5 e & 19. b
rem, &c. propter me, cētuplum accipiet. Alibi docet scriptura, patrem, matrem, Luc 18. e
D & vxorem, esse diligendos, alibi præcipit eos odio habendos. Marcus ait: Erat ho- Mar. 15 c.
ra tertia, & crucifixerunt eum. Ioannes autem dicit: Erat autem parasceue paschæ, Iohan. 19. c.
hora quasi sexta, & dicit Pilatus: Ecce rex vester. Apud Matth. Christus loquitur Matth. 12. e
pharisæis. Qui non est mecum, contra me est. Apud Marcum autem de quodam, Mar. 9. f
qui in nomine Iesu eijciens dæmonia, nolebat sequi discipulos, ait: Nolite prohi-
bere eum. Qui non est aduersus vos, pro vobis est. Quomodo non est aduersus
Christum, qui noluit esse in societate discipulorum Christi? Sed nullam in his
sermonibus esse contradictionem, satis planè indicat diuinus ipse sermo. Quod Iohan. 7. d
dicit Christus: Mea doctrina non est mea. intelligit, mea doctrina nō est mihi à me Iohan. 6 f.
metipso, sed à Deo patre, à quo accepi quicquid habeo. Quod dicit: Qui edit
meā carnē, & bibit meū sanguinem, habebit vitam æternā. ex sententiarum cohæ-
rentia intelligitur acceptum, non de omni, sed de quodam manducandi modo,
secundùm quem habet vitam æternam, quisquis manducat carnis & sanguinis sa-
cramentum in spiritu fidei, & in commemorationem passionis Dei, mortui pro

peccatis mundi. Scripturæ iubentes patrem, matrem, & vxorem dimittendos esse, A
intelliguntur quòd sunt dimittendi in causa fidei & morum, hoc est. secundum
ea, in quibus obuiant Christo, aut retrahunt nos à Christo: & secundum huiusce-
modi causas sunt odiendi. Non prohibuit diuinus sermo parentes & vxores dili-
gere, sed plusquam Christum diligere prohibuit. De hora crucifixionis differen-
August. super Iohan. tracta. 117. tiam inter Marcum & Ioannem concordat Augustinus, dicens quòd Marcus oc-
cultè voluit ostendere eos magis crucifixisse, qui hora tertia clamabant vt cruci-
figeretur, quàm Pilati milites: qui hora sexta nondum exhibuerunt ministerium
suo principi. Sententias apud Marcum & Matthæum non discordare manifestum
est. Nam de quo loquitur Christus apud Marcum, dicens: Qui non est aduersum
vos, est pro vobis, id est, is (inquit August.) intantum erat pro discipulis Christi,
inquantum operabatur virtutes in nomine Christi. inquantum verò societati eo-
rum noluit adhærere, aduersus eos erat: non tamen sic erat aduersus societatem B
discipulorum, vt eam ipse tanquam inimicus & hæreticus improbaret, aut bla-
sphemaret: non sic aduersabatur Christo, quemadmodum apud Matthæum pha-
risæi dicentes Iesum eijcere dæmonia in Beelzebub principe dæmoniorum: sed
sicut solent homines non audere suscipere baptismum Christi, & tamen fauere
nomini Christiano, ita vt obsequantur etiam Christianis. Et idcirco cùm dixisset:
Nolite prohibere eum, qui enim non est aduersus vos, pro vobis est. continuò sub-
iecit: Qui enim dederit potum aquæ frigidæ in nomine meo, non perdet merce-
dem suam. Ex hac erga Christianos beneuolentia etiam homo non baptizatus, ita
misericordia Dei gubernatur, vt ad baptismum quoque & societatem ecclesiæ
perueniat. Et idcirco talis etiam vtilior est ecclesiæ, quàm hi, qui cũ Christiani ap-
pellentur, scandalizant Christianos vt ruant in ea, quibus eant in gehennam: quos
& Christus illic paucis interpositis appellat nomine manus & pedes, in quibus in- C
telliguntur hi, quorum in rebus huius vitæ quotidiano egemus auxilio, quos tamen
Contrarietas scrip. de libro repudij. Matt. 19. b Marci 10. b sic nos scandalizantes, à societate nostra debemus reijcere. De libello repudij vi-
detur cõtrarietas inter euangelistas. Nam apud Matth. cùm Christus doceret non
esse relinquendam vxorem, pharisæi leguntur eum interrogasse: Quid ergo Moy-
ses mandauit dare libellum repudij, & dimittere? Quibus Christus non ait Moy-
sen mandasse, sed ad duriciam cordis permisisse vt vxores dimitterent. Apud Mar-
cum autem pharisæis dicentibus, Moysen permisisse libellum repudij, respondet
Christus: Ad duriciam cordis permisit Moyses præceptum hoc. Sed diligenter
verba Christi ponderantes, videbimus nullam esse contrarietatem. Nam aliud est
dimittere vxorem, aliud dare libellum repudij. Dimittere vxorem, non præce-
ptum, sed ad duriciam cordis erat permissum: & hoc voluit Christus apud Matth.
de dimissione vxoris respondens. Dare autem libellum repudij præceptum erat D
his, qui volebant vxores dimittere: & hoc voluit Christus apud Marcum de li-
bello repudij dando. explicans præceptũ. Contrarietates videtur inter Matthæũ
Matth. 1. a Luc. 3. g & Lucam in genealogia Christi. Non enim videtur posse stare iuxta Matth. quòd
Ioseph Mariæ vir fuerit filius Iacob, ex stirpe Salomonis: & quòd iuxta Lucam fue-
rit filius Heli ex stirpe Nathan, qui frater fuerit Salomonis. Sed hanc controuer-
siam iam olim dirimerunt sancti patres, dicentes quòd Ioseph Mariæ sponsus fue-
rit filius Iacob genitura, & simul filius Heli siue Ioachim lege vxoria. Nam cùm vir
& vxor vna sit caro, qui pater est vxoris meæ, is & mihi pater appellatur. Vnde pa-
ter Mariæ, nomine Ioachim, sanctæ Annæ maritus. alio nomine vocabatur Heli.
Iohan. 1. e Item quòd apud Ioannem euangelistam præcursor domini Ioannes Baptista dicit
Prior me erat, & ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mi-
hi dixit: Super quem videris spiritum descendentem & manentem, hic est qui ba-
ptizat in spiritu sancto: & ego vidi spiritum sanctum descendentem, & testimoni-
um perhi-

A um perhibui. Hic videtur Ioannes Baptista dicere se non nouisse secundùm faciem Christum. prius quàm videret spiritum sanctum descendentem tanquam columbam super ipsum: quod videtur esse contrarium ei, quod apud Matth. dicit Matth.3.d
ad Iesum, non audens tangere sanctum Dei verticem: Ego à te debeo baptizari & tu venis ad me? & reliqua. Chrysostomus breuiter hanc contrarietatem concordat, dicens: Cùm Ioannes (inquit) dicit. Ego nesciebā eum. vult significare se per aliquod tempus non nouisse Christum secundùm faciem, siue Christi personam: cùm hoc tamen stat, quòd nouerit illum iam in eremo ad se venientem, sicut exultauit in vtero ad Christi præsentiam: ita iam desuper illustratus spiritu sancto, nouit Christum iam ad se venientem in eremo. Augusŧ. magis est in hac obscuritate elucidanda occupatus, dicens Ioannem antè nouisse de Iesu quædā, & etiam quædam ignorasse. De illo nouisse quidem Christum esse filium Dei incarnatum, & Chrysost. Augustinus.

B peccata remittere, & veri baptismi esse authorem, sed nondum nouisse eum esse talem, qui baptizaret in spiritu ex potestate sua solius, æqualiter operantis per omnes, qui baptizant, tam malos, quàm bonos: didicit Ioannes baptismi effectum nō pendere vllo modo à bonitate ministri baptizātis. Potuit quidem Deus dare potestates baptizandi inæquales, quibus contingeret meliorem esse baptismum vnius ministri, quàm alterius: sicut maior erat virtus operandi miracula in Petro, quā in alijs: sed noluit sic facere, ne spes poneretur in homine, dum tot viderentur esse baptismatū differentiæ, quot baptistarum gratiæ. Deinde solet quæri, quomodo Matth. & Lucas commemorauerint præcepisse Dominum discipulis, vt nec virgam ferrent, cùm dicat Marcus, ne quid tollerent in via, nisi virgā tantùm. Insuper quomodo Matthæus præcipiat, vt neq; calciamenta possideant, cùm iubeat apud Marcum, vt sint calciati sandalijs. Priorem difficultatem soluit Augustinus, sub Matth.10.b Marci.6.a Augustinus.

C alia significatione dictum esse virgam, quæ secundùm Marcum ferenda est: & sub alia illam, quæ secundùm Matthæum & Lucam non est ferenda. Illa, vtpote ferenda virga, erat virga euangelica, seu potestas viuendi ex euangelio. In virga, quam portare non poterant, intelligitur virga corporalis reponēda & custodienda pro defensione: iussit enim, vt nec minimum quid pro suæ vitæ præsidio seu sustentatione deferrent. Aliam difficultatem soluit, dicendo aliud esse calciamenta possidere, aliud esse calciamentum sandalijs, vt neque pes sit desuper tectus, neq; nudus super terram. Vnde hæc omnia præcipit Christus, vt sursum esset affectus, non super terram, vt absq; solicitudine temporalium, de crastino præter necessitatem præsentis temporis nihil possiderent, neque duas tunicas haberent, si vna sufficeret. Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti. Quicquid nostro corpori (inquit Hieronymus) sufficere potest, & imbecillitati succurrere hominū, quos Hieronymus.

D natura nudos profudit, hoc vna appellanda est tunica: & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc vnius diei victus appellatur. Vnde pręcepta omnia quæ durè sonare videntur, & esse contra humanitatis officia, quemadmodum ex superioribus patet, ciuiliter sunt interpretanda secundùm rationes & causas, aut secundùm tropos & metaphoras ad mysticum quendam sensum sunt intelligenda. Quòd saluator discipulis iussit: Neminem salutaueritis in via. durum & superbum, nec mansueti & humilis Domini pręcepto cōuenire videtur, cùm iste communis gratiæ sit vsus. Nam & gentiles cum Christianis habent huiuscemodi officiorum commercia. Proinde considerandum est, quòd Dominus hoc præcepto non simpliciter voluit hunc vsum humanitatis auellere. Nec hoc solū dixerit: neminem salutaueritis, sed adiecit: in via. vt significetur (inquit Ambrosius) non salutationis officium, aut sedulitas, sed obstaculum impediendę deuotionis auferri, vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana: vt dum sumus in terra in executione diuini ministerij, non retardemur confabulatione alicuius obuij. Sic Lucæ 10.a Ambrosius. 4.Reg.4.e

iiij. Sic & Helizæus,cùm mitteret puerum suum, qui baculum ipsius poneret super corpus mortui pueri, mandauit ei ne quem salutaret in via. Quod Christus Matthæi 16. præcepit discipulis, vt nemini dicerent, quòd ipse est Iesus Christus, videtur esse contrarium ei, quòd ipse miserit discipulos ad prædicandum aduentum suum. Sed hoc non esse contrarium intelligimus ex diuersitate temporum & rationum, quibus fit, vt non sit absurdum diuersis temporibus vnum & idem ex alia ratione nunc præcipere & vetare. Deinde aliud erat, ad quod prædicandum ipse misit discipulos, Matthæi decimo: aliud, quòd prædicari vetuit Matthæi 16. Illic enim misit discipulos vt prædicarent regnum Dei, & vt prædicarent ex authoritate, dedit illis potestatem curandi omnem languorem. Petro autem vetuit ne cui diceret, quòd ipse esset Christus filius Dei viui, addens causam, quia oportet filium hominis multa pati. acsi dicat: inutile adhuc est meam diuinitatē manifestare turbæ, quæ mox me sunt visuræ flagellatum, crucifixum & morientem. Postquàm autem filius hominis à mortuis resurrexerit, tempus erit manifestandæ diuinitatis. Cæterùm difficiles, & inter se contrariæ videntur scripturæ de gratia & libero arbitrio, quibusdam significantibus Deum expectare impios, vt ipsi sese conuertant, vt ipsi cor nouum faciant, & iniquitates abijciant. Propterea expectat vos Deus, vt misereatur vestri. Dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam. Ignoras (inquit Apostolus) quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit, seu inuitat? Vnde & in Iob coarguitur impius: Dedit ei Dominus locum pœnitentiæ, & ille abutitur ea in superbia. Alijs verò contrarium dicentibus, non esse volentis, neque currentis hominis iustificari, scilicet à peccato, sed Dei miserentis, qui gratis vnumquemq; iustificat. Si ex operibus est iustitia (inquit Apostolus) ergo non ex gratia. Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est, non ex operibus. Ex quibus videtur consequens, hominem nihil posse facere, quo perueniat in iustificationem. Sed hæc non esse contraria patet considerantibus nulla esse merita nostra, quibus mereamur iustificari: non tamen iustificamur absque motu liberi arbitrij cœlitus attracti, consentientis Deo vocanti, vt sanctum spiritum desuper in remissionem peccatorum accipientes efficiamur iustificati, ac deinceps ducti ex eodem spiritu ambulemus in lege Domini, quotidie colluctantes contra carnis & huius seculi desideria. Insuper quòd dicit Iacobus: in multis offendimus omnes. non esse contrarium ei, quod dicit cap. 2. Qui offendit in vno, factus est omnium reus. hinc patet, nam aliud est offendere in multis, vtpote ociosè aut vanè cogitando, vel loquendo: Aliud, offendere in aliquo vno decalogi præcepto contra charitatis legem, vtpote homicidium, adulterium, aut falsum testimonium agere, de quibus loquebatur capite 2. Amplius autem & hic considerandum, quòd interdum diuersi euangelistæ & prophetę videntur vnum & idem factum voluisse recitare, qui tamen non sic, sed res diuersas narrant: quemadmodum Apud Matthæum interdum in diuersis locis & temporibus recitantur gesta & miracula ita similia, vt si à diuersis euāgelistis forent scripta, viderentur non diuersa, sed eadem esse: veluti apud Math. duo recitantur miracula de multis hominum milibus, in deserto saturatis ex paucis panibus & pisciculis. Primùm in cap. 14. leguntur quinque milia virorum ex quinque panibus & duobus piscibus in deserto satiati, collectis duodecim cophinis plenis fragmentorum reliquijs. Capite verò 15. leguntur in deserto saturati quatuor milia virorum ex septem panibus & paucis pisciculis, collectis septem sportis reliquiarum plenis. Vtrumque miraculum factum recitat Marcus sub eodem contextu, cap. 8. Hic quia sub ordine & differentia temporum recitantur ab eodem Euangelista, sunt proculdubio diuersis temporibus facta miracula: quæ tamen si separatim recitarentur à diuersis euangelistis, daret legentibus occasionem existimandi, eosdem

Marginalia: A; B; Contrarietas scripturæ de gratia & lib. arbit.; Rom. 2.a; Iob 24.d; Rom 9.c; Eph. 2.b; Quatenus ex operibus iustificamur.; C; Iacobi 2. & 3.; D

A di, eosdem voluisse vnum idemque factum recitare: & ita alterum vel non integrè & veraciter recitasse, sed vel obliuione deceptum, quo quinq; panibus septem posuisse. Ex hoc iam discimus, si apud vnum euangelistâ aliquid factum narratur, quod videtur ab alio euangelista etiam recitatum, secundùm aliquam tamen sui partem alteri repugnans, vt omnino solui non possit, iam nihil aliud intelligatur, quàm vtrumque in diuersis locis aut temporibus factum esse, & ita vtrumq; euangelistam verum dixisse. Nihil enim obest veritati euangelicæ, si vnus commemorat, quod alter tacet. Vnde etiam atque etiam retinendum est, sæpe Christum diuersis temporibus, & dixisse eadem, & fecisse similia. Matthæi 12. scribis & pharisæis petentibus signum de cœlo, respondit: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Hæc & alibi, alioq; tempore Christum dixisse ad scribas & pharisæos, patet ex cap. 16. apud eundem

Elegans regula concordādi euangelist.

B Matth. Sic & verbum illud: Multi sunt vocati, pauci verò electi. concludit parabolam saluatoris de operarijs denario diurno conductis in vineam, Matth. 20. quod itidem est finis parabolæ alterius, quæ est de inuitatis ad nuptias venire nolentibus, Matth. 22. Deinde Mariam Magdalenam, bis vnxisse pedes Iesu, semel in domo pharisæi, cuius nomen Simon, vbi remittebantur ei peccata, antequam Lazarus esset mortuus, vt patet Lucç 7. & Ioannis 11. Semel in domo Simonis leprosi, qui alius videtur fuisse à Simone pharisço: quòd accidit Lazaro iam mortuo ante sex dies pascç. Sic & parabola præfata, quam assumit saluator Matthæi 22. de homine rege, qui fecit nuptias filio suo, mittente seruos suos inuitare ad nuptias, videtur aut esse eadem, aut prorsus significare idem cum parabola, quam recitat Lucas de homine, qui fecit cœnam magnam. Sed hanc non esse eandem, patet in eo, quòd hic per nuptias præsentem ecclesiam, extra quam eijciendus est, quisquis si-

Magdalenam bis Christi pedes vnxisse.

Lucæ 14. d

C ne nuptiale veste inuentus fuerit: illic verò per cœnam magnam futuram ecclesiam designet, quam quisque semel intrauerit, vlterius repelli non poterit. Item bis accidit, quòd Petrus cum filijs Zebedæi piscantibus per totam noctem, nihil prendiderunt. Semel ante passionem secus stagnum Genezareth, vbi Christus dixit: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Cui Petrus: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Secùdò autem ad mare Tyberiadis post resurrectionem, vbi ascenderunt in nauim, & tota nocte nihil prendiderūt. Sed hoc factum longè diuersum est, non solùm secundùm locum & tempus, sed & secundùm res ipsas. Nam hic retia in dexteram partem missa, centum quinquaginta pisces magnos ceperunt, & non sunt confracta. In facto autem recitato à Luca ante resurrectionē, retia præ multitudine piscium rumpebantur. Alio tempore factum est, quod recitat Ioānes Iesum apparuisse di-

Luca 5. a

Iohan. 21.

Iohan. 20.

D scipulis, & dixisse illis: *Sicut misit me viuens pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Alio autem tempore, quod recitat Matthçus Iesum apparuisse discipulis, & dixisse illis: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Nam illud apud Ioannem dictum est apostolis ipso die resurrectionis, vt patet ex Ioānis euangelio. Istud autem apud Matthçum, longè pòst dictum est eis, iam ex Hierusalem profectis in montem Galileæ, vbi constituerat eis Iesus. Bis ergo Iesus discipulos misit, semel vt peccata remitterent, semel vt docerēt omnes gentes, & vt baptizarent. Sic & in libris Moysi discimus, quòd Deus bis aquas de petra duxerit filijs Israel, præ siti murmurantibus, semel ante legem datam, vbi Moyses virga iubetur percutere petram Oreb, Secundò post legem, vbi Moysei virga sua bis silicem percussit in loco, quem vocauit, aquas contradictionis. Quòd Paulus dicit: *Sicut ego per omnia omnibus placeo.* videtur esse contrarium illi, quod dixit: *Si adhuc hominibus placerem,*

Matth. vlt.

Exo. 17.

Exo. 20.

Galat. 1.

1. Cor. 10.

Christi seruus non essem. Sed non est dissonantia, si intelligamus Paulum per omnia sua opera placuisse omnibus, quia omnia sua sic faciebat, vt omnibus placere debebant, dum omnia sua sic faciebat, vt nulli aut scandalum, aut offendiculum præstarent. Super his, quæ circa tempus resurrectionis acciderunt, videntur contrarietates & difficultates esse inter euangelistas. primùm, quòd Matthæus dixerit: Vespere sabbati illucescente, in vna sabbati Dominũ surrexisse, cùm Marcus resurrectionem eius mane esse factam commemoret, ita scribens: Surgens autem Iesus mane prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Secundò. Quomodo secundùm Matthæum angelus super lapidem sedebat, foris scilicet reuolutum à monumento. Secundùm Marcum autem, angelus in specie iuuenis, sedit intus in dextris, coopertus stola candida. Præterea quomodo singuli angeli visi sunt sedentes, vnus secundùm Matthæum foris super lapidem, alter secundùm Marcum intus à dextris, cùm secundùm Lucam angeli in specie virorum in veste fulgenti leguntur stetisse secus mulieres. Tertiò quomodo secundùm Marcum mulieres exeuntes, fugerunt de monumento, inuaserat enim eas timor, & nemini quicquàm dixerãt cùm dicat Matth. easdem mulieres exijsse cum timore gaudioq; magno, currentes nunciare discipulis. Quartò videtur contrarietas super hora, qua mulieres venerant ad monumentum, cùm Matthæus dicat: Vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalena & altera Maria videre sepulchrum. & Marcus dicat eas venisse valde mane vna sabbatorum, orto iam sole. Ioannes autem dicat eas venisse mane, cùm adhuc essent tenebræ, quæ non stant cum orto sole. Quintò videntur esse contrarietates super Magdalena. Nam Ioannes describit Mariam Magdalenam venisse ad monumentum, & nondum angelo viso cucurrisse ad Simonem Petrum, ac indicasse Iesum esse sublatum. Matthæus autem indicat Magdalenam vidisse angelum & exisse de monumento cum gaudio, & cucurrisse ad apostolos, ac nunciasse ipsis Dominum surrexisse. Sextò, apud Ioannem dictum est eidem Magdalenæ: Noli me tãgere, nondũ enim ascendi ad patrẽ meum. Matthæus autem describit Iesum occurrisse Magdalenæ, alijsque mulieribus, & easdem tenuisse pedes eius, & adorasse. Si Magdalena secũdùm Matthæum admittitur pedes Domini tangere, quomodo secundùm Ioannem prohibetur? & audit à Domino: Noli me tãgere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Septimò, Quomodo Christus Matthæi 12. dixit: Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. cùm tamen Christus solum vna die & duabus noctibus fuerit in sepulchro. Octauò, quomodo Matthęus & Marcus scribant apostolis mandatum esse per mulieres, vt irent in Galilæam Dominum reuisuri: cùm ipsum Lucas & Ioannes Hierosolimis ab illis visum esse perhibeant. Si Matthęus insinuat Dominum post resurrectionem primùm in Galilæa esse visum à discipulis, cur Lucas & Iohannes testantur Iesum esse à discipulis visum ipso die resurrectionis? Rursus, quomodo Ioannes & Lucas testantur Iesum in Hierusalem illo die, scilicet resurrectionis, stetisse in medio discipulorum, & dixisse, Pax vobis. & iuxta Iohannem ostendisse eis manus & latus, & insufflasse, atque dixisse: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. cùm Matthæus nihil tale dicat, sed cùm insinuasset quid ab angelo & à Domino Iesu sit mulieribus dictum, & illis abeuntibus subiecisset, quid de corruptis ad mentiendum custodibus sit gestum, continuò subiecit: Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, vbi constituerat illis Iesus, & videntes eum adorauerunt: quidam autem dubitauerunt, & accedens Iesus locutus est eis dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, docentes eos seruare quæ-

Marginal notes: Matth. vltimo (beside "trarietates & difficultates"); Marci vltimo (beside "rit: Vespere sabbati"); Iohan. 20. (beside "tates super Magdalena"); Matth. 12. (beside "dum enim ascendi"); Matth. vltimo (beside "no Iesu sit mulieribus"). Margin letters: A, B, C, D.

A re quæcunque mandaui vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque in consummationem seculi, ita Matth. conclusit suum euangelium. Ex quo videtur consequens esse Dominum post resurrectionem in Galilæa primum esse à discipulis visum, quod contrarium est his, quæ Lucas & Iohannes docent, ipso die resurrectionis Dominum esse visum à discipulis in Hierusalem, quæ ita longè est à Galilæa, vt vno die ab ipsis in vtroq; loco videri non possit. Si ergo Iesus iuxta Lucam & Iohannē fuerit visus à discipulis sub initio noctis, ipso die resurrectionis, non igitur ipso die quo resurrexit viderunt Dominum in Galilæa, neq; in sequentibus octo diebus apparuit vndecim in Galilæa. Nam Iohannes dicit Dominum apparuisse discipulis octauo die, vbi primùm vidit eum Thomas, qui non fuerat cum alijs discipulis, dum eis appareret Iesus ipso die resurrectionis. Nonò, quomodo Iohannes docet Iesum ad mare Tyberiadis à septem piscantibus esse Iohan. vlt.
B visum, & hoc ipso iam tertiò se manifestasse suis discipulis, cùm ex alijs euangelistis sit manifestum, plures quàm duas antecessisse hanc manifestationem. Nam ex euangelio claret, quòd ipso die resurrectionis, prętorquàm quòd à mulieribus visus est, ter se manifestauit, semel Petro, iterū duobus discipulis euntib⁹ in Emaus, tertiò pluribus, inter quos non erat Thomas. Quomodo ergo manifestat se tertiò, & hoc iuxta mare Tyberiadis. Postremùm autem obscuritas est, quomodo ea quæ de manifestatione resurrectionis recitant Euangelistæ, consonant his quæ Paulus tradit 1. ad Corinth. 15. dicens: Christus resurrexit tertia die, & apparuit 1. Cor. 15 Cephæ, & postea duodecim. Deinde apparuit plusquàm quingentis fratribus simul, ex quibus quidam manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Postea apparuit Iacobo, deinde Apostolis omnibus, nouissimè autem omnium tanquam abortiuo mihi. Hunc ordinē nullus euangelistarum tenuit, sed aduersari videtur
C eorundem euangelistarū contextui. Neq; enim potuit quingentis fratribus simul sese manifestare ante suam ascensionem Christus, & præcipuè ante apparitionem, qua apparuit Iacobo, & omnibus Apostolis, cùm nondū tantus erat credentiū numerus, qui Act. 1. describitur fuisse centum & viginti hominum. Sed in his nō esse vllam contrarietatem manifestum erit, primùm si intelligamus vnum euangelistam tacuisse, quod alter expresit. Matth. tacuit de angelo, quem mulieres intrātes viderant. Marcus verò de illo tacuit, quem foris viderāt sedentē super lapidē: & ita duos viderunt, & duos sigillatim audierunt de Iesu loquentes: aut si vnus & idem angelus apud Matthæum & Marcum intelligatur esse designatus, necesse est, vt vnus & idem intelligatur secundùm aliquem sensum esse & foris & intus. Foris quidem, hoc est, ante locum saxei sepulchri, quod fossum erat in petra. Intus tamen, id est, in horto quodam secundùm maceriem distincto, in quo &
D constitutus erat locus ille saxei sepulchri: sic enim habet euangelium Iohannis: Erat autem hortus in loco, vbi crucifixus est Iesus, & in horto monumentum nouum. Deinde & sciendum est secundùm diuum Hierony. in epistola ad Hedibiam, quæst. 4. Sanctas fœminas Christi absentiam non ferentes, per totam noctem non semel, nec bis, sed crebrò ad sepulchrum Domini cucurrisse, præsertim cùm terræ motus, & saxa diruta, & rerum natura turbata, & quod his maius est, desiderium somnum ruperit fœminarum: & ita Maria Magdalena nunc sola, nunc cum altera, siue cum alijs mulieribus, memor beneficiorum, quæ in ipsam Dominus contulerat, ad sepulchrū eius frequenter cucurrit, & nunc fleuit quem quærebat absentem, nunc adorabat quem videbat præsentem. Ex concordia igitur scripturarum, quæ falsæ esse non possunt, credimus, quòd Maria Magdalena iterum atque iterum venit ad sepulchrum, semel sicut Iohannes recitat, dum adhuc sub tenebris videns lapidem semotum, cucurrit ad Petrum, credens Dominum sublatum, nondum consulata angelorū visione. Vna sabbati (inquit Iohannes) Hieronym.

Iohan.20.a nes) Maria Magdalenæ venit manè cùm adhuc tenebræ essent, ad monumentum. A
Cùm adhuc tenebræ essent tales, inquam, quales sunt orto iam sole, id est, cùm sol in ortu suo incipit illuminare terram: vsus enim loquendi est, vt dicamus, sole oriente, aut sub ortu solis quid fieri, cùm lumen eius incipit nobis apparere. Et hoc est quòd Matthæus ait: In vespera sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, id est, in vltima parte noctis, cùm incipit lux solis apparere. Venit, inquam, cũ cæteris mulieribus, & videns lapidem reuolutum, cucurrit ad Simonem Petrum & ad Ioannem, dicens: Tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Iohannes ergo & Petrus currere cœperunt ad monumentum, & Iohannes præueniens inclinauit se, & videt posita linteamina, nec tamen introiuit. Petrus autem secutus intrauit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuit super caput eius, nõ cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutũ in locũ vnum. B
Deinde & Iohannes intrauit, & vidit similiter, & credidit. Credidit, inquam, quod Maria dixerat, scilicet sublatum esse Dominum: nondum enim sciebat scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo discipuli iterũ ad semetipsos, sed Maria solicita de corpore Iesu Domini sui, ad sepulchrum reuertitur. Et dum staret (vt inquit Ioannes) ad monumentum foris plorans, inclinauit se, & prospexit in monumentum, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, alterum ad pedes. Hic iam intelligendi sunt angeli apparuisse, sicut Lucas eos visos fuisse commemorat, & dixisse: Quid quæritis viuentem cum mortuis? non est hic, sed surrexit, ite & nunciate discipulis eius, & Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Et dum Magdalena apud monumentum maneret plorãs, alijs mulieribus sine dubio non longè inde distantibus, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, nesciens quia Iesus est. Et ita mulieres iterum atq; iterum habuerunt angelorũ visiones, bis apud sepulchrum, & tertiam semel in via. Apud C
sepulchrum quidem viderunt angelos semel sedentes, secundò autem stantes, qui dixerunt ipsis: Quid quæritis viuentem cum mortuis? non est hic, sed surrexit. tanquam dicat: Quem mortuum creditis, viuentem tangere non meremini: corpus quæritis occisi hominis, quod quia viuit & surrexit, mortuum inuenire non potestis. Deinde & bina fuit allocutio Domini ad Magdalenam, semel dum ad monumentum staret foris plorans, vbi prohibetur tangere pedes Iesu, & dicitur ei: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem, quem hominũ fraude sublatum credis, & idcirco indigna es quæ tangas me, qui tibi aut in corde tuo nondum ascendi ad patrem meum: nondum credis mortalitatem carnis meæ, in gloriam immortalitatis esse mutatam: nondum credis me spiritualiter regnare cum patre, & ideo non mereris salubriter me tangere, quia mea præsentia frui cupis secundùm carnem, & corporale solatium magis, q̃ secundũ spiritualem charitatẽ D
frui mea diuinitate. Secundò, dum ei vnà cum mulieribus alijs occurrit Iesus in via, vbi mulieres accesserunt, & tenuerunt pedes eius, eadem Magdalena primùm
Hieronymus. potuit corrigi (inquit Hieronymus) quasi incredula, & postea non repelli, quasi quæ errorem confessione mutauerat. Quod & de latronibus intelligi potest, cùm alius euangelista vtrunque blasphemasse, alius narret alterum esse confessum. De quo vide Hieron. in epistola ad Marcellam. Magdalena igitur, cùm mutauerat errorem, ait illi cæterisq; mulieribus: Nolite timere, ite nunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, vbi me videbũt. Venit ergo Maria Magdalena annuncians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi: & non solũ ipsa, sed & aliæ mulieres nunciauerũt hæc discipulis, & visa sunt ante eos, sicut deliramentũ verba ista. Nõ oportet igitur ex euangelijs asserere plures fuisse Magdalenas, quãquam Ambrosius super Lucam, ad concordandũ quatuor euangelia dicat: sicut plures sunt Mariæ, ita fortassis etiam plures sunt Magdalenæ, quam opinionem recitat Hieronymus

A nymus, quæst. 4. ad Hedibiam, dicens eandem Magdalenam sæpe ad sepulchrum cucurrisse, licet quidam duas (inquit) Marias Magdalenas de eodem vico Magdalo fuisse cōtendant. Ex his consideratis non est difficile, supradictas nouem apparentes contrarietates concordare. Primam contrarietatē soluit Hieron. quęst. 3. ad Hedibiam. Huius (inquit) quæstionis duplex solutio est: Aut enim non recipimus Marci testimoniū, quod in raris fertur euangelijs omnibus Græciæ libris, pene hoc capitulum in fine nō habentibus, præsertim cùm diuersa atque contraria euāgelistis cęteris narrare videatur, aut hoc respondendū, quòd vterq; verū dixit: Matthæus, quando Dominus resurrexit vespere sabbati: Marcus autē, quando Mariæ eum viderit, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguendū est. Surgens autē Iesus. & parūper spiritu coartato inferendum, mane prima sabbati apparuit Mariæ Magdalenæ: vt qui vespere sabbati iuxta Matthæum surrexerat, ipse mane B prima sabbati, iuxta Marcū, apparuit Marię Magdalenæ. Quod quidem & Iohannes euangelista significat, mane eum alterius diei visum esse demonstrans. Hæc Hieronymus. Potest autem hæc quæstio aliter dissolui ex dictis Hieronymi, ibidem in solutione quæstionis 4. Matthæus enim nō scribit absolutè: Vespere sabbati. sed addit: quæ lucescit in primam sabbati, hoc est, sero, non incipiente nocte, sed iam profunda, & magna ex parte transacta, apparuisse Dominum Mariæ Magdalenæ, & mulieribus cæteris. Seipsum interpretatur Matthæus, dum vespere sabbati adiecit, illucescentis in primam sabbati, id est, appropinquante iam luce diei sequentis sabbatum. Vna enim sabbati, siue prima sabbati, dies dominica est intelligenda: quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & in secundam & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam sabbati diuiditur. Vnde quòd Apostolus Paulus collectam pecuniam, quæ indigentibus præparabatur, in vna sabbati C præcepit colligendam, die dominico significauit eam esse colligendam. Vnde & Apostolorū temporibus die prima post sabbatum solet populus in templū cōuenire. Pars ergo illa noctis, in qua iam lux sequentis diei appropinquat, potest esse mane illud, cùm adhuc sunt tenebræ, de quo Iohannes: Vna sabbati Maria Magdalenæ venit mane cùm adhuc tenebræ essent ad monumentum, & vidit lapidem sublatum. Hoc idem tempus significauit forsitan & Marcus: Valde mane vna sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole, hoc est, lumine solis iam incipiente sub tenebris apparere, quemadmodum suprà expositum est. Et per hæc patet responsio ad quæstiones cæteras, & non esse vllam inter euangelistas contrarietatem. Iam ergo considerandus est apparitionum ordo, secundùm quem Christus manifestauit se suis discipulis. Omnium virorum primò Christus apparuisse intelligitur Petro, ex his duntaxat omnibus, quos euangelistæ quatuor, & D Apostolus Paulus commemorauerunt. Nam si apparuit alicui eorum prius q̃ Petro, quòd omnes tacuerunt, quis vel dicere audeat, vel negare? Neq; enim Paulus dixit: apparuit primò Cephæ, nam esset contrarius euangelistæ: Surgens Iesus apparuit primò Mariæ Magdalenæ. & ita ante Petrum cæteris mulieribus: sed apparuit (inquit) Cephæ, & postea duodecim, id est, collegio seu societati duodecim Apostolorū. Quāuis enim nō oēs illi fuerāt præsentes, tamen numerus duodenarius illi collegio ascribitur, cùm & alius erat in locum Iudæ surrogandus. Nonnulli autem codices habent vndecim, sed siue illi verius (inquit August.) habeant, siue alii, nihil deperit veritati. Rursus neque dicit Paulus Christum in apparitione secunda apparuisse duodecim, sed post hoc, inquit. Nam ex scripturis colligitur Christum, postea quàm Petro apparuit, apparuisse duobus discipulis euntibus in Emaus, quod Lucas narrat eadem hora in ipso die resurrectionis, postquam Christus in panis fractione esset cognitus, & euanuisset, regressos esse in Hierusalem, & inuenisse congregatos vndecim, eosq; qui cum ipsis erant, dicentes: Surrexit

Hieron. de vlti mo cap. Marci

Prima sabbati est dies dominicus.

1. Cor. 16. a

Ordo apparitionum Christi à sua resurrectione.

rexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ita iam erat fama, & ab illis mulieribus, & à Simone Petro facta, quod Iesus resurrexisset. Dũ ergo discipuli hæc loquuntur, vt recitat Lucas, Iesus stetit in medio eorum, & dixit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Videte manus meas & pedes, palpate & videte, quia ego ipse sum, spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Adhuc illis non credentibus, & præ gaudio mirantibus, dixit illis: Habetis hic aliquid quod manducetur? Et cùm manducasset aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, dicens: Quoniam sic scriptum est, quoniam oportebat Christũ pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem sedete in ciuitate, donec induamini virtute ex alto. Et hanc apparitionem scribit & Iohannes: Et die illo vna sabbatorum, cùm fores essent clausæ, vbi discipuli erant congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus & stetit in medio eorũ, dicens: Pax vobis, ostendens eis manus & pedes. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixitq; eis iterũ: Pax vobis, sicut misit me pater, ego mitto vos. Hæc cùm dixisset, insufflauit & dixit: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem non erat cum eis quando venit Iesus, id est illa die, qua intrauit domum, Thomas non erat intus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominũ. Ille dixit: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorũ, non credam. Hæc ergo de apparitionibus tribus factis die Paschæ ipsis viris. Et post dies octo (inquit Iohannes) iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit ergo Iesus ianuis clausis, & stetit in medio eorum dicens: Pax vobis. Deinde dicens Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & noli esse incredulus, & reliqua. Postea manifestauit se Iesus ad mare Tyberiadis, vbi erant simul Simon Petrus, Thomas, Nathanael, & filij Zebedæi, & ex discipulis eius duo: & tota nocte illa piscantes nihil prendiderunt. Mane autem facto stetit Iesus in littore, sed non cognouerunt illum, & dixit eis: Mittite rete in dexteram nauigij, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant trahere rete præ multitudine piscium. Et dicit Iohãnes Petro: Dominus est. Simõ cùm audisset, quia Dominus est, succingens se, misit se in mare. Et ascendens in terram, traxit rete in terram, plenum piscibus centũ quinquaginta tribus. Hoc iam tertiò (inquit Iohannes) manifestatus est Iesus discipulis suis cùm resurrexisset à mortuis. Iohannes euangelista si hoc quod dicit Iesum tertiò se manifestasse, referat ad vices seu numerum manifestationum, tanq̃ ante hanc duæ tãtum fuerint discipulis factæ manifestationes. & post illas hæc sit tertia, consequens erit quod Iohannes contrarius erit cæteris euangelistis. Non sic ergo accipiendum est, sed intelligẽdus est ad numerũ retulisse dierum, quibus per interualla se manifestauit discipulis. Primũ in die resurrectionis: secundò in octauo die resurrectionis: tertiò ad mare Tyberiadis: quartò in mõte Galilææ, vbi constituerat illis Iesus. Neq; ex vllo euangelistarũ consequens est, quod aut angelus vllus, aut Iesus ipse per mulieres nũciauerit discipulis, vt irẽt in Galilæã, & quod illic Iesus vellet primũ se manifestare illis. Si angelus dixisset: Ite in Galilæam, vbi primùm videbitis eum, aut ibi eum solum videbitis, cæteris euangelistis sine dubio Matthæus repugnaret. Cùm verò dicit: ibi eũ videbitis. neq; diem exprimit, neque ordinem vllum temporis contexuit. Idcirco autem illius manifestationis tam peculiariter meminit, quia huiuscemodi manifestationẽ ad literã voluit intelligi, vt vmbram & figurã transmigrationis futuræ ex Iudæa ad gentes, ex fide in claram visionem post hãc vitam. Deinde Hieron. in epistola ad Hedibiam, quæst. 7. hanc apparentem contrarietatem etiam aliter dissoluit. Inuenimus itaque (inquit Augustinus (apud quatuor euangelistas, decies commemoratum dominum visum esse ab hominibus post

resur-

Margin notes: A (beside "rexit Dominus verè"); Iohan. 20. (beside "in ciuitate, donec"); B (beside "congregati propter metum"); C (beside "sus ad mare Tyberiadis"); Iohan. vltimo (beside "est. Simõ cùm audisset"); D (beside "quod Iohannes contrarius"); Hieronymus. (beside "Deinde Hieron.").

CAP. IIII. Christũ decies apparuisse.

A resurrectionem: semel ad monumentum Magdalenæ, vel soli, vel vnà cum mulieribus: secundò eisdem regredientibus de monumento in itinere: tertiò Petro: quartò duobus discipulis euntibus in Emaus: quintò discipulis pluribus in Hierusalem, vbi non erat Thomas. Et quia hæ quinque factæ sunt eodem die, scilicet Paschæ, ideo hoc totum factum ad vnum intelligens Iohannes semel computat, id est, pro vna vice manifestationis: sextò vbi eum vidit Thomas. Et hoc apud Iohãnem dicitur iterum, id est, alio die: septimò ad mare Tyberiadis, & hoc iam alio die dicit Iohannes ipsum tertiò se manifestasse: octauò in monte Galileæ, quam manifestationem recitat Matthæus: nonò, vndecim nouissimè recumbentibus: decimò, in ipso die in nube eleuatum in cœlo, & ascendentem. Toties ergo in euãgelicis libris commemoratus est ab hominibus visus antequam ascendisset in cœlum, sed non omnia scripta sunt, sicut Iohannes fatetur. Nam post manifestationem ad mare Tyberiadis nihil repugnat, si quotidie dicitur eis apparuisse, loquens de regno Dei. Apparuit etiam plus quàm quingentis fratribus,

B

Corint. 15.

simul & Iacobo & Paulo, vt ipse testatur in capite 15. primæ ad Corinthios, vbi tradens ordinem quendam apparitionum, sic loquitur: Tradidi vobis in primis quod & accepi, quoniam Iesus mortuus est pro peccatis nostris secundùm scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm scripturas, & quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim. Deinde visus est plus quàm quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo. Deinde Apostolis omnibus. Nouissimè autem omnium tanq̃ abortiuo visus est & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, & cæt. Ex hoc textu Pauli obscuritas nascitur, propterea quòd Christus dicitur apparuisse plusquàm quingentis fratribus simul, deinde

C Iacobo, postea omnibus Apostolis. Sunt qui dicũt, quòd Christus quemadmodum non manifestauit se ante suam ascensionem Paulo nondum credenti, ita neq; manifestauit se quingentis fratribus ante suam ascensionem, cùm nõdum extitit tantus credentium fratrum numerus, qui non maior fuisse videtur, quàm centum & viginti hominum, quemadmodum indicare videtur historia in Actibus Apost. cap. 1. Erat turba hominum ferè centum & viginti. supple simul cum Apostolis à die ascensionis vsque in diẽ Pẽtecostes, vnanimiter in oratione perseuerantium. Vnde consequens videtur, hanc apparitionem quingentis fratribus simul esse factam post ascensionem, & sancti spiritus missionem. Sunt qui dicunt hanc apparitionem fuisse, de qua loquitur Dionysius in 3. cap. de Diuinis nominibus, quando omnes discipuli conuenerunt ad videndũ corpus, quod portauerat principẽ vitę: quod cõmuniter intelligitur factum ipso die dormitionis Mariæ, cui aderant oẽs

Quando obierit virgo Maria.

D Apostoli tunc viui, & fratres multi, anno 12. post Christi mortem, secundũ chronographiam Eusebij. Sed contra hoc videtur series textus apostolici supradicti. Visus est (inquit) plusq̃ quingentis fratribus simul, deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus: Iacobo autem & Apostolis omnibus visus est ante ascensionem, ergo & quingentis fratribus simul ante ascensionem fuit visus: quia post illam visionem secundùm ordinẽ temporis, recitat eum visum fuisse Iacobo. Vnde sciendũ, quòd etsi ante ascensionem nõ erant discipuli in Hierusalem supra cẽtum & viginti, multi tamen alij poterant esse in Galilæa & alijs in locis, quibus simul congregatis, Christus potuit ante suam ascensionem apparere. Ista apparitio (inquit Postillator) facta est Matthæi vltimo in Galilæa, in qua Christus manifestauit sese Apostolis & multis alijs. Sed hic rursus videtur aduersari quod adijcitur: deinde, seu vt alij codices habent, postea visus est Iacobo. quæ manifestatio dicitur facta in ipso die resurrectionis: iurauerat Iacobus se non commesturum (inquit Hierony) panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum

 ret eum

ret eum reſurgentem à mortuis. Verùm hoc ſoluitur per hoc quòd Chriſtus po- A
tuit ſe bis manifeſtare eidem Iacobo, ſemel ipſo die reſurrectionis, & poſtea ite-
rum aut iterum, quemadmodum & Apoſtolis iterum atque iterum ſe manifeſta-
uit. Vnde Actuum 1. dicit textus: Per dies 40. apparens eis, & loquens de regno
Dei. Dicere ergo hanc manifeſtationem quingentis fratribus eſſe factam ante
Actuum.1. Chriſti aſcenſionem, non repugnat ſcripturæ Actuum 1. Neque vſpiam docet ſcri-
ptura, quòd turba omnium fratrum credentium in Chriſtum, fuerit ferè cẽtum
& viginti hominum, aut quòd Chriſtus iniunxerit Apoſtolis, vt à die reſurrectio-
nis vſque ad aſcenſionis diem ſederent, aut manerent in ciuitate Hieruſalem, ſed
contrarium potius præcepit, vt videlicet viſuri ipſum irent in Galilæam. Nouiſ-
ſimè autem recumbentibus vndecim apparuit illis Ieſus, videlicet ipſo die cùm
eſſet aſcenſurus, præcipiens ab Hieroſolymis ne diſcederent. Vnde poſt aſcen- B
ſionem reuerſi ſunt in Hieruſalem. Verùm nõ erant in ſocietate illa omnes fra-
tres tunc credentes in Chriſtum. Vnde veriſimile eſt, Chriſtum à die reſurrectio-
nis, vſque in diem aſcenſionis ſæpe apparuiſſe ſuis electis, quibus (quemadmodum
teſtatur hiſtoria in Actis) præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in mul-
tis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei. Sed
in his & cæteris omnibus ad intelligendum ſcripturas, quæ inter ſe pugnare vi-
dentur, attentè oportet conſiderare quæſtiones, opiniones, ſentẽtias perſonarum,
aut gentium, aut Iudæorum, contra quas, aut ad quas, vel de quibus diuinus ſer-
mo dirigitur, & exinde eiuſdem diuini ſermonis doctrinas & argumenta accom-
modare, & intellectum ſumere, & non aliorſum atque ad impertinentia diuinum
Quomodo intelligãtur dicta Chriſti Matthæi 5. aptare ſermonem: quemadmodum doctrinam & ſententias Chriſti Matthæi 5.
iuſtitiam ſcribarum & phariſæorum coarguentis, non crudè & ad literam opor- C
tet accipere: veluti quòd dicitur de maxilla altera offerenda & obuertenda ei.
qui nos iniurioſè percuſſerit: & de pallio etiam dimittendo ei, qui nos vult in ius
trahere, tunicamq; tollere: & de itinere duorum miliarium cum aduerſario, qui
nos ad vnum miliare coegerit: & de relinquẽdo munere ante altare, vt priuſquam
offeras, ad fratrem pro reconciliatione vadas: & de non iurando omnino. Hæc
& id genus alia multa, niſi hyperbolicè acceperis dicta tanquam documenta
quædam vitæ myſticæ tradita, & dicta contra iuſtitiam, quam ſcribæ & phariſæi
præſumebant, abſonus erit intellectus, & videbimus neque Chriſtum, neq; Apo-
ſtolos hæc ſic obſeruaſſe. Accipiendus eſt ergo horum intellectus ex beatitudi-
nibus, quas tanquam fundamenta quædam veræ Chriſtianæ philoſophiæ præ-
miſerat, quæ ſunt paupertas ſpiritus, manſuetudo, patientia, tolerantia in iniurijs
& aduerſitatibus, de odio & rancore amouendo: de quibus ſanè beatitudini-
bus ſcribæ & phariſæi nihil curabant, De phariſæis ergo huius generis, non reſe- D
cantibus de cordibus ſuis cupiditatem, auaritiam, ſuperbiam, odium, inuidiam,
Matth.5.c iram, ambitionem, loquitur Chriſtus ad diſcipulos ſuos, dicens. Niſi abundaue-
rit iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarum & phariſæorum, non intrabitis in regnum
Roman.12. cœlorum. Ex cauſa & ratione dicti, debent ſcripturæ inueſtigari, quẽadmodum
eius quòd dicit Apoſtolus: Non vos defendentes chariſſimi. Item: Si eſurierit in-
imicus tuus, ciba illum. intellectus eſt accipiendus ex cauſis adiectis. Prioris ſen-
tentiæ cauſa ſubditur: Scriptum eſt enim: Mihi vindictam & ego retribuã. Intel-
ligitur ergo, non vos defendentes, retaliando iniuriam, aut ex appetitu vindictæ.
Nam & alioqui Paulus hoc ſcribens, contra ſe feciſſet, defendens ſe coram iudice
appellationis beneficio. Poſterioris cauſa adijcitur: Hæc enim faciens, carbones
ignis congeres ſuper caput eius. Intelligitur ergo beneficium etiam inimicis præ-
ſtandum non ſemper & omni modo. Satius eſt, vt inimicus pro tempore ſitiat
& eſuriat, quàm vt citra extremam neceſſitatem cibatus deterius agat. Oportet
ergo

A ergo huiuscemodi scripturas intelligere, vt Christus intelligatur prohibuisse resistere malo, & defendere, & contendere in iudicio, sic vt scribæ & pharisæi æstimabant esse licitum resistere malo, & contendere, & sese defendere, æstimantes licere vt malum malo compensemus, iniuriam iniurijs, contumelias contumelijs. Ad hoc valet quod Christus præmisit: Audistis quia dictum est antiquis, oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo, &c. Audistis quia dictum est antiquis: quia quicunque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulteratur. Sic & cæteris in locis sententiæ coherentes si considerentur, plerunque faciunt intelligere scripturas. Sic in eo, quòd dicit saluator: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Non significatur iudicium, quo Deus iudicauit de nobis, esse tale in genere moris, qualis est mensura, quam nos seruamus erga proximum, quicquam operantes. Neque enim si nos temerario iudicio proximum iudicemus, etiam de nobis iniquo iudicio iudicabit Deus: neque si nos iniqua mensura in proximum operemur, Deus iniqua mensura remetietur nobis. Sed hæc dicta intellige, quòd iuxta mensuram qualitatis operum, erit retributio præmiorum. Secundùm mensuram temeritatis iudicij de fratre, erit compensatio pœnæ, cùm steterimus ante tribunal Christi. Insuper assertiones, quibus Deus in scripturis affirmat se aliquid facturum super homines, ad quos, vel de quibus loquitur, plerunque videntur inter se contrariæ. Sed non videbuntur cõtrariæ, si secundùm communem sermonis significationem similiter accipiantur sermones, vt intelligantur subintellecta conditione: si tales manserint homines, quales sunt, cũ de ipsis scripturę sermo loquitur. Veluti quòd saluator dicit: Qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo. accipiendum est non quemadmodum hæreticus, Nouatus intelligit, volens hoc verbo hominibus negantibus Christum adimere spem agendæ pœnitẽtiæ. Sed quemadmodum similes scripturæ intelliguntur, subaudita videlicet conditione, si permanserit in tali negatione, & non egerit pœnitentiam. Vnde Petrus ter Christum negauit, sed amarè fleuit. Ita quòd Christus dicit: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego illum coram patre meo. intelligitur de eo qui in tali confessione permanet vsque in finem vitæ. Item: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. si in fide & donis semel acceptis permanserit, & vestem candidam, quam in baptismo suscepit, custodierit. Sic quæ dicit Christus: Dimittite, & dimittemini. Si dimiseritis hominibus peccata, dimittet vobis pater cœlestis peccata vestra. Date eleemosynam, & omnia munda sunt vobis. & id genus alia non intelliguntur, quòd Deus remittat peccata omnibus hominibus condonantibus iniuriam sibi factam, & eelemosynam largientibus. Sed quemadmodum est quidam manducandi & bibendi sanguinem Domini modus, secundùm quem qui manducat & bibit, non morietur in æternum: Ita est modus quidã dimittendi alijs peccata, & dandi eleemosynam: secundùm quem modum qui remiserit peccata & dederit eleemosynam, remissionem peccatorum consequetur: alioqui scriptura erit contraria scripturæ. Nam si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autẽ non habeã, nihil mihi prodest. Item quòd dicit Apostolus: Iusto non est lex posita. contrarium videtur ei, quòd orat Dauid: Legem pone mihi Domine viam iustificationum tuarum. Sed nullam in his esse contrarietatem patet considerantibus modum, secundùm quem lex non est imposita iusto, tanquàm ipse coactus sit sub lege: & alterum modum, secundùm quem iustus optat sibi legem poni, id est, intus scribi in visceribus animæ suæ. Item aliam esse legem, quæ non est iusto posita. Aliam, quam orat sibi iustus poni

Matth. 7. a Luc. 6. f

B

C Matth. 10.

Matth. 26. g

Matth. vltimo

Matth. 6. b

D

1. Corin. 13. a Iusto non est lex posita. 1. Timot. 1. Psalm. 118.

in corde suo, viam iustificationum Domini, vt fidei, spei, & charitatis augmétum, A
vt diligendo faciat quod lex iubet. Deinde videntur contrarietates esse in scri-
Quòd gratia præueniat volũtaté hominis. pturis sanctorum, quibusdam dicẽtibus, quòd Dei est incipere, vt velimus, creda-
mus, vt bona desideria habeamus: alij verò contrà dicentibus, quòd nostrum est
velle, & petere, & quærere, & desiderare: Dei autem perficere, & dare postulata.
Sed in his nullam esse contrarietatem videbimus, si consideremus regulam beati
August. docentis, quòd scripturæ & sancti patres, cùm tribuunt opus aliquod no-
stræ voluntati, non excludunt gratiam Dei: & dum tribuunt opus aliquod diuinæ
gratiæ, non volunt illud esse alienum à nostra voluntate: gratia enim Dei adiuuat
nos, vt voluntariè, liberè, & rectè velimus, & operemur. Dei inspirantis motio an-
tecedit nostram voluntatem. Proinde & ipse Deus quædam operatur in nobis si-
Scripturæ de die iudicij in speciem contrariæ. ne nobis, quædam autem cooperantibus nobis. Sed de his latius in sequentibus li- B
bris. Cæterùm videntur cõtrarietates in scripturis de nouissimo Dei iudicio dis-
ferentibus, quibusdam docentibus, quòd dies ille veniet inopinatus, & improui-
sus tempore pacis & securitatis, & quando omnia putabuntur esse in tuto: alijs ve-
rò contrarium docentibus, signa & prodigia multa in cœlo & in terra, & tribula-
1. Tessa 4.d tiones in vniuerso mundo præcedere diem illum. Vnde Paulus. cùm præmisisset
de iudicij die, quòd ipse Dominus cum iussu & voce archangeli descendet de cœ-
Eodem 5.a lo. subiungit: De temporibus autem & momentis fratres, nõ indigetis vt scribam
vobis. Ipsi enim diligentes sitis, quia dies Domini in nocte sicut fur, ita veniet. Cũ
enim dixerint, pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus. Cui & conue-
Lucæ 17.e nit verbum Christi dicentis: Sicut erat in diebus Noë, homines edentes & biben-
tes, sic erit aduentus filij hominis. His autem contrariantur scripturæ multæ, qui-
bus de nouissimo die iudicij prophetæ & apostoli, insuper & ipse Christus sic pro- C
phetauerunt, vt mirabilia quoq; opera, signa insuper & prodigia prius in vniuer-
so mundo pronunciauerint esse futura. Sed non esse in his vllam contrarietatem
docent sancti patres, Hieronymus & Augustinus, exponentes scripturas in istis re-
bus apparenter contrarias, propter personas diuersas & tempora diuersa non dis-
cordare ex scripturis, probantes ante iudicium illud nouissimũ, futurum esse tem-
pus aliquot dierum, in quo videbuntur pax & securitas, omniaq; esse in tuto. Ve-
rùm ante tempus illud præcedet persecutio Antichristi contra ecclesiam in vni-
uerso mundo. Hæc autem persecutio & tribulatio, quæ ventura est sub Antichri-
sto, ad ecclesiam pertinet, non ad Antichristum & satellites eius, & alios reprobos
qui ecclesiam vexant & tribulant: qui interfectis Enoch & Helia, dicent: *Pax &
securitas*. Sed de his in sequenti capite. Insuper videbuntur & aliæ in scripturis ap-
parentes contrarietates multæ suborituræ, propter commixtionem spiritus & li-
teræ, & transitum de litera ad spiritum: veluti cùm de Antiocho rege, tyranno D
transit ad Antichristum tribuens Antiocho, quæ non ipsi, sed Antichristo conue-
niunt: quemadmodum spiritus propheticus Danielis 11 transit ex Antiocho tyrã-
no in Antichristum, prope finem capituli. Sed de his in superioribus. Insuper cõ-
trarietates videntur tum propter commixtionem ecclesiæ militantis cum trium-
phante, tum propter diuersam ætatem & statũ eiusdem ecclesię, quæ nunc vt par-
uula & sterilis prædicatur in generatione gentium: nunc vt fœcunda & ampliata.
Insuper & contrarietates multæ videbuntur in scripturis, propterea quòd diuer-
sa & contraria tribuantur ei, quòd intimatur vt vna persona, vel vna quædam res
quæ tamen non est vna res, sed multæ res secundùm vnionem quandam cohæren-
tes, & secundùm diuersas sub vno nomine personas, & idcirco contraria quædam
seu repugnantia ei tribuuntur, veluti cùm aut ecclesia intimatur, vt vna quædam
res cum capite suo Christo, aut cùm Christus simul cum corpore, quod est eccle-
sia, intimatur vt vna persona, vbi sermo diuinus videtur sibi contrarius, explicans
nunc

A nunc ea, quæ competunt Christo capiti, nunc ea, quę competunt ecclesiæ. Proinde in omnibus scripturis, in quibus vel ipsa ecclesia, vel sermo diuinus de ipsa loquitur, attendere oportet diuersa ecclesiæ membra, diuersum eius statum secundùm successionis seriem, variamque ætatem ac conditionem, & aptare singulas scripturas, habendo considerationem ad tempora, ad ętates, ad membra, pro quibus fit scripturæ sermo. Alia enim competunt ecclesiæ secundùm membra quædam, alia verò secundùm membra alia. Sic & homini pro statu naturæ lapsæ, propter diuersas in eo leges repugnantes diuersa tribuuntur. Vnde Paulus apostolus dicit se quædam facere, quæ tamen & ipse dicit se non facere: Quod odi malum (inquit) hoc facio, nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Quod *Rom. 7. d* facit homo secundùm legem carnis concupiscens, hoc non facit secundùm suam voluntatem, dum non consentit carni concupiscenti. Sic & Christo tribuuntur, B quæ videntur contraria, propter diuersas in ipso naturas. Ex his ergo consideratis intelliguntur scripturæ, in quibus eidem supposito plerunque contraria tribuuntur prædicata, veluti dum is, qui loquitur, intimat se esse & sponsum & sponsam innocentem, immunem à peccato, & nihilominus habere delicta & peccata multa, esse æternum & mortuum. Sed de his in superioribus dicta sufficiant.

Sequitur caput quintum, de obscuritatibus in scriptura sacra emergentibus ex numero temporum, & supputatione annorum & hebdomadarum.

INprimis igitur sciendum est, quòd inter supputatores tēporum ab initio mundi vsque ad Christum natum est magna differentia, & ea quidem tanta, quòd numerus designatus ab alijs fit in mille annis maior numero ab alijs supputato. Sunt probatissimi C doctores, tam vetustiores, quā recētiores, veluti Eusebius, Origenes, Chrysost. Alfonsus, & alij supputātes numerū annorum à principio mundi vsque ad Christum, quinque milia centū & nonaginta nouem, Sunt alij tam vetustiores, quàm recentiores, supputantes à principio mundi vsque ad Christum natum, annos ter mille nongentos & quinquaginta duos: secundùm quorum sententiam hac nostra ætate, anno videlicet à Christi natiuitate 1533. nondum in septimo, sed in sexto sumus millenario. Secundùm supputationem verò priorem transiuimus iam dimidiū septimi millenarij, completis iam 6721. vbi est differentia in mille ducentis & 36. annis, plus, minus. Fuit autem hæc inter Hebræos & 70. interpretes differentia etiā veteribus notissima, vt Eusebio, Hieronymo & August. vtramque sententiam recitantibus. Ne quis igitur propter diuersitatem numerādi annos à principio mūdi, vel à qualibet ætate in ætatē cōturbe- D tur in sacris literis intelligendis, scire debet eandem hāc differētiam prouenire ex translatione septuaginta interpretū, qui super annorū numero in prima & secunda ætatibus, videlicet à conditione mundi vsque ad diluuium. Et item à diluuio vsque ad Abrahæ ortum, non conueniunt cum Hæbraica litera. Nam à principio mundi vsque ad diluuium, numerus annorum secundum æditionem septuaginta interpretum supputatus, est duorum miliū ducentorum, & quadraginta duorum annorum: secundùm literam autem Hebraicam supputatus, est numerus mille sexcentorum, & quinquaginta sex annorum: vbi annorum numerus iuxta septuaginta interpretes supputatus, superat in quingentis octoginta sex annis, numerum supputatum iuxta textum Hebraicæ authoritatis. Et hoc iuxta Eusebium. Nam Sabellicus subtrahit huic numero centum annos. Deinde numerus annorum à diluuio vsque in natiuitatem Abrahæ, secundùm translationem septuaginta interpretum supputatus, est annorum nongentorum & quadraginta duorum: vel adiecto Caynan, quem codices quidam secundùm septuaginta interpretes non posuerunt

Diuersa annorum supputatio à mundi creatione vsque ad Christum.

Dissentiunt Græci ab Hebræis in annorum supputatione.

posuerunt, est mille & 72. secundùm textũ verò Hebraicum supputatus, est anno- A
rum 292. Et sic numerus annorum à diluuio vsque ad Abraham, iuxta septuagin-
ta interpretes, in sexcentis & quinquaginta annis superat numerum annorum
computatum iuxta textum Hebræorum. Quibus fit, vt numerus annorum à prin-
cipio mundi vsq; ad natiuitatem Abrahæ, iuxta authoritatem septuaginta inter-
pretum, calculatus in mille atque ducentis triginta sex annis, superet numerum
supputatum iuxta Hebræorum authoritatem. Et hoc est, quod maximè facit hac
in re diuersitatem inter veteres sacræ theologiæ tractatores, inter chronogra-
phos & temporum supputatores. Propterea quòd alij nunc secundùm authorita-
tem septuaginta interpretum suas faciunt supputationes, alij verò secundùm He-
bræorum authoritatem. In numero autem annorum post Abrahæ tempora, est
Numerus annorum ab Abraham vsque ad Christum. admodum parua differentia inter temporum supputatores. Vnde Eusebius ab or-
tu Abrahæ, vsque ad Christi natiuitatem ponit annos 2025. quæ sanè annorum B
summa, aut omnino non dissonat, aut parum admodum, vtpote in tribus vel qua-
tuor annis discordat ab illa annorum summa, quæ demõstrari potest ex sacris scri-
pturis, vsque ad solutionem captiuitatis Babyloniæ, & deinceps vsque ad Chri-
stum ex probatissimis chronographis. Ante ortum autem Abrahę prouenit diffe-
rentia ex diuersitate facta à septuaginta interpretibus, qui in sua æditione habent
numerum annorum alium, quàm reperimus in litera Hebraica, qua & hac parte
(Hieronymo interprete) tota ecclesia nunc vtitur. Nam in generationibus ante
diluuium, antequam quisquam generaret, reperimus iuxta Hebraicam veritatem
centum annos pauciores, quàm reperianius in æditione secundùm septuaginta
interpretes facta. Verbi gratia, vbi nos iam vtentes translatione secundùm He-
bræorum authoritatem, legimus Genesis 5. Vixit autem Adam centum & tri-
ginta annos, & genuit Seth. Et facti sunt dies Adam, postquàm genuit Seth, octin- C
genti anni. Septuaginta interpretes habent: Vixit autem Adam ducentis & trigin-
ta annis, & genuit Seth. Et facti sunt dies Adam postquàm genuit Seth, septingen-
ti anni, & ita summa vniuersitatis annorum totius vitæ Adam in vtrisque concor-
dat. Deinde vbi nos habemus. Vixit quoque Seth centum & quinque annis, & ge-
nuit Ænos. Illic septuaginta interpretes habent: Vixit quoq; Seth ducentis quin-
que annis, & genuit Ænos. & ita in generationibus reliquis, quæ sequũtur. De hac
autem differentia annorum, inter Hebræam & septuaginta interpretum authori-
Hieronymus. Augustinus. tatem, Hieronymus in libro quæstionum Hebraicarum, & Augustinus 15. libro
de Ciuitate Dei, capite 10. & 13 planissimè disputant. Vnde in decimosexto de Ci-
uitate Dei, capitulo decimo, de annis post diluuium hoc modo conclusit: Fiunt
Anni à diluuio vsque ad Abraham. itaq; anni à diluuio vsque ad Abraham, mille & septuagintaduo anni, secundùm
vulgarem, hoc est, septuaginta interpretum æditionem. In Hebræis autem codi- D
cibus longè pauciores annos perhibent inueniri, de quibus rationem aut nullam,
aut difficilem reddunt. De numero autem annorum ab Abraham ad sequentium
ducum, iudicum, & regum Hebræorũ tempora, modica inter Hebræos & septua-
ginta est differentia. Verùm hic & sciendum, quòd secundùm diui Augustini sen-
tentiam, in capite 13. suprà dicto, diuersitas numerorum in annis, à principio mun-
di vsque ad Abraham inter Hebræos codices, & Græcos atque Latinos ex Græcis
translatos, non est tribuenda nec Iudęorum malitię aut diligentię, nec septuagin-
ta interpretum errori, sed negligẽtiæ scriptoris, qui de bibliotheca Ptolomæi re-
gis codicem describendum primus accepit. Vbi autem propter codicum diuer-
sitatem colliguntur aliqua simul stare non posse, opinemur potius in huiuscemo-
di numeris vnum aut alterum codicem facillimè potuisse corrumpi, non ob id ta-
Derogat fidẽ Gręcorũ chronographorũ. men ęstimare oportet inutilem aut vanum esse laborem studiosorum, conantium
intelligere probatorum authorum chronographias & cosmographias. Deinde
hic

CAP. V.

A hic silentio prætereundum non est, in rationibus seu supputationibus temporum in ætatibus aut genealogijs regum, sacræ theologiæ studiosum nō oportere inniti Græcorum aut historijs aut chronographijs. Nam vt docet Metasthenes Persa, publica & probata fide scribens, Græci, qui solo auditu & per opiniones chronographiam scribūt, cum ipsis pariter se & alios decipiunt, Qui de temporibus (inquit) scribere parant, necesse est illos nō solo auditu & opinione chronographiam scribere, ne cùm per opiniones scribunt, vti Græci, cum ipsis pariter & se & alios decipiant, & per omnem viam aberrent. Verùm absque vllo errore fiet, si solos annales duarum monarchiarum assecuti, cæteros omnes vt fabulatores reiecerimus. In his enim tam liquidè atque verè digesta sunt tempora, reges, & nomina, quàm apud eos regnatum est. Neque tamen omnes (inquit) recipiendi sunt, qui de his regibus scribunt, sed solum sacerdotes illius regni, penes quos est publica Laus Berosi.
B & probata fides annalium suorum, qualis Berosus. Nam is Chaldæus omne tempus Assyriorum digessit ex antiquorū annalibus, quem solùm vel maximè Persæ nunc sequuntur. Itidem asseruit noster Eusebius de temporibus, & Iosephus contra Appionem Grammaticum. Omnes Græcæ historiæ de temporibus à Nino vsque ad Olympiadem primam sunt incertæ, imò & sæpe falsæ, & per opiniones scriptæ, quarum & scriptores sæpe sibi mutuo cōtradicunt, & seinuicem de mendacio accusant. Epaphorus in pluribus ostendit Hellanicum esse mendacem, Epaphorum verò Timæus, Timæum pōsteri. Herodotum arguunt cuncti. Proinde non iniuria dixit Iuuenalis: Et quicquid Græcia mendax audet in historia. Et non solùm apud Græcos, sed & apud Ægyptios mendacissimæ sunt historiæ commemorantes res gestas ante multa annorum milia. In Timęo Platonis dicitur, quòd Sami ciuitas Ægypti, tunc steterat octo milibus annorum. In alijs legimus Astro-
C logiam apud Ægyptios quatuor milibus annorum viguisse. Et cum illis dictum fuerit, si tot milibus annorum fuerint hominum regna, quonam modo vera sua ipsorum loquatur historia? narrans, quicunq; fuerint quarumcunque rerum inuentores, qui primi liberalium disciplinarum instructores, vel à quibus primùm illa, vel illa regio aut insula incoli cœperit. Respondent diluuijs & cōflagrationibus per certa temporum interualla plurima terrarum ita deuastari, vt redigantur homines ad exiguam paucitatem. Recitat Augustinus 12. de Ciuitate Dei, quòd sua ætate ab institutione hominis nondum completa erant sex milia annorum, & tamen secundùm epistolam Alexandri ad Olympiadem matrem, ex narratione sacerdotis Ægypti, regnum Assyriorum quinque milia annorum excedere. Persarum autem & Macedonum imperium plusquam octo milia annorum cōtingere. August. tēpore nōdū fuisse cōpleta 6000. annorum à cōdito mundo.
In huiuscemodi ergo rationibus temporum, credendum est non quibusuis scri-
D ptoribus: sed his, qui publica fide & authoritate in sua monarchia successiones regum ac rationes notauerunt, penes quos fuit publica probataque fides annalium suorū, qualis (vt inquit Metasthenes) fuit Berosus Chaldęus, in descriptionibus tempoꝝum & regum Assyriorum. Metasthenes Persa in descriptionibus temporum ac regum monarchiæ Persarum. Philo Iudæus, & Eusebius in descriptionibus temporum, & regum, & monarchiarum Græcorū & Latinorum. Horum enim vnusquisque in supradictis monarchiis, digessit tempora ex annalibus antiquorum, quibus publica & probata fides data erat, breuiter scribere res gestas singulorum annorum, seruato vniuscuiusq; ordine & tempore. Hos chronographos videbis à rationibus temporum ac regum in sacris literis designatorum non dissonare, & idcirco non oportet sequi cæteros ab his discordantes, quales sunt: Herodotus, Agesilaus, Iustinus, Orosius, in supputationibus temporum & regum Assyriorum, Iosephus Africanus, Eusebius in supputationibus temporum & regum Persarum, Iosephus & Talmudistæ in monarchijs Græcorum & Romanorum Probati certè chronographi

norum

norum. Philo autem Iudæus (vt ipse inquit) vsus septuaginta Seniorũ testimonijs non per opiniones ex diuersis Græcorum historijs sumptas, sed aut ex sacris literis, aut ex singularum monarchiarum annalibus certissima colligens, ab omnibus est recipiendus. Non oportet igitur sacræ scripturæ studiosum turbari, si videat theologiæ magistros in rationibus temporum, ætatis, annorum mundi, inter sese & discrepare & dubitare, interdũ quibus temporibus, & sub quibus regibus cõpleta fuerit historia, digesta in sacris literis. Alij nempe in huiuscemodi supputationibus ætatum & temporum secuti sunt istos, qui aut mendaciter, aut per opiniones scripserunt. Alij, alios. Alij ab isto tempore cõputare cœperunt, alij à tempore alio: & ita scripturam sacram multis in locis reddiderunt obscuram. In primis igitur ex sacra scriptura, quæ falli non potest, ætatem & mundi annos, & tempora supputari à principio mundi vsq; ad Christum colligemus certos annorum numeros, certaque tempora, simul demonstrantes scriptores etiam ethnicos, & à fide Christi alienos, vtpote probatissimos Assyriorum & Persarum scribas, publica fide scribentes, ab hac annorum supputatione non deuiare: quibus consideratis multùm per omnem modũ iuuabitur sacræ theologiæ studiosus ad intelligendum scripturas, in quibus designantur certi annorum numeri, veluti de quadringẽtis triginta annis peregrinationis Abrahæ, in Ægypto, de septuaginta annis desolationis sub Babylonijs, de septuaginta hebdomadibus Danielis, De Assyriorũ aut Persarum, aut Babyloniorum regibus, cum quibus fuit aut bellum, aut negocium aliquod cum Iudæorum regibus & ducibus. Prima conclusio: Ab Adam vsque ad diluuium fluxerũt anni mille, sexcenti, & quinquaginta sex. Ista sententia demonstratur ex 5. cap. libri Genesis, hoc pacto: Adam triginta & centum annorum genuit Seth, Seth quinque & centum annorum genuit Ænos, Ænos nonagenarius genuit Caynam, Caynam septuagenarius genuit Melalehel 65. annorum genuit Iareth, Iareth centum & 62. annorum genuit Enoch, Enoch 65. annorum genuit Mathusalem, Mathusalem centum & octogintaseptem annorum genuit Lamech, Lamech centum & octogintaduorum annorum genuit Noe, Noe cùm quingentorum esset annorum genuit Sem, Cain, & Iaphet. Anno autem sexcẽtesimo vitæ Noe, terra fuit inundata per nouem menses integros, decimo mense cacumina montium apparuerunt, sed vsque in finem duodecimi mensis expectauit Noe exiccationẽ terrę, & pręceptum est ei egrediendi ex arca. Patent hæc omnia Genesis 5. & 6. & 7. & 8. capitulis. Ex quibus colligitur numerus annorum vsque ad diluuium Noe supradictus, scilicet mille sexcentorum, quinquagintasex annorũ. Insuper patet Moysen in supradictis scriptoris annos intelligere solares, annos duodecim mensium. Tertiò patet æditionem septuaginta interpretum longè à veritate Hebraica deuiasse in supputationibus temporum & annorum mundi. Ex quibus consequens est, in supputationibus annorum mundi, non esse innitendum patribus antiquis, innitentibus nimirum æditioni septuaginta interpretum.

Supputatio annorũ ex sacris scripturis.

Ab Adã vsque diluuium anni 1656.

A diluuio vsque Abraham anni 292.

Conclusio secũda: A diluuio vsq; ad ortum Abrahæ, fuerunt anni duo & nonaginta supra ducentos. Ista sententia demonstratur ex cap. 11. libri Genesis, hoc pacto: Sem biennio post diluuiũ genuit Arphaxat. Arphaxat cũ esset triginta quinque annorum genuit Sale, Sale 30. annorũ genuit Heber, Heber trigintaquatuor annorum genuit Phalech, Phalech 30. annorum genuit Reu, Reu 30. annorum genuit Saruch, Saruch 30. annorum genuit Nachor, Nachor 29. annorum genuit Thare, Thare 70. annorum genuit Abraham, Nachor, & Aram. Hęc in Genesi capite supradicto, iunge annos hos simul omnes, & habebis ex scripturis sacris collectos à diluuio vsq; ad ortum Abrahæ, annos ducentos & nonagintaduos. A principio itaque mundi vsque ad ortum Abrahæ, anni sunt mille, nongenti, quadragintaocto. Tertia conclusio: Ex scripturis sacris ab ortu Abrahæ vsq; ad mortem

A tem Ioseph, fuerunt anni trecenti & sexaginta. Ista conclusio demonstratur ex libro Genesis per generationes patrum hoc pacto: Abrabam centenarius genuit Isaac. Isaac sexagenarius genuit Iacob, Genesis 25. Iacob nonagenarius genuit Ioseph. Nam Iacob cùm iam primùm ingressus Ægyptum staret coram Pharaone, ait: Dies peregrinationis vitæ meæ, centũ triginta annorũ sunt, parui & mali, Genesis quadragesimoseptimo. Erat autem Ioseph tunc quadraginta annorum. Nam triginta annorum erat, quando primùm ingressus Ægyptum, stabat coram Pharaone, Genes. 41. & postea secuti sunt septem anni fertiles, & duo steriles, priusquàm Iacob pater ipsius descenderet ad ipsum in Ægyptum, Genesis quadragesimoquinto. Ioseph ergo fuit quadraginta annorum, cùm Iacob esset annorum centum & triginta. Ex quo consequens est, Iacob nonagenarium genuisse Ioseph. Ioseph autem vixit centum & decem annis, & mortuus est in Ægypto, Genesis vltimo. Iunge simul omnes annos, & habes ex scripturis sacris, à natiuitate

Ab Abraham vsq; ad mort é Ioseph an. 360 Genesis 25.

B Abrahæ vsque ad mortem Ioseph annos trecentos & sexaginta. Quarta conclusio: A morte Ioseph vsque ad exitum de Ægypto, seu vsque ad legem datam in monte Synai, fuerunt anni centum & quadraginta qũinque. In præsentiarum autẽ vim non facimus de quinquaginta diebus ab exitu de Ægypto, vsq; ad datam legem. Patet hæc conclusio, quia ipse Abraham septuagesimoquinto suæ ætatis anno, ex iussu Dei cœpit primũ in terram Chanaan, & in Ægyptum peregrinari, vt legitur Genesis 12. in quo sanè anno & promissionem accepit à Deo. Ab illo autem anno vsque ad legem in monte Synai datam, sunt quadringenti & triginta anni. In hanc annorum summam consentiunt passim in hodiernum vsq; diẽ omnes chronographi, qui sequuntur æditionem septuaginta interpretum, iuxta illud Exodi 12. Habitatio filiorum Israel, qua habitauerunt in Ægypto, & in terra

A morte Ioseph v[...]e ad legem datam in monte Synai anni 145.

C Chanaan ipsi & patres eorùm, anni quadringenti triginta. Secundùm hanc autem æditionem necessariò interpretandum esse textum Exodi 12. docentem filios Israel mansisse in Ægypto quadringentis triginta annis, ostendit & ipsa veritas Hebraica, quæ narrat Caath filium Leui natum in terra Chanaan, vixisse annos 133. & eius filium Amram patrem Moysi, annos 137. & ipsum Moysen fuisse annorum octoginta, tempore exitus filiorum Israel de Ægypto, quorum annorum summa implere non potest quadringentos triginta annos. Super omnia sufficiat nobis Christianis interpretatio Pauli ad Galat. tertio, textum Exodi duodecimo sic intelligentis, legem datam esse post quadringentos triginta annos à promissione Abrahæ facta: Abrahæ (inquit) factæ sunt promissiones, & semini eius, qui est Christus. Quæ verò post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritam facit promissionem. Secundùm hanc igitur apostolicam sententiam à pro-

D missione Abrahæ, vsque ad legem datam in monte Synai, sunt quadringenti triginta anni, Insuper & huic conclusioni consentiunt Hebræi in hodiernum vsque diem, secundùm hunc sensum exponentes textum Exodi 12. vbi dicitur: Habitatio filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. intelligũt enim de habitatione, qua manserunt in Ægypto à prima vice, in qua (vt legitur Genes. duodecimo) Abraham descẽdit in Ægyptũ, quæ fuit quadringentorum triginta annorum. Hanc sententiam quoq; sanctus protomartyr Stephanus, Actuum 7. confirmat dicens: Locutus est Deus ad Abraham: Accola id est, peregrinum erit semen tuum, & in terra aliena, & seruituti eos subijcient, & malè tractabunt eos annis quadringentis & triginta. Subtrahas ergo ab illo numero 25. annos, vsque ad numerum annorum Abrahæ centenarium, in quo genuit Isaac, & sexaginta annos in Isaac generante Iacob, & nonaginta in Iacob generante Ioseph, centum & decem à natiuitate Ioseph, vsque ad mortẽ eius remanent anni centum quadragintaquinque, à morte Ioseph vsq; ad legẽ datam.

g Et ne

Et ne quis propter scripturas, quibus significatur, quòd habitatio filiorum Israel in Ægypto fuit quadringĕtorum & triginta annorum, & quòd accola esset semen Abrahæ futurum in terra aliena, seruitutique subijceretur annis quadringentis triginta, arbitretur longè plures annos intercessisse a morte Ioseph vsq; ad legem datam. Sciendum est quod mater Moysi, Iacobeth nomine, erat filia Leui, quæ nata erat ei in Ægypto. Leui autĕ cùm descenderet in Ægyptum, erat fermè 45. annorum. Anni autem vitæ Leui fuerūt centum triginta septem, vt dicitur Exodi 6. Ex quo consequens est, Leui in Ægypto vixisse annos 92. Generationem Moysi habes in libro Numerorum. Leui genuit Caath, Caath genuit Amram, qui habuit vxorem Iochabed filiam Leui, quæ nata est ei in Ægypto: hæc genuit ipsi Amram viro suo filios, Aaron, & Moysen, & Mariam eorum sororem, Nume. 26, Ex quibus consequens est, Amram duxisse vxorem suam amitam, qua de re loquitur Hieronymus in quæstionibus primi Paralipo. Traditur (inquit) Moysen post acceptam legĕ in eremo patri iniūxisse, vt matrem dimitteret, eò quòd illius amita esset: filia enim fuit Leui, post cuius dissidium Amram duxisse vxorem aliam, ex qua suscepit filios duos, Eldad, & Medad, & cæt. Hæc Hieronymus. Ioseph post ingressum Leui in Ægyptum, vixit annos vnum & septuaginta. Ex quibus consequens est à morte Ioseph vsque ad natiuitatem Moysi, non potuisse annos esse multò plures, quàm 65. alioquin Iochabed in sterilem iam venisset ætatem. Vnde & Philo cæterique Hebræi à morte Ioseph, vsque ad mortem Moysi, computant annos sexagintaquinque. Cui sententiæ consentiunt & Christiani interpretes, A natiuitate autem Moysi vsque ad legem datam, sunt anni octoginta, Exodi 7. fuerunt ergo à morte Ioseph vsque ad legem datam anni centum & quadragintaquinque, quibus si iungantur anni iuxta tertiam hanc & quartā conclusionem collecti, habebis ab ortu Abrahæ vsque ad legem datā annos quinq; supra quingentos. Quinta conclusio: A lege data seu ab egressu filiorum Israel ex Ægypto, vsque ad templum inchoatum sub anno quarto regni Salomonis, sunt anni quadringenti & octoginta, vt patet 3. Regum 6, vbi sic dicitur: Anno quadringentesimo octogesimo egressionis filiorum Israel ex Ægypto, in quarto anno regni, in mense secundo, Salomon cœpit ædificare domum Domino. Potest & numerus iste annorum ex scripturis libri Iudicum, & primi Reg. demonstrari, præsupposito ex traditione Hebræorum numero annorum, quibus populo illi præfuerunt Iosue, Samuel, Saul, quorum trium hominum annos, quibus præfuerunt scriptura sacra non tradit. Cæterorum autem annos sacra designat historia, & id quidem hoc pacto: Moyses præfuit annis quadraginta, Iosue verò præfuit annis 26. Hunc autem numerum annorum ducatus Iosue, vt iam patuit, habemus ex traditione seniorum. Nam scriptura sacra quot fuerunt anni ducatus huius tacet. Mortuus est Iosue famulus Domini centum & decem annorum, Iosue vltimo, & Iudicum tertio. Post mortem Iosue consuluerunt filij Israel Dominum dicentes: Quis ascendit ante nos contra Chananæum, & erit dux belli? Dixitq; Dominus: Iudas ascendet Iudicum 1. Iudas itaq; in tribu iuda, ex cōsilio Domini primus expugnauit hostes in terra sancta. Verùm & iste & cæteræ tribus citò deseruerunt viā Domini, ineuntes fœdus cū hostibus suis, & neque subuertĕtĕs aras eorum, seruierunt dijs alienis. Ideoq; alienigenæ primū tenuerunt filios Israel subiectos annis octo. Sed pœnitentibus, orantibus, & clamantibus eis suscitauit [illegible]uatorĕ nomine Othoniel, qui præfuit annis 40. vt patet Iudicū 3. Sed in his 40. annis, iuxta Hebrĕorum traditionĕ includūtur anni 8. supradicti, quibus filij Israel alienigenis seruierunt. Testis est huius rei Eusebius in chronic. Temporibus huius Cadmus Thebarum rex Græcas literas adinuenit, post Othonielem Aod ambidexter præfuit annis 80. Iudicum 3. Delbora & Baruch præfuerunt annis 40. Iudicum

Right margin: A (beside "Et ne quis…"), B (beside "quitur Hieronymus…"), C (beside "clusionem collecti…"), D (beside "bemus ex traditione…").

Margin notes:

Anni ab ortu Abrahæ vsque ad legĕ datā, 505.

A lege data vsque ad ædificationem tĕpli 480.

Inueniuntur Græcæ literæ.

A dicum 5. Deinde & Gedeon annis 40. Iudicum 8. & huius tempore Tyrus est condita, vt inquit Iosephus, Abimelech præfuit annis tribus. Iudicum 9. Thola item præfuit annis 3. & 20. Iudicum 10. Post illum Iair habens triginta filios, præfuit annis 22. Iudicum 10. Huius temporibus Carmentes literas Latinas adinuenit, Iepte, qui & filiam immolauit, præfuit annis sex, Iudicum 12. Abessan de Bethleem, qui triginta filios, & totidem filias generauit, præfuit annis septem, Iudicum 12. Post hunc præfuit Archialon Zabulonites annis decem, Iudicum 12. Iste in septuaginta interpretibus cum suis decem annis non habetur, sed neque Eusebius illius meminit, pro cuius annorum damno (vt inquit Beda) supplēdo, Eusebius plures annos, quàm in Iosepho legebat, ipsi Iosue, Samueli, & Saul assignauit, quatenus ab egressu filiorum ex Ægypto vsq; ad ædificationem templi quadringentorum & octoginta annorum summam, quam scriptura prædicat, haberet. Labdon, qui habuit *Inueniuntur Latinæ literæ.*

B 40. filios, præfuit annis 8. Iudicū 12. Sampson fortissimus, qui multo plures interfecit moriens, q̄ antè viuus occiderat, præfuit annis 20. Iudicum 16. Heli sacerdos annis 40. 1. Regum 4. Samuel & Saul annis 32. iuxta supputationem Iosephi. Ex sacra autem scriptura veteris testamenti quàm diu hi duo præfuerunt non patet. David primus ex tribu Iuda, regnauit annos 40. Salomon item filius eius regnauit annis 40. Collige annos hos simul omnes, & videbis quòd quartus annus regni ipsius Salomonis fuerit quadringentesimus octogesimus ab egressu filiorum Israel ex Ægypto. Ab inchoato itaque ligneo tēplo in deserto, vsq; ad inchoatū lapideū templum sunt anni 480. In deserto cùm daretur lex, inchoatum fuit tabernaculum fœderis vice templi stabilis. Verùm quia populus stabilis non erat in deserto in vna mansione, & nondum ad regnum stabile in terram promissionis peruenerat, ideo templum portatile ac mobile iussu diuino fabricatum fuit; vt populus ille *Reges Iuda eorumque anni, quibus regnauerūt à Dauid vsque Ioas.*

C ad idololatriam inclinatissimus vtcùnque religione teneretur. Conclusio 6. A quarto regni Salomonis anno, sub quo fuit templum inchoatum vsque ad Ioas qui iuxta Philonē & septuaginta seniores Hebræos, fuit primus rex Hierusalem, ex linea ipsius Nathā fratris Salomonis, fuerunt anni 8. & 30. supra centū, qui colliguntur ex 3. & 4. Reg. & ex 2. Paralipo. hoc modo. Salomon à quarto anno regnauit annis 36. In anno quarto huius fundata est domus Domini, mense tertio, & in anno vndecimo mense Elul, ipse est mensis Octauus, perfecta est domus in omni opere suo, & in omnibus vtensilibus suis, ædificauitq; eam annis septem. Roboam filius eius regnauit annis septendecim. Sub hoc seditione orta, regnum Israel est bipartitum. Apud decem tribus Israel in Samaria regnante Hieroboam, seruo Salomonis. Roboam autem regnāte in Hierusalem super tribum Iuda: furtq; bellum inter Roboam & Hieroboam cūctis diebus 3. Reg. 14. Abias filius Roboam regna- *Ab ædificatione templi vsque ad Ioas anni 138.* *3. Reg. 7.* *Diuisio regni Israel.*

D uit annis tribus. Asa filius eius regnauit annis vno & quadraginta. Iosaphat regnauit annis 25. In annis regni huius regnauit Achab super Israel, sub cuius regis tempore extiterunt: Helias, Helizæus, & Abdias prophetæ in regno Israel, filiusque viduæ Sareptanæ, qui fertur fuisse Ionas propheta, à morte suscitatur per Heliam prophetam. Pluuia quoque tribus annis & mensibus sex, per eundem Heliam continetur atque impeditur propter peccata Achab & populi Israel. 3. Regum 17. & 18 Ioram regnauit annis octo. Ambulauit Ioram in vijs Achab regis Israel. Filia quippe Achab vxor erat Ioram. Iste occidit omnes fratres suos gladio, & quosdam de principibus Iuda, secundi Paralipo. 21. Prædicti Ioram filius, nomine Occhosias, qui & Ahasias appellatur, in quo iuxta Philonem, Salomonis linea fuit extincta, regnauit anno vno. Sub hoc Helias curru igneo rapitur. Attalia verò Occhosiæ mater regnauit annis septem, connumerato anno, in quo ipsa interficitur. Nam secundi Paralipo. 20. ipsa legitur regnasse annis sex, sed 4. Regum 11. textus communis solet habere: Attalia regnauit super terram annis septem. *Helias, Helizæus, Abdias.*

Verùm hic sciendum hoc quod dicitur: annis septem, non haberi in codicibus A
emendatis, neque reperitur in Hebræo textu, quàmuis in septuaginta interpretibus annis septem regnasse perhibeatur. Hic videns filium suum Occhosiã mortuum, interfecit omne semen regium. De hoc sic loquitur scriptura 2. Paralip. 21. Ambulauit Ioram in vijs regum Israel, faciens malum in conspectu Domini, sicut egerat domus Achab, filia quippe Achab erat Attalia vxor ipsius, quod (vt inquit Hieron. in quest. super 2. Paralip.) intelligendũ est secundùm imitationem & educationem filię, non secundùm generationem. Nam in cap. 22. secundi Paralipo. Attalia appellatur filia Amri, patris achab. Quæstio valde perplexa ex cap. 21. & 22. secundi libri Paralip. oboritur occasione horum duorum regum, Ioram videlicet & Occhosiæ: dicit enim illic scriptura Ioram regnasse annis octo, & vixisse annis 40. & Occhosiam filiũ eius cùm regnare cœpisset, fuisse 42. annorum, B
Quod si ita est, consequitur vel Occhosiam duobus annis natum esse, priusq̃ Ioram ipse illum generauit: quod ridiculum est, vel lõgum tempus intercessisse inter mortem Ioram & initium regni Occhosiæ. Neq; enim potuit Ioram generare Occhosiam ante annum suũ 12. Occhosias ergo si regnare cœpit anno ætatis suæ 42. quemadmodum scriptura dicit, consequens est, inter mortem Iorã, & initium regni Occhosiæ, intercessisse ad minus tempus annorum 14. Et ita sententia huius conclusionis de annorum numero videtur non solùm nõ esse in scripturis fundata, sed & scripturis ipsis contraria, Soluit hanc perplexitatem diuus Hierony. in quæst 2. Paralipo. dicens collationem libri Regum huic quæstioni soluendæ magnum præbere auxilium. Dicitur enim 4. Regum 8. Viginti duorũ annorum erat Occhosias cùm regnare cœpisset, & vno anno regnauit in Hierusalem. Ipse autem Ioram pater eius vixit annis 40. & regnauit 28. octo autem anni, qui & in regno C
tribuũtur ipsi sunt antequàm fratres occideret, cùm adhuc innocenter viueret, 20. verò anni quibus regnauit, ideo à numero regni eius auferuntur, quia in languore & tribulatione deduxit eos. Ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius quã viginti duos annos habens regnasse perhibetur. Sed ex hac conclusione videtur nasci cõtra supradictã conclusionẽ scrupulus vrgẽtior. Nam Iorã si regnauit annis 28. post mortẽ Iosaphat patris sui, consequens videtur numerũ in hac conclusione collectũ, esse diminutũ & breuiorem in 20. annis. Sed hoc nõ sic esse colligitur ex numero annorum, secundũ quem scriptura designat regnasse reges Israel præfatis regibus Iudæ contemporaneos. Omnes ergo annos collige simul, & habebis à quarto Salomonis anno vsq; in finem vltimi anni regni Attaliæ annos 138 ex scripturis sacris demonstratos. Septima conclusio. A primo anno regni Ioas, qui iuxta Philonem primus regnauit in Linea ex Nathan vsq; ad desolationẽ Hierusalẽ destructionemq́ue templi, sunt anni trecenti & duo. Patet: Nam à principio D
regni Ioab vsq; ad spontaneam transmigrationem Ioachin, ex scripturis sacris colligitur vnus & nonaginta anni supra ducentos, connumeratis annis decem, quibus regnauit Amon captiuo patre suo Manasse, qui alio nomine vocabatur Her. A transmigratione autem illa vsq; ad desolationem Hierusalem & destructionem templi anni 11. Ex quibus consequens est, quòd à Ioas vsq; ad desolationem fluxerunt anni duo & trecenti, qui colliguntur ex scripturis sacris in 4. lib. Regum, & 2. Parali. Ioas regnauit annis 40. Iste bonus fuit in principio, pessimus in fine inter cætera quoq; facinora Zachariã filiũ Ioade summi sacerdotis interfecit 2. Paral. 24. Is creditur esse Zacharias filius Barachiæ, qui à Christo in euangelio recitatur occisus inter templum & altare. Post Ioas regnauit Amasias annis 29. Pro intellectu scripturarum hic sciendum est, quòd tres reges supradictos videlicet Occhosiam (qui & 2. Paralip. 21. & 22. vocatur Ioacham & Ahasias.) Item Ioas & Amasiam Euangelista Matthæus in Christi genealogia tacuit dicens, Ioram genuisse

Hieronymus.

Reges Iuda, eorumq; anni, quibus regnauerũt à Ioab vsq; ad desolationem Hierusalem.

A Osiam: iste Osias qui fuit Amasiæ filius alio nomine vocatus Asarias, lepra percussus regnauit annis 52. Sub hoc prophetauit Amos, Ionas quoq; ad Niniue mittitur, & Sardanapalus vltimus Assyriorum rex in prælio ab Arbase victus semet incendio concremauit. Post Oziam filius eius Ioathan regnauit annis 16. Sub initijs regni huius Olympias prima numeratur, vt tradunt Africanus & Eusebius. Post Ioathan filius ipsius Acham regnauit annis 16. Sub hoc condita est Roma, post quem filius ipsius Ezechias regnauit annis 29.. Sub Ezechia hoc extinctum est regnum Israel, & decem tribus ab Assyrijs ducuntur in captiuitatem. Insuper sub his regibus, Osia videlicet, Ioathan, Acham, & Ezechia prophetauerunt, Isaias, Osee, Iohel, Micheas. Post Ezechiam regnauit Manasses annis 55. Hic Manasses (vt Hebræi tradunt) interfecit Isaiam prophetam. De hoc Manasse scribitur secundi Paralipomenon 33. quòd fecerit malum coram Domino iuxta omnes abominationes gentium, instaurans excelsa, quæ pater ipsius Ezechias destruxerat, construens aras Baalim, adorans omnem militiam cœli, faciens transire filios suos ignem in valle Behennon, quæ (vt inquit Hieronymus) alio nomine Gehennon dicitur, id est, vallis Filiorum Ennon, quæ non procul est ab Hierusalem, de qua & in Hieremia, & in Regum libris plenè scribitur. Ab ea enim originem accepit nomen gehenna. Hæc Hieronym in calce quæstionum secundi libri Paralipo. Principes exercitus regis Assyriorum eundem Manassem vinctũ cathenis & compedibus, captiuum duxerunt in Babylonem, vbi iuxta septuaginta seniorum sententiam, captiuus detentus est annos decem. Qui postquã sic est coangustatus, deprecatus est Deum, & egit pœnitentiam, cuius orationem exaudiuit Dominus, & reduxit ipsum in Hierusalem. Post quem filius ipsius Amon, connumeratis decem, absente patre regnauit duodecim. Sciendum est enim, quòd ex scripturæ sacræ textu habemus annos solùm duos regni Amon, reliquos autem decem septuaginta seniores tradunt adijciendos, quibus pater captiuus fuit: sic recenset Philo, Eusebius quoque secutus (vt ipse inquit) septuaginta interpretationem. Beda insuper in libro de temporibus, recitat septuaginta interpretes sic dicere, quis numerum annorum non supputet secundùm illorum sententiã. Iosias regnauit annis vno & triginta. Deinde Ioacham filius eius mensibus tribus, post quem alter filius nomine Ioakim annis 11. Post quem filius eius Ioachin, mensibus tribus. Post quem Sedechias Iosiæ filius, cuius anno regni vndecimo facta est desolatio. Sed hic sciendum, quòd in septuaginta interpretibus, Iosias triginta duobus annis regnasse legitur. Vnde & Eusebius, vt & Beda inquit, & in chronicis ipsius Eusebij videre licet inter regnum illius, & Ioakim aliũ de suo adiecit annum propter menses bis ternos, quibus Ioacham & Ioachin regnauerunt. Verùm quid veritas habeat, Hieremias cap 25. pandit perhibens à decimotertio anno Iosiæ, vsque in annum quartum Ioakim, qui est & primus annus Nabuchodonosor, se prophetasse viginti tribus annis, & Nabuchodonosor incœpisse regnare quarto anno Ioakim. Decimonono autem anno regni eiusdem Nabuchodonosor Hierosolymam fuisse destructam. Sub anno ergo decimotertio regni Iosiæ Hieremias prophetare cœpit, prophetauitq; vsque in desolationem Hierusalem, in qua & ipse captus est. Post Iosiam filius ipsius Ioacham regnauit mensibus tribus, quem Pharao Nechao vinctum & captiuum duxit in Ægyptum, constituens Ioakim fratrem eius Iosiæ filium regis in Hierusalem. Iste autem, qui & Eliachim dicitur, regnauit annos vndecim. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor, & vinctum catenis duxit in Babylonem, & cum eo transmigrauerunt Daniel, Ananias, Asarias. Post Ioakim regnauit tribus mensibus filius eius Ioachin, alio nomine dictus apud Matthæum Iechonias, apud Lucam antem capite tertio vocatus Neri, alibi etiam vocatus Elih, qui & quarto mẽse dum exerci-

Regnũ Israel ducitur in Assyriam.

Origo nominis Gehennæ.

exercitus Babyloniorum veniret contra ipsum, vltrò se dedit, & in Babylonem A
transmigrauit. Cùm hoc secundùm Hieronymi sententiam, Mardochæus iuxta historiam Hester & Ezechiel propheta in Babylonem adducuntur. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio esse Ioakim, qui in Ezechielis exordio Ioachin scribitur. Post Ioachin est Sedechias constitutus rex, qui regnauit in Hierusalem annis 11. & facta est desolatio, dum templum per exercitum Chaldæorum est igni consumptum, ciuitas, muri, & domus Hierusalem subuersa, principes & nobiles, potentes & diuites, aut interfecti, aut vincti sunt ducti in Babylonem. Sedechias filijs occisis, oculisq; effossis, est in Babylonem tractus, completurq; in ipso vaticinium Hieremiæ, quod canebat: Intrabis in Babylonem, & non videbis eam. Sub hac desolatione ipse quoque Hieremias in Babylonem captiuus ducitur. Collige simul annos omnes omnium regum à Ioas vsque in annum vndecimum Sedechiæ, & habebis ex scripturis sacris collectos trecentos B
& duos annos. Hactenus numerus annorum à principio mundi vsque ad desolationem Hierusalem, collectus ex scripturis sacris: in quo conueniunt catholici tractatores cum Hebræorum chronographis. Ratio autem differentiæ, quæ modica est, patebit in sequentibus. Quæ autem à desolatione Hierusalem vsque ad Christum sequuta sunt tempora, ex scripturis sacris colligere non possumus.

4. Reg. 25.

Nam etsi post desolationem seu destructionem Hierusalem, historiam rerum gestarum contineant libri Esdræ, vsque in tricesimum annum illius Artaxerxis, sub quo muri Hierusalem sunt reædificati, ex illis tamen libris non possumus sic certum annorum numerum colligere, neque item in Christum vsque in ipsis protenditur historia. Ex supradictis conclusionibus recapitulantes, possumus colligere numerum annorum ab ætate qualibet, vel à regno quolibet, vsque in tempus desolationis huius, seu destructionis templi & ciuitatis. A principio mundi C
vsque in hanc desolationem, seu destructionem, sunt anni 3373. A diluuio vsque in hanc desolationem sunt anni 1717. Ab ortu Abrahæ vsque in hanc desolationem sunt anni 1425. Ab egressu filiorum Israel in anno quo & tabernaculum seu templum ligneum est inchoatum, vsque in hanc desolationem, sunt anni nongenti viginti. A quarto anno Salomonis, quo inchoatum est templum lapideum, vsq; in destructionem eiusdem templi, sunt anni quadraginta supra quadringentos. Et quia vndecimo anno Salomonis perfectum & consummatum est templum in omni opere suo, & in vniuersis vtensilibus suis, vt dicitur 3. Reg. 6. consequens est ipsum stetisse in sua perfectione annis quadringentis & triginta tribus. Cæterùm & hic sciendum est, à principio mundi vsque in hanc desolationem templi defluxisse quatuor ætates mundi inter septem, quæ solent assignari. Ætas prima à principio mundi vsque diluuium, continent annos mille sexcen- D
tos & quinquaginta sex, & in hoc annorum numero concordes sunt Hebræi & Latini chronographi, computatione facta secundùm textum Hebraicæ veritatis, secundùm quam reperiemus Mathusalem ipsum esse mortuum eodem anno, quo venit diluuium, vt ex scripturis demonstrat Hieronymus in quæst. super Genes. Secundùm septuaginta verò interpretum æditionem si supputare velis, conuinceretur Mathusalem quatuordecim annis vixisse post diluuium: quo concesso, non videbitur stare scriptura docens octo tantùm animas per arcam Noe fuisse seruatas. Ætas secunda à diluuio vsque ad ortum Abrahæ, est annorum ducentorum, & nonagintaduorum. In hoc item numero, qui & ex scripturis demõstratur, consentiunt vniuersi probati chronographi. Tertia ætas, ab ortu Abrahæ vsque in primum annum regni Dauid, continet annos duos & quadraginta super nongentos. Hic etiam annorum numerus ex scripturis patet, & ideo consentiunt vniuersi. Quarta ætas, à principio regni Dauid vsque in regni Sedechiæ annũ 11.

Epilogus prædictarum supputationum.

Quatuor ætates mundi defluxisse vsque ad desolationē Hierusalem

I. mundi ætas 1656. annorũ.

De obitu Mathusalem.

II. ætas mundi 292. annorũ.

III. ætas 942. annorum.

IIII. ætas 484

in quo

A in quo subuersum est templũ & Hierusalem, fluxerunt anni quadringenti & octoginta quatuor. Ratio autem propter quam Beda & cæteri recenseant in hac ætate annos solùm quadringentos & 73. patet ex supradictis. Nam ipsi numerant Amon regnasse annis solùm duobus, quorũ meminit scriptura, tacentes 10. annos quibus secundùm 70. seniores regnauit idem Amon absente patre captiuo. Attaliam quoq; supputant regnasse annis sex, quam 70. censent regnasse annis septem. Quinta ætas à desolatione seu destructione templi & Hierusalem, vsq; in annum natiuitatis Christi, est annorum quingentorum & xcvi. Beda verò recenset hanc ætatem esse in septem annis breuiorem, ponens eam esse quingentorum & octoginta nouem annorum. Huius ætatis annorum numerum non ex scripturis sacris, sed ex probatis chronographis in conclusionibus sequentibus demonstrabimus, coassumptis etiam scripturis de 70. annis desolationis, & de 70. Danielis hebdo- B madibus, vsque ad Christum ducem. Sexta mundi ætas, quæ nunc agitur, cuius & initium Christus suo aduentu consecrauit, nulla temporum serie nobis certa, sed vt ætas decrepita, ipsa totius seculi morte finienda est. Insuper ex superioribus conclusionibus potest demonstrari, quantum annorum numerum contineat vnus aut alter scripturæ sacræ liber. Historia libri Genesis à principio mundi, vsq; ad mortem Ioseph, cõtinet annos 2308. Historia verò Exodi post numerum filiorum Israel, qui cum Iacob seu Israel ingressi sunt Ægyptum, in capite libri præmissum, incipiens à morte Ioseph protenta vsq; ad diem qua Moyses completum tabernaculum in deserto montis Sinai erexit, vnxit & sanctificauit cum omnibus vasis inferens in illud arcam fœderis, cõtinet annos 100. & 46. Nam per cõclusionem 4. superiùs positam à morte Ioseph vsq; ad exitum filiorum Israel de Ægypto, sunt anni cxlv. Ab egressu autem vsque ad erectionem tabernaculi, est annus vnus, quia C primo die mensis filij Israel sunt egressi, & 1. die mensis secundi anni erectũ est tabernaculum, Exo. 40. Tradit autẽ Exodi liber ingressum Iacob in Ægyptum cum 70. animabus de fœmore eius. Tractat & de morte Ioseph & de multiplicatione & oppressione filiorum Israel post mortem ipsius, & de edicto imperij Pharaonis occidendi Hebræorum masculos infantes, & de natiuitate Moysi, & de missione eius ad Pharaonem, de plagis decem, & de exitu filiorũ Israel de Ægypto per mare rubrum, de subuersione Pharaonis atq; Ægyptiorum à die egressionis ex Ægypto, recensens mãsiones duodecim, in quibus castrametati sunt filij Israel peregrinantes in deserto, donec mense tertio egressionis venirent in desertum montis Sinai, vbi & Moyses ascendens in montem, audit legem Dei iubentis audita referri ad populum, & eundem populum sanctificari in diem tertium, in quo auditis to- D nitruis sonituque fulgurum & buccinarum, tradit Deus Moysi decalogi legem, aliaque præcepta quædam iudicialia & ceremonialia. Item de altari construendo & de tabernaculo ligneo vice templi construendo, de arca, de vasis, instrumentis, cultu & ornatu arcæ & tabernaculi, de vestibus Aaron & filiorum eius, & de erectione tabernaculi cum omnibus ad se pertinentibus, & de vnctione tabernaculi, vasorum ac ministrorum eius. Liber autem Leuiticus ab illa erectione tabernaculi, vsque in diem quo præcepit Deus Moysi, vt filios Israel à vigesimo anno & supra, ad bellum aptos, numeraret, cõtinet tempus vnius mensis. Nam in primo die primi mensis anni secundi egressionis de Ægypto tabernaculum est erectum. & tum (quemadmodum tradit initium libri Leuitici) Dominus Deus de tabernaculo testimonij vocauit Moysen, tradens illi holocaustorum ritum. alia quoq; quæ spectant ad ministros tabernaculi, vsque ad primum diem mensis secundi patent. Nam primo mensis secundi, anno altero egressionis de Ægypto, iussit Dominus Moysi, vt numeraret summam vniuersæ cõgregationis à vigesimo anno & supra, vt patet Numeri 1. Congruo igitur ordine post erectionem tabernaculi, tra-

Quinta ætas 596.

Sextæ ætatis annorum numerus nobis occultus.

Tempus Genesis & Exodi annorum 2308.

Tempus Leuitici.

ctat Leuiticus de ritu holocaustorum, oblationum, festorum, coniugiorum, puerperarum, summi sacerdotis, & vestimentorum eius, tradens scilicet præcepta, cæremonias atque iudicia, quæ præcepit Dominus per Moysen referri ad populum. A

Tempus libri Numerorum. Liber autem Numerorum, à primo die secundi mēsis, anni secundi egressionis de Ægypto, protensus vsque ad mansionem in campestribus Moab super Iordanem vbi & mortuus est Moyses, continet annos ferme trigintanouem. Quod hinc patet. Nam quemadmodum est ex scripturis manifestum, Moyses eductum ex Ægypto populum in deserto regit annis quadraginta, ex quibus Exodus & Leuiticus continent primi anni acta, sicuti iam patuit. Et quia liber Numerorum continet ea, quæ sub Moyse sunt acta, vsque ad vndecimum mensem quadragesimi anni, consequens est eundem librum numerorum complecti seriem temporum 39. annorum, incompletis tamē mensibus duobus, quorum duorum mensium acta, hoc est, vndecimi & duodecimi mensis eiusdem vltimi anni, qui est quadragesimus ab egressu filiorum Israel de Ægypto, continet liber Deuteronomij, vt patet Deut. 1. B
Designat autem liber iste filiorum Israel numeros, aliaque multa in deserto Sinai acta, de ritibus & officijs Leuitarum, & de leprosis eijciendis extra castra, de lege zelotipiæ, tabernaculi erectione, de ordine mouendi castra, & alijs quibusdam in Exodo descriptis. Vnde inter omnes mansiones, ea quæ est duodecima fuit maxima, ibi loquitur Deus cum Moyse facie ad faciem, sicut homo solet loqui ad amicum suum, ibi quinquagesimo die ab egressu de Ægypto lex est accepta, ibi tabernaculum erectum, ibi Exodus, Leuiticus, & Numerorum, vsq; in caput 10. descriptus. Nam vt scribitur Numeri 10. anno 2. mense 2. 20. die mensis eleuata est nubes de tabernaculo fœderis, profecti sunt filij Israel per turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharam. Et quia filij Israel primo die mensis tertij egressionis de Ægypto venerunt in hanc solitudinem Sinai, cōsequens est eos vndecim mensibus & 20. diebus commoratos esse in mansione ista, quæ & inter quadraginta duas mansiones descriptas, Numeri 33. duodecima computatur. Idem autem liber Numerorum à capite decimo vsque ad finem designans & mansiones reliquas triginta, & ea quę in illis sunt gesta, protensus vsq; ad primum diem mensis vndecimi anni quadragesimi egressionis de Ægypto, continet annos 38. menses 9. & dies 20. C

Tempus Deuteronomij. Liber, qui Deuteronomium, id est, secunda lex inscribitur, continet acta duorum mensium nouissimorum anni quadragesimi in campestribus Moab contra Iordanem, in quibus Moyses ea, quæ prius in diuersis mansionibus dicta sunt ac gesta explanat: quibus completis Moyses moritur. Vnde liber iste est recapitulatio seu explanatio breuis & lucida eorum, quę sparsim prius dicta & gesta sunt recollectio, quemadmodum in secundo capite eiusdē libri dicitur: Quadragesimo anno mense vndecimo, primo die mensis loquutus est Moyses ad filios Israel omnia, quæ præceperat illis Dominus, vt diceret eis postquam percussit Seon regem Amorreorū, qui habitauit in Esebon, & Og regem Basan, cœpitque Moyses explanare legem, & dicere, &c. D

Epilogus. A morte itaque Ioseph descripta in principio libri Exodi, vsque ad mortem Moysi, designata in fine Deuteron. sunt anni 185. Continent ergo quinque libri Moysi tempus annorum 2493. Quot autem annorum historias contineant reliqui scripturæ libri, vt Iosue, Iudicum, Regum, & Paralipo. potest facilè ex superioribus conclusionibus supputari. Hactenus ergo ex scripturis demonstratus est annorum numerus. à principio mundi vsq; ad desolationem Hierusalem, per Nabuchodonosor Babyloniorum regem.

Supputatio temporū à destructione Hierusalem vsque ad Cyrum. Octaua conclusio: Ab hac desolatione, seu subuersione templi & vrbis, & populi Hierusalem, vsque ad primum annum Cyri, sub quo soluta est Babyloniorum captiuitas, sunt anni 70. Huic conclusioni consentiunt Iulius, Africanus, Philo, & septuaginta seniores, Ab euersione Hierusalem vsque ad initium Cyri regis Persarum

CAP. V.

A rum, supputantes annos septuaginta. Dissentit quidem ab horum sententia Eusebius, & ipsius sequaces in temporum libro, triginta solùm annos supputantes à destructione Hierusalem vsque ad Cyri regis Persarum initium. Sed non est quòd rationabiliter nos in huius sententiam moueat. Nam & de suprà dicta conclusione videtur esse textus satis expressus secundi Paralipo. vltimo, & primi Esdrę primo. Hunc insuper numerum desolationis annorum expresserũt Hieremias & Daniel Prophetæ, Daniel quidē cap. 9. In anno (inquit) primo Darij, de semine Medorum, qui imperauit super regnum Chaldæorum, anno regni eius, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Hieremiam prophetam, vt complerētur septuaginta anni desolationis Hierusalem. Ad idem Hieremias capite 25. Adducam (inquit) Nabuchodonosor regem Babylonis, seruum meum, contra ciuitatem istam, & contra habitatores, qui in circuitu

Daniel 9.

B illius sunt, & interficiam eos, & ponam in solitudines sempiternas: & erit vniuersa terra eius in solitudinem & in stuporem, & seruient omnes gentes istæ regi Babylonis 70. annis. Cumque impleti fuerint septuaginta anni visitabo iniquitatem regis Chaldæorum. Ecce planè vides septuaginta annos finitos esse, dum regis Babylonis iniquitas vindicata est diuinitus: & hanc vindictam esse factam in Baltasare interfecto per mysterium Darij, manifestum est ex scriptura Danielis capite 5. Vnde Baltasar ipse irritam putans Dei pollicitationem, falsumq; promissum, versus in gaudium, fecit grande conuiuium, insultans quodāmodo spei Iudæorum, & prophanans sacra templi Dei vasa. Sed statim vltio secuta est. Deniq; & eandem sententiam, qua dicitur ab euersione templi facta, anno 19. regni Nabuchodonosor, vsque ad initium regni Darij & Cyri, interficientium Baltasarem in Babylone, fluxisse annos septuaginta, approbant & ethnicorum chronographiæ, vt mox

C patebit. Ex his manifestum est, annos septuaginta desolationis, de quibus loquuntur prophetę, supputandos esse non à spontanea transmigratione Ioachin, qui primo anno regni sui vltrò & se, & matrem suam, & seruos, & principes, & eunuchos & thesauros domus Domini, cæteraque omnia dedit in manus Nabuchodonosor in Babylonem transmigrans, vt dicitur 4. Regum 22. Sed à destructione templi & desolatione Hierusalem, facta sub Sedechia, vndecim annis post eiusdem Ioachin transmigrationem. Hactenus ergo habes annorum supputationem à diluuio vsq; ad Cyrum, ex sacris literis demonstratam. Sequitur pars huius capitis secunda de supputatione temporum ex monarchijs ethnicorũ conformiter ad sacras literas: reliquum est iam ostendere per ipsas monarchias, quonā pacto hanc annorũ supputationem, à diluuio in Cyrum, approbent & ethnici scriptores probatissimi, Berosus, & Manethon, & Metasthenes chronographi veteres, quorum memi-

Anni desolationis Hierusalem quō computentur.

Annorum supputatio à diluuio vsq; Cyrum ex ethnicorum chronicis.

D nerunt Iosephus, Eusebius, Hieronymus, cæterique patres. Verùm hic in primis sciendum, quòd is, quem appellat scriptura Noe, apud Berosum & alios ethnicos vocatur Ogyges & Ianus, quæ nomina eiusdē esse personæ ipse Berosus etiam exprimit, appellans ipsum Noam. Qui autem in scripturis sacris vocatur Nymbroch, robustus venator coram Deo, apud ethnicos dicitur Saturnus, qui fuit pater Beli, seu Iouis, & auus Nini. Hic sanè Ninus ambitione dominandi, cupiditateq; monarchiæ, vitiare cœpit aureum seculum. A diluuio ipsius Noe vocati, seu (vt inquiunt) Ogygijs, vsq; ad regnum præfati Nini regis Assyriorum, supputant præfati Berosus & Metasthenes annos ducentos, 49. A Nino vsque ad finem regni Sardanapali, Metasthe. supputauit annos mille ducentos, trigintaquinq;, numerās annos in singulis regibus Assyriorum, à Nino vsque ad Sardanapalum, in quo sanè Sardanapalo extincta fuit Assyriorum monarchia. Prosecutus est Berosus tempora decem & octo regum Assyriorum, deinde Manethon, vbi Berosus reliquit, prosecutus est cæteros Assyriorum reges. Post Sardanapalum, vt tradit Metasthe.

Noe ab ethnicis vocatus est Ogyges, Ianus, & Noam.

monarchia

TRAC. III.

monarchia fuit bipartita in duo regna, vnum Medorum ac Persarum, alterum Ba- A
byloniorum, vtroque regno trecentis & quatuor annis suos proprios reges tenen-
tes, donec præfatus Cyrus Medorum & Persarum rex, Balthazarem regem Baby-
loniorum interficeret, factusque Babyloniorum rex transferret monarchiam il-
lam, sic bipartitam rursus vnitam in Persas & Medos. Sciendum est enim, quòd à
Nino vsq; ad Sardanapalum, rex Assyriorum vnus erat monarcha, & Medorum
& Persarum, & Babyloniorum. Post Sardanapalū ergo monarchia sic in duo re-
gna mansit diuisa annis trecentis & quatuor vsq; ad Cyrum. Collige omnes an-
nos simul per Berosum & Metasthenem designatos à diluuio vsque ad Cyrum, &
habes octoginta septem annos supra mille & septingentos, quæ summa prorsus est
eadem cum summa annorū ex sacris libris collecta. Collegit autem Metasthenes
numerum istum annorum per numeros annorū, quibus reges primùm apud Assy- B
rios in monarchia vnita, deinde apud Babylonios in monarchia bipartita regna-
uerunt, De numero annorum, quibus regnatum est à diluuio vsq; ad Ninum, & à
Nino in monarchia apud Assyrios vsq; ad Sardanapalū, Metasthenes in sua Chro
nographia sic loquitur: Berosus, apud quem (inquit) fuit apud Assyrios publica
& probata fides, omne tempus Assyriorū digessit ex antiquorum annalibus, quem
solum vel maximè vnum Persæ nunc sequimur: is tradit ante Ninum ducentis
& quadragintanouem annis regnatum fuisse sub tribus dijs regibus, quorum qui
primus, vniuerso imperauit orbi, fuit Ogyges, qui præfuit inundationi terrarum.
Deinde Saturnus, fundata Babylonia, regnauit annis sex & quinquaginta. Belus,
Iupiter eius filius, duobus & sexaginta. Ninus eius filius, qui primus Monarchiam
cœpit, annis quinquagintaduob⁹. Semiramis quadragintaduobus &c. Et cæteros
sic consequenter secundùm successionis seriem supputat Metasthe. partim ex Be- C
roso, partim ex Manethone, recensens singulorum regum & nomina & annos, qui-
bus regnauerunt vsque ad Sardanapalum, colligens à Nino vsque in finem impe-
rij Sardanapali, annos mille ducentos triginta quinq;. Et quia Eusebius noster eos-
dem reges, eorumque tempora ad Longum à Nino vsque ad Sardanapalum sup-
putat, colligens à Nino vsq; in finem imperij Sardanapali, mille ducentos & qua-
draginta annos, non est opus hic prolixius immorari, præsertim quum Eusebius
non deficiat in numero isto annorum à Nino vsq; in ipsum Sardanapalum. In nu-
mero autem annorum regni ipsius Sardanapali deuiat a Beroso & Metasthene in
annis quinque, describens Sardanapalum regnasse annis viginti, quem Metasthe-
nes scribit regnasse solùm annos 15. Secundùm Berosum ergo & Metasthenem &
Manethonem supputando annorum numeros, omne tempus à Nino vsque ad
finem Sardanapali, est mille ducentorum trigintaquinque annorum. De numero
annorum à fine regni Sardanapali vsque ad Cyrum, sic loquitur Metasthe. Inter- D
fecto (inquit) Sardanapalo, & ipso flammis iniecto, monarchia bipartita fuit inter
Phul Belochum, & Arbacem, ea lege vt Arbaces Mediam & Persas regeret, Phul
Belochus Babyloniam. Apud Medos hi regnauerunt annis 4. & trecentis, Arba-
ces vigintiocto, Mandanes quinquaginta, & sic consequenter recitat singulorum
regum nomina & annos vsq; ad Cyrum. Et quia scriptura sacra meminit eorum
regum, qui in monarchia bipartita apud Babylonios regnauerunt, idcirco scire
nomina & numerum annorum, quibus regnauerunt, plurimum per omnem mo-
dum confert ad intellectum scripturarum. Et ideo hic textum ex Chronographia
Metasthe. inserimus. Apud Babylonios (inquit) annis quatuor & trecentis hi re-
gnauerunt, primus Phul Belochus annos quadragintaocto, Phul Assur 25. Salma-
nasser decem & septem, Sennacherib septem, Assar Adon decem, Merodach du-
os & quinquaginta, Benmerodach vnum & viginti, Nabuchodonosor primus 35.
Nabuchodonosor magnus quinque & quadraginta, Amilinus Euilmerodach
triginta,

Reges Babyloniorū à Sardanapalo vsque ad Cyrum.

A triginta, filius huius primus Regaffar tribus, fecundus Lab Afferdach fex, tertius Balthafar quinque, quem interiecit Cyrus Medus. Poft Sardanapalum ergo apud Babylonios priuius regnauit Phul Belocus annis quadragintaocto. Ifte Phul fic à Metafthene defignatus eft, cum quo componere debuit rex Ifrael argento dato, quarti Regum decimoquinto. Poft hunc regnauit Phul Affur vigintiquinque annis. Ifte eft, qui tranftulit partem decem tribuum, videlicet, Galilæá & vniuerfum populum Nephtalim in Affyrios, tunc regnante Phacee, filio Romiliæ, fuper decé tribus in Samaria, in diebus Acham regis Iuda, vt dicitur quarti regum decimoquinto & decimofexto. Poft iftum Phul regnauit Salmanaffer decé & feptem annis. Huius quoq; meminit fcriptura. Nam ifte eft, qui Ofeæ regem Ifrael, decemque tribus Samariæ tranftulit captiuas in ciuitates Medorum in diebus Achā regis Iuda. In diebus huius Salmanaffar captus eft Tobias, de tribu & ciuitate Ne- 4.Reg.17.8
B phtalim, qui in captiuitate pofitus viam veritatis non deferuit, omnia quæ habere poterat quotidie fratribus cócaptiuis impartiens, Tob. 1. Poft hunc Salmanaffar regnauit Sennacherib annis decem & octo. Ifte Sennacherib anno 14. regis Ezechiæ afcendit contra Iudam & Hierufalem, & cœpit ciuitates vniuerfas præter Hierufalem, deditque ei Ezechias rex Iuda centum talenta argenti, & triginta talenta auri, omneque argentum, quod poterat inuenire in domo Domini. Sennacherib autem nihilominus contra Hierufalem infaniens noluit pacem dare, blafphemás Deum Ifrael: quamobrem & percuffit Deus exercitum eius, centum & octoginta quinque milia hominum nocte vna, Ipfo rege Sennacherib in templo Dei fui tandem iugulato à proprio filio fuo, vt habet fcriptura. Ifte eft, qui propter plagam à Deo factam in exercitum eius, ob blafphemiam à Iudæa fugiens, multos filiorum Ifaie 37.
C Ifrael occidebat, quorum corpora Tobias dum fepeliret, iuffus occidi, cum vxore fua & filio fugit. Rege autem poft quadragintaquinque dies occifo à proprijs filijs Tobias reuerfus eft in domum fuam, Tobiæ 1. Poft hunc regnauit Affaradon annis decem, qui interfecto Sennacherib patre, fucceffit ei in regnum, 4. Regum 19. Huius meminit Efdras capite 4. De hoc & de patre illius interfecto fic habet hiftoria 4. Regum 19. Sennacherib cùm adoraret in templo Deum fuum, Adramelech & Sarafar filij eius percufferunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, & regnauit Affaradon filius eius pro eo. Poft hûc regnauit Merodach annis quinquagintaduobus. Huius meminit fcriptura quarti Regum vigefimo. Ipfe eft, qui mifit literas & munera regi Ezechiæ, vt habetur Ifaiæ 39. Poft hunc regnauit Benmerodach annis viginti & vno. Iftius non meminit fcriptura fub nomine proprio. Ipfe tamen eft, qui principes fuos mifit cōtra Iudæos, & qui Manaffem regem vinctum catenis duxerunt in Babylonem, vbi Manaffes coanguftatus vinculis & car-
D ceribus humiliauit femetipfum, orans Dominum, qui & liberauit ipfum é Babylone, fecundi Paralip. trigefimotertio, Poft Benmerodach regnauit Nabuchodonofor primus trigintaquinque annis. Huius nō meminit fcriptura: regnauit enim diebus Iofiæ regis Iuda, fub quo regnum Iuda nihil paffum legitur à Babylonijs. Poft hunc Nabuchodonoforem regnauit Nabuchodonofor magnus quadraginta annis. Ifte eft, qui regem Ioakim regem Iuda, Danielem, Ananiam, Afariam, & Mifaelem, vna cùm vafis templi vinctum duxit in Babylonem. Rurfus ifte Nabuchodonofor eft, qui eodem anno Ioachin filium fupradicti Ioakim fponte exeuntem de Hierufalem, fufcepit illum, vnà cum matre, feruis, eunuchis, principibus, & thefaurum templi conferens in Babylonem, 4. Regum 24. Ifte Nabuchodonofor eft, qui in Babylonem duxit Ioachin, Ezechielem, & Mardochæū. Ifte eft Nabuchodonofor, qui anno decimonono regni fui deftruens templū & vrbem Hierufalem, pofuit Iudæam in defolationem, ducens Sedechiam captiuum. Ifte eft Nabuchodonofor, qui Danielem fomnij fui interpretem exaltauit in principem fu- Facinora Nabuchodonofor magni. Hieremiæ 52.

per

Danielis 3 & per omnes prouincias Babylonis. Iste est Nabuchodonosor, qui Danielem nolentem adorare statuam aureã, vnà cùm pueris tribus iussit mitti in fornacem ignis. A Iste est Nabuchodonosor, qui septem annis versus in amētiam, inter bruta animalia vixit, & radicibus herbarum alitus est, qui & postea per misericordiam Dei restitutus in regnum, laudauit & glorificauit regem cœli Danielis 4. Sunt qui huius scripturæ historiam, de transformatione videlicet eiusdem Nabuchodonosor in bestiam, ad sensum mysticum referunt, asserentes nequaquam potuisse fieri, vt fœno per septem annos vesceretur homo, qui nutritus fuerit in delicijs, & septem annis absque vlla laceratione corporis vixerit inter bestias, & quòd per septem annos imperium sit illi reseruatum, præsertim cùm historiæ Chaldæorum nihil tale contineant. Sed his sufficiat responsio, homines amentes æstimare se ista facere, & hæc etiam suo modo facere. Iste igitur est Nabuchodonosor, cuius passim meminit scriptura multis in locis, vt in libro Danielis, in Hieremia, in 4. lib. B Regum, & in 2. Paralip. Annus quartus regni Ioakim, fuit primus annus regni Nabuchodonosor, vt dicitur Hieremiæ 25. Annus decimus Sedechiæ, fuit annus decimusoctauus Nabuchodonosor, vt dicitur Hieremiæ trigesimosecũdo. Annus vndecimus regni Sedechiæ, fuit annus 19. Nabuchodonosor regis, & tum facta est desolatio templi & ciuitatis Hierusalem: & ideo ab hoc decimonono anno regis huius, qui fuit vndecim⁹ Sedechiæ, incipiunt septuaginta anni desolationis. Post hũc regnauit Euilmerodach annis triginta, de quo Hieremiæ vltimo, & 4. Regum vltimo sic dicitur: Factum est in anno trigesimoseptimo transmigrationis Ioachin mense duodecimo vigesimaquinta mensis, eleuauit Euilmerodach rex Babylonis anno quo regnare cœperat, caput Ioachin regis Iudæ de carcere, & locutus est ei benignè. Ex hac scriptura consequitur, primũm annum regni Euilmerodach fuisse trigesimumseptimum à transmigratione Ioachin, & vigesimumsextum à desolatione Hierusalem. Et ita ex scripturis consequens est, à principio regni Nabuchodonosor vsque in primum annum regni Euilmerodach, esse tempus quadragintaquinque annorum, quibus regnauit Nabuchodonosor, qui numerus est & ab ipso Metasthene designatus. Post illum regnauit Regassar, primus filius Euilmerodach, annis tribus. Post illum Labassardach, secundus Euilmerodach filius, quàmuis horum duorum regum sacra scriptura expresse non meminerit, nequaquam tamen possunt iusta ratione prætermitti, præsertim quia Metasthene scriba, authoritate publica scribens tempora, ipsos simul & numerum annorum, quibus regnauerunt designauit, cuius Metasthenis sententiam magister quoque historiarũ scholasticarum repetit, quam & Philo in sua temporum descriptione secutus est. Postremũm chronographia sic designata, magis videtur esse conformis scripturæ sacræ, quæ distinguēs transmigrationē ipsius Ioachin, à desolatione Hierusalem supputat 70. annos, non à trāsmigratione ipsius Ioachin, sed à desolatione Hierusalem, qua vniuersa Iudæorum terra facta est in solitudinem & stuporem, vt patet Hieremiæ 29. & 2. Paralipo. vltimo. De qua & Hieremiæ in lamentationibus: Quomodo sedet sola ciuitas plena olim populo. Supputandi sunt ergo anni illorum regum duorum fratrum, secundùm successionem regnantium. Post illos regnauit Balthasar tertius, præfati Euilmerodach filius, annis quinque, quem interfecit Cyrus rex Persarum, simul factus Babyloniorum rex, de quo Danielis quinto. In hoc itaque Cyro, iuxta Danielis testimonium, reunita sunt Persarum & Babyloniorum regna in vnam monarchiam, quemadmodum & ipse Metasthenes tradidit. Ex hac ergo Berosi & Metasthenis chronographia iuuatur sacræ theologiæ studiosus, ad intelligendas scripturas prophetarum, easdemque illo vel illo tempore impletas esse: ex hac luce clara videns, à decimonono anno Magni Nabuchodonosor, vsque in vltimum annum regni Balthasaris, esse tempus annorum

C

D

Cyrus fit monarcha Persarum & Babyloniorum.

A rum ſeptuaginta præciſè, quos & ſcripturæ prophetarum paſſim commemorantes, vocant annos deſolationis. Vnde & ex ſcripturis ſacris ipſa chronographia Metaſthenis demonſtratur eſſe veriſſima, dum in illa à vigeſimonono anno Nabuchodonoſor, vſque in primum annum Cyri intimantur eſſe ſeptuaginta anni, quemadmodum & eædem ſcripturæ ſacræ docent. Secundò ex Chronographia hac planè videmus in primo anno imperij Cyri (qui interficiens Balthaſarem, ſoluit captiuitatem Iudæorum, vt patet primi Eſdræ primo) impletum eſſe vaticinium Hieremiæ, qui prædixerat: *Seruient omnes gentes iſtæ Iudæorum Regi Babylonis ſeptuaginta annis.* Tertiò ex hac videmus in nece Balthaſaris Babylonij impletam eſſe prophetiam, qua dicitur: *Cùm impleti fuerint ſeptuaginta anni, viſitabo ſuper regem Babylonis, & ſuper gẽtem illam iniquitatem eorum, & ponam terram Chaldæorum in ſolitudines ſempi-*
B *ternas*, Hieremiæ vigeſimoquinto.c. Quartò ex hac Chronographia videmus veram fuiſſe prophetiam Hieremiæ vigeſimo ſeptimo, in qua dicitur: *Seruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius*, id eſt, donec veniat tempus vltionis etiam ſuper terram ipſius Babylonis. Seruierunt Iudæi captiui primùm regi Nabuchodonoſor, deinde & ipſi Euilmerodach, ſeruierunt & tertiò filijs ipſius Euilmerodach, donec venitet vltio ſuper ipſos. Vnde & tres filij ipſius Euilmerodach, ſecundùm ſucceſſionis ſeriem regnauerunt, quorum tertius Balthaſar (vt inquit ſcriptura, & iam ſæpe diximus) eſt interfectus. Et quia ſunt, qui inter nabuchodonoſor & Balthaſarem non ponunt reges vllos intermedios, propterea quòd in quinto capite Danielis Balthaſar dicitur eſſe filius ipſius Nabuchodonoſor, & ipſe Nabuchodonoſor pater ipſius: ſciendum eſt (inquit Hieronymus) hunc

Quòd Balthaſar non fuit filius Nabuchodonoſor.

C Balthaſarem non eſſe filium Nabuchodonoſor, vt vulgò legentes arbitrantur. Sed iuxta Beroſum, qui Chaldæam ſcripſit hiſtoriam, & Ioſephum, qui Beroſum ſequitur. poſt Nabuchodonoſor, qui regnauit quadragintaquinque annis, ſucceſsit in regnum filius eius, qui vocatur Euilmerodach, vt patet Hieremiæ vltimo. Poſt Euilmerodach ſucceſſit in regnum Regaſſar, poſt quem Labaſſardach, poſt huius mortem filius eius Balthaſar regnum tenuit, qui interfectus eſt à Dario rege Medorum, qui fuit Cyri regis Perſarum auunculus. Hunc Darium in Græcis voluminibus quidam Aſtyagem, alij Aſtyagis filium putant. Hæc Hieronymus in commentarijs Danielis quinto. Quod ergo in Daniele Balthaſar filius Nabuchodonoſor dicitur, hoc non, vt vulgus, propriè filium accipit, dici intelligitur: ſed nomine filij in ſcripturis ſignificantur nepotes & pronepotes. Deinde & filij in ſcripturis non naſcendo ſolùm, ſed &
D imitando vocantur: quemadmodum & gignere, ſeu generare non ſolùm accipitur ſecundùm carnem & ſanguinem, ſed & ſecundùm morum inſtructionem aut imitationem: quod ad longum declarat Hieronymus in quæſtionibus ſecundi Paralipo. Sic ergo apud Danielem Nabuchodonoſor, pater ipſius Balthaſar appellatur, qui non vulgari modo pater, ſed auus fuit ipſius. Sub primo anno huius Balthaſaris, oſtenſa eſt Danieli viſio de quatuor ventis cœli, pugnantibus in mari magno, & de quatuor beſtijs magnis inter ſe diuerſis, de mari aſcendentibus, Danielis ſeptimo .a. In anno tertio eiuſdem regis, oſtenſa eſt Danieli viſio de ariete & hirco, Danielis octauo.a. In quinto & vltimo anno regni ſui, ipſe Balthaſar grande conuiuium faciens & bibens vnà cum ſuis concubinis ex vaſis ſacris, vidit manum ſcribentis in pariete, & interfectus eſt nocte illa, Danielis quinto .a. Quintò ex ſuperioribus manifeſtum eſt, ſacræ theologiæ ſtudioſum non oportere conturbari ex varijs aliorum chronographijs, varijſque magiſtrorum expoſitionibus, variè ſentientium de fine aut principio

istorum annorum septuaginta. Sunt qui annos septuaginta istos incipiunt ab anno u. regis Ioachin, in Babylonem transmigrantis. Sunt qui incipiunt eos post Ioachin transmigrationem, vndecim annis completis, videlicet in vndecimo anno regni Sedechiæ, in quo destructa sunt templum & oppidum ipsum Hierusalem, in desolationem & solitudinem redactū. Sunt qui finiunt annos istos septuaginta in Cyro. Sunt rursus qui finiunt multis annis post Cyrum elapsis. Prouenit autem hinc error & diuersitas inter ipsos, quia falsis & diuersis innitūtur chronographijs. Si verò innitantur chronographijs eorum, qui publica & probata fide annales regum ethnicorum conscripserunt, quales sunt Berosus, Metasthenes, Philo Hebræus, planè videbimus scripturam sacram huiuscemodi ethnicos reges commemorantem, esse lucidiorem, atque verificatam esse sub tali & tali anno, vnius aut alterius regis: Si autem innitamur chronographijs aliorum, qui non publica fide, sed per opinionem scripserunt, ingentes nascentur difficultates, super numeris annorum designatorum in sacris literis. Et idcirco in enumeratione istorum annorum septuaginta, & septuaginta hebdomadarum Danielis, non est standum authoritati, neque Iosephi, neque Talmudistarū, neque aliorum, qui sumpserunt tempora annorum regum Babyloniorum ex horū scripturis. Sed de his in sequentibus, cùm tractabitur de septuaginta hebdomadibus, dicetur. Ex hac ergo Metasthenis Chronographia collige omnes annos simul in bipartita monarchia, & habebis à principio Phul Beloci, vsque ad Darium & Cyrum, annos quatuor & trecentos. Quemadmodum ergo supputantes annos simul omnes à diluuio vsque ad imperium Cyri & Darij, colligimus mille & septingentos & octogintaseptem annos, per nomina regum & per numerum annorum, quibus regnauerunt, descriptos per ethnicos scriptores, Berosum & Metasthenem. Sic & hunc eundem numerum collegimus ex sacris literis, quemadmodum in superioribus est demonstratum. Patet: Nam à diluuio vsque ad ortum Abrahæ, sunt anni ducenti nonaginta duo, per conclusionem secundam. Ab ortu Abrahæ vsque ad mortem Ioseph in Ægypto, sunt anni trecenti sexaginta, per conclusionem tertiam. A morte Ioseph vsque ad legem datam in deserto, seu ad egressum filiorum Israel ex Ægypto, sunt anni centum quadragintaquinque, per conclusionem quartam. A lege data vsque ad inchoatum templum, anno quarto regni Salomonis, sunt quadringenti octoginta, per quintam conclusionem. A quarto anno regni Salomonis vsque ad desolationem & destructionem templi, sunt anni quadringenti & quadraginta, per conclusionem sextam & septimam. A desolatione vsque ad Cyrum & Darium, qui captiuitatem relaxauerunt, sunt anni septuaginta. Iunge simul annos omnes, & habebis mille septingentos octoginta & septem annos à diluuio vsq; ad imperium Cyri & Darij. Huic annorum numero si adiunxeris mille sexcentos quinquagintasex annos à principio mundi vsque diluuium, habes à principio mundi vsque ad Cyrum, ter mille quadringentos & quadragintatres annos. Neque turbari oportet in eo, quòd Beda & cæteri, à diluuio vsque ad Cyrum habeant breuiorem temporis seriem. Nam & ratio huius differētię est ex superioribus manifesta. Ex his ergo cùm pateat, chronographiam Berosi & Metasthenis hac in parte esse veram, & conformem annorum numeris descriptis in scriptura sacra, consequens est reijciendos esse omnes Chronographos ab istis ita discrepantes, vt tēporibus in scriptura sacra designatis nequeant coartari. Nam in scripturis sacris intelligēdis, etiam ab ethnicis est accipiendum, præsertim in historijs & temporum supputationibus, quicquid scripturæ sacræ consonum est & conforme: quicquid autem ab hac dissentit, est reijciendum. Insuper & ex his manifestum est, quòd ea quæ docet sacra historia in libro Genesis de vniuersali diluuio sub Noe, aliaque multa illic recitata, etiam fuerint vtcunq; ethnicis

Chronica ethnicorum cum sacra scriptura conueniunt in annis à diluuio vsque imperium Cyri.

Epilogus annorum à diluuio vsque ad Cyrum.

A diluuio vsque ad Cyrū & Dariū sunt anni 1787.

Ab Adā vsque ad Cyrū sunt anni 3443.

A B C D

A ethnicis cognita. Neque Deus absque suiipsius cognitione prorsus reliquit gentes. Vnde & præter naturæ talenta ipsi naturæ insita, velut semina quædam, quæ auditu & voluntate exculta fructificant, testimonium creatoris etiam multa gesta & miracula in sacris literis designata, quæ sola fide ex auditu cognoscũtur, nõ fuerunt illis prorsus abscondita. Sed de his in alijs. Hactenus ergo tam ex scripturis sacris, quàm ex probatissimorum ethnicorum chronographis habes certum annorum numerum, conformiter traditum à diluuio vsq; in primum annum imperij Cyri, qui interfecto Balthasare regnare cœpit super Babylonios. A Cyro autem vsque ad Alexandrum Magnũ, & ab Alexandro consequenter vsq; ad Christum non habemus scripturas sacras, ex quibus colligamus certum numerum annorum: sed oportet huius temporis annos mutuare ab alijs scriptoribus, & eis quidẽ probatioribus. Vnde præfatus Metasthenes in supputatione temporum probatus, B vsque ad sua tempora, videlicet vsque ad imperium Alexandri magni nobis tempora describit. Sit ergo hæc nona conclusio: A Dario & Cyro ad Alexandrum magnum, qui interficiens Darium vltimum Medorum, Persarum, ac Babyloniorum regem, transtulit imperium in Græcos, sunt anni centum nonagintaunus, quemadmodum supputat ipse Metasthenes, designans in singulis regibus & nomina & numeros annorum quibus regnauerũt. Et quia scire horum regum & nomina, & numeros annorum quibus regnauerunt, plurimùm per omnem modum confert ad intelligendum scripturas, & ad supputandum Danielis Hebdomadas, aliasque prophetias & historias in Daniele, in Esdra, in Aggæo, & Zacharia, commemorantes hoc, vel illo anno, aut Darij, aut Artaxerxis, aut Nabuchodonosor accidisse. Idcirco probatam chronographiam hic inseremus ipsius Metasthenis dicentis, quòd Balthasare interfecto regnauerunt simul Cyrus & Darius an- C nis duobus. Deinde Cyrus solus, duobus & viginti: Post quem Priscus Artaxerxes Assuerus, filius darij, annis viginti, vltione interea sumpta de factione Tamirica, quæ per dolum tradiderat patruum Tamiræ. Post Priscum illum Artaxerxem duo filij eius, Artabanes & Darius Longimanus septem mensibus pro imperio dimicauerunt, & septimo mense cessit victoria Dario Longimano, qui regnauit annis septem & triginta. Post quem filius eius Darius Nothus regnauit annis decem & nouem. Post illum Magnus Artaxerxes. Darius Mnemon regnauit annis quinquagintaquinque. post quem Artaxerxes Ochus sex & viginti. Nostra ætate Arses regnauit annis quatuor. Post quem Darius vltimus, sex. Post quem magnus Alexander, qui transtulit imperium in Græcos, regnauit annis duodecim. Seleucus Nicanor, qui nunc agit annum trigesimum, successit toti Asiæ & Syriæ. Hactenus Metasthenes. Ex his igitur manifestum est, quòd à D primo anno, quo Darius & Cyrus, interfecto Balthasare, simul regnauerunt vsque ad imperium Alexandri magni, sunt anni centum nonagintaunus. Sunt qui numerum annorum à Cyro vsque in Alexandrum, longè maiorem ponunt, & hi quidem inter se adhuc sunt varij atque diuersi. Verùm supradicta & regum & temporum ipsorum descriptio, videtur nobis probatior, & scripturis in libris Esdræ, in Daniele, in Hieremia conformior, præterquàm in ætatibus duorum hominum, Mardochæi videlicet, & Neemiæ, qui secundùm hanc chronographiam videntur vixisse longius, quàm ferre possit naturalis humanæ vitæ cursus. Sed hanc difficultatem soluere habent Eusebius, Beda, aliique veteres chronographi, ponentes historiam Hester contigisse sub Artaxerxe Mnemone. Vnde & secundùm Eusebij ac Bedæ chronographiam, à transmigratione Ioachin, cum quo Mardochæus dicitur esse in Babylonem translatus, vsque in duodecimum annum Darij Mnemonis, sub quo & ipsi constituunt historiam Hester & Mardochæi, defluxerunt anni sex & ducenti: quo fit, vt ætas Mardochæi magis obuiet

Demonis à Cyro vsque Christum agit.

illorum chronographiæ, quàm chronographiæ Philonis & Metasthenis. A

Anni ab Alexandro Magno vsque Christum.

Conclusio decima: Ab Alexandro, qui monarchiam persarum, Medorum, ac Babyloniorum transtulit in Græcos, vsq; in finem regni Pers. vltimi regis Macedonum, per Romanos superati, circiter primū annum ducatus Iudæ Machabæi, sunt anni 174. A fine autem regni Macedonū, seu à primo anno ducatus Iudæ Machabæi vsque ad Iulium Cæsarem, sunt anni 115. A primo autem anno Iulij Cæsaris vsq; in Christum sunt anni 46. Patet hæc conclusio ex chronographia Eusebij, per Olympiades supputando, demonstraturq; in parte sequenti latius.

Epilogū omnium prædictarū supputationū vice in capit. proximo.

Tertia pars huius capituli de regum ethnicorum, quos scriptura commemorat, temporibus collatis ad gesta in eisdem scripturis recitata.

PRO intellectu scripturarum, operæpretium est horum ethnicorum regum tempora conferre ad gesta in scripturis sacris recitata. Sciendum est ergo quòd in principio primi anni regni illius Darij, qui cum Cyro simul regnauit Daniel est honoratus, sed per satraparum inuidiam accusatus, in lacum tandem leonum missus. Insuper & in principio eiusdem anni ostensum est danieli tempus instare quo implerentur anni desolationis Hierusalem, in quo & eidem Danieli intimatus est numerus septuaginta hebdomadarum vsque ad Christum. Deinde & in eodem anno primo Darij, facta est Danieli visio de nouissimis temporibus, & de Antichristo. Danielis 11. Eiusdem Darij anno primo, Cyrus dedit Iudæis in Babylone captiuis facultatem redeundi in Hierusalem, soluens captiuitatem, & restituens vasa sacra. Secundo regni huius Darij & Cyri anno, Iesus filius Iosedech, & Zorobabel iecerunt templi fundamenta, prophetantibus Aggæo & Zacharia prophetis, primi Esdræ 2. Deinde mox ipsis per hostes vicinos impeditis, cessatum est ab ædificando vsque in secundum annum Darij Longimani. Cæterùm vt magis elucidentur scripturæ ex supradictorum regum ethnicorum temporibus, & annorum numeris habita consideratione & collatione ad nomina & ad tempora regum in sacris literis designata, operæpretium est de his hic inserere septuaginta seniorum sententiam, iuxta disertissimi Philonis sententiam. Populo, inquit, Iudæorum præfuerunt duces ex domo Dauid, & sacerdotes ex Leui seorsum, vsque ad tempora Machabæorum, & de his septuaginta seniores in scriptis sic reliquerunt: Iesus filius Iosedech magnus pontifex cum Barachia, Zorobabele, filio Mezebelis anno primo Cyri venit Hierosolymam, & dum hi secundo anno iacerent fundamenta templi, prophetantibus Aggæo & Zacharia ptophetis ob mortem Darij Hystaspis, impeditum est opus, nec adiri potuit Cyrus, qui bello Tamirico erat impeditus. Successit interfecto Cyro, Priscus Assuerus Artaxerxes, qui bellum parabat contra Artaxat, factionis Tamiricæ fautorem. Ad Assuerum qui intra Babyloniam sese continebat Iesus pontifex, quia duces Syriæ contra Hebræos scripserant, se contulit, relicto in pontificatu, anno duodecimo Assueri, filio suo Ioakin, qui & elih, Ergo quia eo anno erat Assuerus occupatus bello, non est auditus Iesus. Assuerus victor cùm sequenti anno missum à se Holofernem à Iudæis truncatum audisset, edicto publico vetuit templum erigi. Successerunt duo filij eius de imperio contendentes. sed Dario Longimano, qui votum relaxandi edictum patris emiserat septimo mense, victoria cessit. Anno huius Darij primo reuersus Iesus, hortantibus eisdem prophetis, ædificare templum annixus est. Gessit ergo Iesus Pontificatum primum, vsque ad duodecimum annum Assueri Prisci, annis sex & triginta. Ioakin filius eius in absentia annis octo, is & gesta Iudith conscripsit, & anniuersariam liberationis memoriam quotannis agendam instituit.

Danielis 6.a. Daniel 9.e

Pontifices dea principate Iudaica per Cyrum soluta.

Idem Iesus

A Idem Iesus reuersus, prosequutus est pontificatum annis viginti, vsque ad vigesimum annum Longimani, natus annos triginta & centum, cui successit Ioakin, secundo item pontifex annis quadraginta octo, vsque ad duodecimum annum Magni Artaxerxis Assueri. Hic item Ioakin gesta Hester conscripsit, & memoriam Phurim, id est sortium, instituit, hortante illum per literas Mardochæo, qui decem & octo annos ætate Isaac superauit. Tertius pontifex successit Eliasib annis vno & viginti, vsque ad trigesimumtertium annum Magni Artaxerxis supradicti. Hic Eliasib primus posuit Hierosolymis portam gregis. Quartus pontifex Ioiada gessit pontificatum annis viginti quatuor, & totidem Ioathan vsq; in finem Ochi Artaxerxis. Vltimus sub Persis fuit sextus pontifex Iaddua annis decem, vsque in Alexandri imperium. Hactenus septuaginta seniorum sententiæ. Ex quibus consideratis mirum in modum illustrantur multa scripturæ sacræ loca obscura in libris Esdræ, Danielis, Aggæi, & Zachariæ. Primum ex illis patet, quòd

B duo fuerunt Darii, vnus Medus, videlicet Cyri patruus, appellatus Darius Hystaspes. Alter Darius Longimanus, & quòd sub vtriusque Darij anno regni secundo ijdem fuerunt prophetæ vaticinantes: Aggæus scilicet & Zacharias, eædem personæ ædificantes templum, Iesus videlicet & Zorobabel. Hæc omnia patent primi Esdræ secundo, tertio, quarto, & quinto capitulis. Et hinc iam Aggæi primo, Zachariæ primo, & sequentibus capitulis, dum dicitur, Verbum Domini factum esse ad prophetas illos anno secundo Darij, emergit obscuritas & difficultas inter expositores, quibusdam dicentibus Darium Medum, qui cum Cyro regnauerat illic significari, propterea quòd Zachariæ primo dicitur: Iam septuagesimus annus est, qui sub dario medo completus fuit. Alijs verò contradicentibus, illic Darium Longimanum significatum esse, propterea quòd Za-

C chariæ septimo dicitur: Anno quarto Darij regis. vbi oportet intelligere alium Darium, quàm Darium Medum. Hic enim post solutã Iudæorum captiuitatem, solùm regnauit cum Cyro annis duobus, & mortuus est, vt patet ex supradictis. Sed de hac difficultate infrà latius. Secundò patet iacto templi fundamento secundo anno Darij Medi eodem anno morientis, impeditum esse opus templi omnibus diebus Cyri. Patet primi Esdræ quarto. Impeditum quidem opus, non per Cyri personam, qui bello Tamarico impeditus, adiri non potuit, sed per principes vicinos Iudææ hostes. Qui etiam post Cyrum in regno Assueri Artaxerxis scripserunt accusationem aduersus Iudæos ad eundem Artaxerxem, significantes ei, quòd si Hierusalem ciuitas rebellis reædificetur, Iudæi tributum & vectigal non dabunt. Quibus rescripsit ipse, vt prohiberent illis ne ædificarent: & tum intermissum est opus vsque ad annum secundum Darij Regis Per-

D sarum. Primi Esdræ quarto. Tertiò patet, quòd qui in libro Iudith appellatur Nabuchodonosor, is primi Esdræ quarto vocatur Assuerus atque Artaxerxes, ab ethnicis vocatus etiam Cambyses. Insuper patet Iesum summum sacerdotem, postea quàm sub Cyro venit in Hierusalem reuersum esse in Babylonem, vt illic apud regem sollicitaret pro amouendis impedimentis, quæ præstabant hostes Iudææ, impedientes ædificare templum, quod & ipse Assuerus in principio regni sui, suggerentibus aduersus Iudæos hostibus, ædificare prohibuerat, vt patet primi Esdræ quarto. Quòd autem Iesus ipse primùm sub Cyro, deinde sub Dario isto ex Babylone ascenderit in Hierusalem, patet tertij Esd. quinto. Quintò patet, quòd ex huius Assueri regis anno duodecimo vsque in vigesimum regni eiusdem annum, Ioakin filius Iosue pontificatum vice patris gessit, qui & historiam conscripsit Iudith viduæ commorantis in Bethulia ciuitate. quæ anno decimotertio regni eiusdem Assueri occidens Holofernem principem exercitus Nabuchodonosor, liberauit populum Israel, cuius liberationis anniuersarium

diem quotannis celebrandum instituit ipse Ioakin, qui & capite quarto libri Iudith Eliachim appellatur. Vnde ex libro Iudith patet quòd rex iste Assuerus devicto Artaxat eleuatus in superbiã, cogitauit suo imperio subiugare omnem terram, mittens Holifernem principem militiæ suæ. Assuerus autem audiens, vt inquiunt septuaginta seniores, tandem eundem Holifernem principem suum occisum esse à muliere Hebræa, edicto publico vetuit templum erigi. Sexto patet, quòd Assuero illo Artaxerxe mortuo, duo filij eius pro imperio dimicauerunt mensibus septem, & quòd victoria cessit Dario Longimano, qui votum Deo cœli fecerat relaxandi edictum patris, si victor euaderet: de quo voto habes in prædicta sententia septuaginta seniorum, & tertij Esdræ tertio & quarto capitulis. A

Vnde adolescens nomine Ioachin filius Sorobabelis coram rege isto, anno regni eius secundo, loquens sermones mirificos, demonstrauit veritatem super omnia vincere, qui & ideo vnus inter tres iuuenes inuentus est sapientior. Vnde & rex ait illi: Inuentus es sapientior. pete quod vis, & dabo tibi. Cui adolescens: Memor esto, inquit, voti tui quòd vouisti ædificare Hierusalem in die qua regnum accepisti, & remittere omnia vasa quæ ex Hierusalem sunt. Impleas o rex votum quod vouisti regi cœli ex ore tuo. Tum surgens rex Darius scripsit literas ad omnes dispensatores & præfectos, vt eum deducerent in Hierusalem. Et tum ascenderunt Iesus filius Iosedech, & Ioakin filius Sorobabelis. Patent hæc tertij Esdræ quarto & quinto capitulis. Hic sane tertius liber, hac in parte de voto Darij emisso, conformis est sententiæ septuaginta seniorum & Philonis, quàmuis sit apocryphus, & in multis deprauatus. veluti cùm in quarto capite dicitur: Tertius qui dixerat de mulieribus & veritate, hic est Sorobabel, cœpit loqui, & cæt. Hoc quod dicitur, Hic est Sorobabel, per sciolum quendam adiectum est: Nam sub secundo anno Darij huius, ipse Sorobabel non potuit esse adolescens. Deinde & in capite sequenti: Hic qui loquutus est mirifica coram Dario isto planè asseritur esse Ioachin Sorobabelis filius. Darius ergo Longimanus memor voti sui, Iudæis facultatem dedit ædificandi, scribens epistolas, quibus & relaxaretur patris edictum, & deduceretur Ioachin filius Sorobabelis, ac Iosue sacerdos magnus, filius Iosedech, ac omnes quotquot erant in Babylonia ex Iudæis, & traderentur ligna cedrina à Libano in Hierusalem ad opus ædificij, & remitterentur in hierusalem omnia vasa templi ex Hierusalem asportata, quæ separauerat Cyrus à prophano regis Babyloniorum templo, præceperatque mitti in Hierusalem. & vt dicitur tertij Esdræ 5. misit Darius rex vnà cum eis equites mille, qui deducerent eos in Hierusalem cum pace, cum musicis, & cum tympanis: quibus & in Hierusalem venientibus, Aggæo atque Zacharia prophetantibus anno secundo Darij, quemadmodum in libris ipsorum propheticis continetur, surrexerunt Sorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedech, & cœperunt ædificare templum Dei in Hierusalem, & cum eis prophetæ Dei adiuuantes. Ad eos autem iam ædificantes venerunt hostes duces trans flumen perturbantes & conantes impedire illos, & missis literis ad Darium, significauerunt ei quod cùm vellent prohibere ne ædificarent, Iudæos respondisse, Cyro imperante se hoc facere, & propterea iubeat quærere in domo thesaurorum, an Cyrus talem dederit facultatem. Darius autem acceptis literis, iussit inquiri in archiuis, seu bibliothecis, quænam olim fuisset super hoc voluntas Cyri, & inuentum est volumen vnum in quo scriptũ erat decretũ Cyri, vt domus Dei in Hierusalem ædificaretur, sumptusq; de domo regis darentur, & vasa tẽpli remitterentur. Quo decreto inuento, Darius iste anno secundo regni sui decreuit, vt domus Dei ædificetur, & de arca regis sumptus dentur, & vniuersa quæ ad hostias offerẽdas sunt necessaria ministrentur, vt offerant oblationes Deo cœli, orentque pro vita regis, & pro

pro vita filiorum eius. A me ergo (inquit Darius) positum est decretum hoc, vt
A omnis qui mutauerit hanc iussionẽ, tollatur lignum de domo ipsius, & figatur in
eo, domus autem eius publicetur. 1. Esdræ 6. Septimò patet à Cyro vsque ad imperium Alexandri eundem annorum numerum, quem suprà diximus esse olim ante mille quadringentos annos designatum in chronographia 70. seniorum, & Philonis per sex pontifices, quos Neemias cap. 12. enumerat. Iesus seu Iosue sacerdos genuit Ioakin, Ioakin genuit Heliasib, Heliasib genuit Ioada, Ioada genuit Ionathan, Ionatha genuit Ieddа. Horum pontificum annos quibus præfuerunt populo Israel supradicti seniores supputant hoc pacto. Quemadmodum in superioribus dictũ est Iosue, qui & Iesus, filius Iosedech soluta captiuitate, pontifex fuit 74. annis, à primo videlicet anno Darij & Cyri, vsq; in vigesimum annum Darij Artaxerxis Longimani, viuens annos centum & triginta. Post hunc Ioakin alio nomine vocatus Elich, extitit pontifex 48. annis. à vigesimo scilicet anno Darij Longimani vsque ad annum duodecimum Darij Mnemonis: qui Darius in libro Hester vndecimo capite vocatur maximus Artaxerxes, & Assuerus, qui & maritus Hester fuit, sub cuius anno regni duodecimo, missa est in vrnam sors, quę Hebraicè dicitur phur, coram Aman. quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici. Hester tertio. Insuper iste Ioakin est, ad quem, & ad vniuersum populum Iudæorum scripsit Mardochæus literas, vt decimum quartum & decimum quintum diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno solenni celebrarent honore: quia in ipsis diebus se vlti sunt de inimicis suis, dum Aman & filij eius molientes vniuersum genus Iudæorum extinguere, suspenduntur in patibulo, vt patet in libro Hester capite nono. Instituit itaque Ioakin pontifex summus diem Phurim quotannis solenniter celebrandum, hortante illum per literas

Anni pontificum à capt. ustate soluta per Cyrum vsque Alex. magnũ.

B

C Mardochæo. Post Ioachin extitit Eliasib pontifex annis vno & viginti vsq; ad vigesimum tertium annũ præfati Darij Mnemonis Magni Artaxerxis. Sub hoc pontifice vrbs Hierusalẽ muris & portis clauditur, secundi Esdræ tertio. Sub hoc pontifice fuit Neemias, qui anno vigesimo Artaxerxis venit in Hierusalem ad muros instaurandum, qui rursus & anno trigesimo secundo eiusdem Artaxerxis venit in fine dierum suorum ad regem ipsum, cupiens habere facultatem redeundi in Hierusalem, vt patet Neemiæ decimotertio. Et quia secundum superiores sententias à principio imperij Cyri, vsq; in trigesimum secundũm annum Artaxerxis Mnemonis, sunt anni centum & triginta duo, cõsequens est Neemiam istum vixisse circiter annos centum quadraginta: si tamen ipse est idem Neemias, qui primi Esdræ secundo recitatur, Primo anno Cyri reuersus esse in Babylonem cum Sorobabel & Iosue. Vnde & Africanus non multum ab hoc annorum numero discordat, ponens ab initio Cyri vsq; in vigesimum annum illius Artaxerxis, quo muri
D sunt constructi annos quindecim supra centum. Post Eleasib extitit Ioada in pontificatu annis quatuor & viginti vsq; ad annum secundum Artaxerxis Ochi. Hic Ioada iam habebat filios natu grandes, ex quibus poterat fieri gener ipsi Sanaballath, secundi Esdræ vltimo. Post Ioadam extitit Ioathan pontifex annis totidem, id est, quatuor & viginti vsque in finem regni Artaxerxis Ochi. Post Ioathan fuit Iaddus pontifex annis decem vsque ad Alexandrum magnum. Collige simul annos omnes, & habebis summam annorum centum nonaginta & vnius, quę summa resultat ex temporibus regum secundùm Metasthenem, supputatis à Cyro vsque in eundem Alexandrum. En vides summam annorum designatorum per 70. seniores, & per disertissimum Philonem à Cyro vsq; ad Alexandrum prorsus conuenire cum summa, quam in sua chronographia Metasthenes designauit. Octauò patet & eadem annorum summa, supputando tempora ducum, qui post solutionem captiuitatis præfuerunt populo Iudæorum vsq; in tempus eiusdem Alexandri.

Duces qui Iudæis præfuerunt à soluta captiuitate vsque Alexandrum magnũ.

TRAC. III. dri. Vnde Ioachin rex Iuda captiuus alio nomine (vt inquit Philo) vocatus Neri A
per Euilmerodach solutus & liberatus è carcere in Babylone genuit Salathiel, vocatum alio nomine Mesezebel. Salathiel genuit Sorobabel. Sorobabel autem alio
nomine appellatus Barachias primus dux in solutione captiuitatis præfuit annis
octo & quinquaginta, vsque ad decimumquartum annum Darij Longimani. Post
Sorobabelem filius eius vocatus Misciola, secundi Esdræ tertio, apud Lucam vocatus Resa, præfuit annis sex & sexaginta, vsque ad vigesimum sextum annum Darij Mnemonis. Hic anno 20. Artaxerxis ædificauit muros Hierusalē vnà cum Eliasib, alijsq; principibus, vt patet Neemiæ tertio. Post Resam Ioanna filius eius dux
præfuit annis tribus & quinquaginta, vsq; in annum vigesimum Artaxerxis Ochi.
Post Ioānan dux fuit Iudas primus cognomine Hircanus, qui dux præfuit annis 14.
vsque in annum primum regni monarchiæ Alexandri. Hactenus Iudæi Philonis B
Matth. 1. sententiæ, ex quibus & intellectus patet eius, quod apud Matthæum dicitur, Iosias
genuit Iechoniā & fratres eius in transmigratione Babylonis, & post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Iosias non fuit in transmigratione,
ideo neq; vllos genuit in trāsmigratione filios: sed tempore illo, quo iam instabat
transmigratio genuit filios, qui fuerunt in transmigratione, vtpote Ioacham, qui
translatus fuit in Ægyptum, Ioakim & Sedechiam, & Ioachin nepotem suum, qui
translati fuerunt in Babylonē. Ioachin Iosiæ ex filio nepos per Euilmerodach solutus carcere in Babylone genuit Salathiel. Sed hic ne in genealogia conturbetur
lector ex scripturis sacris, operæpretiū est sanè ac rectè intelligere generationem
Generationes Ioachin. Ioakim, primi Paral. tertio, vbi sic dicitur. De Ioakim natus est Iechonias & Sedechias. Filij Iechoniæ fuerunt, Asir, Salathiel, Mechiram, Pedaiah, Senneser, Iecemia & Saba & Madabia. De Pedaiah orti sunt Sorobabel & Semei. Sorobabel ge- C
Parali 3.b nuit Missollam & Ananiam. Filius autem Ananiæ Phalcias pater Hieseiæ, & reliqua. In hac generationis serie, Sorobabel videtur designari filius Pedaiah, & esse
genitus non de Salathiele, sed de Pedaiah fratre ipsius Salathielis: quod repugnare videtur genealogiæ à Matthæo & Luca descriptæ. Sed hic sciendum, quòd secundùm Hebræos, eiusdem personæ nomina fuerunt Aser, Salathiel, Mechiram,
Hieronymus. Pedaiah. Et hæc ne confingere videamur, audiamus de his sententiam Hieronymi, in quæstionibus 1. lib. Paralip. Filij Iechonię (inquit) Asser, Salathiel vnum nomen est, ipse est Pedaiah pater Zorobabel Senneser filius Iechoniæ, in Esdra Gesbaser nominatur, cui Cyrus annumerauit vasa domus Domini. Hæc ille. Proinde
quòd textus dicit de Pedaiah, orti sunt Sorobabel & Semei, perinde est acsi diceretur: de Salathiel orti sunt Sorobabel & Semei. Et hoc ita esse constat ex scripturis, quæ Sorobabelem planè appellant filium Salathielis, Aggęi 1. & 2. & secun- D
di Esdræ quinto, Matthæi primo, Lucæ 3. In eo ergo quod dicitur 1. Paralip. 3. Filij
Iechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, Melchiram, Pedaiah, Sennasar, Iecemia, Saba
& Nadabia, solùm designantur quinque filij, quorum primus fuit quatuor nominum appellatione vocatus, videlicet Asir, Salathiel, Melchiram, Pedaiah. Vnde
sensus textus est: Filij Iechoniæ fuerūt, primus Asir, qui vocatur Salathiel, Mechiram. Pedaiah. Sed hæc pro scripturarum concordia. Vnde & hos duces videlicet
Ioānam, Resam, Sorobabelem, Salathielem, Neri, id est, Ioachin, qui & apud Matthæum vocatur Iechonias, nominatim etiam ponit Lucas in genealogia Christi.
Verùm Lucas ex Iechonia ascendit ad Dauid per Nathā Salomonis fratrem. Matthæus autem à Dauid per Salomonem descendit ad Iechoniam. De huius obscuritatis difficultate in alijs. Ad numerum annorum redeuntibus manifestū est ex supradictis, quòd à principio mundi vsque ad principium regni monarchiæ Græcorum, quæ incepit ab Alexandro magno, defluxerint anni ter mille sexcenti &
trigintaquatuor. A diluuio autem vsque in eundem primum annum monarchiæ
Alexan-

CAP. V.

A Alexandri, concorditer iuxta suppositionem ex scripturis collectam, simul & iuxta numerum annorū in regibus ethnicis, ex Beroso & Metasthene & Manethone desumptum, sunt anni mille nongenti, septuagintaocto. Ab ortu autem Abrahæ vsque in eiusdem Alexandri imperium, sunt anni mille sexcenti octogintasex. Nonò patet alium fuisse Darium & Artaxerxem, sub cuius anno regni sexto consummatum est templum: alium Darium Artaxerxem, sub cuius anno regni vigesimo construūtur muri & portę Hierusalem: & ita alius Artaxerxes, de quo primi Esdræ septimo, & Neemiæ primo & secūdo. Decimò patet, Neemiam & Esdram sub Dario Mnemone ascendisse ex Babylone in Hierusalem. Sub anno duodecimo huius Darij Mnemonis cōtigit historia Hester, periclitata est tota gens Iudæorum, Aman iussu regis à cunctis genibus flexis adoratur. Mardochæus non adorans illum accusatur, sors in vrnam mittitur, quo die gens Iudęorum sit prorsus delenda decernitur, Hester ieiunium & orationem à populo fieri postulat, & induta regalibus vestimentis regi grata, quicquid vult ab eo impetrat, Mardochæus exaltatur. Aman suspēditur. gens Iudæorum liberatur. Patent hæc omnia ex scriptura sacra in libro Hester. Vndecima conclusio: A principio imperij Alexandri vsque 32. annum principatus Herodis, sub quo natus est Christus, sunt anni trecenti & trigintaquinque. Ista conclusio per chronographos fide probata scribentes admittitur. Vnde Philo ab Alexandro vsq; in Iudam Machabæum, per vndecim duces ex Domo Dauid vsque ad Iudam Machab. supputat annos centum & septuagintaquatuor. A Iuda autem Machabæo, qui primus simul dux & pontifex ducatum à domo Dauid surripuit vsque ad Herodem per septem duces, vnumq; ducem Alexandrum nomine, supputat annos centum & vigintinouem. Ab Herode autem vsq; ad natiuitatem Christi, sunt anni trigintaduo. Iunge simul ab Alexandro annos vsque in Christi natiuitatem, & habebis annos trecentos trigintaquinque. His sic positis, si annos omnes à principio mundi vsque in Christi natiuitatem simul digesseris, habebis annos ter mille, nongētos, & sexagintanouē. Quòd autem Beda minorem numerum ponat, recensens à principio mundi vsque in natiuitatem Christi ter mille annos nōgentos & quinquagintaduos, supradictis non obuiat. Nam hæc differentia in septendecim annis, quos ipse à principio mundi vsque in Christum pauciores habet, prouenit de industria Bedæ, qui sequutus textum Hebraicū, ponit Aman filium Manasses regnasse annis solùm duobus, prætermittens annos decem, quos regnauit absente patre, quos tamen nos adiecimus secuti septuaginta seniorum traditionem secundùm Philonis chronographiam. In reliquis autem annis septem differētia prouenit in supputatione vnius anni regni Attalię, & in supputatione temporum ab euersione Hierusalem vsq; ad Christum, in quibus temporibus supputandis sacra deficit historia, & ideo in horum temporū supputatione secuti eam (quæ visa est probatior) sententiam, iuxta Philonem & Metast. & in monarchia Græcorum ipsum etiam Eusebium, cæterosq; probatos, annorum numerum recensuimus. Secundùm has ergo conclusiones, à principio mundi vsq; ad Christum, sunt anni 3969. A diluuio autem vsq; ad Christum, habebis annos bis mille trecentos & tredecim. Ab ortu verò Abrahæ vsque ad Christum, bis mille & 21. A desolatione Hierusalē, seu templi destructione vsq; ad Christum, habebis annos quingentos & 96. A Cyro, seu solutione captiuitatis Iudæorum vsq; in Christum, quingentos & 26. A secundo anno Darij Longimani, qui obtenta victoria satisfaciens voto suo facto Deo omnipotenti, dedit Iudæis facultatem perficiendi templum, olim sub Cyro inchoatum, vsque ad Christi natiuitatem, habebis annos quadringentos & octogintavnum, qui faciunt sexagintaocto annorum hebdomadas, & annos 5. Vnde secundus annus Darij Longimani est, in quo de consummando templo pridem fundato, & de Hierusalem reædificanda

Epilogus dictarum supputationum à principio mundi vsque ad Christum.

Ab Alexādro vsque ad Christum 335. annis.

Anni à mūdo cōdito vsque ad Christum natum 3969.

Epilogus numeri annorum.

B

C

D

canda prophetauerunt Aggæus & Zacharias ex ore Domini dicentis: Reuertar ad Hierusalem in misericordia, domus mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur super Hierusalem, Zachariæ 1. Et quia ab illo anno numerantes vsque ad Christum, veniemus in sexagesimamnonam hebdomadam, consequens est in secundo illius Darij anno factum esse exitum sermonis, de quo scribitur Danie. 9. vt mox patebit. Item à 20. regni Darij Mnemonis anno vsque in annum natiuitatis Christi 29. si computaueris, habebis annos 434. qui præcise constituunt hebdomadas 62. post quas occisus est Christus. Vnde cõsequens est, ab illius Darij anno vigesimo computandas esse Danielis hebdomadas sexagintaduas, de quibus dicitur: Rursum ædificabitur platea & muri in angustia temporum, & post hebdomadas 62. occidetur Christus. Ex supradictis videri potest, nostrum Eusebium ab Ortu Abrahæ vsque Christi natiuitatem in numero hoc annorum non discordare, nisi in annis quatuor, recensentem ab ortu Abrahæ vsque ad Christum, annos bis mille 25. Vnde & annos istos quatuor propter dies & menses in tanto annorum numero, ab ortu Abrahæ vsq; ad Christum excrescentes, credimus numero annorum ex supradictis conclusionibus esse adijciendos, vt à diluuio vsque ad Christum supputẽtur 2317. Ab ortu autem Abrahæ vsq; ad Christum 2025. Quòd autem ipse à principio mundi vsque ad Christum, supputet 5000. annorum & ferme ducentos, his, quæ supradicta sunt, non obuiat: propterea quòd differentia illa in annis mille & fermè trecentis, prouenit ex annis supputatis ante ortum Abrahæ secundùm æditionem vulgarem, hoc est, 70. interpretum, secundùm quorum textum à principio mundi vsque ad ortum Abrahæ, inueniuntur anni longè plures, quàm habeat Hebraica veritas, quemadmodum suprà patuit. Nobis autem standum & permanendum est in æditione diui Hieron. & aliorum patrum iuxta Hebraicam veritatem nobis propositam, qua & ecclesia per vniuersum orbem iam vtitur. Neque tamen ob id sancti patres in cæteris suis dogmatibus sunt arguendi, à principio mundi vsq; ad ortum Abrahæ, & vsq; ad Christum, ex textu 70. interpretum, longè maiorem numerum supputantes: quippe qui textu à veritate Hebraica alieno vsi sunt, numerum annorum sic maiorem ex illo textu didicerunt. Vnde & Hierony. & Aug. suspicantur ęditionem 70. olim fuisse deprauatam de quo in superiori libro. De hoc habes Augu. iudicium 15. de Ciuita. Dei, cap. 13. Quòd insuper Eusebius, & omnes, qui sequuntur ipsius chronographiam, vt Hiero. Aug. Beda, longè à supradictis in monarchia secunda, quæ est Persarum & Medorum dissentiant, describentes longè alium numerum annorum, quibus regnauerunt tales & tales reges ethnici, vsque ad Alexandrum, hoc superioribus non repugnat. Nam & ipse Eusebius in illa monarchia, vt iam est demõstratum, aliorum sententiam tradit, secutus eos, qui in supputatione temporum monarchiæ Medorum, & Persarum, & Babyloniorum, non sunt recipiendi. Sciendum est tamen, quod etsi plerique patres catholici longè dissentiant interdum in numeris annorum, vel regni alicuius, vel imperij aut Persarũ, aut Græcorum, aut Romanorum, non sic multùm tamen dissentiunt in summa annorum, vel ab ortu Abrahæ, vel à desolatione templi, vsq; in natiuitatẽ Christi ex superioribus collecta. Nam quòd in vno regno aut imperio minus ponũt, in altero regno vel imperio plus ponunt. Quòd Eusebius à destructione templi vsque ad Cyrum minus ponit, hoc supplet in temporibus à Cyro vsque ad Alexandrum. Item quòd Euseb. à Cyro vsque in natiuitatem Christi plus ponit, hoc minus ponit à destructione templi vsque ad Cyrum. Vnde sciendum, quòd etsi annorum numerus ab ortu Abrahæ vsque in natiuitatem Christi, secundùm Eusebij chronographiam supputatus, non nisi in 4. annis supradictis excedat numerum annorum ex supradictis conclusionibus ab ortu Abrahæ vsque in Christum collectum. Attamen annorum numerus secundùm

[Margin notes: "...putatio ... hebdoma- ... Danie." ; "A diluuio ad Christum vsq; anni 2317." ; "Augustinus." ; right margin letters A, B, C, D]

A dum Eusebij chronographiam, vel à Dario, vel ab Artaxerxe, vel ab alio quopiã supputatus, longè distat ab annorũ numero, supputato ab Eodem rege Cyro vel Dario, vel alio secundũ prędictas cõclusiones: quod certè euenit propterea, q̃ Eusebius ponit reges illos regnasse sub hac vel illa olympiade, & sub tali vel tali seculo, & sub vno aut altero annorum numero, sub quo non regnauerũt, designans etiam nunc breuiorẽ, nunc longiorẽ numerum regni vniuscuiusq;, q̃ habeant cõclusiones supradictæ: & id quidem in monarchia Medorum ac Persarum, quæ est à fine regni Sardanapali vsq; ad Alexandrum magnum. Et idcirco Eusebius, quàmuis in numeris annorũ supputatis vel ab ortu Abrahæ, vel à lege data, vel ab ædificatione templi Salomonis, vel ab alia qualibet ætate ante euersionẽ Hierusalem primam inchoatam vsque ad Christum, vel euersionem Hierusalem sub Tito factam, in paucis admodum, vtpote in 4. vel 5. annis solùm discordat à numero colB ligendo secundùm conclusiones suprapositas: multùm tamen discordabit, si fiat computatio ab aliquo rege in regno Persarum, vtpote à Dario, sub quo constructum est templum, vsque ad Christum: vel ab Artaxerxe, sub quo reædificati sunt muri Hierusalem: quia Eusebius supradictos reges Persarum sub alijs ponit olympiadibus, quàm ponunt Philo & Metasthenes, aliter etiam quàm isti recenset illorum Persarum regum annos. Secundùm Eusebium à Darij 2. anno, sub quo rursus templum est ædificatum, vsque ad templi destructionem, 73. anno à Christi natiuitate sub Tito factam, sunt 591. anni. Secundùm conclusiones autem supradictas, à 2. anno Darij Longimaui, vsq; ad præfatam templi destructionem, sunt anni 554. Ab ortu autem Abrahæ, & à Nino vsque ad finem regni Sardanapali, vel etiam vsque ad Christum, aut vsque ad euersionem templi sub Tito factam, & ab initio imperij Alexandri vsq; ad Christum, non sic discordat Eusebianus calculus. Pro-
C inde Eusebius à diluuio vsque ad monarchiam Assyriorum, & deinceps in monarchia Assyriorum, vsque ad Sardanapalum recipiendus est, modò fiat à diluuio vsq; ad ortum Abrahæ calculus secundùm Hebraicam veritatem. Accipitur etiam ab Alexandro vsque ad Christum. A Sardanapalo autem vsque ad Alexandrum non est recipiendus propter supradictas rationes. Et quia patres veteres in descriptionibus regum ethnicorum plerunque secuti sunt Eusebij chronographiam, aut Iosephi, aut aliorum aliter scribentium, idcirco in suorum temporum descriptionibus non sunt recipiendi, si discordent à calculo secundùm probatos chronographos designato & cõformiter scripturis sacris demonstrato. Sunt autẽ hæc summopere consideranda sacræ theologiæ studioso, ne turbetur ex diuersitate & varietate magistrorum, in hoc numero regum & annorum variè loquentium. Eusebius ponit Cyrũ regnasse annis 30. Post illum autem Cambisem annis octo. Et post il-
D lum duos fratres Magos menses 6. Post illos Dariũ 36. & sub anno regni sexto templum esse consummatum. Post illum autem Xerxem filium Darij annis 20. Post illum autem regnasse Darium Longimanum annis 40. & sub huius regni anno 20. muros & portas Hierusalem esse reædificata. Post Longimanum autem regnasse Xerxem & Sogdianum mensibus 10. Post illos Darium Nothum Artaxerxẽ Mnemona annis 40. sub quo ait historiam Hester contigisse: & sic cõsequenter supputans nomina regum, & numerum annorum eorum qui post Cyrum regnauerunt vsque ad Alexandrum, longè alio modo recitat, quàm Metasthenes, Philo, cæteriq; probati chronographi qui nomina regũ & annos eorum descripserunt. Alij verò etiam aliter atque aliter designant numerum, diuersique inter se sunt etiam catholici tractatores, & à desolatione Hierusalem vsq; ad Cyrum, & à Cyro vsq; ad initium imperij Alexandri, alium numerum Iosephus, alium Iulius Africanus, alium Euseb. alium Hyppolitus, alium Apollinaris, alium clemens Alexandrinus, alium Origenes. Proinde & in supputatione 70. hebdomadarum Danielis longè sunt

sunt inter se dissentientes, quemadmodum videre licet in commentarijs Hiero. A
super Dan.cap.9. Iosephus in 10. Antiquitatum lib.centum ferè annos recenset ab
euersione Hierusalem, vsque in primum annum Cyri, facientis euersionem regni
Chaldæorum. Africanus autem recenset solùm annos 70. Eusebius verò annos
solùm 30. Et hinc iam prouenit inter chronographos varietas magna in numeris
annorum ab ædificatione templi sub Dario, vsq; ad euersionem illius, sub Tito
factam: quia illum, sub quo templum est ædificatum, vnus sub vna statuit olym-
piade, alius sub alia: vnus ponit illum regnasse tot annis, alius tradit illum ante il-
lum, alius post illum regnasse. Quibus factum est, vt multis in locis textus scriptu-
ræ sacræ adeò factus sit obscurus & difficilis, vt non facilè valeat & explicari sen-
tentia, & cōcordari sacra scriptura cum regum ethnicorum temporibus designa-
tis à probatis Persarum & Chaldæorum chronographis. Secundùm chronogra- B
phiam autem Metast. Philonis, & aliorum, probata & publica fide scribentium de
regibus istis, & de numero annorum, quibus regnauerunt, supputantes: videbimus
scripturas magis sibi esse consonas, prophetiasque suis temporibus adimpletas:
quod vt pateat euidentius operæprecium est ostendere exemplis, per septuaginta
hebdomadas Danielis.

Quarta pars quinti capitis de septuaginta hebdomadibus Danielis, cæterisque prophetiis de Meßia, per dominum nostrum adimpletis.

PRimùm igitur sciendum est, quòd appropinquāte iam Christo
& præsertim sub eo seculo, quo Herodes alienigena regnabat, &
deinceps vsque in Christi tempora erat fama & opinio publica
apud Iudæorum scribas, sapientes & sacerdotum principes iam
Quòd sapientes Iudæorum coniiciebant instare Christi natiuitatem.
instare, & prope esse in annis tempus, quo Christus nasceretur, C
omnibus iudæorū sapientibus peritis in lege Moysi, & in pro-
phetis: planè conijcientibus, tunc aut finitas esse, aut prope finem esse 70. Danie-
lis hebdomadas, prophetiam quoq; Iacob adimpletam, qua dicitur: Non aufere-
Gen.49.b
tur sceptrum de Iuda, neque dux de fœmore eius, donec veniat, qui mittendus
est: & ipse erit expectatio gentium. dum Herodes 30. principatus sui anno Zane-
drim (vt inquit Philo) id est, collegium sceptri de domo Dauid delens. Deinceps
anno regni sui tyrannici 32. receptus est in regem Iudæorum, qui sane Iudæi tum
fessi eiusdem Herodis tyrannide vltrò se dederant ipsi, præstantes eidem & poste-
ris suis iuramentum fidelitatis, quemadmodum noster scribit Eusebius cæterique
Augustinus.
patres catholici. Vnde August.18.de Ciuita.dei, cap.45. Iudæi post solutionem ca-
ptiuitatis de Babylonia, reuersi in Hierusalem, non reges, sed duces vel principes
habuerunt vsque ad Aristobolum, qui sumpto diademate & rex, & Pontifex fa- D
ctus est. Cui successit Alexander, etiam ipse rex & pontifex, qui crudeliter in suos
regnasse traditur. Post hunc vxor eius Alexandra regina Iudæorum fuit, ex cuius
deinceps tempore mala sunt secuta eis grauiora. Filij quippe eiusdem Alexandræ
Aristobolus & Hircanus, inter se de imperio dimicantes, vires aduersus Israeliti-
cam gentem prouocauere Romanos. Hircanus namq; à Romanis contra fratrem
Romani Iudæorū regnū occupant, & fiunt tributarij.
poposcit auxilium. Tunc iam Roma subiugauerat Africam & Græciam, lateque
etiam imperās alijs orbis partibus. Pompeius ergo populi Romani pręclarissimus
princeps, Iudæam cum exercitu ingressus ciuitatem capit, templum reserat, & ad
sancta sanctorum, quo nisi summum sacerdotem non licebat intrare, vt propha-
nator accedit, confirmatoque Hircani pontificatu, & imposito subiugatæ Iudæo-
rum genti custode Antipatro, vinctum adducit secum Aristobolum. Et ex illo die
Herodes cōstituitur rex Iudæorum.
Iudęi etiam tributarij Romanorum esse cœperunt. Postea Cassius etiam templum
expoliauit. Deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam regem habe-
re me-

A remeruerunt, quo regnante natus est christus. Iam enim venerat plenitudo temporis, significata prophetico spiritu per os patriarchæ Iacob, vbi ait: Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de fœmore eius, donec veniat cui repositum est: & ipse erit expectatio gentium. Non ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudæis, vsq; ad istum Herodem, quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo iam erat, vt veniret ille, cui repositum erat, quod nouo promissum est testamento, vt ipse esset expectatio gentium. Fieri autem non posset, vt expectarent gentes eum venturum, sicut eum cernimus expectari, vt veniat ad faciendum iudicium in humilitate patientiæ. Hactenus August. Et vt hisce in rebus fides nostra, intellectusq; noster in scripturis sacris intelligendis adiuuetur etiam ex scripturis eorum qui sunt à Christo alieni, sciendum est, quòd Philo temporũ & historiæ Iudæorum supputator, in libro suæ chronographiæ recitat, quòd Hircanus B ex Hebræis fuerit vltimus dux & pontifex Iudæorum, & quòd dum is à Parthis esset captus, relicta vxore, filia & eius fratre Aristobolo, mox Herodes alienigena Idumæus, iubente senatu Romano, inuitis Hebræis tyrannicè regnum arripiens, sumpserit sibi vxorem prædicti Hircani filiam, & quòd Aristobolum, eiusdẽ Hircani filium, declararit pontificem, vt Iudæorum animos ad se inclinaret, & quòd dum anno 26. regni sui aduerteret Hircanum reuersurum, interfecerit illum sibi socerum & socrum, & filiam eorum sibi vxorem, & duos insuper ex ea susceptos liberos, & Aristobolum, & quòd ipse anno 30. principatus sui tyrannici deleuerit Zanedrim, id est, collegiũ sceptri, siue publicæ potestatis, de domo Dauid, & quòd proprium filium, quem suscitauit ex vxore de tribu Iuda, interemerit, propterea quòd diceretur natus iam Christus, in lege promissus: & quòd fessi tandẽ Hebræi, multisq; calamitatibus affecti, vltrò sese obtulerunt eidẽ Herodi, ac posteris eius C regnum, iurantes se permansuros in fide ipsius ac posterorum. Habes igitur testimoniũ Iudæi Philonis, ꝙ hoc tempore defecerit à Iudæis pontificũ principatus, & quòd super eos regnauerit Herodes alienigena, & quòd defecerit sceptrum à populo Iudæorum. Ex quibus ipsi Iudæi certis argumentis poterant colligere tunc tempus, quo nasceretur illis Christus in lege promissus, aut adesse, aut vicinum esse, completamq; esse prophetiam, quæ per moysen loquitur: Nõ auferetur sceptrum de Iuda. Cùm igitur ex his testimonijs sanctorum patrum ac Iudæorum chronographia clara luce pateat, primum annum quo Hærodes susceptus est Iudæorum rex, consentiente & iurante populo Iudaico in sceptrum eius, fuisse & primum annum Domini nostri Iesu Christi nati, consequens est prophetiã Iacob de non auferendo sceptro, esse completam in Domino nostro Iesu. Cæterùm de tyrannide Herodis in socerum, in socrum, in filios & cognatos, partim in Iosepho, partim in Eusebio, partim in alijs legimus. De Zanedrim verò deletione (vt D inquit Anneus) Hebræi scribunt in Talmud, &c. vbi sic legitur. Herodes Ascolonita, seruus fuit Asmanaym, qui suscepto per vim regno, interfecit vniuersos Zanedrim, septuaginta iudices, vno seruato Baba, filio Bota, cui eruit oculos. Porrò de filio interempto Macrobius in Saturnal. 2. meminit, dicens: Augustus cùm inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum, intra bimatum iussit interfici, filium quoq; eius occisum audisset, ait: Melius est porcũ Herodis esse, q̃ filium. Cæterùm prophetia Danielis, quia sese extendit vsque ad nouissimam Iudæorum exterminationem, pro intellectu eorum, quæ in scripturis propheticis olim prænunciabantur futura super populum Iudæorum, consideranda sunt quatuor monarchiæ, seu quatuor generalia regna sibi succedentia. Prima monarchia est Assyriorum, à Nino inchoata: sub cuius anno imperij 43. nascitur Abraham, durauit vsque in finem regni Sardanapali annis 1235. Eusebius in Sardanapalo plures habet annos 5. Secunda monarchia est Chaldæorum, quæ est Medorum simul cum

Genesis 49. b

De quatuor monarchijs sibi succedentibus.

Persis & Babylonijs, incipiens ab Arbace & Phul Beloco in diebus Osiæ regis Iuda, prophetante Isaia: durauit annis 495. vsque ad imperium Alexandri Macedonis, qui interfecto Dario Persarum atq; Medorum rege, trâstulit imperium in Græcos, vt patet 1. Machab. 1. Tertia Monarchia, quæ est Græcorum, incipiens ab Alexandro, paulatim defecit per Romanos. Vnde post mortem Alexandri monarchia hæc diuisa est in regna multa. Nam mox Philippus, præfati Alexandri frater, successit in regnum Macedonum. Seleucus autem Nicanor successit tandem toti Asiæ & Syriæ. Macedonum vltimus rex, nomine Parsis, fuit per Romanos superatus. Ab initio autem imperij Alexandri, vsque in huius Parsis finem, qui & initium est principatus Iudæ Machab. rectè supputat Eusebius olympiades 43. & annos duos, qui constituunt annos 274. A principio autem imperij eiusdē Alexādri, vsq; ad Philippum vltimum Syriæ regem, etiam per Romanos superatum, in quo & Syria transijt in ditionem Romanorum, rectè supputat Eusebius olympiades, vnam & 60. & annos duos, qui constituunt annos 246. Ab isto anno, quo Syria tota & Asia sunt translata in ditionem Romanorū, poteris cōputare initium imperij Romanorum, & ab illo vsq; ad Christum rectè supputat Euseb. olympiades 22. & vnum annum, qui constituunt simul annos 89. Hæc quatuor regna sibi succedentia ratione congrua, intelliguntur in quatuor bestijs apud Iohelem designata. Residuum erucæ comedit locusta, residuum locustæ comedit bruchus, residuum bruchi comedit rubigo. Regnum Assyriorum in eruca designatū, decem tribus per Salmanasar captiuas transtulit in ciuitates Medorum. Deinde idem regnum per Sennacherib illius successorem ascendit ad vniuersas ciuitates Iudæ, & vastauit eas, cui & Ezechias dedit omne argentum, quod erat in templo. Regnum secundum in locusta designatum, per Nabuchodonosor Babyloniorum regem comedit, seu vastauit residuum Hierusalem, faciens captiuitatem vniuersalem, demoliens templum & ciuitatem, 4. Regum 25. Monarchia tertia designata in bestia tertia, id est, in brucho per Antiochum Epiphanem seu illustrē, comedit seu vastauit reliquias Hierusalem, exurens templum & ciuitatem. 1. Macha. 1. Postremū, Monarchia 4. quæ est Romanorum, in rubigine designata, per Titum & Vespasianum anno à passione Domini 42. fecit vniuersalem Iudæorum euersionem omnium maximā, vsque in finem seculi duraturam, sine templo, & sine sacrificio vero in Hierusalem. Trium deuastationum harum causa fuit peccatum idololatriæ, vt patet in quarto libro Regum, & in secundo Paralip. Causa verò desolationis nouissimæ, fuit contemptus Christi, occisio illius & Apostolorum, quam causam assignauit & Christus in euangelio, cùm videns ciuitatem super ea fleuit, post multa adijciens: Non relinquetur in te lapis super lapidem, eò quòd non cognoueris tēpus visitationis tuæ. Et de hac desolatione loquitur Danielis prophetia. Ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus in duce venturo, & erit in templo abominatio desolationis, & vsq; ad consummationem, & in finem perseuerabit desolatio. Capitulum hoc Danielis de 70. hebdomadibus multa mirabilia continet, nulliq; dubium, quin prophetia sit de aduentu Christi, qui post 70. hebdomadas apparuit. Et quemadmodum incarnatio dominica annunciata est virgini Mariæ per Gabrielem archangelum, ita & eiusdem incarnationis tunc futuræ tempora sunt Danieli reuelata per eundem Gabrielem dicentem ipsi Danieli: Nunc egressus sum vt docerem, & intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo. Ego autem veni vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Tu ergo animaduerte sermonem, & intellige visionem: Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum.

[Margin notes: Iohel. 1. — 4. Reg. 18. — Matth. 23. a — De 70. hebdomadibus, Daniel. cap. 9.]
[Right margin section letters: A, B, C, D]

CAP. V.

A Scito ergo, & animaduerte ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Hierusalem vsque ad Christum ducem hebdomadas septem, & hebdomades sexagintaduæ erunt. Et rursus ædificabitur platea, & muri in angustia temporũ. Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis, & vsq; ad consummationẽ & finẽ perseuerabit desolatio. Hactenus Gabrielis archangeli ad Danielem prophetica verba. Pro quorũ intellectu præmittenda est terminorũ expositio. Primò igitur sciendum est, per hebdomadã in hac prophetia significari septenariũ annorũ numerum, quo fit vt 70. hebdomadæ constituant annos 90. supra quadringẽtos. Septem

Quid per hebdomadam intelligatur.

B hebdomadæ constituunt annos 49. Sexagintaduæ hebdomadæ faciũt annos 34. supra quadringentos. Sexagintanouẽ hebdomadæ annos faciũt 83. supra quadringentos. Dimidiata hebdomada constituit tres annos & semis. Dicuntur aũt hebdomadæ istæ abbreuiatæ, non quòd earum anni sint aut breuiores solaribus annis, aut secundũ lunæ cursum supputandi, sed ꝙ talis illarum hebdomadarũ numerus diuinitus sit decisus, definitus, seu cõstitutus super populũ Dei, Et quia sunt venerabiles patres, qui has hebdomadas tradunt propterea dici abbreuiatas, quòd anni earum sint accipiẽdi lunares, & non solares, quemadmodũ sunt Iulius Afric. & Beda, eorumque sequaces. Sciendũ est, quòd annus lunaris cõmunis est constitutus ex 12. mensibus lunaribus, sicut annus solaris ex 12. mensibus solaribus. Mensis autẽ lunaris continet dies 29. & semis: mẽsis verò solaris, acceptus vt est duodecima pars anni solaris, est triginta dierum, & horarum decem. Ex quibus sequitur annũ com-

Hebdomadę abbreuiatę quid.

Annus lunaris

Annus solaris.

C munem lunarem continere dies 354. annum verò solarem 365. & horas 6. ex quibus sex horis quarto quoq; anno cõstituitur dies vnus, qui intercalatur 6. Calend. Martij, & vocatur annus ille bisextus, propterea quòd litera, super quã in Calendario assignatur, sextus dies ante Calend. Martij illo anno bis numeretur, duosq; contineat dies. Ex his cõsequens est, cõmunem annum lunarẽ esse breuiorẽ anno solari in diebus vndecim: quæ sanè annorum diuersitas in 70. hebdomadibus & anno vno, est in annis 15. Nam anni lunares 490. communes faciunt solùm 475. annos solares. Verùm hic sciendũ est, quòd Hebræi supputantes ætates hominũ & tẽpora, nõ secundùm lunares annos supputãt, sed secundũ solares, quemadmodũ & nos. Nam etsi menses initiaq; mensium supputẽt secundũ lunæ cursum, in supputandis tamen annis obseruant solis introitũ in vernale equinoctiũ, numerumq; dierũ vndecim ab vno anno solari deficientiũ, in vno anno lunari cõstituto ex 12. mensibus

Annus bisextus.

Hebræi ætates & tẽpora supputant secundum annos solares vt nos.

D lunaribus, supplent per embolismos, id est, per augmenta, intercalatione scilicet seu interpositione, debito ordine interserentes annos quosdã maiores etiã solaribus annis, ad supplendum ea, quæ in alijs cõmunibus lunæ annis fuerant diminuta à numero dierũ solaris anni, apponentes embolismũ, id est, augmentũ vnius mensis triginta dierũ, conficiẽtes scilicet annum illum embolismi ex 13. mensibus constituẽtibus dies 384. Quibus fit, vt sicut annus lunaris communis, breuior est, communi anno solari in diebus 11. ita & annus lunaris, auctus per suum embolismum longior est anno solari in diebus 19. Vnde & ipsi secundùm menses lunares mensurantes anni tempora in nouendecim annis solaribus, septem faciunt embolismo, id est, septem annos auctos, constitutos scilicet ex trecentis & 84. diebus: reliquos verò duodecim annos ex illis nouendecim conficiunt communes ex 12. lunaribus mensibus, ex quibus conficiuntur dies 354. & ita quòd in illis cõmunibus 12. annis deest, per septem embolismos supplent, interserentes illos vel tertio, vel secũdo, vbi decet, anno. Hinc & circulus decem nouenalis, quem designat nume-

De embolismis annorum

 rus, qui

III. TRAC.

rus, qui vulgò appellatur aureus, compositus est protensus ad numerum vsq; no- A
uendecim, qui sanè numerus propter multa inuentus est. Primò: ad coæquan-
Ad quid valet aureus numerus. dum nouendecim annos solares, nouendecim annis lunaribus, debito ordine dis-
positis cum septem suis embolismis. Deinde ad inueniendum nouilunia, & ini-
tium primi mensis lunaris, quem Hebræi faciunt primum, consideratione haben-
tes ad anni solaris initiũ, quo videlicet sol ingreditur vernalis æquinoctij gradum.
Vnde ipsi secundùm legem Moysi maximè student legitimo tempore obseruare
Paschalem solennitatem, cuius obseruatio ex duobus pendet principijs: æquino-
ctio scilicet vernali, & nouilunio proximo illi, quorum vtrunq; in Romano Ca-
De tempore celebrandi Pascha multiplex error. lendario decursu temporis defluxit à sua sede propter fractiones quasdam, quæ
longis annorum curriculis faciunt errorem sensibilem. Æquinoctium olim à pa-
tribus constitutum tanquam fixum 12. Calend. April. iam diem illum antecedit B
10. vel 11. diebus. Similiter noua quælibet luna, per aureum numerũ certo die de-
signata, non illo die contingit, sed 5. diebus diem illum præuenit, quæ sanè diuer-
sitas & in æquinoctijs & nouilunijs contingit, propterea quòd neq; 19. anni luna-
res cum septẽ suis embolismis cõstituant præcisè 19. annos solares, neq; medius lu-
næ motus sit præcisè 29. dierum & semis, & 44. minutarum: neque item sol cursum
suum medium complet præcisè in 365. diebus & horis sex, sed in tempore breuio-
ri, videlicet in tot diebus, horis 5. & 49. minutis, quæ horæ quinque, earumque fra-
ctiones simul collectæ in annis quatuor, non possunt constituere diem, qui voca-
tur bisextilis. Quo fit, vt anni 4. solares secundùm rationem Calendarij supputati
sint maiores, quàm 4. anni solares, secundũ cursum solis in cœlo supputatum, adeò vt
singuli centum & trigintaquatuor anni secundũ Calendarium constituant vnum
diem integrum super centum & trigintaquatuor annos solares: & ita propter hu- C
iuscemodi fractiones contingit diem illum æquinoctij olim fixè designatum 12.
Calend. Aprilis iam diem illum antecedere diebus decem & vltrà: quibus fit, vt
Romana ecclesia plerunq; celebret solennitatem Paschalem in mense anni secun-
do. Sed de his plura sunt dicta in de correctione Calendarij Romani. Sufficiat au-
tem in præsentiarum pro intellectu hebdomadarum Danielis hoc scire, quòd
Iudæi per annos solares, sicut & nos numeros annorum, supputant: obseruãt qui-
dem in mensibus anni circuitum lunæ, ponentes vniuscuiusque mensis initium in
nouilunio, sed cum hoc obseruant etiã anni solaris initiũ, quo sol ingreditur arie-
tem, tradentes primum anni mensem semper inchoari in ea coniunctione lunæ
cũ sole, cuius 14. dies vernale æquinoctiũ vel attingit, vel proximè sequitur. Pro-
inde decimaquarta lunæ præueniens initium illud æquinoctij, etiã etsi ad vnum
tantummodo diẽ fiat præuentio, vltimi mensis & nõ primi mensis anni est pleni- D
lunium. Vnde ipsi Hebræi si numeros annorum supputarent secundũ lunares an-
nos communes, facerentq; vnumquemq; annũ solum ex 12. mensibus lunaribus, non
apponẽtes in certo ordine vnquã embolismos, 70. hebdomadæ annorũ lunarium
essent breuiores 70. hebdomadibus annorũ solarium in duabus annorum hebdo-
madibus, & vno anno, id est, in numero annorũ quindecim. Nunc autẽ quia He-
bræi nõ sic computant annorum numeros secundũ 12. menses lunares solũ, sed cõ-
gruo ordine faciunt embolismos, qui cæterorũ annorum cõmunium damna sup-
plent: non est putandum angelum in sua temporum supputatione voluisse intelli-
gere 70. hebdomadas annorũ lunariũ. Vnde & scriptura sacra recensens annum
aut 20. aut 30. aut alium quemuis annum Artaxerxis, aut Nabuchodonosor, siue al-
terius, non lunares annos intelligit, sed vulgares, hoc est, quos vulgus æstimat secũ-
dùm solis cursum, ac reuersionem in eundem cœli locum. Falluntur igitur (inquit
Beda) qui putãt Hebræos annis lunaribus solùm vsos, alioqui tota veteris testamẽ-
ti series vacillaret, nec vllius ætas tãta, quãta scripta est, deberet intelligi, sed ad lu-
næ cur-

A næ curſum ſtringi. Hactenus de acceptione nominis hebdomadæ, & menſura ſeu quantitate anni,& cur hebdomadæ dicatur abbreuiatæ. Deinde ſciendū,quod in hac prophetia,in cæteriſq; ſcripturis Chriſtus appellatur iuſtitia ſempiterna, & ſanctus ſanctorū,ſine cuius gratia & redēptione nemo ex Adam propagatus poteſt fieri neq; iuſtus,neq; liber à peccato,neq; dignus vita æterna, & ita peccatum per Chriſtū finem accepit,& cōſummata ſeu cōſumpta, id eſt, terminata eſt præuaricatio, non quòd hæc amplius poſt Chriſti aduentū non ſint in mūdo iſto,ſed ꝙ per ipſum vt mediatorē inter Deū & hominum genus,oīs præuaricatio omneq; peccatum remittitur omnibus qui inuocāt illum:& omnibus, qui per lauacrum ſanguinis eius regenerantur, vt efficiantur membra in corpore ipſius. Hoc inſuper ſciendū, quòd qui dicitur Hebraicè Meſſias,is dicitur Græcè Chriſtus, & vnctus Latinè. Filius aūt Mariç,vt dicitur Chriſtus aut vnctus,non indiguit vlla viſibili vnctione,aut ſacramento lauacri ſeu baptiſmi, ſed ipſe à ſuæ conceptionis exordio vnctus fuit in virginis vtero inuiſibilis gratiæ & letitiæ oleo:& ideo in Chriſti incarnatione vnctus eſt ſanctus ſanctorū,tumq; impleri cœpit viſio & prophetia: nam & omnes prophetæ tendunt in chriſtum, & in opera redemptionis noſtræ,per ipſum exhibenda pro nobis in carne ſua mortali. Poſtremò pro in ... e ... ctu prophetiæ huius ſecundùm eam partem,qua dicit: Scito ergo & ani ... a ... erte ab exitu ſermonis,&c. Operæprecium eſt conſiderare quiſnam fuerit ... exitus,à quo angelus intimat ſumendum eſſe initium harum hebdomad... Nam tota obſcuritas hinc naſcitur, quòd angelus Gabriel non expreſſit nobis tempus vllum,ſub quo factus ſit exitus iſte. Intimauit quidem exitum ſermonis eſſe ad faciendum populum reuerti, & ad reædificandum Hieruſalem: ſed quo tempore, ſub quo rege,aut propheta exitus ille aut fieret,aut factus eſſet tacuit. Quatenus

Chriſtus appellatur iuſtitia, ſanctus ſanctorum.

Meſſias nuncupatus Chriſtus.

B

C ergo habeatur ratio tantæ inter expoſitores varietatis de iſta re, ſciendū eſt, quòd in ſcripturis ſacris multiplex reperitur exitus ſermonis de captiuitate 70. annorum,& de reuerſione populi in Hieruſalē,& de reędificatione templi ac ... Anno regni Ioakim 4. qui (vt dicitur Hierem.25.) fuit annus primus regni Nabuchodonoſor nondū vlla tranſmigratione in Babylonē per Nabuchodonoſor facta, fuit exitus quidam ſermonis ex ore Hieremiæ prophetæ loquentis de captiuitate Iudæorum tunc futura per regem Babyloniorū,& de ſeruitute Iudæorum 70. annis in Babylone duratura,& de Babyloniorum deſolatione cùm impleti fuerint 70. anni,vt patet Hierem.25. ſed quia in illa captiuitate nihil dicitur neq; de reædificatione ipſius,idcirco non eſt illic accipiendus ſermonis exitus in Daniele deſignatus:neq; legi vllos expoſitores,qui exitū ſermonis ab hoc tempore ſupputant, Deinde ... anno ſequēti,id eſt, anno quarto regni Sedechiæ, qui fuit & 12.

D regni Nabuchodonoſor,tēplo in Hieruſalem adhuc ſtante,ſed Ioakim & Ioachim filijs ipſius iam in captiuitatem deductis,fuit exitus quidā verbi Domini ad Hieremiā loquentis de reditu ex Babylonia poſt 70. annos, vt patet Hiere 26. Iſte exitus 4. annos anteceſſit deſtructionē templi,vrbiſq; Hieruſalem. Sunt qui exiſtimant exitum ſermonis,initiumq; hebdomadarū Danielis ſumendū eſſe ab hoc tēpore. Cuius ſententiæ ſunt Nicolaus de Lyra,& Raymundus,cæteriq; nōnulli, Sed huic ſententiæ non conſentiunt veteres vlli, neq; tempora concurrent. Nam ab hoc exitu,ſeu à quarto anno Sedechiæ,vſque in annum natiuitatis Chriſti ſecundùm probabiliorē calculū colliguntur anni 603. qui longè excedunt numerū 70. hebdomadarum. Tertiò de reuerſione in Hieruſalē, & de reædificatione illius, fuit exitus ſermonis angeli Gabrielis ad Danielem prophetam loquētis. Ab hoc exitu Tertul. & Euſebius tradunt ſumendum eſſe hebdomadarum initium, ſupputantes ſeptuaginta hebdomadas vſque ad initium regni tyrannici Herodis,qui conſtituit pontifices alienigenas, nequaquam ex ſucceſſione ſacerdotalis generis

Vnde ſumendū ſit initium 70. hebdomadarum.

Herodem conſtituiſſe pontifices alienigenas.

... us, neque perpetuitate secundùm legem Moysi, Deo seruie... Sed neque ab hoc exitu supputatis vsque ad Christum annis, concurrent ... Africani tempora & multa reperientur contraria. Verum quidem e... de exitu sermonis angeli ad Danielem loquentis de hebdomadibus, præcesserit exitum sermonis Cyri laxantis captiuitatem, sed non præcessit in annis, quia primus annus Darij Medi regnantis super Babylonios, fuit primus annus Cyri, laxantis ... captiuitatem: & ideo pro eodem accipimus exitum sermonis ab angelo ad Danielem, & exitum sermonis Cyri laxantis captiuitatem: tametsi ... exitus illos ponant longam annorum distantiam. Quòd autem Tertullianus ab hoc exitu sumit hatum hebdomadarum initium, patet ex eo libro, quem contra Iudæos scripsit vbi exponit Danielis prophetiam hoc pacto. O Daniel, scito quòd à die hac, qua tibi nunc loquor. Erat autem annus primus Darij, qui occidit Balthasarem, regnumque Chaldæorum in Persas & Medos transtulit, vsque in septuagesimam annorum hebdomadam, hæc per partes populo tuo accident, & reliqua. Quarto de reuersione Iudæorum, & instauratione templi, tunc ante 44. annos sub Cyro fundati, & per Samaritas hostes impediti, fuit exitus sermonis Darij, in principio regni sui hoc impedimentum per edictum publicum auferentis, confectis desuper literis ad vniuersos Iudææ hostes sub comminatione confiscationis bonorum, & mortis eorum, qui populum Israelem ab hac ædificatione impedirent, de quo 1. Esdræ 5. & 6. capitulis. ...dem in super anno fuit exitus sermonis Aggæi & Zachariæ prophetantium de hac ædificatione. Iudæos quoque ad hoc opus adhortantium, vt patet in Aggæo & Zacharia prophetis: & non solùm de templo reædificando fuit hic sermonis exitus, sed & de ciuitate Hierusalem reædificanda, vt patet Zacha. 1. Adhuc perpendiculum extendetur super hierusalem, adhuc affluent ciuitates meæ bonis, Zachariæ primo. Quinimus & in libro hoc Zachariæ nonnulla sit obscuritas, propterea quòd Darius ille, sub cuius anno secundo prophetauerit Zacharias, videtur esse non ille Darius, qui iuxta Metasthenem 20. anno à morte Cyri regnare cœpit, sed Darius Medus, qui simul cum Cyro Balthasarem interfecit, sub cuius anno primo iam erat septuagesimus annus desolationis, vt dicitur Zacha. 1. & ... re videtur Zacha. 7. Sed ex superioribus patet huius solutio, Aggæum videlicet & Zachariam prophetasse sub vtroque Dario, videlicet & anno 2. Darij Medi, & anno 2. Darij regis Persarum. Deinde patet Zachariam non intellexisse ... fuisse solum septuagesimum annum desolationis impletum, sed quòd ... erat transactus. Vnde & ex ea consideratione, qua videbat septuagesimum desolationis annum diu esse transactum, clamat ad Dominum: Domine exercituum, vsquequo nõ misereberis Hierusalẽ & vrbiũ Iuda, quibus iratus es? Iam septuagesimus annus transactus est. Quinto fuit exitus sermonis de reuersione in Hierusalem, & de reædificatione illius, sub anno 20. Artaxerxis præcipientis Neemiam pincernam suum, ad reædificandum Hierusalem, mittentisq; illum ex Babylone in Iudæam, vnà cum principibus militum & equitibus, confectis desuper literis publicis, de non præstando impedimento operi instaurationis, & portarum vrbis Hierusalem, Neemiæ secundo. Audita muri ædificatione Sanballach & Tobiah coniuratione facta, clàm venerunt pugnare cõtra Hierusalẽ. Sed detecto eorum consilio, iubet Neemias, vt gladios, arcus, lanceasq; capiant, & media pars iuuenum opus faciebat, altera pars armis instructa faciebat opus manu vna, gladium autem tenebat manu altera. Et quia erant ædificantes à semet remoti, iussit Neemias, vt vbicunque sonitum buccinæ audierint conueniant, positis custodibus in medio ciuitatis Hierusalem, Neemiæ 4. Completi sunt muri & portæ Hierusalem in quinquaginta duobus diebus, Neem. 6. Africanus in quinto tem-

A to temporũ volumine tradit, ab hoc exitu ſeptuaginta hebdomadas habere principium, hoc eſt, 20. Artaxerxis anno, quo egreſſus eſt ſermo, qui & templum ædificari & circumdandæ muris daret facultatem. Ex hoc (inquit) tempore ſeptuaginta hebdomadas vſque ad Chriſtum poteris inuenire. Quod ſi harum ſeptuaginta hebdomadarum principium ab alio tempore volueris ſumere, & tempora non cõcurrent, & multa reperiemus cõtraria. Nam ſi à Cyro, & primo eius imperio, quia Iudæorũ eſt laxata captiuitas, ſeptuaginta numerentur hebdomadæ, centũ & eo amplius inueniemus annos, qui ſtatutum ſeptuaginta hebdomadarum numerum excedant: & multò magis, ſi ex die, quo locutus eſt angelus Danieli, ad icturque amplior numerus, ſi captiuitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permanſit enim (inquit) regnum Perſarum, vſque ad initium Macedonum ducentis triginta annis, & ipſi Macedones regnauerũt annis trecen-
B tis, atque exinde vſque ad annum 15. Tiberij Cæſaris, quando paſſus eſt Chriſtus, numerantur anni ſexaginta, qui ſimul faciunt annos quingentos nonaginta, ita vt centum anni ſuperſint. A vigeſimo autem anno Artaxerxis regis vſque ad Chriſtum, complentur (inquit) hebdomadæ ſeptuaginta, iuxta lunarem Hebræorum ſupputationem, qui menſes non iuxta ſolis, ſed iuxta lunæ curſum numerant. Hæc Africanus, qui & reliqua ad longum proſequitur, vt recitat Hieronymus in commentarijs 9. cap. Daniel. Similiter Euſebius & Beda de initio & fine harum hebdomadarum, ſuas proſequuntur ſententias ſecundũ chronographias ibi propoſitas, vt veriſimiles. Et quia periculoſum eſt (vt inquit Hieron.) de magiſtrorum eccleſiæ iudicare ſententijs, & alterum præferre alteri, lectoris arbitrio relinquo, cuius expoſitionem ſequi debeat. Interim tamen ſub iudicio ſanctæ matris eccleſiæ, & omnium melius ſentientium, proſequar harum hebdomadarum declarationem ſe-
C cundũm chronographiam Metaſthenis, in ſuperioribus recitatum, quæ in monarchia Aſſyriorum & perſarum, cæteriſq; Græcorum chronographis videtur probatior, quam & ſecutus eſt in ſupputationibus temporũ ipſe Philo Hebræus. Anno ſexto Darij, multis annis poſt Cyrum, conſummatum eſſe templum in Hieruſalem, olim ſub eodem Cyro fundatum. Sub anno item 20. Artaxerxis portas muroſque Hieruſalem in quinquagintaduobus diebus eſſe inſtauratos, eſt ex Scripturis ſacris in libris Eſdræ manifeſtiſſimum. Sed quiſnam fuerit Darius ille, videlicet is, quem hiſtoriæ vocant Longimanum, an alius: etſi fuerit alius, an poſterior an anterior illo. Et quiſnam fuerit Artaxerxes, ſub cuius anno vigeſimo muri Hieruſalem ſunt reædificati: an videlicet idem ipſe ſit, qui Darius, ſub quo templũ eſt conſummatũ, an alius poſterior illo, & quantis annis alter alterum præceſſerit, & ſub quota olympiade vterque regnare cœperit, non eſt ſic ex ſcripturis manife-
D ſtum. Quæ tamen ſcire eſt neceſſarium ad hebdomadarum numeros, à 6. anno Darij, & à 20. Artaxerxis anno ſupputandos vſq; in Chriſtum. Vnde Euſebius & Beda docuerunt ſeptuageſimum Babyloniæ captiuitatis annum, fuiſſe ſecundum annum illius Darij, ſub cuius anno ſexto templum eſt conſummatum, defluxis annis 46. à fundatione ipſius, ſub Cyro facta, propterea quòd in Zacharia dicitur de ſecundo anno Darij, iſte ſeptuageſimus annus: ſed hanc ſententiam neque eſſe veriſimilem, neque probabilem, in ſuperioribus oſtendimus. Et quia in rebus iſtis de ſucceſſione regum ethnicorum, & numero annorum, quibus regnauerunt, nõ habemus hiſtoriam ſacram & canonicam, oportet horum regum annos & tempora quibus regnauerunt, mutuare ex hiſtorijs veriſimilibus, & eorũ præcipuè authorum, qui probatiori fide cõperiuntur ſcripſiſſe. Sciendum eſt ergo, quòd etſi fuerint, qui docuerunt Darium, ſub quo templum eſt conſummatum, fuiſſe eundem qui Artaxerxes appellatus: ſub cuius anno vigeſimo portæ & muri Hieruſalem ſunt conſummati, vt videre licet in commentarijs ſuper cap. 7. primi Eſdræ, & ſecundi

Sub quo Darío templum Hieroſ. conſummatũ.

cundi Eſdræ ſecundo. Hæc tamen ſententia non eſt conſona, neque his, quæ ſcribuntur in libris Eſdræ, neque temporibus & numeris annorum, quibus Philo & ſeptuaginta ſeniores, poſt ſolutam à Cyro captiuitatem, deſignant præſediſſe ac præfuiſſe Iudæorum duces & pontifices. Proinde & patres ferme omnes, vt Africanus, Euſebius, & Beda, alium ponunt regem Darium, ſub cuius anno ſexto templum eſt conſummatum: alium Artaxerxem, ſub cuius anno 20. vrbs Hieruſalem eſt reædificata. Africanus ab initio imperij Perſarum Cyri, vſque in vigeſimum annum Artaxerxis, ſub quo portæ & muri Hieruſalem fuerunt extructi, ponunt annos centum & quindecim: & hæc annorum ſumma non longè diſtat à Philonis & Metaſthenis chronographia, ſecundùm quam à Cyro vſque ad annum 20. Artaxerxis Mnemonis, colliguntur centum anni & viginti. Longè autem antè ſub Dario quodam templum erat conſummatum, vtpote, 46. vel 7. annis poſt fundationem illius ſub Cyro factam: quo fit, vt ſecundùm ſententiam Africani, inter annum conſummationis templi ſub Dario, & annum conſummationis murorum Hieruſalem, interceſſerint anni plures quàm ſeptuaginta. Item Euſebius in chronicis quamuis ponat muros Hieruſalem fuiſſe inſtauratos, anno vigeſimo Darij Longimani, & illo anno Eliaſib fuiſſe ſummum Iudæorum pontificem, longè tamen antè ſub alterius cuiuſdam Darij anno ſexto, ponit templum fuiſſe conſummatum, recenſens ſeptuaginta annos inter illius Darij annum ſextum, & vigeſimum illius Artaxerxis annum, ſub quo muri Hieruſalem ſunt reædificati. Vnde ſecundùm Euſebianum calculum ſupputando à primo anno Cyri, ſoluentis captiuitatem, vſq; in vigeſimum annum Darij Longimani, in quo (vt ipſe arbitratur) muri Hieruſalem ſunt reædificati, recenſentur anni centum & quatuordecim, aut quindecim ſupputatis menſibus. Sic & Beda ſecutus Euſebium, inter ſextum Darij annum, in quo templum eſt conſummatum, & vigeſimum Artaxerxis Longimani annum, quo muri Hieruſalem ſunt extructi, ponit interuallum annorum 70. Idem quoq; annorum numerus colligitur ſecundùm chronographiam Metaſthenis & Philonis, ſupputando à ſexto Artaxerxis Longimani anno, vſque in annum vigeſimum Artaxerxis Darij Mnemonis. Hoc ergo communi conſenſu nunc ſit præſuppoſitum, quod & in Eſdræ libris latis eſt intimatum, alium fuiſſe Darium Artaxerxem, in cuius anno 6. templum eſt conſtructum & perfectum, alium verò Artaxerxem poſteriorem, in cuius anno vigeſimo vrbs Hieruſalem eſt muris circundata. Annum inſuper ſeptuageſimum ſeruitutis aut deſolationis, ſeu captiuitatis Babylonicæ, de quo locutus eſt Hieremias, eſſe accipiendum non iuxta ſecundum annum Darij, ſub cuius anno ſexto templum eſt conſummatum: ſed iuxta primum annum Cyri laxantis captiuitatem, vt patet ex primi Eſdræ primo, & ex Hieremiæ vaticinio, in quo ſignificatur, quòd ſeruitus illa ſeptuaginta annorum eſſet futura ſub rege Babyloniorum, & ſub filio eius, & ſub filio filij eius, & quòd Deus poſt ſeptuaginta annos eſſet vindicaturus peccatum regis Babylonis: quæ ſanè omnia ſunt ſub Cyro adimpleta per Darium Medum Cyro conregnantem. Poſt Cyrum autem non legitur populus Iudæorum fuiſſe in ſeruitute vlla vllius regis Babylonis, neq; filij, videlicet Nabuchodonoſor, neq; filiorum filij ipſius. Proinde & eorū ſententia, qui à deſtructione Hieruſalem tradunt vſq; ad Cyrum fuiſſe ſeptuaginta annos, videtur omnino magis conſona ſacris literis, quàm ſententia eorum, qui dicunt à deſtructione Hieruſalem vſque ad Cyrum defluxiſſe annos ſolùm 30. quemadmodum tradiderūt Euſebius & Beda, docentes annum illum ſeptuageſimū fuiſſe quadraginta annis poſt Cyrū ſub 2. videlicet anno illius Darij, in cuius anno ſexto templū eſt cōſummatū. Quib⁹ præmiſſis ſecundùm concluſiones ſupradictas de numero annorum à Cyro vſq; ad Chriſtum, videtur initium harum hebdomadarū eſſe ſumendū in regno Darij Longimani

A

B

C

D

V[illegible]ēdū ſit ex[illegible]ium 70. hebdomadarum.

CAP. V.

A mani,& id quidem à quarto fermonis exitu fuperiùs recitato, qui factus eft fecundo anno eiufdem Darij, dantis Iudæis facultatem ad iterum ædificandū templum quod olim fub Cyro fundatum fuerat. Nam fi ab hoc anno numeres feptuaginta annorum hebdomadas, vfq; in Chriftum iam tunc incarnatum peruenies, videbisque non fruftra harum hebdomadarum diuifionem ab angelo effe factam. Inprimis ergo accedentibus ad expofitionem prophetiæ, per angelum Gabrielem reuelatæ Danieli, operæprecium eft & feptem illius particulas confiderare, fimul & harum hebdomadarum diuifionem, quam in fuo fermone fecit angelus. Prima pars habet feptuaginta hebdomadas abbreuiatas effe fuper vrbem fanctam, vt finem accipiat peccatū, & adducatur iuftitia fempiterna, & impleatur prophetia, & vngatur fanctus fanctorum. Secunda pars habet ab exitu fermonis, vt iterū ædificetur Hierufalem, vfque ad Chriftum ducem, hebdomadas feptem, & hebdo-

Diſcutit prophetiam Danielis.

B mades 62. erunt, hoc eft, hebdomades 49. In hac ergo iam parte angelus Hebdomadam vltimam, feu feptuagefimā non fupputauit. Tertia pars habet: Et rurfum ædificabitur platea & muri in anguftia temporum. Quarta pars habet: Et poft hebdomadas 62. occidetur Chriftus, & non erit eius populus, qui eū eft negaturus. Quinta pars habet: Ciuitatem & fanctuarium diffipabit populus cum duce venturo, & finis eius vaftitas, & poft finem belli ftatuta defolatio. Sexta pars habet: Cōfirmabit autem pactum multis, hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hoftia & facrificium. Septima pars dicit. Et erit in templo abominatio, defolationis, & vfque in confummationem & finem perfeuerabit defolatio. Veritas primæ partis prophetiæ patet, nam ab anno fecundo Darij huius Longimani, fupputantes iuxta chronographiam fuperiùs pofitam, hebdomades 70. hoc eft, 490. annos, cōcurrimus in tempus Chrifti iam tunc incarnati, videlicet in nonum annum

C à natiuitate ipfius. Vnde ne quis arbitretur has feptuaginta hebdomadas, vfque in primum annum natiuitatis Chrifti, integrè & cum præcifione futuras effe, continuò adijciens partem fecundam, pofuit hebdomadas folùm 69. dicens: Scito ergo quòd ab exitu fermonis, vt iterum ædificetur Hierufalem, vfque ad Chriftum ducem, hebdomadæ feptem & 62. erunt, hoc eft, hebdomadæ 69. quæ conftituunt annos 483. Patet ergo veritas partis fecundæ. Nam hoc fecundo anno inclufiuè fupputando tempora vfq; in annum natiuitatis Chrifti, colliguntur anni 483. qui conftituunt hebdomadas 69. Et quòd in hoc anno fuerit exitus fermonis de reuerfione, & reædificatione non folùm templi, fed & ciuitatis Hierufalem, patet ex fupradictis. Vnde iuxta feptuaginta feniorum fententiam, Iefus per hoftes ab ædificando impeditus, ex Hierufalem reuerfus fuerat in Babylonem, & fub huius Darij anno fecundo, impetrata facultate perficiendi opus templi, olim per ipfum fub

D Cyro fundati, reuertitur in Hierufalem vna cum Ioakin Sorobabelis filio, alioque comitatu. Vide Hiftoriā tertij Efdrę quarto & quinto capitulis. In hac igitur parte fecūda, quam dicit: Scito ergo, & animaduerte, quòd ab exitu fermonis, &c. angelus per partes incipit recitare, quæ nam mirabilia in iftis hebdomadis 70. funt futura fuper populum Iudæorum, interponens atq; adijciens etiam illa, quæ funt futura poft 70. hebdomadarum complementum. Nam primùm intimat, quòd in iftis 70. hebdomadis Chriftus fit dux venturus, ante vltimam, hoc eft, ante feptuagefimam: nam in 69. Chriftus natus eft. Deinde infrà iftas 70. hebdomades rurfufque ædificabitur platea, & muri Hierufalem in anguftia temporis, id eft, breuiffimo tempore, quia cōpletus eft numerus in 52. diebus. 20. anno Artaxerxis, quemadmodū dicitur Neem. 6. Et poft hebdomadas 62. fupputatis videlicet ab ædificatione plateæ & murorū occidetur Chriftus. Hanc partem quartam effe adimpletam, patet. Nam à vigefimo anno Artaxerxis Mnemonis computando hebdomadas 62. hoc eft, annos 434. iuxta conclufiones in fuperioribus pofitas concurrimus in an-

in annum 29. ætatis Christi, qui & in hebdomada sequenti, hoc est, in hebdomada annorum sexagesima tertia, supputatis hebdomadis ad ędificatione illa Hierusalem, est occisus, & id quidem in dimidio hebdomadis illius, Glossa interliniaris hanc partem interpretatus: Post hebdomadas sexagintaduas. subaudit & septem, vt sensus sit: Post hedbomades sexaginta duas & septem, occidetur Christus. Sed hæc supputatio innititur alteri chronographiæ, supponens muros & portas Hierusalem extructas esse sub anno vigesimo Darij Longimani, & ideo patet huius diuersæ expositionis ratio. Secundùm superiores autem conclusiones supputatis annis, non est opus additione ista. Nam vigesimo Artaxerxis Mnemonis anno, vsq; in annum 29. natiuitais Christi, sunt 62. hebdomadæ, post quas occisus est Christus. Vnde annus natiuitatis Christi (quemadmodum à patribus accepimus) fuit annus 32. regni Herodis, qui fuit annus 42. Octauiani Cæsaris, sicut testatur Irenæus in libro 3. aduersus Valentinum, capite 25. Natus est (inquit) dominus noster Christus circiter annum 41. imperij Augusti. Dicit signãter circiter primum & 40. quia tum annus ille 41. creditur fuisse completus, quo tẽpore exijt ab eodem Cæsare edictum, vt describeretur vniuersus orbis, vt testatur Lucas euangelista. Ascendit autem tum & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudęã ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethleem, eo quòd esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria despõsata sibi vxore prægnante. Factum est autem dum essent ibi, impleti sunt dies Mariæ vt pareret, & peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio. Anno autẽ 15. Tiberij Cæsaris (vt inquit Lucas) Ioannes Zachariæ filius, in deserto iuxta Iordanem prædicat baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Et factum est cùm baptizaretur omnis populus, ipse quoq; Iesus est baptizatus. Et ipse erat incipiens quasi annorum triginta, Lucæ 3. Ex euangelio igitur Lucæ patet, quòd Christus circiter annum ætatis suæ trigesimum fuerit baptizatus, quod tempus concurrebat in annum circiter 15. Tiberij Cæsaris, quod & facilè ex chronographia Eusebiana calculari potest. Tempus autẽ passionis & mortis Christi, fuit annus Tiberij 18. Computantes autem à 15. anno Tiberij Cæsaris, in quo Christus cœpit prædicare, vsq; in annum eiusdem Tiberij 18. comperiemus Christum prædicasse annis tribus, & per tempus aliquod in anno 18. Quinta pars prophetiæ huius habet: Ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Hæc pars non ad septuaginta hebdomadas, sed ad posteriora tempora pertinet, scilicet ad ea, quæ futura erant super Hierusalem, postquàm occisus esset Christus. Populum enim intelligit Romanorum exercitum, ducem autem venturũ intelligit Titum cum Vespasiano, qui anno à morte Christi 42. venientes contra Iudęos. vrbem Hierusalem, olim sub vigesimo anno Artaxerxis instauratam, & sanctuarium, id est, templum olim sub sexto Darij anno con summatum, expugnauerunt: atque ita demoliti sunt vniuersa, vt nõn relinqueretur lapis super lapidem, quibus facta est vastitas, id est, desolatio ciuitatis vsque in finem. Supradicta quinta parte per anticipationem interposita in parte sexta, reuertitur ad ea, quæ futura erant post hebdomadam 62. supputando eam ab ædificatione murorum & portarum Hierusalem: Confirmabit (inquit) pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: secundùm hanc sextam partem esse impletam huius prophetiæ promissionem, patet ex ipso euangelio. Nam ipse Christus iam baptizatus circiter annum eius trigesimũ ductus est à spiritu in desertum, & post ieiunium quadraginta dierum, cõsummata & superata omni tentatione diaboli, cœpit prædicare in synagogis, & dicere: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. & electis apostolis, fama exijt de illo per vniuersam regionem, vt patet Matth. 4. & Lucæ 3. ac 4. capi.

Christus est occisus anno regni Hero. 32

Cap. 2. a

Cap 3.

Externa Hierusalẽ desolatio, anno à morte Christi 42.

A B C D

A Christus ergo baptizatus, incipiens annum ætatis suæ trigesimum, & id quidē inchoato anno 15. Tiberij Cæsaris, confirmauit pactum olim patribus promissum, id est, legem euangelicæ gratię, hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadis completis, scilicet annis tribus & mensibus tribus deficiet hostia & sacrificiū. Vnde Eusebius de hoc sic loquitur: Christus tribus annis & sex mensibus, iuxta euangelistam Ioan. Euangeliū prædicauit, & confirmauit veri Dei cultum multis, haud dubium quin apostolis & credentibus, quando post passionem in dimidia rursum hebdomada deficit hostia & sacrificium. Quicquid enim in templo post Christū semel in cruce immolatum factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli cunctis in commune clamantibus: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Septima verò huius prophetiæ pars, quæ apud eūdem Danielem sequitur: Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem per- CAP. V. Christus prædicauit 3 ānis & sex mensib.

B seuerabit desolatio. Non ad illud dimidium hebdomadis, sed ad sequentia tempora pertinet, cuius prophetiæ veritatem, & historiæ veterum, & nostrorum hodie temporum testatur euētus. Cernimus vsq; nunc desolationem templi & vrbis Hierusalem, sub Tito & Vespasiano factam. Hæc autem dicta sint non tanquàm præiudicantia aliorum patrum interpretationibus, sed tanquàm documenta quædam consequentia ex præsupposita chronographia Metasthenis & Philonis, de numero annorum regum ethnicorum in Monarchia Persarum. Si quis autem in hac monarchia probatiorem temporū descriptionem scripturis sacris consonam inuenire valuerit, secundùm eam poterit etiam alijs modis hanc prophetiam hebdomadarum interpretari. Ex supradictis patet primùm non frustra esse factam harum hebdomadarum diuisionem per angelum Gabrielē, vt primùm diceret hebdomadas 70. deinde hebdomadas septem, & 62. Tertiò, hebdomadas 62. Postre-

C mò, hebdomadam vnam, & eam in duas partes sectam. Secūdò, iuxta hanc interpretationē patet, tres nouissimas hebdomadas ex illis sexaginta duabus, post quas occisus est Christus, esse extra numerum septuaginta hebdomadarum, de quibus in principio prophetię. Quibus fit, vt secundùm hanc computationem aliud initium habeant sexaginta duæ hebdomadæ, post quas Christus designatur occidendus: aliud autem 70. hebdomadæ vsque ad finem transgressionis, seu vsque ad Christum ducem. Nam 70. hebdomadæ habent initium sub imperio Darij Longimani, sexaginta verò duæ hebdomadæ initium habent sub anno 20. Darij Mnemonis. Tertiò patet non valere argumentum aliorum contra sententiā istam opponentium, non posse videlicet harum hebdomadarum initium assignari in aliquo anno sequenti tēpus illud, sub quo Danieli facta est reuelatio, propterea quòd hinc (vt inquiunt) sequeretur, quòd Daniel per hāc reuelationem sibi factam nō

D fuisset certificatus de tempore, quo implenda fuerant ea, quæ petebat. Præterea si exitus ille sermonis futurus erat post Danielis mortem, qua (inquiunt) ratione dixisset ei angelus. Scito ergo & animaduerte, quòd ab exitu sermonis, &c. Hęc (inquam) argumenta non concludere, hinc patet: Nam Deus reuelauit huic Danieli tanquàm gerenti personam fidelis populi, vt & clauderet sermones, signaret in libro, traderetq; illos posteris legendōs. Vnde & de temporibus Antichristi reuelauit eidem Danieli, quòd tribus annis cum dimidio esset regnaturus: non tamen reuelauit ei tempus certum, in quo tres anni illi cum dimidio suum haberēt principiū. Hæc omnia de 70. annis desolationis, & de septuaginta hebdomadibus vsq; ad Christum ducem, & de initijs & finibus eorum, sub iudicio melius sentientium dicta sint, & collecta tanquàm conclusiones consequentes ex collatione sacrę scripturæ, cum his, quæ de temporibus & regum ethnicorum chronographia Berosi, Manethonis, & Metasthenis. Isti enim ethnici chronographi inter cæteros sunt probatiores, nempe cùm in supputationibus temporum & annorum quorum sa- Tempus regni Antichristi.

cra

cra meminit historia, inueniantur probati, & scripsisse conformiter numeris annorum designatis in eadem sacra scriptura, quemadmodu supra ostendimus: consequens est & illos etiam habendos esse vt probatiores in numeris annorum illorum, qui post æditum veteris sacræ scripturæ canonem supputantur, quales sunt anni inter desolationem Hierusalem & Christum Dominum. Proinde in Monarchia Medorum & Persarum, omissis sententijs Græcorum & Talmudistarum, insuper & Latinorum sequentium ipsos (qui & longè super annorum numeris inter se sunt diuersi) supradictum calculum recesui. Siue iste calculus sit verus & secundùm scripturæ sacræ sensum designatus, siue alius quispiam secundùm aliam chronographiam probatiorem. aut inuentam, aut inueniendam, putetur probatior, & propheticis dictis conformior, non multùm refert ad rem gestam, id est, ad Christum iam incarnatum, præsertim cùm interpretes vniuersi cōsentiant, has septuaginta hebdomadas iam diu esse transactas. Demum & illas adimpletas esse in Domino nostro Iesu, ex duobus præcipuè cōmonstratur. Primùm quòd omnia quæ in prophetis de Messia, seu de Christo Domino sunt prænunciata, videmus ex ipsis rerum factis adimpleta in Domino nostro Iesu, & in ecclesia illius. Secundò, quòd omnia, quæ Christus in carne visibili ore proprio futura prædixit, ab euangelistis lucidissimè expressa, comperimus sic euenisse, & quotidie euenire, quemadmodum ipse illa prædixerat. Primùm prædixerunt prophetæ natiuitatem Domini Messię & aduentum eius in carnem futurum in humilitate, & locum, in quo nasceretur, & tempus quando nasceretur, & virginem, ac tribum de qua nasceretur designantes, & templum per Sorobabelem ædificandum, in quo conuersaretur, & conuersationem vitæ illius in prodigijs & miraculis, quibus præstaret cæcis visum, surdis auditum, claudis gradum, infirmis sanitatem. Insuper prædixerunt, quòd & populus ipsius, pro his omnibus beneficijs retributuri essent illi mala, & quòd perforaturi essent manus & pedes illius, & potaturi eum felle & aceto, missuri super vestē ipsius sortem, & quòd illusuri essent illum opprobrijs & ludibrijs, quibus reputatus esset tanquàm leprosus & nouissimus virorum expresserunt, & genus mortis ipsius, cum iniquis reputandus, & sepulturam illius, resurrectionem, & ascensionem eius, missionem apostolorum in omnem terram, euersionem reipublicæ Iudæorum, & dispersionem eorum extra Iudæam in omnem terram, sine altari, sine templo, sine sacrificio, vsq; in consummationem seculi, congregationem gentium futuram cum Deo Abraham, qui olim in omnibus gentibus fuerat incognitus. Hæc & id genus alia prophetarum vaticinia videmus adimpleta, per aduentum Domini nostri Iesu in carnem. Deinde & omnia, quæ prædixit Christus ore proprio, & de semetipso, & de sua ipsius traditione à discipulo suo, de sua passione, morte, & resurrectione, de apostolorum suorum dispersione ac fuga, de Petri negatione, de facto mulieris fundentis alabastrum, publicando in vniuerso mundo, de subuersione Hierusalem, & euersione templi, & de illa ciuitate non amplius futura Iudæorum ciuitate, de ecclesia sua, & fide euangelij sui dilatanda in omnes gentes per vniuersum orbem, vsque ad insulas maris, de persecutionibus varijsq; tormentorum generibus aduersus ecclesiam suam futuris, & quòd inter hæc omnia portæ inferi non essent superaturæ eandem suam ecclesiam, vsque in consummationem seculi. Vniuersa hæc adeò lucidè, adeoque apertè olim ecclesiastici patres, Irenæus, Cyprianus, Ambrosius, Chrysostomus, aduersus Iudæorum incredulitatem demonstrauerunt esse adimpleta, vt nulla valeant tergiuersatione celari. Tres fuerunt crucifixi eodem tempore, eodem in loco, sub eodem iudice, Christus vnus solus in medio duorum latronum in vniuerso mundo adoratur. Euangelium huius, & doctrina eius in vniuerso mundo annunciatur, veneratur, & colitur. Iudas indignè ferens mulierem, quæ effudit alabastrum vnguenti preciosi super

Hebdomadas 70 esse in Christo completas.

Omnes prophetiæ de Messia sunt completæ in Christo.

A B C D

A super caput Iesu, reprehenditur, & dicitur ei, quòd euangelium facti huius in toto mundo publicabitur. Euenit quod prædixit. In omnibus (inquit Chrysosto.) ecclesiis, appellari audiuimus mulierem hanc. Sunt reges, consules, duces, nobiles, illustres, splendidi, in quamcunque orbis partem veneris, summo cũ silentio, magnaq; cum veneratione audiunt officium mulieris huius. Neq; est vlla mundi plaga, quæ ignoret factum istud. Toto terrarum orbe mulier hæc decantatur, neque persona erat celebris, neque factum ipsum insigne, neque locus publicus. Neque enim hoc fecit per theatrum, sed in domo paucis duntaxat præsentibus. Attamen neque personæ vilitas, neque testium paucitas, neque loci obscuritas, neque vlla res alia potuit huius mulieris abolere memoriam. Ipsa igitur rerũ à Christo prædictarum veritas contra Iudæos clamitat, ex ipsis factis & euentibus declaratur ipse verus esse agnus pro nobis immolatus, in agno veteris legis cæterisque sacrificijs designatus. Ipse suo diuino & incomprehensibili consilio disposuit, vt
B sacrilegi Iudæorum principes & impij sacerdotes, qui sæuiendi in ipsum sæpe occasiones quæsierant, non nisi in solennitate Paschali, qua solet agnus immolari furoris sui acciperent potestatem, vt ipse sua sponte in cruce tum immolandus, ostenderet se verum esse agnum, in agno illo paschali figuratum, vt agnum significatiuum agnus verus remoueret, & omnia quæ de immolatione agni erant instituta, doceret in se fore completa. Ex quibus omnibus, nisi essent cæca & pertinacia Iudæorum corda, certis argumentis conuincerentur 70. annorum hebdomadas designatas à Daniele vsque ad Christum ducem esse adimpletas in domino nostro Iesu, per quem peccatum habet finem, & deleta est iniquitas, & adducta est iustitia sempiterna, impleta est visio & prophetia. Vnde & sub temporibus Christi adeò publica erat apud Iudæos fama, regẽ Messiam aut tum venisse in
C carnem, aut tempus eius propè esse, vt Herodes veritus, ne rege nato propelleretur à regno, occiderit nedum infantes alienos à bimatu & infra, sed & proprium filium suum, quem ex vxore de tribu Iuda suscitauerat, quemadmodum in superioribus patet ex dictis Iudæi Philonis alieni à fide Christi. Cæterùm in ethnicorum commentarijs miracula in Christi passione facta ad verbum scripta reperimus. De his (inquit) Eusebius scripsit Phlegon, olympiadum egregius supputator in 14. lib. ita dicens: Quarto autem anno 202. olympiadis magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio solis est facta, dies hora sexta ita in tenebrosam noctem est versus, vt stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Insuper & Iosephus Iudæus à fide Christi alienus, scribens temporibus illis de eodẽ Domino Christo in 18. lib. Antiquita. cap. 9. sic loquitur. Fuit autem iisdem temporibus Iesus, vir sapiens, si tamen
D virum eum nominare fas est, erat enim mirabilium operũ effector, & doctor omnium eorum hominum, qui libenter audiũt veritatem, & multos quidem Iudæorum, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit, Christus hic erat. Hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum, cùm Pilatus cruci agendum decreuisset, non deseruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum viuus, secundùm quod diuinitus inspirati prophetæ, vel hæc, vel alia de illo innumera miracula futura prædixerant. Sed & in hodiernum diem Christianorũ, qui ab illo nuncupati sunt, & nomen perseuerat & genus. Hæc ille. In eodem libro cap. 14. de sanctitate & morte iniuriosa Iohannis Baptistæ sic loquitur: Quibusdam Iudæorum videbatur ideo perisse Herodis exercitum, quòd in eum satis iustè indignatio diuina commota sit, pro vindicta Iohannis, qui vocabatur Baptista. Hunc enim Herodes occidit virum valde bonum, qui præcipiebat Iudæis virtuti operam dare, iustitiam colere, in Deum seruare pietatem, per baptismum in vnum coire. Quæ cùm ab eo præcepta huiusmodi docerentur, atque ad audi-

De eclypsi solis & terræ motu in morte Christi.

Iosephus de Christo testatur.

Iosephus de Iohanne Baptista testatus.

endem eum quàm plurima multitudo concurreret, veritus Herodes, ne fortè persuasione doctrinæ ipsius populi à suo regno discederent, in castellum macheruntа vinctum adducit Iohannem, eumq́; gladio occidi iussit. Demum in 11. Antiquitatum libro, cap. vigesimo de Iacobo fratre Domini, sic loquitur: Ananus pontifex credens se inuenisse tempus opportunum Festo mortuo, Albino in itinere constituto concilium fecit iudicum, & quosdam deducens ad semetipsum, inter quos & fratrem Iesu, qui dicitur Christus, nomine Iacobum, quasi contra legem agentes accusans, tradidit lapidandos. Hæc sunt euangelij nostri testimonia, etiam à fide Christi alienis desumpta. Omnibus igitur prophetarum vaticiniis, & septuaginta Danielis hebdomadibus, luce clarius adimpletis in Christo domino nostro, frustra carnales Iudæi expectant alium carnalem Messiam in terrena Hierusalem. Dominus noster Iesus Christus de virgine natus est verus Messias in lege promissus, de tribu Iuda, de domo & familia Dauid ortus. Temporibus eiusdē Domini nostri Christi in carne visibiliter conuersantis, creditum & manifestum erat omnibus Apostolis ac alijs etiam Iudæis, Mariam matrem ipsius esse de familia & progenie Dauid. Vnde & Ioseph ibat in ciuitatem Dauid, vt profiteretur cum eadem Maria sibi desposata prægnante. Manifestum est (inquit Apostolus) q ex tribu Iuda Dominus noster ortus est, ad Hebræos 7. Deinde omnes Iudæi admittebant Christum Mariæ filium esse ex semine Dauid, interrogantibus eis, cuius filius ipse Christus esset, responderunt esse Dauid. Sed ex genealogia Christi aliter à Luca, aliter à Matthæo descripta, ingentes nascuntur difficultates.

Iosephus de Iacobo testatur.

Iudæos frustra expectare carnalem Messiam.

Primùm quòd alius pater, alius auus, alius abauus ipsius Ioseph recitatur à Matthæo, alius autem à Luca. Quomodo vnius Ioseph possunt esse duo patres, id est, Heli & Iacob: quomodo etiam duo paterni aui, Nathan & Melchi: deinde quamobrem Matthæus transit à Dauid ad Christum per Salomonem. Lucas autem ascendit à Christo ad Dauid per Nathan. Insuper quomodo potest Maria mater Christi esse de tribu Iuda, cùm fuerit cognata Elizabet, quæ vt dicitur Lucæ primo, erat vna de filiabus Aaron, de tribu Leuitica, quæ erat sacerdotalis, præsertim cùm apud Iudæos tribus non poterant per coniugia cōmisceri? Tertiò quomodo stare potest, quòd Sorobabel, Salathiel, & Neri, id est, Ioachin, ponantur in vtraque genealogia, cùm Matthæus tractat seriem ipsius Salomonis, Lucas verò seriem generationis ipsius Nathan? fieri autem nequit, vt hi tres à Dauid descenderint per Salomonem, & simul per Nathan Salomonis fratrem? Quartò, quomodo pater & auus & abauus Neri, id est, Ioachin recitantur apud Lucam, *Melchi addi Thosan*, & sic consequenter, cùm Matthæus alios parentes nominet quos neque liber Paralipo. neque liber regum commemorat? Quintò, qua ratione Matthæus à Sorobabel vsque ad Ioseph recenseat vndecim duntaxat generationes, cùm Lucas ab Sorobabel vsque ad eundem Ioseph Mariæ virum, ponat generationes octodecim? In his soluendis olim occupati fuerunt patres, Eusebius, Hieronymus, Ambrosius, & Augustinus: & quàmuis plerique inter se sint varij, consentiunt tamen vniuersi. quòd Ioseph duorum filius est dictus, non ab vtroq; generatus, sed ab altero generatus, ab altero autem secundùm rationem aliquam legis filius appellatus. Et quia sunt modi multi, propter quos quispiam filius solet alicuius vocari: Primus scilicet secundùm adoptionis legem, quæ cùm non valeat ad demonstrandum originem aut genus, non conducit huic proposito. Alter secundùm legem coniugij. Tertius per suscitationem seminis fraterni, secundùm legem Moysi iubentis, vt frater accipiat relictam fratris sine liberis defuncti, ad suscitandū semen defuncto fratri. His modis duo sunt vnius filij patres: Vnus lege coniugij aut Moysi, alius iure generandi. Secundùm hunc postremum modū appellandi filium, soluunt Ambrosius & cæteri patres obscuritates in genealo-

Quomodo Ioseph dicatur filius duorum.

A nealogia ista. Sunt alij qui dicunt Matthæum recitare genealogiã Ioseph, qui descendit à Dauid per Salomonem: Lucam verò recitare genealogiam Mariæ quæ descendit à Dauid per Nathan Salomonis fratrem. Ioseph (inquiunt) fuit filius Iacob generationis natura. Idem autem Ioseph fuit filius Elih, id est, ipsius Ioachim patris Mariæ lege vxoria: secundùm quam consuetudo est filium meum appellare, etiam qui est maritus filiæ meæ. Cùm enim vir & vxor sint vna caro, qui pater est vxoris meæ, is congrua ratione dicitur & pater meus esse. Secundùm hanc ergo sententiam, Ioseph Mariæ vir, de Iacob generatus, appellatur filius Annæ & Ioachim patris mariæ, qui alio nomine vocabatur Elih. Secundùm istam autem legem coniugij sufficienter probatur origo sanguinis vxoris, per generationem mariti apud Iudæos, qui cogebantur vxorem accipere de sanguine cognationis suæ. Sunt alij qui dicunt in Ochosia Salomonis lineam extinctam esse, inter quos B est Philo Iudæus. Secundùm hunc dicendi modum, neque Christus, neque Ioseph descendisset secundùm carnem de Dauid per Salomonem, sed per Nathan ipsius Salomonis fratrem. Secundùm modum istum Sorobabel, Salathiel, Ioachim, & Ioachin, non ex linea Salomonis, sed ex Nathan descendissent: quod videtur esse contra textum scripturæ Paralipo.3. vbi dicitur filius Salomonis Roboam, cuius Abia filius genuit Asa. De hoc natus est Iosaphat pater Ioram, qui Ioram genuit Ochosiam; ex quo ortus est Ioas, eius filius. Amasias genuit Asariam. Porrò Ioathan Asariæ filius, procreauit Acham patrem Ezechiæ, de quo natus est Manasses, qui Manasses genuit Amon patrem Iosiæ. Filij autem Iosiæ fuerunt primogenitus Ioanna, secundus Ioakim, tertius Sedechias, quartus Sellim. De Ioakim natus est Iechonias & Sedechias. Filij Iechoniæ fuerunt Asser, Salathiel, Mechira, Phadaia, & Sennesar Iecenna. Hactenus scriptura sacra in qua planè videtur C significari non modò in Ochosia non esse extinctam Salomonis lineam, sed & eundem Ochosiam ex Salomonis linea genuisse Ioas, quia dicit de Ochosia ortum esse Ioas, & huius Ioas filium fuisse Amasiam, & Amasiam genuisse Asariam, alio nomine vocatum Osiam, de quo natus est Ioakim pater Ioachin. Amplius autem quarti Regum 11. & 13. Ioas appellatur Ochosiæ filius. Sed hic habent Philo & sequaces illius scripturas alias, quibus significantur omnes fratres Ochosiæ interfecti, & omnes animæ de domo Achab occisi, 4. Regum 10. Deinde significatur Attaliam matrem Ochosiæ, cùm videret vnicum filium suum Ochosiam interfectum, interfecisse omne semen regium. Sororem autem Ochosiæ clàm tulisse & furatam esse Ioas de medio filiorum regis qui interficiebantur, vt dicitur 4. Regum 11. Ibi filij regis appellantur non filij Ochosiæ: neque enim Attalia voluisset interficere filios filij sui, sed filij appellantur propterea, quòd nutricij erãt Ocho- D siæ, qui ex linea Nathan custodiebantur ad succedendum in regnum, in casu quo deficeret Salomonis linea, & ita Ioas, quàmuis primus (vt inquiunt) fuerit ex linea Nathan, dicitur tamen filiùs Ochosiæ, & ortus esse de Ochosia, secundùm consuetudinem locutionis scripturæ sacræ, appellantis filios, & ortos seu genitos esse etiam eos, qui vt cognati & nutricij educantur tanquam filij, apti succedere in locum filiorum deficientium. De his in alijs latiùs. Secundùm hunc modum, Elih seu Ioachim beatæ Mariæ pater, & Nathan eiusdem Mariæ auus paternus, Leui & Melchi abauus, & attauus ex linea Nathan, descenderunt à Dauid. Vnde recitat Iohannes Anneus ex dictis Hieronymi se didicisse, quòd Melchi vigintiquinque annorum genuit Leui, qui quadragenarius genuit Nathã. Hic agens annum trigesimumsextum genuit Ioachim, qui & Elih, patrem quidem naturalem Mariæ, & legalem Ioseph. Ioachim autem anno quadragesimosexto natura sterilis genuit Mariam, quæ & ipsa anno decimoquarto ætatis suæ peperit saluatorem. Ad aliam difficultatem, qua dicitur, Maria fuisse cognata Elizabet

 de tribu

de tribu Aaron, dicimus neque esse impossibile, neque absurdum, vnã & eandem personam habere ortum ex duobus fratribus vterinis per mulierem, quæ ab altero illorum fratrum descenderit: sic Iohannes Baptista, & mater ipsius Elizabeth simul de tribu Iuda & de tribu Leui ortum habuerũt. Vnde ex traditione patrum didicimus Mariam & Elizabeth fuisse filias duarum sororum, videlicet Annæ & Esmeriæ, quarum vtraque erat Bethleemitica de domo Dauid, quæ erat in tribu Iuda. Anna verò Ioachim accepit maritum, de tribu Iuda, & de domo Dauid. Esmeria autem virum accepit Leuiticum, de familia Leui, & ideo Elizabet ratione patris erat Leuitica: ratione aũt matris, erat de tribu Iuda: virgo autẽ Maria ratione vtriusq; parentis de tribu Iuda extitit. Neq; huic matrimonio Esmeriæ obstat lex Moysi, de non commiscendis inter se inuicem tribubus per cõiugia. Nam contra legem non erat, quando eam familiam alteri commixtam, non sequebatur illius tribus hæreditas, sic habet lex Numeri vltimo: Nubant quibus volunt, tantùm vt suæ tribus hominibus, ne cõ misceatur possessio filiorũ Israel de tribu in tribũ. Sunt autẽ qui sentiunt, Mariam simul fuisse de tribu Iuda & de tribu Leui, & Lucam scripsisse familiam Christi sacerdotalem, per Nathan sacerdotem atque prophetam: Matthæum verò familiam Christi regalem, per Salomonem: ex quibus consequens esset, Christum esse de familia sacerdotali simul & regali. Huius sententiæ sunt Ambrosius & Beda, sed eis non consentiunt cæteri multis ex rationibus, neque enim Nathan propheta filius Dauid erat. Iam si dixeris: In historijs quibusdam legimus, Leui genuisse Melchi, & Melchi genuisse Panther, hunc autem Barpanther, à quo natus sit Ioachim pater mariæ. Respondet Anneus, Iudæos quosdam in primitiua ecclesia fingentes se Christianos, ad obscurandum genealogiam Christi, quam & Lucas claram ponit ex linea Mariæ, & Matthæus itidem claram tradit ex linea Ioseph, transmutatis hominibus dixisse Panther pro Melchi, & Barpanther pro Leui, & quòd Heli quasi alter à Ioachim, fuerit pater Ioseph, legalis per suscitationem seminis fraterni. Contra quos inquit, scribens beatus Hieronymus de ortu beatæ virginis: Quid (inquit) Pantheris & Barpantheris, & fraterni seminis suscitatore opus fuit ad genealogiam Mariæ, quæ clara est? nisi quia falsi fratres, sub specie angeli lucis ad eludendum euangelia, quasi illa expositura hæc finxerunt. Vide & reliqua apud Iohannem Anneum in commentarijs chronographiæ Philonis. Verùm hic sciendum, quòd liber iste Hieronymi de ortu beatæ Mariæ virginis, nobis nondum prodijt in lucem. Quod autem Matthæus dicit Sorobabelem genuisse Abiud, hoc in Paralip. non sic legitur. Sed hic sciendum, Abiud fuisse filium Sorobabelis binominem, qui dictus est Ananias in Paralipo. is & appellatur Abiud apud Matthæum: sicut primogenitus Sorobabelis Misiolla appellatus est Resa, quod Lucas posuit, & Philo expressit. Sunt rursus alij, qui dicunt alium fuisse Sorobabelem expressum à Matthæo, alium à Luca. Sorobabel (inquiunt) quem designat Matthæus duabus generationibus, post transmigrationem natus est: is autem quem commemorat Lucas & Zacharias, ante transmigrationem natus est: quod patet (inquiunt) ex verbis Domini ad Aggæum prophetam cap. 2. dicentis: Loquere ad Sorobabelem filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedech, & ad reliquos populos: Quis est ex vobis derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? Ex quibus videtur Sorobabelem vidisse domum istam. Sed hoc argumentum nihil concludere manifestum est. Fit enim sermo non solùm ad Sorobabelem, sed ad plures, inter quos poterant alij esse, qui olim viderant domum primam. Vnde à destructione templi vsq; in annum secundum Darij Longimani, sunt anni centum & sedecim. Longioris autem vitæ poterunt sub illo secundo anno Darij homines inueniri, quemadmodũ & ipse Iosue, filius Iosedech, vixit

Quomodo virgo Maria erat cognata Elizabeth quæ erat de alia tribu.

Hieronymus.

A B C D

A vixit annos centum & triginta, vt testatur Philo. De Ioiada pontifice ante captiuitatem legitur, quòd fuerit centum & triginta annorum, 2. Paralipo. 24. Quòd autem fuerit idem Sorobabel, qui in captiuitate genitus, fundauit templum sub Cyro, qui & sub Dario ipsum consummauit, patet Zachariæ 3. Ex eo item, quòd apud Lucam plures generationes interponuntur, quàm apud Matthæum, non est consequens, non esse eundem Sorobabelem ab vtroque designatum. Nam secundùm consuetudinem coniugij, aut legem Moysi pauciores personæ recitatæ in genealogia Matthæi, potuerunt longæuam vitam transigere, plures autem apud Lucam immatura ætate decedere.

Sequitur pars vltima huius quinti capitis, pro intellectu scripturarum de rebus & temporibus futuris in nouissimo Christi aduentu.

B EX superioribus recapitulandum est, regnū Domini nostri Messiæ, id est, Christi, in scripturis propheticis prænunciatum, olim à patriarchis expectatum, nō esse accipiendum tanquā durās eo solùm tempore, quo Christus secundùm visibilem carnē in Iudæa mirabilia operatus erat, nascendo, euāgelizando, in prodigijs, in miraculis, eligendo Apostolos, & mittendo, resurgendo, & ascendendo, vt tunc intelligatur regnū etiā extinctum in hoc mūdo, cū iā euanuit ex corporalibus oculis mūdi huius, & intelligantur tunc omnia esse impleta, quæ in prophetis de ipso ac regno eius sunt prophetata: sed accipiendum est regnum illud tunc incepisse manifestari, & crescere, & permanere, & secundùm successionem transire de progenie in progeniē, vsq; in consummationem seculi, & ipsum Christum nō desijsse regnare vnquam, sed in æuum omnipotentem regem, Perpetuum esse regnū Christi in ecclesia ipsius.

C veram vitem, verum caput suæ ecclesiæ, & regnare in hoc suo regno tanquā ducē & bellatorem fortem per spiritum sanctum desuper missum, qui & tandem in resurrectione in nouissimo die tradet idipsum suum regnum Deo patri, absorpta iam prorsus morte, tribulatione & angustia ab omnibus eiusdem regni membris. Ex hac iam consideratione contra carnales fidei nostræ hostes, qui ex prophetis suo sensu intellectis, arbitrātur Christum in terrena Hierusalem regnaturū seculis multis, habeatur clauis quædam ad aperiendum multa scripturæ claustra in lege & prophetis, de Christo & regno illius vaticinātibus. Nam & ex ipsis prophetis discimus ipsius Messiæ natiuitatem temporalem, & conuersationem vitæ eius in paupertate & humilitate, prædicationem & operationē miraculorū eius, mortem eius & ascensionem, & desuper missionem sancti spiritus in Apostolos, qui in omnem terram erant euangelizaturi. Ex quibus consequens est, ea quæ per pro-

D phetas prænunciata sunt super regno Christi militante in hac vita, vsque in consummationem seculi, ex parte impleta esse in primo aduentu illius, dum in carne mortali nobiscum vsq; in mortē conuersatus est, & tunc completa fuerunt omnia redemptionis humani generis officia, quæ prænunciata erant per ipsum futura in carne sua mortali, quemadmodum ipse priusquā in cruce emitteret spiritum ait: Consummatum est. Deinde ipso sic per mortē cōtra diabolū triumphante, omnia Matth. 27. quæ de regno eius seu ecclesia futura pronunciātur, quotidie implentur & implebuntur vsque in finē seculi, & tunc demū in secūdo scilicet aduentu, prorsus consummabuntur, cùm non erit amplius in vllo regno Christi neque militia, neque tentatio, neq; bellum, neq; gladius, sed pax sempiterna. Vnde prophetia de regno illius, secundùm primum aduentum eius, quòd tanquā mons eleuandus super oēs colles, id est, super oēs terræ principes in fortitudine venturus esset, & quod regnaturus esset in Hierusalem, & sederet super sedē Dauid patris sui, & in domo Iacob in æternum, & quod de monte Syon lex illius esset transitura in omnem terram, &

quòd idola essent penitus conterenda, & quòd ad eum fluerent omnes gentes & populi multi, & quòd dominaretur à mari vsque ad mare, & quòd ad illius imperium tacerent insulæ maris. Huiusmodi prophetiæ, siue falso intelligantur ad literam, quemadmodum accipiunt Iudæi, vanè expectantes Messiam regnaturum in terrena Hierusalem: siue verè intelligantur secundùm spiritualem sensum, quemadmodũ intellexerunt prophetæ & exposuerunt eas Christus & Apostoli, non sunt adimpletæ tempore primi aduentus, intelligendo primi aduentus tempus illud solum, quo Christus cœpit in terra conuersari vsque ad mortem, resurrectionem, & ascensionem solùm. Christus enim dum viueret, & Apostoli ante resurrectionem, non prædicauerunt nisi in Iudæa, & finibus eius. Vnde neq; tunc ad legem eius fluebãt gentes. Postq̃ autẽ morte sua triumphabat super diabolum exoluens Deo patri pœnam debitam pro peccato humani generis, resurgens à mortuis regnare cœpit super gentes, & crescere cœpit regnum eius. Hac ratione & Christus ipse qui erat prænunciatus, quòd esset expectatio gẽtium, qui à Deo patre missus ad hoc venit in mundum, vt esset saluator totius mundi, verè dicit:

Matth. 15. e Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Qui dum in mortali car-

Matth. 10. a ne adhuc viueret, suis discipulis præcepit: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne intraueritis: sed ite ad oues, quæ perierunt domus Is-

Matth. Vlt. rael. Post resurrectionem verò in carne gloriosa manifestans se suis discipulis & fratribus multis numero, præcepit Apostolis, vt euntes in vniuersum mundum docerent omnes gentes, & prædicarent euãgelium regni sui omni creaturæ. Non oportet igitur ex scripturis concludere, quòd Christus in terrena Iudæa secũdum mortalem carnem visibiliter habitans, & euangelij legem constituens, fuerit mille annis & vltra, aut diebus suis fuerit dominatus à mari vsq; ad mare, & quòd eisdem temporibus confluxerint omnes gẽtes ad obediẽtiã euangelij eius, & quòd omnia idola fuerint in nationibus gentium contrita: sed quòd tunc incœperit regnum eius sub quo paulatim hæc omnia cõplentur in Christo per mortem, & per resurrectionem contra diabolum triumphante, iuxta Danielis vaticinium, cap. 2. Lapis abscissus de monte sine manibus percussit statuam in pedibus suis ferreis, & conterens quatuor præfatæ statuæ membra, factus est mons magnus, qui impleuit terram vniuersam. Vnde regnũ Christi per fidem euangelij ipsius cœpit crescere in vniuerso mundo, in omni loco & gente. Terrena principũ ac ducũ corda cœperunt transferri in regnum charitatis Christi, cœpit & idololatria paulatim cõminui inter gentes, quæ licet magna ex parte per Apostolorum prædicationem in vniuerso mundo fuerit cõminuta, non tamen penitus fuit cõtrita. Nam vsq; ad Constantini tempora regnabat idololatria sub Romano imperio, cui restiterunt

Adhuc supersunt idolatræ. sancti martyres, Sixtus, Laurẽtius, Vincent. cæteriq; vsq; ad mortẽ. Deinde ad hæc vsq; secula putantur in Asia esse quædam regna, quæ colũt idola. Cæterũ prophetarum sermo crebrò cõmiscet duas vniuersales Iudæorum captiuitates lõgis temporum interuallis, videlicet 670. annis à se distantibus, vnam videlicet sub Babylonijs, alteram sub Romanis, Tito & Vespasiano, intermiscens etiam eam, quæ fuit

Incipit de regno Antichristi. sub Græcis ab Antiocho illustri. ex quibus plerunque transit ad nouissimam persecutionem aduersus populum Dei futuram in regno Antichristi. Et ideo cõsiderare tempora regum, sub quibus vnusquisq; propheta suas prophetias locutus est, multum lucis adfert ad intelligentiam scripturarum, & ad intelligendũ numeros annorum designatos in libris prophetarum. Duodecim sunt prophetæ, quos vo-

De vno ordine ac tempore prophetarũ. camus minores: quatuor aũt, quos vocamus maiores. Horũ autem prophetarum ordo in lib. Bibl. non texitur secundùm ordinem successionis temporum, quibus prophetauerunt. Nam Abdias, qui post quatuor maiores prophetas, quartus inter minores ponitur, longè ante Isaiã cæterosque omnes prophetauit. Itẽ Osee Iohel,

A hel, Amos, Micheas, quàmuis post Hieremiam, Ezechielem, Danielem inter duodecim minores prophetas sunt collocati, ante illos tamen sunt vaticinati. Abdias Ionas, Amos, Isaias, Osee, Iohel & Micheas prophetauerunt ante captiuitatem populi Israel, & nō solum ante captiuitatem populi duarum tribuum, Iuda videlicet & Beniamin, sub 11. anno Sedechiæ factam, sed & ante decem tribuum captiuitatem, quæ illam antecessit annis 156. quemadmodum ex superioribus conclusionibus demonstrari potest. Abdias in diebus Achab regis Israel, & in diebus impijssimæ Iesabel prophetasse traditur. Ex regibus qui ponuntur in titulis, cognoscimus tres prophetas, videlicet Isaiam, Osee, Amos incepisse prophetare sub vno atque eodem rege, videlicet sub Ozia rege Iuda. Micheam autem incœpisse prophetare sub rege sequenti, videlicet sub Ioathan, nondum 10. tribubus translatis per Assyrios. Nahum verò iam 10. tribubus in captiuitatē ductis per Assyrios, ad earun-
B dem decem tribuum consolationem prophetare cœpisse aduersus Niniuem, Assyriorum metropolim Ezechiæ temporibus. Isaiam quoque & Osee sub eisdem quatuor regibus, secundùm seriem successionis in regno Hierusalem succedentibus, videlicet sub Ozia, Ioathan, Achā, & Ezechia prophetasse. Iohel quoque, quia mox absque titulo vllo regis sequitur Osee prophetam, iuxta regulam Hebræorum prophetasse intelligitur sub eisdem regibus, quibus & Osee prophetauit. Amos verò, quemadmodum & titulus indicat, in diebus solius Oseę regis. Micheas verò io diebus Ioathan, Acham, & Ezechię regum Iuda. Postea verò Sophonias & Hieremias ante transmigrationem Ioachin prophetare cœperunt in diebus Iosiæ regis Iuda, quemadmodū & ipsi testantur in suis librorum præfationibus. Finem regni duarum tribuum, quæ vocātur Iuda & Beniamin, iam instare sub Iosia, ex 4. lib. Regum est manifestum. Illo enim interfecto, filij eius & nepotes, qui postea re-
C gnauerunt, vt Ioacham, Ioakim, Sedechias, & Ioachin, non tam regnasse credendi sunt, quàm ludibrio habiti fuisse ab Ægyptio rege, & Chaldæis, & varijs captiuitatibus mortibusq́; cruciati, vt patet 4. Reg. 23. 24. & 25. Quia igitur populus poterat se excusare in regibus malis, & dicere nos volumus seruire Deo, sed prohibemur à regibus, iam instante regni fine datur populo Iosias rex iustus: quo zelante zelum Domini, & populum nihilominus in idolorum cultu perseuerante, iusta irę causa profertur à Domino, & incipit Sophonias prophetare de euersione Hierusalem, & victoria Nabuchodonosor: quam & Hieremias passim in suis vaticinijs interserit. Ezechiel autem paulò post, iam scilicet transmigratione Ioachin facta, prophetare cœpit ante desolationem, seu euersionem Hierusalem. Hieremias ergo & Ezechiel, imminente iam euersione Hierusalem & regni Iuda, texuerunt vaticinia: sed Hieremias io terra Iuda, Ezechiel autem in Babylone. Hieremias cùm
D esset adhuc puer, cœpit prophetare anno 13. Iosiæ, prophetauitq́; in imperio eius annis 10. & 9. & postea sub Ioachim filio eius annis 11. vsque ad quintum mensem quando à Babylonijs capta est Hierusalem. Ioakim autem & Ioachin terni menses: quorum alter in Ægyptum, alter cum matre ductus est in Babylonē, in supradictis annis computantur, ac per hoc Hieremias ab exordio prophetiæ suæ vsque in captiuitatem Hierusalē, in qua & ipse captus est, prophetauit annis 40. & vno, præter illud tempus. quando ductus est in Ægyptum, ibique prophetauit in Taphnis. Patent hæc omnia ex volumine Hieremiæ. Ezechiel autem prophetare cœpit in anno transmigrationis Ioachin 5. qui fuit & quintus imperij Sedechiæ annus, trigesimusque ætatis eiusdem Ezechielis. insuper & trigesimus, supputatione facta ab anno Iosiæ regis 18. sub quo inuentus est liber Deuteronomij in templo, 4. Regum 22. Ex his colligendus est intellectus exordij libri Ezechielis, vbi dicitur: Et factum est in 30. anno &c. Daniel iam cum Ioakim in Hierusalem translatus ante euersionem templi & Hierusalem, prophetare cœpit vsque in 3. annum Cyri. De Daniele propheta.

Computantur autem à transmigratione Ioachim vsque in tertium annum Cyri, anni 84. secundùm conclusiones supradictas supputatione facta. Abacuc autem iam duabus tribubus in captiuitatem deductis prophetauit, vt patet ex Danielis historia. Quemadmodum enim Nahum propheta, quem Abacuc sequitur in consolationem decem tribuum positarum in captiuitate Assyriorum, vaticinium habuit contra Niniuem, metropolim Assyriorum, qui vastauerunt decem tribus, quas scriptura vocat Israel: Ita & Abacuc in consolationem duarum tribuum (quas scriptura vocat Iuda) iam in captiuitate Babylonica existentium prophetiam habuit aduersus regem Babyloniorum, à quibus Iuda, Hierusalem & templum sunt subuersa. Postea verò eisdem tribubus duabus per Cyrum à captiuitate solutis, prophetare cœperunt, Aggæus, Zacharias, & Malachias, quem Hebræi (vt inquit Hieronymus) arbitrantur fuisse Esdram. Ordo igitur prophetarum, si secundùm seriem temporum, quibus prophetauerunt, statuetur: hoc pacto recenserentur prophetarum libri: Abdias, Ionas, Amos, Isaias, Osee, Iohel, Micheas, Nahum, Sophonias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Abacuc, Aggæus, Zacharias, Malachias. Recitant quidem singuli Prophetarum libri reges, sub quibus prophetauerunt, præterquam Iohel, Abdias, Ionas, Nahum, Abacuc, & Malachias. Verùm hic sciendum, quòd non absque ratione prophetarum ordo, in libro Bibliæ aliter quàm secundùm ordinem temporum designatur. Nam etsi in scripturis sacris non semper gestorum aut temporum ordo, aut successionis series seruetur, in eis tamen non est superuacuum considerare piam quandam ordinis rationem, secundùm quam placuit spiritui sancto vnum alteri præponere, quemadmodum conuenit ex rebus in scriptura sacra, etiam absque temporum ordine recitatis, considerare ordinem diuinæ prouidentiæ, omnia secundùm suam sapientiam in bonum suorum electorum dispensantis. Verbi gratia, in Isaia cùm describuntur bella gesta, & onera, id est, plagæ super ethnicorum regna videlicet, aut super Damascum, aut super Ægyptum, aut super Assyrios, aut Babylonios, Persas, ac Medos, & id genus alias superbas nationes, non est arbitrandum spiritum sanctum pro sola rerum gestarum historia noscenda, hæc nobis legenda proponere: sed ad consolationem aut commonitionem nostram hæc esse descripta, ne confidamus in principibus, neque spem ponamus aut in hominibus aut in vllo temporali rege, sed in Christo rege iustitiæ, vero saluatore, sine quo neque salus vlla est, neque fortitudo. Contra Dei iram Israel sperauit in Damasco, diruatur ciuitas, quæ aduersus Dei voluntatem impijs præstat auxilium. Iuda sperauit in Ægyptijs, destruatur Ægyptus. Ægyptij confisi sunt in Æthyopibus, Æthyopes quoque vincantur ab Assyrijs. Assyrij superbierunt, non Dei, sed suarum virium arbitrantes esse victoriam, & ipsi vincantur à Babylonijs. Babylon eleuauit contra Deum caput, seq; Dei potentiæ coæquauit, in tantam elata arrogantiam vt auderet dicere: Super sydera cœli ascendam, ipsa quoque à Medis & Persis superetur. Persæ & Medi in sua sunt fortitudine gloriantes, veniant Macedones & conterant illos sub pedibus suis. Macedones supra modum sunt erecti, veniant Romani, & eos sibi subijciant. Et hæc nisi studiosus sacræ scripturæ lector animaduerterit in prophetarum libris, turbabitur super sententiarum scripturæ contextu, nesciens ad quid pertineant, quorsúmue tendant ea, quæ de oneribus, aut Babylonis, aut Moab, aut Damasci, aut Ægypti, aut Tyri inter prophetias de Christo interseruntur, vt videre licet apud Isaiam à capite 13. vsque in caput 33. Vnde caput 31. spiritus sanctus coarguit eos, qui descendunt in Ægyptum in equis sperantes, & fiduciam habentes super quadrigis & equitibus, quia multi & præualidi sunt, & non sunt confisi super sanctum Israel, id est, super Christum sanctificantem Israel. Christus enim est scopus & finis, in quem tendit omnium prophetarum spiritus.

Proinde

Ordo prophetarũ iuxta tempora, quibus prophetauerunt

Docent prophetæ in deo, non in homine sperandum.

Isaiæ 14.

A B C D

CAP. V.

A Proinde & passim interserit ea, quæ ad Christũ & ad regnũ ipsius, & ad principatum, potestatẽ, iustitiam, æquitatẽ, legem, & ad futurum illius iudicium pertinent, cuius regnum est stabile, forte, sempiternũ, & regnum omnium seculorũ. Quotquot aut olim fuerũt, aut in posterũ futuri sunt huius mundi reges, siue Pharaones siue Darij, siue Artaxerxes, siue Alexandri, siue Nabuchodonosor, suos habuerunt regni atque imperij terminos ac fines. Desijt Assyriorum regnum in Sardanapalo per Belochum suum clandestinum hostem, militiæ suæ præfectum, qui Sardanapalo interfecto cum Arbace Medorum principe monarchiam partitus est ea lege vt ipse Medias & Persas, Belochus verò Babyloniam regeret. Desijt Babyloniorum regnũ in Balthasare interfecto per Cyrum Medum, qui rursus monarchiam Babyloniorum vniuit Persis & Medis. Medorum autem & Persarum imperium tenens Babyloniam sibi vnitam, perijt in Dario per Alexandrum Macedonem vi B cto. Macedonum verò, quod est Græcorum regnum, perijt per Romanum imperium, Sic & cætera huius mundi regna suos habẽt fines ac terminos. Solum autem Christi regnum non concluditur vllo locorũ aut temporum termino, sed est æternum, quod vbique dilatatur, vbique porrigitur Christus, vbique regnat, vbique colitur, & adoratur in omni loco & gente, quæ fidem habet in illum. Proinde omnia illorum ethnicorũ regum & gesta & onera, & bella & prælia sunt nobis proposita, tanquàm exempla & specula, quibus & perueniamus & permaneamus in regno Christi, quod est regnũ iustitię sempiternæ in consummatione seculi, transferendum in regnum plena pace securum. Quibus præmissis ad intelligendũ scripturas cõmemorantes opera & tempora futura in fine mundi: sciendum est, quòd prophetę & apostoli, insuper & ipse Christus omnium prophetarum & apostolorum Dominus, de nouissimo aduentu, & de nouissimo Christi iudicio sic propheC tauerunt, vt mirabilia quoq; opera, signa & prodigia prænunciauerint in vniuerso mundo prius esse ventura. Verùm inter signa diem illum nouissimi iudicij præcedentia, quędã longius diem illum præcedunt, quæ iam oculis nostris cernimus aut impleta, aut quotidie impleri: quędam autem vicinius & proximius, alia verò proximis temporibus, & iam de illo instante sunt præcessura. Primi generis signa, vtpote diem iudicij præcedentia, quæ & iam cernimus aut impleta, aut quotidie impleri, sunt hæc. destructio templi Iudæorum in vrbe Hierusalem, euersio reipublicæ, ablatio sacerdotij & sacrificij à loco sancto secũdùm legem Moysi, ad sacrificandum deputato, eiectio eorum extra Iudæam, dispersio eorum in omnem terram, excæcatio credentium mendacio, ingiter vsque in finem seculi vana fide expectantium terrenum quendam Messiam, absq; tamen idololatria credentium scilicet in vnum Deum, cœli & terræ conditorem. Deinde in nouissimis tempoD ribus conuersio eorum ad Christum. Insuper & prædicatio euangelij crucifixi in vniuerso mundo, vsque ad insulas maris, fideique in eundem Christum crucifixum incrementum, per omnes gentes prælia, terræmotus, seditiones. Rursusque declinante ad vesperam mundo, atque senescente decrementum eiusdem fidei deficientis & transeuntis de regno in regnum. Hæc & id genus alia prænunciantur esse ventura, prinsquàm veniat dies Domini magnus & horribilis. Hæc sunt & per prophetas & per apostolos prænunciata multis in locis, quæ & Christus in euangelio apostolis interrogantibus, quodnam esset signum instantis & appropinquantis aduentus Domini, & consummationis seculi, ipse expressit respondens, præmonens nos ne seduceremur, quasi tunc instaret dies Domini: Oportet enim (inquit) hæc fieri, sed nondũ statim finis. Multi pseudoprophetę surgent, & seducent multos: quoniam abundabit iniquitas, & refrigescet charitas multorum. Qui autem perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. Et prædicabitur hoc euangeliũ regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet cõsummatio, id, est,

Successiuus omniũ regnorum interitus.

Agere incipit de futuris nouissimo iudicio.

Signa præcessura diem iudicij.

Matth. 24. a

Lucæ 21.d id est, finis mundi. Tunc (inquit) veniet. tanquam dicat, non antè veniet, sed quan- A
do pòst (inquit August.) veniet incertum est nobis, antè tamen non esse eum ven-
turum dubitare non debemus. Proinde & ipse Christus apud Lucam loquens de
tempore post euersionem Hierusalem, per Titum & Vespasianum factam: Cùm
videritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia propè est desolatio
eius. Erit pressura magna super terram, subaudi illam Iudæam, & ira populo huic;
& cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calca-
bitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum. Hæc etsi olim sic futu-
ra esse plano sermone prænunciat spiritus propheticus ex ore angeli ad Danie-
lem. Ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius
vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Et infrà: In dimidio hebdomadis de-
ficiet hostia & sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad B
consummationem & finem perseuerabit desolatio. Idem spiritus propheticus lo-
quens ad populum Israel Oseę 3. Dies multos expectabis me, non fornicaberis, &
non eris viro, sed & ego te expectabo, quia diebus multis sedebunt filij Israel sine
rege, & sine principe. & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod: & post hæc re-
uertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, &
pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo die. Hæc omnia sic olim
August epist. ad Hesitium. prænunciata, cernimus oculis nostris partim esse adimpleta, partimque adimple-
ri quotidie, partim verò expectamus adimplenda. August. ostendit suo seculo
nondum fuisse Christi euangeliũ in toto mundo prædicatum. Sunt enim (inquit)
apud nos, id est, in Africa, barbaræ gentes innumerabiles, in quibus euangelium
nondum est prædicatum: ex his, quæ ducuntur inde captiui, quotidie nobis addis-
Ambro. in cõmentarijs ad Rom. 10. cere in promptu est. Ambrosius verò innuit hoc signum per apostolos esse adim- C
pletum. Vbi enim (inquit) præsentia hominis prædicantis deficit, sonus tamen &
fama peruenit: sicut opinio factorum miraculorum in Ægypto longè ad gentes
peruenit, quemadmodum testatur Raab meretrix: Audiuimus (inquit) quòd Do
minus Deus vester siccauerit aquas maris ad introitum vestrum, quando egressi
estis ex Ægypto, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec re-
mansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. (Dominus enim Deus vester, ipse
Hieronymus. est Deus in cœlo sursum, & in terra deorsum.) De hoc & Hieronymus loquitur
in Cõmentarijs super Matth. ca. 24. Cætera verò signa prædicta de euersione ter-
renæ Hierusalẽ, & de ablatione altaris & Iudaici sacrificij, sine rege & principe vi-
demus adimpleta esse. Aliud signum aduentus Domini propinquius instantis tra-
ditur, dum vtriusq; testamenti scripturis passim prænunciatur, ante nouissimum
Dei iudicium impius rex Antichristus esse venturus, non occultus, sed manifestus,
Christo & ecclesiæ ipsius aduersarius. Insuper & in eisdem scripturis explicatur D
qualitas & conditio regni ipsius, quibus videlicet modis, quibus officijs, quibus
legibus & viribus sit regnũ suum instituturus. Deinde & locus in quo regnaturus
est, postremũ & quantitas durationis regni ipsius, & finis eius. De qualitate & con-
ditione Antichristi regis & regni ipsius expressa est sententia prophetarum, insu-
per & doctrina Domini nostri Iesu Christi, quam & Paulus plano sermone expli-
cat pręmonens eos, ne leuiter & facilè recipiant opinionem quamlibet de hoc no-
uissimo iudicij die, tanquàm iam propè imminente ac instante, néue terreantur:
Rogamus vos fratres (inquit) per aduentũ Domini nostri Christi, & nostræ con-
2. Thess. 2. gregationis in ipsum, vt non citò moueamini à sensu vestro, & non terreamini,
neq; per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquàm per nos
missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo, quia non veniet
dies Domini, nisi venerit apostasia seu discessio & defectio primùm, & reuelatus
seu manifestatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur
supra

A supra omne, quod dicitur Deus, & supra omne quod colitur: ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquàm sit Deus, Et paucis interpositis: Eius aduentus est secundùm operationem sathanę in omni virtute, in signis & prodigijs mendacibus, in omni seductione iniquitatis, his qui pereunt, quem Dominus Deus interficiet spiritu oris sui, destruens ipsum illustratione aduentus sui De regno Antichristi, quale nam sit futurum, ostendit Daniel capite 7. in visione prophetica, qua vidit quatuor regnorum monarchias de terra ortas, id est, terrena cupiditate imperantes, sibi inuicē succedentes, designatas in quatuor bestijs magnis, inter quas quarta erit fortis & terribilis nimis, habens cornua decem, & vltra hæc aliud paruulum cornu, ortum de medio eorum, in quo (vt inquiūt sancti doctores) designatur Antichristus, ignobili & obscuro loco nasciturus, qui crescet, & potentior erit prioribus, & sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi cōteret, & putabit B quòd possit mutare tempora & leges, & tradentur in manum eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. De hoc quoque eodem rege loquitur in finē capitis sequentis: Post regnum (inquit) eorum cùm creuerint iniquitates, cōsurget rex impudens facie, & intelligens propositiones, & roborabitur fortitudo eius, sed nō in viribus suis, & supra quàm credi potest, vniuersa vastabit, & interficiet robustos & populum sanctorum secundū voluntatē suam, & dirigetur dolus in manu eius, & magnificabit cor suum, & in copia rerum omnium occidet plurimos, & contra principem principum consurgent, & sine manu conteretur. Quod tractans Hieronymus: Antichristus (inquit) per insidias & fraudulentiam obtinebit principatū, & expugnabit brachia regnantis populi Romani, qui & conterentur ab eo. Et hoc faciet, quia simulabit se ducem fœderis legis & testamenti: multa quoque per se deceptis largietur munera, & terram diuidet gratis, & quos terC rore vincere non poterit, subiugabit auaritia. Hęc omnia sceleratissimi regis opera, insuper & mortem eius absq; contritione manuum sermone plano expressit & apostolus Paulus, vt suprà iam patuit. Ex his ergo scripturis patet qualitas & conditio futuri regni Antichristi, quòd videlicet impium eius regnū non erit occultum, sed manifestissimum secundùm operationem sathanæ in omni virtute, id est, in omni potestate, in signis & prodigijs, & mendacijs supra omnem huius mundi potentiam, etiam supra ipsum Romanum imperium: quemadmodum sancti intelligunt ex supradicta Pauli doctrina, ante nouissimum Dei iudicium futurum esse discessionem seu defectionem imperij Romani. Non veniet Dominus, nisi venerit (inquit Paulus) defectio primùm. siue vt alia litera habet, discessio: vbi originalis lingua, quę Græca est, habet apostasia, per quā Lactantius, Origenes, Chrysost. Hierony. Ambrosius, August. cæterique patres tradunt Romani imperij abD olitionem esse intelligendam. Nam apostasia est, cùm quis desciscit à suo duce. Significatur ergo Christus non esse ad iudiciū venturus, nisi Romanū imperiū fuerit antè desolatum. De hoc habes Ambrosium & Theophylactum in commentárijs, August. 2. de Ciuitate Dei, cap. 19. Vnde Hierony. in epist. ad Algasiam, in solutione quæstionis 11. Non vult Apost. apertè (inquit) dicere, Romanum imperium esse destruendū, quod ipsi ęternum putant, sed adumbratè (vt inquit Theophyl.) dicit: non enim temerè voluit sibi Romanorum inimicitias vendicare. Locum, in quo futurum est regnum ipsius, explicat scriptura vniuersum mundum: Nam sub temporibus Antichristi prænunciatur futura tribulatio, & persecutio sanctorum in vniuerso orbe, quemadmodum explicat Daniel propheta cap. 11. de Antiocho illustri, id est, insigni & impio tyranno transiens ad antichristum futurū omnium tyrannorum principem. Ipse (inquit) faciet iuxta voluntatem suam, eleuabitur & magnificabitur aduersus omnium Deum, aduersus Deum Deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec impleatur iracundia. Deum patrum suorū non reputabit,

Daniel. 7. de Antichristo.

Dan. 8. c

2 Thess. 2.

Quale erit Antichristi regnū

Roma. imperium desituū

putabit, nec Deorum quenquam curabit: & erit in concupiscentijs fœminarum & aduersus vniuersa consurget. Et paucis interpositis, capite sequenti: Veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsq; in tempus illud. Quantitatem durationis tyrannidis eius, qua regnaturus est, explicat scriptura trипhariam: Primò per tempus, & tempora, & dimidium temporis: secūdò, per menses: tertiò, per dies. Per tempus quidem & tempora, & dimidium temporis Danielis 7. Tradentur in manu eius vsque ad tempus, & ad tempora, & ad dimidium temporis. Per tempus, & tempora, & dimidium temporis, secundùm omnium doctorum interpretationem, tam Hebræorum, quàm catholicorū, intelliguntur vnus annus, duo anni, & dimidius, hoc est, tres anni & semis, in quibus diabolus est soluendus, id est, permittendus sæuire totis viribus suis per ipsum Antichristum & satellites eius, vt reprobi, qui in sordibus erūt, sordescant adhuc: quibus, eò quòd charitatē non receperūt vt salui fierent (vt loquit Apostolus Paulus) mittet tunc Deus spiritum erroris, vt credant mendacio. Secundò, scriptura eandem temporis quantitatem explicat per menses 42. Apoca. 13. de Antichristo loquens: Quis similis bestiæ huic, & quis poterit pugnare cum illa? Datum est ei os loquens magna & blasphemia, & data est ei potestas facere bellum menses 42. Menses autem 42. constituunt præcise annos 3. cum dimidio. Tertiò, hanc quantitatem temporis, qua regnaturus est Antichristus, explicat scriptura per dies mille ducentos & nonaginta, supputando à tempore, quo ablatum erit iuge Christi sacrificium, & abominatio cultus Antichristi posita fuerit in desolationem ecclesię, vsq; ad mortem Antichristi vt patet Danie. 12. Idem patet per dies mille, ducentos & sexaginta, quibus prophetabunt Enoch & Helias contra Antichristum, vt patet Apocal. 11. Aliud signum proximius immineutis aduentus Christi, est Enoch & Helias sublati ab hominum oculis, qui adhuc viui seruantur in corpore, ante nouissimum Dei iudicium venient prædicaturi, Dominum nostrum Christum fuisse verum Messiam, regnumque eius in scripturis prophetatum, esse non carnaliter, sed spiritualiter intelligendum, secundùm sanctificationem spiritus in vitam cœlestem & immortalem. Quòd autē hi prophetæ adhuc viui seruentur in corpore patet, nam de Enoch est scriptura Genesis: Facti sunt omnes dies Enoch trecenti sexaginta quinque anni, ambulauitq; cum Deo, & non apparuit, quia tulit eum Dominus. Et ne quis hanc scripturam aliorsum interpretetur, sciendū, quòd secundùm hunc sensum exponit eam nobis Apostolus. Fide (inquit) Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia tulit eum Dominus. Ob quem autem finem sit trāslatus ne videret mortem, significauit spiritus Ecclesiastici 44. Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus sapientiam. De Helia scriptura est Malachię 4. Ecce ego mittam Heliam Thesbitem prophetam, ante quam veniat dies Domini magnus & horribilis. Hæc est & omnium catholicorum sententia, quòd Helias Thesbites curru igneo raptus de rebus humanis, venturus sit in nouissimis diebus, qui conuertet Iudæorum corda ad apostolos, faciens vt Iudæi & Christiani, qui nunc inter se discrepant, pari religione consentiant. De hoc est Hierony. libro primo aduersus Iouinianum. Augustinus libro primo de mirabilibus sacræ scripturæ: libro item primo contra aduersarium legis & prophetarum. Vnde & postquàm transfiguratus est Christus, apparentibus Moyse & Helia, discipuli hac opinione de Helia ante Christum venturo suffulti interrogauerunt: Quid ergo scribæ dicunt, quòd Heliam oportet venire primùm. Helias cùm venerit, restituet omnia iuxta sententiam Christi apud Malachiam dicentis: Ecce mittam vobis Heliam, qui conuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum, ne fortè veniens percutiam terram penitus. Vnde & in hodiernum vsque diem Hebræorum traditiones habent, prius quàm veniat Messias, Heliam esse

Marginal notes: Quàm diu Antichristus sit regnaturus. — Enoch & Heliam extremum iudicium præcessuros immediate. — Gene 5. — Heb. 11. — Augustinus. Hieronymus. — Matth. 17. b

Margin letters: A, B, C, D

A esse venturum, qui restituat eis omnia temporalia, præparetque corda ad Messiam suscipiendum. Vnde & Dominus, vt Christus, apud Iohannem in Apocalyp. cap. 11. de his duobus testimonijs suis loquitur: Dabo (inquit) duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis, & sexaginta, amicti saccis, & cùm finierint (inquit) testimonium, bestia quæ ascendet de abysso faciet aduersus eos bellum, & vincet eos, & occidet illos. per bestiam intelligens Antichristum. De qua sanè bestia alio in loco commemorans: Vidi (inquit) bestiam ascendentem de mari, habentem capita 7. & cornua 10. & super caput eius nomen blasphemiæ: & dedit illi draco virtutem suam & potestatem magnam, & admirata est vniuersa terra post bestiam, & adorauerunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiæ huic, & quis potuit pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens blasphemias, & data est ei potestas facere menses quadraginta duos, qui faciunt annos tres cum dimi-
B dio. Hæc bestia est cornu paruulum, quod in quarta bestia vidit Daniel oriri de medio decem cornuum, vt patet Danielis 7. Pro cuius prophetiæ intellectu sciendum est, quòd ipse Daniel per bestias quatuor significauit (sicut & ipse in textu interpretatur) quatuor monarchias, siue quatuor regna. Primum est Assyriorum, quòd possumus protendere vsque ad Sardanapalum, quemadmodum suprà dictum est: vel potius conformiter visioni Danielis vsque ad Cyrum, qui regnans super persas & Medos vniuit sibi Babylonios, Balthasare Babyloniorum rege interfecto, Daniel. 5. Secundum est regnum Persarum & Medorũ, in quo regno Cyrus (vt iam patuit) Babyloniam sibi vniuit. Tertium est Græcorum, ab Alexandro ortum. Quartum est Romanorum, ex quo sunt cornua decem orta, & in medio eorum cornu paruulum, quod quemadmodum Hieronymus, cæteriq; ecclesiastici scriptores tradiderunt, intelligitur Antichristus homo ignobi-
C lis, in quo totus satanas corporaliter est habitaturus, quia sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit quòd possit mutare tempora & leges. Regnum autem quintum in fine regnorum illorum suscitatum, est Christi regnum, de quo cõmemoratis quatuor regnis supradictis Daniel subiunxit: Suscipient autem sancti regnum Dei altissimi, regnum sempiternum, cui seruient omnes reges, & id quidẽ in nouissimo die cùm throni ponentur, & antiquus dierum sederit, & libri aperti fuerint ei, cui assistent decies centena milia, vt traditur in præfato capite Danielis 7. Vnde & regna ista quatuor designantur in statua, cuius caput aureum, pectus argenteum, vẽter æreus, tibiæ ferreæ. Regnum Christi æternum ibidem in fine quatuor regnorum suscitatũ, designatur per lapidẽ abscissum de monte sine manibus, qui in fine mundi percutiet, conteret, atque comminuet regna hæc omnia de terris orta. Danielis ergo prophetia cap. 7. ma-
D nifesta est de Antichristi regno futuro ante diem iudicij nouissimum, in quo & aperti sunt conscĩẽtiarum libri. Vnde secundùm omnes doctores catholicos, diabolus in Antichristo suisq; satellitibus, tres annos & sex menses totis suis viribus est sæuiturus in ecclesiam Christi, quemadmodum demonstrant Augustinus & Hieronymus. Augustinus quidem 20. de ciuitate Dei validissimis scripturæ testimonijs probat in diebus nouissimis sæuissimum ac crudelissimum regnum Antichristi esse futurum aduersus ecclesiam Christi, sed breui tempore sustinendum. Præmissa signa in scripturis sacris designata, suis temporibus tam manifestè videbuntur adimpleri, vt ex ipsis, iustus quisque & fidelis Christianus poterit intelligere, tum illud nouissimum Dei iudiciũ instare, & prope esse. Increduli aut reprobi, & quotquot impiè viuunt secundùm desiderium seculi huius, hoc neq; intelligent, neq; aduertent, nimirum non habẽtes fidem, neq; de vllo hoc iudicij die, neq; de illius euangelio, aut cœlesti regno. Patet hæc sententia Danielis cap. duodecimo. Et ex hac sententia iam intelliguntur scripturæ, quæ de fine huius mun-

Tractat de 4. bestiis Dani. 7

De Christi & beatorũ regno

Daniel. 2.

Cõcordat scripturas de vlti mo iudicio loquentes.

di loquentes, videntur inter se pugnare, quibusdam docentibus, in temporibus A
illis tribulationes prope finem mundi esse futuras, easque tam grandes, vt nisi breuiati
essent illarum persecutionum dies, nemo permaneret saluus. Vnde apud
Matth. 24. b Matthæum loquit Christus: Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio
mundi vsque nunc, neque fiet:& nisi abbreuiati fuissent dies illi, non fuisset
salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi. Et ne quis arbitretur
post tribulationes illas futurum esse tempus quietis & pacis, paucis interpositis
adiecit, tandem post tribulationem illorum dierum: Sol obscurabitur, & luna nō
dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commouebuntur,
& apparebunt signa filij hominis in cœlo, & plangent omnes tribus terræ.
Item apud Lucam cùm dixisset Christus: Erunt signa in sole & luna, & in stellis.
continuò adiecit: Et in terris pressura gentium præ confusione sonitus montium B
& fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superueniet
vniuerso orbi. Alijs verò scripturis econtrariò docentibus in temporibus
prope finem mundi pacem & securitatem, omnium rerum copiam esse futurum.
1. Thess. 5. a Vnde Apostolus Paulus. De temporibus autem & momentis fratres, non indigetis
vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quoniam dies Domini, sicut fur
in nocte, ita veniet. Cùm enim dixerint: Pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet
interitus: sicut dolor in vtero habentis non effugient. Quibus verbis
significatur diuini iudicij interitus super impios venturus inopinatè, & ex improuiso.
Cui & consonare videtur verbum Christi apud Matth. similitudinem
Matth. 24. b adijcientis: Sicut erant (inquit) in diebus Noe, edentes & bibentes, & nuptui tradentes,
& non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus
filij hominis. Sed hæc inter se non pugnare demonstrat Augustinus, docens C
quòd tribulatio, quæ ventura est vniuerso orbi in fine mūdi, futura est super eos,
qui ad ecclesiā Christi pertinēt: non super eos, qui pertinent ad ecclesiā Antichristi,
& satellitum eius: qui interfectis Enoch & Helia dicēt, Pax & securitas, & mittent
inuicem munera, quibus dum putabuntur omnia esse in tuto interfectis sanctis,
superueniet repentinus interitus: quemadmodum deducunt Hieronymus,
Ambrosius, & Augustinus, ex 11. capite libri Apocalyp. Vnde Augustinus in epistola
ad Hesitium: Tribulatio, quæ ventura est in fine seculi orbi vniuerso, ad ecclesiam
pertinet, quæ in orbe vniuerso turbabitur, non ad eos qui tribulant, qui
dicent: Pax & securitas, edentes & bibentes, quibus repentinus superueniet interitus.
Item Ambrosius tractans illud verbum Apostoli: Quoniā dies Domini
in nocte sicut fur veniet. Subitò (inquit) & ex insperato apparebit Christus iudicaturus,
habens militiam Dei patris ad perditionem Antichristi & satellitum
eius. Cū enim illi perfidi fuerint securi de regno diaboli, interfectis sanctis Enoch D
& Helia, læti de victoria inuicem sibi mittentes munera, sicut dicit Apocalypsis,
tunc repentinus illis veniet interitus. Hæc ille. Nobis ergo expectantibus beatam
spem & aduentum gloriæ magni Dei, sit conclusio libri huius ea, quam Christus
Lucæ 21. prænuncians omnia mala hæc futura, tradidit dicēs: Vigilate omni tempore,
orantes vt digni habeamini fugere omnia mala ista quæ futura sunt, & stare
ante filium hominis. Ex supradictis epilogum seu conclusionem compendiosam
facientes, possumus colligere multis ex causis, scripturas sacras studioso
lectori sacræ theologiæ esse difficiles seu obscuras: primū quòd in eis sunt æquiuocationes
multæ dictionum, propriorum, locorum, aut personarum, aut communium
rerum, & variæ vnius & eiusdem propositionis aut coniunctionis acceptiones:
quæ sane æquiuocationes, sunt etiam in vocabulis originalis linguæ,
quibus ædita seu composita est scriptura sacra. Secundò, quòd in eis sunt multæ
locutiones ambiguæ; tum propter casuum, numerorum, aut temporum, aut modorum,

Marginal notes: August. conciliat scripturā de vltimo iudicio. — Ambrosius. — Epilogus causarum vnde in scripturis oritur difficultas.

A dorum, aut suppositorum incertitudinem, tum propter multiplicem distinctio-
nem aut pronunciationem. Tertiò, quòd in eis sunt multæ locutiones vniuersales
aut secundùm certum numerum expressæ, hyperbolicè, ironicè, & inabsolutè at-
que præposterè, aut secundùm recapitulationem pronunciatæ. Quartò, quòd in
eis varij sunt sermones tropologici, id est, per metaphoram accipiendi, multaq;
religionis Christianæ dogmata parabolis designata. Quintò, quòd in eis est fre-
quens mutatio temporum, Personarum, & numerorum, sub eodem sententiarum
contextu, frequens insuper affectionum varietas. Sextò, quòd in eis sunt res fidei
sublimes, & de trinitate personarum in vnitate deitatis, & de filij dei incarnatio-
ne, secundùm quam duæ naturæ vniuntur in vnitate personæ: quibus fit, vt vnus
Deus sit tres personæ, & vnus filius Dei, sit immortalis Deus simul, & mortalis ho-
mo. Septimò, quòd in eis occultus fit transitus de litera ad spiritum, de historia ad
B mysticum sensum, & quòd in eis Christus & ecclesia intimantur vt vna persona,
sub qua occultus fit transitus nunc de Christo ad corpus eius, quod est ecclesia, nūc
de ecclesia ad Christum, cùm tamen scriptura videatur sermonem facere secun-
dùm vnam & eandem personam. Deinde quòd in eis diabolus & satellites eius in
timántur, plerunque vt vna & eadem res, sub qua occultus fit transitus, nunc de
diabolo ad mēbra eius, nunc de membris ad diabolum. Octauò, quòd in eis pro-
miscuè seu mixtim sunt posita ea, quæ ad primum Christi aduentum, cum eis, quæ
ad secundum aduentum illius pertinent. Et ea item, quæ fiunt in ecclesia militan-
te, cum his, quæ fiunt in ecclesia ipsius regnante in plena pace. Nonò, quòd in eis
sunt apparentes contrarietates multæ in sententijs, præceptis, & prohibitionibus,
quæ tamen propter tacitam diuersitatem causarum, rationum, locorum, aut tem-
porum inter se non pugnant, & quòd istæ contrarietates apparentes inde oriūtur
C quòd plerunque contraria tribuantur ei, ꝙ vel habet diuersas in se partes seu na-
turas, vel intimatur vt vna quædā res, quæ tamē nō est vna, sed res multæ, quæ pro-
pter vnionē quandā intimantur vt res vna. Decimò, multę nascuntur ex scripturis
difficultates ex numero temporum & annorum, ex supputatione mensium, heb-
domadarum, atque dierum.

Eorum, quæ in nouissimo capite superioris libri de numero annorum, à principio mundi vsque ad dominum nostrum Iesum dicta sunt, ocularis demonstratio.

D

Prima ætas à principio mundi vsque ad diluuium, continens annos 1656.

Adam	130.	genuit Seth.
Seth	105.	genuit Enos.
Enos	90.	genuit Caynan
Caynan	70.	genuit Malalehel.
Malalehel	65.	genuit Iareth.
Iareth	162.	genuit Enoch.
Enoch	65.	genuit Matusalem.
Matusalem	187.	genuit Lamech.
Lamech	182.	genuit Noe.
Noe	600.	vsque diluuiūm.

Summa omnium 1656. quæ demonstratur ex cap. 5. libri Geneseos.

Secunda ætas, à diluuio vsque ad ortum Abrahæ, continens annos 292.

Sem post diluuium	2.	genuit Arphaxat.
Arphaxat	35.	genuit Sale.
Sale	30.	genuit Heber.
Heber	34.	genuit Phalech.
Phalech	30.	genuit Reu.
Reu	32.	genuit Saruch.
Saruch	30.	genuit Nachor.
Nachor	29.	genuit Thare,
Thare	70.	genuit Abraham.

Supradictus annorum numerus secūdæ ætatis 292. annorum demonstratur ex scriptura Genesis 11.

Poteſt & numerus iſte annorum ætatis ſecundæ per ſcriptores ethnicos, Beroſum, Metaſthenem, & Manethonem demonſtrari, vt infrà patebit.

Tertia ætas, ab ortu Abrahæ vſque in regnum Dauid continens annos 942.

Abraham	100.	genuit Iſaac.
Iſaac	60.	genuit Iacob.
Iacob	90.	genuit Ioſeph.
Ioſeph	110.	vixit, & mortuus eſt.

A morte Ioſeph 65. vſque ad natiuitatem Moyſi.

Moyſes 80. vſque ad exitum Iſrael de Ægypto.

Moyſes	40.	dux fuit in deſerto.
Ioſue	26.	dux fuit.
Othoniel	40.	iudex in Iſrael
Aioth	80.	Iudex in Iſrael
Delbora & Baruch	40.	duces.
Gedeon	40.	iudex in Iſrael.
Abimelech	3.	iudex in Iſrael.
Thola	23.	iudex in Iſrael.
Iair	22.	iudex in Iſrael.
Iepte	6.	iudex in Iſrael.
Abeſan	7.	iudex in Iſrael.
Archilaon	10.	iudex in Iſrael.
Labdon	8.	iudex in Iſrael.
Sampſon	20.	iudex in Iſrael.
Heli	40.	ſacerdos in Iſrael.
Samuel & Saul	32.	præfuerunt in Iſrael.

Collige annos ſimul omnes in ætate hac tertia, & habebis annos nongentos, quadraginta duos. Supradictus numerus annorum in hac ætate tertia, demõſtratur partim ex libro Geneſis, partim ex lib. Exodi, partim ex libro Ioſue, Iudicum, & primi regum: ſicut & in ſuperioribus per diuerſos ſacræ ſcripturæ locos oſtenſum eſt.

Quarta ætas à principio regni Dauid vſque in ſubuerſionem templi & vrbis Hieruſalem per Babylonios, cõtinens annos 484.

Dauid regnauit	40.	3. Regum 2.
Salomon	40.	3. Regum 11. A
Roboan	17.	3. Regum 14.
Abias	3.	3. Regum 15.
Aſa	41	ibidem.
Ioſaphat	25.	3. Regum vltimo.
Ioram	8.	4 Regum 8.
Ochoſias	1.	4. Regum 10.
Attalia	7.	4. Regum 11.
Ioas	40.	4. Regum 12.
Amaſias	29.	4. Regum 14.
Oſias ſeu Aſarias	52.	4. Regum 15.
Ioathan	16.	ibidem.
Acham	16.	4. Regum 16. B
Ezechias	29.	4. Regum 18.
Manaſſes	55.	4. Regum 21.
Amon	11.	ibidem.
Ioſias	31	4. Regum 22.
Ioacham tribus menſibus.		
Ioakim	11	4. Regum 24.
Ioachin mẽſibus tribus, & facta eſt transmigratio		4. Regum 25.
Sedechias	11.	4. Regum 25.

Hic facta eſt euerſio templi & vrbis Hieruſalem in anno decimonono regni Nabuchodonoſor regis Babyloniæ, 4. Regum 25. Demonſtratur igitur numerus annorum ætatis quartæ ex ſcripturis ſacris eſſe 484. annorum à principio regni Dauid vſque ad euerſionem Hieruſalem. Huc vſque Hebræorum diuinæ ſcripturæ annales temporũ continent. Ea verò quæ poſt hæc apud illos ſunt geſta, partim in Hieremia, partim in libris Eſdræ, vſque ad trigeſimumſecũdum annum regni Artaxerxis, in quo muri Hieruſalem ſunt reædificati, continentur. Quæ autem poſt Alexãdri imperium ſunt facta, in libris Machabæorum recitantur, ſed neque protenduntur vſque ad Chriſtum, neq; ex illis poteſt ſic colligi certus annorum numerus ſecundùm ſeriem ſucceſſionis.

C D

Quinta ætas ab euerſione Hieruſalem vſque ad Chriſtũ, continet annos 596.

Hic autem annorum numerus, quanq̃ vt iam patuit ex ſcripturis ſacris demonſtrari non poſſit, vtique tamen probari poteſt

potest tam per ethnicos, quàm per catholicos probatæ fidei chronographos, collatione facta cum scripturis sacris: & id quidem triplici via: Primùm per duces: deinde per pontifices qui præfuerunt populo Iudæorum: tertiò per tempora regum Persarum, Græcorū & Romanorum ab euersione Hierusalem vsque ad christum.

A

Sequitur tabula per duces Iudæorum.

Ab euersione vrbis vsq; in soluti. onē captiuitatis 70. Hierem.25. & 29.& Dani.9.1.Esd.1.

B

Sorobabel primus dux post captiuitatis solutionem, præfuit annis 58.
Resa qui & Misciola 66.
Ioanna præfuit 53.
Iudas Hircanus 14.
Post hunc incepit monarchia Alexandri. A solutione igitur captiuitatis vsq; ad Alexandrū per duces, quorum tempora Philo recenset, sunt anni 191.
Iudæ Hircano succedit Iosephus prim.
Iosephus primus 7.
Abner Semei 11.

C

Elich Matathias 12.
Asar Maat 9.
Nagit Artaxat 10.
Agai hellus 8.
Masloth Nahum 7.
Amos Scyrach 14.
Matathias Siloa 10.
Iosephus iunior Arses honoratus à Ptolemæo 60.
Ianeus Hircanus secundus 16.
Per fratres Hircani turbatur principatus annis. 10.

D

Summa annorum à Iosepho duce prim. vsq; in principatum Machabæorū 174.

Sequitur principatus Machabæorum .i. pugnantium, Iudas Machabæus, qui simul cum pontificatu etiam ducatum (vt inquit Philo) à domo Dauid surripuit, correptis armis contra Antiochū illustrem, & filium eius Eupatorem atq; Demetrium, præfuit annis quinque. Iudas Machabæus quinq;. Eusebius autē ponens solùm annos tres, prætermittit annos duos, quibus pugnauit cum Antiocho illustri.

Ionathas frater eius, de quo 1.9. & 10. & 12. Machabæorum 19.
Simon frater ab Antiocho 8.
Sedete immunitatem accipiens, de quo 1. Machab.15. Ad finem vsque principatus huius protenditur Machabæorum liber. Nam de fratribus istis tribus: Iuda, Ionatha, Simone, qui secundùm successionis seriem fuerūt duces & pontifices annis 32. est historia 1. lib. Machabæ. Inter Ionathan & Simonem Egesippus ponit Iohannem seniorem fratrē natu, & eleazarum iuniorem cæteris pro religione in mortem vsque certasse.
Iohannes Hircanus Priscus 26.
Aristobolus, qui Antigonum fratrē interfecit, vt tradit Egesippus 1.
Alexander 27.
Alexandra vxor eius 9.
Hircanus vltimus 34.

Iste Hircanus & Aristobolus frater eius, filij Alexandræ contra se de imperio dimicantes, occasionem præbuerunt Romanis, vt Iudæam inuaderent. Dum esset Hircanus à Parthis captus, relicta vxore ac filia, & eius fratre Aristobolo, mox Herodes iubente senatu Romano, inuitis Hebræis, regnum tyrannicum iniit, sumpta vxore Hircani filia, declarato Aristobolo pontifice. Herodes iste alienigena regnauit tyrannico principatu annis. 31.

Idem Herodes principatu legitimo, vt loquitur Philo, id est, Iudæis in eum consentientibus & adiurantibus regnauit annis 6. In primo legitimi principatus sui anno, qui est trigesimus secundus regni eius, natus est Christus.

Summa annorum à Iuda Machabæo, vsq; ad Christum est 161. annorum.

Collige simul annos omnes ab euersione Hierusalem vsq; ad Christum, & habes annos 596. in quinta mūdi ætate, per duces Iudæorum supputata.

Eadem quinta mundi ætas supputata per tempora pontificum à Philone, à 70. senioribus & aliis probatæ fidei authoribus designata.

Ab euersione Hierusalem vsque in solu-

solutionem captiuitatis, sunt anni 70.
Iosue filius Iosedech, pontifex primus in solutione captiuitatis, præfuit annis 64.
Ioakin filius illius 48.
Eliasib 21.
Ioada 24.
Ioathan 24.
Iaddua 10.
Post hunc incipit monarchia Alexand.
Imperante Alexandro, Manasses frater Iadduæ, præfuit annos 20.

Istum prætermisit Philo, incipiens ab Onia, qui sexto anno à morte Alexandri pontificatū accepit, vt patet ex Euseb.
Onias Priscus 27.
Simon Priscus 12.
Eleazarus Antiochi Theos inimicus 20.
Manasses Seleuco Gallinico amicus 27.
Simon iustus honoratus à magno Antiocho 28.
Onias filius eius per Seleucum templo spoliatus 39.

Sequitur Iudas Machabæus, qui simul, vt inquit Philo, cum pontificatu etiam ducatum à Domo Dauid surripuit.

Sunt autem anni à Iuda Machabæo, vsque ad tyrannicum principatum Herodis, secundùm Philonē supputati 129. A tyrannico autem principatu Herodis vsque in annum natiuitatis Christi, sunt anni 32. Collige annos simul omnes ab euersione Hierusalem, vsq; ad Christum per pontifices Iudæorum à Philone designatos, & habebis annos 596. Bifariam ergo ostenditur, numerus annorum huius ætatis quintæ. Potest & tertiò demonstrari per ethnicos probatæ fidei scriptores, vt patet pagina sequēti. Præfatus annorū numerus à diluuio vsq; ad Christū per ethnicos probatæ fidei scriptores, Berosum, Metasthenem.

Ætas secunda.

Ogyges, alio nomine dictus Noam, qui præfuit inundationi aquarum, imperauit vniuerso orbi annos 131.
Saturnus vocatus Nymbroch, fundata Babylonia regnauit annos 56.
Belus qui & Iuppiter 62.
Ninus filius eius, qui primus monarchiā cœpit, regnauit annos 52.
Semiramis vxor Nini 42. A
Sameis 38.
Completo 7. anno huius Noe moritur, viuens 350. annis post diluuium. Gen. 9.
Arius 30.
Anno nono huius succensæ sunt Sodoma & Gomorra.
Aralius 40.
Xerxes 30.
Armatrites 38.
Belochus Priscus 35.
Baleus Iunior 52. B
Anno 27. huius, Iacob cum filijs suis ingreditur Ægyptum, natus annos 130.
Atadas 32.
Mamutus 30.
Mancaleus 30.
Esphereus 20.
Mamelus 30.
Sparetus 40.
Ascades 40.
Amyntes 45.
Belochus iunior 25.
Bellepares 30. C
Lamprides 32.
Sosares 20.
Lampares 30.
Pammas 45.
Sosarmus 19.
Mytreus 27.
Tantanos 32.
Teuteus 40.
Tyneus 30.
Dersyllus 40.

In vigesimonono anno huius Dercylli Dauid regnare cœpit.
Eupales 38. D
Laosthenes 45.
Pyrithidias 30.
Ophiateus 20.
Ofraganeus 50.
Oescrazapes 42.
Sardanapalus 15.

Huc vsque Berosus de verbo ad verbum de 36. regibus Assyriorum, à Nino quorum annos & recēsuit Euseb. nec in vllo anno defecit. præterq̄ in Sardanapalo, quemadmodū ex superioribus patet.

Collige annos à diluuio, vsque in finem Sardanapali, & habebis annos 1484.

Quæ

A Quæ hic sequuntur ex Metast. desumpta sunt. Post Sardanapa. apud Babylonios regnauit Phul Belochus 48. annos. Iste Phul venit contra Manahem regem Israel, 4. Reg. 15. Teglat Phul Assur. 25. Iste est, qui venit contra Phacee regem Samariæ, ad quem & Acham misit, vt iuuaret ipsum cõtra regẽ Samariæ, 4. Re. 15 16
Salman Assur, 17. Iste cepit Oseam regem Samariæ anno 6. Ezechiæ, 4. Re. 17. qui & transtulit decem tribus in Assyrios. Sennacherib 7. Iste est qui ascendit ad vniuersas ciuitates Iuda munitas, & cepit eas, 4. Reg. 18. Assaradon, 10. de quo 1. Esd. 4. & 4. Regum 19. Morodach 52.
B
Benmerodach, 21. de quo 4. Regum 10.
Nabuchodonosor primus 35.
Iste regnauit tempore Iosiæ regis, qui nihil mali passus est à Babylonijs.
Magnus Nabuchodonosor 45.
Huius diuersis in locis meminit scriptura. Euilmerodach 30. de quo Hieremię 52
Regassar filius eius 3.
C Labassardach. 6.
Tertius filius Baltasar, 5. de quo Daniel. vltimo. Baltasare interfecto, regnauerunt simul Darius & Cyrus annos duos
Cyrus solus 22.
Priscus Artaxerxes Assuerus 20.
Iste est de quo in libro Iudith.
Darius Longimanus 37. de quo primi Esdræ quarto & quinto.
Darius Nothus 19.
Magnus Artaxerxes Mnemon 55.
de quo 1. Esd. 7. & 2. Esdræ 2.
D Artaxerxes Ochus. 26.
Arxes 4.
Darius vltimus. quem Magnus Alexander percussit, 6. de quo 1. Machab. 1.

Huc vsque Metasthenes de verbo ad verbum super numeris annorum. Collige annos & Phul Belocho, vsque ad Alexandrum, & habebis annos 495.
Quæ sequuntur ab Alexandro, vsque ad Christum, ex annalibus Græcorũ & Latinorũ probatæ fidei authorum desumpta sunt.
Magnus Alexãder, de quo Machabæo. 1. qui transtulit imperium in Græcos, regnauit annos 12.
A morte Alexandri vsque ad Seleucum Nichanor, qui successit toti Asiæ & Syriæ, sunt anni 12.
Seleucus Nichanor 32.
Antiochus Soter 19.
Antiochus Theos 15.
Seleucus Gallinicus 20.
Seleucus Ceraneos 3.
Antiochus Magnus 36.
Seleucus Philopater 12.
Antiochus Epiphanes, 11. id est, illustris. Hic est, qui templum expoliauit atque prophanauit. Machab. 1.
Antiochus Eupator filius eius 2.
Contra istos duos Antiochos pugnauit Iudas Machabæus, 1. Machab. 6.
Demetrius Soter Seleuci filius 12.
De quo primi Mach. 7. & 10.
Alexander Antiochi filius, 10. qui prędictum Demetrium interfecit, primi Machabæorum decimo.
Demetrius præfati Demetrij filius, 3. captus ponitur in custodia, 1. Machab. 14.
Antiochus Sedetes, præfati Demetrij filius 9.
Demetrius 4.
Antiochus Grippus 12.
Antiochus Ciriceus, 18. Hic Antiochus in Parthos fugiens. Pompeio se deinceps tradidit.
Philippus, 2. Hoc Philippo captiuo, Syria in Romanorum ditionem cessit anno primo Olympiadis 172. Ab hoc anno vsque ad primum annum Iulij Cæsaris, sunt olympiades 11. quæ constituunt simul annos quadragintaquatuor. A Iulio Cæsare vsque in 42. Octauiani annum quo natus est Christus, anni 47. Collige summam annorum ab Alexandro ad Christum vsque, & habebis annos 335
Collige annos simul omnes ab Ogyge, sub quo fuit diluuium, vsque in annum natiuitatis Christi exclusiuè, & habebis annos 2313. Ex supradicta chronographia, partim per Berosum, partim per Metasthenem, descripta, primùm sequitur à diluuio, vsque ad primum annum monarchiæ Nini, esse annos 249. In quo annorum numero cõueniunt Berosus,

rosius, Metasthenes, Xenophon, Fabius Pictor, & Cato.

Secundò sequitur à diluuio vsque in 43. annum imperij Nini, esse annos 292. Et quia in superioribus ex scripturis sacris ostensum est à diluuio vsq; ad ortum Abrahæ, tempus secundę ætatis mundi, esse annorum 297. consequens est Abraham natum esse in 43. anno Nini, & ab illo anno incipere tertiam ætatem.

Tertiò sequitur, à 43. anno Nini, vsque ad 29. annum Dercili, esse annos 942 Et quia in superioribus demonstratum est ex scripturis sacris tempus ætatis tertiæ, ab ortu Abrahæ vsque ad primum annum regni Dauid, esse 942. annorum, consequens est Dauid incepisse regnare 29. anno Dercili, quemadmodū & Eusebius eruditè notauit.

Quartò sequitur ex supradictorum chronographia, à 29. Dercili vsq; in annum regni magni Nabuchodonosor 19. sub quo iuxta historiam scripturę sacræ euersa est Hierusalem, defluxisse annos 484. Et quia in superioribus ex scripturis sacris demonstratum est, tempus quartæ ætatis mundi, ab initio regni Dauid, vsq; in euersionem Hierusalem, esse annorū 484. cōsequens est euersionem illam esse factam 19. anno Nabuchodonosor, quem admodum & sacra testatur historia 4. Regum 25.

Quintò ex supradicta ethnicorū chronographia sequitur, à 29. anno Nabuchodonosor, in quo Hierusalem est euersa, vsque ad 42. Octauiani Cæsaris annum, quo natus est Dominus noster Iesus, defluxisse annos 596. Et quia in superioribus demonstratum est per probatos Hebraicæ veritatis authores, tempus quintæ ætatis mundi ab euersione Hierusalem vsque ad Christum, esse 596. annorum, consequens est numerum annorum ab ethnicis probatæ fidei scriptoribus designatum, esse cōsonum annorum numeris, quos ex patribus & probatæ fidei authoribus acceptos, collegimus. Vnde secundùm Eusebianum calculum, per olympiades supputando ab euersione Hierusalem, vsque in annum natiuitatis Christi, sunt anni 592. Nam ipse ponit euersionem Hierusalem in tertio anno olympiadis 47. natiuitatem autem Christi ponit in tertio anno 194. olympiadis. Vnde cōsequens est secundùm Eusebianam chronographiā, ab euersione Hierusalem vsq; in annum natiuitatis Christi, esse olympiades 148. quæ constituunt annos quingentos nonagintaduos: qui numerus quatuor annis breuior est numero collecto secundùm descriptiones supradictas. Neque enim hic est difficultas ingerenda propter quatuor aut quinque annos. Nam huius differentiæ ratio est in superioribus declarata. Nam & ipse Eusebius in olympiade 149. summam faciens ab Abrahæ ortu, vsque ad Christum, colligit annos 2025. Neque hic Eusebius sibi aduersatur in olympiade 202 dicēs ab Abraham & regno Nini, & Semiramidis vsque in 30. annum natiuitatis Christi, esse annos bis mille, 44. quia illic non dicit, ab ortu Abrahæ, sed à regno Nini & Semiramidis, hoc est, à fine regni Nini, seu primi regni Semiramidis anno, qui erat nonus ætatis Abrahæ. Cōputando autem ab ortu Abrahæ vsque in 30. annum natiuitatis Christi sunt anni 2055. si recta fuerit computatio per eundem facta, ab ortu Abrahæ vsque in Christum 2025.

Sextò ex supradicta ethnicorū chronographia potest quisq; deprehendere tempora ethnicorum, quorum sacra meminit historia, omnino inter se consona esse & coaptata sententijs in sacra scriptura designatis.

Septimò patet sacræ theologię lectorem, in huiuscemodi supputationibus temporum, non debere inniti varijs aliorum sentētijs, qui huiusmodi numeros temporum & annorum, & nomina regum mutuauerūt vel à Græcis, vel ab alijs, qui per solas opiniones, & nō probata & publica fide scripserunt historias, frequenter etiam vsi codicibus mendosis & deprauatis in huiuscemodi annorum numeris. Noster Hieronym9 in huiusmodi annorum ethnicorum regum numeris & nominib9 secutus est Euseb.

Eusebius

A Eusebius autem in monarchia Persarum & Medorum, non Manethonem, nō Mestasthenē, qui publica fide annales apud Persas descripserunt, sequutus est: sed Græcos, qui inter sese dissentientes scripserunt de regibus Persarum & Medorum, atque eorum temporibus per solum auditum & per opiniones. Proinde in monarchia hac aliter Iosephus, aliter Egesippus, aliter Eusebius sentit, propterea quòd alius Græcos authores secutus est hic, alios ille. Eusebius à primo anno B Cyri, vsque in 6. annum Darij Xerxis, in quo regnum Persarum destructum fuit, recenset annos 231. aut circiter, si menses computantur, & ita habet 40. annos plures, quàm designantur in supradicta descriptionē, sed 40. annos, quos in hac serie regum Persarum plures habet ipse, quàm habeant Philo & Metasthenes, hos minus habet ab euersione Hierusalem vsque ad Cyrum, ponens illic solùm annos triginta: quo fit, vt summa annorum ab euersione Hierusalem vsque C in monarchiam Alexandri concordet, quiuis discordet ab euersione Hierusalem vsque ad Cyrum, & à Cyro vsque ad Alexādrum. Proinde quàmuis numerus annorum ab Eusebio designatus, vel à principio mundi, & à diluuio, & ab ortu Abrahæ vsque ad Christum concordet cum descriptione supradicta, non tamen inde consequens est, numerum annorum ab Eusebio designatum ab euersione Hierusalem vsque ad Cyrum, vel vsque ad Darium, vel Artaxerxem, aut D alium quemlibet Persarum regem, consonum esse numero secundùm prędictas descriptiones designato. Item Egesippus libro 1. de excidio Hierosolymitano, à solutione captiuitatis vsque ad Aristobolum Ioannis Hircani filium, qui imponens sibi diadema, principatum sacerdotij vertit in potentiam regni, recenset annos 475. cùm tamen secundùm descriptionē supradictam sunt anni solum 423. Et vt videas errorem contra scripturam manifestum à tēpore, quo patres egressi sunt de Ægypto, vsque ad ædificationem templi, quod Salomon cōdidit per 13 principes sacerdotum (si tamen codex mendosus non sit) supputat annos 212. cùm tamen scriptura 3. Regum 6. planè tradat tempus illud fuisse 480. annorum. Idem Egesipp⁹ libro 2. tradit, quòd Cyrus promiserit Iosedech, qui simul abductus fuerat in Babylonē, redire in Hierusalem, vt solennitas ritus veteris, per assueti sacerdotis sententiā reformaretur: cùm tamen scriptura non doceat Iosedech, sed Iesum filiū Iosedech à Cyro remissum in Hierusalem. Iosephus quantum in numeris annorum regum Persarum ab alijs dissentiat, facilè consideratur à studiosis lectoribus historiæ ipsius. Vnde in libro 11. Antiquitat. enumerando reges Babylonis ab euersione Hierusalem, vsque ad euersionem regum Chaldæorū, colligit annos circiter centum. Secundùm descriptionē autem supradictam sunt anni solùm 70. ab euersione illa Hierusalem, vsque ad Babyloniorum deuastatiōnem, quemadmodum Hierem. propheta designasse videtur capite 25. Idē Iosephus in 7. lib. de bello Iudaico, capite 16. A prima structione templi, quam Salomon inchoauerat, vsque ad excidium, quod euenit 2. anno principis Vespasiani, eodem (inquit) mense & die, quo primum templum à Babylonijs erat incensum, recenset annos 1030. menses 7. & dies 15. Secundùm chronographiam autem in superioribus demonstratam, à prima illa templi constructione, vsque in hanc nouissimam incensionem eius, sunt anni 1108. Insuper idē Iosephus à posteriore templi destructione, quam secūdo (inquit) Cyri regis anno Aggæus fecerat, vsque ad excidium, quod Vespasiano imperante sustinuit ciuitas anni (inquit) sunt 639. dies 15. Secundùm descriptionem autem supradictam, ab hac secunda cōstructione templi fundati in anno 2. Cyri vsque in hanc nouissimam euersionem illius sunt anni 597. Item Hieronymus in libro cōmentariorum Aggæi, ab anno 8. post secundum Darij annum, quo Sorobabel & Iesus cœperūt ędificare templū, vsq; ad Iuliū Cęsarē, supputat annos 464. secut⁹ Eusebiū.

Secun-

Secundùm supradictā aūt descriptionem est breuior annorū series annis 38. Proinde, si veri sunt Romanorum annales, quibus eorum Resp. post Tarquiniū. Superbum à Bruto expulsum designatur 464. annos esse per consules administrata, tum initium Roma. cōsulum, non sub regno Darij dantis Iudæis facultatem templi ædificandi, sed sub Cyri imperio est statuendum. Sunt rursus, qui pro hac ętate 5. vtpote ab euersione Hierusalem, vsque ad annum regni Herodis 32. qui est 42. Octauiani Cæsaris, in quo natus est Christus, cōputant solùm annos 500. Sunt qui pauciores. Sed hos deuiare & crebrò etiam non cōstare sibimetipsis demonstrari hoc pacto potest. 42. Octauiani annus, in quo iuxta cōmunem omnium sententiā Christus nascitur, est tertius annus olympiadis cētesimæ & 94. vt rectè notauit Euseb. & tradunt communiter omnes, qui annales Romanorū regū descripserunt. Olympiades autem 194. quarū quælibet complectitur tempus annorum quatuor, cōstituunt annos 776. Si ergo primus annus olympiadis primæ rectè designatur in anno 50. regis Osiæ, sicut notauerunt Africa. & Euseb. consequens est ab euersione Hierusalem vsque ad Christum esse annos 592. aut circiter, quandoquidē numerus annorū à 50. anno regni Osiæ, vsque in euersionē Hierusalem, ex scripturis sacris colligitur esse 184. annorū, quibus detractis à 776. annis, remanent 592. anni. Longè igitur deuiant, qui tradunt ætatem quintam, quæ est ab euersione Hierusalem, vsq; ad Christū, esse solùm annorū quingentorū aut paucioru. Præterea in centū annis & supra errant neoterici Iudæi, qui dicunt templum secundum durasse in perfectione sua solū annos 420. quod secundū descriptiones supradictas in sua perfectione stetit circiter annos 548.

Octauò ex superiorib9 patet ꝙ in annorū numeris à principio mundi vsque ad euersionē Hierusalē per Babylonios factā, non est vlla inter magistros diuersitas, nisi ea quam in superioribus diximus contingere, aut propter 70. interpretes, de annis ante diluuiū, & de annis vsq; ad ortum Abrahæ, aut propter annos Amon, quibus regnauit absente patre. Deinde ab euersione Hierusalē vsq; ad Christum, aut nulla, aut admodum modica, est inter Eusebiū & prædictam descriptionem varietas in annorum numeris: & ideo in annis ab initio mundi vsq; ad Christum conuenimus cum Eusebio, modò fiat supputatio secundū textum Hebraicæ veritatis. Proinde si placeat studioso lectori ab euersione Hierusalē vsq; ad Alexandrū, Eusebium sequi, non immobiliter reluctamur: sed quod visum fuit in his probabilius, & textui sacræ scripturæ cōformę, hoc studui aperire. Sufficiat dedisse studioso lectori rationes, propter quas est tanta magistrorum varietas.

Nonò patet, quòd etsi Iudas Machabæus, de genere sacerdotali sustulerit, vt inquiūt Hebræi, ducatum simul cum pontificatu à domo Dauid, existentis de tribu Iuda, non tamen consequens est sceptrum tum esse ablatum à tribu Iuda: nam sceptrū erat in collegio seu cōsistorio Iudæorum, quod dicitur Sanedrim, ad quod pertinebat iudicandi & constituendi ducem potestas. Quod sanè collegium, vt & ipsi Iudæi fatentur, Philoq; testatur, sublatum est prorsus per Herodem alienigenam Idumæū, qui primus Iudæis inuitis regnare cœpit. Romanorum auxilio fretus, depellens Antigonū regem Iudæorum, de genere Machabæorum, occidēs etiam doctores qui erant in templo, & comburēs libros de genealogia regum, vt sic auferret à Iudæis omne medium recuperandi sceptrū. Deinde, eo quòd Philo dicit Machabæos de genere sacerdotali surripuisse ducatum à domo Dauid, non ab omnibus approbatur. Sunt enim, qui dicunt Machabæos fuisse de domo Aaron, simulque de domo Dauid, quæ erat de tribu Iuda, quia poterant tribus sacerdotalis & tribus regalis commisceri, vt patet de Ioanne Baptista, qui de domo Aaron erat cognatus Mariæ, de domo Dauid.

A

LIBER QVARTVS

De dogmatibus extra canonem scripturæ

sacræ constitutis: & de libris apocryphis, diuisus in sex. cap.

IN hoc libro disserendū est de dogmatibus & traditionibus ecclesiæ & conciliorum, de canonibus, constitutionibus, & decretis pontificum, & de libris sanctorum, & doctorum patrum doctrinis, extra canonem scripturæ sacræ constitutis, quam vim, efficaciam, & authoritatem habeant: an apocryphum sit, quicquid est extra canonem scripturæ sacræ, & vtrùm hæreticum sit
B omne tale reijcere, an potius oporteat alijs quibusdam doctrinis adhibere fidem, tanquam canonicis literis. Sunt his in rebus argumenta, quibus probari videtur, vnumquemque absque temeritatis vitio, posse reijcere omnem fidei & morum doctrinam, quæ ex scripturis sacris ex necessitate non consequitur.

Primùm: Doctrina Christi & apostolorum in canonicis sufficiens esse videtur ad salutem. Neque enim aliud Christus suæ iniunxit ecclesiæ in apostolorum collegio designatæ, quàm vt euangelium prædicarent omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Hoc est, qui crediderit Christi euangelio, & baptizatus in nouitate vitæ perseuerauerit, saluus erit. Si doctrina euangelij sufficiat cuilibet ad salutem, continet ergo omnia dogmata, ad salutem hominum necessaria: non videntur igitur necessaria, vel ecclesiæ, vel conciliorum, vel sanctorum patrum dogmata. Neque videbitur hæreticum reijcere quicquid ex illis pro fide
C & moribus adducitur, si non in canonicis libris habeatur.

Argumenta q solis scripturis in fide & religione attendū sit, & soluuntur prope finē huius libri.

Secundū argumentum: Apostolus Paulus docet non aliud esse prædicandum quàm euangelij doctrinam semel acceptam. Sed licet nos (inquit) aut angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit sicut prædiximus vobis, & nunc iterum dico: si quis euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema sit. Item Deuteronomij decimo ait Deus ad populum per Moysen: Et nunc Israel audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te. Non addetis ad verbum, quod ego vobis loquor, nec auferetis ex eo. Item Deuteronomij duodecimo: Quod ego præcipio tibi, hoc tantū fac, nec addas quicquàm, nec minuas. Ex quibus consequens videtur, nullam veritatem canonicā quærendam esse in libris sanctorum patrum extra scripturam sacram constitutis.

Gal. 1. b

Tertium argumentum sumitur ex eo, quod doctores sancti etiam in his, quæ
D ab illis æstimantur esse ad salutem necessaria, inueniuntur contrarij. Quemadmodum ducet Augustinus. Duo (inquit) erant eminentissimarū ecclesiarum, Romanę scilicet, & Carthaginensis episcopi, Stephanus & Cyprianus, ambo in vnitate catholica constituti: quorum alter, Stephanus scilicet, non solùm non rebaptizabat hæreticos, verùm etiam hoc facientes, vel vt fieret decernentes, excommunicandos esse censebat, docens baptismum Christi in nullo iterandum esse. Cyprianus autem in hæresi, vel scismate baptizatos, tanquàm non habētes baptismum Christi, baptizandos in ecclesia catholica existimabat, multi catholici cum illo, multi cum isto sentiebant. Hæc August. Ex quibus cōsequens est doctores sanctos errasse, & inter sese contrarias docuisse sententias, etiam in his, quæ fidei sunt, vtpote de baptismi sacramento. Nulla igitur videtur authoritas danda doctrinis sanctorum patrum, si in libris patrum reperiatur vlla falsitas, nulla est igitur earum authoritas. Sic enim August. arguit in epistola quadam ad Hierony. de scripturis sacris: Si ad illas (inquit) fuerint admissa, vel officiosa mendacia, quid in eis permanebit authori-

Augu. de vnico baptismo: contra Petilia num cap. 14. a

Augu. de scriptis patrum legendis.

authoritatis? Et vide an non hoc quoque manifeſtum ſit ex ſententia eiuſdem dicentis: Solis eis ſcripturarum libris, qui canonici appellantur, didici hunc honorem deferre, vt nullũ eorum authorem ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſimè credam. Alios autem ita lego, vt quantumlibet præpolleant, non ideo verum putem quia ipſi ita ſentiunt, ſed quia mihi vel per illos canonicos authores, vel probabili ratione perſuadere potuerunt. Idem docet libro ſecundo contra Donatiſtas, & in epiſtola ad Vincentium, tradens epiſcoporum ſcripturas, & Hilarij, Cypriani, atque Africani literas, non ſic eſſe legendas, vt aut contrà ſentire non liceat, aut teſtimonium ex eiſdem ſit proferendum. Et in epiſtola ad Fortunatum: Neque quorumlibet diſputationes, quàmuis catholicorum vel laudatorum hominum, veluti ſcripturas canonicas habere debemus, vt nobis non liceat ſalua honorificentia, quæ hominibus illis debetur, aliquid in eorum ſcripturis improbare. Et tertiò de Trinitate: Noli (inquit) meis literis, quaſi canonicis deſeruire. Et alibi. In ſcripturis ſacris quicquid eſt vtile inuenitur, & quicquid eſt noxiũ damnatur. Ex quibus videtur cõſequens eſſe, extra ſcripturas ſacras non eſſe vllam Chriſtianæ fidei veritatem, & in libris ſanctorum patrum aut conciliorum non eſſe vllam canonicam authoritatem. Quod & palam ſententia indicat Hieronymi in commentarijs ſuper Matthæum: Quicqoid de ſcripturis ſacris authoritatem non habet, eadem ſacilitate contemnitur, qua probatur. Item in prologo galeato docet inter apocrypha ponendum eſſe, quicquid extra canonem ſcripturæ fuerit.

A

B

Roma. 3. a
Pſalm. 115. a

Quartum argumentum, quo cõprobari videntur hæc omnia. Nam eccleſia eſt ſocietas hominum, qui & ſalli, & fallere poſſunt, dicente ſcriptura: Omnis homo mendax, Deus autem verax: ergo quicquid eccleſia docet, poteſt haberi tanquam incertum, ſeu ſuſpectum, ſi non verbo Dei ſeu ſcriptura ſacra fuerit cõprobatum.

August de general. conciliis

Præterea totius eccleſiæ conſenſio reſidet in generali concilio, ſed generalia concilia leguntur interdum erraſſe, dicente Auguſtino libro 2. cõtra Donatiſtas: Plenaria (inquit) cõcilia priora ſæpe à poſterioribus emendantur, dum aliquo rerum experimento aperitur quod clauſum erat, & cognoſcitur quod latebat. Amplius autem, patribus in concilio inter ſeſe differentibus, non poteſt nobis eſſe certum, in vtra illarum partium maneat vera Chriſti eccleſia, præſertim cùm ſpiritus veritatis fidei Chriſtianæ non ſemper reſidet in omnibus, quæ forinſecus habentur vt eccleſiæ membra, nõ ſemper in clero, non ſemper in turba, in multitudine, non ſemper in maiori parte. Vnde oportet nos magis ruſtico credere, aut mulieri vetulæ ſcripturam ſacram alleganti, quàm toti concilio extra ſcripturã aliquid definienti, cùm Paulus doceat magis credendum eſſe euangelio, quàm ſibi cæteriſque apoſtolis. etiam angelis de cœlo, licet nos (inquit) aut angelus de cœlo euangelizet vobis præter id, quod accepiſtis, anathema ſit. Vnde & in concilio Niceno vnius Paphnutij ſententia præualuit ſupra cæterorum patrum ſententias. ſed pro cõtraria parte videntur ſcripturæ.

C

G. Lat. 1. b

Argumẽta in contrariã partem.
Luc. 10. c
Matth. 23. a
Matth. 18. b

Chriſtus ad Apoſtolos loquitur: Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. Super cathedram Moyſi ſederunt ſcribæ & phariſæi, quæcunque dixerint vobis ſeruate, & facite: Item, qui eccleſiam non audit, habendus eſt tanquàm ethnicus & publicanus.

D

Aug. de cõſuetudinibus eccleſiæ.

Item Auguſtinus ad Caſulanum: In his rebus, de quibus nil certi ſtatuit diuina eccleſia, mos populi Dei, & inſtituta maiorum pro lege tenenda ſunt. Et ſicut præuaricatores diuinarum legum ita tranſgreſſores eccleſiarum conſuetudinum coercendi ſunt.

Gregor. de 4 conciliis.

Dicit Gregorius: Sicut ſancti euangelij quatuor libros, ſic quatuor cõcilia ſuſcipere & venerari me fateor: Nicenum, Conſtantinopolitanum, Epheſinum primum, & Chalcedonenſe. Item Leo, eius nominis Papa quartus, diſtinctione 20. cap. de libellis: Luculentius & magna voce pronunciare non timeo, quòd qui illa, quæ prædiximus ſanctorum patrum inſtituta, quæ apud nos canonum nomine prætitulantur ſiue epiſcopus,

A scopus, siue clericus, siue laicus, non indifferenter recipere conuincitur, nec catholicam, & apostolicam fidem, nec sancta quatuor euangelia vtiliter & ad effectum suum retinere vel credere probatur. In hac materia quinq; per ordinẽ sunt consideranda, secundũ quæ & præsentem librum in sex capitula diuidemus. Primùm de scripturis apocryphis, & de authoritate librorum, quos in ecclesijs legendos ædiderunt ecclesiastici patres. Secundùm de vera Christi ecclesia, quẽadmodum sit vna, & quæ nam sit, & apud quos sit, & qua ratione internosci possit. Tertiùm de ecclesia Petri, apud quam est sedes apostolica. Vtrùm necessarium est eam, quæ est Romana ecclesia, honorare tanquam caput & matrem omniũ ecclesiarũ, & an oporteat oẽs Christianos subiacere Romanæ ecclesiæ episcopo, tanq̃ pastori vniuersalis ecclesiæ. Quartũ de authoritate & potestate ecclesiæ catholicæ, & vtrùm oporteat nos adhærere definitionibus ecclesiæ, perinde atque canonicis scripturis.
B Quintùm de multis sententijs propter authoritatem ecclesiæ orthodoxa fide tenendis, quas ex sacris scripturis demonstrare non possumus, & de multis erroribus propter authoritatem ecclesiæ refutandis pro hæresibus, quas neque ex eisdem scripturis possumus efficacibus argumentis refutare. Sextò ad argumenta iam facta respondebitur.

PRimùm igitur differendũ est de scripturis apocryphis, & de authoritate librorũ, quos ædiderunt ecclesiastici patres. Sciendum est ergo, quòd omnis liber apocryphus extra canonẽ est, sed nõ econtrariò. Neque enim cõsequens est mox librũ, si sit extra canonem scripturarũ, apocryphum esse. Apocrypha consueuerunt patres appellare, quæ recondita sunt, occulta, & suspecta falsitatibus, non ædita ab his, à quibus ædita designantur. Vnde *Quid appellatur apocryphum.*
C Origenes homilia prima super Canticũ: Scripturæ (inquit) apocryphæ appellantur eò, quòd multa in eis corrupta sunt, & contra fidem inueniuntur tradita. Idcirco non placuit ecclesijs Dei locum dare illis, nec admittere in authoritatem. Illud tamen est palàm, multa vel ab Apostolis, vel ab euãgelistis extra esse prolata, & nouo testamẽto inscripta, quæ in scripturis canonicis à populo Hebræorum ad nos deuolutis nusquam legimus: in apocryphis tamen inueniuntur, & euidenter ex eis ostenduntur esse assumpta, sed nõ ob id apocryphis dãdus est in canone locus, Neq; enim trãseundi sunt termini, quos statuerũt patres nostri. Potuit enim fieri, q̃ & Apostoli & Euangelistæ Dei spiritu sumerent quod ex illis sumendũ esset, & refutarent quod refutandum. Nobis autẽ non est absq; periculo aliquid tale præsumendum, quibus non est tãta spiritus abundantia. Hactenus Origenes. Item Hieronymus ad Lætam, postq̃ tradidit ei de studio diuinæ scripturæ, quam canonicam appellamus, saluberrima præcepta tandem de fugiendis apocryphis, & de legendis sanctorum patrũ libris, sic loquitur: Caueat omnia apocrypha, & si quando ea non ad dogmatũ veritatẽ, sed ad signorũ reuerentiã voluerit legere, sciat nõ eorum esse, quorum titulus prænotatur, multaq; his annexa vitiosa, & grandis esse prudẽtiæ aurum in luto quærere. Cypriani opuscula semper in manu habeat. Athanasij epistolas & Hilarij libros inoffenso decurrat pede, illorum tractatibus, illorum delectetur ingenijs, in quorum libris pietas fidei non vacillat: cæteros sic legat, vt magis iudicet, quàm sequatur. Hic Hieronymus scripturas diuinas separat à scripturis sanctorum patrũ. Scripturas insuper eorundem patrum, diuidit ab apocryphis. Et ideo quod alibi dicit: Quicquid extra hos est, id est, extra canonicos libros, inter apocrypha ponendum est. Hoc accipere oportet secundũ sensum loco illi, vbi dictum est, conuenientem. Proinde in apocryphis (vt inquit Augustinus) etsi inueniatur aliqua veritas, tamen propter multa aut falsa, aut suspecta, nulla est canonica authoritas. quæ idcirco (inquit) apocrypha appellantur,
De testimonijs sumptis ex apocryphis.
D *Hier. de cauendis apocryp. & amplexandis patrũ scriptis.*
Scripta patrũ non esse apocrypha.

CAP. I.

quòd occulta eorum origo non claruit patribus, à quibus variarum scripturarum authoritas ad nos certissima & notissima successione peruenit. Scripsisse nô- A

Enoch quædā scripsit.

nulla diuina Enoch illum sextum ab Adam, negare non possumus, cùm hoc in epistola canonica dicat Apostolus Iudas: sed idcirco quæ illius scripta feruntur, non sunt in canone, qui diligentia succedentium sacerdotum seruabatur, quòd ob antiquitatem suspectæ fidei iudicata sunt: nec reuera hæc vtrum essent, quæ Enoch ille scripserat, poterat inueniri, cùm patres secundùm successionis seriem non reperiantur vllum talem librum Enoch custodijsse. Sic multa sub nominibus prophetarum & Apostolorum scripta sunt, quæ per patres diligenti examinatione præmissa, sunt remota ab authoritate canonica, cuiusmodi sunt euange-

De diuersorū euangelijs.

lia, quæ falsò ascribuntur Apostolis cæteris, vt euangelium Andreæ Apostoli, euangelium Thomæ, euangelium Bartholomæi, libellus de saluatoris infantia, Itinerarium Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis, & id genus alia à B sacro canone separauit ecclesia, quòd nullus antiquorum sanctorum meminerit huiusmodi euangeliorum, nullus scriptorum veterum reperiatur ex eis probasse fidei testimonia, omnibus ecclesijs apostolicis ab initio celebrantibus solùm hæc quatuor quæ habemus euangelia, & alia sacra Apostolorum volumina recepta in canone, & ad hæc vsque tempora per seriem successionis ad nos deuoluta. Apostoli & Apostolorum discipuli missi inter gentes, viua voce magis, quàm scriptis prodesse studuerunt. Ad fundandum enim ecclesias nouas & semina fidei inserendum gentilium & paganorum cordibus, non scripturas, quas nullas habebant sacras, sed viuis spiritus sancti vocibus erat opus. In euangelio legitur

Luc. 10. a

Christum misisse discipulos, nô ad scribendum, sed ad prædicādum aut docendū euangelium. Et ita non oportet opinari cæteros Apostolos quædam etiam scripsisse euangelia, & hæc esse deperdita, aut ab hæreticis deprauata. Cæteri Apostoli, si quibus sunt euangelijs scriptis vsi, non alijs extra hæc quatuor sunt vsi. C Iacobus Zebedæus duodecim tribubus, quæ erant in dispersione prædicauit euāgelium, gladio ab Herode occisus antequàm vllum scriptum esset euangelium. Simon petrus scripta euangelia secundùm Matthæum, Marcum & Lucam ecclesijs legenda tradidit, affixus cruci priusquam Iohannes suum scripsisset euangelium, nec aliud vllum ipse ædidit euangelium. Sed euangeliū secundùm Marcū,

Libri falsò intitulati Petro.

qui & auditor eius & interpres fuit, huius dicitur. Libri autem nomine eius inscripti, quorum vnus (inquit Hierony.) Actorum, vnus euangelij, tertius prædicationis, quartus Apocalypsis, quintus Iudicij inscribitur, inter apocryphas scripturas reputantur. Bartholomæus iuxta Sophronij sententiam, profectus in fortunatam Indiam, euangelium quod est secundùm Matthæum tradidit, vt habetur apud Hierony. in lib. de viris illustribus: sic & cæteri Apostoli atque discipuli ab initio extra hæc quatuor non inueniuntur vsi vllo euangelio, viua voce præ- D

Loca in quibus Apostoli prædicauerint

dicantes euangelium in prouincijs Dei prouidentia deputatis, Andreas Scythis, Sohendianis & Saccis. Philippus Phrygijs. Thomas Parthis, Medis, Persis, Germanis, Hircanis, Bractis, & Magis. Simon frater Iacobi episcopi, succedens eidem in Episcopatum, in Iudæa prædicauit Euangelium, viuens annos viginti supra centum. Matthias in altera Æthiopia. Crescens ennuchus Candacis reginæ Æthiopiæ in fœlici Arabia & Taprobona prædicauit. Et singuli horum non leguntur vspiam ædidisse aliam vllius euangelij scripturam, nec inueniuntur sancti patres ab exordio vsi fuisse testimonijs ex vllo euangelio sub nomine alterius apostoli inscripto. Proinde quotquot euangelia iam olim fuerint sub nominibus aliorum Apostolorum inscripta, ea habuit ecclesia Christi vt apocrypha, & tanquam ab hæreticis conscripta. Sic argumentatur Augustinus libro primo contra

Aug. De reiectis euāgelijs.

aduersarium legis & prophetarum, cap. 20. Euangelia sub nominibus Apostolorum

A rum, Andreæ aliorúmue conscripta, si reuera illorum essent, receptæ essent ab ecclesia, quæ ab illorum temporibus, per episcoporum successiones certissimas vsque ad nostra & deinceps tempora perseuerat, & immolat Deo in corpore Christi sacrificium laudis: quæ sanè ecclesia est Israel secundùm spiritum distincta, ab Israele secundùm carnem. Veteres patres orthodoxi sumunt interdum sententias ex ethnicorum libris, nō quòd illos aut comprobent, aut authoritatem habere velint, sed quatenus nos doceant aut arguant super his, quæ etiá ethnici agenda vel omittenda considerant: non tamen leguntur assumpsisse vlla testimonia ex aliorum apostolorum euangelijs, quemadmodum Apostolus Paulus ex Gentiliū scriptis citat testimonia. Sic Ambrosius super Lucam in fine cap.1. ex cap.7. quarti libri Esdræ citat testimonia: Reuelatur filius Iesus cum his, qui cum eo iucundabuntur. Etiam morietur filius meus Christus, & seculum cōuertetur. Et tamen diuus Hierony. tertium & quartum libros Esdræ appellat somnia, hortans ne quis delectetur eisdem. Sed in huiuscemodi (vt iam diximus) considerandum est, quod dicit Augustinus in apocryphis reperiri aliquam veritatem, sed non esse in eis aliquam canonicam authoritatem. Oportet enim aduertere, quòd aliud significamus dicentes, in apocryphis nō esse vllam canonicam authoritatem: aliud autem dicentes, in ipsis non esse vllam canonicam veritatem. Et ita nec oportet mox aliquid falsum esse, si fuerit aut in apocryphis libris scriptum, aut ex apocryphis desumptum. Ex supradictis primùm liquet, quòd apocrypha & ecclesiasticorum patrum scripta conueniunt, & differunt. Conueniunt quidem, quòd neq; in istis, quemadmodum neque in illis est canonica authoritas. Non enim, quia Hieronymus sic vel sic docet: non, quia Augustinus, ac alius quiuis ex patribus sic asserit, idcirco verum est, & tenēdum tanquam orthodoxæ fidei sententia: sed quia Hierony. Augustinus, ac cæterorum patrum quispiam demonstrauit vel ex scripturis canonicis sic esse, vel vniuersalem ecclesiam ab initio Apostolorum sic tenuisse & credidisse, idcirco tenendum est tāquam fidei, & de canonica Christianæ religionis sententia. Ex parte igitur conueniunt sanctorum patrum scripta cum apocryphis, quòd vtraque sunt exclusa ab authoritate canonica: sed differunt, ꝙ in illis (vt inquit Hierony.) comperta est pietas fidei nō vacillare. Et idcirco non solùm sine periculo fidei, sed & cum fidei Christianæ lucro sunt recepta, tanquam digna quæ legantur in ecclesia. In istis autem vel comperta est falsitas, vel suspecta est fidei pietas, & idcirco remota sunt à patrum scriptis, tanquam quæ aut non sine periculo, aut non sine irrisione fidei Christianæ legantur in ecclesijs. Ab hæreticis & infidelibus contemptibilis redderetur ecclesiæ fides, si viderent nos credere falsa quædam, quæ ipsi occultè sub nomine alicuius apostolici viri confinxissent. Et idcirco ecclesia ab initio prouidè gessit curam, ne quid publicè legendum proponeret, quod non certo authore sub fidelium attestatione relatum sciret. Pietas autem fidei intelligitur affectio, Christianæ fidei circunspecta ratione auxiliatrix. Hæc idcirco non vacillat in ecclesiasticis patribus & eorum libris, quia zelatores fuerunt fidei, & in nullo à consortio sanctæ ecclesiæ deuiarunt, vsque ad vltimum vitæ permanentes in ecclesia, omniaque in eorum libris asserendo dicta, videntur ædificare fidem & mores, elucidare scripturas, resonare Dei iustitiam, aut Domini nostri Iesu Christi clementiam seu bonitatem, & aut scripturis, aut rationibus demonstrata, aut aliàs ex coniecturis verisimilia, sub attestatione prædecessorum virorum fide dignorum tradita. Sic enim permanentes in vnitate ecclesiæ, æstimanda sunt tanquam viri fide digni, & tales, qui neque mentiri vnquam, neque fallere voluerunt. Quippe qui seruentes spiritu fidei restiterunt hæreticis, scripturarū ænigmata referarunt, nodos apparētes & cōtrarietates earundem soluerunt, dilucidarunt obscura, & declararunt ambigua: secus de

Quatenus sit vtendum testimonijs apocryphorum.

B

Scripturarum differētia à patrum scriptis.

C

Quamobrem ecclesia semper tantopere vitarit apocry.

D

Quid sit pietas fidei.

Laus modestiæ patrum.

apocryphis, quæ Christianorum schola ab initio habuit suspecta, vel tanquam ab hæreticis conscripta, vel ab inimicis ecclesiæ, vel ab his, in quibus fidei pietas vacillabat. Proinde quæ scripserunt ecclesiastici patres, sunt recepta ab ecclesia: non quòd omnia quæ ipsi dixerunt sint ex necessitate fidei credenda, & de nullo possit aut dubitari, aut disputari: sed quòd sint aut declarationes scripturæ sacræ, aut vtilia in doctrina religionis Christianæ, facta ex aliqua ratione verisimilia, vel fidelium quorundam attestatione comprobata, sine commixtione falsitatis noxiæ: & idcirco non contemnenda, sed reuerenter tractanda, tanquã omnia sint dicta à viris, qui spiritu sancto adiuti, neq; voluntatem mentiendi habuerunt, neq; hoĩes fefellerunt, nisi forsitan cùm in recitando res gestas falsi sunt ab hominibus, quos humana infirmitate decepti æstimauerunt veraces. Vnde & in talibus intendunt non suas nobis asserere, sed aliorum referre sententias. Et ita non oportet credere, quòd sancti patres omnia quæ docuerunt, sint ex spiritu sancto docente locuti. Quemadmodum enim prophetæ, tametsi nihil in scripturis sacris asseruerunt, quod non à spiritu sancto dictatum fuerit, non tamen semper potestatẽ habuerũt quodlibet dicendi ex prophetico spiritu, quorum neq; mentes semper prophetico tangebãtur lumine: Ita & mens doctoris sancti, ex spiritu charitatis scripturas sacras interpretantis, non semper tangitur instinctu diuini spiritus erudiẽtis & docentis ad cognoscendum & dicendum veritatem. Vnde & ipse Helizæus ait: Dominus celauit verbum à me. Et Nathan loquens Dauid de ædificando templo, non ex prophetico spiritu, sed, potius sensu suo humano id dixit. Sancti ergo patres referantes scripturarum ænigmata & obscuritates, quàmuis in omnibus quæ dixerint, seruauerint spiritum fidei & charitatis, non oportet tamen inde consequens esse, quòd in omnibus ex eodem spiritu docente i, semper attigerint veras scripturarum, aut aliarum rerum sententias. Verum quidem est, quòd spiritus sanctus, qui & spiritus est non mendacij, sed veritatis, neque mentiatur vnquam, neque doceat falsum: sed nihilominus etiam manet plerumque veritatis iste spiritus in eo, qui quod falsum est, credit verum esse. Spiritum sanctum habens Augustinus, non vult fidem haberi omnibus suis dictis, tanquam prolatis reuelatione & instructione diuini spiritus. Et ita ecclesiastici patres, quæ suis in scriptis docuerunt, tametsi omnia ex spiritu charitatis scripserunt, non tamen consequens est eos omnia, aut ex virtute fidei Christianæ tradidisse aut renelatione diuini spiritus illustrantis mentes earum ad cognoscendum & loquendum veritatem, locutos esse. Sunt quædam (inquit Augustinus) in quibus inter se aliquando etiam doctissimi atque optimi fidei catholicæ defensores, salua fidei compage, & spiritu charitatis dissonant: alius alio melius de aliqua re dicit, in quibus non immobili sententia definiendo locuti sunt. Quemadmodum ex imperio voluntatis quandoque mouentur membra in opus aliquod perficiendum, quod Deus non vult fieri: ita & intellectus plerunque ex imperio charitatis mouetur ad opinandum vera esse, quæ tamen sunt falsa. Exemplum habes scripturæ de Abraham, qui & voluit, & opinabatur offerre filium suum vnigenitum, quem Deus offerri noluit. Doctores igitur sancti, præsertim in his quæ sunt facti, nõnulla ad souendam fidem & charitatem locuti sunt, aut conijcientes, aut opinantes, aut recitantes pias aliorum sententias magis, quàm immobili atq; inflexibili sentẽtia definientes. Quædã (vt inquit Hierony.) sunt, de quibus satius est piè dubitare, quã temerè definire. Quædam sunt, quæ non tanquam conficta prorsus irridere, contemnere, reprobare, aut reijcere debemus, quibus neq; tã firmiter & immobiliter, quã scripturis sacris debemus adhærere: neq; item tã firmiter & pertinaciter quã oppositis fidei nostræ dissentire: sed in quibus oportet via media incedere, piè sentiendo de veracitate sanctorum virorum, quibus sic visum fuit. Quæ tametsi ec-

Marginalia: Quatenus patru scripta sint ab ecclesia recepta. — 4. Reg. 4. d; 2. Reg. 7. a — Lib. 3. contra Donatistas ca. 17 — Genes. 22. a — In sermone de assumptione Mariæ. — Marginal letters: A, B, C, D.

A si ecclesia sancta nobis legenda reliquerit, non tamen tanquam canonicas scripturas haberi voluit: sed tanquam sententias quasdam fidem promouentes, & aut attestationibus hominum, aut rationibus argumentorum olim per probatas, vel factas probabiles & verisimiles, & idcirco non temerè reijciendas. Et ita non oportet consequens esse, si ecclesia non velit aliquid tanquam canonicam scripturam accipi, quòd idcirco quisq; rationabiliter possit aut negare, aut contemnere illud. Neque enim de omnibus, quæ extra scripturam canonicam sunt, licet dubitare. Ecclesia nobis quædam proponit, tanquam verissimorum hominum testimonijs sufficienter comprobata: quædam verò proponit, tanquam semiplenè probata, & tanquam verisimilia, aut probabilia: quædam, tanquam non contemnenda & reijcienda. Et hic iam aperta est via quædam rectè pièq; sentiendi de canonizatione sanctorum, & de rebus gestis, & de miraculis eorum. Vnde quædam leguntur per vniuersam ecclesiam, cœlitus De canonizatione sanctorum.
B ex scripturis sacris edoctam, veluti sunt gesta sanctorum in scripturis sacris, quales sunt beati Stephani, Iacobi Apostoli, historiæ. Quædam verò leguntur quidem per vniuersam ecclesiam, non sic ex scripturis sacris, sed aliter edoctam, veluti sunt historiæ, quas de gestis, miraculis, & gloriosis triumphis sanctorum scripserunt probatissimi patres: Athanasius, Basilius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, & alij probatissimi viri, in quibus fidei veritas non vacillauit. Huius generis sunt sancti, quorum memoriam agimus in canone sacrificij missæ, vt Sixti, Laurentij, Agnetis, Ceciliæ & aliorum post æditum canonem missæ, quorum gloriosæ vitæ conuersatio & exitus sanctus innotuerunt toti mundo, sicuti beati Martini, Nicolai, Benedicti, Bernardi, & aliorum. Quædam autem leguntur non sic generaliter per vniuersam ecclesiam, sed per loca & prouincias, in quibus ipsi sancti miraculis & sanctimonia vitæ claruerunt. Et ne per angelum satanæ, qui
C sese nonnunquam transfigurat in angelum lucis, populus illuderetur, aut falsis testimonijs, aut confictis miraculis, ecclesiæ censura moderamen canonizationis adhibuit. Et quanquam censura tales canonizandi, non antiqua, sed noua sit obseruatio, cultus tamen & memoria sanctorum, vt infrà videbitur, antiqua res est. Antiquitus ex certissima vitæ sanctitate, præsertim attestantibus plerunque miraculis publicis, incœpit populus colere & venerari sanctos, & celebrare diē gloriosi exitus eorum, quemadmodū patet ex diuersis Cypriani epistolis, & aliorum antiquorum patrum scriptis. Quidam ergo sunt sancti in cœlo, de quibus quòd sint sancti, iam in cœlo regnantes, oportet credere ex fide Christiana reuelatione desuper facta in scripturis sacris. Abel, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, cæterosq; multos patriarchas & prophetas, Iohannem Baptistam, Stephanum, & duodecim Apostolos, latronem in cruce morientem, cui dicit Christus: Hodie mecum eris
D in paradiso. Paulum & alios multos iam sanctos in cœlo viuere, & regnare credimus eadem fide, qua credimus articulis cæteris in scriptura sacra expressis. Alij autem sancti sunt in cœlo, de quibus quòd sancti sunt oportet credere, sed nō sic ex reuelatione desuper facta in sacra scriptura, quorum laudabilis vita, & gloriosus exitus illustrauit iam olim totam ecclesiam in vniuerso mundo: idcirco de illis quòd sancti sunt, rationabiliter aut negare, aut dubitare non possumus. Si stupidus & temerarius censeretur, quisquis negare præsumeret res prophanas de regibus, ducibus, principibus, aut philosophis huius seculi, in toto mundo vulgatis: quanto magis temerarius erit, qui vniuersalis ecclesiæ iudicium, iam olim tot episcoporum, tot doctorum, tot hominum, secundùm seriem successionis succedentiū consensu firmatū, negare præsumpserit? Alij sunt sancti, qui in diuersis regnis & prouincijs claruerunt mirabili vitę sanctimonia, quorū vita laudabilis, gloriosus exitus innotuit toti aut regno, aut prouinciæ, super quibus & ecclesia ex fideliū hominum testimonijs alijsue indicijs, censurā suæ canonizationis adhibuit.

Et hic sunt gradus multi, secundùm quos vitæ sanctitas sub miraculorum attestationibus, in alijs plus, in alijs minus emicuit. Et quàmuis non oporteat nos omnium horum sanctitatem tam firma, tantaque immobili fide credere, quàm credimus sanctitatem eorum, qui in canonicis scripturis describuntur. Super istis enim credere aut dubitare ecclesiam posse fuisse delusam, hæresis est. Nam hoc est dubitare de authoritate scripturæ canonicæ, né forte ipsa possit nos fallere. Super illis autem credere aut dubitare, ecclesiam potuisse deludi & decipi, non est hæresis. Neque tamen possumus aut contemnere, aut nihili facere obseruationem ecclesiæ, quasi olim ipsa fuisset aut delusa, aut leuitate vsa, instituens celebrandam huius vel illius sancti memoriam. Verum quidem est ecclesiam in his, quæ sunt facti errare posse, & angelum satanæ sese interdum transferre in angelum lucis, aut simulatione sanctitatis, aut miraculis falsis, signisque mendacibus, qualia prænunciat Christus per Antichristum futura. Sed hæc omnia per satellites suos vtpote hæreticos aut hypocritas, iam olim & fecit satanas, & nunc facit, & facturus est per Antichristum, vt populum fidelem fallat, deludat, á fide & á Charitate Christi auertat. Ecclesiæ autem instituenti sanctum aliquem colendum aut ex necessarijs, aut ex verisimilibus argumentis, iam olim persuasum erat, sanctos canonizandos nihil tale fecisse, sed vsque ad exitum permansisse in professione fidei & charitatis, in pace & vnione totius ecclesiæ. Proinde nostri iudicij non est secundùm humanas nostras phantasias contra piam fidem, quam habuit ecclesia de sanctimonia vitæ sanctorum canonizandorum, præsumere quicquam definire, nisi aliquo rerum experimento error qui latebat, nobis fuerit demonstratus, & compertum fuerit, ecclesiam in his quæ facti sunt fuisse delusam: alioquin in huiuscemodi sanctius esset cum ecclesia & fideli populo errare, quàm aut temerarie præsumere, aut quod latenter verum est irridere. Iam olim ecclesiastici patres & pontifices vtique nouerant scripturas, quibus dicitur:

Eccle 19. Qui citò credit, leuis est corde. Non omni verbo credas. Innocens omni verbo

Prouerb 14. credit. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt. Ange-

1.Iohan.4. 2.Corint.11. lus satanæ sese transfigurat in angelum lucis. Verum ecclesiam Christi sic honorare debemus, vt sentiamus eam hactenus neque citò, id est, absque prouida circumspectione, neque omni spiritui credidisse: sed vigilem fuisse cõtra angelum satanæ, transfigurantem se in angelum lucis. Proinde omnibus modis est præsumendum, eosdem patres in celebrãdis quorumlibet sanctorum memorijs, nihil temerè aut instituisse, aut admiscuisse: sed matura deliberatione præhabita & diligenti examinatione sufficienter præmissa, confisos diuino adiutorio, quod videbatur pro deuotione fidelis populi amplianda, statuisse. Qui hunc in modum de prouidentia & circumspectione ecclesiæ, in qua & habitat spiritus, tam piè sentit, perniciosè non finitur errare, etiam si quem forsitan sanctum esse credat, qui non sanctus foret. Nam Deus ad fidem respicit orantis, secundùm quam ipse colens & venerans creaturam cœlitus sanctificatam, & postulans illam apud Deũ habere intercessorem, non in vllam creaturam, sed in Deum suam ponit fiduciã, quemadmodum glossa magistralis docet in supradicto verbo Apostoli: Angelus

2.Corin.11.c satanæ transfigurat se. Angelus satanæ (inquit) cùm se fingens bonum, ea vel facit, vel dicit, quæ congruunt bonis angelis: si credatur bonus, non error periculosus ac morbidus, nisi quis satanæ adhæreat, dum ad sua mala & falsa incipit adducere. Sicut & nihil est periculi, si quis vnumquemque viuorum ex cõiecturis fructuum, siue operum externorum, reputet bonum Christianũ, fidelem, iustum, castum, qui forsitan talis non est. Ex fructibus eorum (inquit Saluator) co-

Matth.7.c gnoscetis eos. Neq; hoc est citò omni spiritui credere, sed est diligenter secũdùm spiritum charitatis credere omnia, quæ audit bona & laudabilia dici de eo, quem diligit.

A diligit. Vnde ſpiritum charitatis habens, credit omnia, quæ ſunt ſecundùm charitatis ſpiritum credenda, ſicut & charitas ſperat omnia, quę ſunt ex charitate ſperanda. Spiritus autem charitatis non eſt ſuſpicioſus, non cogitat malum de proximo, non temerè iudicat. Qui verax eſt in omnibus ſecundùm charitatis ſpiritum, facilè æſtimat & cæteros eſſe veraces. Quemadmodum autem quis interdum piè & ſanctè credit id, quod falſum eſt, verum eſſe: interdum autē quis impiè & temerariè credit verum eſſe, quod verum eſt: ita contingit interdum eos, qui falſis ſententijs aſſentiunt veros eſſe catholicos: eos autem, qui veris temerè aſſentiunt eſſe pertinaces. Hæc quàmuis videantur forſitan huic rei impertinentia eſſe, diligenter tamen conſiderata iuuabunt ad diſſoluendum improborum quorundam argumenta. Amplius autem hic ſciendū eſt, quòd etſi oporteat nos credere ſanctos regnare in cœlo, non ob id tamen credere oportet, quæ de huiuſmodi ſanctis &
B apoſtolis, ſiue de domina noſtra Maria, aliiſque publicè in libris quibuſdam leguntur conſcripta, pręſertim in his, quorum ignorantur authores, in quibus neque eccleſia vnquam habuit teſtes idoneos. Proinde nec illis ſedes apoſtolica, nec ſancti patres præbuerunt aſſenſum, eo quòd vel ab hæreticis, vel infidelibus ſub nomine apoſtolorum vel ſanctorum ſuſpicantur eſſe compoſita. In quibus tametſi vtilia nonnulla inueniantur, & antiquus Chriſtianæ eccleſiæ ſtatus dinoſcitur: eccleſia tamen ſemper illa, vt ſuſpecta, & à ſcripturis ſanctorum patrum cenſuit aliena. Quemadmodum manifeſtum eſt ex decretis Gelaſij papæ, qui iam olim cum Diſtinct.15. innumera, tam hæreticorum, quàm catholicorum volumina inuenirētur promiſcua, granum à paleis ſeparauit, recenſens opuſcula ſanctorum patrum, quæ poſt veteris & noui teſtamenti ſcripturas, & concilia à ſanctis patribus inſtituta, in eccleſia catholica recipiuntur. Opuſcula (inquit) beati Cypriani martyris Cartha-
C ginenſis epiſcopi: opuſcula beati Athanaſij Alexandrini epiſcopi, opuſcula beati Gregorij Nafianzeni Epiſcopi, opuſcula beati Baſilij Cappadocenſis Epiſcopi, opuſcula beati Ioannis Conſtantinopolitani epiſcopi, opuſcula beati Hilarij Pictauienſis epiſcopi, opuſcula Auguſtini Hipponenſis epiſcopi, opuſcula beati Ambroſij Mediolanenſis epiſcopi, opuſcula Hieronymi presbiteri, opuſcula beati Proſperi religioſiſſimi viri, epiſtolam beati Leonis ad Flauianū epiſcopum, opuſcula inſuper omnium patrum orthodoxorum, qui in nullo à ſanctæ Romanæ eccleſiæ conſortio deuiauerunt, nec ab eius fideli prædicatione ſeiuncti ſunt: ſed cōmunionis ipſius gratia vſque ad vltimum diem vitæ ſuæ participes fuerunt, legenda decernimus. Item decretales epiſtolæ, quas beatiſſimi Papæ diuerſis tenoribus ab vrbe Romana, pro diuerſorum patrum conſultatione dederunt, venerabiliter ſuſcipiendæ ſunt. Item geſta ſanctorum martyrum: qui multiplicibus tormento-
D rum cruciatibus, & mirabilibus confeſſionum triumphis irradiant. Quis ita eſſe catholicorum dubitet, & maiora eos in agonibus eſſe perpeſſos, & Dei gratia & adiutorio, non ſuis viribus vniuerſa toleraſſe? Sed ideo ſecundùm authoritatem vel conſuetudinem antiquam, ſingulari cautela in ſancta Romanorū eccleſia non leguntur, quoniam eorum qui ſcripſere nomina, penitus ignorantur, & aut ab infidelibus, aut dictis ſuperflua, minuſque apta, quàm fuerit rei ordo, ſcripta eſſe putantur. Nos tamen cum eccleſia catholica omnes martyres & eorū glorioſos agones, qui Deo quàm hominibus magis noti ſunt, omni deuotione veneramur. Item vitas patrum, Antonii, Pauli, Hilarionis, & omnium eremitarum, quas tamen vir beatiſſimus ſcripſit Hieronymus, cum omni honore ſuſcipimus. De Ruffini operibus illa ſentimus, quæ beatum Hieronymū ſentire cognoſcimus. Origenis quædam opuſcula, quæ beatus Hieronymus non repudiat, legenda ſuſcipimus. Reliqua autem omnia cum authore ſuo dicimus eſſe remouenda. Chronicon Euſebij Cæſarienſis, atque eiuſdem hiſtoriæ eccleſiaſticæ libros, non vſquequaq; dicimus

remouendos. Item Orosij eruditissimi, Sedulij, & Vincentij opera insigni laude A
proferimus. Quæ verò ab Hæreticis conscripta sunt, nullatenus recipit catholica & apostolica Romana ecclesia. Item nouellas quasdam reuelationes, veluti scripta de inuentione sanctæ crucis, & alia de inuentione capitis Iohannis, nonnulli catholici legunt: sed hæc cùm ad catholicorum manus peruenerint, beati Pauli teneatur sententia: Omnia probate, quod bonum est tenete. Hactenus Gelasius primo loco in catalogo ecclesiasticorum scriptorum, statuens Cyprianum, quem præcesserunt quidem multi, qui suis dogmatibus ecclesiam in fide & moribus illustrarunt, vtpote Dionysius Areopagita, cuius etsi non meminerit Hieronymus, ex eius tamen libris citauit ante mille circiter annos sententias beatus Gregorius, Clemens Romanæ ecclesiæ episcopus, Ignatius ecclesiæ Antiochenæ, Irenæus ecclesiæ Lugdunensis, & alij quidam Dionysij, Clemens Alexandriæ episcopus, omnes viri catholici, & martyres gloriosi, quorum opuscula etsi non expressè, tacitè tamen approbat generali sermone, adijciens: Opuscula insuper omniũ orthodoxorum patrum, qui in nullo à Romanæ ecclesiæ consortio deuiauerunt. Idcirco autem non expressè forsitan approbat, quòd multa quæ ipsorum dicebantur esse, aut comperta, aut suspecta erant, aut non esse ipsorum, vel esse ab hæreticis deprauata, aut etiam in erroribus quibusdam dictata, nondum planè intellectis ab illis prophetarum scripturis: quemadmodum diuus Hieronymus in cõmentarijs super cap. 36. Ezechielis testatur de libris quibusdam Tertulliani, Lactantij, Victorini, Seueri, Irenæi, & Apollinarij, intelligentium ex scripturis futuram esse rerum omnium felicitatem in terrena Hierusalem, de quo vide & eundem Hieronymum super verbo, Papias, de viris illustribus. Sic & ipse Gelasius testatur de octo libris Clementis Romani episcopi, in quibus (teste Hieronymo) Eunomij dogma asseritur, filium Dei creaturam asserens, quod & interdum reperiri dicit in libris Clementis Alexandrinæ ecclesiæ episcopi. Octo libros recognitionum Clementis, Ruffinus Hieronymo contemporaneus in epistola ad Gaudentium, testatur se simul & epistolam ad Iacobum vertisse è Græco in Latinum. Linum quoque & Cletum fuisse quidem episcopos ante Clementem in vrbe Roma, sed viuente Petro, videlicet vt illi episcopatus curam gererent, ipse apostolatus officium impleret. Deinde ante Cyprianum scripserũt Tertullianus, Origenes, Eusebius, Lactantius. De Tertulliano dicit Hieronymus, quòd post mediam ætatem ab ecclesia defecit, & contra ecclesiam volumina ædiderit. De Origene dicit, in multis eum errasse contra fidem catholicam. De Eusebio autem dicit, eum fuisse virum quidem doctissimum, sed non catholicum in sex libris, quos pro defensione Origenis conscripsit. De historia autem scholastica, quam vocamus tripartitam, sciendum est, quòd olim ante tempora Hieronymi fuit scriptor quidam Græcus, nomine Theodoretus, hic (vt inquit Beda) de ratione temporum scripsit historiam ecclesiasticam, à fine librorum Eusebij, vsque ad Leonis imperium. Scripserunt & eisdem temporibus Græci duo, Sosomenus & Socrates. Ex horum libris Cassiodorus senator, paulò post Gelasij, & ante Gregorij tempora, collegit trium istorum scripta in vnum volumen, quod propterea appellatum est tripartita historia, quia ex tribus authoribus collecta, abbreuiata, & ordinata.

Homilia 34. de 100. ouibus (margin)

B

C

Lib. de viris illustribus. (margin)

D

Canones quos vocamus Apostolorũ, quàmuis contineant multa vtilia, quę magna ex parte sunt sub Apostolorum temporibus cõstituta, vt infrà patebit, tamen quia ab hæreticis sub nomine Apostolorum collecti & æditi dinoscuntur, idcirco sunt à canonica (vt inquit Isodorus) authoritate remota. Verùm his quoque addiderim, nonnulla esse de sanctis scripta, quæ apud ecclesias quasdam publicè leguntur, suppressis tamen scriptorum illorum nominibus: quæ fortè ratione iusta videntur habenda tanquàm suspecta, aut ab hæreticis conficta, veluti cùm narrantur

A rantur sancti quidã in agone mortis constituti, aut monuisse, aut exegisse, vt transferlati ex hoc mundo colerentur, & inuocarentur ab hominibus viuis constitutis in periculis quibuslibet, aut morbis. Neq; enim verisimile est sanctos, aut de curandis corporum morbis fuisse solicitos, aut huiusmodi honores desiderasse, qui orabant cum propheta Dauid: Non intres in iudicium cum seruo tuo Domine. & Psalm.142.a cum Paulo vix audebant dicere: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. 1.Corint.4.a Verùm vt discamus non mox contemnere quodlibet pro nostra sententia, hoc scire oportet, quòd Paulus qui dixit: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. etiam iam imminente resolutionis tempore fiducialiter ait: Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi in diem illum iustus iudex. 2.Tim.4.b Dauid qui in semetipsum spectans, dixit: Non intres in iudicium cum seruo Psalm.142.a
B tuo. is & ait: In te Domine speraui, non confundar in æternum. fiduciam iam habens in die iudicij. Psalm.30.a Proinde non perniciosè fallitur piè credens, quòd sancti in corpore viui, igne charitatis accensi ad proficiendum ecclesiæ futuræ in doctrina, & suæ vitæ exemplaris, & gloriosi exitus, soliciti non de suis honoribus, post vitam sibi exhibendis: sed de honore & exaltatione nominis illius, ex cuius amore peruenerunt ad palmam martyrij, cogitauerunt de viuis liberandis à periculis, à morbo corporis, vt per illam liberationem sua intercessione per Christum exhibendam, relinquerent posteris exemplum glorificandi, magnificandi nomen Christi operantis mirabilia in sanctis suis, & per illos in laudem gloriæ gratiæ suæ, sicuti ecclesiæ Christi in Paulo Christum prædicante, Deum glorificabant. Item Christus ipse cùm misit Apostolos, dedit illis potestatem lãguores corporis sanandi in nomine suo. Sed de his infrà latius, cù agetur de inuocatione sanctorum.

C Amplius autem sciendum est, quòd in prædicta Gelasij decretali: Sancta ecclesia Romana, post illas noui & veteris testamenti scripturas, quatuor etiam synodos suscipere mandat, in quibus fidei doctrina in euangelijs descripta plenissimè declaratur, tam de patris, filij, & spiritus sancti diuinitate, quàm de Domini nostri Iesu incarnatione. Prima vniuersalis ecclesię synodus Nicæna, circiter annum à natiuitate Domini 324. sub Imperatore Constantino. in qua damnatur blasphemia negantis Christum esse Deum: contra quam patres definierunt, Christum esse verum Dei filium, patri consubstantialem. Secunda synodus Constantinopolitana, iubente Damaso papa, sub Imperatore Theodosio seniore, circiter annum à natiuitate Christi 383. In hac damnatur blasphemia Macedonij, negantis spiritum sanctum Deum esse: contra quam patres definierunt spiritum sanctum esse verum Deum, patri & filio consubstantialem. Tertia synodus Ephesina, cir-
D citer annum Domini 431. iubente Celestino papa sub Theodosio Iuniore, in qua damnatur perfidia Nestorij, asserentis duas esse in Christo personas, virginemque Mariam non Dei sed hominis esse genitricem. Quarta vniuersalis ecclesiæ synodus Chalcedonensis, circiter annum Domini 449. sub Martiano principe, in qua damnatur perfidia Eutichis asserentis in Christo verbi & carnis vnam solam esse naturam: contra quam patres definierunt in Christo duas esse naturas, humanam scilicet & diuinam in vnitate personæ. Hæc 4. concilia sicuti quatuor Dei euangelia, sunt veneranda. Item Gelasij seculo, opuscula, quæ inter apocrypha computantur, idem ostendit dicens, Ariminensem synodum à Constantino Cæsare Constantini filio congregatam, ex tunc & in æternum confitemur esse damnandam. Item Itinerarium nomine Petri Apost. quod appellatur, sancti Clementis libri 8. apocryphi. Actus & euangelia extra scripturas canonicas sub nominibus Apostolorum inscripta, apocryphi: liber de infantia saluatoris, apocryphus: liber qui appellatur, Pastoris, apocryphus: item liber intitulatus de filiabus

CAP. I.

bus Adæ, vel de pœnitentia Adæ, vel transitu beatæ Mariæ, apocryphus: historia Eusebij Pamphili, & liber qui appellatur Canones Apostolorum, opuscula Tertulliani, opuscula Cassiani presbyteri Galliarum, & Faustini, apocrypha. Epistola Iesu ad Abagarium regem, & item Abagarij ad Iesum, apocrypha. Hæc & his similia multa, annos fere centum ante pontificatum beati Gregorij papæ recenset Gelasius, quæ ecclesia à scripturis sanctorum patrum separauit circiter annum à natiuitate Domini nonagesimum supra quadringentesimum. Deinde quia in primo libro dictum est, euangelium secundùm Matthæum esse Hebraicè scriptum, & vsque in Hieronymi tempora fuisse custoditum in Cæsariensi bibliotheca, sciendum est in Cæsariensi bibliotheca sub Hieronymi seculis fuisse custoditum euangelium quoddam Hebraicis literis scriptum aliud, quàm est illud quod apud ecclesiam iuxta Matthæum inscribitur, vt manifestè patet ex doctrina Hieronymi libro tertio aduersus Pelagianos, citantis euangeliũ quoddam Chaldaico Syroq; sermone, sed Hebraicis literis scriptum, & in Cæsariensi bibliotheca custoditum, ex quo citat ibidem testimonia, quæ in euangelio nostro non habentur: quo etsi Hieronymus ibidem doceat non esse vtendũm ad authoritatem, concedit tamen eo vti saltem ad ostendendũ antiquitatem, quid omnes ecclesiastici viri senserint. Vnde consequens est euangelium illud, quo & vtendi data fuit Hieronymo copia fuisse aliud quàm est illud, quod apud ecclesiam iuxta Matthæum inscribitur: sed non inde consequens est, verum Matthæi euangelium, quo semper vniuersalis vsa est ecclesia, non fuisse primum Hebraicæ à Matthæo scriptum, præsertim cùm id testentur veteres, & ipse quoque Hieronymus in prologo super quatuor euangelia: sed de hoc in primo libro dicta sufficiant. Cæterùm & hoc sciendum, quod etsi librorum apocryphorum authoritas non sit tanta, quanta sanctorum patrum, qui nunquam à sancta Romanæ ecclesiæ vnione se separauerunt: vtiliter tamen libri quidam apocryphi ab antiquis conscripti, in ecclesia leguntur secundùm spiritum directionis à viris studiosis, considerantibus ex eisdem antiquum ecclesiæ statum, veteres ecclesiæ mores, ritus, & consuetudines, & bonas, & rectas quasdam sanctarum scripturarum explanationes. Beatus Cyprianus Tertulliano magistro vtitur, eiusque tanquàm ardentis, & eruditi viri delectatur ingenio: sed tamen non sequitur in libris illis Montanum, Maximillamque hæreticos, authores hæresis Cathaphrigarum, damnantium secundas nuptias, & sese ab ecclesia Romana separantium. Hieronymus, cæterique patres Origenem legerunt, eiusque laudauerunt ingenium in elucidandis scripturis, sed in libris eius neque probant, neque imitantur errores de spiritu sancto, de carnis resurrectione, de animabus ab initio conditis, aut de liberatione illarum ab inferno. Sic legitur & Lactantius, sed non probantur ob id errores illius, & præsertim quos scripsit in epistola ad Demetrianum, spiritus sancti negans substantiam. Vide super his omnibus Hieronymi censuram in epistola ad Pammachium & Oceanum. Item in epistola aduersus Vigilantium: Origenes hæreticus: quid (inquit) ad me, qui illum in plerisque hæreticum non nego? Errauit de resurrectione corporis, errauit de animarum statu, de diaboli pœnitentia, & quod his maius est, filium Dei & spiritum sanctum in commentarijs Isaiæ, seraphin esse testatus est. Et paucis interpositis: At idem scripturas in multis bene interpretatus est, & prophetarum obscura disseruit, & tam noui, quàm veteris testamenti reuelauit maxima sacramenta. Item Cassianus monachus, qui multa vtilia scripsit de collationibus patrum, de gratia Christi, contra quem & beatus Prosper librum ædidit ante Gelasij tempora. Amplius autem post Gelasij tempora, non defuerũt ecclesiæ eruditissimi sacræ theologiæ interpretes: Cassiodorus, Fulgentius, Boetius, Gregorius magnus papa, Isidorus, Theodorus. Beda, Alcuinus,

Euãgeliũ Matthæi Hebraicè scriptum.

Circa principiũ primi libri

In præfatione homil. Cãt. & prologo libri Hebraicorum nominum.

A B C D

nus, Remigius, Anselmus. Bernardus qui sudoribus multis, & laboribus sacrosan-
A ctam theologiam reddiderunt illustrem. Sed omnium horum dogmata sunt distinguenda ab authoritate sacrarū literarum. Non enim sic scripta sunt, tanquam ex eis testimonium proferatur, vt aut dissentire, aut suspicari, aut dubitare non liceat: nec idcirco vera sunt ea, quia ipsi authores ita sentiunt, aut quia in eorum libris leguntur. Nam & ipsi tradiderunt quædam non tanquam sententias, quas ipsi firma fide crederent, sed tanquam pias opiniones, aut probabiles, aut verisimiles, aut non contumaciter reijciendas, quàmuis necessitati fidei impertinentes, aliquid tamen si vera supponantur ad intellectum sacrarum literarum facientes. Id genus multa sancti patres exponentes scripturas, ex gentilium historijs sunt mutuati. Deinde & ipsi nonnulla suis in libris & scripserunt & crediderunt secundùm humanum sensum, innixi opinionibus hominum, præsertim in describendis historijs, rebusq; gestis hominum, siue bonorum, siue malorum, in quibus co-
B gnoscendis collegerunt rumores aut opiniones, secundùm humanæ infirmitatis conditionem, mutuantes ab alijs res gestas, quas in scripturis inuenerunt eorum, qui solo auditu forsitan & per opiniones scripserunt. Sic & antiquissimus Irenæus, per solum auditum scripsit Christum post quadragesimum suæ ætatis annum esse passum, inductus etiam argumentis, quæ id efficaciter non probant. Ait enim, & euangelium, & omnes seniores, qui in Asia apud Iohannem conuenerant, id testari, & Iohannem id ipsum tradidisse illis. At verò testimonium illorum seniorum in Asia, quibus innixus est venerabilis Irenæus, non esse verum, ex eo possumus cōsiderare, quòd beatus Ignatius ipse in Asia eiusdem Iohannis discipulus, de ætate Domini non illam, sed communem tenet ecclesiæ sententiam in epistola ad Trallianos, dicens quòd Christus triginta annos habens est baptizatus, tri-
C bus annis prædicauit euangelium, faciens coram Iudæis signa & prodigia, die parasceue hora tertia accepit sententiam à Pilato, sexta verò hora crucifixus est, nona autem emisit spiritum, ante solis occasum depositus est de cruce, sepultus in monumento, sabbato mansit sub terra in sepulchro, descendit ad inferna solus, ex inferno autem ascendit cum multitudine, dirumpens maceriem, quæ erat à seculo, dominica autem die resurrexit à mortuis. Hæc Ignatius. Non est igitur hac in re standum sententię Irenæi, innixi testimonio non verisimili. Cæterùm ethnici scriptores Græci, ex opinione & per auditum, vt libuit de temporibus & genealogijs multa tradiderunt, nihil certi affirmantes, & vt cuique visum est diuersas proferentes sententias, vt author est Iosephus contra Appionem Grammaticum, & Eusebius de temporibus in prima olympiade, quemadmodum & in superioribus est declaratum, vt non iniuria dixit Iuuenalis: Quicquid Græcia men-
D dax audet in historia. Et ideo ecclesiastici tractatores in huiusmodi historijs, quas à Græcis acceperunt, non sunt vsquequaquam recipiendi. Proinde Euseb. qui in supputationibus temporum regumq; Persarum, & item Orosius, qui in supputationibus Assyriorum secuti sunt Græcorum historias, non vsquequaque recipiuntur: quemadmodum patuit in regulis interpretandi scripturas, in capitulo de supputationibus temporum. Vnde nec in eodem ordine cum Augustino & Hieronymo statuūtur in decretali præfata Gelasij. Sed hæc in eorum historijs aut sunt fidei impertinentia, aut secundùm historiam scripturæ sacræ sunt corrigenda. In cæteris autem, quæ ad necessitatem fidei & morum spectant religionis Christianæ, pro generali regula in omnibus sanctorum patrum libris obseruandum est studioso lectori, quòd huiusmodi patres in ecclesia catholica, tam ante, quàm post Gelasium differentes, quia vsque ad mortem in vnitate fidei ecclesiæ in qua est cathedra Petri, permanserunt, non se aliter intelligi voluerunt, quàm catholica intelligit ecclesia. Et idcirco hæresibus nondum exortis, securius dixerunt

runt multa, quæ postmodum hæreticis ad sensum alienum torquentibus, ciuili A
interpretatione indigent, accipienda tum ex his quæ præmittuntur, vel sequuntur, tum ex alijs ipsorum scriptis. Exempli causa: Sancti patres, antequàm hæresis exorta esset Pelagiana, pro libero arbitrio contra Manichæos dixerunt multa, quæ fauere videntur hæresi Pelagianæ, quæ & ipse Pelagius pro sua hæresi corroboranda citauit, veluti quòd Iohannes Chrysost. dicit infantes non habere peccata, quod ipse & alij dicunt: nostrum est incipere, nostrum est credere, nostrum est pulsare, orare & petere: Dei autem est perficere, aperire, & dare postulata. Hæc & id genus alia, Pelagius ad suam prauam intellexit sententiam. Contra quem mox Augustinus ex scripturis suam posuit doctrinam, pro gratia contra ipsum stabilienda, multa dicens, quæ posterioribus seculis rursus ad sensum à mente Augustini alienum deprauari cœperunt, vt videretur liberũ tollere arbitrium. Illud
non intelligentes præsumptuosi huius temporis hæretici, calumniantur patri- B
bus, Chrysostomo videlicet & alijs, ante Pelagium contra Manichæos pro libero arbitrio scribentibus, arbitrantes illos nimium libero arbitrio tribuisse, & ita gratiam Domini nostri Iesu Christi redemptoris non bene intellexisse. *Sed frustra* id putãt, non cõsiderantes etiam nostra liberi arbitrij opera esse, quę nos facimus ex illius gratia, non diceretur in scripturis Deus nos adiuuare, nisi etiam nos censeremus verè aliquid agere, tanquàm Deo cooperantes. Huius generis multa sunt apud patres. Consilio igitur diuini spiritus prodierunt nouissimi doctores, qui appellantur scholastici, vt Guilelmus Altissiodorensis, Alexander de Hales, Thomas, Bonauentura, & similes, qui seposito omni verborum ornatu, per quæstiones & argumenta, per propositiones, corollaria, per pręcisas verborum formas in rebus fidei procedentes, tutissimam nobis contrà hæreticos reddiderũt Theo-
logiam: qui & auferentes hæreticis occasionem prauè interpretandi doctrinas C
patrum, licentiam quodlibet dicendi coercuerunt: qui & quantum attinet ad intellectus eruditionem, sunt (inquit Gerson) compendiosiores, commodiosiores & vtiliores, tametsi veteres sint ad inflammandum affectus vehementiores. Hæreticis per quæstiones captiosas, variaque argumenta perturbantibus simplicem Christianorum fidem, absque omnis secularis eloquentiæ fuco, spiritu sancto in sacris literis nobis propositam, opus fuit pro defensione fidei, in ædificationem ecclesiæ, rationes contra eandem fidem soluere, & ex scripturis doctrinisque ecclesiæ multa dicere, quæ videbantur simplicitati Christianæ fidei impertinentia, quæ tamen reuera impertinentia non sunt, cuiusmodi sunt sententiæ de futuris contingentibus, de diuinarum personarum processionibus, emana-
tionibus, notionibus, & distinctionibus, & vnitate essentiæ, & de proprietati- D
bus locutionum in arte Grammatica super dictionibus exclusiuis, & differentijs in modo significandi inter masculinum & fœmininum genus. Hæc & id genus alia multa, quibusdam visa sunt aut superflua, aut friuola, aut sacratissima theologia indigna, de quibus tamen tractare in sacris literis intelligendis est necessarium. Nam quo pacto poterimus defendere, cum Dei pręscientia & prouidentia stare, Deum multa quæ non facit, posse facere, nisi de futuris contingentibus, an possint non esse futura disseramus, & gentilium ac hæreticorum perplexitates & nodos dissoluamus? Qua via intelligemus sententias sermonum, quibus dicimus, quòd non solus pater est Deus altissimus, sed etiam Christus Iesus est altissimus, tamen nihil aliud à patre est Deus altissimus, solus filius, & non pater est factus Deus altissimus, & tamen nihil aliud à patre est Deus altissimus. Solus filius & non pater, est factus homo, cùm tamen pater non sit alius Deus à filio? Huiusmodi sententias non poterimus ostendere, nisi ex fide credentes distinctionem personarum in vnitate essentiæ, nouerimus proprietatẽ sermonis grammaticalis, in-

telligen-

A telligentes dictionem exclusiuam,solus, nunc excludere personam, nunc autem non personam,sed essentiam, veluti cùm dicimus, Solus pater Domini nostri Iesu Christi, est creator cœli & terræ.excluditur non alia persona, sed alia natura: quia nihil aliud à Deo patre est creator cœli & terræ. Cùm autem dicimus: Solus pater generat filium,solus filius est incarnatus, exclusa intelligitur persona. Quo pacto penetrabimus sententiam qua dicitur,pater esse alius, aut alia persona à filio,sed non esse aliud à filio,nisi concipiamus, quòd alius in masculino genere significat aliam personam,seu aliud suppositum:aliud verò in neutro genere, aliam designat naturam seu substantiam? Neq; est his in rebus inter hæreticos & ecclesiam controuersia solùm de vocabulis & nominibus, sed de rebus ipsis, hoc est,de patre & filio,& spiritu sancto, tribus personis,vno Deo in vna substantia. Arrius hæreticus,secundùm tres personas simul & tres docuit esse substantias,

B seu naturas. Sabellius secundùm vnicam substantiam solùm vnam docuit in diuinis esse personam trinominem. Nequaquam igitur candorē sacratissimæ theologiæ polluimus friuolarum rerum sordibus, sed magis illustramus, dum in sacris literis, in sententiarum libris & in scripturis,vbi congruit, exponendis, vtimur huiusinodi rebus & distinctionibus. Contra scripta diui Thomæ,Aquinatis,Bonauenturæ,atque aliorum recentiorum,qui suis in libris per quæstiones, per argumenta in vtramque partem, per conclusiones tractant Christianæ religionis dogmata. Solent aduersarij (quibus sola veterum scripta placent)obijcere calumniantes recentiores theologiæ tractatores,candorem castissimæ theologiæ ethnicorū philosophorum sordibus esse pollutū, multis in eorū libris sententijs assumptis de Platonis,Aristotelis, cæterorumq; philosophorum huius mundi dogmatibus. Sed quàm friuola sit hæc eorum obiectio,satis iam olim ostendit

C diuus Hieronymus in epistola ad Magnum oratorem Romanum, recensens viros eruditissimos patresq; sanctos ante sua secula, tā Græcè quā Latinè scribentes, quorum libri inueniuntur referti philosophorum sententijs accommodatis ad res ipsas Christianæ religionis. Ex Græcis recenset Quadratum apostolorum discipulum, ecclesiæ Atheniensis pontificem, Aristidem philosophum eloquentissimum illi contemporaneum, Iustinum, qui Antonio Pio & filijs eius totiq; senatui librum contra gentes tradidit,defendens ignominiam crucis,& resurrectionem Christi tota prædicans libertate. Item Melitonem Sardensem episcopum, Apollinarium,& Dionysium Corinthiorum episcopum, Tacianum, & Irenæum Photini martyris successorem, Pantænum Stoicæ sectæ philosophum à Demetriano alexandriæ episcopo, missum in indiam, vt Christum apud Brachmanos prædicaret, Clementem Alexandriæ ecclesiæ presbyterum omnium eruditissimum,

D qui octo scripsit Stromatum libros, & totidem hypotyposeon,& aliū contra gentes, quem imitatus est Origenes, comparans inter sese Christianorum sententias, & omnia nostræ religionis dogmata ex Platone, Aristotele, Numenio, Cornutoq; confirmans. Scripsit Milciades contra gentes egregium volumen. Hippolitus quoque & Apollonius Romanæ vrbis senatores, propria opuscula condiderunt. Extant & Iulij Africani libri,qui temporum scripsit historias Theodori, qui postea Gregorius est appellatus, viri apostolicorum signorum atq; virtutum. Extant & opuscula Dionysij Alexandrini episcopi, Anatolij, Pamphili, Pierij, Luciani, Malchionis, Eusebij Cæsariensis episcopi, Eustachij Antiocheni, & Athanasij Alexandrini. Eusebij quoque Emiseni & Triphillij Cyprij,& Asterii Scythopolitæ,& Seraphionis confessoris. Titi quoque Bostrensis episcopi, Basilij quoque & Gregorij & Amphilochij Cappadocū, qui omnes in tantum (inquit Hieronymus)Philosophorum doctrinis atque sententiis suos refarciunt libros, vt nescias quid in illis primùm debeas admirari, eruditionem seculi, an

fcientiam fcripturarum. Veniam (inquit) ad Latinos, Quid Tertulliano eruditius? quid acutius? Septem libros aduerfus gentes Arnobius ædidit, totidemque difcipulus eius Lactantius, qui de ira quoque & opificio Dei duo ædidit volumina, quos fi legere volueris, dialogorum in eis Ciceronis epitomen reperies. Victorino martyri in libris fuis, licet defit eruditio, tamen non deeft eruditionis voluntas. Cyprianus, quòd idola dij non fint, qua breuitate, qua hiftoriarum omnium fcientia, quo verborum & fenfuum fplendore perftrinxit? Hilarius meorum confeffor temporum & epifcopus duodecim Quintiliani libros & ftylo imitatus eft, & numero. Iuuencus presbyter fub Conftantino hiftoriam Domini faluatoris verfibus explicuit, nec pertimuit euangelij maieftatem fub metri leges mittere. Hactenus Hieronymus, de viris qui ante ipfius tempora, pro defenfione Chriftianæ fidei libros ædiderunt, & affumentibus in eis fententias ex philofophorum libris, quia omnes penè omnium philofophorum libri, exceptis his, qui cum Epicuro literas didicerunt, eruditionis doctrinæq; pleniffimi funt. A B

En vides quantam recenfeat diuus Hieronymus eruditiffimorum virorum pro Chriftiana religione fcribentium cateruam, quorum in fuo decretali non meminit Gelafius, qui fanè omnes fuis in libris mifcuerunt ethnicorum philofophorum fententias. Neque enim naturalis philofophia per lumen rationis internæ adinuenta, eft Chriftianæ religioni contraria, fed affumenda eft vt pediffequa & ancilla. Præmiffis confideratis rationabilis & manifefta poterit videri diftinctio doctorum, fententias trifariam diftinguentium, quafdam effe de neceffitate fidei, alias de pietate fidei, alias fidei impertinentes. Item quandam falfitatem effe hærefim, aliam quæ de hærefi eft fufpecta & fapit hærefim, aliam hærefi impertinentem. Scimus quòd huius generis diftinctiones oderunt omnes hæretici, quorum omnium vna eft intentio, contemnere communem magiftrorum doctrinam, & odiffe (vt inquit Auguftinus) ecclefiam, eamque opprobrijs & maledictis infectari. Nos autem immorantes his, quæ veneranda nobis tradidit antiquitas, credimus omnem veritatem effe de neceffitate fidei, quæ vel in fcripturis facris eft expreffa, vel demonftratur ex neceffitate confequi ex his, quæ in eifdem fcripturis funt tradita, vel definita traditione vniuerfalis ecclefiæ. Ex neceffitate confequitur Chriftum habuiffe pulmonem, cerebrum, neruos, & venas, quæ tamen in fcripturis non reperimus expreffa. Et quia iam multa funt ex facris fcripturis elucidata, quæ olim fub ipfis fidei Chriftianæ rudimentis nondum erant ex illis declarata: idcirco nunc multa reputantur hæretica, de quibus tunc nondum ex fcripturis facris elucidatis, licebat olim aut dubitare, aut in vtramque partem difputare. Ex definitione ecclefiæ apoftolicæ credere oportet beatā Mariā permāfiffe virginem poft partum, quod tamē ex fcripturis facris non fequitur neceffariò. Ad pietatem fidei pertinet veritas, ad quam vt non temerè reijciatur, fed credatur, pia affectio fidei Chriftianæ confulta ratione mouet. Nam pietas fidei, quemadmodū iam patuit, eft affectio pia, qua circumfpecta ratione, fides Chriftiana adiuuatur, id eft, nutritur, fouetur, roboratur. Et idcirco ad pietatem fidei attinet, quicquid aptum eft fouere fidem, & quòd vnumquenque piè affectum ad Chriftianam fidem ratione prudenter confiderante verifimilia aut probabilia quædam argumenta, non folùm oportet non contemnere, fed & decet potius credere fic effe aut geftum, aut factum, quàmuis neque fcripturis facris, neq; determinatione aut ecclefiæ, aut generalis concilij fit definitum. Et huius generis funt fanctorum martyrum & confefforū ac virginū vitæ, miracula & gefta, quæ funt vel per vniuerfam ecclefiam celebrata, vel à viris probatiffimis confcripta, quæ ecclefia non præcipit, non cogit, nō definit oportere nos credere tanquam gefta & miracula in euangelijs fcripta, fed proponit tanquā probabilia C D

A lia, verisimilia, relatione virorum fide dignorum accepta. Veritas omnino impertinens fidei est, quæ neque ex necessitate, neque ex probabili argumento consequitur ex his, quæ sunt vel in scripturis sacris, vel in vniuersalis ecclesiæ aut Apostolorum definitionibus expressa. Falsitas contraria alicui sententiæ primi generis, est hæresis. Falsitas contraria alicui sententiæ secundi generis, de hæresi suspecta est. Patebunt autem hæc ex sequentibus. Naturalis & moralis philosophiæ documenta sunt fidei impertinentia, quatenus vel à philosophis, vel à gentibus sunt conscripta: multa tamen ex eis sunt de necessitate fidei, quatenus ex scripturis sacris possint vel tacitè vel expressè demonstrari. Naturalis philosophiæ documentum est, causas secundas cooperari primæ causæ operanti, & aliquid etiam agere, & idcirco non primam causam solam omnia facere. Idipsum quoque ex scripturis sacris discimus, docentibus Deum omnium rerum conditorem, ab exordio impressisse creaturis suis vires proprietatesque agendi, vt patet

B Genes. 1. & 2. capitulis. Deus condidit terram, quæ germinaret, & quæ fructum faceret, & animalia quæ crescerent, generarent, & propagarent. Vnde & Salomon, Deo docente, cognouit rerum causas, animalium naturas, herbarum vires, cursus planetarum, dispositiones sydèrum, tertij Regum 4. & Sapientiæ 8. Proinde & hæreticus est, quisquis pertinaciter asserere præsumpserit, creaturas in hoc mundo esse ociosas, & nihil ex viribus desuper datis operantes, Deũ solùm omnia facere, creaturis solùm præsentibus & nihil operantibus, & ita hominem per lumen rationis internæ, liberumque suæ voluntatis arbitrium nihil operari, sed in omni suo motu electionis sese habere, vt patiens diuinæ operationis subiectũ. Insuper & hæresis est, asserere pertinaciter Deum super his, quæ fiunt in hoc mundo iam esse ociosum, ita vt solùm sinat seu permittat res quas condidit, pro-

C prios agere motus. Sic & in moralibus philosophorum doctrinis demonstrantur furtum, adulterium, mendacium, homicidium, falsum testimonium, & id genus alia, esse mala, de quibus dicit Aristoteles, quòd mox nominata cõuolutam secum malitiam habeant, quæ & sacra theologia docet mala esse. Proinde & hæresis est pertinaciter asserere, aliquod adulterium, vel furtum, aut falsum testimonium non esse peccatum: veluti si quis amator libidinis, defenderet carnalem voluptatem esse fœlicitatem hominis, aut pertinaciter defenderet licitũ esse adulterium, vt alter vitet homicidium, aut licere furari à diuitibus ad largiendum eleemosynas pauperibus. Sic primitiua apostolorum ecclesia hæreticum iudicauit Nicolaum ex septem diaconis vnum, docentem vxores esse communes, & viuendum esse secundùm carnis desideria, prout libido fert animi. Sic & hæreticum iudicauit Simonem Magum, qui negans operationes naturaliter iustas, docebat angelos

D qui mundum fecerunt per præcepta huiuscemodi operum naturalis legis, deduxisse homines in seruitutem, repromittens se sua gratia liberaturum eos ab imperio eorum qui mundũ fecerunt, vt liberati quæcunq; velint agant, sicuti & mystici huius Simonis sacerdotes libidinosè viuunt: quemadmodum docet Irenæus libro 1. aduersus hæreses Valent. cap. 20. Sed non inde consequens est, quòd omnis incorrigibilis fur aut mœchus, aut adulter, aut falsus testis sit hæreticus. Nam & contingit aliquem sic esse pertinaciter criminosum ex sola deprauatione affectus per libidinem & concupiscentiam deducti in consuetudinem, recto permanẽte iudicio ipsius intellectus. Ex superioribus patet, ante Cypriani tempora fuisse quidem multos eruditissimos viros, qui scripserant contra gentes & hæreticos volumina eruditionis & doctrinæ Christianæ plenissima, viri aut apostolis contemporanei, aut ab Apostolis ordinati, eorũmue successores, mox in ipsis Apostolorũ temporibus, Christianorũ ecclesijs crescentibus in omnẽ regionẽ, & prouinciam, per totam Asiã, Africã, & Europam, vbilibet locorum iã sparsa Domini nostri Iesu

suæque doctrinæ fama: neque oportet consequens esse, si Gelasius horum libros nominatim non designauerit cum alijs ecclesiæ doctoribus, quòd propterea censuerit omnium illorum libros habendos vt apocryphos, aut à lectione ecclesiarum prorsus alienos. Sed quia in pluribus eorum libris nonnulli sunt errores respersi, & nonnulli etiam libri falsò sub illorum nominibus inscripti, ideo cùm ad catholicorum manus peruenerint, singulari quadam cautela sunt legendi, ne intermixti errores accipiantur tanquam sententiæ salutares, & ne credatur mox esse acceptandum, si quid apud eos legitur, quod deprehenditur esse contra communem vniuersalis ecclesiæ traditionem atque consuetudinem: qui sanè errores annis iam multis satis vniuersis ecclesijs innotuerunt, satis etiam à patribus annotati & designati in eorum libris: qui paucis illis erroribus repurgatis, sunt eruditionis doctrinæque Christianæ plenissimi. Quàmuis ergo nonnulla Irenæi, Papiæ, Tertulliani & Origenis volumina non mereantur habere locum cum Cypriani, Hieronymi, Augustini, aliorumq; doctorum castissimè scribentium opusculis, neque tamen ipsi prorsus merentur priuari suo ordine, neque eorum opera cætera sunt ob id respuenda, quorum authores manserunt vsque ad finem vitæ in vnitate pacis ecclesiæ. Nam & ipse Cyprianus in quibusdam errasse deprehenditur: ipse quoque Gelasius in præfata decretali nonnulla Origenis opuscula suscipienda esse & legenda decernit, reliquis in quibus ipsum notauit beatus Hieronymus cum suo authore repudiatis.

A

B

Caput II. in quo demonstratur ecclesia esse vna, aperiturq; via internoscendi illam.

IAm operæpretium est considerare, quænam sit vera Christi ecclesia, & apud quos sit. Et partiemur caput istud in duas partes, in quarũ vna ostendemus, quæ & qualis sit Christi ecclesia, & quòd sit vna ab intio mundi. In secunda demõstrabimus, vbi & apud quos sit huiusmodi ecclesia. Primùm igitur sciendum est, quòd inter hæreticos & veros Christianos vetus est hæc controuersia, vbi nam & apud quos sit vera Christi ecclesia, duabus præsertim ecclesijs inter se differentibus, & vtrisq; asserentibus, se velle in fide saluatoris Iesu permanere, in euangelicis apostolicisq; doctrinis, in vera Christi fide, in religione Christianorum. Nam & ab exordio semper hæretici sunt conati defendere veram Christi ecclesiã apud se permanere. Sub Tertulliani & Irenæi temporibus hæretici, à vera se ecclesia separantes, apud se esse ecclesiam dixerũt. Sic olim (vt inquit Cyprianus in epist. ad Iubanianũ) Nouatianus simiarũ more, quæ cùm homines non sint, homines imitantur, voluit ecclesiæ catholicæ anthoritatẽ vendicare: & cùm ipse in ecclesia non esset, sed cõtra ecclesiã rebellis foret, hoc vnum sibi vendicabat, quòd cæteros faciens hæreticos apud se esse ecclesiam defendere præsumeret. Sic & August. contra Donatistas eadem docet suo tempore accidisse, Controuersia (inquit) hęc inter nos est, vbi vera sit Christi ecclesia, vtrùm apud vos, an apud nos. Quatenus ergo valeamus ad huius rei intellectum peruenire facilius, primò de significatione nominis ecclesiæ videamus, ostendentes vnam & eandem esse ecclesiam Dei à principio mundi vsque ad consummationem seculi. Ecclesia interpretatur cõuentus seu cœtus, à coeundo seu cõueniendo in vnum. per ecclesiæ nomen multorum hominum cõmunitas, vnitas, seu potius vnanimitas designatur. Ecclesia enim generaliter secundùm institutionem accepto vocabulo, est multitudo hominum cõsentientium in vnum, aut conuenientiũ in vnam aliquam societatẽ, veluti cũ dicimus ecclesiã Christi, significamus eos, qui conueniunt in Christo. Et cùm dicimus ecclesiam satanæ, significamus eos, qui conueniunt & consentiũt in satanam, quã & scriptura nominat ecclesiam malignantiũ, & ecclesiam impiorum. Ecclesia aũt sancta, est multitudo quæ sancta vnitate lætatur:

C

Lib. 4. epist. 2.

D

Contra epist. Petilia. cap. 2.

Quid ecclesia.

Interpretatio nominis ecclesiæ.

A tatur: vnitate intellecta non secundùm congregationem in vnam patriã aut prouinciam, in vnum corporalem locum, sed secundũ vnionem vnius signaculi fidei, vnius spiritus viuificantis in omni loco & gente, siue se facie nouerint, siue nõ nouerint. Esse in hac ecclesia non exigit certum locum, non tempus, nõ patriam, non gentem, aut cognationem, dicente scriptura: Non est distinctio Iudæi & Græci, non est acceptio personarum apud Deũ, sed in omni gẽte & loco qui timet Deũ, acceptus est illi. Vnde & appellatur ecclesia catholica, id est, vniuersalis, generaliter extendens palmites suos in quælibet loca & tempora, præterita, præsentia, & futura, secundùm seriem successionis nascentiũ & decedentiũ, cõtinuata sub vno duce inuisibili Deo, in vnitate fidei & religionis. Hisce nomioum interpretationibus intellectis, operæpretium est declarare vnam esse ecclesiam Christi, quæ secundùm seriem successionis continuata est à principio mundi, vsque in cõsummationem seculi. Membra ecclesię nõ loco cõuenisit, sed spiritu & fide. Act. 10. e Interpretatio nominis catholicæ ecclesiæ.

B Quod intelligere facile erit considerantibus fundamenta Christianæ fidei. Adam & Æua cùm ciues essent paradisi, fecerunt se seruos sub potestate diaboli, perijssentq; in æternum & ipsi & eorum posteri, nisi humano generi prouidisset gratia Dei segregantis eam quam prædestinauit ecclesiam Christi sanguine tunc redimendam de potestate diaboli. In Abel & Cain filijs Adæ atque Euæ, cœpit Dei ecclesia esse distincta ab ecclesia satanæ. Ab Adam, Abel iusto, Seth, & Enoch, continuatur ecclesia Dei vsque ad Noe. Sub Noe declaratur manifestissimè, dum ipsa ab ecclesia satanæ diluuio absumpta, in arcam segregata seruatur, inuento Christo gratiæ fundamento, quemadmodum Deus ipse testatur: Noe inuenit gratiam coram me. Vbi cùm adhuc parua & modica esset post diluuium, rursus ecclesiæ diaboli in filijs Noe, in Cam videlicet & Chanaan resuscitatæ, corporaliter permiscetur. Genes. 6. b. Inde secundùm successionem deuoluta vsq; ad do-

C mum Abrahæ, sub quo per datum sensibile fidei signaculum iterum manifestatur, & ab ecclesia satanæ secernitur, tam per Noe arcã, quàm per Abrahæ domũ figurata, qualis futura esset in posterum. Abraham cùm septuagintaquinque esset annorum, diuino dignus habetur eloquio: Et quemadmodum dicitur Genes. 12. iubetur egredi de terra sua in terram Chanaao, accipiens promissionem benedictionis futuræ in vniuersas terræ cognationes. Ab hoc anno septuagesimoquinto Abrahæ, vsque ad egressum Moysi, gentisque Hebrææ ex Ægipto, supputantur anni 430. de quibus Exodi 12. & ad Galat. 5. De Abraham per traducem successionis non tam secundùm carnalem propagationem & circuncisionis signaculum, quàm secũdùm imitatiooem fidei ecclesia deriuatur in Isaac, Iacob, cæterosq; patriarchas, qui pauci numero, vtpote in animabus septuagintaduabus, descenderunt in Ægyptum, vbi & eiusdem ecclesiæ membra honorabantur sub Ioseph

D super Ægyptum principe constituto. Ibidem multiplicati sunt valde eiusdem ecclesiæ filij: inter Ægyptios quidem corporaliter conuersantes, fide tamen & religione ab Ægyptijs segregati. Vnde & tandem sub dura seruitute Pharaonis, molientis haoc ecclesiam Dei extinguere, persequutionem passi profitebantur sese conuenire cum illa fide, cũ illa religione & ecclesia, quæ olim ante se fuerat, id est, cum Abraham, Isaac, & Iacob, Deum suum vocantes, Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Iacob. Huiusmodi ergo ecclesia sic in vnitate fidei eiusdem secundùm successionis seriem, ab Abel continuata vsque ad ingressum filiorum Israel in Ægyptum, & exinde in vnam quandam rempublicam diuinitus congregata, rursus ab impijs segregatur, deduciturque ex Ægypto per mare rubrum sub Moyse duce, cui loquebatur Deus facie ad faciem, sicut homo ad amicum suum loqui cõsueuerat, vbi & institutis ministrorum Dei, sacerdotũ, pontificũ, Leuitici generis ordinibus, acceptis à Deo iudicijs, ceremonijs, & sacramentis Christi nasciturі, per signa & prodigia declaratur eiusdem Moysi cathedra esse Cathedra Moysi.

veri Dei cathedra, ſub qua & tanta & tam ampla fuit reſpublica, vt numerus filiorum eccleſiæ potentium ad bella procedere, à 20. anno & ſupra, aſcenderet ad tria & ſexcenta milia virorum, quingentos & quinquaginta, exceptis viris de Leuitica tribu, quorum officium erat non bellare, ſed eſſe in miniſterio Dei, in tabernaculo fœderis, quemadmodum docet ſcriptura in lib. Numer. cap. 1. numeratione facta ſub Moyſe, Aaron, & 12. principibus filiorum Iſrael. Ex Ægypto igitur tranſlata Dei eccleſia, & deducta per deſertum, tráſplantatur tãquam vinea electa in terram promiſſam Abrahæ, vbi in vnam rem publicam congregata, cœpit creſcere ſub ducibus, iudicibus & regibus: ſed & illic incraſſata, impinguata, dilatata, oblita eſt Dei creatoris ſui, & derelinquens illum conuerſa ad gentium idola, attritionibus, perſecutionibus, bellis & captiuitatibus diuinitus exercetur, varijſque beneficijs expectata & prouocata vt faceret vuas, fecit labruſcas. contemnens prophetas & iuſtos ad ſe miſſos: in tantum demum venit odium veritatis & abominationem iuſticiæ, vt occideret iuſticiæ authorem Chriſtum ad ſe miſſum, reprobans verum angularem lapidem verumque fundamentum: facta eſt eadem Iudæorum ſynagoga abſque fundamento & ſchiſmatica, & abſcindens ſe à vero ſuo capite, repudians verum ſuum ducem, non amplius habet veræ ſpiritum vitæ, neque inhabitat veram Dei ciuitatem, neque tenet veram Moyſi cathedram, neque verum altare, neque vera ſacrificia, neque verum ſacerdotium, quemadmodũ diuinitus inſpirati prophetæ de illa iam olim prædixerũt, quo fit, vt Deus iam odio habeat calendas, ſolennitates, victimas & ſacrificia plebis Iudaicæ, quæ ſanè plebs iã olim ſicut Sodoma & Gomorra perijſſet, niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet ſemen, conſeruãs ex illa aliquod iuſtorũ genus, in quibus permaneret vera Dei eccleſia, cui coagularentur gentes, in qua & conſeruatũ intelligeretur ſemẽ Iſrael, & ſpiritualis ciuitas ſancta Hieruſalem, cui & Deus in prophetis loquutus eſt: Non te deſeram, neque derelinquam. Nunquid mulier poteſt obliuiſci infantem? &c. Etſi illa oblita fuerit, ego nõ obliuiſcar tui. Hoc autẽ iuſtorũ genus eſt eccleſia apoſtolorum cæterorũq; Iudæorum credẽtium in Chriſtũ, per quos ab Hieruſalẽ cœpit vera Chriſti eccleſia creſcere in omnes gẽtes, per vnum ſemen Chriſtũ Ieſum copulantem vtrumque populum in vnum, vt non amplius veri ſacrificij locus ſit conſtitutus in ſola Hieruſalẽ Iudæorum terra, ſed in omni loco & gente, iuxta Zachariæ vaticinium: Ponam Hieruſalẽ in omnibus gentibus. Ex his infero aliquot concluſiones. Prima eſt: Eccleſia, quæ cœpit in Adam, Æua, & Abel hæc vſq; tempora manet, neque deſijt vnquam, neque tranſijt in aliam eccleſiam, ſuã deſerens: ſed eccleſiæ cæteræ, ab ipſo Deo alienæ, tranſeunt in iſtam, dum gentes, quæ erant in eccleſia ſatanæ, illam deſeruerunt, iungentes ſeſe Deo Abraham & apoſtolicis viris, patriarchis & prophetis. Et ita eccleſia ſpiritualis Iudæorum ab eccleſia carnali Iudæorum expulſa, creuit in gentem magnam. Secunda concluſio: Hæc diligenter conſiderata, multũm per omnem modum conferũt ad intellectũ ſcripturarum, quæ inter ſeſe pugnare uidentur, quibuſdam dicentibus domum Iſrael & domum Iacob deſerendam, & fore ſterilem: alijs verò dicentibus, domum Iacob neque relinquendam, neque fore vnquam in obliuione apud Deum, ſed futurum vt germinet quaſi lilium, & extendat palmites ſuos à mari vſq; ad mare, & in omnes fines terræ. Deſerta eſt carnalis domus Iacob, perſiſtens in legis litera: creuit domus ſpiritualis Iacob in gentem magnam. Tertia concluſio: Vna & eadem eccleſia idcirco dicitur catholica, quia vniuerſalis eſt, extendens palmites ſuos in tempora quælibet & loca, vt non ſit affixa aut determinata vlli loco, vlli regioni, vlli genti, aut familiæ. Quocunque fueris loco conſtitutus, ſecundũm regulam noſtri ſaluatoris, in vno patris, filij & ſpiritus ſancti nomine baptizatus, per ſpiritum charitatis membrum es eccleſiæ. Quarta concluſio: Quemadmodum humanum

Margin notes: A; B; Iudæorum ſynagoga facta ſchiſmatica, exuta eſt omnibus ſpiritualibus donis.; Cui eccleſiæ factæ ſint promiſſiones.; C; Iſaiæ 49. d; D; Quomodo domus Iacob, & quomõ perpetuò permãſura.

A num corpus suas habet temporum ætates, vicissitudines, suaq; augmenta, tam secundùm membrorum quantitatem, quàm secundùm sensuum & discretionis incrementa, suis insuper vescitur cibis, nunc istis, nunc alijs, nunc lacte, nunc solido cibo: ita & ecclesia, quæ tanquam vnum est corpus, vna ciuitas, sua habet tempora, suas ætates, & ætatum accessus, suaque incrementa & status. Ante legem modica erat & paruula, sub lege autem aucta, sub euangelio autem tanquam arena maris in omnes gentes multiplicata, varijs tamen zizanijs permixta, tandem tota sub gloria, in cœlo coronata, absque macula & ruga. De ecclesia sub hoc statu gloriæ intelliguntur scripturæ, quæ loquuntur de ecclesia exhibenda sine macula & ruga, & de tollendis omnibus scandalis de regno Dei, & de Hierusalem futura, vt non vltrà pertranseat per illam incircuncisus, & quòd non erit amplius in ea luctus & fletus, aut timor & metus. Ecclesia autem sub hac peregrinatione constituta, nondũ est sine fletu & luctu, nondum sine paleis & zizanijs, nondum sine macula & ruga, etiam in membris viuis. Item secundùm sua incrementa suas habet leges, suos pædagogos, sua alimenta. Proinde & modus quidam viuendi congruebat primitiuæ ecclesiæ Christi, qui nunc ecclesiæ non conueniret; & econtrariò: congregato nunc populo Christiano in vnam rempublicam, modus quidam expedit hoc tempore, qui tunc non conueniebat. Et idcirco non oportet ritus in ecclesia Christi primitiua obseruatos à nobis seruari. Inter initia fidei omnes docebant. Omnes de clero (inquit Ambrosius in commentarijs, epist. ad Ephe.) baptizabant, quibuscunque diebus & locis & temporibus fuisset occasio. Neque enim Philippus tempus quæsiuit aut diem, quo eunuchum baptizaret, neque ieiunium interposuit. Adhuc præter septem diaconos, nullus fuerat ordinatus. Vt ergo cresceret atque multiplicaretur ecclesia, omnibus de clero inter initia concessum est & euangelizare, & baptizare, & scripturas in ecclesia explanare. At vbi omnia loca circumplexa est ecclesia, ex tunc constituta sunt conuenticula & rectores, & officia in ecclesia sunt ordinata, vt nullus de clero, qui ordinatus non esset, auderet præsumere officium, quod sciret sibi non esse creditum vel concessum. Et ita cœpit alio ordine & prudentia gubernari ecclesia, quia si omnes eadem possent, irrationabile esset, & vulgaris res, vilissimaque videretur. Hinc est, vt nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici, neque laici baptizant. Hactenus Ambrosij sententiæ. Sic & inter ipsa fidei initia, omnes qui ex Iudæis credebant, viri & mulieres erant pariter, & omnia habebant communia, possessiones & substantias vendebant, & illa omnibus diuidebant, prout cuique opus erat. Sub initijs Christianæ fidei, omnes quidem Christiani spiritu sancto pleni sic faciebant, iungentes se in congregationem Apostolorum: sed non inde consequens est, omnes credentes sic oportuisse facere. Nam in illis primitijs credentium secundùm traditionem sanctorum patrum, docebatur status perfectionis religiosorum. Qui primùm inter Iudæos crediderunt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, tam capaces (inquit August.) extiterunt spiritus sancti, vt omnia sua venderent, eorumque precium indigentibus ante Apostolorum pedes distribuendum ponerent, seq; totos dedicarent Deo, tanquam templum nouum, cuius terrenæ imagini, hoc est, templo veteri seruiebant, quòd nullas gentium ecclesias fecisse scriptum est, quia non tam propè inuenti erant, quæ simulachra manu facta habebant Deos. Hæc ille. Bonum erat quod siue Iudæi, siue gentes faciebant, quòd de sua substantia Christo & discipulis necessaria ministrabant: sed melius erat quod faciebant, qui omnem substantiam dimiserunt, vt expeditiores eundem Dominum sequerentur. Proinde Martha & Lazarus, Maria, Zachæus, Ioseph ab Arimathæa, Simon leprosus, cæterique de sua substantia ministrantes Christo, non fuerunt in abrenunciatione temporalium rerum pares Apostolis,

(B, C, D section letters in left margin.)

Ecclesia sua habet incrementa & ætates, quo corpus humanum.

Omnes credentes ex Iudæis omnia in initio habebant communia.

Lib. 3. de doc. Christ. cap. 6.

(Actuum 10.) qui non solùm animi affectu, sed & abdicatione proprietatis & dominij reliquerunt omnia. Vnde & ex eisdem apostolorum actis patet Christianos habuisse (Act. 9.) propria possessiones & domos. Simon coriarius, apud quem multos dies mora- (Act. 10.) batur Petrus. Item discipula nomine Tabitha, plena operibus bonis & eleemosy- (Actuum 21.) nis. Cornelius centurio religiosus ac timens Deum. Philippus euangelista, qui erat vnus de septem. Ecclesiæ quoque per loca & ciuitates constitutæ, non ponebant pretia ante pedes apostolorum, omnibus quæ habebant venditis. Neque ipsi apostoli imponebant baptizandis, vt possessiones & domos venderent, sed tantùm vt pœniterent, crederent euangelio, & baptizarentur. Zachæus iustus, non (Lucæ 19.) totum, sed dimidium largiens pauperibus, commendatur, & dicitur ei: Iam salus (1. Timot. 6.) huic domui facta est. Paulus quoque ad discipulum suum loquens Timotheum: Præcipe (inquit) diuitibus huius seculi non alta sapere. non dixit: Præcipe diuitibus huius seculi omnes possessiones & domos vendere & dare pauperibus. In ecclesia dum Christus visibiliter viueret, non opus erat vicarium generalem cæteris apostolis prælatum constituere. Cùm autem iam secundùm corporalem conuersationem abcessurus esset ex hoc mundo ad patrem, vt scismatis tolleretur occasio, expediebat eidem ecclesiæ visibilem habere vicarium toti ecclesiæ præfectum. Sic alias leges aliosque ritus lex olim vetus habuit, alias nunc lex noua. Ecclesia illius legis indigebat sacramentis significantibus seu promittentibus, nunc verò opus habet sacramentis, quæ sunt rerum significatarum & exhibitarum testimonia. Ante legem in gradibus consanguinitatis & affinitatis nonnulla coniugia erant licita, quæ adueniente lege Moysi amplius non licebant. Rursus in lege Moysi multa in gradibus quibusdam fuerunt coniugia licita, quæ aduenien- (August. 15. de Ciuit. cap. 16.) tibus legibus humanis facta sunt illicita: quemadmodum probat Augustinus. Item in veteri lege nascebantur sacerdotes ex genere Aaron Leuitæ, neque poterant ex alia tribu consecrari pontifices: nunc autem omnes ex genere sunt sacer- (1. Pet. 2. b) dotali, dicente Petro apostolo: Quia estis (inquit) genus electum, & regale sacerdotium. Ideoque ex populo (inquit Ambro.) potest fieri sacerdos. Habes igitur secundùm alium & alium ecclesiæ statum, esse alias & alias leges ac consuetudines. Alius erat Ecclesiæ Romanæ status sub Petro, quando astiterunt reges terræ & imperatores Romanorum, sæuientes aduersus Dominum & aduersus Christum eius: alius nunc, cùm reges terræ eruditi suscipiunt, intelligunt, venerantur Dominum, & Iesum Christum eius. Proinde & aliæ humanæ leges illis, aliæ istis (inquit Au- (Lib. de correctione Donatistarum, cap. 1.) gustinus) conueniunt temporibus. Quemadmodum iam post lapsum, humana natura est facta mutabilis, & respublica instabilis & variabilis: ita & lex humana, quæ pro loco, tempore, causa, ratione, & personarum qualitate est iusta & æqua, pro alio loco, tempore, causa, & ratione est iniqua. Sunt quæ secundùm locum & tempus fieri pro ecclesia debent, quæ secundùm alia loca & tempora nequaquam licent. Quinta conclusio: Ex scripturis constat duas esse ecclesias, vnam Dei, alteram Diaboli: quæ vocantur duæ ciuitates magnæ, figuratæ in duabus ciuitatibus quarum vnam ædificauit Abel, alteram Caim, de quibus August. scripsit grande volumen intitulatum, De ciuitate Dei: quarum vtraque tanquam corpus quoddam crescit vsq; in consummationem seculi. Et quàmuis multæ sint ecclesiæ diaboli inter se fide falsa, deorum cultu & religione dissidentes, omnes tamé sunt voluntati satanæ & desiderijs seruientes. Et idcirco quantũuis videantur inter se contrariæ, omnes sunt vna ecclesia satanæ, quæ tamen semper aduersatur vni ecclesiæ Christianæ. Nullã siquidé condidit Deus ecclesiarũ distinctioné, cũ omnia fuerint cõdita à Deo bona. Sexta conclusio: Ab initio mundi nondũ existentibus prophetis & Apostolis, fuit ecclesia tanquam domus quædam, seu ciuitas fundata super fundamentum prophetarum & apostolorũ, hoc est, super Christum, seu (vt ait Ambro-

A (beside lines 1–2) · B (beside "Præcipe … diuitibus") · C (beside "Item in veteri lege") · D (beside "pro alio loco")

A Ambrosius) super doctrinam veteris & noui testaméti. Quòd enim apostoli prædicauerunt, prophetæ futurum dixerunt. Quamobrem & Christus quidem vtriusque testamenti finis est, vtriusq; populi fundamentum, quemadmodum demonstrat Hieron. in commentarijs epist. ad Gala. 4. Ex his ergo manifestum est, veteris & noui testamenti vnam esse ecclesiam catholicam, vtrisque populis habentibus idem fundamentum, idem caput, connexis eodem angulari lapide, redemptis ex eadem captiuitate per eundem saluatorem, viuificatis per eundem fidei spiritum. Vnde & legitur agnus occisus ab origine mundi, propterea quòd virtus passionis sanguinis, & mortis agni huius, fuerit liberationem & æternam salutem operata in cordibus iustorum ab initio mundi credentium & expectantium illum. Et quemadmodum ex euangelijs apostolicisque doctrinis discimus Deum non esse acceptorem personarum vnius gentis, sed eundem diffundere suam gratiam non B solùm in vnam religionem & familiam: ita ex veteris paginæ scripturis intelligimus, etiam sub illis seculis gratiam esse dispersam in alias gentes, quàm in populum Israel. Siquidem beatus Iob neque fuit indigena, neque aduena populi Israel, sed vel ex Idumæa gente ducens genus, quintus (vt inquit Origenes) ab Abraham, & tertia generatione (si Augustino credimus) posterior, quàm Israel, ex Idumæa ortus, & ibidem mortuus: vel (vt Hierony. placet) non ex Edom seu Esau, sed ex genere fratris Abrahæ, quem & Philo Iudæus dicit accepisse vxorem Dinam filiam Iacob, qui & secundùm carnem incircuncisus Deo placuit, & secundùm spiritum verus fuit ciuis societatis Israel. Quod diuina (inquit Augustinus) prouidentia factum creditur, vt ex hoc vno sciremus, etiam alias gentes esse potuisse, quæ secundùm Deum viuentes, pertinerent ad societatem spiritualem Israel, & ad semen Abrahæ: non carnaliter, sed quemadmodũ Apostolus ait, spiritualiter intellectũ: C ad quod pertinent omnes, qui aut habent, aut habuerunt fidem Abrahæ in vnum saluatorem, etiam quàmuis secundùm faciem populum Israel non nouerant, quos Deus vocare & illustrare dignabatur, non solùm coagulando eos Iudæorum populo per circuncisionis signaculum, quod nondum quemadmodum nunc baptismus, erat vniuersale sacramentum omni nationi præceptum: sed & inserendo illos ecclesiæ Iudæorum per fidem vbi placuit, quod facere etiam absque visibili sacramento potuit. Itaque sub tempore legis datæ, etiam potuit populus de aliena gente, non subiectus eiusdem legis ceremonijs, absque circuncisionis signo saluus fieri: sed non absque virtute, in eisdem ceremonijs adumbrata. Et ita populus ille circuncisus, quàmuis non complecteretur totam Dei ecclesiam, sic tamen suis ceremonijs cœlitus datis, figurabat illam Christi sanguine redimendam, vt quisquis extra fidem & spem illi populo promissam vitam ageret, membrum nõ esset D ecclesiæ. Septima conclusio: Quàmuis ante legem & ante circuncisionem datam, nondum fuerit ecclesia Dei per visibile sacramentum ab ecclesia satanæ neque separata, & in vnam rem publicam congregata, neque illis adhuc visibilibus distinctionum signis & ceremonijs figuraliter significata, semper tamen ipsa fuit ab ecclesia satanæ fide & religione distincta. Vtrùm autem ante Abraham & ante diluuium fuerit contra originale peccatũ, vllum corporale seu visibile signum quo homines coagulabantur ecclesiæ, sicut circuncisio postmodum erat Abrahæ imperata, & sicut nunc per baptismum homines adgenerantur ecclesiæ, sacra tacet scriptura, sacrificasse tamen illos, & inuocasse nomẽ Domini, id est, Iesum non tacet. Sunt qui dicunt cum beato Gregorio: Quod valet apud nos aqua baptismatis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis sola fides parentũ, vel pro maioribus virtus sacrificij, vel pro his qui ex Abrahæ stirpe prodierant, mysterium circuncisionis. Sunt alij, qui dicunt solam fidem non suffecisse vnquam sine sensibili signo per intentionem directam & applicatam paruulo. Et hæc videtur Augustini senten-

Marginalia: Ephesi. 2. — Communicatio populorũ no. & vet. test. — Apoca. 13. b — Rom. 2. b — 18. de Ciu. dei cap. 47. — To. 4. in quæst. super Gen. — Loco iam citato. — Rom. 9. b — Vtrũ ante diluuiũ fuerit corporale signum contra peccatum originale — 4. moralium cap. 1.

PARS I. sententia, dicentis, in nullum nomen religionis siue verum, siue falsum coagulari A
Augusti.lib.19 cap 11. contra Faustum. homines possunt, nisi aliquo signaculorum, seu visibilium sacramētorum consortio colligentur. Sed nec hæc Augustini sententia forsitan conuincit, ante circuncisionem oportuisse pro spirituali paruulorum regeneratione adhiberi sensibile signum. Nam aliud est, in nomine Christianæ religionis coagulari: quod fieri non potest sine sensibili signo, quo vt talis appareat nominetur: aliud est ex terrestri vita in cœlestē regenerari, quod fieri potest Deo intus inuisibiliter operāte. Vtrùm ergo in veteri lege pro his, quàmuis circuncisio præcepta non erat, solus fidei motus à parente in salutem paruuli directus suffecerit, quemadmodum sentire videtur Bernardus, an potius necessaria fuerit sensibilis quædam protestatio fidei paruulo applicata, quia sacra tacet historia, non temerè conuenit definire, nec oportet vnam aut alteram sententiam contemnere, cùm scire sufficiat, neq; paruulum neque adultum potuisse vnquam ex ecclesia satanæ fieri viuum membrum, nisi B
per gratiam Dei miserentis in fide tacita vel expressa Christi redimentis, & hanc
2.Cor.4.c fidem nullo vnquam tempore defuisse ecclesiæ, quemadmodū docet Paulus nos habere eundem fidei spiritum, quem & illi. Sed & hic sciendum, quemadmodum ecclesia Christi sua habet incrementa, ita & fides. Sic docuerunt venerabiles pa-
Greg. hom 10 super Ezechielem. Bernard.77. tres, Augustinus, Gregorius & Bernardus, docentes secundùm incrementa temporum creuisse fidem atque scientiam spiritualium patrum: qui quanto viciniores aduentui Domini extiterunt, tanto mysterium redemptionis plenius perceperunt: quod facilè poterit persuasum esse nobis considerantibus diuersos ecclesiæ
Octo status ecclesiæ. status. Primus post diluuium ecclesiæ status fuit à diluuio vsque ad Abraham, cui repromissionem accipienti aliquid plus de Christo est reuelatum. Secundus fuit ab ortu Abrahæ vsque ad Moysen sub patribus & patriarchis: Abel, Enoch, Noe,
Exod.6.a Abraham, Isaac, Iacob, de quibus dicit ad Moysen Deus: Nomen meum adonai C
non indicaui illis. Significans de nomine Dei tetragramaton, quod est Iesus, aliquid plus indicatum esse Moysi, quàm patribus prædecessoribus, quàmuis & ipse Abraham fuerat habitus dignus diuino eloquio, quo nouit ex se futurum semen, in quo benedicerentur omnes gentes. Tertius ecclesiæ status fuit in eremo & in terra promissionis sub Moyse & Iosue alijsq; iudicibus, vsque ad Saul regem primum Iudæorum. Quartus ecclesiæ status fuit sub regibus vsq; ad regni Hebræi diuisionem. Quintus ecclesiæ status fuit deinde post mortem Salomonis, sub regni Hebræi diuisione in duo regna, in regnum scilicet Iuda, continens duas tribus Iudę, videlicet & Beniamin, in regnum Israel, vel Samariæ, quod erat reliquarum decem tribuum. Sub hoc statu viguerunt prophetæ, fuit quoque translatio regni Israel in Medorum & in Persarum montes sub Salmanasar & Sennacherib Assyriorum regibus. Iste status describitur in 3 & 4. libro Regum, & in secundo Paralip. Sextus ecclesiæ status fuit sub reditu filiorum Israel ex Babylone, sub ducibus & pontificibus, qui describitur in libris Esdræ, Neemiæ, Hester, Iudith & Machabæ. Septimus ecclesiæ status fuit sub regibus alienigenis, ablato sceptro de Iuda, appropinquante aduentu Messiæ, in quem pendebant omnia prophetarum vota, qui & sub hoc statu natus fuit eiusdem fundator ecclesiæ, in qua natus est, iuxta Prophetam: Homo natus est in ea, & ipse fundauit eam altissimus. De quo & idem Propheta: Sanctificauit tabernaculum suum altissimus. Hic est altissimi fi- D
Psalmo 86.a Psalmo 45.a lius, altissimo Deo patri æqualis & consubstantialis, ab initio vna cum illo iustitiæ gratiam operans in omnibus veteris legis hominibus expectantibus se, loquens tunc in patribus & prophetis nouissimè ex alto descendens, serui induit formam propria persona visitans eandem ecclesiam suam, loquens ore proprio, apparens
Heb 1 a Philip.2.b in carne mortali, in qua exoluit debita peccatorum veteris Adæ, & omnium filiorum eius, aperiens ianuam cœlestis regni, olim clausam omnibus expectantibus illum

illum, completis redemptionis nostræ officijs remeans in altum, captiuamque secum ducens captiuitatem ex inferno liberatam, relicto ecclesiæ in terris vicario, cui claues tradidit regni cœlorum, potestatemq; ligandi & soluendi in terris, quæ soluta & ligata essent in cœlis: largiens eidem ecclesiæ in apostolis potestatem remittendi & retinendi peccata. Octauus ecclesiæ status incœpit post ascensionem, dum ipse eandem ecclesiam in terra Iudæorum adhuc modicam & paruulam à se fundatam, induit fortitudine ex alto, faciens eandem ex apostolis paucisq; Iudæis credentibus crescere in gentem magnam, inserens & coagulans populum gentium ecclesię iustorum Iudęorum. Proinde iusta ratione sub hoc statu ecclesia dicitur noua Christi ecclesia, & primitiua ecclesia, apostolica ecclesia, initium sumens ab Hierusalem, super petram fundata, eo quòd sub eadem ecclesia in hoc statu verum iam fundamentum est datum, verus angularis lapis olim promissus, iam est positus, connectens gentium ecclesiam cum ecclesia apostolica. Dispensata sunt omnia linguarum dona pro omnibus gentibus in vnitatem fidei congregandis, declarata sunt adimpleta esse omnia prophetarum oracula, & reserata omnia olim in vmbris ac figuris abscondita atque velata, lex spiritus vitæ in cordibus & visceribus est scripta, repudiata vsque in finem incredula Iudæorum synagoga. Vnde congrua ratione tempora huius status appellantur finis seculorum & nouissimum tempus, siue dies nouissimi, propterea quòd hic est finis atque interitus rei publicæ Iudæorum, & templi atque sceptri eorum, in quo fine omne ipsorum bonum euanuit, & venit super eos horribilis nox tenebrarum, postquàm repudiauerunt Christum veram lucem, quæ irradiat totum mundum. Vna est igitur sancta Dei ecclesia, quæ successione nascentium & decedentium continuatur à principio vsque in consummationem seculi, secundùm quod diuinitus inspirati prophetæ olim de illa prædixerant: cuius ecclesiæ vnio, seu conuentus accipitur non secundùm concursum in vnitatem loci, sed secundùm cõcursum in vnitatem fidei, sub vno Deo, sub vno humani generis redemptore. Sed videbuntur forsitan supradictis obuiare argumẽta. Primùm: Christus est ecclesiæ caput & angulare fundamentum, non secundùm diuinam, sed secundùm humanam naturam: cùm ergo ecclesia non potuit vnquàm esse sine capite & sine fundamento, consequens videtur non fuisse vnam & eandem ecclesiam Christi, antequam nasceretur Christus. Vnde & ipse factus homo in fine temporum, promisit se ædificaturum ecclesiam suam supra petram, subindicans tunc ecclesiam nondum inchoatam.

Secundùm: contra epistolam Petiliani demonstrat Aug. scripturæ testimonijs ecclesiam ab Hierusalem incipere, & illinc crescere in omnes gentes: non potuit igitur ecclesia esse priusquàm esset Hierusalem ciuitas terrena. Tertiùm: Iudæorum synagoga, quæ olim fuit ante Christum, prænunciatur in scripturis deserenda & repudianda, Isaiæ 1. & Matth. 23. ait Christus ad ecclesiam Iudæorum: Ecce relinquetur domus vestra deserta. Deinde & Christus in hunc mundum veniens, dicitur fecisse omnia noua, deiectis lapidibus, fundamentis, & ædificijs veteris ciuitatis, legiturque fecisse nouum ædificium, nouos lapides, nouos parietes, legem nouam, mandatum nouum, vt noua quoque sint cantica. Legitur & ecclesia noua esse ciuitas, de cœlo descendens. Quarta obiectio: Illius veteris legis ecclesiæ nulla est vnio seu identitas cum ea, quæ nunc est, neq; secundùm materiam neque secundum formam. Non secundùm materiam quidem, quia tunc fuerunt alia ecclesiæ membra, quàm nunc sunt: neque secundùm formam, quia tunc alius spiritus, quàm nunc: tunc spiritus seruitutis in timore, nunc spiritus adoptionis filiorum: alia lex, alia præcepta, alia sacramenta, aliud sacerdotium, alia viuendi & regendi forma, alij ritus, aliud præmium, quàm nunc. Secundùm doctrinam Pauli apostoli, tunc erat lex mortis, ministratio damnationis, lex iram operans, lex occidens

Psal. 67 d & Ephes. 4. b
Matth. 16 c
Iohan. 20. f
Matth. 18. c

Ecclesia post Christũ dicitur noua & apostolica.

Arg. quæ videntur facere contra vnitatem ecclesiæ.

Rom. 8. a
2. Cor. 3. b

Rom. 4. & 7. 2 Cor. 3. a

cidens, virtus seu fortitudo peccati, lex posita non iusto, sed impijs & adulteris. Lex antem euangelij, dicitur lex pacis & gaudij, intus scripta in visceribus cordis, Præcepta illius ecclesiæ dicuntur esse non bona præcepta, sacramenta in illa ecclesia fuerunt vmbræ & figuræ, fuit & illic graue iugum, vile ac temporale præmium. Huius autem ecclesiæ dicuntur sacramenta gratiæ & veritatis, numero paucissima, iugum suaue, onus leue, magnum insuper & inenarrabile premium, vtpote regnum cœlorũ. Videtur igitur in veteri lege ecclesia, non posse eadẽ esse cum ista. A

Christus est & fuit semp fundamentum secũdùm fidem in cordib' credentium, non secuncùm ordinem corporalis positionis partium.

Ad primam obiectionem dicimus ipsam non concludere, procedit namque tanquàm fundamentum, caput, & angularis lapis, acciperentur quemadmodum accipiuntur in corporalibus secundùm situm partium, ordinemq; positionis corporalis, cùm tamen omnis ista constructio, & membrorum ecclesiæ compago, fundamentique positio, metaphoricæ intelligantur secundùm fidem in credentium cordibus. Christus cùm nondum factus esset homo, fundamentum erat in cordibus iustorum per spiritum fidei in Iesum, tunc futurum liberatorem. Et huius virtute, quia tunc aderat, sustinens spiritualis ædificij onus, defluebant sensus & motus spiritualis vitæ in viua ecclesiæ membra, idcirco ratione congrua fundamentum appellatur. Nec sequitur: Christus homo fundamentum erat spiritualis vitæ in corde iusti, ergo Christus erat homo. Quàmuis enim Christus nondum fuerat cum suis membris eiusdem naturæ consors, carne nondum assumpta, & idcirco nondum vera vitis eiusdem naturæ cum palmitibus, per ipsum tamen erat eadem in membris ecclesiæ vita, eadem fides, idem spiritus viuificans, eadem diuina virtus secundùm diuinitatem præsens intus baptizans, & purificans in virtute sanguinis Christi tunc futuri, quàmuis nondum fuerit omnium horum donorum æqualis cognitio, nondum luce euangelicæ veritatis demonstrata. Christus ergo non, quia nondum erat filius hominis, idcirco gratiam suam & misericordiam influere in corda suorũ electorum minus potuit. Coram Deo patre iam erant omnia futura redemptionis nostræ opera, languores, quos ipse filius portaturus erat, vulnera, quibus erat vulnerandus, orationes & lachrymę, iam merita omnia erant illi præsentia, quàmuis nondum exhibita. Ipse filius iam ab æterno pro sua bonitate loqnutus erat: Pœnitentiam ego agam pro homine misero, futurus obediens patri vsque ad mortem crucis. Eiusdem igitur Christi & virtute & meritis præuisis, segregata est ab impijs veterum iustorum ecclesia. Proinde & ipse agnus occisus legitur ab origine mundi. Quòd autem Christus iam factus homo per verba futuri temporis dixit: Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, significat non quòd ecclesia sua antè non fuerit, sed quòd alterius status & conditionis erat futura, quàm fuerat, dum repudiandis legalibus vmbris, & figuris, & signis, ipsa veritas olim promissa manifestaretur non tam Iudæis, quàm omnibus gentibus. Et huius consideratione inuenies patres aliquot docentes, ecclesiam Christi initium habuisse ab Hierusalem, intelligentes ecclesiam Christi secundùm alterum quendam incœpisse statum, sub quo impletur promissio facta patriarchis & prophetis, sub quo iam manifestata luce veritatis, euanescebant legales vmbræ & figuræ. *Ex eadem* radice soluitur obiectio secunda. Ecclesia nempe ab apostolis in Hierusalem cœpta, continuata erat ecclesiæ iustorum Iudæorum credentium, vtpote Simonis iusti, Annæ viduæ, Zachariæ, Elizabet, Nathanael, qui expectãtes Christum, erant iustificati antequàm nasceretur Christus. Gentium autem ecclesia cõtinuata erat Iudæorum ecclesiæ, vtpote apostolorum, & aliorum, qui in Christũ crediderunt. Et ita priusquàm esset terrena Hierusalem, fuerat ecclesia Christi, quàmuis non sub eo statu, sub eaq; perfectione, qua cœpit ab Hierusalem. Ecclesia Christi fuit ab initio mundi in hominibus à peccatis liberatis, in Adam videlicet & Eua, in Abel, Seth, Noe alijsque iustis, non tamen à Christo sortiebatur nomen, quo voca-

B C D

Apocal. 13. b Matth. 16. c

retur

A retur ecclesia Christiana, priusquam filius Dei æternus fieret Christus, id est, vnctus, & in carne manifestatus. Religio Christiana antiqua res est (inquit Augustinus) sortita est nomen nouum, siquidem in Antiochia primum vocati sunt discipuli Christiani. Ad tertiam obiectionem dicimus, non totam synagogam Iudæorum esse repudiatam, crediderunt enim Iudæi multi in Christum, vtpote Apostoli & alij, ex quorum fide & doctrina Dei virtus crescere fecit palmites multos, supra arenam maris innumerabiles, & ita Deus non aliam plantauit, sed eam quæ erat, perfecit in eadem vite, qui dicit: Ego sum vitis vera, vos palmites. Quòd autem ecclesia per Christum & Apostolos in Hierusalem cœpta, dicitur noua ecclesia, significat nō quòd sit ecclesia alia, id est, quæ habeat aliud caput, alium vitæ spiritum, aut quòd aliūde hoc habeat, q̄ habuerit prior iustorum ecclesia, sed ꝙ impletis iam veteris legis vmbris ac figuris, & luce

1. Retract. cap. 13.

Ecclesia semper vna & eadem manet.

Iohan. 15. a

B veritatis olim promissæ iam manifestata nouo quodam ac mirabili modo cœpit apparere in Hierusalem, vt fructum plus afferat, abundè accipiens eundem fidei spiritū, qui subitò corda adhuc timida & carnalia prorsus transformauit, induens illa virtute ex alto, noua quædam mirabiliaque operans in linguis nouis, in nouis sacramentis, in signis & prodigijs nouis, in doctrina noua, quæ dicitur Euāgelium, tanquam bonum ac magni gaudij nuncium, docens gratiam & veritatem per Iesum Christum esse & adimpletam, & spargendam non modò per Iudæam, sed per vniuersum orbem, donec in omnibus gentibus fuerit manifestata, quemadmodum & olim promissa erat in lege & prophetis, proinde & psallenda esse noua gratiarum actionum contica de tam copiosa redemptione nobis impensa. Est ergo quodam modo eadem ecclesia, & quodā modo altera: quemadmodū est vnus & idem vitæ iustificandæ spiritus, sed nouos effectus operans, nouas plantationes inserens, nouos palmites germinare faciens, dum gentes, quæ non erant in

Act. 1. b.

C ecclesia iam sunt ecclesiæ mēbra: Iudæorum synagoga, quæ olim in ecclesia erat, iam ex parte repudiata, ex parte autem per gentes in omnem terrā ampliata: atq; ita non inde consequens est, non vnam & eandē manere ecclesiam, sed eandem esse potius, quæ olim fuit per Christum apparentem in carne ampliata. Vnde & prophetæ hæc in spiritu præuidentes futura, ad ecclesiam loquuntur Iudæorum: Dilata locum tentorij tui, pelles tabernaculorum tuorum extende, semē tuum gentes hæreditabit: ecce accola veniet, & aduena adiungetur tibi. Quemadmodum non ideo est alia arbor, quòd in ea noui prodeunt rami: nec idcirco alia est vitis, quòd in ea noui generantur palmites, dum manet identitas arboris, & vitis in virtute trunci & radicis: ita non alia fit ecclesia, supra numerum multiplicatis viuis in illa membris, resecatis palmitibus aridis, qui non vuas sed labruscas faciebant.

Esaiæ 54. a

D Vnde & sensus iste ex scripturis manifestus est, quibus commonstratur Christus non aliam plantasse vineam, quæ aliam habeat radicem, alium vitæ spiritum: sed ipsam, quæ erat, auxisse, perfecisse, & in melius commutasse: & malis agricolis, perditis, id est, Iudæorum scribis & pontificibus, locasse eandem alijs agricolis, episcopis videlicet ecclesiæ & apostolicis viris, quemadmodum in euangelio legitur: Malos malè perdet, & vineam suam locabit agricolis alijs: non aliam (inquit) vineam plantabit, sed suam (inquit) scilicet olim plantatam alijs locabit. Confirmat sententiam hanc Apostolus Paulus, & propheta. Paulus quidē ad Romanos, 11. docens Deū nō repulisse plebem suam Israel, quā præsciuit, & gentilem populum oleastrum insertum esse illi plebi tanquam bonæ oliuæ, & ita factum esse socium pinguedinis atq; radicis. Propheta autem dicens: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentem, & plantasti eam. Dux itineris fuisti in conspectu eius, & plantasti radices eius, propheticos videlicet & sanctos viros, & impleuit terram patribus promissam, extendit palmites suos à mari vsque ad mare: sed vin-

Matth. 21. d

Psalm 79. b.

demiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Et exterminauit eam aper de sylua, & singularis fera depastus est eam. Verùm ne vinea ista arbitraretur prorsus deserenda, orat in spiritu prophetico, vineam istam visitari, & perfici in virtute filij hominis, id est, Christi ad hoc prædestinati, vt quicunq; inuocauerit nomen eius viuificetur, nõ pereat, & nõ discedat ab eo. Deus virtutũ (inquit) conuertere & respice de cœlo, & vide, & visita vineam istam, & perfice. Perfice (inquit) eam, non aliam institue, perfice dico super filium hominis, id est, Christum, quem confirmasti tibi tanquam verũ & immobile fundamentũ. Vides igitur vnã & eandem vineam, vbi eædem radices, sub eadem vite & radice Christo, vnum fundamentum, idem spiritus viuificans, vnus Deus & pater omnium per sanguinẽ filij liberatoris omnium iustorum, ex eadem fide in eundem Christum. Vnde & Iudæa (vt inquit Chrysostomus) secundùm Deum mater est gentium. Sic enim dicit ad eam Deus per Isaiam prophetam: Tunc vocaberis ciuitas iustitiæ, & mater ciuitatum, id est, ecclesiarum. Quòd autem dicit saluator: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut ego dilexi vos. significat non quòd hoc in antiqua lege præceptum non sit: Diliges proximum tuum sicut teipsum, non quòd antiqui sancti non sic dilexerunt se inuicem, sed quòd dilectio ista quæ præcipitur, de veteri homine faciat hominem nouum, & ita mandatum hoc dicitur nouum, non tanquam tunc prius non fuerit datum, non quòd apud veteris legis iustos non fuerit charitatis donum, in cordibus eorum diffusum per spiritum sanctum: sed quòd ad impletionem huius mandati, homines expurgato fermento malitiæ & nequitiæ veteris vitæ, quæ est secundùm desideria terrestris seu carnalis Adæ, in nouitatem vitæ spiritualis transformentur, induentes nouum hominẽ Iesum Christum, vt iam illi viuant. Vnde & ecclesia credentium in veteri lege dicebatur etiam noua, propterea quòd omnia carnalis sanguinis iura, veteris que Adæ desideria exuta, transierãt in nouam quandam cœlestem vitam. Ecclesia verò, quam Iohannes Apocal. 21. describit Hierusalem nouam ciuitatem descendentem de cœlo, dicitur ecclesia in ipso iam iudicio nouissimo constituta, in qua est innouatio perfecta charitate, claraque visione consummata, quæ in hac peregrinatione adhuc sub lachrymis & persecutionibus est constituta, fide, spe, & charitate quadam inchoata, donec fides transeat in visionem, spes in adoptionem eius quod speratur, & charitas secura & æterna pace fruatur. Ad quartam obiectionem dicimus identitatem ecclesiarum particularium considerari secundùm identitatem formarum, vtpote propter eandem fidem, eundẽ spiritum inhabitantem, propter eandem legem intus docentem & adiuuantem, propter eandem spem vocationis ad eandem cœlestem beatitudinem, per eundem redemptorem Christum testificatum in lege & prophetis, & iam datum nobis. Vnde & quæ olim fuerunt ecclesiæ membra, in hodiernum vsque Diem manent mẽbra ecclesiæ Christi: quæ tãetsi transierint ex ecclesia hic peregrinante, non tamen desierunt esse membra ecclesia Christi: neque enim perierunt, sed secundùm animam mutata sunt in melius secundùm carnem reseruata, corpori claritatis Christi configuranda. Et quis illius ecclesiæ fuerit forinsecus alia viuendi atque regendi forma, alij ritus, aliaque sacramenta, omnia tamen hæc tendebant ad eundem beatitudinis finem obtinendum per eundem Christum redemptorem, secundũ eundem spiritum intus viuificantem & adiuuantem. Quòd autẽ dicitur illa lex esse mortis, lex occidens, iram inferens, ac fortitudo peccati, intelligitur quòd lex illa fuerit Iudæis carnalibus horum malorum occasio. Quemadmodum scientia sine charitate inflat, non efficiendo, sed hominibus elatis corde, inde occasionem sumentibus superbiendi: ita lex illa sine spiritu occidebat, non efficiendo, suggerendo, aut inuitando Iudæos ad peccata, quibus merentur mortem, sed eisdem Iudæis carnalibus occasionem peccandi

Margin notes: A (at "sylua"); Isaiæ. 1. g / Iohan 13. d (at "Deus per Isaiam"); B; Declaratur quatatiõe mãdatum de dilectione dicatur nouum. (at "præceptum non sit"); C (at "exuta"); D (at "fiæ membra").

A peccandi ex lege illa bona sumentibus. Ad eundem quoque sensum præcepta illa erant non bona hominibus illius ecclesiæ absque spiritu fidei & charitatis viuentibus, ex illa lege non transeuntibus in Christum. Vnde etiam lex decalogi est non bona homini viuenti absque spiritu fidei. Ipsa etiam (vt Aug. docet) est litera occidens homines absque fide carnales, sub eadem lege coactos. (Aug. de spiritu & lit. c. 14.) Ex lege autem illa tanquam de pædagogo transeuntibus in Christum, lex illa sancta est & bona. Proinde & duorum testamentorum distinctio, quæ in vnitate fidei concordant sub vno duce Christo, non distinctas facit ecclesias, sed vnam: non quòd ille populus veteris legis fuerit iste, qui est nouæ legis populus, sed quòd populi duo fuerint vnus, secundùm fidei spiritum vnus in Christo capite, secundùm cor vnum & animam vnam in Domino.

Sequitur pars secunda huius capituli secundi.

B HActenus de ecclesia, quænam & qualis sit, & quòd vna & eadem sit ab initio mundi vsque ad consummationem seculi: iam considerare conuenit, vbi & apud quos huiusmodi ecclesia sit, & qui nam in eadem ecclesia sint, & qui non sint. (Ecclesia apud quos sit, & qui sint in eadem.) Quatenus autem hæc fiant manifesta, duodecim præmittemus sententias, ad fidē rectā catholicā pertinentes. Prima est: In ecclesia vnumquénque esse dicimus eo inessendi modo, secundùm quē dicimus partē in toto esse, & membrū in corpore suo. Vnde dicitur ecclesia vnū corpus, vna ciuitas, vrbs beata Hierusalē constructa viuis ex lapidibus, vnus panis, vnū corpus multi sumus. Et quemadmodū in corpore vno multa habemus membra, nō omnia verò eundē habēt actū: sic & iuxta Pauli Apostoli doctrinā, multi vnū corpus sumus in Christo Iesu, singuli autē alter alterius membra, habentes dona iuxta gratiam nobis datam differentia. (1. Cor. 12 b. Apocal. 21. c. Roman 12. a) Proinde schismaticus

C est, qui recusat, vt pars seu membrum ecclesiæ viuere & operari. (Qui recusat viuere vt pars ecclesię, est schismaticus.) Secunda. Quemadmodum humano corpori plerumq; adhærēt mēbra aut mortua, aut arida, aut putrida, aut languida, quæ interdum sunt resecāda, ne alia membra horum putredine inficiantur: interdum verò tolerāda, ne fortè si abscindantur, totū corpus pereat: quæ etsi non cōmunicent cum mēbris cæteris in spiritu vitæ, tamē colligantia quadam viuis adhærent, & idcirco adhuc etiā dicūtur membra, & esse in corpore partes: sic & suo modo sentiēdum est de corpore Christi, quod est ecclesia. Firmissimè (inquit August.) credas & nullatenus dubites, aream Dei esse ecclesiam catholicā, & intra eā vsq; in finē seculi bonos malis sacramentorū cōmunione misceri, & in omni professione, siue clericorum, siue monachorū, siue laicorum bonos simul esse & malos. (De fide ad Petrum, cap. 41.) Ex quo consequens est (inquit) quosdā ita esse in ecclesia Dei, seu in ciuitate Dei, vt & ipsi etiam sint domus Dei, seu templū spiritus sancti:

D alios verò esse in domo Dei per colligantiam quandam sacramentorū, sicut palea est in frumento. Malos esse in ecclesia secundū quendam inessendi modum aliū, q̄ gentes, corporaliter inter membra ecclesiæ habitantes, & ciuiliter cum eisdē conuersantes, negare non possumus, docentibus id scripturis apertissimè. Paulus Apostolus Corinthiū quendam fornicarium iubet tolli, segregari & foras mitti, donec resipiscat. Non iuberet autem tolli illū & segregari, nisi eum Corinthij intus tolerassent. (1. Corint 5. d Probatur malos esse partē & membra ecclesiæ.) Proinde & ibidem docet paganos foris esse, & eos non pertinere ad suum iudicium. Deinde & alibi, in magna domo Dei esse vasa, non aurea solū & argētea, sed & lignea atq; fictilia, & quædā in honorē, quædā in contumeliā. (2. Timo. 2 c) Quod tractās August. cōtra Donatistas ex Doctrina Cypriani, interpretatur Apostolū Paulum, per magnam domū non aliud intellexisse q̄ ecclesiam, vbi sunt & boni & mali, donec in fine mūdi sicut area ventilata purgentur. (Aug. de baptismo, lib. 5. cap. 19. d) Itē saluator regnū cœlorū, i. ecclesiā in hoc mundo dicit esse similē 10. virginibus, & quinque ex eis fatuas esse, quinque prudentes. (Matth. 25 a) Rursus regnū cœlorū simile est saginæ missæ in mare, cōgreganti (Matth. 13. f) ex om-

ex omni genere piscium, id est, bonos pisces & malos. Item docet ecclesiam Christi esse aream quandam seu horreum, in quod colligitur frumentum vnà cũ paleis in die iudicij segregandis in ignem inextinguibilem. Item ecclesiam esse vineam, in qua palmites sunt, non solùm facientes vuas, sed etiam labruscas. Manifestum autem est in præfatis parabolis, neq; collegium decem virginum, neq; sagenam, neq; aream, neque vineam significare totius mundi populum, sed communitatem quandam à populo toto segregatam. Verum quidem est, quòd ager, quemadmodum interpretatur saluator, intelligitur totus hic mundus, per quem ecclesia dominica fuerat seminanda, sicut & per totum mundum superseminanda erant zizania, tamen seges ipsa intelligitur ecclesia. Ex scripturis igitur manifestissimis didicimus secundùm quendam inessendi modum, etiam sceleratos peccatores esse in ecclesia Christi. Hic iam si roges, cur illi peccatores magis dicantur esse ecclesiæ membra, q̃ hæretici & pagani ac schismatici, cùm sint vacui charitate, & nullum exerceant spiritualis vitæ opus, secundùm doctrinam Apostoli Pauli: Si gaudet vnum membrum, cõgaudent omnia membra: si patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra. Videtur ergo non esse membrum in corpore Christi, quod est mortuum & vacuum charitate, nullum habens spiritualis vitæ officium. Deinde Apostolus multis in locis iussit non conuersari, nec etiam comedere & bibere cum auaris, ebriosis, & fornicarijs: quomodo ergo possunt esse vnius societatis membra, qui non possunt vllum simul habere commercium? quæ societas lucis ad tenebras? quæ coniunctio Christi ad Belial? Tertio, omnis talis cùm non habeat spiritum Christi, spiritum habet diaboli, est ergo membrum in corpore diaboli, non in corpore Christi. Vos ex patre diabolo estis, inquit saluator. Quarto, quomodo possunt in ecclesia esse, qui non habent Christum tanquam caput & fundamentum? Non existimo quenquã (inquit Augustinus) ita desipere, vt credat ad ecclesiæ vnitatem pertinere eum, qui non habet charitatem. Sed hic cõsideranda est doctrina Pauli Apostoli. Visibilia pietatis sacramenta inesse etiam possunt impijs, de quibus dicitur: Habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegãtes. sicut sanctum Baptismã habuisse legimus Simonem Magum. Pro solutione igitur horum consideranda est doctrina saluatoris, vbi suprà docentis in regno cœlorum, quod est ecclesia, etiã fatuas esse virgines, & in area esse zizania, & in sagena pisces interdum mortuos. Vnde & huius consideratione August. docet esse in domo Dei, seu esse in ecclesia, bifariam dici: vno modo esse in ea tanquã membrũ in cõpage iustitiæ, particeps videlicet spiritualis vitæ, hoc est, cohærens cæteris membris in spiritu charitatis: alio modo esse in domo Dei, siue ecclesia, est adherere membris ecclesiæ, sicut palea tritico. Sic omnes qui habẽtur tanquã sacramẽto fidei visibiliter ascripti ecclesiæ, secundùm pacem quandam corporaliter cum Christiano populo conuersantes, dicuntur esse in ecclesia, donec vel iudicio ecclesiæ separentur, vel sua sponte exeant, ipsam ecclesiam contemnentes & persequentes. Et ita pagani cùm ecclesiã Dei vel contemnant, vel non cognoscant, & nõ sint secũdùm eandem visibilem religionis Christianæ & sacramenti formam, ecclesiæ coagulati, dicuntur nec esse in ecclesia, nec vnquã fuisse. Hæretici autẽ & schismatici sua spõte ecclesiã deserunt, & ita exeuntes ab ecclesia sunt separati. Cæteri autẽ Christiani peccatores, auari, fornicarij, qui in ecclesia carnaliter viuũt, licet intus separati sint, non colligati vnitati spiritus & vinculo charitatis, corporaliter tamen manẽt coniuncti, cohærẽtes cæteris membris secundùm visibilem quandã Christianæ fidei formam. Tales non occultos solũ, sed & manifestos peccatores esse in ecclesia negare nõ possumus, supradictis scripturis sacris manifestissimè obuiantibus. Proinde & dicere in ecclesia posse esse peccatores occultos, nõ aũt manifestos, est hæresis Donatistarũ, olim sub

Marginalia: Matth. 3. c; Luc. 20. b; Isaiæ 5. a; Matth. 13. d; 1. Corint. 12. d; 1. Corint. 5. c; 2. Corint. 6. c; Iohan. 8. f; Augu. contra Cresconiũ lib. 1. cap. 29. b; 2. Timot. 3. a; Actuum. 8. c; Matth. 13. a; August. lib. 4. cotra Donatistas, cap. 12.; Quomõ mali in ecclesia sunt & quàm diu in ea maneant.

Margin letters: A, B, C, D

A sub Augustini seculo damnata à patribus. Docet id Augustinus in epistola ad Donatistas post collationem per totam epistolam, addens hanc doctrinam, non esse ab humano sensu confictam, sed apostolicam, & scripturis sacris fundatam & manifestam ex euangelio & doctrina Apostoli pauli. Ex euangelio quidem per claues ecclesiæ traditas, quas ad ligandum & soluendum suscepit ecclesia. Vnde frater peccans in nos, non ob id mox foris esse legitur, sed toleratur donec primum monitus inter nos & ipsum solum, postea denunciatus contempserit iudicium ecclesiæ. Iam vbi contempserit, habendus est tanquam ethnicus & publicanus, id est, habendus est tanquam foris, & à consortio Christianæ ecclesiæ prorsus alienus. Sequitur ergo fratrem peccantem esse in ecclesia, donec iudicium ecclesiæ contemnens separetur. Item Paulus obiurgat illos, qui fornicarium quendam publicum in ecclesia tolerabant, iubens illum tolli seu auferri, & extra ecclesiam fieri. Paganos autē & infideles foris esse, & ita non pertinere illos ad ecclesiæ iudicium. In 2. verò ad Corinth. subindicat eundem fornicariū pœnitentia peracta rursus receptum ad ecclesiæ gremium. Ecclesia igitur gladio censuræ suæ seu clauium suarum potestate eiecit ac separat à se quædam sua membra, nō quòd illa adhuc viua, faciat aut mortua, aut arida, aut esse à spiritu vitæ separata, sed quod corporis sui communionem subtrahit illis, iam intus mortuis, intus separatis, & in sua contumacia persistentibus. Huiusmodi enim separatio, eiectio, seu excommunicatio non lætifera, non mortalis, sed medicinalis est, vel ei qui eijcitur, vel cæteris membris. Et cùm in argumento assumitur: Non potest esse ecclesiæ membrum, quod nulla fungitur spiritualis vitæ officio. Respondeo, quòd in ecclesia per membra sic intus separata, aguntur forinsecus multa ecclesiæ mysteria, quæ siue per membra intus mortua, siue per membra viua fiant, prosunt per illos dignè sumentibus seu vtentibus. Inter Apostolos Iudas, & inter discipulos alij quidam non ex zelo, sed per inuidiam & contentionem euangelizantes & baptizantes, profuerunt populo in ecclesia tolerati: Ita non est inconueniens eū qui intus est membrum in corpore seu in ecclesia diaboli, forinsecus esse in ecclesia Dei, dum neque contemnens est Christianæ religionis ecclesiam aut fidem, neque adhuc ab ecclesia contemptus est atque reiectus. Ad testimonia scripturæ dicimus, quòd iussiones & prohibitiones Pauli iubentis, vt abstrahamus nos ab omni fratre carnaliter viuente, vt neque cibum cum eo sumamus, neq; potū: causas habent videlicet lucrum & custodiam charitatis. Lucrum quidem, vt eū quem vitamus lucrifaciamus, vt confusus tandem resipiscat, & spiritus saluus fiat: custodiam verò charitatis in nobis, & in cæteris, ne interficiamur ex praua alterius societate. His similibusque causis cessantibus, cessant (inquit Augustinus) & prohibitiones ipsæ. Nam & saluator cum publicanis & peccatoribus manducabat, vt eos lucrifaceret. Iussit etiam tolerare vsque ad tempus zizania, ne conculcaretur triticum. Scripturæ autem, quæ loquuntur de communione, conuentione & societate lucis cum tenebris, intelliguntur de communione & societate non corporaliter, sed spiritualiter intellecta, id est, de cōmunione, quæ est non secundùm corporalem, sed secundū spiritualem societatem, qualis est ea, qua aut souetur impietas, aut fauetur eidem, tacendo, approbando, correctionem negligendo. Deinde & hoc sciendum, quòd Apostolus Paulus iubens non sumere cibum cū peccatore, sed abstrahere, loquitur toti ecclesiæ aut Corinthiorū, aut aliorū, quorum officium est, vt per censurā ecclesiasticā coerceant malos & contumaces, quemadmodum cùm ait: Auferte malum à vobismetipsis. Verbum apostoli dicentis: Si gaudet vnum membrum, congaudeant omnia mēbra. planè intelligitur de membris, quæ habent sensum, & motum spiritualis vitæ, qualia sunt membra viua. Manifesta est itaque veritas sententiæ primæ & secundæ. Tertia sententia.

[Margin notes: Matth. 18. b — 1. Cor. 5. a — B — Quid operatur excommunicatio. — C — 1. Corint. 5. b — D — Matth. 13 d — 2. Cor. 6 c — 1. Corinth. 5. e]

Quemadmodum Dominus noster Iesus honorauit suum sacerdotium, & suam ec- A
clesiam apud Iudæos, in cuius cathedra sedebant sacerdotes impij, scribæ & pha-
risæi, præcipiens leprosis: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Quæ dicunt facite. ita &
Luc.17.d Matth.23.a nunc ecclesia Christi honoranda est, & non ob id deserenda, quòd in illius cathe-
dra videamus interdum sceleratos præsidere pontifices. Proinde quemadmo-
dum in veteri lege iuxta saluatoris doctrinam, non erat recedendum à cathedra
Moysi propter malitiam sedentium in illa: ita nec nunc recedendum est ab eccle-
sia apostolica, quàmuis in ea secundùm visibilem sacramentorũ faciem, corpora-
Genesis 7.a lemque conuersationem commixta esse videamus zizania, sicut in arca Noe ani-
malia munda simul erant cum immundis: quod & saluator, quemadmodum iam
diximus, in euangelijs demonstrauit, corporalibus exemplis docens, in area fru-
mentum esse simul cum palea, & in vinea palmites aridos adhærere viti, & in sage
na cõgregari pisces bonos & malos, & inter virgines euntes obuiã sponso & spon- B
sæ, quinque esse fatuas; & quinque prudentes. Ex quibus parabolis discimus, in ec-
Lib.4. contra Donatist. c.11. clesia Dei secundùm quẽdam inessendi modum, etiam membra esse praua, vitia-
ta, arida, & mortua. Verùm in omnibus (inquit Augustinus) tenenda est beatissi-
mi Cypriani plenissima charitatis pietatisque sententia, dicentis: Quanquam in
ecclesia videamus esse zizania, non tamen debet perturbari aut fides aut charitas
Matth 13 d nostra, neque de ecclesia ipsi recedere debemus ob id, quòd zizania in ecclesia es-
se cernimus, quemadmodum ad suos discipulos ait saluator: Nolite eradicare zi-
zania, ne simul conculcetis & triticum. Sinite vtraque crescere vsq; ad messem,
id est, vsque ad consummationem seculi. Quarta sententia:

Quemadmodum constat apud veteris legis populum omnes ecclesias post Moy-
sen professione fidei & religionis, per tempora sibi inuicem succedentes inter se
conuenisse, & cum illa ecclesia mansisse, in qua permanebat Moysi cathedra, si- C
cut & Moyses in illa ecclesia manebat, in qua fides & doctrina erat suorum ante-
cessorum, Noe, Abraham, Isaac, ita iam omnes post Christum ecclesias oportet
conspirare cum ecclesia, quæ erat in Christo apostolica, quæ erat & ecclesia Petri,
Iesu christi vicarij, cui Christus ex hoc mundo abcessurus delegauit eiusdem suæ
ecclesiæ curam, dicẽs illi: Petre pasce oues meas. Idcirco ecclesia nunc Christiana
Non potest vera Christi esse ecclesia, quę se separat à cathedra Petri. est inter illos, apud quos est fides, doctrina, & cathedra apostolica. Et quemadmo-
dum tunc non poterat esse vlla Christi ecclesia à cathedra Petri segregata, ab
ecclesia apostolorum aliena: ita nec nunc potest esse vera Christi ecclesia, quæ
se separat & seiungit ab ea, apud quàm est Petri cathedra. Nam & spiritus san-
ctus remittens peccata, non alibi residet, quam apud ecclesiam apostolicam, cui
dixit Iesus: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur D
Iohannis 20.e eis. Hic spiritus copulat & sociat omnia ecclesiæ membra, non secundùm corpo-
ralem congregationem in vnam patriam, prouinciam, aut regionẽ, sed secundùm
spiritualem copulam in vno fidei sacramento, in vna professione, in vno grege, in
vno ouili, sub vno pastore, sub vna cathedra, quæ est & cathedra illius, cui dixit
Matth 16 c Iohan.21.e Christus: Tibi dabo claues regni cœlorum, &c, Petre pasce oues meas. Quæ ver-
ba, si Cypriano cæterisque ecclesiæ patribus credimus, dixit ad omnes futuros tũc
præpositos, qui Petro vicaria ordinatione succedunt. Non potest igitur vera esse
Christi ecclesia, quæ separat se à Petri cathedra. Quinta sententia: Quàmuis
non omnes pontifices, etiam rita ordinatione sedentes in apostolorum cathedra,
habeant spiritum, quo ipsi sunt sanctificati & iusti, omnes tamen, quandiu ab ec-
Lib.7 contra Donatist cap. vlt. & in lib de vnico baptismo contra Petilianum. clesia intus tolerantur, habent spiritum sanctum per eorum ministeria, in ecclesia
remittentem peccata. Omnia sacramenta cùm obsunt (inquit Augustinus) indi-
gnè tractantibus, prosunt tamen per eos dignè sumentibus. Christus cùm circun-
cidendus, & offerendum esset pro illo legale sacrificium, non spernebat sacramen

ta

sacramenta Iudæorum sacerdotum, non deuitabat Iudæorum templum, quod vo-
A cabatur ab illo spelunca latronum, in quod boni & mali intrabant. Vnde & ipse cum suo traditore vsque ad vltimum vixit osculum. Cyprianus cum auaris & rapacibus, non solùm laicis & clericis, sed & episcopis (inquit August.) atque pontificibus panem Domini manducabat, & calicem bibebat: nec tamen terrebatur verbo Apostoli iubentis non commisceri illis, nec cibum sumere: sufficiebat enim illi à talibus corde seiungi, vita & moribus distingui, qui non poterat ab eis corporaliter separari, non poterat communionem eorum in sacramentis dandis & accipiendis vitare. Aliud est currere cum fure ad furandum: aliud est currere cum fure in templum ad orandum, & accipiẽdum sacrum: aliud est cum adulteris portionem ponere in fauorem vel promotionem adulterij: aliud cum adultero manducare, bibere, & accipere ab eo sanctum. Augustinus: Si ad hominem (inquit) August. lib. contra Cresco. nium cap 6.
B baptizandum, & sanctificandum sacramentum, quod accipitur tanto melius est, quanto est melior per quem traditur: tanta erit in accipientibus baptismorum varietas, quanta in ministris meritorum diuersitas. Meliorem igitur baptismum dedit Paulus, quàm Apollo, qui meritis inferior erat Paulo. Hoc autem falsum est & contrarium doctrinæ eiusdem Pauli, qui huiuscemodi errorem describens in epistola.1. ad Corinth. aduersus eos clamat, qui iam schismata cœperant facere in ecclesia, arbitrantes sacramenta esse inæqualia, propter diuersa ministrorum merita. Cùm sit (inquit) inter vos zelus & contentio, nónne homines estis? nonne carnales estis? Et subijciens quænam fuerit huiusmodi contentio: Cur (inquit) 1. Corinth. 3 4 dicit quis, ego sum Pauli, ego Apollo, nónne secundùm hominem ambulatis? Gratias ago, quòd neminem vestrum baptizaui, ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis. Non est ponenda in homine spes, sed in eo de quo dicitur: Hic est
C qui baptizat. Et idcirco non est melius sacramẽtum, quod per meliorẽ datur: nec deterius, quod per deteriorem datur. Neque enim qui plantat aliquid est, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Maledictus qui spem ponit in homine, Sacerdos immundus si baptizat, mundatur baptizatus, non ab immundo, sed à Christo, qui intus baptizat in homine. Quid est Paulus, quid Apollo, quid alius quiuis sacerdos, nisi ministri eius, qui intus lauat, intus incrementum donat? Dicemus autem de his latius in libro de libertate Christiana. Sexta sententia.

Non idcirco apud hæreticos & scismaticos, aut alios quoslibet sese ab ecclesia Petri separantes, arbitrandum est veram esse ecclesiam, quòd vera habeant sacramenta, vera quatuor euangelia, vnius veri Dei cultum, verum Christiani signaculum, vera altaris sacrificia. Nam & in his qui sunt extra ecclesiam, possunt omnia illa esse vera, ipsa tamen nequaquam prodesse possunt vllis extra ecclesiam per- Non oportet ibi esse ecclesiã vbi est vnius Dei veri cultus, vbi sunt sacramenta, vbi quatuor euangelia.
D manentibus. Extra ecclesiam nulli prodest etiam verum sacrificium, Olim prohibuit Deus fieri sacrificium extra tabernaculum, cui postea templum successit in Hierusalem, & in vtroque ecclesia Christi intelligitur figurata: vt sciamus extra societatem ecclesiæ non esse locum veri sacrificij. Verùm nunc sicut in omni loco & gente potest sancta esse ecclesia, ita & in omni loco possumus vera habere altaria, verumque offerre sacrificium in societate ecclesiæ permanentes. Cùm factus est Emanuel Dei filius, huius templum simul omnes, & singuli templa (vt inquit Apost.) sumus sancti spiritus. Cùm habemus ad illum corda sursum, eius altaria sunt corda nostra, ei sacrificamus hostiam humilitatis & laudis in ara cordis igne feruidæ charitatis, quàmuis sit rationabili lege ab ecclesia constitutum vnicum illud magnum sacrificium, Christum per vniuersum orbem quotidie in ecclesia pro viuis & mortuis sacramentaliter celebratũ, non debere fieri, nisi in locis Deo dedicatis, & à ministris ad officium id celebrandum consecratis: quemadmodum olim in veteri lege Dathan & Abyron sua authoritate arripientes thuribula, Deo

vero obtulerunt sacrificia, sed non ob id rectè sacrificauerunt: ita & extra Petri cathedram & apostolicam ecclesiam quàmuis interdum à quibusdam verus colatur Deus, habeantur & nonnunquam vera sacramenta, vera altaris sacrificia, extra tamen hanc ecclesiam, neque salubriter, neque vtiliter hæc habentur. Baptisma (inquit August.) apud hæreticos & scismaticos manet ratum, & ab ipsis ministratum, suum operatur effectum in eo, qui aut ignoranter, aut ex necessitate quadam ab illis recepit, si illam retineat ecclesiam, quam Cyprianus non deseruit, qui errore quodam deceptus, hæreticorum & scismaticorum sacramenta esse irrita & inania non pertinaciter censuit. Vera igitur catholica ecclesia est, non extra quam non colitur verus Deus, non extra quam non habentur vera Dei euangelia, vera sacramenta, vera altaris sacrificia, sed extra quam neq; salubriter colitur vnus verus Deus, neq; salubriter & vtiliter habentur vera euangelia & sacramenta. Et ita quemadmodum non omnes fiuot salui, qui secundùm visibilem quandam sacramentorum formam in ecclesia colligati, præstant se cæteris secundùm conuersationem corporalem similes in ritibus & ceremonijs, veluti qui sunt palmites arescentes, putridi, non adhærentes viti & capiti suo Christo, non manentes socij pinguedinis oliuæ: ita extra hanc ecclesiam nemo (quantumlibet laudabiliter se viuere existimet) saluus fieri potest. Septima sententia: A B

In epist. 48 ad Vincentium & in lib. contra Donatist. & Permenianũ.

Quàmuis extra ecclesiã sint sacramẽta, nõ tamen iurisdictio.

Quàmuis in his, qui sunt extra ecclesiam, vera sunt quę ministrantur sacraméta, & vera est apud eos Eucharistia, verum chrisma, verum baptisma: tamen non est apud eos super membra ecclesiæ potestas vlla ecclesiastica, non ius vtendi sacramento. Errauit hac in re iam olim diuus Cyprianus: qui etsi rectè sensit, tradens baptismum à prauis ministris exhibitum, quam diu in ecclesia tolerantur esse ratum: tamen non rectè sensit, tradens sacramentum ab his qui sunt extra ecclesiam vtpote hæreticis, & scismaticis administratum, esse nullum. Et quia hanc suam sententiam erroneam nondum ecclesiæ definitione lucidatam, non pertinaciter, sed sub iudicio eiusdem tenuit ecclesiæ, idcirco in vnione mansit & pace. C

Octaua sententia: Quemadmodum ecclesia à Iesu Christo corporali præseotia ædificata, secundùm iustitiam in lege & prophetis olim promissam, & pollicitam in vnitate fidei, & fraternę societatis colligata fuit ecclesiæ, quæ sub Moyse erat, propter quod & ipse Christus in scripturis lapis angularis vocatur, vtpote cõnectens vtriusq; testamenti patres: ita & ecclesia vera, quæ nunc est in terris nobiscum, secundùm corporalem præsentiam continuatur ecclesiæ à Christo Iesu in apostolis cœptę. Vnde & Christus in monte coram vtriusq; patribus testamenti cœlitus transfigurauit semetipsum, loquens cum Moyse, Helia & Apostolis, vt significaret se esse vnum & euodem, qui olim multifariè multisque modis loquutus in Moyse & Helia, cæterisq; prophetis, nouissimè loquutus est in suis apostolis & discipulis. D

Ephe. 2 g. & Isa 28. & Psal 117. c

Math 17. a. & Marc 9. a

Nona sententia: Ea quæ nunc est ecclesia ex scripturis sacris inuenitur & certò cognoscitur, & idcirco hæreticis rogantibus nos vbi nam sit ecclesia, & apud quos, vbi nam incœperit, respondendum est, quemadmodũ & olim tradiderunt patres, ecclesia quæ nunc est, ex scripturis sacris quærenda est. Omnes prophetæ loquuti sunt de Christo & ecclesia eius: sed obscurius (inquit Augustinus) dixerunt de Christo, quàm de ecclesia Christi: in spiritu præuidentes contra Christi ecclesiam homines facturos esse scismata, de Christo autem non tantam litem habituros, qui tamen de ecclesia magnas contentiones essent excitaturi. Idcirco illud, vnde maiores lites erant futuræ, planius prædictũ, & apertiùs esse prophetatum, vt ad iudicium illis valeat, qui viderunt intusque fuerunt, & fugerunt foras. Ecclesia prænunciatur futura non solùm in spiritu, occulta, mathematica, inuisibilis, sed ciuitas magna, ciuitas supra montem posita, quæ abscondi non potest, ciuitas ad quam fluant omnes gentes, ciuitas cui & denunciare oportet fratrem

Ecclesiam non esse inuisibilẽ scripturis declaratur.

A fratrem peccantem, quam & audire oportet in prælatis loquentem & præcipientem. Dic ecclesiæ, inquit saluator, si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Istam ecclesiam Dominus noster prænunciauit ab Hierusalem incipientem crescere, donec perueniat in omnes gentes. Prædicabitur, inquit, euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio, id est, finis seculi. Et alibi: Oportebat Christum pati, & in nomine eius prædicare pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma, vt impleretur vaticinium Isaiæ: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Sic & Christus suis præcepit apostolis: Eritis mihi testes in Hierusalem, in Iudæa & Samaria vsque ad vltimum terræ. Omnes gentes venient, inquit propheta, & adorabunt coram te Domine, à solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen Domini, Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flu-

Matth 18.c Matth.24.b Marc.14 a Luc.24.d Esa.2.a Act.1.b Psal 85.b Psal.106 a Psal.71 b

B mine vsque ad terminos orbis terrarum. In his sacris literis didicerunt, Cyprianus, Augustinus, Hieronymus ecclesiam Christi esse quæ ramos suos & palmites per vniuersam terram extendit. Sunt qui putant prophetiam hanc saluatoris docentis euangelium regni in toto orbe esse prædicandum, longo pòst tempore completam, aut fore adhuc complendam. Sunt alij, qui arbitrantur eam per ipsos apostolos esse cōpletam: sicut Ambrosius sentire videtur super capite decimo in epistola ad Romanos. Sed huic posteriori sententiæ non consentiunt patres, Origenes & Augustinus, existimantes suis seculis nōnullas fuisse nationes, quæ tunc nondum audierant euangelium regni seu Christianitatis verbum prædicari. Vnde Augustinus ad Hesitium: Non ita dictum est apostolis, Eritis mihi testes vsque ad extremum terræ. tanquàm ipsi soli apostoli, quibus tunc loquebatur, totum mundum fuerint impleturi: sed sicut eis solùm videtur dixisse, Ego vobiscum sum vs-

An euāgelium tempore apostolorum fuerit in toto orbe prædicatū. Act.1.b

C que in consummationem seculi. quod tamen ecclesiæ promisit: ita hæc scriptura est accipienda. Hierony. pro suo seculo sic loquitur: Signum dominici aduentus est, euangelium in toto orbe prædicari credimus, quod aut iam completum, aut in breui complendum esse vt nullus sit excusabilis. Non enim puto aliquam remansisse gentem, quæ ignoret Christi nomen. Et quanquàm non habuerit prædicatorem, tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei non potest ignorare. Hæc autem sententia quibusdā videtur posse probari ex doctrina Pauli apostoli, qui planè videtur tradere hanc prophetiam suo tempore fuisse completam, ad Romanos scribens: Fides, inquit, vestra annunciatur in vniuerso mundo. & ad Coloss. primo: Si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles à spe euangelij, quod audistis, quod prędicatum est, vniuersæ creaturæ, quæ sub cœlo est. Sed hoc discutere nihil confert ad intellectum præsentis negotij, quoniam euangelium

Rom.1.a

D Christi, si nondum sit prædicatum per omnes gentes, oportet ante finem mundi prædicatum esse. Decima sententia: Quemadmodum qui de ecclesiæ capite, quod est Christus, à scripturis sacris dissentiunt, non sunt in ecclesia, etiam si in locis inueniantur vbi est ecclesia: ita quicunque De Christi corpore quod est ecclesia, à scripturis sacris dissentiunt, etiam si de diuinitate & humanitate Christi rectè sentiant, non sunt in ecclesia. De Christi corpore quod est ecclesia, malè sentiunt, qui arbitrantur ecclesiam Christi aut esse vbi non est, aut non esse vbi est, veluti sunt, primùm, qui dicunt ecclesiam Christi non posse esse vbi zizania permittuntur crescere cum tritico, vbi scelerati homines permittuntur viuere in communione iustorum. Deinde qui dicunt non esse ecclesiam cui pręsident pastores, & pontifices, superbi, auari, aut aliter perditis moribus Deum stimulantes. Tertiò qui dicunt ecclesiam Christi non esse, cuius membra, & præsertim pastores & pontifices habent temporalium rerum proprietatem, aut villas, aut temporales possessiones, & sic de alijs erroribus, quorum doctrinæ contrariæ fuerunt

runt

runt iam olim per vniuersam ecclesiam à sanctis patribus creditæ & obseruatæ, A
Matth.13.d omni dubitatione semota. Contra primum errorem dicit saluator: Nolite eradicare zizania, nec simul conculcetis & triticum, sinite vtraque crescere. Contra secundum dicit: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Quæ dicunt
Matth.23.a facite, secundùm opera eorum nolite facere. Contra tertium Paulus loquitur ad
1.Timoth.6 d 1.Timoth.3.a Timotheū: Præcipe diuitibus huius seculi non alta sapere & cætera. Item: Oportet episcopū Domui suæ bene esse præpositum, hospitalem. Vnde & Christus loculos habuit, in quibus collectā reportaret pecuniam. Paulus laborabat manibus, vt haberet propria quibus viueret. Si nihil reponendum est in crastinum, inquit Augustinus, cur apostoli sic indigentes sanctorum necessaria procurabant ne quid deesset in posterum. Ex hac sententia discimus, aliud esse de his qui Christum offendunt per malam vitam, non deserentes tamen fidem: aliud de his, qui Christum offendunt apostatantes à fide, vtpote malè sentientes de Christo, aut de illius B ecclesia: vtrumque est fidei, & credere in Iesum Christum Dominum nostrum, & credere sanctam ecclesiam catholicam. Ex supradictis opponet fortassis quispiam & dicet: Huius temporis ecclesiam Romano pontifici subiectam, non esse veram Christi ecclesiam, cùm sit localis, & diuisa in vnum angulum Europæ:

Ecclesia autem Christi secundùm supradictam sententiam, oportet esse catholicam, id est, vniuersalem, & per totum mundum dilatatam: quam & Augustinus contra Parmenianum, alijsque in locis plurimis probat oportere crescere vsq; ad
Matth.24.b consummationem seculi. Discipulis interrogantibus de consummatione seculi, respondebat Christus: Oportet euangelium in vniuerso orbe prædicari, & tunc erit consummatio. Quòd si dixeris iam olim prophetias similes esse completas, & per totum mundum euangelium aliquando esse prædicatum, sed nunc de cætero mūdo ecclesiam perijsse, & in parte Romanæ ecclesiæ in sola Europa remansisse, iam videris incidere in errorem Petiliani Donatistæ, interpretātis scripturas, C quæ docent ecclesiam per totum orbem diffundi, iam olim esse completas, & orbem terrarū iam apostatasse, & remansisse in parte Donati, in sola Africa. Quam
Lib.2.ca.38. Petiliani interpretationem arguens Augustinus, ex scripturis, docet vtrumque genus, tam triticum scilicet quàm zizania, id est, tam genus iustorum, quàm generationem impiorum, per totum mundum vsq; in consummationem seculi, permansurum. Regnum Messiæ, quod est ecclesia Christi, in scripturis prænunciatur futurum esse tale, quod complecteretur omnes filios Israel, & ad quod venirent omnes gentes in montē sanctū Hierusalem, dicente Isaia propheta: Fluent ad eum
Isaiæ 2.a omnes gentes. & alibi: In Domino laudabitur & iustificabitur omne semen Israel.
Isaie 45.d Item Michea: Congregatione congregabo Iacob totum, & in vnum cōducam re-
Mich.2,c liquias Israel. Cùm igitur non videmus præsentem Christi ecclesiam complecti. D neque omnes gentes, neq; omne semen Israel, consequens videtur falsam esse sententiam, quæ docet ecclesiam Christi manifestissimis scripturarum testimonijs designari & cognosci. Deinde & contra sententiam decimam videtur posse argumentari: Vera Christi ecclesia apud eos est, qui quantumlibet sint numero pauci,
Matth.18 c conueniunt in nomine Iesu, dicente saluatore, vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic ego sum in medio eorum. Præterea vera Christi ecclesia apud eos, qui ex Deo sunt: ex Deo autem sunt omnes qui confitentur Christum venisse in carne. Dicit enim Iohannes: Omnis spiritus qui confitetur Christum in carne
1.Iohan.4.a venisse ex Deo est. Et Paulus: Si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & corde
Rom.10.b credideris quòd Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris, sed omnis humanus spiritus, qui ex Deo est, & qui saluus est, membrum est ecclesiæ: videtur ergo quis esse membrum ecclesiæ, quàmuis de corpore Christi, quod est ecclesia, non rectè sentiat, modo rectè de Christo capite sentiat.

Respondeo.

A Respondeo. Neque saluator in euangelio, neque scriptura aliqua, neque Augustinus ex doctrina scripturæ docet ecclesiam indies super hanc terram magis ac magis dilatari, vsq; in consummationem seculi. Ex scripturis sacris simul & doctrina Augustini consequens est ecclesiam crescere, & fidem per omnes terræ nationes dilatari, donec ipsum salutis verbum omnes nationes audierint. Sicut & Apostolus ait ad quosdam: Verbum (inquit) euangelij peruenit ad vos, sicut in omni mundo est fructificans & crescens. Verbum salutis apostoli temporibus erat fructificans & crescens in omni mundo: sed non inde oportet cõsequens esse, quòd ergo tunc fuerit ecclesia in toto mundo. Deinde non oportet si sub illis temporibus fuerit quotidie crescens in omni mundo, quòd ergo adhuc sub temporibus nostris sit sic in omni mundo crescens. Nam ex scripturis quàmuis sit consequens, non esse futuram consummationem seculi priusquàm & ecclesia creuerit per vniuersas gentes, & euangelium regni fuerit prædicatum per vniuersum mundum, & tunc, id est, in tempore post huiuscemodi prædicationem, venturam esse consummationem: non tamen inde consequens est, quòd tunc mox futura sit consummatio seculi, cùm fuerit euangelium per vniuersum orbem prædicatum, quia non vnum solum, sed plura sunt signa futuri aduentus. Et cùm videritis hæc fieri, inquit saluator, scitote quia prope est. &c. Ad cõplementum igitur veritatis prophetiæ saluatoris, neque oportet per apostolos, & sub apostolorum seculis, euangelium esse in toto mundo prædicatum, neque oportet in ipsa cõsummatione seculi euangelium & ecclesiam Christi per vniuersum orbem spargi ac dilatari, & euangelium in omnes gentes prædicari, neque oportet quòd vsque in finem seculi sint in omnibus nationibus per vniuersum orbem homines qui credant in Christum: sed oportet ante consummationem seculi euangeliũ per vniuersum orbem prædicatum esse. Scriptura voluit hanc prophetiam ante consummationem seculi impleri, non simul, sed paulatim. Et ita non oportet, quòd pro aliquo seculo prædicetur euangelium in omnibus gentibus, sed satis est quòd paulatim dilatetur, donec verificatum fuerit in omnibus gentibus prędicatum esse euangelium. Quemadmodum si dicerem, oportet fidei gratiam super omnem spargi electum, & tunc veniet finis seculi. In quibus ergo gentibus, inquit Augustinus, nondum est ecclesia, neque euangelium prædicatum, oportet esse futuram ecclesiam: non quòd omnes qui ibi futuri sunt credant, sed vt sint qui credant. Alioquin quomodo implebitur eiusdem saluatoris verbum, Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. nisi in omnibus gentibus sint & homines qui oderũt, & Christiani quos oderunt. Ad id autem quòd dixit Apostolus, In omnem terram exiuit sonus eorum, dicimus Paulum quidem loquutum esse verbis præteriti temporis, sed quia prophetia erat ex psalmo desumpta, non quòd iam prorsus completum esset, sed quòd futurum erat dixit, sic tamẽ vt & simul insinuet sui seculi populum in Iudæa tunc audiuisse euangelium, tum ob id quòd sonus ille apostolorum in omnem terram exiens, à Iudæa incœperit, totamq; Iudæam repleuerit, tum & ob id quòd apud illos, de hoc, doctrina legis & prophetarum ab antiquo tẽpore, à Mosi videlicet seculo, publicata fuerit. Ex huiuscemodi ergo scripturis discimus ecclesiã crescere, simul & discimus vsqnequo, & ad quos terminos seu fines ipsa crescendo erat futura, & tunc fore finem seculi, cùm omnis gens audierit prædicationem Christi. Ecclesia olim videtur dispersa per totum mundum tunc cognitum: per hæreticos autem, Arrium, Nestorium, Eunomium, Mahumetam, maior pars veram ecclesiam Christi deseruit, ad dogmata à traditione sanctorum patrum aliena, transiens. Veruntamen & hic sciendum est, quòd hanc prophetiam etiam iam nondum completam esse forsitan necessarium putabitur, quandoquidem & non multis effluxis annis sub Ferdinando & Emanuele Hispanorum regibus inuentæ

(margin: In libro 2. contra epistolam Petil'iani, cap. 14 & c. 54 e Coloss. 1. a; B; Matth. 24. e; C; D; Matth 10 e Rom 10 d Psal 18. a)

sunt

sunt insulæ quatuor maximæ, pristinis seculis prorsus incognitæ: in quibus an vnquam fuerit Christi fides prædicata, certum nobis non est. Patres autem dicentes id olim in omnibus gentibus esse completum, loquuti sunt de nationibus terræ tunc cognitis sibi, aut inuentis. Sed de his hactenus, nunc sufficiat scire neque ex scripturis sacris, neque ex doctrina Augustini aut aliorum patrum consequens esse in hac vita, ecclesiam vsque consummationem seculi ita crescere, vt numerus credentium in hoc seculo peregrinantium indies maior fiat, quàmuis sit consequens ecclesiam Christi esse tanquam vineam, cui quotidie accrescunt noui palmites ex gentibus, vsque in finem seculi, & hunc finem seculi non esse futurum, donec euangelium salutis in omnibus gentibus prædicatum fuerit, & præsentem ecclesiam esse spiritualem Hierusalem, & spirituale Sion, de cuius semine & filijs in scripturis legitur, nunc quòd pauci sint, nunc autem quòd multi sint: neq; hæc inter se pugnant, nam idem numerus in relatione ad diuersa paucus est & multus. Pauci quidem intelliguntur fideles facta comparatione ad vniuersum genus hominum infidelium per vniuersum orbem, quemadmodum ait saluator: Arcta est via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui ambulant in ea. Plures sunt qui pereunt, quàm qui salui fiunt, quia multi ambulant in perditionis via, quæ est lata & spaciosa. Rursus ijdem fideles multi sunt in comparatione Iudæorum, quia plures vt inquit Isaias, filij desertæ, quàm eius quæ habet virum. Vbi Isaias prænunciat multitudinem filiorum ecclesiæ gentium, futuram esse maiorem, quàm tunc erat multitudo synagogæ Iudæorum. Neque obstat huic responsioni doctrina Augustini contra Petilianum Donatistam, siquidem Donatistæ ecclesiam esse localem sic intellexerunt, vt non sustinerent ecclesiæ membra esse in congregatione, vbi zizania commixta sunt. Item Petilianus dicebat fidem in cęteris gentibus perijsse, & in sola Aphrica à parte Donati remansuram esse vsq; in finem mundi. Et hanc sententiam destruit Augustinus, demonstrans ecclesiam non apud Danatistas, sed apud eos esse quorum fides ex gentibus crescit in vniuerso mundo. Sunt, inquit Augustinus, nonnullæ gentes, in quibus euangelium nondum est prædicatum. Et cùm necesse sit omnia prænunciata per Christum & prophetas adimpleri, necesse est illis gentibus etiam euangelium prædicari, quod cùm impletum fuerit, tunc erit finis. Propositiones vniuersales, quibus dicitur, Omnes gentes seruient ei. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Omnes gentes quascunq; fecisti venient & adorabunt corã te. dicimus huiuscemodi sermones vniuersales significare non quòd singulæ gentium sint crediturę (alioquin quomodo stabit sententia saluatoris, Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum) sed quòd omnes gentes, id est, nationes gentium secundùm aliquam sui partem & credent in Christum, & adorabunt eum, tanquam significare volens, palmites habebit ecclesia in omnibus gentibus, & in omni loco, in omni regno, & ita omnia regna terræ secundùm aliquam sui partem sunt adoraturi Christum, quemadmodum de vniuersa terra prænunciatur quòd ipsa adorabit Christũ. Sic & alia dicit prophetia: Adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium, quibus significatur, quòd ramos suos extenderet ecclesia per vniuersum orbem. Et hunc esse intellectum ex scripturis planissimè discimus, significantibus in omni gente futuros esse, qui sunt credituri. Et rursum in omni gente futuros esse, qui non sunt credituri. Vnde & saluator ad apostolos: Ite, & docete omnes gentes, qui non crediderit, condemnabitur. Orat quidem propheta: Confiteantur tibi Domine omnes reges terræ. sed non illic dicit, Omnes reges terræ adorabunt eum. Quod si vspiam diceret, ita interpretandum esset, vt alijs scripturis non contradicat de adoratione subiectionis. Vnde & in nouissimo die omnes homines erunt Christo subiecti, siue voluntarij in iustitia & gloria, siue coacti in pœna. Ex huiuscemodi ergo scripturis planè demonstratur

[Margin notes, in order: A; Quid ex scripturis de hoc sit tenendum, quòd ecclesia semper crescit. B; Ecclesiæ filij multi sunt & pauci. Matth. 7.b; Isaię 54.a; C; Declaratur ex alijs scripturis propositiones vniuersales nõ tam generaliter intelligendas quã sonãt secundùm superficiẽ literę. D; Psal. 21.f; Mar. 16 d; Psal. 137 b]

CAP. II.

tur nobis quæ sit ecclesia Christi. Quoniam scismata futura erant, quæ inuiderēt
A ecclesiæ catholicæ toto terrarum orbe diffusæ. Idcirco diuina, inquit Augustinus (August. super psalmum 71. Psalm. 71.b)
sunt nobis tradita eloquia, quibus ecclesia catholica non sicut qualibet scismata
in angulo aliquo terræ, sed in vniuerso mundo fructificando, & crescendo vsque
ad ipsos Æthiopes extremos, videlicet & teterrimos hominum nūciatur peruentura.
Dominabitur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad terminos orbis terrarum.
Coram eo procident Æthiopes, & adorabunt eum omnes reges terræ. Ad (Roman. 10.b)
scripturas quibus significatur omnis homo fieri saluus, & esse in ecclesia, qui aut (1. Iohan. 4. a)
crediderit, aut cōfessus fuerit Iesum Christum in carne venisse, dicimus huiusmodi
scripturas sic interpretandas, vt non aduersentur alijs scripturis, quibus significatur
solam fidem ac confessionem fidei non prodesse, nisi fidē comitentur opera.
Oportet sic ore confiteri, vt opera eius non dissentiant à confessione oris. De
B quibusdam dicit scriptura: Confitentur se ore nosse Deum, factis autem negant. (Tit. 1. d)
Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum. Nemo (Matth. 7. c)
verè credit Iesum Christum in carne venisse, qui non credit eum verū Deum,
& hominem saluatorem, in carnem venisse propter nos homines, & propter salutem
nostram, & mortuum esse ad tollendum peccata nostra. Peccatum si tam magnum
est malum, vt pro illo tollendo mortuus sit Christus, consequens profecto
est, nos oportere odisse peccata, credentes promissionibus, comminationibus,
& omnibus verbis, quæ loquutus est, tum per semetipsum, tum per Apostolos
suos. Patet igitur supradictarum sententiarum veritas. Ex supradictis igitur manifestum
est, veram Christi ecclesiam apud eos esse, qui permanent in illa ecclesia,
quæ ab Apostolis fundata cœpit crescere ab Hierusalem in omnes gentes vsque (Quæ sit vera Christi ecclesia.)
in diem hanc durans. Illa autem ecclesia est ab Apostolis fundata, cuius fides & cathedra
C seu doctrina & potestas ecclesiastica, id est, ius seu potestas dimittendi seu
retinendi peccata, ligandi & soluendi, baptizandi & docendi, & interpretandi
scripturas, deriuantur à Christo in Apostolos, quibus & sensus aperuit, vt easdem
scripturas intelligerent, & ab illis per traducem succedentium sibi inuicem ecclesiarum
& episcoporum durans ad tempus vsque præsens. Sunt hæretici qui libenter
audiunt ecclesiam Christi illic esse, vbi est fides & verbum Christi: sed
de legitima episcoporum successione, & ecclesiastica potestate retinendi & remittendi
peccatum, quæ à Christo in Apostolos, & ab Apostolis in solos episcopos
& sacerdotes, secundùm seriem successionis descendit, audire contemnunt, nescientes
secundùm scripturam, veram Christi ecclesiam non posse esse in societate
eorum, apud quos non est vera Christi cathedra, quæ & Petri & Apostolica
cathedra appellatur, hæc autem non esse apud eos, quorum cathedræ & episcopatus
D ab Apostolica cathedra non trahunt originem. Et quia omnium hæreticorum
ac schismaticorum vnus ille mos est, vt iactent sese Christianum habere nomen,
& quatuor dei euangelia, vera Christi sacramenta, & ita ecclesiam ac cathedram
Christi apud se permanere, videamus quam intelligentiā super vera Christi
cathedra atque ecclesia cognoscenda habuerunt ab initio sancti & ecclesiastici
patres. Hi certè vno animo & vno ore, omni ambiguitate semota tradiderunt
veram Christi ecclesiam esse eorum, apud quos est Apostolorum fides & doctrina,
& hanc esse apud eos qui custodiunt professionem omnium sanctorum patrum,
secundùm suorum temporum successiones in his quæ sunt fidei, concorditer
reddentium testimonium, concorditerque scripturas sacras intelligētium.

Sunt huius doctrinæ antiquissimorum patrum testimonia. Irenæus vetustissimus
aduersus hæreses Valentini libro quarto, capite quadragesimotertio. Item
capite sexagesimotertio: Agnitio vera, est Apostolorum doctrina, & antiquus ecclesiæ
status in vniuerso mundo, & in charactere corporis Christi, secundùm

successionem episcoporu n,quibus illi eam quæ in vnoquoque loco est, ecclesiam tradiderunt quæ peruenit ad nos. Item Tertullianus non longè posterior illo in libro de præscriptionibus hæreticorum, docens apud quos debeamus quærere ecclesiam Christi. Apostoli primò,inquit, per Iudæam contestata fide in Iesum & ecclesijs institutis, dehinc in orbem profecti eiusdem fidei doctrinam nationibus promulgarunt, & ecclesias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus tradu cem fidei & semina doctrinæ cæteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur vt ecclesiæ fiant, & per hoc & ipsæ apostolicæ deputabuntur,vt soboles Apostolicarum ecclesiarum, vt omne genus ad originem suam censeatur. Necesse est itaque inter tot ac tantas ecclesias vnam esse illam ab Apostolis primam, ex qua omnes, sic omnes primæ & omnes Apostolicæ, dum omnes simul vnam probant vnitatem,quæ est communicatio pacis,& appellatio fraternitatis, contestatio hospitalitatis. Hæc ille. Hæretici autem (vt inquit Ambrosius)sunt qui discordant ab ecclesia catholica, diuersa sentientes, aut de Christo, aut de sensu legis in traditione ecclesiæ,siue Cataphrygæ, siue Nouatiani, siue Donatiani,aut cæteri hæretici. Hactenus de vnitate ecclesiæ,& vbi, & apud quos sit,& qui sint intus,quo autem extra ecclesiam. A B

Sequitur caput tertium huius libri,in quo tractatur de Ecclesijs & cathedra Petri, & vtrùm oporteat omnes particulares ecclesias cō uenire cum illa,eiq; subesse. Diuiditur autem caput istud in tres partes. In prima demonstrabitur omnes particulares ecclesias,omnemq; Christianum populū oportere conuenire atque subesse vni catholicæ & Apostolicæ ecclesiæ. In secunda demonstr bitur omnes ecclesias particulares,omnesq; aliorum episcoporū cathedras,subesse cathedræ & ecclesiæ Petri. In tertia,cathedram & ecclesiam Petri non posse deficere à fide.

IN superioribus demōstratum est ecclesiam esse vnam, quæ post manifestam iustitiam in lege & prophetis testificatā atque promissam, à Christo per Apostolos fundata, incepit crescere in omnem terram, & ita omnes particulares ecclesias habere originem ab ecclesia apostolica. Verùm quia calumniantes hæretici forsitā respōderent ex huiuscemodi testimonijs consequēs quidem esse oportere omnes ecclesias conuenire in vna fide,in vna spe vocationis, in charitate,in scripturis,in euangelijs, in doctrina, in pace, cum catholica ecclesia ab Apostolis in gentibus fundata, & cum omnibus Christi fidelibus: sed cū aliud sit vinculum spei, fidei & charitatis habere cum aliqua ecclesia, aliud habere originem,ordinationem,& potestatē ab illa, non inde videtur consequens esse omnes ecclesias habere aut sacerdotalem, aut episcopalē potestatem ab ecclesia apostolica,quin potius sufficiens videtur,omnes ecclesias habere eandem fidem,idem fidei symbolum,eundem Deum patrem, & filium, & sanctum spiritum, eadem euangelia Et hæc videtur plana fuisse doctrina Cypriani passim docentis,ecclesiam esse vnam, & episcopatum vnum esse. In epistola ad Antonianū,docet vnum esse episcopatum à Christo multorum episcoporum, concordi numerositate diffusum,sicut à Christo vna est ecclesia in multa membra, per totum mundum diffusa. Et in libro de simplicitate prælatorum: Quāmuis post resurrectionem suam Christus Apostolis suis omnibus,parem tribuit potestatem,dicens: *Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum,quorum remiseritis peccata,* & cæt. tamen vt vnitatem manifestaret,vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem,sua authoritate disposuit. Hoc erant vtique & cæteri Apostoli, quod fuit Petrus,pari consortio præditi & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur,vt ecclesia vna esse monstretur. Episcopatus vnus est, cuius à singulis pars in solidum tenetur. Vna est ecclesia per vniuersum orbem luce radiorum suorum C D

Cyprianus.

Iohan. 20. F

A suorum perfusa,& qui ab huiusmodi ecclesia, ab huiuscemodi episcopatu se separat,scismaticus est,hæreticus est.Sed ex his nihil aliud cõsequẽs esse videtur,quam quòd sit multorum episcoporum concordia,in vnitate fidei, charitatis, & pacis, sicut & ecclesia est vna. Vnde & hoc indicant verba, vnus episcopatus concordi numerositate multorum episcoporum diffusus, sed non inde consequens esse videtur, quòd populus alicuius prouinciæ,aut regni,aut familiæ, non possit sibi & constituere, & eligere, & ordinare episcopum, modò sic conueniat cum cæteris Christi fidelibus in nomine Iesu,id est, in fide & charitate,credens eundem Deum Christum, verum illius filium & paracletum, habens eandem symboli legem, eadem euangelia,easdem Apostolorum scripturas,præsertim cùm dicat Saluator, Vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic ego sum in medio eorum. Matth.18.c. Pro istius igitur dilucidatione, operæpretium est aliqua præmittere. Primùm

B Potestas sacerdotalis ac pontificalis,neque est per adinuentionem humanam facta,neque per solum consensum communitatis hominum suborta,sed per Christum spiritu sancto instituta,& ecclesiæ in Apostolis data. Huiuscemodi nempe potestatis officia, sunt spiritus sancti opera, & supra humanæ naturæ vires, cuiuscemodi sunt remittere, & retinere peccata, dare spiritũ sanctũ, claudere & aperire regnum cœlorum,conficere panem & vinum in corpus & sanguinem Christi,& id genus alia, quæ non humanæ,sed cœlestis potestatis sunt opera. Proinde & Christus hanc potestatem largiens,præmisit: Accipite spiritum sanctum. Quorũ remiseritis peccata,&c.planè insinuãs hoc esse opus spiritus sancti per ipsorum ministeria operantis remissionem peccatorum. Potestates autem seculares sunt ad officia secundùm humanæ naturæ vires, vt regere & dirigere rempublicam in pace & tranquillitate secundùm vniuscuiusque reipublicæ leges,aut factas, aut

(Potestas sacerdotalis nõ est per communitatis consilium vel ab hominibus instituta sicut secularis. — Iohan.20.f.)

C faciendas,paci & tranquillitati accommodatas. Proinde possunt huiuscemodi potestates institui,vel ab illo qui illius communitatis dominium habet, qualis est rex aut imperator: vel si communitas dominum superiorem non habet, potest institui potestas secularis ex consensu ipsius communitatis, eligentis principem in quem transferat supra se potestatem. Secundò præmittendum est,quòd aliud est eligere ac nominare hominem, qui incipiat esse aut pastor,aut pontifex, aut papa: aliud instituere potestatem pontificalem ac sacerdotalem: Aliud constituere sacerdotes,aliud instituere sacerdotalem potestatem. Constituerunt Apostoli diaconos, presbyteros,ac episcopos per loca & ciuitates,sed non instituerunt potestatem sacerdotalem, ac pontificalem, quam solus Christus instituit, largiens desuper spiritum sanctum, donansque illam ecclesiæ in Petro cæterisque Apostolis, vsque ad consummationem seculi, eandem tribuens his qui ordinati sunt

D ab Apostolis, vel ab illorum successoribus. Quemadmodum autem sacerdotes baptizantes non faciunt gratiam & remissionem peccatorum in paruulis, sed faciunt aliquid ad quod consequens est Deum dare gratiam & peccatorum remissionem baptizatis,ita episcopi ordinantes clerum & diaconos & presbyteros non efficiunt in illis potestatem remittendi ac retinendi peccata, ac consecrandi panem & vinum,sed faciunt aliquid,ad quod consequens est Deum dare potestatem illam ordinatis. Sic consessus, clerusque Romanus,sede vacante eligit quidem papam,sed non creat pontificalem potestatem,quam promisit Dominus Petro, & in Petro successoribus, dicens: Tibi dabo claues regni cœlorum. Tertiò præmittendum est, non omnes qui aut dicunt, aut arbitrantur se conuenire in nomine Iesu,reuera sic conueniunt,dicente saluatore: Non omnis qui dicit mihi Domine Domine &c. De quibus Cyprian.in tractatu de simplicitate prælat. Serpens dũ apertis persequutionibus hoĩes à Christo non potest auertere, nouã excogitat fraudem constitueus hæreticos & schismaticos, qui sub prætextu Christiani no-

(Matth.16.c — Matth.7.c)

minis Christianam fidem sic se habere iactantes, nec cum Christo, nec cum illius ecclesia sunt. His præmissis ostendendum est ex supradictis testimonijs consequens esse, omnem ecclesiam seu communitatem oportere non solùm conuenire sic in vnitate quadam pacis secundùm sententias, in mentibus eorum qui conueniunt, sed & habere originem sui episcopatus secundùm successionis seriem ab ecclesia apostolica. Petrus & apostoli cæteri fuerunt à Christo sacerdotes ordinati, & ab illis ad nos vsque descendit omne sacerdotium in huius temporis sacerdotes non regeneratione fidei, sed ordinatione sacramenti superuenientis homini iam baptizato, & per episcopum aliquem visibilem ordinato, misso, vncto, & consecrato. Et hæc sententia quam ex apostolica eruditione habemus, quam & contra cathedræ Petri aduersarios nunc probare intendimus, videlicet, non omnem hominem Christianum esse sacerdotem, & idoneum ad consecrandum corpus Christi & sanguinem, & ad remittendum peccata: neque rursum omnem sacerdotem esse episcopum, sed oportere donationem spiritus sancti accedere, visibili ordinatione & vnctione per pontifices, descendentes ab apostolorum successoribus. Vnde neque crederetur vlli homini dicenti se inuisibiliter missum & inuisibiliter vnctum à Deo patre, nisi & ipse, quemadmodum Paulus apostolus & Barnabas segregaretur authoritate apostolica ad ecclesiastica ministeria. Nam & talem intellectum de ecclesia Christi habuerunt patres ab initio, credentes ecclesiam Christi veram apud eos esse quærendam, vbi episcopi legitima ordinatione sibi succedunt, à Christo per apostolos in successores, & ab illis in cæteros ad hæc vsque tempora. Irenæus aduersus hæreses, Valentinus libro quarto, capite 63. Postquam præmiserat: Vera agnitio est apostolorum doctrina: continuò adiecit: & antiquus ecclesiæ status in vniuerso mundo, & charactere corporis Christi secundùm successionem episcoporum, quibus apostoli eam quæ in vnoquoque loco est, ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit vsque ad nos. Et ne putaretur solius fidei successio sufficere, & vnumquenque sibi posse cathedram constituere, libro 4. capite 43. dicit presbyteris obediendum esse, qui successionem habent ab apostolis, qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundùm placitum patris acceperunt. Reliquas autem congregationes absistentes ab huiuscemodi successione habendas vt suspectas & tanquam hæreticas & schismaticas. Sic & Tertullianus libro de præscriptionibus hæreticorũ, docet episcopum primum, in vnaquaque ecclesia habuisse authorem vel apostolum aliquem, vel apostolicum virum, qui tamen cum apostolis perseuerauerit, quemadmodum Polycarpus primus Smyrneorum episcopus, à sancto Iohanne est collocatus, & sic de reliquis. Episcopus primus Rom. Clemens, à S. Petro est ordinatus. Est ergo huiuscemodi ab apostolica ecclesia successio & deriuatio accipienda non solùm secundùm eandem fidem, & secundùm easdem canonicas scripturas, sed & secundùm seriem episcoporum accipientium legitima ordinatione ius & potestatem. Et idcirco eum, qui semetipsum constituerit episcopum, nemini succedens, nemine legitima ordinatione episcopatum dante, non posse esse membrum ecclesiæ, quantumlibet sub se congreget multitudinem aliquam populi, & dicat se seruare atque docere quatuor Dei euãgelia, apostolicam scripturam, & fidem & charitatem, cũ cæteris ecclesijs. Ab initio patres secũdùm seriem successionis edocti ab apostolis ipsis, vt Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, tradiderunt non posse esse episcopum eũ, qui semetipsum cõstituerit episcopum nemini succedens. Irenæus quidẽ & Tertull. Docentes seriem successionis pontificum in Romana ecclesia Petro succedentium, quemadmodum in superioribus patuit. Cyprianus multis in locis, & signanter in epistola ad Antonianum in superioribus allegata docens etiam Romanæ ecclesiæ episcopum esse in loco Petri, eumque

Marginalia: Omnis ecclesia habet origi nẽ episcopatus sui ab ecclesia apostolica. (A) — (B) — Irenæus. (C) — (D)

A eumque sede vacante, eligi & fieri episcopum ab alijs in vrbe Roma episcopis. Et in tractatu de singularitate clericorum, eos docet esse schismaticos, qui se prępositos constituunt sine vlla ordinationis lege, qui nemine episcopatum dante episcopi sibi nomen assumunt. De quo Hieronymus aduersus Luciferianos, pro suo seculo loquitur: Iam nullus est episcopus, nisi quem Nicena synodus ordinauit. Nicena verò synodus fuit ecclesiæ Apostolicæ, id est proficiscẽtis ab Apostolis, & ita ecclesia, quæ nunc est per successionem episcoporum, proficiscitur ab ecclesia sub Nicena synodo, vt soboles quædam, sicuti & illa profecta erat ab ecclesia Apostolorum. In illa igitur ecclesia permanendum est, quæ ab Apostolis fundata secundùm successionis seriem vsq; in hanc diem durat, in qua & claues regni cœlorum, potestas ecclesiastica, ius baptizandi ac remittendi peccata, & cætera id genus ecclesiasticorum sacramentorum officia, ab apostolica descendunt ordinatione. Sine chrismate & episcopi iussione, inquit idẽ Hierony. neque presbyter, neq; diaconus ius habent baptizandi. Omnis ergo episcopus si secundùm ordinem successionis ab institutione apostolica descendit, consequens est, & ius baptizandi ex missione Apostolorum secundùm seriem successionis episcoporum descẽdere. Clara & aperta voce hanc sentẽtiam tradidit August. Extra ecclesiam, inquit sunt, qui relicto episcopo Dei ordinatione succedanea præcedẽte, aut sibimetipsis, aut semetipsos constituunt præpositos, primates, & episcopos. Habemus igitur traditionẽ antiquorum patrũ Irenæi, Tertulliani, Cypria. Hieron. August. ex scripturis sacris intelligentium veram Christi fidem, veram euangeliorũ doctrinam, & indubitatam sanctam ecclesiã catholicam quærendam esse, vbi agnitio est Apostolorum, & antiquus ecclesiæ status, id est, vnitas corporis Christi. Hãc autem vnitatẽ, vt inquit Cypria. illic esse, vbi episcopatus est vnus. Ibi autẽ vnus episcopatus est, vbi ab vnitate proficiscitur. Ibi episcopatus ab vnitate proficiscitur, vbi episcopi legitima sibi ordinatione succedunt à Christo per Apostolos, & ab apostolis ad successores vsque ad nos. Hæc est sola religionis Christianæ machina, quæ cunctas hæreses semel aboleuit, ipsa inquam concors omnium patrum sanctorum, secundum suorum temporum successiones concorditer reddentium testimonium verbis Christi in euangelijs scriptis, & consuetudini primitiuæ ecclesiæ. In hac machina, iam olim ante mille & trecentos annos pugnauit Irenæus aduersus Valentinum cæterosque sui seculi hæreticos, libro 3. capite 3. docens primam Christianam esse fidem eam quam ab apostolis præceptam, suis filijs distribuit, deinde eam fidem esse ab apostolis præceptam, quam per successiones presbyterorum, & episcoporum tenemus in ecclesia custoditam peruenientem vsque ad nos, postremò in ecclesijs ab apostolis institutos esse episcopos, & ab illis successores eorum vsque ad nos. Idem quoque venerabilis pater recensens ibidem ecclesiasticorum & episcoporum successores, vtitur supradicta machina. Eos inquit, qui quoquo modo, vel per sui placentiam malam, vel per vanam gloriam, vel per cæcitatem & malã sententiam, fidem præterquam oportet colligunt cõfundimus, indicantes eis fidem traditionemq; maximæ & antiquissimæ ecclesiæ omnibus cognitæ, Romæ à gloriosissimis duobus apostolis Petro & Paulo fundatæ & constitutæ: quum fidem & traditionem ipsa habet ab apostolis annunciatam & peruenientẽ vsque ad nos. Ad hanc enim ecclesiam propter potentiorẽ principalitatem, si quãdo de aliqua quæstione disputatio est, necesse est omnes conuenire ecclesias, hoc est eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his, qui sunt vndique, cõseruata est traditio ea, quæ est ab apostolis, qui fundantes seu instituentes ecclesiã, episcopatũ administrandæ ecclesiæ tradiderũt Lino, cuius Paulus meminit in epistola ad Timotheum. Succedit aũt ei Anacletus. Post eũ tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui & vidit ipsos apostolos, & contulit cum eis,

Marginalia: B (at "ordinatione. Sine chrismate"); C (at "episcopatus est, vbi ab vnitate"); D (at "successores eorum vsque ad nos"); Hieronymus. (beside "uit. Nicena verò synodus"); Irenæus. (beside "buit, deinde eam fidem")

eis, sub quo & facta dissensione inter Corinthios, Romana ecclesia scripsit potentissimas literas ad pacem congregans illos: huic Clementi succedit Euaristus, cui Alexander. Et deinde sextus ab Apostolis constitutus est Sixtus. Et ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissimè martyrium fecit. Post quem deinceps Higinius, deinde Pius, post quem Anicetus, cui successit Soter, & nunc duodecimo loco ab Apostolis, episcopatum habet Eleutherius. Hac ordinatione, episcoporumq; successione, traditio, præconiũq; veritatis peruenit ab Apost. vsque ad nos. Hactenus Irenæus. Addens, & hæc (inquit) est ostensio plenissima, demonstrans vnã & eandem fidem esse, quæ in ecclesia ab Apostolis vsque nunc est conseruata ac tradita in veritate. Polycarpus non solùm ab Apostolis edoctus, & conuersatus cum multis eorum qui Dominum nostrum Iesum viderunt, sed etiam ab apostolis cõstitutus in Smyrnis Asiæ episcopus, quem & nos vidimus in prima nostra ætate, valde enim senex gloriosissimè & nobilissimè martyrium faciens, exiuit de hac vita. Hic Docuit semper quæ ab Apostolis didicerat, quibus rebus testimonium perhibent omnes, qui sunt in Asia ecclesiæ & episcopi, qui vsque nunc successerunt eidem Polycarpo, qui & ad Philippenses scripsit epistolam perfectissimam, ex qua curam suæ salutis habentes, possunt veritatem fidei discere. Deinde & ecclesia in Ephoso à Paulo fundata, apud quam & Iohannes permansit vsque ad Traiani tempora, testis est verus traditionis Apostolorum. Si ergo de aliqua quæstione dubitatio est, oportet ad antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus conuersati sunt apostoli, & ab eis de proposita quæstione sumere quod certum est. Quid autem si neque Apostoli quidem scripturas reliquissent nobis? nonne oportebat ordinem sequi traditionis quam tradiderunt ipsi his, quibus committebant ecclesias, cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, credentes in Christum, sine charactere & atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, & diligenter custodientes veterem traditionem, credentes in Deum patrem omnium fabricatorem, per Christum verum Deum, & Dei filium ex virgine natum, passum & mortuum propter hominum reconciliationem, qui resurgens à mortuis, & ascendens in cœlum, iudex venturus est, mittẽs in ignẽ æternũ, quotquot fuerint contemptores patris sui, & aduentus eius: hanc fidem sine literis crediderunt barbari. Hæc ille. Ex his igitur sententijs Irenæi patet ecclesiam Christi apud eos esse, quorum episcopatus est ab ordinatione apostolica. Qui autem ordinatione contempta, semetipsos constituunt episcopos aut pastores, q̃tumlibet videantur sibi habere fidem in Iesu, & tenere sancta quatuor euangelia, apostolicasq; scripturas, etiam si in confessione nominis Iesu fuerint occisi (inquit Cyprianus de simplicitate prælatorum) macula huius discordiæ nec abluitur sanguine, nec purgatur confessione: quia separantes se à communione illius ecclesiæ, vbi episcopi legitima ordinatione sibi succedunt, in ecclesia Christi (extra quam non est salus) esse non possunt. Neque suffragatur illis verbum Christi, dicentis: Vbicunque sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic ego sum in medio eorum. Nam hæc scriptura ex his quæ præmittuntur & sequuntur, inquit Cyprianus, est interpretãda. Præmiserat autem Christus: Si duo ex vobis cõsenserint, & cæt. Ex vobis, inquam, qui iam estis discipuli, & membra in corpore Christi. Non possunt duo vel tres in nomine Iesu congregari, qui discordes sunt à corpore Christi, seu à fraternitate Christi. Ab hac autem discordant, qui à communione illius ecclesiæ se separant, vbi episcopi legitima ordinatione succedunt. Vana ergo sese, inquit interpretatione decipiunt, ex eo quòd saluator dixerit: Vbicunq; sunt duo vel tres congregati in nomine meo, cũ illis sum. Corruptores euangelij atq; interpretes falsi extrema ponunt & superiora prætereũt. Dominus de ecclesia sua loquitur ad eos qui sunt in ecclesia, Si duo, inquit, ex vobis,

Matth. 18. c (margin, beside "medio eorum")

A B C D (margin letters)

A bis. Ex horũ numero esse non possunt, qui se vltrò apud temerarios conuenas, sine dispositione diuina præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine episcopatum dante, episcopi sibi nomẽ assumunt. Hactenus ille de simplicitate prælatorum. Et idem in epistola ad Magnum: Ecclesia vna est apud Cornelium Romanæ ecclesiæ pontificem, qui episcopo Fabiano legitima ordinatione successit. Apud Nouatianum ecclesia esse non potest, qui apostolica traditione contempta, nemini succedens, à semetipso est ordinatus. Neq; sibi blandiantur, inquit Hieronymus, si de scripturarum capitulis videantur sibi affirmare quod dicunt? Nam & diabolus de scripturis nõnulla est loquutus, & scripturæ non in legendo, sed in intelligendo consistunt, alioquin si literam sequimur, possumus & nos quoque nouum vobis dogma componere, vt asseramus non esse in ecclesia recipiendos, qui & calciati sunt, & duas tunicas habent, Lucæ nono. Scriptura

B insuper, quæ dicit: Omnis spiritus qui confitetur Christum in carne venisse ex Deo est, interpretationem recipit, alioquin & ex Deo esset ipse malignus spiritus, qui confitebatur Christum in carne venisse, dicens: Scio quòd tu es Christus filius Dei. Proinde si quis opponens, inquit Cyprianus, dicat se tenere eandem euangelij legem, eodem symbolo quo & nos baptizare, nosse eundem Deum patrẽ, eundem filium Iesum, eundem spiritum sanctum, & idcirco se posse vsurpare potestatem & baptizandi, & offerendi sacrificium, quod videatur in interrogatione baptismi, à nobis non discrepare, sciat quisquis hoc opponendũ putat, primùm non esse vnam nobis & schismaticis symboli legem, neque eandem interrogationem. Nam cùm dicunt, Credis remissionẽ peccatorum & vitam æternam per sanctam ecclesiam? mentiuntur in interrogatione, cùm non habeant ecclesiam. Quòd vero dicunt se nosse eundem Deum patrem, eundem filium, eundem spiritum sanctum,

C nec hoc eis suffragari potest, nam & Chore, Dathan atque Abiron, cum sacerdote Aaron & Moyse eundem Deum nouerant, pari quoque lege & religione viuentes, vnum verum Deum, qui colendus fuerat, inuocabant, tamen quia loci sui ministerium transgressi, contra Aaron sacrificandi licentiam vendicauerunt, diuinitus sunt percussi. Schismaticos ergo iuuare non potest, quòd aut superbia quadam inflati, aut mirabili cæcitate decepti, dicunt se tenere scripturas, & rectè sentire de domino nostro Iesu, & credere sancta Dei quatuor euangelia. Nam iste mos est omnium hæreticorum, in hoc ab apostatis dissidentiũ, quòd iactant Christianum se habere nomen, & apud se esse Christi sacramenta, scripturas & professionem. Deinde & ipsi hæretici atque schismatici omnes, aut mentiuntur aut falluntur, dicentes se tenere scripturas. Nam, vt inquit Cyprianus, scripturas si seruarent, ecclesiam Christi cognoscerent, & in ea permanerent. Ecclesia Christi, inquit

D Augustinus, quærenda est in scripturis sacris, vbi manifestè cognoscitur, quibus designatur ipsa, ab Hierusalem incipiens crescere, & inde per apostolos diffundi in omnes gentes secundùm seriem successionis, durans ad hæc vsque tempora. Quisquis ab hac ecclesia catholica fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se viuere existimet, hoc solo scelere, quòd à Christi vnitate seiunctus est, non habebit vitam æternam, sed ira Dei manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene vixerit, nihil ei præiudicant aliena peccata, quia communio malorũ non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Sic Augustinus, cæterique patres in concilio Carthaginen. definierunt, ex scripturis sacris. Vnde & Christus præuidens futuros reprobos, qui propter zizania, & malam præpositorum vitam huius ecclesiæ vnitatem rumpere conarentur, suos præmonuit discipulos, eosdemque cautos esse voluit, ne propter malos præpositos, aut putrida ecclesiæ membra salutaris doctrinæ cathedram desererent, in qua coguntur etiam mali bona docere. Neque enim sua, sed Dei sunt quæ docent. Quæ

Marginal notes: 1. Iohan. 4. a (beside "ra insuper … venisse ex"); Lucæ. 4. f (beside "qui confitebatur … filius"); Num. 16. a (beside "cerdote Aaron … religione"); In epist. 48 ad Vincẽtium, & in cõmentario psal. 21 (beside "Augustinus … quibus").

Math 23 a dicunt, inquit, facite, quæ autem faciunt, nolite facere. Inter primitiuæ ecclesiæ schismata, hoc vnum erat præcipuum, quod Paulus apostolus in prima ad Corinthios refellit, eorum videlicet, qui arbitrabantur propter diuersitatem vitæ ministrorum ecclesiæ, variari vim & efficaciam donorum, aut sacramẽtorum Christi. Quid est Paulus, inquit, quid Apollo, nisi ministri eius cui credidistis? Vnde Chrysostomus tractans id Ioannis vigesimo: Quorum remiseritis peccata. Magna (inquit) est sacerdotalis dignitas, quantauis igitur reuerentia colamus illos. Obedite, inquit Paulus, præpositis vestris, & subiacete illis. Ipsi enim peruigilant tanquàm rationem reddituri pro animabus vestris, id est, officium peruigilandi habent, tanquàm propter hoc officium & ministerium sunt honorandi, neque propter hoc a subditis iudicandi, etiam si malè & vitiosè viuant. Non hæc dico quòd indignos ad sacerdotium assumi probem, sed miserescens dico, quia non solùm pro proprijs actionibus, sed pro nostris quoq; iudicandi sunt, & ideo magis illos venerari oportet. Per asinam loquutus est Deus, & per linguam immundam Balaam, benedictiones spirituales largitus est: multò magis per sacerdotes malos sedentes in cathedra Christi, ipse operatur bona. Deinde etiam hoc cõsiderandum quòd bifariam quis separatur ab ecclesia. Vno modo dum propter contumaciam aliquam, aut inobedientiam ab ecclesiæ communione reijcitur, de quo saluator: Si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. De quo & Paulus primæ ad Corinthios quinto, iubens fornicarium de medio fratrum tolli. A B

1 Cor.3 b

Heb.13.c

Num 22.c

Math.18.c

Secundò, dum proprio suo iudicio ecclesiam Christi derelinquit, reputans eam non esse veram Christi ecclesiam. secundùm hunc modum se ab ecclesia Christi separant, qui apostolica potestate, seu ordinatione contempta, suas sibi constituunt cathedras. aut superba animositate inflati, aut vana cæcitate decepti, arbitrantes non esse ecclesiam, vbi zizania seu palea cõmixta est cum tritico, vbi pontifices praui præsident, vbi sacerdotes habent temporalium rerum possessiones. Si quis ob huiuscemodi causas ab ecclesia Romana se separat, aliã sibi constituens congregationem & alios prælatos, membrum est non corporis Christi, sed diaboli. Et ita non oportet esse consequens mox aliquem esse membrũ in ecclesia Christi, si de Christi diuinitate & humanitate rectè sentiens, arbitratur se laudabiliter in fide & charitate viuere. Sic & Augustinus, quemadmodum ex superioribus pater, iam olim docuit duplici ex causa contingere aliquẽ non esse membrum ecclesiæ. Vno modo, si de capite ecclesiæ, quod est Christus, à literis sacris dissentiat, etiam si in locis reperiatur, vbi est ecclesia. Secundo modo, si de corpore Christi, quod est ecclesia, à scripturis sacris dissentiat, etiam si de capite Christi rectè sentiens, laudabiliter viuere videatur. Possunt quidem apud Indos & Babylonios, & in vltimis mundi partibus esse vera membra Christianæ ecclesiæ, colligata non secundùm locorum spatia, sed secundùm animorum vincula, quę sunt fides & charitas christiana: sed fides hæc & charitas christiana esse non possunt apud eos qui aut sibimetipsis, aut semetipsos constituunt episcopos, contemnentes ecclesiam illam in qua est sacerdotium Christi, hoc autem est, vbi episcopi legitima sibi ordinatione succedunt, serie tracta à Christo in apostolos, ab apostolis in successores à se constitutos episcopos, & per illos in alios, ad hæc vsque tempora. C D

Sequitur pars secunda.

HActenus de ecclesia, & quibus vijs vera Christi ecclesia ab adulterinis ecclesijs internosci valeat, in eo quòd omnẽ ecclesiam oportet deriuari ab ecclesia apostolica. Iam de Romana ecclesia differendum est, vtrùm oporteat tenere, ipsam habere vigorẽ & potestatem super omnes ecclesias. Quàmuis ex supradictis sit demonstratum omnem Christianum populum, & omnem particularem ecclesiam debere cõuenire, at.

A reatque subesse vni catholicæ & apostolicæ ecclesiæ, & eos schismaticos esse qui nemine secundùm seriem successionis episcopatum dante, aut semetipsos, aut sibimetipsis constituunt episcopos: non tamen inde cõsequens est Petri cathedram in qua secundùm ordinem successionis hactenus consident Romanæ ecclesiæ pontifices, esse cæteris ecclesijs in potestate superiorem, cæterisque propterea ecclesijs prælatam, vt ab ea deriuari & originem habere debeant cæteri episcopi & pontifices. Et neque id, sed contrarium potius videtur comprobatum ex scripturis, ex quib⁹ cõsequens apparet, quòd omnes apostoli fuerint inter sese æquales, & quòd parem omnes acceperint à Christo potestatem remittendi & retinendi peccata, parem facultatem ligandi & soluendi, parem potestatem docendi & testificandi salutis euangelium, ius baptizandi. Æqualiter & indistinctè Christus dixit omnibus: Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata. &c. Euntes in mun Iohan. 20. f
B dum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Æqualiter omnibus dixit: Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cœlis. Et ita videtur ex iure diuino quilibet episcopus in sua diœcesi esse supremus, & non esse alterum in potestate superiorem altero: singulis dedit potestatem super mundum vniuersum, omnibus æqualiter dicens: Euntes in mundum vniuersum, vt per eos impleatur prophetia, Pro Psal. 44. d patribus tuis nati sunt tibi filij, Constitues eos principes super omnẽ terram. Eos, intelligens apostolos, tunc futuros principes super omnem terram. Quod & Cyprianus planè docere videtur, Apostolis omnibus Christus parem (inquit) potestatem tribuit, dicens: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritũ sanctum. Ex his & similibus scripturis inueniunt schismatici occasionem, vt dicant, inter sacerdotes, pastores & episcopos, non esse alterum altero superiorem. His Iohã. 20. f
C igitur & id genus alijs maliciosis dogmatibus obuiantes, primùm dicimus quòd omnes apostoli acceperint à Christo post resurrectionem parem cum Petro potestatem docendi euangelium, facultatem ęqualem baptizandi & remittendi peccata. Ipse tamen Christus postea ex hoc mundo transiturus, vt vnitatem ecclesiæ (inquit Hieronymus) significaret, & obuiaret occasioni schismatis, præfecit Petrum vniuersalis ecclesiæ pastorẽ, Iohannis vigesimo primo, volens vt cæteri apostoli hac potestate vterentur tanquã membra manentia in vnione corporis Christi, & totius fraternitatis ecclesiæ, tanquàm filij & oues sub cathedra Petri. Dum Christus omnibus diceret: Ecce ego mitto vos sicut misit me pater, & insufflans dixisset: Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, nondum videtur Petrus toti ecclesiæ cæterisque apostolis prælatus, neque plus cæteris aliquid accepisse, Iohannis vigesimo. Cùm autem post dies octo, rursus Christus apparuis-
D set Petro, cæterisque quibusdam discipulis, & diceret Petro præ cæteris: Petre amas me, pasce oues meas. Ipse iam Petrus constituitur vniuersalis ecclesiæ pastor, cæterisq; apostolis prælatus est, Iohãnis vigesimo primo, & tunc ei Christus dedit claues, quas ante resurrectionem ipsi promiserat, dicens: Tibi dabo claues regni cœlorum. Quibus consideratis, clara erit sententia patrum docentium, Christum Matth 16. c omnibus apostolis primùm dedisse parem potestatem, deinde prefecisse Petrum cæteris, vt schismatis tolleretur occasio. Vnde & Petrum accepisse à Christo primatum super omnes oues, & esse episcopum catholicæ, id est, vniuersalis ecclesiæ, ex scripturis sacris intellexerunt omnes ecclesiæ patres ab exordio primitiuæ ecclesiæ, ad hæc vsque tempora, honorantes cathedram Petri, vt matricem & caput vniuersalis ecclesiæ. In exordio nascentis ecclesiæ vniuersi Aphricæ episcopi super rebus quibusdam dubijs sedem consuluerunt apostolicam, Petri cathedram, quibus & Euaristus, à Petro quartus Romanæ ecclesiæ episcopus respondet, simul & commendat illos, quòd prudenter fecerint ad apostolicam sedem tanquàm ad Episcopi Aphricæ sedem apostolicam consuluut.

caput

Scripturæ ex quibus patres intellexerunt primatum Petri. caput confugientes. Scripturæ autem sacræ ex quibus præcipuè sancti patres ab initio semper intellexerunt Petrum à Christo ordinatum fuisse pontificem vniuersalis ecclesiæ, cæterisque apostolis prælatum, sunt huiusmodi. Primùm Matthæus euangelista capite decimo, numerum apostolorum describens, sic loquitur, A
Matth.10.a Duodecim autem apostolorum nomina hæc sunt: Primus Simon, qui dicitur Petrus. Hoc autē non potest intelligi, quòd Petrus fuerit primus tempore aut vocationis ordine, quoniam Andreas prius sequutus est Christum quàm Petrus, Iohannis primo. Dicitur ergo Petrus esse primus apostolorum, dignitate, & prælationis potestate. Hæc est planè Ambrosij sententia. Prius inquit sequutus est Andreas saluatorem quàm Petrus, & tamen primatum non accepit Andreas, sed Petrus. Et quàmuis Apostolus ad Galatas nominando præponat Iacobum Petro, non tamen similiter hinc consequens est Iacobum esse Petro superiorē potestate. Non enim argumentati sumus, Petrum apost. habuisse primatum propterea, quòd inter apostolos primo loco fuerit nominatus, sed quòd primus apostolorum fuerit nuncupatus. Deinde, Christus alijs apostolis præsentibus peculiariter dixit Petro Beatus es Simon &c. Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Tibi dabo claues regni cœlorum. Quòdcunque ligaueris super terram &c. In hac scriptura, quemadmodum mox sumus ostensuri, semper ab initio intellexerunt patres Petro promissum esse primatum super ecclesiam, per petram intelligentes Petrū apostolum, super quem Christus sua authoritate fundauit ecclesiam. Amplius autem manifestus est & alius scripturę locus, docens Petrum à Christo habuisse primatum seu præsidentiam super vniuersalem ecclesiam. Dominus noster Christus post resurrectionem suam transiturus ex hoc mundo, pręsentibus Iohanne, Iacobo, Thoma, Nathanaele & alijs duobus discipulis dixit soli Petro: Petre pasce oues meas, nihil de hoc dixit Iohanni, nihil Thomæ, quibus tamen postea commissi sunt particulares greges: soli autem Petro, generali verbo & absque distinctione, oues & claues regni cœlorum committuntur. Scripturis igitur sacris demonstratur Petrus fuisse vniuersalis ecclesiæ pastor, cæteris omnibus prælatus. Hic iam si dixeris huiuscemodi scripturas posse interpretari aliorsum, atq; in alios sensus, ex quibus non erit consequens Petrum accepisse primatum super apostolos cæteros, & ita non videtur necessarium huic sententiæ, tanquam doctrinæ fidei inhęrere. Respondeo id consequens non esse: nam & ille mos est omnium hæreticorum, qui cùm easdem habeant scripturas, aliter quàm habet traditio ecclesiastica interpretantur. Verum quidem est quòd huiuscemodi verba Christi, sicut & multa alia in scripturis sacris, hæretici exponant secundùm sensum, quem sibi vnusquisq; præsumpserit: sed in omnibus obijcienda est illis Christianæ religionis machina inuincibilis, quæ (vt ait Augustinus) cunctas hæreses semel aboleuit. Hæc autem, quemadmodum iam diximus crebrò, est traditio seu definitio ecclesiæ, hoc est, ipsa professio concors omnium sanctorum patrum secundùm suorum temporum successiones concorditer reddentium testimonium scripturis sacris, sententijs Christi, & consuetudini primitiuæ ecclesiæ. Cùm igitur in verbis Christi dicentis, Tu es Petrus, & super hanc petram &c. Et, Quodcunque ligaueris super terram, &c. Item, Petre amas me, pasce oues meas. concors fit patrum professio secundùm suorum temporum successiones ab initio ecclesiæ, ad hæc vsque tempora definientium in Petro fuisse primatum vniuersalis ecclesiæ, consequens est, omnem arrogantem, his pertinaciter reluctantem, contemnere ecclesiam catholicam, & scindere inconsutilem Domini tunicam. Hic iam si rursus obieceris quibusdam patribus sanctis placuisse per petram, super quam fundatur ecclesia, non Petrum, sed Christum intelligere. Respondeo, Nemo est qui asserit hoc non posse aliter interpretari, & per petram non posse

Amb. super 2. Cor cap.12. in fine.

B

Matth.16 c

Ioan.21.f

C

D

Matth.16 c
Ioan 21.

posse intelligi Petrum Deinde etiam si per petram velis intelligere Christum, ni-
A hilominus probatur illic apud Matthæum Petri primatus. Nam & alia verba qui-
bus in eadem sententiarum cohærentia vsus est Christus, dicens: Tibi dabo cla-
ues regni cœlorum. Quodcunque ligaueris super terram, &c. sufficienter docent
Petro promissam fuisse præsidentiam super vniuersalem ecclesiam, patribus talem
intellectum colligentibus ex eisdem verbis. Deinde Petrum fuisse petram, super
quam Christus ædificauit ecclesiam, admittunt Origenes, Cyprianus, Hilarius, Aliter intellexerunt patres,
Chrysostomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius, Bernardus. Christum esse
Quis est tam maligni sensus, qui calůnietur patres istos ignorasse solum Christum fundamentum
esse fundamentum & caput. Fundamentum dico & caput, quòd propria sua ipsius & caput ecclesiæ, aliter Pe-
virtute, ædificium & compagem membrorum ecclesiæ contineat, quòd ex se trum.
ecclesiam firmam, stabilem, & immobilem faciat. Caput quòd ecclesiæ membris
B robur vitæ incrementum seu augmentum præstet. Tale enim caput & funda-
mentum aliud præter Dominum Iesum nemo potest ponere. Sed huic non ob-
uiat, quin & Petrus constitutus Christi vicarius fuerit fundamentum, quòd ex vir-
tute pascendi à Christo accepta ecclesiam vniuersalem tenuerit stabilem & im-
mobilem, per ipsum ligandi & soluendi potestate in totum terrarum orbem de-
uoluta. Sic enim Cyprian. Chrysost. Hierony. & cæteri patres ex scripturis do-
cuerunt Christum verum ecclesiæ pastorem, & firmam petram, & substantiale
fundamentum sua authoritate disposuisse originem vnitatis ecclesiæ, ab vno inci-
piente Petro. Ecclesiastici ergo patres cům ex scripturis Petrum faciunt petram
seu fundamentum, & caput ecclesiæ, dicentes, Christum ædificasse suam ecclesiam
super ipsum Petrum, & eundem Petrum positum esse caput & pastorem super ean-
dem ecclesiam, non tam stupidi sunt intellectu, vt Petrum intelligant talem fuis-
C se pastorem, tale caput, & tale fundamentum quale est Christus, qui sua virtute
continens ædificij onus, intus operans robur & incrementum, facit ecclesiam in-
ter blandimenta & irritamenta huius seculi esse stabilem ac immobilem. Quis
nescit huiuscemodi esse solius Christi officia? qui solus est mediator, qui intus pa-
scit, intus sustentat, de quo Paulus. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, 1 Corinth. 3. b
sed qui incrementum dat Deus. Proinde patres sancti exactissimè discutientes sa-
cras literas considerarunt ex eisdem esse manifestissimum, huiuscemodi officia,
quæ sunt potestate propria Christo, participatione quadam communia esse Pe-
tro cæterisq; Apostolis, quasi dijs quibusdam in terra, & attributa Petro, quasi ho- In commentarijs cap 16. in
rum Deorum principi. Sic ait Chrysostomus: Vide qualiter Christus reducit Pe- Matthæ.
trum ad excelsam de ipso intelligentiam, promittens se hoc ipsi daturum, quæ
sunt propria solius Dei, scilicet peccata soluere, & ecclesiam immutabilem face-
D re, inter tot persequutionum & tentationum procellas. Sicut legitur Christo
data omnis potestas in cœlo & in terra, qui solus aperit & nemo claudit, qui &
vnus Deus, cum patre & spiritu sancto, solus peccata remittit, à quo & fluunt cha- Math 28. d
rismatum dona in omnia ecclesiæ membra: ita & Petro legitur data potestas Apoc 3 b
claudendi & aperiendi, continendi, & consolidandi, pascendi & illuminandi, & Matth. 16. c
remittendi peccata, dicente ad illum Christo: Tibi dabo claues regni cœlorum,
quodcunque ligaueris super terram & cæt. Tu autem conuersus, confirma fratres
tuos, Pasce oues meas. Et ad omnes discipulos: Vos estis lux mundi, Vos estis sal Matth. 5. b
terræ. Vnde & Paulus ipse testatur sese posuisse fundamentum: Vt sapiens (in- 1. Cor 3. b
quit) architectus fundamentum posui. His similibusque scripturis consideratis,
ecclesiastici patres intellexerunt non derogare diuinæ potestati, nec iniuriam fieri
Christo, vero ecclesiæ fundamento, soli vero pastori & capiti, si dicamus ipsum
ædificasse ecclesiam suam super Petrum, dum à se deriuata potestate in Petrum,
voluit suam nouam incipere ecclesiam. Nec obstat quòd Christus non dixit, Tu

es Pe-

es Petrus, & super te petram ædificabo ecclesiam meam. Nam & hoc ponderandum quòd ipse non dixit, super me petram ædificabo ecclesiam meam, neque petram, sed se dixit ædificaturũ esse ecclesiam super petram. Ego, inquit, super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, secundùm sensum magis germanum, volens significare alium esse qui ædificat, aliud super quod ædificat, & ita se esse fundatorem, Petrum autem fundamentum, portas inferi appellans hæreses, schismata, tyrannorum persequutiones & blandimenta, quibus abstracti homines qui ad inferos vadunt, aduersus eam non prævalebunt. Aduersus eam, intellige non petram, sed ecclesiam, quam huiuscemodi vires non potuerunt vincere seu expugnare, nec à soliditate fidei, quam confessus est Petrus, separare. Christus itaque ædificauit ecclesiam suam & super se, & super Petrum. Super se quidem, quia ipse est cuius virtute & merito, ecclesia iustorum inter tot & tantas persequutiones manet immobilis: super Petrum autem, dum ipse ex hoc mundo transiturus, vt schismatis vitaretur occasio, præfecit illum vniuersali ecclesiæ, constituens illum generalem suum vicarium, per cuius ministerium deriuarentur seu dispensarentur sua gratiarum munera in cæteros ecclesiæ pastores. Quemadmodum Anacletus post sanctum Clementem, ecclesiæ Romanæ pontifex, adhuc viuentibus apostolis Thoma & Simone, in nouo testamento, inquit, post Christum Dominum sacerdotalis ordo à Petro cœpit, quia ipsi primũ à Christo põtificatus in ecclesia Christi est datus, dum factus est vniuersalis ecclesiæ episcopus, per quem Christus communicatis illi clauibus, aperiendi & claudendi regnum cœlorum, in totam plebem Christianam diuina sua munera ita voluit dispensari, vt exortem, id est, extra sortem ecclesiæ intelligat se esse, qui à societate cathedræ Petri, ausus fuerit recedere, vt sit vnum ouile, & vnus inuisibilis pastor Christus, & vnus totius Christiani ouilis pastor visibilis Christi vicarius. Et sic ecclesiastici patres ab initio ad hæc vsque tempora intellexerunt non esse absurdum, si per petram intelligatur Petrus, super quem ipse Christus ædificauit ecclesiam: tametsi nõ fuerit absonus intellectus etiam per Petram intelligere Christum, vt accipiantur verba Christi sub hoc sensu: Tu es petrus, à me petra, & super hanc petram, id est, super memetipsum ædificabo ecclesiam meam. secundùm quem sensum, consequens est, eundem esse fundatorem & fundamentũ. Sed nihil refert, modò intelligamus ꝙ Deus pater fundauerit ecclesiam suam super Christum hominem, quem mittens in hunc mundum visibilem, constituit fundamentum & caput super omnem ecclesiam, & quòd Christus ex hoc mundo transiturus, futurus iam ecclesiæ inuisibilis, fundauerit ecclesiam super fundamentum visibile, constituens Petrum visibilem suæ ecclesiæ vicarium, qui acceptis ab illo clauibus regni cœlorum, secundùm potestatem sibi datam, aperiret, clauderet, ligaret & solueret. Vnde & huius cõsideratione, Augustinus irrefragabilis sacræ theologiæ interpres: Cùm in nonnullis meis, inquit, opusculis per petram intellexerim Christum, de qua dicitur, Petra autem erat Christus. tamen & in quodam loco, inquit, dixi de Apostolo Petro, quòd in illo tanquam in petra ædificata est ecclesia. Addit: harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. Vides Augustinum neutram interpretationem reijcere, tanquam scripturis contrariam. Ex quo potest Christianus quisque facile conijcere iactantiam, temeritatem & arrogantiam cuiusdam, dicentis: Quòd si Augustinus & omnes patres in verbo saluatoris per petram intellexerunt Petrum, resistam ego eis vnius authoritate Apostoli, dicentis: Fundamentum aliud nemo potest ponere & cæt. Simili ratione dicerentur Apostoli non habere potestatem remittendi peccata, aperiendi & claudendi, quia solus Deus remittit peccata, solus Deus aperit, & nemo claudit, & tamen in scripturis hæc omnia legimus etiam apostolis attributa. Vtrumque ergo in suo sensu est verum,

Aug. 1. lib. retract. c. 21. b
1. Cor. 10 b

A B C D

A verum, & quòd solus Deus remittit peccata, & quòd sacerdotes etiam nihilominus peccata remittunt, & id quidem vt ministri operantes in virtute Dei; sic & solus Christus est ecclesiæ fundamentum, & Petrus per virtutẽ Christi. Verum quidem est, non esse quempiam hac in re damnandũ, eò quòd dixerit saluatorem per Petram, super quã ædificanda erat ecclesia significasse Christũ. Sic etenim interpretati sunt probatissimi viri. Nec mirum, nam & Petrus nõ potest esse petra aut fundamentum nisi per Christum, qui non solùm est ecclesiæ fundamẽtum, sed & fundator, ædificator, & inhabitator, lapis angularis, ianua seu ostium in imo & in summo, pastor bonus, & lux mundi: sed damnandus est quisquis de eo, quòd ab antiquitate doctrinæ ecclesiæ separans se, cæteros omnes ecclesiasticos patres, quæ sunt columnæ & fundamenta doctrinæ eiusdem ecclesiæ, damnat, ab ecclesia separat, iugulat, iudicans illos tanquam docentes falsam doctrinam, & scripturis sa-
B cris contrariam, cùm tamen ex eisdem scripturis sacris fuerit illis ecclesiæ patribus manifestissimum, ea quæ soli Deo sunt propria, etiam sacerdotibus Christi, participatione accepti spiritus sancti, esse communia. Qualia sunt, habere claues regni cœlorum, aperire & claudere, remittere peccata & retinere, esse lumen mũdi, petram & fundamentum. Nemo vnquam fuit ex catholicis, qui non intellexit quòd aliter Christus est petra & fundamentum, aliter Petrus: aliter Christus ecclesiæ fundator, aliter ecclesiarum fundatores Apostoli, qui authoritatem & potestatem docendi & dispensandi ministeria, & mysteria Dei à Christo acceperunt. Aliter Christus lux mundi, aliter Apostoli de quibus dicitur: *Vos estis lux mundi.* Occurrunt sæpenumero in eundem scripturæ locum diuersæ sanctorum patrum interpretantium sententiæ, sed conueniunt in vnitate pacis & in fide catholica, vbi alter alterius sententiam non damnat, non ab ecclesia se separat.

Propria Christi participatione spiritus sancti communia facta sunt Apostolis.

Matth. 5.b

C Et ne videamur pro affectionibus nostris velle sententiam hanc defendere, operæpretium est ostendere vniuersam ecclesiam catholicam ex supradictis scripturis & alijs similibus erga Petrum tam gestis quàm dictis, semper intellexisse, quòd Petrus pro se & suis successoribus acceperit à Christo vniuersalis ecclesiæ primatum, & quòd verba quibus claues regni cœlorum Christus promisit Petro, dicẽs *Tibi dabo claues regni cœlorum.* Verba item quibus fecit illum vniuersalis ecclesiæ pastorem, dicens: *Pasce oues meas,* dicta sunt nõ soli personæ Petri, sed omnibus qui Petro legitima ordinatione succedunt. Et quòd Petrus est Petra, super quam Christus fundauit ecclesiam, & ita eundem fuisse pastorem, quem præfecit vniuersali ecclesiæ. Erit autem hoc manifestissimum, si consideremus quòd omnes ab initio ecclesiastici pontifices, patres, martyres, & vniuersalis ecclesiæ concilia, honorauerunt Romanæ ecclesiæ pontificem, tanquam supremum & vniuer-

Matth. 16.c
Iohan. 21.f

D salis ecclesiæ episcopum, ad quem super anxijs rebus, quoties ratio fidei ventilatur, debeat haberi recursus. Quemadmodum beatus Innocentius docuit ante annos mille & centum, ad Augustinum cæterosque Aphricanos scribens secundùm antiquæ sedis regulam, toto semper ab orbe seruatam, causam fidei ad Petri sedem debere referri. Cùm audis beatum virum Innocentium ante mille annos testificantem antiquum ecclesiæ statum, & antiquam regulam, in toto orbe seruatam, causas fidei debere referri ad sedem Petri, quid adhuc dubitas? Et quòd ille fuerit antiquus ecclesiæ status, testantur ecclesiastica gesta, & scripta sanctorum patrum, ante Innocentium ab exordio Christianæ ecclesiæ, quibus manifestum est episcopũ Romanæ ecclesiæ vsum fuisse sui primatus potestate super vniuersum orbem. Ab initio postquam constitutis diœcesibus Petrus cathedram suã Deo iubente fixerat Romæ, omnes episcopi vbiuis gentium constituti fuerant in toto mundo, tam in Aphrica q̃ in Asia, & in Europa, etiam nonnullis Apostolis adhuc viuentibus honorauerũt Romanæ ecclesiæ cathedram, vt primam, ad quam in re-

bus fidei dubijs, alijsque arduis vniuersalis ecclesiæ negotijs habebatur recursus, A
ad quam & omnibus semper episcopis grauatis licuit appellare. Euaristus quintus á Petro, Romanæ ecclesiæ episcopus, sub cuius pontificatus anno secundo moritur euangelista Iohannes, præcepit episcopis in Aphrica, vt septem apud episcopum sint diaconi, qui quasi sint oculi ipsius episcopi. In Aphrica Cyprianus & Augustinus residentes, honorauerunt Romanæ ecclesiæ pôtificê, vt sibi & cæteris omnibus præpositum. Ante mille & ducentos circiter annos sub suis temporibus, ipse Cyprianus & cæteri episcopi acta in synodis referebant ad apostolicam sedem. Hæretici insuper & schismatici ab Aphricana ecclesia reiecti, Romá, si credimus Cypriano, nauigabant, appellaturi Romanæ ecclesiæ pontificem, successorem Petri. Basilides post crimina sua detecta, & conscientiam etiá propria con-

Episcopi depositi confugerũt ad sedẽ Petri appellando.

fessione nudatam, Romam, inquit Cyprianus, pergens, apud Stephanum Romanæ ecclesiæ episcopum ambiuit sese iniustè reponi in episcopatum, de quo fuerat B
iustè depositus. Deinde Augustini seculis Cecilianus Carthaginensis episcopus ab hæreticis reiectus, causa sua iam agitata, fuit restitutus per Melchiadem Romanæ ecclesiæ pontificem. Testis est Augustinus in epistola ad Glorium & Felicem. Deinde & in Asia, in Ægypto, in Græcia, episcopos fuisse sub Romano pontifice, patet ex antiquissimis historijs atque decretis, ex quibus luce clara deprehendimus Antiochenos, Athenienses, alexandrinos, Constantinopolitanos, Dardanios, Corinthios, semper honorasse episcopum Romanæ ecclesiæ, vt præpositum, primum & maximum episcoporum. Flauianus Constantinopolitanus episcopus, appellauit ad Leonem Magnum, per quem & ipse in sedem suam est restitutus: sic & Athanasius suæ sedi in Asia restituitur per Romanæ ecclesiæ episcopum, quem & multis in locis appellat vniuersalis ecclesiæ episcopum, in epistola ad Marcum Romanæ ecclesiæ episcopum sic scribens: Domino sancto & C
apostolici culminis venerando, Marco sanctæ Romanæ & Apostolicæ sedis, atque vniuersalis ecclesiæ papæ, Athanasius, & vniuersi Ægyptiorum episcopi. Item Chrysostomus Constantinopolitanus, episcopus appellauit ad Innocentium papam, & restitutus est per eundem. Episcopum Romanæ ecclesiæ in rebus fidei consuluit Hieronymus scribens ex Asia ad Damasum papam. Item beatus

Ambrosius.

Ambrosius, quemadmodum & cæteri episcopi in Italia, cognouerunt Romanæ ecclesiæ episcopum, vt sibi præpositum, & vniuersalis ecclesię primatem, tractans illud ad Galatas primo: Post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum, dignum, inquit, est vt cuperet videre Petrum, quia primus erat Apostolorum, cui delegauerat Dominus curam ecclesiarum. Idem in sermone de fide & pœnitentia Petri. Et quemadmodum ex superioribus patet secundũ eundẽ Am- D

In cap. 12. poster. episto. ad Corinth.

brosium, Petrus appellatur Apostolorum primus, quia cęteris omnibus fuit pręlatus. Prior secutus est Andreas Saluatorem quàm Petrus, tamen primatum, inquit, Ambrosius non accepit Andreas, sed Petrus. Quòd etiam ipse Pe-

Ostenditur ex scripturis & historiis Petrum & successores eius exercuisse primatum.

trus, & post illum primi successores exercuerunt primatus potestatem super cæteros episcopos, patet primùm ex scripturarum gestis, deinde ex historijs sanctorum ab initio primitiuæ ecclesiæ ad hæc vsque tẽpora. Ipse Petrus post ascensionem pręsentibus alijs Apostolis, & Maria matre Iesu, exurrexit in medio fratrum, & quasi præsidentię suę actum exercens, proposuit de nouo Apostolo eligendo in locum Iudę substituendo. Similiter & in die Pentecostes exurgens in

Hiero in epist. ad Au[illegible] quæ est [illegible] in epistolar. Augustini, dicit Petrũ fuisse authorem Decreti, quòd post euãgeliũ lex nõ sit seruã

médio fratrum loquutus est Iudæis, & primum fecit miraculum sanans claudum, & tanquam caput, os & vertex Apostolorum, alijs Apostolis pręsentibus, ipse solus respondit Iudęis. In Ananiam & Saphyram sententiam mortis dedit, vide capitulum primum, tertium, & quartum in actis Apostolorum. In Hierusalem dubitatione habita super legalium obseruantijs, ipse surgens soluit quę-

A ftionem, declarans falutem fieri per gratiam Iefu Chrifti ex fide,& iugum legaliũ præceptorum non effe imponendum credentibus. Iacobus quidem fecũdùm Petri doctrinam, fententiam pronunciauit, fed hoc(fi Hieronymo credimus)fuit Petro deferente Iacobo in propria ecclefia refidenti. Vnde & idem Iacobus frater Domini à Petro coaffumptis Iohanne & Iacobo Zebedæi ordinatus eft primus epifcopus Hierofolymorum. Cuius rei teftes funt Anacletus martyr, Hieronymus,& Chryfoftomus homilia octogefima feptima fuper Iohannem. Deinde & beatus Clemens planè teftatur petrum per orbem inftituiffe epifcopos, & Paulum fegregatum authoritate ecclefiæ ad epifcopale minifterium, indicat fcriptura Actuum decimotertio capite. Beatus Anacletus martyr in epiftola quam fcripfit omnibus ecclefijs,docet in maioribus caufis ad fedem apoftolicam appellari poffe, quoniam hoc apoftoli, inquit, ftatuerunt iuffione Saluatoris, vt maiores
B caufæ & difficiliores, omnes femper ad fedem referantur apoftolicam,fuper quam Chriftus vniuerfam conftruxit ecclefiam, dicente ipfo ad beatum principem àpoftolorum Petrum: Tu es Petrus,& fuper hanc petram, & cæt. Sacrofancta igitur Romana & apoftolica ecclefia, inquit, non ab Apoftolis, fed ab ipfo Domino faluatore noftro primatum obtinuit, ficut beato Petro Apoftolo dixit: Tu es Petrus,& fuper hanc petram & cæt. Deinde Anacleti fucceffor Euariftus, in epiftola quam fcripfit ad fratres vniuerfos Aphricæ regionis, fic loquitur:Dilectiffimis fratribus vniuerfis Aphricæ regionis epifcopis, Euariftus. Confulentibus vobis fratres chariffimi, quid fuper his,quæ in veftris cõtinebantur fcriptis, vifum nobis effet, vel quid docibilis ratio perfuaderet, aut quid à beatis Apoftolis nobis traditum aut cuftoditum remaneret, optantes, vt retuliftis, noftris inftrui documentis: fiquidem dilectio veftra normam fequuta prudentium, ad
C fedem Apoftolicam reddere maluit quafi ad caput, quid deberet de rebus dubijs cuftodire potiùs q̃ vfurpare & præfumere. Rurfus in altera epiftola fcribens ad fratres in Ægypto tradit authoritate huius fanctæ fedis apoftolicæ terminandum effe, fi populus aduerfus epifcopos vllam habeat querelam. Deinde Alexander martyr fucceffor Euarifti in epiftola decretali ad omnes patres orthodoxos, planè affirmat fanctæ Romanæ fedis apicem effe caput, cui fummarum caufarum difpenfationes, & omnium ecclefiarum negotia ab ipfo Domino funt tradita. Item beatus Marcellus iam olim ante annos mille & trecentos, quartus ante Siluestrum Romanæ ecclefiæ pontifex Antiochenis, & vniuerfis in Dardania conftitutis: Beatus Petrus caput, inquit, eft totius ecclefiæ, cui Dominus ait:Tu es Petrus & fuper hanc petram ædificabo, & cæt. Huius fedes primitus apud vos fuit, quæ poftea iubente Deo, Romam tranflata eft. Rurfus in conci-
D lio Chalcedonenfi declaratur ecclefiæ Romanæ pontifex effe petra refugij, ad quam & cæteri epifcopi liberam habent poteftatem appellandi, cui foli ius eft decernendi epifcoporum infamiam fecundùm claues fibi à Deo datas. Item Cyprianus ante annos mille & ducentos fuper hac re pro fuo tempore vniuerfalis ecclefiæ ftatum diuerfis fuis fcripturis manifeftat. Et primò ex tractatu de fimplicitate prelatorum, quædam illius dogmata ad cognofcendum veros articuli huius occafione hæreticos videamus. Illic docet, quòd plus metuendus & cauendus eft inimicus cùm latenter obrepit, & cùm fub prætextu Chriftianæ fidei & pacis, occultis acceffibus ferpit,vnde & nomen ferpentis accepit, quàm dum apertis perfequutionibus per tyrannos,apoftatas, & perfequutores Chriftiani nominis graffatur. Quid aftutius,quidúe fubtilius, quàm vt ipfe iam per Chrifti aduentum deiectus & proftratus, videns per nimiam credentium multitudinem fedes fuas ac templa deferta, excogitauerit nouam fraudem, vt fub ipfo Chriftiani nominis titulo, fallat incautos, inueniens hærefes & fchifmata, quibus fubuertat

q ij fidei

Margin notes: da, quod decretũ approbauit multitudo Iacobus & cæteri presbyteri. — Iacobus à Petro ordinatus eft epifcopus Hierofolymorum. — Matth.16.c — Diftinct. 22. c facrofancta: in decretis. — Ex decretis 24 quæft 1.ca. Rogamus.

fidei veritatem, & corrumpat corporis Christi vnitatem, vt quos detinere non potest in veteris viæ cæcitate, circunscribat & decipiat noui itineris errore, rapiés de Christi ecclesia homines, etiam eos qui sibi videntur non deserere ecclesiam Christi, & dum sibi videntur iam appropinquasse lumini, lucemq; ortam, seq; tenebras & regionem vmbræ mortis euasisse, alias nescientibus tenebras rursus infundant, vt nec cum Christo, nec cum illis lege, nec euangelio reuera consistant, existimantes tamen sese habere Christi doctrinam, veramque euangeliorum fidem, & apud se esse sanctam & apostolicam ecclesiam, cùm sint cæci & in tenebris. Sic ergo per hæreticos & schismaticos transfigurat sese satanas in angelum lucis, subornans suos quosdam ministros, veluti ministros Christianæ fidei, veluti ministros iustitiæ, qui propinent noctem pro die, & perfidiam sub prætextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi odium ac diuisionem contra Christum illiusque ecclesiam, sub titulo fidei & charitatis Christianæ, vt dum verisimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur, aperiens ibidem huius fallaciæ causam, docet eos idcirco falli, quia ad veritatis originem non redeunt, nec caput quærunt, nec cœlestis euangelij doctrinam seruant, quæ si quis consideret & examinet, non est opus, inquit, tractatu longo & argumentis. Probatio est ad fidem facilis compendio veritatis: Loquitur Dominus ad Petrum: Ego dico tibi, inquit quia tu es petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, & quæ ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcunque solueris super terram, erunt soluta & in cœlis. Et eidem post resurrectionem suam dicit: Pasce oues meas. Et quãuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum, Si cui remiseritis peccata, remittuntur eis, cui tenueritis, tenebuntur eis: tamen vt manifestaret vnitatis eiusdem originẽ ab vno incipientẽ sua authoritate disposuit, hoc erant vtique & cæteri Apostoli, quod fuit Petrus pari consortio præditi & honoris, & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt ecclesia vna esse monstretur: quam vnam ecclesiam etiam in Cantico canticorum spiritus sanctus in persona Christi loquens designat: Vna est columba mea, vna est matri suæ electa genitricis suæ. Hanc ecclesiæ vnitatem, qui non tenet, quomodo tenere se fidem credit? quomodo se in ecclesia esse confidit? Quando & beatus Paulus hoc doceat, & sacramentum vnitatis ostendat, dicens vnum corpus, vnus & spiritus, vna spes vocationis, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, quam vnitatẽ firmiter tenere obligamur, maximè episcopi, qui in ecclesia præsidemus, vt episcopatum quoq; vnum probemus esse atq; indiuisum, cuius à singulis pars tenetur in solidum, quomodo solis radij multi, sed lumen vnum, rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum, fons vnus, sed riui plurimi. In his omnibus numerositas diffusa est exundantis copiæ largitate, vnitas tamen seruatur integra in origine, à qua si præcidatur, aut ramus, aut radius, aut riuus, perit aut arescit: sic & ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum, radios suos porrigit, vnum tamen lumen est, quod vbiq; diffunditur, vnum caput est, & origo vna, & vna mater fœcunditatis successibus copiosa. Illius fœtu nascimur, illius spiritu animamur, illius lacte nutrimur, hæc nos Deo seruat, hæc filios regno, quos generauit, assignat. Habere nõ potest Deũ patrẽ, qui ecclesiã nõ habet matrẽ. Hoc vnitatis sacramẽtum, hoc vinculum concordiæ de diuina firmitate veniẽs, sacramẽtisq; cœlestibus cohærens, scindi non posse ostenditur, quando in euãgelio tunica Domini non diuiditur omnino, nec scinditur, sed sortientibus de veste quis Christum potius indueret, integra vestis accipitur. Ipse Deus in euangelio: Erit vnus grex, & vnus pastor. nõ possunt igitur esse aut multi greges in vno loco, aut multi pastores. Hæc & alia multa

Marginalia: A; B; Matt. 16.c; Iohan. 21.f; Iohan. 20.f; C; Cant. 6.c; Ephes. 4.a; D; Iohan. 19.c; Iohan. 10.c

A multa de vnitate ecclesiæ ibidem contexuit Cyprianus. Verùm quæ hactenus ex scripturis deduxit, cùm ad hoc videantur tendere, vt ostẽdatur vnitas hæc per cohærentiam membrorum in vnione fidei & charitatis sacramentorum & euangeliorum sub vno pastore Christo, dicent osores cathedræ Petri, non inde consequens esse episcopos & pastores omnes aut instituendos, aut subiectos esse cathedræ Petri: Respondeo ex doctrina eiusdem ibidem, verum quidem esse vnionem per fidem & charitatem sufficere, sed talem vnionem non seruant hæretici, quantumuis arbitrentur se & congregari in nomine Christi, & habere eandem symboli legem, eadem euangelia, eadem Christi sacramenta. Et quia cæcitate percussi, se hæreticos esse fateri nõ volunt, simul & aperit, quinam sint huiuscemodi hæretici: Tales, inquit, sunt, qui se vltrò apud temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui sedes alias, & conuenticula sibi diuersa condunt, veritatis B caput atque originem relinquentes, qui sibi præpositos absq; vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine episcopatum dante, episcopi nomen sibi assumunt, qui non apostolicæ ecclesiæ episcopis in vnitate pacis cohærent. Hæc & alia multa Cypriani dogmata, in tractatu de simplicitate prælatorum. Ex quibus planè patet ecclesiæ vnitatem ex scripturis sacris esse quærendam, in quibus legitur Christus sua authoritate disposuisse originem vnitatis suæ ecclesiæ ab vno incipere Petro, cui ipse tradidit claues regni cœlorum. Et quis omnibus Apostolis parẽ dedit potestatem priusquam Petrum præficeret, postea tamen originem vnitatis & paritatis huius potestatis ab vno incipientem disposuit, dum inter duodecim primùm pari potestate præditos, postea vnus eligitur, & præficitur ab ipso Christo. Quàmuis ergo parem à Christo acceperint potestatem, Christus tamen sua authoritate disposuit vnitatem ab vno incipere, scilicet Petro. Hæc est manifesta C sententia venerabilis Hieronymi contra Iouinianum. Et eandem hanc esse Cypriani sententiam planè intelligere possumus ex alijs diuersis epistolis, in quibus ipse planè docet episcopalem potestatem esse ecclesiæ gubernandæ vigorem, sublimem & diuinam potestatem, hortans cęteros, quatenus & cognoscant & teneant ecclesiam Romanam, vt catholicæ matricẽ atque radicem & ecclesiam principalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, & illius ecclesiæ fidem apostolico ore esse laudatam, & ad illam nõ posse perfidiam habere accessum, & ecclesiã catholicam tunc fuisse apud Cornelium Romanæ ecclesiæ pontificem, qui Fabiano legitima ordinatione successit, & ecclesiam non posse esse apud Nouatianũ, qui apostolica traditione contempta, nemini succedens, semetipsum ordinauit, & Romanæ ecclesię episcopum esse catholicæ ecclesiæ, id est, vniuersalis ecclesiæ pontificẽ, qui canones tradit vniuersales, id est, ab omnibus coepiscopis obseruãdos, & schismaD ticos ad ecclesiam redeuntes, tunc esse confessos Cornelium esse episcopum sanctissimæ catholicę ecclesię, & vnum episcopum in catholica ecclesia esse debere, & eos qui existimabant se grauari ex Aphrica, ad Romanam ecclesiam appellasse. Et Petrum Romanę ecclesiæ pontificem fuisse super quem a Christo fundatur ecclesia, & eiusdem Romanæ ecclesię episcopum esse qui secundùm successionem Petro vicaria ordinatione succedit, & eum esse primum episcopum, & eos non seruare vnitatem ecclesiæ, qui se contra illum erigunt. Hactenus Cypriani dogmata. Ex quibus manifestum est Christum post suam resurrectionem omnibus Apostolis parem potestatem tribuisse, & tamen vnitatis originem ab vno incipientem, sua authoritate disposuisse, dum vni dixit: Pasce oues meas. vbi inter Iohan. 21. duodecim, vnus à Christo eligitur præfectus, vt sublata occasione schismatis, vnitas ecclesiæ seruaretur. Et ne quisquam arbitretur nos confingere ex cerebris nostris, videamus an ne sit plana Hieronymi sententia contra Iouinianum: Super Petrum, inquit, fundatur ecclesia, licet id ipsum in alio loco super Aposto-

los fiat, & cuncti claues cœlorum accipiant, & ex æquo fortitudo ecclesiæ super eos solidetur, sed propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Intelligit autem inter duodecim vnum electum, non ab Apostolis, sed à Christo. Nam & ibidem dissoluens quæstionem cur nō Iohannes electus est, qui virgo erat, & supra cęteros magis dilectus: Ætati, inquit, delatū est, quia Petrus senior erat. Ne igitur adhuc adolescens & penè puer præferretur progressæ ætatis hominibus, & ne magister bonus, qui discipulis occasionem iurgij auferre debuit, in adolescentem quem dilexerat causam videretur præbere inuidiæ, Petrus est electus. Item beatus Gregorius nō dubitauit hac in re quicquam, passim in suis scriptis supponens Petrum fuisse vniuersalis ecclesiæ pōtificem cæteris omnibus prælatum, etiam authore Deo. Vnde vigesimosexto moralium sic habet: Petrus authore Deo, ecclesiæ principatum tenens, & cæt. Eidem sententiæ firmiter assentit venerabilis ipse Bernardus, vt mox patebit, & cæteri quotquot sunt posteriores. Ex supradictis igitur primùm patet, secundùm doctrinam sanctorum Cypriani, Ambrosij, Hieronymi, Augustini, & cæterorum omniū, Apostolum Petrum esse à Christo electum, vt caput esset Apostolorum. Deinde patet ex eisdem patribus Romanæ ecclesiæ episcopum ab initio visum esse huiuscemodi primatus potestate, & Hieronymum, Cyprianum, Augustinum, & cæteros omnes etiam Aphricanos episcopos suas sententias subiecisse iudicio episcopi Romanæ ecclesiæ. Ex horum proculdubio consideratione, Bernardus in libro de consideratione ad Eugenium, planè docet, quòd episcopus ecclesiæ Romanæ est summus pontifex, primus episcoporum, potestate Petrus, vnctione Christus, vnus omnium pastorum pastor, cui claues traditæ sunt, cui oues creditæ sunt. Alij pastores habent greges sibi assignatos, singuli singulos, ecclesiæ autem Romanæ pontifici vniuersi greges sunt crediti, non modò oues, sed & pastores. Proinde vnus ipse omnium pastor, qui locum Petri tenet, inquit, peremptoriam potest dare sententiam. Ad depositionem episcoporum solius Romani pontificis authoritas noscitur pertinere, quòd etsi alij multi episcopi sunt vocati in partem solicitudinis, solus ipse plenitudinem habet potestatis. Rursus in epistola ad Mediolanenses, quæ recensetur numero 131. Plenitudo, inquit, potestatis super vniuersas orbis ecclesias singulari prærogatiua apostolicæ sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Potest si vtile iudicauerit nouos ordinare episcopatus, vbi hactenus non fuerunt. Potest eos qui sunt: alios deprimere, alios sublimare, prout ratio ipsi dictauerit. Potest à finibus terræ sublimes quascunque personas ecclesiasticas euocare & cogere ad suam præsentiam, non semel aut bis, sed quoties expedire videbitur. Porrò in promptu est ei vlcisci omnem inobedientiam, si quis fortè reluctari conatus fuerit. Hæc Bernardi sententia, quam effluxis iam annis quadringentis tenuit, docuit, & prædicauit ecclesia de potestate Romani pontificis. Docuit autem hæc Bernardus suo seculo, non suam solius sententiam imitatus, sed ex ecclesiastica traditione edoctus in huiuscemodi re tenens, docens & prædicans, sicuti inuenerat ecclesiam suo seculo docentem. Ecclesia verò sub seculo Bernardi docuit sicuti inuenerat docuisse & prædicasse ecclesiam supra quingentos annos ante se, temporibus videlicet Augustini & Hieronymi. Rursus didicit ecclesiam temporibus Augustini de huiuscemodi cathedra Romani pontificis docuisse, & prędicauit, sicuti inuenerat ecclesiam ante se ascendendo vsque ad Apostolorum tempora docuisse & prædicasse, vt ex superioribus patet, & præcipuè ex doctrina Cypriani in Aphrica honorantis Romanam ecclesiam, vt caput ecclesiarum: & ex epistola Innocentij, ad beatum Augustinum & cæteros episcopos Aphricanos: In fide igitur errat, quisquis dixerit, quòd fas esset plures esse papas,

Libro secūdo circa medium.

Roman. 13. a

In fide errat dicēs plures posse esse summos pontifices.

CAP. III.

papas, & quemlibet in sua dioecesi esse papam & pastorem supremum æqualem
A Romano pontifici. Errat in fide, qui errat super vnitate ecclesiæ contra articulum qua creditur vna sancta ecclesia catholica. Ex quibus patet, quanta suffultus authoritate fuerit Bonifacius octauus Romanæ ecclesiæ episcopus, publico suo docens decreto: Subesse, inquit, romano pontifici, omni humanæ creaturæ declaramus, dicimus, definimus, & pronunciamus omnino esse de necessitate salutis. Petro dixit: Pasce oues meas. vbi cum generaliter dixit, non singulariter has vel illas, intelligitur commisisse vniuersas. Siue ergo Græci, siue alij dicant, se non esse oues à Domino commissas Petro & successoribus eius, fateantur se non esse necesse est de ouibus Christi, dicente Domino, vnum esse ouile. Vnde & beatus Gregorius in registro, libro tertio recitans formam abiurandi schismata, docet abiurantem promittere papæ, se permansurum in vnitate ecclesiæ catholicæ, & communione Romani pontificis, quemadmodum citat Gratianus.

In extrauagãtibus commonibus, de maioritate & obediẽtia cap. Vnam ecclesiam

Iohan 10 c

B Quòd si quis opposuerit nobis, & dixerit Romanum pontificem non esse catholicæ seu vniuersalis ecclesiæ catholicæ pontificem, tum ob id quòd ipse ecclesiam, quæ legitur diffundi in totum terrarũ orbem, & in omnes gentes pascere nequeat, non sufficiens copiam præsentiæ suæ toti mundo exhibere, tum quòd gratiarum dona, vt episcopatus & dispensationes ministeriorum Dei à Christo congruentius, citius & facilius in totum orbem Christianum defluant per omnes episcopos pares in potestate, quàm per vnum Romanæ ecclesiæ pontificem, vt singulæ prouinciæ suos habeant episcopos summos, & non sit opus in longinquum recurrere, tum quòd vniuersalia sua ipsius decreta super ordinatione, institutione & consecratione sacerdotum, super contractibus, super censuris, & poenis excommunicationum & irregularitatum, & super alijs nequeant deduci ad notitiam populi, in singulas orbis terrarum nationes, alioqui quid dicemus, si populus aliquis constitutus in orbis terrarum finibus, constitutionũ eiusmodi prorsus inscius, vxores sibi aut consanguineas, aut affines accipiat, an validus erit contractus contra decreta pontificum, an irritus in animarum ignorantium periculum?
C
Hæc & similia qui supradictis obstare putauerit, primùm sciat pontificis ecclesiæ Romanæ officium esse omnem orbem pascere, non per præsentiam corporis, sed per prouidentiam & solicitudinem mentis, solicitè curantis, vt pascantur omnes. Pascere non solùm vtiliter docere, prædicareue euangelium salutis, sed & obsistere aduersarijs, arcere lupos, peccantes corrigere, oues in viam salutis dirigere, curare vt verba salutis annuncientur in vniuerso mundo, & dilatetur ecclesia. Sic Chrysostomus super verbo, pasce oues meas: Pasce, inquit, id est, loco mei esto præpositus, & caput fratrum. Christus vniuersalis pastor Iudæam non exiuit, in totum orbem apostolos misit.

Quo potest Romanus põtifex totum orbem pascere.

D Deinde sciat ecclesiæ membra in debito sibi cohærere ordine, non locorum vicinitate, sed mentium vnione per fidem & Christianam charitatem. Charitas autem Christiana, ius suum vnicuique seruat, omnibus debita reddit, cui honorem honorem, cui timorem timorem, non confundit ordinem, non transgreditur terminos, quos posuerunt patres nostri, non est ambitiosa, non ambulat in magnis & mirabilibus super se. Charitas Christiana est obediens & ordinata, & ita non resistit potestati. Nam vt ait Apostolus: Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Insuper sciat constitutiones positiuas Romanæ ecclesiæ non ligare probabiliter ignorantes. Postremùm sciat quòd carnales filij quantumlibet fuerint secundùm spaciorum loca à parentibus suis remotissimi, manent nihilominus filij sub paterna obedientia, & obligati explere præcepta, si quæ ab ipsis parentibus profecta nouerint iusta ratione ad se pertinere: ita & Christiani vbilibet locorum constituti, & qui Romanã ecclesiam secundũ faciem seu famã non nouerũt, ecclesiæ Romanæ subsunt etiam ignorantes, quis obedire priusquã nouerint non

Rom. 13 a

teneantur: sed talem populum Christianum in vlla regione iam esse nō credimus cùm in primordijs Christianæ fidei, apostolo Paulo prædicante, Romanorū fides fuerit annunciata in vniuerso mundo. Verùm si cogat quispiam tales esse posse is sciat, quòd sicut vera cordis conuersio, & peccatorum remissio potest esse, non suscepto baptismo, contempto autem baptismo esse non posse, quomodo enim posset esse vera cordis conuersio in Deum, vbi contemnitur eius aut præceptum aut sacramentum? ita & animus verè Christianus esse non potest, contempta vel Romana ecclesia, vel Petri cathedra, illiusque decretis, quàmuis forsitan esse possit non habita voluntate obediendi Romanæ ecclesiæ, aut non obseruandi illius decreta, quæ non obligant rationabiliter ignorantes aut impotentes, aut alia pia ratione excusatos. Ex his iam manifestum est primatum cathedræ Petri, non obesse vllis ecclesiæ membris, siquidem vnitas sacerdotalis à Christo per Petrum exorta iam olim extendit palmites suos vsque in fines orbis terrarum. Quòd si statuatur aliquis Christianorum populus in finibus orbis terrarum sine sacerdotio & episcopatu, qui non potest nec per epistolā, nec per aliam viam habere accessum, vel ad Romanæ ecclesiæ pontificem, vel ad episcopum ordinatum ab illo, is pro non baptizatis habet remedium baptismi, quod in necessitate etiam concessum est laicis ministrare. Pro baptizatis verò & relapsis habet sacrificium contriti cordis ex fide in Iesum saluatorem, cum voto & desiderio adimplendi ea, quæ nouerit ex euangelica lege saluti necessaria. Deinde & Deus, qui inspirauit rectam fidem ei, qui iustus fieret pro sua misericordia illuminabit illum, vt & sciat & habeat quod agere debeat, si ex fide vel imperfecta, quam desuper accepit cum Cornelio Centurione, orationibus & eleemosynis ad Deum confugiat. Ex his igitur hanc habemus conclusionem clarè demonstratam, videlicet Romanæ ecclesiæ pontificem esse vniuersalis ecclesiæ episcopum, Iesu Christi in terris vicarium, & Petri apostoli successorem, non vicarium, firmissimè tenendum esse, & nullatenus dubitandum: non quia Bernardus sic docet, nō quia Cyprianus, aut Hieronymus, aut Augustinus, sed quia ecclesia Christi ab initio secundùm successionem serie tracta ad hæc vsque tempora, ex scripturis sic credidit, tenuit, docuit & prædicauit. Proinde etsi nulla scripturæ authoritas super hoc foret expressa, tamen authoritas ecclesiæ, quæ hoc semper tenuit, sufficeret, per quam ante annos mille atque ducentos in Nicena synodo patribus omnibus concorditer approbantibus, est roboratum, non debere absq; Romani pontificis sententia concilia celebrari, & eos qui metropolitanum episcopū, & comprouinciales iudices habuerint suspectos, posse interpellare sanctam Romanam sedem, cui à domino potestas ligandi & soluendi speciali est priuilegio super omnes concessa. Ex quibus patet, falsum esse, impium & temerarium, dicere primatum ecclesiæ Romanæ, aut incœpisse à quadringentis annis & circa, aut post Syluestrum papam, aut probari solū ex frigidis pontificum decretis. Siquidem ab initio ad hæc vsque tempora tota ecclesia, & concorditer omnes ecclesiastici patres intellexerunt huiuscemodi ecclesiæ Romanæ primatum ex verbis Christi in euangeliis ad Petrum dictis. Neque ob id vituperanda est cathedra, quòd homo qui sedet in illa, abutatur potestate accepta. Neque enim potest hoc in mundo res vlla esse tam bona, qua non abuti potest peruersitas humana. Quandoquidem & ipsis virtutibus contingit abuti, quibus in vita nihil est vtilius hominibus, quibus & nemo malè vtitur, operans ex illis. Episcopatus bona res est: nam qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat: bene desiderat qui officium desiderat, non honorem: qui cupit prodesse, non præesse. Episcopi nomen non dominium, sed officium sonat. Summus episcopus, summum onus & solicitudo omnium ecclesiarum, vicarius, non Dominus, forma iustitiæ, speculum sanctimoniæ, legum moderator, pro lucro Christianæ fidei, pro custodia

Marginalia: Rom. 1 a (beside line 3); 1. Timo 3 a (beside "desiderat qui officium"); section letters A, B, C, D in right margin.

A dia charitatis, canonum dispensator. Præfectus, non vt leges nouas, quibus grauia
& importabilia onera imponat, sed vt decreta talia potius condat, quibus Dei le-
ges custodiri faciat. Ex supradictis ergo diligenter consideratis, manifestũ est om-
nes Christianos, & ecclesias Christianorum omnes, oportere conuenire, non so-
lùm, quemadmodum hæretici prætendũt, in vna fide, in vna spe vocationis, & eis-
dem scripturis, sed & in vnitate sub cathedra Petri omnibus ecclesijs prælata.

Sequitur tertia pars.

IAM operæpretium est considerare, quemadmodum accipienda sit
sententia ex scripturis, docens fidem vsq; in consummationem secu-
li non deficere vnquàm à Petri cathedra seu ecclesia Petri. Ad in-
telligendũ igitur verba saluatoris dicentis ad ecclesiam in collegio
apostolorũ designatam: Ego vobiscum sum vsq; in consummationẽ Matth.28 d
B seculi. Et ad pastores vniuersalis ecclesiæ designatos in Petro: Simon, satanas ex- Lucæ 22.c
petiuit, vt cribraret vos sicut triticũ. Ego autem pro te rogaui, vt non deficiat fides Matth.16.c
tua. Et iterum: Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi nõ
præualebunt aduersus eam. operæpretium est considerare, quòd ex huiuscemodi
scripturis firmiter tenendum est, & nullatenus dubitandũ, Christum & fidem Pe-
tri nunquàm deficere ab ecclesia Petri, ab episcopatu Petri, à cathedra Petri,
vsq; in consummationem seculi. Verũ hic animaduertendum, aliud esse quod di-
cimus primatum, fidem, & claues regni cœlorũ esse inseparabiles, & non deficere
ab ecclesia seu diœcesi romana, aliud ꝙ dicimus ea esse inseparabilia ab ecclesia seu
cathedra Petri. Hoc & insuper considerandũ est, aliud esse quod dicimus, fidẽ Pe-
tri non deficere ab ecclesia seu à potestate Petri, aliud quod dicimus Petrũ & eius
successorem, aut populum Romanum nõ deficere vnquàm à fide. Et qui huiusce-
C modi diuersitatem non diligenter obseruat, in sententijs patrum facilè fallitur.
Eadem enim est fides Christiana quæ in Petro est & in cæteris credentibus, & id-
circo tametsi deficiat fides in persona vel Petri aut successoris, vel Romana diœ-
cesi, non ob hoc consequens est fidem deficere in cathedra, in sede vel ecclesia Pe-
tri. Proinde & hoc sciendum quòd verbum Christi patrem rogantis pro Petro, Triplex intel-
vt non deficiat fides eius, potest concipi sub triplici intellectu: vel primũ pro eo, lectus verbi,
vt fides nunquàm deficiat à corde pontificis vniuersalis ecclesiæ, nec videlicet à Ego pro te ro-
persona Petri, nec à persona pontificis, qui Petro vicaria ordinatione succedit: vel gaui.
secundò, vt fides nunquàm deficiat à generali cathedra, à sede, ab vniuersali eccle-
sia seu ouibus ipsius Petri vsq; in consummationem seculi: vel tertiò, vt fides non
deficiat vnquam à propria sede vel diœcesi, quam Petrus peculiariter pascẽdam,
dirigendam & gubernandam suscepit. Horum primus intellectus videtur esse ex-
D tra intentionem saluatoris. Neque enim videtur Saluator huiuscemodi verbis vo
luisse Petro omnibusq; successoribus eius promittere perseuerantiam fidei vsque
in finem. Ex quo consequens esset omnes successores Petri esse ad perseuerantiam
fidei prædestinatos. Siquidem & Petrus post illa verba ad tempus defecit à fide,
sicut & apostoli cæteri, dicente scriptura: Exprobrauit Iesus incredulitatem eo- Marc 16 e
rum quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Vnde & testimo-
nia angelorum sanctarumque mulierum de resurrectione Christi visa sunt apo- Luc.24.b
stolis tanquam delyramenta. Verum quidem est quòd Petrus post acceptum
spiritum non defecit à fide, sed hoc priuilegium non erat speciale Petro, sed &
commune cæteris apostolis, pro quibus & Christus orauit: Pater sancte serua eos Iohan 17.b
quos dedisti mihi, & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis. Postremùm,
quàmuis propter promissiones saluatoris, sit firma fide credendum, Petrum
non defecisse finaliter à fide, hoc tamen non oportet sic credere de successori-
bus Petri, qui neque in fide sunt confirmati vt Petrus, neque tales habuerunt
promis-

Matth.19.d promissiones à Christo, qui dixit: *Sedebitis super sedes duodecim*, &c. Neque videtur vlla esse scriptura qua cogamur credere vniuersalis ecclesiæ pōtificem non fieri vnquàm hæreticum. Non oportet igitur accipere verbum saluatoris secundùm intellectum primum, Secundus autem intellectus est fide tenendus propter Matth.28.d verbum saluatoris, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Super hanc &c. Et portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Ex quibus consequens est Christum permansurum cum episcopatu & ecclesia, & sede Petri, vsq; in consummationem seculi. Hoc autem non est sic consequens de episcopatibus seu ecclesijs aliorum apostolorum deficientibus iam à fide suis ipsorum gregibus. Verùm & hic sciendum est secundùm hanc interpretationem non oportere consequens esse, quòd Romana diœcesis certis limitibus ab alijs diuisa, in qua & finaliter Petrus resedit, non deficiet vnquàm à fide. Aliud potest intelligi ecclesia seu cathedra Petri, aliud ecclesia Romana: siquidem ecclesia seu diœcesis Romana potest intelligi esse destructa permanente Petri cathedra, quæ est cathedra vniuersalis ecclesiæ. Vnde & tertium intellectum pertinaciter hæretici refellunt imitati insaniam Iudæorum, qui odientes ecclesiam Rom. expectant finalem illius interitum. Fueruot iam olim & alij, qui non pertinaciter, sed quasi probabiliter sententiam defendere voluerunt ex scripturis, nobis incertum esse an diœcesis Romana deficiet vnquam à fide, & idcirco esse temerarium asserere alteram partem tanquam fidei articulum, cùm neutra sit ex scripturis necessariò consequens, neque vspiam reuelatum sit quòd omnes Christiani à Mahumeta vel Turca non expellentur vnquam à Rom. diœcesi, aut non transferentur in aliam diœcesim, nunquam amplius reuersuri Romam. Quatenus ergo inuestigando magis appareat veritas, quędam argumenta subijciamus aduersus eos qui ex scripturis conantur demonstrare ecclesiam Rom. ita esse fundatam super firmam petram, vt non possit à fide deficere. Primùm, verba Christi dicentis Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua, &c. & rursus: Ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi. non possunt intelligi de populo Rom. ecclesiæ, quasi Christus illi populo promissionem fecerit, cum ipso sese permansurum, & quasi fides ab illa diœcesi nunquam sit passura defectum. Nam & dum Christus huiusmodi verba loqueretur, nondū erat Romana ecclesia. Videntur igitur oratio & promissio Christi de fide & præsentia sua permansura cum Petro, & apostolis vsque in consummationem seculi, esse facta non Romanis, qui nondum erant credentes, sed ecclesiæ in Petro & apostolis generaliter intellectæ, à qua non deficiet fides vsque in finem seculi. Videtur ergo non posse ex scripturis demonstrari, primatū ecclesiæ & fidem esse à Romana diœcesi inseparabilem. Præterea verba hæc Christi ad Petrum, sunt dicta Petro non vt priuato homini, sed (secundùm Augu. in Ioannem capite vltimo) vt gerēti figuram ecclesiæ, & idcirco intelliguntur dicta non personæ solius Petri, sed in Petro toti ecclesiæ. Quod vobis dico, inquit saluator, omnibus dico. Vnde & Matthæi 16. Christus non solum Petrum, sed omnes apostolos interrogabat, Quem dicūt homines esse filium hominis? Illis autē respondentibus, Alij dicunt esse Ioannem Baptistam, alij Heliam, &c. Denuò Christus, non Petrum solum, sed omnes interrogat, Vos autem quem me esse dicitis? cui interrogationi vnus pro omnibus, vt inquit Augustinus, respondet Petrus: Tu es Christus filius Dei viui. ac si dicat Petrus, nos omnes dicimus te esse Christum filium Dei viui. Ergo ea quæ Christus sic Petro pro omnibus respondenti dixit atque promisit, Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, & reliqua videntur omnibus apostolis dicta atque promissa. Vnde quod Petro singulariter dixit: Ego pro te rogaui Petre, &c. Et quodcunque ligaueris super terram hoc &

Marginal notes: A; B; An Romana ecclesia vnquā à fide deficiat.; Matth.16.c Matth.28.d; C; D; Tract.vlt.d Mar.15.d Matth.16.c; Matth.16. Iohan.17.b

A hoc & postea pro omnibus orauit: Pater sancte serua eos. Insuper & omnib⁹ dixit: Quæcunq; alligaueritis super terrã &c. Videtur igitur ex his non esse consequens, Ioan 17.b Iohan. 20.f
fidem & primatũ ecclesiarũ ab ecclesia Romana non deficere vnquam. Præterea ab ecclesia Romana ipse pontifex irruentibus hostibus, vel sæuientibus inimicis crucis Christi, potest fugere, & suam cathedram alibi collocare, dicente saluatore: Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Vnde & Paulus apostolus secundæ ad Thessa. 2. inter signa quæ præcedent futurum Christi aduentum, Matth. 10.e
ponit discessionem seu defectionem, quæ (si Lactantio, Athanasio, Chrysostomo, Ambrosio, Hieronymo, cæterisque probatissimis scripturæ sacræ interpretibus credimus) intelligitur Romani regni abolitio. Insuper & de ecclesia Romana videtur forsitan intelligenda prophetia Balaam, Numeri xxiiij, dicentis: Venient in triremibus de Italia, qui superabunt Assyrios, vastabuntq; Hebræos, & ad extremum etiam & ipsi peribunt.
B Cuius prophetiæ prior pars iam esse completa videtur per Titum & Vespasianum, qui venientes de Italia, vastauerunt Hebræos, destruentes Iudæorum regnum. Posterior autem secundùm vanam spem Hebræorum expectatur futura, & id quidem (quemadmodum fingit Rabbi Salomon) per Messiam regem, qui (vt inquiunt) deuastabit ecclesiam Romanam. Postremùm, Romanæ ecclesiæ pontifex potest cathedram suam ob causam transferre ex diœcesi Romana, in aliam diœcesim, præficiendo eidem diœcesi Romanæ alium episcopum, quemadmodum & ipse Petrus cathedram suam ex Antiochia transtulit in vrbem Romanam, instituens episcopum Antiochiæ venerabilem Euodium, & illo mortuo Ignatium. Ecclesia romana quæ nunc fidem Petri & primatum obtinet, non videtur magis priuilegiata in constantia fidei, & primatus, quàm ecclesia Antiochena, quæ cùm esset quondam cathedra Petri, iam à fide &
C primatu defecit. Hæc & similia sunt, ex quibus & hæretici, & alij quidam nimium pertinaciter arbitrantur stultum & temerarium esse, si quis doceat ecclesiam Romanam super alias ecclesias præsidentem, sic à Christo esse priuilegiatam, vt ab ea non deficiat vnquam, neque fides, neque primatus pontificalis. Ex quibus consequens esse videtur, tertium intellectum non esse à saluatore intentum. Sed his non obstantibus sciendum est, probatissimos sacræ scripturæ interpretes illum tertium intellectum ex verbis saluatoris singulariter ad Petrum dictis habuisse, quales sunt Cypri. Hierony. Augusti. Bernardus, Thomas & Albertus, quemadmodum & verba ipsa saluatoris sonare videntur, quæ præmiserat ad Simonem: Satanas expetiuit, vt cribraret vos sicut triticum. non dixit, vt cribraret te, sed Luc. 22.e
vt cribraret vos, id est, vt totam ecclesiam in collegio vestro designatam extingueret, sed ego peculiariter rogaui pro te, id est, pro ecclesia tua, vt non deficiat in
D sede & in cathedra tua fides. Et vt ascendamus à nouissimis, audiamus super hoc venerabilis Bernardi sententiam ante quadringentos annos contra errores Petri Abilaiardi, in epistola ad Innocentium papam: Oportet, inquit, ad vestrum apostolatum referri pericula quæq; & scandala in regno Dei, ea præsertim quæ de fide contingunt. Dignum nanq; arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, vbi Epist. 19.
non possit fides sentire defectum: cui enim alteri sedi aliquando dictum est: Ego Matth. 16.e
pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua? Hæc ille. Ex cuius sententia consequens est verbum saluatoris exponendum esse de fide in sede Petri, tanquàm distincta ab alijs sedibus. & hanc Bernardi sententiam iam longè antè intellexit Cyprianus in epistola ad Cornelium papam, docens Petri cathedram atq; ecclesiam esse principalem, vnde vnitas sacerdotalis est exorta, illamq; esse ecclesiam Romanorum, quorũ fides est apostolico ore laudata, ad quos non possit perfidia habere accessum. Hæc ille. Docens perfidiam non posse habere accessum ad cathedram Petri, & nec ad ecclesiam Romanorum, quorum fides est apostolico ore laudata.

Item

Item Hieron. aduersus Ruffinum: Romana fides apostolico ore laudata, non recepit contra fidem vllas præstigias, etiam si angelus aliter annúciet quam semel prædicatum est. Item Romana ecclesia nullam hæresim fouit vnquam. Sancta Romana ecclesia semper immaculata permansit, & Domino prouidente, ac beato apostolo ferente opem, in futuro manebit. Item Aug. in epist. ad Generosum peculiariter recensens ordinem episcoporum Romanæ ecclesiæ. Si ordo (inquit) episcoporum sibiinuicem succedentium considerandus est, quanto certius & vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius ecclesiæ figuram gerenti Dominus ait: Super hanc petram ędificabo ecclesiá meam, & portę inferi non vincent eam. Recensentur ab Aug. ibidem sub hoc ordine ecclesiæ Rom. pontifices: Petrus, Linus, Clemēs, Anacletus, Euaristus, Alexander, Sixtus, Telesphorus, Iginius, Anicetus, Pius, Soter, Eleutherius, Victor, Sepherinus, Calixtus, Vrbanus, Pontianus, Antherus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus, Dionysius, Felix, Euticianus, Caius, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Melchiades, Siluester, Marcus, Iulius, Liberius, Damasus, Siricius, Anastasius. In hoc ordine successionis nullus Donatista reperitur episcopus. In illum ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro, vsque ad Anastasium, qui nunc in eadem cathedra sedet, etiam si quisquá traditor per ista tempora subrepsisset, nihil præiudicaretur ecclesiæ, & innocentibus Christianis, quibus Dominus prouidens, ait de præpositis malis: Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt nolite facere. vt certa sit spes fidelis, quæ non in homine, sed in Deo collocata, nunquá tempestate sacrilegi schismatis dissipetur. Hæc est Aug. doctrina, planè docentis portas inferi non præualere vnquam aduersus ecclesiam seu cathedram Petri. Sed quia odientes ecclesiam Romaná forsitan dicent portas inferi non præualere vnquam aduersus ecclesiam Petri vniuersalem, & hoc voluisse Augustinum ex doctrina saluatoris. Nam & ait ibidem Augustinus, Petrum gessisse figurá totius ecclesiæ. Respondeo. Ex doctrina Augustini patet, eundem non id solùm voluisse, sed etiam quòd non deficiet fides ab ecclesia Petri, in sede seu in cathedra sua. Nam & ipse, quemadmodú cæteri episcopi in cócilio Aphricano, & Mileuitano, in his quæ sunt fidei consulebant Romanam sedem, tanquam normam à fide non deuiantem, cupientes eiusdem sedis authoritate, vel approbari vel reprobari, quæ sunt seruanda per vniuersum orbem. Sic & antiquissimus ille Irenæus in libro tertio aduersus Valentinum, ordinem episcoporum Romanæ ecclesiæ enumerans, vsque ad sua tempora, id est, vsque Eleutherium, quem dicit duodecimum ab apostolis obtinere locum, planè definit ad hanc ecclesiam, scilicet Romanam, propter potentiorem principalitatem oportere omnem conuenire ecclesiam, & in hac semper ab his, qui sunt vndiq; fideles, conseruatam esse eam traditionem, quæ est ab apostolis, & nos confundere vnumquemq; hæreticorum, indicantes traditionem in ecclesia Romana ab apostolis vsque ad nos peruenientem, & traditionem, fidem atque doctrinam apostolorum esse in hac custoditam vsq; ad nos per successiones presbyterorum, & nos oportere sequi traditiones ecclesiæ, quam fundauerunt apostoli Petrus & Paulus, etiam si apostoli nullas nobis reliquissent scripturas. Non temerè igitur, sed pia fide cum patribus nostris prædecessoribus credimus, quòd fides & primatus ecclesiæ & sedes seu cathedra Petri, claues regni cœlorum, potestas ligandi & soluendi, sunt à diœcesi Romana inseparabiles, & quòd Deo prouidente, & beato Petro opem ferente, Romanus episcopus seu populus sub Romana diœcesi, non deficiet vnquá totus à fide, cùm videamus ab initio ad hæc vsque tempora in tot ac tantis tyrannorum persequutionibus eandem diœcesim Romanam, nec a tramite apostolicæ traditionis vnquam errasse docendo, nec hæreticis nouitatibus succubuisse credendo, sed antiquam fidei regulam secundùm apostolorum traditionem semper tenuisse. Neque turbari

Matth. 16. c

Matth. 23. a

A B C D

A turbari debet fides nostra, vt separemus nos à cathedra vllius pontificis, si quem
videamus forsitan malè viuere, & auarum esse aut ambitiosum, superbum: siqui- Non debet fidelis turbari, vel separare se ab ecclesia propter corruptã vitã pontificis
dem tales etiam videbant suis seculis Cyprianus, Hierony. & August. non idcir-
co tamen separabant se ab vnius aut alterius cathedra. Doctrina Pauli primæ
ad Corint. 5. iubentis, vt nec cibum sumamus cum eo, qui frater, id est, Christia-
nus nominatur, si sit fornicator, aut auarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut ra-
pax, scribitur ad ecclesiam Corint. ecclesia autem quælibet seruata lege euange-
lij, debet auferre malos contumaces sibi subiectos à sua communione. Bernardus
suo seculo videbat Romanum clerum magna ex parte vanum, ambitiosum, mo-
ribusq; corruptũ, sed non ideo prætermisit docere veritatem contra sui seculi hæ-
reticos, qui contemnebant apostolicam sedem, seu pastoralem potestatem in vi-
B cario Christi, & successore Petri. Aliud est contemnere primatum pastoralis po- In malis episcopis spiritus sancti dona & ministeria sunt honoranda.
testatis, aliud contemnere corruptam vitam hominis sedentis in illa, imò non vi-
ta, sed spiritus sancti dona & ministeria, per quæ Christus operatur, sunt etiam in
malis episcopis honoranda. Si personam vllius pontificis velimus curiosè inspi-
cere, consideremus illum similem nobis filium Adæ, multis repletum miserijs,
tentationibus, & tribulationibus carnis, & huius mundi subiectum, esse quidẽ pa-
storem, non talem qualis est is, qui dicit: Ego sum pastor bonus, & cognosco oues Ioan. 10. b
meas, & vitam æternam do eis. ad cuius bonitatem nemo potest pertingere: sed
vicarium illius, & vnum ex numero eorum, quales Apostolus ad Hebræos de- Hebræ. 5. a
scribit, circundatus infirmitate. quem tanquam seniorem, non increpare, sed
rogare & venerari oportet vt patrem, illiusque pudenda (si quæ videamus) ab-
scondere, timentes nobismetipsis maledictionem æternam cum filijs Cham, qui Genes. 9. a
verenda patris sui Noe, fratribus suis nudata indicauit. Ortum est nostro infœ-
C licissimo seculo impudentissimum hominũ genus, qui non modò huius seculi pa-
tres & pontifices, sed & totam venerandam sanctorum patrum antiquitatem de-
fœdare & lacerare conantur, qui iuxta Comici sententiam, nisi quod ipsi dicunt,
nihil rectum putant, qui silentio prætereuntes eorundem patrum laudabilis vi-
tæ sanctimoniam, ob oculos adolescentum ponunt totius præteritæ ætatis erra-
ta, etiam mendacijs quibusdam & figmentis ampliata atque adaucta, non ad cau-
telam posterorum, sed in contemptum prædecessorum, in quos tanquam in spe-
cula quadam, sanctimoniæ, rectęque viuendi normas, totam posteritatem specta-
re decuit. Satius igitur est nobis seruata Christianæ pietatis modestia admirari, Nõ esse traducendos patres propter quosdã suos lapsus
spectare & imitari venerandorum patrum sanctimoniam, sententias eorum tra-
ctare reuerenter, & sicubi errauerint (quod certè in quibusdam paucissimis cõti-
git) cum lenitate, eos ostendere humano spiritu esse lapsos, neminem iudicantes,
D neminem à communione separantes. Vbique tenenda est Cypriani plenissima
charitatis doctrina, vt non turbetur fides nostra, si cernamus in ecclesia Christi
esse zizania. Etiam in prauis pontificibus odienda est vita, sed in ipsis honoranda
est Petri cathedra, doctrina euangelij, clauis & potestas à Christo data. Neque ob
id aut fauet quispiam tyrannidi principum, aut adulatur pontificibus, quòd vene-
rans superiorem potestatem & cathedram Petri, obedientiam, vnionem & pa-
cem inter ecclesiæ membra suggerit, interim sub spe recuperandæ sanitatis, etiam
infirma & putrida membra tolerans, sustinens patienter & orationibus adiuuans.
Antiquus omnium schismaticorum mos volentium pacem ecclesiæ scindere, est
colla erigere contra sacerdotes Dei, & contra cathedram Petri, non semetipsos
respicere, sed alios temerè iudicare, seruos Dei contumelijs lacerare, iniurijs,
detractationibus & libellis famosis infamare, quibus contemptibiles reddan-
tur, quibus & minuitur apud plebem non solùm eorum fama, sed & sacerdota-
lis authoritas, & veneranda successoris Petri cathedra & potestas, quemadmo-

dum olim de sui seculi schismaticis (inquit Cyprianus) quòd mendacia aduersus sacerdotes Dei, diaboli voce prolata, ad rumpendam catholicæ vnitatis concordiam vbique iactabantur. Sed iam respondeamus ad argumenta. A

Cypria. epist. ad Antonianū

Solutio primi argumenti. Matth. 28. d

Ad primum dicimus, quemadmodum verba Christi dicta ad vndecim Apostolos: Euntes docete omnes gentes, baptizantes in nomine patris, &c. docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis, ecce ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi. intelliguntur dicta non solùm collegio Apostolorum, tunc præsentium, sed in illo omnibus collegiis episcoporum & sacerdotum, qui secundùm seriem successionis legitima ordinatione Apostolis succedunt, vnde vsq; in consummationē seculi manebit ecclesia cū suorū integritate membrorum à Christo immobilis: sic & verba Christi ad Petrum dicta, Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. accipienda sunt vt intelligantur dicta non Petro soli vt priuatæ personæ, sed, vt futuro vniuersalis ecclesiæ pastori: & ideo quod Petro promittitur, dignitati cathedræ Petri promittitur. Proinde & intelligitur promissum omnibus qui petro in dignitate pastorali succedunt, cùm in Petro intelligantur & ipse, & omnes successores illius. Rursus intelliguntur de fide permansura, non apud Personam petri & successorum illius, sed apud sedem, dignitatem pastoralem, cathedram, seu ecclesiam Petri, sic sensus erit, vt non deficiat fides tua, id est, vt non prorsus pereat fides à sede tua, a cathedra tua, intelligendo sedem, cathedram seu ecclesiam, non solùm vniuersaliter, sed specialiter futuram ad curam Petri & successorum illius. Quo fit vt verba Christi dicta Petro, ex cōsequenti intelligantur dicta Romanæ sedi, cui præsidet episcopus, qui Petro legitima electione succedit. Non est igitur arbitrandum absurdum, si Christus specialiter videtur orasse pro diœcesi ipsius Petri & successorum suorum, talem siquidem intelligentiam habuerunt Cyprianus, Bernardus, cæteriq; patres, ex eadem doctrina Saluatoris arbitrantes, apud ecclesiam Romanam, fidem non perituram vsque in consummationem seculi. In Romana sede hactenus nullus sedit hæresiarcha, qui docendo definierit aliquid fidei nostræ repugnans. Neq; hæresis vlla sumpsit illinc initium, sed mos ibi seruatur antiquus. Defecit Hierosolymitana ecclesia cui Iacobus præsedit, defecit Achaia, vbi Andreas, Asia, vbi Iohannes, India vbi Thomas, Persis vbi Iudas, Æthiopia vbi Matthæus, Græcia vbi Paulus. Romana sedes hactenus manet in fide Christi erecta. Vnde ex gestis synodi Chalcedonensis patet quòd solius Romani pontificis est synodum congregare, sententiam synodi confirmare, & ad ipsum à synodo appellare. Ad aliud argumentum quo dicitur: Verba Christi ad Petrum sunt dicta illi non vt priuato homini, sed vt gerenti figuram ecclesiæ. Respondeo, quæ Augustinus super capitulo vltimo Iohannis dicit, Petrum significasse vniuersam ecclesiam, quando Christus dixit ei: Tu es Petrus, & tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram, & cæt. hæc accipienda sunt, quòd verba illa non sunt dicta Petro pro se solo, aut tanquam priuatæ personæ, sed tanquam futuro pastori vniuersalis ecclesiæ, vt intelligatur promissio facta ipsi ecclesiæ, quæ claues regni cœlorum acceptura erat in Petro, & in omnibus successoribus eius. Vnde & ipse Augustinus ibidem suam explicans sententiam, Petrus primus Apostolus propter apostolatus sui primatum, gerebat figuratiuam personam ecclesiæ. Et infrà tandem conclusit: Ecclesia ergo quæ fundatur, inquit, in Christo, accepit ab eo claues, id est, potestatem ligandi & soluendi in Petro. Vnde sciendū est, ꝙ quædā dicuntur Petro, vt pastori vniuersalis ecclesiæ, & quicquid priuilegij datur Petro vt tali, hoc & datum intelligitur ecclesiæ, cui Petrus in pastorem datur: quædam dicuntur Petro vt Apostolo, & illa intelliguntur Apostolis omnibus dicta: quædam verò dicuntur Petro vt priuatæ personæ. Soli Petro dicitur: Sequere me, neq; Ioanni,

Eodem.

Matth. 16 c

B

C

Solutio secundi argumenti.

D

Variè loquitur scriptura de Petro.

A anni, neque Iacobo, neq; cæteris, qui simul aderant dicitur, Sequere me. Sic & ibidem soli Petro dicitur: Petre amas me, pasce oues meas, quemadmodum de solo Iohanne dictum est ibi: Sic eum volo manere. Et quàmuis soli Petro dicantur ea, quibus illi ecclesiæ primatus aut datur aut promittitur, cuiusmodi sunt: Tibi dabo claues, quodcunque ligaueris, & cæt. non tamen pro solo Petro dicuntur, sed pro omni ecclesia: siquidem Petrus in vtilitatem omnium membrorum ecclesiæ, claues accepit. Deinde quàmuis soli Petro dicitur: Sequere me. & de solo Iohanne dictum sit: Sic eum volo manere, per vtrumque tamen aliud significatur: per Petrum, ecclesia in actione & militia: per Iohannem ecclesia in sinu, super pectus Iesu in quiete & contemplatione. Quædam autem dicuntur Petro, cæterisq; Apostolis tanquam Christianis, & hæc intelliguntur omnibus Christifidelibus dicta, veluti quod dicitur: Vigilate & orate. Quod vobis dico omnibus dico. Sic B quòd Christus pro Apostolis orat: Pater sancte serua illos, hoc orat pro illis non tanquam Apostolis solùm, sed tanquam credentibus in eum, & idcirco non pro illis tantùm personis orat, sed pro omnibus Christifidelibus: quemadmodum ipse Christus paucis interpositis subiunxit, Non pro eis tantùm rogo, sed pro omnibus qui credituri sunt per verbum eorum in me. Non temeraria ergo, sed pia & sancta fide credimus primatum ecclesiæ & fidem Christi à Romana ecclesia esse inseparabilem. Et quáuis huiuscemodi intellectus nequeat euidenter ex scripturis demonstrari, non debemus tamen eum tanquam absonum & alienum à fide Christiana reijcere, sed potius ex pietate quadam fidei cũ sanctis patribus auxiliari, credentes Petrum suam cathedrã Deo iubente ex Antiochia Romã transtulisse, Deoq; iubente eandẽ cathedram, eundemq; primatũ apud Romanos reliquisse: & ita Romanã ecclesiã esse omnibus alijs ecclesijs prælatã, & Romanũ pon- C tificem semper esse vniuersalis ecclesiæ pontificẽ, & eundẽ nõ posse suã sedẽ in aliã diœcesim, nisi Deus reuelauerit transferre. Quàmuis igitur donemus nondũ fuisse Romanam ecclesiam cùm Christus diceret petro, Ego pro te rogaui Petre, non tamen oportet inde consequens esse, quòd Christus tũ non rogauit pro Romana ecclesia. Nam & eadem ratione consequens esset Christum non rogasse pro vlla ecclesia: quia cùm Christus hoc diceret, nondum erat vlla Petri ecclesia, neque orasset Christus pro ecclesia post Petrum, in qua residerunt pontifices, martyres sancti, fide stabiles. Ad id autem quod Apostolus ad Thess. docet, discessionem futuram, priusquã veniat Antichristus. Respondeo discessionem illam nõ oportere intelligi apostasiam à fide Christiana, sed defectionem, abolitionem, destructionem imperij à Romanis, quemadmodum sancti interpretantur. Primùm Ambrosius, tractans verbum illud Apostoli in commentarijs, Deinde Hiero- D nymus quæstione 11. ad Algasiam. Item Athanasius (vel si placet) Vulgarius. Vnde videmus iam Mahumetam detraxisse ad se Asiam, Aphricam, & magnam Europæ partem. Ex quo consequens est, Romam à monarchia imperij deficere, & regna gentium iam à Romano regno, cui tempore Pauli, ex Asia ad Cæsarem appellantis omnis etiam Iudæa, subiecta erant, discessisse. Amplius autem si admittamus Apostolum Paulũ per discessionem intellexisse apostasiam à fide, quemadmodum nonnulli interpretantur, nihil obuiat su prædictis, quia nõ significatur fides ab omnibus Romanis defectura, sed regna gentiũ credentium, potius defectura à fide catholica Romanæ ecclesiæ. Vtrũque suo sensu quodammodo verum est. Nam defectio ab imperio Romano sub Mahumetarum imperio fuit maxima, & sub ipso Mahumeta vtcunque cœpit à fide Christi esse discessio, quæ tamen ex scripturis sacris maior timetur futura sub Antichristo. Prophetia cùm tempus futurum spectet, non semper tota simul, sed paulatim impletur. Prophetia Balaam de Italia peritura seu Romanorum regno deuastando creditur iam per

Iohan. 21. f
Eodem.
Matth. 16. c
Iohan. 21. f
Marci 13. d
Iohan. 17. b
Matth. 16. c
1. Thess. 2. a
Num. 24. c

Prædicationem euangelij adimpleta, Christo euacuante & subijciente sibi imperium Romanũ, tametsi possint esse & alij huius prophetiæ intellectus catholici. Ex hac prophetia patet quidem, Balaam multis annis ante Romam conditã prophetasse de regno Romanorũ tunc futuro, quòd videlicet ipsum & superaret Assyrios, & vastaret Hebræos, & quòd tãdem etiam ipsum esset periturum: quam sanè prophetiã secundum duas partes ipsius priores cernimus oculis nostris olim esse adimpletam, Assyrijs, Persis, & Medis & Græcis transeuntibus in ditionem Romanorum, qui & Hebræorum regnũ per Titum & Vespasianum vastauerunt. Prophetauit autem Balaam sub moyse in deserto, annis septingentis quinquaginta, & vltrà, ante vrbem Romam conditam à Remo & Romulo gemellis fratribus, imperantibus sub imperio regni Acham, in diebus Isaiæ prophetæ. A

Balaã quo tẽpore prophetauerit.

Ex supradictis ergo diligenter consideratis, non erit difficile soluere argumenta, quæ iam olim solent iniuriatores cathedræ Petri obijcere. Primùm ex eo, quòd generaliter iussit Saluator omnibus Apostolis, vt irent in mundum vniuersum, vt baptizarent, & prædicarent euangelium. Deinde ex eo, quòd omnibus Apostolis ex æquo dixit: Quæcunque ligaueritis super terram, & cæt. & iterum: Accipite spiritum sanctum, & cæt. Ex eo quòd prophetia prædixit de eisdẽ Apostolis: Constitues eos principes super omnem terram. Amplius ex eo quòd etiam dicit Paulus: Qui operatus est Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes. Et ex eo quòd Ambrosius verbum hoc tractans, docet ibidẽ, Sicut Petrus primatum accepit ad fundandum ecclesiam Iudæorum, ita & Paulus primatum accepit ad fundandum ecclesiam gentium. Et ex eo quòd Cyprianus dicit Apostolos omnes parem accepisse potestatem à Christo, & quòd nemo nostrùm sese episcopum episcoporum facit. Et ex eo quòd Augustinus dicit, Petrum accipientem claues regni cœlorum significasse ecclesiam. Item ex eo quòd Hieronymus docet super omnes Apostolos ecclesiam fundatam esse ex æquo, & propterea inter duodecim vnum esse electum, vt capite constituto schismatis tolleretur occasio. Et ex eo quòd idem Hieronymus in commentarijs primi cap. epist. ad Titum docet, episcopos magis consuetudine, quàm dispositione dominicæ veritatis superiores esse presbyteris. Et in epistola ad Eua. Paulum Apostolum perspicuè docere eosdem esse presbyteros & episcopos, & postea vnum esse electum, qui cæteris præponeretur in remedium schismatis. Et ex eo quòd Gregorius docet in registro neminem etiam Romanum pontificem appellari vniuersalem episcopum, aut vniuersalem pastorem. Harum omnium obiectionũ solutio patet ex supradictis scripturis, qnibus ostenduntur Apostoli simul accepisse apostolatum ad fundandas ecclesias, simul insuper accepisse spiritum sanctum, & potestatem docendi fidem, & baptizandi, & remittendi ac retinendi peccata. Sed hæc non esse contraria supradictis, hinc patet, quòd hanc potestatem acceperunt à Christo, qui Petrum Apostolum eisdem præfecit, iam abscessurus ab illis in cœlum, illum constituens suum vicarium, & sic nihil contra primatum Petri. Cùm acciperent Apostoli parem potestatem prædicandi euangelium, & baptizandi, remittendi, ac retinendi peccata, nondum erat Petrus cæteris forsitan prælatus. Nihil ergo absurdi sequitur, cùm dicitur omnibus Apostolis pari præditis consortio honoris & potestatis, postea vnum à Christo esse prælatum. Vnde paritas est multiplex, est paritas sanctimoniæ seu meritorum, & de hac non loquuntur sancti. Est paritas apostolatus, secundùm quam omnes Apostoli fuerunt pares, æqualiter à Christo missi ad euangelizandum, docendum, & baptizandum gentes, in omni loco in quem venirent. Rursus est paritas potestatis sacerdotalis. Est & paritas iurisdictionis in iudicando & præsidendo, & in hac eminet Petrus. Proinde quàmuis omnes Apostoli fuerint inter se fratres, vnus tamen cæteris

Solutio argu. 3. & cæt. B

Matt. 28. d — *Iohan 20. f* — *Psalm 44. d* — *Galat. 2. b*

In tractatu de simplicitate prælatorum. — *Aug. vlt. tractatu super Iohannem.* C

D

Apostoli quo modo fuerint inter se pares.

A teris eſt præfectos. Vtrùm autem Chriſtus omnes Apoſtolos æqualiter ordinauerit epiſcopos,& conſecrauerit eos inuiſibili vnctione, cùm dixit inſufflans: Accipite ſpiritum ſanctum. vel an poſtea conſecrauerit eos miniſtrante Petro, nihil refert ad primatum Petri. Omnes Apoſtoli fuerunt æqualiter apoſtoli, id eſt, miſſi ad prædicandum fidem,& teſtificandum euangelium,& ad fundandum eccleſias, & ad inſtituendum epiſcopos in omni loco, in quem ipſi erant venturi, vt creſceret eccleſia Chriſtiana, & multiplicaretur in omni terra. Deinde omnes fuerunt æqualiter ſacerdotes & epiſcopi, ſed in dignitate præſidentiæ & primatus, præpoſitus eſt Petrus cæteris apoſtolis. Paulus autem loquitur de poteſtate apoſtolatus, id eſt, miſſionis ad prædicandum euangelium omni creaturæ, & ad fundandum eccleſias, & ſic accipiendo, Paulus primatum habuit in prædicatione gentium, Petrus in prædicatione Iudæorum, ita tamen vt & Petrus gentibus prædicaret, & Paulus Iudæis, ſi cauſa fuiſſet. Nam vterque, inquit Ambroſius, inuenitur vtrumque feciſſe. Primus tamen poteſtate gubernationis epiſcopalis & paſtoralis fuit Petrus. Neque obuia eſt illi ſententiæ doctrina Cypriani, nam ex ſuperioribus patet eũdem Cyprianum docuiſſe Romanæ eccleſiæ epiſcopum, eſſe vniuerſalis eccleſiæ epiſcopum, & cæteris ſuperiorem. In epiſtola ad Iubaianum, cuius & Auguſtinus ſæpe meminit, ſic loquitur: Manifeſtum eſt autem, vbi, & per quos remiſſio peccatorum dari poteſt, quæ in baptiſmo ſcilicet datur. Nam Dominus primò Petro, ſuper quem ædificauit eccleſiam,& vnde humanitatis originem inſtituit & oſtendit, poteſtatem iſtam dedit. Et infrà in eadem epiſtola: Chriſtus eccleſiam ſuam quæ vna eſt, fundauit ſuper vnũ, qui claues eius accepit. Hactenus ille. Studeant igitur Romanæ cathedræ hoſtes intelligere verum intellectum doctrinæ Cypriani docentis, quòd omnes Apoſtoli à Chriſto acceperint parem poteſtatem, & quòd nemo ex nobis dicit ſe eſſe epiſcopum epiſcoporum, & diligenter attendant & ad ea quæ huiuſcemodi ſententias Cypriani antecedunt, & ad ea quæ ſequuntur, idem ſeruantes in doctrina Hieronymi & Auguſtini,& cæterorum patrum. Nam Auguſtinus cùm dicit, quòd Petrus accipiens claues regni cœlorum, figurã gerebat eccleſiæ, intendebat nõ quòd Chriſtus hanc poteſtatem immediatè dederit eccleſiæ,& quòd Petrus hãc poteſtatem acceperit ab eccleſia, ſed ꝙ poteſtas illa fuerit data Petro non pro ſua illius perſona, ſed pro eccleſia,& ita eandem poteſtatem eſſe datam eccleſiæ in Petro, & in omnibus qui ipſi Petro vicaria ordinatione ſuccedunt. Eccleſia enim dicitur accipere id quod miniſter pro vtilitate eius accepit. Claues datæ ſunt eccleſiæ, quia datæ ſunt Petro, qui datus eſt paſtor eccleſiæ. Sciendum enim eſt, quòd Petrus dona quædã habuit perſonalia, id eſt ſuæ perſonæ data, videlicet meritũ & ſanctimoniam vitæ, conſtantiã fidei, & charitatẽ, intelligentiam ſcripturarũ. Habuit & dona quædam eccleſiæ data, id eſt cathedræ ſeu ſedi,& officio pontificali data, cuiuſmodi ſunt, habere claues ſuper vniuerſam terram, ſuper vniuerſum ouile Domini, vnde priuilegium conceſſum dignitati tranſit in ſucceſſores. Quemadmodum igitur eccleſiæ Romanæ põtifex ſuccedit Petro, nõ in perſonalis vitæ ſanctimonia, ſed in cathedra ſeu poteſtate paſtorali, ita & ſuccedit in priuilegijs datis ſedi, cathedræ & primatui Petri, non in donis perſonalibus. Sententia Hieronymi dicentis: Inter duodecim vnus eligitur, &c. eſt manifeſtè obuia ſchiſmaticorũ doctrinę. Nam ad obuiandum ſchiſmati, inter duodecim non ab Apoſtolis, ſed ab ipſo Chriſto eligitur vnus, qui cæteris præfertur. Manifeſtum eſt igitur vnum Petrum ex electione Chriſti fuiſſe cęteris Apoſtolis ſuperiorem. Et illum intellectum habuerunt ab initio eccleſiaſtici patres, vt patet ex ſupradictis. Alia ſententia Hieronymi ad Euagrium, & ſuper epiſtola ad Titum dicentis, eoſdẽ eſſe presbyteros & epiſcopos, manifeſta fiet, ſi conſideres Hieronymum

Ioan. 20. f

B Ambroſ ſuper epiſt. ad Gal. c. 2. tractãs illud Qui enim operatus, & cæt.

C

August. ſuper Iohan. tractatu 124 d

D

attendisse vim nominis episcopi, & voluisse ipsum nomen episcopi, quòd ex ratione significat opus seu officium olim attributum fuisse presbyteris parochianis, A
qui ex authoritate apostolica ordinati, consensu communi regebant ecclesiam. Posteaverò in remedium schismatis singulos pastores per parochias & ciuitates esse deputatos. Dicere episcopum nulla differentia debere discerni à sacerdote, fuit hæresis Arrij, sub Augustini seculo inter hæreses recitata, in libro de hæresibus, cap.53. Deinde manifestum est doctrinam Gregorij in registro nõ obstare supradictis, cùm & ipse Gregorius ibidem manifestè dicat: Cura totius ecclesiæ & principatus Petro committititur, & tamen vniuersalis pastor nõ appellatur. Ecce vbi Gregorius vetat Romanum pontificem appellari vniuersalem pastorem, vbi & planè asseruit totius ecclesiæ ei curam esse commissam. Aliud ergo appellat vniuersalem pastorem, aliud vniuersalis ecclesiæ pastorẽ. Per vniuersalem pastorem seu episcopum intelligens eum, qui solus esset pastor & episcopus, ita vt alij sint B
duntaxat illius vicarij & ministri, & non veri pastores, nõ veri episcopi, hoc enim manifestè est falsum. Vnde & Romanæ ecclesiæ episcopus vocat se episcopum seruum seruorum Dei, iuxta saluatoris doctrinam: Qui maior est vestrum, erit vester minister. Cæteros episcopos vocat fratres suos, seu coepiscopos, alios autem
Matth. 20 d sacerdotes appellat filios. Ex supradictis igitur est manifestum Romanæ ecclesiæ episcopum esse super totam terram Christi vicarium, & vniuersalis ecclesiæ episcopum, & veram Christi ecclesiam apud eos esse, vbi episcopi apostolica ordinatione sibi succedũt, & id esse tenendum, nõ quia Cyprianus, Irenęus, Tertullianus Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, & cæteri hoc dicunt, sed quia tota ecclesia ab initio ad hæc vsq; tempora sic tenuit, docuit & prædicauit. Hactenus de ecclesia Christi, quænã sit, & apud quos sit, & apud quos non sit, & quemadmodũ permansit, vna ab origine mundi, crescens vsque in consummationẽ seculi, & quem- C
admodum oporteat omnem particularem ecclesiam, omnemque episcopatum subesse cathedræ Petri, & quonam pacto sit accipiendum quòd fides nunquã deficiet à Petri cathedra. Hæc generaliter dicta sufficiant.

Caput quartum.

Restat nunc considerare de authoritate & potestate eiusdem ecclesiæ, an maior sit ecclesiæ authoritas, quàm scripturæ sacrę an econtrariò. Et vtrùm scriptura sacra habeat suam vim, efficaciam, seu certitudinem ex authoritate seu testimonio ecclesiæ, & vtrùm in his rebus, quæ ex scripturis sacris efficaciter probari non possunt, oporteat ex authoritate stare definitioni ecclesiæ. Sciendum est igitur quòd sacra scriptura est testimonium ecclesiæ, ex spiritu sancto testificantis, & idcirco ipsa scriptura euangelij posterior est ecclesia. Ex superioribus est manifestum, apud apostolos fuisse ecclesiam Christi cùm nondum D
esset scriptura euãgelij, apud Abraham, Isaac & Iacob, fuisse veram ecclesiam Dei in fide vnius creatoris & redemptoris tunc futuri, cùm nondum esset super his rebus scriptura Moysi. Moyses primi voluminis sacræ theologiæ hebraicis literis fuit scriptor. Inter illius ortum & seculum nostrum, intercesserunt tria millia annorum cẽtum & viginti septem. Nullus est nobis ethnicus scriptor tam vetustus, nullus historiarum scriptor illo antiquior, sicut & nulla lingua est hebræa vetustior. Siquidem Cadmus, Moyse iam defuncto, in diebus Iosue fertur græcos characteres primus adinuenisse, docuisseque populum tunc adhuc rudem & incultum, ipsis vti. Græci gloriantur literas, artes & philosophiam à sese primùm esse profectas sub Cadmo, vel alio quouis authore græculo, sed vanè & mendaciter id iactitãt, cũ sit manifestissimum tũ ex sacris literis, tũ ex vetustissimis probatæ fidei ethnicorum historijs, initiũ philosophię atq; literarũ, nõ à Græcis in Phenices &

A Assyrios, sed ab antiquissimis potius Phoenicibus seu Assyrijs, Chaldæis atq; Ægyptijs profectum esse in Græcos, quemadmodũ & Iosephus docet contra Appionẽ Grammaticum. Vnde & Apostolus S. Iudas, recitat Enoch ante diluuium scripsisse quædam. Item post diluuium Academia olim vetustissima in Phenicia, hoc est, in Assyria, seu terra Chanaan fuit Cariath, Sepher, id est, ciuitas literarum, proxima ciuitati Hebron, ab antiquo etiam ante Iosue & Moysi tempora sic appellata, quòd ibi primùm res gestæ, ac memoriæ Assyriorum, seu Phoenicum, sunt literis mandatæ. Cuius ciuitatis scriptura meminit Iosue 15. & Iudicum 1. Longè autem posteriores sunt Græcorum libri. Nemo enim Græcorum, inquit Origenes, quippiam de rebus ante se gestis tradidisse legitur ante Homerum & Hesiodum, qui quadringentis fermè annis post Moysi tempora extiterunt. Libri autem si B qui fuerint ante Moysen à Phoenicibus, & ab Assyrijs æditi vetustate perierunt, diuina prouidentia conseruatis scripturæ sacræ libris. Cùm ergo nullum habeamus volumen, nullam historiam, nulla literarum monumenta ante Moysen scripta, consequens est, sacram scripturam in quinque libris scriptam, omnibus scripturis nunc extantibus esse antiquiorem: sed tamen hac scriptura antiquior est Dei ecclesia, quæ ante diluuium incœpit secundùm successionem credentium, durans ad hæc vsque tempora. A principio Adam & Æua, de peccato suo ex fide in futurum Christum pœnitentibus, vsque ad ortum Moysi durauit ecclesia fidelis populi, annos 2373. secundùm ęditionem ex Hæbraica veritate. Secundùm æditionem autem septuaginta interpretum, à principio mundi, vsque ad ortum Moysi, sunt anni 3610. cuius differentiæ ratio in superiori libro assignata. Longè igitur antiquior est ecclesia, quàm sit scriptura à Moyse ædita. Hanc autem esse sacram & veram scripturam Dei loquentis ad Moysen, facie ad faciem, sicut homo C solet loqui ad amicum suum, credimus ex testimonio ecclesiæ, quæ ab initio, quo hęc scripta sunt, sic credidit & docuit. Illam autem ab initio sic credidisse, cognoscimus ex testimonijs posterorum, videlicet Iosue, Samuelis, Dauid, Isaiæ, Hieremiæ, Ezechielis, cæterorumque prophetarum & pontificum, serie successionis protracta ad Christi vsque tempora, ex quorum scripturis manifestè cognoscimus populum seu ecclesiam Dei post Moysen semper credidisse, prædicasse, & docuisse, sicut Moyses ipse in suo volumine credidit, docuit, & posteris legendum tradidit. Ecclesia igitur fidelis populi innitentis gratiæ Dei miserentis, mox post exordium mundi incipiens, ab antiquo est orta. Quartus annorum mundi millenarius iuxta Eusebij calculum secundùm Hebraicam veritatem supputatum, completur anno Tyberij Cæsaris decimosexto, in quo & Dominus noster Iesus anteà baptizatus, cœpit prædicare euangelium regni, signis & virtutibus demon-D strans suam ecclesiam in se credentem, esse veram Dei ecclesiam, conuenientem cum Moysi cathedra & ecclesia. Hunc quoque annorum numerum à principio mundi vsque in decimum sextum Tyberii annum, Beda in libro de ratione temporum eruditè notauit, sub anno quo Christus baptizatur, dicens Dominum nostrum Iesum post baptismum annunciare mundo regnũ cœlorum, peractis à principio mundi (vt Eusebius in chronicis suis signat) quatuor millibus annorum. Qui sanè numerus quatuor millium annorum à principio mundi vsque in decimumsextum annum Tyberij, colligitur etiam secundùm conclusiones in vltimo capite pręcedentis libri designatas. Ex quibus consequens est hoc nostro æuo, quo ab vniuersa ecclesia catholica scribitur à natiuitate Domini trigesimus secundus annus supra millesimum quingentesimum, esse à principio mundi peracta quinque annorum milia cum quingentis: quo fit, vt hoc seculo nostro simus in dimidio sexti millenarij. Ad id autem quod Augustinus quidam Eugubinus scribit à conditione mundi vsque ad hæc tempora, apud Hebræos nunc numerari solùm

annos 5292. dicimus à Cyro vsque ad Christum, non esse standum Hebræorum Talmudistarum authoritati in annorum supputationibus, quemadmodum in superiori libro demonstrauimus. Si ergo iuxta scripturam Christus verus agnus ab origine mundi sit occisus in cordibus credentis populi, consequens est ecclesiam Christi durasse 5500. annis. Ex his patet primò, quòd quærere, an ecclesiæ catholicæ authoritas sit prior aut maior authoritate scripturæ, est idem ac si quæreretur an authoritas personæ testimonium dantis, maior sit suo testimonio. Manifestum est autem nos habere fidem tum scripturis quibuslibet, tum testimonijs propter authoritatem & veracitatem personæ testificantis, quam credimus adeò veracem esse atque probatam, vt non velit fallere, adeòque sapientem, quæ falli non possit. Ex huius consideratione intelligere possumus quàmuis latior, & ad plura sit ecclesiæ catholicæ quàm scripturæ authoritas, eadem tamen & æqualis est eiusdem ecclesiæ catholicæ & scripturæ sacræ veracitas, æqualis vis, par dignitas seu potestas, eodem Dei spiritu loquente vtrobique, & in scripturis sacris, & in ecclesia. Idcirco scriptura sacra, & ecclesia, non possunt inter se esse contraria: quàmuis euangeliorum scriptura non sit neque vera, neque diuinitus reuelata per testimonium aut ecclesiæ, aut euangelistarum. Neque enim idcirco verificata sunt euangelica dogmata, quia ecclesia & euangelistæ sic sunt testificati, sed econtrariò potius, ecclesia & euangelici scriptores, hæc idcirco olim sunt testificati, quia vera erant, & per Christum & apostolos reuera sic facta & adimpleta, eandem tamen euangeliorum scripturam esse ad probandum efficacem & autenticam, declaratum est per authoritatem & testimonium ecclesiæ, in spiritu sancto testificantis hanc scripturam continere ea, quæ docere præcepit Christus, dicens apostolis: Euntes in mundum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. Euangelium nondum erat scriptum, nisi in cordibus discipulorum, & præcepit Christus collegio apostolorum prædicare euangelium. Vnde Irenæus vetustissimus, qui Polycarpum discipulum Ioannis facie ad faciem vidit: Plenissima aduersus omnes hæreticos, inquit, contradictio, est traditio quam ecclesia ab apostolis præceptam per successiones presbyterorũ & sacerdotum custodit, peruenientem vsque ad nos, & distribuit filijs suis. Non enim per alios dispositionem salutis nostræ cognouimus, quàm per eos, per quos euangelium salutis venit vsque ad nos, qui primùm prædicauerunt, postea verò per Dei voluntatem fundamentum & columnam fidei nostræ, in scripturis nobis tradiderunt. Addit: Matthæus Hebræis, inquit, ipsorum lingua scripturam ędidit, cùm Petrus & Paulus Romę euangelizarent, & fundarent ecclesiam. Post horum excessum, Marcus discipulus & interpres Petri, ea quæ à Petro annunciata erant, per scripta nobis tradidit. Postea verò & ipse Ioannes ędidit euangelium, in Asia commorans.

Marth. 28. d

Irenæus lib. 3. cõtra Valent.

A B C D

Hactenus ille, multa adijciens ibidem libro tertio aduersus Valentinum salutaria dogmata contra hæreticos, videlicet non esse recipienda alia euangelia, præter quatuor ea quæ ecclesia tradidit, & veritatem fidei per successiones presbyterorum in ecclesijs esse custoditam, & quotiescunque super aliqua quæstione disceptatio est, oportere nos recurrere ad ecclesias antiquissimas, in quibus apostoli conuersati sunt, & ab eis de proposita quæstione sumere certitudinem. Nam & si ipsi apostoli nullas scripturas nobis reliquissent, tamen & oportebat, inquit, nos sequi ordinem traditionis ecclesiæ, & veterem fidem ex ecclesia cognoscere. Manifestum est igitur Christi ecclesiam esse antiquiorem scripturis apostolicis atque euangeliorum libris, easdemque scripturas non esse factas nobis authenticas sine authoritate ecclesiæ testificantis. Vnde & huius consideratione venerabilis ait Augustinus: Ego euangelio non crederem, nisi me catholicæ ecclesiæ commoneret authoritas. Amplius autem est ex suprà dictis manifestum, ab ecclesia

Aug. cõtra epist. Manichæi quam fundamentũ vocant. c. 5 b

clesia posse esse alicuius catholicæ veritatis verum testimonium, quod nusquam
A in scriptura sacra est traditum, & posse esse traditiones sanctas ex necessitate credendas, quæ in sacris libris canonicis iam æditis non continentur, sicuti varietates catholicæ erant sub Apostolorum temporibus, cùm nondum essent euangelistarum & Apostolorum codices. Aliquot annos ecclesia vsa est tribus euangelijs scriptis, antequam Iohannes suum scriberet euangelium, & sub eisdem annis multa tenuit, credidit, & docuit Apostolorum ecclesia, quæ nondum erant scripta in vllo euangelio quo vtebatur ecclesia: veluti quòd verbum æternum apud patrem verus Deus, sit factum caro, quòd Christus resuscitauerit Lazarum quatriduanum in monumento, Item de verbis Christi ad Petrum, vt pasceret oues, & alijs multis scriptis in euangelio Ioannis, quæ non habentur in alijs euangelijs. Neque enim Christus vllum scripsit euangelium, neque præcepisse legitur apostolis, aut vllis
B suis discipulis, vt vel euangeliũ conscriberent, vel omnia quæ ipse docuerat atramento depingerent. Sed iniunxit, vt euntes in vniuersum mundum docerēt euangelium & prædicarent. Matth 28 d Rursus neque Christus vspiam præcepit ecclesiæ, vt ipsa nihil amplius aut teneret aut crederet, quàm quod in libris euangeliorum tunc aut scribendis, aut scriptis traderetur. Gal.1.b Neque apostolus Paulus dixit: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod in quatuor euangelijs scriptum est, anathema sit. Thessa 2 d Neque rursus ait: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod ego scripsi vobis: sed si quis vobis inquit, euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Vnde & ipse Paulus in secunda epistola ad Thessal. loquitur: Itaque fratres state & tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram, apertè insinuans se nõnulla tradidisse, quæ scripta nõ erant in sua epistola. Quemadmodum Iohan.vlt. vt ait Ioannes euangelista, concludens librum sui euangelij: Multa qui-
C dem & alia fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Præterea manifestum est ex supradictis quædam esse in quibus magis standum est authoritati ecclesiæ, quæ fuit ab initio, quàm scripturæ sacræ demonstrationi, quæ nulla super hoc esse potest. Nam super his quæ ex eisdem scripturis sacris cõprobari non possunt, quæ tamen hactenus semper ab ecclesia sunt credita, tenta & obseruata, non habet ipsa scriptura directè suam vim & efficaciam. Idcirco super huiuscemodi inhærendum est authoritati & testimonio ecclesiæ, quæ sic nunc tenet, credit & prædicat, quemadmodum docuit ecclesia quæ fuit ab initio ad hæc vsq; tempora. Epistolas Pauli, quibus vtitur ecclesia, esse veras epistolas æditas ab apostolo Paulo, diuinitus ad apostolatum vocato, non aliunde contra hæreticos probare possumus, quàm per testimonium ecclesiæ. Quemadmodum euangelia credimus esse scripturas autenticas, non ex alijs scripturis,
D sed ex testimonio ecclesiæ testificantis, quæ erat ab initio, cùm nondum vllum esset scriptum euangelium, secundùm successionem episcoporũ continuata ad hæc vsque tempora. Neque datur ex his vlli homini occasio, aut dubitandi vbinam sit vera Christi ecclesia, aut suspicandi ecclesiam quæ nunc est posse falli, aut quodlibet in rebus fidei pro libitu suo definire. Neque enim dicimus ecclesiam quæ nũc est, pro libito posse definire quodlibet ad fidem pertinere. Nam doctrinam fidei præsentis ecclesiæ intelligimus esse doctrinam illius ecclesiæ, quæ spiritu fidei cõtinuata est præcedentibus Christi ecclesijs, vsque ad primitiuam apostolorum ecclesiam, quæ in docendis & tradendis Christianæ fidei mysterijs atque doctrinis maioris erat authoritatis, quàm ecclesia quæ nunc est, & id quidem propter apostolos, qui illius ecclesiæ columnæ, testimonium de his quæ viderant, perhibere poterant, qui & ipsum Christum, illiusque miracula & opera, mortem, & resurrectionem viderunt, & doctrinam eius ex ore audierunt, manifestationemque diuini spiritus habuerunt in signis & prodigijs, quibus & post resurrectionem aperuit

sensus,

sensus, vt intelligerent prophetarum scripturas. Et idcirco quàmuis ecclesia quæ nunc est, in remittendis & retinendis peccatis, in sacramentis cæterisq; mysterijs Christi dispensandis, & in ecclesiastica potestate à Christo semel ecclesiæ data, sit æqualis authoritatis cum apostolorum ecclesia, habens easdem claues regni cœlorum, quas Christus Petro & omnibus successoribus illius dedit, ecclesia tamen primitiua propter collegium apostolorum, ad tradendam nouam fidei nostrę doctrinam maioris erat gratiæ, maiorisque authoritatis, quàm ecclesia quæ nunc est. Nam ecclesia huius temporis innititur antiquæ fidei, & antiquis scripturis atque traditionibus veteris ecclesiæ apostolicæ, cui hæc ecclesia per eundem fidei spiritum continuatur: & ideo quàmuis hæc ecclesia non possit docere fidem aliam, tamen in rebus fidei dubijs, & in locis scripturæ ambiguis suam censuram habet & authoritatem. Secundùm hunc sensum de ecclesia Augustinus in libro de vtilitate credendi, contra Manichæos dixit: Palàm, inquit est, quòd in re dubia ad fidem ac certitudinem valeat authoritas ecclesiæ catholicæ, quæ ab ipsis fundatissimis apostolorum sedibus, vsq; in hodiernum diem durans, succedentium sibimet episcoporum serie, & tot populorum consensione firmatur. Super omnibus ergo quæ ex scripturis sacris sunt manifesta, prior, notior, & vetustior authoritas eiusdem scripturę, quàm eius ecclesię quę nunc est. Nam & huiuscemodi ecclesia quæ nunc est, quemadmodum in superioribus diximus, ex scripturis sacris quærenda est & cognoscenda. Augustinus autem cùm dicit: Ego euangelio non crederem, nisi me catholicæ ecclesiæ cōmoneret authoritas, intelligit de ecclesia catholica quæ fuit ab initio Christianæ fidei secundùm seriem successionis episcoporū crescens ad hæc vsque tempora, quæ sanè ecclesia complectitur collegium apostolorum, qui Christum & miracula eius videntes, doctrinamq; fidei ex ore eius audientes, scripturas euangelicas tradiderunt, qui & spiritum intelligendi prophetas, salutisq; nostræ mysteria in visibilibus signis cœlitus acceperunt, corroborantes doctrinæ suæ veritatem prodigijs & miraculis. Vnde tantæ authoritatis est scriptura semel ab eisdem apostolis tradita seu approbata, vt etiam ipsi apostoli fuissent anathema, neq; mansissent ecclesiæ membra, si sententiam fidei ab ipsis prædicatæ mutantes, incœpissent doctrinam contrariam euangelijs tradere. Verbum enim semel diuino spiritu enunciatum, manet in æternum. Et hanc ecclesiam sic semper ab initio secundùm seriem successionis docuisse concludimus ex testimonijs & scripturis patrum nostrorum, & antecessorum doctorum, secundùm seriem successionis ab initio concorditer de his scribentium. Proinde ecclesiā quæ nunc est ex scripturis cognoscimus apud eos esse, vbi doctrina est quatuor euangeliorum, conueniens in fide & moribus & vnitate pacis sub Petri cathedra, cum ecclesijs quæ fuerunt in prioribus seculis. De ecclesia autem quæ nunc est intelligendo eam, vt præcisam seu abstractam seu nudam & absque cohærentia in fide & moribus cum ecclesijs quæ fuerūt in prioribus seculis, diceret Augustinus: Ego huius ecclesiæ homines non agnoscerem esse ecclesiam Christi, nisi doceret me quatuor euangeliorum authoritas, ego ecclesię non crederem si aliud euangelium nobis euangelizaret, si apostolorum doctrinas non doceret, quemadmodum ait Paulus, etiam si nos ipsi, aut angelus de cœlo euangelizauerit vobis præter id quod accepistis, anathema sit. Apostoli fuerunt testes earum rerum, quas & viderunt, & audiuerunt quos saluator misit dicens: Eritis mihi testes in Hierusalem, in Iudęa & Samaria vsque ad vltimum terræ. Vnde & ipsis in loco Iudæ traditoris nouum apostolum electuris ait Petrus: Oportet ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioannis, vsque in diem, in qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis nobiscum fieri vnum ex istis. Item quatuor euangelistæ sunt tanquàm notarij publici,

Margin notes: A — B: Aug. cōtra epist. Manichęi c.5.b; De authoritate doctrinę apostolorum. — C — D — Gal. 1.b; Apostoli fuerunt testes rerum quas ipsi viderunt. Act. 1.b; Act. 1.c

A publici, ipsa verò euangelia tanquam instrumenta publica sub testimonio primitiuæ ecclesiæ, hactenus inuiolata & absque corruptione conseruata. Marcus Christum non vidit, Lucas non ab initio sermonibus & factis Christi præsens fuit, & tamen eorum euangelia vera esse credimus, recipientes eadem vt assertiones eorum qui habentes spiritum veritatis fuerint diuinitus per ministeria hominum edocti super rebus, quas scripserunt, sua nobis relinquentes euangelia, vt instrumenta publica & approbata, & multipliciter examinata sub testimonio primitiuæ ecclesiæ, id est, apostolorum, qui Christum viderunt & audiuerunt: quemadmodum & Lucas scripturus euangelium testatur in procœmio, dicens: Sicuti tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis. Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, quod perspeximus oculis nostris, & quod manus B nostræ cōtractauerunt de verbo vitæ, hoc vobis annunciamus, hoc testamur. Verbum caro factum est, & habitauit, inquit, in nobis, huiusq; testimonij causam adijciens: Vidimus, inquit, gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Hic est discipulus, qui testimonium perhibet de his, & scimus quia verum est testimoniū eius. Non possimus, inquit Petrus, ea quæ vidimus & audiuimus non loqui? Et alibi: Non indoctas, inquit, fabulas secuti, notā fecimus vobis domini nostri Iesu Christi virtutē & præsentiam, sed speculatores facti magnitudinis illius, voce huiuscemodi à Deo delapsa: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Hanc vocem de cœlo inquit, allatam audiuimus, dum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem cui benefacitis, attendentes scripturas, in quibus hæc legimus esse sacras & autenticas, & esse vera testimonia apostolorum, qui cum Christo vero Dei filio locuti sunt, in quibus & locutus sit spiritus sanctus, credimus ex authoritate ecclesiæ, super huiuscemodi scripturas testificantis.

Lucæ 1.a
1. Ioan. 1.a
Ioan. 1.a
Ioan. 21.g
Act. 4.d
2. Petri 1.b

C Hic iam si obieceris: Animus verè Christianus credit euangelio propter vocem Dei intus loquentis, accipiens verbum euangelij non vt testimonium hominis, sed vt verbum Dei, & vt reuelationem spiritus sancti, credens euangelio, non ex persuasione humana, sed ex fide desuper infusa. Fides enim est donum Dei cœlitus immissum & inspiratum, dicente Paulo: Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est, nō ex operibus. Item saluator ad Petrum: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, &c. Et Paulus: Ego ab homine non accepi euangelium, sed per reuelationem Iesu Christi. Respōdeo. Animus verè Christianus, credens ex vera fide, credit quidem propter vocē Dei intus loquentis accipiens euangelia & verba Dei intus docentis & reuelantis. Sed sciendum, quòd Deus multifariam, multisque modis reuelat seu loquitur hominibus. Loquitur enim, reuelat, seu docet nunc per prophetas, quemadmodum D ait propheta: Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. Spiritus Domini locutus est per os meum, & sermo Dei per linguam meam: nūc per angelos, nunc per Iesum filium suum in carne visibilem, nunc per apostolos, seu per ecclesiam loquitur, & in hodiernum vsq; diem per scripturas. Quæstiones magnæ & perplexæ à doctoribus ecclesiæ disputantur, ex quibus & schismata interdum oborta sunt, vtrùm ecclesia Rom. cui præficitur successor apostoli Petri, sit prælata omnibus aliorum episcoporum ecclesijs: vtrùm vniuersalis ecclesiæ authoritas, sit maior authoritate seu potestate papæ, an econtrariò: vtrùm vniuersale concilium secluso papa, sit supra papam, id est, vtrùm papa sit subiectus potestati ecclesiæ vniuersalis, sicut subditus duci suo. Et videntur has quæstiones soluere doctrina Christi, & determinatio Constantini concilij. Doctrina quidē Christi in euāgelio docentis: Si peccauerit in te frater tuus, corripe illum inter te & ipsum solum, & reliqua vsque in eum locum vbi dicitur: Si ecclesiam non audierit, fit tibi sicut ethnicus & publicanus. ibi Christus videtur apud ecclesiam posuisse vltimum & supremum

Eph. 2.b
Matth. 16.b
Gal. 1.b
Psal. 44.a
Hebr. 1.a
An papa subsit authoritati totius ecclesiæ vel generalis concilij.
Matth. 18.c

supremum iudiciariæ potestatis tribunal. Cùm ergo papa sit frater & membrum in corpore Christi, consequens videtur, quòd ipse aut à fide deuians, aut scandalose viuens, subiectus sit iudicio ecclesiæ, cui & in toto apostolorum collegio designatæ Christus ibidem inquit: Quæcunque alligaueritis super terram & cætera. Item & definitio concilij Constantiensis, sessione quinta, declarauit & definiuit, quòd illa sancta synodus in spiritu sancto legitimè congregata, faciens generale concilium, & repræsentans ecclesiam catholicam, habet immediatè à Christo potestatem, cui & quilibet cuiuscunque status vel dignitatis, etiam si papalis extiterit, obedire tenetur in his, quæ pertinēt ad fidem & extirpationem dicti schismatis, in reformationem quoque dictę ecclesiæ, in capite & in membris. Pro harum quæstionum ac rationum dissolutione consideranda est hæc conclusio in superioribus declarata, Romanam videlicet ecclesiam, in qua est generalis Christi vicarius, apostoli Petri successor, esse omnium aliarum ecclesiarum magistram, quemadmodum & in superioribus ostensum est ipsum Romanæ ecclesiæ episcopum, Christi vicarium Petriq; successorem, cæteris omnibus episcopis esse prælatum. Proinde quemadmodum Antiochena ecclesia, quæ olim erat prima propter Petrum in illa residentem, cessit ecclesiæ Romanę, Petro iussu Dei ad eandem ecclesiam Romanam transeunte: sic & ecclesia Romana quæ nunc est prima, cedere deberet alteri ecclesiæ, si Deo iubente successor in cathedra Petri ad aliam ecclesiam sese transferret, alium quendā præficiens Romanę ecclesię episcopum: quemadmodum Romana ecclesia in qua residet apostoli Petri successor, est omnibus ecclesijs prælata, ad quam seu fidei magistram ac matrem, omnes maiores totius ecclesiæ causæ recurrunt, sumentes terminum seu finem iuxta sententiam eiusdem ecclesiæ, cuius vis & potestas ecclesiastica est in pontifice eiusdem ecclesiæ, ita & Romanæ ecclesiæ sententia præualet omnibus sententijs aliarum ecclesiarum à Romana ecclesia discrepantium. Papa in causis fidei & schismatis personam suam tangentis atque concernentis subijcitur iudicio vniuersalis ecclesiæ, quamobrem si ipse fieret hæreticus aut schismaticus, aut argumentis probabilibus de his suspectus pertinaciter defendens doctrinam contrariam euangelio Christi, ipse esset ab ecclesia monendus, corripiendus, & si contumax fuerit, iudicandus tanquàm anathema, & vel deponendus, vel declarandus, propter contumaciam ab ecclesia fuisse depositus à tempore ex quo talia docere, aut prædicare cœperit. Neque enim tenentur oues subesse pastori vlli, qui iam factus est aut ex Pastore lupus, aut saluti gregis contrarius, quemadmodum & Apostoli fuissent à Christo anathema, si contrariam doctrinam incœpissent prædicare, vt docet ad Galathas primo. Paulus qui & alibi ait, hæreticum hominem post primam aut secundam correptionem deuita. Ioan. apostolus in secunda sua canonica, Si quis venit ad vos & hanc doctrinam non affert nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis & cætera. Et quàmuis primatus papæ super omnes particulares ecclesias sit constitutus diuino iure, non hinc tamen oportet consequens esse eundem papam in causis proprijs, ius diuinum concernentibus, non esse subiectum potestati vniuersalis ecclesiæ, sicut Iosue constitutus à Deo dux in Israel dum sorte diuisisset terram singulis per tribus suas, dederunt filij Israel eidem Iosue possessionem in medio sui, iuxta præceptum Domini vrbem quam postulauit, Iosue 19.

Ad Titum.

Intellectus doctrinæ Christi & constantiensis concilij, ponentis ecclesiam tanquam vltimum iudiciariæ potestatis tribunal, patebit in sequentibus.

Sequitur Caput quintum.

CAP. V.

A *Caput quintum de multis sententiis orthodoxa fide tenendis, quæ ex scripturis sacris efficaciter demonstrari non possunt.*

IAM ergo superest ostendere scripturas sacras non sufficere ad confutandas hæreses omnes. Ex supradictis est manifestum multas fuisse iam olim, & adhuc esse hæreses, super quibus hæretici pertinaces ex scripturis sacris euidenter conuinci non possunt, veluti sunt errores contra virginitatē perpetuā Mariæ, cōtra baptismū paruulorum in remissionē peccatorum baptizandorum, & alia multa, quæ tametsi semper obseruarit ecclesia, euidenter tamen ex scripturis monstrari non possunt, & idcirco semper illius generis traditionibus contra hæreticos, aggrediendum est alio argumento, quo & ab initio contra eosdem vsi sunt ante nos secundùm seriem successionis ecclesiastici patres, Irenæus, B Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, & cæteri posteriores ad hæc vsque tempora. Hoc autem argumentum est authoritas ecclesiæ catholicæ, cui pollicitus est Christus. Ego vobiscum sum vsque in consummationem seculi. Hæc sola, inquit Augustinus, est religionis machina, quæ cunctas hæreses semel aboleuit. Ipsa inquam concors omnium sanctorum patrum doctrina secundùm suorum temporum successiones concorditer scribentium, & reddentium testimonium verbis Christi, & consuetudo primitiuæ ecclesiæ. Amplius autem Tertullianus: Auctrix, & confirmatrix fidei est consuetudo, quæ fuit ab initio ecclesiæ, etiā in his rebus, super quas nulla prætenditur scripturę authoritas, & idcirco hæreticis, qui ad singula canonicas exigunt scripturas, interrogantibus quo nam scripturæ loco monstremus ecclesiæ sacramenta, missæ officiū, eucharistiæ oblationem ac sacrificium, purgatorium ignem post mortem, inuo- C cationes sanctorum martyrum, orationes viuorum prodesse defunctis, & orationes sanctorum defunctorum prodesse viuis, & necessarium esse infantibus baptismum, & id genus alia, quæ iam per vniuersum orbem catholica seruauit ecclesia. Respondemus, vicissim interrogantes, vt & ipsi dicant nobis ex qua nam scriptura habeantur euangelia Matthæi, Marci, Lucæ, & Iohannis esse vera illorum euangelistarum euangelia, & ab eis vt veracibus testibus veraciter conscripta, & cùm non habeant quod respondeant nisi testimonium ecclesiæ, quæ ab initio ad hæc vsque tempora sic credidit, docuit, tenuit, fateantur necesse est authoritatem eiusdem ecclesiæ sic à temporibus Apostolorum, secundùm successionis seriem continuatæ ad hæc vsque tempora, esse sufficiens robur & argumentum ad stabiliendum, corroborandumque super præfatis articulis fidem orthodoxam. & idcirco mirabili cęcitate falluntur, qui morem omnium hęreticorum prædecessorū imi- D tati, neque ęstimant cōmunem ecclesię traditionē, neque recipiunt ecclesiasticorum patrum venerandam antiquitatē ante mille annos & supra, ad hæc vsq; tempora obseruatam per totum orbem Christianū, qui certè, si Augustino credimus, insolentissimè insaniunt, nescientes, quòd si in his quæ sunt fidei contemnamus veteris ecclesiæ traditionem, quę ad hęc vsque secula, suū tenuit vigorem, nō erit per quod libros euangeliorum valeamus ostendere esse verorum Apostolorum euangelia. Nec erit nobis vllum scutum, quo doctrinam fidei quę nunc est defendere valeamus contra vllum hominem pertinaciter dicentem se habere, aut alium quendam ex euangelijs intellectum de personarum trinitate, & de Christi incarnatione, cęterisque fidei articulis, aut alia quędam verorum Apostolorum euangelia, & adducet quisque pro sua voluntate quod volet. Vt ergo hęreses huius temporis plenius habeantur detectę, omnibusque manifestę, non erit inutilè considerare res quasdam secundùm veterem ecclesię statum obseruatas, quas iam aduersarij ecclesiasticarum consuetudinum nituntur subuertere.

Marginal notes: Hęreses multę quę ex scripturis cōuinci nequeunt. — Matth. 28. d — Libro de coro na militis. — Ad inquisitio nes Ianuarii. — Variæ hæreses iam olim damnatæ ab ecclesia.

Sunt autem huiuſcemodi veneratio & inuocatio ſanctorum martyrum, ſolenne ieiunium à carnibus, & cæteris cibis abſtinentia, ſuffragia viuorum pro defunctis, voluntaria vota in caſtitate, Deoque dicata virginitate, purgatorius ignis poſt mortem, paruulorum baptiſmus. Sacramenta confirmationis, confeſſionis, ſacri ordinis vnctionis, matrimonij inſolubilitas, corpus Chriſti ſub ſpecie panis & vini, miſſæ ſacrificium, cæteraque officia eccleſiaſtica, ſacerdotum cœlibatus, hæc & ſimilia ſunt, quæ aut omnia, aut plura, multi contra venerãdam antiquitatem colla erigentes, impugnare & deſtruere præſumunt, renouantes iam olim ſepultas hæreſes, magis autem apparebit illorum inſania, ſi primùm oſtenderimus eaſdem hæreſes ante mille annos fuiſſe ventilatas, tritas & damnatas. Vigilantius iam olim ante mille & centum annos, quemadmodum diuus teſtatur Hieron. docuit non eſſe veneranda ſanctorum martyrum ſepulchra, proclamauit contra ſanctorum ieiunia, impugnauit virginitatem, & orationes ſanctorum, irriſit Chriſtiani populi deuotionem, accenſionem cereorum in honorem martyrum ſole ſplendente. Dum uiuimus mutuo, inquit, pro nobis orare poſſumus, poſtquam autem mortui fuerimus, nullius pro alio eſt exaudienda oratio, præſertim cùm martyres vltionem ſui ſanguinis impetrare non quiuerint. Sic & recitat Auguſtinus, ꝙ ſuo ſeculo Arrius quidam, cùm eſſet presbyter, doluiſſe fertur, quòd epiſcopus non potuiſſet ordinari, & idcirco ſua priuata dogmata ſpargens in eccleſias, docuit nos non oportere nec orare, nec offerre oblationem pro mortuis, nec ſolenniter celebrare ſtatuta ieiunia, ſed cùm quiſque voluerit, ieiunandum eſſe, ne videatur eſſe ſub lege, & presbyterum ab epiſcopo nulla differentia debere diſcerni. Hactenus Auguſtinus in libro de hæreſibus, capite quinquageſimotertio. Et ibidem capite octogeſimoſecundo: A Iouiniano quodam monacho, hæreſis quædam, inquit, orta eſt ætate noſtra, cùm adhuc iuuenes eſſemus, qui dicebat omnia peccata eſſe paria, nec aliquid prodeſſe ieiunia, vel à cibis abſtinentiam, virginitatem ſanctimonialium ſeu continentiam, coniugum meritis adæquabat, ita vt quædam virgines ſacræ, prouectæ iam ætatis, eo audito, nupſiſſe dicantur. Cito tamen (inquit) iſta hæreſis extincta eſt, nec vſque ad deceptionem aliquorum ſacerdotum potuit peruenire. Hactenus ille. Sed iam prochdolor latius hæc peſtis ſuum ſparſit fœtorem, cùm peruenerit nunc ad deceptionem non ſolùm monialium, ſed & monachorum, ſacerdotum & paſtorum. Erigamus mentes viri Chriſtianiſſimi, & ſoliciti ſimus, vt non ſint inter nos ſuper huiuſcemodi rebus ſchiſmata, vt & vtiliter eccleſiæ commodis conſulentes, diuiſa inter ſeſe eccleſiæ membra ad vnionem pacis ac concordiæ, quantũ in nobis eſt ſtudeamus prouehere, & zelum Dei arripientes, non iniurias ſanctorum martyrum ſolùm, ſed & damnatam miſerarum animarum defunctarum, quæ priuantur viuorum ſolatijs, atque ſuffragijs, quàm viuorum, qui diſcunt contemnere venerandam eccleſiæ antiquitatem, non ſurdis auribus tranſeamus. Nihil eſt quo ſatanas ſic occultè contra Chriſti eccleſiam inſidiatur, quàm ipſa ſcriptura ſacra, qua ipſe vtitur, vt ſub prætextu Chriſtianę fidei, fallat Chriſtianorum hominum corda, qui dum exiſtimant ſe tenere euangelicam veritatem, & ſcripturas canonicas ſeruare ad vnguem arbitrantur ſe verè eſſe Chriſtianos, cùm tamen cæci ſint, ac in tenebris verſentur. Et idcirco ipſe ſemel extinctas hæreſes iterum atque iterum denuo ſeminare, & creſcere cupit, nec ceſſat inſidiari vnquam ad hæc vſque tempora ſub prętextu conſtantiæ fidei Chriſtianę, tantam ſuggerens pertinaciam in hominum corda, vt etiam ipſi tradant corpora ſua ad mortem, arbitrantes ſe pro fide Chriſti mortem pati. Neque recens aut noua eſt hęc hęreticorum vſque ad mortem pertinacia: nam ante mille annos temporibus Cypriani, Hieronymi & Auguſtini, legimus hæreticos etiam à perſequutoribus Chriſtianę fidei fuiſſe in con-

Nec orandum nec offerendũ pro mortuis, nec ſtatuta ieiunia eſſe obſeruanda, hæreſis Arriani. Auguſtinus.

Exhortatio ad zelum Dei arripiendũ, vt erroneas ad pacẽ reuocentur.

Per ſcripturã ſacram inſidiatur nobis diabolus.

A B C D

A in confessione nominis Christi exustos & occisos:sed quia extra ecclesiam,inquit Cyprianus, confitebantur Christum, non potuerunt assequi remissionem peccatorum. Macula enim discordiæ in hæreticis nec abluitur sanguine, nec purgatur igne: quos & in spiritu beatus Paulus præuidens futuros, notauit: Si habuero, inquit, omnem fidem, vt montes transferam, & cæt. Si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Iam olim ante annos fermè quadringentos, præpositus quidam venerandus Stenelden, interrogabat beatum Bernardum: Vellē inquit, scire sancte pater si præsens essem, vnde in hæreticis, diaboli membris, tanta fortitudo in sua hæresi, quanta vix reperitur etiam in valde religiosis Christi fidelibus. Sunt, inquit, apud nos hæretici, qui in suffragijs mortuorum, & orationibus sanctorū, non cōfidunt, ieiunia, cæterasq; afflictiones quæ pro peccatis fiunt, aiunt iustis non esse necessaria, purgatorium ignem post mortem non concedunt, in altari corpus Christi fieri negant, ecclesiā apud se esse dicunt, non habentes agros, neque possessiones. Nouimus etiam ex istis nonnullos esse raptos à populis nimio zelo permotis, & nobis inuitis in ignem positos, & crematos: qui tormentum ignis non solùm in patientia, sed & cum lætitia introierunt: Vellem igitur scire sancte pater, vnde in diaboli membris fortitudo tanta? Hactenus huius præpositi interrogationes. Et quàmuis non inuenerim responsiuam à Bernardo epistolam, attamen tanquam ad hæc respondens Bernar. de huiuscemodi hæreticis sic loquitur: Se dicunt esse successores Apostolorum, & ecclesiam, non habentes neque agros, neque possessiones: ecclesiam autem habentem agros & possessiones, non esse Christi ecclesiam. Irrident nos ꝙ baptizamus infantes, quòd oramus pro mortuis, quòd suffragia sanctorū postulamus. Non credunt ignem purgatorij restare post mortem, sed animam à corpore solutam, statim vel ad requiem, vel ad damnationem transire. Ecclesiā nō cognoscūt, & idcirco ordinibus ecclesiæ detrahunt, instituta non recipiunt, sacramenta contēnunt, mandatis episcoporū non obediūt. Peccatores, inquiunt, sunt apostolici episcopi, archiepiscopi, presbyteri, & per hoc nec dandis sacramētis, nec recipiēdis idonei: multa quidem & alia huic populo stulto & insipiēti, inquit Bernard. à spiritibus erroris in hypocrisi loquentibus mendacia persuasa sunt, nec rationibus conuincuntur, quia non intelligunt, nec authoritatibus corriguntur, quia nō recipiunt, nec flectuntur suasionibus, quia subuersi sunt: probatum est, mori magis volunt, q̄ conuerti, horum finis interitus, horū nouissima incendium manet. Mirabantur, inquit, aliqui, quòd non modò patienter, sed & læti, vt videbatur, ducerentur ad mortem: sed non inde mirandum, si aduertatur quanta sit potestas diaboli, non modò in corpora hominum, sed etiam in corda, quæ semel permissus possederit.

D Nónne plus est hominem sibimet inijcere manus, q̄ id libenter ab alio sustinere? hoc autem potuisse diabolum frequenter experti sumus in multis, qui semetipsos aut submerserunt in aquas, aut se dederunt ex sublimi præcipites, aut suspenderunt. Nihil ergo simile habent, constantia martyrum, & pertinacia hæreticorū: quia in illis pietas, in istis duricia cordis, contemptum mortis operatur. Hactenus Bernardi doctrina. Ex qua patet hæresiarcham huius seculi non fuisse inuentorem nouarum hæresium, sed antiquarum iam damnatarum resuscitatorem ac defensorem improbum. Proinde non est opus, inquit Bernardus, multa aduersus homines stultissimos atque obstinatissimos dicere, sufficit innotuisse illos, vt vitentur. Addit: Melius proculdubio, inquit, foret, quòd coërcerētur gladio illius, qui non sine causa gladium portat, q̄ vt multos in suos errores traijcere permittantur. Hactenus Bernardus, ante annos iam quadringentos de hæresibus à tam longo tempore, ad hæc vsque tempora, procurante diabolo, protractis. Inspicientes ergo veteris ecclesiæ traditionem, & antiquissimorum patrum volumina planè

1. Corint. 13. a

Bernar. hom. 66. in fine super Cant.

Eadē dogmata nunc esse in ecclesia, quæ à tempore apostolorum semper fuerunt.

videmus super præfatis articulis veterem ecclesiæ doctrinam prorsus cum doctrina ecclesiæ, quæ nunc est conuenire, & hisce in rebus faciem ac statum ecclesiæ quæ nunc est, esse antiquum ecclesiæ statum, & ecclesiam Christianam A
per totum orbem nunc credere & obseruare, sicut credidit, tenuit, & prædicauit ecclesia quæ fuit ante quadringentos annos, cùm adhuc venerandus ille doctor Bernardus, & cæteri seculo illo præclarissimi scriptores viuerent, & ecclesiam eam, quę tempore Bernardi erat, super eisdem articulis credere, tenere & docere, sicut ipsa obseruasse inuenit totam ecclesiam Christianam, quæ Bernardum sexcentos annos antecesserat, sicut erat ecclesia temporibus Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosij & Augustini, in quorum seculis vniuersa ecclesia infantes baptizabat, pro defunctis orabat, sanctos martyres inuocabat, & in eorum memoria altaria construebat, in missa eucharistiæ sacrificium offerebat, vota monastica faciebat, aliaq; multa, quæ in hodiernum diem tota seruat ecclesia, quod B
facilè potest perspici ex scripturis, quas singuli suis seculis posteritati legendas tradiderunt, quemadmodum iam in sequentibus partibus sumus ostensuri. Cæterùm, Gregorius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, huiuscemodi res neque è suis cerebris confinxerunt, neque recenter tunc ex scripturis sacris intellexerunt, sed in eisdem articulis crediderunt, tenuerunt, & docuerunt, sicut inuenerant ecclesiam antè se docuisse, ascendendo vsque ad Apostolorū tempora, secūdùm interpretationem ecclesiæ intelligentes, ac concludentes in scripturis, nonnulla esse implicita & præsupposita, quæ ex eisdem scripturis, euidenter concludi non possunt. Quod planum & manifestum nobis erit, si adinuicem conferamus volumina antiquorum patrū, qui per successiones temporū ecclesiastica dogmata & sacrarum scripturarum interpretationes nobis tradiderunt, qui etsi luce clara deprehenderint nonnulla scripturæ loca talia esse, ex quibus non euidenter C
consequerentur sententiæ, quas ipsi dabant, tamen imitantes ecclesiæ traditionē, ita sunt interpretati, vt ipsorum interpretationes cum ecclesiastica traditione, ac obseruatione conuenirent. Huius rei vnum afferamus exemplum ex verbo Saluatoris, docentis quoddam esse peccati genus, quod nec in hoc seculo, nec in futuro remitteretur. Origenes, Augustinus, Gregorius & Bernardus, cæterique multi probatissimi patres intellexerunt, Saluatorem voluisse insinuare quoddam esse genus peccati remittendum post hanc vitam, & ita purgatorium esse: non quod venerabiles isti patres adeò fuerunt ingenio stupido, vt existimarent ex illa negatiua Saluatoris sententia, posse concludi sententiam affirmantem, peccata quædam remitti in futuro seculo, & ita ex necessitate sequi purgatorium esse: sed considerantes ecclesiam illius temporis secundùm antiquum morem & consuetudinem pro defunctis orare, intellexerunt spiritum sanctum, in huiuscemodi loco D
voluisse hanc ecclesiæ sententiam insinuare, videlicet peccata quædam remitti post hanc vitam. Huiuscemodi ergo res, etiam quàmuis in eis nulla esset scripturæ authoritas, sufficienter demonstrantur per antiquum ecclesiæ statum, & secundùm vniuersalem ecclesiæ morem ab initio obseruatum, qui ab Apostolorum traditionibus ad nos vsque descendit. Neq; foret opus alia probatione, quàm ostendere, quòd super huiuscemodi rebus seruatis per vniuersam ecclesiam fuerit antiqua concors ecclesiarum sibiinuicem succedentium consuetudo, custodita non longè ab ipsis Christianæ fidei initijs ad hæc vsque tempora.

Matth. 12.

Secunda pars huius capitis in qua de Christianæ ecclesiæ consuetudinibus & sacramentis, fundamenta quædam atque initia tractantur ex scripturis sacris.

Ne calumnien-

CAP. V.

A NE calumnientur hæretici nos prorsus sine scripturis velle pugnare, antequam recenseamus patrum sententias secundùm seriem successionis, ab exordio nascentis ecclesiæ, oportet primû declarare, etiam initia huiuscemodi rerum ex ipsis scripturis sacris habere argumenta, & recensere scripturas, ex quibus patres ab initio intellexerunt huiuscemodi rerum institutiones. Considerandum est ergo ex supradictis, quòd vniuersales & verè Deo digni Apostoli, habentes sensum prophetarum & euangeliorum scriptum in cordibus suis, fideliter exequentes præceptû magistri præcipientis, quatenus in mundû vniuersum euntes, testes essent ac prædicarent euangelium, per quorum linguas loquebatur spiritus sanctus, non tã conati sunt euangelium scribere in chartis & pergamenis, quàm in cordibus hominum, scientes viuam vocem habere suam vim & energiam, ac euangelij fidem indigere, non suasorijs argumentis humani spiritus. Vnde ab initio iam latè per omnem locum erat dispersa Christi ecclesia, erantque in obseruantia ecclesiæ ritus & instituta quædam ab Apostolis præcepta, priusquam scripta essent vlla euangelia, Petrus Romæ crucifixus erat, & Paulus capite truncatus sub Nerone, priusq̃ Iohannes suum scriberet euangelium post mortem Domitiani. Iam verò euangelij testificatione longè lateque diffusa, & institutis per orbem Christianis, tunc primùm spiritu Dei prouidente, cœperunt apostolici viri ad eos qui iam credebant tradere in chartis sermones, mysteria, traditiones, sacramenta, gesta & facta Christi. Vnde & omnes Apostolorum epistolæ, non ad paganos, non ad infideles & gentiles, sed ad fratres, id est, ad Christianos sunt scriptæ. Paulus ad Romanos, Omnibus, inquit, qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis: Gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Ad Corinthios: Ecclesiæ Dei quæ est, inquit, Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu. & sic in epistolis reliquis sermonẽ dirigit ecclesijs. Et quàuis qui diuinos sermones diuinitus inspirati scripserunt, breues hos & succinctos esse voluerunt, non sic tamen abbreuiarunt, vt præterirent & intacta prorsus dimitterent vlla Christianæ fidei mysteria & sacramenta, quæ vsque in diẽ hodiernum vniuersalis seruat ecclesia: quæ tametsi hæretici per successionem temporum ab initio semper impugnare conati sunt, sub prætextu libertatis & defensionis Christianæ fidei, non tamen præualuerunt contra ecclesiam, quæ hactenus manet in antiquo statu secundùm Apostolorum institutionem. Et quàmuis crescente multitudine ac deuotione credentium, solennitates & ritus super huiuscemodi sacramentis celebrandis sint aucti, & id quidem à præpositis ecclesiæ rationabiliter in vtilitatem fidei & charitatis, ne si leuiter peragerentur, vilescerent: origo tamen & vtilitas eorum, & approbatio ex Apostolica doctrina est nobis declarata, & per terram vniuersam credita, habita, retenta, & reputata. Et idcirco non modò hæresis, sed etiam insolentissimæ insaniæ est, dicere huiuscemodi rerum obseruantias in ecclesia Christi esse inutiles, confictas ab humano spiritu, aut abusus, aut falsas doctrinas, aut scripturis sacris contrarias, aut religioni Christianæ impertinentes, quemadmodû nonnulli impudentissimi idiotæ absque literis laici viri, & mulierculæ hoc nostro seculo nimia arrogantia præsumpserunt pertinaciter asserere, & ad vincula vsque defendere, tumultuantes contra omnium doctorum sententiam, & venerandam patrum antiquitatem. Quatuor sacramenta, vtpote baptismum, sacramentum ordinis seu ecclesiasticæ potestatis, eucharistiam & pœnitẽtiam, ecclesiastici patres ab initio secundùm seriem successionis intellexerunt ex doctrina Saluatoris dantis Apostolis formam baptizandi, potestatem consecrandi panem & vinum in corpus & sanguinem suum, potestatem ligandi & soluendi in terris, quæ ligata & soluta essent in cœlis, po-

Apostolorum officiũ erat nõ scribere in membranis, sed in cordibus hominũ, & prædicare euangelium.

B

Rom. 1. a

C

D

De septem sacramentis ecclesiæ.

testatem remittendi & retinendi peccata. Apostolis iam spiritum sanctum habentibus, Christus post resurrectionem insufflans, dixit: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata. Et iterum: Euntes in mūdum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Insufflatio hæc, seu inspiratio, inquit Augustinus & cæteri sancti, est gratia quædam, quæ per traditionem infunditur baptizatis cùm ordinantur, de qua dicit Apostolus ad Timotheum: Noli negligere gratiam Dei quæ data est tibi per impositionem manuum presbyteri. Ex his scripturis Cyprianus, Ambrosius, Augustinus intellexerunt aliud esse sacramentum baptismi, aliud ordinis, quemadmodum patebit infrà in eorum sententijs. Sacramentum confirmationis intellexit ecclesia ab initio semper aliud esse à sacramento baptismi ex Actis apostolorum, & vtrumque esse sacramentum docuerunt Clemens Petri successor, Irenæus, Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, cæterique patres. Clemens confirmationem esse à baptismo sacramentum distinctum, à solo episcopo conferendum docet in epistola, quam (teste Merlino) scripsit ad Iulium & Iulianum fratres. Cyprianus in epistola ad Stephanum, quæ est prima ordine in secundo libro epistolarum, docet vtrumque esse sacramentum. Hieronymus aduersus Luciferianos, docet hanc obseruationem ex ea authoritate descendere, qua spiritus sanctus post ascensum Domini ad apostolos descendit, asserens multis in locis idem factitatum reperiri, baptizatum videlicet per manus presbyteri aut diaconi in baptismo accipere spiritum sanctum, & rursus accipere spiritum sanctum per solas manus episcopi, & id quidem ad honorem potius sacerdotij, quàm ad legis necessitatem: alioquin si tantùm ad episcopi imprecationem spiritus sanctus defluit in hominum corda, lugendi sunt, qui in villis & castellis per presbyteros & diaconos baptizati dormierunt, priusquam ab episcopis inuiserentur. Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet, cui si nō exors quædam & ab omnibus eminens detur authoritas, tot in ecclesijs efficientur schismata, quot sacerdotes. Inde venit vt sine chrismate & episcopi iussione, neq; presbyter, neque diaconus ius habeat baptizandi, cùm frequenter si tamen necessitas cogit, sciamus etiam licere laicis. Hæc Hieronymus, Ex cuius doctrina consequens est, sacramentum confirmationis à solis episcopis dari, baptismum autem à presbyteris & diaconis, & in necessitate à laicis: & sacramentum confirmationis non esse necessitatis sacramentum. Sacramentum vnctionis intellexerunt ex doctrina Iacobi apostoli: Infirmatur quis ex vobis inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & si in peccatis fuerit, remittentur illi. De antiquitate autem & authoritate huius epistolæ satis diximus in primo libro. Tria esse sacramenta irreiterabilia, videlicet baptismum, ecclesiasticum ordinem, & confirmationem, semper ab initio tenuit & credidit vniuersa ecclesia ex scripturis, & traditione apostolorum edocta. Ex scripturis quidem docentibus spiritum sanctum ter datum apostolis: Primò in baptismo ad iustificationem & remissionem peccatorum accipiendam Secundò post resurrectionem, ad remissionem alijs dandam: Tertiò post ascensionem ad robur fidei, & charitatis confirmationem: sicut docent Cypria. Hiero. August. ex scripturis. Tria verò sacramenta, vt pœnitentiam, vnctionem, matrimonium, altero coniugum mortuo, posse iterari, scripturis & exemplis docuerunt Christus & apostoli, & vniuersa semper credidit Christi ecclesia, simul eucharistiam tradens esse frequentandam tanquam animæ cibum & viaticum. Sacramentum eucharistiæ planè tradiderunt quatuor euangelistæ ex institutione saluatoris, qui in vltima cœna accipiēs panē benedixit dicēs: Accipite & comedite, hoc est corpus meū, quod pro vobis tradetur, & repetita benedictiōe accipiēs cali-

Margin notes: Ioan. 20. e; Matth. 28. d; Sacramentum ordinis. 1. Timoth. 4. d; Sacramentum confirmatiōis; Sacramentum confir. quod non est necessitatis à solis datur episcopis. Iacobi 5. d; Sacramentum eucharist. ex scrip. conceffū ob omnibus.; Verum corpus Christi in altari.

Margin letters: A, B, C, D

A calicem dixit: Hic est sanguis meus. Ex hac traditione euangelica ecclesiastici patres, & tota Christianorum schola ab initio semper intellexit, post consecrationem sub visibili figura panis & vini, esse verum corpus & sanguinem Christi. adeoque hoc fuit ab exordio creditum & obseruatum, vt ipse quoque Paulus Apostolus mysterium hoc omnibus fidelibus aperire dignatus sit, planè commonstrans totum corpus & sanguinem Christi participari à singulis fidelibus sub fragmento panis & vini. Calix, cui benedicimus, inquit, nónne communicatio sanguinis Christi est: & panis, quem frangimus, nónne participatio corporis Domini est? primæ ad Corint. 10. Item ex eadem Pauli doctrina in capite 11. ecclesia ab initio semper credidit, tenuit, & docuit sub figuris panis & vini, potestate verborum Christi esse verum corpus Christi, & eum qui manducat & bibit indignè, reum esse corporis & sanguinis Domini, & iudicium sibi manducare ac bi-
B bere, pro eo quòd non diiudicat corpus Domini. Non igitur sub figura tantùm celebratur mysterium istud, sed sub veritate. Nos, inquit Ambrosius, in specie panis & vini quam videmus, res inuisibiles, scilicet carnem & sanguinem honoramus, fideliter confitemur ante consecrationem esse panem & vinum, quod natura formauit, post consecrationem verò carnem Christi & sanguinem, quod benedictio consecrauit. Sed quia hæretici malignis suis interpretationibus conantes subuertere antiquam ecclesiæ fidem, detorquent huiusmodi scripturas ad sensum alium, operæprecium est hic paululum immorari, & primùm supradictis obijcientes, proponamus argumenta, ex quorum solutionibus tota hæc materia reddetur illustrior. Primùm Apostolus Paulus docet patres nostros in testamento veteri manducasse eandem escam, bibisseque eundem potum de petra spirituali, & hanc petram fuisse Christum. Patres nostri omnes, inquit, sub nube
C fuerunt, omnes mare transierunt, in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam manducauerunt, omnes eundem potum spiritualem biberunt: bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Ipsi ergo si in sacramentis illis manducauerunt eundem panem viuum, quem & nos manducamus de mensa altaris Domini, videtur consequens esse, vel hunc panem, quem de altari sumimus non esse corpus Domini, sed figuram, vel manna illud quod manducabant patres, etiam fuisse verum corpus Christi, & non solùm figuram: quod & venerabilis pater Augustinus significasse videtur, docens veteris & nouæ legis sacramenta in signis quidem esse diuersa, sed in re, quæ significatur, paria. Item aliud illos, aliud nos sub specie visibili manducasse, quod tamen idem significabat virtute spirituali. Magno, inquit Augustinus, errore delirant, qui putant signis, sacramentisque mutatis, etiam res ipsas esse diuersas. Dein-
D de & alia videtur hoc ratione roborari. nam ex eo, quòd Christus dicit: Ego sum vitis vera, vos palmites: non sequitur Christum esse vitem, nisi metaphoricè accepta vite: Ergo etiam ex eo, quòd Christus dicit de pane: Hoc est corpus meum, Caro mea verus est panis, verus est cibus, non oportet consequens esse, verum corpus Christi & sanguinem esse in sacramento altaris.

Ambro. lib. 4. cap. 4. de sacramentis.

Argumenta.

Exod. 13. d
Exod. 14. e
Exod. 16. d
1. Cor. 10. a

August. cõtra Fau. li. 19 ca. 16.

Aliud argumentum.
Ioan. 15. a

Respondeo hæc esse antiqua hæreticorum retia, malignis suis interpretationibus tradentium panem hunc & potum, quem nos in sancto altari consecratum comedimus & bibimus, nihilo magis esse verum corpus & verum sanguinem Christi, quàm fuerat illud manna, quod populus ille manducabat, & aqua illa, quam de petra productam populus & iumenta bibebant. Quæ sanè deliramenta iam olim euentilata sunt, trita & euersa à concilio patrum, qui diuino spiritu ex scripturis didicerunt, nos non solùm fide, sed & ore manducare ac bibere veram carnem & verum sanguinem Christi. Si corporalis nostræ dominicæ mensæ communicatio non esset altior, grandior, sublimior, atque mirabilior,

quàm fuerat olim illius mannæ manducatio,& vtrobique fide sola,non etiam ore A
sub visibilibus speciebus Christus ipse figuratus solùm,non præsens,sed absens accipe-retur,nihil magnum, nihil grande,nihilque nouum & admirandum haberet illa traditio Domini, quam ipse ore proprio prædocuit,sub ipso sacrosanctæ passionis imminentis articulo, nihilque excellens, nihilque viuum ac viuificatum in cruce immolandum dedisset discipulis ex proprijs suis manibus, in ipsa domini-
Matth.26 c 1.Cor.11.e ca cœna dicens: Accipite & comedite,hoc est corpus meum,quod pro vobis tradetur. Accipite & bibite,hic est sanguinis mei calix,qui pro vobis effundetur. Nisi addidisset Apost. quod pro vobis tradetur, potuissent hæretici inuenire occasionem calumniæ, dicendo panem illum esse corpus Christi mysticū in significan-
1.Cor.10 d do,quemadmodum præmiserat: Vnus panis & vnum corpus multi sumus. Ex his ergo consequens est, quòd panis ille, quem suis discipulis Christus dedit in cœna B
est verum corpus viuum,traditum pro peccatis nostris. Non autem sic viuum fuit illud manna, illaq; aqua de veteris legis petra, quibus homines & iumenta com-
Exod 17.d Nume.20.b muniter vtebantur. Scriptum est enim: Cùm eleuasset Moyses manum, virga percutiens bis silicem, egressæ sunt aquæ largissimè, ita vt biberent homines & iu-
1.Cor.11.e menta. De isto autem pane,& de isto vino dicit Apostolus: Probet autē seipsum homo, & sic de pane illo edat,& de calice bibat. Qui enim manducat indignè,iudicium sibi manducat & bibit, non dijndicans corpus Domini. Manifestum est autem Apostolum per totum illud caput fuisse locutū, non de sola spirituali manducatione,sed de illa manducatione,quæ fit ore corporali,secundùm quam si quis manducauerit indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Nihil autem tale de manducantibus vetus illud manna dici potest, quippe quòd non vera viua caro, sed figura fuit Christi veri panis, tunc quidem secundùm diuinitatem viui, sed C
nondum incarnati, nondum in carne immolati. Panis autem, quem de altari nos sumimus consecratū, Dominus noster Iesus docuit esse corpus suum,tunc pro nobis in cruce immolandum. Aliter ergo Christus dicit hoc esse corpus suum, aliter Paulus dicit petram fuisse Christum. Ad aliud argumentum dicimus,verū qui-
Ioan.15.a dem esse quod eadem veritas ait: Ego sum vitis vera, sed verbum hoc per similitudinem esse dictum indicant sequentia verba, quibus dicitur: vos palmites. Talem ergo Christus significabat se vitem esse,quales significabat illos esse palmites: manifestum autem est illos non fuisse palmites, nisi per metaphoram. Non significabatur ergo Christus esse vitis, nisi metaphoricè. Vnde & continuò similitudinem subiūgit: Sicut palmes non potest facere fructum nisi manserit in vite,sic nec vos nisi in me manseritis. Christus autē cùm acceptū panem consecratum, dixisset
Matth.26.e Accipite & manducate, hoc est corpus meum,continuò vt omnem metaphoram D
excluderet adiecit,quod pro vobis tradetur. Deinde Christus non dixit: Ego sum
Ioan.15.a hæc vitis,singularem rem aliquam demonstrando, sed in genere ait: Ego sum vitis,volens se etiam per quamlibet vitem veram significari: loquens autem de corpore suo, certum panem accipiens benedixit, & fregit, dicens hoc esse suum corpus: planè indicans non alium quemlibet prophanum panem esse suum corpus, sed panem illum acceptum & benedictum, & illum esse discernendum ab alio quolibet pane laico. Sic & quod dicit saluator apud Ioan.cap.6. de manducatione carnis suæ, & potu sanguinis sui, non sic generaliter secundùm omnem manducandi modum accipitur, sed secundùm peculiarem quendam modum, quo quis non carnaliter solùm, sed spiritualiter dicitur manducare, dum corde credit ad iustitiam in Iesum redemptorem, non tamen negligens manducationem illam sacramentalem,quam Christus instituit, docens carnem suam & sanguinem, etiam sub visibili specie panis & vini, corporali ore pro loco & tempore esse accipiendum in suæ passionis & mortis commemorationem. Vnde in eodem capite manducatio-

Modus manducandi est, secūdùm quem si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum, qui desumptus est ab Augustino de verbis domini secundū Matthæ ca. 11.

A ducationem illam spiritualem, quæ fit corde credendo, præmisit tanquàm fundamentum, sine quo non proficit sacramentalis vlla manducatio, & ex illa ad hanc sacramẽtalem in hunc modum institutam descendit, dum Iudæis interrogantibus & dicentibus: Quomodo hic potest nobis dare suam carnem ad manducandum? Respondit: Amen, Amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. tanquã dicat: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinẽ, eo videlicet modo quo traditurus sum, corde videlicet credendo ad iustitiã, & ex illa fide etiam ore manducando ac bibendo ad salutẽ, hic in me manet, & ego in illo, vt iam nõ duo sint, sed vna caro. Illum autem modũ, sic ore proprio manducandi, discipulis carnaliter intelligenti- Declaratur testus Ioan. 6.

B bus de carne in propria specie manducanda, sicut caro vitulorũ manducatur, arguit & docet, addens filium hominis in propria specie ascẽsurum in cœlum, & ita carnem non prodesse quicq̃, id est, carnem sine spiritu intellectã, hoc est solam carnalem manducationem nihil prodesse, sed spiritum esse qui viuificat. Quòd ergo dicit August. veteris & nouæ legis sacramenta in signis esse diuersa, sed paria in re significata, vtiq; verum est, sed hinc nõ sequitur rem significatam sic esse vtrobiq; præsentem, quàmuis vtrobiq; idem sit spiritus fidei in eundem Christũ, qui & iustificabat & viuificabat animas veterum patrum, quamobrem & Apostolus corporale illud manna appellat spirituale, corporalemq; aquam spirituale, petramq; illam inanimatam dicit spiritualem, quia hæc fuerunt figuræ spiritualis rei tunc futuræ, tametsi non omnes ipsi cibum illum potumque illum spiritualiter manducarent & biberent. Proinde magis videtur probabile quòd Aposto. ipse dicens omnes escam eandem spiritualem manducasse, omnesque potum eundem spiritua- Augu. contra Faust. li. 19. c. 16 1. Cor. 10. a

C lem bibisse, neq; loquitur de manducatione spirituali, sed de corporali, neque intelligat eandem escam, eundemq; potum secundùm identitatem cõmunem ipsis & nobis, sed ipsis communem, volens significare illos eandem escam, eundemque potum manducasse, ipsos inquam tam malos quàm bonos, tãquam dicat: Eandem escam, eundemq; potum, manducauerunt & biberunt Dathan & Abyron, quem Moyses & Aaron. Eandem etiam Choren cum suis quam Caleph & Iosue. Neque tamen propter hanc corporalem cibi & potus, aliorumq; spiritualium sacramentorum communionem, æqualiter Deo placuerunt. Hoc enim intendebat Apostolus in ea lectione, vt solicitum reddat hominẽ, ne arbitretur propter corporalem eorundem sacramentorum communionem, se iam accepturum promissionis præmium. Ex hac igitur Apostolica doctrina sic intellecta, nemini suffragatur volenti accipere eandem escam, vel eundem potum esse dictum vt referatur ad

D identitatem cibi & potus viuifici, quem in sacramento altaris sumimus de manu sacerdotis, tanquàm panis & vinum quod in mensa sancti altaris corporaliter accipimus, essent solùm vmbra & figura Christi iam in carne passi perinde atq; manna illud in deserto, potus, & petra fuerant figuræ & vmbræ Christi tunc futuri. Si tamen cuiquam placeat interpretari Apostolum in hoc loco, quemadmodum & August. videtur, quòd patres in illo visibili manna, & in illa visibili aqua, spiritualiter manducauerunt eandem escam, quam & nos manducamus in pane & vino consecratis, non aberrabit à veritate catholica, semperque erit inuicta veritas ex Pauli doctrina, docentis hæc omnia in figuris contigisse illis, ad significandam gratiam redemptoris Christi, qui vera est petra, de qua Dominus Deus saturauit ecclesiam suam melle dulcedinis gratiæ, super quam petram fundatur ecclesiæ, ex qua etiam percussa in ligno crucis, fluxerunt nobis aquæ salutaris vitæ & sapientiæ. Proinde non solùm scripta, sed & tota vita illorum patrum, & prophetarum gesta in scripturis Deo inspirante, recitata, intelligantur eiusdem gratiæ In libro de vtilitate agendæ pœnitentiæ. Quid mel de petra.

gratiæ redemptionis prophetica figua. Non sunt proinde res diuersæ, nam quas A
prophetarum verba & gesta, pronunciauerunt futuras, has easdem euangelicus sermo annunciauit impleri, ritusque euangelicus exhibet præsentes. Aliter igitur petra illa in deserto erat Christus, aliter panis in altari consecratus est Christus. Illa erat Christus in figura seu in significatione. In altari autem est Christus sub specie panis & vini in veritate. Quòd autem Augustinus in epistola ad Bonifacium, dicit sacramenta plerumque appellari nominibus earum rerum quarum sunt sacramenta, & ita corpus Christi appellari, quod est sacramentum corporis Christi: quòd item Tertullianus dicit, interpretando verbum Christi, Hoc est corpus meum, id est figura corporis mei, qualiter secundùm mentem istorum doctorum accipienda sint, patebit in sequenti parte capituli. Ante annos iam mille venerabilis Ioannes Damascenus, docuit panem & vinum, per inuocationem, & aduentum sancti spiritus supernaturaliter transmutari in corpus & sanguinem Christi, & panem non esse solùm figuram corporis, sed esse ipsum corpus Domini dei- B
Matth.16.c ficatum, ipso Domino dicente, Hoc est corpus meum, non dixit figuram corporis, sed corpus.

Sequitur pars tertia huius capituli, in qua traduntur quædam ex scripturis sacris fundamenta.

SVNT contentiosi quidam ac pertinaces, clamantes semper, euangelium Christi, euangeliū Christi, de vnaquaq; re hactenus in ecclesijs obseruata, exigentes scripturę testimonium, & quonam scripturæ loco hęc demonstrentur. Homines profectò (quemadmodū dicit Augustinus) arrogantes, & insanæ mentis, dum contemnunt vniuersalem ecclesiæ obseruationem, ab ipsis fidei initijs custoditam, quæ non aliud C
Epist.ii ad inquisitiones Ianuarij. est quàm Christi & Apostolorum aut successorum spiritu sancto loquentium, traditio & doctrina. Neque enim alio argumento demonstramus, hæc quæ habemus esse vera sacrosancta euangelia ab ipsis Apostolis descripta, quàm ex traditione ecclesiæ, quæ secundùm seriem successionis, ad hæc vsque secula custodit hæc eadem quatuor euangelia. Demonstrabimus igitur super his rebus antiquum ecclesiæ statum ex sententijs patrum. Verùm ne cōtemptores ecclesiarum & venerandæ antiquitatis existiment patres docuisse & tradidisse hæc, quæ prorsus sunt à scripturis sacris aliena, primùm collegimus paruum epilogum ex eisdem scripturis, demonstrantes quòd harum rerum origo atque fundamenta, in scripturis aut explicentur planè, aut insinuentur tacitè. Primùm ex scripturis discimus, quòd in corpore Christi, quod est ecclesia, sit graduum & potestatū tam seculariū quàm spiritualium distinctio facta ex ordinatione & prouidentia Dei, qui dedit quos- D
1.Cor.12.a Ephe.4.c dam per Apostolos, alios prophetas, alios euāgelistas, alios pastores, alios doctores, alios linguarum interpretes, alios gubernatores, & sublimiores potestates in ędificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in vnitatem fidei. Item quòd gemina sit potestas, vna secularis, quæ gladium ad vindictam malorum portat, cui oportet vnumquemq; esse subditum, non solùm propter timorem, sed & propter conscientiam, de qua Apostolus ad Rom.13. Altera ecclesiastica quæ est super corpus Christi verū in sacrificio altaris, super ipsum videlicet panē & vinum in corpus & sanguinem Christi benedictio, & super corpus Christi mysticum, quod est ecclesia super membra videlicet, in ligando & soluendo in terris, quæ ligata & soluta sint in cœlis, remittendo & retinendo peccata: de qua potestate Ioan.20. & 21 & Matth.16. & 18. Et quòd hæc potestas episcopalis, aut sacerdotalis, aut diaconalis, non est secundùm institutionem aut adinuentionem humanam, sed diuinitus instituta, ecclesiæ data à Christo, qui dixit: Tibi dabo claues regni cœlorū. Item:

Potestas duplex in ecclesia

Quorum

A Quorum remiseritis. &c. Et quòd Christus hoc non ad omnes qui erant credituri locutus est, patet: quia præmisit, Sicut misit me viuens pater, ego mitto vos. non omnes autem tunc futuri credentes intelliguntur in illo verbo missi, sicut apostoli. Vnde & post resurrectionem multi erant credentes ecclesiæ membra, & tamen solus Mathias diuina sorte iunctus est apostolorum collegio. Item ex scripturis discimus, quòd ministri seminantes spiritualia, habent ius & potestatem accipiendi temporalia stipendia vitæ, & Dominum ordinasse eum qui euãgelium annunciat, de euangelio viuere, & operariũ esse dignum mercede sua, & nihilominus ministros oportere gratis dare, ac dispensare diuina munera. Deinde ex scripturis sacris habemus, quòd membra in corpore Christi, debent obedire & subdita esse præpositis, episcopis, & etiam sublimioribus potestatibus secularibus, & vnicuique quod suum est tribuere, cui honorem honorem, cui tributum tributum, cui

Iohan 20.f

Act.1.d

1.Cor.9 b

Rom 13.a

Hebræ 3.e

B vectigal vectigal. Item quòd officium ecclesiasticę potestatis sit, non solùm docere verbum Dei, orare pro populo, & ministrare sacramenta, sed & criminosos aut suspectos in ius vocare, ab officio destituere, alijsque vijs coërcere contumaces. Est enim secundùm claues ecclesiæ datas, iurisdictio & potestas ecclesiastica: & iudiciaria potestas in ecclesiæ præpositis, qua valeant fermentum seu zizania, id est, facinorosa atq; scelerata membra à corpore ecclesiæ reijcere ac resecare, partim ne illorum communione cæteri aut inficiantur aut foueãtur in malo, partim quo ipsi correcti pudore tandem resipiscant. Et quòd in reijciendis membris à communione fidelium, seruandus sit ordo quidam iudiciarius, vt non criminosus occultus, sed testibus cõuictus eijciatur: & hanc iudiciariam potestatẽ docuit Christus Matth. 18. Et eãdem potestatem in se esse insinuabat Paulus cùm ait: Ego cùm venero, in ore duorum aut trium stabit testium verbum. Et quòd iudex à testibus

2.Cor.13.a

C possit exigere iuramẽtum, & quòd licitum sit interdum iurare ad subueniendum malo infirmitatis vel necessitatis humanæ, nolentis sine iuramento non sic credere, quemadmodũ credere expedit, & quòd iurauerit apostolus Paulus dicens: Testem inuoco Deum super animam meam. & quòd finis controuersiæ ad confirmationem est iuramentum, & quòd sermo iurantis est, quem dicit idem Apostolus: Quotidie morior per vestram gloriam fratres, & quòd Deus in scripturis iurauerit, secundùm apostolum Paulum ad Hebræos sexto dicentem, Deum interposuisse iusiurandum, & iurasse per semetipsum, cùm non haberet maiorem, per quem iuraret. Item quòd potestas tam secularis quàm ecclesiastica debeat interdũ quosdam sceleratos homines ad tempus tolerare, ne status reipublicæ perturbetur, & ne triticum conculcetur. Et quòd in secularibus controuersijs ecclesia debeat constitũere iudices, qui causas audiant, & quòd non debeant Christiani inter se

2.Cor.1.d

Heb.6.c

1.Cor 15.d

1.Cor.6 a

D habere causas & lites coram ethnicis iudicibus, sed coram iudicibus secularibus ab ecclesia constituendis, qui in causis prophanis, controuersias terminent. Et quòd ecclesiæ præpositi ac principes, vigore huius potestatis vlcisci possunt omnem inobedientiam & contumaciam, & ordinare quædam atque statuere pro ædificatione & custodia ecclesiæ, & quòd inde consequens est, eosdem principes in quibus & reipublicæ consensus residet, vel ad excludendum molestias malè viuentium, vel ad fouendum seu custodiendum in republica pacem & tranquillitatem, posse constituere iura quædam ciuilia, de matrimoniorum & vsurarum contractibus, de iniustè ablatis, de hæreditatum successionibus, alijsque rebus, sine quibus non potest corpus Christi, quod est ecclesia iam in vnam rempublicam congregatam, in hac vita consistere. Et quòd non solùm potestas secularis, sed & ecclesiastica, consideratione habita ad ædificationem ecclesiæ in lucrum, aut custodiam fidei, religionisque Christianæ, potest ordinare iura quædam canonica, seu decreta, obseruanda in matrimoniorum contractibus, in sacramentorum ministerijs

Episcoporum potestas.

Præpositi possunt quosdam de ecclesia separare. Auguſt. Cyprian. ſterijs, diuiniſq; officijs. Et, quòd etiam debeat interdum à cõmunione altaris ſeparare homines eccleſiæ moleſtos, & raptores, rei alienæ detentores, nolentes debita creditoribus ſoluere, vt vel cæteri timorem habeant, vel ipſi fiant ſalui, minuſque ſint eccleſiæ moleſti: quemadmodum docet venerabilis pater Auguſtinus in epiſtola ad Macedonium. Cyprianus quoque in epiſtola nona libri primi. Et quòd in omnibus vtraq; poteſtas tam ſecularis quàm eccleſiaſtica, debet non ſuis, ſed reipublicę vtilitatibus intenta eſſe. Item quòd nõ ſemper ſit illicitum in iudicio, & cauſam agere, & ſeſe defendere, etiam beneficio appellationis, non ſinere ſeſe percuti aut interfici: quemadmodum Paulus non peccauit, neq; in eo quòd inter flagella profitetur ſe eſſe ciuẽ Romanũ, neque in eo quòd refutans Iudæorũ tribunal, Cæſarem appellauit. Item quòd cathedra Petri habet primatum ſuper aliorum epiſcoporum cathedras & eccleſias, & quòd fides à Petri cathedra nunquàm deficiet, quemadmodum in ſuperioribus demonſtrauimus. Item quòd ſit diſtinctio ordinum in epiſcopalem, ſacerdotalem & diaconalem, patet primæ ad Timoth. 3. & Act. ſexto. Et quòd proinde non omnes Chriſtiani ex æqno ſunt ſacerdotes, neque ſacerdotes ex æquo ſunt pontifices, & quòd clerus diſtinctus eſt à populo ſeculari ſeu laico, & quòd ad imprecationem epiſcopi ſeu presbyteri ſacramentũ miniſtrantis, ſpiritus ſanctus datur & remiſſio peccatorũ. Et quòd ex laicis quiſq̃ aſſumendus, ad talem ordinem non debeat ſeſe ingerere, ſed ordinari, & accipere eccleſiaſticam poteſtatem ſeu dignitatem, per impoſitionem manuum. Et quòd ordinator non debeat citò manus imponere alicui, qui accipiens poteſtatem, audeat vice Domini ſacrificium offerre Deo, ſed quòd oporteat eum priuſquàm conſtituat quempiam in tali poteſtate, probare vitam & mores eius, ne ipſe ordinator commaculetur vitijs ſeu delictis eius. Et quòd ordinandus debeat eſſe irreprehenſibilis, vnius vxoris vir: non quòd debeat eſſe maritus vnius vxoris, ſed quòd debeat eſſe vir, qui ſecundam nõ habuerit vxorem, ſobrius, pudicus, ornatus, hoſpitalis, & reliqua ab apoſtolo Paulo deſcripta. Et quòd epiſcopus ſeu ſacerdos debet nunc etiam à quibuſdam licitis & conceſſis abſtinere propter ſublimitatem ipſius ordinis. Item quòd diſtincta ſunt ſacramenta, baptiſmus & ordo eccleſiaſticus, & confirmatio: & quòd confirmatio poſt baptiſmum per ſolum epiſcopum, adminiſtratur per impoſitionem manuum. Act. 8. Et quòd ſacerdotes acceperunt in ſua ordinatione ſpiritum ſanctum, & poteſtatem remittendi & retinendi peccata. Item quod aliud ſit ſacramentum, aliud ſacramenti effectus. Sacramentum dat miniſter, qui foris operatur: effectum autem ſacramenti, qui eſt incrementum ſalutis, intus dat Deus. Item quòd ſacerdotum & epiſcoporum diuerſitas, in ſanctimonia vitæ, non variat effectum ſacramentorũ, ac miniſteriorũ Dei quia non hominis ſed Dei ſunt munera quæ diſpenſantur. Et quòd infantes naſcuntur in ira Dei, & quòd ab hac ira non liberantur, niſi per ſanguinem Chriſti, qui proinde ſint baptizandi ad intrandum regnum Dei, & habendum remiſſionem peccatorum. Et quòd à baptizando exigenda eſt fides, & pœnitentia veteris vitæ. Et quòd poſt ſuſceptum baptiſma voluntariè peccantibus relinquitur locus pœnitentiæ per claues eccleſiæ datas ſacerdotibus, qui accipientes ſpiritum ſanctum in ordinatione ſua, ſimul & acceperunt poteſtatem remittendi & retinendi peccata. Et quòd pœnitentia hæc eſt reiterabilis, quemadmodum & euchariſtia: baptiſmus autem irreiterabilis. Item ex ſcripturis Matth. 26. diſcimus, quòd frequentandum ſit ſacramentum manducandi corpus, & bibendi ſanguinem Domini. Et quòd manducaturus panem hunc debeat non ſumere illum, nec vnà cum cibis prophanis, nec poſt cibos alios: ſed probare, examinare, & iudicare ſemetipſũ ne non dijudicans corpus Domini, iudicium ſibi manducet & bibat, ac reus fiat corporis & ſanguinis Domini. Et quòd propter indignam contrectationem illius ſacro-

Marginal notes: Act. 25.d Matth. 16.b Iohan. 21. — 1. Timo. 4.d 1. Timo. 5 d — 1. Timoth. 3. a — Iohan. 20.f — 1. Cor. 3 b — Rom. 5 c Act. 2.f Ioan 20.f — 1. Cor 11.g — Eodem.

Side letters: A, B, C, D

A sacrosancti corporis & sanguinis Domini Deus iratus, morbos mittat in populũ, pestes & mortes. Et quòd olim sub apostolorum tẽporibus officium benedicendi panem & calicem Domini, fiebat nõ per quoslibet homines, sed per presbyteros ordinatos. non in domibus prophanis, sed in ecclesiastico conuentu orantium, seu loco sacro deputato, in quem conueniebant populi: non ventris aut gulæ causa, sed vnitatis & pacis, mãducaturi ac bibituri corpus & sanguinem Domini. primæ ad Corint. 11. Et quòd Paulus coarguit Corinthios, quòd sumerent sacrosanctam cœnam dominicam discordes & pransi, illamq; suis cœnis prophanis intermiscentes: Audio, inquit, inter vos scissuras esse, & vobis sic, scilicet cum scissuris conuenientibus cum scismate in vnũ, non licet dominicã cœnã manducare. Vnusquisque vestrum præsumit ante cœnam dominicam, manducare suam cœ-
B nam prophanam, quã in domibus vestris prophanis deberetis manducare & non in ecclesia, id est in cœtu fidelium, non in loco orationibus & mysticis rebus deputato. Vnde subditur: An ecclesiam Dei cõtemnitis? item ex scripturis quidem discimus, quòd Christus dedit corpus suum & sanguinem discipulis post cœnam, sed non inde consequens est nos oportere sumere post cœnam. Nam & simili argumẽto deberemus agnum paschalem, quemadmodum discipuli mãducare, priusquam corpus Domini sumeremus. Et quia figura præcedit veritatem & gratiam, idcirco Christus qui non venit soluere legem, sed adimplere, congruo ordine cœnam agni pascalis celebrauit, priusquam panem & vinum in corpus suum consecratum discipulis dispensaret. Proinde ne Christiani posthac, tali modo & ordine corpus Christi sumendum putarent, Paulus apostolus, primæ ad Corinth. 11, modum & ordinem manducandi tradit, quem & ecclesia à temporibus aposto- Matth. 26. Iacob. 5. a
C lorum declarauit, debere stomacho fieri ieiuno. Ex scripturis discimus quòd presbyteri vocandi sunt ad infirmos, qui orẽt super illos, & vngãt illos oleo in nomine Domini, & ꝙ talis oratio fidei saluat infirmum, & peccatorum impetrat remissionem. Et quòd olim in primitiua ecclesia homines confitebantur peccata sua non soli Deo, sed & hominibus. Item quòd matrimonium est indissolubile inter Christianos, vxorem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Inter infideles autem matrimonium dissoluitur, si alter conuertatur ad fidem, altero nolente cohabitare sine contumelia creatoris. Et quòd cœlibatus virginalis præferendus est castitati coniugali. Item quòd sub ipsis apostolorum temporibus fuerit inter Christianos distinctio perfectorum à minus perfectis, quibusdam renunciantibus omnibus per abdicationem proprietatis & dominij, ita vt nihil proprium aut suũ esse dicerent: alijs possessiones & diuitias retinentibus. Et quòd melius faciunt, qui possessionibus venundatis semel omnia lar- 1 Corint. 7. b 1 Cor. 7. b Quod Act. 4. dicitur, Cyp. de voto emisso interpretatur.
D giuntur, quàm qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus suarum possessionũ pauperibus diuidunt: quemadmodum ex doctrina Christi probat Hieron. contra Vigilantium. Et quòd fuerunt professiones in statibus perfectionis, per continentiæ, & castitatis, & paupertatis vota. Et quòd fuerit festiuitatũ diei Dominicę post sabbatũ, item paschæ, pentecostes, & aliarum festiuitatum obseruatio, & quòd obseruata fuerint solennia ieiunia. Rursus ex scriptura discimus, quòd angeli in cœlo videntes faciem patris, & gaudentes super vno peccatore pœnitentiam agẽte solliciti sunt pro salute viuorum, & administratorij spiritus sint. Vnde consequẽs est illos esse pro viuis intercessores. Item quòd animæ ex corpore commigrãtes sunt immortales, aut cum latrone in cruce prorsus beatæ in cœlesti paradiso, aut cum diuite epulone sepultæ in inferno, aut ad tẽpus cum Machabæis in loco quodam medio, per ignem quendam purgandi consequuturi Dei misericordiam, & peccatorum quorundam non dimissorum in hac vita remissionem. Et quòd viuorum suffragia atque eleemosynæ illis prosint ad liberationem, & ad huiuscemodi

peccatorum remissionem, & quòd beati martyres viui adhuc in corpore soliciti fuerunt pro salute nostra orantes, iam in cœlo beati perfectiore charitate A
expectant nos, & desiderant consummationem electorum: Vnde consequens est illos orare pro viuis. Item quòd mulieres non debeant docere, aut loqui in publico conuentu: quòd si quid quæstionis habent, domi viros suos interrogent,
Vim legis habet vniuersalis ecclesiæ consuetudo. 1. Corinth. 11. c
Et quòd mulieres debent esse subditæ viris, & velatæ in ecclesia orare. Et quòd vim legis habeat vniuersalis ecclesiæ consuetudo, quam Apostolus Paulus obijcit contentiosis, docens mulierem debere in ecclesia orare velatam: Si quis, inquit, contentiosus videtur, rixis scilicet & clamoribus impugnans hanc meam sententiam in euangelio non expressam, volens quòd mulier oret non velato capite, is sciat, oportere sibi sufficere, quòd neque nos, neque ecclesiæ Dei talem habemus consuetudinem. Hæc & id genus alia multa, sunt tanquam seminaria quædam & fundamenta in scripturis tradita, nunc quidem planè expressa, nunc B
autem tacitè insinuata, aut à Christo tradita, aut ab Apostolis diuino spiritu edoctis promulgata, custodita & obseruata, Quo autem deinceps ordine, quibus ritibus & solennitatibus essent hæc in ecclesijs frequentanda, spiritus sanctus in
Aug. in epist. ad inquisitiones Ianuarij.
scripturis non expressit: volens Apostolis, episcopis, & successoribus, per quos dispositurus erat ecclesiam, seruare hunc locum, hanc ordinandi potestatem, & id quidem paulatim, non mox simul omnia, nimirum cùm nondum esset ecclesia, sic, vt nunc, in vnam rempublicam congregata: sed adhuc inter incredulos Iudæos, inter gentes, & inter tribunalia infidelium regum & potestatum versaretur. Proinde non omnia quæ in ecclesia primitiua seruabantur, conueniunt ordinationi quæ nunc est. Postquam autem Apostoli & ab illis ordinati constituerunt ecclesias, diuersis in locis atque prouincijs, constituta sunt loca sacris officijs deputata, oratoria, rectores, ritus ac ceremoniæ ecclesiasticorum officiorum, C
ne viderentur esse res prophanæ, aut viles ac indignæ. Antiquum igitur ecclesiæ statum his in rebus volentes conspicere, operæpretium est ex veneranda patrum antiquitate super his rebus sententias quasdam colligere, ex quibus poterit quisque considerare, qualis fuerit antiquus ecclesiæ status, quales ritus in ecclesiasticis officijs, qualis consuetudo: quibus consideratis, videbimus ecclesiam quæ nunc est, antiquæ ecclesiæ statui esse conformem, hoc est, in fundamentis fidei, & in substantia sacramentorum, ac officiorum ecclesiasticorum esse vnius moris
Psalm. 67. a
cum illa, quæ olim fuit, vt impleatur prophetia Dauid: Qui habitare facit vnius moris in domo.

Quarta pars huius capitis, in quarta tractantur veteres ecclesiæ mores, ritus, & consuetudines, acceptæ partim ex scriptura, partim ex Apostolorum & antiquissimorum patrum traditione. D

Sub visibilibus sacramentis Deus operatur inuisibiliter
Iohan. 3. a
Iohan. 20. f

SVB visibilibus sacramentis Deū inuisibiliter operari in abdito humani cordis, est concors omnium patrum sententia, intelligētium hoc ex scriptura quæ testatur, dicens: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Itē: Imposuit illis manum, & acceperunt spiritum sanctum. Insufflauit, & dixit: Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur. Deus igitur qui omnia inuisibiliter intus operatur, voluit vt etiā visibili signo, sua inuisibilis operatio foris ostendatur. Neque ob id fidelis populus docetur confidere in visibilibus elementis, sed docetur præstare Deo suæ obedientiæ fructum, vt subijciat se corporalibus elementis, & fiduciam ponat, ac salutem quærat à Deo, qui præsens est in sacramentis visibilibus. Hoc est propter quod hæreticorum & infidelium oculi sacramenta venerari contemnunt, quia in illis tantū id quod foris est cernunt, nō agnoscentes suæ obedientiæ fructum, neque virtutem intus operantis

A operantis per ministeria sacerdotum, quibus dedit in terris potestatem remittendi & retinendi peccata, ipse qui solus peccata remittit, in cuius potestate est etiam homines sine sacramentis saluos facere. Vnde in symbolo canit ecclesia: Confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum. Ita & generaliter in symbolo canit se credere, esse remissionem peccatorum, coelitus edocta, intelligens hanc fieri non modò per baptismi gratiam, quæ vnica est, & irreiterabilis, sed & per ecclesiæ claues, quibus subuenitur pœnitentibus post baptismum relapsis per reconciliationis gratiam. Sic sancti patres docuerunt eos, qui post susceptum baptisma perpetrant crimina. de quibus loquitur Apostolus: Qui talia agunt regnum Dei non possidebunt, pœnitentes & suspirantes ad Deum ex fiducia, in sanguine Christi denuò recipere peccatorum indulgentiam, & sancti spiritus consolationem, per ministerium eorum quibus dictum est: Quorum remiseritis peccata, remittuntur: & quorum retinueritis, retenta sunt eis. Sic docet venerabilis Ambrosius, vtrumque esse sacramentum, baptismi videlicet & pœnitētiæ, & vtriusq; sacramenti ministeriū concessisse apostolis, & ab illis vtriusque sacramenti ministeriū trāsmissum esse ad sacerdotum officia. Sic docet venerabilis Cyprianus, visibilibus sacramentis inesse æternæ vitæ fructū, illic esse spiritū Christi præsentem intus sanctificantem. In epistola ad Magnum. Credentibus largitur indulgentiam, etiam eis qui in necessitate mortis aspergūtur aqua. Æqualis sit baptismi effectus in omnibus qui baptizantur, sicut dies æqualiter omnibus nascitur, cuius æqualitatis sacramentum videmus, inquit in Exodo, esse celebratum, cùm de cœlo manna defluxit. & in epistola secunda & tertia, libro primo de relapsis pœnitentibus: Sub ictu mortis pax danda est, vt in cœlo possint esse soluta, quæ prius hic in terris soluuntur. Et in epistola ad presbyteros & diaconos, quæ recensetur 14. numero, & in sequentibus epistolis, lib. 3. docet peccatores etiam in minoribus peccatis iusto tempore pœnitentiam agere, & secundùm disciplinæ ordinē ad exomologesin, id est, ad confessionem venire, & per impositionē manus episcopi & clerici, ius communicationis accipere, & illis eucharistiam dari non posse, nisi confessione facta, & manu ab episcopo aut clerico imposita. cùm scriptum sit: Qui ederit panem, aut biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. & delictorum genera & quantitates esse inspicienda anteq̄ pax detur. Deinde sermone quinto de lapsis docet sui temporis peccatores, etiam eos qui nullo sacrificij aut libelli facinore cōstricti erant, tamē quia de hoc vel cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter & simpliciter cōfiteri. Neq; oportet hic curiosius inquirere, quonam pacto per homines & sacramenta remittantur peccata, si nemo possit peccata remittere q̄ solus Deus: siquidē & Christus ore suo proprio hāc nobis quæstionem absoluit. Ne enim videretur incredibile, ꝙ homines peccata remitterent, diuinam præmisit potestatē, qua hoc facerent: Accipite, inquit, spiritum sanctum. vt hinc intelligeremus spiritum sanctum intus inuisibiliter operari per visibile ministerium sacerdotum. Secundùm quem autem modum sacramenta contineant gratiam, & claues ecclesiæ sese extendant ad culpæ remissionem, apud doctores sunt quæstiones, quas in vtramlibet partem disputare non erit hæreticum, modò absit ab animis pertinacia, & firmiter credatur verbis Christi dantis sacerdotibus potestatem remittendi & retinendi peccata, & ita Christi virtutem intus inuisibiliter operari per sacerdotum ministeria. Non oportet seruum Domini litigare, aut verbis contendendo schisma facere, sed Deo gratias agere, qui talem dedit potestatem hominibus. Et in præsentiarum scire sufficiat, diuinæ prouidentiæ sic placuisse, quòd per hominum ministeria operaretur salutem in hominibus, qui per meritum Christi hominis, & non aliàs decreuit liberare hominū genus à peccatis, & magis conuenire nos ope-

Margin notes: Galath. 5. d (beside "regnum Dei"); B (beside "peccata, remittuntur"); Iohan. 20 f (beside "Quorum remiseritis"); C (beside "recensetur 14."); De cōfessione occulti peccati. (beside "disciplinæ ordinē"); 1. Cor. 11. f (beside "reus erit"); D (beside "siquidē & Christus"); Iohan. 20. f (beside "spiritum sanctum").

ram impendere, vt quæramus Dei gratiam,& fructum passionis Christi sub ipsis sacramentis ex fide percipiendis, quàm curiosè multa inquirere de ipsis sacramentis. A

Regula hæreticis obiicienda.

Hæreticis tamen perturbantibus ecclesiam captiosis argumentis, oportet præsides ecclesiæ & peritiores esse solicitos & paratos se præstare reddere rationes fidei nostræ, & dissoluere captiosorum hominum ecclesiam perturbantium argumenta. Verùm ipsis ecclesiam sic perturbantibus, & contemnentibus quicquid in sacris literis non reperitur expressum, obijcienda est semper irrefragabilis regula in superioribus frequentius inculcata, illud videlicet tenendum esse tanquam Apostolorum traditionem & doctrinã, quòd sancti patres ab initio secũdùm suorum temporum successiones concorditer in mysterijs fidei, ecclesiasticisque sacramentis custodierunt & obseruauerunt. Hanc regulam obiecerunt Irenæus, Tertullianus,& Hieronymus suorum temporum hæreticis,& pertinaciter super qualibet re scripturam sacram exigentibus. B

August. lib. 4. c. 23 & 24. cõtra Donatist.

Hac regula vsus est Augustinus contra Donatistas hæreticos, exigentes quonam pacto scripturæ authoritate possit stabiliri baptismum prodesse paruulis, qui nondum possunt corde credere ad iustitiam, cùm scripturæ promittentes his regnum Dei, qui baptizãtur, planè videantur loqui de his, qui iam adulti euangelium & audire, & credere possunt. Respondet: Quod vniuersa tenet ecclesia, nec in concilijs constitutum, sed semper retentum, nõ nisi apostolica authoritate traditum, rectissimè creditur. Quemadmodum ergo apostolus Paulus viro contentioso obijcit consuetudinem, tanquam pondus & momentum super his, quæ agenda sunt & seruanda in ecclesia

1. Cor. 11. c

Cõsuetudo est idonea fidei Christianæ testis & custos.

Christi, sic & Paulum imitantes Irenæus, Tertul. Hierony. August. hæreticis suorum temporum obiecerunt veterem ecclesiæ morem, Sic & Tertullianus in libro de corona militis. docet suo tempore consuetudinem, esse idoneam testem traditionis veteris, fideiq; obseruationem, etiam si nullæ scripturæ adsit authoritas. C Vnde arbitratur ex apostolica traditione descendere, quòd fiat abrenunciatio satanæ in baptismo, & quod terna fiat immersio, & quod eucharistiam non de alterius, quàm præsidentis manu quisque accipiat, & quod oblationes fiant pro defunctis. & quod nefas sit die dominico ieiunare. Has & id genus obseruationes alias consuetudo corroborauit, quæ sine dubio de traditione apostolorum manarunt: nam & scripturam ipsam, quam appellamus sacram nouæ legis, non habemus aliunde, quàm à traditione apostolica: neque aliud est scriptura, quàm apostolorum de Christo Iesu & de doctrina illius testimonium.

Baptizati inũgebãtur chrismate, &c.

Mos fuit in ecclesia primitiua baptizatos inungere chrismate, seu oleo in altari sanctificato, de quo habes doctrinam Clementis in recognitionibus,& Dionysij & Cypriani in epistola ad Iubianum, & Origenis super epistolam ad Rom. Item mos fuit canendi antelucanos hymnos in ecclesia primitiua, sub ipsis apostolorum temporibus, patet ex D

Hymni à Christianis cãtabãtur tẽporibus Traiani.

epistola, quam scripsit Plinius secundus imperatori Traiano: Multa hominum milia quotidie obtruncari, in quibus neque omnino sceleris quicquam deprehenderetur admissum, neque aliquid contrarium Romanis legibus, nisi hoc solum, quod antelucanos hymnos Christo cuidam canerent Deo. Idem manifestum est ex doctrina Philonis, de qua infrà, in hymnis & psalmis non solùm corde, sed & ore & voce canendis. Habemus & prophetarum & apostolorum,& ipsius Domini nostri Christi exempla. Laudabat Dauid Deum in tympano, & corde, & in

Act. 16. e

cymbalis benesonantibus. Ex Actis apostolorum patet quòd Paulus & Silas media nocte cecinerunt laudantes Dominum, ita vt audirentur ab his, qui simul

Lucæ 19. e.

detinebantur in custodia. Pueri Hebræorum, O sanna in excelsis clamantes, laudant Christum, qui dixit: Si tacuerint isti, lapides clamabunt. Flebam (inquit Au-

Aug. lib. 9. c. 6 Confess.

gusti.) vberrimè in hymnis & canticis suauè sonantibus ecclesiæ vocibus vehementer affectus, voces quidem influebant auribus meis, & veritas eliquebatur in cor-

A in cor meum. Sancti patres sub ipsis apostolorum temporibus deputabant loca sacra,& oratoria dedicabant, in quibus celebrabant diuina officia, & missæ sacrificium agentes, atque etiam festorum solennitates, in honorem defunctorum martyrum erigentes altaria, in quibus sacrificabant non martyribus, sed vni Deo,& martyrum,& nostro Domino,quemadmodum docet August. 22. de ciuitate Dei, cap. 10. & in lib. 20. contra Fau. cap. 21. tradens quod Christianus populus concelebrat memorias martyrum, & ad excitandum imitationem, & vt meritis eorum associetur, atque orationibus adiuuetur. Sed sub imperatoribus, regibus, principibusque Christianæ fidei hostibus, non erat facultas sic hæc publicè faciendi,aut præcipiendi, & curandi solenniter fieri, cùm nondum erat ecclesia in vnam rempublicam congregata. Constantinus autem circiter annum à

Loca sacra & festorũ solẽnitates in honorẽ martyrum dedicabantur.

Quãdo imperabant ethnici, nõ poterãt publicè festa celebrari.

B passione Christi nonagesimum supra ducentesimum, fecit facultatem publicè celebrandi festorum solennitates, templorũ dedicationes,canendi hymnos & psalmos, publicè celebrandi atque immolandi sacrificium,publicè prædicandi euangelium Christi in toto suo imperio,diemq; post sabbatum sanciuit esse celebrem, & in illa oportere esse vocationem à iudicijs alijsque causis, & occupari orationibus, diem veneris honorandum in memoriam passionis Christi. Supplicium insuper crucis, quod eo vsque apud Romanos fuerat contra maleficos in vsu,lege data prohibuit, iubens hoc ipsum crucis signum honorari & inscribi tam in figurationibus solidorum, quàm in imaginibus, volens etiam imaginem crucifixi, ceu vexillum quoddam regni Christianorum deferri coram populo in publicis processionibus. Vide historiam tripartitam, cap. 9. libri 1. Item mos fuit antiquis ab ipsis Apostolorum temporibus ad nos videlicet custoditus, seruari

Imaginũ vsus in primitiua ecclesia.

C imaginem Domini nostri Iesu Christi, & certis in locis permanere. Quum videamus etiam nunc, inquit Eusebius, ipsius Saluatoris, Apostolorum & Pauli imagines designari, tabulisque depingi. Illum, inquit Gregorius, in toto corde diligis, cuius imaginem præ oculis habere desideras. Nos quidem ante imaginem, non quasi ante diuinitatem prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut passum, aut natum, & in cœlestis gratiæ throno sedentem recordamur: & dum ipsa pictura, quasi scriptura nobis ad memoriam filium Dei reducit, animum pium de resurrectione lætificat, ac de passione demulcet. Proinde picturas passionis Domini nostri Iesu, & sanctorum martyrum in templis, in oratorijs, in cubiculis salubriter & cum magna vtilitate custodit populus Christianus, tanquam scripturas quasdam & figuras, quibus, ceu signis quibusdam obiectis sensui corporis, transeunt in cogitationem piarum mentium redemptionis nostræ mysteria, operaque sanctorum martyrum, prophetarum,

D & Apostolorum. Quemadmodum serpens æneus, quem Moyses fecerat propter sancti facti memoriam, seruabatur apud Iudæorum populum, quem tamen pòst, cùm populus errans tanquam idolum colere cœpisset, rex Ezechias religiosa potestate Deo seruiens, contriuit cum magna pietatis laude. 4. Regum 18. Vnde mulier in euangelio sanguinis profluuio liberata, formauit statuam Domini nostri Iesu fusilem, quam postea Iulianus Cæsar apostata apud Cæsaream deiecit, locoque illius, sui ipsius statua collocata, cœlitus à Deo conteritur. Postea verò Christiani partes statuæ Christi colligentes in ecclesiam recondiderũt, vbi hactenus reseruatur, quæ sicut refert Eusebius, omnium passionum & ægritudinum noscitur esse medicamentum. Vide Eusebium libro septimo capite 14. & historiam tripartitam, libro sexto, capite quadragesimoprimo. Secundùm antiquum ecclesiæ morem, vasa & vestimenta deputata ad vsum in officio missæ solent consecrari, patet ex scripturis Sixti papæ & Origenis homilia 11. super Leuiticum, & ex sententia Augustini super psalmum centesimum decimumtertium.

Numer. 21. b

Per imaginem crucifixi miraculum fit.

Vasa & vestimenta solent consecrari.

Sancti patres ab ipsis Apostolorum temporibus, appellauerunt sacrosanctam eucharistiam sacrificium, vsi etiã huiusmodi locutionibus, homines videlicet hunc panem consecratum tangentes & manducantes, & hunc potum bibentes tangere suis manibus, oreque corporali manducare ac bibere sanctum Domini corpus, sacrosanctum sanguinem eius, quemadmodum loquitur Apostolus, reus erit corporis & sanguinis Domini, non diiudicans corpus Domini, id est, non discernens panem hunc, qui est corpus & sanguis Domini, ab alijs prophanis cibis. Vnde Ambrosius ad Theodosium imperatorem, qui propter seditionem in Thessalonica ciuitate (vbi fuerant lapidati iudices ipsius) iusserat innocentes simul cum nocentibus occidi, sic loquitur: Quomodo huiuscemodi manibus tuis suscipies sanctum Domini corpus? qua temeritate ore tuo poculum sanguinis preciosi percipies? Qua correptione Theodosius cõmotus gemẽs & flẽs subtraxit se à sacrosancta communione mensibus octo. Habes de hoc testimoniũ Theodoreti scriptoris veteris in ecclesiastica historia, lib. 9. cap. 30, Verum Christi corpus esse in sacramento altaris crediderunt antiquissimi patres: Dionysius, Tertul. Irenæus, Cyprianus, Augušt. & vniuersi posteriores, quorum testimonia in sequentibus tradenus. Sacrificium pro defunctorum requie offerre, quia per totum orbem semper à temporibus apostolorum est custoditum, credimus ab ipsis apostolis esse traditum, quemadmodum planè testatur Isidorus primo lib. de origine officiorum. Super hoc autem testimonia patrum in sequenti parte recitabuntur. Mixtionem vini cum aqua nõ esse humanam adinuentionem aut fictionem, sed antiquam ecclesiæ obseruationem ex apostolica traditione descendentem, patet ex antiquissimorum patrum sententijs. Cyprianus in epistola ad Cicilium: Si quis de antecessoribus nostris, aquam vino non miscuerit in calice Domini, quod Christus exemplo & magisterio docuit nos facere, potest simplicitati eius venia concedi, nobis verò iam non potest ignosci, qui nunc à Domino instructi sumus, vt calicem sic mixtim offeramus. Eandem sententiam habemus apud Hieron. Augušt. & Damascenum, de quo ritu venerabilis Rabanus ante annos sexcẽtos sic loquitur: Aqua (inquit) cum sanguine miscetur, quia de latere Christi, vbi passio Domini adimpletur, sanguis cum aqua manauit: quod certè mysteriũ Apostoli planè intelligentes faciendum in calice censuerunt, vt nihil deesset nobis in sacramento hoc ad commemorationem passionis, quod tunc extitit in cruce ad consummationem nostræ redemptionis. Hactenus ille. Ex Cypriani ergo & Rabani testimonio consequitur, mixtionem aquæ cum vino in sacrificio missæ, descendere ex apostolica traditione. Sacrificium missæ, & verba quibus sacrificium perficitur, habet ecclesia à Christo, ordinem autem & modum quendam sacrificandi habet ab Apostolis, quem ordinem post Apostolos auxerunt ecclesiæ pontifices ad custodiam & lucrum Christianæ fidei, ad promotionem deuotionis Christiani populi, ad ampliandum ornatum, cultum, & reuerentiam sacrosanctæ eucharistiæ. Ordinem autem sic auctum, custodiuit ecclesia iam mille annos, à seculo videlicet venerabilis Gelasij papæ, viri quidem sanctissimi, ad hæc vsque tempora. Si passim quibuslibet personis absque discretione locorum, temporum, personarum, ætatum & sexuum liceret accipere panem & vinum, ac benedicere, aliaque facere, quæ Christus instituit fieri in sacrosancta eucharistia, videretur ipsa eucharistia esse res indigna, contemptibilis, paruique momẽti. Quadragesimam Christus exemplo suo docuit, & Apostoli nobis tradiderunt esse imitandam, vt quadraginta illi dies ante pascha obseruentur, ecclesiæ roborauit consensio. Obseruationem ieiunij quadraginta dierum ante pascha, ecclesiæ Christi per vniuersum orbem, in Asia, Europa, & Aphrica à temporibus Apostolorum custodierunt: eandemque quadragesimã ab Apostolis esse traditam docet

1.Cor.11.

Verum Christi corpus est in sacramento.

Mixtio vini cũ aqua antiqua est obseruatio.

Rabanus lib. 1. cap. 33.

Quadragesimam Christus exẽplo docuit, Apostoli tradiderunt.

A B C D

A docet Hieronymus in epistola aduersus Montanum hæreticum, & alijs in locis diuersis. Ambrosius quoque in sermonibus de quadragesima, & præsertim in sermone ad populum trigesimo sexto, & Origenes supra Leuiticum, homilia 10. Mos fuit antiquis in quadragesima tantùm semel comedere, quia fiebat ieiunium vsque ad vesperam. Proinde Ambrosius tradit eos, qui in quadragesima prandebant, violare ieiunium. Mos etiam fuit antiquis in quadragesima abstinere à carnibus. Sed tamen omnia sancti patres non ita æstimabant obseruanda, vt traderent illa omnino esse immutabilia, veluti ea, quæ sont diuini iuris. Nam & Spiridion Cyprorum episcopos, neque panem habens, neque aliud præter carnes porcinas, aduenienti ad se peregrino, eas coram peregrino comedit, hortans illum, vt vnà secum comederet: quo refutante & profitente se esse Christianum, propterea magis, inquit, refutare non debes, omnia enim munda mundis. Recitat historia tri-B partita iam ante annos mille, collecta à Cassiodoro senatore. Ex quibus poteris primùm considerare, tempore illo Christianos non consueuisse carnes comedere in quadragesima, deinde carnem non esse immundam diuino iure, tertiò licere tempore necessitatis vesci carnibus in quadragesima. Ante mille annos fuerunt æstimati & reputati inter hæreticos, qui inter abstinentiam & ciborũ perceptionem cum gratiarum actione, inter castitatem virginalem & statum coniugalem, nullam dixerunt meritorum esse distantiam, confingentes sibi sententias prauas ex scripturis malè intellectis, quemadmodum docet Hieronymus in libro secundo aduersus Iouinianum. Quintuplici intentione contingit aliquem abstinere à tali vel tali genere ciborum, vtpote à carnibus, à vino, ab ouis. Primũ ex superstitione animi opinantis cibum talem vel talem esse in se malum, immundum ac fœ-C dum, tanquam à malo principio conditum: & talem abstinendi modum prohibuisse Apostolum, primæ ad Timotheum quarto, intellexerunt orthodoxi patres, semper docentes contra hæreticos, quos præuidit Paulus futuros, præsertim Manichæos, neque cibum vllum sic esse immundum, neque commixtionem carnalis commercij sic esse fœdam. Secundò ex intentione significandi, quemadmodum Iudæi in veteri lege à certis generibus ciborum abstinebant: & talem abstinendi modum prohibuit etiam Apost. Christianis, quos iam lex Moysi non ligat. Tertiò intentione castigandi corpus suum, & carnẽ subiugandi: & talis abstinendi modus est animi verè Christiani, quemadmodum intellexerunt omnes patres ab initio, æstimantes ieiunium esse in remedium peccati, ne committatur, & in vltionem vt videtur. Quartò fit abstinentia à tali vel tali genere cibi ex sancta parcimonia, vt quis subtrahat sibi, quo subueniat indigenti: quod sanè ieiuniũ est Deo gratissimum. Quintò fit ex cupiditatis parcimonia, quemadmodum auari
D abstinent à certis generibus ciborum, ne thesauros pecuniæ minuant. Mos fuit antiquis ab ipsis apostolorum temporibus, quosdam simpliciter dedicare se Deo per votum perpetuæ castitatis & continentiæ, quemadmodum docent Philo, Cyprian. Hieronymus, Augustinus, Basilius & Chrysostomus, & quod ante votum licebat, post votum non licere, quemadmodum de Anania in Actibus apo. cui nõ licebat possessum agrum semel promissum retinere. Et de viduis apud Apostolum quæ damnationem habebant, volentes nubere, quia primam fidem irritam fecerunt, quod Hieronymus, Ambrosius & Augustinus interpretantur, quia primam fidem, id est, fidelitatem promissionis Deo factæ per votum, violarunt. Hieronymus contra Iouinianum, & Cyprianus de habitu virginum, tractantes verbum Apostoli: Si nupserit virgo, non peccat: non illa (inquiunt) virgo accipienda est, quæ semel se diuino cultui dedicauit: harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit. Virgines, quæ post consecrationem nupserint, non tam adulteræ sunt, quàm incestæ. Sic Augustinus libro primo de

Abstinentiam & ciborũ moderatam sumptionem eiusdem esse meriti, hæresis est antiqua.

Quinque modis contingit abstinentia.

Act. 5. a

1. Timoth. 5 b

adulterinis coniugibus capite vigesimo quarto. Quemadmodũ nemo potest vnquam vxorem dimittere, & aliam ducere: ita semel Christo per votũ dedicatus, non potest vxorem ducere, etiam si vxor ducenda, promittat se fore Christianam. A

A temporibus apostolorum vsque nunc, ecclesia credidit sanctos martyres defunctos esse honorandos, annotandosque esse ac celebrandos dies exitus eorum ex hac vita, eosque esse pro nobis intercessores, & venerandas esse eorum reliquias, quemadmodum infrà ex sententijs patrum demonstrabitur. Vnde & ecclesia reputauit hæreticos contrarium sentientes, vt patet ex epistola Hierony. contra Vigilantium, & ex doctrina Augustini in multis locis contra Faust. Mos fuit antiquis ab ipsis apostolorũ temporibus custoditus, episcopos & sacerdotes oportere seruare cœlibatum, post susceptũ semel ordinẽ sacrum non contrahere matrimonium, quemadmodum docet Hierony. contra Iouinianum, tradens apostolos habuisse quidem vxores, quemadmodum docet & venerabilis Ignatius, sed quas ante apostolatum acceperant, eosque post apostolatum reliquisse coniugale officium, & vixisse semper continenter. De huiuscemodi cœlibatu sacerdotis, & de votis perpetuæ castitatis latiùs infrà tractatur, & præcipuè in libro de redẽptione generis humani ex captiuitate. In præsentiarum tamen obiter de sacrificio missæ aliquot statuemus argumenta, quæ supradictis videbuntur fortè obuiare. Primùm, iuxta Pauli apostoli doctrinam sanctificati sumus per oblationem corporis Christi, semel pro nobis in cruce immolati, quæ oblatio sufficiens est ad delendum omnium hominum peccata. Christus igitur aut pro peccatis nostris non amplius immolatur: aut si immolatur, frustrà immolatur: aut si non frusta, non fuit oblatio in cruce pro peccatis nostris sufficientissima. Secundum, Christus ipse non docuit vspiam sese quotidie immolandum à nobis, quin potius loquens de tempore sui aduentus, dicit amplius se nolle sacrificium & oblationem, Dicit & carnem non prodesse quicquam, de qua August. sic loquitur: Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis: nõ illum sanguinem, quem fundent Iudæi, qui me crucifigent bibituri estis. Sacramentum aliquod vobis commendaui, spiritualiter intellectum viuificabit vos, & si necesse sit illud visibiliter celebrari, oportet inuisibiliter intelligi. Tertiò, Christus in cœna vltima neque sacrificium vllum fecit, neq; sacrificare docuit, neque obtulit panem & vinum, neque eleuauit, quod est propriæ oblationis indicium, neque in templo super altare posuit, sed panem & vinum duntaxat consecrauit, gratias egit, & distribuit discipulis ad manducandum, neque vsquam præcepit vel admonuit vt Deo sacrificaretur corpus suum & sanguis, sed vt manducaretur & biberetur in sui commemorationem. Deinde sancti appellant panem & vinum istud consecratum non sacrificium dominicum, sed sacrificij dominici sacramentum, id est, signum rei immolandæ. Quartò, in historijs legimus Alexandrum papam, sextum à Petro, instituisse aquam misceri vino in consecratione sanguinis, & eundem officio missæ adiecisse quo dicitur in canone: Qui pridie quàm pateretur, vsque ad eum locum, vbi dicitur: Hoc est corpus meum. Insuper Eusebius & alij tradunt quinquagesimale ieiunium esse institutum à Thelesphoro papa quinto à Petro: malè igitur videtur dictam mixtionem aquæ cum vino, & quadragesimale ieiunium descendere ex apostolorum traditione. Sic & posteriores pontifices adiecerunt in officio missæ fieri commemorationes pro defunctis. Quintò, scriptura docet solum Deum adorandum, & illi soli esse seruiendum, & non esse faciendum aliquod sculptile ad vllam similitudinem Dei: non igitur sunt sancti inuocandi, neque imagines apud populum custodiendæ & venerandæ. Sextum argumentum, Augustinus ad inquisitiones Ianuarij ex verbo Christi, docuit Christum voluisse populum Christianum esse liberum, & inter se colligatum sacramentis numero paucissimis,

[Marginal notes: Martyres venerandi, similiter & eorum reliquiæ. — Episcopi & sacerdotes debẽt esse cœlibes post susceptũ ordinem. — Ignatius Ephesi 5. — B — Argu. quæ cõtra missæ sacrificium obijciuntur. — Heb 9.10. — II. argumentũ — C — Augustinus. — III. argumẽt. — 4 argument. — D — V. argument. — VI. argumen.]

A mis, obseruatu facillimis, significatione præstantissimis. Non igitur Christianus populus grauandus tam multiplicibus, varijsque ritibus & ceremonijs, sed vnusquisq; in sua deuotione relinquendus videtur, vt faciat quod secundùm fidem piè credit esse faciendum. Ad primum respondeo, consequentiam esse inualidam. Nam & Christus sufficienter pro nobis orauit, non tamen inde consequens est, nos non debere amplius orare pro peccatis nostris diluendis. Si argumentum concluderet, inferre liceret nos nō debere offerre Deo vllum sacrificium interni cordis. Christus sufficientem egit pœnitentiam pro peccatis totius mundi: sed non inde consequens est pro remissione peccatorū non esse opus peccatoribus, vt ipsos pœniteat peccatorum suorum. Quemadmodum igitur ex eo, quòd Christus sufficienter orauit pro omnibus, doluit, & solicitus fuit pro salute nostra, non est consequens nos non oportere nec pœnitentiam agere, aut ingemiscere, nec orare, vt

Solutio argumenti pri.

B delicta nostra remittātur nobis, nec solicitos esse, pro salute nostra: ita ex eo, quòd Christus se obtulit sacrificium sufficientissimum pro peccatis totius mundi, non consequitur, nihil amplius valere neque sacrificium internum, humiliati & contriti spiritus, neque sacrificium externum, oblatum ex fide in virtute sanguinis semel pro nobis immolati. Non aliud sacrificium nunc offerimus, non aliam hostiam, sed idem quod olim semetipsum in ara crucis obtulit in carne passibili, satisfaciens, & soluens pœnam peccatis nostris debitam, hoc nunc impossibile & gloriosum offerimus Deo, in commemorationem grandis illius beneficij in ara crucis pro nobis exhibiti. Dicitur autem immolatio Christi in carne sacrificium sufficiens, meritum sufficiens, satisfactio & propitiatio sufficiens, non quòd proficiat nobis qualitercunque dispositis, & qualitercunque viuere volentibus, sed quòd proficiat nobis credentibus, & obtemperantibus sibi: neque requiritur

De sufficientia meriti Christi

C vllum aliud meritum, vlla alia hostia, per quam ex impijs efficiamur iusti & reconciliemur Deo patri. Veruntamen de meritis sanctorum hactenus tenuit & docuit ecclesia, quemadmodum sancti patres ab initio tradiderunt ex apostolicis scripturis, sicuti & clarissimo sermone tradit Augustinus, multa videlicet esse sanctorum merita: sed vt ex impijs iusti fierent, nulla esse merita eorum, sed Christi, ex cuius fide iustificamur gratis, hoc est, absque meritis nostris, non tamen absque nostrarum voluntatum consensibus, quibus Deo vocanti atq; pulsanti incipimus corda nostra aperire, credere, & acquiescere, & credendo remissionem peccatorum implorare, quæ tamen omnia voluntatis nostræ interna opera non potuissemus facere, nisi Deus sua misericordia præueniens nos, dignatus fuisset vocare nos, trahere, & adiuuare. Et ita in iustificatione, qua ex impijs iustificamur, aliquid est nostrum, & est nostræ voluntatis opus, vtpote motus, liberi arbitrij credentis in

August epist. ad Sixtum.

Gratis iustificamur, non tamē sine nostra voluntate.

D Iesum, & pœnitentis de peccato suo: sed hic motus noster non esset, si non Dei misericordia nos præuenisset: & ita de nullo bono motu volūtatis possumus gloriari tanquam de nostro solo, id est, tanquam facto à nostra solius voluntate. Vnde Deus pro sua sapientia iudicium suæ misericordiæ atq; iustitiæ ita statuit, vt in operibus siue misericordiæ, siue iustitiæ dispensandis, vtatur voluntarijs hominum ministerijs, quibus & ipsi etiam semetipsos & alios faciant, aut ad participandum fructum passionis Christi aptos, aut reos, aut contemptibiles, quemadmodum ait Apostolus: Recōciliauit nos Deus sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis, ponens in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Declarantur hæc latiùs in libro de redemptione generis humani. Ad secundum argumentum respondeo antecedens esse falsum, nam in eo, quòd Christus dedit potestatem accipiendi panem & vinum, benedicendi, & gratias agendi, & consecrandi illa in corpus & sanguinem suum, intellexerunt patres, ab exordio nascentis eccle-

2 Cor. 5. d

ad 2. argum̄. Christus docuit quotidianā immolationē corporis sui.

tis ecclesiæ, in sacrificium offerendum, & frequentandū vsq; in consummationem A
seculi. Quòd autem dicit se nolle sacrificium, intelligit de sacrificio carnis & sanguinis antiqui testamenti, quæ est caro & sanguis hircorum, & vitulorum, & agnorum: non autem de carne & sanguine noui testamenti, de quo ipse loquitur: Hic
Malach 1.c est calix sanguinis noui testamenti. De quo & propheta Malachias, olim reprobans Iudæorum sacrificia, inquit: Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim solis vsq; ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco offertur, & sacrificatur nomini meo oblatio munda. Hæc oblatio munda, quemadmodū docent venerabiles patres, Irenæus, Cyprianus, & Hieronymus, est esca eucharistiæ, quam dedit nobis ipse Deus: De qua & locutus est Psalmo 110. Redemptionem misit populo suo, mandauit in æternum testamentum suum, memoriā fecit mirabilium suorum, escam dedit timentibus se, misericors & miserator Dominus. B
Christus semel in cruce visibiliter & passibiliter immolatus, iam in pane & vino consecratis datus est nobis inuisibilis & impassibilis, quem quotidie Deo patri offerimus, dum non habemus quod illi dignum offerre valeamus pro omnibus, quæ retribuit nobis, accipimus calicē salutaris, id est, passionem eius, præsentantes Deo patri opus nostræ redemptionis, vt illius sacrificij semel in cruce pro nobis immolati participes facti, maneamus &
Cyprianus. viuamus in ipso per ipsum. Proinde & ipse Cyprianus, quod celebrando quotidie offerimus, dicit esse Christi passionem. Passio Domini est, inquit, sacrificium quod offerimus. Et idcirco (inquit) hæc caro, in qua Christus soluit precium pro peccatis totius mundi, prodest per omnem modum omnibus credentibus. Hæc oblatio sacramentalis in officio missæ, non est vtilis nobis absque oblatione spirituali quæ intus est per fidem animi credentis, & hæc offerentis. Proinde dicit salua- C
Caro nō prodest quicquā sine spiritu fidei. tor: Caro non prodest quicquam, hoc est, caro Christi non prodest vlli absq; spiritu fidei. Vnde contingit etiam impios omnia visibilia pietatis sacramenta & accipere, & ministrare, sed virtutem eorum habere non possunt, nisi qui pij sunt
Ioan 6 g 2.Timoth.3.a intus. Nam de quibusdam ait Apostolus: Habentes formam quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Virtus autem hæc, est ipsa pietas seu charitas, quæ intus efficitur sub inuisibili forma. Ideo & præcipuè scriptura commendat sacrificium cordis internum, quod ex spiritu fidei in ara cordis immolatur, sed hoc internum cordis sacrificium nullum esset sine fide carnis Christi pro nobis in cruce
Ad 3. argumentum. immolatæ. Ad tertium argumentū respondeo, quemadmodum ad præcedens argumentum responsum est. Verùm, an Christus in cœna sacrificauerit, an non sacrificauerit, sed solū cōsecrauerit, sed sacrificare docuerit, huic rei impertinēs est. Probabilius tamen est, Christū in cœna secundū ordinem Melchisedech seipsum D
sacramentaliter obtulisse in pane & vino, quàmuis in illa oblatione non sic, vt in cruce satisfecit pro peccatis totius mundi exoluens sui sanguinis precium. Habe-
Epist.3.lib 8. mus de hoc sententiam Cypriani ad Cecilium, dicentis in sacerdote Melchisedech sacrificij dominici sacramentum esse præfiguratum. Demus tamen ita esse, quòd Christus in cœna non fecit sacrificium, nihil contra sententiā ecclesiæ. Nam Christus, vt Irenæus inquit, accipiens panem & vinum noui testamenti, nouā docuit ob-
Malach.1.e lationem, quam ecclesia ab apostolis accipiens, in toto mundo offert, iuxta Malachiæ vaticinium. Eandem sententiam docet Cyprianus in eadem epistola ad Cecilium, tradens sacerdotem celebrare non solùm sacramentum dominici sacrifi-
Epist.3.lib 2. cij, sed & offerre verum sacrificium. *Sacerdos* (inquit) *vice Christi fungitur, verumque & plenum offert sacrificium Deo patri, si sic incipiat offerre, secundùm quod ipsum Christum videat obtulisse.* Et infrà: *At CHRISTVS non mane, sed post cœnam mixtum calicem obtulit: nos tamen nō propter hoc post cœnam celebrare debemus.* Ecce, testatur sanctus Cyprianus Christum post cœnam obtulisse

A lisse Deo calicem, sed non ideo nos posse offerre illud post cœnam. Ad quartum argumentum dicimus, quòd pontifices illi non rem aliquam nouam adinuenerunt, sed id quod pridem ab apostolis doctum, traditum & promulgatum erat iusserunt, & fecerunt præceptum. Quemadmodum enim (teste August.) Cyprianus dum correxit eos, qui putabant ante octauum diem infantem non esse baptizandum, non nouam rem instituit, non nouum decretum condidit, sed rem antiquam docuit, & seruandam statuit: ita & putandum est, pontifices volentes apostolicas traditiones obseruare, quædam præcepisse & mandasse, quæ non sic prius decreto publico iussa & mandata fuerant. Et per hanc viam concordari iam poterunt multæ sententiæ patrum, quæ inter se pugnare videntur, alijs dicentibus tale quid, vel tale, descendere ex apostolorum traditione, vel Christi institutione: B alijs verò dicentibus idem ipsum esse institutũ ac præceptum per hunc vel illum pontificem, Petri apostoli successorem. Ad quintum dicimus, argumentum non concludere: nam aliud est sanctos adorare, aliud est sanctos inuocare, vt pro nobis ad Deum sint intercessores. Quum honoramus sanctos, oráres vt habeamus eos intercessores pro nobis, solum Deum adoramus, illi soli seruimus latriæ cultu, menteque plerunque magis sub Deo humiliati adoramus & colimus illum, reputantes nos indignos præsentes stare oculis immẽsæ suæ maiestatis, quàm si per nosmetipsos præsumamus accedere, illum rogaturi. Oportet peccatorem iam mortis reum, humiliari sub potenti manu Dei, iudicis sui tremendi, & indignum sese reputare, qui compareat in diuinę maiestatis conspectu. Proinde miserabilis & indignus peccator plerunque maiorem consolationem impetrat, dum peccatorum suorum conscius, ab altitudine maiestatis Christi, quem toties offendit, cuius sanC guinem toties pollutum duxerit, resilit in suam paruitatem, tanquàm non audens oculos suos leuare in cœlum, aut dicens cum Petro: Exi à me Domine, quia homo peccator ego sum, aut cum muliere Cananæa procurans alios magis, qui Christo sunt amici habere intercessores, vt per illos, quasi aduocatos suos exponat miserias suas, & acceptabilis fiat oratio, si in conspectu diuinę maiestatis erubescens intus cogitet: Domine Iesu, ego non sum dignus orare te, sancta Maria Magdalena ora pro me. Tali quoq; genere orationis magis plerunq; humiliati accedimus ad thronum gratiæ Christi: quemadmodum publicanus dum stans retro longè, non audebat oculos suos leuare in cœlum, sed prostratus in terram percutiebat pectus suum, expectans diuinam propitiationem. Cordis ergo sub Deo multum humiliati oratio est dicentis: Sancta Maria Magdalena pro me miserrimo peccatore ora Dominum Iesum Christum. Neque igitur iniuriam Christo facimus, neque honori D illius detrahimus, quin potius honoramus, & colimus, dum in nostris necessitatibus oramus martyres, vt ipsi iam facti amici Dei, & domestici, ac filij, intercedant pro nobis peccatoribus, sic pressis peccatorum pondere, sic fœdis & immundis, vt erubescamus ad Deum ipsum accedere, aut comparere coram ipso. Rursus neque constituimus illos mediatores, qualis est vnicus mediator Iesus, qui & vnicus est aduocatus apud Deum patrem, à quo & nos iuuari cupimus, implorantes gratiam & misericordiam eius, & si non meritis nostris, saltem ipsorum intercessionibus sanctorum, qui orantes innituntur Christi meritis, perinde atque nos: quia Deus neminem exaudit, nisi per Iesum Christum: ita & quotquot medij stant aduocati inter Deum & peccatores, innituntur meritis & propiciationi vnius Christi mediatoris: Quemadmodum Aaron inter populum & Deum medius stetit, & Dei ira cessauit. Vnde & Dominus ad Moysen orantem, ait: Dimitte me vt percutiam populum istum. Sic & ipse Deus ad quosdam loquitur, Iob 42. Ite ad seruum meum Iob, & offeret holocaustum pro vobis, orabit pro vobis, faciem eius suscipiam vt non vobis imputetur stultitia. Si sancti adhuc viui orant pro nobis, multo magis

Ad 4. argu.

Aug. ad Hiero. de immortalitate animæ

Ad 5. argumẽ.

Lucæ 5.b Matth. 15.b

Lucæ 18.c

Num 17 c Exod. 32 e

gis iam in cœlo ardentes charitate, expectantes nos, orant pro nobis. Sic enim A
Auguſt.lib.20 cap.21. contra Fauſtum. argumentantur Hieronymus & Auguſtin.contra hæreticos, docentes ſanctos non orare pro nobis. De quo ſic loquitur Auguſt. Colimus martyres eo cultu dilectionis & ſocietatis, quo & in hac vita coluntur ſancti homines: ita tamen, vt nulli martyrum, ſed ipſi Deo, martyrum conſtituamus altaria. Quis enim antiſtitum in locis ſanctorum corporum aſſiſtens altari, dicit: Offerimus tibi Petre & Paule? Quòd autem ſancti in cœlo pro nobis ſint ſoliciti, & orent pro nobis, ſatis docet ſcriptura. De angelis dicit: Angelis ſuis mādauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis, non obſtante, quòd ſolus Deus eſt cuſtos & protector noſter, ſcriptura nihilominus docet angelos cuſtodire nos in omnibus vijs noſtris. Gaudium eſt in cœlo coram angelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Item angeli eorum ſemper vident faciem patris, qui in cœlis eſt. Omnes, inquit Apoſtolus ad Hebræos, ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos, B qui hæreditatem capiunt ſalutis. Item aſcendit fumus aromatum ex orationibus ſanctorum de manu angeli coram Deo. Seniores ceciderunt coram agno, ſinguli habentes citharas & phialas aureas plenas odoramentorum quæ ſunt orationes ſanctorum. Angelus Raphael ad Tobiam: Quando orabas cum lachrymis, ego obtuli orationem tuam Domino. In angelo deſiderium ſolicitudoque ſalutis noſtræ, eſt quædam pro nobis oratio. Sunt quidem angeli ſoliciti, orantque pro nobis, non vt illum flectant à ſempiterno ſuæ voluntatis decreto, neque enim nos viui ſic pro nobis inuicem orare poſſumus, tanquàm velimus immutare ſempiternam Dei voluntatem, ſed vt faueat Deus piis eorum deſiderijs, & ſubueniat humanis noſtris miſerijs. Si angeli ſancti pro nobis ſoliciti ſunt, quanto magis martyres ſancti, confeſſores, & virgines, qui & ipſi experti ſunt humanas miſerias, & ex his, quæ paſſi ſunt didicerunt compati infirmitati noſtræ, de quibus ſcri- C bitur: Sequuntur agnum quocunque ierit. Ad ſcripturam, quæ ſoli Deo ſeruire iubet, reſpondeo: Quemadmodum ex ſcripturis ſacris dicimus eſſe genus quoddam ſeruitutis debitum ſuperioribus dominis, quibus Apoſtolus Paulus ſeruos obedire & ſeruire iubet: ita eſt & cultus quidam, quo ſancti ſunt honorandi, & orandi, vt orent pro nobis. Ad id quod de picturis & imaginibus lege prohibitis dicitur, dicimus: Scriptura non ſimpliciter prohibuit Iudæis, ne facerent ſculptile, ſed ne facerent tale quid ad colendum & adorandum illud, vel creaturam vllam: aut ſi ſimpliciter prohibuit, ſicuti Iudæi putant, erat ratio hoc prohibendi Iudæis, quæ non currit nunc pro Chriſtianis, cùm iam Deus ſit homo factus. Vnde aliud eſt picturam adorare, aliud per picturam quid ſit adorandum recordari. Ad ſextum argumentum, dicimus ſacramenta, quibus ſocietas noui populi colligatur, ſunt numero pauciſſima, & obſeruatione facillima. Verùm quia in diuerſis eccleſijs, diuerſiſque prouincijs ſunt diuerſæ ſacramentorum & cæremoniarum conſuetudines, tam in miſſarum ſolennijs, quàm in ieiuniorum, aliarumque rerum obſeruationibus, vt ſciat vnuſquiſque dum ad diuerſas regiones peregrinatur, ad quot, & ad quæ obſeruanda conſtringatur. Sciendum eſt, quòd venerabilis Auguſtini libri duo, quorum titulus eſt, Ad inquiſitiones Ianuarij, multa (vt ipſe teſtatur) de ſacramentis diſputata continent, ſiue quæ vniuerſaliter, ſiue quæ particulariter, ſeu non in omnibus locis obſeruat eccleſia, nec tamen omnia commemorari potuerunt. In hiſce libris ad interrogata ipſius Ianuarij, per ſententias tres principales reſpondet, ſecundùm triplex genus ſacramentorum, rituum, rerum ſeu obſeruationum eccleſiaſticarum. Vnum genus eſt earum rerum, quæ in ſcripturis continentur. Alterum earum, quæ in vniuerſali eccleſia per vniuerſum orbem cuſtodiuntur. Tertium earum, quæ per loca regioneſque variantur. Dicit igitur: Ad ea quæ me interrogaſti, primùm

Margin notes: Pſalm.90.b — Lucæ 15.b — Matth.18.b — Hebr.1.d — Apocalyp.8.a — Apocalyp.5.c — Tobiæ 12.c — Apocaly.14.a — Ad 6 argumentum. — Lib.1 cap 1.2.3.4.5.6.7. — Triplex genus rituū eccleſiaſticorum. — D

A mum te scire volo, Dominum nostrum Iesum Christum, sicut ipse in euangelio docet, leui iugo suo nos subdidisse, & sarcinæ leui: nam sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem noui populi colligauit, sicut est baptismus in nomine trinitatis consecratus, communicatio corporis & sanguinis, & si quid aliud in scripturis canonicis demonstratur: & hoc de genere primo. Secundum genus est eorum, quæ tota per orbem frequentat ecclesia, & in dubium vertere aut disputare, inquit, an hæc sint facienda, insolentissimæ insaniæ est, de quibus & mox subiungit in eodem capite: Illa autem (inquit) quæ non in canonicis scripturis sunt scripta vel tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obseruantur: datur intelligi, ea vel ab ipsis Apostolis, vel à plenarijs concilijs, quorum est in ecclesia saluberrima authoritas, commendata atque statuta retineri, sicuti quòd anniuersaria solennitate celebratur dominica passio, resurrectio, ascensio in cœlum, spiritus sancti aduentus de cœlo, & si quid tale occurrerit, quod seruatur ab vniuersis, vt quòd corpus & sanguinem Christi vnusquisque accipiat ieiunus, obseruatio diei dominicæ post sabbathum, & quadragesima, quam Christus exemplo docuit, & ecclesiæ consensio roborauit. Tertium genus est eorum, quæ per loca regionesq́; variantur, sicuti quòd alij ieiunant in sabbatho, alij non ieiunant, alij communicant quotidie corpori & sanguini Domini, alij certis diebus accipiunt, alibi nullus dies intermittitur, quo nõ offeratur, alibi sabbatho tantum & dominico. De hoc tertio genere ibidem Augustinus dans consilium: Faciat quisque, inquit, quod inuenerit in ecclesia ad quam venit. Quòd enim neque contra fidem, neque cõtra bonos mores iniungit, indifferenter est habendum, & pro eorum inter quos viuitur, societate seruandum. Mater mea cùm Mediolanum venit, inuenit ecclesiam sabbatho non ieiunantem, tamen ecclesia Romana vnde venerat, ieiunabat, cœperat perturbari & fluctuare quidnam ageret, tunc ego talia non curabam, sed propter ipsam tunc consului de hac re Ambrosium, qui respondit: Cùm venero Romam, ieiuno in sabbatho: cùm autem hic sum, non ieiuno: sic & tu ad quam ecclesiam fortè veneris, eius morem serua, si cuiquam non vis esse scandalo, neque quenquam tibi. Ego, inquit Augustinus, de hac Ambrosij sententia iterum atque iterum cogitans, ita semper habui eam, tanquam cœlesti oraculo susceperim. Sensi enim sæpe dolens & gemens multas infirmorum perturbationes fieri per quorundam fratrum tum contentiosam obseruationem, tum superstitiosam timiditatem. De eucharistia autem, an quotidie sit accipienda, an rarius, recitat ibidem Augustinus pro vtraque parte sententias: Dixerit aliquis, nõ quotidie accipiendam eucharistiam, quoniam eligendi sunt dies, quibus puriùs homo continentiusque viuat, quò ad tantum sacramentum dignus accedat: qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. Alius contrà, Imò (inquit) si tanta est plaga peccati atque impetus morbi, vt medicamenta talia differenda sunt, authoritate antistitis debet quisque ab altari remoueri, & eadem authoritate reconciliari: hoc est enim indignè accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere pœnitentiam, non vt arbitrio suo quum libet vel auferat se communioni, vel reddat. Cæterùm si peccata tanta non sint, vt excommunicandus quisque iudicetur, non se debet à medicina quotidiana dominici corporis separare. Rectiùs inter eos forsitan quisquam dirimit litem, qui monet vt præcipuè in Christi pace permaneant, & faciat vnusquisque quod secundùm fidem suam piè credit esse faciendum, neuter eorum exhonorat corpus & sanguinem Domini. Nam hic honorando non audet quotidie sumere, ille verò honorando non audet vllo die prætermittere. Zachæus gaudens suscepit Iesum in domum suam, Centurio dixit: Domine non sum dignus vt intres sub tectum meum.

B (margin letter)

C (margin letter)

D (margin letter)

Ad quemcunque locum veneris, eius morẽ serua in ieiuniis.

Diuina Ambrosii sententia.

Aug. lib 1. e. 2. ad inquis. Ian.

Lucæ 19 a Matth. 8 b

meum. ambo Saluatorem honorantes, diuerso & quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem, quòd in primo populo vnicuique manna secundùm propriam voluntatem sapiebat, contemptum solum non vult cibus iste sicut manna fastidium. Inde enim Apostolus dicit indignè acceptum ab eis, qui non discernebant à cæteris cibis veneratione singulariter debita. Cùm enim dixisset: Iudicium sibi manducat & bibit. continuò addit: nō diiudicans corpus Domini. Qui autem in his quæ per loca, regionesque variantur, consuetudinem suæ patriæ consuetudini alterius patriæ conantur præferre ac præponere, contendentes se secundùm fidē, alios autem cōtra fidem, aut contra bonos mores agere, violant sanè quietem & pacē, de superflua quæstione rixando: non enim quicquam eorum contra fidem, aut contra bonos mores est, si hinc vel inde sint meliores. His etenim causis, id est, propter fidem, & propter bonos mores, vel emendare oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa autem consuetudinis mutatio, etiam quadam vtilitate adiuuans, ecclesiam sua nouitate perturbat. De his itaque quæ variè per diuersa loca obseruantur, vt ritus canendi psalmos, hymnos, alleluya, cæteraque id genus alia, non est necessarium scribere, quia vna in his saluberrima regula est retinenda, vt quæ neque sunt contra fidem, neque contra bonos mores, & habēt aliquid ad exhortationem vitæ melioris vbicunque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non improbamus, sed etiam laudando & imitando sectamur, si tamen non aliquorum infirmitas ita impediat vt amplius detrimentum sit. Manifestum est autem, quando Apostoli primùm acceperunt corpus & sanguinem Domini, non eos accepisse ieiunos, non tamen propterea calumniari oportet vniuersam ecclesiam, quòd à ieiunis semper accipiatur, hoc enim placuit spiritui sancto, vt in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius Domini corpus intraret quàm cæteri cibi. Et idcirco mos iste per totum orbem seruatur. Neque enim quia post cibum dedit Dominus, propterea non pransi aut cœnati ad sacramentum illud accipiendum conuenire debemus. Nam & eos qui sic faciebant, coarguit Apostolus Paulus, & emendat eos, qui mensis suis huiuscemodi sacramenta miscebāt. Quòd autem Christus post cœnam discipulis dedit, hoc fecit vt huius mysterij altitudinem tanq̄ vltimum memoriale sui testamenti altius infigeret cordibus discipulorum, à quibus iam discessurus erat. Et ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos dispositurus erat ecclesiam, seruaret hunc locum. Vnde & de hoc sacramento loquens tantùm subtexuit: Cætera autem cùm venero ordinabo. Sed nonnullos probabilis quædam ratio delectauit, vt vno certo die per annum, quo cœnam ipsam Deus dedit ad insigniorem commemorationem post cibos & offerri & accipi liceat corpus & sanguinem Domini. Hactenus Augu\st. Quæsiuit præterea Ianuarius, quæ causa sit, cùr anniuersarius dies celebrandæ dominicæ passionis, non ad eundem redeat anni diē, sicut dies qua traditur natus. Ad quam quæstionem respondēs: Primùm, inquit, nosse oportet diem natalem Domini nō in sacramento celebrari, sed tantùm in memoriam reuocari quòd sit natus. In celebratione autem paschæ, ita rei gestæ commemoratio fit, vt aliquid etiam significari intelligatur, consideratione etiam habita ad solis & lunæ cursum. Neq; hoc sic celebrantes obseruamus annos, & menses, & tempora cum eis, contra quos loquitur Apostolus ad Galath. quarto: eos enim inculpat qui dicunt: Non proficiscar, quia luna sic fertur: vel proficiscar, vt prospera cedant, quia ita se habet positio syderum: non plantabo hoc anno vinum, quia bisextus est. Nemo aūt sapiēs arbitratur obseruatores tēporum reprehendendos, qui dicunt: non proficiscar, quia adhuc sunt hybernæ reliquiæ, vel quia tēpestas exorta est: vel si qui fortè alij naturales effectus circa motū aeris &

Margin notes: 1. Cor. 11. g (beside "cibis veneratione"); 1. Cor. 11. g (beside "texuit"); Quare anniuersarius dies dominicæ passionis semper celebratur in festa. (beside "sanguinem Domini... anni diē")

Margin letters: A, B, C, D

A & humoris ad variandas temporum qualitates in syderũ ordinatissima cõuersione notati sunt, de quibus dictum est cùm conderentur: & sint in signis, in diebus, in annis, in temporibus. Quadragesima ieiuniorum habet authoritatẽ in veteribus libris ex ieiunio Moysi & Heliæ, & ex euãgelio, quia totidem diebus Christus ieiunabat, demonstrans euangeliũ non dissentire à lege & prophetis. Vt verò quadraginta illi dies ante pascha obseruentur, ecclesiæ cõsensio roborauit. Quòd autem instituitur præter consuetudinẽ, vt quasi obseruatio sacramenti sit, approbare non possum, etiam si multa huiuscemodi propter nõnullarum personarũ scandala deuitãda liberius improbare nõ audeo. Sed hoc nimis doleo, quia multa quæ in diuinis literis saluberrima præcepta sunt, minus curantur. Concludit tandem Augustinus: Omnia itaq; talia, quæ neque sanctarum scripturarum authoritatibus

Quadragesimale ieiunium vnde habeat ortum.

Aug. li. 2. c. 19. ad inquis. Ian.

B continentur, neque in concilijs episcoporum statuta inueniuntur, nec consuetudine vniuersæ ecclesiæ roborata sunt, sed diuersorum locorum diuersis moribus innumerabiliter variantur, ita vt vix aut nunquam inueniri possint causæ, quas in eis instituendis homines sequuti sunt, vbi facultas tribuitur sine vlla dubitatione, resecanda sunt. Datur autem facultas, cùm mutatio ipsa consuetudinis nõ perturbat sua nouitate ecclesiam. In singulis verò ecclesijs, quæ pia sunt, quæ religiosa sunt, quæ ad lucrum & custodiã fidei prosunt, iam in consuetudinem posita prorsus sunt obseruanda, nisi quorundam infirmitas ita impediat, vt maius sit detrimentum. Sic olim admonebat beatus Gregorius Augustinum ad instituendam ecclesiam Anglicanam. Ex singulis quibusque ecclesijs, quæ pia sunt, quæ religiosa sunt, elige, & hæc quasi in fasciculũ collecta apud Anglorum gentes in consuetudinem depone. Missæ officium à Christo institutionem & originẽ habet, quis

Missæ officiũ à Christo institutum, à patribus in orationibus & ritibus auctum.

C ab Apostolis eorumque successoribus sanctis patribus statutum fuerit, quo deinceps ordine, quibus solennitatibus tam grande mysterium frequentaretur in ecclesijs. In officio missæ omnia primò nuda erant, & simpliciter tractabantur. Petrus vbi consecrauerat, oratione Pater noster vsus est. Anacletus beati Clemẽtis successor immediatus, adhuc viuentibus Apostolis in epistola quam scripsit omnibus ecclesiarum episcopis: Sacerdotes, inquit, ipsi sacrificantes quando Domino sacrificant, testes secum adhibeant, vt Domino perfectè in locis sacratis sacrificare probentur, ministrosque secum habeant sacris indutos vestibus, peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim Apostoli statuerunt. Statuit & pontifex iste, ne clerici comã & barbã nutrirent, & ne episcopus à paucioribus q̃ à tribus episcopis ordinetur. Euaristus martyr in epistola ad vniuersos Aphricæ episcopos de sacramento eucharistiæ sic loquitur: A patribus, inquit, accepimus, & à sanctis Apostolis, eorumq; successori-

Clerici nec comam nec barbam nutriant.

D bus traditum inuenimus, legitimum non fieri coniugium, nisi vxor petatur ab his, qui super eam dominationem habere videntur, & suo tempore sacerdotaliter, vt mos est, cum precibus & oblationibus à sacerdote benedicatur, & solenniter accipiatur, & biduo vel triduo orationibus vacent, castitatem custodiant, vt bonæ soboles generentur. Gloriosus martyr Alexander, septimus à Petro pontifex, quem alij extra ordinem pontificum, prætermisso Lino & Cleto, quintum in ordine ponunt: Nihil in sacrificijs, inquit, maius esse potest, quàm corpus & sanguis Christi: nec vlla est hac potior, quæ pura cõscientia, puraque mente Domino est offerenda. Hic pontifex primùm sacrificio missæ addidit, Qui pridie quàm pateretur: vsque ad hanc clausulã: Hoc est corpus meum. voluitque aquam admisceri vino in consecratione, & oblationem fieri non ex fermentato, sed ex azimo. Instituit aquam, quam benedictam appellamus, sale admixtam, interpositis sacris orationibus, in templis & in cubiculis, ad fugandos dæmones retineri. Sixtus martyr, octauus Romanæ ecclesiæ pontifex, mandauit in officio mis-

se cantari, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth. constituit ne à quoq; nisi à ministris sacrorum, mysteria & vasa sacra tāgerentur: maximè verò ne à fœminis, & ne quod sacerdotes corporale vocant, ex alio quàm ex lino fieret. Telesphorus martyr supradicti immediatus successor, instituit vt septem hebdomadibus obseruaretur ante pascha ieiunium, & vt in natali Iesu Christi tres missæ celebrarentur, & vt in sacrificio hymnus ille cantaretur, Gloria in excelsis Deo. Omnes martyres isti secundùm seriem successionis sedentes in cathedra Petri, non dubitauerunt sacerdotes consecrātes eucharistiam sacrificare Deo, & eucharistiam esse verum corpus Domini, atq; sacrificium. Ex supradictis ergo considerare possumus antiquum ecclesiæ statum à temporibus Apostolorum custoditum super sacrificio missæ, super cultu sanctorum martyrum, super suffragijs defunctorum, super quadragesima & ieiunijs, super septem sacramentis, & super ritibus & cæremonijs in sacramentorum ministerijs, super festorū solēnitatibus, super seruandis votis perpetuæ continentiæ, super cœlibatu episcoporum & sacerdotum. Insuper colligere possumus antiquā consuetudinē à temporibus Apostolorum custoditā per vniuersas ecclesias sufficiens esse argumentum ad demōstrandum hanc suscepisse originem ex Apostolorū traditione. Nam & sic Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Hieronymus hæreticis & contentiosis obiecerunt, vniuersalis ecclesiæ consuetudinem ex antiquo custoditam, tanquā pōdus & momentum ex apostolica traditione initiatū, æstimantes talē consuetudinē tanquā testem fidei ab Apostolis traditæ. Consuetudinem aūt antiquam esse ab initio custoditam discimus ex sententijs patrum secundū seriem successionis scribentium, quas in sequenti parte ex diuersis libris collectas in medium proferemus. A B

Quā vim habeat cōsuetudo à temporibus apostolorum custodita

Sequitur pars quinta huius capituli, in qua recitantur antiquorum doctorum ecclesiasticorum sententiæ, quibus res ipsæ, quas contemnunt huius temporis Romanæ ecclesiæ aduersarij, demonstrantur. C

Qvemadmodum scripturam aliquam vel epistolā demonstrauimus esse pauli Apostoli, ex eo quòd omnes antiqui maiores nostri ab initio semper illā vt Pauli Apostoli susceperunt, semper vsi illa tanquam ab eodē Paulo æditā: ita & res has vel alias quas ab initio custodiuit ecclesiæ consuetudo, probamus originē habere ex Apostolorū doctrina, eò q̄ venerāda patrū antiquitas ecclesiaq; in omnibus locis ab initio semper tales res custodierūt, & obseruauerunt tanq̄ Apostolorum traditionē, ad se secundùm seriem successionis deuolutā. Super rebus multis, quæ ex scripturis sacris demonstrari nequeunt contra hæreticos quosq; & contentiosos, poterimus perspicere ecclesiæ vetustissimam consuetudinem, considerantes seriem successionis patrum scribentiū ab initio primitiuæ ecclesiæ ad hæc vsque tempora. Ipsis Apostolorū temporibus aut vicinissimis, fuerunt magnæ authoritatis viri scriptores, Ignatius, Philo, Policarpus, Clemens, Dionysius. Primùm beatus Ignatius discipulus Iohannis euangelistæ, ordinatus secundus Antiochenæ ecclesiæ episcopus, anno altero quo Petrus & Paulus passi sunt martyriū, intellexit distinctionem ordinū & graduum in ecclesia, & alios esse laicos, alios clericos: & inter hos alios pontifices, alios presbyteros, alios diaconos, aliosq; infra diaconos diuersorum ordinum clericos. Meminit & celebrandæ missæ eucharistiæ, ac sacrificij immolandi, quadragesimæ, hebdomadæ passionis, ieiuniorū sextæ & quartæ feriæ, & solennitatis Paschalis celebrandæ, non cum Iudæis, sed ipso die post sabbathū parasceues, hoc est, ipso die resurrectionis, & diei dominicæ celebrandæ in locum sabbathi. Meminit & virginitatis præferendæ nuptijs, & concursus populi in templum Dei. In epistola ad Smyrnēses ex Troia: Nemo, inquit, præter episcopū aliquid D

Scriptores qui tempore Apostolorum.

Doctrina Ignatii.

A quid agat eorum quæ ad ecclesiam pertinent. Firma eucharistia reputetur, quæ ab episcopo concessa fuerit. Non licet sine episcopo neque sacrificium immolare, neque missas celebrare. Illic plebs congregetur vbi fuerit episcopus, cui & oportet plebem obedire in his, quæ ad ecclesiam pertinent. En vides temporibus Iohannis Apostoli præceptoris Ignatij fuisse vsum celebrandæ missæ, & in illa eucharistiam appellari sacrificium. Et ne captiosus quispiam calumnietur, hanc non esse diui Ignatij epistolam, sed ab alio quodã ęditam, & illi attributã, sciat probatissimum Hieronymum in libro de viris illustribus, hanc epistolam ex Troia ad Smyrnenses æditam, diuo Ignatio tribuisse. Item in epistola ad Magesianos, cuius & idem Hieronymus meminit, docet obediendum esse episcopo tanquam Dei vicario, & omnem populum vnanimiter concurrere ad templum Dei, & pro sabbatho celebrandum esse diem dominicum, propter
B resurrectionem Domini, eminentissimum dierum, de qua propheta dicebat, Expectans pro octaua, cuius dominicæ meminit & ipse Iohannes in Apocalypsi. In epistola ad Philippenses, planè explicat fidem trinitatis, & aliũ quendam esse patrem, alium filium, alium spiritum sanctum, non vnum quendam trinominem, sed tres esse vnum Deum, solum filium factum hominem. Dies festos esse honorandos: Dies festos, inquit, nolite inhonorare, quadragesimam nolite pro nihilo habere, hebdomadam passionis nolite despicere, quarta & sexta feria ieiunate, reliquias pauperibus erogate. Adhuc dico episcopis & presbyteris in Domino: Quicunque cum Iudæis pascha egerit, aut solennia festiuitatis eorum susceperit, comparticipabit eis, qui Dominum & apostolos occiderunt. In epistola ad Trallianos, cuius epistolæ meminit & ipse Hieronymus, iterum atq; iterum inculcat, plebem oportere et episcopis obedire, & honorare illos sicut Chri-
C stum, & seruare præcepta eorum. Sine episcopis & presbyteris, neque ecclesiam esse electam, neque collectionem esse sanctorum, neque congregationẽ sanctam, & diaconos esse ministros, non in cibo & potu, sed in ministerio ecclesiæ Dei. Quid (inquit) diaconi, nisi imitatores Christi, ministrantes episcopo, sicut Christus patri, & operantes illi operationem mundam & immaculatã? quomodo sanctus Stephanus beatissimo Iacobo, Timotheus & Linus Paulo, Anacletus & Clemens Petro. Docet & Christum esse verum Deum, qui per Mariã factus est homo ex semine Dauid, ab æterno natus à patre. Coarguit insuper & eos qui Christum alienant à patre, & eos qui ipsum dicunt esse patrem, traditq; ibidem totius Christianæ fidei symbolum, de Christo Iesu dicens, quòd Deus verbũ verè suscepit corpus, verè lactatus est & nutritus, sicut nos, cibo & potu. Triginta annos agens, à Iohanne baptizatus est, tribus annis prædicauit euangelium vitæ, die pa-
D rasceues hora tertia accepit sententiam à Pilato, hora sexta crucifixus est, nona emisit spiritum, ante solis occasum de cruce depositus est & sepultus in monumento nouo, sabbatho mansit in sepulchro sub terra, Dominica die resurrexit à mortuis, secundũ quod dictum est ab eo: Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, Matth 12. Descendit in infernum solus, ascendit verò cum multitudine, & dirupit maceriam, quæ erat à seculo. Hæc & alia incarnationum mysteria multa tradidit Ignatius in eadem epistola. En vides totius fidei nostræ summam, vniuersalisque ecclesiæ statum temporibus diui Ignatij conuenire cum rebus fidei huius seculi. Vnde in epistola ad Philidelphienses, commendat virginitatem tanquam nuptijs præferendam, Virgines tamen non debent execrari nuptias, sed vt melius bonum honorare. Asserit ibidem, quòd Melchisedech & Iosue filius Naue, & Helias, Helisæus, Ieremias, Iohannes Baptista, Timotheus, Titus, Clemens, in castitate ex hac vita exierunt. Docet insuper quòd pœnitentes si ad vnitatem ecclesiæ concurrunt, & ad consensum episcopi, cum omni mansuetudine sunt suscipiendi.

Philo de eccle siae minist. &c. Philo quàmuis Iudæus fuerit, tamen testimoniū dat de ritibus & cæremonijs, quæ custodiebantur in ecclesia Christiana ipsis Apostolorum temporibus. Nam & is, vt ex antiquissimis libris recitat Eusebius libro secundo ecclesiasticæ historiæ, Romam veniens, vidit Petrum, eiusque colloquijs adhæsit, qui & omnia primitiuæ ecclesiæ instituta complectens, asserit quosdam illis seculis primùm renunciare omnibus facultatibus, omnes vitæ solicitudines abijcere, extra vrbes vitam ducere, & in multis regionibus id genus hominum inueniri in Græcia, in Ægypto, in Barbaria, & maximè circa Alexandriam, & in singulis locis esse consecratam orationis domū, & in hanc nihil prorsus inferri eorum, quæ ad cibum potumque pertinent, sed tantùm legū codices, prophetarum volumina, hymnosque in Deum, eosque etiam nouos in Deum hymnos componere, & continentiam seu castitatem, veluti primum fundamentum ponere, & ante solis occasum non sumere cibum: complures etiam grandes virgines integritatem casti corporis custodire, non vlla necessitate, sed spontanea voluntate sese Deo consecrare, nec vinum bibere, nec carnes comedere, eosque habere ministros, sacerdotes & pontifices ritè illis exhibentes ministeria. Hactenus Philonis sententiæ, quas, vt inquit Eusebius, certum est eum dixisse & intellexisse de euangelicis & apostolicis viris. Vnde consequens est ipsis Apostolorum temporibus fuisse abstinentias ciborum, dedicationes virginum, & consecrationes oratoriorum, renunciationes rerum temporalium per abdicationem proprietatis & dominij. Quemadmodū legimus Actuum 4. Multitudinis credentium erat cor vnū, & anima vna in Domino, nec quisquam eorum quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia, quotquot enim possessores agrorum & domorum erant, vendentes afferebant precia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. Verùm hic sciendum est hoc dictum esse de Apostolis, & de his qui se iunxerunt Apostolorum collegio in Hierusalem: sed non inde consequens est omnes Christianos sic oportuisse facere, quemadmodum ex eodem Actuum libro patet. Iudas Christianus erat, propriam habens possessionem in Damasco, in cuius domum infertur Paulus, Act. 9. Petrus in domo Simonis coriarij hospitio suscipitur. Lydia Philippis cum tota domo regenerata domum habuit, Act. 16. & Paulus Corinthijs scribit: Nunquid domos non habetis ad manducandū? Dat Paulus Christianis diuitibus præcepta, constituens per singulas ciuitates presbyteros, iubens vt bene sint præpositi domui suæ atque familiæ, præcipiens etiam diuitibus ne alta sapiant, Proinde vtrumq; hæresis est pertinaciter asserere, videlicet & non licere omnibus renunciare per abdicationem proprietatis & dominij: & non licere Christianis aut presbyteris & episcopis habere possessiones proprias. Ex testimonio igitur Philonis Iudæi, possumus conijcere statum monachorum per abdicationem proprietatis & dominij, in cœlibatu, in obedientia, non aliunde quàm ex Apostolorum traditione sumere originem. Dionysius Ariopagita Pauli discipulus, in libro de ecclesiastica hierarchia docet ecclesiæ sacramenta, baptismum videlicet, confirmationem, eucharistiam, pœnitentiam, sacrum ordinem, docet & purgatorium esse post hanc vitam, & suffragia viuorum prodesse defunctis: Venerandus antistes precem, inquit, sacram supra mortuum peragit, vt cuncta Deus dimittat peccata per infirmitatem humanam commissa defuncto, eumq; in luce statuat in regione viuorū, in sinu Abrahæ, Isaac & Iacob, vnde aufugit dolor & tristitia. Et ne quis calumnietur hos qui feruntur libros non esse ęditos à Dionysio, qui Actuum 17. cognominatur Ariopagita, sciat diuum Gregorium ante annos nongentos citasse ex libro cœlestis hierarchiæ tanquam ædito à Dionysio Ariopagita, vt in superioribus diximus. Liber recognitionum Clementis discipuli Apostolorum, quàmuis sit apocryphus, eo

Marginalia (left): Castitas velut fundamentum vitæ monasticæ. — Act. 4. f. — Nō omnes ere vendentes bant sua, tēpore apostolorū. — Act. 9. b — Act. 10. b — 1. Cor 11. e — 1. Timoth. 6. d — Status vitæ monasticæ ex apostolorum traditione — Doctrina Dionysii ecclesiast. hierar. parte 3. cap. 5.

Marginal letters (right): A, B, C, D

CAP. V.

A quòd in eo sunt quædã ex persona Petri dicta, quibus assentitur Eunomij dogmati, tamẽ antiquus est liber ad Hieronymi tempora in vsu apud multos. Vnde Ruffinus temporibus Hieronymi hunc librum ex Græcis in Latinum vertit. Proinde quæ in illo libro scribuntur de obseruationibus officiorum ecclesiasticorum, confirmant antiquum ecclesiæ morem super his rebus, quæ in hodiernum vsque diem per vniuersum orbem custodiuntur, super quo vide, si placet, apologiã Hieronymi aduersus Ruffinum. Iste Clemens tertio libro recognitionũ, tradit suo tempore baptismum fieri in aquis, inuocata trinitate, & facta vnctione olei per orationem sanctificati. In sexto recognitionum libro, interrogantibus, quid aquæ baptismus conferat ad Dei cultum: respondet primo quidem, quod Deo placeat, impletur. Secundò, quia regenerato ex aquis, & Deo renato, natiuitas fragilitatis prioris, quæ tibi per hominem facta est, amputatur, & ita demũ poteris per-

Clementis doctrina super ritibus ecclesiæ.

B uenire ad salutem, aliter verò impossibile. Sic enim nobis de vero sacramento testatus est Christus: Amen amen dico vobis, inquit, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnũ Dei. Est in aquis quædã misericordię vis, quæ ab initio ferebatur super aquas, eripiens eos de supplicijs futuris, offerens Domino animas per baptismum cõsecratas. Confugite ergo, inquit, ad aquas istas quæ solæ sunt, quæ possunt vim futuri ignis extinguere, & salutem conferre. Siue iustus fueris, siue iniustus, baptismus tibi semper est necessarius. Iusto quidem est necessarius, vt in eo adimpleatur perfectio, & regeneretur Deo. Iniusto verò, vt peccatorum quæ in ignorantia infidelitatis gessit, tribuatur remissio. Eandem sententiam tradit in epistola, quam teste Merlino ad Iulium & Iulianum scribit, addens: Iam autem baptizatus postmodum ab episcopo septiformi gratia consignetur: aliter perfectus Christianus esse nõ poterit, nec sedem habere inter Chri-

Iohan. 3 a

C stianos, si non necessitate, sed incuria aut voluntate talis permanserit: quemadmodum à beato Petro accepimus, & cæteri sancti apostoli, Domino præcipiente docuerunt. Cùm autem fuerit baptizatus, & postmodum septiformi gratia ab episcopo confirmatus, demum operibus bonis ostendat in se similitudinem patris, qui genuit, & ita viuat, sicut ipse vult. Homicidium & adulterium nesciat, odium & auaritiam fugiat, iram, inuidiam, superbiam, iactantiam respuat. Castimoniam custodiat, ne passionis solius libidinis causa coẽat, sed posteritatis reparandæ gratia.

Primùm obseruet ne mulieri menstruatę misceatur. Hoc enim execrabile dicit lex Domini. Irenæus Lugdunensis episcopus circiter annum à passione Domini quinquagesimum supra centesimum, libro quarto, capite quadragesimo tertio & sexagesimo tertio aduersus Valentinum, de obedientia præpositis exhibenda loquens. Oportet, inquit, obaudire presbyteris, his qui successionem habẽt ab apo-

Non coẽatur causa libidinis sed posteritatis propagandæ.

D stolis, reliquos qui absistunt à principali successione, quocunque loco colliguntur, suspectos habere quasi hæreticos, & malæ sententiæ. De sacrosancta eucharistia, inquit, Is qui à terra est panis percipiens vocationem Dei, iam non panis communis est, sed eucharistia ex duabus rebus cõfecta, terrena & cœlesti, quam offerimus Deo, non quasi indigenti, sed gratias agentes donationi eius sanctificantis creaturam. Iesus enim qui ex creatura est, panem accipiẽs, & gratias agens, dixit: Hoc est corpus meum, & calicem similiter, qui ex eadem creatura est, quæ secundùm nos est, suum sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam ecclesia ab apostolis accipiens in vniuerso mundo offert Deo. De quo Malachias: ab ortu solis vsque ad occasum, incensum offertur nomini meo. De baptismo infantum libro secundo contra hæreses Valentini, in capite 39. sic loquitur. Omnes Christus per seipsum saluare venit. omnes, inquam, qui per illum renascuntur in Deum infantes, & paruulos pueros, & iuuenes & seniores. Ideoq; per omnem ætatẽ venit: infantibus factus est infans, sanctificans infantes, paruulis factus

Irenæus Lib. 4. cap. 34

Mal. 1. e

paruulus,iuuenibus iuuenis, senior senioribus,vt omnes sanctificaret. Ex doctrina igitur antiquissimi Irenæi habemus, infantes esse baptizandos, episcopis esse obediendum,qui ordinem habent ab ecclesia apostolica, & eucharistiam in sacramento altaris, iam non esse communem panem, sed cœlestem, eamque esse oblationem & sacrificium purum & mundum, de quo apud Malachiam prænunciatum est,vbi reprobatis Iudæorum sacrificijs,approbatur sacrificium ecclesiæ tunc futuræ,non in sola Hierusalem, sed omni loco per vniuersum orbem dispersa ecclesia. Amplius autem Tertullianus presbyter quàmuis post ætatem suam mediam, turbatus propter inuidiam & contumeliam clericorum Romanæ ecclesiæ, in Montani hæretici dogma delapsus, aduersus ecclesias volumina ediderit, damnans secundas nuptias, commemorans & prophetiam nouam per spiritum sanctum in alios quam in apostolos missam: multa tamen priusquam sic delapsus esset, volumina scripsit, ex quibus simul & ex alijs facile est considerare antiquum ecclesiæ morem super his rebus, quas iam schismata inter ecclesiæ membra facientes moliuntur contemnere. Vnde in libro quarto aduersus Marcionem: Christus qui desiderauit desiderio edere Pascha, acceptum panem & distributum discipulis, corpus suum fecit illum, dicendo. Hoc est corpus meum, id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset,nisi veritatis esset corpus,vacuitas quæ est phantasma figuram capere non potest, aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Vetus ista fuit figura corporis Christi, dicentis per Hieremiam: Aduersus me cogitauerunt cogitatum,dicentes: Venite mittamus lignum in panem eius, hoc est, faciamus lignum crucis in corpus eius, & eradamus eum de terra. Vinum insuper vetus fuit figura sanguinis Christi. Lauabit, inquit patriarcha, in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum, hoc est, carnem suam lauabit in sanguine, qui nunc sanguinem suum in vino consecrauit, tunc vinum in sanguine figurauit.

Doctrina Tertulliani. — A, B

Hiere. 11.d

Gene. 49.b — C

Ex hisce Tertulliani sententijs patet corpus Christi esse sub specie panis, & sanguinem esse consecratum sub specie vini. Quòd si obieceris Tertullianum sensisse in sacrificio altaris esse non verum corpus Christi, sed figuram corporis eius, pro eo quòd ipse ibidem verbum Christi dicentis, Hoc est corpus meum, interpretatur, id est figura corporis mei. Respondeo: Ex his quæ & præmittuntur & sequuntur,satis patet mens illius. Nam præmittendo dixit, quòd ipse Christus acceptum panem,& distributum discipulis, corpus suum fecit,dicendo: Hoc est corpus meum. In sequentibus dicit,quòd hoc non sic est figura corporis, vt sit vacuum veritate, sed quòd sit figura veri corporis, quod pro nobis tradetur, & quòd ipse Christus in vino consecrauit sanguinem suum. Quòd si cuiquam videatur hoc in loco obscurum esse sermonem Tertulliani, & ex eo etiam posse contrariam sententiam defendi,is audiat eum alio in loco expressius loquentem. In libro secundo ad vxorem, de muliere loquens quæ gentili nupta sit, planè indicat aliuni hunc panem esse, quàm gentiles credunt: Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnem cibum gustes,& si scierit,panem non illum credit esse qui dicitur. Item in libro de corona militis,de sacramentis sic loquitur: Aquam baptismatis adituri, aliquanto prius sub antistitis manum contestamur nos renunciare diabolo & pompis & angelis eius: dehinc ter immergimur, nihil amplius respondentes, quàm quod Dominus in Euangelio determinauit. Et paucis interpositis addit: Eucharistiæ sacramentum, & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu, quàm præsidentium accipimus, oblationes pro defunctis, pro natalicijs annua die facimus. Die dominico ieiunium nephas ducimus, vel geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paschæ, vsque in Penthecosten gaudemus, calicis etiam aut panis nostri ali-

D

Ritus baptismi.

A ſtri aliquid decuti in terram anxiè patimur. Ad omnem aditum & exitum, ad veſtitum, ad calceatum, ad menſas, ad cubilia frontem ſignaculo terimus. Et obijcientibus hęreticis, quonam ſcripturę loco hæc monſtrentur: reſpondet, iſtarum & aliarum diſciplinarum ſi expoſtulas legem, nulla legis traditio tibi prætendetur. Auctrix eſt conſuetudo, confirmatrix eſt, & fidei obſeruatrix conſuetudo, idonea eſt teſtis traditionis veteris. Antiquas obſeruationes eccleſiæ ſi nulla ſcriptura determinauit, certè conſuetudo corroborauit, quæ ſine dubio de traditione manauit. Hactenus ille. Item in libro de præſcriptionibus hæreticorum tradit apoſtolos Petrum & Paulum ſuo ſanguine fundaſſe totam Romanæ eccleſiæ doctrinam, & illic Petrum dominicæ paſſioni, Paulum verò in exitu Iohannis baptiſtæ adæquari, hoc eſt, Petrum eſſe crucifixum, Paulum autem capite truncatum, & Ioannem apoſtolum in oleo merſum nihil mali ſenſiſſe. Item in libro contra Praxeam
B docet, patrem, filium, & ſpiritum ſanctum, tres eſſe vnum Deum: nec tamen patrē eſſe qui filius eſt: nec patrem, ſed filium eſſe paſſum. Item in libro de pœnitentia, docet eſſe geminam pœnitentiam: vnam, quam vocat primā, ſecundùm quam pœnitent baptizandi. alteram, quam vocat ſecundam, oſtendens ex libro Apocalypſis, & ex parabola de filio prodigo, Deum ignoſcere pœnitentibus, & hanc oſtendi actu aliquo, quæ vocatur exomologeſis, id eſt, confeſſio, quæ eſt diſciplina hominis proſternendi & humiliandi ſe in cinere & cilicio, in ieiunijs ingemiſcere, lachrymari, dies ac noctes ſuſpirare Dominum Deum, presbyteris aduolui, altaribus Dei adgeniculari, vt temporali afflictione æterna ſupplicia expugnet. Poſt multa tandem concludens: Igitur cùm ſcias aduerſus gehennam, poſt prima illa intinctionis dominicæ monumenta adhuc eſſe in confeſſione peccati ſecunda ſubſidia, cur ſalutem tuam deſeris? cur ceſſas aggredi quod ſcias mederi tibi? Duplex pœnitentia.
C Hæc ille. Quonam autem pacto ſit accipiendum, quòd dicit hanc pœnitentiam tantùm ſemel admitttendam, & amplius nunquàm, alibi docuimus eſſe de ſolenni pœnitentia intelligendum: quàmuis enim eis in eccleſia locus humillimæ pœnitentiæ non concedatur, Deus tamen ſuper eos ſuæ patientiæ non obliuiſcitur, quemadmodum docet Auguſt. in epiſtola ad Macedonium. Item ſacrificium eſſe apud Chriſtianos, & id quidem fieri pro imperatore ac alijs, vnum, planè indicat, cùm dicit: Sacrificamus pro ſalute imperatoris, ſed Deo noſtro & ipſius, & id quidem pura prece, quæ ſcilicet fit in ſacrificio altaris. de qua oblatione alibi dicit: Non permittitur mulieri in eccleſia loqui, nec tangere, nec offerre: non vetuit mulieribus ne offerrent Deo preces, aut ſacrificium contriti cordis, ſed ne offerrent ſic vt miniſtri offerunt, altaris videlicet ſacrificium. Sunt & apud Tertullianum alia multa antiquitatis documenta, quæ breuitatis gratia præterimus:
D nunc ſaltem ex eiuſdem ſententijs ſuprà dictis colligimus, iam ante annos mille & trecentos ritum fuiſſe baptizandi ſub renunciatione ſatanæ, & ſub atteſtatione fidei, & terna merſione, & euchariſtiam eſſe ſacrificium, & quòd eam ſumimus de manu ſolius ſacerdotis, & quòd ipſe non eſt talis panis, qualem eum æſtimant gentiles, ſed eſt corpus Chriſti, & orandum eſſe pro defunctis, & feſtiuitates diei dominicæ, & Penthecoſtes ac Paſchæ celebrandas, & conſuetudinem vniuerſalem venire ex apoſtolica traditione, eamque eſſe fidei cuſtodiam, & purgatorium eſſe. Vnde & in libro de Monogamia dicitur: Enimuerò pro anima eius orat, & refrigerium interim poſtulat, & offert annuis diebus dormitionis eius. Et poſt baptiſmum eſſe pœnitentiæ remedium, per actum confeſſionis: Et Petrum Romæ crucifixum, Paulum capite truncatum, & eos illic fundaſſe eccleſiam. Origenis doctrinam non oportet aſſumere ad comprobandum poſt hanc vitam eſſe purgatorium, cùm ipſe planè tradiderit omnem afflictionem, etiam poſt hanc vitam eſſe medicinalē, & ad purgationem proficere animarum,

omneiq;

omnesq; damnatos spiritus, tandem per Dei misericordiam esse saluandos. Prætermittamus igitur sententias Origenis de purgatorio, & alias ex eo accipiamus antiquitates fidei nostræ. In lib. primo super Iob, citans verbum Apostoli, dicit: Probet seipsum homo, hoc est, mūdet seipsum, & ita de sanctissimis Domini sacrificijs fruatur. Sic & Iob pridem faciens, mundabat primùm filios, & ita demum hostias offerebat. Vides Origenem appellare venerabilem eucharistiam sanctissimum sacrificium. Sed & alia multa habemus antiquitatis documenta ex eiusdem Origenis doctrina. Tractans illud Matthæi, Rachel plorans filos suos, &c. Bene, inquit, secundùm Dei voluntatem horum innocentium memoriam sancti patres celebrare mandauerunt sempiternam in ecclesijs, veluti pro Domino morientium, vt primorum martyrum pro Domino occisorum, vt ipsis parentibus intercessio filiorum apud Deum prodesset plurimùm. Hic primùm habes festiuitates antiquitus fuisse institutas, & orationes sanctorum defunctorum prodesse viuis. Deinde ipsius Origenis seculo, Christianorum ecclesia, fide plenissima credidit verum corpus Christi in sacramento altaris esse, magnaque reuerentia venerabatur illud, æstimans grande esse piaculum, si quid eucharistiæ in terram decideret, quod homilia super Exodum decimatertia: Volo, inquit, vos admonere religionis vestræ exemplis, nostis qui diuinis mysterijs interesse consueuistis, quomodo cùm suscipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione seruatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur: reos enim vos creditis, & rectè creditis, si quid inde per negligentiam decidat: quòd si circa corpus eius conseruandum tanta vtimini cautela, & meritò vtimini, quomodo putatis minoris esse piaculi, neglexisse verbum Dei, quàm corpus eius? Item super epistolam ad Romanos: Secundùm typum, inquit, ecclesiæ traditum, omnes baptizati sumus in aquis istis visibilibus, & in Chrismate visibili. Alia multa possunt ex eiusdem libris colligi antiquitatis documenta, de ritu baptizandi, exorcizandi, inungendi oleo, confitendi peccata, de chrismate, de ieiunijs, de quadragesima, de sacrificio missæ, de cœlibatu sacerdotum. Theophylactus super epistolam ad Hebræos, ante annos mille & centum sæpe explicat missæ sacrificium, illud nunc offerri quotidie, quod semel oblatum est in cruce. Vnde & Leuita Laurentius ad beatum Sixtum iam properantem ad crucem, dixit: Quò progrederis sine filio pater? quò sacerdos sancte sine diacono properas? tu nunquam sine ministro sacrificium offerre consueueras.

Doctrina Origenis. 1. Cor. 11. g Matth. 2. c

A

B

Corp⁹ domini cum omni cautela seruandum.

C

Theophylacti doctrina.

Doctrina Cypriani.

Accedentes ad Cyprianum, qui circiter quinquaginta annos scripsit ante concilium Nicænum, eiusque libros diligenter euoluentes, poterimus considerare veteris ecclesiæ morem & statum ante mille ducentos & quinquaginta annos, in sacramentorum ritibus, talem fuisse, qualem in hodiernum vsque diem seruat per vniuersum orbem Christianorum ecclesia, de baptismo, de infantibus baptizandis, de confirmatione, de pœnitentia, de sacramento ordinis, de eucharistia, de missæ sacrificio, de purgatorio, de cultu sanctorum martyrum defunctorum, de veneratione reliquiarum sanctorum, de primatu Romanæ ecclesiæ. Vnde in epistola ad Iubaianum, & in epistola ad Pompeium, baptismi & pœnitentiæ, & confirmationis sacramenta tradit, de quibus in superioribus patuit. Item libro secundo, epistola tertia, quæ est ad Cecilium, testatur sacerdotem sanctificantem panem & vinum, in corpus & sanguinem Christi Deo sacrificare, neque calicem cum aqua sine vino, nec rursus vinum sine aqua rectè posse offerri, & secundùm scripturam aquam significare populum, & Christo populum adunari, quando aqua cum vino in calice miscetur. Si vinum tantùm quis offerat, sanguis, inquit, Christi incipit esse sine nobis. Si verò aquam solam, plebs incipit esse sine Christo, & corpus Domini nostri non esse farinam solam, nec aquam solam, sed oportet

D

De sacramento baptismi, pœnitentiæ & confirmationis.

vtrunq;

A vtrunq; esse adunatum, & vnius panis compage solidatum. Et quàmuis aliter forsan per ignorantiam sit factum à quibusdam: nobis tamen, iam si aliter facimus, non posse ignosci, & quàmuis Christum oportuerit offerri circa diei vesperam, vt hora ipsa sacrificij ostenderet casum & vesperã mundi, nos tamen illud post cœnam celebrare non posse. Item epistola tertia libri ij. Non potest videri sanguis quo redempti sumus & viuificati, esse in calice quando vinum deficit in calice, quo Christi sanguis ostenditur. Vide & reliqua multa de corpore Christi per epistolam totam. Item epistola xij. libri primi docet aquam baptismi prius à sacerdote sanctificari, & baptizatum vngi chrismate seu oleo in altari sanctificato. In sermone de oratione dominica, meminit præfationis & aliorum quorundam quę seruantur in missa. Sacerdos ante orationem, præfatione inquit præmissa, parat fratrum mentes, dicendo: Sursum corda. dum respondet populus: Habemus ad

Aqua baptismi debet ante ipsum sanctificari, & baptizatus chrismate vngi.

B Dominum. admonetur nihil aliud quàm Dominum cogitare debere. Ignis purgatorij ex Cypriani doctrina ostenditur multis in locis. Primùm ex epistola ad Antonianum: postquam docuerat ecclesiam adulteris & mœchis concedere pœnitentiæ tempus, subdit, aliud esse ad veniam stare, aliud ad gloriam peruenire: aliud missum in carcerem non exire donec soluat nouissimum quadrantem, aliud statim accipere fidei atq; virtutis mercedem: aliud in die iudicij pendere ad sententiam iudicis, aliud statim à Domino coronari. In eadem epistola adulteris, mœchis, & lapsis agentibus pœnitentiam, & dolorem delictorum suorum toto corde & manifesta lamentatione testantibus, pacem esse dandam, probat ex Apocal vp. Ioannis, dicentis: Memento vnde excideris, & age pœnitentiam. Et ex euangelio: Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente. Et ex Iohelis secundo. Reuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu & planctu. &

De purgatorio.

Apoc. 2. a

Luc. 15. b

C ex Apostolo, ij. ad Corint. xij. Deinde in epistola nona libri primi dicit: Iam pridem in concilio episcoporum statutum est, ne quis de clericis & de ministris tutorem vel curatorem testamento suo constituat, causam subijciens: quia singuli diuino sacerdotio honorati, & cuncti in clericali ministerio constituti, non nisi altari & sacrificijs deseruire, precibusque & orationibus vacare debent. Scriptum est enim: Nemo militans Deo implicat se negocijs secularibus. Quod cùm de omnibus, inquit, dictum sit, quanto magis de his, qui diuinis rebus & spiritualibus debent esse occupati, vt sunt episcopi & sacerdotes: cuius ordinationis formam prius in lege tenuerunt Leuitæ, qui altaribus ministerijsque diuinis vacantes, alijsque terram colentibus decimas percipiebant, vt in nulla re auocarentur, nec cogitare aut agere secularia cogerentur. Quòd episcopi antecessores, inquit, nostri religiose considerantes statuerunt salubriter, ne quis frater excedens de seculo, ad tute-

Cypriani tempore nullus sacerdos poterat fieri tutor, aut executor testamenti.

2. Timo. 2. a

D lam vel curam clericum nominaret, quia si quis hoc fecerit, non offeratur pro illo, nec sacrificium pro dormitione eius celebretur, neque enim ad altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui sacerdotem ab altari voluerit auocare. Et ideo Victor cùm contra formam nuper a sacerdotibus datam, Geminium Faustinum presbyterum, ausus sit actorem constituere, non est quo pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua in ecclesia eius nomine frequentetur, vt sacerdotum decretum religiose & necessitate factum seruetur à nobis, simul & cæteris fratribus detur exemplum ne quis sacerdotes Dei ad seculares molestias deuocet. Hactenus Cyprianus. Hic habes veteris ecclesiæ mores, Cypriani seculis, videlicet & in episcoporum concilijs facta esse & noua decreta & suffragia pro defunctis in sacerdotum prece, & in missa offerri sacrificium pro defunctis. Item libro tertio epistola sexta, docet commemorationes sanctorum celebrandas, mandans presbyteris & diaconis dies quorundam morientiũ pro Christo, adnotare: vt commemorationes eorum, inquit, inter memorias sanctorum

Memorię martyrum celebrãtur.

marty-

martyrum celebrare possimus. Celebrantur apud nos, inquit, oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum. Item in epistola ad Fidem fratrem, docet infantes ante octauum diem posse baptizari, quàmuis apud Iudæos octauus dies pro circuncisione obseruetur, docet & lapsis pœnitentibus pacem non esse dandam ante legitimum tempus satisfactionis, nisi vrgente infirmitate aut alia necessitate: pacem tamen quomodocunque à sacerdote semel datam, non esse auferendam. Et in epistola ad Cornelium docet hæreticorum crimina omnibus esse publicanda, vt tanquàm pestis omnibus innotescat. In sermone quinto de lapsu recitat miracula super indigna tractatione sacrosanctæ eucharistiæ, asserens etiam suo tempore peccatores confiteri apud sacerdotem peccata occulta cogitatione sola siue interiori consensu côncepta, & apud Deum gratam esse satisfactionem, & grauiora peccata grauioribus lamentis diluenda, & accessurum ad sacrosanctam eucharistiam debere discutere conscientiam suam, vt accedat mundus & impollutus. Insuper in omnibus passim epistolis, & in ea præsertim quæ nunc est quarta, libro quarto, nos admonet vt ad placandum Deum non voce sola, sed & ieiunijs & lachrymis, & omni genere deprecationis ingemiscamus. Item in libro ad Quirinum probat credendum vel non credendum libertatem esse in arbitrio positam, per verbum Deuteron. xxx. Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem. Et per verbum Isaiæ: Si volueritis & audieritis me, & per verbum Christi: Regnum Dei intra vos est. Probat & ibidem vota esse seruanda tam ex nouo quàm ex veteri testamento: Quod quis Deo vouerit, citò, inquit, reddendum. apud Salomonem: Pro vt voueris votum Domino, ne moram feceris illud reddere. In Deuter. Si voueris votum Domino Deo tuo, non tardabis reddere. Item in Psalmo: Redde altissimo vota tua. De hoc ipso in Actibus Apostolorum. Cur tentauit satanas cor tuum mentiri te spiritui sancto, cùm esset fundus in tua potestate? non hominibus mentitus es, sed Deo. Hæc ille. Et ibidem ex Paulo Apostolo pri. ad Corinth. vij. & ex alijs scripturis commendat bonum virginitatis & continentiæ. In tractatu de habitu virginum: Virgines, inquit, quæ se Christo dedicauerunt, & tam carne quàm mente se Deo deuouerunt, quæ se castrauerunt propter regnum Dei, si virgines esse desinant, non mariti sed Christi adulteræ sunt. Prima sententia, crescere & generare præcepit: secunda, ad continentiam suasit. Cùm adhuc rudis mundus & inanis est, crescimus ad humani generis augmentũ: cùm iam refertus est orbis, quæ capere possunt continentiam, spadonum more viuentes, castrantur ad regnum Christi, cùm habitationes multas apud patrem esse dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat: quæ si petitis, carnis desideria castrantes, maioris gratiæ præmium in cœlestibus obtinetis. Hæc Cyprianus. Ex cuius sententia patet continentibus maiora esse in cœlis præmia. quàm matrimonio iunctis. Item epistola xj. libri primi: Si de virginibus talibus aliqua deprehendatur corrupta, agat pœnitentiam plenam, quia quæ hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est. Et ideo iusto tempore æstimato, postea exomologesi, id est confessione facta, ad ecclesiam redeat: quòd si obstinata perseueret, nec se à masculo separet, sciat se cum hac impudica obstinatione nunquàm à nobis in ecclesiam admitti posse, ne exemplum cæteris ad ruinam delictis suis facere incipiat. Nec putet sibi vitæ aut salutis constare rationem, si episcopis & sacerdotibus obtemperare noluerit. Quod autem idem dicit Cyprianus de eisdem virginibus: Si autem perseuerare nolunt, vel non possunt, melius est vt nubant, quàm in ignem delicijs suis cadant, continuò adiecit: Certè nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant. Videtur in hac epistola Cyprianus loqui non de monialibus, quales nunc professione solenniter vouent, sed de virginibus, quæ semel statum suum continenter & firmiter tenere decreuerunt, quemadmodum dicitur in prin-

Margin notes: Lucæ 17. Eccles. 5 a. Deut. 23. d. Psal. 49 c. Act. 5 a. — Margin letters: A, B, C, D.

A in principio eiusdē epistolæ. Ex hisce Cypriani sententijs consideramus ante mille annos & ducentos sanctos martyres honorari, & pro defunctis supplicationes fieri, & in missæ oblatione esse sacrificium, & in sacrificio missæ oportere aquam misceri vino, & hoc sacrificium per sacerdotem ex pane & vino consecratum, esse corpus & sanguinem Christi, & sanguinem, quo redempti sumus, esse in calice: & hoc sacrificium non posse celebrari post cœnam, sed ieiuno stomacho, & vota esse Deo soluenda, & virgines Deo dicatas, si desinant esse virgines, esse Christi adulteras, & Romanam ecclesiam habere primatum super cæteras ecclesias. Sunt & alia multa antiquitatis ecclesiæ documenta, ex Cypriano de distinctione sacramentorum, baptismi, confirmationis, & ordinis, & de distinctione ordinum, acolithi, diaconatus, presbyterij, & episcopatus, & publicè pœnitentem
B esse reconciliandum per ecclesiæ episcopum, & quòd clerus Romanus, vacante sede episcopali, suspendat absolutiones seu reconciliationes, ac donationes pacis super lapsos pœnitentes, & q̃ Cyprianus in Aphrica obediebat decretis Romani pontificis, & quòd episcopus Romanus est catholicæ, id est, totius vniuersalis ecclesiæ episcopus, & quòd soli sacerdotes habeant facultatem celebrandi diuina officia, & dandi lapsis pœnitentibus reconciliationem & pacem, & quòd non solùm qui fidem negant, aut idololatriam fecerunt, sed & adulteri atque periuri reconciliantur per ecclesiæ pontifices, facientes exomologesin, id est, confessionem & satisfactionem. Vnde & Nicænum concilium omnium celeberrimum, celebratum iam ante annos mille & ducentos, statuit vt diaconi secundùm ordinem post presbyteros accipiant sacrosanctam communionem, vel ab episcopo, vel à presbytero, addens neque regulam vllam, neque consuetudinem tradidisse, vt diaconi, qui offerendi sacrificij potestatem non habent, porrigant corpus
C Christi presbyteris, qui ipsius sacrificij offerendi potestatem habent. Insuper de morituris statuit antiquæ legis regulam obseruari, vt si quis fortè ex corpore decessurus sit, necessariò vitæ suæ viatico non priuetur. Reliquum est iam videre de antiquitatibus & legibus ecclesiæ, Magni Basilij temporibus. In libro de sancto spiritu, capite xxix. affirmat apostolicum esse etiam non scriptis traditionibus inhærere. Laudo (inquit) vos, quòd omnia mea meministis, & quemadmodum tradidi vobis traditiones obtinetis, siue per sermonem, siue per epistolam: & citat patres aliquos, Irenæum, Clementem Romanum, & Alexandrinum, Dionysium, & Eusebium Palestinum, Origenem, Gregorium Magnum. Idem in libro eodem, capite xxvij. sic loquitur: Dogmata, quæ in ecclesia prædicantur, quædam habemus è doctrina scripto prodita, quædam rursus ex apostolorum traditione in mysterio, id est, in occulto tradita recepimus, quorum vtraque pa-
D rem vim habent ad pietatem, nec in his quisquam contradicit, quisquis sanè vel tenuiter expertus est, quæ sint iura ecclesiastica. Nam si consuetudines, quæ scripto proditæ non sunt, tanq̃ haud multum habentes momenti conemur reijcere imprudentes, & ea dānabimus, quæ in euangelio necessaria ad salutē habētur, imò potius ipsam fidei prædicationem ad nudū nomē cōtrahemus. Quod genus est, vt eius quod primum est & vulgatissimū primo loco cōmemorē, vt signo crucis eos, qui spem collocarunt in Christum, signemus, quis scripto docuit? Vt ad orientem versi precemur, quæ nos docuit scriptura? Inuocationis verba, cùm ostenditur panis eucharistiæ & poculum benedictionis, quis sanctorum in scripturis nobis reliquit? Nec enim his contenti sumus, quæ commemorat Apostolus aut euangelium. Verùm & alia quoque & antè, & pòst dicimus, tanq̃ multum habētia momenti ad mysterium, quæ ex traditione citra scriptum accepimus. Consecramus autem aquā baptismatis & oleum vnctionis, præterea ipsum, qui baptismum accipit, ex quibus scripturis? nunquid à tacita secretaque traditione? Ipsam porrò

Non post cœnam, sed stomacho ieiuno celebrandum.

Doctrina Nicæni concilii, Canon. 18.

Canone 13.

Doctrina Basilii.

1. Thess. 2. c

olei inũ-ctionẽ, quis ſermo ſcripto proditus docuit? Iam ter immergi homines vnde traditum? reliqua item, quæ fiunt in baptiſmo, veluti renunciare ſatanæ & angelis eius, ex qua ſcriptura habemus? nõne ex priuata & arcana hac traditione? nonne ex doctrina, quã patres noſtri in ſilentio, quòd curioſos & ocioſos ſubmouet, ſeruarũt? Pulchrè quidẽ illi, nimirũ docti arcanorũ venerationẽ ſilentio conſeruari. Nã quæ nec intueri fas eſt non initiatis, qui cõueniebat horũ doctrinã publicitus circũferri ſcripto? aut quid ſtãdẽ ſibi voluit magnus ille Moyſes, qui nõ omnia, quæ erant in tẽplo paſſus ſit omnibus eſſe peruia, ſed prophanos extra ſacros cancellos ſtatuit, priora atria purioribus permittens, Leuitas ſolos dignos cenſuit numinis miniſterio, mactationes aũt & holocauſtomatũ oblationes, reliquũque miniſterium ſacerdotibus aſſignauit, atq; vnum ex omnibus ſelectũ in adyta recepit, ac ne id quidẽ ſemper, ſed vno tantum die quotannis, rurſus & huius diei certã horã, qua fas eſſet ingredi præſtituit, quo propter nouitatẽ & inconſuetudinẽ cũ ſtupore intuerentur ſancta ſanctorum, probè ſciens pro ſua ſapientia res vſu tritas, & vndecunq; parabiles expoſitas eſſe cõtemptui. Cæterùm ei, quod ſepoſitum eſt, quodq; ratum eſt, huic natura coniunctũ eſſe ſummã admirationẽ ac ſtudiũ. Ad eundẽ profectò modũ & qui in primordijs eccleſiæ certos ritus præſcripſerũt, apoſtoli & patres in occulto ſilentioq; myſterijs ſuã ſeruauere dignitatem. Neque enim omnino myſteriũ eſt, quod ad populares aut vulgares aures effertur. Hæc eſt ratio, cur quædã citra ſcriptũ ſunt tradita, ne dogmatũ cognitio propter aſſuetudinem vulgo veniret in cõtemptum. Aliud autẽ eſt dogma, aliud edictum: nã dogmata ſilentur, edicta publicantur. Eſt autẽ ſpecies ſilentii etiam obſcuritas, qua vtitur ſcriptura, mentẽ ad cõtemplationem dogmatum inhabilem exercens, idq; ad vtilitatem verſantium in ſcripturis. Hactenus Baſilius, qui & multas illic alias tradit antiquitatum obſeruationes, citra ſcriptum ab apoſtolorũ temporibus cuſtoditas, tandem concludens: Deficiet, inquit, me dies, ſi eccleſiæ myſteria citra ſcriptum tradita pergam recenſere. Item Athanaſius lib. quæſtionum ad Antiochum principẽ, quæſt. xxxiij. docet ſanctorũ animas ſentire beneficia, cùm ſuper illis fiunt conuentus & peractiones bonorum operum & oblationum. Nam ſi non aliquo, inquit, beneficio participarent ex illo, nõ fieret vtique in cura & in exequijs commemoratio. Item & in libro de vita ſolitaria demonſtrat vota perpetuæ caſtitatis ſeu continentiæ ſeruanda eſſe, & Ananiam non inueniſſe pœnitentiæ locum, quia in voto facto de ſua poſſeſſione non perſeuerauit. Videamus iam obſeruationes eccleſiaſticas ex Hieronymi libris. Hieronymus ad Hedibiam quæſt. ij. Nos autem audiamus panem, quẽ fregit Dominus, deditq; diſcipulis ſuis, eſſe corpus Domini ſaluatoris, ipſo dicente: Hoc eſt corpus meum, accipite & comedite. Et calicem illum eſſe, de quo iterum locutus eſt: Hic eſt ſanguis meus, calix de quo Propheta: Calicem ſalutaris accipiam, calix præclarus & inebrians. Non Moyſes dedit vobis panem verum, ſed Dominus Ieſus, ipſe conuiua & conuiuium, ipſe comedens & qui comeditur, illius bibimus ſanguinem, & ſine ipſo potare non poſſumus, & quotidie in ſacrificijs eius de genimine vitis veræ & vineæ ſorec, quæ interpretatur electa, rubentia muſta calcamus, & nouum ex his vinum bibimus de regno patris, nequaquam in vetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus cantãtes canticũ nouum, quod nemo poteſt canere, niſi in regno eccleſiæ, quod eſt regnum patris. Hunc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat, dicens: Si fuerit Dominus Deus mecũ, & dederit mihi panẽ ad veſcẽdum, & veſtimẽtum ad operiendũ, deſiderãs indutũ habere Dominũ Ieſum Chriſtum: quotquot enim in Chriſto baptizamur, Chriſtum induimus. Item in epiſtola contra Vigilantium: Romanus pontifex offert Domino ſacrificia ſuper mortuorũ hominũ Petri & Pauli oſſa veneranda, & tumulos eorum arbitratur altaria Chriſti.

[Margin, right: A; B; C; D]

[Margin, left: Cap. vltimo. — Hieronymi de Cœna. — Pſal. 115. 22. — Gen. 28. d — Gala. 3. d — Rom. pontifex offert ſuper oſſibus Petri & Pauli.]

CAP. V.

A Christi. Constantinus imperator sanctas reliquias Andreæ, Lucæ, & Timothei transtulit Constantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantij illorum se sentire præsentiam cōfitentur. Vide reliqua in epistola, & planè disces Constantini seculis sanctorum martyrum reliquias venerari, & opertas precioso velamine custodiri in vniuersis ecclesijs, & portari ab episcopo, populis conuentum & processionē facientibus. Item sanctos orare pro nobis precantibus, vigilias quoq; & pernoctationes in basilicis sanctorum martyrū celebrare, neque abusum iuuenū & vilissimarū mulierum esse religiosis hominibus imputandū. Contrà, Vigilantius hæc oīa contēnebat, quamobrem reiectus est tanq̄ hæreticus. Habuit autē ipse sua quædā argumēta: Ritus, inquit, gentiliū est sub prætextu religionis introductus in ecclesiji sole fulgente moles cereorū accēdere, & puluerē in precioso vasculo, precioso linteamine circundatum, osculando adorare, & Reliquiæ ab episcopis portantur.

B æstimare inde honorē petere sanctis martyribus, tāquā nostro lumine illustrādis, quos agnus in medio throni cū omni fulgore maiestatis suæ illustrat, qūo animæ confident viuentes vel in sinu Abrahæ, vel in loco refrigerij, vel subter aram Dei, quæ nō possunt suis tumulis, vbi voluerūt, esse præsentes. Proinde dum viuimus, inquit, mutuò pro nobis orare possumus, postquā autē mortui fuerimus, nullius est oratio pro alio exaudienda, præsertim cū martyres vltionē sui sanguinis obsecrātes impetrare nequeunt. Huiuscemodi argumenta reijciēs Hiero. soluit: Quis, inquit, martyres vnq̄ adorauit, aut martyrū ossa? Nō omnis, qui colit aut veneratur aliquid mox illud adorat: veneramur martyrū reliquias, nō adoramus. Si Sacrilegi sunt qui venerantur illa, ergo sacrilegus fuit Constantinus imperator, ergo oēs ecclesiarum episcopi nō solū sacrilegi, sed & fatui, qui reliquias in serico & vase aureo portauēre. Addit præterea Hiero. sanctorū martyrū animas nō tanquā in vin

C culis vsque in diē iudicij teneri in locis vllis inclusos & custoditos, sed eos cū Domino semper esse, de quibus & scriptum est: Sequuntur agnum quocunq; ierit. Si agnus vbiq; est, & hi qui cum agno sunt vbiq; esse credendi sunt: & cùm diaboli & dæmones toto vagētur in orbe, & celeritate nimia præsentes sint, qūo martyres post effusionē sanguinis in arca inclusi tenebuntur, vt exire non possint? Deinde apostoli & martyres, si adhuc cùm essent in corpore constituti, potuerunt orare pro cæteris, quando adhuc pro se debebant esse soliciti, quanto magis orant pro alijs post coronas, post triumphos & victorias? Vnus Moyses sexcentis milibus armatorum impetrauit à Deo veniā. Stephanus imitator Domini sui, & primus martyr, pro persecutoribus veniam deprecabatur: quomodo minus valebunt iam cum Christo regnantes? Causabātur olim Iudas & apostoli, quòd periret vnguētum perfusum in capite Domini, sed voce illius correpti sunt. Neq; Christus Apocaly. 14. a Exod. 32. a Actuum 7. g Matth. 26. a

D indigebat vnguento, neque martyres lumine cereorum, qui accenduntur nō ad illuminandum martyres, non ad fugandas ab illis tenebras, sed vniuscuiusque deuotio recipitur à Deo, & sub typo luminis corporalis lux æterna ostenditur. Sic per totas orientis ecclesias, quando legitur euangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante. Postremùm, neque oportet martyrum animas circumuolare suos cineres, aut semper esse præsentes vt audiant homines precantes, nam & absentes audire possunt, & cernere in Deo quæ ad se pertinent. Hæc Hieronymus. Vnde & contra hanc eandem hæresim, inquit Hierony. scripsit Tertul. vir eruditissimus insigne volumen. Item in commentarijs Isaiæ cap. lxv. quosdam habet tanquam hæreticos, qui contemnebant sanctorum martyrum basilicas, quales nuper, inquit, sub magistro cerebroso in Gallia pullularunt, qui basilicas martyrum declinantes, nos qui ibi orationes ex more celebramus, quasi immundos fugiunt. Super Ezechielem quoq; cap. xliiij. de voto sic loquitur: Nazaræi sponte offerunt, & quicunque aliquid vouerit, & non impleuerit, voti reus est.

Vnde & de viduis dicitur: Cùm luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationẽ quia primam fidem irritam fecerunt: melius est enim nõ promittere, q̃ promittere, & non facere. Et ne quis arbitretur votum perpetuæ continentiæ esse illicitũ, lib. 1. aduersus Iouinianũ interpretans illud verbũ Apostoli: Si nupserit virgo, non peccat: nõ illa virgo, inquit, accipienda est quæ semel Dei cultui dedicauit, harum enim si qua nupserit habet damnationẽ, quia primam fidem irritã fecit: virgines, quæ post consecrationẽ nupserint, non tam adulteræ sunt, q̃ incœstæ. Quòd symbolum fidei sit ab apostolis æditum, patet ex epistola eius ad Pammachium: Symbolum fidei spei nostræ ab apostolis traditum, non scribitur in charta & atramento, sed in tabulis cordis carnalibus, in quo post confessionem trinitatis, & vnitatem ecclesiæ, omne Christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione includitur. Sunt & alia multa apud Hieronymum documenta super ritibus & obseruationibus, quæ nunc custodiuntur in ecclesia secundùm antiquum ecclesiæ morem, veluti de cœlibatu episcoporum & sacerdotum, custodito à temporibus apostolorum, & de votis perpetuæ castitatis, in libro contra Iouinianum, de quibus & latiùs, omnes difficultates & hæreticorum argumenta dissoluuntur in libro de Christiana libertate. Deinde Ambrosius iam mortuus, priusquàm Augustinus in Pelagium scriberet, in quæstionem vertere non dubitauit, imitatus antiquum ecclesiæ morem de sacramentis ecclesiæ, de sacrificio missæ, de eucharistia, de cultu sanctorum martyrum, de purgatorio, & de suffragijs viuorum pro defunctis, de cœlibatu sacerdotum, de votis monasticis. Quid de cultu sanctorum senserit, licet considerare ex libro de viduis, tractans illud Lucæ iiij. cũ socrus Simonis febribus magnis cruciaretur, Petrus & Andreas rogauerunt pro illa: Habes proximos, inquit, qui Deo pro te supplicent: habes apostolos proximos, habes martyres proximos, si ipsa martyribus deuotionis societate, misericordiæ quoque muneribus appropinques. Petrus & Andreas tunc sancti cùm viuerent, poterant rogare pro viduis, nunc omnia possunt pro nobis, & pro omnibus impetrare. Obsecrandi sunt angeli, qui possunt pro peccatis nostris orare, sunt præsules & speculatores vitæ nostræ, actuum quoque nostrorũ: non erubescamus illos adhibere intercessores nostræ infirmitatis, qui infirmitatem corporis dum viuerent cognouerunt. Hactenus ille. Deinde suffragia viuorum prodesse defunctis, docet lib. ij. epistolarum, in epistola ad Faustinum contristatum propter germanæ obitum: Ego eam (inquit) non tam deplorandam, quàm orationibus prosequendam reor, non mœstificandam lachrymis tuis, sed magis oblationibus animam eius Domino commendandam arbitror. Rursus in oratione de exitu vitæ, & virtutibus Theodosij imperatoris, ipse Ambrosius orat pro ipso Theodosio iam defuncto: Tu Domine, inquit, da perfecto seruo tuo Theodosio requiem, quam præparasti sanctis tuis, vt illò cõuertatur anima eius, vnde descenderat. Dilexi eum, & idcirco prosequor eum vsque ad regionem viuorum: nec deseram, donec fletu precibusque inducam virum, quo illum sua merita vocant in montem Domini, Ambrosius pro defunctis animabus orauit, credidit igitur locum esse purgatorij. In sermone de mysterijs ad Neophytos multis sermonibus inculcat & ingerit veram Christi carnem esse, quam sub forma panis opertam accipimus, & verum sanguinem eius esse, quem sub specie vini bibimus, & sibimetipsi opponens, fortè dicas, (inquit) aliud video, quomodo tu mihi asseris, q̃ Christi corpus accipiam? Respondet: Quantis, inquit, vtimur exemplis ad probandum corpus hoc non esse id, quod natura formauit, sed quod benedictio cõsecrauit, maioremq; esse vim benedictionis, quàm naturæ, quia benedictione etiam ipsa natura mutatur? Virgam tenebat Moyses, quæ proiecta in terram facta est serpens, quæ rursus in virgæ naturam vertitur, aquarum

Marginal notes: 1. Timo. 5. b — Virgines consecratæ si nupserint non fiunt adulteræ & incœstæ. — Symbolum fidei ab apostolo traditum. — Ambrosij doctrina. — Orant pro nobis sancti. Lucæ. 4. f — Lib. 2. epist. 8. Orandũ pro defunctis. — Lib. 5. epist. 34 — Lib. 4. de sacra. cap. 4. 5. — Exod. 4. a

Margin letters: A, B, C, D

A aquarum flumina in sanguinem. Si tãtùm valuit humana benedictio, vt naturam conuerteret, quid dicis de ipsa consecratione diuina vbi ipsa verba Domini saluatoris operatour? Non erat corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem tibi dico corpus Christi est. Ante verba Christi quòd offertur panis dicitur, vbi autem Christi verba deprompta fuerint, non iam panis, sed corpus Christi est, quẽadmodũ ipse dicit, Comedite & bibite ex eo omnes, hoc est enim corpus meũ. Ante verba Christi calix est vini & aquæ plenus, vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Sunt & alia diuersa antiquitatis documenta ex Ambrosio manifesta de baptismo, de exorcismo, de sacramẽto ordinis per manuũ episcopi impositionẽ, de distinctione ordinum, de cultu sanctorum martyrum. Ex doctrina Ioannis Chrysostomi, quondam ante mille Matth. 26.e

B & x. annos episcopi Constantinopolitani homilia. lib. super Matthæum, & super euangelium Matth. de cœna Domini, & super 9. cap. ad Hebræos, planè discimus Christum semel oblatum passibiliter in cruce, quotidie offerri seu sacrificari in altari, & idcirco quando videmus sacerdotis manũ nobis porrigere corpus Domini, oportere nos arbitrari nõ sacerdotis, sed Christi manũ ad nos porrigi. Item homilia 17. ad Heb. Hoc sacrificium nostrũ exemplar illius in cruce semel oblati idipsum semper offerimus, nec nunc quidem aliũ agnum, crastino die alium, sed semper idipsum: nec quia in multis locis offertur, multi sunt Christi, sed vnus, vbiq;, & hic plenus existẽs. Præterea in homilia. lx. sumentibus indignè sancta mysteria, docet Christum per res sensibiles donare nobis res intelligibiles, per sensibilẽ baptismum fieri intus intelligibilẽ regenerationẽ ac renouationẽ, & in eo quòd dicit: Accipite & manducate, hoc est corpus meum, dare nobis semetipsum, & Doctrina Chrysosto. Matt. 26.c

C opottere nos credere illi, licet cogitationibus & oculis nostris aduersari videatur. Ei autem qui dicit, vellem ipsius formam videre, figuram, vestimenta, calciamenta, respondet. Ecce eum vides, ipsum tangis, ipsum manducas. Et homilia sequente manifestissimas habes de hac re sententias. Item in oratione de beato Philogenio, dicit mensam dominicam explere vicem præsepis. nam & in hac ponitur corpus dominicum, non quidem fascijs inuolutum, sed vndique spiritu sancto conuestitum. Item homilia lxxxiiij. super Iohannem. Eam moriẽtium curam habeamus quæ & nobis & illis conferat ad gloriam Dei, largas pro his eleemosynas faciamus, mittamus eis pulcherrima viatica. De quadragesima, & hebdomada sancta ante Pascha, habes veterem ecclesiæ morem apud Chrysostomum homilia xxix. super Genesim. Ecce tandem ad finem, inquit, sanctæ quadragesimæ venimus, & ieiunij nauigationem perfecimus, verùm non ideo negligentes simus, sed hac de causa iterum maius studium, maioremque vigilan-

D tiam exhibeamus, & infrà. Quemadmodum naucleri, athletæ, & cursores, vbi ad finem veniunt, magis enituntur & vigilant, eodem modo & nos facere oportet, quia in magnam, inquit, hanc hebdomadam peruenimus, Dei gratia, nunc maximè & ieiunij cursus intendendus, & magis continuandæ sunt preces, faciendaque est diligentius pura peccatorum confessio. Magnam vocamus hebdomadam, non quòd plures horæ in ea sint, neque quòd plures dies habeat, sed quia magna quædam & ineffabilia contigerunt nobis in ea. In ea enim solutum est bellum diutinum, extincta mors, maledictio interempta, diaboli tyrannis dissoluta, vasa eius direpta, Deus hominibus reconciliatus, cœlum penetrabile factum, spes sublata, fenestra remota. Deus pacifica facit omnia, quæ in cœlis, & quæ in terris, & hac de causa magnam hebdomadam vocamus, quia tantam nobis donorum multitudinem in ea largitus est Dominus. Et idcirco fideles populi & ieiunium intendunt, & vigilias, & pernoctationes sacras, & eleemosynas faciunt, vt hebdomadæ huic honorem habeant. Nam si Dominus talia bona in ea nobis

donauit, quo modo non & nos debemus, quantū possumus reuerentiā & honorē ostendere? Enimuero illum & reges ipsi declarāt, vt venerabiles illos dies habeāt, mandantes, vt omnibus sint induciæ & feriæ, qui ciuilibus funguntur negotijs, claudendo fores iudiciorum, & auferēdo omnes litiū & contentionū species, quò magna tranquillitate & quiete liceat ad spiritualia rectè perficienda festinare: sed & aliam libertatem ostendunt, soluunt enim vinculis eos qui habitant in carcere, imitantes Dominū suū, qui hac septimana graui nos peccatorum carcere exoluit. En vides ante mille & ducētos annos antiquum ecclesiæ morem de obseruatione ieiunij quadragesimalis cum veneratione sanctæ hebdomadæ, & cōfessione pura & indultis, alijsq; multis, quæ in hodiernum vsq; diem sancta mater obseruat ecclesia. Item Homilia sexagesimaquinta super Genes. Paulus capite truncatus est, Petrus autem modo contrario, quàm Dominus est crucifixus. Augustini doctrina iā scripta ante annos cētum & mille, adeò est manifesta ex diuersis ipsius libris, vt non sit opus recitare loca, quibus pateat ecclesiam, quemadmodū & tunc, obseruare veterem morem, antiquam fidei regulam, de baptismo paruulorum, de purgatorio, de cultu sanctorum martyrum, de suffragijs viuorum pro defunctis, de distinctione sacramentorum, de eucharistia, de sacrificio missæ, & id genus alijs multis antiquitatibus in hodiernum vsque diem, per vniuersam ecclesiam custoditum. In epistola ad Bonifacium, docet paruulos regenerari ex aqua & spiritu sancto, per officium voluntatis alienæ, & verum illis datur baptisma, etiam quàmuis parentes non ea fide vel opinione eos deferri iubeant, neque deferentes ea fide deferant, neque ministri baptizantes ea fide & intentione sacramentum dispensent, cùm sufficiat fides, id est fidei sacramentum, ad quod percipiendum offeruntur à tota ecclesia cui placet quòd offeruntur. Paruulus autem & si fidem non habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariæ cogitationis opponit. Proinde & sacramentum eius salubriter percipit. Hæc ille. Item ibidem de quotidiana immolatione Christi corporis: Semel immolatus est, inquit, Christus in semetipso, & tamen in sacramento non solùm per omnes Paschæ solennitates, sed omni die populis immolatur, nec mentitur sacerdos, qui interrogatus responderit eū immolari. Hic iā si dixeris secundū Augu. ibidē sacramēta rerū spiritualiū plerunq; accipiūt nomina earū rerū, quarū sunt sacramēta: sic in altari, corpus Christi appellatur, quod est sacramentū corporis Christi, & sanguis Christi, quòd est sacramentū sanguinis eius, sicut paruulus dicitur habere fidem Christi in eo quod sacramentū fidei habet. Respōdeo. Quàmuis interdū sacramentū corporis Christi appelletur corpus Christi, non tamen inde consequens esse sub ipso sacramento non esse verum corpus Christi. Vnde ipse August. homilia 33. Accesserunt Iudæi ad Christum vt crucifigerēt, nos ad eū accedamus, vt corpus & sanguinē eius accipiamus. Ipse dedit nobis manducare corpus, in quo tanta perpessus est, & bibere sanguinem, quem fudit. In sermone ad Neophytos, Hoc accipite in pane quod pependit in cruce, & hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere. hom. psal. 98. Adorate scabellū pedum eius, De carne Mariæ carnem Christus accepit, in ipsa carne hic ambulauit, ipsam carnē nobis manducandā ad salutē dedit, nemo illam carnē manducat, nisi prius adorauerit. Et paulò pòst, quādo Dominus hoc commendans, de carne sua loquutus erat & dixerat: Nisi quis māducauerit carnem meā, non habebit in se vitam æternā, scandalizati discipuli eius sunt quidā, septuaginta fermè, & dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? & recesserunt ab eo. Durū illis visum est, acceperūt enim illud stultè cogitantes carnaliter, quòd præcisurus esset particulas quasdam de corpore. Spiritualiter intelligite quod loquutus sum, Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illū sanguinē quē fusuri sunt, qui me crucifigent. In his postremis

Aug.

Marginalia: A; August. doctrina; B; C; D; Iohan. 6. f

A Aug.verbis exultant hæretici, hic se vicisse gloriátur, sed mirabili cæcitate falluntur. Qui enim superiùs testatus erat ꝙ carnē quā de virgine sumpsit, nobis ad manducandū tribuit, quomodo huic tam pręclarę sententię mox alia sententia potuit obuiare? Intelligant igitur Augustinū docuisse Christū dedisse nobis ad manducandū ipsum verū corpus, & quodā modo non ipsum, id est, non ipsum visibile, & carnaliter dentibus lacerandū. Sic carnē manducare intellectū nō prodest quicq̄. Itē in lib. de cura pro mortuis agenda, cuius libri ipse meminit in retractationibus suis, recitat sententiam Paulini dicentis suo seculo fuisse consuetudinē ecclesię per vniuersum orbem orare pro defunctis. Per vniuersum orbem, inquit, ecclesia pro defunctis supplicare cōsueuit. Citat & Aug. ibidem ex lib. Machabæorū oblatum fuisse sacrificiū pro mortuis. Addit nō paruā esse huius consuetudinis authoritatē,

B vbi in precibus sacerdotis, quæ Domino Deo ad altare funduntur, locū suū habeat etiam cōmendatio mortuorum. Docet insuper sepulturis & exequijs honoranda esse defunctorum corpora, quibus vsus est spiritus sanctus ad omne opus bonum, quæ & in resurrectione futura sunt gloriosa, & pium esse morientibus, si desiderēt sepulturas in basilica huius vel illius martyris, & secundū quorundam fidelium hominū scripta defunctos sępe viuentibus apparuisse, aut dormientibus eis, aut vigilantibus, aut alibi quomodocunq; aliter se habentibus. In euangelio, Moyses qui mortuus est, cum Helia qui mortuus non est, legitur apparuisse Apostolis adhuc in carne viuentib⁹. Samuel etiam mortuus apud Ecclesiasticū legitur prophetasse, & apparuisse Sauli. Ex quibus cōsequens est secundū scripturas, quosdā ex mortuis interdū missos esse ad viuos. Docet præterea ꝙ animæ defunctorū nō intersunt viuentibus, neq; viuorū rebus actibusq; cognoscendis adiuuandisq; miscētur. Nam

Sepulturis & exequijs honoranda esse sanctorum defunctorū corpora

Mar. 9. a
Ecclesiast. 46. b
1. Reg. 28. b

Ex mortuis secundū scripturas quidā redierunt.

C si interessent malis nostris, mater mea, inquit Aug. nulla nocte me desereret. Proinde videtur dicere, eos nescire quid hic agatur, scilicet dū agitur, sed illos vel audire ab eis qui hinc moriendo ad illos pergūt, vel spiritu reuelante, cognoscere ea quę necessariū vel congruū est scire illos. Item super Ioan. tract. 84. de oratione pro defunctis, de cultu sanctorū martyrū sic loquitur: Ad mensam Domini nō sic sanctos martyres cōmemoramus quemadmodū illos, qui in pace requiescunt, vt etiā pro eis oremus: sed magis vt orent ipsi pro nobis, vt eorum vestigijs inhæreamus. Deinde illud verbū Apostoli: Saluus erit quasi per ignē, ipse interpretatur de purgatorio igne. Item in lib. de 8. Dulcitij quæstionib⁹, quęst. 2. docet defunctorū aīas releuari pietate viuentiū, dum pro ipsis vel sacrificiū mediatoris offertur, vel eleemosynæ in ecclesia fiunt. Itē in epist. ad Aureliū episcopū affirmat oblationes pro spiritibus dormientium verè aliquid iuuare, & dies solennes celebrare in honorem ipsorū martyrū, & populum solere cōuenire ad sanctorū corporū sepulchra,

D ad loca sacra, & ad domos orationum, & solere in cœmiterijs fieri abusus, vt commessationes, ebrietates, quorū malorū tantam, inquit, fuisse suo seculo petulātiam, vt arbitraretur ea non nisi cōcilij authoritate sanari posse. Item docet vtrunq; esse sacramentū irreiterabile, & baptismū videlicet & ordinationē, secundū quam est ius dandi baptismum. & vtrumq; quadam consecratione homini dari. Istud cùm ordinatur, illud cùm baptizatur, & idcirco neutrum licet à catholico reiterare. Item alibi docet post baptismum relapsis necessarium esse sacramentū pœnitētiæ per sacerdotis ministeriū, in libro de pœnitētiæ medicina, cuius & meminit venerabilis Beda, distinguēs triplex pœnitētiæ genus. Primum eorū qui sunt baptizādi Secundū de minutis leuibusq; peccatis. Tertium de peccatis criminalib⁹ post baptismū perpetratis contra decalogi præcepta, pro quibus diluēdis oportet hoēm accedere antistitē ecclesiæ. De quibus & Fabianus martyr: Qui post baptismū crimina perpetrāt, de quib⁹ Apost. Qui talia agūt, regnū Dei nō possidebūt, valde cauendi sunt, & ad emendationē, si noluerint venire, compellendi. Quia in barathrū

Aug li. 2. c. 13. cōtra Parmenianum.

Pœnitentiæ triplex genus.

Galath. 5. d

dilabuntur, nisi illis sacerdotali authoritate fuerit subuentum. In epist. ad Armentanum, & Paulinā planè affirmat seruāda esse vota perpetuæ cōtinentiæ, nec aliud licere facere, addens eum qui vouit, debere aggredi votū suū intrepidè, & ꝙ Deus ipse adiuuabit, qui vota expetit, & ꝙ felix sit necessitas, quæ ad meliora compellit. A
Itē in lib. de adulterinis coniugibus indissolubilitatē matrimonij simul & indissolubilitatem voti perpetuæ castitatis probat ex scripturis, docetq; baptismatis eandem & reconciliationis esse causam, si fortè pœnitentē finiendæ vitæ periculū occupauerit, neq; turpis, neq; difficilis erit post perpetrata, atq; purgata adulteria reconciliatio, vbi per claues regni cœlorū non dubitatur fieri remissio peccatorum. In 9. libro confessionū meminit sacrificij missæ, & in lib. 10. de ciuitate Dei. In epistola ad Macedoniū tractat de potestate principū, qui gladiū portant corporalē, & de potestate episcoporū, qui virgā habent spiritualem, docens principum officium esse, metu legum coërcere improborū audaciam, vt & quietiùs viuat piorū innocentia, & metu gladij frænare improborū voluntates, vt tandem fiant etiam sanæ, & potestatem regis, ius gladij, vngulas carnificū, arma militū disciplinamq; dominandi habere suos modos, suas causas, suas rationes & vtilitates, propter quas per Dei prouidentiam sunt ordinata in republica, & episcoporū officium esse diligere inimicos, orare pro persequentibus, interuenire pro reis, quæ tamen episcoporum intercessiones non ita fiunt vt contrariæ sint aut humanis legibus, aut principum potestatibus, sed vt sint indicia Christianæ mansuetudinis, vt per episcopos qui parcunt, veritas prædicata non solùm timeatur, verū etiam diligatur, dum inquantum in ipsis est, cupiunt reos à temporali morte liberare, non ad hoc, vt liberati rursus turbēt plurimos, non vt illorum immunitate proposita, cæterorū malè viuentium foueatur audacia, sed vt liberati, deinceps rectè viuant, & ipsi in se malum quod fecerunt impunitum esse non sinant. Proinde nec episcopos pro reis intercedere, vt peccatis vel parcant, vel faueant. Nam qui pro homine reo apud iudicem ad hoc interuenit, nec adulterium cogatur deserere, aut malè ablata restituere, & qui ad se confugientem talem reum, quantum honestè potest ad restituendum non cōpellit, socius est fraudis & criminis, quamobrem & episcoporū officium est, etiam reos tales, si res magis curanda nō impedit, cōmunione sancti altaris priuare. Docet insuper Aug. ibidē salubriter esse prouisum, vt locus humilimæ pœnitentiæ semel tantùm in ecclesia concedatur. B C

Damascenus. Iohannes Damascenus theologus insignis ante mille annos, proximus temporibus diui Augustini, qui Græcè ędidit quatuor sententiarum libros, in quibus omnes fermè sacræ theologiæ difficultates & quæstiones tractat, quas ex diuersis patrum scripturis collegit in quatuor libris eximius ille theologus, quem appellamus Magistrum sentētiarum. Hic Damascenus in primo libro tractat de patre, filio, & spiritu sancto, vno incomprehensibili Deo, & de trium harum personarū distinctione ac ratione. In secundo autem de creatione mundi, & de angelis, & de dæmonibus, corporibusq; cœlestibus ac elementis, de libero arbitrio, de Dei prouidentia, præscientia, ac prędestinatione. In tertio, de filij Dei incarnatione, & de vnione duarum naturarum in Christo in vnitate personæ, & de duabus voluntatibus, creata videlicet & increata in ipso, & de mysterijs passionis, mortis, resurrectionis, descensionis ad inferos, & ascensionis illius, & quòd beata virgo Maria sit vera Deipara, id est, vera Dei genitrix. In quarto, de fide & Baptismate, de sanctorum & reliquiarum honore, de veneratione imaginum, de sanctis & incontaminatis Christi mysterijs creditis ac traditis à sanctis patribus, ab exordio nascentis ecclesiæ, quorum omnium rationes, prolixas difficultates, & quæstiones contra hæreticos illustrauerunt recentiores sacræ theologiæ tractatores, Altisiodorensis diuus Thomas, Bonauentura, & cæteri posteriores, quibus & hæretici ac infideles suis captiosis ar- D

A ſis argumentis,& curioſi homines ſuis quæſtionibus,& etiam plerunq; ſtudioſi ſuis
ſcrutinijs ad penetrandũ intellectum ſcripturarum in medium adductis,præſtite-
runt cauſam & occaſionem multiplicandi quæſtiones, dogmata, & componendi
nouos libros, ad illuſtrandum ſcripturas, & ad ſoluendum hęreticorum ac curio-
ſorum hominum argumenta,ad defendendum Chriſtianæ fidei ſimplicitatẽ,non
ſolùm inter ſimplices & idiotas, ſed & inter ſapientes atq; philoſophos,quibus iu-
xta Apoſtoli Petri doctrinam,oportet eccleſię epiſcopos paratos ſeſe exhibere ad
reddendum rationẽ de ea,quæ in nobis eſt,ſpe & fide. Præfatus Damaſcenus in-
ter cætera ſuarũ antiquitatum dogmata, lib.4. cap.14. tractans de ſanctis inconta-
minatis Chriſti myſterijs,planè docet, ꝙ natiuitas nobis per aquam & ſpiritũ ſan-
ctũ,donata eſt,per ſanctũ dico baptiſma: cibꝰ verò nobis donatus eſt panis iſte,&
ꝙ ipſe panis & vinum trãſmutãtur in corpus & ſanguinẽ Domini.Si autẽ modum,
B inquit,requiris, quonam pacto fit, ſat ſit tibi audire, quoniã per ſpiritum ſanctum,
quemadmodum omnia quæ fecit Deus,ſpiritu ſancto operante fecit,ſic & ſpiritus
ſancti operatione hæc ſupra naturam operatur Deus,quę non poteſt niſi ſola fides
capere. Quomodo fiet mihi iſtud,dicit ſancta virgo, quoniã virũ non cognoſco?
Reſpondet angelus: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te. Si ergo nunc interrogas, Lucæ.1.d
Quomodo panis fit corpus Chriſti? & vinum & aqua fit ſanguis Chriſti? Reſpon-
deo,inquit,tibi & ego, Spiritus ſanctus obumbrat,& hæc operatur ſuper ſermonẽ
& intelligentiam: panis autem & vinum tranſmutantur,& quemadmodum in ba-
ptiſmate,quia cõſuetudo eſt hominibus in aqua lauari,& oleo vngi,cõiunxit aquæ
& oleo gratiam ſpiritus ſancti,& fecit illud lauacrum regenerationis,hunc in mo-
dum, quia mos eſt hominibus panem manducare,& vinum & aquam bibere,con-
iunxit his ipſis ſuam diuinitatem,& fecit hæc ſuum corpus & ſanguinem,vt per aſ-
C ſueta, & quæ ſunt ſecundùm naturam, in his quæ ſunt ſupra naturam collocemur.
Corpus enim ſecundùm veritatem coniunctum eſt diuinitati, quod ex ſancta vir-
gine corpus eſt,non quòd ipſum corpus aſſumptum ex cœlo deſcenderit,ſed quòd
ipſe panis & vinum tranſmutatur in corpus & ſanguinem Dei. Si verbo Dei,cœli
firmati ſunt, & ſpiritu oris eius, omnis virtus eorum, ſi ex puriſſimis & illibatiſſi-
mis ſanguinibus, ſine ſemine verbum Dei factum eſt homo, non poteſt panem,
ipſius corpus facere? & vinũ & aquam,ſanguinem? Dixit in principio Deus,Pro- Geneſ.1.b
ducat terra herbam virentem,& vſq; nunc depluta,producit germina,diuino co- Matth.26.e
adiuta & vigorata præcepto, Dixit Deus: Hoc eſt corpus meum, Hic eſt ſanguis
meús,hoc facite in meam commemorationem,& omnipotenti eius præcepto do-
nec veniat,efficitur. Si autem modum requiris,quonam pacto fiat,ſat ſit tibi audi-
re,quoniam per ſpiritum ſanctum, quemadmodum ex ſancta Deipara ſeipſo & in
D ſeipſo Dominus carnem ſuſtentauit, modus autem eſt inſcrutabilis. Et quemad-
modum naturaliter panis per comeſtionem, vinum & aqua per potionem in
corpus & ſanguinem comedentis & bibentis tranſmutatur, & non fit aliud corpus
præter id, quod prius erat ipſius. Sic & propoſitionis panis vinumq́ue & aqua per
inuocationem & aduentum ſpiritus ſancti, tranſmutatur in corpus & ſanguinem
Chriſti,& non ſunt duo,ſed vnum & idem. Non eſt figura,panis & vinum corpo-
ris & ſanguinis Chriſti (abſit enim hoc) ſed eſt ipſum corpus Domini Deificatũ,
ipſo dicente: Hoc eſt corpus meum,non,inquit,figura corporis, ſed corpus: non
figura ſanguinis,ſed ſanguis. Caro mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt po-
tus,hunc panem,panes figurabant propoſitionis. hæc eſt pura ſcilicet hoſtia & in-
cruenta, quam ab ortu vſque ad occaſum ipſi offerri per prophetam Dominus lo-
quitur, corpus videlicet & ſanguis Chriſti in ſtabilimentum animæ noſtræ &
corporis, inconſumptum, & incorruptum, non in ſeceſſum iens: abſit enim, ſed
in noſtram ſubſtantiam & conſeruationem, omnis nocumenti reparatio, omnis Malach.1.e
ſordis

sordis purgatio. Etsi quidam exemplaria corporis & sanguinis Domini panem & A
vinum vocauerunt, vt Deifer vocauit Basilius, non tamen post sanctificationem dixit, sed priusquam sanctificaretur ipsa oblatio, ita vocabant. Fit igitur his qui dignè assumunt in remissionem peccatorum, & in vitam ęternam, & in custodiam animæ & corporis: his autem qui in infidelitate indignè sumunt, in punitionem &
1.Cor.11.f supplicium. Qui manducat & bibit indignè, iudicium, id est, damnationem sibi manducat & bibit. Proinde omni cum timore, & conscientia pura, & indubitabili fide accedamus, veneremur ipsum omni puritate animi & corporis ardenti desiderio, manus in crucis modum formantes, crucifixi corpus suscipiamus, diuinum carbonem concipiamus, vt ignis desiderij nostri sumens ex eodem carbone ignitionem, comburat peccata nostra, & illuminet corda nostra, & participatione diuini ignis igniamur & Deificemur. Carbonem vidit Isaias. Quemadmodū carbo simplex non est, sed vnitus igni: sic panis communionis non simplex est, sed B
vnitus diuinitati. Hactenus Damasceni sententiæ de sacramento eucharistiæ.

Philippus presbyter, Philippus presbyter, discipulus beati Hierony. super librum Iob, cap.12. probat purgatorium & peccata quædam remitti defunctis animabus, & post hanc vitam homines in die iudicij posse super quibusdam peccatis inuenire misericordiam, secundùm quem sensum dicitur illud, inquit, Apostoli 2. ad Timoth.1. de Onesiphero: Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in die illa. Quæ autem illa peccata, vel cuiuscemodi sint, solus Deus nouit, qui illa remissurum se esse promittit. Ex doctrinis patrum quæ ab hinc octingentos annos suis dogmatibus ecclesiam illustrauerunt, non est opus adducere testimonia multa ad comprobandum omnia supradicta, quæ iam hæretici reijciunt, cùm adeò sint omnia ex scriptis eorum manifestata, detecta, & custodita, vt nulla valeant tergiuersatione celari. Quamobrem & Bernardus ipse suis seculis non dubitauit hæreti- C
cos reputare quotquot in rebus supradictis consuetudini ecclesiæ ab initio custoditæ fuerint pertinaciter reluctati, quemadmodum & ante mille annos Tertullianus, Hieronymus, & August. æstimauerunt & reputauerunt hæreticos eos qui suis seculis fuerant sic pertinaces, vt docerent contemnendam esse vniuersalis ecclesiæ consuetudinem, quæ ab initio semper obseruata, idonea est testis veteris traditionis ex Apostolorum doctrina descendentis. Vnde & venerabiles patres, Irenæus, Tertul. Cypria. Orig. Ambro. Hieron. August. non ex opinionibus suis confinxerunt sanctos esse colendos, pro defunctis esse orandum, & fieri sacrificium Deo in officio missæ, sed innixi fuerunt authoritati ecclesiæ Christianæ, & consuetudini, quam inuenerant obseruatam fuisse ab ecclesia, quæ ante se fuerat, serie protracta ascendendo vsque ad Apostolorum tempora. Et idcirco Hieron. August. cæteriq; D
patres venerabiles ante mille annos in hæreticorum numero annumerarunt homines arrogantes, contrarium docentes, vt Iouinianum, Vigilantium, Arrium, cæterosq; contra ecclesiam sese animositate erigentes, qui solam scripturam sacram appellantes, secundùm suas adinuentiones, eam interpretari præsumpserunt, reijcientes veterem sanctæ matris ecclesiæ morem, venerandam patrū antiquitatem. Quòd si dixeris, ecclesiæ consuetudo est super res multas, quæ siue sic, siue aliter obseruentur, nihil præiudicij est, neq; legi diuinæ, neq; fidei Christianæ, euangelijq; doctrinæ, sed ecclesia non debet à se mox reijcere, aut schisma facere, propter huiuscemodi indifferentia, cùm doceat Apostolus, infirmos in fide esse suscipiendos. Respondeo duplex esse ecclesiasticarum consuetudinum genus. Est

Consuetudinum ecclesiasticarum duplex genus.

super quibusdam rebus interdum consuetudo vniuersalis ecclesię, non eius solùm quæ nunc est, sed & eius quæ olim fuit, & ab initio semper, & in dubium vertere, aut dubitare, an hæc, inquit August. sint facienda, insolentissimæ insaniæ est. Est & consuetudo super quibusdam rebus non sic ab initio custoditis, sed vel constitutione

A tutione, vel lege institutis, vel consensu hominū longo vsu corroboratis. Duplex insuper genus est hominum propter consuetudinem, ecclesiam perturbantium. Sunt qui innixi solis scripturis contentiosa obstinatione, nihili faciant veterem ecclesiæ cōsuetudinem, maiestatem, & authoritatem. Sunt alij qui superstitiosa quadam tumiditate mordicus & inmobiliter adhærent cuilibet consuetudini ecclesiæ in his rebus, quæ pro conditione temporum & personarum salua fidei vnitate variantur, contendentes pertinaciter defendere suam consuetudinem, tanquam diuinæ legis traditionem. Verum quidem est ecclesiæ pontificem oportere non esse nimis præcipitem ad resecandum ab ecclesia infirmos in fide, sed verum etiam est, & inuictum apostoli præceptum, hæreticum homioem post vnam aut alteram admonitionem deuita, Paulus iubet infirmos suscipiendos esse in fide non disce- Tit.3 c
B ptationibus cogitationum. Sic Irenæus monet Victorem Romanæ ecclesiæ episcopum, ne facilè ab vnione ecclesiæ scinderet eos, qui pascha decima quarta luna celebrabant, habentes pro se in Asia sic obseruandi consuetudinem. Sed qui potuit fieri, vt his temporibus non scinderentur ab ecclesia qui semetipsos separarunt ab illa, ex pertinacia animi, contemnentes omnem veterem ecclesiæ consuetudinem, venerandam insuper patrum antiquitatem, vniuersalis ecclesiæ concilia. An qui tales sunt, æstimandi sunt ex eorum numero quos Paulus vocat infirmos in fide, & non potius tales, de quibus Christus loquitur, Si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus è de quibus & apostolus Ioannes: Si quis Matth 18 a venit ad vos, & cæt. Non propter nudas ceremonias hac nostra ætate venit ecclesia in hoc amplissimum schisma, sed propter contumaciam & superbiam hominū, qui sua nouitate perturbantes ecclesiam contemnunt antiquas ecclesiæ consuetudines super rebus fidei, quæ nisi subsisterent, falleretur ecclesia per vniuersum or-
C bem, & pro defunctis tot suffragia totque adminicula quotidie administrans, & sanctos martyres inuocans, cupiens illos habere intercessores, adorans eucharistiam, deciperetur, veniretque deridenda, nisi esset purgatorium, & orationes sanctorum pro viuis, ac verum corpus Christi in eucharistia. Certum est in Christianorū ceremonijs custodiri multa, quæ neq; fidem vllius particularis credibilis, neq; necescitatem diuinæ legis complectuntur, quæ obseruantur, non tanquam sine illis non possit esse aut fides, aut fidei sacramentum, aut vita Christiana, sed tanquàm vtilia, ad fidem in Iesum & deuotionem excitantia. Et illa quàmuis non sint per seipsa de necessitate Christianæ vitæ, asserere tamen illa sic per vniuersam ecclesiam obseruata, esse ridicula, friuola, inutilia, & ecclesiam talia obseruantem errare, & malè agere, hæresis est: quemadmodum cœlibatus virginalis, non est de necessitate vitę Christianæ, attamen heresis est, asserere virginalem cœ-
D libatum, aut non placere Deo, aut non esse præferendum vitæ coniugali. Neq; est vlla obseruatio sic per vniuersum orbem in prouentum fidei, aut castitatis custodita quantumlibet fuerit in sacris literis suppressa, cui contra dicere non sit hæresis, si fuerit admixta pertinacia animi contemnentis, non esse standum definitioni ecclesiæ catholicę, quam Paulus Apost vocat firmamentum & columnam veritatis fundatam super firmam petram, aduersus quam neq; portæ inferi vnquam potuerunt præualere. Sed hic ne fallamur, oportet distinguere tria quædam distincta, quòd videlicet aliud est non obedire ecclesiæ, aut negligere siue contemnere, Differunt non aut nihil facere vniuersalis ecclesiæ determinationes seu obseruatiooes, quas iubet obedire, negligere, & contēn ecclesia, aut is in quo est totius ecclesiæ consensus, qualis est vicarius in cathedra nere ecclesiam. Petri. Aliud est substrahere se ab ecclesia aut velle se non esse membrū vel se non gerere vt membrum sub cathedra Petri. Aliud verò non credere vnitatem ecclesiæ, aut nullū vigorem esse clauium ecclesię in cathedra Petri, & idcirco æstimare ea quę disponit & ordinat Petri cathedra esse friuola, inutilia, aut nullius momēti.

Primum

Primum est peccatum contemptus,aut inobedientiæ,aut superbiæ. Secundū est schismatis quod contingit absq; hæresi. Tertium est hæresis. Fient autem manifesta hæc considerantibus. Nam contingit quempiam nolle obedire,& nolle exequi pręceptum seu sententiam cathedræ Petri,qui tamen non hoc intendit,vt sese diuidat vel separet ab vnitate ecclesiæ. Manifestum est non idcirco quempiā esse reputandum & habendum vt schismaticum,quòd præcepta ecclesiæ, vel decretum,& sententiam cathedræ Petri non seruat,sed quòd diuisionem ab vnitate pacis ecclesiæ catholicæ facere intendat. Ad hoc enim efficaciter operatur schismaticus,vt destruatur vnitas ecclesiæ catholicæ. Potest quis victus aut ira,aut concupiscentia,aut auaritia,aut timore,non seruare ea quæ præcepit ecclesia,& non parêre sententiæ & decreto cathedræ Petri, vtpote non restituere iniustè ablata vel detenta,non derelinquere adulteram sibi cohabitantem, aut non seruare ecclesię ieiunia aliaq; decreta: sed non idcirco reputandus est vt schismaticus, quem plerunque contingit nihil cogitare de diuisione vnitatis ecclesiæ facienda. Deinde potest quis intendere scissuram ab vnitate ecclesiæ catholicæ sub cathedra Petri, & tamen credere vnam esse sanctam ecclesiam catholicam, & vigorem clauium regni cœlorum,& ecclesiæ vniuersalis curam esse apud Petri cathedram. Quamobrem & contingit quempiam esse schismaticum, qui tamen non mox hæreticus est, vtpote deprauatus non errore fidei in intellectu, sed prauo amore dissidij congregationis seu vnitatis ecclesiæ in affectu. Sic Hieron. inter hæresim & schisma distinguit. Scisma,inquit August. est eadem opinantem atq; eodem ritu colentem quo cæteri, solo congregationis dissidio delectari. Hæresis verò diuersa opinantem ab his quæ ecclesia credit, &c. Proinde quàmuis omnis hæreticus sit schismaticus,non mox tamen omnis scismaticus hæreticus est, dicente Hieronymo in epistola ad Galath. Scisma à principio aliqua ex parte potest intelligi diuersum ab hæresi. Cæterùm nullum scisma est, nisi sibi aliquam hæresim confingat, vt rectè ab ecclesia recessisse videatur. Supradictis omnibus consideratis potest esse manifestus antiquus ecclesiæ status, de sacrifico missæ, de purgatorio, de cultu sanctorum, de corpore & sanguine Christi, de sacrosancta eucharistia, de votis castitatis perpetuæ, de cœlibatu sacerdotis, de infantibus baptizandis, de primatu cathredræ Petri, de solennibus ieiunijs, de septem sacramentis. Perspicuum insuper est pijs lectoribus quanta cæcitate, quantaque præsumptione & arrogantia delirent huius temporis schismatici, qui rumpentes catholicæ pacis & vnitatis concordiam, Romanam ecclesiam irridentes, & docentes res huiuscemodi esse friuolas, inutiles, & contra libertatem euangelij, & neque in scripturis fundari, neque fuisse apud veteres in vsu, sed per humanum spiritum adinuentas aut excogitatas, cùm iam luce clarius sit demonstratum ex patribus secundùm seriem successionis hæc omnia fuisse ab initio custodita, & descendisse ab Apostolorum doctrina.

Schisma & hæresis quomodo differant.

A B C D

Sequitur huius libri caput sextum, in quo soluuntur argumenta in principio libri adducta.

IAM restat soluere argumenta quædam in principio huius libri facta. Ad primum pro intellectu propositionis antecedētis, dicimus, quòd Christus non iussit suis Apostolis, vt euangelium scriberent omni creaturæ: neq; item dixit, vt in scripturis ederent omnia quæcunque mandauerat illis: sed voluit quòd euangelium prædicarent omni creaturæ, & docerent omnia quæcunq; mandauerat illis. Et ita ex verbo Christi non oportet consequens esse, quòd doctrina in quatuor euangelijs palàm, dilucidè, & sufficienter expressa, doceat omnia quæ Christus mandauerat, sed quòd Apostoli docuerint omnia quæcunq;

A cunq; Christus mandauerat illis. Priusquàm scriberetur euangelium Iohannis, iam longè antea erant scripta tria cætera euangelia, ex quibus non tam dilucidè ac euidenter quàm ex euangelio Ioannis demonstratur quòd Christus factus homo fuerit verus Deus, vnus cum patre & spiritu sancto. Deinde cōcedamus quòd doctrina Christi & apostolorum in libris canonicis expressa sufficienter nos doceat, continens omnia dogmata ad salutem humani generis necessaria, nō tamen inde consequens est, aut apocrypha, aut superflua esse sanctorum patrum scripta. Nam & sathanas humani generis inimicus, se transfigurans in angelum lucis, huiusmodi dogmata sacrarum scripturarum in sententias ab intētione diuini spiritus alienas deprauat. Ipse enim dum apertis incursionibus non potuit populo Christiano persuadere scripturas sacras, aut esse falsas, aut confictas, mox incœpit vti insidijs, proponens sententias falsas & impias tanquam intellectas in scripturis B canonicis, ex eisdem testimonia aliorsum, quàm sint dicta, detorquens. Huiusmodi iaculo & aggressus est ipsum Christum dicens, Si filius Dei es, mitte de deorsum, scriptum est enim, Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Luca 4.d Serpens dum apertis (inquit Cyprianus) persecutionibus homines, à Christo non potest auertere, nouam excogitat fraudem, constituens hæreticos & scismaticos sub prætextu Christiani nominis, qui cùm se iactitant seruare quatuor euangelia, cæterasque canonicas scripturas, & credere Christo, non tamen verè credunt Christo, sed Diabolo, qui se Christum fingit. Habet Diabolus iacula multa, quibus interficiat innocentum corda, sed huiusmodi iaculum est omnium periculosissimum longè & perniciosissimum. Hæretici igitur quia ex eisdem scripturis sententias præsumunt accipere, alienas à religione Christiana, idcirco Christus iam in cœlum ascensurus, non reliquit nos orphanos, mittens spiritum C veritatis, qui manens nobiscum vsque in consummationem seculi, non sinit nos in ecclesia permanentes errare in his quæ ad salutem sunt necessaria, per saluberrima ecclesiæ concilia, per doctrinas sanctorum patrum secundùm successionis seriem tradens earundem scripturarum verum sensum. Et ita inde consequens non est sanctorum patrum, & ecclesiæ dogmata esse aut superflua, aut apocrypha, aut extra authoritatem reijcienda canonicam. Neque enim solas sententias in libris canonicis euidenter expressas debemus recipere vt canonicas, verùm etiam eas, quæ ex scripturis ipsis per necessariam consequentiam sunt demonstratæ. Et eas item, quas vel ecclesia, vel generale concilium, vel tota ecclesiasticorum patrum schola docuit in eisdem scripturis canonicis intellectas. Easque rursus, quæ & si non videantur aut explicitè aut implicitè in eisdem scripturis designatæ, tamen quia custodiuntur per vniuersam ecclesiam, & in toto D terrarum orbe semper custoditæ obseruantur, non nisi ab ipsis Apostolis traditæ & emanatæ creduntur. & huius quoque tertij generis esse habendas, vt diuinas, semper ab initio tradiderunt ecclesiastici patres, Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, Et ipsa quoque docet scriptura canonica, saltem tacitè, dum præcipit vt apostolos & ecclesiam audiamus. Proinde quàmuis Apostoli nulla nobis scripta reliquissent, tamen oporteret nos ecclesiam audire Apostolicam. Tali argumento vsi sunt iam olim contra hæreticos, Irenæus, Tertullianus, Hieronymus, & Augustinus, quemadmodum in superioribus longè lateque demonstrauimus. Ad secundum argumentum sumptum ex verbo Apostoli dicentis, Si quis vobis euāgelizauerit præterquàm quod Gal.1.b accepistis, anathema sit. dicimus per sententiam in solutione superioris argumēti datam verbum illud Apostoli omnino esse alienum ad id concludendum, quod in argumento infertur, quòd videlicet nihil aliud sit euangelizandū præterquàm quod in quatuor euāgelijs sit scriptū. Aliud significamus dicētes, euangelizare su-

pra quàm quod accepiſtis, Aliud autem dicentes euangelizare ſupra quàm quod ſcriptum eſt in euangelijs. Cùm Apoſtolus epiſtolam illam ex Epheſo ad Galatas ſcriberet, nondum erant ſcripta ſancta quatuor euangelia. Manifeſtum eſt nondum Iohannis ſcriptum fuiſſe euangelium, & forſitan neque Marci, neque Lucæ euangelia adhuc erant ædita. Aliud eſt euangelium, aliud ſcriptura euangelij. Vides ergo quàm alienum ſit à mente Apoſtoli intelligere ſententiam eius, acſi vellet dicere anathema eſſe, quiſquis euangelizauerit præter quàm quod ſcriptum eſt in quatuor euangelijs, aut in libris canonicis nondum æditis, cùm hoc diceret euangelijs. Primùm æditum eſt euangelium Matthæi, ſed nonnulla in illo ſunt prætermiſſa, quæ ſuppleuit lucas. Vnde ſententia illa Pauli ex Epheſo ad Galatas ſcripta ſtans integra ſuo erat in vigore, æditis iam euangelijs per euangeliſtas Matthæum, Marcum & Lucam. Nunquid ergo poſt illos euangeliſta Iohannes ſcribens euangelium, & multa adijciens, quæ in ſupradictis tribus euangelijs ſcripta non erant iuxta ſententiam Pauli tunc ſcriptam, anathema erat euangelizans, præterquàm quod euangelizatum erat in euangelijs antea ſcriptis? Abſit. Vnde ſicut poſtremus in ſuo euangelio multa expreſſit Iohannes quæ illi prætermiſerunt, ita poſt quatuor euangelia Paulus, Petrus, Iacobus, & Iohannes in ſuis epiſtolis nonnulla palàm & dilucidè expreſſerunt, quæ tamen in ſacroſanctis quatuor euangelijs non ſic palàm, euidenter declarantur. Demum ſecundùm doctrinam omnium eccleſiaſticorum patrum, Irenæi, Tertulliani, Cypriani, Hieronymi, Ambroſij, Auguſtini, antiquus eccleſiæ ſtatus ex Apoſtolica traditione ducens originem nonnulla docet, quæ in canonicis libris expreſſe & palàm non inueniuntur. Vides ergo quòd longè à vero intellectu detorquent aduerſarij doctrinam Apoſtoli pauli. Sed iam videamus quo nam pacto ad illud argumentum hæreticorum reſpondeat Auguſtinus tractatu. 98. ſuper Ioannem, docens aliud eſſe hoc quod dicimus euangelizare pluſquam accepiſtis, aliud euangelizare præter quàm quod accepiſtis. Euangelizare præter quàm quod accepiſtis, eſt tranſgredi fidei regulam, & recedere de via euangelij ſemel per apoſtolos prædicata. Non ait Apoſtolus pluſquàm accepiſtis, ſed preterquam quod accepiſtis. Nā ſi illud diceret, ſibi ipſi præiudicaret, qui cupiebat venire ad Theſſalonicenſes, vt ſuppleret quæ aliorum fidei defuerant. Qui ſupplet, non quod in erat tollit, ſed vel quod minus erat addit, vel quod implicitum erat explicat, vel quod tectū erat detegit & reuelat. Vnuſquiſq; ſermo diuinæ ſcripturæ ſimilis eſt, inquit Origenes, alicui ſeminum, cuius natura hæc eſt, vt cùm iactum fuerit in terram, generat, & vel in ſpicam, vel in aliam quampiam ſui generis ſpeciem multipliciter diffunditur, & tanto cumulatius, quanto peritus agricola, vel plus laboris impenderit, vel beneficium fœcundiori terræ indulſerit. Sic ſermo vnuſquiſque diuinæ ſcripturæ breuis quidē videtur & exiguus, qui ſi ſpiritū Dei habeat, colonum qui excolat, & ſpiritualiter retractet in publicum plures ſalutares parit ſententias, quæ intus erant. Ad ſcripturas veteris teſtamēti in eodem ſecundo argumento citatas, videlicet ad verbum Dei in Deuteronomio quarto dicentis. Audi præcepta & iudicia quæ ego doceo te, non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo, & Deuteronomij. 12. Quod ego præcipio tibi, hoc tantùm facito nec addas quicquam nec minuas. Dicimus huiuſmodi ſcripturas eſſe omnino alienas ad concludendum id quod infertur. Neminem credo tam ſtupidi eſſe ingenij, vt credat ex verbis illis Iudæorum populo olim dictis, conſequēs eſſe nos duntaxat oportere & facere, quæ Deus illic pręcepit, & habere pro ſacris Dei verbis quæ illic loquutus eſt. Alioqui deberemus nunc paruulos circuncidere, offerre vitulos, agnos, & arietes, celebrare neomenias & ſabbata. Quid ergo hoc, quòd nihil addendū erat verbis Dei ſuper iudicijs & ceremonijs olim

Margin: A, B, C, D; Gala. b. 1. Theſſ. 3. d; Deut. 4. a; Deut. 12. d

A olim dictis, veteris legis populo attinet, ad concludendum omnia, quæ locutus est Deus per Christum aut per Apostolos, aut per semetipsum, scripta esse in quatuor euangelijs? Vides q̃ absurda sit consequentia. Olim præceptum erat populo veteris legis, verbis Christi neque addere quicq̃, neque auferre, ergo omnia quæ iam locutus est Deus per Christum & Apostolos, scripta sunt in euangelijs, & in Apostolorum scripturis. Certò scimus quòd olim non licuit addere quicquã verbis Dei nec auferre ab eis, ita vt nec nunc licet. Nam ad verbũ Dei addit, qui dicit Deum aut dixisse, aut præcepisse, quod neq; dixerat, neq; præceperat. A verbo Dei aufert, qui aut sententias subtrahit, aut docet Deũ neq; dixisse, neq; præcepisse, quæ aut dixerat, aut præceperat, quemadmodum faciunt hæretici scripturã sacram falsis interpretationibus deprauantes. Quis non impudentissimũ & mendacem argueret eum, qui hoc pacto verbis Dei aut adijceret aliquid, aut auferret B ab eis? Neque Apostoli, neque ecclesia, neque pontifices, neq; ecclesiastici patres hoc pacto aliquid adiecerunt, aut verbis, aut præceptis, quæ vel per semetipsum, vel per apostolos loquutus est Dominus. Sed quemadmodum apud veteris legis populum erant constituti põtifices, sacerdotes, iudices, legisperiti, quorum officium erat populum in his quæ ad Deum sunt gubernare, ius decernere, declarare, legem Dei explicare, certum reddere si quid ambiguũ emersit, Erant & duces & principes, quorum officium erat populum in pace & tranquillitate dirigere secundùm Dei & naturæ leges, & ex potestate illis data, nonnulla etiam pro lucro & custodia pacis, ac reipublicæ ad communem vtilitatem populo imponere, nec tamen hoc facientes addebant aliquid Dei verbis aut præceptis, cùm hæc naturali iure comitetur potestatem præsidendi, quod & ipse Dei spiritus in scripturis illorum non tacuit, Exodi 12. & Deuteronomij 17. vnde & in lege, cùm C pater secundùm ius suum paternum aliquid imperabat filio, tenebatur filius obtemperare, ad quod alioqui non tenebatur: & tamen non inde consequens est, vel patrem sic iubendo aliquid addere, aut verbis Dei, aut præceptis illius, vel filium sic obtemperando agere contra verbum Dei, dicentis: Quod ego præcipio tibi, hoc tantùm facito. ita & nunc apud ecclesiam Christianam, Deo iubente, sunt constituti pontifices, prælati, & potestates, per quos Deus suam gubernari vult ecclesiam, quæ tamen si secundùm potestatem eis datam pro lucro & custodia fidei ac pacis, aut iubeant, aut statuant quicquam, & id quidem secundùm mutationem humanorum morum & temporis conditiones mutabiles, & variabiles, non ob id dicuntur aliquid addere aut verbis Dei, aut præceptis, sed vtuntur officio & potestate data. Tractauimus de his latiùs in his quæ diximus de libertate Christiana. Ad illud quod in tertio argumento addu- D ctum est, doctores sanctosque patres in suis libris inter sese esse contrarios, etiam super his quæ æstimantur ad salutem necessaria, quemadmodum Stephanus Romanæ vrbis episcopus, & Cyprianus Carthaginensis, contrarij erant super baptismo ab Hæreticis suscepto. Respondeo ex hoc vtique consequens esse sanctorum patrum libros non esse habendos tanquam canonicos scripturæ sacræ libros. De istorum enim canonicorum librorum vniuersis & singulis sententijs assertis dubitare non licet, quia illic assertæ sunt. De sententijs autem patrum non debemus sic credere eas esse veras, idcirco quòd aut in libris illis, aut ab ipsis fuerunt assertæ. Neque enim ipsi omnes suas sententias suis in libris dictas tradiderunt nobis tanquam fidei sententias, dicentes quidem vel per æstimationem, vel per opinionem, vel per rationem solùm ipsis probabilem ac verisimilem super rebus gestis, innixi interdum solis hominum quorundam testimonijs, quos crediderunt veraces, & tamẽ potuisse & falli, & fallere. Proinde & de multis sententijs in libris patrum possumus interdum ratione aliqua commoniti dubitare.

Minuere vel addere scripturæ quid sit.

Apud synagogæ prælatos erat facultas statuẽdi leges

Deut. 12. f

y ij Ad alias

A sentire non liceat:sed non inde consequens est extra scripturas sacras non esse vllam Christianam & catholicam veritatem. Non enim vspiam legimus euangelistas & Apostolos scripsisse omnia quæ Iesus Christus & fecit, & docuit, quin potius contrariũ legimus, multa Iesum fecisse, quæ non sunt scripta. Sunt ergo nonnulla, quæ licet in canonicis non inueniantur scripturis, tamen quia custodiuntur per vniuersam ecclesiam, & toto terrarum orbe semper custodita obseruantur, non nisi ab ipsis apostolis commẽdata creduntur. Huius generis exempla tradit August. in epist. ad inquisitiones Ianuarij, & in libro primo contra Donatistas, corpus Domini ieiuno stomacho manducare, baptismum ad remissionẽ peccatorum prodesse infantibus, qui neq; propter ætatem adhuc credere possunt, neque ad interrogationes respondere, & adultum interdum posse fieri saluum, nõ suscepto baptismo, contempto autẽ baptismo non posse: & id genus alia nonnulla, de
B quibus in parte præmissa huius cap. latiùs tractauimus. Post apostolorum igitur & euangelistarum scripturas æditas, non habemus vllos quantumlibet laudatorum hominum libros vt canonicos. Non enim quia ipsi authores eorum sunt librorum, nõ quia ipsi sic senserunt, idcirco fide tenenda sunt. Proinde non est consequens sic aut sic esse credendum fide, quia Aug. aut Cypria. aut Hiero. sic dicit, eorum enim authoritas non est sic idonea ad ea quæ in contentionem veniunt roboranda. Sed nõ inde sequitur doctrinas eorũ non esse sententias diuinas & canonicas. Absurdissimum est argumentum, si dixero: Huius libri nulla est canonica authoritas, ergò huius libri nulla est canonica veritas. Cõtingit interdum librum aliquem nihil continere, nisi diuinas sententias, canonicas & catholicas veritates in scripturis sacris tacitè vel explicitè significatas, alio verborum ordinè, vel dictatas, vel abbreuiatas, vel elucidatas, non tamen inde mox consequẽs est librum
C illum recipiendum vt canonicum. Sententiæ enim non quia vel in illo libro aut ab illo authore scribuntur, idcirco eas fide credere oportet veras esse, sed ideo veræ sunt, quia in canonicis scripturis, vel apostolicis traditionibus creduntur veræ, expressè vel tacitè asseruntur. Iam olim opuscula & tractatus orthodoxorum patrum, Cypriani, Athanasij, Gregorij Nazianzeni, Basilij, Chrysostomi, Hilarij, Hieronymi, Ambrosij, Augustini, Leonis, Prosperi, cæterorumque orthodoxorum patrum in ecclesijs recipienda & legenda docuit Gelasius primus, iusta ac certa ratione motus, quòd longo iam temporis vsu compertũ est in eorũ scriptis non vacillare fidei pietatem, nec eos à consortio & fideli prædicatione Romanæ ecclesiæ vspiam seiungi. Proinde nihil amplius dubitamus de Cypriani, Basilij, Hilarij, Hieronymi, August. cæterorumq; patrũ assertionibus, de his, inquàm, quas de fide & Christianis moribus ad salutem attinentibus tradiderunt, quia iam
D olim eas multifariam examinatas credimus non aliud esse quàm aut veteres Apostolicæ ecclesiæ traditiones, aut expressiones earum rerum, quæ vel expressè, vel tacitè insunt in scripturis canonicis, exceptis paucis locis iam olim in vno aut altero libro per censuram ecclesiæ notatis. Et hinc iam mos per vniuersas inoleuit Christianorum scholas, quòd in disputationibus pro indaganda veritate ex Hyeronymo, Cypriano, aut Augustino citata nobis de fide & moribus testimonia, non contemnimus, non reijcimus, non temerè eisdem reluctamur, sed piè reuerenterque tractantes exponimus, & ex sanctis ipsorum sententijs aut elucidamus, aut retractata, vel aliter intellecta, aut non pertinaciter, sed per solam opinionem probabiliter asserta deducimus. In cæteris autem velut in scripturis obscuris aut interpretationibus, translationibus, aut expositionibus, aut in quæstionibus, super quibus salua pietate fidei licet dubitare, non arbitramur absurdum, si fortè melius aliquid, aut rectius, aut per nos, aut per alios inueniatur. Aliud est errare in expositione, seu intellectu alicuius scripturæ,

Dissentire à patribus in his quæ non sunt fidei vel morũ habita ratione licet.

& non assequi verum illius scripturæ sensum, aliud est errare in regula fidei, aut in via morum. At id autem, quod in argumento dicitur, In scripturis sacris quicquid est vtile, inuenitur, & quicquid est noxium, damnatur: Dicimus verum esse in scripturis sacris id reperiri vel expressè vel tacitè, non enim oĩa Christianæ religionis dogmata euidēter & dilucidè sunt in canonicis libris expressa, sed quædam clarius, quædam autem obscurius. Deinde quod manifestissimè in vno videtur loco scripturæ expressum, per aliam scripturam quæ videtur illi contraria, interdum fit obscurum, cùm etiam in locis quibusdam manifestissimis videntur scripturæ inter se contrariæ. Proinde nihil tam rectè, tam dilucidè, tam apertè in vno scripturæ loco dicitur, quod non interdum à malignis interpretibus per alias scripturas perperam intellectas in alienum sensum deprauatur. Sic Arriani omnes scripturas indicantes Christum esse verum Deum & hominem, & Nouatiani omnes scripturas indicantes post baptismum relapsis dandum esse reconciliationis sacramentum, maligna interpretatione deprauabant: ex alijs scripturis accipientes suæ malignitatis ansam. Sic Pelagiani, Luciferiani, & quotquot olim fuerunt hæretici suas hæreses ex scripturis sacris defendere præsumpserunt. Sciendum est autem quòd multifariam tacitè aliquid in scripturis sacris inuenitur. Primùm, cùm illud nec expressè in scripturis significatur, nec adeò euidenter pendet ex illis, vt ipsis admissis cogatur quisquam non dissentire, sed tamen necessitate quadam consequitur ex illis secundùm traditionem vniuersalis ecclesiæ intellectis, aut secundùm antiquā Christianorum scholam interpretatis, qualis est hæc sententia: Tres personæ, pater, filius, & spiritus sanctus, sunt vnus Deus. Huius generis sunt omnes articuli fidei contra hæreticos æditi in symbolo Nicæno, quod in missa canitur, & in symbolo quod inscribitur Athanasij. Hæc enim tametsi in scripturis sacris significantur, non tamen tam euidenter, & dilucidè quàm ea quæ leguntur in apostolorum symbolo, quæ ex necessitate & euidenter ex eisdem scripturis consequuntur intellectis propriè & absolutè secundùm propriam ipsarum significationem. Et propterea hæretici, admisso apostolorum symbolo, admissis & omnibus scripturis canonicis, nihilominus in articulis de trinitate personarum, & incarnatione filij Dei, de gratia Christi, de libero arbitrio, de sacramentis baptismi, pœnitentiæ, & eucharistiæ, à recta fide deuiarunt, & dum prætermiserunt expositiones, & interpretationes à patribus & prædecessoribus datas, proprijs innixi prudentijs, suisque freti ingenijs, continuò ex scripturis sacris intellexerunt sententias, non spiritus sancti, sed suas, & à religione Christiana prorsus alienas. Priusquàm Vrbicus cognomento Manius suam hæresim de duobus principijs contrarijs fingeret, omnis prædecessorum doctorū chorus, ex scripturis sacris intellexit liberum hominis arbitrium licet in Adam vitiatum, Dei gratia & liberante & adiuuante posse cooperari suæ conuersioni, & ita hominem ex vna eadem vi, atque potentia, posse bene & male viuere. Sic crediderunt Dionysius, Ignatius, Ægesippus, Irenæus, Tertul. & Orig. & cæteri vsque ad Manichæorum tempora. At verò Manichæi hæresis iā exorta, ipsas scripturas sacras, ex quibus comprobatur liberum hominis arbitriū, cœpit in sensus à religione Christiana alienos deprauare, contra quā hæresim rursus vigilātes posteriores ecclesiæ patres Basil. Athan. Chryso. Amb. tam validas, tamque efficaces accumulauerunt scripturas sacras, liberū hominis arbitriū cōprobantes, vt ex eisdem prauè rursus intellectis, hæresiarcha Pelagius cœperit pertinaciter defendere liberum hominis arbitrium, cum iniuria diuinæ gratiæ, perperam docens homines ex viribus liberi arbitrij, absque Dei gratia bene viuere, & mereri gratiā ac remissionē peccatorū: cōtra quam hæresim rursus scribētes Hiero. Aug. & Prosper, cæteriq; illius seculi patres demonstrarunt homines, absq; gratia Dei

Dogmata quæ non possunt clarè & euidenter inscripta ex scripturis nisi secundùm patrum interpretationē & antiquā ecclesiæ traditionē

Ostenditur hominē liberum habere arbitriū.

A

B

C

D

A Dei, nihil boni posse, & si qua sint hominum merita, illa esse Dei dona, & pro hac sua sententia tam lucidas, tamq; validas addixerūt scripturas, vt ex illis rursus praue intellectis seculo Augustini adhuc viuentis, alia exurgeret hæresis quædam monachorū, qui propter Dei præscientiā, prędestinationē & gratiā, arbitrati sunt prorsus sublatum esse liberū hominis arbitrium, quam hæresim & August. validissimis refellit scripturis in epistola ad Valentinum, quæ sanè hæresis olim extincta, rursus iam vnà cum alijs hæresibus Lutheranis reuiuiscit. Harum & omnium similium inuentrix fuit præsumptio vana & superba, secūdum quam quisq; hæresiarcha reiectis sententiis patrum, nouas expositiones scripturarum præsumpsit confingere, alienas à traditionibus secundùm antiquum ecclesiæ statum. Sic antequàm hæresis exurgeret Arriana, omnes ecclesiastici patres, Igna. Diony. Polycar. Ire. Tertul. Cypria. & Origenes, ex scripturis intellexerunt Christū esse verum Deum & hominem, etiam contra hæreticos tunc exortos, nec articulus ille in quæstionem vllam aut dubitationem, vt inquit Ruffinus, apud ecclesiam venerat. At verò Arrius prætermissis prædecessorum suorum sententijs, in scripturis intelligendis suo fidens ingenio, mox omnia turbans, omnia confundens, magnam ecclesię partem in suam traxit perfidiā, separans filiū ab ęterna Dei patris substantia. Proinde Nicęna synodus hac in re non nouā statuit fidem, sed eam quæ antiqua fuerat, & apud omnes ecclesias obseruata, confirmauit, inipiam Arrij damnās insaniam. Neq; Arrius hanc sibi hæresim confinxit, siquidē & ipsis apostolorū temporibus, antequàm Ioannes suum scriberet Euangelium, Corinthus & Hebion, huius hæresis sparserunt semina, negantes Christum esse verū Deum & hominem, contra quos tunc exortos Ioannes suum scripsit euangelium, in illo declarans æternū Dei verbū, verum Deum & hominem, diuinarum personarum trinitatem in vnitate substantiæ, non tamen adeò euidenter & dilucide, quin hæretici Arriani pertinaces huiusmodi euangelium admittentes, malignis suis interpretationibus hoc ipsum deprauant, concedentes Deum æternum, verbum factum carnem, & Iesum filium Dei vnum esse cum patre, missum in hunc mundum, & spiritum sanctum à patre procedere, & mitti à filio, & nihilominus cum his non esse consequens, patrem, filium, spiritum sanctum, tres esse personas eiusdem substantiæ. Vides quonam pacto aliquid tacitè inest scripturis, & necessitate quadam consequitur ex illis, secundùm ecclesiasticam traditionē intellectis, quod tamē non euidenter & manifestè patet in illis. Deinde aliquid tacitè in scripturis inuenitur, quod non sic immediatè ex scripturis sacris secundùm traditionem ecclesiæ intellectis ex necessitate cōsequitur, sed vel indicatur magis quàm explicatur, vel quia inuenitur per vniuersam custoditum ecclesiam, ortum esse creditur ab Apostolis, quorum doctrinas scriptura sacra in omnibus commendat. Qui vos audit, me audit, inquit Saluator, & qui vos spernit, me spernit. Manifestū est autem Apostolos multas traditiones diuini iuris in sacramentorū officijs & tradidisse, & obseruasse, quæ ex sacris scripturis euidēter demonstrari non possunt. Et ex multis sumamus exempli causa baptismum vnum, de quo sunt sententię ex Apostolica obseruatione venientes, quòd interdum adultus non baptizatus ex aqua, non cōtempto baptismo, intrat in regnum cœlorum, quòd legitimus atq; irreiterabilis sit baptismus, ab hæreticis, & schismaticis dispensatus. Deinde quòd verus & irreiterabilis est baptismus, ab hęreticis siue nō credentibus, susceptus, & quòd propterea adultus, qui inter suscipiendum baptisma, respondet verbo se credere in Deum patrem, non credens corde, & qui verbo renunciat seculo, non renuncians mente, verum suscipit sacramentum, licet non suscipiat baptismi gratiam & spiritum fidei: & quòd paruulis qui credere non possunt, qui & adhuc propria voluntate non peccauerunt, prodest baptismus tam ad remissionem peccatorum, quàm ad regnū cœlorum, & quòd eisdem paruulis

(Marginal notes: Epistola. 46. & 47. — Cap. 1. lib. 10. ecclesiast. historiæ. De hæresi Ariana. — De baptismo. — Marginal letters B, C, D.)

baptizandis non sit necessitatia, nec fides parentum, nec bona voluntas, nec fides eorum, qui vel ad fontẽ baptismi illos deferunt, vel pro illis in fonte respondent, huiusmodi sententiæ de baptismi sacramento ex scripturis sacris euidenter ex necessitate non cõsequuntur, tamen quia consuetudo in talibus fuit obseruata à primordijs ecclesiæ Christianæ, idcircò hæc credimus. Quòd autem illa consuetudo sic fuit à principio ecclesiæ obseruata, credimus per irrefragabiles testes, Hieronymum, Augustinum, cæterosq; patres idipsum in scripturis suis nobis testificantes. Vnde & plurimi, inquit Hieronymus, hæretici emerserunt, adhuc viuente Ioanne apostolo, videlicet Nicolaus, vnde Nicolaitæ & Simon Magus, ac discipuli eius, qui & ipsi erant baptizati, à quibus & alij multi fuerunt baptizati, & tamen nullum eorum legimus rebaptizatum, quin potius in libro Apocal. sic baptizati, non ad reiterandum baptisma, sed ad pœnitentiam exhortantur. Nunquid dicit scriptura, Rebaptizentur qui in Nicolaitarum baptizati sunt fide, quin potius, inquit, pœnitentiam agite. Hactenus Hiero. doctrina. Sic ergo circa baptismi sacramentum multæ sunt sententiæ diuini iuris, & idcirco immutabiles, quas credimus ecclesiam ex Apostolorum traditione suscepisse, quæ tamẽ ex scripturis sacris euidenter demonstrari non possunt. Ita contingit & in alijs sacramentis, de quibus latiùs in lib. de libert. Christ. Deinde quòd nonnulla statuta ac præcepta pro varietate locorum, temporum, personarum mutabilia susceperit ecclesia, ex apostolorum traditione patet. Nam apostoli atq; seniores in Hierusalem, cùm declarassent, salutem, iustificationem, seu purificationem cordis, non ex operibus legis esse, sed per gratiam ex fide in Iesum. Nihilominus tamen supra præcepta & naturalis & euangelicæ legis decreta, quædam positiua, ex lege Moysi posuerunt Christianis seruanda ad tempus, videlicet, abstinere ab immolatis simulachrorum, à sanguine, à suffocatione, & fornicatione, quæ & Paulus euangelizans, prædicauit obseruanda, quemadmodum dicit scriptura: Paulus perambulabat Syriam & Cyliciã: confirmans ecclesias, præcipiens custodire præcepta apostolorum & seniorum, & capite sequenti. Paulus & discipulus Timotheus, qui propter Iudæos erat in illis locis circuncisus, cũ pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab apostolis & senioribus, qui erant Hierosolymis. In scripturis ergo sacris, quicquid est vtile in religione Christiana, cõmendatur, & quicquid noxium damnatur, siue tacitè, siue expresse, quia illic traduntur consilia & præcepta de audienda ecclesia apostolica, & de præpositis audiendis. Patet igitur ex sententijs Augustini, non esse cõsequens, extra scripturas sacras non esse vllam Christianæ religionis veritatem, & non esse canonicam authoritatem in vllo libro aut concilio, extra scripturas sacras tradito. Ex quibus manifestum est, veras esse sententias Gregorij de quatuor cõcilijs. Et item Gelasij de epistola Leonis ad Flauianũ, aliorumq; similium docentium eadem quatuor concilia, dogmataq; Leonis in epistola ad Flauianũ, esse recipienda vt canonicas scripturas, vt sancta quatuor euangelia. Quandoquidẽ ecclesia certò edocta, declarauit illorum conciliorũ dogmata, simul & Leonis Papæ in epistola illa non esse aliud, quàm eorum expresionẽ, quæ de trinitate personarum, de Christi diuinitate & forma humana assumpta, vel expresse vel tacitè insunt scripturis canonicis, secundùm apostolorum traditionẽ intellectis atq; interpretatis. Ad verbum Hieronymi ex commentarijs super Matthæum dicentis hoc, quia de scripturis authoritatem non habet, eadem facilitate cõtemnitur qua probatur. respondeo, neminem in doctrina Hieronymi esse tam stupidi ingenij, qui ex huiusmodi verbis Hieronymi intelligat, docuisse vnumquemque omnia posse contemnere, quæ in sacris literis non explicantur. An liceat contemnere omnes rerum gestarum historias post canonem bibliæ scriptas, continentes sanctorum martyrum passiones, quarũ nõnullas & ipse beatissimus, scripsit

Marginalia: A (beside line 1); Apocaly. 2. b (beside "nullum eorum legimus"); B (beside "non ad reiterandum"); C (beside "ne, à suffocatione"); Actuum 15. g (beside "uanda, quemadmodum"); D (beside "Gregorij de quatuor")

A scripsit Hieronymus, qui & in epistola ad Letam de institutione filiæ, adhortatur eandē, vt vnà cum scripturis canonicis, semper in manibus teneat Cypria. opuscula, Athanasij epistolas, Hilarij libros. Vt ergo planè videamus quàm insulsè & corruptè verbum illud Hieronymi citatur ab hæreticis, subscribamus verba eiusdem super cap. xxiij. Matthei, tractantis illud saluatoris. Vt veniat super vos omnis sanguis iusti, qui effusus est in terram à sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinem Zachariæ, quem occidistis inter templum & altare. Quærimus, inquit Hieronymus, quis sit Zacharias iste, filius Barachiæ? alij dicunt eum esse Zachariam, qui inter duodecim prophetas vndecimus est, alij Zachariam patrem Ioannis intelligi volunt, ex quibusdā apocryphorū somnijs, approbantes quòd propterea occisus sit, quia saluatoris prædicaret aduentum: hoc quia de scripturis non habet veritatem, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Hæc ille. Planè vides Hieronymum
B non velle posse contemni quicquid in scripturis sacris non inuenitur: Ipse enim neq; adiecit notam vniuersalitatis quicquid, nec nomen sacris, nec hoc verbū inuenitur aut reperitur, sed singulariter loquitur de quadam particulari sententia ex apocryphorū somniis accepta. Hoc, inquit, scilicet ex apocryphorum somniis assumptum, quia de scripturis authoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Aliud est habere authoritatem de scripturis, aliud habere authoritatem ex scripturis sacris, aliud reperiri in scripturis sacris. Multa sunt quæ authoritatē habent ex scripturis authenticis, quæ tamen in scripturis sacris nō reperiuntur. Vnde & ipsa sacra scriptura docet non esse contemnenda probatorū hominum testimonia. Ad verbum eiusdem Hieronymi in prologo Galeato, Quicquid extra hos inter apochrypha ponendū esse dicimus. illic vniuersalem loquutionem non fieri pro omnibus extra illos supra nominatos viginti duos libros te- Nota sensum verborum Hieronymi.
C stamenti veteris, alioqui sancta quatuor euangelia, & omnes nouæ legis libri inter apocrypha censerentur. Deinde & ipse Hieronymi prologus, cæteraq; illius & sanctorum prædecessorum scripta forent inter apocrypha numeranda: quod falsissimum esse nemo ambigit, sed vniuersalis intelligitur loquutio secundùm materiam subiectam, pro his duntaxat, qui inter veteris legis libros ex Hebręo in Latinum versos consueuerunt numerari, & ob id vult Hieronymus prologum illum quasi galeatum, principium omnibus libris versis de Hebræo in Latinum conuenire, vt nos sciamus omnia, quæ consueuerunt libris illis veteris legis connumerari, vt Iudith, Tobiam, Ecclesiasticum, Sapiētiam Salomonis, Machabæorum & Pastorem, inter apocrypha ab Hebræis connumerari, quos tamen excepto Pastore, iam Christianorum schola tanquam diuinos libros honorat & prædicat.

Ad quartum argumentum quo dicitur: Ecclesia est societas hominum, qui &
D fallere & falli possunt, quia omnis homo mendax. Respondeo homines ex se posse & falli & fallere, sed per spiritum sanctum loquentes, neque fallunt neque falluntur vnquam. Omnis homo ex se mendax, Deus autem qui in homine & in ecclesia loquitur verax, mittens ecclesiæ paracletum spiritum veritatis, vt maneat cum eadem ecclesia vsque in consummationem seculi. Vnde & simili argumento concluderetur, apostolorum & prophetarum ecclesiam in docendo aut scribendo doctrinam fidei Christianæ, potuisse errare, vel eorum doctrinam tanquam incertam posse propterea haberi à nobis suspectam, tanquàm ęditam aut scriptam per homines qui falli potuerunt. Ad illud quod in argumento illo assumitur, Totam ecclesiæ authoritatem residere in concilijs, cōcedimus. Nam & hanc fiduciam de generalibus concilijs habuerunt ante nos omnes patres à principio. In exordio religionis Christianæ quæstio erat inter apostolos & fratres Christianos de præceptis in lege Moysi, an videlicet oporteret ea seruare cum euangelio: quę sanè quęstio non reperitur soluta in vllo ex quatuor euangelijs. Paulus igitur & Bernabas apostoli,

apostoli, spiritu sancto iam pleni, expectantes super hac quæstione definitionem A
totius concilij apostolici, ascenderunt ad Petri cathedram, ad apostolos & presbyteros in Hierusalem, vbi erat Petrus, qui etiam post spiritum sanctum in die Pentecostes acceptum, videtur dubitasse de lege Moysi, an esset necessaria cum euangelio, dum Act.10. in visione horruit, & refutauit edere animalia lege Moysi prohibita, dicens: Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune & immundum. quam Petri opinionem corrigit Deus, illi dicens: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Ad id quod vltra in argumento assumitur, concilia generalia interdum errasse. Respondeo hoc falsum esse. Concilia particularia inquit Augustinus, interdum errauerunt, & reformantur plenariorum conciliorum authoritate. Augustinus autem cùm alibi dicit: plenaria concilia sæpe à posterioribus emendantur. Respondeo Augustinum loqui de emendatione, non in credendis, seu in articulis fidei, vel in alijs ad salutem necessarijs, sed de emendatione in his quæ sunt aut facti, aut directionis ecclesiæ in constitutionibus, quas pro qualitate temporum, locorum, personarum, expedit immutare, sed de his alibi latius. Ad id quod in argumento assumitur, oportere nos magis stare vnius hominis sententiæ, scripturam sacram sufficienter allegantis, quàm sententiæ generalis concilij sine scripturis sacris aliquid definientis. Respondeo argumentum nihil concludere contra ea quæ diximus: Nam si concilium aliquod, definiat contra sententiam vnius demonstrantis illam sententiam ex scripturis sacris, iam totum hoc concilium, secluso vno illo, non est concilium generale, neque ecclesiæ Dei, sed ecclesiæ satanæ concilium. Et ad illum intellectum dicit Paulus apostolus: Si nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit. tanquam dicat: doctrina per nos vobis prædicata, tam veraciter, tanque infallibiliter est à spiritu veritatis profecta, qui in nobis loquutus est, vt etiam nos tanquàm homines ex nobis mendaces, vel angelus de cœlo, erimus anathema si euangelizemus aliam fidei regulam, per quam supple discedatis à via semel à nobis prædicata. Verùm quemadmodum Paulus hæc dicens, intendebat nihilominus euangelizare illis aliquid plus quàm acceperant, cupiens vel supplere ea quæ deerant, pluraq; ac sublimiora quædam explanare, ea insuper quę dicta erant declarare: ita & ecclesia post apostolorum tempora multas fidei sententias nouas olim occultas, elucidauit, docuit & probauit, aut ex scripturis sacris, aut ex antiqua consuetudine per vniuersum orbem custodita. Dicuntur autem hæc latius in libro de captiuitate & redemptione generis humani, ac in tractatu de libertate euangelica. Hunc igitur in modum de scripturis apochryphis, & de authoritate librorum sanctorum patrum, & de Christi ecclesia, quæ nam sit, & apud quos sit, & de vnitate ecclesiæ à principio mundi, & de Romana ecclesia, in qua est Petri cathedra, quòd sit omnium ecclesiarum caput, & quòd errare non possit in fide, & de authoritate ecclesiæ, simul & authoritate scripturæ sacræ, vtra sit maior, an videlicet ecclesiæ authoritas, an scripturæ sacræ, & de multis rebus propter authoritatem ecclesiæ orthodoxa fide tenendis, quas ex scripturis sacris demonstrare non possumus, dicta sufficiant.

Marginalia: Conciliorum authoritas & veracitas. (beside B) — Galath.1.b (beside C) — D

FINIS.